القرآن الكريم

KUR'AN YOLU MEÂLİ

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

بسم الله الرحمن الرحيم

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI : 1217
KAYNAK ESERLER : 130

YAYIN YÖNETMENİ
DR. YÜKSEL SALMAN

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
YUNUS AKKAYA

MEALİ HAZIRLAYAN
PROF. DR. HAYRETTİN KARAMAN
PROF. DR. MUSTAFA ÇAĞRICI
PROF. DR. İBRAHİM KÂFİ DÖNMEZ
PROF. DR. SADRETTİN GÜMÜŞ

TASHİH
MEHMET ALİ SOY

ISBN 978-975-19-6537-0
2017-34-Y-0003-1217
SERTİFİKA NO: 12931

DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULU KARARI: 17.06.2009/67

3.BASKI
İSTANBUL 2017

BASKI
İLERİ HABER AJANSI TAN. İLT. MAT. YAY. TKN. HİZ. A.Ş.
0 212 454 33 33

GRAFİK - TASARIM
MÜCELLA TEKİN
EMRE YILDIZ

İLETİŞİM
DİNİ YAYINLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
BASILI YAYINLAR DAİRE BAŞKANLIĞI
TEL.: (0 312) 295 72 93 • FAKS: (0 312) 284 72 88
E-POSTA: DINIYAYINLAR@DIYANET.GOV.TR

BU MEAL, DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞININ YAYIMLAMIŞ OLDUĞU KUR'AN YOLU TEFSİRİ'NDEN ALINMIŞTIR.

القرآن الكريم

KUR'AN-I KERİM MEÂLİ

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

1. FÂTİHA SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 5, âyet sayısı 7'dir. Kur'an'ın hem bir mukaddimesi (girişi) hem de özeti gibidir. Kur'ân-ı Kerîm'in bilgi, irşad ve kurallarla ilgili bütün muhtevası, "bilinmesi ve inanılması gerekenler" ile "yapılması gerekenler" diye ikiye ayrılabilir. Birincisinde Allah, peygamberlik, gayb âlemi hakkında bilgiler, öğütler, misaller, hikmetler ve kıssalar vardır. İkincisinde ise ibadetler ve hayat düzeni gibi amelî, ahlâkî hükümler ve kurallar yer alır. Fâtiha sûresi bütün bunları özü bakımından ihtiva etmektedir.

Kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım.[1]

1. Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...[2]
2. Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.[3]
3. Rahmân ve rahîm.
4. Ödül ve ceza gününün tek hâkimi.[4]
5. (Rabbimiz!) Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz.[5]
6. Bizi dosdoğru yola ilet;
7. Nimetine erdirdiklerinin yoluna; gazaba uğramışların yoluna da, doğrudan sapmışların yoluna da değil![6]

Âmin![7]

---

1 "Eûzü" veya "istiâze" diye bilinen bu cümle, bu şekliyle bir âyet olmadığı için mushafa yazılmamıştır. "Kur'an okuyacağın vakit o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın" (Nahl, 16/98) mealindeki âyetin gereği olarak Kur'an okumaya başlayanlar, besmeleden önce "eûzü..." okumak suretiyle bu emri yerine getirmektedirler.

2 Rahmân, ön şart aramadan Allah'ın engin ve her şeyi kaplayan rahmetini, bu manada rahmet sıfatını, rahîm ise O'nun, hak edenlere olan ve fiilen gerçekleşen rahmetini ifade eder.

3 Allah, bu ve takip eden âyetlerde bazıları zikredilen sıfatlarından (sonsuz, sınırsız, mutlak kemalinden) dolayı övgüye lâyıktır, kullar hamdederken O'nun bu özelliğini dile getirmiş olurlar.

4 İki cihanda her şeyin gerçek sahibi Allah olmakla beraber dünyada başka varlıkların da bir manada (mecazen, emanet ve vekâlet yoluyla) sahiplik ve egemenlikleri vardır; âhirette insanların hiçbir şeye sahip olmadıkları, varlıkların gerçek sahibinin Allah olduğu açıkça ortaya çıkacaktır.

5 İslâm tevhid dinidir; yani yaratma, ibadete lâyık olma ve kendisinden yardım dileme bakımından bir tek Allah inancını getirmiştir. Bu âyetle daha ilk sûrede tevhid ilkesi güçlü ve canlı bir üslûpla ifade edilmiştir.

6 Müminlerin dünya hayatlarında izleyecekleri dosdoğru yolun kimlerin yolu olduğu burada açıkça ifade ediliyor. Allah'ın kimlerin hangi inanç, ibadet ve davranışlarından razı olduğu da bundan sonra gelen sûrelerde detaylı olarak açıklanıyor.

7 "Duamızı kabul buyur, böyle olsun, bizi eli boş çevirme" manasına gelen âmin, Fâtiha sûresine dâhil olmadığı gibi âyet de değildir. Birçok hadiste Resûlullah'ın

2. BAKARA SÛRESİ

İndiği yer Medine, iniş sırası 87, âyet sayısı 286'dır. Kur'an'ın en uzun sûresidir. Adını, Allah Teâlâ'nın Hz. Mûsâ aracılığı ile İsrâiloğulları'na bir inek (bakara) kesmelerini emretmesi üzerine gelişen olaylara dair 67-71. âyetlerdeki kıssadan almıştır. Başlıca konuları şunlardır: İslâm'ın getirdiği inanç, ibadet ve hayat düzeniyle ilgili temel bilgiler; münafıklar, insanın yaratılışı, kabiliyetleri, imtihanı; İsrâiloğulları tarihinin önemli kesitleri, İslâm'ın evrenselliği, Hz. İbrâhim kıssası, Kâbe'nin yapılışı ve kıble oluşu; yiyecekler, kısas, vasiyet, oruç, savaş, hac, nikâh, boşama, şarap, kumar, faiz, akidlerin yazılması, din ve vicdan hürriyeti, Allah sevgisi, örnek dualar vb. hususlarla ilgili hükümler ve irşadlar. Bakara sûresi daha ziyade Fâtiha'nın, "doğru yolu bulanlarla ondan sapanlar"a işaret eden kısmının, örnekler ve tarihî olaylarla açıklanması gibidir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Elif-lâm-mîm.[1]

2. İşte kitap; onda asla şüphe yoktur. O, günahtan sakınanlar için bir rehberdir.[2]

Fâtiha'dan sonra "âmin" dediği ve böyle denilmesini öğütlediği ifade edilmiştir (meselâ bk. Müslim, "Salât", 72-76).

1 Yirmi dokuz sûrenin başında yer alan bu tür harflere hurûf-ı mukattaa (ayrı ayrı harfler) denir. Bunların Kur'ân-ı Kerîm'den bir âyet veya âyet parçası olduğunda şüphe yoktur. Manalarını ve kullanılış maksatlarını (hikmet) tam olarak bilmemiz mümkün olmayan bu harflere, kezâ ne manaya geldikleri açıklanmamış bulunan başka bazı kelime ve ifadelere müteşâbihat adı verilir. Selef denilen ilk devir din bilginleriyle onların yolunu izleyenler müteşâbihatı yorumlamazlar, olduğu gibi benimseyip iman ederler. Kelâm, felsefe ve tasavvuf ehli ise tefekkür veya ilham yoluyla müteşâbihlerin her biri için çeşitli yorumlar yapmışlardır. Hurûf-ı makattaa ile ilgili yorumlardan şu üçü nisbeten daha tutarlı görünmektedir:
a) Bunlar, manaları olmayan alfabe harfleridir, Kur'ân-ı Kerîm'in Allah'tan geldiğine inanmayanlara meydan okumak için bazı sûrelerin başına konmuştur ve "Bu Kur'an, şu gördüğünüz harflerden kurulu kelime ve cümlelerden oluşmaktadır. Siz bu harfleri biliyorsunuz. O halde, gücünüz yetiyorsa, onlarla Kur'an'a benzeyen bir kitap da siz yazın!" denilmek istenmiştir. b) Başında bulundukları sûrelerin muhtevalarına dikkat çekmek için yemin olarak gelmiştir. c) İlgili sûrelerin isimleri olarak indirilmiştir.

2 Buradaki "günahtan sakınanlar"ın nitelikleri bunu takip eden âyetlerde şöyle sıralanmıştır: Gayba iman etmek, namazı gerektiği gibi kılmak, Allah rızâsı için harcamak, Kur'an'a ve diğer kitaplara inanmak, âhirete inanmak. "Rehber" diye çevirdiğimiz hüdâ, hidâyetle aynı kökten olup Allah'ın razı olduğu hayat tarzında, iman, ibadet ve ahlâk yolunda ilâhî rehberliği ifade etmektedir.

3. (Onlar) gayba iman ederler, namazı kılarlar, kendilerine verdiklerimizden hayra harcarlar;
4. Sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler ve âhirete de onlar kesin olarak inanırlar.[1]
5. Rableri tarafından gösterilen doğru yol üzerinde olanlar ancak onlardır ve kurtuluşa erenler de yalnızca onlardır.[2]
6. İnkâr edenleri uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, asla iman etmezler.
7. Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir, gözlerinde de kalın bir perde bulunmaktadır ve onlar için büyük bir azap vardır.[3]
8. İnsanlardan bazıları da vardır ki inanmadıkları halde "Allah'a ve âhiret gününe inandık" derler.[4]

---

1 3. âyetteki gayb "duyularla algılanamayan, beşerî bilgi vasıtalarıyla bilinemeyen varlıklar, ilişkiler ve oluşlar"dır. Allah, vahiy, kader, yaratılış, ruh, kıyametin zamanı, yeniden dirilme, mahşerde toplanma, sırat, terazi, cennet, cehennem... hep gayb âlemine dâhildir. 4. âyetteki hitap Hz. Muhammed aleyhisselâmadır. Ona indirilen Kur'ân-ı Kerîm, ondan önceki peygamberlere indirilen de diğer ilâhî kitaplardır.

2 Allah Teâlâ'dan geldiğinde ve doğru yolun kılavuzu olduğunda şüphe bulunmayan Kur'ân-ı Kerîm'i kendilerine rehber edinen takvâ sahiplerinin (iman, ibadet ve ahlâk yolunu benimseyip yaşayanların, âhiret sorumluluğu taşıyanların) doğru yolda olmaları mantık gereği ve tabiidir. "Rableri tarafından gösterilen doğru yol üzerinde olanlar ancak onlardır" cümlesi bu sonucu teyit etmektedir. Her yolun ulaştığı bir hedef vardır. Yol doğru seçilmişse ve insanlar o yolda usulünce yürüyorlarsa hedefe ulaşılacaktır. Dünya hayatı bir yolculuk olarak düşünülürse yolcunun amacı mutluluktur; korktuklarından kurtulup umduklarına nâil olmaktır. İşte kurtuluş budur. İslâm, her gün beş kere ezanda "haydin felâha!" diyerek insanları kurtuluşa, iki cihan saadetine çağırmakta ve birçok âyette olduğu gibi burada da Kur'ân-ı Kerîm'i rehber edinenlerin buna erişecekleri müjdelenmektedir.Bakara sûresinin bu ilk beş âyetinin hüküm ve mana bakımından büyük önemi yanında, hadislerde manevi özellik ve şifa hususiyetlerinin bulunduğu da bildirilmiştir.

3 Allah istemeseydi kul hayrı veya şerri, inkârı veya imanı tercih edemezdi. Bu anlamda "hidayete erdiren, saptıran, mühürleyen, hayrı veya şerri işleten Allah'tır." Bu makro düzeyden mikro düzeye inilerek kulun hayatında, idrak ve şuuru içinde olup biten davranışlara bakıldığında, kula ait hürriyet, irade ve tercih ortaya çıkmakta, etkili olmaktadır. Davranışlar bu açıdan değerlendirildiğinde ise hayır veya şer işleyenin, iman veya inkâr edenin, kulun kendisi olduğu anlaşılmaktadır.

4 Buradan itibaren, hak dine inananlarla bunu açıkça inkâr edenlerden sonra üçüncü bir inanç ve davranış grubu olarak münafıklara geçilmiştir. Münafık "gönülden inanmadığı halde iman ilkelerini benimsediğini söyleyen, müslümanmış gibi görünen kimse" demektir.

9. Akıllarınca Allah'ı ve iman edenleri aldatmaya kalkışıyorlar; hâlbuki onlar farkında olmadan yalnızca kendilerini aldatmış oluyorlar.
10. Kalplerinde bir bozukluk vardır, Allah da onlardaki bozukluğu arttırmıştır. Yalan söylemeleri yüzünden, kendilerine acı veren bir azap da vardır.
11. Onlara "Yeryüzünde düzeni bozmayın" denildiğinde, "Hayır, biz yalnızca ıslah edenleriz" derler.
12. Biline ki, gerçekten bozanlar onların ta kendileridir, ama farkında olmuyorlar.
13. Onlara "Diğer insanlar gibi siz de iman edin" denildiğinde, "Akılsızların inandıkları gibi biz de inanalım mı?" derler. Biline ki, asıl akılsızlar onlardır, fakat bilmezler.
14. İman edenlerle karşılaşınca "inandık" derler, şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında ise "Biz sizinleyiz, biz yalnızca alay etmekteyiz" derler.[1]
15. Asıl onlarla alay eden ve azıp saparak dolaşmalarına izin veren Allah'tır.[2]
16. Doğruya karşılık sapkınlığı satın alanlar işte onlardır. Bu sebeple ticaretleri kâr etmemiş ve doğru yolu da bulamamışlardır.
17. Onların misali, bir ateş yakan insan gibidir. Ateş tam etrafını aydınlattığında Allah ışıklarını yok eder de onları karanlık içinde, hiçbir şeyi görmez bir halde bırakıverir.
18. Artık onlar sağırlardır, dilsizlerdir ve körlerdir; bu yüzden geri de dönemezler.
19. Yahut onlar, karanlıklar içinde gökten boşanan gök gürültülü, şimşekli bir yağmura tutulmuş kimseler gibidirler. Yıldırımlar yüzünden ölümden korkarak parmaklarıyla kulaklarını tıkarlar. Hâlbuki Allah inkârcıları çepeçevre kuşatmıştır.

---

1 İnsanoğlunun hayat çizgisini belirleyen âmiller yalnızca onun kendi akıl ve iradesi, kendi çabasıyla elde ettiği bilgiler değildir; bunların ve daha başka âmillerin yanında eğitim çevresinin, Rahmân veya şeytandan gelen yönlendirici etkilerin de önemli payı bulunmaktadır. Şeytanın insanlar arasından edindiği iş birlikçileri de vardır. Âyet "şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında ..." diyerek bu saptırıcı etkiye işaret etmekte ve insanları uyarmaktadır.

2 "Alay etmek, aldatmak, tuzaklara karşılık vermek" gibi fiillerin Allah'a nisbet edilmesi, O'nun bunları yapanları, fiillerine uygun bir şekilde cezalandırması, kazdıkları kuyuya kendilerini düşürmesi anlamına gelir. Münafıklar, durumlarını gizlediklerini ve müminleri aldattıklarını zannederek işlerini yürütürken ve bunda başarılı olduklarını düşünerek kendi aralarında müminleri alay konusu edinirken, Allah her şeyi bildiği ve Hz. Peygamber'e durumu bildirdiği için, onlar gerçekte kendilerini alay konusu haline getirmektedirler.

20. Şimşek gözlerini kör edercesine çakar, onlara ışık verdikçe bu ışık sayesinde yürürler, ışıklarını karartınca da kalakalırlar. Allah dileseydi onların işitme ve görmelerini büsbütün giderirdi. Şüphesiz Allah her şeye kādirdir.[1]
21. Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan rabbinize kulluk edin ki takvâya eresiniz.
22. Rabbiniz ki, sizin için yeri döşek, göğü bina kılmıştır; gökten su indirmiş, bununla sizin için rızık olarak çeşitli ürünler çıkarmıştır; artık siz de bile bile O'na eş ve ortaklar koşmayın.
23. Kulumuza indirdiğimiz kitaptan dolayı bir şüphe içinde iseniz onun benzeri bir sûre de siz getirin, Allah'tan başka taptıklarınızı da yardıma çağırın; eğer iddianızda samimi iseniz![2]
24. Bunu yapamazsanız -ki asla yapamayacaksınız- yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten sakının; o, inkârcılar için hazırlanmıştır.[3]
25. İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara, kendileri için zemininden ırmaklar akan cennetler bulunduğu müjdesini ver. Onlara cennetteki meyvelerden biri rızık olarak her sunulduğunda, "Bu daha önce de bize rızık olarak verilendir" derler. O kendilerine,

---

1 Müfessirler 17-20. âyetlerde geçen ışığı İslâm'ın nuru, karanlığı imansızlık, yağmuru rahmet veya ganimet, gök gürültüsünü ve şimşeği de inkârcıları tehdit eden âyetler olarak açıklamışlardır. Biz buradaki ışığı ve aydınlığı "duyu organları, akıl, sezgi" gibi beşerî bilgi kaynakları ve araçları olarak; karanlık, yağmur, gök gürültüsü, yıldırım, şimşek ve bunlar arasında ilerlemeye, yol almaya çalışan insanı da "bütün iniş ve çıkışlarıyla, maddî ve manevi meseleleriyle insanın dünya hayatı" olarak anlıyoruz.

2 Kur'ân-ı Kerîm'in bir sûresinin, hatta bir âyetinin bile benzerinin yapılamaması özelliğine i'câz denir. İ'câz, "âciz, çaresiz bırakmak" anlamına gelir. Mu'ciz "çaresiz bırakan", mûcize ise "Allah'ın sadece peygamberlere lütfettiği, olağan üstü fiiller, etkiler ve haller" demektir. Kur'an mu'cizdir; çünkü meydan okuduğu halde kimse benzerini yapamamıştır. Kur'an mûcizedir; çünkü bu eşsiz kitap, son peygamberin risâletinin gerçek olduğunu ispat eden en kalıcı delil olmuştur. "Bu aziz kitabın mu'ciz ve mûcize oluşu hangi özelliklerinden gelmektedir, o hangi bakımlardan mûcizedir?" sorusunun cevabını vermek üzere i'câzü'l-Kur'ân konulu çok sayıda kitap yazılmıştır.

3 Buradaki "ateş" cehennem ateşidir. İnsanlar bu âyetin gelmesinden yüzyıllar sonra kömürü bulup yaktıklarında taş gibi nesnelerin de yandığını anlamışlardır. Bazı müfessirler "taşlar"dan maksadın tapınılan taş heykeller olduğunu düşünmüşlerdir. Ancak eşyanın cezalandırılması âdil ve mâkul görülmediğinden ceza olarak yakılanları "şuurlu ve iradeli yaratıklar" olarak anlamak, taş yakıtı ise "gayb âlemine ait, mahiyeti dünyalılar tarafından bilinemeyen bir nesne" olarak yorumlamak daha uygundur.

benzer şekilde verilmiştir. Ayrıca onlar için orada tertemiz eşler de vardır ve orada onlar sonsuza kadar kalıcıdırlar.[1]

26. Şüphe yok ki, Allah herhangi bir şeyi, bir sivrisineği, hatta onun da ötesindekini misal vermekten utanıp çekinmez. Bunun karşısında iman edenler onun, Allah'tan gelen gerçek olduğunu bilirler, inkâr edenler ise "Allah misal olarak bununla neyi kastediyor?" derler. Allah birçok kimseyi onunla saptırır, birçok kimseyi de onunla doğru yola iletir; onunla başkalarını değil, ancak emrine karşı gelenleri saptırır.

27. Onlar ki, iyice pekiştirdikten sonra da Allah'a verdikleri sözden dönerler, Allah'ın birleştirilmesini emrettiğini ayırırlar, yeryüzünde fesat çıkarırlar; işte sonunda zararlı çıkacak olanlar da bunlardır.[2]

28. Cansız nesneler iken size O hayat verdiği halde Allah'ı nasıl inkâr edebiliyorsunuz? Sonra sizi öldürecek, sonra diriltecek, sonra O'na götürüleceksiniz.

29. Yeryüzünde ne varsa tamamını sizin için yaratan, sonra göğe yönelerek onları, yedi gök olarak tamamlayıp düzene koyan O'dur ve O, her şeyi hakkıyla bilmektedir.[3]

30. Hani rabbin meleklere, "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti. Onlar, "Biz seni övgü ile tesbih ederken ve senin kutsallığını dile getirip dururken orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi

---

1 Cennet ve içinde bulunan şeylerin mahiyeti dünyada bilinen nesnelerden farklıdır. Ancak insanların görmediği, bilmediği şeyleri onlara anlatmanın tek yolu, bildikleri nesnelerin isimlerini kullanmaktır. Allah Teâlâ da cenneti ve nimetlerini bizim kavram ve tasavvurlarımızla ifade etmiştir. Arada bir benzerlik vardır, ancak asla biri diğerinin aynı değildir. İbn Abbas "Cennette olan şeylerin dünyada yalnızca isimleri vardır" diyerek bu gerçeği anlatmıştır.

2 Allah'ın emrine karşı gelenlerin kötü ahlâk ve davranışlarının üç önemli örneği zikredilmiştir: a) Allah'a verdikleri sözden dönmeleri. Bu söz ya ezelde "elestü bi-rabbiküm" (Ben sizin rabbiniz değil miyim?) şeklindeki ilâhî suale insanların özlerinin verdikleri olumlu cevaptır (bk. A'râf 7/172) veya dünya hayatındaki çeşitli ilişkilerde Allah'ı şahit tutarak, O'nun adını anarak verdikleri sözlerdir. b) "Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyler"i kesip ayırmaları. Bazı tefsirciler bunu özel ilişkilerle sınırlandırmışlarsa da, Allah'ın birlik ve bütünlük içinde tutulmasını emrettiği her şey bu emrin içindedir. c) Yeryüzünde fesat çıkarmaları. Tarih boyunca dünyada huzuru bozan, çevreyi kirleten, acılara ve felâketlere sebep olanlar genellikle inkârcılar, münafıklar, zalimler ve günahkârlar olmuştur.

3 Evrenin ilk maddesinin nasıl var olduğu bilimin meçhulüdür. Bütün ilâhî dinler bunun bir yaratıcısının olduğu, sonraki gelişmeleri de o yüce yaratıcının sağladığı hususunda ittifak etmişlerdir. Bu ve başka âyetlerde "yedi gök"ten maksadın ne olduğu konusunda kesin bir bilgi yoktur. Bunu çokluktan kinaye olarak düşünüp birçok gök şeklinde anlamak mümkündür.

yaratacaksın?" dediler. Allah "Şüphe yok ki, ben sizin bilmediklerinizi bilirim" buyurdu.[1]

31. Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra bunları meleklere gösterip "Sözünüzde doğru iseniz şunların isimlerini bana söyleyin" dedi.[2]

32. "Seni tenzih ederiz! Bize öğrettiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur. En kâmil ilim ve hikmet sahibi şüphesiz sensin" cevabını verdiler.

33. "Ey Âdem! Bunların isimlerini onlara bildir" dedi. Âdem bunların isimlerini onlara bildirince de "Size ben göklerin ve yerin gizlisini kesinlikle bilirim; yine sizin açıkladığınızı da gizlediğinizi de bilirim demedim mi!" buyurdu.

34. Meleklere, "Âdem'e secde edin" dediğimizde İblîs dışındakiler derhal secde ettiler; o direndi, büyüklendi ve kâfirlerden oldu.[3]

35. "Ey Âdem! Sen ve eşin cennette oturun, orada istediğiniz yerden rahatça yiyip için ve şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz" dedik.

36. Şeytan oradan onların ayağını kaydırdı da bulundukları yerden onları çıkardı. Biz de "Birbirinize düşman olmak üzere inin! Bir zamana kadar sizin için yeryüzünde kalacak bir yer ve ihtiyaç maddeleri vardır" dedik.

37. Bunun üzerine Âdem'e rabbinden bazı sözler ulaştı (bunlarla tövbe etti); rabbi de onun tövbesini kabul buyurdu. Şüphesiz O, tövbeleri kabul buyuran ve rahmeti sınırsız olandır.[4]

---

1 Sözlükte halife, "Birinin yerini alan, onun yetkilerini kullanan" manasına gelir. Allah'ın yeryüzünde yaratacağını bildirdiği halife ya Allah'ın halifesi veya daha önce dünyada yaşamış bir şuurlu varlık türünün halifesi olarak anlaşılabilir. Birinci anlayışın kabul edilmesi halinde bu sınırlı bir hilâfet olup Hz. Âdem'in ve neslinin, Allah'ın mülkü olan yeryüzünde O'nun iradesine uygun yaşamalarından ve talimatı doğrultusunda tasarrufta bulunmalarından ibarettir.

2 Allah'ın Hz. Âdem'e "isimler"i öğretmesinden maksat, ona maddî ve manevi varlıkların, kavramların isimleriyle bunların özelliklerini bilme; nesnelere, kavramlara isim verme, dili keşfetme kabiliyetini vermesidir.

3 Âdem için yapılan secde şeklindeki saygı hareketi, Allah'ın emriyle olduğu ve Âdem'e ibadet maksadı taşımadığı için şirk şâibesinden de uzak bulunmuştur. İblis'in melek veya cin olduğu hususunda farklı görüşler vardır.

4 Kur'an'ın açık ifadesine göre Hz. Âdem ve eşi tarafından işlenmiş ve nesline miras kalmış bir "aslî günah" yoktur. Âdem'in hatası tövbesi sayesinde affedilmiştir. İslâm'a göre kimse kimsenin günahını yüklenmez (Fâtır 35/18), suç ve günah şahsîdir, herkesin günahı kendinedir.
Yahudi ve hıristiyan kaynaklarından İslâmî geleneğe geçmiş bulunan kadın hakkındaki olumsuz telakki, yani kadının Hz. Âdem'e günah işletip cennetten çıkarılmasına yol açtığı, aslî günahın asıl sebebinin kadın olduğu, bu yüzden dünyada ondan uzak kalınması gerektiği" anlayışı da Kur'an'ın lafız ve ru-

38. Onlara şöyle dedik: “Oradan hepiniz inin! Benden size muhakkak bir rehber gelecektir.” Kim benim gönderdiğim rehbere uyarsa artık onlara ne korku vardır ne de üzüleceklerdir.
39. İnkâr eden ve âyetlerimizi yalan sayanlara gelince onlar cehennemliklerdir ve orada devamlı kalıcıdırlar.
40. Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nimetimi hatırlayın, bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size vaad ettiklerimi vereyim. Asıl bana itaatsizlikten sakının.[1]
41. Elinizdekini (Tevrat) tasdik edici olarak indirdiğime (Kur’an) iman edin; sakın onu inkâr edenlerin ilki olmayın! Âyetlerimi az bir karşılığa satmayın. Yalnız benden korkun.
42. Bilerek hakkı bâtıl ile karıştırmayın, hakkı gizlemeyin.
43. Namazı kılın, zekâtı verin, rükû edenlerle beraber rükû edin.
44. Sizler kitabı okuduğunuz halde insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?[2]
45. Sabır ve namazla Allah’tan yardım isteyin. Şüphesiz bunlar, Allah’a huşû ile boyun eğenlerden başkasına ağır gelir.
46. Onlar kesinlikle rablerine kavuşacaklarını ve O’na döneceklerini bilen kimselerdir.[3]
47. Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nimetimi ve sizi cümle âleme üstün kıldığımı hatırlayın.[4]

---

huna aykırıdır. Kur’ân-ı Kerîm ayak kaydıranın kadın değil şeytan olduğunu açıklamaktadır.

1 Buradan itibaren 123. âyete kadar devam eden bölümünde ağırlıklı olarak İsrâiloğulları’nın eski durumlarıyla dinî ve ahlâkî bakımdan bozulmaları, İslâm’a karşı tutumları hakkında bilgi ve eleştiriler yer almaktadır.
Kur’ân-ı Kerîm’in çeşitli âyetlerinde Allah’ın İsrâiloğulları’ndan değişik konularda, meselâ Tevrat’a sımsıkı sarılacaklarına (Bakara 2/63), namazı kılacaklarına, zekâtı vereceklerine, peygamberlere inanacaklarına, muhtaçlara Allah rızası için borç vereceklerine (Mâide 5/12), kendilerine indirilen kitabı gizlemeyip insanlara okuyacaklarına (Âl-i İmrân 3/187) dair söz aldığı bildirilmektedir.
Âyetin, “Ben de size vaad ettiklerimi vereyim” kısmındaki vaad, tefsirlerin çoğunda Allah’ın onlara yardım edeceği, iyiliklerine karşı sevap verip cennetine kabul edeceği yönünde vaadde bulunması şeklinde açıklanmıştır.

2 Muhataplar bilhassa yahudi din bilginleridir, “kitap”tan maksat da Tevrat’tır.

3 Sabır “acıya dayanma, Allah’tan gelen sıkıntılara katlanma; aklın ve dinin yapılmasını gerekli gördüğü işleri yapmakta veya yapılmasını uygun bulmadığı davranışlardan uzak durmakta kararlılık gösterme” gibi anlamlarda kullanılır. Namaz ise Allah ile kul arasındaki ilişkiyi bir ömür boyu amelî olarak sürdüren en canlı ve sürekli bir ibadettir. Âyette bu ibadetin, insanın inancını ve inancı doğrultusundaki kararlarını güçlendireceğine işaret edilmektedir.

4 İsrâiloğulları’nın “cümle âleme üstün kılınması”ndan maksat, onların kendi dönemlerinde küfür ve dalâlet içinde yaşayan milletlere karşı ilâhî dini benim-

48. Öyle bir günden korkun ki, o gün kimse başkası için bir şey ödeyemez; hiç kimseden şefaat kabul olunmaz, hiçbir kimsenin yerine başkası kabul edilmez; onlara asla yardım da yapılmaz.
49. Hatırlayın ki sizi Firavun'un adamlarından kurtardık. Onlar size işkencenin en kötüsünü revâ görüyorlar, erkek çocuklarınızı boğazlıyorlar, kızlarınızı sağ bırakıyorlardı. Bu size reva görülenlerde rabbinizden büyük bir imtihan vardı.[1]
50. Bir zamanlar biz sizin için denizi yardık, sizi kurtardık; Firavun'un adamlarını da gözünüzün önünde denizde boğduk.[2]

51. Mûsâ'ya kırk gece için söz vermiştik. Mûsâ gittikten sonra siz, haksızlık ederek buzağıyı (tanrı) edindiniz.[3]

52. Bundan sonra da (akıllanıp) şükredersiniz diye sizi affettik.

53. Doğru yolu bulasınız diye Mûsâ'ya kitabı ve hak ile bâtılı ayıran hükümleri vermiştik.

54. Mûsâ kavmine demişti ki: "Ey kavmim! Şüphesiz siz buzağıyı (tanrı) edinmekle kendinize zulmettiniz. Onun için yaratanınıza tövbe edin de nefislerinizi öldürün. Öyle yapmanız yaratıcınızın katında sizin için daha iyidir; böylece Allah tövbenizi kabul etmiş olur. Çünkü acıyıp tövbeleri kabul eden ancak O'dur".[4]

---

semeleri sebebiyle kazandıkları üstünlükleridir. Âyette dolaylı olarak onların tevhid geleneğinden sapıp yozlaşmaları, bozulmaları halinde üstünlüklerini de kaybedeceklerine işaret vardır.

1 Tevrat'ta Hz. Mûsâ'nın, Ya'kūb'un oğullarından Levi'nin soyundan olduğu bildirilir. Rivayetlere göre Hz. Mûsâ'nın doğduğu sene Mısır Firavunu, yüzyıllardır bu ülkede yaşayan İsrâiloğulları arasından çıkacak birinin kendi saltanatını elinden alacağına işaret eden bir rüya görmüş; bunun üzerine onların erkek çocukları hakkında ölüm fermanı çıkarmıştı. Bu katliamdan Mûsâ'yı kurtarmak isteyen annesi, Allah'ın lütfuyla onu kurtarmayı başarmıştı.

2 Mûsâ Mısır'dan ayrılıp Medyen'e giderek on yıl kadar orada kalmış, tekrar Mısır'a dönerken Tûr'da kendisine vahiy gelmiş, bu arada Allah Teâlâ ona Mısır'a gidip kavmini Firavun'un zulmünden kurtarmasını emretmişti. Mûsâ, kardeşi Hârûn ile birlikte Mısır'a gitti. Bütün çabalarına rağmen Firavun'un düşmanlığını yatıştıramayınca bir gece gizlice kavmini yola çıkardı. Firavun da askerleriyle birlikte peşlerine düştü. Mûsâ asâsını vurunca Kızıldeniz ikiye ayrıldı. Açılan yoldan Mûsâ ve halkı geçti; Firavun ve askerleri ise denizin tekrar birleşmesi üzerine boğulup gittiler.

3 Sînâ'ya ulaşan Mûsâ, kavminin başına Hârûn'u bırakarak ilâhî vahyi almak üzere Tûr'a gitti ve kırk gece orada kaldı. Bu arada kavmi, Hârûn'un ikazlarına rağmen, Sâmirî isimli bir kuyumcunun yaptığı altın buzağı heykeline tapmaya başladı.

4 "Nefislerinizi öldürün" ifadesi iki şekilde anlaşılmıştır: 1. Kötü duygularınızı öldürün veya kötülüklerden vazgeçip iyiliklere yönelme hususunda nefsinize

55. Bir zamanlar, "Ey Mûsâ! Allah'ı açıkça görmedikçe sana asla inanmayız" demiştiniz de bakıp dururken hemen sizi yıldırım çarpmıştı.

56. Sonra ölümünüzün ardından sizi dirilttik ki şükredesiniz.[1]

57. Ve sizi bulutlarla gölgeledik; size kudret helvası ve bıldırcın gönderdik; "Verdiğimiz güzel nimetlerden yiyin" (dedik). Gerçekte onlar bize değil, kendilerine kötülük ediyorlardı.

58. Demiştik ki: "Şu şehre girin, orada bulunanlardan dilediğiniz şekilde bol bol yiyip için, kapıdan eğilerek girin ve af dileyin ki hatalarınızı bağışlayalım. Biz iyi davrananlara fazlasıyla vereceğiz."[2]

59. Fakat zalimler kendilerine söylenenleri başka sözlerle değiştirdiler. Bunun üzerine, yapmakta oldukları kötülükler sebebiyle zalimlerin üzerine gökten acı bir azap indirdik.

60. Mûsâ kavmi için su istemiş, biz de ona, "Asânı taşa vur!" demiştik. Bunun üzerine taştan on iki göze fışkırdı. Her topluluk kendi içeceği yeri bildi. "Allah'ın rızkından yiyin için; yeryüzünde fitne fesat çıkarmayın" (dedik).[3]

61. Hani siz, "Ey Mûsâ! Biz bir tek yiyecekle dayanamayacağız. Bizim için rabbine dua et de bize toprağın mahsullerinden; sebzelerinden, kabakgillerinden, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından bitirsin" demiştiniz. Mûsâ ise, "İyiyi kötü ile değişmek mi istiyorsunuz? Şehre inin; istedikleriniz orada var" dedi. Zillete, fakru zarûrete mahkûm oldular; Allah'ın gazabına uğradılar. Bu durum, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmelerinin, bütün bunlar da isyan etmeleri ve haddi aşmalarının sonucuydu.[4]

---

baskı yapın; 2. İçinizden buzağıya taparak büyük günah işleyenleri idam edin.

1 "Ölüm", "Allah'ı açıkça görmedikçe sana asla inanmayız" diyenlerin, ceza olarak yıldırım çarpmasıyla bayılıp yere yığılmaları, "dirilme" ise "ayılıp kendilerine gelmeleri" şeklinde açıklanmıştır.

2 "Şehir"den maksat Kudüs veya Eriha'dır.

3 İsrâiloğulları, Hz. Ya'kūb'un on iki oğlundan gelen on iki oymağa (sıbt) ayrılmıştı. Muhtemelen, su yüzünden aralarında çatışma çıkmasın diye yüce Allah her oymak için ayrı su kaynağı halketmiş olup, âyete göre, kargaşaya mahal kalmayacak şekilde her oymağa kendi pınarının hangisi olduğu bildirilmişti.

4 İsrâiloğulları, aslında Hz. İbrâhim'in torunları olup yüksek bir dinî-ahlâkî kültür ve geleneğe sahip oldukları halde, yüzyıllar boyunca Mısır'da kaldıkları için oranın putperest kültürüyle dejenere olmuş, korkak bir toplum haline gelmişlerdi. Nitekim Hz. Mûsâ, "Allah içinizden peygamberler çıkardı, sizi hükümdarlar yaptı, âlemlerde hiç kimseye vermediğini size verdi" şeklindeki sözleriyle onlara öz değerlerini hatırlatıp kendilerine vatan kılınan mukaddes topraklara doğru ilerlemelerini emrettiği halde, onlar, o ülkede güçlü bir kavim bulun-

62. Şüphesiz, iman edenler; yahudilerden, hıristiyanlardan ve Sâbiîler'den de Allah'a ve âhiret gününe inanıp sâlih amel işleyenler için rableri katında mükâfatlar vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler.[1]
63. Hatırlayın ki, sizden sağlam bir söz almış, üzerinize de dağı kaldırmıştık. "Size verdiğimizi sıkı tutun, onda bulunanları daima hatırlayın; umulur ki korunursunuz" (demiştik).[2]
64. Bundan sonra yine döndünüz. Eğer Allah'ın keremi ve rahmeti üzerinizde olmasaydı muhakkak zarara uğrayanlardan olurdunuz.
65. İçinizden cumartesi günü hakkındaki hükmü çiğneyenleri elbette bilirsiniz. Bu yüzden onlara, "Aşağılık maymunlar olun!" demiştik.[3]

---

duğunu söylüyor ve "Ey Mûsâ! Onlar orada bulundukları sürece biz oraya asla giremeyeceğiz. Sen ve rabbin gidin savaşın; biz burada oturacağız" diyorlardı (bk. Mâide 5/20-24).
Âyette İsrâiloğulları'nın geçmişte, çeşitli zamanlarda işledikleri ve onların alçaklık ve âcizlikle damgalanmalarına, Allah'ın gazabına uğramalarına sebep olarak gösterilen suçlardan bir kısmı zikredilerek, hem Müslümanlara hem de Hz. Peygamber dönemindeki yahudilere bir hatırlatmada bulunulmakta; bir bakıma onların, atalarının işlediği bu eski suçları tekrar etmemeleri, basit dünya menfaatleri uğruna Hz. Muhammed'e karşı düşmanlık duyguları besleyip ona gönderilen âyetleri inkâr etmekten sakınmaları istenmektedir.
"Şehir" diye çevirdiğimiz mısr kelimesiyle İsrâiloğulları'nın kaçıp kurtuldukları Mısır ülkesi de kastedilmiş olabilir. Buna göre Mûsâ onlara, eleştiri anlamında, "Eğer iyiyi kötü ile değiştirmek istiyorsanız, ne haliniz varsa görün; Mısır'a geri dönün; bu istediğiniz basit şeyleri orada bulacaksınız!" demiştir.

1 Burada dört dinî topluluktan söz edildiği görülmektedir: 1. Müslümanlar. "İman edenler"den maksat müslümanlardır. 2. Yahudiler. Hz. Mûsâ'nın tebliğ ettiği ilâhî dinin mensuplarıdır. Yahudi kelimesi, Hz. Ya'kūb'un on iki oğlundan dördüncüsü olan Yahuda'dan gelmektedir. 3. Hıristiyanlar. Hz. Îsâ'nın tebliğ ettiği ilâhî dinin mensuplarına verilen isimdir. İslâmî kaynaklara göre Îsâ'nın doğduğu yerin ismi olan Nâsıra'dan dolayı nasrânî (çoğulu nasârâ) olarak adlandırılmışlardır. 4. Sâbiîler. Sâbiî kelimesinin kök anlamı, "vaftiz olmak, yıkanmak"tır. Kelime, Sâbiîler'in akarsuya dalıp çıkmak suretiyle vaftiz olma uygulamasını ifade etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de Sâbiîler de aslı itibariyle hak din mensupları sayılmışlardır. Kur'an'da anılan Sâbiîler, günümüzde Bağdat ve Basra'da yaşayan, kendilerini Mandenler veya Nasuralar olarak adlandırılan toplulukla tamamen uyuşmaktadır.

2 "Dağı kaldırma" hakkında bk. 93. âyetin açıklaması.

3 Eski Ahid'e göre İsrâiloğulları'na cumartesi günü yapmaları yasaklanan işler şunlardır: Yemek pişirmek, besin toplamak, ekip biçmek, ateş yakmak, odun toplamak ve yük taşımak (Çıkış, 16/23; 34/21; Yeremya, 17/21; ayrıca bk. A'râf 7/163).
"Aşağılık maymunlar olun!" ifadesi, fizyolojik değişim veya ahlâkî ve manevi bir bozulma olarak yorumlanabilir.

66. Biz bunu, hem çağdaşlarına hem de sonradan gelenlere ibret veren bir ceza, müttakiler için de bir öğüt kıldık.
67. Bir zaman Mûsâ kavmine, "Allah size bir inek kesmenizi emrediyor" demiş; onlar da "Bizimle alay mı ediyorsun!" demişlerdi. Mûsâ, "Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım!" dedi.[1]
68. "Bizim adımıza rabbine dua et de onun nasıl olduğunu bize açıklasın" dediler. Mûsâ dedi ki: "Allah şöyle buyuruyor: 'O, yaşlı da değil düve de değil; ikisinin arası bir inek olacak.' Haydi, size emredileni yapın."
69. "Bizim için rabbine dua et de renginin nasıl olacağını bize açıklasın" dediler. Mûsâ, "O buyuruyor ki: Rengi parlak sarı, bakanların içini açan bir inek olacak" dedi.
70. Yine, "Bizim için rabbine dua et de onun nasıl bir şey olduğunu bize iyice açıklasın; çünkü bu sığır bize ayırt edilemez geldi; inşallah doğrusunu buluruz" dediler.
71. Mûsâ, "Rabbim şöyle buyuruyor, dedi: O, henüz boyunduruk altına alınıp yer sürmemiş, ekin sulamamış, serbest dolaşan ve alacası bulunmayan bir inektir." "İşte şimdi doğrusunu anlattın" dediler ve ineği (bulup) kestiler, ama az daha (bunu) yapmayacaklardı.
72. Hani siz bir adam öldürmüştünüz de bu hususta birbirinize düşmüştünüz. Hâlbuki Allah sakladığınızı ortaya çıkaracaktı.
73. Sonra "(kesilen ineğin) bir parçasıyla ölüye vurun" dedik. Böylece Allah ölüleri diriltir ve belki düşünürsünüz diye size âyetlerini gösterir.
74. Bundan sonra kalpleriniz yine katılaştı; artık kalpleriniz taş gibi, hatta daha da katıdır. Taşın öylesi var ki ondan ırmaklar kaynar; öylesi de var ki çatlayıp bağrından su fışkırır; bazı taşlar da var ki Allah korkusuyla yuvarlanıp düşer. Allah, yapmakta olduklarınızdan habersiz değildir.[2]

---

1 Bir cinayet olayında katilin bulunamaması yüzünden Hz. Mûsâ'nın topluluğunda büyük bir gerginlik doğdu. Mûsâ, vahyin bildirdiği yolu izleyerek, ilgililerden kātili bulabilmeleri için bir inek kesmelerini ve bunun bir parçasıyla maktulün cesedine vurmalarını emretti. Uzun süre direndikten sonra istenileni yapmaları üzerine maktul dirildi ve kendisini öldürenin kimliğini açıkladı.

2 Yukarıda anılan mûcizenin gerçekleşip kātilin bulunmasıyla sulh ve sükûnun geri gelmesinden sonra İsrâiloğulları'nın kalplerinin yine katılaştığı bildirilmektedir. Onların çölde geçirdikleri kırk yıl boyunca pek çok defa Mûsâ'ya karşı gelip onunla çekiştikleri ve bu yüzden türlü şekillerde cezalandırıldıkları hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de olduğu gibi bugünkü Tevrat'ta da açıklama ve tenkitler bulunmaktadır (meselâ bk. Çıkış, 32/1-17; Sayılar, 11/1-15; 14/1-12; 20/1-13; Levililer, 26/40-45).

75. Şimdi (ey müminler!) onların size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysa onlardan bir zümre, Allah'ın kelâmını işitirler; sonra o kelâmı iyice anlamış olmalarına rağmen yine de bile bile onu tahrif ederlerdi.[1]
76. Onlar inananlarla karşılaştıklarında "İman ettik" derler. Birbirleriyle baş başa kaldıklarında ise, "Allah'ın size açtıklarını (Tevrat'taki bilgileri) rabbiniz katında sizin aleyhinizde delil getirsinler diye mi onlara anlatıyorsunuz; bunları düşünemiyor musunuz!" derler.[2]
77. Onlar bilmezler mi ki, gizlediklerini de açığa vurduklarını da Allah bilmektedir!
78. İçlerinde birtakım ümmîler vardır ki kitabı bilmezler; bütün bildikleri kuruntulardan ibarettir. Onlar sadece zan ve tahminde bulunurlar.[3]
79. Elleriyle kitap yazıp sonra onu az bir bedel karşılığında satmak için, "Bu Allah'ın katındandır" diyenlere yazıklar olsun! Elleriyle yazdıkları yüzünden vay haline onların! Ve yapıp ettikleri yüzünden vay haline onların![4]
80. "Sayılı birkaç gün dışında bize ateş dokunmayacak" dediler. De ki: "(Bu hususta) Allah katında söz mü aldınız; -böyleyse Allah sö-

---

1 Bundan önceki âyetlerde eski yahudiler hakkında bilgi verilmişti. Burada ise Hz. Peygamber'in dönemindeki yahudilerin İslâm ve Müslümanlar karşısındaki tutumları anlatılmaktadır.
Tahrif "bir sözün, bir metnin lafzını veya manasını değiştirip bozma" anlamına gelir. Abdullah b. Abbas'ın buradaki tahrifi, "Tevrat'ın lafzı aynen kaldığı halde yorumunun saptırılması" şeklinde açıkladığı rivayet edilir.

2 Bazı yahudiler, isyankâr atalarının çektikleri cezalara ve mâruz kaldıkları hakaretlere dair Tevrat'ta yer alan açıklamalar hususunda Müslümanlara bilgi verirlerdi. Diğer yahudiler, özellikle din adamları ise bu yaptıklarının, Müslümanlar tarafından kendi aleyhlerinde kullanılabileceğini söyleyerek onları uyarırlardı. Oysa -77. âyette de belirtildiği üzere- Allah onların sakladıklarını da açıkladıklarını da biliyordu, Kur'an ve Resûlullah vasıtasıyla Müslümanlara da bildiriyordu.

3 Burada bazı yahudilerin kendi dinleri ve kutsal kitapları konusunda son derece bilgisiz olduklarına, din adına bildiklerinin zandan ve tahminden ibaret bulunduğuna işaret edilmektedir (ümmî kelimesinin anlamı için bk. A'râf 7/157-158).

4 Yahudi bilginlerinin, çeşitli dinî konularda birtakım kitaplar yazarak bunların Allah katından gelmiş dinî gerçekleri içerdiğini ileri sürdükleri ve bu kitapları yukarıda sözü edilen cahil halka önemsiz bir bedelle sattıkları bildirilmektedir. Yahudi bilginleri bu tutumlarıyla, halkı din konusunda bilgilendirme amacı taşımadıklarını ortaya koydukları, kendi sözlerini ve yorumlarını Allah kelâmı gibi gösterip böylece kişisel görüşlerini kutsallaştırmaya, dinin aslı gibi göstermeye kalkıştıkları, üstelik bu yolla dini istismar ve kazanç aracı haline getirdikleri için âyette ağır bir dille kınanmışlardır. Kuşkusuz burada Müslümanlara da dolaylı bir uyarı vardır.

zünden dönmeyecektir- yoksa Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?

81. Hayır! Kim bir kötülük işler de kötülüğü kendisini çepeçevre kuşatırsa işte bu kimseler cehennemliktirler; onlar orada ebedî olarak kalırlar.

82. İman edip hayırlı işler yapanlara gelince, onlar da cennetliktirler; onlar orada ebedî kalacaklardır.

83. Bir zamanlar biz İsrâiloğulları'ndan, "Yalnız Allah'a kulluk edeceksiniz; ana babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz. İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin" diyerek söz almıştık. Sonra, içinizden küçük bir kesim dışında, sözünüzden döndünüz; hâlâ da sırt çevirmektesiniz.[1]

84. Vaktiyle sizden, birbirinizin kanlarını dökmeyeceğinize, birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayacağınıza dair de söz almıştık. Siz de kabullene geldiniz. Hâlâ da (buna) şahitlik ediyorsunuz.[2]

85. Sonra işte şimdi sizler birbirinizi öldürüyorsunuz; içinizden bir kesimi yurtlarından sürüyor, onlara karşı kötülük ve düşmanlıkta birbirinize arka çıkıyorsunuz. Esirler olarak size geldiklerinde de fidye verip kendilerini kurtarıyorsunuz. Hâlbuki onları sürgün etmek size haram kılınmıştı. Yoksa siz kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? İçinizden bu şekilde davranan birinin dünya hayatındaki cezası ancak rezil rüsvâ olmaktır; kıyamet gününde ise onlar azabın en şiddetlisine itilirler. Allah sizin yapmakta olduğunuzdan habersiz değildir.[3]

---

1 Bu ve bundan sonraki âyette Allah'tan başka tanrı tanımamak, ana babaya, akrabaya, yetimlere ve yoksullara iyilik etmek, insanlara güzel söz söylemek, namaz kılıp zekât vermek, birbirinin kanını dökmemek, kendi yurttaşlarını vatanlarından kovmamak şeklinde sıralanan yükümlülükler arasında on emirden bazı hükümlerin de yer aldığı görülmektedir. On Emir'in cumartesi yasağı dışında kalanları, bütün peygamberlere gönderilen kutsal kitapların ortak öğretileridir (Kur'ân-ı Kerîm'deki karşılıkları için bk. En'âm 6/151-153; İsrâ 17/23-39).
Âyette İsrâiloğulları'ndan çoğunun zamanla Allah'a verdikleri sözden döndükleri, belirtilen hükümlere uymadıkları, Hz. Peygamber dönemindeki yahudilerin de bu hükümlere sırt çevirdikleri bildirilmektedir.

2 Burada şahitlikten maksat, anlatılanları, okudukları Tevrat'ta görmeleridir.

3 Vaktiyle İsrâiloğulları'ndan birbirinin kanını dökmemek, kendi yurttaşlarını ülkelerinden kovmamak hususunda söz alınmış olmasına rağmen Hz. Peygamber dönemindeki yahudilerin bu sözlerinden de döndükleri bildirilmektedir. Nitekim Yesrib (Medine) yahudilerinden Nadîr ve Kureyzaoğulları, aynı şekilde birbirine düşman olan iki büyük Arap kabilesinden Evs ile Kaynukaoğulları da diğer büyük Arap kabilesi Hazrec ile ittifak kurmuşlardı. Daha sonra Evs ve Hazrec kabileleri arasındaki sürekli ihtilâf ve çatışmalara bu yahudi kabileleri

86. İşte onlar, âhiret karşılığında dünya hayatını satın alan kimselerdir. Bu yüzden ne azapları hafifletilecek ne de kendilerine yardım edilecektir.
87. Andolsun biz Mûsâ'ya kitabı verdik. Ondan sonra da ardarda peygamberler gönderdik. Meryem Oğlu Îsâ'ya da açık kanıtlar verdik ve onu Rûhulkudüs ile destekledik. Ama ne zaman size bir peygamber nefislerinizin hoşlanmadığı bir şey getirdiyse büyüklenirdiniz, kimini yalanladınız, kimini de öldürdünüz, doğru değil mi?[1]
88. Yahudiler "Kalplerimiz perdelidir!" dediler. Aksine, inkârları sebebiyle Allah onlara lânet etmiştir; o yüzden çok az inanırlar.
89. Onlara Allah katından ellerindekini (Tevrat) doğrulayan bir kitap gelince, daha önce kâfirlere karşı zafer isterlerken işte şimdi bilip tanıdıkları (Kur'an) kendilerine gelince onu inkâr ettiler. Allah'ın lâneti böyle inkârcılaradır.[2]
90. Allah'ın, kullarından dilediğine peygamberlik ihsan etmesini kıskandıkları için Allah'ın indirdiğini inkâr ederek kendilerini harcamaları ne kötü! Böylece onlar gazap üstüne gazaba uğradılar. Kâfirler için alçaltıcı bir azap vardır.

---

de katıldılar. Bu çatışmalarda yahudiler, kutsal kitaplarının yasaklamasına rağmen, kendi dindaşları ve ırkdaşlarını öldürüyor veya esir alıyor; savaş bitince de kitaplarının hükmü uyarınca aralarında yardım toplayarak esir yahudileri fidye karşılığında kurtarıyorlardı.

1 "Temiz ruh" veya "kutsal ruh" anlamına gelen Rûhulkudüs çoğunlukla Cebrâil olarak açıklanmıştır. Her ne kadar bunu Hz. Îsâ'nın ruhu, Allah'ın ism-i a'zamı veya İncil diye açıklayanlar olmuşsa da, Nahl sûresinin 102. âyetinde Rûhulkudüs'ün vahiy meleği yani Cebrâil olduğu açıkça bildirilmektedir.
İsrâiloğulları'nın, bütün bu ilâhî lütuflardan dolayı peygamberleri tanımaları, onlara saygı göstermeleri ve Allah'a şükretmeleri gerekirken, işlerine gelmeyen, keyiflerine uymayan durumlarda peygamberlere karşı çıkmışlar; onların bir kısmını yalancılıkla itham etmişler, Zekeriyyâ ve Yahyâ gibi bazılarını da öldürmüşler; Romalıları Hz. Îsâ'yı öldürmeye zorlamışlardır. Medine yahudileri de, daha önceki peygamberler gibi Cebrâil vasıtasıyla vahye mazhar olan ve kesin delillerle nübüvvetini kanıtlayan Hz. Muhammed karşısında aynı olumsuz tavrı sürdürmüşlerdir. Âyette onların bu tutumunun tarihî hastalıkları olduğu vurgulanmaktadır.

2 Medine'deki yahudiler yakında yeni bir peygamber geleceğini, Tevrat'ı tasdik eden, yani tevhid ve diğer temel itikad konularıyla dinin aslî hedeflerinde Tevrat'la uyuşan yeni bir kitap indirileceğini biliyor; bu peygamberin putperestliği ortadan kaldıracağına, böylece Mûsâ'nın dinini yeniden güçlendireceğine ve bu suretle kendilerinin de Medine müşrikleri karşısında üstün duruma geçeceklerine inanıyorlardı. Fakat bekledikleri peygamber ve kitap geldiği halde iman yerine inkâr ettiler. Çünkü bu peygamber, umduklarının aksine, İsrâiloğulları'ndan değil Araplar arasından gönderilmişti.

91. Kendilerine, "Allah'ın indirdiğine iman edin" denilince, "Biz sadece bize indirilene inanırız" derler ve ondan başkasını inkâr ederler. Hâlbuki o Kur'an, kendi ellerinde bulunan Tevrat'ı doğrulayıcı olarak gelmiş hak kitaptır. (Resulüm!) Onlara de ki: "Şayet siz gerçekten inanıyor idiyseniz daha önce Allah'ın peygamberlerini neden öldürüyordunuz?"
92. Andolsun Mûsâ size apaçık mûcizeler getirmişti. Sonra onun ardından haksızlıkla (altın) buzağıyı put edindiniz.[1]
93. Hatırlayın ki sizden sağlam bir söz almış, dağı da üzerinize kaldırmıştık. "Size verdiklerimize sımsıkı sarılın, söylenenlere kulak verin" demiştik. Onlar, "İşittik ve isyan ettik!" dediler. İnkârları yüzünden kalpleri buzağı sevgisiyle dopdoluydu. De ki: "Eğer böyle inanıyorsanız, imanınız size ne kötü şeyler emrediyor!"[2]
94. Onlara, "Şayet Allah katında, âhiret yurdu diğer insanlara değil de yalnız size ait ise ve bu iddianızda doğruysanız haydi ölümü isteyin bakalım!" de.
95. Kendi elleriyle yapıp ettikleri işler sebebiyle hiçbir zaman ölümü temenni etmeyeceklerdir. Allah zalimleri iyi bilir.
96. Yemin olsun ki, onları insanların yaşamaya en düşkünü olarak bulursun; müşriklerden de çok; her biri ister ki bin sene yaşasın. Oysa çok yaşatılması hiç kimseyi azaptan kurtaramaz. Allah onların yapmakta olduklarını eksiksiz görür.[3]
97. Söyle (yahudilere): Cebrâil'e kim düşmansa bilsin ki, Allah'ın izniyle önce gelen kitapları doğrulayıcı, müminler için bir hidayet rehberi ve müjdeci olarak Kur'an'ı senin kalbine indiren odur.

---

1 Buradaki haksızlıktan maksat, Allah'a ait olan ulûhiyyeti puta yüklemeleri, yani şirke sapmalarıdır. Yahudilerin, Kur'an'a ve Hz. Peygamber'e inanmayıp eski dinlerinde sebat edecekleri şeklindeki iddialarına karşılık, burada onların kendi dinlerine bağlılıklarının da asılsız olduğu ortaya konmuştur.

2 İsrâiloğulları'na Allah'ın kudretini göstererek tehdit yoluyla söz vermelerini veya sözlerinde durmalarını sağlama ya da genel olarak ıslah etme amacı taşıdığı rivayet edilen bu dağı kaldırma olayının bir mûcize olduğu anlaşılmakla birlikte mahiyeti hakkında tefsirlerde yer alan bilgilerin hangi kaynağa dayandırıldığı bilinmemektedir.
"İnkârları sebebiyle kalplerine buzağı sevgisi dolduruldu" anlamındaki ifadeden, İsrâiloğulları'nın, asırlarca Mısır'da kalmalarının bir sonucu olarak, Mısırlılar gibi sığıra kutsallık atfetmelerinin kastedildiği düşünülebilir (ayrıca bk. Bakara 2/51, 54, 67; A'râf 7/152; Tâhâ 20/85-96).

3 Âyette dünyaya aşırı bağlılık konusunda yahudilerle müşrik Araplar arasında bir mukayese yapılması ilgi çekicidir.

98. Her kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâil'e ve Mîkâil'e düşman ise bilsin ki Allah da inkârcıların düşmanıdır.[1]
99. Andolsun ki sana apaçık âyetler indirdik. Onları ancak fâsıklar inkâr eder.[2]
100. Ne zaman onlar bir söz verdilerse yine kendilerinden bir grup onu bozup bir kenara atmadı mı? Zaten onların çoğu iman etmezler.
101. Allah tarafından kendilerine, yanlarında bulunanı (Tevrat) tasdik edici bir elçi gelince Ehl-i kitabın bir kısmı, Allah'ın kitabını sanki bilmiyorlarmış gibi arkalarına atıp terk ettiler.[3]
102. Onlar, Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların uydurup söylediklerine uydular. Gerçek şu ki Süleyman kâfir olmadı, fakat şeytanlar kâfir oldular; çünkü insanlara sihri, Bâbil'de iki meleğe, Hârût'la Mârût'a indirileni öğretiyorlardı. Hâlbuki bu iki melek, "Biz ancak imtihan vasıtasıyız; sakın küfre sapma!" demedikçe hiç kimseye bilgi vermezlerdi. Fakat onlar bu iki melekten, karı ile koca arasını açacak şeyleri öğreniyorlardı. Oysa Allah'ın izni olmadıkça onunla hiç kimseye zarar veremezlerdi. Yine de kendilerine fayda sağlayanı değil zarar vereni öğreniyorlardı. Andolsun onlar, bunu (sihir) satın alan kimsenin âhiretten nasibi olmadığını çok iyi biliyorlardı. Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötüdür, bir bilselerdi![4]

---

1 Son iki âyetin iniş sebebiyle ilgili olarak müfessirlerin naklettiği bir rivayete göre Fedek yahudilerinden bir grup Hz. Peygamber'e gelerek, dört konuda soruları olduğunu, bunlara doğru cevap verirse Müslüman olacaklarını ifade etmişlerdi. Üç sorunun cevabını bekledikleri gibi aldılar. Dördüncü soruları Hz. Peygamber'e vahiy getiren meleğin isminin ne olduğu idi. "Cebrâil" cevabını alınca yahudiler, "Cebrâil bizim düşmanımızdır; çünkü o savaş, kıtlık ve kuraklık meleğidir" dediler. Bazı tefsirlerde, yahudilerin, Bâbil Kralı Buhtunnasr'ın (Nebukadnezzar) Kudüs'ü işgal edip (m. ö. 598) yahudi krallığına son vermesi sırasında Cebrâil'den yardım gördüğünü ileri sürerek bu yüzden onu kendilerine düşman bildikleri de kaydedilmektedir.

2 Bu âyette "fâsıklar" kelimesi, İslâm'ı, Kur'an'ı ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkâr eden yahudileri veya Allah'ın âyetlerini inkâr eden herkesi kapsadığı için "kâfirler" anlamında kullanılmıştır.

3 İsrâiloğulları, Mısır'dan ayrıldıktan sonra çölde kaldıkları kırk yıl boyunca sık sık Mûsâ'nın peşine takıldıklarına pişman olmuşlar, ona isyan etmişlerdir. Nitekim Tevrat'ta bu yüzden Tanrı'nın öfkesine mâruz kaldıkları bildirilmekte ve "sert enseli kavim" şeklinde kınanmaktadırlar; zaman zaman da cezalandırıldıkları bildirilmektedir (bk. Çıkış, 33/3, 5; Sayılar, 16/12-14). Kendi dinlerine ve peygamberlerine karşı bu sadakatsizliği gösterenlerin, Hz. Muhammed'in peygamberliğini reddetmelerinde şaşılacak bir durum olmadığına işaret edilmektedir.

4 Âyetteki şeyâtîn kelimesi eski tefsirlerde "şeytanlar" şeklinde anlaşılmış; bazı çağdaş tefsirciler bu kelimeyi, "asılsız kıssalar anlatan insanlar veya vesvese veren cinler, şeytan ruhlu kişiler" şeklinde yorumlamışlardır.

103. Eğer onlar iman edip kendilerini kötülükten korusalardı şüphesiz Allah tarafından verilecek sevap daha hayırlı olacaktı. Keşke bunu bilselerdi!
104. Ey iman edenler! “Râinâ!” demeyin; “unzurnâ” deyin ve iyi dinleyin. Kâfirler için elem verici bir azap vardır.[1]
105. Ehl-i kitap’tan kâfirler ve putperestler rabbinizden size iyi bir şey indirilmesini istemezler. Hâlbuki Allah rahmetini ancak dilediğine tahsis eder. Allah büyük lütuf sahibidir.
106. Biz bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kādirdir.
107. Yine bilmez misin ki göklerin ve yerin mülkiyet ve hükümranlığı yalnız Allah’ındır. Sizin için Allah’tan başka ne bir dost ne de yardımcı vardır.
108. Yoksa daha önce Mûsâ’ya sorulduğu gibi siz de peygamberinize sorular sormak mı istiyorsunuz? Kim imanı küfre değişirse şüphesiz dosdoğru yoldan sapmış olur.[2]

İslâm’da sihirbazlara inanılması ve sihir yaptırılması haram kabul edilmiştir. Bu yasağın gerekçeleri şöyle özetlenebilir: a) Sihirde hakiki olanın hayalî olandan ayırt edilememesi, dolayısıyla sihrin kontrol edilemez olması; b) Allah’ın kurduğu tabii düzeni değiştirmeyi amaçlaması; c) İnsanların bilimsel gerçeklere (meselâ tıbbî tedaviye) güvensizlik duymalarına yol açması; d) İnsanların sıkıntılarını ve ümitlerini sömürmeye elverişli olması.
Hâkim yoruma göre Hârût ve Mârût birer melek ismidir. Hârût ve Mârût hakkında Kur’an’da ve sahih hadislerde ayrıntılı bilgi yoktur. Tarih ve tefsir kitaplarındaki bilgiler ise “İsrâiliyat” denilen rivayetlere dayandığı için muteber sayılmaz.
Âyetin asıl maksadı Hz. Süleyman’ı yahudilerin iftiralarından tenzih etmek, kötülüğün kaynağının peygamberler veya melekler değil, şeytanlar veya şeytan tabiatlı cinler ya da insanlar olduğunu, meleklerin insanlara telkin edeceği bilgileri birer imkân ve dolayısıyla imtihan sebebi bilip bunları hayırlı konularda değerlendirmek gerektiğini anlatmak, böylece müminleri hurafelerden, yanlış inanç ve uygulamalardan korumaktır.

1 Râinâ kelimesi, “Bizi can kulağıyla dinle” anlamına gelmekle birlikte, o dönemin kullanımında bu kelime bir hakaret manası içerdiğinden, Resûlullah ile konuşanlara, bunun yerine, “Bize bak, bize ilgi göster” veya “Bize tebliğde bulunurken mühlet ver ki sözünü daha iyi kavrayalım” anlamında “unzurnâ” kelimesini kullanmaları öğütlenmiştir.

2 Vaktiyle yahudilerin Hz. Mûsâ’ya, “Allah’ı bize açıkça göster” (Nisâ 4/153) demeleri gibi müşrik Araplar da, akıllarınca Hz. Peygamber’i güç durumda bırakmak için kendisine manasız, yersiz sorular sorar, isteklerde bulunurlardı. Bu kasıtlı davranışları âyette, “imanı küfre değişmek” şeklinde değerlendirilmiştir.

109. Ehl-i kitap'tan çoğu, hakikat kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki haset duygusundan ötürü, sizi imanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek istediler. Yine de siz, Allah hükmünü ortaya koyuncaya kadar affedin ve hoşgörün. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.[1]
110. Namazı kılın, zekâtı verin. Önceden kendiniz için ne hayır yaparsanız onu Allah katında bulursunuz. Şüphesiz Allah yaptıklarınızı eksiksiz görür.
111. Onlar, "Yahudi veya hıristiyan olanlar hariç, hiç kimse cennete giremeyecek" dediler. Bu onların kuruntusudur. De ki: "Eğer sözünüzde doğru iseniz kesin kanıtınızı getirin!"
112. Bilâkis, kim güzel niyet ve davranış sahibi olarak kendini Allah'a teslim ederse rabbinin katında onun mükâfatı vardır. Öylelerine korku yoktur, onlar üzülmeyecekler de.[2]
113. Hepsi de kitabı okumakta oldukları halde yahudiler, "Hıristiyanlar hiçbir gerçeğe dayanmıyor" dediler; hıristiyanlar da "Yahudiler hiçbir gerçeğe dayanmıyor" dediler. Bilmeyenler de onların dediklerine benzer şeyler söylediler. Allah, ayrılığa düştükleri konularda kıyamet günü aralarında hükmünü verecektir.[3]
114. Allah'ın mescidlerinde O'nun adının anılmasına engel olan ve onların harap olması için çalışandan daha zalim kim olabilir? Aslında

---

1 Müslümanların, Hz. Muhammed'in önderliğinde gelişip güçlenmelerini kıskanan Medine yahudilerinin çoğu, onların tekrar inkârcılığa dönmelerini arzuluyorlardı. Bu arzuları âyette "içlerindeki haset" duygusuna bağlanmıştır.
Âyetteki af ve hoşgörü buyuruğu, Müslümanların, düşmanları karşısında bile kendi ahlâk ölçülerinden sapmamaları gerektiğine dikkat çekmektedir. İslâmî literatürde böyle uygarca davranışlar genellikle hilim kelimesiyle ifade edilir.

2 Yahudiler sadece yahudilerin, hıristiyanlar da sadece hıristiyanların cennete gireceklerini ileri sürdüler. Fakat Kur'an, onlardan "kesin kanıt" (burhan) istemekle, bu iddiaların temelsiz olduğuna dikkat çekmiştir.
Burhan, "doğruluğunda asla kuşku bulunmayan ve kesin bilgi sağlayan delil" demektir. Bazı âlimler Kur'an'ın bir adının da burhan olduğunu belirtirler. Bu âyet, dolaylı olarak, Müslümanların da kendi inanç ve görüşlerini kesin kanıtlar üzerine temellendirmeleri gerektiğine işaret etmektedir.
112. âyet metnindeki muhsin kelimesinin masdarı olan ihsan, "bir işi iyi niyet ve ihlâsla yapmak", kezâ "başkalarına haklarını veya haklarından daha fazlasını vermek" anlamına gelir. Bir hadiste bu kavram, "Allah'ı görür gibi ibadet etmendir; çünkü her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da O seni görmektedir" şeklinde açıklanmıştır (Buhârî, "Îmân", 37).

3 Âyette bu iki dine, "Oysa bunların ikisi de bâtıldır" gibi bir itham yöneltilmemiştir. Çünkü zaman, mekân, toplum vb. değişken şartlara bağlı olmayan ulûhiyyet, nübüvvet ve âhiret gibi itikadî konular bütün ilâhî dinlerde vardır. Fark itikadî konuların ayrıntıları ile amelî konulara ilişkin hükümlerdedir.

bunların oralara ancak korka korka girmeleri gerekir. Böyleleri için dünyada rezillik var, âhirette de onlar için büyük azap vardır.[1]

115. Doğu da Allah'ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın zâtı oradadır. Şüphesiz Allah (zât ve sıfatlarında) sınırsızdır, her şeyi bilmektedir.[2]

116. "Allah çocuk edindi" dediler. Hâşâ! O bundan münezzehtir. Bilâkis, göklerde ve yerde ne varsa yalnız O'nundur. Hepsi de O'na boyun eğmişlerdir.[3]

117. O, göklerin ve yerin eşsiz-örneksiz yaratıcısıdır; bir şeyin olmasını dilediğinde ona "ol!" der, hemen oluverir.

118. Bilgiden yoksun olanlar, "Allah bizimle konuşmalı veya bize bir mûcizeli işaret gelmeli değil miydi?" dediler. Bunun gibi onlardan öncekiler de onların dediklerinin benzerini demişlerdi. Kalpleri hep birbirine benziyor! Biz, kesin gerçeği bilmek isteyenlere âyetleri açıkladık.[4]

119. Doğrusu (ey peygamber), biz seni hak ile desteklenmiş bir müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. Yakıcı azaba mahkûm olanlardan sen sorumlu değilsin.

120. Sen onların dinlerine uymadıkça yahudiler de hıristiyanlar da senden asla memnun kalmayacaklardır. De ki: "Asıl doğru yol ancak Allah'ın yoludur." Eğer sana gelen ilimden sonra onların arzularına uyarsan, bilesin ki artık Allah sana ne dost ne de yardımcı olacaktır.[5]

---

1 Sûrenin bu bölümündeki âyetlerin temel konusu dikkate alınarak, "mescidlerin harap olması için çalışan" ifadesiyle, Süleyman Mâbedi'ni yakan Romalı putperestlerin, "Allah'ın mescidlerinde O'nun adının anılmasına engel olan" ifadesiyle de Müslümanların Mescid-i Harâm'da ibadet etmelerini engelleyen Mekkeli putperestlerin kastedildiği düşünülebilir. Bununla birlikte âyette verilen asıl mesaj, mâbedlerin dokunulmazlığı ve ibadet özgürlüğü ile ilgilidir.

2 "Doğu" ve "batı"dan maksat yeryüzünün tamamıdır. Bazı rivayetlerde bu âyetin, kıblenin hangi tarafta olduğunun bilinmemesi veya bilinse bile hastalık, yolculuk, savaş gibi özel durumlar sebebiyle o yöne dönmenin güç, tehlikeli ya da imkânsız olması gibi hallere ilişkin özel bir hüküm getirdiği ifade edilmiştir.

3 Ehl-i kitap ile müşrik Araplar arasında ortak olan yanlış bir inanç söz konusu edilmektedir. Nitekim müşrik Araplar melekleri Allah'ın kızları olarak kabul etmişlerdi. Bugünkü Tevrat ve İnciller'de de çeşitli vesilelerle "Allah'ın oğlu" ve "Allah'ın oğulları" şeklinde ifadeler geçmektedir (meselâ bk. Tekvîn, 6/2, 4; Tesniye, 14/1; Eyyub, 1/6; Mezmûrlar, 2/7; Matta, 5/9, 45; 26/63; Luka, 6/36).

4 Müfessirlerin çoğunluğu, "bilgiden yoksun olanlar"ı müşrik Araplar diye açıklamışlardır. Ancak Ehl-i kitap mensuplarının da Hz. Peygamber'den bu tür istekte bulundukları bilinmektedir (bk. Nisâ 4/153).

5 Kur'an'ın bu tesbiti, tarihî olarak da ispatlanmış bir gerçektir. Nitekim Müslümanlar tarih boyunca kendi topraklarındaki Ehl-i kitaba karşı son derece adaletli ve insanî tavırlar sergiledikleri halde, Müslüman İspanya'nın (Endülüs) işgalinden başlamak üzere istilâ ettikleri bütün İslâm ülkelerinde hıristiyan yönetimler Müslümanlara karşı baskı ve sömürü politikaları izlemişlerdir.

121. Kendilerine kitap verdiğimiz ve onu hakkını vererek okumakta olanlar var ya, işte kitaba iman edenler onlardır; ama her kim onu inkâr ederse işte asıl kaybedenler onlardır.
122. Ey İsrâiloğulları! Geçmişte size verdiğim nimetimi ve sizi cümle âleme üstün kıldığımı hatırlayın.[1]
123. Öyle bir günden korkun ki, o gün kimse başkası için bir şey ödeyemez; hiç kimsenin yerine başkası kabul edilmez, kimseye şefaat fayda vermez, onlara asla yardım da yapılmaz.
124. Vaktiyle rabbi İbrâhim'i bazı sözlerle sınayıp da İbrâhim onları eksiksiz yerine getirince, "Ben seni insanlara önder yapacağım" buyurmuştu. İbrâhim, "soyumdan da" deyince rabbi, "Vaadim zalimleri kapsamaz" buyurdu.[2]
125. O zaman biz Kâbe'yi insanların gidip gelip ziyaret edecekleri bir makam ve bir güvenlik yeri yaptık. Siz de İbrâhim'in makamından kendinize namaz kılacak bir yer edinin. İbrâhim ve İsmâil'e de, "Tavaf edecekler için, kendini ibadete verecekler, rükû ve secde edecekler için evimi temiz tutun" diye talimat verdik.[3]
126. İbrâhim, "Rabbim! Burayı güvenli bir şehir yap, halkından Allah'a ve âhiret gününe inananları da çeşitli ürünlerle rızıklandır" diye dua etmişti. Allah buyurdu ki: "İnkâr edene de az bir süre dünya nimetleri veririm, ama sonunda onu cehennemin azabına sürerim. O ne kötü bir sondur!"
127. İbrâhim İsmâil'le birlikte Kâbe'nin temellerini yükseltiyordu: "Ey rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin.
128. Ey rabbimiz! Bizi sana teslim olanlardan eyle, soyumuzdan da sana teslim olacak bir ümmet çıkar. Bize ibadet usullerimizi göster, tövbe-

---

Günümüzde de genellikle hıristiyanlar ve yahudiler, Müslümanlığı ve Müslümanları kendilerine karşı tehdit olarak algılamakta, benzer uygulamaları yer yer sürdürmektedirler.

1 "Hatırlayın" buyruğu ve 123. âyetteki uyarı, İsrâiloğulları'na verilen üstünlüğün, imtihan için ve şartlı olarak verildiğini, imtihanı kaybetmeleri halinde geri alınacağını göstermektedir.

2 Allah'ın İbrâhim'i sınadığı "sözler" (kelimât), "ona yüklediği görevler" olarak açıklanmıştır. İbrâhim'in kendi soyundan gelenler içinden de önderler yetişmesi yönünde dilekte bulunması üzerine Allah Teâlâ, "Vaadim zalimleri kapsamaz" buyurarak, üstünlüğün kan bağına değil, dinî ve ahlâkî liyakate bağlı olduğunu bildirmiştir. Bu açıklama, aynı zamanda yahudilerin kendilerini "Allah'ın seçilmiş halkı" saymalarına bir cevaptır.

3 İbrâhim'in makamı (Makām-ı İbrâhim) hakkında, onun Kâbe'yi inşa ederken üstüne bastığına, üzerine ayak izlerinin çıktığına inanılan taş, bu taşın bulunduğu yer, Arafat, Müzdelife ve Harem bölgesi şeklinde açıklamalar yapılmıştır.

mizi kabul et. Şüphesiz tövbeleri kabul eden, merhameti bol olan yalnız sensin.

129. Soyumuzdan, onlara senin âyetlerini okuyacak, kitabı ve hikmeti öğretecek, onları arındıracak bir elçi çıkar rabbimiz! Çünkü yalnız sensin kudret ve hikmet sahibi."[1]

130. Kendine cahilce kötülük edenden başka kim İbrâhim'in halkına getirdiği dini reddeder? Oysa biz, gerçekten onu dünyada seçkin kıldık; şüphesiz ki o, âhirette de iyiler arasında yer alacaktır.

131. Çünkü rabbi ona, "Bana teslim ol" buyurmuş; o da, "Âlemlerin rabbine teslim oldum" demişti.

132. İbrâhim de bu dini oğullarına vasiyet etti, Ya'kūb da. "Oğullarım! Allah sizin için bu dini seçti; öyleyse yalnız O'na teslim olmuş müminler olarak can verin!" (dediler).

133. Yoksa Ya'kūb son nefesini verirken siz orada mıydınız? O sırada Ya'kūb oğullarına, "Benden sonra kime kulluk edeceksiniz?" demiş; onlar da "Senin, ataların İbrâhim, İsmâil ve İshak'ın ilâhı olan tek Tanrı'ya kulluk edeceğiz; biz sadece O'na teslim olduk" demişlerdi.[2]

134. Onlar bir ümmetti gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz onların yaptıklarından sorguya çekilecek değilsiniz.[3]

---

1 "İbadet usulleri" diye çevirdiğimiz menâsik (tekili mensek) "ibadet yerleri" veya "ibadetin uygulanış biçimleri, usulleri" demek olup âyetin bağlamından, bu kelimenin özellikle haccın erkân ve âdâbıyla bunların uygulandığı mahallere işaret ettiği anlaşılmaktadır.
Müfessirlere göre, Hz. İbrâhim'in bu duasında Hz. Muhammed'in peygamberliği kastedilmiştir. Nitekim daha sonra İsmâil aleyhisselâm Mekke'ye yerleşerek Cürhümlüler arasında yaşamış, onlardan Arapça öğrenmiş, on iki oğlundan her biri bir kabilenin reisi olmuştu. Böylece Hz. İsmâil'in soyu Cürhümlülerle karışarak Araplaştığı için bunlara Arab-ı müsta'ribe denilmiştir. Hz. Peygamber'in yirmi birinci göbekten atası olan Adnan Hz. İsmâil'in soyundandır. Hz. Peygamber, "Ben atam İbrâhim'in duası, Îsâ'nın müjdesiyim" buyurmuşlardır (Müsned, IV, 127, 128, V, 262).

2 Müfessirlerin çoğu âyetin başındaki "em" kelimesinin soru edatı olduğunu ve "red" anlamı taşıdığını ifade ederler. Buna göre âyeti şöyle yorumlamak gerekir: Ey yahudiler! Ya'kūb ölüm döşeğinde iken siz orada değildiniz; o halde onun benimsediği, oğullarına vasiyet ettiği ve onlardan, uyacaklarına dair söz aldığı dinin, şimdi sizin benimsediğiniz din olduğunu nasıl söylersiniz? Oysa o, ölüm döşeğinde soyuna atası İbrâhim'in vasiyetini tekrar etmiş; onlardan tevhid dinine bağlı kalacakları sözünü almıştı.

3 Yahudilerin "üstün ırk", "imtiyazlı millet" gibi iddiaları reddedilmekte; ayrıca dolaylı olarak Hz. Âdem ve eşinin işlediği hata yüzünden bütün insanların günahkâr olduğu ve bu "aslî günah"ın sorumluluğunu bütün insanlığın paylaştığı yönündeki Hıristiyanlık doktrini de çürütülmektedir.

135. Onlar, "Yahudi veya hıristiyan olun ki doğru yolu bulasınız" dediler. Sen de şöyle de: "Hayır! Biz, Hanîf olan İbrâhim'in dinine uyarız. O, müşriklerden değildi."[1]

136. "Biz Allah'a ve bize indirilene; kezâ İbrâhim, İsmâil, İshak, Ya'kūb ve torunlarına indirilenlere; yine Mûsâ ve Îsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere rableri tarafından gönderilenlere inandık. Onlar arasında ayırım yapmayız; biz O'na teslim olmuşuzdur" deyin.[2]

137. Eğer onlar da sizin inandığınız gibi inanırlarsa kesinlikle doğru yolu bulmuş olurlar; fakat eğer yüz çevirirlerse bilesin ki bir ayrılıkçılığın içindedirler. O takdirde artık onlara karşı Allah sana yeter; O, işitendir, bilendir.[3]

138. "Allah'ın boyasıyla boyandık. Kim boyası bakımından Allah'tan daha güzeldir? Biz yalnız O'na kulluk ederiz" (deyin).[4]

139. De ki: "Allah bizim de rabbimiz, sizin de rabbiniz olduğu halde O'nun hakkında bizimle tartışmaya mı kalkışıyorsunuz? Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız da size aittir. Biz O'na gönülden bağlanmışızdır.[5]

140. Yoksa siz İbrâhim, İsmâil, İshak, Ya'kūb ve torunların yahudi yahut hristiyan olduklarını mı söylüyorsunuz?" De ki: "Siz mi daha iyi bilirsiniz, yoksa Allah mı?" Allah katından gelmiş olup kendinde bulunan bir tanıklığı (bilgiyi insanlardan) gizleyenden daha zalim kim vardır? Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir.[6]

---

1 Âyette hanîf kelimesi "Müslüman", yani "Allah'ın birliği inancına yönelen, yalnız O'na kulluk eden" anlamına gelir.

2 Âyetin hükmüne göre Müslümanların, peygamberler arasında ayırım yapmadan, hepsinin de Allah'ın elçileri olduğuna iman etmeleri gerekir. Kur'an'da yüce Allah'ın peygamberlerden bir bölümünü diğerlerine üstün kıldığı ifade buyurulursa da (bk. Bakara 2/ 253; İsrâ 17/55), bu üstünlük -bazısının resul, bazısının nebî olması veya ilim ve manevi mevkileri bakımından farklı derecelerde bulunmaları gibi- peygamberler arasında ortak olmayan durumlarla ilgili olup, peygamberlik niteliklerine sahip bulunmaları itibariyle aralarında fark yoktur.

3 "Onlar"dan maksat yahudilerle hıristiyanlardır.

4 "Allah'ın boyası" deyimine tefsirlerde "İslâm boyası, Hanîflik, Hz. Nûh ve ondan sonraki bütün peygamberlerin bildirdikleri din, temiz fıtrat gibi anlamlar verilmiştir.

5 Allah, ne yalnız Müslümanların ne de yalnız Ehl-i kitabın rabbidir; O, bütün insanlığın, bütün yaratılmışların rabbidir. Âyet, Ehl-i kitaba, temel itikad esasları doğrultusunda Allah'ı hep birlikte rab olarak tanımaları yolunda bir çağrı anlamı taşımakta, ayrıca herkesin tutum ve davranışlarından doğacak sorumluluğun kendine ait olacağı uyarısında bulunmaktadır.

6 Yahudi din adamları bazı dinî gerçeklere dair bilgileri kendi toplumlarından gizliyorlardı. Ehl-i kitap, kendilerinin Müslümanlardan daha üstün ve seçkin ol-

141. Onlar bir ümmetti gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz onların yaptıklarından sorguya çekilecek değilsiniz.

142. İnsanlardan bir kısım sefihler, "Onları şimdiye kadar yöneldikleri kıbleden vazgeçiren sebep nedir?" diyeceklerdir. De ki: "Doğu da batı da Allah'ındır. O, dilediğini dosdoğru yola iletir."[1]

143. İşte böylece, siz insanlara şahit olasınız, peygamber de size şahit olsun diye sizi vasat (örnek) bir ümmet yaptık. Biz bu yöneldiğin kıbleyi özellikle resule uyanlarla sırt çevirenleri açıkça ayırt edelim diye belirledik. Bu, Allah'ın hidayet verdiği kimselerden başkasına elbette ağır gelecektir. Allah imanınızı asla zayi edecek değildir. Çünkü Allah insanlara karşı çok şefkatli, çok merhametlidir.[2]

144. Biz senin, yüzünü göğe doğru çevirdiğini elbette görüyoruz. İşte şimdi kesin olarak seni memnun olacağın kıbleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir; nerede olursanız olun yüzünüzü o yöne çevirin. Kuşku yok ki kendilerine kitap verilenler bunun

---

dukları şeklindeki kuruntularını kanıtlamak için İbrâhim, İsmâil, İshak, Ya'kūb ile onun soyundan (esbât) gelenlerin de kendileri gibi yahudi ya da hıristiyan olduklarını söylüyorlardı. Oysa Tevrat ve İncil Hz. İbrâhim'den sonra indirilmiş; bu kitaplarda bildirilen dinlerle ilgili Yahudilik ve Hıristiyanlık isimleri de yine bu peygamberden çok sonra ortaya çıkmıştır.

1 Sefîh, halîmin zıddı olup "hem cahil, ahmak, dar kafalı hem de kaba, saldırgan" anlamına gelir. Âyetteki "sefihler"den yahudiler, putperest Araplar, münafıklar ya da her üç zümre kastedilmiştir. Hz. Peygamber Medine'de on altı-on yedi ay kadar Kudüs'e yönelerek namaz kıldı. Kâbe'nin kıble olması üzerine bu değişiklik yahudileri rahatsız etti, müşrik Araplar ise bundan memnun oldular, münafıklar da bu değişikliğin keyfî davranış olduğunu ileri sürdüler. Âyette, cahillik ve kıskançlıktan kaynaklanan bu tür görüş ve iddiaların sahipleri "sefihler" diye nitelenmiştir.

2 Müslümanların niteliği olarak zikredilen vasat ümmet, "aşırılıklardan korunarak inancında, ahlâkında, her türlü davranışlarında dürüstlük ve adalet çizgisinde kalan; sağduyulu, ölçülü ve uyumlu nesil, toplum" anlamına gelir.
Âyete göre yüce Allah Müslümanlara, bu seçkin nitelikleri dolayısıyla bütün insanlara şahit olma yetkisi veya özelliği vermiştir. Tefsirlerde "şahitlik"le ilgili farklı açıklamalar yapılmaktadır. Ancak şâhid kelimesinin "örnek" ve "delil" anlamında da kullanıldığını dikkate alarak bu kelimeyi "örnek ümmet" ve gerçek insanlığın nasıl olması gerektiğine dair bir "delil değeri taşıyan toplum" şeklinde anlamak ve böylece âyetin söz konusu bölümünü şöyle yorumlamak daha uygun gözükmektedir: Allah Muhammed ümmetini, din ve dünya konusunda her türlü aşırılıklardan uzak, akıllı, itidalli, adaletli ve dengeli bir ümmet kılmıştır. Din ve dünya işleri hususunda doğru, adaletli ve en üstün örnek, ölçü ve önder Hz. Muhammed olduğu için, âyetin devamında onun da Müslümanlar hakkında bir şahit, yani en iyinin ölçüsü, örneği ve kanıtı olduğu ifade buyurulmuştur.

rablerinden gelmiş bir gerçek olduğunu elbette bilirler. Allah, onların yaptıklarından habersiz değildir.[1]

145. Ehl-i kitaba her türlü mûcizeyi getirsen onlar yine de senin kıblene asla dönmezler. Sen de onların kıblesine uymayacaksın. Onlar birbirinin kıblesine de uymazlar. Eğer sana gelen gerçeğin bilgisinden sonra onların arzusuna uyarsan, işte o vakit sen kesinlikle hakkı çiğneyenlerden olursun.

146. Kendilerine kitap verdiklerimiz onu kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Yine de içlerinden bir grup bile bile gerçeği saklıyorlar.[2]

147. Gerçek, rabbinden gelendir; o halde sakın şüpheye düşenlerden olma!

148. Herkesin yüzünü ona doğru çevirdiği bir yönü vardır. Öyleyse hayırlarda yarışın. Nerede olursanız olun, Allah sizin hepinizi bir araya getirecektir. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.[3]

149. Her nereden (yola) çıkarsan yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir. Bu, elbette rabbinden gelen bir gerçektir. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.

150. Her nereden çıkarsan, yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir. Nerede bulunursanız yüzünüzü yine o tarafa döndürün ki, -haksızlığa saplanmış olanları dışında- insanların aleyhinize kullanacakları bir de-

---

1 Peygamber'e gelen "gerçeğin bilgisi"nden maksat, ya genel olarak din veya kıblenin değiştirilmesiyle ilgili bilgidir.

2 Âyet mealindeki "tanıma, bilme" ifadesinden anlaşıldığına göre kitap verilenlerden maksat, yahudi ve hristiyan din bilginleridir. Onların tanıdıklarının ne veya kim olduğu hususunda tefsirlerde farklı açıklamalar vardır. Taberî'nin naklettiği rivayetlerin tamamına göre tanıyıp bildikleri şey, Mescid-i Harâm'ın kıble olduğu gerçeğidir. Ancak Râzî, bu yorumu zayıf görmekte ve burada Hz. Muhammed'in peygamberliğinin kastedildiği yönündeki görüşü benimsemektedir. Yüce Allah, Tevrat ve İncil'de Hz. Muhammed'in geleceği ile ilgili bilgi vermişti. İslâmî literatürde eski kutsal kitaplarda yer alan bu bilgiye, müjde manasında "beşâret" denir (bk. A'râf 7/157; Saf 61/6). Yahudiler ve hristiyanlar da bir peygamber bekliyor, ancak kendi kavimleri arasından çıkması gerektiğini düşünüyorlardı. Bu sebeple Araplar arasından mütevazı bir aileden yetim bir çocuğun büyüyüp Allah tarafından peygamber seçilmiş olmasını hazmedemediler; onun peygamberliğini, tebliğ ettiklerini, bu arada kıble ile ilgili yeni hükmü reddettiler; böylece aslında kendi kutsal kitapları vasıtasıyla bilgi sahibi oldukları bir gerçeği de gizlemiş oldular.

3 Bütün dinî inanç ve yönelişler hak ve kurtarıcı olmamakla beraber mensupları böyle iddia eder, böyle inanırlar. Müminlere düşen vazife, evrensel gerçekleri, iyilikleri sahiplenmede en önde olmaya çalışmaktır.

lil bulunmasın. Onlardan korkmayın, benden korkun. Ve bir de size nimetimi tamamlayayım, siz de hidayete eresiniz[1]

151. Nitekim aranızdan size bir peygamber gönderdik: O size âyetlerimizi okuyor, sizi arıtıp temizliyor, size kitabı ve hikmeti öğretiyor; yine size daha önce bilmediklerinizi öğretiyor.[2]

152. Artık siz beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin, bana nankörlük etmeyin!

153. Ey iman edenler! Sabır ve namazla yardım dileyin. Şüphesiz Allah sabredenlerin yanındadır.[3]

154. Allah yolunda öldürülenler için "ölüler" demeyin. Hayır, onlar diridirler, fakat siz bilemezsiniz.[4]

155. Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınayacağız. Sabredenleri müjdele!

156. Onlar, başlarına bir musibet geldiğinde, "Doğrusu biz Allah'a aidiz ve kuşkusuz O'na döneceğiz" derler.

157. İşte rablerinin lütufları ve rahmeti bunlar içindir ve işte doğru yola ulaşmış olanlar da bunlardır.[5]

158. Safâ ile Merve Allah'ın nişanlarındandır; dolayısıyla hac veya umre yaparak Beytullah'ı ziyaret eden bir kimsenin bu yerleri tavaf etmesinde kendisi için bir günah yoktur. Kim gönüllü bir iyilik yaparsa bilsin ki Allah iyiliği mükâfatıyla karşılayan ve çok iyi bilendir.[6]

---

1 Namaz kılarken kıbleye yönelmek hem peygamberin hem de müminlerin vazifesidir. Tekrar edilmesi, değişikliğinin önemini ve emrin kesinliğini gösterir.

2 Bu âyet, Hz. Peygamber'in vazife ve yetkisinin yalnızca Kur'an'ı tebliğ olmadığını, onun başka bazı önemli yetki ve özelliklerinin de bulunduğunu ortaya koymaktadır.

3 Güçlüklerle baş etmenin ve başarının maddî ve manevi iki âmili vardır: 1. Allah'tan yardım dilemek (namaz buna vesiledir), 2. Çalışıp çabalamak (bu da sabır ister).

4 Allah yolunda ölmek yani şehid olmak sıradan bir ölüm gibi değildir. Bu sebeple şehidlere "ölüler" demek, yani onların diğer ölüler gibi olduklarını düşünmek yanlıştır; aksine onlar diridirler; fakat insanlar bunu fark edemezler. Ölümden sonra iyilerin ruhları âhiretteki güzel makamlarını görerek onunla mutlu olurlar; kötülerin ruhları da cehennemdeki yerlerini görerek bundan elem duyarlar. Şehidler ise, yalnız yüksek makamlarını görmekle kalmayıp Allah'ın çeşitli lütuflarına nail ve bununla mutlu olurlar.

5 Dünyanın bir imtihan yeri olduğunun bilinmesi, kulca tedbirler alındığı halde başa gelenlerin birer imtihan sayılması ve buna göre davranılması gerektiği, insanoğlunun dünya hayatını anlamlı ve sağlıklı yaşaması için çok önemlidir.

6 Cahiliye döneminde Safâ tepesinde Îsâf, Merve tepesinde Nâile isimli iki put bulunuyordu. Putperest Araplar da bu iki tepe arasında gidip gelirler (sa'y) ve adı geçen putların yanında kurban keserlerdi. İşte bu putperest geleneğinden

159. İndirdiğimiz açık delillerle hidayet bilgisini -kitapta onu insanlara apaçık göstermemizden sonra- gizleyenler yok mu, işte onlara hem Allah lânet eder hem de lânet okuyanlar lânet eder.
160. Ancak tövbe edenler, kendilerini düzeltenler ve gerçeği açıkça ifade edenler bunun dışındadır. İşte bunların tövbesini kabul edeceğim. Doğrusu ben tövbeleri çokça kabul eden ve rahmeti bol olanım.[1]
161. Gerçekleri inkâr eden ve inkârcılığa saplanmış olarak ölenlere gelince, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onların üzerinedir!
162. Onlar hep lânette kalacaklar; azapları hafifletilmeyecek ve yüzlerine bakılmayacak!
163. Tanrınız bir tek Tanrı'dır; O'ndan başka tanrı yoktur; O rahmândır, rahîmdir.
164. Kuşkusuz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün değişmesinde, insanlara fayda veren yüklerle denizde seyreden gemilerde, Allah'ın gökten indirerek onunla ölü haldeki toprağa can verdiği ve orada her çeşit canlının yetişmesini sağladığı yağmurda, rüzgârları ve gökle yer arasında emre hazır bekleyen bulutları evirip çevirip yönlendirmesinde aklını işleten bir topluluk için elbette nice deliller vardır.[2]
165. İnsanlardan kimileri vardır ki, Allah'tan başka bazı varlıkları Allah'a denk tanrılar sayar da bunları Allah'ı sever gibi severler. İman edenler ise en çok Allah'ı severler. Keşke zalimler -azapla yüz yüze geldiklerinde anlayacakları gibi- şimdi de bütün kuvvetin Allah'a ait olduğunu ve Allah'ın azabının çok şiddetli olduğunu anlasalardı![3]
166. İşte o zaman, izlenenler, kendilerini izleyenlerden hızla uzaklaşmışlardır; artık azabı görmüşler, aralarındaki bağlar kopmuştur.

---

dolayı Müslümanlar bu iki tepe arasında sa'y etmekten çekinince, bunda bir günah ve sakınca bulunmadığını bildiren âyet nâzil oldu. Âyetteki tavaf kelimesi, bu "iki tepe arasında gidip gelme" anlamında olup hac ve umre ibadetlerinde buna sa'y denmektedir.

1 İnkâr halinde ölmedikçe tövbe kapısı açıktır, inkâr ve kötülüklerinden vazgeçenler Allah'ın af ve rahmetine mazhar olacaklardır.

2 Hakiki imana ulaşmanın yolu, Allah'ın insanlara özgü nimeti olan aklı doğru işletmektir. İnsan aklı sayesinde kendini tanıdıkça çevresindeki varlıklar hakkında bilgi edindikçe iman, fikir, duygu ve ibadet olarak rabbine yaklaşır.

3 Aklını gerektiği gibi kullanamayanlar, inanmak, sevmek ve tapınmak için Allah yerine putlara, uydurma tanrılara yönelebilirler ki bu onlar için ebedî hüsran demektir. Fahreddin er-Râzî'nin de belirttiği gibi, sûfîlerin görüşüne göre insanın kalbini, zihnini Allah'ı unutturacak derecede meşgul eden her şey âyette belirtilen varlıklar kapsamına girer. Şu halde Allah'tan başka bir şeye, -bu şey ister put, ister lider veya önder, isterse para pul, mal mülk, makam mevki olsun- taparcasına bağlananlar, böyle bir şeyi Allah'ı sever gibi sevenler ve bu suretle, Kur'an'ın bütün uyarılarına rağmen şirke sapanlar için artık kurtuluş ümidi yoktur.

167. İzleyenler şöyle derler: "Ne olurdu, bize ikinci bir fırsat verilseydi de, şimdi onlar bizden uzaklaştıkları gibi biz de onlardan uzaklaşsaydık!" Böylece Allah onlara yapıp ettiklerini kendileri için pişmanlık sebepleri olarak gösterir. Onlar artık ateşten çıkacak değillerdir.[1]

168. Ey insanlar! Yeryüzünde bulunan maddelerin helâl ve temiz olanlarından yiyin; şeytanın peşinden gitmeyin, çünkü o apaçık düşmanınızdır.

169. O size ancak kötülüğü, çirkinliği, Allah hakkında bilmediğiniz şeyler söylemenizi buyurur.[2]

170. Onlara, "Allah'ın indirdiğine uyun" denildiğinde, "Hayır, atalarımızdan gördüğümüze uyarız" dediler. Ya atalarının aklı bir şeye ermemiş, doğru yolu bulamamışlarsa!

171. İnkârcılara seslenenin durumu, bağırıp çağırmadan başka bir şey işitmeyen hayvana haykıran çobanın durumuna benzer. Onlar sağır, dilsiz ve kördürler; çünkü onlar düşünmezler.

172. Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin ve Allah'a şükredin; eğer O'na kulluk ediyorsanız.

173. Allah size yalnızca murdar eti, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkasının adına kesilmiş olanı haram kıldı. Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça kendisine günah yoktur. Biliniz ki Allah bağışlayıcıdır, merhametlidir.[3]

---

1 Allah'ı ve peygamberi bırakıp da uydurma tanrılara tapınanlar, onları temsil ettiklerini iddia eden din adamlarını dinleyenler âhirette, taptıkları ve yollarını izledikleri varlıkların kendilerinden yüz çevirip kaçtıklarını görünce pişman olacaklar, ama iş işten geçmiş olacaktır. Çünkü dünyaya ikinci kere gelme imkânı yoktur. Dünya hayatı bir keredir, onu iyi değerlendirmek ve ebedî saadete vesile kılmak için akıl yanında ve önünde vahyin rehberliğinden yararlanmak şarttır.

2 Din insanlara ancak pis ve zararlı olan nesneleri ve fiilleri haram kılar, şeytan ve uydurma dinlerin temsilcileri ise, bazıları nefse hoş gelen ama zararlı olan şeyleri emreder, insanları bunlara yönlendirirler.

3 172. âyette temiz rızıklardan yenilmesi istenmişti. Temiz rızık içine giren maddelerin sayısı çok fazla olduğundan, âyette bunları sayıp dökmek yerine sınırlı sayıdaki haramları sıralama yolu tercih edilmiştir. Buna göre: 1. Kendiliğinden ölmüş ya da usulüne uygun kesilmeden öldürülmüş (murdar) hayvanın eti haramdır. Ayrıca hayvanı kesen kimsenin, Allah adına kestiğini bilecek düzeyde aklî melekeye sahip, Müslüman veya Ehl-i kitap'tan olması (Mâide 5/5) gerekir. Anılan şartları taşıyan kadın veya çocuğun kestiği de bu kapsamdadır. 2. Eti yenen hayvan bile olsa, canlı veya ölü hayvanın vücudundan akıp ayrılmış olan kan haramdır (En'âm 6 /145) 3. Domuz eti Yahudilik'te olduğu gibi İslâm'da da haramdır. 4. Allah'tan başkasının (meselâ putlar) adına kesilmiş hayvanın eti haramdır. İslâm kolaylık ve fıtrat dini olduğu için çaresizlik durumunda -sınırı aşmamak ve başkalarının aynı derecede muhtaç olduğu şeye el uzatmamak şartıyla- yaşayacak kadar yeme ve içme konusunda haramlar kaldırılıyor.

174. Allah'ın indirdiği kitabın bir bölümünü gizleyenler ve onu az bir şey karşılığında satanlar yok mu, onlar karınlarına ateşten başka bir şey doldurmuyorlar. Allah kıyamet gününde onlarla konuşmayacak, onları arındırmayacak! Onlar için elem verici bir azap vardır.
175. Onlar, doğru yol karşılığında sapkınlığı, mağfiret karşılığında azabı satın almış kimselerdir. Ateşe ne kadar da dayanıklılarmış!
176. Bu azabın sebebi, Allah'ın, kitabı hak olarak indirmiş olması ve kitap hakkında aykırı görüşlere sapanların derin bir ayrılıkçılık içine düşmüş bulunmalarıdır.
177. Yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz erdemlilik değildir. Asıl erdemli kişi Allah'a, âhiret gününe, meleklere, kitaba ve peygamberlere iman eden; sevdiği maldan yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, yardım isteyenlere ve özgürlüğünü kaybetmiş olanlara harcayan; namazı kılıp zekâtı verendir. Böyleleri anlaşma yaptıklarında sözlerini tutarlar; darlıkta, hastalıkta ve savaş zamanında sabrederler. İşte doğru olanlar bunlardır ve işte takvâ sahipleri bunlardır.[1]
178. Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında kısas size gerekli kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın. Ancak her kime, kardeşi tarafından bir şey bağışlanırsa artık ona hakkaniyetle uymalı ve diyeti ona güzellikle ödemelidir. Bu, rabbinizden bir hafifletme, bir rahmettir. Bundan sonra kim haddi aşarsa ona elem verici bir azap vardır.
179. Kısasta sizin için hayat vardır, ey akıl sahipleri, umulur ki sakınırsınız.[2]

Nelerin haram olduğu hususunda kaynaklarda yer alan görüş ve tercihlerde, Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde ortaya konan ilkelerin ve amaçların yanında, fakihlerin kendi bilgi ve deneyimlerinin, ayrıca her bölgenin yiyeceklerle ilgili örf ve âdetlerinin, telakkilerinin, beğenilerinin de etkisi olmuştur. Bu sebeple fakihler arasında yiyeceklerin hükmüyle ilgili görüş farkları bulunduğu görülmektedir.

1 Doğru, erdemli ve takvâ sahibi insanların en önemli vasıfları, ibadetleri ve davranışları sıralanıyor. Namaz kılarken kıbleye dönmek önemli olduğu halde bunun -riayeti gerekli de olsa- bir şekil olduğu, dinin özünü ise sağlam iman, güzel ahlâk ve ibadetin teşkil ettiği canlı bir şekilde açıklanıyor.

2 Kasten ve haksız olarak birini öldüren kimsenin ceza olarak öldürülmesine, aynı şekilde birini yaralayan kimsenin misilleme yoluyla yaralayarak cezalandırılmasına "kısas" denilmiştir. Kısas cezası haksız ve kasıtlı olarak öldürme ve yaralama suçlarına mahsustur ve bunları engelleme amacı gütmektedir. Bu suçun cezasının diyet olarak verilmesi, maktulün yakınlarının veya mağdurun rızasına bağlıdır. Kasıt bulunmadan, kaza sonucu birini öldürme veya yaralama durumunda ise kısas cezası söz konusu olmayıp karşılık olarak sadece diyet ve kefâret vardır (bk. Nisâ 4/92). Kısasın hayatı kurtarma fonksiyonu (kısasta hayat olması) caydırıcı oluşundan kaynaklanmaktadır. Kısas yoluyla kan dökmeyi önlemek nice canı yaşatmak demektir (Mâide 5/32). İslâm öncesinde Araplar, insanlar arasında ayırım yaptıkları ve cezada eşitliğe riayet etmedikleri için "hüre

180. Birinize ölüm yaklaştığında, eğer geriye mal bırakıyorsa anasına, babasına ve akrabasına uygun bir vasiyette bulunması, sakınanlara bir borç olmak üzere yazıldı.

181. Onu işittikten sonra kim değiştirirse günahı, yalnızca onu değiştirene ait olur. Allah her şeyi işitir, her şeyi bilir.[1]

182. Her kim, bir vasiyette bulunacak kimsenin hakkı çiğnemesinden veya günaha girmesinden korkar da (ilgililerin) aralarını düzeltirse ona bir günah yoktur. Allah elbette bağışlayıcıdır, sonsuz rahmet sahibidir.

183-184. Ey iman edenler! Sizden öncekilerin üzerine yazıldığı gibi sakınasınız diye sizin üzerinize de sayılı günlerde oruç yazıldı. İçinizden hasta veya yolcu olan, başka günlerden sayısınca tutar. Orucu tutmakta zorlananlar için bir yoksulun (günlük) yiyeceği kadar fidye yeterlidir. Bir iyiliği mecbur olmadan yapan için bu (yaptığı) iyidir. Ama orucu tutmanız -bilirseniz- sizin için daha hayırlıdır.[2]

185. O (sayılı günler), doğruyu eğriden ayırma, gidilecek yolu bulma konusunda açıklamalar ve insanlara rehber olarak Kur'an'ın indirildiği ramazan ayıdır. Artık içinizden kim bu aya yetişirse onu oruçlu geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa, başka günlerden sayısınca tutar. Allah sizin için kolaylık istiyor güçlük çekmenizi istemiyor. Sayıyı tamamlamanız, sizi doğru yola iletmesine karşı Allah'ın ululuğunu dile getirmeniz ve umulur ki şükredersiniz diye (uygun hükümler gönderiyor).[3]

---

hür, kadına kadın..." denilerek iki erkek, iki kadın... arasında ceza bakımından fark olamayacağı ifade edilmiş olup, maksat "meselâ kadına karşı erkek kısas edilmez" demek değildir.

1 Nisâ sûresindeki miras âyeti (4/11 vd.) ve onu tamamlayan diğer âyetlerle hadisler mirasın nasıl paylaştırılacağını belirlemiş, böylece -âyette zikredilen ve kısmen İslâm öncesinde de bulunan- vasiyet yoluyla miras taksimi uygulamasına son verilmiştir. Bazı müctehidlere göre "yakın akraba olduğu halde aynı sıradaki daha yakın akraba yüzünden vâris olamayanlara (meselâ dede mahrumuna) bu âyete dayanılarak mirastan -kanunî vasiyet yoluyla- pay verilecektir.

2 Bizim tercüme ettiğimiz şekil ve katıldığımız manaya göre ya bünyesi veya içinde bulunduğu durum ve şartlar sebebiyle orucu zor tutan, oruç tutmakta zorlanan, devam ettiği takdirde hasta olmaktan veya mecbur olduğu işini yapamamaktan korkan kimseler oruç tutmak yerine her gün için bir fidye verebileceklerdir. Eski zamanlarda yaşlılık yüzünden zayıf düşmüş kimselerle emzikli ve hâmile kadınlar "orucu tutmakta zorlananlar"a örnek olarak zikredilmiştir.

3 Hicretten sonra 2. yılda farz kılınan oruç, müminin belirli bir süre zarfında yeme, içme ve cinsel ilişkiyi terk etmesidir. İslâm'ın getirdiği oruç, zamanı, süresi, şartları, hangi fiillerle bozulduğu ve tanınan kolaylıklar bakımından daha önceki dinlerde ve milletlerde görülen oruçtan farklıdır. İnsanlara rehber olsun, yollarını aydınlatsın diye gönderilen Kur'an böyle mübarek bir ayda (ramazan) gelmeye başlamış, ayın bereket ve şerefine katkıda bulunmuştur. Orucu, âyetlerde işaret edilen mazeretleri olmayanlar tutar; hasta ve yolcular ise sonra tutmak üzere erteleyebilirler.

186. Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki şüphesiz ben yakınım, bana dua ettiğinde dua edenin dileğine karşılık veririm. Şu halde benim davetime gelsinler ve bana iman etsinler ki doğru yolu bulabilsinler.[1]
187. Oruç gecesinde kadınlarınızla birleşmek size helâl kılındı. Onlar sizin için elbisedir, siz de onlar için elbisesiniz. Sizin kendinizi sıkıntıya sokmakta olduğunuzu Allah bilmiş, tövbenizi kabul etmiş ve sizi bağışlamıştır. Şimdi artık onlarla birleşin ve Allah'ın sizin için yazdığını isteyin. Fecrin beyaz ipi siyah ipinden sizin için ayırt edilir hale gelinceye kadar yiyin için, sonra orucu geceye kadar tamamlayın. Mescidlerde ibadete çekilmişken kadınlarla cinsel ilişkide bulunmayın. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır; sakın bu sınırlara yaklaşmayın. Allah âyetlerini insanlar için işte böyle açıklar. Umulur ki sakınırlar.[2]
188. Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Bile bile, günaha saparak, insanların mallarından bir kısmını yemeniz için onun bir parçasını yetkililere aktarmayın.[3]
189. Sana hilâlleri soruyorlar. De ki: "Onlar insanlar ve hac için vakit ölçüleridir. Erdemlilik asla evlere arkalarından gelip girmeniz değildir; fakat erdemlilik kişinin Allah'a saygılı olmasıdır. Evlere kapılarından gelin; Allah'a saygılı olun ki kurtuluşa eresiniz.[4]
190. Size karşı savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın, fakat aşırılığa sapmayın; Allah aşırılığa sapanları sevmez.[5]

---

1 Allah her zaman ve her yerde hâzır ve nâzırdır (vardır ve yapıp ettiklerimizi görür), O'ndan uzak olan kullardır, yakınlaşmanın, aradaki perdeleri kaldırmanın yolu imandır, içinde ibadetlerin de bulunduğu sâlih ameldir.

2 Oruç, tan yerinin ağarmaya başlamasıyla başlar, güneş batınca (gece başlayınca) sona erer. Âyette tan yerinin ağarmaya başlaması "beyaz ipin siyah ipten ayrılması" mecazı ile anlatılmıştır. Siyah ip gecenin karanlığı, beyaz ip ise tan yerinin ufuk boyunca aydınlanmaya başlamasını ifade etmektedir. Gece boyunca oruç yasakları kalkar. Ramazanda camilerde, uygun bir köşeye çekilerek ibadetle meşgul olmak ve dünya işleriyle ilgilenmemek şeklinde yapılan özel ibadetin adı itikâf'tır. İtikâf yapanlara da cinsel ilişki yasaklanmıştır.

3 Hukuka aykırı olarak mal ve menfaat edinmek, bunun için başkalarına rüşvet vb. menfaat sağlamak bu âyetle de haram kılınmaktadır.

4 Ay, güneş, yıldızlar ve burçlar kutsallıkla ve insanların kaderleriyle ilgisi bulunmayan maddî varlıklardır. Bunların ilâhî düzende çeşitli vazifeleri vardır. İnsanlar da çeşitli şekillerde bunlardan yararlanırlar; düzgün ve şaşmaz hareketleri sebebiyle takvim yapmada yararlanmak da bunlar arasındadır. İslâm'dan önce Araplar, ihramlı iken evlere, çadırlara kapıdan değil, arka taraftan girerlerdi. Allah, bu âdetin bir erdem ve bir ibadet olmadığını, her şeyi normal ve usulüne göre yapmak, Peygambere de bu ölçü içinde soru sormak gerektiğini bildiriyor.

5 Savaş izninin ilk kez Hac sûresinin 39. âyetiyle verildiği anlaşılmaktadır; ancak konumuz olan âyeti de bu çerçevede düşünmek mümkündür. Aşağıda savaş ve barışla ilgili âyetler gelecektir; bu âyette şu önemli kayıtlar dikkat çekicidir: 1.

191. Onları yakaladığınız yerde öldürün; sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Fitne öldürmekten daha kötüdür. Mescid-i Harâm civarında onlar sizinle savaşmadıkça siz de orada onlarla savaşmayın. Şayet sizinle savaşmaya kalkışırlarsa o zaman onları öldürün. İşte kâfirlerin cezası böyledir!
192. Eğer onlar vazgeçerlerse, artık Allah bağışlayıcıdır, merhametlidir.
193. Fitne ortadan kalkıncaya ve din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın; fakat vazgeçerlerse, artık zalimlerden başkasına saldırmak yoktur.[1]
194. Haram ayın karşılığı haram aydır; saldırmazlık kurallarına riayet karşılıklıdır. Şu halde kim size saldırırsa, onun saldırısının dengiyle siz de ona saldırın. Allah'ın hükmüne saygılı olun ve bilin ki Allah kendisine saygılı olanların yanındadır.[2]
195. Allah yolunda harcama yapın; kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. İyilik edin, kuşkusuz Allah iyilik edenleri sever.[3]
196. "Haccı ve umreyi Allah için eksiksiz yerine getirin; engellenirseniz kolayınıza gelen bir kurban gönderin. Kurban, mahalline ulaşıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. Fakat içinizden biri hasta ise veya başından bir rahatsızlığı varsa (tıraşını olup) oruç veya sadaka yahut

---

Savaşın sebebi karşı tarafın taarruzudur. 2. Bu sebeple de olsa savaş Allah yolunda (O'nun rızasına ve iradesine uygun) yapılacaktır. 3. Sınırları aşmak, kuralları çiğnemek yasaktır.

1 Bu âyetlerde geçen fitneden maksat, "müşriklerin Müslümanlara uyguladıkları, inkâr ve şirke döndürmeyi amaçlayan, daha genel olarak onların imanlarını tehlikeye sokan maddî ve manevi baskılar, İslâm ve Müslümanlar aleyhindeki tertipler ve propagandalar"dır. Savaş, başka çare kalmadığında fitneyi ortadan kaldırmak için yapılır. "Öldürün" emri, meşrû savaşın gerektirdiği bir eylemle ilgilidir. "Onlar vazgeçerse" savaş da bitecektir. Vazgeçilecek şey, farklı inanç ve hayat tarzı değil, fitnedir, saldırıdır. Bu yorum, konumuz olan âyetlerin akışına, Kur'an'ın genel tavrına ve Hz. Peygamber'in Hudeybiye'de müşriklerle antlaşma yapması gibi tatbikatına (meselâ bk. Nisâ 4/90; Tevbe 9/1-6, 7) daha uygun düşmektedir.

2 Haram "yapılması yasaklanmış olan, dokunulmaz, kutsal" anlamına gelir. Haram ay tabiri ise, savaş yapmanın yasak ve haram olduğu, diğer bir deyişle barış dönemi olan ayları ifade eder. Bunlar kamerî takvime göre birinci, yedinci, on birinci ve on ikinci yani muharrem, receb, zilkade, zilhicce aylarıdır. Bu aylarda ya savaş açılmayacak veya karşılıklı olarak ateşkes yapılacaktır.

3 "Allah yolunda harcama yapmak" (infak) ülkenin savunulması, hac hizmetleri, yoksulların desteklenmesi; okul, cami, yol, köprü, çeşme, bakımevleri gibi toplumun yararlanacağı hizmet ve hayır müesseselerinin kurulması ve güçlendirilmesi, hatta tabiatın korunup geliştirilmesine kadar çok çeşitli hizmetler için yapılan her türlü harcamayı içine almaktadır (ayrıca bk. âyet 254). İnfakı terk etmenin hem ferdi hem de topluğu tehlikeye atacağı uyarısı dikkat çekicidir.

kurban olarak bir fidye ödesin. Güvenlikte olduğunuzda hacdan önce umre yapan kişi, gücünün elverdiği türden bir kurban kessin. Bulamayan ise hac sırasında üç gün, döndükten sonra da yedi gün yani tam on gün oruç tutmalıdır. Bu, ailesi Mescid-i Harâm civarında oturmayanlar içindir. Allah'ın buyruğuna saygılı olun ve bilin ki Allah'ın cezalandırması çok şiddetlidir.

197. Hac bilinen aylardadır. Kim o aylarda hacca karar verip niyet ederse, bilsin ki hac sırasında kadına yaklaşmak, günaha sapmak ve tartışıp çekişmek yoktur. Ne hayır işleseniz Allah onu bilir. Azık edinin; kuşkusuz azığın en hayırlısı takvâdır. Öyleyse bana saygı duyun, ey akıl sahipleri![1]

198. Rabbinizden bir lütuf beklemenizde sizin için bir günah yoktur. Arafat'tan dalga dalga indiğinizde Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin; O'nu, size gösterdiği şekilde zikredin; kuşkusuz siz bundan önce yolunu şaşırmışlardan idiniz.[2]

199. Sonra insanların dalga dalga ilerlediği yerden siz de ilerleyin. Allah'tan bağışlanmanızı dileyin. Kuşkusuz Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir.

200. Hacca mahsus ibadetlerinizi bitirdiğinizde de, atalarınızı andığınız gibi, hatta daha canlı bir şekilde Allah'ı anın. Ama insanlardan öyleleri vardır ki, "Ey rabbimiz! Bize bu dünyada ver" diye dua ederler. Böyle bir kimsenin âhiretten hiç nasibi yoktur.

201. İnsanlardan öyleleri de vardır ki, "Ey rabbimiz! Bize bu dünyada da iyilik ver, öteki dünyada da iyilik ver; bizi cehennem azabından koru" derler.

202. İşte kazandıklarından bir payı olanlar bunlardır. Allah, hesabı çok çabuk görür![3]

---

1 "Bilinen aylar"dan maksat, yaygın yoruma göre hac mevsimini oluşturan Şevval, Zilkade ve Zilhicce aylarıdır. Hac ibadetinin vakti, Hz. Peygamber tarafından Zilhicce ayının belli günleri olarak tayin edilmiş ve İslâm tarihi boyunca hac bu şekilde uygulanmıştır.

2 "Rabden lütuf beklemek", ticaret vb. yoluyla kazanç elde etmek olarak açıklanmıştır. Müminin dünya işleri ile Allah ile olan ilişkisi iç içedir; biri diğerini engellemez, gölgelemez ve kulluk bölünemez.

3 Hac ismini taşıyan sûrede (22/27, 29) Hz. İbrâhim'e hitap eden ve "İnsanlar arasında haccı ilân et..." buyruğu ile başlayan âyetlerden anlaşıldığına göre hac, Kâbe'nin de bânisi olan Hz. İbrâhim zamanında başlayan veya onun zamanında var olan bir ibadettir. Bazı rivayetlerde bu ibadetin tarihi daha da gerilere, hatta Hz. Âdem'e kadar götürülmektedir. Tercih edilen görüşe göre hicretin 9. yılında farz kılınan hac İslâm'ın beş şartından biridir. Kur'ân-ı Kerîm'de haccın farz olduğunu bildiren en kesin ifade Âl-i İmrân sûresinin 97. âyetidir. Buradaki âyetlerde (196-200. ve bir sonraki sayfada gelen 203. âyet) hac ve umre ile ilgili bazı pratikler ve hükümler açıklanmıştır.

203. Belirlenmiş günlerde Allah'ı zikredin. Allah'a saygılı olan için iki günde (dönmekte) acele edene günah yoktur; daha uzun kalana da günah yoktur. Allah'a saygılı olun. Bilin ki sizler O'nun huzurunda toplanacaksınız![1]
204. İnsanlardan öylesi vardır ki dünya hayatı konusundaki sözleri senin hoşuna gider; o, hasımların en yamanı olduğu halde kalbinde olana Allah'ı şahit de tutar.
205. Hâkimiyeti ele aldığında ise ülkede bozgunculuk çıkarıp ürünleri ve nesilleri yok etmeye çalışır. Allah bozgunculuğu sevmez.
206. Ona, "Allah'tan kork!" dense gururu kendisini günaha sürükler. Ona cehennem yeter! Orası ne kötü bir yataktır!
207. İnsanlardan öylesi de vardır ki, kendisini Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaya adamıştır. Allah, kullarına çok şefkatlidir.[2]
208. Ey iman edenler! Hep birden barışa girin. Sakın şeytanın peşinden gitmeyin; çünkü o, apaçık düşmanınızdır.[3]
209. Size açık seçik kanıtlar geldikten sonra yine de yalpalarsanız bilin ki Allah güç ve hikmet sahibidir.
210. Onlar, ille de Allah'ın ve meleklerin, bulutların gölgeleri arasından çıkıp gelmesini ve işin bitirilmesini mi bekliyorlar! Bütün işler Allah'a dönecektir![4]

Müslümanlar hem dünyada başarılı olmak, Allah rızasına uygun olmak şartıyla dünya hayatının güzelliklerinden yararlanmak isterler hem de âhirette mutlu olmak için çaba sarf ederler. Bu iki iyilikten birinin diğerini yok etmesi, hayatın yalnızca dünya veya sadece âhiret kazancı için sarf edilmesi İslâm'ın talebi ve tavsiyesi değildir.

1 Buradaki "belirlenmiş günler", kurban bayramı arefesinde başlayan ve Allah'ın tekbirlerle anıldığı teşrik günleri ve Mina'da şeytan taşlama vazifesinin süresi ile ilgilidir.

2 İkiyüzlü ve dönek, içinden pazarlıklı, güçlü oluğunda zalim, zayıf olduğunda ise dalkavukluk yapan ve yaranmak için manevralar yapan insan tipiyle imanlı, samimi, ihlâslı, insanlara hizmeti de Allah'ın rızasına vesile kılan mümin mukayese edilerek anlatılmaktadır.

3 Âyette geçen silm kelimesinin manalarının bütününe göre meali şöyle genişletmek mümkündür: Hepiniz İslâm'a tam olarak girin; onun gereklerini eksiksiz yerine getirin ve bu suretle doğru dürüst Müslüman olun. Müslümanlığın gereklerinden biri olmak üzere dostluk ve barışa yönelin, Allah'a itaat edin; apaçık düşmanınız olan şeytanın kışkırtmalarına uyarak yukarıda anılan kimseler gibi dışı başka içi başka olmayın.

4 İman için aklın tatmin olacağı delillere ihtiyaç vardır; bunlar da insanın kendinde ve çevresinde sayılamayacak kadar çoktur, sağlam delilleri bırakıp da -Allah'ın varlık ve sıfatlarıyla çelişen- olmayacak talepleri iman şartı olarak ileri sürmek akıl dışıdır. Dünya ve âhiret düzeni Allah tarafından kurulmuş ve bu manada iş bitirilmiştir, olacaklar olacak, herkes sonunda Allah'a dönecektir.

211. İsrâiloğulları'na sor: Onlara nice apaçık âyet verdik! Kim Allah'ın nimetini kendisine geldikten sonra değiştirirse bilsin ki Allah cezalandırmada çok şiddetlidir.[1]

212. İnananlarla alay ederek inkâra sapanlar dünya hayatının çekiciliğine kapıldılar. Ama Allah'tan korkanlar kıyamet gününde onlardan üstün olacaklardır. Allah dilediğine hesapsız rızık verir.

213. İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberleri gönderdi; onlar aracılığı ile anlaşmazlığa düştükleri konularda insanlar arasında hüküm vermek için gerçeği içeren kitabı indirdi. Ancak kendilerine apaçık gerçekler geldikten sonra aralarındaki kıskançlık yüzünden, o kitap hakkında anlaşmazlığa düşenler de onun kendilerine verildiği kimseler oldu. Sonra Allah onların, üzerinde ayrılığa düştükleri gerçeği, kendi izniyle müminlerin bulmasını sağladı. Allah dilediğini doğru yola iletir.[2]

214. Yoksa sizden öncekilerin çektikleriyle karşılaşmadan cennete girebileceğinizi mi sandınız? Onlar öylesine yoksulluk ve sıkıntı çekmişler, öyle sarsılmışlardı ki peygamber ve yanındakiler, "Allah'ın yardımı ne zaman gelecek?" diye niyaz etmişlerdi. Bilesiniz ki Allah'ın yardımı yakındır.[3]

215. Sana ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: "Harcayacağınız mal, ana-baba, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolcular için olmalıdır. Hayır olarak ne yaparsanız muhakkak ki Allah onu bilir."[4]

---

1 "Nimeti değiştirmek" başka bir âyette de "Allah'ın lütfettiği nimete nankörlükle karşılık verme" şeklinde ifade edilmiştir (İbrâhim 14/28); çünkü "Allah'ın irşadı" manasındaki nimetin asıl işlevi hidayet sağlamak iken, onu reddeden ya da önemini takdir edemeyip nankörlük gösteren kimse, bu tutumuyla imanı küfre, hidayeti dalâlete ve sonuçta mutluluğu azaba çevirmiş olur.

2 Ümmet "bir din üzerinde birleşen topluluk" demektir. Âyetteki ümmet kelimesinin, "aralarında ortak inanç ve değerlerin bulunduğu, birlik ve beraberlik içinde yaşayan bireylerden oluşan topluluğu" ifade ettiği anlaşılmaktadır (Bakara 2/134). Âyete göre insanlar (insan topluluğunun ilk örneği veya herhangi bir insan topluluğunun ilk oluşumu) başta birlik ve dirlik içinde yaşayan bir topluluk iken zaman içinde ihtilâflar baş gösterdi, Allah birlik ve dirlik bozulmasın diye kitaplar ve peygamberler gönderdi, ama kıskançlık, egoizm gibi duygular yüzünden insanlar âyetleri sağa sola çektikleri için kitap üzerinde de ihtilâfa düştüler. Allah'a içten inanan ve ibadetlerle nefsini eğitenler, bütün peygamberlerin getirdiği ve aynı inanç esaslarını içeren kitapları doğru anladılar ve doğru yolu buldular (Bakara 2/131-132, 136; Nisâ 4/163; Mâide 5/69; Hac 22/78).

3 Dünya imtihan yeridir, imtihanın içinde, imanlı ve ahlâklı yaşamanın bazen ağır olan bedeli de vardır, onları ödemeden imtihan kazanılamaz ve cennetin yolu bulunamaz.

4 Allah yolunda yapılacak harcamada önemli olan ihlâstır (sırf Allah rızanı gözetmektir), imkânın elverdiğini yapmaktır ve harcama yapılacak alanlarda önceliğe riayet etmektir.

216. Size zor geldiği halde savaş üzerinize farz kılındı. Hakkınızda hayırlı olduğu halde bir şeyden hoşlanmamış olabilirsiniz. Sizin için kötü olduğu halde bir şeyden hoşlanmış da olabilirsiniz. Yalnız Allah bilir, siz ise bilemezsiniz.

217. Sana haram ayı, onda savaşmayı soruyorlar. De ki: Onda savaşmak büyük günahtır. Allah'ın yolundan menetmek ve O'nu inkâr etmek, Mescid-i Harâm'dan (insanları) engellemek, halkını oradan çıkarıp sürmek ise Allah katında daha büyük günahtır. Fitne de öldürmekten daha ağırdır. Güçleri yeterse sizi dininizden çevirinceye kadar durmadan sizinle savaşırlar. İçinizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse, dünyada ve âhirette amelleri boşa gidenler işte bunlardır. Cehennemin dostları da bunlardır ve orada onlar devamlı kalıcıdırlar.[1]

218. İman edenler, hicret eden ve Allah yolunda savaşanlar; şüphesiz işte bunlar Allah'ın rahmetini umarlar. Allah çok yarlığayıcıdır, sonsuz rahmet sahibidir.

219. Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. De ki: Bu ikisinde insanlar için büyük zarar ve bazı faydalar vardır; zararları da faydalarından büyüktür. Sana neyi infak edeceklerini de soruyorlar. De ki: İhtiyaç fazlasını. Allah sizin için âyetlerini işte böyle açıklıyor ki düşünesiniz.[2]

220. Dünya ve âhiret hakkında (düşünesiniz diye Allah size âyetlerini böyle açıklıyor). Sana yetimleri de soruyorlar. De ki: Onların durumla-

---

1 Hudeybiye olayı ve daha sonra Mekke'nin fethi savaşın haram olduğu aylarda vuku bulmuştur, ancak "Allah'ın yolundan menetmek ve O'nu inkâr etmek, Mescid-i Harâm'dan insanları engellemek, halkını oradan çıkarıp sürmek Allah katında daha büyük günah" olduğu için savaşa izin verilmiştir. Birçok âyete göre kâfirlerin (müşrik, münafık, mürted) bu inançları, dünyada yaptıkları iyi işlerin dinî sonuçlarını iptal etmekte, onlardan -sevap, ecir, âhiret azığı ve sermayesi olarak- fayda görmelerini engellemektedir (Mâide 5/5; En'âm 6/88; Tevbe 9/17, 69). Kâfirler, Müslümanlarla ilişkilerinde "kardeşlik, velâyet (birbirinin velileri olmak), vârislik, ganimet payı, evlenmenin câiz olması" gibi haklardan mahrum kaldıkları gibi âhirette de cehenneme gitmektedirler.
"Dininden dönen (mürted) sırf bu yüzden öldürülmez; aksi halde "Dinde zorlama yoktur" ilkesi çiğnenmiş olur.

2 Sarhoşluk veren içkiler hakkında dört âyet gelmiştir. Mekke döneminde gelen ilk âyette, içkinin dinî hükmüne temas edilmeksizin insanların hurma ile üzümden hem içki hem de yiyecek olarak yararlandıklarına dikkat çekilmiş, bu iki meyveyi yaratıp veren Allah'a karşı minnettar olmaları telkin edilmiştir (Nahl 16/67). Medine'ye hicret edildikten dört yıl sonra sarhoşluk veren içkilerin bu maksatla kullanılması yasaklanmıştır. Bu yasaklama da birden olmamış, önce "sarhoş iken namaz kılmak" menedilmiş (Nisâ 4/43), sonra "içki ve kumarın bazı faydaları bulunmakla beraber zararının daha büyük olduğu" bildirilmiş ve böylece insanlar kesin yasaklamaya hazırlanmış; nihayet "İçki, kumar... şeytan işi iğrenç şeylerdir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz" (Mâide 5/90) buyurularak içki ve kumar Müslümanlara kesin olarak haram kılınmıştır.

rını iyileştirmek hayırlı bir iştir. Onlarla içli dışlı olursanız zaten onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah düzelten ile bozanı bilir. Allah dileseydi sizi güçlüğe düşürürdü. Hiç şüphe yok ki Allah izzet ve hikmet sahibidir.[1]

221. İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Şundan emin olun ki imanlı bir câriye, sizin hoşunuza gitse de müşrik bir hür kadından iyidir. İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan erkeklerle de kadınlarınızı evlendirmeyin. Şundan da emin olun ki imanlı bir köle, sizin hoşunuza gitse bile müşrik bir hür kişiden daha iyidir. Onlar insanları ateşe çağırırlar, Allah ise izni ile cennete ve bağışlanmaya çağırır, gerektikçe hatırlasınlar diye insanlara âyetlerini açıklar.[2]

222. Sana kadınların aybaşı hallerini soruyorlar. De ki: O rahatsız eden bir şeydir. Bu sebeple âdet günlerinde kadınlardan ayrı durun, temizlenmedikçe onlarla cinsel ilişkide bulunmayın. İyice temizlendiklerinde onlara Allah'ın emrettiği şekilde yaklaşın. Allah çok tövbe edenleri sever ve içi dışı temiz olanları sever.

223. Kadınlar sizin ekeneğinizdir; ekeneğinize nasıl isterseniz öyle yaklaşın. Kendiniz için de önceden hazırlık yapın. Allah'tan sakının ve bilin ki O'na kavuşacaksınız. Müminleri müjdele.[3]

"Zekât ve farz olan nafaka dışında kalan ihtiyaç fazlası servetin tamamını yoksullara dağıtmak gerekir" diyen müctehidler bulunmakla beraber çoğunluğa göre bu farz değil, nafile ibadet sayılmıştır; bk. Zâriyât 51/19).

1 Yetimleri himayelerine alanların onlara ait serveti kendilerininki ile karıştırıp yemeleri ihtimaline karşı bir uyarıdır. İyi niyetli olanlar, yetimin menfaatini koruyanlar için malları birleştirme veya ayırma konusunda bir sınırlama yoktur.

2 İslâmî değer ölçülerine göre üstünlüğün belirleyici şartı iman ve takvâdır. İmanı olmayan imanı olandan üstün, iyi ve hayırlı olamaz. İmanlılar arasında da takvâsı olanlar olmayanlardan üstün, değerli ve hayırlıdırlar. Bu değer sıralamasını "renk, dil, tahsil, mevki, soy sop, rütbe, diploma, servet, etnik aidiyet, dünya hayatını kolaylaştıran hizmetler ve bilimsel buluşlar" gibi unsurlar değiştiremez. Bu âyet müşrik kadınlarla ve erkeklerle Müslümanların evlenmelerinin câiz olmadığını açık ve kesin olarak ifade etmektedir. Ehl-i kitap kadın ile Müslüman erkeğin evlenmesinin câiz olduğu "… sizden önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar -mehirlerini verdiğiniz takdirde- size helâldir" (Mâide 5/5) mealindeki âyetle açıklanmıştır. Ehl-i kitap'tan olan gayrimüslim erkekle Müslüman kadının evlenmesi ise bütün İslâm âlimlerinin (müctehid ve müfessirler) ittifakı yani icmâ-ı ümmet ile câiz değildir. Bu icmânın naklî (vahye dayanan) delili âyetler ve tarihî uygulamadır (Mümtehine 60/10; Nisâ 4/ 41; Tegâbün 64/2).

3 "Önceden hazırlıklı olmak" cinsel ilişkiden önce psikolojik ve biyolojik bakımdan buna hazır olmak şeklinde de yorumlanabilir. Âdet gören kadınla cinsel ilişki haramdır. Âdet geçince -hadislerde açıklandığı üzere- her şekilde ilişki yapılabilir; yeter ki, normal yoldan yani kadının cinsel organından olsun.

224. Yeminlerinizden dolayı Allah'ı, iyilik etmeye, kötülükten sakınmaya ve insanların arasını düzeltmeye engel kılmayın. Allah her şeyi işitir ve bilir.[1]
225. Yeminlerinizin kasıtlı olmayanlarından dolayı Allah sizi sorumlu kılmaz, fakat kalplerinizin yöneldiği yeminden sizi sorumlu tutar. Allah çok bağışlayıcıdır, aceleci değildir.[2]
226. Kadınlarından uzaklaşmaya yemin edenler için dört ay beklemek vardır. Eğer geri dönerlerse Allah çok bağışlayıcıdır, sonsuz rahmet sahibidir.
227. Boşamaya karar vermiş olurlarsa, şüphe yok ki Allah her şeyi işitir ve bilir.[3]
228. Boşanan kadınlar kendi başlarına (evlenmeksizin) üç âdet süresince beklerler. Allah'a ve âhiret gününe iman ediyorlarsa, Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz. Eğer taraflar arayı düzeltmeyi istiyorlarsa kocaları, onları kendilerine geri çevirme hususunda başkalarından daha ziyade hak sahibidirler. Kadınların, mâkul ve meşrû ölçülerde ödevlerine denk hakları vardır; erkeklerin ise onların üzerinde bir dereceleri mevcuttur. Allah izzet ve hikmet sahibidir.[4]
229. Boşama iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir. (Eşlerin) Allah'ın koyduğu kurallara uymamalarından korkmadığınız sürece onlara verdiğiniz mehirden hiçbir miktarı geri almanız sizin için helâl olmaz. Eğer Allah'ın kurallarına uymamalarından korkarsanız, kadının evlilikten kurtulmak için bir meblâğ vermesinde taraflara bir vebal yoktur. Bun-

---

1 Yemin ettim diye iyi ve hayırlı davranışlardan uzak kalınamaz; bu durumda yemin bozulur, kefâreti yerine getirilir ve iyilikler devam eder.

2 Dil alışkanlığından dolayı yapılan, Allah'ı anarak belli bir şeyi yapma, yapmama gibi davranışlara yönelik niyeti pekiştirme maksadı taşımayan yeminler sorumluluk gerektirmez (ayrıca bk. Mâide 5/89).

3 "Bir erkeğin eşiyle bir süre cinsel ilişkide bulunmamak üzere yemin etmesi"ne îlâ denir. İslâm'dan önce îlâ çeşitli maksatlarla uygulanırdı. İyi niyete (bir süre ayrı yaşamayı deneme) dayanan îlâyı İslâm dört ayla sınırladı. Dört ay içinde normal aile ilişkilerine dönüldüğü takdirde evlilik hayatı devam eder. Kefâretin gerekli olup olmaması hükmü ise farklı ictihadlara konu olmuştur. Dört ay dolarsa Hanefîler'e göre kadın boş olur, diğer bazı ictihadlara göre ise hâkim boşanmaya hükmeder.

4 Kocalarının, cinsel temastan sonra boşadıkları kadınların, başka biriyle evlenebilmeleri için beklemeleri gereken süre (iddet) burada üç âdet süresi olarak belirlenmiştir. Kocanın ölmesi, kadının hamile olması gibi durumlarda farklı iddetler vardır (Ahzâb 33/49; Talâk 65/4). Bu âyete göre kadın ile erkeğin karşılıklı hak ve ödevlerinde eşitlik değil adalet, tabiat ve ihtiyaca uygun denge vardır. Erkeğin bir derece üstünlüğü genellikle aile reisliği olarak yorumlanmıştır.

lar Allah'ın koyduğu kurallardır, öyleyse onları çiğnemeyin. Her kim Allah'ın koyduğu kuralları çiğnerse işte onlar zalimlerin ta kendileridir.[1]

230. İkinciden sonra koca eşini bir daha boşarsa, bundan sonra kadın, boşayandan başka bir koca ile evlenmedikçe ona helâl olmaz. İkinci koca da onu boşarsa, birinci kocası ile bu kadının, Allah'ın kurallarına riayet edeceklerini zannederlerse, tekrar evlilik hayatına dönmelerinde bir sakınca yoktur. Bunlar Allah'ın kurallarıdır, bilmek isteyenler için onları açıklamaktadır.[2]

231. Kadınları boşadığınızda, onlar da bekleme sürelerini doldurduklarında ya onlarla yeniden evlenip iyilikle tutun ya da iyilikle serbest bırakın. Onları zarar vererek haklarını çiğnemek için nikâh altında tutmayın. Bunu yapan bilsin ki kendine kötülük etmiştir. Allah'ın âyetlerini sakın alaya almayın. Allah'ın size bahşettiği nimetleri, kitaptan ve hikmetten size öğüt vermek üzere gönderdiklerini dilinizden düşürmeyin. Allah'tan korkun ve bilin ki Allah her şeyi bilmektedir.[3]

232. Kadınları boşadığınızda, onlar da bekleme sürelerini tamamladıklarında, aralarında mâkul ve meşrû ölçülerde rızalaştıkları takdirde boşayan kocalarıyla yeniden evlenmelerine engel olmayın. Bu söylenenler, içinizden Allah'a ve âhiret gününe iman edenlere verilen öğüttür. Bunlar sizin için en iyi iç ve dış temizliği sağlayan öğütlerdir. Tam manasıyla bilen Allah'tır, siz ise bilmezsiniz.[4]

233. Emzirmeyi tamamlamak isteyen için analar çocuklarını tam iki yıl emzirirler. Onların normal ölçülerde yiyecek ve giyeceklerini sağlamak da çocuk kendisinden olanın (babanın) borcudur. Hiç kimse gücünü aşan bir şeyle yükümlü kılınamaz. Ne ana çocuğu yüzünden zarara uğratılsın ne de babası (çocuk kendinden olan erkek) çocuğundan dola-

---

1 İslâm'da evliliğin bozulmaması, iyi geçinilmesi esas olmakla beraber gerektiğinde boşanma da câizdir; kurallar çerçevesinde erkek re'sen boşayabilir, kadın ise -kocası istemese de- hâkime başvurarak boşanabilir. Erkek boşarsa eşine, ertelenmiş mehri de öder. Ayrıca kadının, mehirden vazgeçerek boşanmayı talep etmesi de mümkündür.

2 Kötüye kullanılmaması ve aile hayatının güvenliği ile istikrarının bozulmaması için boşama hakkı üç ile sınırlı tutulmuştur. Usulüne uygun olarak bu üç hak kullanıldığında artık kadın serbest hale gelir ve başından ciddi bir evlilik geçmedikçe eski kocası ile yeniden evlenemez.

3 Evlilik karşılıklı anlaşma ile olur, mutluluk ve iyilik hâkim olduğu sürece devam eder. Gönül bağı kopmuş, aile hayatında huzur kalmamış ise boşama vb. yollarla beraberliğe son verilir. Haklara riayet ederek evli kalma niyeti olmadan kadını bir şekilde nikâh altında tutmak, boşanıp serbest kalmasını engellemek câiz değildir.

4 Üç boşama hakkı kullanılış olmadıkça (bk. 230. âyet) boşanan kadın, isterlerse boşayan kocasıyla, tekrar evlenebilir.

yı zarar görsün. Kendisine miras kalan kimseye de benzer yükümlülük vardır. Ana baba karşılıklı danışarak ve anlaşarak çocuğu sütten kesmek isterlerse bundan dolayı onlar için bir sakınca yoktur. Çocuklarınızı sütannelere emzirtmek isterseniz münasip olan ücreti verdiğiniz takdirde sizin için bir günah yoktur. Allah'ın koyduğu kurallara aykırı davranmaktan sakının ve bilin ki Allah yaptıklarınızın tamamını görmektedir.[1]

234. İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri kendi başlarına (evlenmeksizin) dört ay on gün beklerler. Bekleme sürelerinin sonuna geldiklerinde kendileri hakkında, normal ölçülerde yapıp ettiklerinden size bir sorumluluk yoktur. Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.

235. Bu kadınlarla evlenme isteğinizi üstü kapalı bildirmenizde veya içinizde saklamanızda bir sakınca yoktur. Allah bu kadarını onlara söyleyeceğinizi bilmektedir. Fakat meşrû söz söylemeniz dışında onlarla gizli sözleşme yapmayın. Bekleme emri süresine ulaşmadıkça evlenme akdi yapmaya kalkışmayın. Bilin ki Allah içinizde olanları bilmektedir. O'ndan sakının ve bilin ki Allah çok bağışlayıcıdır, halîmdir.[2]

236. Kadınları boşarsanız, onlarla birleşmemiş ve mehir de belirlememiş olursanız malî bir sorumluluğunuz yoktur. Zengin gücü yettiği kadar, eli darda olan da gücü yettiği kadar olmak üzere, onlara mâkul, gönül alıcı bir şeyler verin; iyiler için bu bir borçtur.

---

1 Âyette baba yerine "çocuk kendinden olan" şeklinde çevirdiğimiz, ama lafza göre "çocuk kendisi için doğurulan" manasında bir ifadenin kullanılması, çocuğun soy bağının babaya ait olacağını göstermektedir. Çocuk, doğumundan itibaren bir müddet emzirilme ihtiyacındadır, onu emzirecek olan birinci derecede annesidir. Emzirme müddeti konusunda belirleyici bir nass yoktur. Bu konudaki âyetlerden anlaşılan ana-babanın, aralarında anlaşırlarsa iki yıl tamam olmadan da çocuğu sütten kesebilecekleridir. Gerekir de sütanneye emzirtilirse ücreti baba ödeyecektir. Emziren annenin -boşanmış bile olsa- nafakası da çocuğun babasına aittir (bk. Talâk 65/6).

2 Cahiliye döneminde kocası ölen kadınlar mağaramsı bir yere kapanır, kimseyle temas etmez, yıkanmaz, saçlarını taramaz, tırnaklarını kesmezdi. Hz. Peygamber bu şekilde yas tutmayı yasakladı; akraba için üç gün, koca için ise karısına mahsus olmak üzere dört ay on gün bir nevi yas tutmayı meşrû kıldı. Yas tutan kadın renkli elbiseler giymez, makyaj yapmaz ve güzel koku sürünmez (Buhârî, "Cenâiz", 30, Talâk, 46, 49, 50).
Kocası vefat eden kadın hâmile ise çocuğunu doğuruncaya kadar (Talâk 65/4), hâmile değilse dört ay on gün geçinceye kadar bekler, iddet içinde kendine açıktan evlenme teklifi yapılamaz, onunla evlenmek isteyenler bu niyetlerini ancak üstü kapalı ifadelerle (ta'riz yoluyla) hissettirirler. İddet esnasında kadın, aksine bir zaruret bulunmadıkça kocasıyla paylaştıkları evinde kalır. "İşi için gündüzleri, farz olan hac ibadeti için de hac günlerinde çıkması câizdir" diyen müctehidler vardır; ancak çoğunluk bunları da câiz görmemiştir.

237. Bir mehir belirlediğiniz halde onlarla birleşmeden kendilerini boşarsanız, belirlediğiniz mehirin yarısını ödemek size borçtur; ancak kadınların bağışlaması veya nikâh bağı elinde olanın hoşgörülü davranması müstesnadır. Hoşgörülü davranmanız takvâya daha uygundur. Aranızda lütufkâr davranmayı unutmayın. Allah bütün yaptıklarınızı görmektedir.[1]

238. Namazları ve orta namazı aksatmadan kılın, huşû içinde Allah'ın huzurunda durun.[2]

239. Bir şeyden korkarsanız yaya veya binek üzerinde kılabilirsiniz. Korkunuz geçince Allah'ı, daha önce bilmediğinizi size öğrettiği gibi anın.[3]

240. İçinizden vefat edip de geride eşler bırakanlar, bir yıla kadar evlerinden çıkarılmaksızın eşlerinin geçimliğini vasiyet etsinler. Onlar çıkar giderlerse kendiliklerinden yaptıkları uygun şeylerde sizin için bir vebal yoktur. Allah izzet ve hikmet sahibidir.[4]

241. Boşanmış kadınlara faydalanacakları uygun bir şeyler verilmesi, Allah'ın rızasını gözetenlerin borcudur.

242. Aklınızı kullanasınız diye Allah size âyetlerini işte böyle açıklıyor.

243. Sayıca binleri buldukları halde ölüm korkusuyla yurtlarından çıkanları görmedin mi? Bunun üzerine Allah onlara "ölün!" dedi. Son-

---

1 Boşamak ancak başka çare kalmadığında düşünülür. Boşanan kadına mehri, âyette açıklandığı gibi cinsel temas olmuşsa tamamı, olmamışsa yarısı verilir, ayrıca hediyelerle gönül alınır; çünkü evlilik bağı bitmiş olsa da insanlık ve din kardeşliği bağı devam etmektedir.

2 Normal hallerde müminler, en değerli varlıklarını nasıl koruyorlarsa namazlarını da öyle koruyacak, yani hem eksiksiz hem de devamlı kılacaklardır.
"Orta namaz" (es-salâtü'l-vustâ) beş vakit namazdan biri olduğu halde -çünkü başka bir günlük farz veya vâcip namaz yoktur- ayrıca zikredilmiş, ona daha ziyade ihtimam gösterilmesi istenmiştir. Orta namazın hangisi olduğu konusunda farklı yorumlar yapılmıştır. Bütün namazlara önem verilsin, hiçbiri geçirilmesin diye belirlenmeden bırakılmış bulunan orta namazın sabah veya ikindi namazı olduğu konusunda rivayetler ve yorumlar vardır.

3 Nisâ sûresinde (âyet: 101-103) düşmanla karşı karşıya bulunulduğu, fiilen savaşıldığı veya âni bir hücum tehlikesinin bulunduğu zamanlarda (bu manada korku halinde) cemaatle nasıl namaz kılınacağı öğretilmişti. Bu âyette ise savaşı da içine alan daha geniş çerçeveli tehlike hallerinde fertlerin kendi başlarına namazı nasıl kılacakları anlatılmıştır. Çıkan sonuç namazın önemi, terk edilemez oluşu, her hâlükârda kılınması gerektiği ve şartlar namazın bir kısım farzlarını ve vâciplerini yerine getirmeye müsait değilse mümkün olan şekilde (bazı farz ve vâcipler eksik de olsa) kılınacağıdır.

4 234. âyetle bu âyetin ilişkisi konusunda farklı yorumlardan uygun olan biri şöyledir: Allah Teâlâ kocası vefat eden kadının, evinden çıkmadan dört ay on gün iddet beklemesini farz kılmıştır. Sonra 240. âyet gelmiş, müddetin bir yıla çıkarılması kocanın vasiyetine bağlı olarak meşrû kılınmış, kadın da bu vasiyete uyup uymamakta serbest bırakılmıştır.

ra kendilerine hayat verdi. Şüphesiz Allah'ın insanlar üzerinde büyük lütufları vardır ama insanların çoğu şükretmezler.[1]

244. Allah yolunda savaşın ve bilin ki, Allah her şeyi işiten ve bilendir.

245. Kim Allah'a güzel (karşılık beklemeden) bir borç verirse Allah da bunu kat kat fazlasıyla öder. Daraltan da genişleten de Allah'tır ve O'na döndürüleceksiniz.[2]

246. Mûsâ'dan sonra İsrâiloğulları'nın ileri gelenlerini görmedin mi? Peygamberlerinden birine "Bize bir hükümdar gönder de Allah yolunda savaşalım" dediklerinde o, "Üzerinize savaş farz kılındığında savaşmayacağınızdan korkarım" cevabını verdi. "Yurtlarımızdan ve çocuklarımızdan uzaklaştırıldığımız halde Allah yolunda savaşmayıp da ne yapacağız?" dediler. Üzerlerine savaş farz kılınınca da, içlerinden azı müstesna, yüz çeviriverdiler. Allah zalimleri iyi bilmektedir.

247. Peygamberleri onlara "Allah size Tâlût'u hükümdar olarak gönderdi" dedi. "Biz hükümdarlığa ondan daha lâyık iken ve ona servet bakımından bir zenginlik de verilmemişken onun üzerimize hükümdarlığı nasıl olur?" dediler. Peygamber "Allah onu sizin için seçti, kendisini ilimde ve bedende daha güçlü kıldı" dedi. Allah mülkünü dilediğine verir ve Allah (zât ve sıfatlarında) sınırsızdır, her şeyi bilir.[3]

---

1 Buradaki ölme ve dirilme olayının temsil yoluyla anlatım olduğunu söyleyen tefsirciler yanında tarihî bir vâkıa olduğunu, hatta -Eski Ahid'in Hezekiel bölümünde (37. bab) anlatılan bu peygambere ait bir rüyaya atıf yaparak- onun kastedildiğini ileri sürenler de olmuştur.

2 "Allah'a borç verme" şeklinde çevrilen karz-ı hasen, Allah rızasından başka bir menfaat beklenmeden verilen borçtur. Kutsî hadislerde Allah, "hasta ziyaretini kendini ziyaret, aç bir kimseyi doyurmayı kendini doyurmak" olarak ifade buyurmuştur (Müslim, "Birr", 43). Burada da güzel borç vereni kendisine borç veren gibi kabul ederek yardım sever müminleri ödüllendirmiştir.

3 İbret alma bakımından olayın tarihi ve şahıslarının isimleri değil, kendisi önemli olduğu için "(Mûsâ'dan sonra İsrâiloğulları'na gönderilen) peygamberlerden biri" denilip isim verilmemiştir. İlgili kaynaklarda bulunan rivayetlere göre Peygamber Samuel zamanında İsrâiloğulları bu korkaklıkları ve kolaycı tutumları yüzünden büyük bir yenilgi alınca peygamberlerine gelerek kendilerine bir kral tayin etmesini istediler. Peygamberleri, Tâlût'u seçince onun soyunu ve servetini yeterli bulmayarak itiraz ettiler. Peygamberlerinin verdiği cevap her zaman ve zeminde geçerli ölçütler getiriyordu: a) Bedence (fizik gücü olarak) uygun, b) Bilgice (zihin, zekâ ve bilgi birikimi bakımından) yeterli olmak.
Mekke'de durmadan savaşalım diye Hz. Peygamber'e başvuran bazı kimselerin Medine'de cihad farz kılınınca korkuya kapılıp "Rabbimiz! Bize savaşı niçin farz kıldın, bizi yakın bir süreye kadar geri bıraksan olmaz mıydı?" (Nisâ 4/77) demeleri insanın korku psikolojisini yansıtan bir örnektir. Dini aynı kaynaktan alan Samuel de kendisine gelenleri ikaz etmiş, hükümdar tayininden sonra savaştan geri durmaları ihtimalini kendilerine hatırlatmış, bu vesileyle onları hem savaşa teşvik etmiş hem de temsilciler vasıtasıyla caymama sözü almıştı.

248. Peygamberleri onlara "O'nun hükümdarlığının alâmeti, içinde rabbinizden bir sekînet, Mûsâ ve Hârûn ailelerinin bıraktıklarından bir bakiye bulunan ve meleklerin taşıdığı sandığın size gelmesidir" dedi. Gerçekten inanıyorsanız bilin ki, bunda sizin için büyük bir işaret vardır.[1]

249. Tâlût askerleriyle birlikte ayrılıp sefere çıkınca, "Allah muhakkak sizi bir nehirle imtihan edecek; kim ondan içerse benden değildir, -eliyle bir avuç alan müstesna- ondan tatmayan da bendendir" dedi. İçlerinden pek azı dışındakiler ondan içtiler. Kendisi ve onunla beraber inananlar nehri geçince "Bugün Câlût'a ve askerlerine karşı bizim gücümüz yok" dediler. Allah'a kavuşacaklarını umanlar ise, "Nice az birlik vardır ki, Allah'ın izniyle sayıca çok birliği yenmişlerdir, Allah sabredenlerle beraberdir" dediler.

250. Câlût ve askerlerinin karşısına çıkınca da "Rabbimiz! Bizi sabırla donat, bize sebat ver ve inkârcı topluluğa karşı bize yardım et!" diye niyazda bulundular.[2]

---

1 Âyet metnindeki tâbût, Hz. Mûsâ'nın emri üzerine bir marangoz tarafından ahşaptan yapılmış, içi ve dışı altın levha ile kaplanmış sandıktır. Yahudi literatüründe bu sandığa ahid sandığı denilmektedir. 2,5x1,5 arşın ebadında (1 arşın=68 cm.), yüksekliği de 1. arşın kadar olan ahid sandığının dört tarafında dört altın halka ve taşımak için bunlara geçirilmiş iki sopa vardı. Tabutun içinde Tevrat'ın sayfaları yazılı malzeme, Hz. Mûsâ ile kardeşi Hârûn'dan kalan elbise, baston (asâ), sancak gibi eşya (bakiye) bulunuyordu. Sekînet huzur ve tatmindir; sandığın gelmesi veya içindeki âyetler bunu sağlayacaktır.

2 Tâlût'u kumandan olarak kabul eden İsrâiloğulları, yenilgi sonunda kaybettiklerini geri almak üzere onun kumandasında sefere çıktılar. Yolları üzerinde Ürdün nehri vardı, ona yaklaşınca kumandan su içmeyi yasaklayarak ordunun kendisine bağlılığını ve irade gücünü denemek istedi. Askerlerin çoğu bu denemede başarılı olamadılar. Ancak kumandan bu vesileyle orduya bir ders daha vermiş, eğitimlerini geliştirmiş oldu. Tâlût'un yaptığı bu denemeyi Allah'a izâfe etmesi ("Allah sizi deneyecek" demesi), ülü'l-emre itaatin Allah emri olmasındandır. Bir başka yoruma göre peygamber kumandana bunu Allah'ın emri olarak tebliğ etmiş, o da yeri ve zamanı gelince uygulamıştır.
Tevrat bu olayı anlattığı yerde su imtihanına temas etmemiş, bunun yerine Tâlût'un, "Düşmandan intikam alıncaya kadar bugün ekmek yiyen mel'undur" dediğini zikretmiştir. Ancak Hâkimler kitabında (7/4) bir başka harpte su imtihanı geçmektedir. Öyle anlaşılıyor ki bu su imtihanı birkaç kere tekrarlanmış, Tevrat bunlardan bazılarını zikretmiştir.
Allah kullarını emir ve yasaklarla da imtihan eder, kulluklarını gerçekleştirme fırsatı verir. Yapın dediklerinde faydalar, yapmayın dediklerinde zararlar da vardır, ama kulluk, bu fayda ve zararları hesaba katmadan önce kabullenmek ve itaat etmekle gerçekleşir.

251. Sonunda Allah'ın izniyle onları yendiler, Dâvûd da Câlût'u öldürdü ve Allah ona hükümranlık ve hikmet verdi, ona dilediği şeyleri öğretti. Eğer Allah'ın, insanların bir kısmı ile diğer kısmını engellemesi olmasaydı yeryüzünde düzen bozulurdu. Fakat Allah'ın âlemler için büyük lütufları vardır.[1]

252. İşte bunlar sana gerçek olarak okumakta olduğumuz Allah'ın âyetleridir ve sen şüphesiz Allah'ın elçilerinden birisin.

253. O peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık. Allah içlerinden bir kısmıyla konuşmuş, bir kısmını da derecelerle yükseltmiştir. Meryem oğlu Îsâ'ya açık deliller verdik ve onu Rûhulkudüs'le destekledik. Allah dileseydi elçilerin ardından gelen insanlar, kendilerine bunca açık delil geldikten sonra birbirine düşüp savaşmazlardı; lâkin farklı yollara yöneldiler. Bu sebeple kimileri iman etmiş, kimileri de inkâr etmişlerdir. Allah dileseydi aralarında savaşmazlardı fakat Allah dilediğini yapar.[2]

254. Ey iman edenler! Alım satım, dostluk ve aracılığın olmadığı bir gün gelip çatmadan Allah'ın size verdiklerinden O'nun için harcama yapın. Kâfirler zalimlerin ta kendileridir.[3]

Savaşlarda nicelikten nitelik daha önemlidir. Bazen teknik donanımlı ve eğitilmiş, bazen de olağan üstü moral güç sahibi az sayıdaki birlikler, aynı nitelikleri taşımayan kalabalıkları mağlûp ederler.

1 Çocukluğunda peygamber duası almış olan Dâvûd, güçlü düşman kumandanı Calût'u teke tek çarpışmada öldürdü, savaş kazanıldı. Tâlût ve oğlu öldükten sonra İsrâiloğulları'nın ileri gelenleri Dâvûd'un etrafında birleştiler. Dâvûd ülkeyi güzel idare ettiği gibi yaptığı savaşlar sonunda sınırlarını Fırat'tan Akabe körfezine kadar genişletti. Allah Teâlâ kulu Dâvûd'a, dilediği birçok önemli ve faydalı şeyi öğretti, krallık nasip etti ve sonunda kendisine Zebûr'u (Mezâmir) göndererek peygamberlik de lütfeyledi (Hz. Dâvûd hakkında ayrıca bk. Sâd 38/17 vd.).

2 Peygamberler arasında "peygamberlik vasfı" bakımından fark yoktur. Ancak Allah katında, ölçüsünü yalnız kendisinin bildiği bir derece farkı vardır. Bazı âyetler (Âl-i İmrân 3/81) ile Hz. Peygamber'in özelliklerine dair bilgilerimiz onun, diğer peygamberlerden üstün olduğunu göstermektedir.
İhtilâf "anlaşmazlığa düşmek, farklı yönlere yönelmek, farklı anlamak, düşünmek ve istemek"tir. İnsanları bu özellik içinde yaratmayı Allah istemiştir. Dileseydi hepsi aynı şekilde anlayan, düşünen, isteyen kullar yaratabilirdi. O takdirde bir başka âlem, bir başka düzen olurdu. Allah bunu değil olanı, mevcudu istemiştir. Ancak insanların ihtilâf edebilir kabiliyette yaratılmaları gerçekleri anlamalarına, iradelerini iyi kullanmalarına, nefis ve şeytan yerine Allah'ın elçilerine uymalarına engel değildir; ihtilâf ve tercih seçenekleri içinde bunlar da vardır.

3 Ehl-i sünnet'e göre âhirette Allah resûlünün ümmetine şefaati olacaktır; bu husus birçok âyet ve hadiste bildirilmektedir (bk. Bakara 2/48). Hz. Peygamber'den başka genel olarak peygamberler, melekler, şehidler, Kur'an ve mümin-

255. Allah, O'ndan başka tanrı yoktur; diridir, her şeyin varlığı O'na bağlı ve dayalıdır. Ne uykusu gelir ne de uyur. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. O'nun izni olmadıkça katında hiçbir kimse şefaat edemez. Onların önlerinde ve arkalarında olanları O bilir. O'nun ilminden hiçbir şeyi -dilediği müstesna- kimse bilgisi içine sığdıramaz. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri içine almıştır. Onları korumak kendisine zor gelmez. O yücedir, mutlak büyüktür.[1]

256. Dinde zorlama yoktur. Doğru eğriden açıkça ayrılmıştır. Artık kim sahte tanrıları reddeder de Allah'a inanırsa kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah her şeyi işitir ve bilir.[2]

257. Allah iman edenlerin velîsidir; onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlerin velileri ise sahte tanrılardır; onları aydınlıktan çıkarıp karanlıklara sokarlar. İşte bunlar ateşliklerdir, bunlar orada devamlı kalıcıdırlar.[3]

---

lerin şefaatlerine de izin verileceğine, bunların da bazı kimseler için şefaatçi olacaklarına dair hadisler vardır (Buhârî, "Tevhîd", 24; Müslim, "Îmân", 302; Ebû-Dâvûd, "Cihâd", 28; Dârimî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 1). Âyette sözü edilen aracılık, bu şefaatlerin dışında kalan aracılıklarla ilgilidir.

1 İçinde Allah'ın kürsüsü zikredildiği için "Âyetü'l-kürsî" adıyla anılan bu âyet hem muhtevası hem de şu özellikleri sebebiyle dikkat çekmiştir: Hakkında hadisler vârit olmuş, çok okunmuş, şifa ve korunmaya vesile kılınmıştır. Kürsî (kürsü), "koltuk, sandalye, taht" anlamlarına gelir. Mecazi olarak saltanat, hükümranlık, mülk manalarında da kullanılmaktadır.

2 Zorla iman ve dindarlığın olmayacağı ilâhî bir kanundur. İnsanlar belli bir dine inansınlar diye zorlanamazlar. Allah Teâlâ'nın insanlara verdiği akıl, hem kendine hem de onu taşıyan vücuda ve yakından uzağa çevresine bakarak, peygamberlerin gösterdikleri mûcizeler ve getirip tebliğ ettikleri vahiy üzerinde düşünerek hak dini, doğru yolu bâtıl dinden ve eğri yoldan ayırabilir; yani âyetler ve akıl sayesinde hakkı batıldan ayırmak kolay hale gelmiş olur ("Sahte tanrılar" diye tercüme ettiğimiz tâgutun anlamı için bk. Mâide 5/60).

3 Kendi akıl ve iradelerini düzgün kullanarak sahte tanrılar yerine Allah'a imanı tercih edenler O'nun manevi yakınları (evliya) olurlar. Velâyet ilişkisi iki yoldan oluşur: Akrabalık ve iman. Baba, dede, amca... çocuğun, torunun, yeğenin velisi olduğu gibi mümin kadınlar ve erkekler de birbirlerinin velîleridir (Tevbe 9/71). Velî, velâyeti altındaki insanı korur, menfaatini gözetir, yardımcısı olur, tarafını tutar, sahiplenir ve gerektiğinde temsil eder. Bu âyette Allah, imana bağlı velâyet çerçevesine kendisini de dâhil etmektedir. Velîsi Allah olan bir müminin elbette yolu aydınlık olur, yüce velîsi onu karanlıklardan çıkarır, nura ve aydınlığa kavuşturur; kalbi huzurlu ve nurlu, zihni berrak, aklı karışıklıktan uzak olur, yani mümin için tabii hal budur. Bu normal durumu bozan ârızaların giderilmesi için de başta "zikir" olmak üzere (Ra'd 13/28) çeşitli ibadetler vardır. Sahte tanrıları velî edinenlerin durumu ise müminlerinkinin aksinedir: Nur yerine zulmet, huzur yerine huzursuzluk, akıl karışıklığı, sapkınlık ve anarşi.

258. Allah'ın kendisine verdiği iktidara dayanarak rabbi hakkında İbrâhim ile tartışmaya giren kimseyi görmedin mi? İbrâhim "Rabbim hayat veren ve öldürendir" deyince o, "Hayat veren ve öldüren benim" dedi. İbrâhim "Allah güneşi doğudan getirmektedir, hadi sen de onu batıdan getir" dedi. Bunun üzerine inkârcı ne diyeceğini bilemedi. Allah zalimler topluluğuna rehberlik etmez.[1]

259. Yahut evlerinin çatıları çöküp üzerine duvarları yıkılarak harap olmuş, ıssız bir kasabaya uğrayan kimsenin durumu gibi. Bu kişinin, "Allah, bütün bunları öldükten sonra nasıl diriltecek?" demesi üzerine Allah onu yüzyıl ölü olarak tuttu, sonra diriltti. "Ne kadar kaldın" diye sordu. "Bir gün veya günün bir kısmı kadar kaldım" dedi. Allah "Hayır, yüzyıl kaldın. Anlamak için yiyeceğine içeceğine bak, henüz değişmemiş; eşeğine bak, -seni insanlara bir işaret kılmamız için- ve kemiklere bak, onları nasıl düzeltiyor ve üzerini etle kaplıyoruz" buyurdu. Artık o adam için durum açıkça ortaya çıkınca, "Biliyorum ki Allah kesinlikle her şeye kadirdir" dedi.[2]

260. İbrâhim "Rabbim! Ölüleri nasıl diriltiyorsun, bana göster!" deyince, rabbi "Yoksa inanmıyor musun?" demişti. O "Hayır inanıyorum, fakat kalbim tam kanaat getirsin diye" cevabını verdi. Rabbi "Kuşlardan dört tane al, onları kendine alıştır, sonra (parçalayıp) her bir tepeye onlardan bir parça bırak, sonra onları çağır. Koşarak sana gelecekler ve şunu bil ki, Allah hep galiptir ve hikmet sahibidir" buyurdu.[3]

---

1 Hz. İbrâhim zamanında iktidarda olan hükümdar -ki, bazı kaynaklar bunun, Bâbil şehrini kuran ve kulesini yapan Nemrud olduğunu kaydetmiştir- Allah'ın elçisinin davetini kabul etmediği gibi onun, insanlara tanıtmaya çalıştığı rabbi hakkında da tartışmaya girişmiş, rabbin sıfatlarının ve gücünün kendisinde de bulunduğunu iddia etmiştir. Hz. İbrâhim bu gücün gerektirdiği bir fiili teklif edince Nemrud söyleyecek söz bulamamış ve iddiasının asılsız olduğu ayan beyan ortaya çıkmıştır.

2 Allah'ın, hidayete yönelen kullarını doğru yola kavuşturması ve gerçeği bulmalarını sağlaması üç şekilde olmaktadır: a) Aklî deliller getirerek. Hz. İbrâhim'in Nemrud'la tartışması bunun örneğidir. b) Gerçeğin ve bildirilen vâkıanın nasıl ve neden ibaret olduğunu göstererek. Bu âyette geçen kıssa (Hezekiel kıssası) bunun örneğidir. c) Bizzat yaptırarak, yaşatarak, sebep ve sonucu deney halinde göstererek. 260. âyette göreceğimiz olay da bunun örneğidir.

3 Öğrenerek ve düşünerek kesin bilgiye ulaşmak ilme'l-yakīn'dir, Hz. İbrâhim'le Nemrud arasındaki tartışmada (258. âyet) bu yöntem gösterilmiştir. Bu aynı zamanda ilâhî hidayetin bir nevidir. Görerek ve duyu organlarıyla hissederek kesin bilgiye ulaşmak ayne'l-yakīndir. 259. âyette anlatılan olayda bu yol gösterilmiştir. "Yaparak, yaşayarak, deneyerek, olgunlaşarak kesin bilgiye ulaşmak hakka'l-yakīndir. Hz. İbrâhim'in öldürüp parçaladığı, sonra çağırınca dirilip gelen kuşlar hadisesi de hakka'l-yakīn yoluyla kesin bilgiye ve inanca ulaşmanın örneğidir.

261. Mallarını Allah yolunda harcayanların örneği, her başağında yüz tanenin bulunduğu yedi adet başak çıkaran bir tohum tanesi gibidir. Allah dilediğine katlayarak verir, Allah (zât ve sıfatlarında) sınırsızdır, her şeyi bilmektedir.
262. Mallarını Allah yolunda harcayan, sonra da harcadıklarının arkasından başa kakıp incitmeyenler için rablerinin katında özel karşılık vardır. Artık onlar için korku yoktur, onlar üzüntü de çekmeyeceklerdir.
263. İyi sayılan bir söz ve bir bağışlama, arkasından eziyet gelen bir sadakadan daha iyidir. Allah zengindir, halîmdir.
264. Ey iman edenler! Allah'a ve âhiret gününe inanmadığı halde malını insanlara gösteriş yapmak için harcayan kimse gibi sadakalarınızı başa kakmak ve incitmek suretiyle boşa çıkarmayın. O kimsenin misali, üzerinde toprak bulunan düzgün ve yalçın bir kayadır; kayanın üzerine şiddetli bir yağmur yağmış, onu çıplak halde bırakmıştır. Bu gibilerin kazandıkları hiçbir şeyden istifadeleri olmaz ve Allah, inkârcı topluluğa hidayet vermez.[1]
265. Mallarını Allah rızasını dileyerek ve içlerinden gelerek harcayanların misali ise tatlı bir yamaçta bulunan, üzerine bolca yağmur yağan, bu sebeple ürününü iki misli veren bir bahçedir; şayet sağanak yağmazsa incecik yağar. Allah yapıp ettiklerinizi görmektedir.
266. Sizden biri arzu eder mi ki, hurma ve üzüm ağaçlarıyla dolu, içinde ırmaklar akan ve kendisi için orada her çeşit meyvenin bulunduğu bir bahçesi olsun da bakıma muhtaç çoluk çocuğu varken kendine ihtiyarlık gelip çatsın, bahçeye de içinde ateş bulunan bir kasırga isabet ederek yakıp kül etsin! Düşünesiniz diye Allah önünüze açık işaretler koyuyor.[2]

Öldürülmüş ve parçalanmış kuşların diriltilmesi; azîz ve hakîm olan Allah için son derecede basit ve kolay bir iştir; bunun bir peygamber elinde, onun çağırmasıyla vuku bulması da bir mûcizedir. Allah'ın izni, ilmi ve kudretiyle hâsıl olan, gerçekleşen mûcizeleri te'vil etmek, "öldürmeyi, parçalamayı, dağlara dağıtmayı, çağırmayı, diriltmeyi...", dil bakımından kelimelere yüklenmesi mümkün olmayan manalara çekmek gereksiz ve yersizdir.

1 İbadet kalp ve bedenle olduğu gibi mal ile de yapılır. Malı Allah'ın razı olduğu ve teşvik ettiği yolda harcamak ancak O'nun rızası için yapıldığı ve karşı taraftan hiçbir şey beklenmediği zaman ibadet olur. Mal ibadeti usulüne uygun yapıldığında malı arttırır, gösteriş için yapıldığı veya karşı taraf minnet altında bırakıldığı zaman ise -ibadet olarak- boşa gider.

2 Allah rızası için ve içlerinden gelerek, gönüllerindeki inancın yönlendirdiği bir karara dayanarak muhtaçlara yardım edenler, bu niyet, şuur ve samimiyetin derecesine göre sonuç alacaklardır; tıpkı zararlı rüzgârlara kapalı bir yamaçta yapılmış, bol yağmurda bol mahsul, az yağmurda az da olsa yine bir mahsul

267. Ey iman edenler! Kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardıklarımızın iyilerinden verin. Kendinizin ancak içiniz çekmeye çekmeye alabileceğiniz âdi şeyleri hayır diye vermeye kalkışmayın. Bilin ki Allah zengindir, bütün iyilik ve güzellikler O'na mahsustur.
268. Şeytan içinize yoksulluk korkusu düşürür ve çirkin şeyler yapmanızı emreder. Allah ise kendinden bir bağışlama ve lütuf sözü vermektedir. Allah her şeyi kuşatmakta ve her şeyi bilmektedir.
269. O, dilediğine hikmeti verir ve kime hikmet verilirse o kimse birçok hayra nâil olmuş demektir. Bunu ise ancak derin kavrayış sahibi olanlar düşünüp anlarlar.[1]
270. Siz hangi hayrı yapsanız ve hangi adakta bulunsanız şüphesiz onu Allah bilir. Zalimlerin ise (gerçek ve samimi) yardımcıları yoktur.
271. Sadakaları açık olarak verirseniz bu ne güzel! Şayet onu yoksullara verirken gizlerseniz bu sizin için daha da hayırlıdır ve sizin bir kısım günahlarınıza kefâret olur. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.
272. Onları doğru yola iletmek senin üzerine borç değildir, fakat Allah dilediğini doğru yola iletir. Hayır için yaptığınız her harcama kendiniz içindir. Verdiklerinizi ancak Allah rızası için verirsiniz. Hayır için yaptığınız her harcamanın karşılığını da hiçbir haksızlığa uğramaksızın tam olarak alacaksınız.[2]

---

veren bahçe gibi. Muhtaçlara yardımı, Allah rızası dışında bir maksatla yapanların misali ise âyette tasvir edilen bahçedir yani sadakadır, verilen maldır, paradır. Bunlar verilmiş ve servet eksilmiştir; fakat bunlar verene ecir ve sevap kabilinden hiçbir şey getirmez. Böyleleri bir gün bu ecir ve sevaba muhtaç olduklarında dünyadaki servetin, yakınların, dostların fayda veremediği âhirette -tıpkı gençliğinde yaşlılık yılları için hazırladığı serveti yanıp kül olmuş ihtiyar gibi- elleri boş kalıverirler.

1 Kur'ân-ı Kerîm hikmet kelimesini, "insanları eğitip olgunlaştıran, nefisleri ıslah eden peygamberlik, hidayet ve irşad" manalarında kullanmıştır. Hikmet ilk asırlarda yaşayan tefsircilerden İbn Abbas'a göre Kur'an bilgisi, Süddî'ye göre peygamberlik, Katâde'ye göre Kur'an'la ilgili doğru anlayış (fıkıh), Mücâhid'e göre sözde ve davranışta doğruyu yakalamak, daha başkalarına göre din üzerinde düşünmek, akıl yürütmek, ilâhî emir üzerinde düşünüp ve ona uymak ve Allah'tan korkmaktır. İslâm bilgin ve düşünürleri, özellikle hicrî IV. asırdan itibaren dinî, felsefî ve ilmî bilgilerin tamamını hikmet kavramı içinde değerlendirerek, teorik bilgilere "nazarî hikmet", pratik bilgilere "amelî hikmet" adını vermişlerdir. Öte yandan bütün ahlâkî erdemleri "hikmet, adalet, yiğitlik, iffet" olarak dört temel erdem içinde toplayan ve bunların başında da hikmeti gösteren felsefî anlayış, zamanla Râgıb el-İsfahânî, Gazzâlî, İbn Hazm gibi ahlâka dair eserler yazan din âlimleri tarafından da benimsenmiştir.

2 Son üç âyetteki açıklamalara göre: 1. İbadet maksadıyla yapılacak olan infak ve tasadduk insanların takdir ve beğenisini kazanmak için değil Allah rızası için yapılacaktır. 2. İnfakın arkasından başa kakma ve incitme gibi davranışlar

273. Kendilerini Allah yoluna adayan (bu yüzden) seyahat ve ticarete imkân bulamayan yoksullara verin. Yoksulluklarını gizli tuttukları için bilmeyen onları zengin sanır. Kendilerini simalarından tanırsın. Onlar insanlara asla el açmazlar. Hayır için yaptığınız her harcamayı Allah hakkıyla bilmektedir.[1]
274. Mallarını gece ve gündüz, gizli ve açık olarak hayra sarf edenler için rableri nezdinde ecirleri vardır; onlar için ne korku olacak ne de üzüleceklerdir.
275. Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi kalkarlar. Bunun sebebi onların, "Alım satım da ancak faiz gibidir" demeleridir. Hâlbuki Allah alım satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır. Artık kime Allah'tan bir öğüt erişir de faizciliği bırakırsa geçmişteki kendisinindir, durumunun takdiri Allah'a aittir. Kim de yine faizciliğe dönerse işte bunlar orada devamlı kalmak üzere cehennemliklerdir.
276. Allah faizi tüketir, sadakaları ise arttırır ve Allah hiçbir inkârcı günahkârı sevmez.
277. Şüphe yok ki iman edip dünya ve âhiret için yararlı şeyler yapanlar, namaz kılanlar ve zekât verenlerin rableri katında ecirleri vardır; onlara ne korku vardır ne de üzüleceklerdir.
278. Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve gerçekten iman etmiş iseniz faizden kalanı bırakın.

---

gelmeyecektir. 3. Verilen para veya mal, bunların kötüsü değil iyisi olacaktır. 4. İnfakta, meşrû ve mecburi bir meşguliyet veya başka bir mazeret sebebiyle çalışıp kazanma imkânı bulunmayanlar tercih edilecektir. 5. İnfakın dünya ve âhiret hayatında büyük faydaları vardır. 6. Kitap ve Sünnet farz ve nâfile ayırımı yapmadığından, açıktan vermeyi gerektiren özel bir sebep olmadıkça her nevi tasadduk ve infakın gizli yapılması tercih edilmelidir, ancak açık olması da câizdir.

1 Âyetin nâzil olduğu tarihi göz önüne alan tefsirciler burada bahsedilen yoksulların Suffe ehliyle (Peygamber Mescidi'nin bir köşesinde barınan kimsesiz ve yoksul Müslümanlar) Mekke'den hicret eden muhacirler olduğunu ifade etmişlerdir. Onların, Medine'ye yerleşip iş güç sahibi olmaları için zamana ve uygun şartlara ihtiyaç vardı. Allah rızası için (fî sebîlillah) hicret etmişler; yurt yuva ve işlerinden uzak düşmüşlerdi. O dönemde savaş ganimeti kabilinden bir gelirleri de yoktu. Şu halde infak ve tasaddukta bunların önceliği vardı. Bu tarihî durum dışında Allah rızası için O'nun dinini korumak, öğrenmek, öğretmek ve yaymak maksadıyla devamlı meşgul olduklarından dolayı iş ve ticaret yapma imkânı bulamayan kimselerin her zaman ve zeminde infak ve tasaddukta ön sırada olma hakları vardır. Bunlardan sonra sıra, meşrû bir mazeret sebebiyle çalışıp kazanma imkânı bulamayan fakat yine de insanlara el açıp dilenmeyen ve istemeyen yoksullara gelir. Âyette de belirtildiği gibi böyle iffetli, asil, insanlık şerefine düşkün kimseleri, erbabı simalarından tanır ve gereken yardımı yaparlar. Burada geçen sîmâ "yüzlerindeki nur, ibadet izi, yoksulluğun verdiği solgunluk, üstte başta görülen eksiklik" gibi farklı şekillerde yorumlanmıştır.

279. Bunu yapmazsanız Allah ve resulü tarafından size bir savaş açıldığını bilin. Eğer tövbe ederseniz, haksızlık etmemek ve haksızlığa uğramamak üzere anaparanız sizindir.
280. Eğer eli darda olan birisi borçlu ise eli genişleyene kadar beklemek gerekir. Şu da var ki, bağışlamanız, eğer bilirseniz sizin için daha hayırlıdır.
281. Bir günden sakının ki, onda Allah'a döndürüleceksiniz, sonra herkese hak ettiği tam olarak verilecek ve onlara haksızlık edilmeyecektir.[1]
282. Ey iman edenler! Belirlenmiş bir zamana kadar bir borç ilişkisi kurduğunuzda bunu yazın. Aranızdan bir kâtip bunu adaletle yazsın. Kâtip Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın. Artık o yazsın, borçlu da yazdırsın; rabbi olan Allah'tan korksun ve borçtan hiçbir şeyi eksik bırakmasın. Eğer borçlu akılca zayıf veya eksik yahut kendisi yazdıramaz durumda olursa velisi adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki şahidi de tanık tutun. Şahitler iki erkek olmazlarsa, rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkekle -biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki de kadın olsunlar. Çağrıldıklarında şahitler gelmezlik etmesinler. Borç küçük olsun büyük olsun vadesini belirterek onu yazmaktan üşenmeyin. Böyle yapmanız Allah katında daha adaletli, şahitlik için daha destekleyici ve şüpheye düşmemeniz için daha uygundur. Borç ilişkisinin, aranızda alıp vererek bitirdiğiniz peşin ticaret olması müstesnadır; onu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur. Alış

---

1 Cemiyet hayatının düzgün, dengeli ve insanca yürüyebilmesi için çok önemli bulunan dört temel kural ve tedbirden birincisi olan infak ve sadaka bundan önceki âyetlerde canlı ve açık bir üslûpla ortaya konmuştur. İkincisi israfın yasaklanmasıdır ve birçok âyette bu yasak ifadesini bulmuştur. Üçüncüsü ise daha önceden yasaklanan (Âl-i İmrân 3/130; Rûm 30/39), burada da kesin ve şiddetli bir üslûpla yasaklanması pekiştirilen faizciliktir. Bu kuralların başında da birçok âyet ve hadiste teşvik edilmiş bulunan "kişinin el emeği ve alın teriyle geçimini sağlamaya çalışması" kuralı vardır. Bu dört tedbir ve kural arasındaki ilişki sebebiyle olmalıdır ki, infakla ilgili âyetlerin arkasından faiz yasağına geçilmiştir. Ayrıca faizle infak ve sadaka arasında, birincisinin karşılıksız almak, ikincisinin ise karşılıksız vermekten ibaret olması şeklinde bir zıtlık ilişkisi de vardır.
Faizin mahiyet ve hükmüyle faiz yiyenlerin âkıbetleri konusunda Allah'tan gelen bu açıklama ve öğütlere kulak vererek faizcilikten vazgeçenler, önce almış oldukları faizleri geri ödemeyeceklerdir. 278. âyet de bunu teyit etmektedir. Ancak akid yapıp da henüz teslim almadıkları faizleri almaları câiz değildir. 279. âyet "Tövbe ederseniz artık hakkınız anaparadır..." diyerek bu hükme açıklık getirmiştir.
275. âyette zikredilen temsilî durumun dünyada mı yoksa yeniden dirilirken mi olacağı konusunda farklı yorumlar yapılmıştır. Haram işleyenlerin -affedilmedikleri takdirde- âhirette ceza görecekleri kesindir. Faizciliğin dünyada da toplum düzenini ve servetin âdil dağılımını olumsuz etkileyerek krizlere sebep olduğu bilinmektedir.

veriş yaptığınızda şahit tutun. Kâtip de şahit de zarar görmesin. Eğer zarar verirseniz şüphesiz bu sizin yoldan çıkmanız demektir. Allah'tan korkun, Allah size öğretiyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir.[1]

283. Şayet yolculuk halinde olur ve yazacak birini bulamazsanız, teslim alınmış rehinler (yeterlidir). Birbirinize güveniyorsanız, kendisine güvenilen borçlu emaneti yerine getirsin ve rabbi olan Allah'tan korksun. Tanıklığı gizlemeyiniz. Kim onu gizlerse şüphesiz onun kalbi günahkârdır. Allah yaptıklarınızı eksiksiz bilmektedir.

284. Göklerde ve yerde ne varsa hepsinin mülkiyeti Allah'a aittir. İçinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah sizi ondan hesaba çeker. Sonra dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder; Allah her şeye kādirdir.[2]

285. Allah'ın elçisi ve müminler, rabbinden ona indirilene iman ettiler. Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandılar. "O'nun elçileri arasında ayırım yapmayız" ve "İşittik, itaat ettik, bağışlamanı dileriz rabbimiz, gidiş sanadır" dediler.

---

1 Toplum hayatının mal ve para borçlanması olmadan yürümediği tecrübeyle sabittir. İnsanlar bu ihtiyacı istismar ederek faizciliğe yönelmişler, bir müddet sonra ödemek üzere mal veya para talep edenlerden bunu fazlasıyla (faiz) ödemelerini istemişler, bu da birçok olumsuz sonuç doğurmuştur. Bu yüzden faizi haram kılan Kur'an, gerek ödünç almak ve gerekse diğer meşrû akidleri yapmak suretiyle borçlanmayı helâl kılmış, bu hükmü de -faiz yasağı faizsiz borçlanmayı da kapsar zannedilmesin diye- hemen faiz yasağının arkasından beyan etmiştir. Borç ilişkisinde en önemli mesele onun zamanında ve eksiksiz olarak ödenmesidir. Bunun sağlanabilmesi için de hem unutmayı hem de inkârı önleyecek tedbirlere ihtiyaç vardır. Yazma, şahit tutma, teminat alma, insanlarda emanet ve sorumluluk duygusunu geliştirme bu tedbirlerin en önemlileridir. Kur'ân-ı Kerîm'in bir sayfa tutan bu en uzun âyetiyle onu takip eden âyet bu tedbirleri açıklamaktadır.

Malî konularda şahit ya iki erkek ya da bir erkek, iki kadın olacaktır. Daha azı iddianın ispatı için yeterli değildir. Tek erkeğin yeterli olmaması, onun akıl ve dürüstlük bakımlarından eksik olduğu gerekçesine değil, hakkın ve alacağın zayi olmaması için daha ihtiyatlı ve tedbirli olma hikmetine bağlıdır. Bir kadın yerine iki kadının şart koşulması da tek kadının akıl ve dürüstlüğünün yeterliği konusundaki şüpheden veya hükümden değil, onların özel durumları, konumları, psikolojileri, ev dışındaki hayatla ilgileri bakımından unutma veya şaşırma ihtimallerinin daha fazla olmasındandır; yani yine hakkın zayi olmamasına yönelik bir tedbirden ibarettir.

2 Bu âyet nâzil olunca sahâbe Hz. Peygamber'e gelip bu âyet karşısında nasıl davranacaklarını sormuşlardı. Peygamberimiz, "...Duyduk, itaat ettik. Senin bağışlamanı dileriz ey rabbimiz, gidiş sanadır' demeniz gerekir" buyurmuş, onlar da aynen böyle söylemişler, bu cümleyi tekrarladıkça dilleri de buna alışmıştı. Bunun üzerine (onların bu tutumunu öven) 285. âyet, daha sonra da 284. âyete açıklık getiren ve bir bakıma sahâbenin bu âyetle ilgili yukarıdaki anlayışlarını düzelten "Allah hiçbir kimseyi gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz..." mealindeki 286. âyet nâzil olmuştur.

286. Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz; lehinde olanı da kendi kazandığıdır, aleyhinde olanı da kendi kazandığıdır. Rabbimiz! Unutur veya yanılırsak bizi cezalandırma! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme! Üstesinden gelemeyeceğimiz şeyleri boynumuza borç kılma! Bizi bağışla, ayıplarımızı ört ve bize rahmetinle muamele buyur! Sen bizim sahibimiz ve yardımcımızsın; artık inkârcı topluluğa karşı bize yardım et![1]

3. ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ

İndiği yer Medine, iniş sırası 89, âyet sayısı 200'dür. Müfessirlerin çoğunluğuna göre, sûrenin önemli bir bölümünün geliş sebebi, Necran hıristiyanları adına Medine'ye gelen heyetle Hz. Peygamber arasında geçen Allah inancı konusundaki tartışmalardır. Bu vesileyle nâzil olan âyetlerin sayısı ve sûrenin iniş zamanı hakkında farklı görüşler vardır (sûrenin adını kendisinden aldığı "Âl-i İmrân" hakkında 35. âyete bk.).

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Elif-lâm-mîm.[2]

---

1 Sûrenin başında Allah'ın iyi kullarının gayb âlemine, doğru yolu göstermek üzere gönderilmiş Kur'an'a ve ondan önce gelen kitaplara iman ettikleri, namazı kılıp zekâtı verdikleri, Allah'ın verdiklerinden O'nun rızası için harcamalar yaptıkları, bu iman ve güzel ameller sayesinde Allah rızasına uygun bir hayat sürüp iki cihan saadetine nâil oldukları zikredilmişti. Arkadan tafsilâta geçilmiş, daha önce gelen kitaplar, peygamberler, ümmetler, Allah'ın onlara bahşettiği çeşitli nimetler, nankörlükler, isyanlar anlatılmış, bunlardan ibret alınarak İslâm'ın getirdiği hidayetten sapılmaması pekiştirilerek istenmişti.
286. âyette öğretilen dua, dolaylı olarak kulluk yolundaki iniş çıkışları göstermekte, iyi niyetli kulların istemeden meydana gelen kusurlarını yüce mevlânın bağışlayacağına işaret etmekte, Hz. Peygamber'in ümmetine gelen en son ve kâmil dinin başta gelen özelliklerinden biri olan "kolaylık" temel kuralını dile getirmekte; esasen kulluğun güç olmadığını, çünkü Allah'ın kullarına güçlerini aşan yükümlülükler buyurmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Sûrenin başıyla sonu âdeta bir levhanın iki parçası gibi birbirini tamamlamaktadır. Nitekim ümmetin geleneğinde de hem özellikle okunarak hem de levhalaştırılıp itina ile duvarlara asılarak bu özellik hayata geçirilmiştir (peygamberler arasında ayırım yapılmamasının anlamı hakkında bk. Bakara 2/136).

2 Sûre başlarında bulunan ve "hurûf-ı mukattaa" adı verilen bu gibi harfler hakkında bilgi için bk. Bakara 2/1.

2. Allah; O'ndan başka asla ilâh yoktur; hayy ve kayyûmdur.[1]
3-4. O sana kitabı, gerçeğin ta kendisi ve öncekileri doğrulayıcı olarak indirmiştir; daha önce insanlara doğru yolu göstermek üzere Tevrat ve İncil'i indirmişti; furkanı da indirdi. Bilinmeli ki Allah'ın âyetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah suçlunun hakkından gelen mutlak güç sahibidir.[2]
5. Kuşkusuz yerde olsun gökte olsun hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz.
6. Sizi rahimlerde dilediği gibi şekillendiren O'dur. Mutlak güç ve hikmet sahibi olan Allah'tan başka ilâh yoktur.
7. Sana kitabı indiren O'dur. Onun (Kur'an) bir kısım âyetleri muhkemdir, ki bunlar kitabın esasıdır, diğerleri ise müteşâbihtir. Kalplerinde sapma meyli bulunanlar, fitne çıkarmak ve onu (kişisel arzularına göre) te'vil etmek için ondaki müteşâbihlerin peşine düşerler. Hâlbuki onun te'vilini ancak Allah bilir; bir de ilimde yüksek pâyeye erişenler. Derler ki: Ona inandık, hepsi rabbimiz katındandır. (Bu inceliği) yalnız aklıselim sahipleri düşünüp anlar.[3]
8. Rabbimiz! Bizi doğru yola eriştirdikten sonra kalplerimizi saptırma, bize tarafından bir rahmet bağışla. Hiç kuşku yok, lütfu bol olan yalnız sensin.
9. Rabbimiz! Muhakkak sen insanları geleceğinde asla şüphe olmayan bir günde toplayacaksın. Şüphesiz Allah sözünden dönmez.
10. İnkâr edenlerin malları da evlâtları da Allah'ın azabına karşı onlara hiçbir yarar sağlamayacaktır. İşte onlar cehennemin yakıtıdır.
11. Firavun hânedanının ve onlardan öncekilerin durumu gibi; onlar bizim âyetlerimizi yalanladılar, Allah da günahları yüzünden onları yakalayıverdi. Allah'ın cezası çok şiddetlidir.

---

1 Hayy "daima diri ve ölümsüz", kayyûm "evreni var eden, yaratılmışları gören gözeten, denetleyen" demektir.

2 Buradaki "furkān" kelimesiyle vahiy veya aklın kastedildiği vb. değişik açıklamalar yapılmıştır (bk. Kur'an Yolu, bu âyetin tefsiri).

3 İslâm bilginleri âyette geçen "kitap" kelimesiyle Kur'an'ın kastedildiği hususunda fikir birliği içindedir. Genellikle muhkem "manası ve delâleti açık seçik anlaşılan", müteşâbih "manası ve delâleti açık seçik anlaşılmayan" şeklinde tanımlanır; fakat bunların terim anlamları ve bu âyette hangi manada kullanıldıkları hakkında âlimler arasında görüş ayrılığı vardır; "ve'r-râsihûne..."nin başındaki "ve" harfinin yeni bir cümlenin başladığını gösterdiği kanaatine sahip olanlara göre âyetin anlamı şöyledir: "... Hâlbuki onun te'vilini ancak Allah bilir. İlimde yüksek pâyeye erişenler ise: 'Ona inandık, hepsi rabbimizin katındandır' derler." Âyette kınanan tutum, kötü niyetle, zihinleri karıştırmak için yola koyulmak, te'vili amaç haline getirmek yani ana hükümleri göz ardı edip hep müteşâbihata uymak, canının istediği manalara Kur'an'ı alet etmektir.

12. (Resulüm!) İnkâr edenlere de ki: Yakında mağlûp olacaksınız ve cehenneme sürükleneceksiniz. Orası ne kötü bir kalma yeri!
13. (Bedir'de) karşı karşıya gelen şu iki grupta sizin için büyük bir ibret vardır: Biri Allah yolunda çarpışan (mümin) grup, diğeri ise gözleriyle bunları kendilerinin iki misli imiş gibi gören kâfir grup. Allah dilediğini yardımıyla destekler. Elbette bunda basiret sahipleri için büyük bir ibret vardır.[1]
14. Nefsânî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, soylu atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere düşkünlük insanlara çekici gelmiştir. İşte bunlar dünya hayatının geçici menfaatleridir. Hâlbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır.[2]
15. De ki: Size bunlardan daha iyisini bildireyim mi? Takvâ sahipleri için rableri katında, altlarından ırmaklar akan, ebediyen kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve Allah'ın hoşnutluğu vardır. Allah kullarını eksiksiz görmektedir.
16-17. (Bu nimetler) "Ey rabbimiz! Biz gerçekten iman ettik, günahlarımızı bağışla, bizi ateş azabından koru" diyenler, sabredenler, doğruluktan şaşmayanlar, huzurda boyun bükenler, hayır yolunda harcama yapanlar ve seher vakitlerinde Allah'tan bağışlanma dileyenler (içindir).
18. Allah, hak ve adaleti ayakta tutarak, kendinden başka tanrı olmadığını bildirdi; melekler ve ilim sahipleri de bunu ikrar ettiler. (Evet) O'ndan başka tanrı yoktur; O mutlak güç ve hikmet sahibidir.[3]

---

1 Müfessirlerin genel kanaatine göre bu âyette geçen "iki grup"tan maksat Bedir Savaşı'nda karşı karşıya gelen Müslümanlarla Mekke müşrikleridir. Ancak karşı tarafı kendilerinin iki katı olarak görenlerin hangi taraf ve "iki kat"tan maksadın ne olduğu hususunda farklı açıklamalar yapılmıştır (krş. 8/5-12, 41-44).

2 Toplumlara, zamana ve mekâna göre fazla değişkenlik taşımayan, bu açıdan kendi grubunu en iyi temsil eden örneklerin zikredildiği bu âyet Kur'an'ın bütünlüğü içinde değerlendirildiğinde şu sonuca ulaşılmaktadır: Dünyadaki nimetlerin ve imkânların dışlandığı bir hayat anlayışı âhiret hayatını da anlamsız sayma sonucuna götüreceği gibi, âhiret fikrinden soyutlanmış bir hayat anlayışı da dünya hayatını boş ve değersiz kılar. Fakat insanın eğilim ve tutkuları çoğu zaman bu gerçeği perdelediğinden Allah Teâlâ âhiret düşüncesinin daima zinde tutulması için uyarıda bulunmaktadır. İnsanın fikir üretmesi bilinenlerden hareketle olduğu için, âyette önce insanların dünya hayatında bildikleri, yaşadıkları nimet ve hazlara, etkisi altında bulundukları cazibe merkezlerine işaret edilmiş, daha sonra bunların değerinin çok sınırlı kaldığına, asıl imrenilmesi ve arzulanması gereken şeyin Allah katında üstün bir mevki elde etmek olduğuna dikkat çekilmiştir. Bir sonraki âyette de insanlar bu konuda bir karşılaştırma yapmaya davet edilmektedir.

3 "Bildirdi" ve "ikrar etti" diye tercüme ettiğimiz şehide fiili "tanıklık etti" anlamına gelir. Allah'ın kendisinden başka tanrı bulunmadığını bildirmesi de tanıklık kavramıyla ifade edilmiş olup O'nun bu konudaki şahitliği daha çok şu iki

19. Allah katında din kesinlikle İslâm'dır. Kitap verilenler, ancak kendilerine ilim geldikten sonradır ki, aralarındaki hak tanımazlık yüzünden ayrılığa düştüler. Allah'ın âyetlerini inkâr edenler bilmelidirler ki Allah'ın hesabı çok çabuktur.[1]

20. Eğer seninle tartışmaya girerlerse, de ki: "Bana uyanlarla birlikte ben kendimi Allah'a teslim ettim." Ehl-i kitaba ve ümmîlere, "Siz de Allah'a teslim oldunuz mu?" de! Eğer teslim oldularsa doğru yolu buldular demektir. Yok eğer yüz çevirdilerse, sana düşen yalnızca bildirimde bulunmaktır. Allah kullarını çok iyi görmektedir.[2]

21. Allah'ın âyetlerini inkâr edenler, haksız yere peygamberlerin canlarına kıyanlar ve adalet isteyen insanları öldürenler var ya, onlara can yakan bir azabı müjdele!

22. İşte onlar dünyada da âhirette de emekleri boşa giden kimselerdir. Onların hiç yardımcıları da yoktur

23. Kendilerine kitaptan bir pay verilmiş olanlara baksana, aralarında hakem olması için Allah'ın kitabına çağrılıyorlar da, içlerinden bir grup yüz çevirip gerisin geri gidiyor.

24. Onların bu tutumu "Sayılı günler dışında bize ateş asla dokunmayacak" demelerinden ötürüdür. Uydura geldikleri yalanlar dinleri hakkında kendilerini yanıltmaktadır.

25. Peki onları geleceğinde kuşku bulunmayan bir gün için topladığımızda ve hiçbir haksızlığa uğramaksızın herkese hak ettiği tastamam verildiğinde halleri nice olacak![3]

şekilde açıklanmıştır: a) Evrende kendi varlığını ve birliğini ortaya koyan sayısız delil ve nişane yaratmış olması, b) Peygamberler göndererek dinî anlamda bildirimde bulunmuş olması. Elmalılı Muhammed Hamdi, burada daha derin bir anlamın varlığına ve filozoflar arasında geniş tartışmalara yol açmış bulunan "ilm-i yakīn" (kesin bilgi) meselesinin esaslı bir çözümünün bulunduğuna dikkat çeker (bk. II, 1056-1059).

1 Kur'ân-ı Kerîm'de İslâm kelimesi hem Hz. Peygamber'e gönderilen son dini, hem de bütün peygamberlere gönderilen hak dini ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Buradaki ilim kelimesi "vahiy ve apaçık deliller" şeklinde açıklanmıştır. Âyette Ehl-i kitabın ancak ilim geldikten sonra ihtilâfa düştüğünün ifade edilmesi, kendilerine yeterince açık ilâhî bildirim yapıldığı ve bu açıdan hiçbir mazeretleri bulunmadığı halde, sırf kendi kusurları sebebiyle, çıkar düşüncesi ve beşerî tutkular uğruna ayrılığa düştüklerini ve çatışmaya girdiklerini belirtmek içindir.

2 Genellikle "okuryazar olmayan" manasında kullanılan ümmî kelimesiyle burada Hz. Peygamber'in çağdaşı olan müşrik Araplar kastedilmiştir.

3 Âyetin nüzûl sebebiyle ilgili bazı olaylar zikredilir. Bakara sûresinin 80. âyeti dikkate alındığında örnek olayda yahudilerin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Fakat âyetin asıl hedefinin, belirli bir yerde ve zamanda meydana gelmiş

26. De ki: "Ey mülkün gerçek sahibi olan Allahım! Mülkü dilediğine verirsin, dilediğinden çekip alırsın. Dilediğini yüceltirsin, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Hiç kuşku yok sen her şeye kādirsin."[1]
27. "Geceyi gündüze katarsın, gündüzü de geceye katarsın. Ölüden diriyi çıkarırsın, diriden ölüyü çıkarırsın ve dilediğine sayısız rızık verirsin."[2]
28. Müminler müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesin. Kim bunu yaparsa artık Allah'la olan bağını koparmış demektir. Ancak onlardan gelebilecek bir tehlikeden korunmanız başkadır. Allah kendisi hakkında sizi uyarıyor. Sonunda dönüş Allah'adır.[3]
29. De ki: "İçinizdekileri gizleseniz de açığa vursanız da Allah onu bilir; göklerde olanları da yerde olanları da bilir. Allah her şeye kādirdir."
30. Herkesin yaptığı iyiliği de işlediği kötülüğü de önüne konmuş olarak bulacağı gün, (insan) ister ki kendisi ile kötülükleri arasında uzun bir mesafe bulunsun. Allah kendisi hakkında sizi uyarıyor. Allah kullarına çok şefkatlidir.
31. De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir."
32. De ki: "Allah'a ve resule itaat edin." Eğer yüz çevirirlerse bilsinler ki Allah kâfirleri sevmez.

---

bir olaya değinmekten ziyade, bir taraftan Allah'a inandıklarını söyleyen, bir taraftan da vahye tâbi olmaktan ve onu hakem kılmaktan kaçınan insanların, özellikle din bilginlerinin ve topluma önderlik eden kişilerin çelişkilerini ortaya koymak olduğu açıktır.

1 Mülk kelimesi genellikle "peygamberlik, kudret, yönetme gücü, zafer, egemenlik, ilim, servet, itibar, akıl, sağlık" gibi her türlü maddî ve manevi imkân" anlamlarıyla açıklanmıştır.

2 "Ölüden diriyi çıkarma" hakkında, "topraktan insanın yaratılması, mevsimi geldiğinde tabiatın canlandırılması" gibi yorumlar yapılmıştır.

3 Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûl süreci dikkate alındığında, Müslümanların Müslüman olmayanlarla ilişkileri hakkındaki âyetlerde üslûp ve içerik farklılığının bulunması tabiidir. Bu konudaki deliller topluca değerlendirildiğinde, bunların şu üç noktada görüş ayrılığına meydan vermeyecek ölçüde açık olduğu görülür: a) Hangi sebeple olursa olsun Müslümanın farklı dinden olanları memnun etmek, onların dostluğunu kazanmak için kendi inançlarından tâviz vermesi câiz görülmemiştir. b) Müminlerin öncelikle aynı imanı paylaşan din kardeşlerine güvenmeleri ve güven ortamı oluşturarak aralarında dayanışmaları istenmiştir. c) İnançların zedelenmesine yol açacak bir tarzda olmaksızın, İslâm'ın insana bakışını gösteren örnek davranışlar sergilemek, dünya hayatının düzen ve istikrarını sağlamak ve bu çerçevedeki yararlarını koruyup geliştirmek amacıyla Müslümanların Müslüman olmayanlarla iyi ilişkiler içinde olması yasaklanmamış, aksine özendirilmiştir.

33-34. Allah, birbirinden gelme nesiller olarak Âdem'i, Nûh'u, İbrâhim ailesini ve İmrân ailesini seçip âlemlere (bütün yaratılmışlara) üstün kıldı. Allah hakkıyla işitmekte ve bilmektedir.
35. Bir zamanlar İmrân'ın karısı şöyle demişti: "Rabbim! Karnımdakini kayıtsız şartsız sana adadım, benden kabul buyur; kuşkusuz sensin her şeyi işiten, her şeyi bilen."[1]
36. Onu doğurunca dedi ki: "Rabbim! Onu kız doğurdum. -Oysa Allah onun ne doğurduğunu daha iyi bilmektedir- erkek de kız gibi değildir. Ben onun adını Meryem koydum, işte ben onu ve soyunu kovulmuş şeytana karşı senin korumana bırakıyorum."[2]
37. Bunun üzerine rabbi ona hüsnükabul gösterdi ve onu güzel bir şekilde yetiştirdi. Zekeriyyâ'yı da onun bakımı ile görevlendirdi. Zekeriyyâ onun bulunduğu yere, mâbeddeki odaya her girdiğinde yanında (yeni) bir rızık bulur ve "Ey Meryem! Bu sana nereden?" diye sorar, o da "Allah tarafından" cevabını verirdi. Kuşkusuz Allah dilediğine sayısız rızık verir.
38. Orada Zekeriyyâ rabbine dua edip dedi ki: "Rabbim! Bana tarafından temiz bir nesil ihsan eyle! Kuşkusuz sen duayı işitmektesin."
39. O mâbedde durmuş namaz kılarken melekler ona şöyle seslendiler: "Allah'ın bir kelimesini tasdik edici, efendi, iffetli ve sâlih kullardan bir peygamber olarak Yahyâ'yı Allah sana müjdeliyor.[3]

---

1 Kur'ân-ı Kerîm'de İmrân ismi üç âyette geçmektedir. Bu âyette ve Tahrîm sûresinin 12. âyetinde anılan İmrân'ın Hz. Meryem'in babası (Hz. Îsâ'nın dedesi) olduğu açıktır. Bu sûrenin 33. âyetinde geçen İmrân ile de aynı kişinin yahut Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn'un babası olan İmrân'ın kastedildiği yönünde iki görüş bulunmaktadır.

2 İmrân'ın karısı adakta bulunurken, adadığı konuya (muhtemelen Beytülmakdis hizmetine) elverişli cinsiyete sahip, yani bir erkek çocuk doğuracağını ummuştu. Çocuğun kız olduğunu görünce, duyduğu üzüntü ve burukluğun ifadesi olarak ağzından şu söz dökülüverdi: "Rabbim! Onu kız doğurdum." Âyet-i kerîmede "Oysa Allah ne doğurduğunu daha iyi bilmektedir" buyurularak, bu hayıflanmanın onun işin hakikatini bilmemesinden kaynaklandığı ve dünyaya getirdiği bu kız evlâdın ne kadar ulvî bir mertebeye sahip olacağı ima edilmiştir. Bundan sonra gelen "Erkek de kız gibi değildir" cümlesi değişik şekillerde açıklanmış olmakla birlikte, bu cümleyi iki cinsten birinin diğerine üstünlüğü değil, Meryem'in annesinin adakta bulunurken -kavminin âdetine uyarak- niyetine aldığı erkek çocuğun kız çocuğundan farklı olduğunu belirten bir ifade olarak düşünmek, hem sözün akışına hem de lafza daha uygun bir yorum olur.

3 Buradaki kelime, "Allah'ın Hz. Îsâ'yı yaratırken buyurduğu 'kün' (ol) sözü" olarak açıklanmıştır (bk. 45 ve 47. âyetler).

40. Zekeriyyâ ise şöyle dedi: "Rabbim! Bana ihtiyarlık gelip çattığı, üstelik karım da kısır olduğu halde benim nasıl oğlum olabilir?" Buyurdu ki: "İşte böyle; Allah dilediğini yapar."
41. "Rabbim, dedi, bana bir alâmet göster." Şöyle buyurdu: "Senin için alâmet insanlara üç gün ancak işaretle konuşmandır. Rabbini çok an, O'nun yüceliğini dile getir."[1]
42. Melekler şöyle demişti: "Ey Meryem! Allah seni seçti, seni tertemiz kıldı ve seni bütün dünyadaki kadınlara üstün eyledi.
43. Ey Meryem! Rabbine ibadet et; secdeye kapan, huzurunda eğilenlerle beraber sen de eğil."
44. Bunlar sana vahiy yoluyla bildirmekte olduğumuz gayb haberlerindendir. İçlerinden hangisi Meryem'i himayesine alacak diye kura çekmek üzere kalemlerini atarlarken sen onların yanında değildin; onlar tartışırken de sen yanlarında değildin.[2]
45. Melekler demişti ki: "Ey Meryem! Allah seni kendisinden bir kelime ile müjdeliyor. Adı Meryem oğlu Îsâ Mesîh'tir, dünyada da âhirette de itibarlı ve (Allah'a) yakın kılınanlardandır.
46. O hem beşikte iken hem de yetişkin halinde insanlarla konuşacak ve sâlih kişilerden olacak."
47. Dedi ki: "Rabbim! Bana bir erkek eli değmediği halde nasıl çocuğum olur?" Allah buyurdu: "İşte öyle, Allah dilediğini yaratır, bir işin olmasını istedi mi ona sadece 'ol!' der, o da oluverir."
48. Rabbin ona yazmayı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretecek.

---

1 Meryem sûresinin 10. âyeti de göz önüne alındığında, Hz. Zekeriyyâ'ya konuşma melekesi yerinde, sapasağlam üç gün üç gece insanlarla konuşmayacağı bildirilmiştir. Bunu, Allah'ı anma ve O'na dua etme gücü devam ettiği halde insanlarla konuşmayı başaramayacağı, sadece işaret yoluyla iletişim kurabileceği şeklinde anlayanlar olduğu gibi, lütfedilen büyük nimetin şükrü için kendisini Allah'ı zikretmeye vermesi ve insanlarla konuşmaktan kendi iradesiyle geri durması buyruğu olarak yorumlayanlar da vardır. Birinci yorum, hem Hz. Zekeriyyâ'nın duasının kabulü, yani eşinin hamile kaldığını bilmesinin alâmeti olma hem de Allah'ın peygamberine bu konuda da mûcize ihsan etmesi anlamıyla daha çok bağdaşmaktadır.

2 Meryem'i kimin himayesine alacağı konusunda Kur'ân-ı Kerîm'de verilen bilgi, Hz. Zekeriyyâ ile yakın konumdaki bir grup insanın kalemlerini (kura araçları) atarak yani kura çekerek bu görevi üstlenme yarışı içine girdikleri ve bu hususun çekişme konusu olduğu, sonunda ilâhî takdir gereği bu vazifenin Hz. Zekeriyyâ'ya nasip kılındığı şeklindedir. Bir hak veya vecîbenin belirlenmesinde başka ölçütün bulunmadığı durumlarda kura yoluna başvurmanın câiz olduğu sonucuna ulaşan fakihler bu âyeti de delil gösterirler (bu konuda ayrıca bk. Enbiyâ 21/87; Sâffât 37/141).

49. Onu İsrâiloğulları'na elçi olarak gönderecek ve o şöyle diyecek: "Kuşkuya yer yok, işte size rabbinizden bir mûcize ile geldim; size çamurdan kuş biçiminde bir şey yapar ona üflerim, Allah'ın izni ile derhal kuş oluverir; yine Allah'ın izniyle körü ve cüzzamlıyı iyileştirir, ölüleri diriltirim; ayrıca evlerinizde ne yiyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm. Eğer inanan kimseler iseniz elbette bunda sizin için bir ibret vardır.[1]

50. Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınmış olanların bir kısmının sizin için helâl olduğunu bildireyim diye gönderildim ve size rabbimden bir mûcize getirdim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.[2]

51. Kuşkusuz Allah benim de rabbimdir, sizin de rabbinizdir. Öyleyse O'na kulluk edin, işte doğru olan yol budur."

52. Îsâ onlardaki inkârcılığı sezince, "Allah'a giden yolda bana yardımcı olacaklar kimlerdir?" diye sordu. Havâriler cevap verdiler: "Biz Allah için yardımcılarız; Allah'a inandık, şahit ol ki bizler Müslümanlarız."

53. "Rabbimiz! İndirdiğine inandık ve peygambere tâbi olduk; artık bizi şahitlerle beraber yaz."

54. (Yahudiler) tuzak kurdular, Allah da onların tuzaklarını bozdu. Evet, Allah en iyi tuzak bozucudur.[3]

---

1 Hz. Îsâ tarafından gösterileceği bildirilen mûcizelerin Allah'ın iznine bağlı olduğuna sık sık dikkat çekilmiştir. Bu husus öylesine önemlidir ki, peygamberin bir beşer olduğu ve gösterdiği bütün olağan üstü hallerin Allah'tan mesaj getirdiği iddiasını desteklemek için yine O'nun tarafından sağlandığı göz ardı edilirse, peygambere iman etmenin hiçbir değeri kalmaz ve dalâlete düşülmüş olur. Nitekim hıristiyanlar bu olağan üstü durumları bütün evrenin yaratıcısı olan Allah'ın mutlak kudretine bağlamak yerine, Hz. Îsâ'yı tanrılaştırma yoluna girmişler, böylece dinî hayatlarını çürük bir inanç üzerine bina etmişlerdir.

2 Hz. Îsâ'nın kendisinden önceki ilâhî bildirimlerin hak olduğunu onaylayacağı, dolayısıyla tevhid inancının yerleşmesi için Allah tarafından görevlendirilen peygamber dizisinin bir halkasını teşkil edeceği, bununla birlikte onun getireceği dinin pratiğinde öncekine göre farklılıklar bulunmasına bir engel de bulunmadığı bildirilmektedir. Hz. Îsâ'nın artık helâl olduğunu bildirdiği hususlar, müfessirlerin çoğuna göre, İsrâiloğulları'nın yanlış tutumları sebebiyle kendilerine yasaklanmış olan bazı gıdalardır. Cumartesi günü çalışma yasağının da bu kapsamda olup olmadığı konusunda farklı görüşler vardır. Bazı tefsir kaynaklarında Hz. Îsâ'nın helâl olduğunu bildirdiği hususların, Hz. Mûsâ'dan sonra yahudi din adamları tarafından konan yasaklarla ilgili olduğu belirtilir (İbn Atıyye, I, 441; Zemahşerî, I, 191; Şevkânî, I, 380; bu haramlarla ilgili olarak bk. En'âm 6/146).

3 "Tuzak kurdular" cümlesiyle, Hz. Îsâ'yı öldürmek isteyenlerin hazırladıkları planlara işaret edildiği genellikle kabul edilir.

55. Allah buyurmuştu ki: "Ey Îsâ! Ben seni vefat ettireceğim, seni katıma yükselteceğim, seni o inkârcılardan arındıracağım ve sana tâbi olanları kıyamet gününe kadar inkâr edenlerden üstün kılacağım. Sonra dönüşünüz bana olacak. İşte, ayrılığa düşüp durduğunuz hususlarda aranızda hükmü o zaman ben vereceğim."[1]
56. "İnkâr edenleri dünyada da âhirette de şiddetli bir azaba çarptıracağım; onların hiç yardımcıları da olmayacak."
57. İman edip dünya ve âhirete faydalı işler yapanlara gelince, Allah onlara mükâfatlarını eksiksiz verecektir. Allah zalimleri sevmez.
58. İşte bu sana okuduğumuz apaçık delillerdir, hikmet dolu sözlerdir.
59. Allah nezdinde Îsâ'nın durumu Âdem'in durumu gibidir. Onu topraktan var etti; sonra ona "ol" dedi ve oluverdi.[2]
60. Gerçek, rabbinden gelendir. Öyle ise kuşkulananlardan olma.
61. Sana gelen bu bilgiden sonra her kim bu konuda seninle tartışmaya kalkışırsa, de ki: "Gelin, çocuklarımızı ve çocuklarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra da Allah'ın lâneti yalancıların üzerine olsun diye dua edelim."[3]
62. İşte bunlar gerçek haberlerdir. Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Muhakkak ki Allah, evet O, mutlak güç ve hikmet sahibidir.

---

1 Hz. Îsâ'nın dünyadaki hayatının son bulması ve Allah'ın katına yükseltilmesi hakkında bk. Nisâ 4/157-158.

2 Hz. Îsâ'nın babasız olarak dünyaya gelmesi, Hıristiyanlığın teolojik esaslarını etkileyen ve mensupları arasında asırlar boyu şiddetli tartışmalara yol açan bir olay olma özelliğini korumuştur. Âyette Hz. Îsâ'nın bir insan olduğuna ve ilâhî iradenin bu yönde olduğu bilindikten sonra onun babasız dünyaya gelmesinin yadırganacak bir husus olmaktan çıkması gerektiğine, Hz. Âdem örneğine değinilerek dikkat çekilmektedir.

3 Sûrenin başında işaret edilen tartışmalar sonunda, Hz. Îsâ ile ilgili gerçeğe uymayan inançlarının tutarsız olduğu ortaya konmasına rağmen Necran heyetindekiler demagoji yoluyla haklılık iddia etmeye devam edince, Allah, resulünden onları lânetleşmeye çağırmasını istedi. Bu sebeple âyet "mübâhele âyeti" diye anılır. Burada mübâhele ile şunun kastedildiği anlaşılmaktadır: Lânetleşmeye giren tarafların -kendileri de dâhil olmak üzere- en yakın aile fertlerini ve kalben en çok yakınlık duydukları kişileri bilfiil hazır bulundurarak veya onları da anarak, gerçek dışı iddiada bulunan taraftakilerin topluca Allah'ın lânetine uğramalarını ve bu sebeple başlarına gelecek musibetleri peşinen kabullenmeleri. Necran heyetindekiler bir peygamberle lânetleşmeye girmenin ağır sonuçları olacağını bildikleri ve Hz. Muhammed'in de Allah'ın elçisi olduğuna kanaat getirdikleri için bu yola girmeye yanaşmadılar, kendi çevrelerindeki itibarlarını ve bu yoldan sahip oldukları menfaatleri yitirmemek için de İslâmiyet'i kabul etmekten kaçındılar (Müsned, I, 414; Buhârî, "Megāzî", 72-73; İbn Hişâm, es-Sîretü'n-nebeviyye, II, 232-233).

63. Eğer yine yüz çevirirlerse, kuşkusuz Allah bozguncuları çok iyi bilmektedir.
64. De ki: "Ey Ehl-i kitap! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze gelin: Yalnız Allah'a tapalım, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allah'ı bırakıp da içimizden bazıları diğer bazılarını rab edinmesin." Eğer yine yüz çevirirlerse, "Şahit olun ki biz Müslümanlarız" deyin.[1]
65. Ey Ehl-i kitap! İbrâhim hakkında niçin tartışırsınız? Oysa Tevrat da İncil de kesinlikle ondan sonra indirildi. Hiç düşünmüyor musunuz?
66. İşte siz böylesiniz; hadi hakkında bilginiz olan konuda tartıştınız, fakat hiç bilgi sahibi olmadığınız bir konuda niçin tartışıyorsunuz! Oysa Allah bilir, siz bilmezsiniz.
67. İbrâhim ne yahudi ne hıristiyan idi; bilâkis o, tek Allah'a inanıp boyun eğmiş birisiydi, müşriklerden de değildi.
68. Doğrusu insanların İbrâhim'e en yakın olanı, ona tâbi olanlar, şu Peygamber (Hz. Muhammed) ve iman edenlerdir. Allah da müminlerin dostudur.[2]
69. Ehl-i kitap'tan bir kısmı istediler ki sizi saptırsınlar. Oysa onlar ancak kendilerini saptırıyorlar da farkına varmıyorlar.
70. Ey Ehl-i kitap! (Gerçeği) görüp durduğunuz halde niçin Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?
71. Ey Ehl-i kitap! Neden hakkı bâtıl ile karıştırıyor ve bile bile gerçeği gizliyorsunuz?
72. Ehl-i kitap'tan bir grup şöyle dedi: "Gün başlarken müminlere indirilmiş olana, iman edip günün sonunda inkâr edin. Belki onlar da dinlerinden dönerler.

---

1 Âyette hem "ulûhiyyet birliği" hem de "rubûbiyyet birliği", yani tanrı ve rab olarak tek bir varlığa inanıp bağlanma üzerinde durulmaktadır ki bunlardan birincisi bir tek Allah'a inanıp tapmayı, ikincisi de hayata sadece Allah'ın iradesini hâkim kılmayı, yalnız O'nun istediği biçimde kulluk etmeyi ifade eder.

2 Sûrenin nüzûl sebebi açıklanırken değinilen hıristiyan Necran heyeti Medine'ye geldiğinde, yahudi hahamları da ilâhiyat meselelerinin konuşulduğu toplantılara katılmışlar ve hıristiyanlarla yahudiler Resûlullah'ın huzurunda tartışmışlardı. Yahudiler Hz. İbrâhim'in yahudi olduğunu, hıristiyanlar ise onun hıristiyan olduğunu iddia ediyorlardı (İbn Hişâm, es-Sîretü'n-nebeviyye, II, 197, 201, 202). Yahudiler ve hıristiyanlar kendilerini Hz. İbrâhim'e nisbet etmeye kalkarlarken iki büyük hata yapıyorlardı: Biri Hz. İbrâhim'in "yahudi" veya "hıristiyan" olduğunu söyleyebilecek kadar ileri gitmeleri, diğeri kendi kutsal kitaplarını dahi göz önüne almadan kendi dinleriyle ilgili bir iddia ileri sürmeleri. Zira Müslümanların Hz. İbrâhim'e mensubiyet iddialarıyla yahudilerin ve hıristiyanların bu konudaki iddiaları arasında köklü bir fark vardı: Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İbrâhim'in öğretilerine (Hanîflik) açık bir gönderme yapılmış ve Hz. Muhammed'in de onun dini üzere olduğu belirtilmiş olmasına karşılık, Tevrat ve İncil'de bu yönde bir atıf yer almıyordu (Râzî, VIII, 87-88; İbn Âşûr, III, 271-274).

73. Ve kendi dininize uyanlardan başka hiç kimseye inanmayın." De ki: "Doğru olan yol ancak Allah'ın gösterdiği yoldur. Birine, size verilenin benzeri veriliyor diye mi veya rabbinizin huzurunda aleyhinize deliller getirecekler diye mi (böyle davranıyorsunuz)?" De ki: "Kuşkusuz lütuf Allah'ın elindedir, onu dilediğine verir." Allah (zâtında ve sıfatlarında) sınırsızdır ve her şeyi bilmektedir.
74. Rahmetini dilediğine özgü kılar. Allah büyük lütuf sahibidir.[1]
75. Ehl-i kitap'tan öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet etsen onu sana noksansız öder; içlerinden öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet etsen tepesine dikilip durmadıkça onu sana ödemez. Çünkü onlar "Ümmîlere yaptıklarımızdan dolayı bize bir vebal yoktur" derler. Onlar bile bile Allah adına yalan söylemektedirler.[2]
76. Hayır, öyle değil! Her kim ahdine vefa gösterir ve günah işlemekten sakınırsa, bilsin ki Allah o sakınanları sever.
77. Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir bedelle satanlara gelince, işte onların âhirette hiç nasipleri yoktur. Kıyamet günü Allah onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için elem veren bir azap vardır.
78. Onlardan bir grup, kitapta olmayanı ondan sanasınız diye kitabı okurken dillerini eğip bükerler ve Allah katından olmadığı halde, "Bu Allah katındandır" derler. Onlar bile bile Allah hakkında yalan uydurmaktadırlar.

---

1 Ehl-i kitap'tan hangi kesimin müminlere karşı komplo düzenlediği ve komplonun mahiyeti 72. âyette tasrih edilmemiştir. Bu konudaki rivayet ve açıklamalar daha çok Ehl-i kitap'tan özellikle dinî konularda bilgili oldukları kabul edilen bir kesiminin kendi aralarında şöyle bir mutabakat sağlamış olduğu noktasında birleşmektedir: İçlerinden bazıları, Hz. Muhammed'in getirdiği mesaja sırf inatlarından ötürü karşı çıkmadıkları, aksine objektif bir yaklaşım içinde oldukları izlenimini vermek üzere zaman zaman onun bildirdiklerini onaylayan bir tavır takınıp kısa bir süre sonra da bunları inkâr yönüne gidecekler ya da onun bildirdiklerinin bir kısmını tasdik edip bir kısmını inkâr edecekler, böylece Kur'an etrafında bir kuşku çemberi oluşturup hem kendi çevrelerinin bu mesaja iltifat etmesini önlemiş hem de inancı henüz çok kuvvetli olmayan müminlerin hak yoldan dönmelerini sağlamış olacaklardı.

2 Âyette Ehl-i kitap arasında emanete riayet hususunda birbirine tamamen zıt iki anlayış ve uygulamanın görüldüğü bildirilirken, önce ahlâkî erdemlere bağlılığını koruyanların davranışına dikkat çekilerek iyilerin davranışı öne çıkarılmaktadır. Bazı yahudi din adamları, yahudilerin kendi dinlerinden olmayanlara karşı yapacakları haksızlıklardan ötürü sorumlu olmayacakları yorumunu yaymışlardı. İlgili rivayetlerden anlaşıldığına göre âyette, bu anlayışın bir uzantısı olarak Ehl-i kitap'tan bir kesimin, kutsal bir kitapları bulunmayan Araplara "ümmîler" diyerek onları küçük görüp mallarını haklı bir gerekçe olmaksızın yiyebilecekleri ve bu yüzden de hiçbir veballerinin olmayacağı iddiasında bulunduklarına işaret edilmektedir.

79. Allah'ın kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik vermesinden sonra hiçbir insanın kalkıp insanlara "Allah'ı bırakıp bana kul olun" demesi düşünülemez. Aksine "Okuyup öğretmekte olduğunuz kitap gereğince rabbin halis kulları olun!" der.
80. Ve o peygamberin size melekleri ve peygamberleri rab edinmenizi emretmesi de (düşünülemez). Müslüman olmanızdan sonra size inkârcılığı emreder mi hiç?
81. Allah peygamberlerden, "Ben size kitap ve hikmet verdikten sonra nezdinizdekini tasdik eden bir elçi size geldiğinde ona mutlaka inanacak ve yardım edeceksiniz" diyerek söz almış, "Kabul ettiniz mi ve bu ahdimi üstlendiniz mi?" dediğinde "Kabul ettik" cevabını vermişler; bunun üzerine "O halde şahit olunuz, ben de sizinle birlikte şahitlik edenlerdenim" buyurmuştu.[1]
82. Artık bundan sonra her kim dönerse işte onlar yoldan çıkmışların ta kendileridir.
83. Onlar Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar! Oysa göklerde olanlar da yer de olanlar da isteyerek veya istemeyerek hep O'na boyun eğmişlerdir ve O'na döndürüleceklerdir.[2]
84. De ki: "Biz Allah'a ve bize indirilene; keza İbrâhim, İsmâil, İshak, Ya'kūb ve torunlarına indirilenlere; yine Mûsâ, Îsâ ve bütün peygamberlere rableri tarafından verilenlere iman ettik. Onlar arasında ayırım yapmayız ve biz O'na teslim olmuşuzdur."
85. Kim İslâm'dan başka bir din arama çabası içine girerse, bilsin ki bu kendisinden asla kabul edilmeyecek ve o âhirette ziyan edenlerden olacaktır.

---

1 Bu ve devamındaki âyetlerde, Allah tarafından görevlendirilen bütün peygamberlerin, bildirimlerinin bütünlüğü ilkesi hatırlatılmakta, her peygamberin kendinden önceki ilâhî bildirimlerin doğruluğunu beyan etmesi, önceki peygamberlerin tâbilerinin de onun getirdiklerine inanıp onu desteklemesi suretiyle karşılıklı bir tanıklık sisteminin öngörüldüğü belirtilmektedir. "Allah peygamberlerden… söz (mîsâk) almıştı" ifadesi daha çok şu iki şekilde açıklanmıştır: a) Âyet, peygamberlerden daha sonra gelen elçiye (resul) iman edeceklerine ve onu destekleyeceklerine dair söz alındığını belirtmektedir, şu halde burada söz verenler peygamberlerdir. Bu yorumu benimseyenlerin bir kısmına göre alınan söz genel olarak peygamberlerin birbirlerini onaylayacakları hakkındadır; diğer bir kısmına göre ise Hz. Muhammed'in geleceğini müjdeleyeceklerine dairdir. b) Kur'ân-ı Kerîm'in üslûbu ve "mîsâk"la ilgili âyetler dikkatle incelendiğinde görülür ki, burada kastedilen bizzat peygamberlerden söz alınması değil, onların kendi ümmetlerinden Hz. Muhammed geldiğinde ona iman edeceklerine ve ona destek vereceklerine dair söz almış olmalarıdır (Taberî, III, 331-332; İbn Atıyye, I, 463-464; Râzî, VIII, 114-116).

2 İrade ve tercih imkânı bulunmayan varlıklar, Allah'ın kanunlarına uygun olarak var olur ve hareket ederler. İnsan ise hür iradesiyle imanı ve inkârı seçme imkânına sahiptir.

86. İman edip bu resulün hak olduğuna şahit olduktan ve kendilerine apaçık kanıtlar geldikten sonra inkârcılığa sapan bir kavme Allah nasıl hidayet nasip eder? Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.[1]
87. İşte onların cezası, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lânetine uğramalarıdır.
88. Ebedî olarak bu lânetin içine gömülüp gideceklerdir. Ne azapları hafifletilecek ne de kendilerine fırsat tanınacaktır.
89. Ama yaptıklarının ardından tövbe edip kendilerini düzeltenler başka; çünkü Allah çok bağışlayıcı ve merhametlidir.
90. Elbette imanlarının ardından inkârcılığa sapıp sonra inkârlarını daha da arttıranların tövbeleri asla kabul edilmeyecektir. Ve işte onlar, sapkınların ta kendileridirler.
91. Evet, inkâr edip de kâfir olarak ölenler var ya, onların hiç birinden -kendini kurtarmak için dünya dolusu altın verecek olsa dahi- asla kabul edilmeyecektir. Onlar için elem veren bir azap vardır; hiç yardımcıları da yoktur.
92. Allah yolunda sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça iyiliğe asla eremezsiniz. Ne harcarsanız Allah onu hakkıyla bilir.[2]
93. Tevrat indirilmeden önce, İsrâil'in kendisine haram kıldıkları dışında, yiyeceklerin her türlüsü İsrâiloğulları'na helâl idi. De ki: "Doğru söylüyorsanız Tevrat'ı getirip okuyun!"[3]

---

1 Âyetin başı sonu dikkate alınarak ve mârife (belirli) olmasına binaen meâlde "er-resûl" kelimesine "bu resul" şeklinde mana verilmiş olmakla beraber, bunu Hz. Muhammed'le sınırlandırmaksızın genel olarak "resul" (elçi) şeklinde anlamak da mümkündür. Nüzûl sebebiyle ilgili olaylar da zikredilmekle birlikte âyetten bütün zamanları kapsayacak şekilde anlaşılan mana şudur: İman etme şerefine eriştikten sonra, kendi incelemeleriyle Allah'ın varlığını, birliğini, kudretini kavradığı ve elçilerinin bildirdiklerinin gerçek olduğunu ayan beyan gördüğü halde inkâr yolunu tercih eden kişi, hidayet yolunu kendi eliyle kendisine kapatmış demektir. Fakat bu bilinçli tercihi yapanlar, bunun acı akıbetini de iyi bilmelidirler. İşte 87 ve 88. âyetlerde bunun iyice bilinmesini sağlayan bir tasvir yapılmakta, 89. âyette de bu konudaki muhasebesini sağlıklı biçimde yapabilenler için bu kapıyı tekrar aralamanın yine kendi ellerinde olduğu gösterilmekte, 90-91. âyetlerde ise bu tür bir muhasebeye yanaşmayıp inkârı kendileri için bir amaç, bir ideoloji haline getirenler ve bu hal üzere dünya hayatını tamamlayanlar için kurtuluş çarelerinin tükenmiş olacağı haber verilmektedir.

2 "İyilik" diye çevirdiğimiz birr terimi "kişiyi Allah'a yaklaştıran iman, ibadet ve ahlâk ile en doğru ve en güzel hayatı yaşamak" manasına gelir. Kişi sevdiği nimetleri Allah yolunda kullandığı takdirde ancak iyiliğe ulaşır ve cennete girmeye hak kazanır. Âyette Allah yolunda yapılan harcamaların işe yarar, kıymetli şeylerden olması istenmektedir (birr hakkında bk. Bakara 2/177).

3 İsrâil, Hz. Ya'kūb'un diğer adıdır. O, yakalandığı bir hastalık sebebiyle bazı yiyecekleri kendisine yasaklamıştı. Sonra gelenler bunları büsbütün kendilerine haram saydılar. Âyette bu olay anlatılmaktadır. İsrâiloğulları, Tevrat ininceye

94. Artık bundan sonra kim Allah'a karşı yalan uydurursa işte onlar zalimlerin ta kendileridir.
95. De ki: "Allah doğruyu söylemiştir. Öyle ise, Hanîf olan İbrâhim'in dinine uyunuz. O müşriklerden değildi."[1]
96. Gerçek şu ki, insanlar için yapılmış olan ilk ev, âlemlere bir hidayet ve bir bereket kaynağı olan Mekke'deki evdir.[2]
97. Orada apaçık deliller, İbrâhim'in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur. Gitmeye gücü yetenin o evi ziyaret etmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse bilmelidir ki, Allah hiçbir şeye muhtaç değildir.[3]
98. De ki: "Ey Ehl-i kitap! Allah yaptıklarınızı görüp dururken niçin Allah'ın âyetlerini inkâr edersiniz?"
99. De ki: "Ey Ehl-i kitap! (Gerçeği) görüp bildiğiniz halde niçin Allah'ın yolunu eğri göstermeye yeltenerek müminleri Allah yolundan çevirmeye kalkışıyorsunuz? Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir."
100. Ey iman edenler! Kendilerine kitap verilenlerden bir grubun sözünü dinlerseniz sizi imanınızdan vazgeçirip yeniden küfre döndürürler.
101. Size Allah'ın âyetleri okunup dururken, üstelik Allah resulü de aranızda bulunurken nasıl inkâra saparsınız? Her kim Allah'a bağlanırsa kesinlikle doğru yola iletilmiştir.
102. Ey iman edenler! Allah'a karşı gereği gibi saygılı olun ve ancak Müslüman olarak can verin.[4]

---

kadar Hz. İbrâhim'in şeriatıyla yaşıyorlardı; Allah bu şeriatta temiz yiyeceklerin hiçbirini haram kılmamıştı. Daha sonra yahudilerin, birtakım yanlış davranışları yüzünden birçok temiz yiyecek Tevrat'ta kendilerine haram kılınmıştır.

1 "İbrâhim'in dini"inden maksat Hz. İbrâhim'e gönderilmiş olan ilâhî mesajları içeren Hanîf dinidir.

2 "Mekke'deki ev"den maksat Kâbe'dir. Âyet, Kâbe'nin mâbed olarak yeryüzünde yapılmış ilk bina olduğunu ifade eder. Mekke şehrinin yer aldığı bölge, "mukaddes, saygınlığı korunan ve içinde kan dökmekten sakınılan yer" anlamına gelen Harem adıyla anılmaktadır. Müslümanların namaz kılarken buraya yönelmeleri, hac ibadetinin burası ziyaret edilerek yerine getirilmesi, buranın hidayet sembolü olduğunu açıkça gösterir.

3 İbrâhim'in makamı, Hz. İbrâhim'in Kâbe'yi inşa ederken veya insanları hacca çağırırken üstüne bastığına ve üzerine ayak izlerinin çıktığına inanılan taş veya taşın bulunduğu yerdir. Bu âyet, hacca gitme imkânına sahip olan Müslümanlara haccın farz olduğunun delilidir. Bu imkân ise "sağlığın elverişli olması, gidip gelmek için yetecek kadar para ve yol güvenliğinin bulunması" demektir.

4 "Allah'a karşı gereği gibi saygılı olun" diye çevirdiğimiz cümledeki takvâ kavramı terim olarak "kişinin, kendisini günahkâr kılacak şeylerden sakınması" veya "insanın ibadet ve güzel işler yaparak Allah'ın azabından korunması" anlamına gelmektedir. Sahabeden Abdullah b. Mes'ûd bu ifadeyi, "Allah'a âsi olmayıp itaat etmek, nankör olmayıp şükretmek ve O'nu unutmaksızın hep hatırda tutmak" şeklinde açıklamıştır (Hâkim, Müstedrek, II, 294).

103. Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı yapışın; bölünüp parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman idiniz de Allah gönüllerinizi birleştirdi ve O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi Allah kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklıyor ki doğru yolu bulasınız.[1]

104. İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.[2]

105. Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayınız. İşte onlar için büyük bir azap vardır.

106. Bir gün ki nice yüzler ağaracak, nice yüzler de kararacaktır; yüzleri kararanlara, "İman ettikten sonra kâfir mi oldunuz? Öyle ise inkâr etmiş olmanız yüzünden tadın azabı!" (denir).

107. Yüzleri ağaranlara gelince, onlar Allah'ın rahmeti içindedirler; orada onlar ebedî kalacaklardır.

108. İşte bunlar Allah'ın âyetleridir. Bunları sana gerçek olarak okumaktayız. Allah hiçbir varlığa zulmedilmesini istemez.

109. Göklerde ve yerde ne varsa Allah'ındır. İşler, dönüp dolaşıp Allah'a varır.

110. Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emredersiniz, kötülükten alıkoyarsınız ve Allah'a inanırsınız. Ehl-i kitap da inanmış olsalardı elbette onlar için hayırlı olurdu; içlerinden inananlar da var, fakat çoğu yoldan çıkmıştır.[3]

---

1 "Allah'ın ipi"inden maksat, Kur'an ve İslâm'dır. Hz. Peygamber Kur'an'ı, "Allah'ın gökyüzünden yeryüzüne sarkıtılmış ipidir" diye tarif etmiştir (Müsned, III, 14, 17). Yüce Allah insanların hep birlikte Kur'an'a inanmalarını ve gereğini yerine getirmelerini emretmiştir. İslâm dini inançta ve amelde birliğe büyük önem verir. Bunun içindir ki inanç alanında Allah'ın birliği ilkesini getirdiği gibi, ibadet alanında da hac ve namaz gibi insanları bir araya toplayarak Müslümanların birliğini sağlayacak ibadetler koymuş, amelî tedbirler almıştır.

2 "İyiliği emredip kötülüğü menetme" diye tercüme edilen emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker ise dinî ve ahlâkî bütün buyruk ve yasakları içeren bir ödevdir. Allah Teâlâ Müslümanların içinde onlara önderlik edecek, birlik ve beraberliklerini sağlayacak, iyiliği emredip kötülükten sakındıracak, insanları İslâm'a çağıracak bir sosyal kontrol mekanizmasının bulunmasını istemektedir. Müfessirler böyle bir kurumu oluşturmanın farz-ı kifâye olduğunu belirtmişlerdir. Bu görev yerine getirilmediği takdirde, bütün Müslümanlar bundan sorumlu olurlar.

3 Ümmet, "topluma önderlik edecek olan grup" anlamına gelir. İyi önderler Allah'ın varlığına ve birliğine iman ederler; bunun gereği olarak peygambere, kitaba, âhiret gününde hesap vereceklerine ve diğer iman esaslarına inanırlar. İslâm'ın öğrettiği güzel ahlâka sahiptirler; iyiliği emreder, kötülüğü engellerler ve imanlarının gereğini yerine getirirler. Bunlar iyi amel sahibi olmaları, aşırılık-

111. Onlar size incitmekten başka zarar veremezler. Sizinle savaşırlarsa geri dönüp kaçarlar. Sonra onlara yardım da edilmez.[1]

112. Allah'tan bir ipe ve insanlardan bir ipe tutunmadıkça, nerede bulunurlarsa bulunsunlar, onlara alçaklık damgası vurulmuş; Allah'ın gazabına uğramışlar ve aşağılanmaya mahkûm olmuşlardır. Bu, onların Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmeleri yüzündendir. Bu (cüretleri de) onların isyan etmiş ve haddi aşmış bulunmalarındandır.[2]

113. Hepsi bir değildir: Ehl-i kitap'tan öyle bir topluluk var ki, geceleri ibadete durup Allah'ın âyetlerini okur, secdeye kapanırlar.[3]

114. Bunlar Allah'a ve âhiret gününe inanırlar, iyiliği emrederler, kötülükten menederler ve hayırlarda yarışırlar. İşte bunlar iyi kimselerdendir.

115. Ne hayır yaparlarsa bilsinler ki karşılıksız bırakılmayacaklardır. Allah kötülükten sakınanları bilir.[4]

116. İnkâr edenlerin malları da çocukları da Allah'a karşı kendilerine hiçbir fayda sağlamayacaktır. İşte onlar cehennemliklerdir; onlar orada ebedî kalacaklardır.[5]

117. Onların bu dünya hayatında harcadıklarının misali, kendilerine zulmeden halkın ekinine isabet edip onu helâk eden kavurucu bir rüzgârdır. Allah onlara zulmetmedi, fakat onlar kendilerine zulmediyorlar.[6]

---

tan uzak, dosdoğru, adaletli, ölçülü ve dengeli tutum ve davranışları sebebiyle insanlığa örnek ve rehber olmaya hak kazanmışlardır.

1 Müslümanlar dinlerini eksiksiz uyguladıkları ve başarının şartlarına riayet ettikleri taktirde savaşta da yenilmezler.

2 Müfessirler bu âyette Allah'ın gazabına uğradıkları ve kendilerine zillet ve aşağılık damgası vurulduğu bildirilen Ehl-i kitabın sadece yahudiler olduğu kanısındadırlar. Onların böyle bir cezaya çarptırılmalarının sebebi âyette açıklanmıştır. "İp" anlamına gelen habl kelimesi, burada mecazen "güvence" manasında kullanılmıştır. Allah'tan gelen güvenlik, sulha razı olup cizye ödemelerine, insanlardan gelen güvenlik, güçlü devletlerin onları korumalarına bağlıdır.

3 Âyette geçen "ümmetün kāimetün" tamlaması, "hakkı tanıyan, dosdoğru davranan ve adaleti yerine getiren topluluk" anlamına da gelir. Buna göre önceki âyetlerde kötü davranışları ve vasıfları sebebiyle Ehl-i kitap kınandıktan sonra burada da hepsinin aynı olmadığına, içlerinde güzel ahlâk ve iyi nitelikler taşıyan, Allah'a ve âhirete iman eden kimselerin de bulunduğuna dikkat çekilmiştir.

4 Son cümle riyâkârlarla samimi müminlerin birbirinden ayırt edileceğine, riyakârların görünüşteki imanlarının kendilerine hiçbir fayda sağlamayacağına işaret etmektedir.

5 bk. Âl-i İmrân 3/10.

6 Sahip oldukları nimetlerden dolayı şımaran ve Allah'a isyan eden kâfirlerin gösteriş yapmak, insanlar tarafından övülmek veya Müslümanları mağlûp etmek

118. Ey iman edenler! Sizden olmayanları sırdaş edinmeyin, onlar size kötülük yapmaktan geri durmazlar, sıkıntıya düşmenizi isterler. Onların ağızlarından nefret taşmaktadır; kalplerinin gizlediği ise daha büyüktür. Gerçekten size delilleri açıklamışızdır, eğer düşünüyorsanız![1]

119. Size gelince, bakın siz onları seviyorsunuz, ama onlar sizi sevmiyorlar. Siz kitabın tamamına inanıyorsunuz; onlar sizinle karşılaştıkları zaman "inandık" diyorlar; yalnız kaldıklarında ise size karşı öfkelerinden parmaklarını ısırıyorlar. De ki: "Öfkenizden çatlayın!" Şüphesiz Allah kalplerde olanı bilmektedir.

120. Size bir iyilik gelirse bu onları üzer, ama başınıza bir kötülük gelse buna sevinirler. Eğer sabreder ve sakınırsanız, onların tuzağı size hiçbir zarar vermez. Allah onların yaptıklarını çepeçevre kuşatmıştır.[2]

121. Hani sen sabah erkenden savaşmak için müminleri mevzilere yerleştirmek üzere ailenden ayrılmıştın. Allah her şeyi hakkıyla işitendir, bilendir.

122. O zaman sizden iki bölük, Allah onların velîsi olduğu halde bozulup çekilmeye yüz tutmuştu; müminler yalnız Allah'a güvensinler.[3]

123. Andolsun ki Allah size, zayıf ve çaresiz iken Bedir'de de yardım etmişti. Allah'a isyandan sakının ki şükretmiş olasınız.[4]

---

için harcadıkları mallar, kavurucu rüzgârın kasıp kavurarak faydasız hale getirdiği ekinine benzetilmiştir.

1 Kur'ân-ı Kerîm müminlerin birbirlerinin dostu ve kardeşi olduklarını, bunların dışındakilerin -ister dinsiz isterse yahudiler ve hıristiyanlar gibi Ehl-i kitap olsun- Müslümanların hayatî önem taşıyan sırlarını öğrenecek derecede dostları olamayacaklarını ifade buyurmuştur. Çünkü onlar genellikle birbirlerinin dostu, müminlerin düşmanlarıdır. Şüphesiz ki mümin olmayanları sırdaş edinme yasağı, onlarla iyi geçinmemek anlamına gelmez. Kur'an Müslümanlara karşı düşmanca tavır almayan gayrimüslimlerle beşerî ilişkilerin iyi yürütülmesini, onlara iyilik edilmesini, haklarında adaletli davranılmasını tavsiye etmekte ve böyle yapanları yüce Allah'ın sevdiğini bildirmektedir (Mümtehine 60/8).

2 Aşağıdaki âyetler, Uhud Savaşı'yla ilgili olup Müslümanların ders çıkarmaları ve ibret almaları için savaş günlerinde cereyan eden bazı önemli olayları hatırlatmaktadır.

3 Hz. Peygamber Uhud'da düşmanı karşılamak üzere ordusuyla Medine dışına çıkmıştı; münafıkların reisi Abdullah b. Übey savaşla ilgili istişarede kendi görüşünün kabul edilmediğini ileri sürerek 300 kişilik taraftarıyla birlikte ordudan ayrıldı. Bunların etkisinde kalan Hâriseoğulları ile Selemeoğulları da ordu saflarını terk edeceklerdi. Ancak Allah'ın yardımı sayesinde bu düşünceden vazgeçtiler; âyette bozulmaya yüz tuttuğu bildirilen iki bölük bunlardır.

4 Müslümanlar hicretin 2. yılında Bedir'de Mekkeli müşriklerle yaptıkları ilk savaşta Allah'ın yardımıyla kendilerinden sayıca fazla, silâh bakımından üstün olan düşmanlarını yenmişlerdi. Âyette Allah'ın yardımıyla kazanılan o zafer hatırlatılarak Müslümanların Allah'a şükretmeleri istenmektedir.

124. O zaman inananlara şöyle diyordun: "Rabbinizin, indirilen üç bin melekle size yardım etmesi sizin için yeterli değil mi?"
125. Evet, eğer siz sabır gösterip itaatsizlikten sakınırsanız, onlar şu anda süratle üzerinize gelseler bile rabbiniz size nişanlı beş bin melekle yardım edecektir.[1]
126. Allah bunu, sırf size bir müjde olsun ve bununla kalpleriniz yatışsın diye yapmıştır. Zafer, yalnız güçlü ve hikmet sahibi Allah katından gelir.
127. (Allah bu yardımı) inkâr edenlerin bir kısmını helâk etmek veya onları ümitsiz olarak geri dönecek şekilde bozguna uğratmak için (yapmıştır).
128. (Resulüm!) Bu işte senin yapacağın bir şey yok. Allah ya onların tövbelerini kabul eder veya onları cezalandırır. Çünkü onlar zalimlerdir.
129. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Dilediğini bağışlar dilediğine azap eder. Allah bağışlayandır, merhamet edendir.
130. Ey iman edenler! Kat kat faiz yemeyin. Allah'a itaatsizlikten sakının ki kurtuluşa eresiniz.[2]
131. Kâfirler için hazırlanmış ateşten sakının.
132. Allah'a ve peygambere itaat edin ki rahmete erdirilesiniz.
133. Rabbinizin mağfiretine mazhar olmak ve takvâ sahipleri için hazırlanmış olup gökler ve yer kadar geniş olan cennete girmek için yarışın!
134. Onlar (takvâ sahipleri) bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar, öfkelerini yenerler, insanları affederler. Allah işini güzel yapanları sever.
135. Onlar çirkin bir şey yaptıkları veya kendilerine kötülük ettikleri zaman Allah'ı hatırlarlar da hemen günahlarının bağışlanmasını dilerler. Zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlayabilir ki? Onlar, yaptıklarında bile bile ısrar etmezler.[3]

---

1 Yüce Allah Bedir Savaşı'nda Müslümanlara yardım etmek üzere önce bin melek göndermiş (bk. Enfâl 8/9), daha sonra Müslümanların morallerini takviye etmek amacıyla 3000 melek daha göndererek müşriklerin yenilgiye uğramalarını hızlandırmıştı. Ayrıca müminlerin sabretmeleri ve Allah'ın emrine aykırı davranmaktan sakınmaları şartıyla 5000 melekle desteklenecekleri de haber verilmiştir.

2 "Fâiz" diye çevirdiğimiz ribâ kelimesi terim olarak borç verilen bir parayı belli bir süre sonunda belirli bir fazlalıkla geri almanın veya herhangi bir borç ilişkisiyle doğan ve süresinde ödenmeyen bir alacak için ek vade tanıyıp vade sonunda bu alacağı fazlalıkla tahsil etmenin yahut bu şekilde alınan fazlalığın adıdır.

3 133. âyette rabbimizin bağışına ve cennetine kavuşmanın, ahlâkî davranışlarımız için temel gaye olduğu bildirilmekte; iyiliği, dünyevî menfaat kaygısıyla değil de Allah rızası ve uhrevî saadet uğruna yapmak gerektiği hatırlatılmakta, 134. âyette de ideal ahlâkî nitelikler sayılmaktadır.

136. İşte onların yaptıklarının karşılığı rableri tarafından bir bağışlanma ve altlarından ırmaklar akan cennetlerdir. Onlar orada temelli kalacaklardır. Böyle amel edenlerin mükâfatı ne güzeldir!
137. Sizden önce nice uygulamalar geçmiştir. Yeryüzünde gezin de yalanlayanların sonunun ne olduğuna bir bakın.[1]
138. Bu Kur'an insanlara bir açıklama, takvâ sahipleri için de bir hidayet ve bir öğüttür.
139. Gevşeklik göstermeyin, üzülmeyin; eğer inanmışsanız şüphesiz en üstün olan sizsiniz.
140. Eğer siz (Uhud'da) bir yara aldıysanız bilin ki o topluluk da benzeri bir yara almıştı. O günleri biz insanlar arasında döndürüp duruyoruz ki Allah gerçek müminleri ortaya çıkarsın ve uğrunda şehitleri olsun diye. Allah, zalimleri sevmez.[2]
141. Bir de Allah, iman edenleri günahlardan arındırmak, kâfirleri de yok etmek için böyle yapıyor.
142. Yoksa, Allah içinizden cihad edenleri ortaya çıkarmadan ve sabredenleri belirlemeden cennete gireceğinizi mi sanıyordunuz?
143. Gerçek şu ki, ölümle karşılaşmadan önce onu istiyordunuz; işte şimdi onu apaçık görmektesiniz.[3]
144. Muhammed yalnızca bir elçidir. Ondan önce de elçiler gelip geçti. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geri dönecek misiniz? Kim geri

---

1 "Uygulamalar" diye çevirdiğimiz sünen kelimesinin tekili sünnettir. Sözlükte "işlek yol, âdet ve tabiat" anlamlarına gelen sünnet, geniş anlamda Allah'ın hükmünü ve kanunlarını veya insanın âdet haline getirdiği davranışı ifade eder. Allah'ın evrende ve yarattıkları arasında geçerli genel bir kanunu olan sünnetullah değişmez ve bozulmaz. Bilim dilinde "tabiat kanunları" denilen sünnetullah, ilâhî hikmet gereği önce sebebin sonra da sonucun yaratılması şeklinde ortaya çıkar (bilgi için bk. Kur'an Yolu Tefsiri, I, 675, (2007)).

2 Allah Teâlâ, Uhud Savaşı'nda yenilgiye uğramış olan müminleri teselli etmek için onlara Bedir Savaşı'ndaki zaferlerini ve müşriklerin yenilgilerini hatırlatmıştır. Ayrıca âyette belirtilen amaçlarla bu zafer ve yenilgileri insanlar arasında döndürüp durmuş, acı ve tatlı günleri her iki tarafa da tattırmıştır. Aksi halde hayatın imtihan oluşunun bir değeri kalmadığı gibi serbest irade ile iman etme imkânı da ortadan kalkardı.

3 Uhud Savaşı'na çıkmadan önce yapılan müzakerede Hz. Peygamber ile bazı tecrübeli sahâbîler Medine'de kalıp savunma savaşı yapmayı tercih etmişlerdi. Ancak savaş tecrübesi olmayan, özellikle Bedir Savaşı'nda bulunmamış olan sahâbîler, Bedir'e katılanların Allah katındaki derecelerinin yüceliğini öğrenince böyle bir fırsatın kendileri için de doğmasını dilemişlerdi. Bu sebeple Hz. Peygamber'e düşmanla meydan savaşı yapmak istediklerini, gerekirse seve seve canlarını feda edeceklerini bildirdiler ve "Bizi düşman karşısına çıkar ki kendilerinden korktuğumuzu sanmasınlar" dediler. Âyette bu olaya işaret edilmektedir.

dönerse bilsin ki Allah'a asla bir zarar vermiş olmayacaktır. Allah şükredenleri ödüllendirecektir.[1]

145. Hiçbir kimse Allah'ın yazılıp bir süreye bağlanmış izni olmadan ölmez. Kim dünya nimetini isterse ondan kendisine veririz; kim âhiret nimetini isterse ona da ondan veririz; ve şükredenleri ödüllendireceğiz.

146. Nice peygamber vardır ki onunla birlikte birçok Allah erleri savaştılar. Allah yolunda başlarına gelenlerden ötürü gevşemediler, yılmadılar, boyun eğmediler. Allah, sabredenleri sever.

147. Onların sözü şunu demekten ibaretti: "Rabbimiz! Günahlarımızdan ve işimizdeki aşırılıklardan ötürü bizi bağışla, sebatımızı arttır, kâfir topluluğa karşı bize yardım et!"

148. Bu yüzden Allah onlara dünya nimetini ve âhiret nimetinin de güzelini verdi. Allah işini güzel yapanları sever.

149. Ey iman edenler! Eğer inkâr edenlere uyarsanız, sizi gerisin geri döndürürler de sonra hüsrana uğramış olursunuz.

150. Oysa sizin mevlânız (koruyup kollayanınız) Allah'tır ve O, yardımcıların en iyisidir.

151. Kâfirlerin kalplerine korku salacağız. Çünkü onlar, hakkında Allah'ın hiçbir delil indirmediği şeyi O'na ortak koştular. Onların varacağı yer cehennemdir. Zalimlerin durağı ne kötüdür![2]

---

1 Uhud Savaşı'nda düşman saldırılarına karşı Hz. Peygamber'i korumakta olan Mus'ab b. Umeyr şehid olmuştu. Mus'ab, Hz. Peygamber'e benzediği için onu şehid eden Abdullah b. Kamîa Peygamber'i öldürdüğünü sanarak, "Muhammed'i öldürdüm" diye bağırmış ve bu haberin meydana getirdiği panik üzerine Müslümanlar cesaretlerini yitirmişler, içlerinden bir grup dağa doğru çekilirken, bir grup Medine yolunu tutmuş, bazıları da oldukları yerde yığılıp kalmıştı. Hatta bir kısmı "Abdullah b. Übeyy'e gidelim de bizim için Ebû Süfyân'dan eman dilemesini rica edelim" diyordu. Bu durumdan yararlanmak isteyen münafıklar "Muhammed gerçek peygamber olsaydı öldürülmezdi. Atalarımızın dinine dönsek daha iyi olur" diyecek kadar ileri gitmişlerdi. Âyette Resûlullah'ın sadece bir beşer ve bir peygamber olduğu belirtilip önceki peygamberler gibi onun da ölümlü olduğu hatırlatılmış ve bazı Müslümanların bu haber karşısındaki tutumları tenkit edilmiş, Hz. Muhammed'in fâni, İslâm'ın ise bâki olduğu, bu sebeple, o ölse dahi Müslümanların bunu sükûnetle karşılayıp dinlerine bağlı kalmaları, düşmanlarıyla sürdürdükleri savaşta sebat etmeleri gerektiği hatırlatılmıştır.

2 Allah Teâlâ müminlere, zafer müjdesi vererek onları teselli etmekte, heyecanlarını yatıştırmakta ve Allah'a inanmanın verdiği moral güçten yoksun olanların kalplerini kısa zamanda korku saracağını haber vermektedir. Çünkü müşrikler hiçbir delile dayanmaksızın, tamamen bâtıl bir inançla putları Allah'a ortak koşmakta, onlardan yardım istemekte ve onları Allah ile kulları arasında aracı kılmaktadırlar. Allah müşriklerin kalplerine korku saldığı için Uhud Savaşı'nda, bir ara Müslümanların paniğe kapılıp dağılmalarına rağmen, müşrikler önemli bir sonuç elde edemeden çekilip gitmişlerdir. Hatta giderken bir ara

152. Andolsun ki Allah size verdiği sözü yerine getirdi. Hatırlayın ki O'nun izniyle kâfirleri öldürüyordunuz, ama Allah size istediğiniz zaferi gösterdikten sonra gevşediniz, emre itaat hususunda birbirinizle tartıştınız ve emre aykırı hareket ettiniz; içinizden kimi dünyayı istiyordu, kiminiz de âhireti istiyordunuz; derken Allah denemek için onların karşısında sizi bozguna uğrattı. Sonunda yine de sizi bağışladı. Allah, müminlere karşı lütufkârdır.

153. O zaman siz dönüp hiç kimseye bakmadan yukarı doğru çekiliyordunuz; peygamber ise arkanızdan sizi çağırıyordu, kaybettiklerinizin ve başınıza gelenlerin üzüntüsüne katlanabilmeniz için (söz tutmamanıza karşılık) Allah size tasa üstüne tasa verdi. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.[1]

154. Sonra o kederin ardından Allah size bir güven, bir grubunuzu kendinden geçiren uyuklama hali verdi; bir grup da kendi canlarının derdine düşmüşler, Allah hakkında haksız yere Cahiliye düşüncelerine kapılarak, "Bu işten bize ne?" diyorlardı. De ki: "İşin tamamı Allah'a aittir." Sana açmadıklarını içlerinde gizliyorlar: "Bu işte bizim görüşümüz alınsaydı burada öldürülmezdik" diyorlar. De ki: "Evlerinizde dahi olsaydınız, yine de haklarında ölüm yazılmış olanlar ölüp düşecekleri yere geleceklerdi. Bu, Allah'ın içinizde olanı ortaya çıkarması ve kalplerinizdeki şüpheyi gidermesi içindir. Allah kalplerde olanı bilir."[2]

---

geri dönüp Müslümanların işini bitirmeyi düşünmüşler, ancak dönme cesaretini gösterememişlerdir.

1 Bu âyet Müslümanların savaşın ikinci aşamasındaki dağılma durumunu tasvir etmektedir. Bir önceki âyette de belirtildiği gibi zaferin yenilgiye dönüşmesi bir imtihandı. Büyük sıkıntılarla karşı karşıya kalan Müslümanlar neye uğradıklarını şaşırmışlar, bekledikleri zafer ve ganimeti elde edemedikleri gibi yetmiş beş dolayında şehid vermişler ve birçoğu da yaralanmıştı. Müslümanlar bir bozgun hali yaşarken Hz. Peygamber'in şehid olduğu söylentisi, vatanlarının tehlikede oluşu, Kureyş ordusunun Medine'ye saldırarak yağma ve talan edip halkı kılıçtan geçirme korkusu gibi sıkıntılar Müslümanların üzüntülerini, kayıplarından başka tarafa yöneltmiş, bir manada onu azaltmış oldu.

2 Uhud Savaşı'ndaki bozguna rağmen Hz. Peygamber'in zafere kavuşacağına inanan ve onunla birlikte düşmana karşı var gücüyle vuruşan bir gruba Allah Teâlâ hafif bir uyuklama hali vererek dinlenmelerini ve heyecanlarının yatışmasını sağlamıştı (Buhârî, "Tefsîr", 3/11). Müslümanlar düşmanın kendilerini imha etmesinden veya Medine'yi yağmalamasından endişe ediyorlardı. Böyle bir ortamda hafif bir uyku korkuyu gidermiş, gergin olan sinirlerini yatıştırmış, böylece huzur ve güvene kavuşarak yepyeni bir güç kazanmışlardı.
Savaşta kendi canlarının derdine düşen bir grup münafık ise savaşın seyri müminlerin aleyhine dönünce onlardan intikam alırcasına duygularını ortaya koyuyor, Cahiliye kafasıyla Allah hakkında kötü şeyler düşünüyor ve Hz. Muhammed'in peygamberliği konusunda tereddüt uyandıracak sözler söylüyorlardı.

155. İki ordunun karşılaştığı gün sizden bozguna uğrayanlar var ya, sırf yaptıkları bazı şeyler yüzünden şeytan onların ayaklarını kaydırmıştı. Şüphe yok ki Allah onları affetmiştir, Allah çok bağışlayıcıdır, pek halîmdir.
156. Ey iman edenler! Sizler, sefere çıkan veya savaşa giren kardeşleri hakkında -Allah sonunda bunu kalplerinde bir hasret acısı kılsın diye- "Onlar yanımızda olsalardı ölmezlerdi ve öldürülmezlerdi" diyen inkârcılar gibi olmayın. Hayat veren de öldüren de Allah'tır; Allah yaptıklarınızı görmektedir.
157. Andolsun ki Allah yolunda öldürülür veya ölürseniz biliniz ki Allah'tan gelecek bir bağışlama ve bir rahmet, onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır.
158. Andolsun ki, ölseniz de öldürülseniz de Allah'ın huzurunda mutlaka toplanacaksınız.
159. Sen onlara sırf Allah'ın lütfu sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onların bağışlanmasını dile, iş hakkında onlara danış, karar verince de Allah'a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever.[1]
160. Allah size yardım ederse artık sizi yenecek hiçbir kimse yoktur; eğer sizi yardımsız bırakırsa O'ndan sonra size kim yardım edebilir? Müminler yalnız Allah'a güvensinler.
161. Hiçbir peygamber savaşanların hakkını zimmetine geçirmez. Kim böyle bir haksızlık yaparsa kıyamet günü, zimmetine geçirdiğini yük-

---

Savaşa katılan münafıklar, "Bu işten bize ne" diyerek savaş hakkındaki kararda kendilerinin sorumluluğu bulunmadığına, savaşın planlanmasında görüşlerine uyulmadığına, dolayısıyla sorumluluğun meydan savaşını isteyen müminlere ve onların sözünü dinleyen Hz. Peygamber'e ait olduğuna işaret ediyorlardı. Buna karşılık yüce Allah, "De ki: İşin tamamı Allah'a aittir" buyurarak emir ve iradenin kendisine mahsus olduğunu, galibiyet veya mağlûbiyetin ezeldeki takdirine uygun olarak meydana geldiğini haber vermiş; ölenlerin de Allah tarafından takdir edilmiş ecelleriyle öldüklerini, eceli gelenlerin evlerinden çıkmasalar bile ölümden kurtulamayacaklarını, her insanın ölümü nerede takdir edilmişse gidip orada öleceğini bildirmiştir.

1 Hz. Peygamber, Allah'ın kendisine lütfettiği güzel ahlâk sayesinde Uhud Savaşı'nda İslâm ordusunun yenilmesine sebep olanlara merhametle muamele etmiştir. Allah Teâlâ 152. âyette müminlerin bu savaştaki hatalarını affettiğini ilân etmiş, burada da Hz. Peygamber'e onları affetmesini, bağışlanmaları için dua etmesini emretmiştir.
"İş hakkında onlara danış" şeklindeki ilâhî buyrukla Hz. Peygamber'e bile ashabına danışması emredilmiştir. Başka bir âyette de "İşleri aralarındaki danışma ile yürür" (Şûrâ 42/38) buyurulmuş, istişare etmek genel olarak Müslümanların üstün meziyetleri arasında sayılmıştır.

lenmiş olarak gelir; sonra herkese kazanmış olduğunun karşılığı, kimse haksızlığa uğratılmaksızın tastamam ödenir.[1]

162. Allah'ın rızası peşinde olan, Allah'ın gazabına uğrayan gibi olur mu hiç! Bunun varacağı yer cehennemdir; o ne kötü bir varış yeridir!

163. Onlar (Allah'ın razı oldukları) Allah katında derece derecedir. Allah onların yaptıklarını görmektedir.

164. Andolsun ki içlerinden, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, onları arındıran, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle Allah, müminlere büyük bir lütufta bulunmuştur. Hâlbuki daha önce onlar, apaçık bir sapkınlık içinde bulunuyorlardı.

165. Düşmanınıza iki mislini verdirdiğiniz kayıp kendi başınıza gelince "Bu nereden başımıza geldi?" mi diyorsunuz? De ki: "O, kendinizdendir." Doğrusu Allah her şeye kadirdir.[2]

166. İki ordunun karşılaştığı günde başınıza gelenler, Allah'ın izniyle oldu ve bu, müminleri belli etmek içindi.

167. Bir de münafıkları ortaya çıkarması için... Onlara, "Gelin, Allah yolunda savaşın veya hiç olmazsa savunmada bulunun" denildi. Onlar, "Savaş olacağını bilsek elbette size katılırız" dediler. O gün onlar imandan çok küfre yakındılar. Kalplerinde olmayanı ağızlarıyla söylüyorlardı. Gizlediklerini Allah onlardan daha iyi bilir.[3]

168. Onlar, oturup kardeşleri hakkında, "Bizi dinleselerdi öldürülmezlerdi" diyenlerdir. De ki: "Eğer sözünüzde doğru iseniz, ölümü başınızdan savın!"

169-170. Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma! Bilâkis onlar diridirler; Allah'ın, lütuf ve kereminden kendilerine verdikleriyle sevinçli bir halde rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadırlar. Arkalarından gelecek ve henüz kendilerine katılmamış olan şehid kar-

---

1 Hz. Peygamber'in stratejik bir noktaya yerleştirdiği okçuların bir kısmı, başlangıçta İslâm ordusunun müşrikleri püskürttüğünü görünce zaferin kazanıldığını zannederek nöbet yerini terk ettiler. Bu durum savaşın Müslümanların aleyhine dönmesine sebep oldu. Hz. Peygamberin onlara "Bizim ganimetleri taksim etmeyip gizleyeceğimizi mi sandınız?" dediği ve âyetin bu sebeple indiği rivayet edilmiştir.

2 Müslümanlar Bedir Savaşı'nda müşriklerden yetmiş kişiyi öldürmüşler, bir o kadar da esir almışlardı; Uhud Savaşı'nda ise yetmiş şehid verdikten sonra ağır bir yenilgiye uğrayınca, "Bu nereden başımıza geldi?" diyerek yenilginin sebebini sormaya başladılar. Âyette, "De ki: O, kendinizdendir" ifadesiyle yenilginin sebebine yani okçuların nöbet yerini terk ederek ganimet toplamaya koşmalarına işaret edilmiştir.

3 "Savaş olacağını bilsek elbette size katılırız" şeklinde çevrilen cümle "Savaşmayı bilsek elbette size katılırız" şeklinde de anlaşılmıştır.

deşlerine de hiçbir keder ve korku bulunmadığı müjdesinin sevincini duymaktadırlar.[1]

171. Onlar Allah'tan gelen bir nimet, bir lütuf sebebiyle ve Allah'ın, müminlerin ecrini zayi etmeyeceği müjdesi ile de sevinç içerisindedirler.

172. Bunca yara aldıktan sonra yine Allah'ın ve peygamberin çağrısına koşanlar var ya işte onlardan bu güzel davranışta bulunan ve karşı gelmekten sakınanlar için de büyük mükâfat vardır.

173. Birtakım insanlar onlara, "İnsanlar size karşı asker toplamışlar, onlardan korkun" dediler de bu, onların imanlarını arttırdı ve "Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!" diye cevap verdiler.[2]

174. Bunun üzerine Allah'ın lütuf ve keremiyle kendilerine hiçbir fenalık dokunmadan geri döndüler Allah'ın rızasına da uymuş oldular. Allah büyük lütuf sahibidir.[3]

175. Bakın, bu şeytan ancak kendi yandaşlarını korkutur. Mümin iseniz onlardan korkmayın, benden korkun.[4]

176. (Resulüm!) İnkârda yarışanlar seni üzmesin; Onlar Allah'a hiçbir zarar veremeyeceklerdir. Allah âhirette onların hiç nasibi olmasın istiyor; onlar için büyük bir azap vardır.

---

1 Allah yolunda öldürülenler görünürde ölmüş olsalar bile Allah'ın kendilerine bahşettiği özel bir hayatla diridirler. Onların hissetme, lezzet ve zevk alma kabiliyetleri vardır; Allah katında, O'nun eşsiz lütuflarıyla mutlu bir hayat yaşamaktadırlar; fakat dünyadaki insanlar bunu fark edemezler. Çünkü şehidlerin hayatları mahiyet ve boyut bakımından dünyadakilerden farklıdır (ayrıca bk. Bakara 2/154).

2 Kureyş ordusu kumandanı Ebû Süfyân askerleriyle birlikte Mekke'ye dönerken karşılaştığı bir kervanın adamlarına, "Muhammed'e rastlarsanız ona, kendilerini toptan yok edeceğimizi söyleyin" diyerek Müslümanları korkutmak istedi. Bu söz Müslümanlara ulaştığında onlar, "Allah bize yeter, O ne güzel vekildir" dediler. Bu olay üzerine inen bu âyet Müslümanların Allah ve resulüne olan imanlarını, güvenlerini ve kararlılıklarını göstermektedir.
"Bu, onların imanlarını arttırdı" buyurulmuştur; çünkü bir tasdik psikolojisi olarak imanın, yakīnin (kesinlik) üst derecelerine doğru yükselmesi bir artıştır; nitekim Kur'an'da da bu yükselişe "artış" denmiştir. Ayrıca yakīndeki derece eksikliğine de küfür denilemez; çünkü küfür ancak iman esaslarını bilinçli olarak eksiltmekle gerçekleşir.

3 Hz. Peygamber'in kumandasındaki Müslümanlar, Uhud Savaşı'nın ardından çekilip giden düşmanı takip etmek üzere Hamrâülesed'e kadar gelmişler ve geri dönmesi muhtemel olan düşmanı burada karşılamak için üç gün beklemişlerdir. Düşman geri dönmeye cesaret edemeyip Mekke istikametinde yol alınca Müslümanlar da burada alışveriş yaparak hem kazanç sağlamışlar hem bu hareketlerinden dolayı Allah'ın rızasını kazanmışlardır.

4 Âyetin birinci cümlesi şöyle de anlaşılmıştır: "Bakın, bu şeytan ancak kendi yandaşlarıyla korkutuyor. Mümin iseniz onlardan korkmayın, benden korkun".

177. İmanı küfürle değiştirenler, şüphesiz Allah'a bir zarar veremeyeceklerdir. Onlar için elem verici bir azap vardır.

178. İnkâr edenler, kendilerine vermiş olduğumuz fırsatın sakın onlar için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Onlara verdiğimiz fırsat ancak günahlarını arttırmaya yarıyor. Onlar için alçaltıcı azap vardır.

179. (Ey inkâr edenler!) Allah müminleri, pisi temizden ayırmadan bulunduğunuz hal üzere bırakacak değildir. Allah size gaybı da bildirecek değildir; fakat Allah (gaybı bildirmek için) peygamberlerinden dilediğini seçer. Artık Allah'a ve peygamberlerine iman edin; inanır ve sakınırsanız sizin için büyük bir ecir vardır.[1]

180. Allah'ın lütfundan kendilerine verdiği nimette cimrilik gösterenler, sakın bunun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar, bilâkis bu onlar için kötüdür. Cimrilik ettikleri mal kıyamet günü boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

181. "Allah fakirdir, biz zenginiz" diyenlerin sözünü andolsun ki Allah işitmiştir. Hem bu söylediklerini hem de haksız yere peygamberleri öldürmelerini elbette (bir tarafa) yazacağız ve "Yakıcı azabı tadın!" diyeceğiz.[2]

182. Bu, ellerinizle yapmış olduğunuzun karşılığıdır. Yoksa Allah kullara asla zulmedici değildir.

183. Onlar, "Doğrusu Allah, ateşin yakıp bitireceği bir kurban getirinceye kadar hiçbir peygambere inanmama hususunda bizden söz aldı" diyenlerdir. De ki: "Benden önce nice peygamberler size mûci-

---

1 Müslümanların Uhud Savaşı'ndaki yenilgilerinin hikmetlerinden biri de gerçek müminlerle münafıkların birbirinden ayırt edilmesini sağlamaktır. Müslümanlar Medine'de çoğalarak bir güç oluşturunca İslâm'a inanmadığı halde çeşitli sebeplerle Müslüman görünenlerin sayısı da arttı. Allah Teâlâ bu karışık durumun devam etmesini istemediği için samimi müminleri münafıklardan ayırt edecek bir sebep meydana getirdi ki o da Uhud Savaşı'dır.
Cenâb-ı Allah dileseydi müminlere gayb bilgisi vererek onları münafıkların kalplerinden haberdar ederdi. Ancak bu O'nun kanununa aykırıdır. Çünkü O, evrendeki her şeyi bir sebebe bağlamış; gayb bilgisinin ise kendisine mahsus olduğunu, sadece peygamber olarak seçtiği bazı kullarını bu bilgilerin bir kısmından vahiy yoluyla haberdar ettiğini bildirmiştir.

2 Bakara sûresinin "Kim Allah'a güzel bir borç verirse Allah da bunu kat kat fazlasıyla öder" meâlindeki 245. âyeti indiğinde buradaki zarif ifadeyi anlamazlıktan gelen yahudiler, işi alaya almış ve "Allah servetini kaybetti, şimdi de kullarından borç istiyor" demişler, bunun üzerine bu âyet inmiştir. Yahudilerin bu alaylı ifadelerinin, peygamberleri öldürme günahı ile birlikte anlatılması, bir taraftan bu sözleri söylemenin büyük bir suç sayıldığını, diğer taraftan da onların ilk günahının bu olmadığını, daha önce de peygamberlerin canlarına kıydıklarını göstermektedir.

zeler ve dediğiniz şeyi getirmişlerdi. Doğru söylüyorsanız onları niçin öldürdünüz?"[1]

184. Seni yalanladılarsa bil ki senden önce belgeler, sahîfeler ve aydınlatıcı kitap getiren peygamberler de yalancılıkla suçlanmışlardı.

185. Herkes ölümü tadacaktır; yaptıklarınızın karşılığı size eksiksiz olarak ancak kıyamet gününde verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılır da cennete konursa artık kurtulmuştur. Dünya hayatı zaten aldatıcı şeylerden ibarettir.

186. Andolsun ki mallarınız ve canlarınız konusunda denemeden geçirilirsiniz; şüphesiz sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve Allah'a ortak koşanlardan birçok üzücü şey işitirsiniz. Eğer sabreder ve sakınırsanız bilin ki bu size gereken davranışlardandır.

187. Allah, kendilerine kitap verilenlerden, "Onu insanlara mutlaka açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz" diye sağlam söz almıştı. Ama onlar bunu kulak ardı edip kitabı az bir dünyalıkla değiştiler. Karşılığında aldıkları ne kadar da değersiz![2]

188. Sanma ki yaptıklarından memnun olanlar, yapmadıklarıyla övülmekten hoşlananlar, evet, sanma ki onlar azaptan kurtulacaklardır! Onlar için elem verici bir azap vardır.[3]

---

1 Rivayete göre Medine yahudilerinden bir grup Hz. Peygamber'e gelerek, "Ey Muhammed! Sen peygamber olduğunu ve sana Allah tarafından bir kitap gönderildiğini iddia ediyorsun. Oysa Allah bizden, ateşin yakacağı bir kurban getirinceye kadar hiçbir peygambere inanmamamız hususunda söz aldı. Bize böyle bir mûcize gösterirsen seni tasdik ederiz" demişler, bunun üzerine bu âyet inmiştir (Râzî, IX, 121).
Allah'a kurban takdim etme olayı İsrâiloğulları'na gönderilen peygamberlerin mûcizesi idi. Bir peygamberin Allah tarafından gönderilmiş olduğunu ispat etmesi için bir kurban kesilir, peygamber kalkar dua eder, bunun üzerine gökten inen bir ateş o kurbanı yakardı. Âyetten peygamberlerin bu tür mûcizeler getirdikleri anlaşılmakla birlikte "böyle bir mûcize getirmediği takdirde hiçbir peygambere inanmamalarını emrettiği" anlamı çıkmaz. Bilakis âyet onları yermektedir. Çünkü bunların ataları istedikleri bu mûcizeyi getirmiş olan peygamberleri de öldürmüşlerdir.

2 Allah Teâlâ gönderdiği kitapları insanlara tebliğ etme ve açıklama işini başta görevli peygamber olmak üzere o dinin mensuplarına emretmiştir; nitekim bu âyette bildirildiği üzere Tevrat'ta yahudilerden, İncil'de de hıristiyanlardan, kendilerine indirilen kitabı ve içerisindeki hükümleri -son peygamber hakkındaki bilgiler dâhil olmak üzere- insanlara açıklayacaklarına, onu gizlemeyeceklerine dair söz almıştı. Buna rağmen onlar dünya menfaatini görünce Allah'a verdikleri sözü göz ardı ettiler ve kitaplarındaki âyetleri gizlediler.

3 Hz. Peygamber yahudilere bir mesele sormuş, yahudiler sorunun gerçek cevabını gizleyerek kasten yanlış cevap vermişler; sorusunu cevaplandırdıkları için Hz. Peygamber'in kendilerini takdir etmesini beklerlerken gerçeği gizledikleri için de sevinmişlerdi. Âyet onların bu tutarsızlıklarını yüzlerine vurmuştur. Bununla

189. Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. Allah'ın her şeye gücü yeter.

190. Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün farklı oluşunda aklıselim sahipleri için elbette ibretler vardır.

191. Onlar ayakta dururken, otururken, yatarken hep Allah'ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler: "Rabbimiz! Sen bunu boş yere yaratmadın, seni tenzih ve takdis ederiz. Bizi cehennem azabından koru!

192. Rabbimiz! Sen kimi ateşe sokarsan hiç şüphe yok onu rezil etmiş olursun. Zalimlerin hiç yardımcıları yoktur.

193. Rabbimiz! Doğrusu biz 'Rabbinize inanın!' diyerek, imana çağıran bir davetçiyi işitip iman ettik. Rabbimiz! Günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi sil ve bize iyilerin ölümünü nasip et.

194. Rabbimiz! Peygamberlerin aracılığıyla bize vaad ettiklerini ver bize; kıyamet gününde bizi rezil etme. Sen asla sözünden caymazsın."

195. Rableri onların dualarına şöyle karşılık verir: "Şüphesiz ben, erkek olsun kadın olsun -ki birbirinizden meydana gelmişsinizdir- sizden bir şey yapanın emeğini asla boşa çıkarmam. Hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, benim yolumda eziyete uğratılanların, savaşanların ve öldürülenlerin, işte onların günahlarını elbette sileceğim. Andolsun ki, Allah katından bir mükâfat olarak onları altından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Şüphe yok ki nimetin güzeli Allah'ın katındadır!"[1]

---

birlikte âyetin hükmü umumi olup bu karakteri taşıyan herkes için geçerlidir. Bunlar övülmeye lâyık bir iş yapmadıkları halde kendilerinin dindar, Allah'tan korkan bir mümin olarak bilinmelerinden ve bu özelliklerle övülmekten hoşlanırlar. Bu sebeple Allah Teâlâ bu karakterdeki kimselerin azaptan kurtulamayacaklarını haber vermiştir.

1 Cenâb-ı Allah, engin merhametiyle kadın erkek ayırımı gözetmeksizin, Allah'a samimiyetle dua eden herkesin duasını kabul edeceğini ve iyi amel işleyenlere karşılığını vereceğini bildirdikten sonra "birbirinizden meydana gelmişsinizdir" buyurarak kadınla erkeğin birbirinin tamamlayıcısı olduklarını bildirmiştir. İki cinsten her birinin diğerinde bulunmayan özellikleri vardır; ancak bunlar üstünlük sebepleri değil birbirini tamamlayıcı özelliklerdir.
Müminlerin annesi Ümmü Seleme, "Ey Allah'ın resulü! Allah Teâlâ Kur'an'da (erkeklerin hicretini övüyor), kadınların hicreti hakkında hiçbir şey söylemiyor" (Tirmizî, "Tefsîr", 5) diyerek hicret ve cihad edenlere vaad edilen mükâfatlarda kendilerinin de payı bulunup bulunmadığı konusunda tereddütlerini ifade etmiş, bunun üzerine bu âyet inerek tereddütlerini gidermiştir. Çünkü onlar da erkeklerle beraber Allah yolunda çeşitli eziyet ve işkencelere katlanmışlar; müşriklerin baskıları neticesinde hicret etmeye ve yurtlarından çıkmaya mecbur kalmışlardır. Ayrıca ihtiyaç anında savaşlara da katılarak hastalara bakma, yaralıları tedavi etme, askerlere su verme vb. hizmetler görmüşler, hatta gerektiğinde düşmanla yiğitçe vuruşmuşlardır.

196. İnkâr edenlerin (gönüllerince) diyar diyar dolaşmaları sakın seni yanıltmasın;
197. Kısa süren bir faydalanma... Sonra sığınakları cehennem. Ne kötü bir mesken!
198. Fakat rablerine karşı gelmekten sakınanlara, Allah katından bir ikram olarak, altından ırmaklar akan cennetler vardır; orada temelli kalacaklardır. Allah katındaki mükâfat iyi kimseler için daha hayırlıdır.[1]
199. Ehl-i kitap'tan öyleleri vardır ki hem Allah'a hem size indirilene hem de kendilerine indirilmiş olana inanırlar, Allah'a karşı saygı duyup Allah'ın âyetlerini az bir pahaya değişmezler. İşte onların rableri katında mükâfatları vardır. Şüphesiz Allah hesap görmekte çok çabuktur.
200. Ey iman edenler! Sabredin, kararlılıkta yarışın, düşmana karşı hazırlıklı olun (birbirinize dayanıp bağlanın), Allah'a karşı gelmekten sakının ki başarıya ulaşabilesiniz.[2]

4. NİSÂ SÛRESİ

İndiği yer Medine, iniş sırası 92, âyet sayısı 176'dır. Sûrenin tek ismi vardır, o da "kadınlar" manasına gelen "en-Nisâ"dır. Sûre akrabalık bağında belirleyici rol oynayan ana rahmine atıfta bulunarak başlamış, akraba arasındaki miras hükümlerini düzenleyen bir âyetle son bulmuş, arada ise birçok âyet kadınlarla ilgili hükümler, açıklamalar ve değerlendirmeler getirmiştir. Bu durumda sûre adını muhtevasından almaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de "kadınlar" adlı bir sûrenin bulunması, onlar için bir onurlandırma, daha önce hep ikinci planda tutulmuş ve hakları verilmemiş kadınlarla ilgili -büyük ölçüde Medine döneminde gerçekleştirilen- inkılâbın bir sembolü ve işareti olarak da değerlendirilebilir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretip yayan rabbinize itaatsizlik-

1 Bu üç âyette Hz. Peygamber'in şahsında müminlere hitap edilerek yoksulluk çeken müminler teselli edilmekte ve kâfirlerin yeryüzünde nimetler içerisinde dolaşmalarına aldanmamaları gerektiği bildirilmektedir. Çünkü onlara verilen geçici nimetlerin Allah katında hiçbir değeri yoktur. Bu durum 197. âyette açıkça ifade edilmiştir, Oysa 198. âyette Allah'a içtenlikle kulluk eden müminlere cennet nimetleri vaad edilmiştir.

2 Sûrenin muhtelif yerlerinde dinin esasları ve pratikleri konusunda açıklamalar yapılmıştı; burada da bu görevlerin yerine getirilebilmesi için kullara düşen vazifeler üzerinde durulmuştur.

ten sakının. Adını anarak birbirinizden dilek ve istekte bulunduğunuz Allah'a saygısızlıktan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.[1]

2. Yetimlere mallarını verin, temizi pis olanla değişmeyin, onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin; zira bu büyük bir günahtır.

3. Yetimlerin hakkına riayet edemeyeceğinizden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan câriye ile yetinin; bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.

4. Kadınlara mehirlerini borcunuzu öder gibi verin. Eğer onun bir kısmını size gönül razısıyla verirlerse onu da âfiyetle yiyin.

5. Allah'ın geçiminize dayanak kıldığı mallarınızı aklı ermezlere vermeyin; o mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel şeyler söyleyin.

6. Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin; eğer onlarda akılca bir olgunlaşma görürseniz hemen mallarını kendilerine verin, büyüyecekler de mallarını alacaklar diye o malları israf ile ve tez elden yiyip tüketmeyin. Zengin olan (veli) yetim malına tenezzül etmesin, yoksul olan da kararınca yesin. Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman yanlarında şahit bulundurun; hesap sorucu olarak da Allah yeter.[2]

7. Anne babanın ve yakınların bıraktıklarından erkeklere pay vardır; yine anne babanın ve akrabanın bıraktıklarından kadınlara da pay vardır; azından çoğundan, belli pay.[3]

---

1 Yaratanı bir, özü ve aslı bir (tek nefis), ilk oluşta anası babası bir, sonraki oluşlarda da soyu ve ailesi bir olan insanların yalnızca bu birlikten kaynaklanan birtakım hakları ve ödevleri (bu manada insan hakları) olacaktır, olmalıdır; Nisâ sûresi de bu hakların ve ödevlerin önemli bir kısmını açıklamak üzere gönderilmiştir. Kur'an'da nefis (çoğulu enfüs), "insan, insanın veya başka bir şeyin kendisi, insanın hayatta iken insan olmasını sağlayan (insanın onun sayesinde, ona sahip olduğu için insan olduğu), ölünce de ebedî varlığını devam ettiren unsuru" manalarında kullanılmıştır.

2 Bu âyetlerde asıl konu olarak yetimleri ve mallarını korumak, kendilerine iyi davranmakla ilgili emir ve tavsiyelere yer verilmiştir, birden fazla kadınla evlenme konusu dolaylı olarak zikredilmiş, yetimlerin haklarına riayet konusunda kendine güvenmeyenlerin başka kadınlarla, birden fazla kadını bir arada tutarak haksızlık etmekten korkanların da tek kadınla evlenmeleri istenmiştir. Erkeğin birden fazla kadınla evlenme imkân ve uygulamasını İslâm getirmemiş, mevcut uygulamayı belli şartlara ve hukuk kurallarına bağlamak suretiyle iyileştirerek kısmen devam ettirmiştir. Tavsiye edilen tek kadınla evlenmektir. 129. âyette ise birden fazla kadınla fiilen evli olanlara hitap edilmiş, hiç olmazsa adaletsizlikte, farklı ilgi ve muamelede ölçünün kaçırılmaması istenmiştir.

3 Nisâ sûresi, başta kadınlar olmak üzere aile fertlerinin haklarını açıklamaya devam ediyor ve bu âyetle bir Cahiliye âdetini daha kaldırarak miras paylaşımında

8. (Vâris olmayan) yakınlar, yetimler ve yoksullar miras taksiminde hazır bulunurlarsa bundan, onları da rızıklandırın ve onlara güzel söz söyleyin.[1]

9. Geriye eli ermez, gücü yetmez çocuklar bıraktıkları takdirde korkacak olanların (başkalarının yetimleri için de) kalpleri sızlasın; Allah'tan sakınsın ve doğru söz söylesinler.

10. Yetimlerin mallarını haksız olarak yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş dolduruyorlar. Zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir.

11. Allah size, çocuklarınız hakkında erkeğe, iki kadın payı kadar (vermenizi) emreder. (Mirasçılar) ikiden fazla kadın iseler bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer yalnız bir kadınsa yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, anne babasından her birinin mirastan altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da anne babası ona vâris olmuşlarsa annesinin hakkı üçte birdir. Ölenin kardeşleri varsa annesinin payı, vasiyetten ve borçtan sonra altıda birdir. Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin fayda bakımından size daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah tarafından konmuş paylardır; şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir.

12. Yapacakları vasiyetten ve borçtan sonra, eşlerinizin, çocukları yoksa, bıraktıklarının yarısı sizindir. Çocukları varsa bıraktıklarının dörtte biri sizindir. Çocuğunuz yoksa sizin de, yapacağınız vasiyetten ve borçtan sonra, bıraktığınızın dörtte biri onlarındır. Çocuğunuz varsa bıraktığınızın sekizde biri onlarındır. Eğer bir erkek veya kadının, annesi, babası ve çocukları bulunmadığı halde malı (diğer) mirasçılara

---

adaletli bir düzen koyuyor. İslâm'dan önce Araplar mirastan kadınlara ve kızlara pay vermezlerdi. Vârisler ya vasiyet ile ya da -vasiyet yok ise- güç ve yaşa göre belirlenen erkeklerden ibaret idi.

1 Bu âyet hem sosyal adalet hem de İslâm'ın insanlara telkin ettiği merhamet, şefkat, özgecilik, karşılık beklemeden yardım gibi erdemlerin benzeri bulunmaz bir başka örneğini ortaya koymaktadır. Vefat edip az veya çok bir mal bırakan kimsenin, kanunî mirasçıları yanında, mirastan payı bulunmayan uzak akrabası ve konu-komşusu, eşi-dostu arasında yoksullar ve hizmetçileri bulunabilir. Miras paylaşımı vesilesiyle muhtaçları nasiplendirmek için âyette zikredilen kimselere mirastan pay verilmesi ve gönüllerinin alınması tavsiye edilmiştir. Bu tavsiyeye uyulduğu takdirde nisbeten uzak oldukları için mirasçı olamayan akraba ve diğer ilgililerle mirasçılar arasına soğukluk, kıskançlık, dışlanmışlık gibi olumsuz duyguların girmesi de önlenmiş olacaktır. Bu âyetin, aşağıda gelecek olan miras âyetleriyle neshedildiğini (hükmünün kaldırıldığını) düşünenler olmuşsa da arada bir zıtlık, bir çelişki bulunmadığından, yani hem mirasçı olmayan yakınları ve yoksulları mirastan bir şeyler vererek nasiplendirmek hem de -mirasın, geri kalan büyük kısmından- mirasçıların paylarını vermek mümkün olduğundan nesih hükmüne varmak İbn Abbas'ın da dâhil bulunduğu birçok âlim tarafından isabetli bulunmamıştır (Buhârî,"Tefsîr", 4/3).

kalırsa ve bir erkek yahut bir kız kardeşi varsa, vasiyetten ve borçtan sonra her birinin payı altıda birdir. Bundan fazla iseler üçte bire ortaktırlar. Kimse zarar görmesin; Allah'ın hükmü budur. Allah her şeyi bilendir, hilim sahibidir.

13. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'a ve peygamberine itaat ederse Allah onu, altından ırmaklar akan cennetlere koyacaktır, orada devamlı kalıcıdırlar; işte büyük kazanç budur.

14. Kim de Allah'a ve peygamberine itaatsizlik eder ve sınırlarını aşarsa Allah onu, devamlı kalacağı bir ateşe sokar, onun için alçaltıcı bir azap vardır.[1]

15. Kadınlarınızdan çirkin fiilde bulunanlara karşı aranızdan dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye yahut Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde tutun.

16. İçinizden bu çirkin fiili işleyen ikilinin canlarını yakın. Eğer tövbe eder, durumlarını düzeltirlerse artık onlara eziyet etmekten vazgeçin; çünkü Allah tövbeleri çok kabul eden, çok esirgeyendir.[2]

---

1 Mirasın (terike) nasıl taksim edileceği geniş ölçüde bu âyetlerle sûrenin sonundaki 176. âyette açıklanmıştır. Sünnet ve icmâ delilleri de, bu âyetlerde yeterince açıklanmamış olan kısımların hükmünü açıklığa kavuşturmuştur. Miras hakkında ya kandan ve doğumdan ya da evlenmeden oluşan yakınlık esas alındığı için evlât edinme, kardeşlik sözleşmesi, sırf vasiyete dayalı miras paylaştırma usulleri ortadan kaldırılmıştır. Bu hükümler özellikle kadının payı açısından eleştirilmiş olsa da konuya, İslâm'ın getirdiği yükümlülükler bütünü, nimet-külfet dengesi gibi başka unsurlar göz önüne alınarak bakıldığında, bu dağıtım şeklinde adalet ve hakkaniyetin göz ardı edilmediği, hatta kadının çıkarının daha fazla korunduğu görülmektedir. Ayrıca bütün durumlarda kadının payı erkeğinkinin yarısı kadar değildir. Çocukları da bulunan bir ölünün mirası paylaştırılırken annesi ile babası hayatta iseler bunların payları altıda birer olmak üzere eşittir. Dede ve nine de böyledir. Anne-bir kardeşler birden fazla iseler mirasın üçte birini -erkek ve kadın- eşit olarak paylaşırlar. Bu eşit paylaştırmada ya mirasçının ölü ile ilişkisi ya da onu ölüye bağlayan vasıta göz önüne alınmıştır.

2 "Çirkin fiil" diye tercüme ettiğimiz fâhişe kelimesi Kur'an'da, hemcinsler arasındaki cinsel ilişki için de kullanılmıştır (Ankebût 29/28). Buradan hareketle âyetler lafızlarına uygun olarak yorumlandığında 15. âyette kadınların kendi aralarında yaptıkları fuhuştan (sevicilik, lezbiyenlik), 16. âyette de erkeklerin kendi aralarında yaptıkları fuhuştan (livata, homoseksüellik) bahsedildiği anlaşılmaktadır. Nûr sûresinin 2. âyetinde ise kadınlarla erkekler arasında yapılan fuhuş (zina) suçunun hükmü açıklanmıştır; şu halde suçların cezalarıyla ilgili hükümlerde bir değiştirme (nesih) söz konusu değildir. a) Seviciliğin cezası kadınları evlerde hapsetmektir; "Allah'ın onlara bir yol açması" ise hallerini düzeltmeleri ve erkeklerle evlenmeleridir. b) Livata suçunun cezası, bunu yapanlara söz ve fiille eziyet çektirmek, böylece bu iğrenç fiili işlemekten vazgeçmelerini sağlamaktır. Ceza olarak ne söyleneceği, ne yapılacağı âyette açıklanmamış, ic-

17. Allah'ın kabul edeceği tövbe, ancak bilmeden kötülük edip de sonra tez elden pişmanlık getirenlerin tövbesidir; işte Allah bunların tövbesini kabul eder; Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir.
18. Yoksa kötülükleri yapıp yapıp da içlerinden birine ölüm gelip çattığında "Ben şimdi tövbe ettim" diyenlerle kâfir olarak ölenler için kabul edilecek tövbe yoktur. Onlar için acı bir azap hazırlamışızdır.[1]
19. Ey iman edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helâl değildir. Apaçık bir edepsizlik yapmadıkça, onlara verdiğinizin bir kısmını ele geçirmek için -evlenme ve boşanma konusunda- engel çıkarmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmazsanız, Allah'ın hakkınızda çok hayırlı kılacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz.[2]
20. Eğer bir eşi bırakıp da yerine başka bir eş almak isterseniz, onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın. Siz onu, iftira ederek ve apaçık günah işleyerek mi geri alacaksınız?
21. Birbirinizle beraber olduğunuz halde, üstelik onlar sizden sapasağlam bir söz de almışken onu geri mi alacaksınız?[3]
22. Geçmişte olanlar bir yana, babalarınızın nikâhladığı kadınlarla evlenmeyin; çünkü bu bir edepsizliktir, iğrenç bir şeydir ve kötü bir yoldur.
23. Anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşin kızları, kız kardeşin kızları, sizi emziren anneleriniz, sütbacılarınız, eşlerinizin anneleri, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer onlarla birleşmiş değilseniz (nikâh ortadan kalktığında) kızlarını almanızda size bir sakınca yoktur. Kendi sulbünüzden olan oğullarını-

---

tihad ve uygulamaya bırakılmıştır. c) Kadınla erkek arasında yapılan fuhuşun cezası ise Nûr sûresinde (24/2) açıklandığı üzere yüzer sopadır.

1 İnsanlar yaşadıkları müddetçe tövbe kapısı açıktır. Günahkâr kişi hayatının son saniyelerine kadar tövbe etmez, dünya hayatından ümit kestikten ve gayb âlemine dâhil bulunan berzah ve âhiretle ilgili bazı gerçekleri gördükten, hissettikten sonra henüz can vermeden tövbe ederse, kabul edilmeyecektir (bk. Bakara 2/162; Âl-i İmrân 3/91).

2 "Kadınlara zorla vâris olmak" ya şahısları veya malları için söz konusu olmaktadır. İslâm'dan önce her ikisi de yapılmakta idi. Kadınlara karşı haksızlık ve zulüm demek olan bu âdetler ve uygulamalar İslâm'da kaldırılmış, haklar sahiplerine verilmiştir. "Apaçık bir edepsizlik yapmadıkça" kaydı iki şekilde anlaşılmıştır: Zina etmedikçe veya evlilik hukukuna riayetsizlik etmedikçe.

3 Evliliğin "sağlam bir sözleşme" olarak tanımlanması önemli bir hukuk inkılâbıdır. Boşanan kadınlara ertelenmiş olan mehirleri derhal ödenir, Cahiliye döneminde erkeklerin uyguladıkları, çeşitli bahanelerle ödenmiş mehirlerinin geri alınması âdeti ise günah sayılmıştır.

zın eşleri ve iki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı; ancak geçen geçmiştir, Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.[1]

24. Elinizin altında bulunan câriyeler müstesna, evli kadınlar da size haram kılındı; Allah'ın size emri budur. Bunlardan başkasını, iffetli yaşamak ve zina etmemek kaydıyla, mallarınızla (mehir ile) istemeniz size helâl kılındı. Onlarla karı-koca ilişkisi yaşamanıza karşılık kararlaştırılmış olan mehirlerini verin. Mehir kesiminden sonra karşılıklı anlaşmanızda size günah yoktur. Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir.[2]

25. İçinizden mümin ve hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse, ellerinizin altında bulunan mümin câriye kızlarınızdan alsın. Allah sizin imanınızı daha iyi bilmektedir. Birbirinizden türeyip gelmektesiniz. Öyleyse iffetli yaşamaları, zina etmemeleri, gizli dost tutmamaları şartıyla ve ailelerinin de izniyle onları nikâhlayıp alın, mehirlerini de âdete uygun olarak verin. Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa onlara, hür kadınların cezasının yarısı gerekir. Bu (câriye ile evlenmek), içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir; sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.[3]

---

1 Buradan itibaren üç âyette evlenme mânileri açıklanmaktadır. Hemen bütün dinlerde ve beşerî hukuklarda belli derecelerdeki yakınlar arasında evlenme yasaklanmış, bu yakınlık tarafların evlenmelerine mâni olarak değerlendirilmiştir. İslâm'a göre evlenme mânileri bu âyetler yanında sünnet ve icmâ kaynaklarına da dayanmış, bu kaynaklardaki açıklamalarla -aralarında evlenme akdi yapılması câiz olmayanlar listesi- tamamlanmıştır. Sütanne, sütbaba sütkardeşler ve diğer bazı süt hısımlarının -evlenmenin yasak olması bakımından- öz anne ve akraba gibi olmaları ilgili âyet ve hadislerle sabit olmuş, İslâm'a mahsus bir anlayış ve hükümdür. İlk iki yaşında çocuğu emziren kadın, tıpkı doğuran anne gibi çocuğun hayatının idamesini sağlamakta yani Allah Teâlâ çocuğun hayatının devamına sütanneyi vasıta kılmaktadır. Bu bakımdan emziren kadın anne kabul edilmiş, emen çocuğun onunla ve bir kısım yakınlarıyla evlenmesi haram kılınmıştır. Müctehidlerin çoğuna göre iki yaşını doldurmamış çocuğun midesine inen bir yudum süt dahi "süt hısımlığı" ilişkisi için yeterlidir. Bazı rivayetlere dayanarak bunu beş doyumluk emmeye kadar çıkaranlar olmuştur (Müslim, "Radâ", 26-32; Ebû Dâvûd, "Radâ", 9-11).

2 Bir kadının, aynı zamanda birden fazla erkeğin nikâhı altında olması câiz değildir. İslâm'dan önce var olan ve başlangıçta durumları ıslah edilen, sonra da ortadan kalkması için tedbirler alınan kölelik ve câriyelik sürerken, evli bir kadın köle olunca veya köle birine intikal edince önceki evlilik sona ermiş oluyor, yeni sahibinin onunla evli gibi yaşaması câiz oluyordu. Âyetten açıkça anlaşıldığı gibi mehir kesildikten sonra onu arttırma veya eksiltme şeklinde ek anlaşmalar câizdir.

3 Burada (âyet metninde) câriye olmayan kadınlar için kullanılan muhsan vasfı "hür" manasında, câriyeler için kullanılanı ise "iffetli, namuslu" manasındadır (krş. Nisâ 4/24). Müminler hür ve Müslüman kadınlarla evlenebilmek için ge-

26. Allah size bilmediklerinizi açıklamak ve sizi, sizden öncekilerin yollarına iletmek, günahlarınızı bağışlamak istiyor. Allah hakkıyla bilmektedir, hikmet sahibidir.[1]
27. Allah sizin tövbenizi kabul etmek ister; nefsânî arzularına uyanlar ise büsbütün yoldan çıkmanızı isterler.
28. Allah yükünüzü hafifletmek ister; çünkü insan zayıf yaratılmıştır.[2]
29. Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret dışında, mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir.
30. Kim haddi aşarak ve haksızlığa saparak bunu yaparsa onu ateşe koyacağız ve bu Allah'a çok kolaydır.[3]

---

rekli bulunan maddî güce sahip olmazlarsa daha az bir masrafla câriye nikâhlayabiliyorlardı. Câhiliye devrinde câriye sahipleri, bunları ücret karşılığında fuhuş yapmak üzere kiralar ve üzerlerinden para kazanırlardı. Âyet bu çirkin ve insanlık dışı âdeti de ortadan kaldırmış, câriyelerle evlenmenin namuslu, ciddi ve hukukî bir evlenme olmasını istemiştir. Evli kadınların zinasına -tarihte az da olsa- uygulanan recim cezası Kur'an'da yoktur. "Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa onlara, hür kadınların cezasının yarısı gerekir" buyurulduğuna göre uygulanacak ceza recim değildir; çünkü onun yarısı olamaz. Şu halde zina eden evli hür kadınların cezası yüz, câriyelerin cezası ise elli sopadır. Bu anlayışa göre hadislerde ifade edilen recim cezası ya Müslümanlara uygulanan bir ceza değildir ya da evlilerin zina suçunun had cinsinden cezası olmayıp ta'zîr türünden bir cezasıdır ve uygulanması ceza siyasetinin gereğine göre yetkililere bırakılmıştır.

1 "... öncekilerin yolları"ndan maksat, Allah Teâlâ'nın Hz. Âdem'den itibaren gönderdiği peygamberlerin ümmetlerine gösterdikleri yollar, bildirdikleri inanış ve yaşayış bütünüdür. Şûrâ sûresinin 13. âyeti de bu manayı desteklemektedir.

2 İnsanın zayıf yaratılmasından maksat, kulluk imtihanını kazanabilecek kadar güç ve donanımdan mahrum olması değil, imtihan gereği -iradesi ve gücü yanında- bazı zaaflarının bulunmasıdır. Allah kullarını imtihan için bile olsa çıkmaz yollara zorlamaz, taşınamaz yüklerin altına sokmaz. Her bir yükümlülüğün, olağan üstü veya olağan dışı hallere bağlı kolaylıkları, yükü hafifletici ruhsatları vardır (Bakara 2/185).

3 Bu âyette, en geniş manasında yani "karşılıklı rızaya dayanan ve konusu maddî değerler olan hukukî işlem" anlamında ticaretten söz edilmekte; bu yollar dışında kalan, bunlara ters düşen ve bundan dolayı haksız (bâtıl) diye nitelenen yol ve şekillerle insanların mallarını ellerinden almak ve bunlardan yararlanmak yasaklanmaktadır. Hırsızlık, gasp, rüşvet, faizcilik ve tefecilik, fâhiş fiyat, aldatma bu bâtıl yolların ve şekillerin yaygın olanlarıdır. "Kendinizi öldürmeyin" cümlesinde hem hayatın hem de kamu düzeninin korunmasını hedefleyen önemli işaretler mevcuttur. Şöyle ki haksızlık, hukukî ve sosyal adaletsizlik anarşiyi doğurur veya körükler, bir kere toplum düzeni bozulup asayiş ortadan kalkınca can güvenliği de tehlikeye düşer; yalnız haksızlığa uğrayanlar değil, başkasının malını haksız olarak alıp yiyen veya başkasının canına haksız olarak

31. Eğer size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi değerli bir yere koyarız.
32. Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri iç çekerek arzu etmeyin. Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri var, kadınların da kazandıklarından nasipleri var. Allah'ın lütfundan isteyin; şüphesiz Allah her şeyi bilmektedir.[1]
33. Anne, baba ve akrabanın geride bıraktıklarından her biri için yakın vârisler belirledik. Antlaşma yoluyla yakınlık bağı kurduğunuz kimselere de paylarını verin. Bilin ki Allah her şeyi görmektedir.[2]
34. Allah'ın, (iki cinse) birbirinden farklı özellik ve lütuflar bahşetmesi ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar. Sâliha kadınlar Allah'a itaatkârdır; Allah'ın korumasına uygun olarak, kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar. (Evlilik hukukuna) baş kaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür.[3]

---

kıyan da bu güvensizlikten nasibini alır, kendisi canından olduğu gibi yakınlarının da mal ve canları zarar görür.

1 Varlık ve nimetlerde eşitliği temin etmek mümkün değildir, mutlaka farklılıklar bulunacak ama bunlar kıskançlık ve kavga değil, yarış, yardımlaşma ve dayanışma vesilesi kılınacaktır.

2 Miras hükümleri gelmeden önce evlât ve kardeş edinme, vasiyet yoluyla miras bırakma, tazminat ve miras sözleşmesi yapma gibi âdetler vardı. Bir kısım müctehid ve müfessirler miras âyetlerinin bu uygulamaları ortadan kaldırdığını ifade etmişlerdir. Ebû Hanîfe'ye göre antlaşma (muvâlât akdi) bu âyete dayalı olarak vardır, yürürlükten kaldırılmamıştır.

3 Burada yalnızca kocaların değil, bütün erkeklerin koruyucu ve yönetici (kavvâmûn) olmaları iki gerekçeye dayandırılmıştır: a) Allah insanların bir kısmına diğerlerinden farklı kabiliyetler ve meziyetler vermiştir, bu cümleden olarak koruma ve yönetme bakımından erkekler kadınlardan daha uygun özelliklerle donatılmışlardır. b) Erkekler aile geçimini ve diğer malî yükümlülükleri üslenmişlerdir. Çağımızda "kavvâm" kelimesine yüklenen hâkim mana ise "aile reisliği"dir. İkinci nesil âlimlerinden Atâ, hukuku çiğneyen kadına uygulanacak müeyyide ile genel olarak kadını dövme konusundaki hadisleri birlikte değerlendirmiş ve şu sonuca varmıştır: Erkek, namusu lekeleyecek bir davranışta bulunmayan, yalnızca nâşize olan karısını dövemez, ancak ona karşı öfkesini ortaya koyabilir. Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'ye göre Atâ, âyette geçen dövmenin ibâha (serbest bırakma) ifade ettiğini, genel olarak erkeğin karısını dövmesini yasaklayan hadislerin ise kerâhet (mekruh ve çirkin görme) hükmü getirdiğini tesbit etmiş ve sonuç olarak "Koca, karısını dövemez" demiştir. Hz. Peygamber'in sözleri ve uygulaması göz önüne alındığında âyeti şöyle anlamak gerekiyor: "Kadın aile hukukunu çiğnediği ve yola gelmediği takdirde aile reisi yumuşak ve sert tedbirler

35. Eğer karı kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır.[1]
36. Allah'a kulluk edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın. Allah kendini beğenen ve böbürlenip duran kimseyi asla sevmez.
37. Bunlar cimrilik eden ve insanlara da cimriliği tavsiye eden, Allah'ın kendilerine lütfundan verdiğini gizleyen kimselerdir. Biz, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırladık.
38. Ve bunlar Allah'a ve âhiret gününe inanmadıkları halde mallarını, insanlara gösteriş için sarf edenlerdir. Bir kimsenin arkadaşı şeytan olursa o ne kötü bir arkadaştır!
39. Allah'a ve âhiret gününe iman edip de Allah'ın kendilerine verdiğinden harcasalardı ne olurdu sanki! Allah onların durumunu hakkıyla bilmektedir.
40. Şüphe yok ki Allah zerre kadar haksızlık etmez; o zerre, bir iyilik ise onu katlar, kendi katından da büyük mükâfat verir.[2]
41. Her bir ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onlara şahit tuttuğumuz zaman halleri nice olacak![3]

---

alsın, ama hemen aileyi dağıtmasın." Sert tedbirler arasında teorik olarak hafif sopa da vardır, ama bunun uygulanmasını Hz. Peygamber hoş görmemiştir.

1 Âyetin açık ifadesine göre hakem tayin edecek olan merci, karı ve koca veya bunların aileleri değil, devletin ilgili kurumudur (ülü'l-emr). Şikāk durumunda resmî kurum hakem tayin etmekle yükümlüdür, ancak bu yükümlülük karı kocanın da hakem tayinine engel teşkil etmez. Osmanlıların son dönemlerinde kabul edilen 1917 tarihli Hukūk-ı Âile Kararnâmesi şikāk durumunda başvurulan hakemlere "aile meclisi" adını vermiş ve meclisin yetkisi konusunda Hanefî mezhebinin değil, "hakemlere evliliği sonlandırma yetkisi veren" ictihadı kanunlaştırmıştır (md. 130).

2 36-40. âyetlerde, sûrenin ana konuları arasında bulunan cemiyet düzeni ve bu düzenin harcı durumundaki yapıcı sosyal ilişkiler üzerinde durulmakta, bu arada yakından uzağa doğru insanlara iyi davranmak, maddî ve manevi yardımda bulunmak, bunları gösteriş için değil, sırf Allah rızası için yapmak ve böylece cemiyet halinde dünya hayatını yaşarken de "bir Allah"a kulluğu gerçekleştirmek tavsiye ve teşvik edilmektedir. 36. âyette geçen "yakın komşu" ile evleri en yakında bulunan komşular, "uzak komşu" ile de nisbeten daha uzakta oturan komşular kastedilmiştir. İlkiyle akrabalık bağı bulunan, ikincisiyle akraba olmayan komşuların veya ilkiyle Müslüman, ikincisiyle gayrimüslim komşuların kastedildiği gibi daha başka yorumlar da yapılmıştır.

3 Kendilerine hak din ve peygamber gönderilen her ümmetin şahidi peygamberi olacaktır. Kıyamette Allah Teâlâ ümmetleri toplayacak, hesaba çekecek, pey-

42. Küfür yoluna sapıp peygamberi dinlemeyenler o gün, Allah'tan hiçbir haberi gizleyemez hale düşerek yerin altında kaybolmayı temenni ederler.

43. Ey iman edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, cünüp iken de -yolcu olan müstesna- gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya yolculuk halinde bulunursanız yahut sizden biriniz ayak yolundan gelirse ya da kadınlara dokunup da -bu durumlarda- su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin); yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır.[1]

44. Kendilerine kitaptan nasip verilenleri görmüyor musun? Sapkınlığı satın alıyorlar ve sizin de yoldan çıkmanızı istiyorlar.

45. Allah düşmanlarınızı daha iyi bilir. Gerçek bir dost (velî) olarak Allah yeter, bir yardımcı olarak da Allah kâfidir.

46. Yahudilerden bir kısmı kelimeleri yerlerinden saptırıyorlar. Dillerini eğip bükerek ve dine saldırarak "işittik ve karşı geldik; dinle, dinlemez olası, râinâ" diyorlar. Eğer onlar "Dinledik ve itaat ettik, dinle ve bizi gözet" deselerdi şüphesiz kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olacaktı; fakat inkârları sebebiyle Allah onları lânetlemiştir. Artık pek az inanırlar.[2]

47. Ey Ehl-i kitap! Biz birtakım yüzleri silip dümdüz ederek arkalarına çevirmeden yahut cumartesi yasaklarını çiğneyen kimseleri lânetlediği-

---

gamberlerini de şahit tutacaktır. İyi ahlâkı tamamlamak için gönderilen, bütün hak dinlerin değişmez esaslarını son olarak aydınlığa çıkaran ve uygulayan, insanlığa kıyamete kadar sürecek bir din ve nizam getiren hâtemü'l-enbiyâ da bütün peygamberlerin şahidi olacaktır.

1 Sarhoş eden içeceklerin yasaklanması alıştıra alıştıra olmuştur. Burada namaz kılarken sarhoşluk yasaklanıyor (diğer yasaklayıcı âyetler için bk. Bakara 2/219; Mâide 5/90).
Namaz kılabilmek için cünüp olanların boy abdesti, abdestsiz olanların da abdest almaları gerekir. Âyette geçen mazeretler bulunduğunda teyemmüm edilir. Teyemmüm, niyet edildikten sonra yer kabuğuna ait temiz toprak, kil, kum, taş gibi bir nesneye iki elin içi ile dokunup yüzü, sonra bir daha dokunup dirseklere kadar kolları meshederek yapılmakta, hem abdest hem de -cünüpler için- gusül yerine geçmektedir.

2 Bu âyette bir örneği verilen tahrif, müsbet mana ve değer ifade eden kelimeleri alıp ya ses benzerliğinden veya kelimelerin diğer manalarından yararlanarak olumsuz, kötü, aşağılayıcı maksatlarla kullanarak yapılmaktadır. Tahrifin başka çeşitleri de vardır: Kelimelerin yerlerini değiştirmek, kelimeleri başkalarıyla değiştirmek ve lafızla alâkası olmayan veya kastedilme ihtimali çok uzak bulunan manalar vererek sözü asıl manasından saptırmak. Bir kısım yahudiler ve hıristiyanlar tahrifin bütün şekillerini yapmışlar, hem kendilerini aldatmışlar hem de başkalarını saptırmak istemişlerdir.

miz gibi onları da lânetlemeden önce, sizdekini doğrulamak üzere indirdiğimiz kitaba iman edin. Allah'ın emri mutlaka yerine gelecektir.[1]
48. Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını dilediği kimse hakkında bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse büyük bir günah işleyerek iftira etmiş olur.[2]
49. Kendilerini temize çıkaranlara ne dersin? Hayır, Allah dilediğini temize çıkarır ve kimseye kıl payı kadar haksızlık edilmez.
50. Bak, nasıl da Allah üzerine yalan uyduruyorlar! Apaçık bir günah olarak bu yeter.
51. Kendilerine kitaptan nasip verilenleri görmedin mi? Putlara ve bâtıla iman ediyorlar, sonra da kâfirler için "Bunlar Allah'a iman edenlerden daha doğru yoldadır" diyorlar.[3]
52. Bunlar Allah'ın lânetlediği kimselerdir. Allah'ın rahmetinden uzaklaştırdığı kimseye yardımcı bulamazsın.
53. Yoksa onların mülkten bir nasipleri mi var? Öyle olsaydı insanlara zerre miktarı bir şey vermezlerdi.
54. Yoksa onlar, Allah'ın lütfundan verdiği şeylerden dolayı insanlara haset mi ediyorlar? Oysa İbrâhim soyuna da kitabı ve hikmeti verdik ve onlara büyük bir hükümranlık bahşettik.
55. Onlardan bir kısmı İbrâhim'e inandı, kimi de ondan yüz çevirdi; kavurucu bir ateş olarak cehennem yeter.
56. Şüphe yok ki, âyetlerimizi inkâr edenleri gün gelecek bir ateşe sokacağız; onların derileri pişip acı duymaz hale geldikçe, derilerini baş-

---

1 "Yüzleri silip dümdüz etme"nin hakikat manası yüzdeki organları kaldırmak, yok etmek, mecaz manası ise bu organların işe yararlığını ortadan kaldırmak, çirkin, nursuz, işe yaramaz hale getirmektir. "Arkalarına çevirmek" ifadesi, bu organları kafanın arkasına koymak, bu organlar ile elde edilecek hayır, bereket, verimlilik ve saadetten mahrum bırakmak, kemale doğru ilerlemek yerine ilkelliğe doğru gerilemek şekillerinde yorumlanmıştır ("cumartesi adamlarının lânetlenmesi" hakkında bk. Bakara 2/65-66; A'râf 7 /163).

2 "Bundan başkasını dilediği kimse hakkında bağışlar" cümlesi icmâlî (kısa ve toplu) bir ifade olup konuyla ilgili diğer âyetler ile bir bütün teşkil edecek şekilde yorumlanmalıdır. Allah'ın hangi kullarına ceza vermeyi, hangilerine de vermemeyi dileyeceği yine kendisi tarafından diğer âyetlerde açıklanmıştır. Şartlarına uygun olarak tövbe eden kimse daha önce müşrik, Ehl-i kitap, günahkâr Müslüman olsa da Allah Teâlâ tarafından bağışlanacak ve tövbesi kabul edilecektir; çünkü O böyle vaad etmiştir. Tövbe etmeden ölen günahkâr müminler ise günahlarını karşılayan ve aşan sevapları, hayırları, iyi işleri, eserleri bulunmadığı takdirde -ebedî olarak değil- günahlarının cezasını çekecek kadar cehennemde kalacaklardır. Allah bunun böyle olmasını istemiş ve iradesini kitabında bildirmiştir (Ehl-i kitabın âkıbeti için bk. Bakara 2/62).

3 "Bâtıl" diye çevirdiğimiz "tâgūt"un anlamı için bk. Mâide 5/60.

ka yenisiyle değiştiririz ki acıyı duysunlar. Allah daima üstündür ve hikmet sahibidir.[1]

57. İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanları da, içinde ebediyen kalmak üzere, altından ırmaklar akan cennetlere sokacağız. Orada onlar için tertemiz eşler vardır ve onları koyu bir gölgeliğe alacağız.

58. Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğütler veriyor. Şüphesiz Allah her şeyi işitmekte, her şeyi görmektedir.[2]

59. Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü'l-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah'a ve peygambere götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzelidir.[3]

60. Sana indirilene ve senden önce indirilenlere inandıklarını ileri sürenleri görmedin mi? Onu tanımamaları kendilerine emredildiği halde tâgūtun önünde mahkemeleşmek istiyorlar. Şeytan da onları büsbütün saptırmanın yollarını arıyor.[4]

61. Onlara, "Allah'ın indirdiğine ve peygambere gelin" denildiği zaman münafıkların senden iyice uzaklaştıklarını görürsün.

---

1 Beden ruha ve şuura haz ve elemi ulaştıran bir vasıtadan ibarettir. Kişinin nefsi, ruhu ve şuuru değişmedikçe bedenin veya bir parçasının (acıyı beyne ileten sinir uçlarını içeren derinin) değişmesi kişinin de değişmesini, bir başka insan olmasını gerektirmez.

2 Emanet, korunması istenen maddî veya manevi değerdir. Kişinin kullanıp sahibine iade etmek üzere aldığı eşya emanet olduğu gibi devletin hizmet makamları da emanettir; ilim, din, antlaşma ve sözleşmeler, komşuluk hakları... emanettir. Bütün bunlar korunacak, muhatap ve ilgililerine teslim edilecek, ne maksatla verilmiş ise ona uygun olarak kullanılacaktır.

3 Buradan itibaren on bir âyetin asıl konusu itaattir. İtaat, sosyal, siyasî, hukukî, ahlâkî boyutlarıyla İslâmî hayat düzenini kuran temel kavram ve kurumlardan biridir. Allah'a itaat, "O'nun Kur'ân-ı Kerîm'de ve elçisinin tebliğ mahiyetindeki söz ve davranışlarında ortaya çıkan emir ve iradesine uymak" demektir. Resûlullah'a itaat, öncelikle tebliğ ettiği Kur'an'a ve onun sünnetine uymaktır. Ülü'l-emr, "emir sahipleri, emir verme salâhiyeti taşıyan ve bu konumda olanlar yani âmirler" demektir. "İtaat edin" emri tekrarlanmadan "ülü'l-emre de..." denilmesi, bunların itaat yükümlülüğü bakımından Allah ve resulü gibi olmadıklarına, emirleri meşrû (Allah ve resulünün talimatına uygun) olmadıkça kendilerine itaat edilmeyeceğine işaret etmektedir.

4 Müminlerin hayatında ihtilâf konusu olan her şeyin çözümü Kur'an'a ve Sünnet'e başvurularak aranacaktır. Hem hâkim (hüküm koyan) hem de mâbud (kendisine ibadet edilen) yalnızca Allah'tır. Allah'a mahsus bulunan bu sıfat ve salâhiyetlerin -aynı mahiyette olmak üzere- bir başka merci veya şahsa tanınması şirk, bu merci ve şahsın da Kur'an'daki adı ise tâgūt'tur.

62. Öyleyse nasıl olur da önceden yapıp ettikleri yüzünden başlarına bir felâket gelince hemen "Biz yalnızca iyilik etmek ve arayı bulmak istedik" diye yemin ederek sana gelirler!
63. Onlar, kalplerindekini Allah'ın bildiği kimselerdir. Onlara aldırma, kendilerine öğüt ver ve onlara durumları hakkında tesirli söz söyle.
64. Biz her bir peygamberi, Allah'ın izniyle, ancak kendisine itaat edilmesi için gönderdik. Eğer onlar kendilerine kötülük ettiklerinde sana gelseler de Allah'tan bağışlanmayı dileselerdi, peygamber de onlar için mağfiret dileseydi, elbette Allah'ı ziyadesiyle affedici ve esirgeyici bulurlardı.
65. Hayır, rabbine andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiğin hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın onu kabullenmedikçe ve boyun eğip teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar.[1]
66. Eğer onlara kendinizi öldürün yahut yurtlarınızdan çıkın diye emretmiş olsaydık, pek azı müstesna bunu yapmazlardı. Eğer kendilerine verilen öğüdü yerine getirselerdi, bu onlar için hem daha hayırlı hem de (imanları için) daha sağlamlaştırıcı olurdu.[2]
67. O zaman elbette kendilerine nezdimizden büyük mükâfat verirdik.

---

1 Zübeyr b. Avvâm ile bahçe komşusu arasında su yüzünden bir anlaşmazlık çıkmıştı. Hz. Peygamber'e başvurdular; o da "Zübeyr! Bahçeni suladıktan sonra suyu sal ki komşun da sulasın" buyurdu. Komşu (bu hükmün din kuralı koyma değil, sulh etme, uzlaştırma mahiyetinde olduğunu düşünmüş olmalı ki) Hz. Peygamber'in, Zübeyr'in tarafını tuttuğunu ima etti. Hz. Peygamber adamın tutumundan hoşnut olmadı ve Zübeyr'e normal hakkını kullanmasını söyledi. Medineli komşunun bu davranışı sebebiyle 65. âyet nâzil oldu (Müslim, "Fezâil", 129). Buna göre gerçek iman sahiplerinin iki temel vasfı olmalıdır: a) Aralarında bir anlaşmazlık çıktığında Resûlullah'ı hakem kılmak, onun hükmüne başvurmak. b) Hz. Peygamber bir hüküm verince bunu benimsemek, âdil olduğuna inanmak, itiraza kalkışmamak. Allah'ın dininin hükmü demek olan Resûlullah'ın hükmüne başvurmak ve bunu gönülden benimsemek iman alâmeti olmakla beraber, insanların beşeriyet icabı menfaatlerine uygun gördükleri hükmü elde edememeleri karşısında üzüntü duymaları da küfür veya nifak alâmeti değildir; yeter ki, verilen hükmün haklı ve âdil olduğuna inansınlar!

2 İslâm'dan önceki dinlerde Allah Teâlâ'nın, kullarını ya itaatsizlikleri yüzünden veya imtihan için nefse ağır gelen, uyulması güç olan ödevlerle yükümlü kıldığı olmuştur (Bakara 2/54, 286; A'râf 7/157). Hâtemü'l-enbiyâ olan Hz. Muhammed'e gönderilen dinde asıl olan, emirlerin ve yükümlülüklerin fıtrata uygun ve kolay olmasıdır. İnsan tabiatına uymayan, insana ağır gelen, normal ve katlanılabilir külfet ve zahmet sınırını aşan yükümlülükler İslâm'da yoktur. Allah'ın istediği kolay, fıtrata uygun ve kulların menfaatine yönelik olan şeylerdir. Üstelik bunlara da büyük ecirler, mükâfatlar vermektedir. Bu âyetin müminleri, hicret ve cihada hazırlamak maksadıyla gönderildiği yorumu da yapılmıştır.

68. Ve onları dosdoğru bir yola iletirdik.
69. Kim Allah'a ve peygambere itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, sıddıklar, şehidler ve sâlih kişilerle beraberdirler; bunlar ne güzel arkadaşlardır![1]
70. Bu lütuf Allah'tandır; bilen olarak Allah yeter.
71. Ey iman edenler! Tedbirinizi alın da savaşa ya ayrı bölükler halinde çıkın veya hep birlikte çıkın.
72. İçinizden bazıları vardır ki, pek ağırdan alır. Eğer başınıza bir felâket gelirse, "Allah yüzüme baktı da onlarla beraber bulunmadım" der.
73. Eğer Allah'tan size bir lütuf erişirse, sanki sizinle onun arasında bir yakınlık olmamış gibi, "Keşke onlarla beraber olup ben de büyük bir kazanç elde etseydim" der.[2]
74. O halde, dünya hayatını âhiret karşılığında satanlar Allah yolunda savaşsınlar. Kim Allah yolunda savaşır da öldürülür veya galip gelirse biz ona yakında büyük bir mükâfat vereceğiz.
75. Size ne oldu da Allah yolunda ve "Rabbimiz, bizi halkı zalim olan bu şehirden çıkar, bize tarafından bir sahip gönder, bize katından bir yardımcı yolla!" diyen çaresiz erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz?
76. İman edenler Allah yolunda savaşırlar, inanmayanlar ise bâtıl dava uğrunda savaşırlar. Şu halde şeytanın dostlarına karşı savaşın. Şüphe yok ki şeytanın planı (tuzağı) daima zayıftır.[3]

---

1 Şevkânî'nin Taberânî, Ziyâ el-Makdisî gibi hadisçilerden naklettiğine göre bir sahâbî Allah resulüne gelmiş ve dünyayı kendisine dar eden şu endişesini dile getirmiştir: "Ey Allah'ın elçisi! Ben seni kendimden ve çocuklarımdan daha çok seviyorum. Evimde iken seni hatırlıyor, hasretine dayanamadığım için hemen gelip görüyor, yüzüne bakıyorum. Senin ve benim ölümümü düşündüm. Anladım ki, sen öldüğünde ve cennete girdiğinde peygamberlere mahsus yüce makamlarda bulunacaksın. Ben ise cennete girdiğimde seni göremeyeceğimden korkuyorum!" Hz. Peygamber bu sözlere cevap vermeden Cebrâil gelmiş, Allah'a ve resulüne itaat edenlerin cennette kimlerle beraber olacaklarını bildiren âyeti getirmiştir.

2 Farklı yorumlar varsa da bize göre burada müminlerin içinde bulunan zayıf imanlı, kararsız ve sebatsız Müslümanlarla münafıkların birlikte kastedilmiş olması mümkündür. İmanı, davası uğrunda ölüme götürecek güçte ve seviyede bulunmayan sıradan insanların içlerinden menfaat hesabı yapmaları, teşebbüsün getirisi ve götürüsüyle ilgili ihtimaller arasındaki gelgitleri hemen daima âyette tasvir edildiği gibidir.

3 Müslümanların düşmanlarına karşı savaşmalarına daha önce izin verilmiş ve 6. yılda gelen bu sûreden önce Bedir, Uhud, Hendek gibi savaşlar gelip geçmiş bulunduğuna göre bu âyetlerde teşvik edilen savaşın Mekke fethi olması ihtimali kuvvetli görünmektedir. Mekke'de ve başka yerlerde, kâfirler arasında kalmış, baskı altında yaşayan müminlerle dinleri ne olursa olsun zayıf, arkasız ve yoksul

77. Kendilerine, "Elinizi savaştan çekin, namazı kılın ve zekâtı verin" denilen kimseleri görmedin mi? Sonra onlara savaş farz kılınınca bir de gördün ki, içlerinden bir grup Allah'tan korkar gibi, hatta daha fazla bir korkuyla insanlardan korkuyorlar da, "Rabbimiz! Savaşı bize niçin yazdın, bizi yakın bir süreye kadar geri bıraksan olmaz mıydı?" diyorlar. Onlara de ki: "Dünya menfaati önemsizdir, Allah'tan korkanlar için âhiret daha hayırlıdır ve size zerre kadar haksızlık edilmez."
78. Nerede olursanız olun ölüm sizi yakalar; sarp ve sağlam kalelerde olsanız bile! Kendilerine bir iyilik dokunsa "Bu Allah'tan" derler, başlarına bir kötülük gelince de "Bu senden" derler. "Hepsi Allah'tandır" de. Ne oldu bu adamlara ki bir türlü sözü anlayamıyorlar!
79. Sana gelen iyilik Allah'tandır. Başına gelen kötülük ise nefsindendir. Seni insanlara elçi gönderdik; şahit olarak da Allah yeter.[1]
80. Resûlullah'a itaat eden Allah'a itaat etmiş olur, yüz çevirenlere gelince seni onlara bekçi olarak göndermedik.[2]

---

oldukları için hakları yenen, zulme uğrayan insanlar vardı. Hem bunları kurtarmak hem de gerektiğinde kendilerini savunmak için müminlerin uyanık ve güçlü olmaları gerekiyordu. Savaşla ilgili âyetlere bakıldığında İslâm'ın, ancak zulmü, din yüzünden baskıyı ve haksız saldırıyı ortadan kaldırmak için buna izin verdiği görülmektedir. Allah Teâlâ'nın hiçbir şeye ihtiyacı bulunmadığından, O'nun rızası için savaşmak, kullarının yararı, din ve vicdan hürriyetinin temini için savaşmaktır. Allah'a ve hak dine inanmayanların da bir tanrıları, baş eğdikleri, itaat ettikleri -maddî, manevi- önderleri olacaktır. Bu önderler Kur'an'a göre tâgutlardır, şeytanlardır. Bunlara tâbi olanların savaş amaçları ise hukuk ve adaletin gerçekleşmesi değil, egolarının tatminidir, zulüm, baskı ve sömürüdür.

1 İnsanların başına ne gelirse gelsin, çevrelerinde iyi veya kötü ne olursa olsun bunların tamamı Allah'tandır; O takdir etmiş, murat eylemiş ve yaratmıştır, ancak olup biten şeylerde insanların katkısı, iyilik ile kötülük bakımından -yine Allah böyle istediği için- farklı olmakta, kötü sonuçlara insanlar sebep olmaktadırlar. Eğer insanlar iradelerine bırakılmış konularda iyi bir şeyle karşılaşır, bir nimete nâil olur, bir başarı elde ederlerse Allah'ın verdiği aklı, bilgiyi, iradeyi ve gücü doğru ve yerinde kullanmış oldukları anlaşılır (bu konuda ayrıca bk. Şûrâ 42/30).

2 Allah Resulünün işi, görev ve yetkisi vahyi tebliğ etmekten ibaret değildir. Onun ümmete örnek olmak, vahyi açıklamak, gerekli görülen yerlerde boşlukları doldurmak ve yeni oluşan İslâm toplumuna (ümmet) liderlik etmek gibi vazife ve salâhiyetleri vardır.
"Dinde zorlama yoktur" kuralının (Bakara 2/256) bir başka delilini teşkil eden "Seni onlara bekçi göndermedik" meâlindeki cümle, din ve vicdan hürriyeti konusunda önemli bir dayanaktır. Müslüman olduğu halde alenî olarak dinin emirlerine itaat etmeyen, yasakları çiğneyen kimselere uygulanan yaptırımlar, onları baskı altında ibadete sevk etme, zorla dindar kılma amacına yönelik olmayıp, kamu düzenini, asayişi ve genel ahlâkı korumak içindir.

81. "İşimiz itaat" diyorlar, yanından ayrılınca da içlerinden bir grup, içinden, senin söylediğinin tersini kuruyor, Allah da onların içlerinden kurduklarını kaydediyor. Sen de bunlardan yüz çevir ve Allah'a güven, (güvenilecek) vekil olarak Allah yeter.
82. Kur'an'ı inceleyip düşünmüyorlar mı? Eğer Allah'tan başka birinden gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık ve çelişki bulurlardı![1]
83. Kendilerine güven veya korku veren bir haber geldiğinde onu yayıyorlar. Hâlbuki onu Resûlullah'a ve aralarından yetki sahibi kimselere götürselerdi, içlerinden haberin mana ve maksadını çıkarabilenler şüphesiz onu anlarlardı. Size Allah'ın lütfu ve rahmeti olmasaydı, azınız müstesna, şeytana uyup giderdiniz.
84. Şu halde Allah yolunda savaş. Sen ancak kendinden sorumlu olursun. Müminleri de teşvik et. Allah, inkâra sapanların gücünü kıracaktır. Allah'ın gücü daha çetin, cezası daha şiddetlidir.
85. Kim güzel bir şefaatte bulunursa ondan kendisi için bir nasip olur; kim de kötü bir işe aracılık ederse onun da buna denk bir payı olur. Allah her şeyi koruyup hakkını vermektedir.
86. Size bir selâm verildiğinde ya daha güzeli ile veya dengi ile cevap verin. Allah, her şeyin hesabını tutmaktadır.[2]
87. Allah -ki, kendisinden başka tanrı yoktur- elbette kıyamet günü hepinizi huzuruna toplayacaktır, bunda hiçbir kuşku yoktur. Sözce Allah'tan daha doğru kim vardır!
88. Size ne oluyor da münafıklar hakkında ikiye bölünüyorsunuz? Hâlbuki kendileri hak ettikleri için Allah onları küfre geri çevirmiştir. Allah'ın saptırdıklarını doğru yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah'ın saptırdıkları için asla doğruya yol bulamazsın.[3]

---

1 Kur'ân-ı Kerîm insan ve insaniyetle ilgili her konuya, varlığın başlangıç ve sonuna, yaratılış ve yok edilişe, ahlâkî erdemlere, fert ve cemiyet olarak insanla ilgili kurallara ve kanunlara, tarihî olaylara, kıssalara temas etmekte, insanları eğitmeye yönelik öğüt ve ibret tablolarına yer vermektedir. Buna rağmen onun üslûbunda (eşsiz ifadesinde, edebî seviyesinde), temas ettiği konular, getirdiği hükümler ve verdiği bilgiler arasında bir tutarsızlık, bir çelişki ve -kaynak farkı düşüncesine götürecek- bir farklılık yoktur (ayrıca bk. Muhammed 47/24).

2 Bir Müslümanın bir veya daha fazla Müslümanla karşılaştığı, bir araya geldiği zaman selâm vermesi sünnettir, bu selâmı birisi verince diğerlerinin onu alması farzdır. Bir kişinin verdiği selâmı topluluktan birinin almasıyla vazifenin yerine gelmiş olup olmayacağı konusu tartışılmıştır. Ebû Hanîfe'ye göre topluluktan her birinin selâmı alması gerekir (ayrıca bk. Nûr 24/ 27, 61).

3 Kendilerine ne yapılması gerektiği konusunda ashabın ikiye ayrıldığı münafıklardan maksat Medine'de yaşayan ve Uhud Savaşı'nda geri dönen münafıklar değil, Mekke'de yaşayan, gerçekte putperest oldukları ve Müslümanlar aleyhine

89. Kendileri nasıl inkâr etmişlerse sizin de öyle inkâr etmenizi, böylece onlara eşit ve benzer hale gelmenizi isterler. (İman edip) Allah yolunda hicret edinceye kadar onlardan dostlar edinmeyin. Eğer yüz çevirirlerse onları yakalayın, bulduğunuz yerde öldürün; hiçbirini dost ve yardımcı edinmeyin.
90. Ancak kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir toplumla ilişki içinde olanlar yahut sizinle de kendi kavimleri ile de savaşmayı içlerine sindiremeyip size sığınanlar müstesna. Allah dileseydi onları başınıza belâ ederdi de sizinle mutlaka savaşırlardı. Artık onlar sizi bırakıp bir tarafa çekilirler de sizinle savaşmazlar ve size barış teklif ederlerse Allah size, onların aleyhine bir yola girme hakkı vermemiştir.
91. Bunlardan başka hem sizden hem de kendi topluluklarından yana güvende olmak isteyen kimseleri de bulacaksınız. Bunlar ne zaman fitneye yönlendirilseler hemen dönüp ona dalarlar; bu sebeple sizden uzak durmaz, size barışçı davranmaz ve yakanızdan ellerini çekmezlerse onları hemen yakalayın, ele geçirdiğiniz yerde öldürün. İşte onlar hakkında size apaçık bir yetki vermiş olduk.[1]
92. Yanlışlıkla olması dışında, bir müminin bir mümini öldürmeye hakkı olamaz. Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin mümin bir köle âzat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir; ancak ölünün ailesi diyeti bağışlarsa o başka. Öldürülen, mümin olmakla birlikte size düşman olan bir topluluktan ise mümin bir köle âzat etmek lâzımdır. Eğer kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine teslim edilecek bir diyet vermek ve mümin bir köleyi âzat etmek gerekir. Bunları bulamayan kimsenin Allah ta-

---

faaliyette bulundukları halde Medine'ye geldikçe veya Müslümanlarla karşılaştıkça kendilerini onlardanmış gibi gösterenlerdir.

1 87-91. âyetlerde, özel olarak Kur'an'ın geldiği tarihte ve çevrede, genel olarak da her zaman ve her yerde, gruplar ve topluluklar olarak Müslümanlarla Müslüman olmayanlar arasındaki ilişkiler ele alınmaktadır. Müslümanlar Mekke'den Medine'ye hicret ettikten sonra çeşitli ilişkilere girmek durumunda oldukları gayrimüslimler şu gruplara ayrılmıştı: 1. Mekke'de ve Medine'de yaşayan müşrikler, 2. Medine ve civarında yaşayan Ehl-i kitap (daha çok yahudiler), 3. Hem Mekke'de hem de Medine'de yaşayan, müşrik veya Ehl-i kitap oldukları halde bu durumlarını gizleyen ve Müslüman görünen münafıklar. Gayrimüslimlerin Müslümanlarla gruplar arası siyasî ilişkileri de şu kategoriler içinde cereyan ediyordu: a) Hasımlar (düşman), b) Antlaşmalılar ve bunlarla antlaşma yapmış bulunan diğerleri, c) Tarafsızlar. 91. âyete kadar bu konular ele alınmış, ilişkilerde uyulacak kurallara ışık tutulmuştur. Savaş ve öldürme yalnızca Müslümanları dinlerinden döndürmek veya yurtlarından çıkarmak için savaş açan, gizli veya açık olarak onlar aleyhinde faaliyet gösteren düşmanlarla ilgilidir, onlara yöneliktir.

rafından tövbesinin kabulü için iki ay peş peşe oruç tutması lâzımdır. Allah her şeyi bilmektedir, hikmet sahibidir.[1]

93. Kim de bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde devamlı kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.[2]

94. Ey iman edenler! Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman iyi anlayıp dinleyin. Size selâm verene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek "Sen mümin değilsin" demeyin; çünkü Allah katında sayısız ganimetler vardır. Daha önceleri siz de böyleydiniz. Derken Allah size lütufta bulundu. Bu sebeple iyi anlayıp dinleyin. Hiç şüphe yok ki Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.[3]

95. Müminlerden -özür sahibi olanlar dışında- oturup kalanlar, malları ve canlarıyla Allah yolunda cihad etmekte olanlara eşit olamazlar. Allah, malları ve canlarıyla cihad edenleri, derece bakımından oturanlardan üstün kıldı. Gerçi Allah bütün müminlere o güzel geleceği vaad etmiştir, ama mücahidleri -çok büyük bir karşılıkla- oturanlardan üstün kılmıştır.

96. (Bu karşılık,) O'ndan gelen rahmet, günahların örtülmesi ve üstünlük dereceleridir. Zaten Allah hep günahları örtmekte ve rahmetiyle muamele etmektedir.

---

1 Bir müminin yanlışlıkla öldürdüğü müminin ailesi ya İslâm topluluğu içinde bulunur ya Müslümanlarla aralarında antlaşma bulunan bir topluluk içinde olur yahut da bir düşman toplulukla beraber yaşar. Bu üç farklı duruma göre yanlışlıkla mümin öldürmenin cezası da -âyette açıklandığı şekilde- değişmektedir. Yanlışlıkla öldürme suçunda ödenen diyeti "âkıle" öder; âkıle, öldürenin -fıkıh kitaplarında açıklanmış olan- belli derecedeki yakınlarıdır. Kasten adam öldüren kimselere uygulanacak dünya cezası kısastır. Maktulün ailesinin tamamı veya bir kısmı kısastan vazgeçer yahut tazminat karşılığında sulha razı olurlarsa kısas cezası düşer ve diyet devreye girer. Kasten öldürme suçunda diyeti, katilin âkılesi değil kendisi öder (bk. Bakara 2/178-179).

2 "... Cezası, içinde devamlı kalmak üzere cehennemdir" ifadesi, Ehl-i sünnet âlimleri tarafından "uzun süre kalmak üzere" şeklinde te'vil edilmiş, böyle anlaşılmıştır. Çünkü birçok âyet ve hadiste bir kimse İslâm'dan çıkıp inkâra sapmadıkça ne kadar büyük bir günah işlerse işlesin cezasını çektikten sonra cehennemden çıkacağı ve cennete gireceği ifade edilmektedir (meselâ bk. Nisâ 4/48).

3 Bir kimse Müslümanlara selâm verdiği, kelime-i tevhidi okuduğu ve Müslüman olduğunu söylediği, savaştan vazgeçip Müslümanlara teslim olduğu, barış teklif ettiği (bunlardan birini bile yaptığında) takdirde onu öldürmek câiz değildir. Kur'ân-ı Kerîm, şüphe üzerine kâfir olduklarına hükmederek düşman safında bulunan insanı öldürme hatasına düşmektense, o insanın samimi Müslüman olup olmadığı konusunda yanılmayı, yanlışlıkla Müslüman sayıp buna göre davranmayı tercih etmiştir.

97. Kendilerine yazık etmekte iken hayatlarını sona erdirdikleri kimselere melekler "Ne işte idiniz?" dediler, (onlar) "O yerde zayıf görülenlerden idik" cevabını verdiler. Melekler ise "Allah'ın arzı geniş değil miydi, hicret etseydiniz ya!" dediler. İşte onların barınağı cehennemdir ve orası gidilecek ne kötü bir yerdir!
98. Erkekler, kadınlar ve çocuklar içinden zayıf sayılanlar (yani) çaresiz kalanlar ve hiçbir kurtuluş yolu bulamayanlar müstesnadır.
99. İşte bunları, umulur ki Allah affeder; Allah çok affedicidir, günahları bağışlayıcıdır.
100. Allah yolunda hicret eden kimse yeryüzünde gidecek birçok uygun yer ve imkân bulacaktır. Kim Allah ve resulü uğrunda hicret ederek yurdundan çıkar da sonra ölüm onu yolda yakalarsa artık onun mükâfatını vermek Allah'a aittir; Allah daima günahları örtmektedir, engin rahmet sahibidir.[1]
101. Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kâfirlerin sizi gafil avlamalarından korkarsanız namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler sizin apaçık düşmanınızdır.
102. Sen de içlerinde bulunup onlara namaz kıldırdığın zaman onlardan bir bölük seninle beraber namaza dursun, silâhlarını da yanlarına alsınlar. Bunlar secde ettiklerinde ötekiler arkanızda olsunlar, sonra henüz namazlarını kılmamış bulunan (bu) bölük gelip seninle beraber namazlarını kılsınlar ve bunlar da ihtiyat tedbirlerini ve silâhlarını

---

1 95-100. âyetlerde Allah Teâlâ kullarını, cihad etme ve dini koruma vazifesine riayet bakımından şu gruplara ayırmıştır: a) Dinini öğrenip yaşayabileceği bir mekâna göçen, burada oturan ve gerektiğinde malı ve canıyla cihad ederek maddî ve manevi değerlerini koruyan müminler. Bunlar diğer müminlerden derece (rütbe, şeref, mükâfat) bakımından üstündürler. b) Topyekün savaş ve seferberlik durumu bulunmadığı için malları veya canlarıyla savaşa katılmayıp işleri güçleriyle meşgul olan müminler. Bunlar da ibadetleri ve diğer iyi işleri sebebiyle ecir alırlar, cennete girerler, fakat cihad sevabından ve mücahidlere mahsus şeref, mağfiret ve rahmetten mahrum kalırlar. c) Savaşa çağrıldıkları ve mazeretleri de bulunmadığı halde katılmayanlar. Bunlar hoş görülmezler ve cezalandırılırlar (bk. Tevbe 9/118-120; Fetih 48/16-17). d) İslâm'ın rahatça öğrenilip uygulanabileceği bir ülkeye göç etme imkânları bulunduğu halde yeterli olmayan mazeretlere dayanarak dinî hayatları için tehlike teşkil eden çevrede yaşamaya devam edenler. Bunların cehennem ile cezalandırılacakları bildirilmektedir. e) Gerçek mazeretleri bulunduğu, çaresizlik içinde oldukları için göçemeyen müminler. Allah bunları da hicrete teşvik etmekte, yeryüzünde hürriyet içinde yaşayabilecekleri yerlerin bulunduğunu bildirmektedir. f) Hicret yolunda ölenler. Bunlar niyetleri değerlendirilerek ödüllendirilecektir. Hicreti teşvik eden bu âyetleri destekleyen hadisler yanında onlara zıt gibi gözüken, daha doğrusu hicretin gerekli olduğu dönemi tarihî olarak sınırlayan hadisler de vardır.

alsınlar. Kâfirler isterler ki, siz silâhlarınızdan ve eşyanızdan gafil (uzak ve unutmuş) olasınız da üzerinize ansızın bir baskın yapsınlar! Eğer yağmur yüzünden bir zarar görürseniz veya hasta olursanız silâhlarınızı bırakmanızda size bir günah yoktur. Yine de ihtiyat tedbirinizi alın! Allah elbette kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırlamıştır.[1]

103. Namazı bitirince de ayakta iken, otururken ve yatarken Allah'ı anın. Güvenlik içinde olduğunuzda namazı gerektiği gibi kılın. Şüphe yok ki namaz, müminler üzerine vakitleri belli olarak yazılmış bir ödevdir.

104. Düşman topluluğunu takip hususunda gevşeklik göstermeyin. Siz acı çekiyorsanız şüphesiz onlar da sizin çektiğiniz gibi acı çekiyorlar. Üstelik siz Allah'tan, onların beklemedikleri şeyleri umup bekliyorsunuz! Allah her şeyi bilmektedir, hikmet sahibidir.

105. İnsanlar arasında Allah'ın sana gösterdiğine göre hükmedesin diye hakkı içeren kitabı sana indirdik; hainlerden taraf olma![2]

106. Allah'tan mağfiret dile. Şüphesiz Allah çok yarlıgayıcı, ziyadesiyle esirgeyicidir.

107. Kendilerine hıyanet edenleri savunma. Çünkü Allah, hainliği meslek edinmiş günahkârları sevmez.[3]

---

1 101-102. âyetlerle ilgili hadisler birlikte ele alındığında karşımıza iki namaz şekli çıkmaktadır: Yolcu namazı ve korku namazı (salâtü'l-havf). 101. âyet korku namazı hakkında açık bir delil, bir tehlike söz konusu olmadan kısaltılan yolcu namazı hakkında ise nispeten üstü kapalı bir delildir; yolcu namazını sünnet açıklığa kavuşturmuştur. "Biz Kur'an'da korku namazıyla yolcu olmayanların namazını buluyoruz, fakat yolcu namazını göremiyoruz" şeklindeki bir soru üzerine Abdullah b. Ömer'in yaptığı şu açıklama da bu anlayışı desteklemektedir: "Biz hiçbir şey bilmez iken Allah Teâlâ Muhammed'i peygamber olarak gönderdi; biz ancak onun yaptığını görüp yapıyoruz" (Muvatta', "Kasrü's-salât", 7).
Sefer halinde namaz kısaltılacak, düşmanın karşısında bile olsalar Müslümanlar iki gruba ayrılarak hem nöbete ve savaş halinin icabı olan önlemleri almaya devam edecekler hem de sırayla imamın arkasına gelerek bir rek'atı imamın arkasında, bir rek'atı da kendi başlarına kılacaklardır. İnsanların yaratılış amacı Allah'a kulluktur, namaz Allah'a kulluğun benzeri bulunmaz bir aracıdır. Şuuru yerinde olan her mümin, savaş halinde bile imkânların elverdiği ölçüde -eksilterek de olsa- namazı eda edecektir. Esasla ilgili olarak bu açıklığın dışında kalan detayları da Hz. Peygamber'in sünneti tamamlamış, akla gelecek soruları o cevaplandırmıştır. Yolcu namazının kısaltılması hükmü hicretin 4. yılında açıklanmıştır.

2 Peygamberimizin, hainlerin tarafını tutması düşünülemeyeceğinden, son cümleyi onun şahsında ümmetine bir uyarı olarak anlamamız gerekir.

3 Emanete hıyanet edenler, sonuç itibariyle kendilerine kötülük etmiş olurlar; bunları savunmak da hainleri savunmak anlamına gelir.

108. İnsanlardan gizlerler de -razı olmadığı sözü geceden kurup düzdüklerinde yanlarında olan- Allah'tan gizleyemezler. Allah onların bütün yapıp ettiklerini kuşatmaktadır.
109. Haydi siz dünya hayatında onlara taraf çıkıp savundunuz; ama kıyamet günü Allah'a karşı onları kim savunacak yahut onlara kim vekil olacak?
110. Kim bir kötülük yapar veya nefsine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse, Allah'ı çok yarlığayıcı ve esirgeyici bulacaktır.
111. Kim bir günah işlerse onu ancak kendi aleyhine işlemiş olur. Allah her şeyi bilmektedir, büyük hikmet sahibidir.
112. Kim de bir hata veya günah işler, sonra onu bir suçsuzun üzerine atarsa şüphesiz ağır bir iftira suçunu ve apaçık bir günahı yüklenmiş olur.
113. Allah'ın sana lütfu ve esirgemesi olmasaydı onlardan bir güruh seni yanıltmaya yeltenmişti; hâlbuki onlar ancak kendilerini saptırırlar, sana hiçbir zarar veremezler. Allah sana kitabı ve hikmeti indirmiş, bilmediğini sana öğretmiştir. Sana Allah'ın lütfu gerçekten büyük olmuştur.[1]
114. Onların fısıldaşmalarının birçoğunda hayır yoktur. Ancak bir sadaka verilmesini yahut bir iyilik yapılmasını ya da insanların arasının düzeltilmesini isteyenler müstesnadır. Kim Allah'ın rızasını elde etmek için bunu yaparsa biz ona ileride büyük bir karşılık vereceğiz.[2]

---

1 105-114. âyetlerin indirilmesinin şöyle özel bir sebebi vardır: Rifâa b. Zeyd isimli sahâbî, bir miktar un satın almış ve bunu, içinde silâhlarının da bulunduğu evin sofasına koymuştu. Şehirde kötü şöhreti olan Übeyrık ailesinden biri gece sofaya girmiş, unla birlikte Rifâa'nın silâhlarını da çalmıştı. Yapılan araştırma sonunda Übeyrık ailesine ulaşılınca onlar suçu Lebîd isimli mâsum bir Müslümanın üzerine attılar. Lebîd tehdit edince suçlamadan vazgeçtiler. Mağdurlar araştırmaya devam ederek hırsızın Übeyrık ailesinden olduğuna kesin kanaat getirdikten sonra Resûlullah'a başvurdular, Hz. Peygamber "Gerekeni yapacağım" cevabını verdi. Übeyrık ailesi durumu öğrenince bir plan kurdular; uygun birini Resûlullah'a göndererek iftiraya uğradıklarını, ortada bir delil bulunmadığı halde hırsızlıkla suçlandıklarını bildirip yakındılar. Araştırmayı yapan Katâde durumu öğrenmek üzere gelince Resûlullah ona, "Bana Müslüman ve iyi insanlar oldukları söylenen kimseleri, elinde bir delil olmadığı halde hırsızlıkla suçladın!" diyerek serzenişte bulundu. Katâde olup bitenden son derecede üzüntü duyarak amcasına geldi ve durumu anlattı. Rifâa "İşimiz Allah'ın yardımına kaldı" cevabını verdi. Bu olay üzerine yukarıda meâli verilen âyetler geldi (Tirmizî, "Tefsîr", 5/22). Bu olayda Hz. Peygamber ümmete örnek olacak şekilde davranmış, elinde kesin delil bulunmayan kimselerin insanları suçlamaya kalkışmalarını doğru bulmamış, objektif delillere göre davayı yürütmüştür. Kur'ân-ı Kerîm'in bilinen üslûbuna göre burada istiğfar, onun aracılığı ile suçluların Allah'tan bağışlanmayı dilemeleri anlamındadır (bu üslûba örnek olarak ayrıca bk. 64. âyet).

2 İlgili âyetler (Mücâdile 58/8-9, 12; Tâhâ 20/62; Tevbe 9/78) ve hadisler (Buhârî, "İsti'zân", 47; Müslim, "Selâm", 37-38) gizli görüşmeleri hoş görme-

115. Yolun doğrusu kendine apaçık belli olduktan sonra Resûlullah'a karşı çıkan ve müminlerin yolundan başkasını izleyen kimseyi saptığı yönde bırakırız ve onu cehenneme atarız. Orası varılacak ne kötü bir yerdir![1]
116. Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz, ondan başkasını dilediği kimseler için bağışlar. Allah'a ortak koşan büsbütün sapıtmıştır.[2]
117. Onlar Allah'ı bırakıp ancak birtakım dişi putlardan medet umuyorlar; başkasından değil, isyankâr şeytandan dilekte bulunuyorlar.[3]
118-119. Allah şeytanı lânetlemiştir, o da "Kullarından belli bir pay alacağım, onları mutlaka saptıracağım, onları boş kuruntulara kaptıracağım, kesinlikle onlara emredeceğim de hayvanların kulaklarını yaracaklar, emredeceğim de Allah'ın yarattığını değiştirecekler" demiştir. Allah'ı bırakıp da şeytanı dost edinen kimse elbette apaçık bir ziyana düşmüş olur.
120. Şeytan onlara durmadan vaad eder, boş ümitler verir. Şeytanın onlara söz vermesi aldatmadan başka bir şey değildir.[4]
121. İşte onların yeri cehennemdir, ondan kaçıp kurtulacak bir yer de bulamayacaklardır.

---

miş, gerektiren istisnalar dışında müminlerin samimiyet ve açıklığı tercih etmelerini istemiştir.

1 İsminin Tu'me veya Ebû Tu'me olduğu rivayet edilen hırsız, suçu vahiy yoluyla açıklık kazanınca Mekke'ye kaçmış, İslâm'ı terk ederek müşrikler arasına katılmış ve yine bir hırsızlık yaparken ölmüştü. Hak ve hakikat gerek hak din olarak ve gerekse âdil hüküm şeklinde ortaya çıkınca sonucu kabullenmeyip hakka ve hakikate karşı direnen kimseler Resûlullah'a ve dolayısıyla Allah'a karşı (Nisâ 4/80) direnmiş, baş kaldırmış, müminlerin yolundan başka bir yola girmiş olmaktadırlar.

2 Bu sûrenin 137 ve 168-169. âyetlerinde müşriklerin dışındaki gayrimüslimlerden olup iman esaslarını inkâr edenler, küfürde ileri gidip zulme sapanlar da "bağışlanmayanlar" çerçevesine alınmış, bütün bunların gidecekleri yerin cehennem olduğu bildirilmiştir. Ehl-i kitap'tan olduğu halde inancında şirk unsuru bulunan, meselâ Allah'ı bir değil üç, üçten biri olarak bilen kimselerin kâfir oldukları ise bir başka âyette açıklanmıştır (Mâide 5/73; tövbenin bağışlanmaya tesiri için bk. Nisâ 4/48).

3 "Dişi putlar" deyimi bk. Necm 53/19-21.

4 118-119. âyetlerde şeytanın insanlara yaptırdığı yanlışların en önemlileri iki örnekle anlatılmıştır: 1. Puta adanan devenin kulağını yarmak. Bu örnek bütün akıl ve ilim dışı kabullere ve hurafelere işaret etmektedir. 2. Allah'ın yaratış düzenini değiştirmek. Bu örnek de fıtrata ve selim tabiata aykırı sapmalara dikkat çekmektedir. Rabbine samimiyetle kulluk eden müminlerin şeytandan yana bir korkuları olamaz (Hicr 15/40; Sâd 38/83).

122. İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanları, içinde ebedî kalmak üzere, altından ırmaklar akan cennetlere koyacağız. Allah bunu hak bir söz olarak vaad etti. Söz bakımından Allah'tan daha doğru kim olabilir!
123. Ne sizin kuruntularınız, ne de Ehl-i kitabın kuruntuları... Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür ve kendisi için Allah'tan başka bir dost da bir yardımcı da bulamaz.
124. Erkek olsun, kadın olsun her kim iman etmiş olarak dünya ve âhiret için yararlı iyi işler yaparsa işte onlar da cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar.[1]
125. İşini güzel yaparak kendini Allah'a veren ve İbrâhim'in, Allah'ı bir tanıyan dinine tâbi olan kimseden kimin dini daha güzel olabilir! Ve Allah İbrâhim'i dost edinmiştir.[2]
126. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır ve Allah her şeyi kuşatmaktadır.
127. Senden kadınlar hakkında açıklama istiyorlar. De ki: "Onlara ait hükmü, Allah ve kitapta size okunan âyetler açıklıyor; onlar için yazılanı kendilerine vermediğiniz, nikâhlamak da istemediğiniz yetim kadınlar hakkında, çaresiz çocuklar hakkında, yetimlere âdil davranmanız hususunda size okunup duran âyetler (açıklıyor). İyilik olarak ne yaparsanız şüphesiz Allah onu eksiksiz bilmektedir.[3]

---

1 Bu üç âyette -erkeğiyle kadınıyla- iman yolunu seçen, şeytana değil, Rahmân'a kulak veren, imanını ibadetlerle, iyi ve güzel işlerle güçlendiren kimselerin dünyada ve âhirette elde edecekleri meyvelerden, güzel sonuçlardan söz edilmekte, bunların başında gelen cennet ve ebedî saadet vaadinin Allah'a ait bulunduğu ve hiçbir kimsenin O'nun kadar sözüne sadık olamayacağı vurgulanmaktadır.

2 Her dinin mensubu, inandığı dinin diğerinden üstün ve güzel olduğunu iddia eder. Bu konuda en doğruyu, en güzeli tesbit edebilmek için dinin mahiyet ve amacı bakımından objektif sayılabilecek ölçülere ihtiyaç vardır. Kur'an'ın öngördüğü ölçü dinin iman, İslâm ve ihsanı ihtiva etmesidir. İmandan maksat tevhid inancıdır, Allah'ı bir bilmek ve yalnızca O'na ibadet etmektir. Nitekim Hz. İbrâhim'in yolu da budur, bu yüzden Allah onu kendisine dost kılmış, ona Allah'a dost olma şerefini bahşetmiştir. İslâm'dan maksat kul olarak bütün bağlantılardan sıyrılmak, kulluk şuuruyla yalnız Allah'a yönelmek, kendini O'na teslim etmektir. İhsandan maksat ise bir yönüyle ihlâstır; kulluğa başka bir beklentiyi karıştırmamaktır, bir yanıyla da hayırdır, güzelliktir, kişinin her yaptığını güzel ve mükemmel yapma iradesidir. Bu üç unsuru ihtiva eden din hak dindir, güzel dindir, ondan daha üstünü olamaz. Çünkü hak birdir, en güzel de bir tanedir.

3 Hz. Âişe, hükmü genel olan bu âyetin özel ve tarihî muhataplarını şöyle açıklamıştır: Bundan maksat, himayesinde bulunduğu adam aynı zamanda velisi ve vârisi olan, hurma ve hurmalığa varıncaya kadar her şeyine onu ortak eden yetim kadındır. Bu adam ne o kadını nikâhlamak ister, ne de -malına ortak edecek diye- başkasıyla evlenmesine izin verir. Bu şekilde evlenmesini engeller durur. Âyet işte böyleleri hakkında nâzil olmuştur (Buhârî, "Tefsîr", 4/23).

128. Eğer bir kadın kocasının kötü muamelesinden yahut yüz çevirmesinden endişe ederse aralarında bir uzlaşmaya varmalarında onlara günah yoktur ve sulh hayırlıdır. Nefisler de cimriliğe meyillidir. Eğer güzel davranır ve Allah'a itaatsizlikten sakınırsanız bilin ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır.[1]
129. Ne kadar üzerine düşseniz de kadınlar arasında âdil davranmaya güç yetiremezsiniz; bari birine büsbütün kapılıp da diğerini askıda imiş gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir ve Allah'a itaatsizlikten sakınırsanız bilin ki Allah çok bağışlayıcıdır, engin rahmet sahibidir.[2]
130. Eğer karı koca ayrılırlarsa Allah bol rızkından onların ihtiyaçlarını giderir. Allahın lütfu geniştir, hikmeti sonsuzdur.
131. Göklerde ve yerde ne varsa Allah'ındır. Sizden önce kendilerine kitap verilenlere ve size kesinlikle "İtaatsizlikten sakının" diye emretmiştik. Eğer inkâra saparsanız biliniz ki, göklerde ve yerde ne varsa Allah'ındır. Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. O her türlü övgüye lâyıktır.
132. Göklerde ve yerde ne varsa Allah'ındır. Güvenmek için Allah yeter.
133. O isterse -ey insanlar!- sizi toptan yok eder ve yerinize başkalarını getirir. Allah'ın gücü kesinlikle buna yeter.
134. Dünya mükâfatını isteyenler bilsinler ki Allah nezdinde hem dünya hem âhiret mükâfatı vardır. Allah her şeyi işitmekte, her şeyi görmektedir.

---

1 Burada nüşûz kelimesiyle (kadının nüşuzu için 34. âyete bk.), hanımına karşı kötü muamele eden, evlilik hukukuna uymayan, âdil davranmayan ve eşinden yüz çeviren (i'râz) koca söz konusu edilmektedir. Böyle bir sebeple kadının, hâkime veya hakeme başvurması ve evliliğin sona erdirilmesini (şikāk) istemesi de mümkündür. Ancak ailenin yıkılması taraflara ve başta çocuklar olmak üzere bunlarla bağlantılı bulunan diğerlerine önemli zararlar getirdiği için son çare olan ayrılıktan önce alınması gerekli tedbirler vardır. Bu cümleden olarak 128-129. âyetlerde sulh, uzlaşma, anlaşma yoluyla kötü muameleyi ortadan kaldırmanın veya asgariye indirmenin önemine bir daha vurgu yapılmaktadır.

2 Sûrenin başında (3. âyet), eşler arasında âdil davranamamaktan korkan kimselere bir kadınla yetinmeleri tavsiye edilmişti. Burada ne kadar istense, üzerine düşülse, gayret edilse de birden fazla eş arasında her yönden âdil davranmanın mümkün olmadığı açık ve kesin bir ifadeyle dile getirilmiştir. Bu gerçek karşısında beklenirdi ki birden fazla kadınla evlenmek yasaklansın. Ancak Allah Teâlâ zaruretleri, mübrem ihtiyaçları, fevkalâde halleri bildiği için bunu yasaklamadı; kullarının uygulamada zorlanacakları bir yasak hükmü koymak yerine, iki alternatifli bir tavsiye ile yetindi: a) Tek hanımla evli olanlar -bir zaruret bulunmadıkça- bununla yetinmelidirler. b) 3. âyetin tefsirinde açıklanan zaruretler neticesinde birden fazla kadınla evli bulunan erkekler ise objektif, ölçülebilir hak ve menfaatlerde eşit davranacak, biriyle evlilik hayatını fiilen yaşarken diğerini askıda (yalnız bırakılmış, ilgi ve ilişkiden dışlanmış, ihtiyaç içinde veya maddî bakımdan diğerlerinden aşağı durumda) bırakmayacaklardır.

135. Ey iman edenler! Kendinizin veya anne babanızın ve akrabanızın aleyhine de olsa adaletten asla ayrılmayan, Allah için şahitlik eden kimseler olun. (İnsanlar) zengin olsunlar, yoksul olsunlar Allah onlara sizden daha yakındır. Öyleyse siz hislerinize uyup adaletten ayrılmayın. Eğer adaletten sapar veya üzerinize düşeni yapmaktan geri durursanız bilin ki Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.[1]
136. Ey iman edenler! Allah'a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr eden kimse iyice sapıtmıştır.[2]
137. İman edip sonra inkâr edenleri, sonra yine iman edip tekrar inkâr edenleri, sonra da inkârlarını arttıranları Allah ne bağışlayacak ne de onları doğru yola iletecektir.
138. Münafıklara haber ver ki, onlar için acı bir azap vardır!
139. Müminleri bırakıp kâfirleri dost edinenler, onların yanında izzet mi arıyorlar? Bilsinler ki bütün izzet yalnızca Allah'a aittir.[3]
140. O size kitapta şunu indirmiştir: Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini yahut onların alaya alındığını işittiğiniz zaman, onlar başka bir

---

1 İnsan topluluklarının korunmaya, düzene ve adalete ihtiyaçları vardır; devlet de bu ihtiyaçlardan doğmuştur. Adaletin gerçekleşmesinde bağlayıcı hukuk kuralları kadar onları uygulayan yönetici ve hâkimlerle hakkın veya suçun ispatı için gerekli bulunan şahitler de önemli rol oynamaktadırlar. Adalet görevlilerinin doğruluktan sapmalarına sebep olan âmilleri iki gruba ayırmak mümkündür: Maddî menfaat, manevi eğilim ve değerler. Âyetin gerek "Kendinize veya anne babanıza ve akrabanıza karşı da olsa" kısmı, gerekse "zengin olsunlar, yoksul olsunlar" kısmı bunları bir genel anlatım üslûbu içinde ihtiva etmektedir.

2 Kur'ân-ı Kerîm geldikten sonra yeryüzünde yaşayan ve iman etmek isteyen kimseler Allah'a, meleklere, Kur'ân-ı Kerîm'e ve ondan önce gönderilen kitaplara (halen geldikleri gibi korunmamış olsalar bile daha önce de kitapların indirilmiş bulunduğuna), son peygamber Muhammed Mustafa'ya ve ondan önce gönderilen peygamberlere ve âhiret gününe iman etmek durumundadırlar. Hakkında yeterli bilgi sahibi olduktan sonra bunlardan herhangi birine inanmayan kimsenin imanı muteber değildir, bunlardan birini bile inkâr eden kimseler "doğru, hak, geçerli, kurtarıcı" imana kavuşamamış, hak dinden sapmış sayılırlar.

3 Müminlerin asıl güvenecekleri, dayanacakları, kader birliği yapacakları kimseler iman kardeşleridir. Başka din ve ideoloji mensuplarına bu ölçüde güvenmek, onlara bel bağlamak eşyanın tabiatına göre risklidir. Güçlü ve saygın olmak için müminleri bırakıp kâfirlere sarılan, onların himayelerine sığınan kimselerde de aşağılık duygusu, özgüven eksikliği ve iman zayıflığı bulunması ihtimali kuvvetlidir. Mutlak güç ve üstünlük Allah'a aittir. Müminler de Allah'a güvendikleri, O'na sığındıkları, şerefi ve saygınlığı O'na kul olmakta aradıkları ve buldukları için manevi bakımdan güçlü ve şereflidirler. Maddî bakımdan da güçlü olmamaları için bir sebep yoktur.

söze geçmedikçe kendileriyle beraber oturmayın; aksi takdirde şüphesiz siz de onlar gibi olursunuz. Allah elbette münafıkların ve kâfirlerin tamamını cehennemde bir araya getirecektir.

141. Sizi gözetleyip duranlar; eğer size Allah'tan bir zafer nasip olursa, "Sizinle beraber değil miydik?" derler. Kâfirler kazançlı çıkarsa (bu defa onlara) "Üzerinize kol kanat gerip müminlerden sizi korumadık mı?" derler. Artık kıyamet gününde Allah aranızda hükmedecek ve kâfirlere, müminler aleyhinde asla yol vermeyecektir.[1]

142. Münafıklar Allah'a oyun etmeye kalkışıyorlar. Hâlbuki Allah onların oyunlarını kendi başlarına çevirmektedir. Onlar namaza kalktıklarında üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah'ı da pek az hatıra getirirler.[2]

143. Arada bocalayıp duruyorlar; ne onlara, ne bunlara! Allah'ın şaşırttığı kimseye asla bir yol bulamazsın.

144. Ey iman edenler! Müminleri bırakıp kâfirleri dost edinmeyin. Allah'a aleyhinizde apaçık bir delil mi vermek istiyorsunuz?

145. Şüphe yok ki münafıklar cehennemin en alt katındadırlar; artık onlara asla bir yardımcı bulamazsın.[3]

146. Ancak tövbe edip hallerini düzeltenler, Allah'a sımsıkı bağlanıp dinlerini yalnızca O'na özgü kılanlar başkadır. İşte bunlar müminlerle beraberdirler ve Allah müminlere ileride büyük bir mükâfat verecektir.

---

1 Daha önce iman ve küfür kavramları üzerinde durulmuş, muteber bir imanın şartları açıklanmıştı. 138. âyetten itibaren on âyette ise açık ve gizli kâfirlere karşı Allah'ın muamelesiyle müminlerin karşılıklı ilişkilerde uyacakları ilkeler ve kurallar ortaya konmaktadır. Münafığın "ikiyüzlü, inananların arasında onlardan gözüken kimse" manasına geldiği bilinmektedir. Âyette münafıkların acı âkıbeti haber verildikten sonra iki özelliklerinden daha söz ediliyor: Müminleri bırakıp kâfirleri dost edinmek, güçlü ve şerefli olabilmek için onların himayesine sığınmak, beraberliklerini tercih etmek.

2 Kendilerini Müslüman göstermek durumunda olan münafıklar cemaatle namaza iştirak etmek mecburiyetinde kalmaktadırlar. Bu ise onlara zor geldiği için isteksiz davranmaktadırlar. Maksatları yalnızca gösterişten, kendilerini Müslüman göstermekten ibaret olduğu için de namaza sadece şekil yönünden katılmaktadırlar. Allah'ı anmaları ve hatırlamaları da bu çerçevede kalmakta, az olmaktadır.

3 Münafıkların cehennemdeki yerleri, açıkça inkâr yolunu seçenlerin yerlerinden daha aşağılayıcı ve daha ziyade acı ve ıstırap verici bir kattır. Kur'an'a göre bütün kâfirler azap çekeceklerdir, ancak bunlardan üç grubun azabı diğerlerinden daha şiddetli olacaktır: 1. Hz. Îsâ'dan, gökten sofra indirme mûcizesini talep edenler örneğinde olduğu gibi mûcizeyi gördükten ve hak dinin delilleri apaçık ortaya çıktıktan sonra inkârda ısrar edenler (Mâide 5/115). 2. Firavun örneğinde görüldüğü gibi zayıflara din ve inançları yüzünden baskı yapanlar ve küfre önderlik edenler (Gāfir 40/46). 3. Münafıklar.

147. Eğer siz iman eder ve şükrederseniz Allah size niçin azap etsin? Allah şükre karşılık veren ve her şeyi bilendir.

148. Allah kötü sözün açığa vurulmasını sevmez; ancak haksızlığa uğrayan başka. Allah her şeyi işitmekte ve bilmektedir.[1]

149. Bir iyiliği açıklar veya gizlerseniz yahut bir kötülüğü affederseniz şüphesiz Allah da ziyadesiyle affedicidir; O her şeye kādirdir.

150-151. Allah'ı ve peygamberlerini inkâr edenler, Allah ile peygamberlerini birbirinden ayırmak isteyenler, "Bir kısmına inanırız ama bir kısmına inanmayız" diyenler ve bunlar arasında bir yol tutmak isteyenler yok mu, işte gerçek kâfirler bunlardır ve biz kâfirlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır.[2]

152. Allah'a ve peygamberlerine iman edip onlardan hiçbirini diğerlerinden ayırmayanlara gelince; işte Allah bir gün onlara mükâfatlarını verecektir. Allah çok bağışlayıcıdır ve sonsuz rahmet sahibidir.

153. Ehl-i kitap senden, kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyorlar. Onlar bundan daha büyüğünü Mûsâ'dan istemişler, "Bize Allah'ı apaçık göster" demişlerdi de bu haksız davranışları yüzünden onları hemen yıldırım çarpmıştı. Bilâhare kendilerine açık deliller geldikten sonra buzağıyı (tanrı) edindiler; biz bunu da affettik. Ve Mûsâ'ya apaçık bir delil verdik.

154. Ant içmeleri sebebiyle (sözleşmeyi desteklemek ve önemine dikkat çekmek için) dağı başlarına diktik ve onlara "Baş eğerek kapıdan girin" dedik; onlara, "Cumartesi günü sınırı aşmayın" dedik; kendilerinden sağlam söz aldık.[3]

---

1 Bir kimse hakkında başkalarına kötü, incitici bir söz söylemek kaide olarak câiz değildir. Âyete göre bunun istisnası haksızlığa uğrayan kimsedir. Böyle bir kimse uğradığı haksızlığı, kendisine yapılan kötülüğü açıklamak, ilgililere duyurmak mecburiyetindedir. Aslında bu da "vuran, kıran, çalan, çarpan, yalan söyleyen, sözünde durmayan..." kimseler hakkında kötü söz söylemektir. Ancak bundan zarar gören kimse için bunları açıkça söylemek, başkalarına duyurmak câiz görülmüş, Allah tarafından buna izin verilmiştir.

2 "Allah'ı ve peygamberlerini inkâr edenler" müşrikler, ateistler ve benzerleridir; "Allah ile peygamberlerini birbirinden ayıranlar", Allah'a inanan ama peygamberleri inkâr edenlerdir; "bir kısmına inanırken bir kısmını inkâr edenler" yahudiler, hıristiyanlar ve benzerleridir; "bunlar arasında bir yol tutanlar" ise münafıklardır. Bunların tamamı inkârcıdırlar, kâfirdirler, Allah Teâlâ'nın murat ettiği, hoşnut olduğu bir dinden, bir inanç düzeninden uzaklaşmışlardır. Muteber, geçerli, kurtarıcı iman, İslâm'ın "âmentü"sünde ifadesini bulmuş olan imandır, 152. âyette özetlenen inançtır (ayrıca bk. Bakara 2/62).

3 İsrâiloğulları'nın ardı arkası gelmez istekleri ve bunlara karşı Allah Teâlâ'nın mukabelesiyle onlardan alınan sözün mahiyeti ve Tûr dağının kaldırılmasının manası için bk. Bakara 2/ 54-56, 63, 93; A'râf 7/155.

155. Sözlerinden dönmeleri, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri, haksız yere peygamberleri öldürmeleri ve "Kalplerimiz kılıflanmıştır" demeleri sebebiyle... Dahası inkârları sebebiyle Allah o kalpler üzerine mühür vurmuştur. Pek azı müstesna artık iman etmezler.
156. Bir de inkâr etmelerinden ve Meryem'e büyük bir iftira atmalarından;
157. "Allah elçisi Meryem oğlu Îsâ Mesîh'i öldürdük" demeleri yüzünden... Hâlbuki onu ne öldürdüler ne de çarmıha gerdiler; (başkası ona benzer kılındığı için) şüphe içine düşürüldüler. Onun hakkında ihtilâfa düşenler bu konuda tam bir kararsızlık içindedirler. Bu hususta zanna uyma dışında hiçbir bilgileri yoktur ve kesin olarak onu öldürmemişlerdir.
158. Bilâkis Allah onu kendine kaldırmıştır. Allah izzet ve hikmet sahibidir.[1]
159. Ehl-i kitap'tan her biri ölümünden önce ona mutlaka iman edecektir; o da kıyamet gününde onlara şahit olacaktır.[2]
160-161. Yahudilerin zulmü sebebiyle, bir de pek çok kimseyi Allah yolundan engellemeleri, kendilerine yasaklandığı halde faizi almaları ve haksızlıkla insanların mallarını yemeleri yüzünden önceden helâl kılınan temiz ve iyi şeyleri onlara haram kıldık ve içlerinden inkâra sapanlara acı bir azap hazırladık.
162. Onlar arasından ilimde derinleşmiş olanlarla müminler -ki bunlar sana indirilene ve senden önce indirilmiş olana iman ederler- namazı

Aşağıdaki yedi âyette İsrâiloğulları'nın, başta kendilerine gönderilen peygamberler olmak üzere insanlara yaptıkları çeşitli zulüm ve kötülüklerden örnekler verilmekte, Hz. Îsâ'nın çarmıha gerilmesi konusuna ise açıklık getirilmektedir.

1 Kur'ân-ı Kerîm'in yanlışları düzelterek yaptığı açıklamalardan anlaşılmıştır ki, Hz. Îsâ yahudiler tarafından çarmıha gerilerek, omurgası parçalanarak öldürülmemiş, Allah Teâlâ kulu ve elçisini onların elinden bir şekilde kurtarmış, onu daha sonra vefat ettirerek kendi katına yükseltmiştir. "Vefat ettirme"nin şekli ve zamanıyla "kendine yükseltme"nin nasıllığı konusu ihtimallere ve yorumlara açıktır.

2 Bu âyet iki şekilde anlamaya müsaittir: 1. "Hz. Îsâ'nın ölümünden önce ... iman edecektir." Bu anlayış ve yorum, "onun ölmediği, semada ineceği günü beklediği" inancına delil kılınmıştır. Ancak Hz. Îsâ âhir zamanda yeryüzüne indiğinde yaşamakta olan Ehl-i kitap, gelmiş geçmiş bütün yahudiler ve hıristiyanlar olmadığı için bu anlayış / yorum, âyetin açık manasına ters düşmektedir (ayrıca bk. Âl-i İmrân 3/55). 2. "Her bir Ehl-i kitap mensubu kendi ölümünden önce ... iman edecektir." Bu anlayışa göre Allah, her bir yahudi ve hıristiyana, son nefeslerini verirken gerçeği gösterecek onlar da buna inanacaklardır; âhir nefeste gerçekleşecek olan bu yeis hali imanı; yani hayattan ümit kesildikten sonraki inanma onlara bir fayda sağlamayacaktır.

kılanlar, zekâtı verenler, Allah'a ve âhiret gününe inananlar başkadır. İşte onlara pek yakında büyük mükâfat vereceğiz.

163. Biz Nûh'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. Ve İbrâhim'e, İsmâil'e, İshak'a, Ya'kūb'a, torunlara, Îsâ'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Hârûn'a ve Süleyman'a vahyettik. Dâvûd'a da Zebûr'u verdik.

164. Bir kısım peygamberleri sana daha önce anlattık, bir kısmını ise sana anlatmadık. Ve Allah, Mûsâ ile gerçekten konuştu.[1]

165. Müjdeleyen ve uyaran peygamberler gönderdik ki, insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı tutunacak bir delilleri olmasın! Allah izzet ve hikmet sahibidir.

166. Fakat Allah sana indirdiğine, onu ilmiyle (ilminin bir eseri olarak) indirdiğine şahitlik eder; melekler de şahitlik ederler. Ve şahit olarak Allah yeterlidir.

167. İnkâr eden ve Allah yolundan alıkoyanlar şüphesiz doğru yoldan çok uzaklaşmışlardır.

168-169. İnkâr edenleri ve hakkı gözetmeyenleri, Allah asla bağışlayacak değildir. Onları, içinde ebedî olarak kalacakları cehennem yolundan başka bir yola da yönlendirecek değildir. Bu da Allah için çok kolaydır.

---

1 Allah Teâlâ insanlara gerektiği kadar peygamber göndermiştir, ayrıca her insan topluluğunda onlara yol gösteren rehber kulları vardır (Ra'd 13/7). Ancak peygamberlerin tamamının isimlerini Kur'an'da saymamış, Müslümanların bilmelerinde fayda gördüğü peygamberleri yeteri kadar zikretmiş ve faaliyetleri hakkında bilgi vermiştir. Burada isimleri sayılan peygamberlerden başka (bu âyetin vahyedilmesinden önce) Hûd, Sâlih, Şuayb, Zekeriyyâ, Yahyâ, İlyas, Elyesa', Lût gibi peygamberlerden de söz edilmiştir. Hadislerde peygamber oldukları zikredilen Hâlid b. Sinân el-Absî gibi isimler de vardır (âyette geçen Dâvûd peygamber için bk. Bakara 2/251, Sâd 38/17 vd.; Zebûr hakkında bilgi için bk. Enbiyâ 21/105).

Allah Teâlâ'nın Hz. Mûsâ ile konuşması, Şûrâ sûresinde (42/51) açıklanan "konuşma yolları"ndan birisiyle, yani "perde arkasından konuşma" yoluyla gerçekleşmektedir. Bu konuşmada melek aracılığı yoktur, doğrudan kalbe ve zihne iletilme de yoktur, konuşan gözükmeksizin "bir söyleme ve anlama" vardır. Söyleyen, konuşan Allah olduğuna göre elbette burada, insanlar arasındaki konuşmada olduğu gibi araçlar, sesler ve harfler mevcut değildir. Allah Teâlâ'nın kelâm (konuşma) sıfatının eseri ve tecellisi olan, bu sıfatın, açıklama iradesini yerine getirmek üzere muhatabıyla keyfiyetsiz olarak ilişki kurması (taalluk) sonucunda -Allah bakımından değil, kul bakımından yeni oluşan- bu olay, melek aracılığı ile olduğunda Cebrâil'e nasıl ulaşıyorsa, onun aracılığı olmadan peygambere de öyle ulaşmaktadır; çünkü yaratılmış olmak, Allah'ın bir sıfatı olmamak bakımından bu ikisi arasında bir fark yoktur (A'râf 7/143-144).

170. Ey insanlar! Peygamber rabbinizden size gerçeği getirdi. Şu halde kendi iyiliğinize olarak iman edin. Eğer inkâr ederseniz bilin ki göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Allah sınırsız ilim ve hikmet sahibidir.

171. Ey Ehl-i kitap! Dininizde aşırı gitmeyin ve Allah hakkında, gerçek olandan başkasını söylemeyin. Meryem oğlu Îsâ Mesîh ancak Allah'ın elçisidir, Allah'ın Meryem'e ulaştırdığı kelimesidir ve O'ndan bir ruhtur. Şu halde Allah'a ve peygamberlerine iman edin, "üçtür" demeyin, bundan vazgeçin; hakkınızda hayırlı olan budur. Allah ancak bir tek ilâhtır. O, çocuğu olmaktan münezzehtir, göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Güvenmek ve dayanmak için Allah yeter.[1]

172. Ne Mesîh Allah'ın bir kulu olmaktan geri durur ne de yakın melekler. Büyüklenerek O'na kulluktan geri duranların hepsini Allah, yakında huzuruna toplayacaktır.

173. İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara Allah ecirlerini tam olarak verecek ve lütfundan onlara daha fazlasını da ihsan edecektir. Kulluğundan yüz çevirenlere ve kibirlenenlere gelince, onlara acı bir şekilde azap edecektir; bunlar kendileri için Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı bulabileceklerdir.

174. Ey insanlar! Şüphesiz size rabbinizden kesin bir delil geldi ve size apaçık bir nur indirdik.

175. Allah'a iman edip O'na sımsıkı sarılanlara gelince, Allah onları, kendinden bir rahmet ve lütuf içine daldıracak ve onları kendine ulaştıran dosdoğru bir yola iletecektir.

---

1 Bugünkü Tevrat ve İncillerde yer alan yanlışları düzelten Kur'an'ın açıklamalarına göre Hz. Îsâ Allah'ın kelimesidir, ancak kelâm ve ilâhî kelime (söz, logos) irade ve kudret gibi Allah'ın sıfatıdır ve "Allah'ın kudretinin eseri" manasına gelmektedir. Aslında yalnızca Îsâ değil, bütün varlık ve oluşlar Allah'ın kelimesidir, O'nun "kün" (ol) emriyle olmuşlardır (Yâsîn 36/82). Ancak diğer insanların oluşmasında, Allah Teâlâ'nın iradesi ve âdeti gereği başka sebepler, vasıtalar, kanunlar devreye girdiği halde Hz. Îsâ'nın oluşmasında yine O'nun iradesiyle bu gibi vasıtalar devreye girmemiş, Allah "böyle olsun dediği" için onun annesi baba faktörü olmaksızın hamile kalmış ve Îsâ'yı doğurmuştur (Âl-i İmrân 3/47; Meryem 19/21). Îsâ Mesîh Allah'tan bir ruhtur; bütün insanların özünde aynı ruh vardır; çünkü Allah ilk insanın maddesini yaratıp ona insan şeklini verdikten sonra aynı ruhtan ona da üflemiş, o biyolojik yapı içine "bir ilâhî emir olan, mahiyeti bilinmeyen ruh"tan bir parça yerleştirmiş, insanı onunla tamamlamıştır (Hicr 15/29).
"Üç demeyin" cümlesi, çok veciz bir şekilde, tarihten gelip günümüzde de yaşayan hıristiyan mezheplerinin hâkim ortak inancını ortaya koymakta, sonra gelen kısmıyla 172. âyet -ve aşağıda zikredeceğimiz başka âyetler- ise bu inancı akıl ve nakil delilleriyle reddetmekte, dayanaklarını çürütmektedir.

176. Senden fetva isterler. De ki: "Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklıyor: Eğer çocuğu olmayan bir kimse ölür de onun bir kız kardeşi bulunursa, bıraktığının yarısı bunundur. Eğer (ölen) kız kardeşin çocuğu yoksa erkek kardeş de ona vâris olur. Kız kardeşler iki tane olursa, bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer erkekli kadınlı daha fazla kardeş varsa, erkeğin hakkı iki kadın payı kadardır. Yanılmayasınız diye Allah size açıklama yapıyor. Allah her şeyi bilmektedir.[1]

5. MÂİDE SÛRESİ

İndiği yer Medine, iniş sırası 112, âyet sayısı 120'dir. Sûrenin içeriği dikkate alındığında, Medine döneminde uzun bir zaman dilimi içerisinde peyderpey inmiş olduğu anlaşılmaktadır. Adını 112-115. âyetlerde söz konusu edilen ve Hz. Îsâ'nın gökten indirilmesi için dua ettiği "yemek sofrası"ndan (mâide) almıştır.

Muhteva bakımından Nisâ sûresinin devamı mahiyetinde olup yahudi ve hıristiyanların bâtıl inançları, tutum ve davranışları bu sûrede de ağırlıklı olarak ele alınmış ve bunlarla ilgili önemli açıklamalar yapılmıştır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Ey iman edenler! Sözleşmeleri yerine getirin. İhramda bulunduğunuz sırada avlanmayı helâl saymamanız şartıyla, size bildirilecek olanlar dışındaki "en'âm" denen hayvanlar sizin için helâl kılınmıştır. Şüphesiz Allah dilediği gibi hükmeder.[2]

---

1 "Kadınlar" manasında Nisâ adı verilen bu sûrenin son âyetinin de ağırlıklı olarak kadınların (kız kardeşler) miras haklarıyla ilgili bulunması anlamlıdır. Öz kızların bile mirastan mahrum edildiği bir sosyal çevrede; sûrenin başında, anadan erkek kardeşler yanında kız kardeşler, burada ise babadan erkek kardeşler yanında kız kardeşler de mirastan pay sahibi kılınmak suretiyle İslâm'ın kadınlara getirdiği haklar konusuna bir daha dikkat çekilmiştir.
"Babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası" diye çevrilen kısmın Arapça'daki karşılığı kelâledir. Kelâle ile ilgili miras hükümleri şu âyetlerde açıklanmıştır: a) Anne bir kardeşlerle ilgili olanı bu sûrenin 12. âyetinde, b) Anne baba bir veya baba bir kardeşler arasındaki miras hükümleri bu âyette, c) Diğer durumlar ise bir çerçeve hüküm olarak Enfâl sûresinin, "Aralarında rahim bağı bulunanlar Allah'ın hükmüne göre birbirlerine daha yakındır" meâlindeki 75. âyetinde (Enfâl 8/75).

2 Asırlarca önce Kur'ân-ı Kerîm, tarafların dinî ve etnik aidiyetlerine bakmaksızın sözleşmelere riayet etmelerini müminlere emrederek özel ve kamu alanlarında

2. Ey iman edenler! Allah'ın işaretlerine, haram aya, boyunları bağsız ve bağlı kurbanlıklara, rablerinin büyük lütuf ve rızasını dileyerek Beytülharâm'a yönelmiş kimselere sakın saygısızlık etmeyin. İhramdan çıkınca avlanabilirsiniz. Mescid-i Harâm'a girmenizi engellediler diye bir topluma karşı duyduğunuz kin, sakın aşırı gitmenize sebep olmasın. İyilik ve takvâ hususunda yardımlaşın, günah ve haksızlık yolunda yardımlaşmayın. Allah'tan korkun, çünkü Allah'ın cezası çetindir.[1]
3. Murdar hayvan, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilmiş, boğulmuş, vurularak öldürülmüş, yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanarak öldürülmüş hayvanlarla -henüz canı çıkmadan yetişip kestiklerinizin dışında- yırtıcıların yediği hayvanlar, dikili taşlar önünde (sunaklarda) boğazlanmış hayvanlar ve fal oklarıyla paylaşmanız size haram kılındı. Çünkü bunlar doğru yoldan sapmaktır. Bugün, kâfirler dininize karşı (mücadelede) ümitlerini yitirmişlerdir. Onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım, sizin için din olarak İslâmiyet'i beğendim. Kim açlıktan bunalıp çaresiz kalırsa, günah sınırına varmaksızın yiyebilir. Şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.[2]
4. Kendileri için nelerin helâl kılındığını sana soruyorlar. De ki: "İyi ve temiz olanlar size helâl kılınmıştır." Yırtıcı hayvanlardan olup Allah'ın size öğrettiği ile eğiterek avcı hale getirdiğiniz hayvanların sizin

---

yapılan sözleşmelerin bağlayıcılığı ilkesini vurgulamış; Allah'ın emir ve yasaklarına, O'na verilen sözlere, kulların kendi aralarında yaptıkları akidlere riayet etmeyi dinin ana kuralları arasında göstermiştir.

1 Kaynaklarda haram aylarla ilgili hükümlerin hac ibadetiyle birlikte Hz. İbrâhim zamanında teşrî' kılındığı, insanların bu aylarda sağlanan güven ortamı içinde hac ibadetini rahatça yaptıkları bildirilmektedir. Araplar İslâm'dan önce de haram aylara saygı gösterirler, bu aylarda savaşmazlar, kan dökmezlerdi. Bu gelenek İslâm döneminde de devam etti (haram aylar hakkında ayrıca bk. Tevbe 9/36).

2 Kur'ân-ı Kerîm'de göklerde ve yerde ne varsa hepsinin insanlık için yaratılmış olduğu bildirildiği için (Bakara 2/29; Câsiye 45/13) İslâm bilginlerinin çoğunluğunca aksi yönde delil bulunmadığı sürece eşyada asıl olanın mubah olduğu anlayışı esas alınmıştır. İslâmiyet'te genel olarak iyi ve temiz şeylerin yenmesi helâl, pis ve iğrenç şeylerin yenmesi ise haram sayılmıştır. Ayrıca sağlığa zararlı maddelerin alınmaması İslâm'ın genel ilkelerinin gereklerindendir (Bakara 2/195). Bu konudaki somut yasaklar bu âyette belirtilmiştir.
Allah Teâlâ Hz. Muhammed'e insanlığın muhtaç olduğu itikadî ve amelî ilkelerin en mükemmellerini içeren Kur'ân-ı Kerîm'i indirmek suretiyle ilk peygamber Hz. Âdem'den beri insanlara göndermiş olduğu ve kendi katında İslâm diye isimlendirdiği dini (Âl-i İmrân 3/19, 85), kıyamete kadar farklı iklim ve coğrafyalarda yaşayan muhtelif cemiyetlerin, hayat ve medeniyet alanındaki ihtiyaçlarını karşılayacak bir nitelikte olmak üzere son din ile kemale erdirmiş; sorunların çözümü için kitabında ana ilkeleri bildirmiştir.

için yakaladıklarından da yiyin; (hayvanı ava salarken besmele çekerek) üzerine Allah'ın adını da anın. Allah'tan korkun, şüphesiz Allah'ın hesabı pek çabuktur.

5. Bugün size iyi ve temiz nimetler helâl kılınmıştır. Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helâldir; sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir. Gayri meşrû ilişkide bulunmak veya gizli dost tutmak şeklinde değil de meşrû bir nikâhla evlenmek şartıyla mümin kadınlardan iffetli olanlar ile sizden önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar -mehirlerini verdiğiniz takdirde- size helâldir. Kim inanmayı reddederse ameli kesinlikle boşa gider. O, âhirette de hüsrana uğrayanlardandır.[1]

6. Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedin, ayaklarınızı da topuk kemiklerine kadar (yıkayın). Eğer cünüp olursanız temizlenin. Şayet hasta veya yolculuk halinde veya içinizden biri ayak yolundan gelirse yahut kadınlarla cinsel ilişkide bulunursa, bu hallerde su bulamadığınız takdirde temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin), yüzünüzü ve ellerinizi onunla meshedin. Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez, fakat O sizi tertemiz kılmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.[2]

---

1 Ehl-i kitabın yani ilâhî bir kitaba inanmış olan kimselerin kestiği veya avladığı hayvanların ve pişirdiği yemeklerin Müslümanlara helâl olduğu, Müslümanların yiyeceklerinin de onlara helâl kılındığı bildirilmektedir. Âyet ayrıca Müslümanların Ehl-i kitap'tan hür ve iffetli kadınlarla evlenebileceklerini de ifade eder. Fakat ilgili delillerden, Müslüman kadınların Ehl-i kitap erkekleriyle evlenmelerine izin verilmediği sonucu çıkarılmıştır(bk. Kur'an Yolu, Mümtehine 60/10-11; Mehir hakkında bilgi için bk. Bakara 2/236-237, 240-242).

2 İslâm'ın beş esasından biri olan namaz, kulun ibadet duygusuyla Allah'ın huzuruna çıkması, O'nunla bağlantı kurup konuşması, belli şekillerle O'na tapınmasıdır. Ancak bu ibadet, kulun uyanık, hazırlıklı, şuurlu, ruh ve beden bakımından temiz olmasını gerektirir. Bu sebeple Allah'ın huzuruna çıkmadan önce abdest almak, gerektiğinde gusletmek de farz kılınmıştır.
Abdest "hadesten tahâret" yani "görünmeyen fakat hükmen var olduğu kabul edilen bir kirlilikten temizlenmek"tir. Âyet ve hadislerden anlaşıldığına göre abdestte yıkanması gereken uzuvları birer kere yıkamak farz, üçer kere yıkamak ise sünnettir. Âyetin zâhirinden her namazdan önce abdest almanın şart olduğu anlaşılmakta ise de bozulmadığı müddetçe bir abdestle birden çok namazın kılınabileceği hadislerle sabittir (Müslim, "Tahâret", 86).
Esasen abdest ve gusül, insan Allah'a ibadet için kendisini hazır hissetmesini sağlayan bir iç temizliğidir. Ayrıca bu tür temizliğin birçok bedensel yararları da vardır.

7. Allah'ın üzerinizdeki nimetini, sizden aldığı sağlam ahdini hatırlayın; o zaman, "Duyduk ve kabul ettik" demiştiniz. Allah'tan korkun; şüphesiz Allah kalplerin içindekini bilmektedir.[1]
8. Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutun, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Herhangi bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adaletsiz davranmaya itmesin. Adaletli olun; bu, takvâya daha uygundur. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.[2]
9. Allah, iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara söz vermiştir; onlar için bağışlama ve büyük bir mükâfat vardır.
10. İnkâr edenlere ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince işte onlar cehennemliklerdir.
11. Ey iman edenler! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın; hani bir kavim size el uzatmaya yeltenmişti de Allah onların ellerini sizden çekmişti. Allah'tan korkun! Müminler yalnız Allah'a dayansınlar.[3]
12. Andolsun ki Allah İsrâiloğulları'ndan söz almıştı. Onlardan on iki de nakîb (temsilci) göndermiştik. Allah onlara şöyle demişti: "Ben sizinle beraberim. Eğer namazı dosdoğru kılarsanız, zekâtı verirseniz, peygamberlerime iman eder ve onları desteklerseniz, bir de Allah rızası için borç verirseniz andolsun ki sizin günahlarınızı örterim ve sizi mutlaka altından ırmaklar akan cennetlere koyarım. Artık bundan sonra içinizden kim inkâr ederse kesinlikle doğru yoldan sapmış olur."[4]

---

1 Yüce Allah müminlere lütfettiği güç, şeref, ilim, din ve vatan gibi nimetlerini hatırlatarak onlardan verdikleri sözü yerine getirmelerini istemektedir. Buradaki "ahid"den maksat, insanların yaratılmasından önce "elest bezmi" denilen mana âlemindeki mecliste bütün ruhların Allah'a verdikleri söz olabileceği gibi (bk. A'râf 7/172), müminlerin Hz. Peygamber'e iman veya biat ederken Allah ve resulüne verdikleri söz de olabilir.

2 Burada İslâm'ın sosyal, hukukî ve ahlâkî amaçlarının önemli bir kısmı özetlenmektedir. "Ferdî ve sosyal yapıda dirlik ve düzenliği, hakkaniyet ve eşitlik esaslarına uygun şekilde davranmayı sağlayan ahlâkî erdem" anlamına gelen adalet, sosyal hayatın en önemli denge unsuru ve teminatıdır.

3 Bu âyetin Hendek Savaşı hakkında inmiş olma ihtimali kuvvetlidir. Hicretin 5. yılında Mekkeliler yanlarına bazı Arap kabilelerini de alarak Müslümanları imha etmek amacıyla Medine'ye saldırdılar. Saldırıyı önceden haber alan Hz. Peygamber Medine'yi savunmak için düşmanın girebileceği yerlerde şehrin çevresine hendekler kazdırdı. Kuşatma yaklaşık bir ay sürdü, sonunda Allah'ın yardımı ulaştı, Hz. Peygamber'in uyguladığı savaş taktikleri düşmanın bölünmesini ve birbirlerine olan güveni yitirmelerini sağladı. Ayrıca şiddetli fırtına, yağmur ve yüce Allah'ın diğer yardımları neticesinde düşman çekilip gitti. Böylece savaş, Müslümanların zaferiyle sonuçlanmış oldu.

4 Allah Teâlâ İsrâiloğulları'nı din ve ahlâk dışı yollara sapmaktan korumak için on iki İsrâil kabilesinin her birinden bir temsilci (nakîb) seçmesini Hz. Mûsâ'ya emretmiş ve kendileriyle beraber olduğunu bildirmek suretiyle onları destekle-

13. Ahidlerini bozdukları için onları lânetledik ve kalplerini katılaştırdık. Onlar kelimelerin yerlerini değiştiriyorlar. Kendilerine bildirilenlerden (Tevrat) önemli bir kısmını da unuttular. İçlerinden pek azı hariç olmak üzere onlardan daima bir hainlik görürsün. Sen yine de onları affet, hoş gör. Çünkü Allah iyilik edenleri sever.[1]
14. "Biz hıristiyanız" diyenlerden de sağlam ahidlerini almıştık, ama onlar da kendilerine bildirilenlerden (İncil) önemli bir kısmını unuttular. Bu sebeple aralarına kıyamet gününe kadar sürüp gidecek olan kini ve düşmanlığı soktuk. Allah onlara yapıp ettiklerini ileride haber verecektir.[2]
15. Ey Ehl-i kitap! Resulümüz kitapta bulunup da gizlemekte olduğunuz birçok şeyi size açıklamak üzere geldi; birçoğunu da açığa vurmuyor. Şüphe yok ki size Allah'tan bir ışık, apaçık bir kitap geldi.[3]
16. Allah, kendisinin izniyle rızasını arayanları o kitapla kurtuluş yollarına erdirir, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır, onları dosdoğru bir yola iletir.[4]

---

diğini haber vermiş ve emirlerini tutacaklarına dair, Hz. Mûsâ aracılığıyla onlardan sağlam söz almıştı.

1 İsrâiloğulları'nın büyük bir kesimi zaman içerisinde ihtiraslarına yenik düşerek Allah'a verdikleri ahidlerini bozdular. Bu yüzden Allah onları lânetledi. Yapıp ettikleri yüzünden kalpleri katılaştı. Artık yapılan nasihatler onlara tesir etmez oldu. Dünya tutkusu ruhlarını o derece sardı ki Allah katındaki sorumluluklarını unuttular ve istediklerini yapabilmek için Allah'ın kelâmını tahrif etmeye, değiştirmeye ve keyiflerine göre yorumlamaya başladılar. Bunun bir sonucu olarak Medine yahudileri Hz. Peygamber'in varlığını ortadan kaldırmak için her türlü tuzağı kurmaya teşebbüs etmişlerdir.

2 Hıristiyanlar da Hz. Îsâ'ya biat ederek kendisine itaat edeceklerine dair söz (ahid) vermişlerdi. Ancak onlar da sözlerinde durmadılar, verilen emirleri unutup Allah'ın sözlerini işlerine geldiği gibi yorumladılar. Böylece kıyamet gününe kadar devam etmek üzere aralarına ayrılık, kin ve düşmanlık tohumlarını saçmış oldular. Bu sebeple hıristiyanlar arasında asırlarca şiddetli savaşlar cereyan etti. Nitekim XX. yüzyılda yaşanan dünyanın en kanlı iki savaşı da yine hıristiyanlar arasında başlamış daha sonra dünyaya yayılmıştır.

3 Cenâb-ı Allah, Hz. Muhammed'e indirilen Kur'an ile Kitâb-ı Mukaddes arasında asıl itibariyle bir aykırılık olmadığını, aksine bu ilâhî kitaplar arasında inanç ve ahlâk esasları bakımından birlik bulunduğunu bildirerek Ehl-i kitabı bu yeni peygambere ve yeni kitaba imana çağırmaktadır. Ehl-i kitap, Kitâb-ı Mukaddes'te bulunan birçok ahkâmı halktan gizlemişler veya tahrif etmişlerdi. Hz. Peygamber bunlardan iman esaslarının yerleşmesi için gerekli olanları açıkladı; açıklanmasını gerekli görmediği kısımları ise olduğu gibi bıraktı.

4 "Kurtuluş yolları" diye çevirdiğimiz sübülü's-selâm terkibindeki sübül kelimesi "yol" anlamına gelen sebîlin çoğuludur. Selâm kelimesi ise "esenlik, kurtuluş; maddî ve manevi her türlü zarardan, kötülüklerden ve korkudan uzak kalma;

17. "Allah, Meryem oğlu Mesîh'in kendisidir" diyenler hiç şüphesiz hakikati inkâr etmiş olurlar. De ki: "Eğer Allah, Meryem oğlu Mesîh'i, annesini ve yeryüzünde bulunanların tamamını helâk etmek isterse, kim Allah'ın gücüne karşı durabilir!" Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin hükümranlığı Allah'a aittir. O dilediğini yaratır. Allah her şeye kadirdir.[1]

18. Yahudiler ve hıristiyanlar, "Biz Allah'ın oğulları ve sevgili kullarıyız" dediler. De ki: "Öyleyse Allah günahlarınızdan dolayı sizi niçin cezalandırıyor? Doğrusu siz de O'nun yarattığı sıradan insanlarsınız. O, dilediğini bağışlar, dilediğini de cezalandırır. Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin mülkiyeti Allah'a aittir. Dönüş de yalnız O'nadır."[2]

19. Ey Ehl-i kitap! "Bize ne bir müjdeleyici ne de bir uyarıcı geldi" demeyesiniz diye peygamberlerin arası kesildiği bir dönemde size gerçekleri açıklamak üzere elçimiz gelmişti. İşte size müjdeleyici de uyarıcı da geldi. Allah her şeye kādirdir.[3]

20. Bir zamanlar Mûsâ kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim! Allah'ın size lütfettiği nimeti hatırlayın. Zira O, içinizden peygamberler çıkardı, sizi hükümdarlar kıldı ve âlemlerde hiçbir kimseye vermediğini size verdi.[4]

---

dünyevî musibetlerden ve âhiret azabından kurtulma" manalarını topluca ifade eden bir kelimedir. Yüce Allah'ın güzel isimlerinden biri olarak selâm, "kendisi her türlü eksiklikten sâlim olan ve başkalarına esenlik veren" anlamına gelir.

1 Âyetin bağlamından "Allah, Meryem oğlu Mesîh'in kendisidir" sözünü söyleyenlerin hıristiyanlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, hıristiyanların Allah'a verdikleri söze vefasızlıklarının, kitabın bir kısmını unutmuş olmalarının ve kurtuluş yolundan sapmalarının başka bir örneğidir. Hz. Mûsâ ve Hz. Îsâ gibi büyük peygamberler Ehl-i kitaba tevhid (Allah'ın birliği) inancını tebliğ edip öğrettikleri halde özellikle hıristiyanlar çeşitli sebeplerle bu çizgiden sapma eğilimi göstermişler ve bir türlü Allah'ın birliği inancına kavuşamamışlardır.

2 Hz. Peygamber, bir grup yahudiyi İslâm'a davet etmiş; kabul etmedikleri takdirde Allah'ın azabına uğrayacaklarını söylemiş; yahudiler de, "Bizi bununla nasıl korkutursun? Oysa biz Allah'ın oğulları ve sevgili kullarıyız" demişler, bunun üzerine bu âyet inmiştir (Taberî, VI, 164-165).

3 "Arası kesildiği bir dönem" diye çevrilen fetret kelimesi dinî terim olarak, daha çok Hz. Îsâ ile Hz. Muhammed arasında geçen dönem için kullanılır. Bu dönemde yaşayan topluluklara da "fetret ehli" denir. Akaid literatüründe fetret daha çok, bir peygamberin ortaya koyduğu, tahrife uğramamış bir davetle karşılaşma imkânından yoksun kalan insanların dinî sorumluluğu açısından üzerinde durulan bir kavramdır.

4 Peygamberler ve hükümdarlardan maksat Hz. Mûsâ'dan önce İsrâiloğulları'ndan gelmiş olan peygamberler ve yöneticilerdir. Hz. Mûsâ kutsal toprakları (Filistin) işgal altında bulunduranlara karşı savaşmak için kavmini psikolojik olarak

21. Ey kavmim! Allah'ın sizin için (vatan olarak) yazdığı kutsal topraklara girin, sakın geri dönmeyin, sonra kaybedenler siz olursunuz."[1]
22. Dediler ki: "Ey Mûsâ! Orada zorba bir topluluk var, onlar oradan çıkmadıkça biz oraya asla giremeyiz. Ama oradan çıkarlarsa biz hemen gireriz."[2]
23. Korkanlar arasından Allah'ın kendilerine lütufta bulunduğu iki cesur adam şöyle dedi: "Kapıdan üzerlerine hücum edin; oraya girdiğiniz an artık kesinlikle siz galipsiniz. Eğer müminler iseniz ancak Allah'a güvenin."[3]
24. İsrâiloğulları, "Ey Mûsâ! Onlar orada bulundukları sürece biz oraya asla girmeyeceğiz. Sen ve rabbin gidin savaşın; biz burada oturacağız!" dediler.
25. Mûsâ, "Rabbim! Ben kendimden ve kardeşimden başkasına söz geçiremiyorum. Artık bizimle bu yoldan çıkmış kavim arasında sen hükmet" dedi.[4]
26. Allah buyurdu ki: "Öyleyse onlar yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşmak üzere oradan (kutsal topraklar) kırk yıl mahrum bırakılmışlardır. Artık sen yoldan çıkmış toplum için üzülme!"
27. Onlara Âdem'in iki oğlunun haberini gerçeğe uygun olarak anlat: Hani ikisi de birer kurban sunmuşlar, birininki kabul edilmiş, diğerininki kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, diğerine, "Andolsun seni öldüreceğim!" dedi. O da dedi ki: "Allah ancak takvâ sahiplerinden kabul eder.[5]

---

hazırlamak maksadıyla Allah'ın geçmişte kendilerine vermiş olduğu nimetleri hatırlatmıştır.

1 "Kutsal topraklar"dan maksat, içinde Beytülmakdis'in de bulunduğu Filistin topraklarıdır. Hz. İbrâhim ve ondan sonra gelen birçok peygamber burada yaşadığı ve defnedildiği için burası vahyin de iniş yeri olmuştur. Bu sebeple buraya "kutsal topraklar" denilmiştir.

2 İsrâiloğulları Mısır'dan çıkıp da Filistin'e yöneldiklerinde Filistin'i Amâlika ve Ken'anlılar gibi güçlü toplulukların işgal etmiş olduklarını gördüler. "Zorba bir topluluk" dedikleri kavim bunlardır.

3 Kaynaklarda bu iki cesur adamın Hz. Yûşa' ile Kalib olduğu bildirilmektedir. Bunlar cihadın önemini kavrayamamış olan İsrâiloğulları'nı cihada teşvik etmişler, Kudüs'e girdikleri an kesinlikle galip geleceklerini söylemişlerdir.

4 Kavminin Filistin'e girmemek için direnmesi karşısında hiçbir şeyin yapılamayacağını gören Hz. Mûsâ, onların isyanından dolayı başlarına bir musibetin gelmesinden korktuğu için böyle bir yakarışta bulunarak herkese lâyık olduğunun verilmesini, kendisiyle isyankâr kavmin aynı cezaya çarptırılmamasını yüce Allah'tan niyaz etti.

5 Kurban, "ibadet maksadıyla belirli vakitte belirli şartları taşıyan hayvanı usulünce boğazlamak veya bu şekilde boğazlanan hayvan" anlamına gelir. Hac sû-

28. Andolsun ki sen öldürmek için bana el uzatsan bile, ben öldürmek için sana elimi kaldıracak değilim! Zira ben âlemlerin rabbi olan Allah'tan korkarım.

29. Ben diliyorum ki sen hem benim günahımı hem de kendi günahını yüklenesin, cehennemliklerden olasın! Zalimlerin cezası işte budur."

30. Sonunda içindeki duygular onu kardeşini öldürmeye itti; onu öldürdü ve böylece hüsrana uğrayanlardan oldu.[1]

31. Ardından Allah, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi. "Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini gömmekten âciz miyim?" dedi, ettiğine de pişman oldu.[2]

32. İşte bundan dolayı İsrâiloğulları'na şöyle yazmıştık: "Bir cana kıymaya veya yeryüzünde fesat çıkarmaya karşılık olması dışında, kim bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir can kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur." Şüphesiz peygamberlerimiz onlara apaçık deliller getirdiler. Ama bundan sonra da onların çoğu yeryüzünde taşkınlık göstermektedirler.[3]

33. Allah'a ve peygamberine karşı savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası ancak ya öldürülmeleri veya asılmaları yahut el ve ayaklarının çapraz olarak kesilmesi ya da bulun-

---

resinin 34. âyetinden ilâhî dinlerin hepsinde "ibadet amacıyla hayvan kesme" anlamında kurban ibadetinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Allah Teâlâ Resûlullah'a karşı kıskançlık gösteren yahudilere ibret olması için Hz. Peygamber'e Âdem'in iki oğlu hakkında bilgi vermek ve kıskançlığın işi nereye kadar götüreceğini göstermek maksadıyla bu tarihî bilgiyi vahyetti. Rivayete göre Âdem'in iki oğlu Hâbil ile Kābil arasında bir ihtilâf çıkmış, babaları her ikisinin de Allah'a kurban sunmalarını, hangisinin kurbanı kabul edilirse onun haklı olacağını söylemişti (krş. Âl-i İmrân 3/183).

1 Kābil'in kıskançlık duyguları aşırı derecede kabarınca kardeşini öldürmekten başka hiçbir şey onun nefsânî duygularını tatmin etmemiştir. Bu davranışıyla yeryüzünde ilk defa cinayet çığırını açan kimse olduğu için sonra gelenlerin işledikleri cinayetlerin günahına da ortak olmuştur (bk. Buhârî, "Cenâiz", 33).

2 Kābil öldürdüğü kardeşinin cesedini ne yapacağını bilememiş, şaşırıp kalmıştı. Bunun üzerine Allah'ın gönderdiği bir karga yerde eşinerek, ölmüş bir kargayı gömmek suretiyle Kābil'e kardeşinin cesedini nasıl örtüp gizleyeceğini gösterdi.

3 Allah insan hayatının kutsal olduğunu bildirmiş, bu sebeple bir canı korumayı bütün insanlığı korumak kadar üstün bir fazilet saymış; bir cana kıymayı da bütün insanları öldürmek kadar büyük bir cinayet olarak değerlendirmiştir. Çünkü bir insan, türünü temsil eder ve insanlar birbirine eşittir. Bir insanın haksız yere öldürülmesi toplumda öldürme olaylarının yayılmasına, insanların birbirine düşmesine ve toplum düzeninin bozulmasına yol açar. Bu sebeple bütün dinler, hukuk ve ahlâk sistemleri haksız yere adam öldürmenin büyük bir suç olduğunda birleşmişlerdir.

dukları yerden sürgün edilmeleridir. Bu, onların dünyada uğradıkları aşağılayıcı cezadır. Âhirette ise onlar için büyük bir azap vardır.
34. Ancak onları yenip ele geçirmenizden önce tövbe edenler müstesna! Biliniz ki Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.[1]
35. Ey iman edenler! Allah'tan korkun, O'na yaklaşmaya vesile arayın ve O'nun yolunda çaba harcayın ki kurtuluşa eresiniz.
36. Kâfir olanlar var ya, yeryüzünde olan her şey, bunun yanında bir o kadarı daha onların olsa ve kıyamet gününün azabından kurtulmak için onu bedel verseler, onlardan asla kabul edilmez; onlar için elem verici bir azap vardır.
37. Onlar ateşten çıkmak isterler, fakat oradan çıkamayacaklardır. Onlar için sürekli bir azap vardır.
38. Hırsızlık eden erkek ve kadının yaptıklarına karşılık bir ceza, Allah'tan bir ibret olarak ellerini kesin. Allah güçlüdür, hikmet sahibidir.[2]
39. Kim bu haksız davranışından sonra tövbe eder ve halini düzeltirse bilsin ki Allah onun tövbesini kabul eder. Şüphe yok ki Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.[3]

---

1 Allah'a ve peygamberine karşı savaşanlar ve yeryüzünde bozgunculuk çıkaranlardan maksat, insanların Allah inancını yıkmaya yönelik faaliyetlerde bulunan; Allah ve resulünün koyduğu meşrû nizama karşı çıkan; hırsızlık, eşkıyalık ve kanunsuzluk yapan, yol kesip insanlara korku salan, halkın emniyet ve asayişini bozup canlarına, mallarına veya namuslarına tecavüz eden şahıslar veya bu fiilleri örgütlenerek yapanlardır. Kur'an bu âyetlerde, silâhlı eşkıyalığı ve yol kesiciliği, devlete (Allah ve resulüne) karşı işlenmiş büyük bir suç olarak görmüş ve caydırıcı cezalar getirmiştir.

2 Kur'an'ın temel buyruklarından biri de mülkiyet hakkına saygı gösterilmesi ve sahibinin rızası olmadan bir malın ister zorla ister gizli yollarla alınmamasıdır. İslâm, meşrû kazançtan doğan malın korunmasını dinin temel hedeflerinden saymış ve telef olmaması için her türlü tedbiri almıştır. Kişinin haksız olarak başkasının malına el uzatmasını da kendi malını saçıp savurmasını da haram kılmış, hırsızlığa el kesme cezası getirmiştir.
Yalnız başına okunduğunda sadece ağır bir ceza hükmü içerdiği düşünülebilecek olan bu âyetin, Kur'an'ın ilkeleri ve Hz. Peygamber'in uygulamaları ışığında incelendiğinde, burada öncelikle, İslâm'ın dinî ahlâkî buyruklarını içine sindirmiş bir toplumda hırsızlık olarak nitelenebilecek bir eylemin yargıya intikal edebilecek düzeye gelmesinin çok düşündürücü olduğuna dikkat çekildiğini söylemek mümkündür.

3 Hırsız yaptığına pişman olur, tövbe eder ve tövbesinde samimi olduğu anlaşılırsa eli kesilmez. Çünkü İslâm'ın temel amacı insanları cezalandırmak değil, aksine onları huzur içerisinde ve mutlu bir şekilde yaşatmaktır. Bu sebeple İslâm suç işlemeyi önlemek için caydırıcı cezaî müeyyidelerin yanında dinî, ahlâkî, sosyal ve iktisadî tedbirleri de almıştır.

40. Bilmez misin ki göklerin ve yerin mülkiyeti Allah'a aittir. O, dilediğine azap eder, dilediğini de bağışlar. Allah her şeye kadirdir.
41. Ey peygamber! Kalpleri inanmadığı halde ağızlarıyla "iman ettik" diyenlerden ve yahudilerden küfürde yarışanlar seni üzmesin. Onlar hep yalana kulak verirler, sana gelmeyen başka bir kesimi dinler dururlar; kelimeleri konulduğu anlamlarından kaydırıp değiştirirler. "Eğer size şu verilirse hemen alın, eğer o verilmezse uzak durun" derler. Allah bir kimseyi fitneye düşürmek isterse elbette Allah'ın iradesine karşı senin elinden hiçbir şey gelmez. İşte onlar Allah'ın, kalplerini temizlemek istemediği kimselerdir. Onların dünyadaki hakkı büyük bir rezilliktir. Âhirette de onlar için büyük bir azap vardır.[1]
42. Onlar, hep yalana kulak veren ve durmadan haram yiyen kimselerdir. Sana gelirlerse aralarında hüküm ver veya onlardan yüz çevir. Onlardan yüz çevirirsen sana hiçbir zarar veremezler. Eğer hüküm verirsen aralarında adaletle hükmet. Şüphesiz Allah âdil olanları sever.[2]
43. İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında olduğu halde seni nasıl hakem tayin ediyorlar; bunun ardından da yüz çevirip gidiyorlar. Onlar asla inanmış değildirler.
44. Kendilerini Allah'a vermiş olan peygamberlerin ve -Allah'ın kitabını korumaları kendilerinden istendiği için- rablerine teslim olmuş zâhidlerin, bilginlerin yahudiler arasında kendisiyle hükmettikleri, içinde hidayet ve aydınlık bulunan Tevrat'ı elbette biz indirdik. Hepsi onun (hak olduğunun) şahitleri idi. O halde insanlardan korkmayın, benden korkun da âyetlerimi az bir bedel karşılığında satmayın. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir.[3]

---

1 "Küfürde yarışanlar", yahudiler ve münafıklardır. Yahudilerden bir grup Hz. Peygamber'e götürmek istedikleri bir dava hakkında münafıklarla istişare etmişler, Hz. Peygamber onların isteklerine uygun bir şekilde hüküm verirse kabul edilmesini, aksine hüküm verdiği takdirde reddedilmesini kararlaştırmışlardı (Müsned, I, 246). Yahudiler ve münafıklar öteden beri Hz. Peygamber'in aleyhinde bağnazca tavırlar sergiliyor, yalan, hile, aldatma ve benzeri yollarla onu başarısızlığa uğratmak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Bütün bunlar Hz. Peygamber'i üzüyordu. Bu sebeple Allah, onların menfi tutum ve davranışlarından dolayı üzülmemesini tavsiye ederek peygamberini teselli etti.

2 Âyet, Ehl-i kitabın, Hz. Peygamber'i hâkim ve hakem olarak seçip seçmemekte serbest olduklarını, Hz. Peygamber'in de bunu kabul edip etmemekte serbest bulunduğunu ifade eder. 49. âyetin bu âyeti neshettiği ileri sürülmüşse de neshe gitmeden âyetlerin uzlaştırılması mümkündür ve muhayyerlik devam etmektedir. Zira Hz. Peygamber Ehl-i kitap arasında hüküm vermeyi tercih ederse şu yollardan biri ile de Allah'ın indirdiğine göre hüküm vermiş olur: a) Kur'an'la, b) Tevrat'ta bulunan ve neshedilmemiş olan âyetlerle, c) Evrensel adalet ilkeleriyle, d) Yahudilerin inancına göre Allah'ın indirmiş olduğu Tevrat'la.

3 Âyette, Tevrat'ın Allah tarafından insanlar için gönderilmiş bir ışık ve bir kılavuz olduğu, Hz. Mûsâ'dan itibaren Hz. Peygamber'in zamanına kadar gelmiş

45. Tevrat'ta İsrâiloğulları'na, "Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş... ve yaralamalara da birbirine kısas vardır. Kim kısası bağışlarsa bu kendisi için bir kefâret olur. Ve her kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar zalimlerin ta kendileridir" diye yazdık.[1]

46. Ardından o peygamberlerin yolu üzere, kendinden önce gelmiş olan Tevrat'ı tasdik edici olarak Meryem oğlu Îsâ'yı gönderdik. Ona da içinde hidayet ve nur bulunan, kendinden önce gelmiş olan Tevrat'ı tasdik edici, takvâ sahipleri için bir yol gösterici ve bir öğüt olarak İncil'i verdik.

47. İncil'e tâbi olanlar da Allah'ın onda indirdiği hükümlerle hükmetsinler. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar fâsıkların kendileridir.[2]

48. (Resulüm!) Sana da kendisinden önceki kitapları tasdik edici ve onları koruyucu olarak bu kitabı hak ile indirdik. Artık aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet. Sana gelen bu gerçeği bırakıp da onların isteklerine uyma. Her birinize bir şeriat ve bir yol yöntem verdik. Allah dileseydi sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat size verdikleriyle sizi denemek istedi. Öyleyse hayırlı işlerde birbirinizle yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'adır. Allah size hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyleri haber verecektir.[3]

---

geçmiş peygamberlerin yahudilerin davaları hakkında onunla hüküm verdiği anlaşılmaktadır; hatta peygamberlerin vârisleri olan takvâ sahibi rabbânîler ve ahbâr (din bilginleri) dahi onunla hükümederler. Çünkü peygamberler de âlimler de Allah'ın kitabını korumakla görevlendirilmiş ve buna şahit yani gözetleyici olmuşlardır.

Allah'ın emir ve yasaklarını çiğneyenlerin durumu bu bağlamda üç açıdan değerlendirilmiştir: Birincisi (44. âyet), Allah'ın indirdiğini inkâr ettikleri veya hafife aldıkları için onunla hükmetmeyenler olup bunlar kâfirlerdir. İkincisi (45. âyet), Allah'ın indirdiğine inandığı halde onunla hükmetmeyenler zalimlerdir. Üçüncüsü (47. âyet), Allah'ın indirdiği ile hükmetmemek, O'nun emrinden çıkmak manasına geldiği için onunla hükmetmeyenler fâsıklardır.

1 Bu âyet Medine'de yaşayan yahudi kabileleri arasında uygulanan kısas ve diyet adaletsizliği ile ilgili olarak inmiş olup Allah'ın, İsrâiloğulları'na insanlar arasında meydana gelen cinayetlerde herhangi bir ayırım gözetmeksizin kısası farz kılmış olduğunu ifade eder. Hüküm, Müslümanlar için de geçerlidir.

2 Âyet, kendilerine İncil gönderilenlerin burada yer alan ve Hz. Muhammed'e delâlet eden müjdeyi kabul edip ona göre davranmaları, İncil'in neshedilmeyen hükümlerini uygulamaları ve bu kitabı tahriften korumaları gerektiği şeklinde yorumlanmıştır.

3 Her peygamber kendisinden önceki bütün peygamberleri ve getirdikleri kitapları tasdik ettiği gibi Kur'ân-ı Kerîm de bütün peygamberleri ve kitapları tasdik edici olarak inmiştir; ancak tasdik edilen, Allah'ın vahyettiği kitapların aslî

49. Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet, onların arzularına uyma, Allah'ın sana indirdiği hükümlerin bir kısmından seni saptırmamaları için onlardan sakın (diye onu indirdik). Eğer yüz çevirirlerse bil ki Allah, (öyle istedikleri, bunu hak ettikleri için) onların bazı günahları sebebiyle başlarına bir belâ getirmek istiyordur. İnsanların birçoğu gerçekten Allah'ın yolundan çıkmışlardır.
50. Yoksa Cahiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar? Gerçeği kesin olarak bilip kabul eden kimseler için Allah'tan daha güzel hüküm sahibi kim olabilir?[1]
51. Ey iman edenler! Yahudileri ve hıristiyanları veli edinmeyin. Onlar birbirlerinin velileridir. Sizden kim onları dost edinirse şüphesiz o da onlardandır. Allah zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.[2]
52. Kalplerinde hastalık bulunanların "Başımıza bir felâketin gelmesinden korkuyoruz" diyerek onların dostluklarını kazanmaya çalıştıklarını görürsün. Belki de Allah müminlere katından bir fetih veya başka bir başarı getirir de onlar içlerinde gizledikleri şeyden dolayı pişman olurlar.[3]
53. İman edenler de "Sizinle beraber olduklarına dair bütün güçleriyle Allah'a yemin edenler bunlar mıydı?" derler. Onların bütün yaptıkları boşa gitmiş, sonuçta hüsrana uğramışlardır.
54. Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler;

şekilleridir. Şüphesiz ki Allah katında din İslâm'dır (Âl-i İmrân 3/19). Bütün peygamberlerin tebliğ ettiği din de İslâm'dır; kitapların değişmesiyle dinin esasları değişmemiştir.
"Koruyucu" diye çevrilen müheymin kelimesi Kur'an'ın bir sıfatı olup önceki kitaplarla ilgili olarak neyin gerçek, neyin gerçek dışı olduğuna şahitlik eden, böylece onları kısmen koruyan ve denetleyen bir kitap olduğunu ifade eder.

1 Cahiliye terimi ile yalnızca İslâm'dan önceki tarihsel zaman dilimi değil, o dönemin insanlar arasında farklı uygulamalar doğuran haksız ve zalim zihniyetine, kişisel ve toplumsal olguların sadece menfaat açısından yararlı olup olmadığı endişesinin karakterize ettiği ahlâkî eksikliğe dikkat çekilmektedir.

2 Konuya ilişkin başka delilleri de dikkate alarak âyeti şöyle yorumlamak mümkündür: Yahudileri veya hıristiyanları, onlara benzeme çabası içine girecek ve hayatî sırları onlarla paylaşacak ölçüde veli (dost) edinmek yasaklanmıştır; bunu yapanlar artık müminlerin değil, onların gerçek dostları olur. Ancak bu yasaklama, onlarla iyi geçinmemek anlamına gelmez. Nitekim Kur'an Müslümanlara karşı düşmanca tavır almayan gayrimüslimlerle beşerî münasebetlerin iyi yürütülmesini ve haklarında adaletli davranılmasını tavsiye etmekte, böyle yapanları yüce Allah'ın sevdiğini bildirmektedir (Mümtehine 60/8).

3 "Kalplerinde hastalık bulunanlar"dan maksat inanmadıkları halde Müslüman görünen ve ilişkilerinde Müslümanlara karşı ikili oynayan münafıklardır.

müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdırlar; Allah yolunda cihad ederler ve hiç kimsenin kınamasından korkmazlar. İşte bu Allah'ın dilediğine verdiği bir lütfudur. Allah'ın lütfu geniştir; O, her şeyi bilir.[1]

55. Sizin velîniz ancak Allah'tır, peygamberidir, bir de Allah'ın emrine boyun eğerek namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren müminlerdir.

56. Kim Allah'ı, peygamberini ve iman edenleri velî edinirse bilsin ki Allah'tan yana olanlar mutlaka galip geleceklerdir.

57. Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi alay ve eğlence konusu edinenleri ve kâfirleri dost edinmeyin. Eğer müminseniz Allah'tan korkun.

58. Namaza çağırdığınız zaman onu alay ve eğlence konusu yaparlar. Bu, onların aklını kullanmaz bir topluluk olmalarındandır.

59. De ki: "Ey Ehl-i kitap! Biz yalnız Allah'a, bize indirilene ve daha önce indirilene iman ettiğimiz için mi bizden hoşlanmıyorsunuz? Oysa sizin çoğunuz yoldan çıkmış kimselersiniz."

60. De ki: "Allah katında cezası bundan daha kötü olanı size haber vereyim mi? Onlar, Allah'ın lânetlediği ve gazap ettiği, bir kısmını maymunlara ve domuzlara çevirdiği, tâguta tapan kimselerdir. İşte bunlar, yeri daha kötü olanlar ve doğru yoldan daha fazla sapmış bulunanlardır."[2]

61. Size geldiklerinde "İman ettik" derler. Oysa onlar inkârla girmiş, yine onunla çıkmışlardır. Allah onların neler gizlemiş olduklarını daha iyi bilir.

62. Onlardan birçoğunun günaha girmede, haksızlık etmede ve haram yemede birbirleriyle yarıştıklarını görürsün. Yapmakta oldukları şey ne kötüdür!

---

1 "Dinden dönen kimse"ye mürted denir. İslâm gönüllere yerleştikten sonra tarih boyunca dinden dönme olayı oldukça nâdirdir. Bunlar İslâm'ın yaşamasına ve yayılmasına engel olmamış, aksine İslâm her geçen gün biraz daha yayılmıştır. Ayrıca müminlerin dinden dönmeleri durumunda yerlerine -âyette vasıfları anlatılan- yeni nesiller getirileceği de haber verilmektedir.

2 Tâgūt "hakkı tanımayıp azan ve sapan her kişiye ve Allah'tan başka tanrı edinilen şeyler"e verilen addır. Azgın ve sapkın olması sebebiyle şeytana da tâgut denilmiştir. Kur'an'da, insanlar tarafından ilâh edinilmiş bütün bâtıl tanrıları; insanların Allah Teâlâ'ya isyan etmelerine sebep olan varlıkları ve bütün küfür ve ilhâd faaliyetlerini yürütenleri ve Allah'a karşı kulluk görevlerini yerine getirmeyi engelleyen düşünce sistemlerini ifade eden bir terim olarak kullanılır. "Sözün akışından, tâguta tapanların Allah katında 57 ve 58. âyetlerde işaret edilen kişilere göre daha da kötü bir konumda oldukları anlaşılmaktadır. Müfessirlerin büyük bir kısmına göre burada sözü edilen "maymunlara ve domuzlara çevrilme"den maksat, maddî değil, ahlâkî ve manevi değişme ve bozulmadır.

63. Bâri din adamları ve âlimleri onları yalan söylemekten ve haram yemekten menetselerdi. Bu yaptıkları ne kötüdür!
64. Yahudiler "Allah'ın eli bağlanmış!" dediler. Asıl kendi elleri bağlanmıştır ve söyledikleri yüzünden lânetlenmişlerdir. Aksine O'nun iki eli de açıktır, dilediği gibi verir. Rabbinden sana indirilen, onlardan birçoğunun azgınlığını ve inkârcılığını kuşkusuz arttıracaktır. Onların arasına kıyamete kadar sürecek düşmanlık ve kin saldık. Ne zaman savaş ateşini tutuşturmuşlarsa Allah onu söndürmüştür. Onlar yeryüzünde bozgunculuk için çaba harcarlar; Allah ise bozguncuları sevmez.[1]
65. Şayet Ehl-i kitap iman edip günahtan sakınma çabası göstermiş olsalardı, kuşkusuz biz de kötülüklerini yüzlerine vurmaz ve onları nimeti bol cennetlere koyardık.[2]
66. Şayet onlar Tevrat'ı, İncil'i ve rableri tarafından onlara indirileni doğru dürüst uygulamış olsalardı göğün ve yerin türlü türlü nimetlerinden yararlanırlardı. İçlerinde aşırılığa kaçmayan bir zümre var; çoklarının yaptıkları işler ise pek kötüdür.[3]

---

1 Peygamberlerin gösterdiği aydınlık yoldan ayrılan ve Allah'ın nimetlerine nankörlük eden yahudiler asırlar boyu zillet ve mahrumiyet içinde yaşamışlar, millî kurtuluş ümitlerini yitirip itibarlarını kaybetmelerinden dolayı yas tutmaya başlamışlardı. Son peygamberin kendi içlerinden çıkması ümidi de boşa çıkınca, içlerinden bazı küstahlar Allah'ı suçlamaya kalkıştılar. Âyet bu sûrenin 13-14. âyetleriyle birlikte değerlendirildiğinde, yahudilerin ve hıristiyanların dinî görünümlü çekişmelerin acılarına mâruz kalmalarının, Allah'a verdikleri sözü tutmamalarından ve O'ndan gelen uyarıları ve tâlimatı kabul etmemekte direnmelerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Yine âyetten anlaşıldığına göre gerçekleri bildikleri halde dini bir barış ve dayanışma vesilesi olarak değil, egolarının tatmin aracı olarak görmeye devam ettikleri sürece bu çekişmeler de sürüp gidecektir. Bu örneklendirme ve uyarıdan Müslümanların da sonuçlar çıkarması gerektiği açıktır.

2 Ehl-i kitabın kendilerini karanlıktan kurtarıp aydınlığa çıkaran ilâhî bildirimlerin ve ihsan edilen dünya nimetlerinin kadrini bilemedikleri, böylece kendi elleriyle dünya ve âhiret mutluluğunu heder ettikleri bildirildiği gibi 66. âyette içlerinde doğruyu arayan, davranışlarında taşkınlıktan kaçınan bir grubun da bulunduğu haber verilmektedir (Ehl-i kitap'tan dürüst davrananlar hakkında ayrıca bk. Âl-i İmrân 3/75). Öte yandan bu âyette bir taraftan kötülüklerin bağışlanmasından yani günahkâr kişinin mahcup duruma düşürülmekten kurtarılması ve cezasının kaldırılmasından, diğer taraftan da nimetlerle dolu cennetlere kavuşturulmaktan söz edilerek âhiret mutluluğunun iki yönünün bulunduğu hatırlatılmaktadır.

3 "Göğün ve yerin türlü türlü nimetlerinden yararlanırlardı" şeklinde mana verilen kısmın lafzî karşılığı şöyledir: "Hem üstlerinden hem de ayaklarının altından yerlerdi." Burada geçen "üst" anlamındaki fevk ve "alt" anlamındaki taht kelimelerinin, sağlanan rızık yollarının ne kadar çok ve çeşitli olduğunu belirtme amacıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre âyette, dünya nimetlerinin

67. Ey peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O'nun mesajını iletmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüphe yok ki Allah kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.
68. De ki: "Ey Ehl-i kitap! Siz Tevrat'ı, İncil'i ve rabbinizden size indirileni (Kur'an'ı) doğru dürüst uygulamadıkça tuttuğunuz yol yol değildir." Rabbinden sana indirilen, onlardan birçoğunun azgınlığını ve inkârcılığını kuşkusuz arttıracaktır. Kâfirler topluluğu yüzünden üzülme.
69. İman edenler, yahudiler, Sâbiîler ve hıristiyanlar, (bunlardan) Allah'a ve âhiret gününe inanıp dünyaya ve âhirete yararlı işler yapanlara korku yoktur ve onlar üzülecek de değillerdir.[1]
70. Andolsun biz İsrâiloğulları'ndan kesin söz almış ve onlara peygamberler göndermiştik. Ne zaman bir peygamber onlara nefislerinin hoşlanmadığı bir şey getirdiyse, bir kısmına yalancı dediler, bir kısmını da öldürdüler.
71. Başlarına bir felâketin gelmeyeceğini sanıp kör ve sağır kesildiler. Sonra Allah tövbelerini kabul buyurdu. Sonra içlerinden birçoğu yine görmezden ve duymazdan geldiler. Allah onların yaptıklarını görmektedir.
72. "Allah, Meryem oğlu Mesîh'in kendisidir" diyenler, hiç şüphesiz hakikati inkâr etmişlerdir. Oysa Mesîh, "Ey İsrâiloğulları! Benim de rabbim sizin de rabbiniz olan Allah'a kulluk edin" demişti. Bilinmeli ki her kim Allah'a ortak koşarsa Allah ona cennet yüzü göstermeyecek ve onun varacağı yer cehennem olacaktır. Zâlimlerin yardımcıları da olmayacaktır.
73. Andolsun ki "Allah üç unsurdan biridir" diyenler de kâfir olmuşlardır. Hâlbuki bir tek Tanrı'nın dışında hiçbir ilâh yoktur. Şayet bu dediklerinden vazgeçmezlerse, böylece kâfir olanları elem verici bir azaba çarptırılacaklardır.[2]

---

de ilk bakışta çevrede görünenlerle sınırlı olmadığına dikkat çekilip insanların yerin üstündekilerin yanı sıra yer altı servetlerini ve uzayın zenginliklerini araştırmaları için geniş ufuklar açılmaktadır. Âyetin bu kısmına başka yorumlar da getirilmiştir. Bunlardan birine göre, "üstlerinden" ifadesi, kulların kendi çabaları dışında Allah Teâlâ'nın lütfedeceği nimetleri, "ayaklarının altından" ifadesi ise insanın çalışıp çabalamasıyla elde edeceği imkânları belirtmektedir.

1 Burada verilen müjdenin kapsamı hakkında açıklama için bk. Bakara 2/62.

2 Hz. Îsâ'nın erken dönemlerden itibaren Tanrı'nın enkarnasyonu olarak kabul edilmesi, onun insanî özelliğinin mi yoksa ilâhî özelliğinin mi ağır bastığı tartışmasını gündeme getirmiş, bu tartışmalar sonucunda başlıca üç eğilim belirginleşmiştir: a) Günümüz hıristiyan dünyasında büyük çoğunluğun savunduğu Îsâ'da hem insanlık hem de ilâhlık unsurlarının eşit oranda bulunduğu fikri (dyotheletism), b) Îsâ'da bulunan insanlık unsurunun ilâhlık unsurunun içinde

74. Hâlâ Allah'a tövbe edip O'nun bağışlamasını dilemeyecekler mi? Allah çok bağışlamakta, çok esirgemektedir.
75. Meryem oğlu Mesîh sadece bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Onun annesi dürüst ve inançlı bir kadındır. İkisi de yiyip içen birer insandı. Bak, âyetleri onlara nasıl açıklıyoruz, sonra bak nasıl saptırılıyorlar![1]
76. De ki: "Allah'ı bırakıp da size zarar da veremeyen yarar da sağlayamayan varlıklara mı kulluk ediyorsunuz! Allah her şeyi işitmekte ve bilmektedir."
77. De ki: "Ey Ehl-i kitap! Hakkın sınırlarını aşarak dininizde aşırılığa gitmeyin. Daha önce kendileri saptığı gibi birçoklarını da saptıran ve yolun doğrusundan uzaklaşan bir topluluğun keyfî istek ve arzularına uymayın."
78. İsrâiloğulları'ndan kâfir olanlar, Dâvûd ve Meryem oğlu Îsâ diliyle lânetlenmişlerdir. Çünkü onlar isyan etmişlerdi ve sınırı aşıyorlardı.
79. İşledikleri kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmıyorlardı. Yaptıkları ne fena idi![2]

---

erimiş olduğu ve bundan dolayı Îsâ'daki tek unsurun ilâhlık olduğu yönündeki monofizit görüş (monothelitism), c) "Subordionistler" diye adlandırılabilecek grupların kabul ettiği Îsâ'da ilâhlık unsurunun bulunmadığı ve yalnızca insanlık unsurunun bulunduğu fikri (bk. Mehmet Aydın, "Hıristiyanlık [Hıristiyan İnançları]", DİA, XVII, 347; Hıristiyanlık'ta teslîs inancının ortaya çıkışı ve mahiyeti hakkında bilgi için ayrıca bk. Nisâ 4/171 ve Mâide 5/17).

1 Asırlar boyunca Hıristiyanlık âlemini meşgul etmiş ve kilise tarafından olabildiğince karmaşık hale getirilmiş olan Hz. Meryem'in ve Hz. Îsâ'nın mahiyeti meselesine Kur'an herkesin anlayabileceği bir üslûpla açık ve kesin bir cevap getirmektedir: Meryem oğlu Îsâ Mesîh sadece bir peygamberdir; annesi de dürüst, inançlı ve namuslu bir insandır; her ikisi yiyip içerlerdi, yani beşer dışında düşünülmemesi gereken varlıklardı. Oysa hıristiyan din adamlarınca günümüzde de canlı tutulmaya çalışılan anlayış, Hz. Îsâ'nın bilinen anlamda bir peygamber olmadığı, Tanrı inancının bir öğesini oluşturacak ölçüde insan üstü bir varlık (rab) olduğu yönündedir.
Kur'an'ın yalnızca bu âyeti bile onun, daha önce gelmiş ve beşer eliyle bozulmuş kaynaklardan alınmadığını, sapmaları düzeltmek üzere hakikat bilgisinin kaynağı olan Allah'tan geldiğini göstermeye yeterlidir.

2 Toplumlarda ahlâkî değerlerin erozyona uğraması ve ahlâkın çökmesi mâşerî vicdanda duyarlılığın azalma eğilimi göstermesi ile yakından ilgilidir. Bu da bireylerin kötülükler karşısında rahatsızlık duymama alışkanlığı kazanmaya başlamasıyla olur. Kısa sürede bulaşıcı bir hastalık gibi yayılan bu alışkanlık toplumsal refleksleri dumura uğratır. Âyette "İşledikleri kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmıyorlardı" buyurularak, bu hastalığın yayılmasına karşı bütün bireylerin duyarlılık göstermeleri ve karşılıklı ikaz görevinin sistemli bir biçimde sürdürülmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir.

80. Onlardan birçoğunun inkârcıları dost edindiklerini görürsün. Onların önceden kendileri için hazırladığı şey, yani Allah'ın onlara gazap etmesi ne kötü bir sonuçtur! Hem de onlar azapta sürekli kalacaklardır.
81. Eğer onlar Allah'a, peygambere ve ona indirilene iman ediyor olsalardı o inkârcıları dost edinmezlerdi; fakat onların birçoğu yoldan çıkmışlardır.
82. Kuşku yok ki iman edenlerin, insanlar içinde en amansız düşmanlarının yahudiler ve şirk koşanlar olduğunu göreceksin. Yine, onlar arasında iman edenlere sevgi bakımından en yakın olanların da, "Biz hıristiyanız" diyenler olduğunu göreceksin. Çünkü bunların içinde (insaflı) keşişler ve rahipler vardır ve onlar büyüklük taslamazlar.[1]
83. Peygamber'e indirileni dinledikleri zaman hakikate dair bilgileri bulunduğundan dolayı gözlerinden yaşlar boşandığını görürsün. Derler ki: "Rabbimiz! İman ettik, bizi hakka şahitlik edenlerle beraber yaz.
84. Bütün emelimiz rabbimizin bizi erdemliler topluluğuna dâhil etmesi olduğuna göre, Allah'a ve bize gelen gerçeğe niçin iman etmeyelim?"[2]

---

1 Hz. Muhammed'in temas halinde olduğu inanç çevreleri, kendisine iman edenlere karşı tutumları bakımından iki gruba ayrılmakta, bunlardan yahudilerin ve müşriklerin Müslümanlara olumsuz baktıkları, en olumlu bakışın ise bir kısım hıristiyanlara ait olduğu belirtilmektedir. Bu, belirli inanç kesimlerini kesin bir tasnife tâbi tutup buna göre dost veya düşman ilân etme amacı taşımamaktadır; âyetteki bu tesbitin o dönemdeki olguya tamamen uygun olduğu tarihen sabittir: Medine'deki yahudiler Müslümanları bir kaşık suda boğabilmek için türlü entrikalara başvurmuşlar, Mekke'deki müşrikleri kışkırtma ve onlarla iş birliği imkânları araştırma dâhil bu uğurda her yolu denemişlerdir. Mekke müşrikleri Müslümanlara açıkça savaş ilân edip husumetlerini en şiddetli biçimde ortaya koydukları ve inanç bakımından da Müslümanlara yahudilere nisbetle daha uzak oldukları halde, muhtemelen âyette yahudiler hem kendi imkânlarını kullanmaları hem de başka düşman potansiyelleri harekete geçirmeye çalışmaları yüzünden müşriklerden de önce anılmışlardır. Bu arada, yahudilerin kendilerini uyarmak ve aydınlığa çıkarmak üzere gönderilen peygamberleri öldürmekten çekinmemeleri ve bu özelliklerine Kur'an'da yer yer gönderme yapıldığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Öte yandan, Habeşistan Necâşîsinin kendi ülkesine göç etmek zorunda kalan Müslümanlara yaptığı iyi muamele, Hz. Peygamber'in değişik ülkelerin hükümdarlarına yolladığı elçilere ve İslâm'a çağrı mektuplarına gösterilen en olumlu tepkilerin hıristiyanlardan gelmiş olması da âyetteki tasvirle tamamen örtüşmektedir

2 Bu sözün, Hz. Muhammed'in bildirdiklerinin Allah katından gelen gerçekler olduğuna kanaat getiren dindar hıristiyanlara ait olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bunun, önceki dinlerini bırakıp İslâm'a girme kararı verirlerken karşılaştıkları tereddütten dolayı ve yaptıkları bir iç muhasebe sonucunda söylemiş olmaları yanında, başkalarına verdikleri bir cevap olması da muhtemeldir. Bir yoruma göre bu cevap, kendi dindaşlarından ve çevrelerinden Müslüman olma kararına karşı çıkanlara ve içlerine kuşku düşürmeye çalışanlara verilmiş olmalıdır. Bu konudaki bir rivayet ise, onların İslâm'a girdikleri haberini alan yahudilerin

85. Böyle söylemelerine karşılık Allah da onları, içinde ebedî olarak kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetlerle ödüllendirdi. İşte iyi davrananların mükâfatı budur.
86. İnkâr edip âyetlerimizi yalan sayanlar ise cehennemliktir.
87. Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve güzel şeyleri haram saymayın, sınırı da aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez.[1]
88. Allah'ın size verdiği helâl ve temiz rızıklardan yiyin ve iman etmiş olduğunuz Allah'ın yasaklarından sakının.
89. Allah sizi kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerden ötürü sorumlu tutmaz, fakat bilerek ettiğiniz yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar. Bunun da kefâreti, ailenize yedirdiğinizin ortalama seviyesinden on fakire yedirmek yahut onları giydirmek ya da bir köle âzat etmektir. Buna imkânı olmayan ise üç gün oruç tutmalıdır. Yemin ettiğinizde (bozarsanız) yeminlerinizin kefâreti işte budur. Yeminlerinize bağlı kalın. Allah âyetlerini sizin için bu şekilde açıklıyor ki şükredesiniz.[2]
90. Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerden ibarettir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.[3]

---

kendilerini bu karardan vazgeçirme çabaları karşısında verdikleri bir cevap olduğu yorumunu desteklemektedir (İbn Âşûr, VII, 11-12).

1 Müminlere, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için kendilerini ve başkalarını hayatın helâl olan güzelliklerinden mahrum bırakma yoluna girmemeleri çağrısının bu âyette yapılmış olması, 82. âyette kendini ibadete veren hıristiyan din adamlarından olumlu biçimde söz edilmesinin yanlış anlaşılmasını da önlemiş olmaktadır. Bu konuda İslâm'ın temel telakkisiyle bağdaşmayan bir yol izleyenler Hz. Peygamber tarafından da uyarılmışlardır (bk. Buhârî, "Edeb", 86, "Teheccüd", 20; Müslim, "Sıyâm", 186, 188).

2 Bireyin dinî hayatının yanı sıra yargılama hukukunda da bir ispat vasıtası olarak yeminin önemli bir yeri vardır. Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'in hadislerinde yeminin değeri ve sonuçları üzerinde önemle durulmuştur. Bunlardaki ana fikir şudur: Allah'ın adı kötü işlere vasıta kılınmamalıdır. Kasıtsız yapılan yeminlerden ötürü sorumluluk yoktur; kasıtlı olarak yapılan yeminlerde dinin yasakladığı bir iş söz konusu ise bozulmalı, böyle değilse yeminlere sadakat esas olmalı ve -hangi sebeple olursa olsun- yeminin bozulması halinde bağışlanmaya vesile olması için belirli bir kefâret ödenmelidir.
Kefâret, imkânı olanlar için âyette zikredilen üç şeyden birini yapmak, imkânı bulunmayanlar için ise üç gün oruç tutmaktır.

3 "Dikili taşlar"dan maksat Arapların, üzerinde putlar adına kurban kesmek için Kâbe'nin etrafına diktikleri taşlardır (Taberî, VI, 75). Bir yoruma göre burada, huzurunda kurban kesilen putların kendileri kastedilmiştir (İbn Atıyye, II, 232). "Fal okları" da Cahiliye dönemi Arap geleneğinde önemli bir işe girişmeden önce bu işin sonunun iyi gelip gelmeyeceğini anlama amacıyla kullanılan oklardır. Bunlarla yapılan işlemler kumarla da ilintili idi ve tevhid inancıyla bağdaşmayacak uygulamalardı. Allah'tan başkasına kulluk anlayışını çağrıştıracak ve kişinin teşebbüs ruhunu birtakım temelsiz inanışlara kilitleyecek bu tür

91. Şüphesiz şeytan içki ve kumar yoluyla aranıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?

92. Allah'a itaat edin, peygambere de itaat edin ve tedbirli olun. Eğer yüz çevirirseniz bilin ki elçimizin görevi açık biçimde tebliğ etmekten ibarettir.

93. İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara, günahlardan sakındıkları ve imanlarını koruyup iyi işler yapmayı sürdürdükleri, sakınmaya devam edip imanlarına bağlı kaldıkları, hem günahlardan sakınıp hem en iyiyi yapmaya çalıştıkları takdirde daha önce yiyip içtiklerinden ötürü bir günah yoktur. Allah, rızasına uygun davrananları sever.[1]

94. Ey iman edenler! Allah, görmedikleri halde kendisinden korkanları ortaya çıkarmak için ellerinizin ve mızraklarınızın yetişebileceği bir miktar av ile muhakkak ki sizleri sınayacaktır. Bundan sonra kim sınırı aşarsa onun için elem verici bir azap vardır.[2]

95. Ey iman edenler! İhramda iken av hayvanlarını öldürmeyin. Sizden kim böyle bir hayvanı kasten öldürürse öldürdüğüne denk bir evcil hayvanı ceza olarak öder. Bunu -Kâbe'ye ulaştırılacak bir kurbanlık olmak üzere- aranızdan adalet sahibi iki kişi takdir eder. Yahut o kişi, yoksulları doyurarak veya ona denk olacak kadar oruç tutarak bir kefâret öder ki böylece yaptığı fiilin vebalini tatmış olsun. Allah geçmişi affetmiştir. Fakat kim bunu yeniden işlerse Allah onun cezasını verir. Allah suçlunun hakkından gelen mutlak güç sahibidir.[3]

96. Kendinize ve yolculara geçimlik olmak üzere sularda avlanmak ve onu yemek size helâl kılındı. Kara avı ise ihramda bulunduğunuz sürece size haram kılındı. Toplanıp huzuruna varacağınız Allah'tan korkun.

---

uygulamalar da içki ve kumar yasağının peşi sıra zikredilmiş ve yüce Allah'ın hoşnut olmadığı, bir mümine yaraşmayan çirkin fiillerden sayılmıştır (ayrıca bk. Mâide 5/3). İslâm'da içki ve kumar yasağı özellikle bu âyete dayanmaktadır.

1 Rivayetlere göre, içki ve kumarın kesin biçimde yasaklanmasını takiben bazı sahâbîlerin Hz. Peygamber'e daha önce bu fiilleri işleyip de vefat edenlerin durumunu sormaları üzerine bu âyet inmiştir (Buhârî, "Tefsîr", 11).

2 Allah Teâlâ ihram yasaklarının uygulanması konusunda ilk Müslümanları bir sınava tâbi tutarak onların bu konuda da iyi bir örnek sergilemelerini istemiş, diğer Müslümanlar da bu tür hükümlerde aynı anlayışı ve tavrı korumaya çağırılmışlardır.

3 İslâm bilginlerinin çoğunluğuna göre buradaki kefâret üç seçenekten biriyle yerine getirilebilir: Kurban, buna denk biçimde yoksulları doyurma, bir günlük doyurma ödevine (fidye bedeline) karşılık bir gün oruç tutma.

97. Allah Kâbe'yi, Beytülharâm'ı, haram ayı, boyunları bağsız ve bağlı kurbanlıkları insanların maddî ve manevi hayatları için destek kıldı. Bu, Allah'ın göklerde ve yerdeki her şeyden haberdar olduğunu ve Allah'ın her şeyi bildiğini anlamanız içindir.

98. Bilin ki Allah'ın cezalandırması çetindir ve Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

99. Peygamberin görevi, tebliğ etmekten ibarettir. Allah ise açıkladığınızı da gizlediğinizi de bilir.

100. De ki: "Kötünün çokluğu sana ilginç gelse de iyi ile kötü bir değildir. O halde ey akıl sahipleri, Allah'a âsi olmaktan sakının ki kurtuluşa eresiniz!"

101. Ey iman edenler! Açıklandığı takdirde sizi sıkıntıya sokacak hususlarda soru sormayın. Kur'an indirilirken böyle sorular sorarsanız size açıklanır. Allah onlardan sizi muaf tutmuştur. Allah çok bağışlayıcıdır, halîmdir.

102. Bu tür soruları sizden önce de bir topluluk sormuş, fakat sonunda bunları inkâr eder olmuşlardı.[1]

103. Allah bahîre, sâibe, vasîle ve hâm ile (diye bazı hayvanların işaretlenip kullanımdan alıkonması) ilgili bir buyruk koymamıştır. Fakat inkârcılar kendi uydurdukları yalanları Allah'a yakıştırmaya çalışıyorlar; onların çoğu akıllarını kullanmıyorlar.[2]

---

1 101-102. âyetlerin nüzûl sebebi olarak zikredilen olaylardan biri üzerine Hz. Peygamber şöyle bir uyarıda bulunmuştur: "Benim değinmediğim konularda soru sormayın. Sizden önceki bazı toplumlar peygamberlerine çok soru sormaktan ve sonra da bunlar üzerinde ihtilâfa düşmekten dolayı helâk olmuşlardır. Şu halde size bir şeyi emrettiğimde onu olabildiğince yerine getirmeye çalışın, size yasakladıklarımdan da kaçının" (Müslim, "Hac", 412).

2 İslâm'dan önce Araplar belirli özellikler taşıyan evcil hayvanları putlar adına serbest bırakırlar, ondan sonra da bunların kesilmesini ve kullanılmasını yasak sayarlardı. Bu hayvanların hangi özelliklere göre ne isim aldığı hususunda müfessir ve dilbilimciler arasında görüş birliği bulunmamaktadır. Bu sebeple âyetteki bahîre, sâibe, vasîle ve hâm kelimelerinin kullanımı meâlde de aynen korunmuştur. Âyette, Kur'an'ın geldiği dönemde iyi bilinen bir bâtıl inanış ve âdet örnek olarak anılmakta; bundan hareketle, Allah'ın peygamberleri vasıtasıyla bildirdiği dinde mevcut olmayan şeyleri Allah'ın isteğiymiş gibi göstermenin sadece bir iftira olduğuna dikkat çekilmekte; ardından da bu tür bâtıl inanış ve âdetler ne kadar köklü ve yaygın olursa olsun, bunların hiçbir değerinin olmadığı hatırlatılmakta ve dünya görüşünü taklitçi, bilinçten yoksun bir zihniyet üzerine kuranlar özeleştiriye davet edilmektedir. Hz. Peygamber'in bildirmediği hususlarda gereksiz sorular sormanın eleştirildiği 101-102. âyetleri takiben bu Cahiliye âdetlerinin de mahkûm edilmesi çok manidardır. Her iki uyarının da ortak noktası şudur: Din, Allah'ın iradesine mutlak teslimiyeti ifade eder. Peygamberler vasıtasıyla bildirilenlerle yetinmeyip ister onları zorlayarak yeni yükümlülüklerin gelmesine yol açmak, ister bazı düşünce ve davranışları Al-

104. Onlara "Allah'ın indirdiğine ve peygambere gelin" dendiğinde, "Atalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol) bize yeter" derler. Ataları bir şey bilmeyen ve doğru yolda gitmeyen kimseler olsa da mı?
105. Ey iman edenler! Siz kendi sorumluluklarınıza dikkat edin. Siz doğru gittiğiniz takdirde yanlış yola sapanlar size zarar veremez. Hepinizin dönüşü Allah'adır ve yapmakta olduğunuz her şeyi o zaman Allah size bildirecektir.[1]
106. Ey iman edenler! Birinize ölüm gelip çatınca vasiyet esnasında içinizden iki âdil kişi, şayet seyahatte iken başınıza ölüm musibeti gelmişse sizden olmayan başka iki kişi aranızda şahitlik etsin. Eğer (vasiyeti uygularken) içinize bir şüphe düşerse, bu iki şahidi namazdan sonra alıkorsunuz; "Bunu yakınımız hatırına da olsa hiçbir bedel karşılığında satmayız ve Allah'ın buyruğu olan bu tanıklığı asla gizlemeyiz, aksi halde apaçık günahkârlardan olacağımızda kuşku yoktur" diye Allah'ın adına yemin ederler.
107. Şayet bu ikisinin günah işledikleri (yeminlerinin gerçeği yansıtmadığı) ortaya çıkarsa, bunların haklarını gasbettiği kimselerden iki kişi onların yerini alır ve "Kesinlikle bizim şahitliğimiz onların şahitliğinden daha doğrudur ve biz hak tecavüzünde bulunmadık, aksi halde biz de zalimlerden oluruz" diye Allah'ın adına yemin ederler.
108. İşte bu, şahitliği gereğince yapmalarını sağlayacak veya yemin etmelerinden sonra yeminlerin reddedilmesinden korkmalarını önleyecek en uygun usuldür. Allah'a âsi olmaktan sakının ve iyi dinleyin. Allah yoldan çıkmış topluluğu doğruya eriştirmez.[2]

---

lah'ın isteğiymiş gibi göstererek dine ilâveler yapmak, Allah'ın çizdiği yolu yetersiz bulup beşer iradesini ilâhî iradenin üstüne çıkarmaya çalışmak anlamına gelir. Bu takdirde de din ve dindarlık gerçek anlamını yitirmiş olur.

1 Unutmamak gerekir ki toplumları meydana getiren fertlerdir ve sağlıklı bir toplumsal yapı ancak görev bilincine sahip, önce kendisini düzeltmeye çalışan bireylerin baskın öğe ve bu anlamda bir kişilik haline gelebilmesiyle mümkündür. Kişinin başkalarına yardımcı olabilmesi, topluma olumlu katkılarda bulunabilmesi her şeyden önce kendi sorumluluklarına dikkat etmesine bağlıdır. Bu konuda üzerine düşeni yapan ve kendisini sürekli kontrol eden bir kimse de yanlış yollara düşmüş insanlardan zarar gelebileceği kuruntusuna kapılarak aydınlık yola çağrıda bulunma görevini ihmal veya terk etmemelidir.

2 Cahiliye döneminde de bilinip uygulanmakta olan vasiyet konusunda insanların olabildiğince saygılı davranmaları ve vasiyetin icaplarını yerine getirmeye önem vermeleri sebebiyle fazla bir niza meydana gelmiyordu. O yüzden bu tasarrufun belirli bir şekil şartına bağlanması cihetine gidilmemişti. Vasiyet edecek kişi genellikle vârislerinin ve yakınlarının huzurunda bu konudaki iradesini açıklıyor, onlar da buna uyuyorlardı. Bununla beraber vasiyet, sözleşmelerden farklı olarak tek taraflı bir hukukî muamele olduğundan, bu işlemin içeriğini yanlış anlamak ve hatırlamak veya gerçeği saptırmak isteyenlerin bulunması durum-

109. Allah'ın peygamberleri toplayıp da onlara "Size ne cevap verildi?" diye soracağı gün onlar "Bizim bir bilgimiz yok. Bütün gizlileri tam olarak bilen yalnız sensin" diyecekler.[1]

110. İşte o zaman Allah şöyle diyecek: "Ey Meryem oğlu İsâ! Sana ve annene lütfettiğim nimetleri hatırla! Seni Rûhulkudüs'le (Cebrâil) desteklemiştim de hem beşikte iken hem de yetişkin halinde insanlarla konuşuyordun. Sana yazmayı, hikmeti, Tevrat ve İncil'i öğretmiştim. Benim iznimle çamurdan kuş biçiminde bir şey yapıp ona üflüyordun ve benim iznimle derhal kuş oluyordu. Benim iznimle körü ve cüzzamlıyı iyileştiriyordun. Yine benim iznimle ölüleri diriltiyordun. Onlara açık kanıtlar getirdiğin zaman buna karşı içlerinden inkâr edenler 'Bu düpedüz bir büyü!' dediklerinde İsrâiloğulları'nın sana zarar vermelerini önlemiştim.

111. Havârilere 'Bana ve peygamberime iman edin' diye ilham ettiğimde onlar 'İman ettik, şahit ol ki bizler yürekten teslimiyet içindeyiz' demişlerdi."

112. Havâriler "Ey Meryem oğlu Îsâ! Rabbin bize gökten bir sofra indirebilir mi?" diye sormuşlardı. O şöyle cevap verdi: "Eğer iman etmiş kimseler iseniz Allah'a saygılı olun."[2]

---

larında bazı kimselerin, özellikle vasiyetten yararlanma durumunda olanların hak kaybına uğraması kaçınılmazdır. Belirli bir olay üzerine indiği anlaşılan (bk. Tirmizî, "Tefsîr", 6; Taberî, VII, 115-117; İbn Atıyye, II, 250-251) bu âyetlerde, ölüm sonrasında geride kalanların ihtilâfa düşmelerini olabildiğince önleyen bir tedbir alınması istenmekte, bu tedbirden sonra da çıkabilecek bir ispat sorunu için özel bir prosedüre yer verilmektedir.

1 Peygamberlerin Cenâb-ı Allah'ın sorusuna bu şekilde cevap vermeleri, genellikle kıyamet gününün dehşeti karşısında duydukları ürpermenin etkisiyle veya Allah Teâlâ'ya gösterilen mutlak tâzim ve saygı ile izah edilmiştir. Bazı müfessirlerin kanaatine göre ise bu ifadeyi gerçek anlamıyla yorumlamak gerekir; bu sözleriyle peygamberler, Allah katından getirdikleri buyruk ve yasaklara kendilerinden sonra insanlar tarafından nasıl bir karşılık verildiği hususunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını ve bütün gerçekleri bilenin sadece Allah olduğunu belirtmiş olmaktadırlar (Taberî, VII, 125-126; İbn Âşûr, VII, 100).

2 Havârilerin bu sorusunu "Rabbinin buna gücü yeter mi?" anlamında düşünen müfessirler, o esnada havârilerin henüz tam bir teslimiyet içinde olmadıkları ve imanlarında zaaf bulunduğu yorumunu yapmışlardır. İslâm bilginlerinin çoğunluğuna göre ise bu sorudaki yardımcı fiili "güç yetirme" anlamına göre düşünmemek gerekir. Zira onların bu talebi -müteakip âyette ifade edildiği üzere- olumlu amaçlara yöneliktir. Gerçi Hz. Îsâ onları Allah hakkındaki düşünce ve ifadelerinde daha saygılı olmaları gerektiği yönünde uyarmış ve mûcize talep etmenin gönülden inanmış insanlara yaraşmayacağını hatırlatmıştır. Fakat konuşmanın akışı dikkate alınırsa bu, onları itham etme niteliğinde değil, bilâkis onların neyi amaçladıklarını açıklamalarına imkân veren bir cevaptır. Nitekim

113. Onlar "İstiyoruz ki ondan yiyelim, kalplerimiz güvenle dolsun, bize doğru söylediğini bilelim ve buna tanık olalım" dediler.[1]
114. Meryem oğlu Îsâ şöyle yalvardı: "Allahım! Ey rabbimiz! Bize gökten öyle bir sofra indir ki, ilk gelenimizden son gelenimize kadar bizler için bir bayram ziyafeti ve senden bir işaret olsun. Bizi rızıklandır, sen rızık verenlerin en hayırlısısın.
115. Allah da şöyle buyurdu: "Onu size mutlaka indireceğim; fakat bundan sonra içinizden kim inkâr ederse, varlıklar âleminde hiç kimseye etmediğim azabı ona edeceğim."[2]
116. Allah, "Ey Meryem oğlu Îsâ! İnsanlara sen mi 'Allah'ın dışında beni ve annemi birer tanrı kabul edin' dedin?" buyurduğu zaman o şu cevabı verir: "Hâşâ! Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim şüphesiz sen onu bilirdin. Sen benim içimdekini bilirsin, ama ben senin zâtında olanı bilmem. Gizlileri tam olarak bilen yalnız sensin."[3]
117. "Ben onlara ancak senin bana emrettiklerini söyledim; 'Benim de rabbim sizin de rabbiniz olan Allah'a kulluk edin' dedim. İçlerinde bulunduğum sürece onların yaptıklarına tanık idim. Fakat sen beni vefat ettirdikten sonra onların halini bilip gören sadece sensin. Sen her şeye şahitsin.[4]

---

havârilerin niçin böyle bir istekte bulunduklarını açıklamaları üzerine Hz. Îsâ onları reddetmeyip isteklerini yüce Allah'a arz etmiştir.

1 Havâriler bu taleplerinin yerine getirilmesiyle, Hz. Îsâ'nın doğru söylediğinden, önce kendileri emin olacaklar, gözleriyle görüp tanık olunca onun öğretilerini tebliğ ederken bu tanıklıklarını tekrar tekrar ifade edip bundan güç alacaklardı.

2 İslâm bilginlerinin çoğunluğuna göre Hz. Îsâ'nın bu duası üzerine gökten bir sofra indirilmiştir. Bazı tâbiîn bilginlerinden gelen bir rivayeti esas alan müfessirlere göre ise Allah'ın ikazı üzerine, sofra indirilmesini isteyenler bu taleplerinden vazgeçmişler ve sofra indirilmemiştir.

3 Babasız dünyaya gelmiş olan Hz. Îsâ'nın annesi olması dolayısıyla Hz. Meryem'in gerek Hıristiyanlık'ta gerekse İslâmiyet'te özel bir yeri ve değeri vardır. Ne var ki hıristiyanlar Tanrı inancı konusunda asırlarca süren bocalama süreci içinde Hz. Meryem'in bu seçkinliğine de farklı bir boyut getirmeye yönelmişler, hıristiyan mezheplerinde onun mahiyeti hakkında değişik teoriler ortaya konmuştur. 116. âyette Allah'a nisbetle yer verilen soru, hem Hz. Meryem'i teslis inancının ögesi haline getirecek kadar ileri giden hristiyanları hem de -derecede olmasa bile- genellikle Hz. Meryem'in mahiyeti hakkında aşırılıklar taşıyan hristiyan telakkilerini mahkûm etmektedir. Bu arada tarihî bilgiler Arabistan'da Collyridienler diye anılan bir sapkın hristiyan grubunun Hz. Meryem'i tanrıça olarak kabul ettiğini göstermektedir.

4 "Vefat ettirme"nin açık manası, eceli gelince Hz. Îsâ'nın ölmüş olmasıdır. Onun başka bir âlemde yaşatıldığı ve âhir zamanda dünyaya döneceği konusundaki rivayetler sebebiyle bu ifadeye "başka bir âleme kaldırma" manası da verilmiştir.

118. Şayet onlara azap edersen, şüphesiz onlar senin kullarındır. Eğer onları affedersen, hiç kuşku yok sen hem izzet hem hikmet sahibisin."
119. Allah şöyle buyurur: "Bugün doğrulara doğruluklarının fayda vereceği gündür. Onlar için, ebedî kalacakları ve altından ırmaklar akan cennetler vardır. Allah onlardan hoşnuttur, onlar da O'nun rızasını kazanmaktan ötürü mutludurlar. İşte büyük kurtuluş budur.
120. Göklerin, yerin ve içlerindeki her şeyin hükümranlığı Allah'a aittir. O her şeye kādirdir."

6. EN'ÂM SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 55, âyet sayısı 165'tir. En'âm "deve" anlamına gelen, ayrıca sığır, koyun gibi bazı evcil hayvanlarla ceylan, geyik ve benzeri yabani hayvanlar için de kullanılan "neam" kelimesinin çoğulu olup bu sûrenin 136, 138, 139 ve 142. âyetlerinde geçmektedir.

Sûrede ağırlıklı olarak Allah'ın birliği (tevhid) ve bazı sıfatları, peygamberlik, vahiy, yeniden dirilme, anne babaya saygı, kul hakları gibi temel inanç ve ahlâk konuları üzerinde durulmuştur. Ayrıca Hz. Peygamber'in risâletine yapılan itirazlar cevaplandırılmış, inkârcıların baskıları yüzünden sıkıntı çeken Hz. Peygamber ile arkadaşları teselli edilmiştir.

Rahman ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve ışığı var eden Allah'a mahsustur. Ama yine de kâfir olanlar (putları) rablerine eş tutuyorlar.[1]
2. Sizi (özel) bir çamurdan yaratan, sonra ölüm zamanını takdir eden ancak O'dur. O'nun katında bir ecel daha vardır. Siz hâlâ şüphe ediyorsunuz.[2]
3. O, göklerde ve yerde tek Allah'tır. Gizlinizi açığınızı bilir, neyi yapıp ettiğinizi de bilir.
4. Rablerinin âyetlerinden onlara bir âyet gelmeye görsün, ondan ille de yüz çevirirler.

---

1 Genel olarak varlık kavramından sonra insan zihninin en temel gerçekler olarak farkına vardığı durumlar ışık ve karanlıktır.

2 "İki ecel"den ilki çoğunlukla "ölüm vakti" olarak anlaşılırken "ikinci ecel" için kıyamet vakti, ba's (yeniden dirilme) vakti gibi yorumlar yapılmış; ayrıca ilk ecel ömrün doğal olarak sona erdiği vakit (tabii ecel), ikinci ecel boğulma, yangın gibi kazalar ve dış sebeplerle hayatın son bulması (ihtirâmî ecel) şeklinde de anlaşılmıştır.

5. Gerçekten onlar, kendilerine hak geldiğinde onu yalanlamışlardır. Fakat onlara alay ettikleri şeyin haberleri ileride gelecektir!
6. Görmediler mi ki, onlardan önce yeryüzünde size vermediğimiz onca imkânı kendilerine verdiğimiz, gökten üzerlerine bol bol yağmur indirip (evlerinin) altlarından ırmaklar akıttığımız nice nesilleri helâk ettik. Biz onları günahları sebebiyle helâk ettik ve onların ardından başka nesiller meydana getirdik.
7. Şayet sana kâğıt üzerine yazılmış bir kitap indirseydik ve onlar elleriyle onu tutmuş olsalardı, yine de o inkârcılar, "Bu apaçık bir büyü, başka bir şey değil" derlerdi.
8. "Ona bir melek indirilseydi ya!" dediler. Eğer biz bir melek indirseydik elbette iş bitirilmiş olur, artık kendilerine mühlet verilmezdi.[1]
9. Şayet peygamberi bir melek kılsaydık muhakkak ki onu (yine) bir adam suretine sokar, onları yine halen içinde bulundukları kuşkuya düşürürdük.[2]
10. Senden önceki peygamberlerle de alay edilmiş, sonunda onlarla alay edenleri, alaya aldıkları şey (azap) kuşatıvermişti.
11. De ki: Yeryüzünde dolaşın, sonra (hakikati) yalan sayanların sonunun nasıl olduğuna bakın!
12. "Göklerde ve yerde olanlar kimindir?" diye sor. De ki: "Allah'ındır. O, kendi üzerine rahmeti yazmıştır. Sizi, gerçekleşmesinde asla şüphe olmayan kıyamet gününde mutlaka toplayacaktır." Kendilerini ziyan edenler var ya, işte onlar inanmazlar.[3]

---

1 Aslında Hz. Peygamber'e melek inmekle birlikte, müşrikler onun hakiki suretinde gelip kendilerine görünmesini istiyorlardı. "İş bitirilirdi" ifadesi "Onlar helâk edilirlerdi" şeklinde yorumlanmıştır. Zira Allah'ın gazabına uğrayan bir topluma melekler ancak azap getirmek için inerler. Nitekim Lût kavminin durumu bunu gösterir (A'râf 7/80-84). Ayrıca insanların melekleri asıl şekilleriyle görmeleri, gayb perdesinin kalkması demektir; bundan sonra "gayba iman" ve imtihanın anlamı kalmaz.

2 Eğer Allah, gönderdiği elçiyi bir melek yapsaydı ya da beşer yerine bir meleği elçi gönderseydi yine onu insan görünümünde gönderirdi. Çünkü tamamen ruhanî varlıklar olan melekler, insanlara ancak cismanî bir görünüme bürünerek görünebilirler. Bu durumda vahyin doğruluğunu, ihtiva ettiği yüksek hakikatlere göre değerlendirmek yerine, onu kendilerine tebliğ edenin melek olmasında arayanlar, bu cismanî görünümlü varlığın da insan olduğunu ileri sürerek yine inkâra sapacaklardı.

3 Varlıkların mebdei (başlangıcı) ve meâdı ile (âkıbeti) ilgili iki bölümün arasına "O kendi üzerine (kulları için) rahmeti yazmıştır" şeklinde bir kayıt konulması özellikle ilgi çekicidir. Burada dolaylı olarak insanlara şöyle bir uyarıda bulunulmuştur: Diğer bütün varlıklar gibi sizi de Allah yarattı; kıyamet vuku bulup da O'nun huzurunda hesap vermek için toplanmadan önce Allah'ın kesin olan rahmetinden yararlanmaya bakın; bu geniş rahmete nâil olmak için günahları-

13. Gece ve gündüzde barınan her şey O'nundur. O, her şeyi işitmekte, bilmektedir.
14. De ki: "Gökleri ve yeri yoktan var eden, yediren ama yedirilmeye ihtiyacı olmayan Allah'tan başkasını mı dost edineceğim?" De ki: "Bana Müslüman olanların ilki olmam emredildi ve sakın müşriklerden olma (denildi)."[1]
15. De ki: "Ben rabbime isyan edersem gerçekten büyük günün (âhiret) azabına uğrayacağımdan korkarım."
16. O gün kim azaptan kurtarılırsa gerçekten Allah onu esirgemiştir. İşte apaçık kurtuluş budur.
17. Eğer Allah seni bir zarara uğratırsa onu kendisinden başka giderecek yoktur; ve eğer sana bir hayır verirse bilesin ki O her şeye kādirdir.
18. O, kullarının üstünde tam bir tasarrufa sahiptir. O hakîmdir, her şeyden haberdardır.
19. De ki: "Hangi şahidin şahitliği daha güvenilirdir?" De ki: "Benimle sizin aranızda Allah şahittir. Bu Kur'an bana, hem sizi hem de ulaştığı herkesi onunla uyarmam için vahyedildi. Yoksa siz Allah ile beraber başka tanrılar olduğuna şahitlik mi ediyorsunuz?" De ki: "Ben buna şahitlik etmem." De ki: O, ancak bir tek Allah'tır; ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden kesinlikle uzağım."[2]
20. Kendilerine kitap verdiklerimiz, onu kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Kendilerini ziyan edenlere gelince, işte onlar inanmazlar.[3]
21. Yalan sözlerle Allah'a iftira edenden veya O'nun âyetlerini yalan sayandan daha zalimi kimdir? Şüphe yok ki zalimler kurtuluşa eremezler.
22. Unutma o günü ki onları hep birden toplayacağız; sonra da Allah'a ortak koşanlara "Nerede boş yere davasını güttüğünüz ortaklarınız?" diyeceğiz.

---

nızdan tövbe edin, inanıp hayırlı işler yapın. Âyette, bu davete sırt çevirenlerin sadece kendilerine ziyan etmiş olacaklarına, bunun sebebinin de inançsızlık olduğuna dikkat çekilmektedir.

1 "Dost" diye çevirdiğimiz velî ve "yoktan var eden" diye çevirdiğimiz fâtır, esmâ-i hüsnâdan olup ilki Allah'ın yönetici, yardımcı ve dost olduğunu; ikincisi de yapıp yaratan, yokluktan varlık sahnesine çıkaran olduğunu ifade eder.

2 İlk cümlenin lafzî tercümesi "Şahitlik bakımından hangi şey daha büyüktür?" şeklindedir. Ancak biz, anlamayı kolaylaştırmak için Zemahşerî'nin yorumunu esas alarak bunu meâldeki gibi çevirmeyi uygun bulduk.
"Bu Kur'an bana, hem sizi hem de ulaştığı herkesi onunla uyarmam için vahyedildi" meâlindeki ifade, Hz. Peygamber'in ve Kur'ân-ı Kerîm'in bütün insanlığa gönderildiğini göstermektedir. Bu âyet, insanları hem Allah'ın birliğine hem de Hz. Muhammed'in peygamberliğine şahitlik etmeye çağırdığından, kelime-i şehâdeti anlam olarak ihtiva etmektedir.

3 Ehl-i kitabın tanıdıkları, Hz. Muhammed veya Kur'ân-ı Kerîm'dir.

23. Sonra onların mazeretleri "Rabbimiz Allah'a andolsun ki biz ortak koşanlar olmadık" demekten başka bir şey olmadı.
24. Gör ki, kendi aleyhlerinde nasıl yalan söylediler ve (tanrı diye) uydurdukları şeyler kendilerini nasıl bırakıp gitti!
25. Onlardan seni Kur'an okurken dinleyenler de vardır. Fakat onu anlamalarına engel olmak için kalplerinin üstüne örtüler çektik, kulaklarına da ağırlık verdik. Onlar her türlü mûcizeyi görseler bile yine de ona inanmazlar. Hatta o kâfirler sana geldiklerinde, "Bu Kur'an eskilerin masallarından başka bir şey değildir" diyerek seninle tartışırlar.[1]
26. Onlar hem insanları peygamberden uzaklaştırmaya çalışırlar hem de kendileri ondan uzak dururlar. Oysa onlar farkında olmadan ancak kendilerini mahvederler.
27. Onların ateşin karşısında durdurulup "Ah, keşke dünyaya geri gönderilsek de bir daha rabbimizin âyetlerini yalan saymayıp inananlardan olsak" dediklerini bir görsen!
28. Hayır! Daha önce gizlemekte oldukları şeyler apaçık önlerine çıktı. Geri gönderilseler bile, yine kendilerine yasaklanan şeylere döneceklerdir. Zira onlar gerçekten yalancıdırlar.[2]
29. Onlar, "Hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdan ibarettir; biz bir daha diriltilecek değiliz" demişlerdi.[3]
30. Rablerinin huzuruna getirilirken sen onları bir görsen! Allah "Bu (yeniden dirilme haberi) hak değil miymiş?" diyecek. Onlar da "Evet rabbimize andolsun ki öyleymiş" diyecekler. Allah da "inkâr ettiğinizden dolayı tadın azabı!" diyecek.
31. Allah'ın huzuruna çıkmayı yalan sayanlar gerçekten ziyana uğramışlardır. Nihayet kendilerine kıyamet vakti ansızın gelip çatınca, onlar günahlarını sırtlarına yüklenmiş bir halde diyecekler ki: "Dün-

---

1 Müşriklerin bazıları Kur'an'ı dinliyorlardı; ancak samimiyetle öğrenmek, anlamak ve eğer doğru bulurlarsa onu tasdik etmek niyetiyle değil; itiraz etmek, karşı çıkmak alay ve hakaret etmek için bahaneler bulmak amacıyla dinliyorlardı. Gurur, kibir, ihtiras gibi kötü huylarla, hurafe, şirk gibi bâtıl inançlarla ruhları kirlenmişti. Bu duruma düşenlerin, zihin disiplinlerini, doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ayırma yeteneklerini kaybetmeleri ilâhî bir kanundur. Şu halde onların "kalplerinin perdelenmesi", kendi olumsuz tutumlarının, taassup ve inatlarının bir sonucudur; bundan dolayı da yanlış inançlarından ve kötü fiillerinden sorumludurlar.

2 "Gizlemekte oldukları şeyler" ifadesiyle ne kastedildiği hakkında farklı yorumlar yapılmıştır: a) Amel defterlerindeki kötülükleri, çirkin halleri, inkârları veya münafıklıkları; b) "Ehl-i kitabın Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğuna dair gizli tuttukları bilgiler; c) Gizliden gizliye İslâm inancının gerçek olabileceğini düşünmeleri (Buna rağmen onlar, hâkimiyet ve güçlerini devam ettirmekteki ısrar ve inatlarından dolayı Hz. Peygamber'in üstünlüğünü ve müminlerin hayırlarda, faziletlerde kendilerinden daha ileride olduklarını itiraftan kaçınıyorlardı).

3 Bu âyet Cahiliye Arapları'nın genellikle âhirete inanmadıklarını göstermektedir.

yada iyi amelleri terk etmemizden dolayı vah halimize!" Dikkat edin, yüklendikleri vebal ne ağır!
32. Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Müttaki olanlar için şüphesiz ki âhiret yurdu daha hayırlıdır. Hâlâ akıl erdiremiyor musunuz?[1]
33. (Resulüm!) Onların söylediklerinin gerçekten seni üzmekte olduğunu biliyoruz. Aslında onlar seni yalanlamıyorlar; fakat o zalimler açıkça Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar.
34. Andolsun ki senden önceki peygamberler de yalanlanmıştı. Fakat onlar, yalancılıkla itham edilmelerine ve eziyete uğramalarına rağmen sabrettiler; sonunda yardımımız onlara yetişti. Allah'ın sözlerini değiştirebilecek hiç kimse yoktur. Muhakkak ki peygamberlerin haberlerinden bazıları sana da geldi.[2]
35. Onların yüz çevirmeleri sana ağır geldi ise, yapabilirsen, yeri yarıp inebileceğin bir tünel ya da göğe çıkabileceğin bir merdiven ara ki, onlara bir mûcize getiresin! Allah dileseydi elbette onları hidayet üzerinde toplayıp birleştirirdi. O halde sakın cahillerden olma!
36. Ancak (samimiyetle) dinleyenler daveti kabul eder. Ölülere gelince, Allah onları diriltecek, sonra da O'na döndürülecekler.[3]
37. "Ona rabbinden bir mûcize indirilseydi ya!" dediler. De ki: Şüphesiz Allah mûcize indirmeye kādirdir. Fakat onların çoğu bilmezler.[4]
38. Yeryüzünde yürüyen hayvanlar ve gökyüzünde iki kanadıyla uçan kuşlardan ne varsa hepsi sizin gibi topluluklardır. Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Nihayet (hepsi) toplanıp rablerinin huzuruna getirileceklerdir.[5]

---

1 Dünya hayatından başka bir hayat tanımadıklarını söyleyen inkârcılara Kur'an şu gerçeği hatırlatmaktadır: Âhiret kaygısı taşımadan sırf dünya ile meşgul olanlar için "Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir." Hayata anlam ve değer katan şeyler, Allah'ın hoşnutluğunu ve O'na yakınlaşmayı umarak yapılan hayırlı işlerdir. Yalnız müttaki olanlar, yani dünyada yaptıkları her işin hesabını Allah'ın huzurunda vereceklerini bilerek, sorumluluk bilinciyle yaşayanlar için dünya oyun ve eğlencenin ötesinde bir anlam ve değer taşır.

2 "Allah'ın sözleri" "O'nun kanunları, hükümleri" veya "inkârcıların menfi ve haksız tutumlarına rağmen görevlerini sabırla yerine getirmeye çalışan peygamberlere, sonunda Allah'ın zafer vereceği yönündeki vaadi" şeklinde yorumlanmıştır.

3 Hakikat karşısında kulakları ve kalpleri açık olanların, akıl ve iradeleriyle doğru yolu bulacakları belirtilirken, İslâm'ın sesine kulaklarını ve gönüllerini kapatanlar "ölüler" diye anılmış, bunların işinin âhirete kaldığına işaret edilmiştir.

4 Aslında Hz. Muhammed'e gelen vahiy başlı başına bir mûcize olduğu halde müşrikler inatları yüzünden bunu bir türlü anlamak istemiyorlardı.

5 Görenler, düşünenler için yeryüzünde ve insanları kuşatan tabiatta da birçok âyet, mûcize, Allah'ın kudretini apaçık gösteren deliller vardır. Âyette bu delillerden birkaçına işaret edilmektedir.

39. Âyetlerimizi yalanlayanlar, karanlıklar içinde kalmış sağırlar ve dilsizlerdir. Allah kimi dilerse onu şaşırtır; dilediği kimseyi de doğru yola iletir.[1]
40. De ki: "Ne dersiniz, size Allah'ın azabı gelse yahut kıyamet gelip çatsa size, Allah'tan başkasına mı yalvarırsınız? Doğru sözlü iseniz (söyleyin bakalım)!"
41. Aksine, yalnız Allah'a yalvarırsınız. O da kendisine yalvarmanıza konu olan belâyı dilerse kaldırır, siz de ortak koştuğunuz şeyleri unutursunuz.
42. Andolsun ki senden önceki ümmetlere de elçiler gönderdik. Ardından, belki yalvarıp yakarırlar diye onları darlık ve hastalıklara uğrattık.
43. Hiç olmazsa verdiğimiz bu musibetler başlarına geldiğinde boyun eğip yalvarsalardı! Fakat kalpleri iyice katılaştı; şeytan da onlara yaptıklarını şirin gösterdi.
44. Onlar, kendilerine yapılan uyarıları unutunca her şeyin kapılarını onlara açtık. Nihayet kendilerine verilenler yüzünden şımardıkları zaman onları ansızın yakaladık! Böylece onlar birden bire bütün ümitlerini yitirdiler.
45. Sonunda zulmeden kavmin kökü kesildi. Her türlü övgü, âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur.[2]
46. De ki: "Ne dersiniz; eğer Allah kulaklarınızı sağır, gözlerinizi kör eder, kalplerinizi de mühürlerse bunları size geri verebilecek Allah'tan başka tanrı kimdir?" Bak, delilleri nasıl açıklıyoruz. Onlar hâlâ yüz çeviriyorlar!
47. De ki: "Söyler misiniz; size Allah'ın azabı ansızın veya açıkça gelirse, zalim toplumdan başkası mı helâk olur?"

---

1 Allah Teâlâ, insanlara muhtaç oldukları her bilgiyi, her uyarıyı bildirdiği halde O'nun âyetlerini yalanlayan, inanmamakta direnen kimseler, "karanlıklar içinde kalmış sağırlar ve dilsizlerdir." Tıpkı karanlıkta kalanın nereye gittiğinin farkında olmaması, bastığı yeri görememesi gibi bunlar da hak ile bâtılı ayıramaz, hakka kulak vermez hakkı konuşmazlar. Bu yüzden Allah onları dalâlete düşürmüş yani dalâleti böyleleri için yaratmıştır. Buna karşılık "O, dilediği kimseyi de doğru yola iletir." Her kim kulağını hakkı dinlemeye açık tutar, dilini hakkın hizmetine verirse Allah da böylelerinin hidayette olmalarını ister ve o yola yöneltir.
Allah'ın kudret ve hükümranlığı sınırsızdır. Fakat yalnız kötüler güçlerini zalimce kullanırlar; Allah ise mutlak iyidir; zulüm ve haksızlık yapmaktan münezzehtir. Bu sebeple hükümranlığını kendi adaletiyle uyum halinde kullanır ve sonuçta, tamamen hür ve sınırsız olan iradesiyle, kulların tercihleri doğrultusunda kötüleri dalâlete, iyileri hidayete yöneltir.

2 Buradaki zulüm, "nimet sahibine nankörlük edip başkaldırma" anlamına gelmektedir.

48. Biz peygamberleri ancak müjdeciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kim iman eder ve halini düzeltirse onlara korku yoktur, onlar üzüntü de çekmeyecekler.[1]

49. Âyetlerimizi yalan sayanlara gelince, yoldan çıkmalarından dolayı onlar azap çekeceklerdir.

50. De ki: "Ben size, Allah'ın hazineleri benim yanımdadır, demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Size, ben meleğim de demiyorum. Ben sadece bana vahyolunana uyarım." De ki: "Hiç kör ile gören bir olur mu? Siz hiç düşünmez misiniz?"[2]

51. Kendileri için rablerinden başka bir koruyucu ve bir aracı bulunmaksızın O'nun huzurunda toplanmanın kaygısını duyan insanları onunla (Kur'an) uyar ki günahlardan sakınsınlar.

52. Rablerinin rızâsını isteyerek sabah akşam O'na yalvaranları kovma! Onların hesaplarından sana sorumluluk yoktur, senin hesabından da onlara sorumluluk yoktur ki onları yanından uzaklaştırıp da zalimlerden olasın.[3]

53. "Aramızda Allah'ın kendilerine lütufta bulunduğu kimseler de bunlar mı?" demeleri için onların bir kısmını diğerleriyle işte böyle imtihan ettik. Allah şükredenleri bilmez mi?[4]

---

1 Gerçek anlamda güven de sevinç ve mutluluk da Allah yolundadır. Âhirette böyle olacağı gibi, bazı maddî ve geçici sıkıntılara rağmen dünyada da müminler inanmanın, ibadet ve faziletin verdiği sükûn ve güvenle huzur bulurlar.

2 Kureyş müşrikleri öteden beri kâhin, sâhir, arrâf gibi isimlerle andıkları kişilerde olağan üstü güçlerin mevcut olduğuna inanıyor; peygamber olduğunu ve Allah katından bilgiler getirdiğini söyleyen Hz. Muhammed'de de bu şekilde güçler bulunması gerektiğini düşündükleri için ondan, bir dağı altın kütlesi haline getirmesi, gökten melek indirmesi ve onunla konuştuğunu göstermesi gibi şeyler sergilemesini istiyorlardı. Âyet, Hz. Peygamber'in bu cahilce talepler karşısında vermesi gereken çarpıcı cevabı içermektedir.

3 Rivayete göre âyet, putperestlerin ileri gelenlerinin, Hz. Peygamber'den, bazı yoksul Müslümanları incitecek isteklerde bulunmaları üzerine inmiştir. Âyet, İslâm dininde insanın, mevki, zenginlik ve soyuna göre değil; iman zenginliğine, Allah'a saygı ve ruh yüceliğine göre değer taşıdığını ortaya koyması, ayrıca Hz. Peygamber'in yüce ahlâkının Kur'an ilkelerine göre şekillendiğini göstermesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Âyetin sonunda Resûlullah'a sorumluluğu hatırlatıldıktan sonra, kâfirlerin gözünde değersiz olsalar bile, iman ve yaşayışlarıyla Allah nezdinde değerli olan insanlara karşı küçültücü davranışlarda bulunan bir kimsenin, -farzımuhal bu kimse peygamber bile olsa- zalim olarak gösterilmesi son derece anlamlıdır.

4 Allah, insanların kimine türlü nimetler, kimine de sıkıntılar vermek suretiyle birbirlerine karşı nasıl tutum takınacakları hususunda onları sınamaktadır. İnsanların soy sop, makam, servet gibi fâni ve aldatıcı durumlara göre değer taşıdıklarını zanneden inkârcıların ileri gelenleri, "Aramızda Allah'ın kendilerine

54. Âyetlerimize inananlar sana geldiğinde onlara de ki: "Selâm size! Rabbiniz kendine, merhamet etmeyi yazdı. Gerçek şu ki, sizden kim bilmeyerek bir kötülük yapar da ardından tövbe edip kendisini düzeltirse, bilsin ki Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir."
55. Böylece suçluların yolu belli olsun diye âyetlerimizi iyice açıklıyoruz.[1]
56. De ki: "Allah'ın dışında taptığınız şeylere tapmak bana yasak edildi." De ki: "Ben sizin arzularınıza uymam; aksi halde yolumu şaşırırım, hidayete erenlerden olamam."
57. De ki: "Şüphesiz ben, rabbimden gelen apaçık bir delile dayanıyorum. Siz ise onu yalanladınız. Çabucak gelmesini istediğiniz (azap) benim yanımda değildir. Hüküm ancak Allah'ındır ve Allah hakkı anlatır; O, doğru hüküm verenlerin en hayırlısıdır."
58. De ki: "Acele istediğiniz şey (azap) benim elimde olsaydı, elbette benimle sizin aranızda iş bitirilmişti. Allah zalimleri daha iyi bilir."
59. Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O'nun bilgisi dışında bir yaprak bile düşmez. O, yerin karanlıklarındaki tek bir taneyi bile bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır.[2]
60. Geceleyin sizi öldüren, gündüzün de neler yaptığınızı bilen; sonra belirlenmiş eceliniz tamamlansın diye (her) sabah sizi dirilten O'dur. Sonra dönüşünüz yine O'nadır. Sonunda O, yaptıklarınızı size haber verecektir.[3]

---

lütufta bulunduğu kimseler de bunlar mı?" diyerek, yani "Biz büyükler ve soylu önderler varken Allah'ın gerçeğe ulaştırdığı, hidayete kavuşturduğu kimseler bunlar olamaz!" şeklindeki alaylı ifadeleriyle Müslüman olanları küçümsemişler; böylece sahip oldukları imkânlar kendileri için birer fitne olmuş; küstahça davranışlarıyla Allah'a karşı kötü bir imtihan vermişlerdir.

1 "Suçlular" diye çevirdiğimiz mücrimlerden, özellikle Hz. Peygamber ve çevresindeki mâsum Müslümanlara karşı haksız tutumlarıyla cürüm (suç) işleyen, türlü şekillerde hakarete yeltenen müşriklerin kastedildiği de belirtilmiştir.

2 Âyet, Allah'ın ilminin ne kadar geniş, ne kadar kapsamlı olduğunun çok veciz ve eşsiz ifadelerindendir: Gaybın anahtarları (başka bir kıraate göre gaybın hazineleri) Allah'ın yanındadır. Burada Allah'ın ilminin, karalar ve denizler gibi en geniş varlık ve olaylardan, yere düşen bir yaprağa, yerin karanlıklarındaki bir bitki tanesine, kuruluk, yaşlık vb. keyfiyetler gibi en ince, en küçük varlık ve olaylara kadar her şeyi kuşatıp kapsadığı, dolayısıyla bütün bunların en yüce, en ince bilgi ve kudretle yaratılıp düzenlendiği ifade buyurulmuştur.
"Apaçık bir kitap" diye çevirdiğimiz kitâbin mübîn tamlaması, "hafaza melekleri tarafından tutulan amel defteri", "levh-i mahfûz" veya "Allah'ın her şeyi kuşatan ilmi" olarak açıklanmıştır.

3 "Geceleyin öldürme"den maksat, insanın uykuya daldırılması, "diriltme"den maksat da uykudan uyandırılmasıdır. Uyku ve uyanma için "vefat" ve "ba's"

61. O, kullarının üstünde yegâne kudret ve tasarruf sahibidir. Size koruyucular gönderir. Nihayet birinize ölüm geldi mi elçilerimiz (görevli melekler) onun canını alırlar. Onlar vazifede kusur etmezler.[1]
62. Sonra insanlar gerçek sahipleri olan Allah'a döndürülürler. Bilesiniz ki hüküm yalnız O'nundur ve O, hesap görenlerin en çabuğudur.
63. De ki: "Karanın ve denizin karanlıklarından sizi kim kurtarır?" O'na açık gizli yalvararak, "Eğer bizi bundan kurtarırsa andolsun şükredenlerden olacağız" diye dua edersiniz.[2]
64. De ki: "Ondan ve bütün sıkıntılardan sizi Allah kurtarır." Sonra siz yine O'na ortak koşarsınız.
65. De ki: "Allah size üstünüzden veya ayaklarınızın altından bir azap göndermeye ya da sizi muhalif gruplara ayırıp birbirinize güçlerinizin acısını tattırmaya kādirdir." Bak, anlasınlar diye âyetlerimizi nasıl açıklıyoruz![3]
66. O (Kur'an) hak olduğu halde kavmin onu asılsız saydı. De ki: "Ben size kefil değilim."
67. Her haberin gerçekleşeceği bir zaman vardır. Yakında siz de gerçeği bileceksiniz.
68. Âyetlerimiz hakkında ileri geri konuşmaya dalanları gördüğünde, onlar başka bir söze geçinceye kadar kendilerinden uzak dur. Eğer şeytan sana unutturursa, hatırladıktan sonra artık o zalimler topluluğu ile oturma!

---

kökünden fiillerin kullanılması, uyku ile ölüm, uyanma ile de yeniden dirilme arasında, bir ölçüde ruhî ve fizyolojik bir benzerlik olmasından dolayıdır.

1 "Koruyucular" diye tercüme edilen hafaza kelimesi genellikle "Kirâmen Kâtibîn" adı verilen melekler şeklinde yorumlanmıştır. "Elçiler"den maksat, müfessirlerin çoğunluğuna göre, Azrâil ile yardımcıları olan başka meleklerdir.

2 İnsanlar çoğunlukla bolluk ve rahatlık içinde yaşarken ihtiraslarının peşinde koşar, hâlika ve mahlûka karşı ödevlerini ihmal ederler. Allah'ın varlığını ve birliğini inkâr veya göz ardı ederek başka nesnelere ya da insanlara tapar yahut taparcasına bağlanırlar. Fakat felâketlerle karşılaşınca Allah'a yönelip kurtuluş için O'na yalvarırlar. Ancak birçok insan, sıkıntıdan kurtulunca yeniden eski yanlış ve isyankâr tutumlarına döner. Bu ve bundan sonraki âyet insanoğlunun bu önemli zaafına işaret etmektedir.

3 İnsanları bir belâdan kurtaran Allah, başka belâya uğratmaya; onlara "üstlerinden veya ayaklarının altından" (gökten ve yerden) türlü felâketler göndermeye; çeşitli gruplara ayırarak birbirleriyle çarpıştırmaya kādirdir. İnsanoğlu, Allah'ın koyduğu kanunlardan sapmanın bedeli olarak, tabii âfetlerin yanında, bizzat kendi eliyle ortaya çıkardığı umulmadık belâlara da düşebilmektedir. İhtiraslardan veya ideoloji, din ve mezhep ayrılıklarından, ırkçılıktan, bölgesel çıkar hesaplarından kaynaklanan savaşlar, nükleer felâketler, çevre kirlenmesi bu belâlardan bazılarıdır.

69. Takvâ sahiplerine, onların hesabından bir sorumluluk yoktur. Fakat, belki korunurlar diye hatırlatmak gerekir.
70. Dünya hayatının aldattığı, dinlerini bir oyuncak ve eğlence edinen kimseleri bir tarafa bırak. Yaptıkları sebebiyle hiç kimsenin bir felâket yaşamaması için Kur'an ile nasihat et. O kimse için, Allah'tan başka ne koruyucu vardır ne de şefaatçi! O, bütün varını fidye olarak verse, yine de ondan kabul edilmez. Onlar, yapıp ettikleri yüzünden felâkete sürüklenmiş kimselerdir. İnkâr ettiklerinden dolayı onlar için kaynar sudan ibaret bir içecek ve elem verici bir azap vardır.
71. De ki: "Allah'ı bırakıp, bize fayda da zarar da veremeyecek olan şeylere mi tapalım? Allah bizi doğru yola ilettikten sonra şeytanların saptırıp şaşkın olarak çöle düşürmek istedikleri, arkadaşlarının ise 'Bize gel!' diye doğru yola çağırdıkları şaşkın kimse gibi gerisin geri (küfre) mi döndürüleceğiz?" De ki: "Allah'ın hidayeti doğru yolun ta kendisidir. Bize âlemlerin rabbine teslim olmamız emredilmiştir."
72. "Namazı dosdoğru kılın ve Allah'tan korkun" diye de (emrolundu). O, huzuruna varıp toplanacağınız Allah'tır.
73. O, gökleri ve yeri hak (ve hikmet) ile yaratandır. "Ol!" dediği gün her şey oluverir. O'nun sözü gerçektir. Sûr'a üflendiği gün de hükümranlık O'nundur. Gizliyi ve açığı bilendir ve O, hikmet sahibidir, her şeyden haberdardır.[1]
74. İbrâhim, babası Âzer'e, "Putları tanrılar mı sayıyorsun? Doğrusu ben seni de kavmini de apaçık bir sapkınlık içinde görüyorum" demişti.

---

1 "Bize fayda da zarar da veremeyecek olan şeylere mi tapalım?" ifadesinden putlar kastedilmiştir. Bununla birlikte âyetin maksadı göz önüne alındığında burada, her dönemdeki Müslümanların, gerek sapık inançlı ve kötü niyetli insanlar, gerekse akılları karıştırıp zihinleri bulandıran çevreler, kurumlar tarafından gelebilecek ve kendilerini dinlerinden döndürecek veya dinlerinin gereklerini yerine getirmekten alıkoyacak olan bütün menfi teşebbüslere karşı bir uyarı olduğunda kuşku yoktur. Böyle durumlarda Müslüman, 71. âyetteki ifadesiyle, "Allah'ın hidayeti, doğru yolun ta kendisidir. Bize âlemlerin rabbine teslim olmamız emredilmiştir" demeyi bilmelidir.
Geleneksel İslâmî inanca göre dört büyük melekten biri olan İsrâfil, sûr adı verilen ve çok güçlü ses çıkaran boruyu iki defa üfleyecek, ilk üflemede kâinattaki bütün canlılar ölecek ikinci üflemede ise canlılar tekrar dirilecektir. Âhiretle ilgili diğer haberler gibi sûr hakkındaki bilgiler de insan aklının kapasitesini aşan, naslarda nasıl bildirilmişse öylece inanılması gereken hususlardır.
Aşağıdaki âyetlerde, İbrâhim aleyhisselâmın inkârcı babasına ve kavmine yönelttiği uyarılara ve tevhid inancına götüren gözlemlerine yer verilmiştir. Hz. İbrâhim milâttan önce 2100'lerde yaşamıştır. Allah'ın birliği inancının ilk ve en büyük önderlerinden biri olarak bilinir. İbrâhim'in kavmi ay, güneş ve yıldızlarla bu gök cisimlerini sembolize eden putlara taparlardı. Tevrat'ta Hz. İbrâhim'in doğum yeri olarak gösterilen Ur şehrindeki arkeolojik kazılar sonucu bulunan tabletlerde 5000 civarında tanrı ismi geçmektedir.

75. Aynı şekilde biz İbrâhim'e göklerin ve yerin melekûtunu görüp kavrama imkânı veriyorduk ki kesin inananlardan olsun.[1]
76. Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü. "Rabbim budur" dedi. Yıldız batınca da "Batanları sevmem" dedi.[2]
77. Ayı doğarken görünce, "Rabbim budur" dedi. O da batınca, "Rabbim bana doğru yolu göstermezse elbette yolunu şaşırmış kimselerden olurum" dedi.
78. Güneşi doğarken görünce, "Rabbim budur; zira bu daha büyük" dedi. O da batınca dedi ki: "Ey kavmim! ben, sizin (Allah'a) ortak koştuğunuz şeylerden uzağım."
79. "Ben, O'nun birliğine inanarak yüzümü, gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah'a çevirdim ve ben müşriklerden değilim."
80. Kavmi onunla tartışmaya girişti. Onlara dedi ki: "Beni doğru yola iletmişken, Allah hakkında benimle tartışıyor musunuz? Ben sizin O'na ortak koştuklarınızdan korkmam. Ancak rabbimin (beni korkutacak) bir şey dilemesi hariç. Rabbimin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Hâlâ ibret almıyor musunuz?"
81. Siz, Allah'ın size haklarında hiçbir hüküm indirmediği şeyleri O'na ortak koşmaktan korkmazken, ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden nasıl korkarım? Şimdi biliyorsanız (söyleyin), iki gruptan hangisi güvende olmaya daha lâyıktır?"
82. İnanıp da imanlarına herhangi bir haksızlık bulaştırmayanlar var ya, işte güven onlarındır ve onlar doğru yolu bulanlardır.[3]

---

1 Melekût "sahip ve mâlik olmak" demektir. Zemahşerî, bu anlamını dikkate alarak kelimeyi "rubûbiyyet ve ulûhiyyet" şeklinde tefsir etmiştir. Melekût, "mülk"le eş anlamlı olarak "Allah'ın hükümranlık ve yönetimi" şeklinde de açıklanmıştır. 83. âyet dikkate alınarak "hüccet" (delil) anlamı da verilebilir. Bu açıklamalara göre âyet şu manaya gelmektedir: Putlara tapan kavmini ve babasını ikaz eden İbrâhim'e biz, göklerde ve yerde mülkiyet ve tasarrufumuz altında bulunan şeylerin mahiyetlerini, hakikatlerini ve onlar üzerindeki egemenliğimizi açık seçik gösterdik ...

2 İbrâhim aleyhisselâm tevhid ehlinden olmakla birlikte, kavmini tevhid akîdesine ikna etmek düşüncesiyle önce, bir yıldızın, sonra ayın ve ardından da güneşin tanrı olup olamayacağını araştırmış; gelip geçici ve değişken bir varlığın tanrı olamayacağı, tanrısal bir sevgiyle benimsenemeyeceği şeklindeki temel gerçeğe dayanarak bunların hiçbirini ilâh diye kabul etmenin mümkün olmadığını, bütün noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah'tan başka gerçek ilâh bulunmadığını ispatlamıştır.

3 Âyetteki "haksızlık"tan (zulüm) maksat, Allah'a şirk koşmaktır. Çünkü zulmün asıl anlamı, "hak sahibinin hakkını tanımamak, vermemektir." Ulûhiyyet ve rubûbiyyet yalnızca Allah'a ait olduğu halde, başka varlık ve nesneleri de Tanrı yerine koymak, Allah'ın mahlûkatı üzerindeki hakkını tanımamaktır.

83. İşte bunlar, kavmine karşı İbrâhim'e verdiğimiz delillerimizdir. Biz dilediğimiz kimselerin derecelerini yükseltiriz. Şüphesiz ki senin rabbin hikmet sahibidir, her şeyi bilmektedir.[1]
84. Biz ona İshak ve Ya'kūb'u da armağan ettik; hepsini de doğru yola ilettik. Daha önce de Nûh'u ve onun soyundan Dâvûd'u, Süleyman'ı, Eyyûb'u, Yûsuf'u, Mûsâ'yı ve Hârûn'u doğru yola iletmiştik. Biz, iyileri böyle ödüllendiririz.
85. Zekeriyyâ, Yahyâ, Îsâ ve İlyâs'ı da (doğru yola iletmiştik). Hepsi de iyilerden idi.
86. İsmâil, Elyesa', Yûnus ve Lût'u da (hidayete erdirdik). Hepsini âlemlere üstün kıldık.
87. Onların atalarından, çocuklarından ve kardeşlerinden bazılarını, evet onları da seçkin kıldık ve dosdoğru yola yönelttik.
88. İşte bu, Allah'ın hidayetidir; O, bununla kullarından dilediğini doğru yola ulaştırır. Eğer onlar Allah'a ortak koşsalardı yapageldikleri iyi şeyler elbette boşa giderdi.
89. Onlar, kendilerine kitap, hikmet ve peygamberlik verdiğimiz kimselerdir. Eğer şimdi onlar bu söylenenleri inkâr ederlerse muhakkak ki yerlerine, bunları inkâr etmeyecek bir topluluk getiririz.[2]
90. İşte o peygamberler, Allah'ın hidayete erdirdiği kimselerdir. Şu halde onların rehberliğine uy. De ki: "Ben, bu görevimden dolayı hiçbir karşılık istemiyorum; bilinsin ki bu, bütün insanlığa bir öğütten ibarettir."[3]

---

1 "Deliller" diye çevirdiğimiz hüccetten maksat Hz. İbrâhim'in düşünme ve gözlemleriyle ulaştığı sonuçlardır. "Biz dilediğimiz kimselerin derecelerini yükseltiriz" buyurulması, Hz. İbrâhim'in yaptığı gibi, eşya ve olaylar üzerinde düşünerek bunlardan aklî ve ilmî bakımdan doğru sonuçlar çıkaran insanların Allah nezdindeki itibarlarını gösterir.

2 "Hikmet" diye çevirdiğimiz hüküm kelimesi, "gerçekler ve yanlışlar, iyilik ve kötülükler hakkındaki doğru ve kuşatıcı bilgi" şeklinde yorumlandığı gibi hükümdarlık olarak da anlaşılmıştır. Bu yüce şahsiyetlerden bazılarına bu lütufların tamamı, bazılarına da biri veya ikisi verilmiştir.

3 Hz. Muhammed'e, son peygamber olarak, isimleri anılan yüce şahsiyetlerin hidayetine uyup aynı evrensel hakikati devam ettirmesi emredilmiştir. Burada muhataplara, Hz. Muhammed'in görülmemiş duyulmamış bir din icat etmediğine, aksine, geçmiş peygamberlerin sünnetini devam ettirdiğine ilişkin dolaylı bir hatırlatma da vardır. Ayrıca Resûlullah'a, seleflerinden birini veya bir kısmını örnek almak yerine, hepsinin hidayetine uyması, meziyetlerini kendisinde toplaması emredilmiştir. Bu buyruk hangi devir, ülke, millet ve kültüre ait olursa olsun, -kaynağı ilâhî olan- evrensel gerçekliğin, doğruluk ve iyiliğin benimsenmesi ve yaşatılması gerektiğine işaret etmekte; Hz. Peygamber'den bu değerlere sahip çıkmasını istemektedir.

91. Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edip tanımadılar. Nitekim "Allah hiçbir insana hiçbir şey indirmedi" dediler. De ki: "Öyleyse Mûsâ'nın insanlara bir nur ve hidayet olarak getirdiği kitabı kim indirdi?" Siz onu kâğıtlara yazıp (istediğinizi) açıklıyor, çoğunu da gizliyorsunuz. Sizin de, atalarınızın da bilemediğiniz şeyler (Kur'an'da) size öğretilmiştir. (Resulüm!) Sen "Allah" de, sonra onları bırak, daldıkları bataklıkta oyalanadursunlar![1]

92. Bu (Kur'an), Ümmülkurâ (Mekke) ve çevresindekileri uyarman için sana indirdiğimiz, kendisinden öncekileri doğrulayıcı mübarek bir kitaptır. Âhirete inananlar buna da inanırlar ve onlar namazlarını kılmaya hakkıyla devam ederler.[2]

93. Allah'a karşı yalan uydurandan yahut kendisine hiçbir şey vahyedilmemişken "Bana da vahiy geldi" diyenden ve "Ben de Allah'ın indirdiği âyetlerin benzerini indireceğim" diyenlerden daha zalim kim vardır? O zalimler, ölümün boğucu dalgaları içinde, melekler de pençelerini uzatmış, onlara "Haydi, canlarınızı kurtarın! Allah'a karşı gerçek olmayanı söylemenizden ve O'nun âyetlerine karşı kibirlilik taslamanızdan ötürü bugün zillet azabıyla cezalandırılacaksınız!" derken onların halini bir görsen![3]

94. Andolsun ki, sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker bize geleceksiniz ve (dünyada) size verdiğimiz şeyleri arkanızda bırakacaksınız. Sizin hakkınızda ortaklarımız sandığınız şefaatçilerinizi de yanınızda görmeyeceğiz. Andolsun, aranız açılmış, (tanrı) sandığınız şeyler sizi bırakıp gitmiştir.[4]

---

1 Burada, yahudiler ve/veya müşriklerin Allah tasavvurlarının eksik ve yanlış olduğu ortaya konulmaktadır.

2 Kur'ân-ı Kerîm'in "mübarek" diye nitelendirilmesi, ona inanıp gereğince yaşayanların dünya ve âhiret hayatları için feyiz, bereket, mutluluk ve huzur kaynağı olmasından dolayıdır.
Kur'an'ın kendisinden önceki kitapları tasdik etmesi iki noktada toplanır: a) Bazı eski kitaplarda yer alan Hz. Muhammed'in risâletine ilişkin müjde Kur'an'ın indirilmesi ile fiilen gerçekleşmiş, bu suretle Kur'an eski kitaplardaki müjdeyi tasdik etmiştir. b) Kur'an, başta Allah'ın birliği, nübüvvet ve âhiret gibi itikadî konular olmak üzere, temel hükümlerde eski kitaplarla tam bir uyum içinde olmuştur. Bu da Kur'an'ın onlar hakkındaki bir tasdikidir.

3 "Allah'a karşı yalan uyduran"dan maksat, Allah'ın hiçbir insana hiçbir şey indirmediğini ileri sürenlerdir. Âyet, "Bana da vahiy geldi" diyen bazı Mekke müşrikleriyle onlar gibi ilâhî vahyi küçümseyip alaya alanlara karşı ağır bir eleştiri ve uyarı içermektedir.

4 İnkârcıların âhirette, mutlak güç ve hâkimiyet sahibi olan Allah karşısındaki yalnızlık ve çaresizliklerinin anlatıldığı âyete göre onların dünyadaki akraba ve dostları, kendilerini şımartıp azgınlaştıran mal ve mülkler, makam ve mevkiler,

95. Tohumu ve çekirdeği çatlatan şüphesiz Allah'tır; O, ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkarmaktadır. İşte Allah budur. O halde (haktan) nasıl dönersiniz![1]
96. Sabahı aydınlatan O'dur. Ve O, geceyi dinlenme zamanı, güneşi ve ayı birer hesap ölçüsü kılmıştır. İşte bu, aziz ve alîm olan Allah'ın takdiridir.
97. O, kara ve denizin karanlıklarında kendileri ile yol bulasınız diye sizin için yıldızları yaratmıştır. Gerçekten biz, bilgiye açık bir topluluk için kanıtları birer birer açıkladık.
98. O, sizi bir tek nefisten yaratmıştır. (Sizin için) bir kalma yeri, bir de emanet olarak konulacağınız yer vardır. Gerçekten biz, anlamaya açık bir topluluk için kanıtları birer birer açıkladık.[2]
99. Gökten su indiren O'dur. (Buyurdu ki:) İşte biz her çeşit bitkiyi onunla bitirdik. O bitkiden de, kendisinden üst üste binmiş taneler bitireceğimiz bir yeşil bitki, hurmanın tomurcuğundan sarkan salkımlar, üzüm bağları, zeytin ve nar bahçeleri meydana getirdik; birbirine benzeyeni var, benzemeyeni var. Meyve verirken ve olgunlaştığı zaman her birinin meyvesine bakın! Kuşkusuz bütün bunlarda inanan bir toplum için ibretler vardır.[3]
100. Cinleri Allah'a ortak koştular. Oysa onları da Allah yaratmıştır. Bilgisizce O'na oğullar ve kızlar yakıştırdılar. Allah, onların ileri sürdüğü vasıflardan uzak ve yücedir.[4]

Allah'tan başka tapmış oldukları şeyler Allah karşısında onlara zerre kadar fayda sağlamayacak, yardımını umdukları şeyler kaybolup gidecektir.

1 Bu ve müteakip âyetlerde, her biri bir mûcize olan, fakat daima tekrarlandığı için insanların önemini kavramaktan gafil olduğu yaratılış olaylarındaki ilâhî kudretin işaretlerine dikkat çekilmiştir.

2 Tefsirlerde genellikle âyet metnindeki nefs kelimesinden Hz. Âdem'in kastedildiği belirtilmiş; müstakar kelimesine "yeryüzü veya ana rahmi", müstevda' kelimesine de "kabir veya babanın sulbü" gibi manalar verilmiştir. Bu iki kavramın, ilk yaratılıştan insanın varlığının devamı süresince içinde bulunduğu ve intikal etmeye hazır olduğu bütün konumlarına işaret ettiğini düşünmek daha isabetli olur. Buna göre insanoğlu, cennet veya cehenneme varıncaya kadar, sırasıyla ilk nefsin özünde yani insanı saklayan ilk cevherde, babanın sulbünde, annenin rahminde, toprağın üzerinde, yerin altında ve haşir yerinde hem bir karar halini hem de gelecek intikale namzet olan emanet halini birlikte yaşar. Müstakar bu hallerin ilkine, müstevda' da ikincisine işaret etmektedir.

3 Aynı yağmurla sulandığı halde sayılamayacak çeşitlilikte bitkiler veren yeryüzündeki tabiat harikalarından bir demet sunulmakta ve bunların, kör tesadüfün sonucu olmayıp o yüce kudretin eserleri olduğu bildirilmektedir.

4 Araplar cinlere bazı tanrısal güçler yükler, zararlarından korunmak için tedbirler alır, cinler adına kurban keserlerdi. Bu gibi telakkileriyle Allah ile bu gizli varlıklar arasında bir bağ kurarlardı.

101. O, göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. Eşi olmadığı halde nasıl çocuğu olabilir? Her şeyi O yaratmıştır ve her şeyi hakkıyla bilen O'dur.
102. İşte bu Allah sizin rabbinizdir. O'ndan başka tanrı yoktur. O her şeyin yaratıcısıdır. Öyleyse O'na kulluk edin, O her şeye vekildir (Güvenilip dayanılacak tek varlık O'dur).
103. Gözler O'nu idrak edemez, hâlbuki O gözleri idrak eder. O en ince şeyleri bilir ve her şeyden haberdardır.
104. Doğrusu size rabbiniz tarafından basîretler (idrak kabiliyetleri) verilmiştir. Artık kim hakkı görürse faydası kendine, kim de kör olursa zararı kendinedir. (De ki:) "Ben üzerinize bekçi değilim."
105. Böylece biz âyetleri, duruma göre farklı tarzlarda gönderiyoruz ki, "İyi öğrenmişsin" desinler ve biz, anlayan toplum için Kur'an'ı iyice açıklamış olalım.
106. Rabbinden sana vahyolunana uy. O'ndan başka tanrı yoktur. Müşriklerden yüz çevir.
107. Allah dileseydi onlar ortak koşmazlardı. Biz seni onların üzerine bir bekçi kılmadık. Sen onların vekili de değilsin.[1]
108. Allah'tan başkasına tapanlara hakaret etmeyin; sonra onlar da bilgisizlik yüzünden sınırı aşarak Allah'a hakaret ederler. Böylece biz her ümmete kendi işlerini güzel gösterdik. Sonunda dönüşleri rablerinedir. Artık O, ne yaptıklarını kendilerine bildirecektir.[2]
109. Kendilerine bir mûcize gelirse ona mutlaka inanacaklarına dair Allah adına kuvvetle yemin ettiler. De ki: "Mûcizeler ancak Allah'a aittir." Ama mûcize geldiğinde de inanmayacaklarının farkında mısınız?
110. O'na iman etmedikleri ilk durumdaki gibi (mûcize gösterdikten sonra da) yine onların gönüllerini ve gözlerini ters çeviririz. Ve onları şaşkın olarak taşkınlıkları içinde bırakırız.[3]

---

1 Allah dileseydi onlar da şirk koşmazdı; fakat ilâhî düzen ve hikmet, insanlardan -kendi seçimleriyle- kiminin iman etmelerine, kiminin de şirk, küfür gibi dalâlet çeşitlerine sapmalarına imkân verecek şekilde tecelli etmiştir.

2 Yanlış yolda olanları eleştirerek gerçeği ortaya koymak gerekir. Ancak, âyete göre, bunu hakaret, sövüp sayma gibi edep ve nezaket kurallarıyla bağdaştırılması mümkün olmayan davranış üslûplarla yapmak câiz değildir.
"Biz her ümmete kendi işlerini güzel gösterdik" meâlindeki cümle, Allah'ın insanlara inanç ve yaşayışları konusunda bir seçme imkânı bırakmadığı şeklinde anlaşılmamalıdır. İnsanların inanç ve telakkilerine tesir eden birçok psikolojik ve sosyal sebep vardır ve her şey gibi bunlar da Allah'ın koyduğu kanunlar uyarınca oluşmaktadır.

3 Allah Teâlâ, inkârcıların kalplerini veya akıllarını ve gözlerini ters çevireceğini, böylece eğriyi doğru, doğruyu eğri göreceklerini, önceden olduğu gibi mûcize gösterildikten sonra da inanmamakta ısrar edeceklerini bildiriyor. Çünkü niyetleri içtenlikle düşünmek ve hakikati bulmak değil, -bu âyetlerin ilk muhatapla-

111. Eğer (istedikleri gibi) onlara melekleri indirseydik, ölüler de onlarla konuşsaydı ve her şeyi toplayıp karşılarına getirseydik, Allah dilemedikçe yine de inanacak değillerdi; fakat çokları bunu bilmezler.[1]

112-113. Böylece biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Bunlar, aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar. Rabbin dileseydi bunu yapamazlardı. Artık onları uydurdukları şeylerle baş başa bırak da âhirete inanmayanların kalpleri ona (o yaldızlı sözlere) kansın, ondan hoşlansınlar ve işledikleri kötülüğü bundan böyle de işlemeye devam etsinler.[2]

114. (De ki:) "Allah'tan başka bir hakem mi arayacağım? Hâlbuki size kitabı açıklanmış olarak indiren O'dur." Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, Kur'an'ın gerçekten rabbin tarafından indirilmiş olduğunu bilirler. Sakın şüpheye düşenlerden olma!

115. Rabbinin sözü hem doğruluk hem de adalet bakımından tamamlanmıştır. O'nun sözlerini değiştirecek kimse yoktur. O her şeyi işitmekte, her şeyi bilmektedir.[3]

116. Yeryüzünde bulunanların çoğu, kendilerine uyarsan, seni Allah yolundan saptırırlar. Çünkü onlar zandan başka bir şeye tâbi olmuyorlar ve temelsiz bir tahminden başka bir şeye de dayanmıyorlar.[4]

117. Muhakkak ki senin rabbin, evet O, kendi yolundan sapanları da, doğru yolda gidenleri de iyi bilmektedir.

---

rı olan Mekke putperestlerinin tutumlarında görüldüğü gibi- Hz. Peygamber'i güç durumda bırakmaktır. Bu inatçı ve ters tutumları sebebiyle Allah da onları kendi hallerine bırakır, böylece taşkınlıkları içinde bocalayıp dururlar.

1 Kur'an, bütün olup bitenler gibi insanların inanç ve amel hayatındaki gelişmeleri de Allah'ın iradesine bağlar. Ancak Allah, yine kendi iradesiyle insanı hakkı bâtıldan ayırma yetenekleriyle donatmıştır. Buna rağmen insan, yeteneklerini kullanarak gerçeğin ve iyinin arayışı içinde olmazsa, kalbi iyice katılaşır. Allah'ın bunları zorla hakikate sevk etmesi mümkünse de bu durum, O'nun koymuş olduğu görev, sorumluluk ve ceza-mükâfat düzeniyle uyuşmaz. Nitekim bir âyette "Gerçek, rabbinizden gelendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin" buyurulur (Kehf 18/29).

2 "İnsan şeytanları", bâtılı seçenler, peygamberlere düşman olanlar; "cin şeytanları" da bu mücadelede insan şeytanlarına yıkıcı fikirler aşılayan manevi varlıklar ve güçlerdir.

3 Allah kelâmının dört temel niteliğine işaret edilmiştir: Tam ve mükemmel oluşu, doğru, âdil (dengeli ve tutarlı) oluşu, değiştirilemez oluşu.

4 Kur'an dilinde zan, çoğu yerde "delile dayanmadığı, bu yüzden de hatalı olduğu halde sahibinin gerçek ve sahih saydığı inanç" anlamında kullanılır.
Âyette Hz. Muhammed'in şahsında Müslümanlar, inanç ve yaşayışlarını, nefsânî meyil ve güdüler, zan ve tahminler veya yalanlar üzerine kuran çoğunluğu teşkil etseler bile, uymaktan sakındırılmıştır.

118. Allah'ın âyetlerine inanıyorsanız, üzerine O'nun adı anılarak kesilenlerden yiyin.[1]

119. Üzerine Allah'ın adı anılarak kesilen hayvandan niçin yemeyesiniz ki? Oysa Allah, çaresiz yemek zorunda kalmanız dışında, haram kıldığı şeyleri size açıklamıştır. Doğrusu birçokları bilgisizce kendi kötü arzularına uyarak saptırıyorlar. Muhakkak ki rabbin haddi aşanları çok iyi bilir.[2]

120. Günahın açığını da gizlisini de bırakın! Çünkü günah işleyenler, yaptıklarının cezasını mutlaka göreceklerdir.

121. Üzerine Allah'ın adı anılmadan kesilen hayvanlardan yemeyin. Kuşkusuz bu büyük günahtır. Gerçekten şeytanlar dostlarına, sizinle mücadele etmeleri için telkinde bulunurlar. Eğer onlara uyarsanız şüphesiz siz de Allah'a ortak koşmuş olursunuz.[3]

122. Ölü iken diriltttiğimiz ve insanlar arasında yürüyebilmesi için kendisine ışık tuttuğumuz kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan hiç çıkamayacak durumdaki kimse gibi olur mu? İşte kâfirlere yaptıkları böyle güzel gösterilmiştir.[4]

123. Bunun gibi biz, her ülkede suçlu ve günahkârların elebaşılarına, orada entrika peşinde koşma imkânı vermişizdir. Ama onlar farkında olmadan yalnız kendilerini aldatırlar.[5]

---

1 Müşrikler putların ve cinlerin adını anarak da hayvan kesiyorlardı. Âyette bu uygulama yasaklanmakta; Müslümanlardan, böyle kesilen hayvanları yememeleri istenmektedir (bk. 121. âyet).

2 Bir rivayete göre ilk dönem Müslümanlarından bir kısmı, zühd ve takvâ olsun diye bazı önemli gıda maddelerini kendilerine yasaklıyorlardı. Âyette böyle bir tutumun doğru olmadığına işaret edilmiştir (bk. İbn Âşûr, VIII, 33). Ancak Taberî, ilk Müslümanlar arasında böyle bir anlayış bulunduğunu gösteren bir bilgiye rastlamadığını belirtiyor (VIII, 12). Yüce Allah, normal durumlarda yenilmesinin haram olduğunu açıklamış, aç vb. sebeplerle mecbur kalanlar için ise yasakları kaldırmıştır.

3 Hanefîlere göre sadece kasıtlı olarak Allah'ı anmadan kesilen hayvanın etini yemek haramdır. İmam Şâfiî ise âyetin asıl maksadının Allah'tan başkası adına kesilen hayvanın etini haram kılmak olduğunu düşünerek, böyle bir niyet bulunmadığı sürece, bilerek de olsa bilmeden de olsa, Müslümanın, Allah'ın ismini zikretmeden kestiği hayvanın etinin yenilebileceği kanaatine varmıştır.

4 İman nuruyla zihni ve kalbi aydınlanan kişinin bu sayede yolu da aydınlık olur. İnkâra saplanmış olan için ise, inançsızlığı devam ettiği sürece karanlıktan kurtuluş ümidi de kalmamıştır.

5 Allah böylece insanları kötüler ve kötülüklerle imtihan eder ki imanda, hak ve hayır yolunda sebat edenler de inanç zayıflığından ötürü kötülüğe teslim olanlar da belli olsun. Aslında hakka karşı tuzak kurmaya kalkışanlar, farkında olmadan, ancak kendilerine tuzak kurmuş olur, kendi ruhlarını ve ebedî hayatlarını tahrip ederler.

124. Onlara bir âyet geldiğinde (okunduğunda), "Allah'ın elçilerine verilenin benzeri bize de verilmedikçe kesinlikle inanmayız" dediler. Allah, elçiliğini kime vereceğini çok iyi bilir. Suç işleyenler, yapıp durdukları hileler sebebiyle, Allah tarafından bir aşağılanmaya ve çetin bir azaba uğratılacaklardır.
125. Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun kalbini İslâm'a açar; kimi de saptırmak isterse, göğe çıkıyormuş gibi kalbine darlık ve sıkıntı verir. Allah inanmayanları işte böyle cezalandırır.[1]
126. Bu (din), rabbinin dosdoğru yoludur. Biz öğüt alacak bir kavim için âyetleri ayrıntılı olarak açıkladık.
127. Rableri katında onlara esenlik yurdu vardır. Ve yapmakta oldukları (güzel) işler sebebiyle Allah onların dostudur.
128. Allah, onların hepsini bir araya topladığı gün, "Ey cinler (şeytanlar) topluluğu! Siz insanlarla çok uğraştınız" (der). Onların insanlar arasındaki dostları ise, "Ey rabbimiz! Biz birbirimizden yararlandık ve bize verdiğin sürenin sonuna ulaştık" derler. Allah buyurur ki: "Allah'ın dilediği hariç olmak üzere, içinde ebedî kalacağınız yer ateştir." Şüphesiz rabbin hikmet ve ilim sahibidir.[2]
129. İşte böylece işledikleri günahlardan ötürü zalimleri birbirine yandaş yaparız.[3]
130. Ey cin ve insan topluluğu! İçinizden size âyetlerimi anlatan ve bugünle karşılaşacağınıza dair sizi uyaran peygamberler gelmedi mi? "Kendi aleyhimize şahitlik ederiz" derler; dünya hayatı onları aldatmış oldu ve (âhirette) kâfir olduklarına dair kendi aleyhlerine şahitlik ettiler.
131. Bu da demektir ki, halkı habersizken, rabbin haksızlıkla ülkeleri helâk etmemektedir.[4]

---

1 Kötü niyet, kıskançlık, inat, gurur ve kibir, zevk ve menfaat tutkusu gibi psikolojik âmillerin etkisine kapılan inkârcılar akıllarını duygularına kurban ederler; bu tutumda ısrar ederlerse, tıpkı göğe doğru yükseldikçe nefes alma güçlüğü çekenler gibi, Müslümanlık ve Müslümanlar karşısında giderek artan bir sıkıntı ve huzursuzluk hissederler; hak ve hidayet üzerine rahat ve sağlıklı düşünme imkânından gittikçe uzaklaşırlar; İslâm'ın anlatılması canlarını sıkar, inat ve inkârlarını arttırır, haksız davranışlara sevk eder; böylece ebedî hayat ve kurtuluş demek olan hidayete ulaşma imkânını da giderek kaybederler. Bütün bunlar, olumsuz duygu ve tutkularının, kötü niyetlerinin esiri olanlar için Allah'ın küllî kanunlarının zorunlu bir sonucu olarak kaçınılmaz bir durumdur.

2 "Cinler"den maksat, 112. âyette belirtilen "cin şeytanları"dır. "Biz birbirimizden yararlandık ..." şeklindeki ifadeye göre, şeytanlar inkârcıların kötü arzu ve isteklerini kolaylaştırmışlar, inkârcılar da şeytanlara uyarak onların yandaşlarının sayılarını çoğaltmışlardır.

3 "Yandaş yaparız" ifadesi "musallat kılarız" şeklinde de yorumlanmıştır.

4 Bu ve bundan sonraki âyette Allah Teâlâ'nın adalet ve rahmeti vurgulanmıştır. O, hem ülke ve milletler hem de tek tek insanlar hakkında adaletle muamele

132. Herkesin yaptıkları işlere göre dereceleri vardır. Rabbin onların yaptıklarından habersiz değildir.
133. Rabbinin hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, rahmet sahibidir; tıpkı sizi başka bir kavmin zürriyetinden yarattığı gibi, eğer isterse sizi ortadan kaldırır ve arkanızdan yerinize dilediği bir kavmi getirir.[1]
134. Size bildirilen mutlaka gelecektir; bunu önleyemezsiniz.[2]
135. De ki: "Ey kavmim! Elinizden gelen ne varsa yapın! Ben de yapacağım! İleride göreceksiniz, yurdun sonu kimin olacak? Şu muhakkak ki zalimler iflâh olmaz."[3]
136. Allah'ın yarattığı ekin ve hayvanlardan Allah'a pay ayırıp zanlarınca, "Bu Allah'a, bu da ortaklarımıza (putlara)" dediler. Ortakları için ayrılan Allah'a ulaşmıyor, fakat Allah için ayrılan ortaklarına ulaşıyor! Ne kötü hüküm veriyorlar![4]
137. Bunun gibi, ortakları, müşriklerden çoğuna çocuklarını öldürmeyi iyi bir şey gibi gösterdi ki, hem kendilerini mahvetsinler hem de dinlerini karıştırıp bozsunlar! Allah dileseydi bunu yapamazlardı. Öyleyse onları uydurduklarıyla baş başa bırak![5]

---

eder; bundan dolayı da peygamberler göndererek insanlığa lâyık olan inanç ve hayat düzeninin ne olduğunu bildirmeden, sapkınlaşmış ülke ve milletleri gerçeklerden habersizken çöküşe mâruz bırakmaz. Ayrıca O, her bir ferdin derecesini yaptıklarına göre belirler. Çünkü Allah onların yaptıklarından habersiz değildir. İlminden hiçbir şey kaçmadığı için insanları amellerine göre derecelendirmekte de hata etme ihtimali yoktur.

1 Allah, insanlardan yapmalarını istediği işleri bunlara muhtaç olduğu için istememektedir; O, merhametli olduğu için insanları sıkıntıya sokmayı da istemez.

2 Tarih boyunca yüce Allah, haktan ve iyilikten uzaklaşan nice kavimlere, merhametinin eseri olarak hallerini ıslah etmeleri için mühlet vermiş, sonunda kendilerini ıslah etmeyenleri ortadan kaldırarak yerlerine başka nesiller getirmiştir. Âyette bu âkıbet hatırlatılmaktadır.

3 "Yurdun sonu kimin olacak?" ifadesi, mecaz olarak "Sonunda kim kazançlı çıkacak?" anlamına gelmektedir.

4 Cahiliye döneminin bazı bâtıl adet ve uygulamalarının eleştirildiği bölümün ilki olan bu âyette asıl üzerinde durulan husus, Cahiliye Arapları'nın, yalnız inançta değil, harcamalarında, hayır ve hasenatlarında da putları Allah'a ortak koşmaları, hatta O'ndan daha üstün tutmalarıdır. Burada ayrıca, daha genel bir yaklaşımla, Allah'tan başkası uğruna harcama yapmayı Allah rızası uğruna harcama yapmaktan daha önemli gören anlayışlara da dolaylı bir tenkit bulunduğu düşünülebilir.

5 Eski tefsirlerde bu âyet açıklanırken, bazı Arapların geçim sıkıntısı veya kabile savaşları yüzünden ileride esir düşebilir, câriye haline getirilip fuhşa sevk edilebilir kaygısıyla kız çocuklarını diri diri toprağa gömerek öldürdükleri hatırlatılarak âyette bu acımasız geleneğe işaret edildiği belirtilmektedir. Çeşitli tarihî bilgiler yanında, özellikle İkinci Akabe Biatı sırasında Medineli Müslümanların, vazgeçtiklerine dair söz verdikleri günahlar arasında evlât öldürme suçunu da

138. Onlar, saçma düşüncelerine göre dediler ki: "Bunlar, dokunulmaz hayvanlar ve ekinler olup onları bizim dilediğimizden başkası yiyemez. Şunlar da binilmesi yasaklanmış hayvanlardır." Bir kısım hayvanlar da vardır ki, (böyle istiyor diye) Allah'a iftira ederek (keserken) üzerlerine O'nun ismini anmazlar. Yapmakta oldukları iftiraları yüzünden Allah onları cezalandıracaktır.[1]

139. Dediler ki: "Şu hayvanların karınlarında olanlar yalnız erkeklerimize aittir, eşlerimize ise yasaklanmıştır. Şayet (yavru) ölü doğarsa, o zaman (kadın-erkek) hepsi ona ortaktır." Allah bu değerlendirmelerinin cezasını verecektir. Şüphesiz ki O, hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir.[2]

140. Bilgisizlikleri yüzünden beyinsizce çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği rızkı, Allah adına yalan söyleyerek (kadınlara) yasaklayanlar muhakkak ki ziyana uğramışlardır; bunlar yoldan sapmışlardır, doğruyu bulacak durumda değillerdir.

141. Çardaklı ve çardaksız bağları, değişik ürünleriyle hurmaları, ekinleri, birbirine benzeyen ve benzemeyen biçimlerde zeytin ve narları meydana getiren O'dur. Her biri ürün verdiğinde ürününden yiyin; hasat günü de hakkını verin; fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez.[3]

---

sıralamaları ve Resûlullah'ın mümin kadınlardan aldığı biattan söz eden âyette bu konuya da yer verilmesi (bk. Mümtehine 60/12) bu vahşi uygulamanın pek de nâdir olmadığını göstermektedir.

Âyette Cahiliye Araplarına evlâtlarını öldürmeyi iyi gösterip telkin ettikleri belirtilen "ortaklar"dan maksadın insan ve cin şeytanları veya özellikle put bakıcıları olduğuna dair görüşler vardır.

Ailenin şeref ve namusunu kurtarmak bahanesiyle kız ve kadınları öldürme şeklinde uygulanan "töre cinayetleri" de bu Cahiliye âdetinin devamı gibidir

1 Cahiliye Araplarının bazı hayvanlar ve ziraî ürünlerle ilgili geleneksel uygulamalarına işaret edilmektedir. Buna göre Araplar söz konusu varlıkları üç kısma ayırırlardı: 1. Tanrıları için adadıklarından sahipleri yiyemez; bunlardan put bakıcıları, kutsal mekânların hizmetçileri veya buraları ziyarete gelenler gibi mal sahiplerinin uygun gördüğü kimseler yararlanabilirdi. 2. Bahîre, sâibe, vasîle ve hâm isimleriyle andıkları bir kısım hayvanlara binmeyi yasak sayarlardı (bk. Mâide 5/103), 3. Bir kısım hayvanları keserken Allah'ın adını özellikle anmazlar, bir rivayete göre bunları putlarının adını anarak keserlerdi. Âyette dolaylı olarak bu tür uygulamalar şirk dininin kalıntıları sayılmakta ve ilga edilmekte; müşriklerin, icat ettikleri uygulamalar yüzünden cezalandırılacakları bildirilmektedir.

2 Hayvanlarla ilgili Cahiliye dönemi âdetlerinin dördüncüsüne işaret edilmektedir.

3 Allah'ın insanlar için yarattığı rızıklardan istifade etmenin temelde mubah olduğu, bu sebeple onlardan öncelikle kendilerinin yemeleri veya kullanmalarında bir sakınca bulunmadığı; bunun yanında, başkalarının da bu ürünlerde sadaka, nafaka, komşu hakkı gibi hakları olduğu belirtilmekte ve bu hakkın ödenmesi emredilmektedir.

142. Hayvanlardan yük taşıyanları ve tüyünden sergi yapılanları da (yaratan O'dur). Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden yiyin; şeytanın ardına düşmeyin; şüphesiz o sizin için apaçık bir düşmandır.[1]
143. Koyundan iki, keçiden iki olmak üzere sekiz eş ... De ki: "O, bunlardan iki erkeği mi, iki dişiyi mi, yoksa bu iki dişinin rahimlerindeki yavrularını mı haram kıldı? Eğer doğruysanız bana bilerek söyleyin."
144. Ve deveden iki, sığırdan iki ... De ki: "O, bunlardan iki erkeği mi, iki dişiyi mi, yoksa bu iki dişinin rahimlerindeki yavruları mı haram kıldı? Yoksa Allah'ın size böyle buyurduğuna şahit mi oldunuz?" Bilgisizce insanları saptırmak için Allah hakkında yalan uydurandan daha zalimi kimdir! Allah o zalimler topluluğunu asla doğru yola iletmez.[2]
145. De ki: "Bana vahyedilende, murdar et (meyte) veya akıtılmış kan yahut domuz eti -ki pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yiyecek kimse için yasaklanmış bir şey bulamıyorum. Başkasına zarar vermemek ve sınırı aşmamak şartıyla, kim (yasaklananlardan) yemek zorunda kalırsa, bilsin ki rabbin bağışlayan ve esirgeyendir."
146. Yahudilere mahsus olmak üzere bütün tırnaklı hayvanları haram kıldık. Sırtlarında yahut bağırsaklarında taşıdıkları ya da kemiğe karışan yağlar hariç olmak üzere, sığır ve koyunun ise iç yağlarını onlara haram kıldık. Taşkınlıkları yüzünden onları böyle cezalandırdık. Biz elbette doğru sözlüyüz.[3]

---

1 "Sergi yapılanlar" kısmı, "eti yenenler" anlamına da gelmektedir.

2 Tefsircilerin ittifakla belirttiklerine göre, müşrik Araplar, bazı hayvanların etlerinin yenilmesini haram saymışlar ve yalan yere bunun Allah'ın bir hükmü olduğunu ileri sürmüşlerdi. Son iki âyette eti yenilen hayvanlardan koyun, keçi, deve ve sığır türleri özellikle zikredilerek onların bu hayvanların etlerinin yenilmesiyle ilgili iddiaları çürütülmüş, Allah'ın böyle bir hükmünün bulunmadığı açıklanmış; ayrıca bunların dişi ve erkek cinsleri arasında etlerinin yenilmesi bakımından fark bulunmadığını bildirmek için bunlar eşler halinde anılmıştır. Âyette şu hususa da işaret edildiği görülmektedir: Eğer belirtilen hayvanların erkeklerinden veya dişilerinden ya da yavrularından biri haram kılınsaydı bütün erkekleri, dişileri ya da yavruları haram kılınmış olurdu. Aynı şekilde, Allah bir hayvan türünün dişisini haram kılsaydı erkeğini de haram kılardı, kezâ erkeğini haram kılsaydı dişisini de haram kılardı. Sonuç olarak bu âyetlerde tartışma metotlarından biri olan "sebr ve taksim" (ihtimalleri sıralayıp teker teker çürüterek doğruyu bulma) yöntemiyle müşriklerin iddiaları çürütülmüş, böylece onların söz konusu hayvanlar hakkındaki görüşleri reddedilmiş bulunmaktadır.

3 Bir önceki âyette hangi hayvanların etlerinin yenileceğine ilişkin genel hüküm belirtildikten sonra burada, taşkınlık ve zulümleri sebebiyle sadece yahudilere tırnaklı hayvanların etleriyle sığır ve koyunun iç yağlarının da haram kılındığı belirtilmektedir (Yahudilik'te bu konuyla ilgili helâller ve haramlar için bk. Levililer, 3/17; 7/23; 11/1 vd.; Tesniye, 14/3 vd.).

147. Eğer seni yalanlarlarsa de ki: "Rabbiniz geniş rahmet sahibidir; bununla birlikte O'nun suçlu topluluğa vereceği ceza da geri çevrilemez."
148. Putperestler diyecekler ki: "Allah dileseydi ne biz ortak koşardık ne de atalarımız. Hiçbir şeyi de haram saymazdık." Onlardan öncekiler de aynı şekilde yalanladılar ve sonunda azabımızı tattılar. De ki: "Yanınızda bize açıklayacağınız bir bilgi mi var? Siz zandan başka bir şeye uymuyorsunuz ve siz sadece temelsiz bir tahminde bulunuyorsunuz."[1]
149. De ki: "Kesin delil ancak Allah'ındır. Allah dileseydi elbette hepinizi doğru yola iletirdi."
150. De ki: "Allah şunu yasak etti diye şahitlik edecek tanıklarınızı getirin." Eğer onlar şahitlik ederlerse, sen onlarla birlikte (bu yalana) şahitlik etme; âyetlerimizi yalan sayanların ve âhiret gününe inanmayanların arzularına uyma. Onlar rablerine başkalarını eş tutuyorlar.[2]
151. De ki: Gelin, rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya iyilik edin. Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin; biz, sizin de onların da rızkını veririz. Kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın yasakladığı cana kıymayın. İşte bunları Allah size emretti; umulur ki düşünüp anlarsınız.[3]
152. Rüşdüne erişinceye kadar yetimin malına, onun iyiliğine olmadıkça el sürmeyin. Ölçü ve tartıyı adaletle yapın. Biz herkese ancak gü-

---

1 Âyette, Hz. Peygamber'le tartışırken, her şeyin Allah'ın dilemesine bağlı olduğu gerçeğini, kendi bâtıl uygulamalarının haklılığına gerekçe olarak gösteren ve sanki "Böyle inanıp böyle yaşamamız da Allah'ın dilemesiyledir; biz O'nun iradesine uyuyoruz, günahkârlığımız da bunun neticesidir" diyerek söz konusu gerçeği hedefinden saptıran, istismara kalkışan müşriklerin kötü niyetleri yüzlerine vurulmaktadır. Elbette evrende bütün olup bitenler, Allah'ın hür ve mutlak iradesiyle koymuş olduğu kanunlar çerçevesinde işlemektedir. Fakat insanın, kendi irade ve aklını kullanarak doğru ve yanlış olanı birbirinden ayırması, doğruyu seçme imkânına sahip olması da aynı ilâhî kanunun bir parçasıdır. Bu sebeple inkârcıların kendi kötülüklerini Allah'ın irade ve meşîetine yüklemeye kalkışarak kendilerini mâzur göstermeleri, O'nun azabını gerektirecek bir suçtur. Nitekim âyetin devamı müşriklerin bu istidlâllerinin, ilmî bir değer taşımayıp sadece bir zan ve kuruntudan ibaret olduğunu göstermektedir.

2 Eşyada asıl olan mubahlıktır; eğer bir şeyin haram olduğu ileri sürülüyorsa bunun Allah tarafından haram kılındığının kanıtlanması gerekir. Burada müşriklerin, daha önceki âyetlerde belirtilen bazı hayvanlarla ilgili hüküm ve kanaatlerinin asılsız olduğu, bunların Allah'ın hükümleri olmadığı belirtilmektedir.

3 Yukarıda müşriklerin temelsiz hükümleri ve kuralları eleştirildikten sonra bu ve bundan sonraki iki âyette asıl benimsenmesi gereken başlıca ilâhî kurallar ve hükümler yer almakta; biri tevhid inancına, diğerleri ahlâka dair olmak üzere İslâm'ın dokuz temel buyruğu sıralanmakta, onuncusu olarak da -bütün bu buyurulanları kapsayıcı küllî bir ödev olmak üzere- Allah'ın dosdoğru olan yolundan gidilmesi emredilmektedir.

cünün yettiği kadarını yükleriz. Söz söylediğiniz zaman, yakınlarınız hakkında bile olsa, adaletli olun. Allah'a verdiğiniz sözü eksiksiz yerine getirin. İşte düşünüp öğüt alasınız diye Allah size bunları emretti.
153. Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun; (başka) yollara sapmayın; sonra onlar sizi Allah'ın yolundan ayırır. İşte günahtan korunmanız için Allah bunları size emretti.[1]
154. Sonra iyilik edenlere (nimetimizi) tamamlamak ve her şeyi açıklamak için, bir hidayet ve rahmet olmak üzere Mûsâ'ya kitabı indirdik ki rablerinin huzuruna varacaklarına inansınlar.
155. Bu da (Kur'an) bizim indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. Ona uyun ve günahtan korunun ki size rahmet edilsin.
156. "Kitap yalnız bizden önceki iki topluluğa indirildi; biz ise onların okuduklarından tamamen habersiziz" demeyesiniz;
157. Yahut "Bize de kitap indirilseydi, doğru yolu bulmada onları geçerdik" demeyesiniz diye (Kur'an'ı indirdik). İşte size rabbinizden apaçık bir delil, bir hidayet ve rahmet geldi. Allah'ın âyetlerini yalan sayan ve onlardan yüz çevirenden daha zalim kim vardır? Âyetlerimizden yüz çevirenleri yüz çevirmelerinden ötürü azabın en kötüsüyle cezalandıracağız.[2]
158. "(İnanmak için) ille de kendilerine meleklerin gelmesini veya rabbinin gelmesini ya da rabbinden bazı işaretlerin gelmesini mi bekliyor-

---

1 Son üç âyette İslâm'ın şu temel hükümleri yer almaktadır:
1. Allah'a ortak koşmamak. Bu, Allah'ın her yönden birliği inancının bir gereği olup Müslüman olmanın ilk şartıdır. 2. Anne babaya iyilik. Bu buyruğun, Allah'ın birliğine inanmayı emreden ifadeden hemen sonra gelmesi, anne baba hakkının önemini gösterir. 3. Çocukların hayatlarının korunması. Âyetteki "öldürmeyin" emri, kürtaj konusuyla yakından ilgilidir. 4. Kötülüklerden özellikle zinadan uzak durma. 5. İnsan hayatına saygı. 6. Yetim malına zarar vermeme. Yetimin malı konusunda kötü niyet taşımak yasaklanırken, bu malın korunması ve arttırılması için ilgilenmek teşvik edilmiştir. 7. Ölçü ve tartıda adalet. 8. Konuşmalarda adalet. 9. Allah'a verilen sözü eksiksiz yerine getirme. Bundan maksat, O'nun kullarına yüklediği her türlü vazifelerdir. 10. Allah'ın dosdoğru yoluna uyma. Bu kısım, yukarıdaki emir ve yasakların tamamını kapsamakta, devamında ise bunun dışındaki bütün yolların, yani burada başlıca ilkeleri belirtilmiş bulunan İslâm'a aykırı her türlü düşünce ve hayat tarzlarının, insanları Allah'ın yolundan, hak dinden uzaklaştıran sapmalardan ibaret olduğu ifade buyurulmaktadır.

2 Âyette Kur'ân-ı Kerîm'in üç kavramla nitelendirildiği görülmektedir: Beyyine, hüdâ, rahmet. Kur'an, eşsiz edebî üstünlüğü ve yalnızca gerçeği, iyiyi ve güzeli dile getiren muhtevası itibariyle apaçık bir delil ve belge olduğu için beyyine, bu vasfıyla şaşmaz bir doğru yol rehberi olduğu için hüdâ (hidayet kaynağı), kendisine inanıp bağlanan kişi ve toplumlara sadece hayır ve saadet getirdiği için rahmettir.

lar? Daha önce inanmamış yahut inancı sayesinde bir iyilik yapmamış kimseye, rabbinden bazı işaretler geldiği gün iman etmesi fayda sağlamaz. De ki: "Bekleyin! Şüphesiz biz de beklemekteyiz."[1]

159. Dinlerini bölüp gruplara ayrılanlar var ya, senin onlarla hiçbir alâkan yoktur. Onların işi ancak Allah'a kalmıştır. Sonra Allah onlara yaptıklarını bildirecektir.[2]

160. Kim iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır; kim de kötülükle gelirse o sadece getirdiğinin dengiyle cezalandırılır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar.[3]

161. De ki: "Şüphesiz rabbim beni doğru yola, sapasağlam bir dine, Allah'ı bir bilen İbrâhim'in dinine iletti." O, ortak koşanlardan değildi.[4]

162. De ki: "Benim namazım, (her türlü) ibadetim, hayatım ve ölümüm, hepsi âlemlerin rabbi olan Allah içindir.

163. O'nun ortağı yoktur. Bana sadece bu emrolundu ve ben Müslümanların ilkiyim."

164. De ki: "Allah her şeyin rabbi iken ben O'ndan başka bir rab mi arayacağım?" Herkesin yaptığının sonucu kendisine aittir. Hiçbir suçlu başkasının suçunu yüklenmez. Sonunda dönüşünüz rabbinizedir ve O, hakkında anlaşmazlığa düştüğünüz gerçeği size haber verecektir.

165. Sizi yeryüzünün halifeleri kılan, size verdiği şeylerde sizi denemek için kiminizi kiminizden derecelerle üstün kılan O'dur. Şüphesiz rabbinin cezası çok çabuktur; yine O'nun bağışlaması ve rahmeti boldur.[5]

---

1 "Rabbin gelmesi"nden maksat, Allah'ın azabının gelmesi veya O'nun mahşerde hüküm vermesidir.

2 "Dinlerini bölüp gruplara ayrılanlar", yahudiler ve hıristiyanlar, başka bir görüşe göre müşriklerdir. Çünkü İslâm'dan önceki Araplar çok çeşitli inanç gruplarına ayrılmışlardı. Bu âyette, İslâm ümmeti içinde ileride ortaya çıkacak gruplaşmalara işaret buyurulduğu da düşünülebilir. Her hâlükârda âyet-i kerîme, dinde birlik ve beraberliğin önemini vurgulamakta, bu hususta ayrılığa düşenlerin Hz. Muhammed'den de uzaklaşmış olacakları uyarısında bulunmaktadır.

3 Bazı âyet ve hadislerde kötülüğün karşılığının dengi ile, iyiliğin karşılığınınsa fazlasıyla verileceği bildirilmiş; bu fazlalık burada "on misli" olarak belirtilmiştir. Diğer âyetlerde ise, böyle bir miktar belirtilmeden iyiliğin "kat kat fazlasıyla" (Nisâ 4/40), "daha iyisiyle" (Neml 27/89), "daha güzeliyle" (Şûrâ 42/23) karşılık bulacağı bildirilmekle yetinilmiştir.

4 "İbrâhim'in dini" (millet-i İbrâhîm) ifadesi, başta tevhid inancı olmak üzere bütün peygamberlerin benimseyip tebliğ ettikleri değişmez ilâhî ilkeleri, mesajları kapsar ve genellikle Hz. Muhammed'in, bütün hak dinlerde var olduğu halde unutulmuş veya tahrif edilmiş bulunan evrensel ilkeleri tebliğ ettiği, bu bakımdan geçmiş peygamberlerin bir devamı olduğu fikrini vurgular.

5 Allah, bazı insanlara, diğerlerine nisbetle dünyevî bakımdan üstün dereceler de vermiştir. Ama bunların hepsi bir imtihan içindir; hepsinin hesabı, sorumluluğu vardır.

7. A‘RÂF SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 39, âyet sayısı 206'dır. Mekke'de inen sûrelerin en uzunudur. "Sur, zirve" mânasındaki urfun çoğulu olan a'râf kelimesi, 46 ve 48. âyetlerde, cennetle cehennem arasındaki bir yerin adı olarak geçmektedir.

Sûrede iman konuları, taklitçiliğin zararları, müminlerle inkârcıların âhiretteki durumlarının mukayesesi, Allah'ın mutlak hükümranlığı, rahmetinin genişliği gibi konular işlenir. Geçmiş peygamberlerin hayatlarından misaller verilerek onların iman uğrundaki mücadeleleri gözler önüne serilir; sırası geldikçe müşrikler uyarılır, müminlere de sabır ve sebat tavsiye edilir.

Rahman ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Elif-lâm-mîm-sâd.[1]
2. Bu, kendisiyle insanları uyarman, inananlara öğüt vermen için sana indirilen bir kitaptır. Artık bu hususta kalbinde bir sıkıntı olmasın.
3. Rabbinizden size indirilene uyun; O'nu bırakıp da başka önderlerin ardından gitmeyin. Ne kadar da az öğüt alıyorsunuz![2]
4. Nice ülkeler var ki onları helâk ettik. Azabımız onlara geceleyin yahut gündüz istirahat ederlerken geliverdi.
5. Azabımız onlara gelip çattığında, "Biz gerçekten zalim kişilermişiz!" diye yakınmaktan başka söyleyecekleri söz kalmadı.
6. Elbette kendilerine peygamber gönderilen kimseleri de, gönderilen peygamberleri de mutlaka sorgulayacağız.
7. Ve onlara (olup bitenleri) tam bir bilgi ile mutlaka anlatacağız. Biz (olup bitenlerden) uzakta değiliz.
8. O gün ölçü-tartı haktır. Artık kimin tartıları ağır gelirse işte onlar kurtuluşa erenlerdir.
9. Kimin de tartıları hafif gelirse işte onlar, âyetlerimize karşı haksızlık ettiklerinden dolayı kendilerini ziyana sokanlardır.[3]
10. Doğrusu sizi yeryüzüne yerleştirdik ve orada size geçim vasıtaları verdik. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!

---

1 Bu harflerle ilgili bilgi için bk. Bakara 2/1.

2 Âyetteki evliyâ kelimesinin tekili olan velî, bu bağlamda özellikle "dost bilinip önder ve rehber edinilen kimse" demektir.

3 "O gün ölçü-tartı haktır" ifadesindeki hak kelimesi "adalet" veya "eşitlik" mânasına kullanılmıştır. Buna göre âhiret mahkemesinde ameller adaletli bir şekilde değerlendirilecek, karşılık verilirken asla haksızlık edilmeyecektir. Bu ölçü ve tartının nasıl ve ne ile olacağını Allah bilir. Biz insanlar için önemli olan, inanç, düşünce ve davranışlarımızın Allah tarafından tesbit edildiği, vakti gelince bunlardan sorguya çekileceğimiz ve adaletli bir sonuçla karşılaşacağımızdır.

11. Andolsun sizi yarattık; sonra size şekil verdik; sonra da meleklere, "Âdem'e secde edin" diye emrettik. İblîs'in dışındakiler secde ettiler. O secde edenler arasında yer almadı.[1]
12. Allah buyurdu: "Ben sana emretmişken seni secde etmekten alıkoyan nedir?" (İblîs), "Ben ondan daha üstünüm; çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın" dedi.
13. Allah, "Öyle ise in oradan! Orada büyüklük taslamak senin haddin değildir. Çık! Artık sen aşağılıklardansın!" buyurdu.[2]
14. İblîs, "Bana insanların yeniden diriltilecekleri güne kadar mühlet ver" dedi.
15. Allah, "Haydi, sen mühlet verilenlerdensin" buyurdu.[3]
16. İblîs dedi ki: "Bundan böyle benim sapmama izin vermene karşılık, ant içerim ki, ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım.
17. Sonra elbette onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından sokulacağım ve sen onların çoklarını şükredenlerden bulmayacaksın."
18. Allah buyurdu: "Haydi, yerilmiş ve kovulmuş olarak oradan çık! Andolsun ki, onlardan kim sana uyarsa, sizin hepinizi cehenneme dolduracağım!"
19. (Buyuruldu ki:) "Ey Âdem! Sen ve eşin cennette yerleşip dilediğiniz şeyden yiyin. Ancak şu ağaca yaklaşmayın! Sonra zalimlerden olursunuz."[4]
20. Derken şeytan, kapalı olan avret yerlerini birbirine göstermek için onlara fısıldayıp kafalarını karıştırdı ve "Rabbiniz size bu ağacı sırf melek olursunuz veya ebedî yaşayanlardan olursunuz diye yasakladı" dedi.
21. Onlara, "Ben gerçekten sizin iyiliğinizi isteyenlerdenim" diye de yemin etti.

---

1 Yüce Allah, Âdem ve onun temsil ettiği insan türünün şan ve şerefini göstermek üzere meleklere Âdem'e secde etmelerini buyurmuştur (bilgi için bk. Bakara 2/34). Bu ifadelerin amacı, Allah'ın böylesine seçkin kılıp ikramda bulunduğu insanlara, O'na ortak koşmanın ve buyruğuna karşı gelmenin ne büyük bir nankörlük olduğunu hatırlatmaktır.

2 Müfessirler, "in oradan!" ifadesiyle kastedilen yer konusunda, "cennet veya melekler katı" şeklinde farklı görüşler üzerinde durmuşlardır.

3 İblîs'in dileğinin kabul edilmesi, insanoğlu için dünya hayatının bir imtihan süresi olması yönündeki ilâhî takdirin de bir sonucudur.

4 Buradaki cennet kelimesinin ne anlama geldiği tartışılmıştır. Ancak ilgili âyetler topluca değerlendirildiğinde şu sonuçlar çıkmaktadır: İlk insanı Allah özel bir çamurdan yeryüzünde yaratmış, ondan eşini de var etmiş, sonra bunları adına cennet denilen bir mutluluk yurduna koymuştur. Bu cennetin ve içindeki hayatın yeryüzündeki hayattan farklı olduğu bildirilmiştir. Şu halde bu, kulların ödüllendirileceği, içinde ebedî olarak mutlu yaşayacakları cennettir.

22. Böylece ikisini de ayartmış oldu. Ağacın meyvesini tattıklarında ayıp yerleri kendilerine göründü. Ve cennet yapraklarından üzerlerini örtmeye başladılar. Rableri onlara, "Ben size o ağacı yasaklamadım mı ve şeytanın size apaçık bir düşman olduğunu söylemedim mi?" diye seslendi.[1]
23. Dediler ki: "Ey rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz, bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz!"
24. Allah, "Birbirinize düşman olmak üzere inin! Sizin için yeryüzünde bir süreye kadar yerleşme ve faydalanma vardır" buyurdu;[2]
25. "Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve oradan diriltilip çıkarılacaksınız" dedi.[3]
26. Ey Âdem oğulları! Size mahrem yerlerinizi örtecek giysi, süsleneceğiniz elbise yarattık. Takvâ elbisesi, işte o daha hayırlıdır. Bunlar Allah'ın âyetlerindendir. Umulur ki düşünüp öğüt alırlar.[4]
27. Ey Âdemoğulları! Şeytan, anne babanızı ayıp yerlerini birbirine göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi sizi de aldatmasın. Çünkü o ve yandaşları, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz şeytanları inanmayanların yoldaşları yaptık.
28. Onlar bir kötülük yaptıkları zaman "Babalarımızı bu yolda bulduk. Allah da bize bunu emretti" derler. De ki: "Allah kötülüğü emretmez. Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?"[5]

---

1 Böylece ikisini de ayartmış oldu" şeklindeki ifade, ilk günahı Âdem'e kadının işlettiği, dolayısıyla asıl suçlunun kadın olduğu şeklindeki yahudi ve hıristiyan inancını açıkça reddetmektedir (bilgi için bk. Bakara 2/36-37). Âdem ve eşinin, mahrem yerleri açılınca herhangi bir telkin altında kalmadan hemen örtmeye girişmeleri insanda hayâ duygusunun fıtrattan geldiğini, çıplaklığın doğal ahlâk duygusuna aykırı olduğunu kanıtlar.

2 Cennette iken bulunmayan bazı kötü duygular yüzünden dünya hayatında düşmanlıklar da olacaktır (ayrıca bk. 43. âyet).

3 Âdem ve Havvâ günahlarının farkına vararak pişmanlıklarını Allah'a arzetmişler, Allah da tövbeleri kabul etmiş (Bakara 2/37) ve onları imtihan yurdu olan dünyaya göndermiştir. Bu ve daha başka âyetler (bk. Bakara 2/36, 38; Tâhâ 20/123), Âdem ile eşinin, işledikleri günahın sonucu olarak cennetten çıkarıldıklarını ve bu olayın insanlığın kaderini etkilediğini göstermektedir. Fakat mevcut Tevrat'taki, Âdem ile Havvâ'nın bu yüzden daha başka zahmetlere de mâruz kalacaklarını bildiren, özellikle kadını aşağılayan ifadeler (Tekvîn, 3/16-19) Kur'an'da yoktur.

4 "Takvâ elbisesi", tefsirlerde mecazi olarak sâlih amel, iffet, iyi huy, tevhid gibi değişik şekillerde açıklanmıştır. Elbise bedeni kapattığı, koruduğu ve süslediği gibi takvâ da hem ruhumuzun kötü duygularını örter hem de ruhumuzu süsler.

5 "Kötülük" diye çevirdiğimiz fâhişe "çok kötü ve iğrenç fiil" anlamına gelir. Müfessirlerin çoğu bunu putperestlerin "Beytülharâm'ı kadınlı erkekli çıplak vaziyette tavaf etmeleri" şeklinde yorumlamışlardır (bk. Râzî, XIV, 55; Şevkânî, II,

29. De ki: "Rabbim adaleti emretti. Her secde ettiğinizde yüzlerinizi O'na çevirin, kendisine içten bir inanç ve bağlılıkla O'na yalvarın! İlkin sizi yarattığı gibi (yine O'na) döneceksiniz."
30. O, bir grubu doğru yola iletti, bir grup da sapkınlığa müstahak oldu. Çünkü onlar Allah'ı bırakıp şeytanları kendilerine dost edindiler. Böyle iken kendilerinin doğru yolda olduklarını sanıyorlar.
31. Ey Âdemoğulları! Her namaz kılacağınızda güzelce giyinin, yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.
32. De ki: "Allah'ın kulları için yarattığı süsü, temiz ve iyi rızıkları kim haram kıldı?" De ki: "Onlar dünya hayatında müminlere yaraşır; kıyamet gününde ise yalnız onlara mahsus olacaktır." İşte bilmek isteyen bir topluluk için âyetleri böyle açıklıyoruz.[1]
33. De ki: "Rabbim ancak açık ve gizli kötülükleri, günahı ve haksız yere sınırı aşmayı, hakkında hiçbir delil indirmediği bir şeyi Allah'a ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır."[2]
34. Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar ne de bir an ileri gidebilirler.[3]
35. Ey Âdemoğulları! İçinizden âyetlerimi size anlatacak peygamberler gelir de (onları dinleyerek) kim kötülükten sakınıp kendini ıslah ederse, onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.
36. Âyetlerimizi asılsız sayan ve büyüklenip onlardan yüz çevirenlere gelince, işte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.

---

228). Ancak bunun Câhiliye âdetleri arasında yer alan her türlü büyük günahı ve çirkin davranışı kapsadığında kuşku yoktur.

1 Bu ve bundan önceki âyette "elbise"ye ziynet denilmesi, giyinmenin ahlâkî bakımdan olduğu gibi estetik bakımdan da önemli olduğuna işaret eder. Taberî (VIII, 163-164), Şevkânî (II, 230) gibi önde gelen müfessirler bu âyeti açıklarken, haram olmayan güzel ve değerli nimetlerden uzak kalmayı zühd ve fazilet sayanların hatalı olduklarını belirtirler. Çünkü "Eşyada asıl olan mubah olmasıdır." Âyetin anlatımına göre mânevî kemal ve güzellikler gibi birey ve toplumun refah, sağlık, güvenlik ve esenliğine katkıda bulunacak her türlü maddî imkânlar da öncelikle müminlere yaraşır. Bu alanda geri olan bir toplum, Kur'an bakımından ideal bir toplum değildir. Zühde ve kanaate teşvik eden açıklamalarla bu yöndeki uygulamalar ise, dünya nimetlerini araç olarak görmek yerine amaç kılmayı hedefleyen eğilimleri önlemeye yöneliktir.

2 Son iki âyet, adalet ve itidal dini olan İslâm'ın, aşırı yasakçılığı da aşırı serbestliği de onaylamadığını; esasen temiz fıtratlı ve aklıselim sahibi her insanın doğru, iyi, hoş ve faydalı bulduğu maddî ve mânevî şeyleri kullandığını; yanlış, kötü, çirkin ve zararlı bulduğu şeylerden de kaçındığını ortaya koymaktadır.

3 Sûrede, bu âyetle başlayıp 53. âyette son bulacak genişçe bir âhiret tasviri yer almaktadır.

37. Allah'a iftira eden veya O'nun âyetlerini asılsız sayandan daha zalim kim vardır! Onlar kendileri için yazılmış nasiplerini elde ederler. Sonunda elçilerimiz gelip canlarını alırken, "Allah'ı bırakıp da tapmakta olduğunuz tanrılarınız nerede?" derler. "Bizden sıvışıp gittiler" diye cevap verirler. Ve (dünyadayken) kâfir olduklarına dair kendi aleyhlerinde şahitlik ederler

38. Allah buyuracak ki: "Sizden önce geçmiş cin ve insan toplulukları arasında siz de ateşe girin!" Her ümmet girdikçe yoldaşlarına lânet edecektir. Hepsi birbiri ardından orada (cehennem) toplanınca, sonrakiler öncekiler için, "Ey rabbimiz! Bizi işte bunlar saptırdılar! Onun için onlara ateşten bir kat daha azap ver!" diyecekler. Allah da, "Zaten hepiniz için bir kat daha azap vardır, fakat siz bilmezsiniz" diyecektir.

39. Öncekiler de sonrakilere derler ki: "Sizin bizden arta kalır bir tarafınız yok. O halde siz de yaptıklarınıza karşılık azabı tadın!"[1]

40. Bizim âyetlerimizi asılsız sayanlar, büyüklenip onlardan yüz çevirenler var ya, işte onlara göğün kapıları açılmayacak ve onlar, deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete giremeyeceklerdir! Suçluları işte böyle cezalandırırız![2]

41. Onlar için cehennem ateşinden döşekler, üstlerine de örtüler vardır. İşte zalimleri böyle cezalandırırız!

42. İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara gelince, -ki hiç kimseye gücünün üstünde bir vazife yüklemeyiz- işte onlar cennetliklerdir. Orada onlar ebedî kalıcıdırlar.

43. (Cennette) onların altından ırmaklar akarken, kalplerinde kinden ne varsa hepsini çıkarıp atarız. Ve onlar derler ki: "Bizi bu nimete kavuşturan Allah'a hamdolsun! Allah bize bahşetmeseydi biz kendiliğimizden elde edemezdik. Hakikaten rabbimizin elçileri gerçeği ge-

---

1 Bu iki âyet, aldatıcı dünya zevk ve menfaatleri akıl ve basîretlerini bağladığı için nefislerinin isteklerini akıllarının hükmü zannedenler, bu suretle ilâhî ve fıtrî gerçeklerle bağdaşmayan inanç ve fikirleri hakikat diye kabul edip savunanlarla aynı sebepler yüzünden onların bâtıl fikirlerini yaşatıp yaygınlaştırma yönündeki emellerine alet olan kitleleri uyarmayı amaçlaması bakımından özel bir önem taşımaktadır.

2 Râzî'ye göre hayır ve bereketler göklerden iner. Şu halde "Onlara göğün kapıları açılmayacak" ifadesi, uyarı ve tehditlerin en önemlisini oluşturmaktadır. Devenin (bir başka okuyuşa göre halatın) iğne deliğinden geçmesi nasıl imkânsız ise inkârcılara göğün kapılarının açılması da öyle imkânsızdır.
İbn Âşûr, "Onlara göğün kapıları açılmayacak" cümlesini, bütün ilâhî ve saf hayırlardan mahrumiyeti dile getiren kapsamlı bir ifade olarak değerlendirir.

tirmişler." Onlara, "İşte size cennet. Yapmış olduğunuz iyi amellere karşılık o size kaldı" diye seslenilir.[1]

44. Cennet ehli cehennem ehline, "Biz rabbimizin bize vaad ettiğini gerçek bulduk; siz de rabbinizin size vaad ettiğini gerçek buldunuz mu?" diye seslenir. "Evet!" derler. Ve aralarından bir duyurucu, "Allah'ın lâneti zalimlerin üzerine olsun!" diye bağırır.

45. Onlar, Allah yolundan alıkoyan ve onu eğip bükmek isteyenlerdir; onlar âhireti de inkâr edenlerdir.

46. İki taraf arasında bir perde ve A‘râf üzerinde de herkesi simalarından tanıyan adamlar vardır ki bunlar, henüz cennete girmedikleri halde (girmeyi) uman cennet ehline, "Selâm size!" diye seslenirler.[2]

47. Gözleri cehennem ehli tarafına döndürülünce de, "Ey rabbimiz! Bizi zalimler topluluğu ile beraber bulundurma!" derler.

48. A‘râf ehli, simalarından tanıdıkları birtakım adamlara seslenerek derler ki: "Ne topladığınız güç ne de taslamakta olduğunuz büyüklük size bir yarar sağladı.

49. Allah'ın, kendilerini hiçbir rahmete erdirmeyeceğine dair yemin ettiğiniz kimseler bunlar mı?" (Bakın onlara ne deniyor:) "Girin cennete; artık size korku yoktur ve siz üzülecek de değilsiniz."[3]

50. Cehennem ehli cennet ehline, "Suyunuzdan veya Allah'ın size verdiği rızıktan biraz da bize verin!" diye seslenirler. Onlar da, "Allah bunları kâfirlere haram kılmıştır" derler.

---

1 Allah cennet ehlinin ruhlarını her türlü kötü duygulardan, bilhassa toplumsal sevgi ve kardeşliğin en büyük engellerinden olan kin ve öfkeden arındıracaktır. Bu sebeple cennet bir "barış ve esenlik yurdu" olacak (bk. En‘âm 6/127; Yûnus 10/25); orada bulunanların ayaklarının altından cennet ırmakları akacak; kendilerini cennetin güzelliklerine kabul buyuran Allah'a şükürlerini, "Bizi bu nimete kavuşturan Allah'a hamdolsun! Allah bize bahşetmeseydi biz kendiliğimizden elde edemezdik" diyerek dile getireceklerdir. Bu lutfa ancak iman ve hayırlı işlerle liyakat kazanıldığı için Allah'a hamdeden cennet ehline, "İşte size cennet. Yapmış olduğunuz iyi amellere karşılık o size kaldı" diye seslenilecektir.

2 Buradaki "perde" (hicâb), cennetle cehennem veya cennet ehliyle cehennem ehli arasındaki bir engeli ifade eder. Sözlükte "Yüksek mekân, bir şeyin en yüksek noktası" anlamındaki a‘râf ise cennetle cehennem arasındaki bir yerin adıdır.

3 Dünyanın bütün azgınları ve despotları, toplayıp biriktirdikleri servetlerinin ve emri altına aldıkları adamlarının çokluğundan cesaret alır; bu iki gücün verdiği cüretle hem gerçeği kabul etmeyi kendilerine yediremez hem de insanları küçük görür, kibir ve azamet duygusunun esiri olurlar; bu yüzden yoksul ve kimsesiz olan inançlı ve dürüst insanların, Allah'ın rahmet ve sevgisini kazanacak düzeyde değer taşıyacaklarına da inanmazlar. Bu ve bundan sonraki âyete göre, A‘râf'taki o seçkin topluluk, bu gafillerin ebedî hayatlarını mahveden büyük yanılgılarını kendilerine hatırlatırken, onların küçümsediği müminlere de cenneti ve oradaki mutlu hayatı müjdelerler.

51. O kâfirler ki, dünya hayatı onları aldattı da dinlerini bir eğlence ve oyun edindiler. Onlar, bu günlerine ulaşacaklarını unuttukları ve âyetlerimizi bile bile inkâr ettikleri gibi biz de bugün onları unuturuz.[1]
52. Gerçekten onlara, inanan bir toplum için yol gösterici ve rahmet olarak, içinde tam bilgiye dayalı açıklamalar yaptığımız bir kitap getirdik.
53. (Fakat) onlar, hesap gününün gerçekleşmesinden başka bir şey beklemiyorlar. Önceden onu yok sayanlar gerçekleştiği gün derler ki: "Doğrusu rabbimizin elçileri gerçeği getirmiştir. Keşke bizim şefaatçilerimiz olsa da bize şefaat etseler veya (dünyaya) geri döndürülsek de yapmış olduğumuz amelleri başka türlü yapsak!" Onlar cidden kendilerine yazık ettiler ve uydurdukları şeyler de (putlar) kendilerinden uzaklaşıp kayboldu.[2]
54. Şüphesiz ki rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra arşa istivâ eden; geceyi, durmadan kendisini kovalayan gündüze bürüyüp örten; güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Allah'tır. Bilesiniz ki, yaratma da buyurma da yalnız ona aittir. Âlemlerin rabbi olan Allah yüceler yücesidir.[3]
55. Rabbinize yalvara yakara ve gizlice dua edin. Bilesiniz ki O, haddi aşanları sevmez.

---

1 Allah'ın bu kimseleri unutması, "onları cehenneme terkedip bütün isteklerini, feryatlarını cevapsız bırakması" anlamına gelir.

2 Âyet metnindeki te'vil, bu bağlamda, "Allah'ın kitabında bildirilen âhirete dair haberlerin gerçekleşmesi ve bu suretle açık seçik anlaşılması" mânasına gelir.

3 Her ne kadar âyetteki "altı gün"ü, dünya günüyle altı gün diye anlayanlar olmuşsa da, gökler ve yer yaratılmadan önce günden söz edilemeyeceği için, buradaki altı günü, "altı devir" diye anlamak uygun olur.
İstivâ kelimesi, istiare veya temsil yoluyla, "üstün bir konumda hükmedip yönetme"; arş ise yine aynı yolla, "en üstün yönetim ve hükümdarlık mevkii" şeklinde anlaşılmaktadır. Selef denilen ilk dönem âlimleri, âyetin verdiği bilgiye tartışmasız inanıp te'vil ve yoruma gitmemek, asıl anlamını Allah'a havale etmek gerektiğini savunurlar. Nitekim İmam Mâlik'e "arşa istivâ"nın ne anlama geldiği sorulduğunda, "İstivâ mâlûm, keyfiyeti meçhul, buna inanmak zorunlu, soru sormak da bid'attır" dediği rivayet olunur. Buna rağmen sonraki müfessirler, "arşa istivâ"yı "Allah'ın, bütün mevcudattan üstün ve aşkın bir hâkim-i mutlak olarak evrene ve evrendeki her şeye hükmetmesi, onları, düzenleyip yönetmesi" gibi anlamlarda yorumlamışlardır.
"Halk (yaratma) ve emir"i (buyurma) hem madde hem mâna âlemine genelleştirerek cümleyi, "Maddesiyle mânasıyla her şeyi var eden O'dur, buyuran O'dur; yaratma ve yönetme O'na aittir; varlık O'nun yarattıkları, varlığın kanunları O'nun emridir ..." şeklinde anlamak daha isabetli olur.

56. Islah edilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Allah'a korkuyla ve ümitle dua edin. Muhakkak ki iyilik edenlere Allah'ın rahmeti çok yakındır.
57. Rüzgârları rahmetinin önünde müjde olarak gönderen O'dur. Nihayet o rüzgârlar ağır bir bulut yüklenince onu ölü bir memlekete sevkederiz. Orada suyu indirir ve onunla türlü türlü meyveler çıkarırız. İşte ölüleri de böyle çıkaracağız. Herhalde bundan ibret alırsınız.
58. Güzel memleketin bitkisi rabbinin izniyle (güzel) çıkar; kötü olandan ise faydasız üründen başka bir şey çıkmaz. İşte biz şükreden bir kavim için âyetleri böyle açıklıyoruz.[1]
59. Andolsun ki Nûh'u elçi olarak kavmine gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Doğrusu ben, üzerinize gelecek büyük bir günün azabından korkuyorum."
60. Kavminden ileri gelenler, "Biz seni gerçekten apaçık bir sapkınlık içinde görüyoruz!" dediler.
61. Nûh şöyle cevap verdi: "Ey kavmim! Bende hiçbir sapkınlık yoktur; şu var ki ben âlemlerin rabbi tarafından gönderilmiş bir elçiyim.
62. Size rabbimin vahyetiklerini duyuruyorum, size öğüt veriyorum ve ben sizin bilmediklerinizi Allah'tan (gelen vahiy ile) biliyorum.
63. Günahtan sakınıp da rahmete nâil olasınız diye, içinizden sizleri uyaracak bir adam vasıtasıyla rabbinizden size bir zikir (vahiy) gelmesine şaşırdınız mı?"[2]
64. Onu yalanladılar. Biz de onu ve onunla beraber gemide bulunanları kurtardık; âyetlerimizi asılsız sayanları da suda boğduk! Çünkü onlar kör bir kavim idiler.
65. Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u (gönderdik). O dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Hâlâ sakınmayacak mısınız?[3]

---

1 Bu sûrenin başlarında Hz. Âdem hakkında bilgi verilmişti. Bundan sonraki uzun bir bölümde ise Hz. Nûh ile daha sonraki bazı peygamberlerin kendi toplumlarıyla ilişkileri ve dinlerini tebliğ çabaları özetlenmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de geçmiş peygamberler hakkında bilgiler verilirken olayların dinî çerçeve dışındaki ayrıntılarına girilmediği, ibret alınacak yönlerinin öne çıkarıldığı görülmektedir.

2 Nûh'un bu âyetlerdeki sözünde dört şeye işaret edilmektedir: a) Ona Allah'tan bir kitap gelmiştir; şu halde o bir elçidir. b) Amacı insanları uyarmak, öğüt vermektir. c) Uyarının gayesi takvâdır, ilâhî buyruklara uyup günahlardan sakınmaktır. d) Takvânın götüreceği sonuç ise Allah'ın rahmetidir.

3 Âd, Yemen'in Uman ile Hadramut arasındaki Ahkāf denilen çöl bölgesinde yaşadığı anlaşılan eski ve önemli bir Arap toplumudur. İsmini, Hz. Nûh'un oğlu Sâm'ın üçüncü kuşaktan torunu Âd'dan aldığı söylenir. Bu kavim, İslâm'ın zuhurundan asırlarca önce ortadan kalkmakla birlikte Araplar arasında onlarla

66. Kavminden ileri gelen kâfirler, "Biz seni kesinlikle bir akılsızlık içinde görüyoruz ve gerçekten senin yalancılardan olduğunu düşünüyoruz" dediler.
67. "Ey kavmim!" dedi, "Ben akılsız değilim, ama âlemlerin rabbinin gönderdiği bir elçiyim."
68. "Size rabbimin vahyettiklerini duyuruyorum ve ben size iyi niyetle öğüt veren güvenilir biriyim."
69. "Sizi uyarmak için, içinizden bir adam vasıtasıyla rabbinizden size bir zikir (vahiy) gelmesine şaştınız mı? Düşünün ki O sizi, Nûh kavminden sonra onların yerine getirdi ve yaratılışta sizi onlardan güçlü kıldı. O halde Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki kurtuluşa eresiniz."[1]
70. Dediler ki: "Sen bize tek Allah'a kulluk etmemiz ve atalarımızın tapmakta olduklarını bırakmamız için mi geldin? Eğer doğrulardan isen, bizi tehdit ettiğini (azabı) getir bize!"
71. Hûd şöyle cevap verdi: "Üzerinize rabbinizden bir öfke ve bir azap inmektedir. Haklarında Allah'ın hiçbir delil indirmediği, sadece sizin ve atalarınızın taktığı kuru isimler hususunda benimle tartışıyor musunuz? Bekleyin öyleyse! Şüphesiz ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim!"[2]
72. Onu ve onunla beraber olanları rahmetimizle kurtardık ve âyetlerimizi yalan sayıp da iman etmeyenlerin kökünü kestik.[3]
73. Semûd'a da kardeşleri Sâlih'i (gönderdik). Onlara, "Ey kavmim" dedi, "Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Size

---

ilgili bazı olaylar anlatılmaktaydı. Hûd aleyhisselâm ise bir görüşe göre Âd'ın soyundan, başka bir görüşe göre Âd'ın dedesi Sâm'ın diğer bir oğlunun soyundandır. İslâm kaynaklarında çoğunlukla şeceresi uzun bir silsile ile Nûh'a bağlanır. Kabrinin Hadramut'ta, Kâbe'nin civarında, Şam'da, Filistin'de bulunduğu yolunda değişik rivayetler vardır.

1 Hz. Hûd, kavmini ikna etmeye çalışırken Allah'ın onlara olan lutuflarından bilhassa ikisini hatırlatmaktadır: a) Allah'ın Nûh kavminden sonra Âd kavmini onların yerine getirmesi, b) Onları sağlam yapılı ve güçlü yaratması. Bunlardan ilki, Âd kavminin tûfandan sonra ilk teşkilâtlanan ve yeryüzünü imar faaliyetlerine girişen nesil olduğunu; ikincisi de Nûh soyundan gelen öteki kabilelere göre daha iri yapılı insanlardan oluştuğunu gösterir.

2 Sözlükte "kir, pislik" anlamına gelen âyet metnindeki rics kelimesine mecazi olarak "azap" mânası da verilmiştir. Hûd kavmi, içine düştükleri "ruh kirliliği, bâtıl inançlar ve çirkin fiiller" yüzünden azabı hak etmişlerdir. Gazab (öfke), -Allah'a isnat edildiğinde- O'nun "inkârcı ve isyancıları rahmetinden uzaklaştırıp alçaltması ve cezalandırması" anlamına gelir.

3 Hz. Hûd, muhtemelen kavminin kesinlikle iman etmeyeceğini anlayınca diğer müminlerle birlikte uzak bir yere hicret ederek kavmini helâk eden kasırgadan kurtulmuştu. Kabrinin Hadramut'ta bulunduğunu bildiren rivayet de bunu desteklemektedir.

rabbinizden açık bir delil gelmiştir. O da, size bir işaret olarak Allah'ın şu devesidir. Onu bırakın, Allah'ın toprağında otlasın. Ona kötülük etmeyin; sonra sizi elem verici bir azap yakalar."[1]

74. "Düşünün ki Allah Âd kavminden sonra yerlerine sizi getirdi ve yeryüzünde sizi yerleştirdi. O'nun düzlüklerinde saraylar yapıyorsunuz, dağlarında evler kuruyorsunuz. Artık Allah'ın nimetlerini hatırlayın da yeryüzünde fesatçılar olarak karışıklık çıkarmayın."

75. Kavminin ileri gelenlerinden büyüklük taslayanlar, içlerinden zayıf gördükleri kesimden inananlara dediler ki: "Siz Sâlih'in, rabbi tarafından gönderildiğini biliyor musunuz?" Onlar da, "Şüphesiz biz onunla ne gönderilmişse ona inanırız" dediler.

76. Büyüklük taslayanlar ise, "Biz de sizin inandığınızı inkâr ediyoruz" diye karşılık verdiler.

77. Derken, o dişi deveyi ayaklarını keserek öldürdüler, böylece rablerinin emrinden dışarı çıktılar ve "Ey Sâlih! Eğer sen gerçekten peygamberlerden isen, bizi tehdit ettiğin azabı bize getir!" dediler.

78. Bunun üzerine onları o dehşetli sarsıntı yakaladı da yurtlarında yere serildiler.

79. Sâlih o zaman onlardan yüz çevirdi ve şöyle dedi: "Ey kavmim! Andolsun ki ben size rabbimin vahyettiklerini tebliğ ettim ve size öğüt verdim; fakat siz öğüt verenleri sevmiyorsunuz."[2]

80. Lût'u da (peygamber gönderdik). Kavmine dedi ki: "Sizden önce insanlardan hiçbirinin yapmadığı fuhşu mu yapıyorsunuz?"[3]

---

1 Semûd, Hz. Sâlih'in peygamber olarak gönderildiği eski bir Arap toplumunun adıdır. Nûh'un oğlu Sâm'ın soyundan gelmiştir. Suriye ile Hicaz arasında bulunan Hicr'de yaşamışlardır. Kur'an'da Ashâbü'l-Hicr diye de anılır (Hicr 15/80). Bunlar, Vâdilkurâ'da kayaları oyarak evler (Fecr 89/9), düz arazide de saraylar yapan bir Arap toplumu idi.
Sâlih peygamberin şeceresi de Nûh'a bağlanır. Kavminin helâk edilmesi üzerine Sâlih ve ona inanan topluluğun Mekke'ye göç ettikleri rivayet edilir.
Hz. Sâlih'in kavmine "bir işaret olarak Allah'ın verdiği deve" hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de fazla bilgi yoktur. Tefsirlerde geçen ayrıntılı bilgiler ise Kur'ân-ı Kerîm'e, sahih hadislere ve güvenilir vesikalara dayanmamaktadır. Hz. Sâlih, çok özel bir yaratık olduğu anlaşılan bu deveye ilişmemeleri, kötülük etmemeleri hususunda kavmini uyarmış; ayrıca Allah'ın kendilerine lutfettiği bazı nimetleri sıralayarak bunları hatırda tutmalarını ve ülkede karışıklık çıkarmamalarını, zihinleri bulandırmamalarını istemiştir.

2 Bir rivayette Resûlullah'ın, hâlâ Semûd kalıntılarına rastlanan Hicr'de bulunduğu bir sırada Hicr halkının başına gelenlerden duyduğu üzüntüyü dile getiren ve yanındakileri, bu olaydan ibret alıp ders çıkarmaya teşvik eden sözler söylediği belirtilmektedir (Buhârî, "Megazî", 80; Müslim, "Zühd", 38; Müsned, II, 58, 72).

3 Lût aleyhisselâm, Hz. İbrâhim'in kardeşi Haran'ın oğludur. İslâmî kaynaklarda soy kütüğü Tarah oğlu Haran oğlu Lût şeklinde geçmektedir. İbrâhim ile

81. "Çünkü siz, kadınları bırakıp da cinsel tatmin için erkeklere yanaşıyorsunuz. Doğrusu siz haddi aşan bir topluluksunuz."
82. Kavminin cevabı, "Onları (Lût ve arkadaşlarını) memleketinizden çıkarın! Çünkü onlar fazla temizlik taslayan insanlar!" demelerinden başka bir şey olmadı.
83. Biz de onu ve karısı dışındaki aile fertlerini kurtardık. Karısı geride kalanlardan (kâfirlerden) idi.[1]
84. Ve üzerlerine dehşetli bir yağmur (taş) yağdırdık. İşte gör günahkârların sonunun ne olduğunu![2]
85. Medyen'e kardeşleri Şuayb'ı (gönderdik). Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Size rabbinizden açık bir delil gelmiştir. Artık ölçüyü tartıyı tam yapın, insanların mallarının değerini düşürmeyin, düzene sokulduktan sonra yeryüzünde bozgunculuk yapamayın. Eğer inananlar iseniz bunlar sizin için daha hayırlıdır."[3]

---

birlikte Irak'tan ayrılmış; Tevrat'ta bildirildiğine göre Ölüdeniz kıyısındaki Sodom ve Gomore'de (Ammûre) peygamber olarak görevlendirilmiştir. Buralarda oturan halk, inkârcılık yanında, erkekler arasında eşcinselliği de âdet hale getirmişlerdi. Bugün elde bulunan Tevrat'ta Hz. Lût'a kızlarının şarap içirerek sarhoş ettikleri, onunla zina ettikleri ve ondan gebe kaldıkları şeklindeki iddia (Tekvîn, 19/32-37), peygamber bir yana, sıradan insanlara bile yakıştırılamayacak derece çirkin bir iftiradan ibarettir.

1 Lût'un karısı geride kalıp kurtulma imkânını kaybetti. Çünkü o da inkârcılardandı (bk. Tahrîm 66/10). Belki de o, Sodom halkındandı ve bu yüzden Lût'un ailesiyle birlikte buradan ayrılmak istememişti.

2 Lût ve ailesi diğer inananlarla birlikte ülkeden ayrıldıktan sonra geride kalanlar başlarına taş yağdırılmak suretiyle helâk edildiler (bk. Hûd 11/81-83).

3 Medyen, Mısır ile Filistin arasında, Sînâ yarımadasının kuzeyindeki bölgenin adıdır. Hz. Şuayb döneminde buralarda Araplar'ın Emur (Amorite) koluna mensup kabileler oturuyordu. İslâmî kaynaklarda Medyen'le ilgili daha farklı bilgiler de verilmektedir. Bir görüşe göre Medyen'in, Hz. İbrâhim'in oğlunun ismi olduğu, zamanla onun soyundan gelenlerin de bu isimle anıldığı söylenir. Akabe körfezinin doğu kıyısındaki Maan yakınlarında bulunan eski bir şehir bu adı taşımaktaydı. İbn Kesîr'e göre Medyen halkı "Eyke halkı" diye de anılırdı. Bunlar ağaçlara taptıkları için gür ağaçları ifade etmek üzere kullanılan Eyke ismiyle anılmışlardır (III, 443; VI, 168).
Medyen halkı Şuayb aleyhisselâm döneminde Mısır krallarına bağlıydı. Araplar'la yakın ilişkileri neticesinde zamanla Araplaşmışlardır. Aynı soydan gelen Şuayb'ın şeceresi hakkında farklı bilgiler vardır. Tefsirlerde anlatıldığına göre Hz. Mûsâ Mısır'dan çıktıktan sonra Medyen'e gelmiş, Hz. Şuayb ile tanışarak on yıl kadar onun işinde çalışmış; sonunda Şuayb Mûsâ'yı kızıyla evlendirmiştir.
Şuayb da Nûh'un davetini tekrarlayarak Medyen halkını Allah'a kulluk etmeye ve O'ndan başka tanrı tanımamaya çağırmış; ayrıca onlara, âyette mahiyeti hakkında bilgi verilmeyen bir "beyyine" (mûcize veya belge) göstermiştir. Med-

86. "İnananları tehdit edip Allah yolundan alıkoyarak ve onu eğri göstermek maksadıyla her yolun başında (pusu kurup) oturmayın. Düşünün ki, siz az sayıdaydınız, sonra O sizi çoğalttı. Bozguncuların sonunun nasıl olduğunu da düşünün!"
87. "Eğer içinizden bir grup bana gönderilene inanmış, bir grup da inanmamışsa, artık Allah aramızda hükmünü verinceye kadar sabredin! O, hükmedenlerin en iyisidir."
88. Kavminden büyüklük taslayan önderler kesimi şöyle dediler: "Ey Şuayb! Ya seni ve seninle beraber inananları kesinlikle şehrimizden çıkaracağız veya mutlaka dinimize döneceksiniz!" Şuayb dedi ki: "İstemesek de mi?"[1]
89. "Doğrusu Allah bizi ondan kurtardıktan sonra tekrar sizin dininize dönersek Allah hakkında yalan uydurmuş oluruz. Rabbimiz Allah dilemedikçe sizin dininize dönmemiz bizim için olacak şey değildir! Rabbimizin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Biz sadece Allah'a dayanırız. Ey rabbimiz! Kavmimizle bizim aramızda adaletli hükmünü ver. Sen hüküm verenlerin en hayırlısısın."[2]
90. Kavminin inkârcı ileri gelenleri, "Eğer Şuayb'a uyarsanız o takdirde siz mutlaka hüsrana uğrarsınız!" dediler.
91. Nihayet o şiddetli deprem onları yakalayıverdi de yurtlarında yere serilip kaldılar.
92. Şuayb'ı yalanlayanlar sanki orada hiç yurt tutmamış gibi oldular. Böylece asıl hüsrana uğrayanlar, Şuayb'ı yalanlayanlar oldu.
93. Şuayb onlardan ayrıldı ve (bu arada) "Ey kavmim!" dedi, "Ben size rabbimizin gönderdiği gerçekleri duyurdum ve size öğüt verdim. Artık kâfir bir kavme nasıl acırım!"[3]

---

yen'in, inkârcılıkları yanında, başta gelen toplumsal hastalıkları ticaret ahlâkına uymamaları ve insanlara din hürriyeti tanımamalarıydı.

1 Hz. Şuayb'ın "İstemesek de mi?" şeklindeki sorusu, hiç kimsenin inancını değiştirmeye zorlanamayacağını, inancında ısrar ettiği için yurdundan da sürülemeyeceğini gösterir.

2 İnkârcı zorbaların "... dinimize döneceksiniz!" şeklindeki tehditkâr sözleriyle Hz. Şuayb'ın, "Allah bizi ondan kurtardıktan sonra tekrar sizin dininize dönersek..." şeklindeki ifadesi, ilk bakışta Şuayb'ın daha önce onların dinine bağlı olduğu gibi bir kanaat doğuruyorsa da, İslâm inancına göre peygamberlerin hepsi, peygamber olmadan önce de şirk ve küfürden korunmuşlardı. Buna göre Şuayb, kendi adına değil, çağrısına uymuş olanlar adına böyle konuşmuş olmalıdır.

3 Buraya kadarki âyetlerde eski peygamberlerden beşinin, kendi toplumlarıyla ilişkileri, davetlerinin mahiyeti ve buna uymayanların olumsuz tutumları, bu yüzden uğradıkları büyük felâketler daha ziyade ders verme üslûbuyla veciz bir şekilde özetlenmiştir. Aşağıda ise bütün bu toplumların uğradığı felâketlerin, zorlukların insanları ıslah etmeye yönelik amaçlar taşıdığı bildirilmektedir.

94. Biz hangi ülkeye bir peygamber gönderdiysek mutlaka ora halkını, Allah'a yönelip yalvarsın yakarsınlar diye dert ve sıkıntıya uğratmışızdır.
95. Sonra kötülüğü değiştirip yerine iyilik getirdik. Nihayet çoğaldılar ve "Atalarımız da böyle sıkıntı ve sevinç yaşamışlardı" dediler. (İnkârda ısrar edince) biz de onları, kendileri farkında olmadan ansızın yakaladık.[1]
96. O ülkelerin insanları inansalar ve günahtan sakınsalardı, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereket kapıları açardık. Fakat yalanladılar; biz de ettikleri yüzünden onları yakalayıverdik.[2]
97. Yoksa o ülkenin halkı geceleyin uyurlarken kendilerine azabımızın gelmeyeceğinden emin mi idiler?
98. Veya o ülke halkının güpegündüz eğlenirlerken kendilerine azabımızın gelmeyeceği konusunda güvenceleri mi vardı?[3]
99. Allah'ın ansızın gelen azabından emin mi oldular? Fakat ziyana uğrayan topluluktan başkası Allah'ın azabından emin olamaz.
100. (Eski) sahiplerinden sonra yeryüzüne vâris olanlara hâlâ şu gerçek belli olmadı mı! Biz dileseydik onları da günahlarından dolayı musibetlere uğratırdık. Biz onların kalplerini mühürleriz de onlar (gerçekleri) işitemezler.[4]
101. İşte o ülkeler! Onların haberlerinden bir kısmını sana anlatıyoruz. Andolsun ki peygamberleri onlara apaçık deliller getirmişti. Fakat on-

---

1 Bu âyetlerin asıl hedefi Hz. Muhammed'in risâletine karşı direnen müşrikler olduğu için, özellikle onları alâkadar eden tutum ve davranışlar üzerinde durularak bir bakıma şöyle denilmektedir: Daha önce sizin gibi inkâr edip kötülük işleyenlerin, sıkıntılarla imtihan edildiklerinde, bundan Allah'ın kendilerini cezalandırdığı anlamını çıkararak tövbe etmeleri; sıkıntıdan kurtulup sağlık ve bolluğa kavuştuklarında Allah'a şükretmeleri gerekirdi. Halbuki onlar inkârcılıkta ısrar ettiler; Allah da onları ansızın yakalayıp belâlarını verdi. Eğer aklınızı kullanıp basîretli davranmazsanız, sizin de benzer bir âkıbete uğrayacağınızı unutmayın.

2 Bazı tefsirlerde "gökten gelen bereketler" yağmur, "yerden gelen bereket" de ziraî mahsuller ve hayvansal ürünlerdeki bolluk diye açıklanmışsa da buradaki "bereketler"in her türlü maddî ve mânevî hayırları kapsadığını düşünmek âyetin maksadına daha uygun düşer.

3 Müfessirler her iki âyet metnindeki "ehlü'l-kurâ" ifadesini genellikle "geçmiş milletler" diye anlamışlarsa da; bunun, bütün insanları kapsayan bir mesaj içerdiğini düşünmek Kur'ân-ı Kerîm'in maksadına daha uygun düşer.

4 "Arz" ile (yer yüzü) genellikle yukarıda kıssaları anlatılan kavimlerin yaşadığı toprakların; "yeryüzüne vâris olanlar" ile de Kur'an'ın indiği dönemde o topraklarda eski kavimlerin yerlerine yerleşip yurt kuran Arap topluluklarının kastedildiği yorumu yapılır. Bunların başında da Kur'an'ın ilk muhatabı olan Mekkeliler geliyordu.

lar önceden yalanladıkları gerçeklere iman edecek değillerdi. İşte kâfirlerin kalplerini Allah böyle mühürler.[1]

102. Onların çoğunda, sözünde durma diye bir şey bulamadık. Gerçek şu ki, onların çoğunu yoldan çıkmış bulduk.[2]

103. Sonra onların ardından Mûsâ'yı mûcizelerimizle Firavun ve yakın çevresine gönderdik; onlar ise mûcizeleri inkâr ettiler; ama gör işte fesatçıların sonu ne oldu!

104. Mûsâ dedi ki: "Ey Firavun! Ben âlemlerin rabbi tarafından gönderilmiş bir elçiyim."

105. "Allah hakkında gerçek olandan başkasını söylememek benim üzerime borçtur. Size rabbinizden açık bir delil getirdim. Artık İsrâiloğulları'nı benimle birlikte serbest bırak."[3]

106. Firavun şöyle dedi: "Eğer bir mûcize getirdiysen ve gerçekten doğru söylüyorsan onu göster bakalım."

107. Bunun üzerine Mûsâ asâsını yere attı. Bir de baktılar ki apaçık bir yılan!

108. Ve elini çıkardı. Bir de ne görsünler, o da seyredenlerin gözleri önünde bembeyaz oluvermiş!

109. Firavun'un kavminden ileri gelenler dediler ki: "Bu gerçekten çok bilgili bir sihirbazdır."

110. "Sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor." Firavun, "Peki ne buyurursunuz?" (dedi.)

111. Dediler ki: "Onu da kardeşini de beklet; şehirlere toplayıcılar (memurlar) yolla."

---

1 100-101. âyetlerde geçen "kalplerin mühürlenmesi" Kur'an dilinde genellikle, inkâr ve kötülükte direnen insanların, zamanla akıllarını kullanma ve sağlıklı düşünme yeteneklerini kaybetmeleri, giderek artan bir taassupla sapkın inanç ve yaşayışa şartlanmaları şeklindeki zihin ve ruh halini ifade eder.

2 Müfessirler, ahd (sözünde durma) kelimesini çoğunlukla "Allah'ın Hz. Âdem'in soyuna ve dolayısıyla bütün insanların fıtratına bahşettiği hakkı ve hakikati bulma, kabul etme meyli" anlamında açıklamışlardır.
Bu sûrenin 59. âyetinden 102. âyetine kadar olan bölümünde, daha önce yaşamış bazı eski peygamberler ve davetleri hakkında bilgiler verildikten sonra 103. âyetle, Kur'ân-ı Kerîm'in inzâli sırasında varlığını sürdüren İsrâiloğulları'nın dinî tarihine dair bilgilere geçilmektedir.

3 Hz. Yûsuf Mısır'da yönetici iken, İsrâil adıyla da bilinen babası Ya'kūb aleyhisselâm, on bir oğlu ile birlikte Mısır'a göçmüşlerdi. Aynı soydan olan Mûsâ aleyhisselâm, 400 yılı aşkın bir zamandır Mısır'da yaşayan kavmini, içine düşürüldükleri son derece kötü durumdan kurtarmak için, Allah'ın buyruğu uyarınca, kendisinden üç yaş büyük olan kardeşi Hârûn ile birlikte Mısır'a gitmiş, Firavun'dan kavminin Sînâ'ya dönmelerine izin vermesini istemişti.

112. "Bütün bilgili sihirbazları sana getirsinler."[1]
113. Sihirbazlar Firavun'a geldiler; "Eğer üstün gelen biz olursak bize muhakkak bir ödül olmalıdır" dediler.
114. O da "Tamam; ayrıca sizler mutlaka yakınlarımdan olacaksınız" dedi.[2]
115. Sihirbazlar dediler ki: "Ey Mûsâ! Sen mi atacaksın (değneğini), yoksa (ilk) atan biz mi olalım?"
116. "Siz atın" dedi. Onlar atınca insanların gözlerini büyülediler, içlerine korku saldılar ve böylece büyük bir büyü gösterdiler.
117. Biz de Mûsâ'ya "Asânı at!" diye vahyettik. Bir de baktılar ki bu, onların uydurduklarını yakalayıp yutuyor![3]
118. Böylece gerçek ortaya çıktı ve onların yaptıklarının asılsız olduğu anlaşıldı.
119. İşte Firavun ve kavmi orada yenildiler ve küçük düşüp yarıştan çekildiler.
120. Sihirbazlar derhal secdeye kapandılar.
121-122. "Âlemlerin rabbine, Mûsâ ve Hârûn'un rabbine iman ettik" dediler.
123. Firavun dedi ki: "Ben size izin vermeden ona iman ettiniz öyle mi? Şüphe yok ki bu, halkını şehirden çıkarmak için orada kurduğunuz bir tuzaktır. Ama yakında göreceksiniz!"
124. "Mutlaka ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim, sonra da hepinizi asacağım!"
125. Onlar, "Biz de rabbimize dönmüş oluruz" dediler;
126. "Sen, rabbimizin âyetleri bize geldiğinde onlara inandık diye, sırf bu yüzden bizden intikam alıyorsun. Ey rabbimiz! Bize sabırlar ver ve müslüman olarak canımızı al!"

---

1 Firavun'un danışmanları, Mûsâ'nın bir sihirbaz olduğu kanıtlanırsa, halkının gözünde peygamber olarak itibar kazanmasının önlenebileceğini ve böylece bu meselenin halledilebileceğini düşündükleri için bu teklifi yapmışlardı.

2 Kelâm bilginleri, çeşitli devirlerdeki peygamberlerin gösterdikleri mûcizelerin, daha çok o devirlerdeki toplumların değer verip ilgi duydukları konulara ilişkin olduğunu belirtirler. Hz. Mûsâ döneminde sihir çok yaygın, sihirbazlar da itibarlı olduğu için onun mûcizeleri sihirbazları mağlûp edecek hârikalar şeklinde tezahür etmiştir.

3 Hz. Mûsâ'ya Allah tarafından "Asânı at!" buyurulması, onun sergilediği hadisenin, Allah'ın iradesi uyarınca gerçekleşen bir mûcize olduğuna; ejderha haline dönüşen asânın yuttuğu şeylerden "onların uydurdukları şeyler" diye söz edilmesi de Firavun'un sihirbazlarınca sergilenen sihrin göz boyama ve illizyon işaret eder.

127. Firavun'un kavminden ileri gelenler dediler ki: "Seni ve tanrılarını bırakıp yeryüzünde bozgunculuk çıkarsınlar diye mi Mûsâ'yı ve kavmini serbest bırakacaksın?" Firavun, "Biz onların oğullarını sürekli öldürüp kızlarını sağ bırakacağız. Elbette biz onları ezecek üstünlükteyiz" dedi.[1]

128. Mûsâ kavmine dedi ki: "Allah'tan yardım isteyin ve sabredin. Şüphesiz ki yeryüzü Allah'ındır. O, kullarından dilediğini oraya hâkim kılar; (güzel) sonuç, takvâ sahiplerinindir."

129. Onlar da, "Sen bize gelmeden önce de geldikten sonra da bize işkence edildi" dediler. Mûsâ, "Umulur ki rabbiniz düşmanınızı helâk eder ve nasıl hareket edeceğinizi görmesi için onların yerine sizi yeryüzüne hâkim kılar" dedi.[2]

130. Andolsun ki biz de Firavun'a uyanları, ders alsınlar diye kuraklık yılları ve ürün kıtlığı ile cezalandırdık.[3]

131. Onlara bir iyilik (bolluk, bereket) gelince "Bu bizim hakkımızdır" derler, eğer başlarına bir felâket gelirse bunu Mûsâ ve onunla beraber olanların uğursuzluğuna bağlarlardı. Bilesiniz ki başlarına gelenler Allah katındandır; fakat onların çoğu bunu bilmez.[4]

---

1 "Kızlar" diye çevirdiğimiz kelime âyet metninde nisâ (kadınlar) şeklinde geçmekle birlikte bundan kız çocukların kastedildiği açıktır. Erkek çocuklar öldürüldüğü ve dolayısıyla yetişmiş adam olma imkânını kaybettikleri için onlar ebnâ (oğullar) kelimesiyle anılırken kız çocukları, sağ bırakılmaları sayesinde yetişip kadın olabildikleri için, -olacakları duruma itibar edilerek- onlar da "nisâ" kelimesiyle anılmıştır.

2 Hz. Mûsâ'nın bu müjdeli ifadesinde geçen "nasıl hareket edeceğinizi görmesi için …" şeklindeki kaydın anlamı şudur: "Bundan sonra Allah onların nasıl hareket edeceğine bakar. Eğer Mûsâ'ya uyup Allah'ın dinine bağlı kalırlarsa artık -Firavun düzeninde olduğu gibi- haksızlığa uğratılmayacaklar, iyi veya kötü davranışlarının karşılığını adaletli bir şekilde bulacaklar. Fakat bağımsızlıklarını kazandıktan sonra tutumlarını bozarlarsa bu ilâhî yardımdan mahrum kalacaklardır. Nitekim onların daha sonraki isyankâr tutumları Hz. Mûsâ'nın bu uyarısında haklı olduğunu göstermiştir (meselâ bk. âyet 148-150, 162-166).

3 Müfessirlere göre bu âyette İsrâiloğulları'nın, peygamberleriyle birlikte eski yurtlarına dönmelerine izin vermeyen Firavun ve halkının -bu inatlarından vazgeçirmek üzere- şiddetli bir kuraklık ve üretim düşüklüğüyle cezalandırıldığından söz edilmektedir.

4 Âyette tetayyür kavramıyla geçen, "uğursuz sayma" Câhiliye döneminden kalma bir hurafedir. Aynı anlamda teşe'üm kelimesi de kullanılmakta; bir olay, nesne veya kişinin uğurlu sayılması ise tefe'ül kelimesiyle ifade edilmekteydi. Hz. Peygamber, gelecek hakkında ümit ve güven telkin ettiği için tefe'ülü tavsiye ederken (Buhârî, "Tıb", 43, 44; Müslim, "Selâm", 110-113), uğursuzluk telakkisinin İslâm'da yeri olmadığını açıklamıştır (Buhârî, "Tıb", 17, 19, 43, 44).

132. Ve dediler ki: "Bizi büyülemek için ne işaret getirirsen getir, biz sana inanacak değiliz."
133. Biz de açık seçik mûcizeler olmak üzere onların üzerine tûfan, çekirge, haşarat, kurbağalar ve kan gönderdik. Yine de büyüklük tasladılar ve günahkâr bir kavim olmakta direndiler.[1]
134. Azap üzerlerine çökünce, "Ey Mûsâ! Sana verdiği söz hürmetine, bizim için rabbine dua et! Eğer bizden azabı kaldırırsan mutlaka sana inanacağız ve muhakkak İsrâiloğulları'nı seninle göndereceğiz" derlerdi.
135. Ulaşacakları bir müddete kadar onlardan azabı kaldırdığımızda hemen sözlerinden dönerlerdi.
136. Nihayet, âyetlerimizi asılsız saymaları ve onlardan gafil kalmaları sebebiyle kendilerini cezalandırdık ve onları denizde boğduk.
137. Hor görülüp ezilmekte olan o kavmi de (İsrâiloğulları) içini bereketlerle doldurduğumuz ülkenin doğu taraflarına ve batı taraflarına (tamamına) mirasçı kıldık. Sabırlarına karşılık rabbinin İsrâiloğulları'na verdiği güzel söz yerine geldi. Firavun ve kavminin yapmakta olduklarını ve yetiştirdikleri bahçeleri de helâk ettik.[2]
138. İsrâiloğulları'nı denizden geçirdik; derken kendilerine mahsus birtakım putlara tapan bir kavimle karşılaştılar. Bunun üzerine, "Ey Mûsâ! Onlara ait tanrılar gibi, sen de bizim için bir tanrı yap" dediler. Mûsâ dedi ki: "Gerçekten siz cahil bir toplumsunuz!"[3]

Firavun ve adamları, başlarına gelen felâketler üzerinde düşünüp bunlardan ders almaları gerekirken, uğradıkları kötülüğü Hz. Mûsâ ve ona inananlardan kaynaklanan bir uğursuzluk sayıyorlardı.

1 Daha önce (130. âyette), kuraklık sıkıntısından söz edilmişti. Anlaşıldığına göre bu ilk uyarıydı. Ne var ki Firavun ve çevresi, inkâr ve inatlarını daha da pekiştirerek âdeta Allah'a karşı meydan okudular. Yüce Allah da onları 133. âyette özetle bildirilen felâketlere mâruz bıraktı.

2 Bu bereketli ülkenin neresi olduğu hususunda farklı görüşler vardır. İsrâiloğulları'nın hâkimiyetine verilen bu yer, Mâide sûresinin 21. âyetinde "Allah'ın size yazdığı kutsal toprak" diye anılıyor. İsrâ sûresinin başında da Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'dan bahsedilirken, bu sûrede sözü edilen yer hakkındaki aynı niteleme ile "çevresini mübarek (bereketli, verimli) kıldığımız Mescid-i Aksâ..." şeklinde söz edilmektedir. Şu halde İsrâiloğulları'nın hâkimiyetine verilen yer Filistin olmalıdır.

3 İbadet en büyük saygıdır ve böyle bir saygı ancak, en büyük nimet ve lutufların sahibi Allah'a yapılır. Bu sebeple Hz. Mûsâ, put yapması için teklifte bulunanları "Gerçekten siz cahil bir toplumsunuz!" diyerek suçlamıştır. İsrâiloğulları, tevhid inancının hâkim olduğu İbrâhim milletine mensup idi; fakat onların, yüzyıllar boyunca putperest bir dinî geleneğin hüküm sürdüğü Mısır kültürüyle dejenere oldukları için, Mısır'dan ayrıldıktan sonra da ilk gördükleri putperest kavmi özendikleri düşünülebilir (hangi kavim olduğu hakkında bk. Kur'an Yolu, bu âyetin tefsiri).

139. "Şüphesiz onların düzeni yıkılmaya mahkûmdur; yapmakta oldukları da boşa gidecektir."
140. Mûsâ, "Size Allah'tan başka bir tanrı arayayım öyle mi! Halbuki O sizi âlemlere üstün kılmıştı" dedi.[1]
141. Hani Firavun'un adamlarından sizi kurtarmıştık. Onlar sizlere işkencenin en kötüsünü yapıyorlardı; oğullarınızı öldürüyorlar, kızlarınızı sağ bırakıyorlardı. İşte bunda rabbinizden büyük bir imtihan vardır.
142. Mûsâ ile otuz gece (için) sözleştik ve buna on gece daha ekledik; böylece rabbinin tayin ettiği vakit kırk geceyi buldu. Mûsâ kardeşi Hârûn'a dedi ki: "Kavmimin içinde benim yerime geç, onları ıslah et, bozguncuların yolunu izleme."[2]
143. Mûsâ, tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de rabbi onunla konuştuğunda o, "Rabbim! Bana görün; sana bakayım" dedi. Rabbi, "Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin" buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti; Mûsâ da bayılıp düştü. Kendine gelince dedi ki: "Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tövbe ettim; ben inananların ilkiyim."[3]
144. Allah, "Ey Mûsâ!" dedi, "Ben, vahiylerimi göndermek ve konuşmakla insanlar arasında sana seçkin bir yer verdim. Sana verdiğimi al ve şükredenlerden ol."
145. Levhalarda Mûsâ için her konuya dair öğüdü ve her şey hakkında gerekli açıklamaları yazdık. (Ve dedik ki:) "Bunlara sımsıkı sarıl; kavmine de o en güzel öğüt ve açıklamalara sarılmalarını emret. Yakında size yoldan çıkmışların yurdunu göstereceğim."[4]
146. "Yeryüzünde haksız yere böbürlenenleri âyetlerimden mahrum edeceğim. Onlar, bütün mûcizeleri görseler de iman etmezler; doğ-

1 Bir görüşe göre İsrâiloğulları'nın "âlemlere üstün kılınması" içlerinden birçok peygamber çıkması anlamındadır. Daha ağırlıklı olan başka bir yoruma göre ise buradaki üstünlük, İsrâiloğulları'nın hak dine inanıp düzgün bir yaşayışa sahip oldukları dönemlerde küfür ve dalâlet içinde yaşayan milletlere karşı sahip oldukları üstünlüktür. Buna karşılık, yine Kur'an'ın açıklamasına göre anılan özelliklerini kaybettikleri dönemlerde "alçaklık ve âcizlikle damgalanmışlar"; türlü yıkımlara mâruz kalmışlardır.

2 İsrâil halkı, Mısır esaretinden kurtulup Sînâ çölüne geçtikten sonra bu çölde kırk yıl boyunca evsiz barksız dolaştı. Tûr, bu çölün güneyinde, Süveyş körfeziyle Akabe körfezi arasında bulunmaktadır.

3 Allah Teâlâ'nın, kullarına âhirette yüce zâtını göstereceği sahih hadislerle sabit olmakla birlikte (aş. bk.), Hz. Mûsâ bunun dünyada da mümkün olduğunu zannederek böyle bir dilekte bulundu. Fakat Allah, "Beni asla göremezsin" buyurarak bunun (dünyada) imkânsız olduğuna işaret buyurdu.

4 "Levhalar" (elvâh), Mûsâ'ya bildirilen vahiylerin yazılı olduğu tabletler olarak açıklanır.

ruluk yolunu görseler onu izlemezler. Fakat eğrilik yolunu görürlerse hemen ona saparlar." Bu durum, onların âyetlerimizi yalan saymalarından ve onlardan gafil olmalarından ileri gelmektedir.[1]

147. Halbuki âyetlerimizi ve âhirete kavuşmayı asılsız sayanların amelleri boşa çıkmıştır. Onlar, yapmakta olduklarından başka bir şey sebebiyle cezalandırılmazlar.[2]

148. (Tûr'a giden) Mûsâ'nın arkasından kavmi, ziynet takımlarından, böğürebilen bir buzağı heykelini (tanrı) edindiler. Görmediler mi ki o, onlarla ne konuşuyor ne de onlara yol gösteriyor! Onu (tanrı olarak) benimsediler ve zulümde karar kıldılar.[3]

149. Pişman olup kendilerinin gerçekten sapmış olduklarını anlayınca da dediler ki: "Eğer rabbimiz, bize acımaz ve bizi bağışlamazsa mutlaka ziyana uğrayanlardan olacağız!

150. Mûsâ kızgın ve üzgün olarak kavmine dönünce, "Benden sonra arkamdan ne kötü işler yapmışsınız! Rabbinizin emrini (beklemeyip) acele mi ettiniz?" dedi. Tevrat levhalarını yere attı ve kardeşinin başını tutup kendine doğru çekmeye başladı. Hârûn, "Ey anam oğlu! Senin bu kavmin beni cidden zayıf gördüler; neredeyse beni öldüreceklerdi! Sen de şimdi düşmanları bana güldürme ve beni zalim kavimle bir tutma!" dedi.[4]

---

1 "Doğruluk yolu" (sebîle'r-rüşd), Kur'an'da sık sık iman ve sâlih amel kavramlarıyla özetlenen bütün iyilik ve güzellikleri; "azgınlık yolu" (sebîle'l-gayy) ise, başta inkârcılık, putperestlik ve münafıklık olmak üzere, bütün dalâlet, fesat ve şer çeşitlerini kapsamaktadır.

2 Son iki âyete göre bir toplumda inkâr, fenalık, kibir ve gaflet hâkim olunca yüce Allah da değişmez yasaları uyarınca onları, âyetlerinin doğruluğunu kavrayıp benimsemekten mahrum bırakır. İnsan iyi niyetli olur, hayır ve hakikat sevgisi taşır, bu yolda çaba harcarsa Allah da ona hayır ve hakikatin yollarını açar (Ankebût 29/69). Kur'ân-ı Kerîm'de buna hidayet denir. Aksine, kişi kötü niyetli olur, kibir ve gurura kapılarak yanlış inançlarını ve kötü gidişatını inatla sürdürme gafletini gösterirse Allah da onu "âyetler"inden uzak tutar, iman edip halini düzeltmekten mahrum bırakır. Buna da dalâlet denir. Kur'an'ın birçok yerinde olduğu gibi burada da kibir ve inadı yüzünden "doğru yol"u seçmekten imtina edip "azgınlık yolu"nda ısrar eden kişi ve toplumların hidayetten yoksun bırakılmalarının ilâhî bir kanun olduğu vurgulanmıştır.

3 Kur'ân-ı Kerîm, bu buzağı heykelini yapanın Sâmirî adında biri olduğunu açıkça bildirmiştir (Tâhâ 20/85-97). Bugünkü Tevrat nüshasında ise buzağı heykelini yapanın Hârûn olduğu ileri sürülür. Bir peygamberin, put yaparak şirk inancına hizmet ettiğini ileri süren böyle bir iddia büyük bir iftira olup Tevrat'taki bu ifadelerin bir tahrif eseri olduğunda kuşku yoktur.

4 Hz. Mûsâ, altın buzağıya tapma olayı yüzünden geçirdiği sarsıntının etkisiyle elindeki Tevrat levhalarını yere attı. Bu olayda kusurlu olduğunu düşündüğü ve halkın, Sâmirî'ye aldanarak buzağı heykeline tapmasına göz yumduğunu zan-

151. Mûsâ, “Ey rabbim! Beni ve kardeşimi bağışla, bizi rahmetine garkeyle! Sen merhametlilerin en merhametlisisin” dedi.
152. (Allah buyurdu ki:) “Buzağıya tapanlar yok mu, işte onlara mutlaka rablerinden bir gazap ve dünya hayatında bir alçaklık erişecektir.” Biz iftiracıları böyle cezalandırırız.[1]
153. Kötülükler yaptıktan sonra ardından tövbekâr olup da iman edenlere gelince, şüphesiz ki, o tövbe ve imandan sonra rabbin elbette bağışlayıcı ve esirgeyicidir.
154. Mûsâ’nın öfkesi yatışınca levhaları aldı. Onlardaki yazılarda, rablerinden korkanlar için hidayet ve rahmet (hükümleri) vardı.
155. Mûsâ tayin ettiğimiz vakit ve yerde bulunmak üzere kavminden yetmiş adam seçti. Onları o müthiş deprem yakalayınca Mûsâ dedi ki: “Ey rabbim! Dileseydin onları ve beni daha önce helâk ederdin. İçimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden bizi helâk edecek misin? Bu iş, senin imtihanından başka bir şey değildir; onunla dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletirsin. Sen bizim velîmizsin. Artık bizi bağışla ve bize acı! Sen bağışlayanların en iyisisin.[2]
156. Bize bu dünyada da âhirette de iyilik yaz! Şüphesiz biz sana yöneldik.” Allah buyurdu ki: Azabıma dilediğimi uğratırım; rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır; ayrıca rahmetimi Allah korkusu taşıyanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım.[3]
157. Onlar, ellerindeki Tevrat’ta ve İncil’de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî peygambere uyarlar. Peygamber onlara iyiliği emreder ve onları kötülükten meneder; yine onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram

---

nettiği Hârûn’un başından veya saçlarından tutup kendisine doğru çekti. Hârûn da “Ey anam oğlu!…” diyerek merhamet duygusuna hitap ettiği Mûsâ’ya, görevini yapmaya çalıştığını fakat İsrâiloğulları’na söz geçiremediğini ifade etti.

1 “İftira”, bir kimsenin asılsız olduğunu bile bile bir iddiada bulunmasıdır. Allah’ı bırakıp başka bir şeyi tanrı edinmek de böyle bir asılsız iddiadır.

2 Hz. Mûsâ, İsrâiloğulları’nın on iki oymağından (sıbt) seçtiği yetmiş kişiyi yanına alarak, kavminin altın buzağıya tapmalarından dolayı af dilemeleri, dua ve niyazda bulunmaları için Tûrisînâ’ya ikinci defa gitti. Bu sırada söz konusu yetmiş kişi müthiş bir sarsıntıyla bayılıp düştüler.
Bütün bu gelişmeler temelde Allah’ın takdiriyle vuku bulduğu için Hz. Mûsâ, “Bu iş senin imtihanından başka bir şey değildir” demiştir.

3 Allah’ın rahmetinin her şeyi kuşatması, “bütün mevcudatın, varlık sahnesine çıkışlarından itibaren O’nun rahmetinden pay aldıkları ve liyakatlerine göre almaya devam edecekleri” anlamına gelir. Buna göre rahmet asıl, azap tâlîdir. Nitekim En‘âm sûresinde (6/12), “O, kendi üzerine (kulları için) rahmeti yazmıştır” buyurularak bu hususa işaret edilmiştir. Her varlık, var olmakla rahmete mazhar olmuştur. Fakat insan, özgür ve ahlâkî varlık olarak, inanç ve eylemlerinin değerine göre azabı da rahmeti de hak edebilir.

kılar. Ağırlıklarını kaldırır, üzerlerindeki zincirleri çözer. O peygambere inanan, onu koruyup destekleyen, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nura uyanlar, işte bunlardır kurtuluşa erenler.[1]

158. De ki: "Ey insanlar! Gerçekten ben göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın hepinize gönderdiği elçisiyim. O'ndan başka tanrı yoktur. O hayat verir ve öldürür. Öyleyse Allah'a ve ümmî peygamber olan resulüne -ki o Allah'a ve O'nun sözlerine inanır- iman edin ve ona uyun ki doğru yolu bulasınız."[2]

159. Mûsâ'nın kavminden hak yolu gösteren ve onun ışığında âdil davranan bir topluluk da vardı.

160. İsrâiloğulları'nı nesillere göre on iki topluluğa ayırdık. Halkı kendisinden su istediğinde Mûsâ'ya, "Asânı taşa vur!" diye vahyettik. Taştan on iki göze fışkırdı. Her kabile içeceği yeri belledi. Üzerlerine de buluttan gölgelik yaptık; onlara kudret helvasıyla bıldırcın eti indirdik. "Size verdiğimiz rızıkların temizlerinden yiyin" (dedik). Onlar (nankörlükleriyle) bize değil fakat kendilerine kötülük ediyorlardı.[3]

---

1 Hz. Peygamber'in niteliği olarak kullanılan ümmî kelimesinin anlamı hakkında üç görüş ileri sürülmüştür: a) Ümmülkurâ (Mekke) ismine nisbetle "Mekkeli" anlamında; b) Ümmet (millet) kelimesine nisbetle "Arap milletinden" (çoğunluğu okuma yazma bilmeyen bir topluma mensup) anlamında; c) Ümm (anne) kelimesine nisbetle "annesinden doğduğu gibi" (okuma yazma bilmeyen) anlamında. Son görüş daha çok benimsenmiştir. Zira İslâm öncesi Arap toplumunda erkekler arasında, az da olsa, okur yazarlar bulunmasına karşılık kadınlardan hemen hemen hiç kimse okuma yazma bilmezdi.
Âyette "O ümmî peygambere uyarlar" ifadesiyle Hz. Muhammed zamanında ve daha sonraki devirlerde yaşayıp ona iman eden yahudiler ve hıristiyanlar kastedilmiş; bunların kutsal kitaplarında Hz. Muhammed hakkında bilgiler bulunduğu belirtilmiştir (bk. Mehmet Aydın, "Beşâirü'n-nübüvve", DİA, V, 549-550). Âyetin özel maksadı, Kur'an mesajının Ehl-i kitap için de bir kurtuluş ve özgürlük vesilesi olduğunu onlara bildirmektir.

2 Bu âyet, Hz. Muhammed'in risâletinin, yalnız Araplar'ı değil, bütün insanları kapsadığını gösteren en kesin delillerdendir. Bu husus, Sebe' sûresinin 28. âyetinde de benzer bir üslûpla bildirilmiştir. Hz. Muhammed bütün peygamberler içinde, tebliğ ettiği kitapta risâletinin evrensel olduğu açıkça belirtilen tek peygamberdir.

3 Âyet metnindeki esbât kelimesi "torun" anlamındaki sıbt kelimesinin çoğulu olup burada Hz. Ya‘kūb'un on iki oğlundan gelen nesilleri ifade etmektedir. Hz. Ya‘kūb, İsrâil adıyla da anılmış; onun soyundan gelen bu on iki kuşağa İsrâiloğulları denildiği gibi, Ya‘kūb'un on iki oğlundan dördüncüsü olan Yuda veya Yahuda'nın ismine nisbetle yahudi de denilmiştir. 161. âyetteki şehirden maksat da Kudüs'tür.
Bu ve bundan sonraki âyette Mûsâ, İsrâiloğulları'nı kendilerine vaad edilen topraklara götürürken kırk yıl boyunca dolaştıkları Sînâ çölünde çektikleri sıkıntılarından, Allah'ın onlara verdiği bazı nimetlerden söz edilmekte; onların

161. Onlara, "Şu şehre yerleşin; orada dilediğiniz gibi yiyip için ve af dileyin; kapıdan eğilerek girin ki hatalarınızı bağışlayalım. İyilik yapanlara ileride ihsanlarımızı daha da arttıracağız" denildi.
162. Sonra içlerinden hakkı çiğneyenler, sözü değiştirip kendilerine söylenenden başka bir şekle soktular. Biz de hakkı çiğnedikleri için üzerlerine gökten bir azap gönderdik.
163. Onlara, deniz kıyısında bulunan şehir halkının durumunu sor. Onlar, cumartesi tatili yaptıkları gün, avlayacakları balıklar sürüler halinde suyun yüzüne çıkarak onlara doğru gelirken, tatil yapmadıkları günde ortalığa çıkmıyorlar diye cumartesi yasaklarını çiğniyorlardı. Yoldan çıkmaları sebebiyle onları işte böyle sınıyorduk.[1]
164. İçlerinden bir topluluk, "Allah'ın helâk edeceği yahut şiddetli bir azapla cezalandıracağı kimselere ne diye öğüt veriyorsunuz sanki!" deyince onlar, "Rabbiniz katında bir mazeretimiz olsun diye; bir de sakınıp çekinirler ümidiyle" şeklinde cevap verdiler.
165. İşte böylece onlar kendilerine yapılan uyarıları göz ardı edince biz de kötülüğü önlemeye çalışanları kurtardık, haksızlığa sapanları da yapmakta oldukları kötülüklerden ötürü dehşetli bir azap ile cezalandırdık.
166. Kendilerine yasak edilen şeyler karşısında küstahça diretince onlara, "Aşağılık maymunlar olun!" dedik.[2]

---

bu nimetlere şükür mahiyetinde iyilik etmeleri gerekirken içlerinden bir kısmının haksızlık ve nankörlük yolunu tutup sözü değiştirdiklerine yani Allah'ın buyruklarını bozmaya kalkışarak kendilerine söylenenlerin tersini yaptıklarına, sonuçta zulüm ve günahkârlıkları yüzünden ağır bir musibetle cezalandırıldıklarına işaret edilmektedir.

1 Deniz kıyısındaki şehrin, Akabe körfezi sahilindeki Eyle (bugünkü Akabe), Taberiye gölü civarındaki Taberiye, Akabe körfezinin batı kıyısındaki Medyen veya aynı bölgedeki Eyke şehri olduğu yolunda çeşitli görüşler vardır.
Cumartesi (sebt, şabbat) yahudilerin kutsal günüdür. Yahudi şeriatında cumartesi haftalık tatil günü olup o gün çalışmak ve dolayısıyla avlanmak yasaklanmıştır. Cumartesi günleri balıklar avlanma yasağı dolayısıyla ürkütülmedikleri için diğer günlere göre daha rahat hareket eder, sahile yaklaşır, su yüzüne çıkarlardı; çalışma günlerinde ise derin sulara çekilirlerdi. Balıkların, insan davranışlarına ne kadar kolay alıştıkları bilinmektedir. Âyette bu sahil beldesinin sakinleri olan yahudiler, Yahudi şeriatında on emirden biri olan söz konusu geleneği ihlâl ederek cumartesi günleri de avlandıkları için eleştirilmektedir.

2 Allah'ın bir kişiyi veya zümreyi maymuna vb. şeylere dönüştürmesine mesh denir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu dönüşümün mahiyeti hususunda açıklama yoktur. Müfessirlerin yaygın yorumuna göre Allah, isyanda direnen bu yahudi topluluğunu tamamen maymunlar haline getirmek suretiyle cezalandırmıştır. Tâbiîn âlimlerinden Mücâhid'e kadar götürülen bir yorumda, "Onların kalpleri değişti; (yoksa bedenî olarak) maymunlara dönüşmediler" denmiştir. Buna göre

167. Rabbin, kıyamet gününe kadar onlara en ağır cezayı verecek kimseleri üzerlerine göndereceğini bildirmişti. Şüphesiz rabbinin ceza vermesi çabuktur; yine O çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.[1]
168. Onları grup grup yeryüzüne dağıttık. İçlerinden bazıları iyi kimselerdir, bazıları da böyle değildir. Bu sonuncuları, belki dönüş yaparlar diye, iyi durumlarla da kötü durumlarla da imtihan ettik.
169. Onların ardından kitaba vâris olan ve "Nasıl olsa bağışlanacağız" diyerek şu dünyanın geçici menfaatine sarılan bir kuşak geldi. (Ne zaman) önlerine bu gibi menfaatler çıksa hemen sarılırlar. Bunlardan, Allah hakkında gerçek olandan başka bir şey söylemeyeceklerine dair kitabın öngördüğü bir söz alınmamış mıydı? Üstelik onlar kitaptakini de okuyup öğrenmişlerdi. Doğrusu âhiret yurdu sakınanlar için daha hayırlıdır. Hâlâ aklınız ermiyor mu?[2]
170. Kitaba sımsıkı sarılıp namazı dosdoğru kılanlar var ya, işte böyle iyiliğe çalışanların ecrini biz asla zayi etmeyiz.[3]
171. Bir zamanlar İsrâiloğulları'nın üzerine dağı bir gölgelik gibi kaldırdık da üstlerine düşecek sandılar. "Size verdiğimize (kitaba) kuvvetle sarılın ve içinde olanı aklınızda tutun ki korunasınız" dedik.[4]
172. Rabbin Âdemoğulları'ndan -onların sırtlarından- zürriyetlerini alıp bunları kendileri hakkındaki şu sözleşmeye şahit tutmuştu: Ben sizin rabbiniz değil miyim? "Elbette öyle! Tanıklık ederiz" dediler. Böyle yaptık ki kıyamet gününde, "Bizim bundan haberimiz yoktu" demeyesiniz;

---

bu değişimi, tür değişmesi olarak değil, ahlâk ve karakter dejenerasyonu olarak anlamak gerekir.

1 Bazı rivayetlerde anlatıldığına göre yahudiler, Allah'ın emrine aykırı davranıp isyan etmek, haramları delmek maksadıyla hileler uydurmak gibi kötülükler işledikleri için çeşitli sıkıntılara mâruz kalmışlar; önce Hz. Mûsâ onlara yedi veya on üç yıl süreyle vergi yüklemiş, daha sonraki dönemlerde Yunan ve Kalde (Keşdânî-Keldânî) krallarının, ardından hıristiyanların, son olarak da müslümanların yönetimi altında bulunarak onlara vergiler ödemişlerdir. Tevrat'ta da İsrâiloğulları'nın doğru yoldan sapmaları halinde Tanrı tarafından bu şekilde çetin sıkıntılara uğratılarak cezalandırılacaklarını ifade eden yer yer çok ağır ithamlarla dolu açıklamalar bulunmaktadır (meselâ bk. Tesniye, 28/15-68, 29/22-29, 30/17-18).

2 Burada yahudilerin aldıkları bildirilen "geçici menfaat", mahkemelerde aldıkları rüşvet olarak açıklanmıştır.

3 Kitaptan maksat Tevrat, kitaba sarılıp namazı kılanlardan maksat da kutsal kitaplarının hükümlerine uygun yaşayan yahudilerdir.

4 İsrâiloğulları'nın Hz. Mûsâ döneminde bile kendi kutsal kitaplarının buyruklarını yerine getirmede isteksiz davrandıklarına ve mûcizevî bir şekilde dağın tepelerine kaldırılması suretiyle tehdit edilip itaate zorlandıklarına işaret edilmiştir.

173. Yahut, “Önce atalarımız Allah’a ortak koştu. Biz de nihayet onların ardından gelen bir nesiliz. Şimdi bâtıla saplanıp kalanların yaptıkları yüzünden bizi helâk mi edeceksin!” demeye kalkışmayasınız.[1]

174. İşte böyle âyetleri açık açık bildiriyoruz. Umulur ki dönüş yaparlar.

175. Kendisine kanıtlarımızı verdiğimiz, fakat onları bir kenara atan, bu yüzden şeytanın peşine düştüğü, nihayet azgınlardan olan kişinin haberini onlara anlat.[2]

176. Eğer biz isteseydik o kişiyi delillerimizle yüceltirdik. Fakat o dünyaya saplanıp kaldı, hevesinin peşine düştü. İşte böylesinin hali, kovsan da bıraksan da hep dilini çıkarıp soluyan köpeğin haline benzer. Âyetlerimizi yalan sayan topluluğun durumu işte böyledir. Şimdi sen bu kıssayı anlat, umulur ki iyice düşünürler.

177. Âyetlerimizi yalan sayan ve böylece yalnız kendilerine fenalık etmiş bulunan kavmin durumu ne kötü!

178. Allah’ın doğru yola yönelttiği kişi hidayete ermiştir; O kimi saptırırsa işte onlar da kaybedenlerin ta kendileridir.

179. Andolsun biz, cinlerden ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmış olduk. Bunların kalpleri vardır ama onlarla kavrayamazlar; gözleri vardır ama onlarla göremezler; kulakları vardır ama onlarla işitemezler. Onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır.[3]

---

1 Tefsirlerde 172-173. âyetlere başlıca iki farklı anlam verilmiştir: a) Allah Teâlâ dünyayı yaratmadan önce bütün insanların ruhlarını ruhlar âleminde (rûz-i elest, bezm-i elest) toplayarak onları kendi sözlerine tanık kılmış ve onların rabbi olduğunu tasdik ettikleri yönünde onlardan söz almıştır. b) Burada belirtilen sözleşme mecazi anlamda olup bu olay, her insanın kendi bedeninin yaratılması sırasında gerçekleşmektedir. Bir görüşe göre zürriyetlerin baba sulbünde yaratılışı esnasında, başka bir görüşe göre anne rahmine yerleşip organik oluşumunu tamamlaması sürecinde Allah insanoğlunun fıtratına, kendisinin varlık ve birliğini tanıma yeteneğini yerleştirmekte; her insanı, iman etmesi için yeterli donanıma sahip kılmaktadır.

2 Müfessirlerin çoğunluğuna göre bu kişi İsrâiloğulları’ndan Bâûrâ (veya Eber) oğlu Bel‘am’dır; buna göre âyetin asıl muhatabı da yahudilerdir. Kitâb-ı Mukaddes’te onun Hz. Mûsâ ve İsrâiloğulları karşısındaki tutumu hakkında çelişkili bilgiler yer almaktadır. Tevrat’ın bazı yerlerinde Bel‘am İsrâiloğulları’nı mübarek kılan, bazı yerlerinde ise onlara düşmanlık eden biri olarak tasvir edilmektedir (Sayılar, 23/7-10, 18-24; 24/3-9, 15-249; 31/16; Vahiy, 2/14).

3 Eski Arapça’da kalb kelimesi genellikle “insanın kavrama, bilme, algılama, sağlıklı hüküm verme yeteneği”, kısaca “akıl” anlamına gelir. İnsan ve cinlerin bir kısmı, kendilerine verilen imkân ve kabiliyeti yerinde kullanmadıkları için cehennemlik olmuşlardır.

180. En güzel isimler Allah'ındır; bu güzel isimlerle O'na dua edin, O'nun isimleri hakkında doğru inançtan sapanları kendi başlarına bırakın. Onlar yaptıklarının cezasını çekecekler![1]
181. Yarattıklarımız arasında hakka götüren ve onun ışığında âdil davranan bir topluluk da vardır.
182. Âyetlerimizi yalanlayanları hiç bilmedikleri yerden adım adım yıkıma götürürüz.
183. Onlara mühlet veriyorum. (Ama) bilin ki cezalandırmam çok çetindir![2]
184. Düşünmediler mi ki yıllarca beraber oldukları o peygamberde delilikten eser yoktur; o ancak kesin bir uyarıcıdır.
185. Göklerin ve yerin egemenliği üzerinde, Allah'ın yarattığı her bir nesne üzerinde ve kendi ecellerinin yaklaşmış olabileceği hususunda hiç kafa yormadılar mı? Ona değilse hangi söze inanacaklar?
186. Allah kimi dalâlete düşürürse artık onu hidayete erdirebilecek hiçbir kimse bulunamaz. Allah böylelerini azgınlıkları içinde yollarını şaşırmış olarak bırakır.[3]
187. "Ne zaman gelip çatacak?" diye sana kıyamet saatini sorarlar. De ki: "Onun hakkındaki bilgi sadece rabbimin katındadır. Vakti geldiğinde onu açığa çıkaracak olan ancak Allah'tır. O (kıyamet), göklere de yere de ağır gelecektir! Sizi ansızın yakalayacaktır!" Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: "Onun bilgisi Allah katındadır, fakat insanların çoğu bunu bilmezler."[4]

---

1 "En güzel isimler" (el-esmâü'l-hüsnâ), Allah'ın niteliklerini belirten isimlerdir. Bu anlamda sadece Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın 100'den fazla ismi yer almakta; ayrıca hadislerde O'na başka isimler de nisbet edilmektedir.

2 "Cezalandırma" diye çevirdiğimiz keyd kelimesi aslında "tuzak" mânasına gelmekle birlikte, Allah için kullanıldığında müslümanlar için tuzaklar kurmaya, onları çökertmeye çalışan inkârcıların bu planlarını boşa çıkaran Allah'ın kusursuz ve hikmetli planını ifade eder.

3 Bu iki âyetteki asıl muhatap Hz. Peygamber'in dönemindeki müşrik Araplar olmakla birlikte, âyetin hükmü ve uyarısı bütün âsi topluluklar için geçerlidir. Bu uyarıların amacı da insanları hidayete, yani inançta, yaşayışta, insanlıkta en doğru ve en güzel olana ulaştırmaktır. Fakat eğer insanlar bunları peşinen reddederlerse Allah da onları dalâlet çukuruna düşürür.

4 Kıyamet vaktinin "göklere de yerlere de ağır gelmesi" dünyanın kozmolojik düzeninin bozulacağına, Kur'an'ın ifadesiyle (İbrâhîm 14/148) "yerin başka bir yer, göklerin de başka gökler haline dönüştürüleceği" esnada vuku bulacak olayların dehşetine; "Sizi ansızın yakalayacaktır" ifadesi de insanoğlunun, kıyamet saati hakkındaki bilgisizliğinin son ana kadar süreceğine işaret etmektedir (Râzî, XV, 81).

188. De ki: "Ben kendim için, Allah'ın dilediği dışında ne bir fayda elde edebilirim ne de zarardan kurtulabilirim. Eğer gaybı biliyor olsaydım elbette bundan çok faydalanırdım, başıma kötülük de gelmezdi. Ben yalnızca inanan kimseler için uyarıcı ve müjdeleyiciyim."[1]

189. Sizi bir tek candan yaratan, kendisiyle mutlu olsun diye ondan da eşini yaratan O'dur. Erkek eşiyle beraber olunca kadın hafif bir yük yüklenir, onu bir süre taşır; hamileliği ağırlaşınca rableri olan Allah'a şu sözlerle yakarırlar: "Andolsun, bize kusursuz bir çocuk verirsen kesinlikle şükredenlerden olacağız!"

190. Fakat Allah onlara kusursuz bir çocuk verince, Allah'ın kendilerine verdiği şey (çocuk) hususunda O'na ortaklar koşarlar. Allah, insanların ortak koştuğu şeylerden münezzehtir.[2]

191. Onlar, kendileri de yaratılmış olup hiçbir şeyi yaratamayan varlıkları Allah'a ortak mı koşuyorlar?

192. Oysa bu varlıkların ne onlara tapanlara yardımı dokunur ne de kendi kendilerine yardımcı olabilirler.[3]

193. Doğru yola ulaşma hususunda onlara yalvarsanız size karşılık vermezler; onlara ha yalvarmışsınız ha susmuşsunuz, sizin için değişen bir şey olmayacaktır.

194. Gerçek şu ki Allah'ın dışında yalvarıp yakardıklarınız da tıpkı sizin gibi birer kuldur. Eğer iddialarınızda doğruysanız haydi onlara dua edin de karşılık versinler!

195. Yürüyebildikleri ayakları mı var onların; tutabilecekleri elleri, görebilecekleri gözleri, işitebilecekleri kulakları mı var onların! De ki: "Haydi ortak olarak gördüğünüz o varlıkları çağırın, sonra bana karşı planınızı kurun, göz açtırmayın bana!

---

1 Âhiret hayatı, cennet, cehennem gibi gayb alanına giren, dolayısıyla beşerin bilgi imkânlarını aşan hususlarda Allah Teâlâ peygamberine neyi ne kadar bildirmişse o da o konuda bilgisini ortaya koymuş ve Allah'ın iznine bağlı olarak insanlara bilgiler vermiş; fakat kıyametin ne zaman kopacağı konusunda kendisine bilgi verilmediği için, son iki âyette bu hususta bilgisi bulunmadığını belirtmesi emredilmiştir.

2 189-190. âyetlerde temsilî bir anlatımla müşriklerin cahilliklerine ve şirk iddialarına işaret edilmektedir. Yaratılışta Allah'ı dışlayan veya başka yaratılış sebeplerini O'na denk yahut O'nun üstündeymiş gibi gören her inanç; kezâ ihtiyaç duyulduğunda Allah'a yakarıp hedefe ulaşılınca O'na karşı nankörlük etmek şirktir. Kur'an'ın ilk muhatapları olan Mekke putperestleri çeşitli putlarını Allah Teâlâ'ya bu şekilde ortak koştukları gibi dünyanın çeşitli kültürlerinde muhtelif kavimler de değişik şekillerde şirke sapmışlardır.

3 Müşriklerin tevhid ilkesine aykırı her türlü inançlarını çürüten kanıtların ortaya konduğu bu iki âyette ulûhiyyetin en başta gelen üç özelliğinin söz konusu edildiği görülmektedir: Yaratıcılık, lütufkârlık ve kendi kendine yeterlilik.

196. Ama bilin ki benim velim, kitabı indiren Allah'tır. O, iyileri koruyup kollar.[1]
197. O'nun dışında yalvarıp yakardıklarınız ise ne size yardım edebilirler, hatta ne de kendilerine yardımları dokunur.
198. Hidayete ulaşma hususunda onlara yalvarsanız sizi duymazlar, sana bakıyorlar zannedersin, oysa görmezler."
199. Kolaylığı seç, iyi olanı emret, cahillere aldırma![2]
200. Eğer şeytandan bir fitleme seni dürtüklerse hemen Allah'a sığın! Allah her şeyi işitir, her şeyi bilir.
201. Takvâ sahipleri, içlerine şeytandan gelen bir saptırıcı fikir doğduğunda O'nu düşünüp hemen gerçeği görürler.[3]
202. Şeytan dostları (müşrikler) onları azgınlığa sürükler. Sonra ellerinden geleni artlarına komazlar.[4]
203. Sen onlara bir mûcize getirmediğin vakit, "Onu da derleyip toplasaydın ya!" derler. De ki: "Ben sadece rabbimden bana vahyedilene uyarım. İşte bu Kur'an, rabbinizden gelen kanıtlardır, inanan bir topluluk için hidayettir, rahmettir.
204. Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve sessiz durun ki rahmete nâil olasınız.
205. Kendi kendine, yalvararak ve ürpererek, alçak sesle sabah akşam rabbini zikret, gafillerden olma![5]

---

1 Velî kelimesinin kökü olan velâyet Kur'ân-ı Kerîm'de yerine göre hem Allah'ın kuluna dost olmasını, onu sevmesini ve her türlü kötülüklerden esirgemesini hem de kulların Allah'a dost olmalarını ifade etmektedir.

2 Taberî'nin kaydettiği bir rivayete göre bu âyet geldiğinde Resûlullah'ın bir sorusu üzerine Cebrâil, "Rabbin sana kötülük edene senin iyilik etmeni, sana vermeyene senin vermeni ve senden uzak kalıp ilgileri koparanlarla senin dostluk ve akrabalık ilişkini sürdürmeni emrediyor" demiştir. Aynı müfessirin de belirttiği gibi, her ne kadar yüce Allah bu âyette peygamberine hitap etmişse de esasında bütün kullarını eğitmeyi amaçlamıştır.

3 Hz. Peygamber (dolayısıyla her bir mümin), kendini bilmezlerin uygunsuz davranışları karşısında öfkeye kapılıp sertleşmesine, cahillerin kötülüklerine kötülükle karşılık vermesine yol açacak bir kışkırtma duygusuna kapılırsa, bunun şeytandan gelen bir fitleme olduğunu bilerek Allah'a sığınması; sabırlı, affedici ve hoşgörülü olmaya devam etmesi gerektiği bildirilmektedir.

4 Meâldeki son cümle "Ama takvâ sahibi müminler buna direnir, doğru yolu bırakmazlar" şeklinde de yorumlanmıştır.

5 Bir önceki âyette Kur'ân-ı Kerîm'i dinleme âdâbından söz edildikten sonra burada da zikir âdâbı özetlenmektedir. Sözlükte "bir şeyi kalple veya dil ile anma, hatırlama, akılda tutma" anlamına gelen zikir kelimesi, dinî bir terim olarak "Allah'ı anmak, hatırlamak, dilde ve gönülde tutmak, gaflet halinde olmamak" mânasında kullanılır. Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde zikir, genellikle herhangi

206. Rabbinin katında bulunanlar bile O'na kulluk etmek hususunda kibre kapılmazlar, O'nu tesbih ederler ve yalnız O'na secde ederler.[1]

8. ENFÂL SÛRESİ

İndiği yer Medine, iniş sırası 88, âyet sayısı 75'tir. Sûrenin 30-36. âyetleri dışında kalan kısmının Medine'de indiğinde ittifak vardır. Bu yedi âyet ise bazı müfessirlere göre Mekke'de nâzil olmuştur.

Bedir Savaşı'nda elde edilen ganimetlerin paylaşımı konusunda daha önceden uygulanarak sabit olmuş İslâmî bir kural bulunmadığı için, doğrudan çarpışmaya katılanlarla cephe gerisinde hizmet verenler, gençlerle yaşlılar, teşvik vb. maksatlarla kendilerine ödül vaad edilmiş kimselerle buna razı olmayanlar arasında ihtilâf çıkmış, konuya açıklık getirmek üzere sûrenin ilk âyeti Bedir'de inmiştir. Bedir adıyla da anılan sûrede hem enfâl kelimesi geçtiği hem de bu konu anlatıldığı için meşhur adı Enfâl olmuştur. Asıl konusu Bedir örneğinden hareketle genel olarak savaşın amacı, barış, savaşta ele geçen esirler ve ganimetle ilgili hükümlerdir. Kur'an'ın temel amacı insanlara iman, ibadet ve ahlâk değerlerini kazandırmak olduğu için sûrede bu konulara da yer verilmiştir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Sana ganimetleri soruyorlar. Ganimetlerin Allah'a ve resulüne ait olduğunu söyle! O halde siz gerçek müminler iseniz Allah'a karşı saygısızlıktan sakının, aranızı düzeltin, Allah ve resulüne itaat edin.[2]
2. Müminler o kimselerdir ki, Allah'ın adı anıldığında yürekleri titrer, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda bu onların imanlarını arttırır. Onlar yalnızca rablerine güvenirler.

---

bir zaman veya sayı belirlemeksizin, müminin dilinde Allah ismini ve zihninde Allah bilincini daima canlı tutmasını ve bu bilinçle yaşamasını ifade eder.

1 Müfessirler çoğunlukla "rabbinin katında bulunanlar" ifadesinde meleklerin kastedildiğini düşünürler.

2 Düşmandan elde edilen maddî değerler için fıkıhta üç terim kullanılmaktadır: Nefel, ganimet, fey. Savaşarak elde edilene ganimet, savaşmadan ele geçirilene fey denilmektedir. Nefel ise hem ganimet anlamında hem de ganimetin belli bir parçasını ifade etmek için kullanılmıştır. Tam mânasıyla mülk olarak Allah'a ait bulunan ganimetin kullarına nasıl paylaştırılacağını açıklama ve bunu uygulama vazifesi de Resûlullah'a aittir. Müminler ganimet için savaşmamalı, ganimete göz dikmemeli, bir şey verilirse almalı (bk. 41. âyet), verilmezse hak iddia etmemelidir.

3. Namazlarını özenle kılarlar, kendilerine verdiğimiz şeylerden bir kısmını Allah yolunda harcarlar.
4. Gerçek müminler işte onlardır. Rableri katında onlar için yüksek mevkiler, bağışlanma ve değerli rızık vardır.
5. Nitekim müminlerden bir kısmı isteksiz oldukları halde rabbin seni, doğru bir kararla evinden savaşa çıkarmıştı.
6. Doğru olan apaçık ortaya çıktıktan sonra, sanki gözleri göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi bu konuda seninle tartışıyorlardı.
7-8. Hatırlayın, Allah size "iki topluluktan biri sizindir" diye vaad ediyordu, siz güçsüz olanın sizin olmasını istiyordunuz, Allah ise iradesi ve sözleriyle hakkı hâkim kılmayı ve inkâr edenlerin kökünü kesmeyi murat ediyordu ki, böylece günah yolunu tutanların hoşlarına gitmese de hakkı hâkim, bâtılı geçersiz kılsın!
9. Rabbinizden yardım dilediğiniz zamanı hatırlayın. Hemen size, "Meleklerden peşi peşine gelen binlik kuvvetlerle ben size yardım edeceğim" diye cevap verdi.
10. Bunu yalnızca müjde olsun ve kalpleriniz bununla yatışsın diye yaptı. Zaten yardım ancak Allah tarafındandır. Allah, kuşkusuz izzet ve hikmet sahibidir.[1]
11. O zaman katından bir güven olsun diye sizi hafif bir uykuya daldırıyordu. Sizi onunla temizlemek, şeytanın pisliğini üzerinizden gidermek, cesaretinizi arttırmak ve o sayede ayaklarınızı yere sağlam bastırmak için gökten üzerinize su indiriyordu.[2]

---

1 O gün Hz. Peygamber'in rabbine nasıl yakardığını Hz. Ömer şöyle anlatıyor: "Bedir günü gelince Allah resulü, kendi arkadaşlarının 305, müşriklerin ise 1000 kişi kadar olduğunu görerek hemen kıbleye döndü, ellerini kaldırdı ve rabbine yalvarmaya başladı: 'Allahım, bana olan sözünü yerine getir, vaad ettiğini ver! Allahım eğer şu bir avuç müslümanı helâk edersen yeryüzünde şirk koşmadan sana ibadet eden kimse kalmayacak!' O, kıbleye dönük vaziyette ellerini her an biraz daha semaya doğru uzatarak durmadan rabbine yalvarıyordu; öyle ki sonunda abası omzundan sıyrılıp yere düştü, Ebû Bekir gelip abasını yerden alarak omzuna örttü, sonra onu kucakladı ve şöyle dedi: 'Ey Allah'ın elçisi! Artık yeter, O sana vaad ettiğini kesin olarak verecektir!' Bu hadise üzerine 9. âyet nâzil oldu" (Müslim, "Cihâd", 58). Bu savaşta Allah'ın vaadinin ve Hz. Peygamber'in duasının neticesi hâsıl olmuş, yardıma gönderilen meleklerin -ki ardarda biner biner gelen meleklerin sayısı beş bini bulmuştur (bk. Âl-i İmrân 3/123-126)-; bizzat savaşa katılarak düşmana karşı neler yaptıkları bazı sahâbîler tarafından görülerek nakledilmiştir (Müslim, "Cihâd", 58).

2 Bedir çarpışmasından önceki gecede Allah'ın, askere mûcizevî bir uyku lutfetmesi ilâhî yardımın bir başka şeklini teşkil etmiştir. Yardım bununla da kalmamış, etkili bir yağmur, iki gücün mevzilendiği araziler birbirinden farklı olduğu için düşmanın hareket kabiliyetini sınırlamış, müslümanların arazide yürüyüşünü ise -yağış kumları sıkıştırdığı için- kolaylaştırmıştır.

12. O sırada rabbin meleklere şunu vahyediyordu: Şüphesiz ben sizinle beraberim, iman edenlerin sebatlarını pekiştirin. Ben inkâr edenlerin kalplerine korku salacağım, artık boyunlarının üzerinden vurun, onların bütün parmaklarına vurun.
13. Şu sebeple ki, onlar Allah ve resulüne karşı geldiler; Allah ve resulüne karşı gelenleri Allah şiddetle cezalandırmaktadır.
14. İşte cezanız; tadın onu! İnkâr edenler için kuşkusuz cehennem azabı da vardır.
15. Ey Müminler! İnkâr edenlerle savaşta karşı karşıya gelince onlara arkanızı dönüp kaçmayın.
16. Kim savaş için yer değiştirmek veya başka bir birliğe katılmak amacıyla olmaksızın savaş sırasında düşmana arkasını dönüp kaçarsa Allah'ın öfkesine uğramış olur, onun varacağı yer cehennemdir, ne kötü bir son!
17. Savaşta onları siz öldürmediniz, onları Allah öldürdü; (oku) attığında da sen atmadın, Allah attı; bunu da müminlere kendinden güzel bir lütufta bulunmuş olmak için yaptı. Allah her şeyi işitmekte, her şeyi bilmektedir.
18. İşte size lutfu! Allah inkâr edenlerin tuzaklarını hep bozmaktadır.
19. Siz (ey putperestler), eğer zafer peşinde iseniz kazandığınız zaferi gördünüz! Son verirseniz bu sizin için en iyi olanıdır, tekrarlarsanız biz de tekrarlarız. Topluluğunuz çok da olsa amacınıza ulaşmanıza yetmeyecektir; zira Allah müminlerle beraberdir.
20. Ey iman edenler! Allah ve resulüne itaat edin, söylediklerini işittiğiniz halde ondan yüz çevirmeyin.
21. Duymadıkları halde "duyduk" diyenler gibi de olmayın.
22. Allah katında canlıların en aşağı derecede olanları, sağır, dilsiz ve düşünemez olanlarıdır.[1]
23. Allah onlarda (inkârcılarda) bir hayır görseydi elbette kendilerine işittirirdi, eğer işittirseydi yine reddederek yüz çevirirlerdi.[2]

---

1 Gözlerinin gördüğü, kulaklarının işittiği gerçekler üzerinde akıl yormayan, yeterince düşünüp doğru kararlar ve davranışlar için bunlardan yararlanmayan kimselerin, özellikle müşrikler ile münafıkların durumu sağır, dilsiz ve akılsız olan canlıların durumuna benzetilmiştir. Çünkü duyu organları ve aklı olmayanlarla bunlara sahip bulundukları halde amaca uygun bir şekilde kullanmayanlar arasında, elde edilen sonuç bakımından fark yoktur.

2 Onlar şirki, inkârı ve zulmü tercih ettiler; Allah, iradelerine müdahale etmeden doğru ve iyi olanı bildirdiği halde böyle bir yolu seçtiler, peygambere karşı çıktılar, kendi bildiklerini okudular.

24. Ey iman edenler! Sizi hayat verecek şeylere çağırdıklarında Allah ve resulünün çağrısına uyun ve şüphesiz bilin ki, Allah kişi ile kalbinin arasına girer. Unutmayın ki, O'nun huzuruna götürüleceksiniz.[1]
25. Sadece içinizden zulmedenlere dokunmakla kalmayacak olan fitneden sakının ve bilin ki Allah'ın cezası şiddetlidir.[2]
26. Bulunduğunuz yerde önemsenmeyecek kadar az olduğunuz, insanların sizi kapıp götürmelerinden korkar halde bulunduğunuz zamanı hatırlayın. O durumda Allah size sığınacak yer verdi, yardımıyla sizi destekledi, size güzel rızıklar ihsan etti; umulur ki şükredersiniz!
27. Ey iman edenler! Allah ve resulüne karşı hainlik etmeyin, emanetinizdeki şeylere de bile bile hıyanet etmeyin.[3]
28. Mal ve çocuklarınızın sizin için birer imtihan olduğunu ve büyük mükâfatın Allah katında bulunduğunu bilin.[4]
29. Ey iman edenler! Allah'a saygıda (takvâ) kusur etmezseniz, O size bir temyiz kabiliyeti verir, kötülüklerinizi örter ve sizi bağışlar. Allah büyük lutuf sahibidir.
30. Hatırlar mısın? İnkâr edenler seni etkisiz hale getirmek veya öldürmek ya da yurdundan çıkarmak için tuzaklar kuruyorlardı; onlar tuzak kuruyorlardı Allah da bozuyordu. Tuzak bozma işini en iyi yapan Allah'tır.

---

1 "Kişi ile kalbinin arası" ifadesi bir deyim olup bundan insanın şuuru, aklı ve duyguları kastedilmektedir. Buralarda bulunan hiçbir bilgiyi, kararı, eğilimi, duyguyu Allah'tan gizlemek mümkün değildir. Hiçbir beşerin giremeyeceği, bilemeyeceği ve müdahale edemeyeceği bu alanlara Allah müdahale edebilir; inanç, bilgi ve duyguların değişmesini sağlayabilir. Bu sebeple kullar rablerine sığınmalı; inanç, duygu ve düşüncelerini güzelleştirmesi için O'na yakarmalıdırlar.

2 Fitne yani toplum içinde imanın bozulması, baskı, düzensizlik, kargaşa, hukukun çiğnenmesi, hakka dayanmayan gücün hâkim olması ve böylece kulluk imtihanının kaybedilmesi tehlikesi ya el birliği ile engellenecek ya da bunun zararı sınırlı kalmayacak, hak edenlerin yanında suçsuzlara da dokunacaktır. Çünkü onlar da fitnenin ortadan kalkması için ellerinden geleni yapmadıkları, haksızlığa karşı mücadele etmedikleri için kusurlu ve sorumludurlar.

3 Hıyanet "emanete riayet etmemek, genellikle sahibinin bilgisi dışında hak yemek, hukuku çiğnemek, ödev ve görevi hakkıyla yapmamak"tır.

4 Mal ve servetle ilgili âyetlerde bunların "dünya hayatının ziyneti" (Kehf 18/46) olduğu bildirilmiş, "müminleri, mal ve çocukların Allah'ı anmaktan alıkoyması istenmiş" (Münâfikūn 63/9), "eşlerin ve çocukların bir kısmının insana düşman olabileceği" gerçeği hatırlatılmış, bunun da bir imtihan aracı olduğu tekrarlanmıştır (Tegābün 64/14-15). Müminler Allah sevgisi ile servet ve evlât sevgisi arasında gerekli dengeyi kurmak, bunlara yönelik istek ve menfaatler ile Allah'ın emirleri çatıştığında O'na itaat etmek durumundadırlar.

31. Kendilerine âyetlerimiz okunduğunda, "Duyduk duyduk! İstesek elbette bunun benzerini biz de söyleriz, bu eskilerin masallarından başka bir şey değil" dediler.
32. Hatırla, bir de şöyle diyorlardı: "Allahım! Eğer bu kitap senin katından gelmiş bir hakikat ise gökten üzerimize taş yağdır veya bize acı veren bir azap gönder!"
33. Sen içlerinde oldukça Allah onlara azap etmez, tövbe edip dururken de Allah onlara yine azap etmeyecektir.[1]
34. Onlar, hizmet ve yönetimine ehil olmadıkları halde Mescid-i Harâm'a müminleri sokmazken Allah onlara niye azap etmesin? Mescidin hizmet ve yönetimine ehil olanlar gönüllerinde Allah korkusu taşıyanlardır, fakat onların çoğu bunu bilmezler.[2]
35. Beytullah'ın yanında onların namazı ıslık çalmak ve el çırpmaktan ibarettir. Madem öyle, küfrünüze karşılık azabı tadın![3]
36. Hak dine inanmayanlar servetlerini, insanları Allah'ın yolundan engellemek için harcarlar, yine harcayacaklar, sonra bu onlara yürek acısı olacak, daha sonra da yenilecekler. İnkâra sapanlar sonunda cehenneme sevkedilecekler.
37. Ta ki, Allah pisi temizden ayırsın, pisleri üst üste koyup hepsini bir araya toplasın, sonra da cehenneme atsın. Onlar ziyan edenlerin ta kendileridir.

---

1 Bir topluluğu kısmen veya toptan imha eden felâketlerle cezalandırmayı üç şey engellemektedir: 1. İnsanların felâket korkusundan değil, akıl ve iradelerini kullanarak inanmalarının istenmesi. 2. Hz. Peygamber'in içlerinde, aynı topluluk ve şehir içinde olması. 3. Müşriklerin inatlarından vazgeçerek tövbe etmeleri, hak dini kabul ederek bağışlanmayı dilemeleri. Hz. Peygamber'in dünyadan ayrılmasından sonra da ya kâfirlerin imana gelip tövbe etmeleri veya bunların çocuklarının hidayete gelmesi ihtimali açık bulunduğundan âyetteki istiğfar, fiilen yapılanın yanında "devamlı olan istiğfar ihtimali" olarak da anlaşılmış, bu doğrultudaki bazı rivayetlere dayanılarak felâketlerle cezalandırmanın hiç olmayacağı ileri sürülmüştür.

2 Kâbe'de müslümanlar da namaz kılmak, dua etmek istediler. Müşrikler, bu durumun insanları etkileyeceğini, müslüman olmalarını teşvik ve telkin edeceğini düşünerek yasak koydular, Hz. Peygamber dahil birçok müslümana burada ibadet ediyor diye işkence ve hakaret ettiler.

3 Kâbe mescidinde özellikle Hz. Peygamber ve müminler ibadet ederken müşrikler ıslık çalıp el çırparak Beytullah'ın çevresinde dolaşmaya başlıyorlar, müminlerin ibadetlerini sabote edip huzurlarını bozuyorlardı. Âyette buna işaret edilmiştir. Benimsediğimiz bu yoruma göre onların yaptıkları ibadet değil, ibadet görüntüsü içinde bir engelleme hareketi idi. Başka bir yoruma göre ise bu onların samimi ibadeti idi. Zira Kureyş kabilesi bir imtiyaz alâmeti olarak Kâbe'yi çıplak tavaf edip ıslık çalıyor ve el çırpıyorlardı.

38. İnkâr edenlere söyle, eğer yaptıklarına son verirlerse geçmiş günahları bağışlanacaktır. Yaptıklarına devam ederlerse, daha öncekilere geçmişte ne yapıldığı bellidir.[1]
39. Fitne ortadan kalkıncaya ve dinin tamamı Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın. Vazgeçerlerse kuşkusuz Allah yaptıklarını görmektedir.[2]
40. Yüz çevirirlerse bilin ki Allah sizin mevlânızdır, O ne güzel mevlâdır, ne eşi bulunmaz yardımcıdır!
41. Allah'a ve ayırım günü yani iki topluluğun karşılaştığı gün kulumuza indirdiğimize iman etmişseniz biliniz ki ganimet olarak ele geçirdiğiniz her şeyin beşte biri Allah'a, peygambere, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. Allah her şeye kadirdir.[3]
42. İki birlik karşılaştığı sırada siz vadinin (Medine) daha yakın yamacında idiniz, onlar ise daha uzak olan yamaçta idiler, kervan da sizden daha aşağıda bulunuyordu. Eğer siz karşılaşma yeri ve zamanı hususunda anlaşma yapmaya çalışsaydınız aranızda ihtilâf çıkardı; fakat Allah, olmasını murat ettiği şeyi gerçekleştirmek için böyle yaptı; ta ki ölenin niçin öldüğü, yaşayanın niçin yaşadığı da apaçık ortaya çıksın. Kuşkusuz Allah her şeyi işitir, her şeyi bilir.
43. Allah rüyanda onları sana az olarak göstermişti, eğer onları sana çok gösterseydi korkup çekinirdiniz, savaşma konusunda görüşleriniz

1 Allah kendi haklarını bağışlar, hidayete ermiş olan kulunu, daha önce yaptıklarından sorumlu tutmaz. Kul haklarına gelince bunların maddî bakımdan tazmin ve telâfisi yoluna gidilir. Âyetteki genel ifadeye bakarak inkâr halinde işlenen her suçun, yapılan her kötülüğün müslüman olduktan sonra bağışlanacağını söyleyen âlimler de olmuştur.

2 Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'nin de isabetle kaydettiği gibi (Ahkâmü'l-Kur'ân, II, 854) âyetin "fitne ortadan kalkıncaya ve dinin tamamı Allah için oluncaya kadar..." kısmını iki şekilde anlamak mümkündür. 1. "Dünyada veya bölgede hiçbir müşrik kalmayıncaya ve herkes müslüman oluncaya kadar." 2. "Din ve vicdan hürriyeti yerleşinceye, herkesin serbestçe dinini yaşaması imkânı doğuncaya ve böylece hak olsun bâtıl olsun din seçimi ve dinî hayat baskıya değil, samimi inanca dayanıncaya kadar. Biz ikinci anlayışı tercih ediyoruz (ayrıca bk. Bakara 2/193; Nisâ 4/ 75-76).

3 Sûrenin 1. âyetine göre tamamı Allah'a ve resulüne ait kılınan ganimetin burada beşte dördünün savaşçılara, beşte birinin ise Allah'a ve resulüne... ait olduğu ifade edilmektedir. Müfessirlerin çoğu, daha sonra geldiğini iddia ettikleri bu âyetin, 1. âyetle gelen hükmü değiştirdiğini ileri sürmüşlerdir. Buna karşılık bazı âlimler ise Huneyn Savaşı ve Mekke'nin fethi sonrasında yapılanları delil göstererek neshi reddetmişler, 1. âyetin hükmünün yürürlükte olduğunu, Allah'a ve resulüne ait bulunan ganimetin ne yapılacağına, nereye sarfedileceğine Peygamber aleyhisselâm ve ondan sonra da devlet başkanlarının karar vereceklerini, bu âyetin, karar yetkisinin kullanılış şekillerinden birine örnek teşkil ettiğini ifade etmişlerdir.

çelişirdi, fakat Allah korudu. Şüphe yok ki O kalplerin gizlediğini eksiksiz bilmektedir.

44. O, karşılaştığınız sırada da sizin gözünüzde onları az gösteriyordu, onların gözünde de sizi az gösteriyordu ki, Allah olmasını murat ettiği şeyi gerçekleştirsin; zaten bütün işler Allah'a döner.

45. Ey iman edenler! Bir düşman birliği ile çatıştığınız vakit sebat ediniz ve Allah'ı çokça anınız ki zafer sizin olsun.[1]

46. Allah ve resulüne itaat edin, birbirinize düşmeyin, sonra zayıflarsınız ve zaferi elden kaçırırsınız. Sabredin, kuşkusuz Allah sabredenleri sever.[2]

47. İnsanları Allah yolundan engellemek üzere taşkınlık ve gösteriş yaparak yurtlarından (savaşa) çıkıp gelenler gibi olmayın; Allah onların yaptıklarını kuşatmıştır.

48. O vakit şeytan onlara yaptıklarını güzel göstermiş ve "Bugün insanlar arasında sizi yenecek kimse yoktur, ben de sizin yanınızdayım" demişti. Ardından iki güç birbirini görünce hemen dönüş yaptı ve "Şüphesiz benim sizin sorumluluğunuzla ilgim yok, kuşkusuz sizin görmediğinizi görüyorum ve elbette Allah'tan korkuyorum, Allah'ın cezası çetindir" dedi.

---

1 Bedir Savaşı öncesinde Ebû Süfyân, müslümanların kervanı vurmak üzere yola çıktıklarını haber alınca Bedir'den geçerek Mekke'ye ulaşan yolu terketmiş, râkımı daha düşük olan sahil yoluna kaymıştı. Müslümanların mevzilendikleri yer iki cihetten sakıncalı idi: a) Deniz tarafında korumalarıyla birlikte düşman kervanı, karşı tarafta ise Ebû Cehil kumandasındaki düşman askerleri vardı; buna göre İslâm askerleri iki düşman gücü arasında kalmış oluyorlardı. b) Mekkeliler'in daha önce gelerek mevzilendikleri, Medine'ye daha uzak bulunan yer hareket için daha uygun, kumsuz ve sağlam zeminli bir mekân olduğu halde, müslümanların mecburen mevzilendikleri yer kumlu idi, hareket kabiliyetini zorlaştırıyordu. İlâhî bir lutuf olarak yağan yağmur müslümanların bulunduğu zemini pekiştirdi, düşmanların zemini ise çamur deryasına döndü. Ayrıca görülen rüyalar, yorumlar ve karşılaşma sırasında karşılıklı ve olana göre farklı görmeler de müslümanlara moral güç verdi.

2 Zafer ve başarının altın kuralları, bütün müminlere hitap eden bu âyetle ileride gelecek olan 60. âyette şöyle sıralanmaktadır: Harekette sebat ve istikrar, Allah'ı devamlı anmak ve asla unutmamak, Allah ve resulüne itaat (yöneticilere, kumandanlara ve kanuna itaat etmek), birlik ve beraberliği korumak, düşmana karşı caydırıcı güç edinmek, başarının gerektirdiği kadar hazırlıklı olmak; bütün bunlar, gerçekleşmesi zor olanı, bazan nefse hoş gelmeyeni tercih etmekle, güçlüklere dayanmak ve direnmekle elde edilebileceği için bu iradeyi de göstermek yani sabretmek.

49. O sırada münafıklar ve kalpleri çürük olanlar, "Bunları dinleri aldattı" diyorlardı. Oysa her kim Allah'a güvenir ve dayanırsa bilir ki O izzet ve hikmet sahibidir.

50. Melekler, inkâr edenlerin suratlarına ve arkalarına vura vura, "Tadın bakalım yangın azabını!" diyerek canlarını alırken bir görseydin!

51. İşte bu, ellerinizle yapıp ettikleriniz yüzündendir ve kuşkusuz Allah kullara asla zulmedici değildir.

52. Firavun hânedanıyla onlardan öncekilerin âdet haline getirdikleri gibi Allah'ın âyetlerini inkâr ettiler, Allah da onları günahları yüzünden yakalayıp cezalandırdı. Allah güçlüdür, azabı çetindir.[1]

53. Bu böyle olmuştur; çünkü Allah, bir topluluğa lutfettiği nimetini, onlar kendilerini değiştirmedikçe değiştirmez ve Allah her şeyi işitip bilmektedir.[2]

54. Firavun hânedanıyla onlardan öncekilerin yapageldikleri gibi bunlar da rablerinin âyetlerini yalanladılar, biz de günahları yüzünden onları helâk ettik. Firavun hânedanını da suya gömdük. Bunların hepsi hak hukuk tanımaz kimselerdi.

55. Allah katında canlıların en kötüsü, inkâr eden ve bir daha da imana gelmeyenlerdir;

56. Kendileriyle antlaşma yapıldığı halde, her defasında Allah'tan korkmadan yaptıkları antlaşmayı bozanlardır.

57. Savaş esnasında eline düşerlerse onlara yaptığınla geridekileri korkut ki, belki akıllarını başlarına devşirirler.

---

1 Hak dini inkâr edenlerin cezası kısmen dünyada, sonra can verirken ölüm meleklerinin elinde, nihayet kıyametten sonra ateşe atılarak cehennemde verilmektedir. "...bir görseydin!" ifadesi, olup bitenlerin dehşetine, görenleri şaşkınlık içinde bırakacak türden olaylar olduğuna işaret etmektedir. Bu cezaların hiçbiri, kulun kusuru, suçu ve günahı olmadan Allah'ın verdiği cezalar değildi, hepsi hak edilmişti. Çünkü Allah zulümden münezzehtir; uyarmadan, kendini düzeltme imkânı vermeden hiçbir kulunu cezalandırmaz. Müşriklerin Allah'ın âyetlerini inkâr ettikleri, hak hukuk tanımadıkları, hâsılı serbest iradeleriyle yaptıkları yüzünden cezalandırılmaları yeni ve onlara mahsus bir olay da değildir. Firavun hânedanı ve ondan önce gelip geçenler de (Nûh, Âd, Semûd ve onlardan sonraki bazı kavimler; Mü'min 40/31) aynı şekilde davrandıkları için cezalarını görmüşlerdir.

2 Önce insanlar, Allah'ın hoşnut olmadığı bir şekilde değişirler, öz değerlerine yabancılaşırlar, ellerindeki nimetin şükrünü yerine getirmez, onu gerektiği yerde, gerektiği gibi kullanmazlar, şımarırlar, nimetlerin Allah'ın lutfu ile ilişkisini unutur, kerameti kendilerine mal ederler; güç, servet, ilim, iktidar gibi ilâhî nimetleri zulüm için kullanırlar... İşte böyle değişen ve bozulan fert ve toplulukların elinden nimet, onu veren Allah tarafından alınır ve yerine zıddı (felâket, mahrumiyet, sıkıntı) verilir.

58. Eğer bir topluluğun antlaşmayı bozacağından endişe edersen antlaşmayı derhal sona erdirdiğini onlara açıkça bildir. Allah ahdini bozanları asla sevmez.[1]
59. İnkâra sapanlar sakın yakayı kurtardık sanmasınlar; çünkü ne yapsalar kurtulamayacaklardır.
60. Allah'ın ve sizin düşmanlarınızı ve onların gerisinde olup sizin bilmediğiniz, ama Allah'ın bildiklerini korkutup caydırmak üzere, onlara karşı elinizden geldiği kadar güç ve savaş atları hazırlayın. Allah yolunda harcadığınız her şeyin karşılığı, zerrece haksızlığa uğratılmadan size tastamam ödenecektir.[2]
61. Eğer barışa yanaşırlarsa sen de yanaş ve Allah'a güven; O her şeyi işitendir ve bilendir.[3]
62. Seni oyuna getirmeye kalkışırlarsa kuşkusuz Allah sana yeter; yardımıyla ve müminlerle seni destekleyen O'dur.
63. Müminlerin gönüllerini birleştiren de O'dur. Dünyanın bütün servetini harcasaydın onların gönüllerini birleştiremezdin, fakat Allah onların aralarını düzeltti. O izzet ve hikmet sahibidir.
64. Ey peygamber! Sana tâbi olan müminlerle beraber Allah sana yeter.
65. Ey peygamber! Müminleri savaşa teşvik et! Eğer sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa inkâr edenlerden iki yüz kişiyi yener, sizden yüz kişi olursa bin kişiyi yener; çünkü onlar yaptıklarının bilincinde olmayan bir topluluktur.
66. Allah sizde bir zayıflık olduğunu bildi de şu andan itibaren yükünüzü hafifletti. Artık sizden sabırlı yüz kişi olursa Allah'ın izniyle iki yüz kişiyi yener, sizden bin kişi olursa iki bin kişiyi yener. Allah sabredenlerle beraberdir.[4]

---

1 "Endişe edersen" sözünden maksat, zayıf ihtimale, delilsiz zanna, kuruntuya bağlı korku değil, gerçek haber ve istihbarata dayanan endişedir, gerçekleşme ihtimali çok güçlü olan tehlikedir. Böyle bir durumda düşmanın sözleşmeyi bozarak saldırmalarını beklemek zararlı olabileceği için müslümanların önce davranarak antlaşmayı bozmalarına izin verilmiştir.

2 Caydırıcı güç edinme emri evrensel bir gerçeği dile getirmektedir. Buradaki "savaş atları" ve bazı sahih hadislerde (Müslim, "İmâre", 167) teşvik edilmiş bulunan okçuluk ve atıcılık ise tarihî şartlar içinde yapılmış bir tavsiyedir, bir örnektir. Bunun günümüze yansıyan anlamı ise "en uygun, maksadı gerçekleştirmede en etkili olan silâhlar ile diğer araç gereçler, askerî eğitim, strateji gibi savunma ve zafer için gerekli olan her türlü askerî güç, imkân ve hazırlıklar" demektir.

3 Bu âyet açıkça göstermektedir ki, İslâm'ın topluluklar arasında kabul ettiği ilişki şekli, barıştır. Savaş ise karşı tarafın olumsuz tutumlarından kaynaklanan arizî bir durumdur.

4 Bu iki âyet birlikte yorumlanınca şunu sonuca ulaşılmaktadır: Gerektiği ve kaçınılmaz hale geldiği zaman bire on bile savaşılabilir; karşı tarafı savaşa iten sebep ve sâiklerle müminlerinki farklı olduğu için, bu bilinç farkı, gücü ve dayanmayı

67. O yerde gerekli temizliği yapıp hâkimiyetini kuruncaya kadar bir peygamberin esirlerinin olması uygun değildir. Siz geçici dünya varlığını istiyorsunuz, oysa Allah âhireti istiyor; Allah izzet ve hikmet sahibidir.
68. Allah'ın daha önceden yazılmış bir hükmü olmasaydı elde ettiğiniz menfaat sebebiyle size büyük bir azap dokunurdu.
69. Artık aldığınız ganimetten helâl ve hoş olarak yiyin, Allah'a itaatsizlikten sakının, Allah son derecede bağışlayıcı ve esirgeyicidir.[1]
70. Ey peygamber! Elinizdeki esirlere şöyle de: "Eğer Allah sizin kalplerinizde bir düzelme görürse sizden alınandan daha iyisini size verir ve sizi bağışlar." Allah engin rahmet ve mağfiret sahibidir.[2]
71. Eğer sana hıyanet etmek istiyorlarsa bilin ki onlar, daha önce de hainlik ettiler, Allah da onları elinize düşürdü; O yaptığını, bilerek ve yerinde yapmaktadır.
72. İman edip de hicret edenler, malları ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler ve onları bağırlarına basıp yardım edenler birbirlerinin yâr ve yakınlarıdır. İman edip de hicret etmeyenlere gelince, göç edinceye kadar onlarla aranızdaki bağ (yakınlık) sebebiyle hiçbir sorumluluğunuz yoktur. Sizden, dinlerini korumak için yardım isterlerse, aranızda antlaşma bulunan bir topluluğa karşı olmamak üzere yardım etmeniz gerekir. Allah bütün yaptıklarınızı görmektedir.
73. İnkâr edenler de birbirlerinin yakın ve yardımcılarıdır. İlişkilerinizi böyle kurmazsanız yeryüzünde bir fitne ve büyük bir bozulma olur.[3]

(sabrı) etkiler, Allah rızâsı için savaşan ve şehid olduğu takdirde kendisini dünyadakinden daha mutlu bir hayatın beklediğine inanan müminlerin gücü on katına çıkar ve Allah'ın izniyle zafer kazanılabilir. Bu iman ve bilinç zayıfladıkça güç de azalır. Ancak kâfirlere karşı müminlerin, hak yolunda savaşanların, maddî güce eklenen mânevî güçleri bire ikiden aşağı düşmez. Müminler güç dengesi hesabını yaparken bu moral güç farkını da dikkate almalıdırlar.

1 67. âyete göre, fiilen savaşan düşmanların esir alınmayıp savaş sırasında öldürülmesi gerekiyordu. Şüphe yok ki bu gereklilik, tarihî şartlara bağlı bir zaruretten, İslâm'ı koruma amacından kaynaklanıyordu, yoksa Allah'ın devamlı hükmü bu değildi. Savaşta gerekirse esir de alınacaktı, sonra bunlara adalete uygun şekilde işlem yapılacaktı (Muhammed 47/4). Allah'ın devamlı ve yazılı hükmü (68. âyetteki ifadesiyle "kitabı") bu idi. Nitekim 69. âyet bu genel hükmü ifade ediyor, aldıkları ganimeti gönül rahatlığı ile yiyebileceklerini bildiriyordu. Müslümanları uyarmasının, hatta kınamasının sebebi, bu savaşa mahsus olmak üzere gerekeni yapmamaları ve belki içlerinden bazılarının geçici dünya varlığını tercih etmeleriydi.

2 Esirlerin bir kısmı ödenen fidyeler karşılığında serbest bırakılmışlardı. "Allah'ın vereceği daha hayırlı karşılık" mal ve bağışlama olmaktadır. Bu karşılığı iman olarak anlayan müfessirler de vardır.

3 Bu iki âyet metninde geçen velâyet ve evliya aynı kökten olup vilâyet yönetim ilişkisini, "velâyet" ise fert ve gruplar arasındaki yakınlık, dayanışma, taraf

74. İman edip de hicret edenler, Allah yolunda cihad edenlerle onları bağırlarına basanlar ve yardım edenler var ya işte gerçek müminler onlardır; bağışlanma onlar için, büyük lütuf onlar içindir.
75. Daha sonra iman edenler, hicret edip sizinle beraber cihad edenler, işte bunlar da sizdendir. Aralarında rahim bağı bulunanlar Allah'ın hükmüne göre birbirlerine daha yakındır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir.

9. TEVBE SÛRESİ

İndiği yer Medine, iniş sırası 113, âyet sayısı 129'dur. Müfessirlerin hâkim kanaatine göre son iki âyeti Mekke'de inmiştir. 113. âyetinin de Mekke'de indiğine dair bir rivayet bulunmaktadır. Hicretin 9. yılında nâzil olmaya başlayan bu sûrenin Kur'an'ın en son inen sûresi olduğu yönünde bir rivayet de vardır. Büyük bir bölümü Tebük Seferi sırasında vahyedilen sûrenin baş kısmı Tebük Seferi'ni takiben yani kronolojik sıra itibariyle diğer kısımlarından sonra inmiştir. 104. âyetinde tevbe kelimesi geçtiği için sûre bu adı almıştır. İlk kelimesi "berâe" olduğu için Berâe sûresi diye de meşhur olmuştur. Başında "besmele"nin olmaması, genellikle, sûrenin müşriklere ağır bir ihtarla başlaması sebebine bağlanır. Bunu Enfâl sûresinin devamı olma ihtimaliyle açıklayanlar da vardır.

1. Allah ve Resulünden, antlaşma yapmış olduğunuz müşriklere karşı fesih bildirimidir!
2. Yeryüzünde dört ay daha serbestçe dolaşın; fakat bilin ki asla Allah'ı âciz bırakamazsınız ve Allah inkârcıları er-geç rezil rüsvâ edecektir.

---

ve yardımcı olmayı ifade etmektedir (Bakara 2/257; Nisâ 4/1, 138-140, 144; En'âm 6/14). Bazı müfessirler burada açıklanan velâyet ilişkisinin mirasla alâkalı olduğunu ileri sürmüşlerse de âyetlerin geniş kapsamlı olduğu açıktır. İslâm'da akrabalığa ve yerleşim yakınlığına da (komşuluk, aynı köy veya şehirde oturma gibi) bazı hak ve imtiyazlar tanınmış olmakla beraber temel, belirleyici, baskın siyasî ve sosyal birlik ve dayanışma bağı mânasındaki "velâyet" dine, fert ve grupların aynı dine bağlı bulunmalarına dayanmaktadır. Bu sebepledir ki, yakın akraba olsalar bile, dinleri farklı olanlar arasında miras ilişkisi yürümemektedir. Hz. Peygamber ve Mekke'deki müslümanlar, dinlerini seçme ve yaşama hürriyeti tehlikeye düşünce Medine'ye hicret ettiler. Bu muhacirleri, Yesribli (Medineli) müslümanları topraklarına ve evlerine yerleştirdiler, mallarına ortak ettiler, ellerinden gelen bütün yardımı yaptılar ve bu sebeple "yardımcılar" mânasında ensar diye anıldılar. Velâyet ilişkisinin, başka topluluklar içinde yaşayan müslümanlara aynıyla uygulanması mümkün değildi, uygun da görülmedi.

3. Yine Allah ve resulünden bu büyük hac günü insanlara duyurudur: Allah ve resulünün müşriklerle hiçbir bağı yoktur. Şayet tövbe ederseniz, bu kendi iyiliğinize olur; eğer sırt çevirirseniz bilin ki siz Allah'ı âcizliğe düşüremezsiniz. (Resulüm!) İnkârcıları elem veren bir azapla müjdele!
4. Ancak kendileriyle antlaşma yaptığınız müşriklerden bilâhare yükümlülüklerini eksiksiz yerine getiren ve sizin aleyhinize kimseye arka çıkmayanlar müstesna; onlara verdiğiniz söze süresi doluncaya kadar riayet ediniz. Allah haksızlıktan sakınanları sever.
5. Haram aylar çıkınca, müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün, esir alın, kuşatın ve onları her geçit yerinde gözetleyin. Şayet tövbe ederler, namazlarını kılarlar ve zekâtlarını verirlerse artık onları serbest bırakın. Allah yarlığayıcıdır, bağışlayıcıdır.
6. Ve eğer müşriklerden biri senden korunma isterse, Allah'ın sözünü duymasına fırsat vermek için onu koruma altına al; sonra onu kendi güvenlik bölgesine ulaştır. Bu uygulama, onların bilmeyen bir topluluk olmalarından dolayıdır.[1]
7. Müşriklerin Allah'ın yanında, peygamberinin yanında geçerli ahdi nasıl olabilir? Ancak Mescid-i Harâm yanında kendileriyle antlaşma yaptıklarınız müstesnadır. Onlar size verdikleri söze sadık kaldıkları sürece siz de onlara verdiğiniz sözde durun. Şüphesiz Allah günahtan sakınanları sever.
8. Verdikleri söze nasıl güvenilebilir ki? Şayet size galip gelselerdi, yakınlık bağını da antlaşma hükümlerini de sizin için gözetmezlerdi. Onlar dilleriyle sizi memnun etmeye çalışıyorlar, fakat kalplerinden geçen çok farklı. Zaten onların çoğu yoldan çıkmış kimselerdir.
9. Allah'ın âyetlerini basit bir menfaate değiştiler, böylece insanları Allah yolundan engellediler. Bakın, onların yapageldikleri ne kötü!
10. Bir mümin hakkında ne yakınlık bağına ne de antlaşma hükümlerine riayet ederler; işte onlar böyle sınır tanımaz kimselerdir.

---

1 İslâmiyet'te ahde vefa ilkesi çok önemli bir yere sahip olmakla birlikte, antlaşma hükümlerini sinsice ihlâl etmeleri karşısında müşriklere, verilen süreden sonra artık antlaşma güvencesinden yararlanamayacakları bildirilmiş, tövbe etme imkânı sağlanmış, verilen sürenin tamamlanmasından sonra bile olsa himaye ve güvence talep eden yani yeterli bilgi sahibi olmayan putperestlerden isteyenlere Allah'ın dinini daha yakından tanıma ve üzerinde düşünme fırsatı verilmesi istenmiştir. "Öldürmek" anlamına gelen katl kökünden türetilmiş kelimelerin 170 defa kullanıldığı Kur'an'da müslümanlara yöneltilmiş emir kipi olarak "uktülû" (öldürün) ifadesinin sadece karşı saldırı ve savaş bağlamında olmak üzere dört yerde geçmesi dikkat çekicidir (diğerleri için bk. Bakara 2/191; Nisâ 4/89, 91).

11. Ama tövbe ederlerse ve namazlarını kılıp zekâtlarını verirlerse, artık onlar sizin din kardeşlerinizdir. Bilmek isteyenler için âyetlerimizi ayrıntılarıyla açıklıyoruz.
12. Şayet antlaşma yaptıktan sonra yeminlerini bozarlar ve dininizi karalamaya kalkışırlarsa, siz de küfrün elebaşılarıyla vuruşun; çünkü onların yeminleri yok sayılır. (Böyle yaparsanız) belki vazgeçerler.
13. Yeminlerini bozan, peygamberi sürüp çıkarmaya karar veren ve size karşı saldırıyı ilk başlatan topluluğa karşı savaşmaktan geri mi duracaksınız? Yoksa onlardan korkuyor musunuz! Oysa asıl çekinmeniz gereken Allah'tır; eğer yürekten inanıyorsanız.[1]
14-15. Onlarla savaşın ki, Allah onları sizin elinizle cezalandırsın, onları rezil rüsvâ etsin, sizi onlara karşı başarılı kılsın, inananların yüreklerine su serpsin, kalplerindeki öfkeyi yatıştırsın. Allah dilediğinin tövbesini kabul eder. Allah bilmekte, hikmetle yönetmektedir.
16. Yoksa Allah sizden cihad edenleri ve Allah'tan, peygamberinden ve müminlerden başkasını sırdaş edinmeyenleri ortaya çıkarmadan, kendi halinize bırakılacağınızı mı sandınız? Allah yapıp ettiklerinizden haberdardır.[2]

---

1 Bu âyetlerde bir yandan putperestlerin insanlık dışı davranışları, basit çıkarlar uğruna Allah'ın âyetlerini bile sattıkları ve emanete hıyanet ettikleri hatırlatılarak, daraldıkları zaman söyledikleri sözlere ve mecbur kaldıkları veya kendi çıkarlarına gördükleri zaman yaptıkları antlaşmalara fazla güvenilmemesi istenmekte, diğer yandan da müslümanların haklı bir konumda bulunduklarına ve iman mücadelesinin zaferle sonuçlanmasında kararlı bir tavır ortaya koymanın zorunlu olduğuna dikkat çekilmektedir. 1, 3 ve 5. âyetler birlikte değerlendirildiğinde Allah ve resulünün müşriklerle hiçbir bağının bulunmadığı, Hz. Peygamber'in onlarla yapılan bir akde taraf olmasının ise Allah'ı temsilen değil müslümanların temsilcisi ve yöneticisi sıfatıyla olduğu anlaşılmaktadır. Resûlullah'ın sefere gönderdiği kumandanlara şu meâlde bir tâlimat vermesi de bu yorumu güçlendirici niteliktedir: Bir kaleyi kuşatıp da oranın ahalisi senden Allah ve resulü adına antlaşma yapmanızı isterse bunu kabul etme, kendin ve arkadaşların adına antlaşma yap; zira kendinin veya arkadaşlarının taahhüdünü ihlâl etmen Allah ve resulünün taahhüdünü ihlâl edilmiş hâle düşürmekten iyidir. Yine, bir kaleyi kuşatıp da oranın ahalisi senden kendileri hakkında Allah'ın hükmünü vermeni isterlerse, bunu kabul etme, kendi hükmünü ver; çünkü onlar hakkında Allah'ın hükmünü isabet ettirip ettiremeyeceğini bilemezsin (Müslim, "Cihâd", 3).

2 Bu âyetlerden anlaşıldığına göre savaştan maksat, gözünü kan bürümüş insanların yaptığı gibi sırf karşı tarafa zarar vermek, yakıp yıkmak ve işkence etmek değildir. Aksine 12. âyetin sonunda belirtildiği üzere amaç, sözüne riayet etmeyen düşmanın caydırılması olacak ve bu yaptırım karşısında düşmanın mütecaviz davranışlardan vazgeçeceği ümidi korunarak yol alınacaktır. Bu mâna ile bağlantılı olarak 14. âyette cezayı ve rezil rüsvâ edilmeyi hak eden düşmanın

17. Müşrikler, inkârlarına bizzat kendileri tanıklık edip dururken, Allah'ın mescidlerini onarıp şenlendiremezler. Onlar, yapıp ettikleri boşa giden kimselerdir ve onlar ebedî olarak ateşte kalacaklardır.[1]
18. Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe inanan, namazını kılan, zekâtını veren ve yalnız Allah'tan korkup çekinen kimseler imar edebilirler. İşte bunların doğru yolu bulanlardan olmaları umulur.
19. Hacılara su verme ve Mescid-i Harâm'ın imar ve bakım işini (üstlenen kimseyi), Allah'a ve âhiret gününe inanıp Allah yolunda cihad eden kimseyle bir mi tutuyorsunuz? Bunlar Allah katında bir değildirler. Allah zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.[2]
20. İnanan, hicret eden, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenlerin Allah katındaki mertebeleri pek büyüktür. Muradına erecek olanlar da onlardır.
21. Rableri onları kendi rahmeti, hoşnutluğu ve cennetleriyle müjdeliyor; onlar için orada kesintisiz nimetler vardır.
22. Onlar orada ebedî olarak kalacaklardır. Kuşkusuz en büyük ödül Allah katında olandır.
23. Ey iman edenler! Şayet inkârı imana tercih ederlerse, babalarınızı ve kardeşlerinizi dahi dayanıp güvenilecek dostlar edinmeyin. İçinizden kimler onları dost edinirse, işte kendilerine kötülük edenler bunlardır.
24. De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım-akrabanız, kazandığınız mallar, durgunluğa uğramasından endişe ettiğiniz ticaretiniz ve hoşlandığınız meskenler size Allah'tan, peygamberinden ve O'nun yolunda cihaddan daha sevimli ise, artık Allah

---

gerçekte Allah tarafından cezalandırıldığına, müminler kendilerini ilâhî buyruğu yerine getiren bir vasıta olarak görmeye, kişisel arzu ve çıkarlarının akışına kapılmaksızın daima davranışlarının meşruiyet temelleri üzerinde düşünmeye davet edilmektedir. Yine 14 ve 15. âyetlerde zafer bahşedenin, gönüllere ferahlık verenin, kalplerdeki öfkeyi giderenin ve dilediklerinin tövbesini kabul edenin hep Allah olduğu hatırlatılmakta, dolayısıyla müminlerin hareket tarzlarını bu inancı koruyarak düzenlemeleri istenmektedir.

1 17-22. âyetlerin iniş sebebiyle ilgili değişik rivayetler bulunmakla beraber, Kur'an'daki bu ve benzeri anlatımların ortak mesajı şudur: Kişisel ölçülere ve geleneklere göre ne kadar yararlı ve önemli sayılırsa sayılsın, bir işin Allah katında değer kazanmasının ön şartı Allah'a ortak koşmamak ve O'nun hoşnutluğunu kazanma iradesine sahip olmaktır.

2 Bu âyetlerde, sağlam bir inanç üzerine temellendirilmemiş dinî davranışların Allah katında bir değere sahip olmadığı açıklanmaktadır. Bunun iyi anlaşılması için somut bir örneğe yer verilmiş, o günkü muhatap kitlenin yakından bildiği ve dine hizmet konusunda sembol haline gelmiş olan Kâbe ile ilgili bazı görevlere değinilmiştir.

buyruğunu (kıyameti) gerçekleştirinceye kadar bekleyin. Allah günaha saplanmış kimseleri hidayete erdirmez.[1]

25. Allah birçok yerde, bu arada Huneyn Savaşı'nda gerçekten size yardım etmiştir. O gün sayıca çokluğunuza güvenmiştiniz, fakat bunun size hiçbir yararı olmamıştı; o yer geniş olmasına rağmen size dar gelmiş, nihayet geriye çekilmeye başlamıştınız.[2]

26. Bunun üzerine Allah, peygamberinin ve müminlerin üzerine kendi katından bir güven duygusu indirdi, bir de göremediğiniz askerler gönderdi ve böylece inkâr edenlerin cezasını verdi. İşte bu, inkârcıların hakettiği karşılıktır.[3]

27. Artık bunun ardından Allah dilediğinin de tövbesini kabul eder. Çünkü Allah bağışlayıcıdır, esirgeyicidir.

28. Ey iman edenler! Bilin ki Allah'a ortak koşanlar pisliğe batmışlardır; artık onlar bu yıldan sonra Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar. Eğer

---

1 Sevginin dereceleri hakkında Gazzâlî tarafından yapılan bir açıklamadan da yararlanarak (bk. İhyâ', IV, 296 vd.), burada kişinin dünyadaki sevdiklerinden uzaklaşmasının değil, bu çerçevedeki sevgileri daha yüce sevgilere ve en üst mertebedeki Allah sevgisine erişmeye vesile kılmasının istendiği söylenebilir. İnsanın yakınlarını, kazanmayı ve kazancın sağladığı nimetlerden yararlanmayı sevmesi zaten onun doğasında bulunan bir gerçektir; Kur'ân-ı Kerîm ise bu gerçeğe atıfta bulunarak, kişinin anılan sevgiden vazgeçmeksizin onu daha yücelere tırmanmanın vasıtası olarak görmesini istemektedir. Bu da ancak kişinin kendisini belirli bir kontrol altında tutmasıyla mümkündür ki, bu kontrolün ölçütü, hiçbir sevginin Allah sevgisinden ve O'nun değerli saydıklarından daha üstün görülmemesidir. Bu anlayışa erişebilen insan bir yandan dünyevî istek ve bağların esiri olmaktan kurtulup gerçek özgürlüğe kavuşur, diğer yandan da bütün sevgilerini anlamlı hale getirmiş olur.

2 Hz. Peygamber Mekke'nin fethinden sonra oranın idarî işlerini tanzim ederken, Hevâzin kabilesi Kureyş'in başaramadığını başarma, müslümanları hezimete uğratarak kendilerine prestij sağlama hevesine kapılmıştı. 6 Şevval 8 (27 Ocak 630) tarihinde Hz. Peygamber, yeni müslüman olmuş Mekkeli 2000 kişiyi de alarak 12.000 kişiye ulaşan ordusuyla bu kabileye karşı harekete geçti. Mekke yakınlarında Huneyn denen yerde cereyan ettiği için savaş bu yerin adıyla anıldığı gibi, buna sebebiyet veren kabileden ötürü Hevâzin Savaşı diye de bilinir.

3 "Güven duygusu" diye çevirdiğimiz sekîne kelimesini, başka Kur'an âyetleri ışığında, yüce Allah'ın, peygamberine ve müminlere lutfettiği ve onların yaşadıkları sarsıntıyı unutturacak bir hâlet-i rûhiye, moral ve özgüven duygusu şeklinde anlamak mümkündür. Bazı müfessirler bu kelimeyi gönül huzuru sağlayan ilâhî "rahmet" ve "zafer" şeklinde de açıklamışlardır. Müfessirler, benzer konudaki âyetlerde yer alan bilgileri ve ilgili rivayetleri dikkate alarak, müminlerin görmediği bildirilen askerlerin melekler olduğu kanaatine varmışlardır. İnkâr edenlerin azaba çarptırıldıkları yönündeki ifade genellikle, savaşa katılan inkârcıların hezimete uğratılması ve esir alınmaları veya öldürülmeleri şeklinde yorumlanmıştır.

yoksulluktan endişe ederseniz, unutmayınız ki Allah size -dilerse- kendi lutfuyla bolluk verir. Allah bilmekte, hikmetle yönetmektedir.[1]

29. Ehl-i kitap'tan Allah'a ve âhiret gününe inanmayan, Allah ve resulünün yasakladığını yasak saymayan ve hak dine uymayan kimselerle, yenilmiş olarak ve kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın.[2]

30. Yahudiler "Üzeyir Allah'ın oğludur" dediler, hıristiyanlar da "Mesîh (Îsâ) Allah'ın oğludur" dediler. Bunlar, daha önceki inkârcıların söylediklerine benzer biçimde ağızlarından çıkan sözlerdir. Allah onları kahretsin! (Gerçeklerden) nasıl da yüz çeviriyorlar![3]

31. Allah'ı bırakıp da din âlimlerini, rahiplerini, özellikle Meryem oğlu Mesîh'i rab edindiler. Oysa tek bir Tanrı'ya kulluk etmekle emrolunmuşlardı. O'ndan başka tanrı yoktur; O yüceler yücesidir, onların yakıştırdıkları eş ve ortaklardan bütünüyle uzaktır.[4]

32. İsterler ki Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürüversinler; ama inkârcılar hoşlanmasalar da Allah nurunu muhakkak tamamlamayı istiyor.

---

1 Âlimlerin çoğunluğuna göre âyetteki "neces" (pis, kirli) kelimesi mânevî anlamdadır; müşrikler, başta Allah'a ortak koşma yönündeki inançları olmak üzere, Kâbe'yi çıplak tavaf etme, murdar et yeme, babasının eşiyle evlenme gibi çirkin davranışları sebebiyle böyle nitelendirilmişlerdir.

2 Âyetin nüzûlü zamanında yaşayan Ehl-i kitap mensupları genellikle, hak dinlerin aslında mevcut olan sahih bir Allah ve âhiret inancından, yine bu dinlerin getirdiği hayat ve ahlâk düzeninden uzaklaşmış bulunuyorlardı. Eldeki bilgi ve belgelerine dayanarak kendi dinlerinin aslına dönmeleri de mümkün değildi. Bu sebeple İslâm'a girmeleri teşvik edilmeli ve girmedikleri takdirde müslümanlara zarar vermemeleri için kontrol altına alınmaları gerekli idi.
İslâm ülkesinde zimmî (gayri müslim vatandaş) statüsünde bulunan kişilerden kendilerine din hürriyeti, can ve mal güvenliği sağlanması karşılığında alınan verginin (cizye) Kur'an'daki dayanağı bu âyettir. Müslümanlardan alınan zekât bir yönüyle vergi niteliğinde olmakla beraber bir yönüyle de dinî vecîbe (ibadet) olduğu için gayri müslimlerden zekât alınmaz; onlar bunun yerine cizye öderler.

3 "Allah onları kahretsin!" şeklinde çevirdiğimiz cümle bir beddua ve lânetleme ifadesidir. Arap dilinde bu cümle çok iyi veya çok kötü bir durum karşısında duyulan hayreti belirtmek için de kullanılır (Taberî, X, 113; İbn Atıyye, III, 25; Şevkânî, II, 403). Âyette bu anlamın kastedilmiş olması da muhtemeldir. Buna göre, anılan inanç gruplarının böylesine önemli bir konuda ne kadar basiretsizce davrandıklarına ve gelişigüzel sözler söylediklerine dikkat çekilmiş olur.

4 Hz. Peygamber'in konuya ilişkin bir açıklamasından, buradaki "rab edinme" ifadesiyle yahudilerin din âlimlerini ve hıristiyanların da din adamlarını Tanrı edindikleri yani onlara taptıkları değil Tanrı benzeri bir otorite tanıdıklarının kastedildiği anlaşılmaktadır (Zemahşerî, II, 149; Râzî, XVI, 37).

33. Bütün dinlerin üzerindeki yerini alsın diye resulünü, doğru yol rehberi ve hak din ile gönderen O'dur; müşrikler hoşlanmasalar da![1]
34. Ey iman edenler! Bilin ki yahudi din bilginlerinin ve hıristiyan din adamlarının birçoğu halkın mallarını haksızlıkla yerler ve Allah yolundan alıkoyarlar. Altın gümüş biriktirip Allah yolunda harcamayanları elem veren bir azapla müjdele![2]
35. O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılıp onların alınları, böğürleri ve sırtları dağlanacak: İşte yalnız kendiniz için toplayıp sakladıklarınız; tadın şimdi biriktirip sakladıklarınızı!
36. Doğrusu Allah'a göre ayların sayısı, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısına uygun olarak on ikidir; bunlardan dördü haram aylardır. İşte doğru olan hesap budur. O aylarda kendinize zulmetmeyin, müşrikler sizinle topyekün savaştıkları gibi siz de onlarla topyekün savaşın. Bilin ki Allah buyruklarına karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir.[3]

---

1 "Doğru yol rehberi" diye çevirdiğimiz hüdâ kelimesini Kur'an, Allah'ın birliğini ve kudretini gösteren açık delil ve mûcizeler gibi anlamlarla açıklayanlar olmuştur; fakat müfessirlerin açıklamaları genellikle, burada Kur'an da dahil Allah'ın peygamberleri vasıtasıyla insanlığa bildirdiği ve Hz. Muhammed'in peygamberliğiyle son şeklini alan ilâhî mesajın kastedildiği noktasında birleşmektedir. Hak din ile kastedilen de, geniş anlamıyla İslâmiyet ve Hanîflik'tir (ayrıca bk. Bakara 2/135; Âl-i İmrân 3/19).

2 Bu kimselerin din üzerinden çıkar sağlamalarıyla ilgili olarak, verdikleri hükümler için rüşvet almaları, ilâhî kitapta değişiklik yapıp yazdıkları tahrif edilmiş nüshaları satmaları, Allah katında duaların kabulüne aracı olacağı izlenimi vererek bağış almaları, günah çıkarma karşılığında bir gelir elde etmeleri ve birçok dolambaçlı yollarla kendileri için malî kaynak oluşturmaları gibi izahlar yapılmıştır.

3 Hz. İbrâhim ve İsmâil'in şeriatındakine uygun olarak Câhiliye Arapları da yılın dört ayını kutsal sayarlar, bu inanışa saygının bir işareti olarak savaştan ve her türlü saldırıdan kaçınırlardı. Zilkade, zilhicce, muharrem ve recebden oluşan bu aylar haram aylar (el-eşhürü'l-hurum) diye anılırdı. Ancak bir kısmı geçimlerini soygunculuk, çapulculuk, yağma ve talan ile sağladığı gibi, aralarında kan davaları ve iç savaşlar da eksik olmuyordu. Bu sebeple haram ayların kurallarına uymakta zorlanıyorlardı. Zira on bir, on iki ve birinci aylar olan zilkade, zilhicce, muharrem peş peşe geldiğinden üç ay süresince bu aylarla ilgili yasaklara uymak oldukça güç geliyordu. Ayrıca, kamerî takvimde aylar güneş takvimine göre bir önceki yıldakinden on bir gün önce geldiği için, zilhiccenin belirli günlerinde yapılan hac merasiminin değişik mevsimlere rastlaması çıkarlarına uygun düşmüyor; haccı havanın mutedil ve ticarî ortamın müsait olduğu gün veya aylarda yapmak istiyorlardı. Bunu sağlayabilmek için de ayların düzeniyle oynuyorlardı. Bu ve müteakip âyette aylarla ilgili bu nizam üzerinde nesî' adıyla yapılan oyunlar şiddetle kınanmaktadır.

37. Aylara ek yapmak, inkârcılığı artırmaktan başka bir şey değildir, inkârcıların daha da sapmasına yol açmaktadır. Onlar (ayların sayısını) Allah'ın yasakladığı aylara uyarlamak üzere, bu eklemeyi bir yıl helâl bir yıl haram sayıyorlar ki, böylece Allah'ın haram kıldıklarını meşrû hale getirsinler. Bu yaptıkları kötü işler kendilerine güzel görünüyor. Allah inkârcılar topluluğunu doğru yola iletmez.[1]

38. Ey iman edenler! Size ne oldu ki, "Allah yolunda seferber olun" denilince yerinize çakılıp kaldınız; yoksa âhiretten vazgeçip de dünya hayatıyla yetinmeye razı mı oldunuz? Halbuki dünya hayatının sağladığı fayda âhiretinkine göre pek azdır.[2]

39. Eğer toplanıp seferber olmazsanız Allah sizi elem veren bir azapla cezalandırır, yerinize başka bir topluluk getirir ve siz O'na zerrece zarar veremezsiniz. Allah'ın her şeye gücü yeter.

40. Siz peygambere yardımcı olmasanız da önemli değil. Nitekim inkârcılar onu, iki kişiden biri olarak yurdundan çıkardıklarında Allah ona yardım etmişti: Hani onlar mağaradaydılar; arkadaşına "Tasalanma! Allah bizimle beraberdir" diyordu. Derken Allah ona kendi katından bir güven duygusu indirdi, sizin göremediğiniz askerlerle onu destekledi ve inkârcıların sözünü değersiz hale getirdi. Allah'ın sözü ise en yücedir. Çünkü Allah mutlak galiptir, hikmet sahibidir.[3]

41. Kolay da olsa zor da olsa sefere çıkın ve mallarınızla canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Bilirseniz, bu sizin kendi iyiliğinizedir.

---

1 Aylara ay ekleme (nesî') uygulaması yasaklanmadan önce Araplar, ay yılını güneş yılına uyarlamak üzere, kamerî aylara ortalama üç yılda bir ay ekliyorlardı. Bu uygulama, savaşın haram olduğu ayları işlerine geldiği gibi kaydırmaya sebep olduğu için yasaklanmıştır.

2 Bu âyetten itibaren sûrenin sondan ikinci âyetine kadarki bölümün ana konusu Tebük Seferi'dir. 630 yılının sonbaharında, Bizans'ın, bazı hıristiyan Arap kabilelerini de yanına alarak, Medine'yi kuzeyden istilâ edeceği haberi Resûlullah'a ulaşmıştı. Bunun üzerine Hz. Peygamber sefer hazırlığına başladı. Müteakip âyetlerde değinileceği üzere münafıklar halk arasında olumsuz propaganda yaparak hazırlıkları baltalamaya çalışıyorlardı. İşte burada şartların zorluğundan ve bu tür propagandalardan etkilenerek başlangıçta yavaş davranan müslümanlara bir uyarıda bulunulmuştur.

3 Hz. Peygamber'in hayatında ve İslâm'ın tebliği sürecinde önemli bir dönüm noktası olan Mekke'den Medine'ye hicret olayından bir kesite gönderme yapılarak müslümanlar ilâhî yardımın mânası ve değeri üzerinde düşünmeye çağırılmaktadır. Burada adı geçmemekle beraber tarihî bilgiler Resûlullah'ın mağaradaki can yoldaşının Hz. Ebû Bekir olduğunu kesin biçimde ortaya koymaktadır. Âyette böyle fevkalâde kritik bir durumda resulüne güven duygusu veren ve ona umulmadık destekler sağlayan Cenâb-ı Allah'ın, bu defa da ona Tebük Seferi'nde başarı nasip edeceğinden kimsenin kuşku duymaması gerektiği hatırlatılmakta ve sefer hazırlıklarında gevşeklik gösteren müminler uyarılmaktadır.

42. Kolay elde edilecek bir kazanç ve kısa bir yolculuk olsaydı mutlaka peşinden gelirlerdi; fakat o meşakkatli yol onlara uzun geldi. Bir de kalkıp, "Gücümüz olsaydı inanın ki sizinle beraber sefere çıkardık" diye Allah'ın adına yemin edecek, böylece kendilerini helâke sürükleyecekler. Oysa Allah onların yalan söylediklerini elbette biliyor.[1]
43. Allah seni affetti de, doğru söyleyenler sence belli olmadan ve kimlerin yalancı olduğunu bilmeden niçin onlara izin verdin?[2]
44. Allah'a ve âhiret gününe iman edenler, kendilerini mallarıyla ve canlarıyla cihad etmekten muaf tutman için senden izin istemezler. Allah, buyruğuna karşı gelmekten sakınanları çok iyi bilir.
45. Senden izin isteyenler sadece, Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyenler ve şüpheye kapılmış olanlardır; onlar şüpheleri içinde bocalayıp dururlar.
46. Eğer onlar savaşa çıkmak isteselerdi elbette bunun için bir hazırlık yapabilirlerdi; fakat Allah da onların sefere çıkmalarını istemedi, onları geri koydu, onlara "Oturun bakalım diğer oturanlarla beraber!" denildi.
47. Şayet onlar sizinle beraber sefere çıkmış olsalardı, size bozgunculuktan başka katkıları olmayacak ve sizi fitneye düşürmek istedikleri için aranıza sokulacaklardı; içinizde onlara kulak asacak olanlar da vardı. Allah zalimleri çok iyi bilir.
48. Aslında onlar daha önce de fitne çıkarmak istemişler ve senin işlerini altüst etmeye çalışmışlardı. Nihayet onlar istemeseler de hak yerini buldu ve Allah'ın iradesi galip geldi.[3]

---

1 Bu âyetlerde ve ilerideki birçok âyette, Resûlullah'ın Tebük Seferi ile ilgili kararı karşısında münafıkların tavırlarına, onlardan bu sefere katılmamak için mazeret ileri sürenlerin ve bazı art niyetlerle sefere katılanların gerçek niyetlerine geniş bir biçimde temas edilmekte, kendilerini mümin olarak gösteren bu iki yüzlü insanlarla birlikte yaşamak zorunda kalan müslümanlar onlara karşı dikkatli ve uyanık olmaya çağrılmaktadır.

2 "Allah seni affetti de" diye çevrilen cümle ve devamındaki ifade akışından, bir yandan Hz. Peygamber'in söz konusu olayda Allah katında isabetli olmayan bir karar verdiğini hatırlatmanın diğer yandan da kendisini suçlu hissetmemesi gerektiğini bildirmenin amaçlandığı anlaşılmaktadır.

3 Münafıkların bu tutumlarını ilk defa sergilemedikleri, fakat ne yapsalar İslâm mesajının güçlenmesi ve yayılmasını engelleyemedikleri hatırlatılmaktadır. Resûlullah'ın Medine'ye geldiği ilk günlerden itibaren münafıkların böyle bir tutum içine girdikleri bilinmektedir; dolayısıyla âyetin genel bir göndermede bulunduğu düşünülebilir (İbn Atıyye, III, 41). Bununla beraber tefsirlerde genellikle burada münafıkların Uhud Savaşı'ndaki hıyanetlerine gönderme yapıldığı belirtilmektedir (Taberî, X, 146-148; İbn Âşûr, VI, 219). Hemen Tebük

49. İçlerinden "Aman bana izin ver, başımı derde sokma!" diyenler de var. Ama bilmiş olsunlar ki asıl (bu tutumlarıyla) belânın içine düşmüş oldular. Cehennem inkârcıları mutlaka kuşatacaktır.
50. Sen iyi bir sonuç elde etsen bu onlara üzüntü verir; ama başına bir musibet gelse, "Biz tedbirimizi önceden almıştık" derler ve sevine sevine dönüp giderler.
51. De ki: "Allah bize ne yazmışsa başımıza ancak o gelir, O bizim mevlâmızdır." Müminler yalnız Allah'a güvenip dayansınlar.
52. De ki: "Sizin bizim hakkımızda beklediğiniz, sonuç ne olursa olsun (bize göre) iki güzellikten biridir. Bizim sizinle ilgili beklentimize gelince, Allah ya katından bir belâ gönderecek veya sizin cezanızı bizim elimizle verecektir. Haydi siz âkıbetimizi bekleyin, biz de sizinle beraber âkıbetinizi bekleyelim."[1]
53. De ki: "İster gönüllü harcayın ister gönülsüz, sizden asla kabul edilmeyecek! Zira siz günaha gömülmüş kimseler oldunuz.
54. Yaptıkları harcamaların kabul edilmesine engel olan esas sebep de şudur: Onlar Allah'ı ve peygamberini tanımadılar; namaza da ancak üşene üşene gelirler ve harcamalarını gönülsüz olarak yaparlar.
55. O halde onların malları da evlâtları da seni imrendirmesin; çünkü Allah onlara dünya hayatında bunlarla eziyet çektirmeyi ve canlarının da kâfir olarak çıkmasını murat ediyor.[2]

Seferi öncesindeki günlerde münafıkların yaptıkları entrikalara işaret edildiği yorumu da yapılmıştır (Esed, I, 363).

1 50-51. âyetlerde münafıkların Resûlullah'ın ve müslümanların başına gelen kötülüklerden büyük sevinç duyduklarına değinildikten ve müslümanlardan ilâhî takdir ve Allah'a tevekkül konusundaki anlayışlarını onlara karşı bir daha açıklamaları istendikten sonra; 52. âyette müslümanların başına gelecek durumların münafıkların düşündüğü gibi olmayacağına dikkat çekilmektedir. Müminlerin bu konudaki teslimiyetlerini ve inançlarının derinliğini göstermek üzere bu husus yine onların ağızlarından şöyle açıklanmaktadır: Sizin bizim hakkımızda beklediğiniz, her hâlükârda iki güzellikten biridir; yani ya Allah yolunda şehid olur, çok yüce bir mertebeye erişiriz, ya da savaşın sonunda sağ kalmışsak zafer sevincini yaşarız. Allah'ın münafıklara kendi katından bir belâ göndereceğine ilişkin ifade, bazı müfessirlerce dünyada başlarına bir felâket getirileceği, bazılarınca ise âhirette azaba çarptırılacakları şeklinde yorumlanmıştır.

2 Tâbiîn müfessirlerinden Katâde'ye göre burada şöyle bir mâna kastedilmektedir: O halde dünya hayatında onların malları da evlâtları da seni imrendirmesin; çünkü Allah onlara âhirette bunlar sebebiyle eziyet çektirmeyi murat ediyor. İbn Atıyye buradaki "onlarla" mânasına gelen zamirin sadece malları belirtmek üzere kullanılmış olduğu kanaatindedir (III, 45). Münafıkların servet ve evlât çokluğuyla övünmelerinin onlarda aşırı bir dünya hırsı meydana getirdiği ve bunlarda meydana gelen eksilmenin müthiş bir bunalıma yol açtığı, dolayısıyla Allah Teâlâ'nın onlara bu yolla büyük elem ve kederler yaşattığı yorumu da

56. Sizden olduklarına dair Allah'a yemin de ederler, halbuki onlar sizden değildir, fakat onlar korkak bir topluluktur.
57. Eğer sığınacak bir yer, barınacak mağaralar veya girilecek bir kovuk bulsalardı, hemen koşup oraya sokulurlardı.
58. Onlardan sadakaların taksimi hususunda sana dil uzatanlar da var. Şayet bunlardan kendilerine verilmişse hoşnut olurlar, verilmemişse hemen öfkelenirler.[1]
59. Halbuki Allah ve resulünün verdiğine razı olup, "Bize Allah yeter, Allah da resulü de bize lutuf ve kereminden yine verir. Doğrusu biz yalnız Allah'tan umarız" deselerdi daha iyi olurdu.
60. Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şunlar içindir: Yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, âzat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar. İşte Allah'ın kesin buyruğu budur. Allah bilmekte ve hikmetle yönetmektedir.
61. Onlardan peygamberi inciten ve "O her söylenene kulak veriyor" diyenler var. De ki: "O sizin için hayırlı olana kulak veriyor; Allah'a inanıp müminlere güveniyor. Ve o içinizden iman edenler için bir rahmettir. Allah'ın resulünü incitenler için elem verici bir azap vardır."[2]

---

yapılmıştır. Özellikle çocuklarından bir kısmının zaman zaman nifak hastalığından sıyrılıp samimi müslüman olmalarının onlara büyük acı verdiğine dair olaylar bilinmektedir (İbn Âşûr, X, 228-229). Allah'ın, onların inkârcı olarak ölmelerini murat etmesi ise, -Kur'an'ın diğer âyetleri ışığında- münafıkların iradelerini ve tercihlerini kötü istikamette kullanmış ve buna bağlı olarak o sonucu hak etmiş olmaları anlamındadır.

1 Âyette geçen sadaka kelimesi, müminin hem bir başkasına merhamet duygusuyla sunduğu şeyleri ve yaptığı yardımları hem karşılığında dünyevî hiçbir şey beklemeden ahlâkî yahut hukukî gerekçelerle yapmakla yükümlü olduğu yardımları hem de zekât adı verilen ve ibadet mahiyeti taşıyan zorunlu ödemeyi kapsar. Daha sonraki dönemlerde gönüllü ödemeleri ifade için kullanılır hâle gelen bu kelimenin 60 ve 103. âyetlerde terim anlamıyla yani zekât mânasında kullanıldığı hemen bütün İslâm âlimlerince kabul edilir.

2 61-70. âyetlerde münafık karakteri ve münafıkların davranışlarıyla ilgili tasvire yeni kesitler eklenmekte, bir taraftan müslümanlar onların görünen yüzlerine aldanmamaları için uyarılmakta, diğer taraftan da Allah'ın âyetleri, peygamberi ve müslümanlarla alay eden münafıklara kendilerinden önceki inkârcı kavimlerin acı sonları hatırlatılmaktadır. Burada işaret edilen münafıklara ait söz ve davranışlar, tefsirlerde daha çok Tebük Seferi öncesinde ve bu sefer esnasında yaşanan olaylarla açıklanır; bu konudaki rivayetler âyetlerin yorumuna ışık tutmakla beraber, âyetlerin üslûbu ve sözün akışından daha çok münafık tiplemesinin hedeflendiği anlaşılmaktadır (münafıklar hakkında ayrıca bk. Bakara 2/8-20; Nisâ 4/138-140, 142-146; Münâfikūn 63/1-8).

62. Onlar sizi hoşnut etmek için (sizden olduklarına dair) Allah'a yemin ederler. Oysa gerçekten iman etmiş olsalardı asıl Allah ve resulünü hoşnut etmek için çalışmaları gerekirdi.
63. Bilmiyorlar mı ki Allah ve resulüne karşı çıkanı, içinde ebediyen kalacağı cehennem ateşi beklemektedir! İşte büyük rezillik de budur.
64. Münafıklar, kendileri aleyhine olmak üzere kalplerindekini ortaya çıkaracak bir sûrenin indirilmesinden endişe ediyorlar. De ki: "Alay edin bakalım! Allah mutlaka o çekindiğiniz şeyi ortaya çıkaracaktır."[1]
65. Onlara soracak olsan mutlaka, "Biz lafa dalıyor eğleniyorduk, hepsi bu!" derler. De ki: "Siz Allah ile, O'nun âyetleriyle ve peygamberiyle mi eğleniyordunuz?"
66. Mazeret ileri sürmeye kalkmayın. İman ettiğinizi söyledikten sonra inkârcılığınızı açığa vurdunuz. İçinizden bir kısmını affetsek de, diğer bir kısmını günahta ısrarcı davranmış oldukları için azaba uğratacağız.
67. Erkeğiyle kadınıyla münafıklar birbirine benzer; kötülüğü özendirip iyiliği engellerler, hayır için harcamaya elleri varmaz. Onlar Allah'ı umursamadılar, O da onları kendi hallerine bıraktı. Gerçek şu ki münafıklar günaha batmış kimselerdir.
68. Allah, erkeğiyle kadınıyla münafıklara ve açıktan inkârcılık yapanlara, içinde ebedî olarak kalacakları cehennem ateşini vaad etmiştir. Onlara bu yeter de artar! Allah onları lânetlemiştir ve onlar için devamlı bir azap vardır.
69. (Ey münafıklar! Sizin durumunuz da) sizden öncekilerin durumuna benziyor; üstelik onlar sizden daha güçlüydü, malları ve evlâtları daha çoktu. Onlar dünyadaki nasiplerinden haz duyup yararlandılar. Sizden öncekilerin kendi paylarından istifade ettikleri gibi siz de kendi nasibinizi elde edip yararlandınız. Siz de onların daldıkları gibi boş şeylere daldınız. İşte hem dünyada hem âhirette yaptıkları boşa gidenler bunlardır, asıl ziyana uğrayanlar da bunlardır.
70. Bunlara kendilerinden öncekilerin, Nûh, Âd ve Semûd toplumlarının, İbrâhim'in kavminin, Medyen halkının ve yıkılıp giden beldeler ahalisinin haberleri gelmemiş miydi? Onlara peygamberleri apaçık

---

1 63 ve 64. âyetler arasında şöyle bir bağ kurulabilir: Allah ve resulüne karşı çıkan, din özgürlüğünü yok etmek için uğraş veren kimseler, bu durumları dünyada açığa çıkmış olsa da olmasa da içinde ebedî olarak kalacakları cehennem azabına çarptırılacaklardır, en büyük rezil-rüsvâ olma aslında budur. Münafıklar bunu bilip dururken, sadece dünyada rezil olmaktan, haklarında bir sûre indirilip kalplerindekinin ortaya dökülmesinden endişe etmektedirler. "Alay edin bakalım!" ifadesiyle, münafıkların 61. âyette gönderme yapılan alaycı sözlerinin kastedildiği yorumu yapılmıştır.

delillerle geldiler. Demek ki Allah onlara zulmetmiş değildi, asıl onlar kendilerine zulmetmişlerdi.[1]

71. Müminlerin erkekleri de kadınları da birbirlerinin velîleridir; iyiliği teşvik eder, kötülükten alıkoyarlar, namazı kılarlar, zekâtı verirler, Allah ve resulüne itaat ederler. İşte onları Allah merhametiyle kuşatacaktır. Kuşkusuz Allah mutlak güç ve hikmet sahibidir.[2]

72. Allah mümin erkeklere ve mümin kadınlara içinde ebedî olarak kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler ve adn cennetlerinde güzel meskenler vaad etmiştir. Allah'ın rızâsı ise hepsinden büyüktür, işte büyük bahtiyarlık da odur.[3]

73. Ey peygamber! İnkârcılara ve münafıklara karşı cihad et, onlara sert davran; onların varacağı yer cehennemdir ve bu ne kötü bir sondur![4]

---

1 69-70. âyetlerde, gerçekte inkârcı oldukları halde iman etmiş gibi görünen münafıkların âkıbetlerinin açıktan açığa peygamberlere karşı mücadele veren inkârcılardan daha iyi olmayacağı belirtilmekte, güç ve servet sahibi olsalar da inkârcıların boş davalar uğruna yaptıklarının gerek dünyada gerekse âhirette ziyan olup gittiği (bu konuda bk. Âl-i İmrân 3/10, 116-117) hatırlatılıp münafıkların da bundan ders almaları gerektiği uyarısı yapılmaktadır.

2 Aile birliğinin reisi erkek olmakla beraber (Nisâ 4/34) din ve toplum hayatında kadınlar da erkekler gibi sorumluluk, söz ve yetki sahibidirler. Gerektiğinde temsil, arka çıkma ve koruma görev ve yetkileri (velâyet) söz konusudur.

3 Âyetin sonundaki ifade, mânevî hazların ve ruhanî âleme ait mutluluğun maddî imkânların sağladığı mutluluktan çok daha üstün olduğunu açıkça göstermektedir. Zira bir amaca vasıta kılınan şey ondan daha önemli ve değerli olamaz. Allah'ın rızâsını kazanmak, vaad edilen cennet nimetlerine erişebilmenin aracı olsaydı, o takdirde bu nimetlerin daha önemli olduğu sonucuna ulaşılabilirdi. Oysa âyette Allah'ın iradesine mutlak teslimiyet gösterenlerin bu davranışları karşılığında yine O'nun lutfuyla pek güzel mükâfatları hak edecekleri, fakat bütün bu nimetlerden daha önemli olarak O'nun rızâsına nâil olacakları ve en büyük başarının O'nun hoşnutluğuna erişmek olduğu bildirilmiştir (Râzî, XVI, 133). Bir hadiste de, cennet ehli ile Allah arasında cereyan edecek konuşma esnasında onların O'nun hoşnutluğuna erişmeyi en büyük mutluluk olarak niteleyecekleri ve Cenâb-ı Allah'ın artık onlara gazap etmeyeceğini müjdeleyeceği ifade edilmiştir (Buhârî, "Tevhîd", 38; "Rikāk", 51).

4 Cihad kelimesini sözlük anlamına göre "savaşma" veya "mânevî mücadele metotlarıyla uğraş verme" şeklinde açıklamak mümkündür. Münafıkların da âyette kendileriyle cihad edilecek kimseler arasında sayılmış olması değişik yorumlara yol açmıştır. Bu yorumlar birlikte değerlendirildiğinde cihadı -en azından küfrünü açığa çıkarmayan münafıklar bakımından- var gücüyle İslâmiyet'i anlatıp onların imana karşı dirençlerini kıracak ve müminlere verebilecekleri zararı en aza indirecek bir çaba göstermek şeklinde anlamak uygun olur. Âyetin kâfirlerle savaşılmasını ve onlara sert davranılmasını isteyen ifadesini ise bu sûrenin 123.

74. Söylemediklerine dair Allah adına yemin ediyorlar. Oysa inkârcılık içeren sözü söylemişler, müslüman olduklarını beyan ettikten sonra inkârcılığa sapmışlar ve başaramadıkları o işe yeltenmişlerdir. Onların öç almaya kalkışmaları için Allah'ın ve O'nun lütfu sayesinde resulünün kendilerini zengin etmesinden başka bir sebep de yoktu! Eğer pişman olup tövbe ederlerse bu kendilerinin iyiliğine olur; yüz çevirirlerse Allah onları dünyada da âhirette de elem verici bir azaba uğratır; artık yer yüzünde onlara ne bir dost ne bir yardımcı bulunur.[1]
75. Onların içinde öyleleri var ki, "Allah bize lütuf ve kereminden bahşederse biz de elbette hayır yolunda harcar ve iyi kimselerden oluruz" diye Allah'a söz vermişlerdi.
76. Ama Allah onlara lütuf ve kereminden ihsan edince hemen cimrilik gösterdiler ve yüz çevirdiler, zaten yan çizip duruyorlardı.
77. Bunun üzerine Allah da kendisine verdikleri sözden caydıkları ve hep yalan söyledikleri için, kendi huzuruna çıkacakları güne kadar yüreklerine münafıklığı yerleştirdi.
78. Hâlâ anlamadılar mı ki Allah onların sırlarını da, gizli görüşmelerini de bilir ve Allah bütün gizlileri eksiksiz bilmektedir!
79. Sadakalar konusunda müminlerden hem gönüllü olarak fazla fazla verenlere hem de daha fazla verecek bir şey bulamayanlara dil uzatıp onlarla alay edenleri Allah maskaraya çevirecektir. Onlar için elem verici bir azap da vardır.
80. Onların bağışlanması için Allah'a ister dua et ister etme; onların affedilmesi için yetmiş kere de dua etsen Allah onları bağışlamayacaktır. Çünkü onlar Allah ve resulünü inkâr etmişlerdir. Allah günaha batmış kimseleri doğru yola iletmez.[2]

âyeti ve Kur'an'ın müslüman olmayanlarla ilişkiler konusundaki diğer buyruklarıyla birlikte değerlendirmek gerekir.

1 Kaynaklarda münafıkların söylemediklerine dair Allah adına yemin ettikleri sözün ne olduğunu açıklamaya elverişli olaylar nakledilmekle beraber (bk. Taberî, X, 184-186), âyetin asıl hedefi, onların -ne kadar inkâr ederlerse etsinler- küfür ve samimiyetsizliklerini gösteren sözler söylemiş olduklarını kesin biçimde ortaya koymak ve onların yeminlerine de güvenilemeyeceğine dikkat çekmektir. Münafıkların kafalarında iyice tasarlayıp da başaramadıkları iş genellikle Hz. Peygamber'e suikast girişimi şeklinde açıklanmıştır (Taberî, X, 186-187). Muhammed Esed bu tarihsel açıklamanın ötesinde âyetin daha derin bir anlama işaret etmiş olabileceği ihtimali üzerinde durur ve âyetin bu kısmına, "Onlar ulaşamayacakları bir amaç peşindeydiler" şeklinde mâna verir (I, 372).

2 Hâkim kanaate göre buradaki yetmiş sayısı çokluktan kinaye olup bununla, Resûlullah ne kadar dua ederse etsin, artık âyette işaret edilen münafıklar için bağışlanma ümidi taşımaması istenmektedir. Münafıklardan Hz. Peygamber'e gelip özür dileyenler için onun Allah'a yalvarması, onların samimi olabilecekleri

81. Allah'ın Resulünün çağrısına uymayarak seferden geri kalanlar yerlerinden ayrılmamış olmaktan dolayı sevinç duydular; canlarıyla mallarıyla Allah yolunda savaşmak istemediler, üstelik "Bu sıcakta sefere çıkmayın" dediler. De ki: "Cehennem ateşi çok daha sıcaktır" anlayabilselerdi!
82. Yapıp ettikleri karşısında artık az gülsünler, çok ağlasınlar!
83. Şayet Allah seni onlardan bir toplulukla tekrar karşılaştırır da başka bir sefere çıkmak için senden izin isterlerse, de ki: "Bundan böyle benimle asla sefere çıkmayacak ve benim maiyetimde düşmana karşı asla savaşmayacaksınız. Mademki ilk defasında oturup kalmayı yeğlediniz, şimdi de geride kalanlarla birlikte oturmaya devam edin."
84. Onların arasından ölen birinin namazını sakın kılma, mezarı başında da durma! Çünkü onlar Allah ve resulünü inkâr ettiler ve yoldan sapmış olarak öldüler.
85. Onların malları ve evlâtları seni imrendirmesin; çünkü Allah onlara dünyada bütün bunlarla eziyet vermeyi ve canlarının da inkârcı olarak çıkmasını murat ediyor.[1]
86. "Allah'a iman edin ve resulünün maiyetinde cihad edin" buyruğunu içeren bir sûre indirildiğinde, içlerinde imkânı olanlar bile kalmak için senden izin istediler ve "Bırak bizi, oturanlarla birlikte olalım" dediler.
87. Geride kalanlarla beraber olmayı yeğlediler de kalpleri mühürlendi; artık anlayıp kavrayamazlar.[2]

---

ihtimaline dayanıyordu. Âyet ise onların dürüst ve samimi davranmadıklarını haber vermiş olmaktadır.

1 81-85. âyetlerde, Tebük Seferi'ne katılmamak için bahaneler uyduran, özellikle havaların aşırı sıcak olduğu gerekçesine sığınan, fakat aynı zamanda müminleri de sefere çıkmaktan caydırmaya çalışan münafıkların âkıbetinin çok acı olacağı belirtilmekte; Hz. Peygamber'in bu kişilerden sağ kalanlarla karşılaşması halinde onların kendi maiyetinde bir sefere çıkmalarına müsaade etmemesi istenmekte, ölenlerinin ise imansız olarak can verdikleri bildirilip onlar için bir dinî vecîbe ifa etme cihetine gitmemesi emrolunmaktadır. 84. âyette geçen "mezarı başında da durma" ifadesini Hz. Peygamber'in tatbikatına göre açıklamak uygun olur. Resûl-i Ekrem bir müslümanın cenazesi defnedildikten sonra kabri başında bir süre durur ve etrafındakilere şöyle derdi: "Kardeşiniz için Allah'tan mağfiret dileyiniz ve sorulanlara şaşırmadan cevap verebilmesi için dua ediniz; zira şu anda o sorguya çekilmektedir" (Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 69; krş. Tirmizî, "Cenâiz", 70; 85. âyetin açıklaması için 55. âyetin tefsirine bk.).

2 Bu bağlamda "havâlif" kelimesiyle, kadınların yanı sıra yaşlı erkekler, çocuklar, engelliler gibi savaşa katılamayacak kimselerin kastedildiği anlaşıldığından, "geride kalanlar" şeklinde tercüme edilmiştir. "Kalpleri mühürlendi" ifadesinde edebî sanatlardan istiare türü kullanılmış olup, onların kalplerinin inkârcılık ve sapkınlıkla kaplanmış olduğunu, bu durumun da imanın ve hidayet ışığının

88. Fakat peygamber ve beraberindeki müminler mallarıyla, canlarıyla cihad ettiler. İyi ve güzel şeylerin her türlüsü onların olacaktır, gerçek kurtuluşa erenler de onlardır.
89. Allah onlara, içinde ebedî olarak kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. Büyük bahtiyarlık işte budur.
90. Bedevîlerden mazeret ileri sürenler kendilerine izin verilmesi için geldiler. Allah ve resulüne inanmayanlar da (münafıklar) oturup kaldılar. Onlardan inkârcı olanlara elem veren bir azap gelecektir.[1]
91. Güçsüzler, hastalar ve harcama yapma imkânı olmayanlar için -Allah ve peygamberine sadık kaldıkları sürece- sorumluluk yoktur. İyi niyet sahiplerini sorumlu tutmak olmaz. Allah bağışlayıcıdır, esirgeyicidir.
92. Kendilerine binek sağlaman için sana gelip de, "Sizi bindirecek bir şey bulamıyorum" diye cevap verdiğin zaman, harcayacak bir şey bulamamanın üzüntüsünden göz yaşları dökerek geri dönenlere de günah yoktur.[2]
93. Sorumluluk sadece imkânları müsait olduğu halde senden izin isteyenler için vardır. Onlar geride kalanlarla beraber olmayı yeğlediler; Allah da onların kalplerini mühürledi; artık doğruyu bilemezler.[3]
94. Onlar, yanlarına döndüğünüz zaman da size özür beyan ederler. De ki: "Boşuna mazeret ileri sürmeyin, size asla inanmayız, çünkü Allah yaptıklarınızın içyüzünü bize bildirmiştir. Bundan böyle de Allah ve resulü yapıp ettiklerinizi görecektir; sonra gizli açık her şeyi bilenin huzuruna çıkarılacaksınız ve O size neler yapmış olduğunuzu haber verecektir."
95. Yanlarına döndüğünüz zaman, onları hesaba çekmekten vazgeçesiniz diye size yemin billâh edecekler. Artık onlardan uzak durun; zira

---

girmesini engellediğini belirtmektedir (İbn Atıyye, III, 68; bu sonucun insanın irade hürriyeti açısından değerlendirilmesi gerektiği hakkında bk. Bakara 2/7).

1 Bedevîler hakkında bk. 99. âyetin açıklaması.

2 Tebük Savaşı'na katılmak isteyen fakat maddî durumları yetersiz olan bazı sahâbîlerin Hz. Peygamber'den binek talep etmelerine, bunun mümkün olmadığı açıklanınca da üzüntülerinden göz yaşları içinde dönüp gitmelerine işaret olunmaktadır (nüzûl sebebi ile ilgili farklı rivayetler için bk. Taberî, X, 212-213). 93. âyette bu gibi kimselerin vebal altında olmayacaklarını belirtmek üzere, varlıklı oldukları halde savaşa katılmamak için izin isteyenlerin sorumlu olacağı ifade edilmiştir. O dönemde savaş teçhizatı daha çok bizzat savaşa katılan bireyler tarafından karşılandığı için, varlıklı olma unsuru ön plana çıkarılmıştır; fakat asıl maksat genel olarak savaşa katılma imkânının bulunmasıdır. Nitekim daha önceki âyetlerde sadece maddî imkânsızlıktan ötürü değil, can korkusu, havaların çok sıcak olması gibi sebeplerle özür bahane edenler de kınanmıştır.

3 "Geride kalanlar" ve "Allah da onların kalplerini mühürledi" ifadeleri için 87. âyetin açıklamasına bk.

onlar tiksinilecek kimselerdir, işlemiş oldukları günahların karşılığı olarak varacakları yer de cehennemdir.

96. Hoşnut olasınız diye size yemin ederler. Fakat siz onlardan hoşnut olsanız bile Allah günaha batmış o kimselerden asla razı olmaz.

97. Bedevîler inkârcılık ve iki yüzlülükte daha ileridedirler; Allah'ın resulüne indirdiklerinin sınırlarını tanımamaya daha yatkındırlar. Allah her şeyi bilmekte ve hikmetle yönetmektedir.

98. Bedevîlerden öyleleri vardır ki, hayır yolunda yaptığı harcamayı angarya sayar ve başınıza kötü hallerin gelmesini bekler durur. O kötü haller kendi başlarına gelsin! Allah her şeyi çok iyi işitir ve bilir.

99. Bedevîler arasında öyleleri de vardır ki, Allah'a ve âhiret gününe inanır, hayır yolunda harcadıklarını Allah'a yakın olmak ve peygamberin duasını almak için vesile sayar. Bilesiniz ki bunlar kendileri için bir yakınlık vesilesidir. Allah onları rahmetiyle kuşatacaktır. Şüphesiz Allah bağışlayıcıdır, esirgeyicidir.[1]

100. Muhâcirlerin ve ensarın ilkleri ile onlara güzelce uyanlardan Allah hoşnut olmuştur, onlar da O'ndan razıdırlar. Onlara, sonsuza dek hep içinde kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. Büyük bahtiyarlık işte budur.[2]

---

1 90, 97-99, 101, 120. âyetlerde geçen ve "bedevîler" diye çevirdiğimiz el-a'râb kelimesi, çölde yaşayan, su ve otlak bulmak için göç eden toplulukları ifade eder. Kur'an'ın bu kesime özel bir vurgu yapmasının sebepleri arasında, Arap yarımadasındaki nüfusun önemli bir kısmının göçebe veya yarı göçebe topluluklardan oluşması ve İslâmiyet'in burada yayılıp tutunabilmesi için onların bu birliğe dahil edilmesi zaruretinin bulunması zikredilebilir. Bunun yanında, yerleşik bir toplumsal düzen içinde yaşamanın icaplarını yerine getirmeye fazla yatkın olmayan bu kimselerin inkârcılık ve nifak yolunu tuttuklarında da haşin tabiatlarına uygun bir tutum ortaya koyduklarına, dolayısıyla dinin getirdiği sınırlara riayet etme konusunda sorun çıkarmaya daha müsait tipler olduklarına değinilmiştir. Kur'an şehirli-bedevî ayırımı yapmadığına göre, Kur'an'ın bu kesimle ilgilenmesini, onları da eğitip ıslah etmeyi hedeflediği şeklinde açıklamak uygun olur. Nitekim 97. âyette bedevîlerin inkârcılık ve nifakta ileri gittikleri genel bir biçimde belirtildiği halde 99. âyette onlar arasında da imanında ve davranışlarında samimi olanların bulunduğuna dikkat çekilmiştir. 120. âyette de yürekten inanmış kimselerle yakın temas halinde olan bedevîler hakkında olumlu ifadeler kullanılmış, böylece hem 97. âyetteki ifadenin kapsamı sınırlandırılmış hem de anılan ıslah hedefinin kuru bir hayal olmadığına işaret edilmiştir.

2 En zor şartlar altında Hz. Peygamber'e ilk desteği veren, İslâm mesajının insanlığa ulaştırılması uğruna kendilerini feda etmeyi göze alan örnek nesle (muhâcirîn ve ensar) özel bir gönderme yapılıp onların Allah'ın hoşnutluğunu kazandığında şüphe bulunmadığı ifade edilmiş ve iyilik yolunda onlar gibi davranmaya çalışan müminlerin de bu övülen gruba dahil olacağı bildirilmiştir. "İlkleri" ifadesiyle kimlerin kastedildiği hakkında değişik yorumlar yapıldığı gibi burada sahâbenin belirli bir kısmının değil bütün sahâbenin kastedildiği de söylenmiştir.

101. Çevrenizdeki bedevîler içinde münafıklar var. Medine ahalisi içinde de iki yüzlülüğü huy edinmiş olanlar var. Sen onları bilmezsin; onları biz biliriz. Onları iki defa cezalandıracağız, ayrıca çok büyük bir azaba itilecekler.[1]

102. Bir başka grup iyi işe bir de kötü iş karıştırmış olarak sonra günahlarını itiraf etmişlerdir. Umulur ki Allah onların tövbesini kabul eder. Şüphesiz Allah çok esirgeyici, çok bağışlayıcıdır.[2]

103. Onları arındırmak ve temize çıkarmak üzere mallarından sadaka al! Bir de onlar için dua et; çünkü senin duan onlara huzur verir. Allah her şeyi çok iyi işitmekte ve bilmektedir.[3]

104. Bilmiyorlar mı ki, kullarının tövbesini kabul eden Allah'tır, sadakaları kabul eden de O'dur. Şüphesiz Allah tövbe kapısını alabildiğine açık tutmaktadır, rahmetiyle her şeyi kuşatmaktadır.

105. De ki: "Durmadan bir şeyler yapın; yaptıklarınızı Allah da, peygamberi de müminler de görecektir. Sonunda, gizliyi de açığı da bilenin huzuruna çıkarılacaksınız ve O size yapmış olduklarınızın ne olduğunu haber verecektir."

106. Bir diğer grubun durumu ise Allah'ın hükmüne kalmıştır; ya onlara azap edecek veya tövbelerini kabul edecektir. Allah bilen ve hikmetle yönetendir.[4]

107. Bir de şunlar var ki, zararlı eylemler gerçekleştirmek, inkârcılıklarını pekiştirmek, müminlerin arasına ayrılık sokmak ve daha önce Allah ve resulüne savaş açmış kişi lehine fırsat kollamak üzere bir mescid yapmışlardır. "Amacımız sadece iyi bir şey yapmaktı" diye de yemin edecekler. Allah şahit, onlar kesinkes yalancıdırlar.

108. Orada asla namaza durma! Daha ilk günden takvâ temeli üzerine kurulan mescid ise namaz kılman için elbette daha uygundur; burada gerçekten arınmak isteyen adamlar vardır. Allah da arınmaya çalışanları sever.

---

1 "İki defa" kaydını dünyadaki cezalarla ilgili sayan yorumlar bulunduğu gibi ikinci defayı âhiret azabı olarak anlayanlar da vardır. Bu anlayışta olanlar "… ayrıca çok büyük bir azaba itilecekler" ifadesini âhirette cehennemin en dibine atılacakları yani ağırlaştırılmış bir azap görecekleri veya önce diğer inkârcılardan ayrı özel bir azaba çarptırılacakları şeklinde açıklamışlardır.

2 Durumları müsait olduğu halde Tebük Seferi'ne katılmaktan kaçınıp sonra samimi olarak pişmanlık duyan ve mazeret üretme cihetine gitmeksizin hatalarını itiraf eden kişilere işaret edilmektedir.

3 Zekâtın harcama yerleri Kur'an'da tek tek sayılmış olmakla beraber (Tevbe 9/60), zekât yükümlüleri, zekâta tâbi mallar, zekât yükümlülüğünün alt sınırı (nisab), ödenecek miktar, ödeme zamanı ve şekli gibi konular daha çok Hz. Peygamber'in söz ve uygulamaları ile açıklığa kavuşturulmuştur.

4 bk. 118. âyetin açıklaması.

109. Binasını Allah'a saygı ve O'nun hoşnutluğunu kazanma temeli üzerine kuran mı daha iyidir yoksa binasını kaymak üzere olan bir uçurumun kenarına kurarak onunla birlikte cehennem ateşine yuvarlanan mı? Allah hakkı çiğneyenleri doğru yola iletmez.
110. Onların kurduğu bina, yürekleri paramparça olmadığı (yaşadıkları) sürece içlerinde bir huzursuzluk kaynağı olmaya devam edecektir. Allah her şeyi bilmekte ve hikmetle yönetmektedir.[1]
111. Allah, kendi yolunda çarpışırken öldüren ve öldürülen müminlerin canlarını ve mallarını, karşılığında cennet vermek üzere satın almıştır. Bu, Allah'ın Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da yer almış gerçek bir vaadidir. Kim Allah'tan daha fazla sözüne bağlı olabilir! O halde yaptığınız bu alışverişten ötürü sevinin. İşte büyük bahtiyarlık da budur.[2]
112. O tövbekârlar, ibadet edenler, hamdedenler, dünyada yolcu gibi yaşayanlar, rükûa varanlar, secde edenler, iyiliği teşvik edip kötülükten alıkoyanlar, Allah'ın sınırlarını gözetenler; müjdele o müminleri![3]

---

1 Münafıklar, aslen Medineli olup müslümanları buradan çıkarmak için oyunlar hazırlayan papaz Ebû Âmir'le iş birliği çerçevesinde, Mescid-i Kubâ ve Mescid-i Nebevî'ye uzakta oturan yaşlıların cemaate yetişemediklerini, diğer insanların da soğuk ve yağmurlu gecelerde anılan mescidlere ulaşmalarındaki zorlukları bahane ederek Sâlim b. Avf kabilesinin bulunduğu yerde bir mescid inşa ettiler. Resûlullah'ın onayını alıp bu yapıya meşruiyet kazandırmak üzere kendisinden mescidi ibadete açmasını ve dua etmesini istediler. Hz. Peygamber o sırada Tebük Seferi'nin hazırlıklarıyla meşgul olduğunu belirtti ve "İnşallah döndüğümüzde orada namaz kılarız" buyurdu. Tebük Seferi dönüşünde münafıklar tekrar aynı taleple müracaatta bulundular. İşte Resûlullah gerçekte fesat ve nifak yuvası olarak inşa edilen bu mescidde namaz kılmak üzere oraya gitmeye hazırlanırken bu âyetler nâzil oldu. Âyetteki bu uyarı üzerine Hz. Peygamber anılan mescidi yıktırdı. 107. âyetteki, "zararlı eylemler gerçekleştirmek üzere yapılmış mescid" anlamına gelen ifadeden hareketle siyer ve İslâm tarihi ile ilgili eserlerde, yıkılan bu yapı Mescid-i Dırâr adıyla anılagelmiştir. Hâkim kanaate göre 108. âyette, "daha ilk günden takvâ temeli üzerine kurulduğu" bildirilen mescidden maksat Mescid-i Nebevî'dir; bir yoruma göre ise burada Kubâ Mescidi kastedilmiştir.

2 Kritik bir durumdayken müslümanları düşmana karşı savaşmaya özendiren bu âyette dahi, ölümü ve öldürmeyi göze almanın, ancak Allah'ın rızasını kazanma amacını taşıdığı ve Allah'ın huzurunda yapılan bir antlaşma çerçevesinde, yani O'nun koyduğu ilkelere uygun biçimde cereyan ettiği takdirde bir değer ifade edeceğinin belirtilmesi şunu gösterir: Beşerî ihtiraslar ve dünyevî çıkarlar uğrunda canını ortaya koymak budalaca bir cengâverlik veya sonuçları dünya hayatıyla sınırlı bir kumarbazlıktır; bu amaçla başkalarının canına kıymak da altından kalkılamaz bir vebaldir (Kur'an'ın öldürme konusundaki ifadeleriyle ilgili bir açıklama için bk. Tevbe 9/5).

3 "Dünyada yolcu gibi yaşayanlar" şeklinde tercüme ettiğimiz es-sâihûn kelimesinin sözlük anlamı "seyahat edenler" olup bunu esas alan değişik yorumlar

113. Müşriklerin cehennemlik oldukları müminler nezdinde açıklık kazandıktan sonra, akraba bile olsalar peygamber de müminler de onların bağışlanmalarını dileyemezler.
114. İbrâhim'in, babasının bağışlanması için yaptığı dua ise sırf ona verdiği bir sözden ötürüydü. Ama onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine belli olunca ondan uzaklaştı. İbrâhim gerçekten çok duyarlı, yumuşak huylu biriydi.[1]
115. Allah bir topluluğu doğru yola ilettikten sonra, sakınacakları şeylerin neler olduğunu kendilerine açıklamadan, onları yoldan çıkmış sayacak değildir. Kuşkusuz Allah her şeyi en iyi bilmektedir.
116. Bilesiniz ki göklerin de yerin de hükümranlığı Allah'ındır. Yaşatan O'dur, öldüren O'dur. Allah'tan başka sizin için ne bir dost ne bir yardımcı vardır.
117. Şu bir gerçek ki Allah, peygambere ve -içlerinden bir grubun kalpleri kaymaya yüz tutup, arkasından Allah tövbelerini kabul buyurduktan sonra- o sıkıntılı zamanda peygambere bağlılıklarını koruyan muhacirlere ve ensara lütfuyla muamele etti. Allah onlara karşı çok şefkatli ve merhametlidir.[2]

---

yapıldığı gibi, "Ümmetimin seyahati oruçtur" meâlindeki hadise dayanılarak "oruç tutanlar" şeklinde de yorumlanmış ve seyahatle oruç arasındaki benzerlikler üzerinde durulmuştur. Bazı ilk dönem müfessirleri bir başka hadise dayanarak aynı kelimeye "cihad edenler" anlamını vermiştir. Tercümemize esas olan düşünceyi de şöyle özetlemek mümkündür: Bu dünyanın fâni olduğunu unutmayanlar, ömür sermayelerini olabildiğince ebedî mutluluğa yatıranlar, dünya hayatlarını hep bir yolcunun şuuru içinde yaşarlar; bu ebediyet yolcuları, kelimenin yorumunda zikredilen güzel davranışlar içinde bulunurlar.

1 113-114. âyetlerden, hayatındaki bütün fırsatları bir kenara itip Allah'a şirk koşmakta ısrar ettiği ve o hal üzere öldüğü bilinen kişilerin bağışlanması için duada bulunmanın Allah katında tasvip edilen bir davranış olmadığı anlaşılmaktadır. Müşrikler için istiğfarda bulunma yasağı, onların şirk üzere öldüklerinin bilinmesi haliyle sınırlıdır. Bir kimse hayatta iken onun kâfir olarak öleceği bilinemeyeceğine göre, müminlerin henüz sağ olan inançsız bir kişinin hidayete ermesi ve bağışlanması için dua etmelerine bir engel yoktur (Taberî, XI, 43-44). Bu bağlamda Resûl-i Ekrem'in Hz. İbrâhim'in soyundan olduğu, hayatta olduğu sürece hiç kimseyi imansız öleceğini varsayarak Allah düşmanı ilân etmediği, hatta münafıkların reisi Abdulah b. Übey öldüğünde iyi bir mümin olan oğlunun onun cenaze namazını kıldırması yönündeki ricasını dahi reddetmemeye çalıştığı da hatırlanmalıdır.

2 Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e ve müslümanlara, Tebük Seferi'nin meşakkatlerine katlanıp bu seferi başarıyla tamamlamayı nasip etmiş, büyük sevap ve hayırlı neticeler ihsan etmiş; önceki durumuna göre resulünü daha üstün bir konuma getirmiştir. Resûlullah'a bağlılıklarını koruyan muhacir ve ensara da bu zorlu

118. Allah geriye bırakılan (savaşa katılmayan) üç kişinin de tövbesini kabul etti. Sonunda, bütün genişliğine rağmen yeryüzü onlara dar gelmeye başlamış, vicdanları kendilerini sıkıştırmış ve Allah'a karşı O'ndan başka sığınılacak kimse olmadığını anlamışlardı. Bunun üzerine O da eski durumlarına dönmeleri için onlara tövbe nasip etti. Hiç şüphesiz Allah, tövbe kapısını alabildiğine açık tutmakta ve rahmetiyle kuşatmaktadır.[1]

119. Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun.

120. Medine ahalisi ve çevresinde bulunan bedevîler Resûlullah'a katılmaktan geri kalamaz ve onu bırakıp kendi canlarının derdine düşemezler. Çünkü onlar Allah yolunda ne zaman bir susuzluk, yorgunluk ve açlığa mâruz kalsalar, kâfirleri öfkelendirecek biçimde bir yere ayak bassalar veya düşmana karşı bir başarı elde etseler, bunların her biri mutlaka onlar için iyi birer amel olarak yazılır. Allah iyilerin emeğini asla boşa çıkarmaz.

121. Yine, onlar küçük olsun büyük olsun hayır yolunda bir harcama yaptıklarında, bir yol katettiklerinde, bu -Allah'ın onlara, yapmış olduklarından daha güzeliyle karşılık vermesi için- muhakkak onların lehine yazılır.

122. Bununla beraber müminlerin hepsinin toptan savaşa çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminden bir grup dinde yeterli bilgi sahibi olmaya çalışmak ve seferden dönen topluluklarını uyarmak üzere geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar.[2]

---

sınav ile kusurlarından daha bir arınma ve ilâhî rızâya daha fazla yaklaşma fırsatı sağlamıştır.

1 Tefsirlerde genellikle, burada, sıhhî ve malî durumları elverişli olduğu halde Tebük Seferi'ne katılmayan, bundan pişmanlık duymakla beraber hatalarını itiraf edip süratle tövbeye yönelmeyen üç kişiye (Kâ'b b. Mâlik, Hilâl b. Ümeyye ve Mürâre b. Rebî') işaret edildiği belirtilir. Hz. Peygamber seferden dönünce onların yüzüne bakmadı. Müslümanlar da Resûlullah'a uyarak geçici olarak onlarla ilişkilerini dondurdular. 106. âyette kendilerine atıfta bulunulan bu kişiler, yaklaşık elli gün süren çileli bir bekleyiş içine girdiler. Nihayet bu âyetin nâzil olmasıyla tövbelerinin samimi olduğu ve Allah tarafından kabul edildiği bildirilince yüzleri güldü; Resûlullah'ın ve müslümanların arasına döndüler, âdeta hayat onlar için yeniden başlamış oldu (Taberî, XI, 56-62; İbn Atıyye, III, 92-94).

2 Âyetin gramer açısından farklı anlamalara imkân veren bir söz dizimine sahip olması sebebiyle değişik yorumlar yapılmış olmakla beraber, İslâm âlimleri genellikle burada ilmin önemine dikkat çekildiğini kabul edegelmişlerdir. Bu noktadan hareketle yapılan izahları şöyle özetlemek mümkündür: Dinin sağlıklı bir biçimde tebliği için maddî güç ve düşmana karşı ordu hazırlamak yeterli değildir. İslâmiyet'in hedeflediği medeniyete ilimsiz, irfansız ulaşılamaz. Bu itibarla

123. Ey iman edenler! İnkârcılardan hemen yakınınızda bulunanlarla savaşın. Onlar sizin çetin gücünüzü görsünler. Biliniz ki Allah, buyruğuna karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir.[1]
124. Ne zaman bir sûre indirilse, içlerinden "Bu hanginizin imanını arttırdı ki?" diye soranlar çıkar. Ama bu, iman etmiş olanların imanını pekiştirmiştir ve onlar birbirlerine bunu müjdelemek istediler.
125. Kalplerinde hastalık olanlara gelince, bu onların (mânevî) kirlerine kir katmıştır ve onlar inkârcı olarak ölüp gitmişlerdir.
126. Görmüyorlar mı ki her yıl bir veya iki defa musibetlerle sınanıyorlar da yine tövbe etmiyorlar ve ibret almıyorlar.
127. Ne zaman bir sûre indirilse, "Sizi biri görüyor mu?" diyerek birbirlerine bakarlar, sonra sıvışıp giderler. Anlamamakta direndikleri için Allah da onların kalplerini haktan çevirmiştir.
128. Andolsun, size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir, size çok düşkündür, müminlere karşı şefkat ve merhamet doludur.[2]

---

müslümanların kendilerini aydınlatacak ve gerekli durumlarda uyaracak derin bilgi sahibi kimseler yetiştirmek için üzerlerine düşeni yapmaları bir görevdir. Dinin hedefi müslümanların dünya ve âhiret mutluluğunu birlikte gerçekleştirmek olduğundan, ilme ayrılacak emeğin -dar anlamıyla- din ilimleri şeklinde sınırlandırılması düşünülemez.

1 Bu gibi âyetlerin doğru anlaşılmasında tarihî şartların dikkate alınması özel bir önem taşır. Âyetin bütün zamanlar için geçerli olmak üzere müslümanlara yönelttiği buyruk ise, kendi varlıklarını tehdit eden düşmanlarla savaş konusunda özgüven duygularını daima koruduklarını gösteren bir azim ve kararlılık içinde olmalarıdır. "Yakınınızda bulunan" ifadesinden hareketle mekân faktörünü öne çıkaran yorumlar yapılmışsa da, düşmanın coğrafî faktör yanında başka yönlerden de yakın tehdit haline gelip gelmemiş olduğunun ölçü alınması gerektiği açıktır. Bu buyruğa Kur'an'ın bütünlüğü içinde bakıldığında, burada sadece düşmanlık edenlere karşı ortaya konacak tavırdan söz edildiği kolayca anlaşılır. Âyette ortaya konması istenen sertlik ve güç, savaş şartlarının cârî olduğu durumlarda tâvizsiz ve kararlı davranma anlamındadır; normal şartlarda yürütülen insan ilişkilerinde, meselâ turizm ve ticaret gibi alanlarda müslüman olmayanlara karşı bu buyruğun işletilmesi düşünülemez (Râzî, XVI, 230).

2 Başka bir yerde "bütün varlıklar için rahmet" olarak nitelenen (Enbiyâ 21/107) Resûl-i Ekrem'in müminlere karşı tutumuna ve hissiyatına ağırlık verilen bu âyette o, Allah Teâlâ'nın iki güzel ismi ile, raûf ve rahîm olarak nitelenmiştir; raûf "çok şefkatli", rahîm "çok merhametli" demektir. Allah'ın hiçbir peygamberini kendi isimlerinden ikisiyle birlikte anmamış olduğu dikkate alınırsa onun rabbimizin katındaki derecesi ve bütün bu açıklamalara rağmen ondan yüz çevirenlerin ne büyük ziyanda oldukları daha iyi anlaşılır. Müteakip âyette, Hz. Peygamber'den, bu gibi bahtsızların tutumlarından üzüntü duymaması, sadece Allah'a güvenip dayandığını hatırlaması ve onlara da bunu duyurması istenmektedir.

129. Buna rağmen yüz çevirirlerse de ki: Allah bana yeter, O'ndan başka ilah yoktur, ben yalnız O'na güvenip dayanırım; O, büyük arşın sahibidir.

10. YÛNUS SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 51, âyet sayısı 109'dur. Yûnus peygamberin adına ve onun verdiği mücadeleye dair bilgilere Sâffât sûresinin 139-148. âyetlerinde daha geniş yer verilmiştir. Burada ise (98. âyette) önemli bir örnek olan kavminin tövbesi münasebetiyle adı bir defa geçmektedir. Yûnus sûresinin temel konuları, "bir Allah'a iman ve kulluk etmek, bilgi kaynağı vahiy, vahyin taşıyıcısı ve açıklayıcısı olarak peygamber ve dünya hayatında peygamberin çağrısına uyanlarla uymayanları ebedî âlemde bekleyen âkıbet"tir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Elif-lâm-râ. Bunlar hüküm ve hikmet dolu kitabın âyetleridir.

2. İçlerinden bir kişiye, "insanları uyar ve iman edenlerin Allah katında değerli bir yeri bulunduğunu müjdele" diye vahiy göndermemiz insanlar için şaşılacak bir şey midir? Bir de inkâr edenler, "bu, kuşkusuz apaçık bir büyücü" demektedirler.[1]

3. Kuşkusuz rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra da (yarattığı) arşa hâkim olan, her işi yöneten Allah'tır. O izin vermedikçe şefaat edecek biri de yoktur. İşte bu Allah sizin rabbinizdir, öyleyse O'na kulluk ediniz. Bunları düşünmez misiniz![2]

4. Hepiniz dönüp O'nun huzurunda toplanacaksınız, bu Allah'ın gerçek vaadidir. O, baştan yaratır, sonra da yaratmayı tekrar eder ki, iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanları adaletle ödüllen-

---

1 "Allah katındaki değerli yer"den maksat, itaatkâr kulların dünyadaki amellerine uygun derecedir, Allah'a mânevî yakınlıktır, çeşitli ödüllerdir. Buna "mak'ad-i sıdk" da denmiştir (Kamer 54/55).

2 Allah'ın kendini "her işi yöneten" şeklinde nitelemesi, tarihî olarak müşriklere, evrensel olarak da bazı düşünce sistemlerine cevap teşkil etmektedir. Allah her işi yönettiğine göre, belli işler için başka tanrılar edinmek mantıkî olarak gereksizdir. Ayrıca Allah, yarattıktan sonra varlıklarla ilgisini kesmediğine, bütün yaratılmışları çerçeveleyen arşa hâkim olduğuna, her an yarattığına ve her işi yönettiğine göre, "Tanrı yarattıktan sonra varlıklarla ilgisini kesmiş, hâşâ istirahata çekilmiştir" diyen din ve felsefelerin bu düşüncesi isabetli değildir ("altı günde yaratma" ve "arşa hâkim olma" konusu için bk. A'râf 7/54, şefaat konusu için bk. Bakara 2/255).

dirsin! İnkâr yolunu tutmaları sebebiyle münkirlerin nasibi kaynar bir içecek ve acı veren bir azaptır.

5. Güneşi aydınlatıcı, ayı ise aydınlık yapan, yılların sayısını ve hesaplamayı bilesiniz diye ona menziller belirleyen O'dur. Allah bütün bunları hikmet ve fayda esasına göre yarattı. Bilme kabiliyetinde olanlar için de âyetlerini detaylı bir şekilde gözler önüne seriyor.

6. Geceyle gündüzün farklı olmasında, Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı bunca varlıkta, O'na saygısızlıktan sakınanlar için büyük işaretler vardır.[1]

7-8. Bize kavuşma ümidi taşımayanlar, dünya hayatıyla yetinip onunla mutlu ve huzurlu olanlar, nişanlarımızı (kanıtlarımızı) görmemekte ısrar edenler var ya, hak ettikleri için onların yeri ateştir.[2]

9. İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara rableri, inanmaları sebebiyle yol gösterir; nimetlerle dolu cennetlerde onların bulundukları yerin altından ırmaklar akar.

10. Orada onların duaları, "Sen bütün noksan sıfatlardan uzaksın Allahım!"; karşılıklı iyi dilekleri de "selâm" şeklinde olacaktır. Duaları da, "Âlemlerin rabbi olan Allah'a hamdolsun" diyerek son bulur.

11. Eğer insanlar iyi olanı çarçabuk istedikleri gibi kötü olanı da Allah onlar için hemen gerçekleştirseydi derhal sonları gelirdi. Bize kavuşacaklarına inanmayanları, azgınlıkları içinde bocalayıp durmak üzere kendi hallerine bırakırız.

12. İnsanın başına zararlı bir şey geldiğinde yan üstü yatarken veya otururken ya da ayakta iken hemen bize dua etmeye koyulur; onu zararlı durumundan kurtardığımızda ise -sanki başına gelen zararı gidermeye bizi çağırıp yalvarmamış gibi- inkârcılığa dönüp yoluna devam eder; haddi aşanlara işte bu şekilde yaptıkları güzel görünmektedir.[3]

---

1 Bilimin her keşfi, her buluşu âlemdeki ilâhî sanatı, incelikleri, güzellikleri gittikçe daha açık ve detaylı olarak, gören gözlerin önüne sermektedir.

2 "Allah'a kavuşma ümidi taşımamak"tan maksat âhirete inanmamaktır. Âhirette bütün insanlar yaratanın huzuruna çıkacak ve O'na hesap vereceklerdir; bu mânada her insan Allah ile buluşacaktır. Bu benzersiz buluşma ve karşılaşma kimileri için ebedî saadetin ilk basamağı, kimileri için de pişmanlığın, perişanlığın, rezilliğin ve hak edilen cezanın ilk adımıdır.

3 Bu iki âyet bize insanı tanıtmakta; onun tabiatı, eğilim ve zaafları konusunda önemli bilgiler vermekte, fıtratında din duygusu da bulunduğu halde bunu körelten ve yaratıcıyı inkâr yoluna sapanlara Allah'ın nasıl muamele ettiğini açıklamaktadır. Bütün peygamberlere ve müminlere karşı inkârcıların tipik bir tepkisi, "Dedikleriniz doğruysa Allah bizi hemen cezalandırsın" cümlesiyle ifade edilebilir. Halbuki Allah'ın irade ve kararı, bu dünyada kendisine inansın inanmasın bütün insanlara maddî nimetlerini belirli bir davranışa bağlamadan hemen vermek, inkâr ve isyan edenlerin cezasını ise âhirete ertelemektir. Böyle

13. Sizden önceki nice nesilleri, haksızlık ve kötülük yoluna saptıklarında yok ettik; halbuki peygamberleri onlara apaçık deliller getirmişlerdi, ama onların iman edecekleri yoktu. Günah yolunu seçen toplulukları işte böyle cezalandırırız.[1]
14. Nasıl davranacağınızı görelim diye yeryüzünde sizi, onlardan sonra yerlerine getirdik.
15. Kendilerine âyetlerimiz açıkça okunup anlatılınca bize geleceklerine inanmayanlar, "Bundan başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir" dediler. Onlara şöyle de: "Onu kendiliğimden değiştirmeye hak ve yetkim yoktur, ben ancak bana vahyedilene uyuyorum. Eğer rabbime itaatsizlik edersem şüphesiz dehşetli bir günün azabından korkarım."
16. Yine de ki: "Allah (öyle) dileseydi ne ben onu size okuyabilirdim ne de siz onu anlayabilirdiniz; o gelmeden aranızda uzun bir süre yaşadım, siz aklınızı kullanıp düşünmez misiniz?"[2]
17. Allah hakkında yalan uyduran veya O'nun âyetlerini yalanlayandan daha zalim kimse var mıdır? Günah yoluna sapanların kurtuluşu yoktur.
18. Allah'ı bırakıp kendilerine fayda da zarar da veremeyen şeylere tapıyorlar ve "Bunlar Allah katında bizim aracılarımız" diyorlar. Onlara şöyle de: "Göklerde ve yerde Allah'ın bilmediği bir şeyi O'na bildirmeye mi kalkışıyorsunuz? Onların yakıştırdıkları ortaklardan O'nun yüce ve münezzeh olduğunda şüphem yoktur."[3]
19. İnsanlar (inanç birliği içinde bütünleşmiş) tek bir topluluktan ibaretti, sonra aralarında inanç farklılığı oluştu. Eğer rabbinin katından

---

yapmayıp inkârcılara cezalarını hemen verseydi ilk günahlarından itibaren hem onların hem de -anlamı kalmayan- imtihan dünyasının sonu gelirdi.

1 İnkârcıların bir başka davranışı da sıkıştıkları zaman Allah'ı hatırlamaları, O'na sığınmaları, üstesinden gelemedikleri ağır yük ve musibetleri kaldırması için şuurlarının derinliklerinden veya açıkça Allah'a yakarmaları, sıkıntı geçer geçmez tekrar inkârcılıklarına dönmeleridir. Ama mârifet, makbul olan iman ve kulluk; iyi ve kötü, zararlı ve faydalı, geniş ve dar, acı ve tatlı her durumda Allah'ı hatırlamak, ibadet, dua, tövbe, hamd, şükür gibi davranışlarla O'na yönelmektir.

2 Allah'ın, peygamberi aracılığı ile müşriklere verdiği cevap, tutarlı ve şartlanmamış insanlar için ikna edicidir; çünkü topluluğun içinde yıllarca yaşamış bir kimsenin düşünceleri ve üslûbu ile bir başka içerik ve üslûbun birbirinden ayrılması kolaylıkla mümkün olacaktır. Âyet, Kur'an'ın lafız ve muhtevasında Hz. Peygamber'in hiçbir katkı ve etkisinin bulunmadığı konusunda son derece açıktır.

3 Eğer tanrılıkta Allah'a ortak olacak ve O'nun nezdinde şefaat görevi yapacak varlıklar olsaydı bunları herkesten önce Allah bilirdi, kullarına da O bildirirdi. Âyette, başka birçok bakımdan olduğu gibi bu yönden de putperestliğin saçma bir inanç olduğuna işaret edilmektedir.

daha önce verilmiş bir söz olmasaydı, ayrılığa düştükleri konuda aralarında hüküm verilir, iş bitirilirdi.[1]

20. "Ona rabbinden bir işaret gelse ya!" diyorlar. De ki: "Gaybı bilmek Allah'a mahsustur; bekleyiniz, ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim."[2]

21. İnsanlara dokunan bir zarardan sonra bir rahmet tattırdığımızda bir de bakarsın ki onlar, bize ait işaretler üzerinde hileye sapmışlardır. De ki: "Hileye karşı Allah'ın tedbiri daha çabuktur." Şüphesiz elçilerimiz sizin hile ve düzenlerinizi kaydediyorlar.[3]

22. Karada ve denizde yol alıp ilerlemenizi sağlayan O'dur. Gemide bulunduğunuzda, güzel bir rüzgârla gemiler onları kaydırıp götürdüğü ve bu yüzden sevinç içinde oldukları sırada onları bir fırtına yakalar, üzerlerine her taraftan dev dalgalar gelmeye başlar, kuşatıldıklarını zannederler, (işte bu durumda) "Eğer bizi bu felâketten kurtarırsan vallahi sana şükredenlerden olacağız" diye - din ve ibadeti yalnız O'na özgü kılarak- Allah'a dua ederler.

23. (Allah) onları kurtardığında bir de görürsün ki bulundukları yerde hak hukuk tanımazlar! Ey İnsanlar! Taşkınlığınız ancak sizin zararınızadır. Dünya hayatının geçici menfaati ...Sonra gelişiniz bizedir, geldiğinizde size yaptıklarınızın ne olduğunu bildireceğiz.[4]

---

1 İnsanların inanç bakımından tek ümmet, aynı inancı paylaşan topluluk olmaları iki şekilde anlaşılmıştır: a) Allah'ın insanlara verdiği akıl, onu şaşırtan başka faktörler devreye girmediği takdirde insanı Allah'ın varlık ve birliği inancına götürür. Bu bakımdan bütün insanlar potansiyel olarak tevhid inancını paylaşabilecek kabiliyette yaratılmışlardır, ancak aklın doğru işletilmesini engelleyen iç ve dış faktörler devreye girmiş ve insanlar tevhid inancı konusunda farklılaşmışlardır. b) Allah'ın yarattığı ilk insan ve ilk topluluk tevhid inancını paylaşmaktaydı, sonra birçok iç ve dış etki onların bir kısmını bu inançtan saptırdı, ihtilâfa düşürdü.

2 Müşrikler mevcut akıl ve nakil delilleri ile yetinmeyerek peygamberin gaipten haber vermesini, olağan üstü şeyler yapmasını istiyorlardı; buna Kur'an'ın verdiği cevap, peygamber olmadıkları halde gaipten haber vermeye ve olağan üstü insan olarak görünmeye yeltenenlere de bir derstir.

3 "Allah'a mahsus işaretler, deliller üzerinde hile yapmak" çeşitli şekillerde olmaktadır; "Allah müşrikleri lutuf olarak bir sıkıntıdan kurtardığı, böylece onlara varlık ve birliğinin işaretini verdiği halde bu lutfun putlardan geldiğini ifade etmek, sıkıştıklarında Allah'a sığınıp bir daha kötülük yapmayacaklarına söz verdikleri halde O'nun lutfuyla selâmete çıkınca yine haksızlık ve günahkârlık yoluna sapmak" bunun, âyette zikredilen tipik örnekleridir.

4 İbadetler ve mânevî-ahlâkî ödevler dünyada karşılığını alma şartına bağlı olamaz; geçici dünya menfaatine bağlı olan iyiliklerin karşılığı dünyada alınır, ama âhirete bir şey kalmaz, ebedî hayatta ihtiyaç duyulacak sevap hânesi boş kalır,

24. Dünya hayatı gökten indirdiğimiz bir su misalidir ki, insanların ve hayvanların yediği yer bitkileri o su sayesinde gürleşip birbirine girer. Yeryüzü bu güzelliğe kavuşup süslendiğinde ve sahipleri bu güzellikleri kendi güçlerine bağladıklarında oraya, bir gece vakti yahut güpegündüz emrimiz ulaşır da onu -sanki dün de yokmuş gibi- kökünden biçilmiş hale getiririz. Düşünenler için âyetlerimizi işte böyle açıklıyoruz.
25. Allah esenlik yurduna çağırıyor ve dilediğini doğru yola iletiyor.[1]
26. Güzel yapanlara daha güzeli, bir de fazlası vardır. Onların yüzlerinde ne toz toprak bulaşığı olur ne de aşağılanmışlık izi. İşte bunlar cennetlik kullardır, kendileri orada sonsuza kadar kalıcıdırlar.
27. Bilerek ve isteyerek kötülük yapanlara gelince, kötülüğün karşılığı, dengi olan cezadır; bunlar aşağılanmışlık içinde yaşarlar, kendilerini Allah'ın cezasından kurtaracak biri de yoktur. Yüzleri sanki kapkaranlık gecenin bir parçasıyla kaplanmıştır. İşte bunlar da cehennemliklerdir, kendileri orada devamlı kalıcıdırlar.
28-29. Bir gün ki, onların hepsini bir araya getireceğiz sonra bize ortak olarak yakıştırdıklarına, "Siz ve ortaklarınız yerlerinizde durup bekleyiniz" diyeceğiz, böylece aralarını böleceğiz ve yakıştırdıkları ortaklar onlara, "Siz bize tapmıyordunuz, sizin bize ibadet ettiğinizin farkında bile olmadığımıza Allah şahittir" diyecekler...
30. İşte o gün her şahıs, dünyada yaptığının karşılığını görecek, gerçek mevlâları olan Allah'ın huzuruna götürülecekler ve uydurup yakıştırdıkları putlar da onları yüzüstü bırakıp kaybolacaklardır.[2]

---

onca emekten ebedî âleme hiçbir şey kalmamış ise hayat sermayesi ile yapılan ticaret iflâs ile sonuçlanmış olur.

1 Allah kullarını esenlik yurduna, âyetteki güzel ifade ile "dârüsselâm"a çağırmaktadır, dinin amacı insanlara ebedî mutluluğu sağlamaktır. Dünya hayatında peygamberleri dinleyenlere, akıl ve iradelerini doğru kullananlara Allah doğru yolu göstermektedir. Bu yolun sonu cennettir, cemaldir, insanlara eşsiz saadet bahşeden Allah rızâsıdır (rıdvandır). Böylesine bir mutluluktan mahrum olanlar, olmadık hayallerin peşine düşerek, hurafelere kapılarak kendi sonlarını hazırlamış olmaktadırlar. Hz. Peygamber'in vazifesi onları uyarmaktır, o da vahyi tebliğ ederek, gerekli açıklamaları yaparak vazifesini hakkıyla yerine getirmiştir, kimsenin "Bizi uyaran olmadı, biraz yardım görseydik böyle olmazdık" demeye hakkı yoktur.

2 "Siz bize tapmıyordunuz" cümlesi, Allah'tan başkasına tapanların amaç ve ruh hallerini yansıtması bakımından dikkat çekicidir. Allah'tan başka bir varlık insanlar için din koyamaz, din öğretemez. Bunlara tapanlar aynı zamanda gerçek bir dinin insan için yararlı olan tâlimat ve sınırlamalarından da uzak kalmakta, dünya hayatını nefislerinin arzu ettiği gibi yaşamakta, kendi arzularını meşrulaştırmak üzere tanrı adına kurallar koymaktadırlar. Putperestlerin peygamberleri dinlememelerinin, inkârcılıkta ısrar etmelerinin arkasında yatan sebeplerden biri de hak dinin disiplininden kaçmak, dünya hayatını kendi arzularına

31. De ki: Size gökten ve yerden kim rızık veriyor? Ya da işitme ve görme yeteneklerini hükmü altında kim tutuyor? Ölüden diriyi çıkaran, diriden de ölüyü çıkaran kim? Her türlü işi kim yürütüyor? "Allah" diye cevap verecekler. "Öyleyse (O'na ortak koşmaktan) sakınmıyor musunuz?" de.[1]
32. İşte O Allah sizin gerçek rabbinizdir. Gerçeğin dışında sapkınlıktan başka ne olabilir ki? Nasıl yoldan çıkarılabiliyorsunuz?
33. Böylece günahkârlık batağına saplananlarla ilgili olarak rabbinin verdiği, "Onlar artık iman etmeyecekler!" şeklindeki hüküm gerçekleşti.[2]
34. "O sizin tanrılaştırdığınız varlıklar arasında, bir şeyi ilk defa yaratan, sonra yaratmayı tekrar eden biri var mı?" diye sor. De ki: "İlkten yaratan da yaratmayı tekrar eden de Allah'tır. Şu halde nasıl gerçeğin dışına saptırılıyorsunuz!"
35. Tanrı diye taptıklarınız içinde hakka götüren biri var mı?" diye sor. De ki: "Hakka götüren yalnız Allah'tır." Öyleyse hakka götüren mi izlenmeye daha lâyıktır, yoksa rehberlik edilmedikçe bir başına yolunu bulmaktan bile âciz olan mı? Size ne oluyor, nasıl yargıda bulunuyorsunuz böyle?[3]
36. Onların çoğu sadece zanna uyuyor. Oysa zan hiçbir şekilde gerçek ve kesin bilginin yerini tutamaz. Allah, onların yaptıklarını çok iyi bilmektedir![4]

---

göre yaşamaktır; yani onlar görünüşte putlara, fakat gerçekte kendi menfaat ve arzularına tapmaktadırlar.

1 "Ölüden diriyi çıkaran, diriden de ölüyü çıkaran", yani başlangıçta cansız nesnelerden canlıları yaratan, canlıları cansız haline getiren de Allah'tır; semaya, arza, insana ve hayata hâkim olan O'dur; "her türlü iş"i idare eden, yani bütün olup bitenleri yapıp yöneten O'dur. Aslında putperest Araplar da bütün bunları yaratan ve idare edenin kim olduğu sorulduğunda "Allah" diye cevap veriyorlardı. Fakat dinî hayatta putları öne çıkararak kalplerinde, ahlâk ve yaşayışlarında sadece Allah'a ait olması gereken yere putları koymuşlardı.

2 "Hüküm" diye çevirdiğimiz kelime lafzı genellikle "Allah'ın günahkârlar hakkındaki ezelî bilgisine dayanan takdiri, hükmü" şeklinde açıklanmıştır.

3 "Hakka götüren yalnız Allah'tır." O'nu inkâr ederek yahut O'na ilgisiz kalarak nihaî hakikate, en iyi yaşayışa ulaşılamaz. Bu sebeple Allah Teâlâ, Fâtiha sûresinde bize, "Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz. Bizi dosdoğru yola ilet" diyerek dua etmemizi öğütlemiştir.

4 Zan, "kesin delile dayanmayan görüş; aksi de muhtemel olan kanaat" anlamına gelir. Âyetteki hak kelimesi "kesin bilgi" , zan ise "kuşku" olarak da açıklanmıştır. Buna göre müşriklerden çoğunun dinî konulardaki inançları kesinlikten uzak, kuşkulu kanaatlerden ibaretti. Halbuki imanda kuşkuya yer olamaz. Âyetteki "Zan hiçbir şekilde gerçek ve kesin bilginin yerini tutamaz" sözü, bi-

37. Bu Kur'an Allah'tandır, başkası tarafından uydurulmuş değildir; o, kendisinden önceki kitapları (asıllarını) doğrulamakta ve konulmuş olan hükümleri açıklamaktadır; bunda kuşku yoktur, O âlemlerin rabbindendir.
38. Yoksa "Onu Muhammed uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Eğer iddianızda doğru iseniz, o zaman onun benzeri bir sûre de siz getirin bakalım; Allah'tan başka çağırabildiklerinizi de yardımınıza çağırın!"
39. İşin gerçeği şu ki onlar, mahiyetini bilemedikleri ve henüz kendilerine yorumu yapılmamış olan şeyi yalanladılar. Onlardan öncekiler de işte böyle yalan saymışlardı; ama bak zalimlerin sonu nice oldu!
40. Onların arasında bu Kur'an'a inanan da var inanmayan da. Rabbin bozguncuları çok iyi bilmektedir.[1]
41. Seni yalanlamaya kalkışırlarsa şöyle de: "Benim yaptığım bana, sizin yaptığınız size aittir; siz benim yaptığımdan sorumlu değilsiniz, ben de sizin yaptığınızdan sorumlu değilim."
42. İçlerinde seni dinleyenler de var; ama sağırlara -üstelik akıllarını da işletmiyorlarsa- gerçeği sen mi duyuracaksın?
43. Onların arasında sana bakanlar da var; ama eğer görmüyorlarsa körlere doğru yolu sen nasıl göstereceksin?
44. Gerçek şu ki Allah insanlara zerrece kötülük etmez, fakat insanlar kendilerine kötülük ediyorlar.[2]
45. Allah onları mahşerde topladığı vakit, sanki (dünyada) sadece günün bir saatinde, aralarında tanışacak kadar kısa bir süre kaldıklarını düşünürler. Allah'ın huzuruna çıkarılacakları uyarısını asılsız sayanlar ve doğru yolda yaşamamış olanlar hüsrana uğramış olacaklar.
46. Onlara bildirdiğimiz cezanın bir kısmını ya sana gösteririz veya (görmeden) seni vefat ettiririz; ama sonuçta dönüşleri bizedir; sonra Allah onların neler yaptığına da şahittir.[3]

---

limin de temelidir. Bu ifadeyle -dolaylı olarak- müslümanlardan inanç, bilgi ve hayatlarını safsatadan, hurafeden arındırmaları da istenmektedir.

1 Putperest Araplar arasında, Kur'an'a inanmayanların yanında, ondaki gerçeklere vicdanen inandıkları halde itibarlarının sarsılacağı, menfaatlerinin zedeleneceği kaygısıyla onu reddedenler de vardı. Taberî gibi bazı müfessirler âyeti şöyle açıklamışlardır: "Müşrikler arasında Kur'an'a ileride inanacak olanlar da var, ebediyen inanmayacak olanlar da var" (XI, 118). Râzî, âyetten her iki anlamın çıkarılabileceğini belirtir (XVII, 99).

2 Hidayet ve dalâlet, hayır ve şer, ceza ve mükâfat Allah'tandır. Fakat âyet bunun, asla Allah'ın insanlara haksızlık ettiği anlamına gelmediğini göstermektedir. Yukarıdaki iki âyette de işaret edildiği üzere yüce Allah insanlara hem peygamberler göndererek hem de onları akıl ve basîret gibi yüksek melekelerle donatarak doğru yolu bulmaları için gerekli imkânları bahşetmiştir.

3 Müşriklerin, İslâm'ın gücü karşısında toptan yenilgiye uğrayacaklarını müjdeleyen âyette, Hz. Peygamber'e daha hayatta iken gösterileceği belirtilen inkâr-

47. Her ümmetin bir peygamberi olmuştur. Onlara peygamberleri geldiğine göre aralarında olup bitenler hakkında adaletle hüküm verilir, haksızlığa uğratılmazlar.[1]
48. "Şayet dedikleriniz doğruysa ne zaman gerçekleşecek şu tehdit?" diyorlar.
49. De ki: "Allah dilemedikçe ben kendime bile ne bir zarar ne de fayda vermeye muktedirim. Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri geldiğinde ne bir an geri kalır ne de bir an ileri gidebilirler."
50. Şunu da söyle: "Ne dersiniz, ya O'nun azabı bir gece veya gündüz vakti üstünüze inerse!" Günah içinde boğulmuş olanların böyle âcilen olmasını istedikleri bunların hangisidir?
51. (İnanmadığınız için) hemen olsun istediğiniz şey olduktan sonra mı buna iman edeceksiniz? O anda, öyle mi?
52. Sonra o kötülük edenlere şöyle denilir: "Tadın bitmeyen azabı! Vaktiyle yaptıklarınızdan başka şeyler sebebiyle mi cezalandırılıyorsunuz?"
53. "Sahi bu doğru mu?" diye sana soruyorlar. De ki: "Elbette! Rabbime yemin ederim ki bu söylenenler kuşku götürmez bir gerçektir. Siz de bunları önleyemeyeceksiniz!"
54. Haksızlık yapmış olan her insan, dünyadaki her şey kendisinin olsa (o gün) kurtulmak için onu feda ederdi. Onlar azabı gördükleri vakit pişmanlıklarını içlerinde saklayacaklar. Onlar hakkında adaletle hüküm verilecek, kendilerine haksızlık edilmeyecektir.
55. Bilesiniz ki göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. Dikkat edin, Allah'ın olacağını bildirdiği şey gerçektir; ama onların çoğu bilmezler.
56. Hayatı veren de alan da O'dur; sonunda O'na döndürüleceksiniz.
57. Ey insanlar! Rabbinizden size bir öğüt, kalplerdeki hastalıklara bir şifa, inananlara bir rehber ve rahmet gelmiştir.[2]

---

cılara yönelik ceza, onların müslümanlar karşısındaki yenilgileridir. Nitekim bu sûrenin gelmesinden sonra Hz. Peygamber, putperestlere karşı Mekke'nin fethedilmesine kadar varan büyük zaferler elde etmiştir. Âyet, putperestlerin yenilgilerinin Resûlullah vefat ettikten sonra da süreceğine işaret etmektedir.

1 Allah Teâlâ âdildir; bu sıfatının bir sonucu olarak doğru inanç ve erdemli yaşayış konusunda insanları irşad eden elçiler göndermiştir. Aslında "her ümmetin bir peygamberi olmuş"; yüce Allah, peygamber ile hayattayken onu reddedenler arasında adaletle hükmetmiş, yani peygamberini himaye ederken ona karşı haksızca mücadele verenleri dünyada cezalandırmıştır, âhirette de cezalandıracaktır (Zemahşerî, II, 192-193).

2 Özellikle âhiretle ilgili açıklama ve uyarıların yer aldığı âyetlerin ardından Kur'ân-ı Kerîm'in dört temel niteliği "öğüt, şifa, rehber (hüdâ), rahmet" olarak sıralanmaktadır. Âhireti inkâr etmek ve bunun sonucunda âhiret sorumluluğunu hissetmeden yaşamak iman ve amelde sapma demektir. Kur'an, öncelikle bu tehlikeli duruma karşı insanlara öğüt vermekte, onları aydınlatmakta; ikinci olarak her bir insanın gönül dünyalarına hitap ederek oradaki mânevî ve ahlâkî

58. Söyle onlara, (sevineceklerse) Allah'ın lutfu ve rahmetiyle, evet bununla sevinsinler; çünkü bu, onların toplayıp biriktirdiklerinden daha değerlidir.[1]
59. De ki: "Allah'ın size rızık olarak indirdiği şeylerden bir kısmını helâl bir kısmını haram saymanıza ne demeli?" De ki: "Buna Allah mı izin verdi yoksa Allah adına hüküm mü uyduruyorsunuz?"
60. Peki, kendi uydurmalarını Allah'a yakıştıranlar, kıyamet gününde olacaklar için ne düşünüyorlar? Gerçek şu ki Allah insanlara karşı lutufkârdır; ama onların çoğu şükretmezler.
61. Ne zaman sen bir faaliyet göstersen, Kur'an'dan bir bölüm okusan ve siz ne zaman bir iş yapsanız, o işe koyulduğunuzda muhakkak ki biz üzerinizde gözetleyici oluruz. Ne yerde ne de gökte, zerre miktarı bir şey bile rabbinin bilgisi dışında kalmaz; bundan daha küçük veya daha büyük ne varsa istisnasız apaçık bir kitapta yazılıdır.[2]
62. Bilesiniz ki Allah dostlarına asla korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler.
63-64. Onlar ki, iman etmişler ve takvâya ermişlerdir, işte onlara hem bu dünya hayatında hem de âhirette müjdeler olsun! Allah'ın sözlerinde değişme olmaz; (öyleyse) en büyük kazanç budur.[3]

---

bozukluklar için şifa olmakta; üçüncü olarak Kur'an kendisine inananların doğru ve yanlışları görmesine, ebedî kurtuluşa yönelmesine ve hak yolda yürümelerine rehberlik etmekte; nihayet bu kemal derecelerini aşan müminlerin ilâhî rahmet ve sevgiyi kazanmalarını sağlamaktadır.

1 Bazı tefsirlerde (meselâ bk. Taberî, XI, 124) âyetteki "Allah'ın lutfu" ile İslâm dininin, "Allah'ın rahmeti" ile Kur'ân-ı Kerîm'in kastedildiği belirtilmekle birlikte, her iki ifadeyi, İslâm ve Kur'an da dahil olmak üzere bütün nimetleri içine alan bir kapsamda yorumlamak daha isabetli görünmektedir (Şevkânî, II, 515).

2 Âyet, bir yandan müminlerin yaptıkları güzel işlerin Allah tarafından bilindiğini, dolayısıyla zayi olmayacağını hatırlatarak onlara ümit ve güven aşılarken, diğer yandan, inkâr ve isyanlarını sorumsuzca sürdürenler için de bir uyarı ve tehdit anlamı taşımaktadır. Çünkü hiçbir şey Allah'ın bilgisi dışında cereyan etmez.

3 "Dostlar" diye çevirdiğimiz 62. âyetteki evliyâ, "birine yakın olan, birini himayesinde bulunduran, koruyucu, dost, yardımcı" gibi mânalara gelen velî kelimesinin çoğuludur. Kur'ân-ı Kerîm'de sadece bu âyette geçen evliyâullah kavramının kapsamı her ne kadar zamanla bazı İslâmî kesimlerce daraltılmış, hatta bu kavramla keramet arasında bir ilişki dahi kurulmuşsa da, 63. âyette Allah dostlarının özelliği kısaca iman ve takvâ kelimeleriyle özetlenmektedir. Şu halde Allah'a iman eden ve takvâ (günah işlemekten sakınma, Allah'a saygı) bilinciyle yaşayan her müslüman Allah dostudur. Müfessirlerin kaydettiği bir hadiste evliyaullah, "görünüşleriyle Allah'ı hatırlatanlar" (tutum ve davranışlarıyla Allah'ın iradesine uygun bir yaşayışı yansıtanlar) şeklinde tanıtılmıştır (Taberî, XI, 131-163).

65. Onların sözleri seni üzmesin. Kuşkusuz güç tamamıyla Allah'ındır; O her şeyi duymaktadır, bilmektedir.
66. Bilesiniz ki göklerde ve yerde olanlar Allah'ındır. Allah'ı bırakıp da O'na ortak koştukları sözde tanrılara tapanlar neyin peşinden gidiyorlar? Onlar yalnızca zan peşinde gidiyorlar ve sadece yalan söylüyorlar.
67. İçinde dinlenesiniz diye geceyi, (işlerinizi) görmenizi sağlasın diye gündüzü size bahşeden O'dur. Kuşkusuz dinlemesini bilen bir topluluk için bunda dersler vardır.
68. Onlar, "Allah çocuk edindi" dediler. Hâşâ!... O hiçbir şeye muhtaç değildir. Göklerde olanlar da yerde olanlar da O'nundur. Yanınızda bu iddianızı kanıtlayacak bir deliliniz asla yoktur. Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?
69. De ki: "Allah hakkında asılsız şeyler yakıştıranlar kurtuluşa eremezler."
70. Bu dünyadaki, önemsiz bir menfaattir; sonunda onların dönüşü bizedir ve nihayet inkâr etmiş olmaları sebebiyle onlara şiddetli azabı tattıracağız![1]
71. Onlara Nûh'un kıssasını da oku! O, kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim! Eğer benim aranızda bulunmam ve Allah'ın âyetlerini bildirmem zorunuza gidiyorsa, bilin ki ben yalnız Allah'a dayanıp güveniyorum; siz de ortaklarınızı toplayıp ne yapacağınızı kararlaştırın, yapacağınız iş içinizde niyet olarak kalmasın ve bana mühlet de vermeden yapacağınızı yapın.[2]

---

64. âyetteki dünya hayatıyla ilgili müjdeyi "hayırlı (sâlih) rüya", âhiret hayatıyla ilgili müjdeyi ise "cennet" olarak açıklayanlar olmuştur (bk. Taberî, XI, 133-138). Ancak Râzî'nin de belirttiği gibi (XVII, 128), müjde kelimesi "insanın yüzünü güldürecek şekilde sevindiren haber" anlamına geldiğine göre, insanı bu şekilde mutlu edecek olan her şey bu âyetin kapsamına girer.

1 Putperest Araplar, genellikle kendi zenginlik ve soyluluklarını müslümanlara karşı bir meziyet, yollarının doğruluğuna bir kanıt olarak ileri sürerler; şirk anlamına gelen iddialarda bulunarak bâtıl dinlerini korumaya çalışırken, dolaylı olarak bu statülerini yaşatmayı da amaçlarlardı. Âyette onların bu dünyada meziyet diye böbürlendikleri imkân ve şartların geçici menfaatlerden ibaret olduğu hatırlatıldıktan sonra insanların bunlara aldanıp da böyle yalan yanlış inançlara kapılmamaları istenmektedir. Nihayet herkes gibi bütün inkârcılar da sonunda Allah'ın huzuruna dönecek, hak ettikleri cezayı göreceklerdir.
Buradan itibaren bazı peygamberlerin tevhid mücadelelerinden ve buna karşı inatla direnenlerin âkıbetlerinden örnekler getirilmekte, somut olaylardan yola çıkılarak daha önce üzerinde durulan konular hakkında düşünme fırsatı sağlanmaktadır.

2 Hz. Nûh'un kendisine karşı çıkanları toplu bir müzakere sonunda hatta mümkünse ittifakla karar almaya çağırması, artık daha sonra içlerinden kimsenin di-

72. Şayet yüz çevirirseniz, zaten benim sizden bir karşılık beklediğim yok; benim mükâfatımı ancak Allah verir. Bana (Allah'a) teslimiyet içinde olanlardan biri olmam emredildi."

73. Yine de onu yalancılıkla itham ettiler. Biz de onu ve gemide onunla beraber olanları kurtardık, âyetlerimizi yalan sayanları ise suda boğduk; yerlerine bunları geçirdik. İşte gör, o uyarılanların sonu nice oldu!

74. Onun ardından da birçok peygamberi kendi topluluklarına gönderdik; onlara açık mucize getirdiler. Fakat onlar daha önce (atalarının da) yalan saydıklarına bir türlü inanmak istemediler. Sınırı aşanların kalplerini işte biz böyle mühürleriz.[1]

75. Onların da ardından Mûsâ ve Hârûn'u açık mucizelerimizle Firavun'a ve çevresindeki ileri gelenlere gönderdik. İman etmeyi kibirlerine yediremediler; onlar günaha gömülmüş kimselerdi.

76. Öyle ki, kendilerine katımızdan hakikat geldiğinde, "Bu apaçık bir büyü!" dediler.

77. Mûsâ şöyle dedi: "Size gerçek ulaştığında böyle mi söylersiniz? Bu sihir mi! Oysa sihirbazlar gerçek bir başarıya ulaşamaz."

78. "Sen" dediler, "Bizi atalarımızı üzerinde bulduğumuz yoldan çeviresin de bu yerde nüfuz ve egemenlik ikinizin olsun diye mi aramıza geldin? Biz ikinize de inanacak değiliz!"

79. Firavun da, "İşi bilen bütün sihirbazları huzuruma getirin" diye emretti.

80. Sihirbazlar gelince Mûsâ onlara: "Haydi atabileceklerinizi atın" dedi.

ğerlerinin üstüne suç atamayacak duruma gelmelerini isteme anlamı taşıyordu. Bu sözleriyle o, âdeta son tercihlerini şirkte ısrar yönünde kullanmaları halinde hiçbirinin kurtulamayacağı çok kapsamlı ilâhî bir cezaya çarptırılacaklarının işaretini veriyordu. Bu arada, Hz. Nûh'un onlardan, alaylı bir üslûpla "ortakları" olarak nitelediği, aslı esası olmayan tanrılarını da bu kararı alırken yanlarında bulundurmalarını istemesi, bir taraftan tapındıkları o varlıkların sorumluluk üstlenip üstlenemediğini ve yardım vaadinde bulunup bulunamadığını test etmeye çağırdığı, diğer taraftan kendisinin onlara da meydan okuduğu şeklinde yorumlanabilir.

1 Daha sonra gelenlerden birçoğu da peygamberlerini yalancı saymaya devam etmiş, ya inatları yüzünden veya çıkarları uğruna hakikati kabullenmeye bir türlü yanaşmamışlar, bu taşkınlıkları yüzünden kalpleri artık gerçekleri idrak yeteneğini yitirir hale gelmiştir; bu durum Kur'an'ın birçok yerinde -kısmen farklı lafızlarla olmak üzere- "Allah'ın kalplere mühür vurması" şeklinde ifade edilmiştir (bu konuda ayrıca bk. Bakara 2/7).

81. Onlar hünerlerini ortaya koyunca Mûsâ şöyle dedi: "Asıl bu sizin ortaya koyduğunuz sihirdir. Allah onu mutlaka boşa çıkaracaktır. Kuşkusuz Allah bozgunculuk edenlerin işini düzeltmez.
82. Allah, günaha batmış olanlar hoşlanmasa da, sözleriyle gerçeği ortaya çıkarır."
83. Hâsılı, Mûsâ'nın kavminden ancak az sayıda insan, Firavun ve adamlarının kendilerine kötülük edeceğinden korka korka Mûsâ'ya iman etti. Çünkü Firavun o topraklarda gerçekten güç ve iktidar sahibiydi, üstelik kötülükte sınır tanımaz biriydi.
84. Mûsâ "Ey kavmim!" dedi, "Eğer Allah'a iman ettiyseniz, gerçekten O'na teslim olduysanız, artık yalnız O'na güvenip dayanın."
85. Onlar da şöyle karşılık verdiler: "Yalnız Allah'a dayanıp güvendik. Rabbimiz! Bizi o zalimler için imtihan aracı kılma!
86. Merhametinle bizi o inkârcılar güruhundan kurtar."
87. Mûsâ'ya ve kardeşine şöyle vahyettik: "Kavminiz için Mısır'da evler hazırlayın, evlerinizi ibadet mahalli yapın ve namazı kılın. (Ey Mûsâ!) İnananları müjdele."
88. Mûsâ, "Rabbimiz!" dedi, "Sen Firavun'a ve adamlarına dünya hayatında ihtişam ve servet verdin; insanları senin yolundan saptırsınlar diye mi yâ rab! Ey rabbimiz! Artık onların servetlerini silip yok et, kalplerine sıkıntı ver; elem veren cezayı görmedikçe iman etmesinler de görsünler!"[1]

---

1 Özellikle gramer açısından yapılan tercihler sebebiyle bu âyetteki ifadelere değişik mânalar verilmiştir. Peygamberlerin insanların iman etmeleri ve hidayete ermeleri için çaba harcamakla görevli oldukları esasıyla tam olarak bağdaşmayan bazı yorumları takiben şöyle bir izah yapılmaktadır: Bir peygamber Allah'ın izni olmadan kavmine bedduada bulunmaz, Allah da onlar arasında iman edecek hiç kimsenin bulunmadığını bildiği için buna müsaade eder. Nitekim Hz. Nûh'un kavmine bedduada bulunması da böyle olmuştur. Kanaatimize göre, Hz. Mûsâ'nın duasında onların servetlerinin ellerinden alınmasına ilişkin bir ifade bulunmakla beraber, ardından gelen ifadeye dil açısından mutlaka beddua anlamı verilmesi gerekmemektedir. Sözün akışı ve bunun peygamber duası olduğu dikkate alındığında, kalplerinin imanı kabul etmez hale getirilmesini isteme mânasını izah da zorlaşır. Bu sebeple, İbn Âşûr'un şu açıklamasından da yararlanarak meâlde verdiğimiz anlamı tercih ediyoruz: Âyette kalplerle ilgili olarak kullanılan "şedd" fiili "sıkıntı verme, baskı yapma" gibi mânalara gelir. Burada kalplerin kapatılması veya mühürlenmesi anlamını taşıyan bir fiil kullanılmamıştır. Hz. Mûsâ hidayetlerine vesile olabilir düşüncesiyle, onları azdıran servetin ellerinden alınmasını, maddî mahrumiyetlerin ardından birtakım mânevî sıkıntıları derinden hissederek nefis muhasebesine imkân verecek bir hâlet-i rûhiye içine girmelerini dilemiştir (XI, 270-272).

89. Allah şöyle buyurdu: "İkinizin de duası kabul edildi; doğruluktan ayrılmayın ve sakın kendini bilmezlerin yoluna uymayın."[1]
90. Derken İsrâiloğulları'nı denizin öteki yakasına geçirdik. Firavun ve ordusu da haksız yere onlara saldırmak üzere peşlerine düşmüştü. Sonunda Firavun boğulmak üzereyken şöyle dedi: "Elhak inandım ki, İsrâiloğulları'nın iman ettiğinden başka tanrı yokmuş! Ben de artık kendini O'na teslim edenlerden biriyim."
91. Şimdi mi? Halbuki daha önce hep baş kaldırmış ve bozguncular arasında yer almıştın.
92. İşte bugün senin cesedini kurtaracağız ki, senden sonra gelenler için bir ibret olsun! İnsanların pek çoğu gösterdiğimiz delillerin bilincinde değildirler.[2]
93. Andolsun biz İsrâiloğulları'nı seçkin bir yere yerleştirdik ve onları güzel nimetlerle rızıklandırdık. Kendilerine ilim gelinceye kadar da ayrılığa düşmediler. Ayrılığa düştükleri konularda rabbin kıyamet günü aralarında hükmünü elbette verecektir.[3]
94. Şayet sana indirdiklerimizden şüphen varsa, senden önce kitabı okuyanlara sor. Rabbinden sana gelen, gerçeğin ta kendisidir, sakın şüphelenenlerden olma!
95. Asla Allah'ın âyetlerini yalan sayanlardan da olma, yoksa hüsrana düşenlerden olursun!

---

1 Bu âyet için tefsirlerde genellikle benimsenen yorum şöyledir: Allah Teâlâ her iki peygamberin dualarının kabul edildiğini bildirmiş; fakat Firavun ve adamlarının suda boğulmaları uzun yıllar sonra olacağından, Allah'ın vaadi gerçekleşinceye kadar bulundukları hakikat yolundan asla ayrılmamaları, görevlerine azimle devam etmeleri ve söz konusu vaadin hemen tahakkuku için aceleci davranıp kendini bilmezlerin yoluna uymamaları istenmiştir (Taberî, XI, 160-162; Şevkânî, II, 532-533). İbn Âşûr'a göre ise duanın kabul edilmesi, Firavun ve yakın çevresindekilerin mahrumiyetler ve sıkıntılar içine düşürülmeleri ve böylece Mûsâ'nın çağrısına karşı direnmelerinin temel sebebi olan ihtişam ve debdebelerini yitirmeleridir. Başka bazı âyetler de (A'râf 7/130, 133) buna işaret etmektedir (XI, 272-273). Kanaatimizce bu âyetlerdeki, "ders almaları için" ve "açık kanıtlar, mûcizeler" gibi ifadeler İbn Âşûr'un gerek duanın içeriği gerekse kabulünden maksadın ne olduğuyla ilgili yorumunu destekleyici niteliktedir.

2 Mısır'da firavunların cesetleri mumyalanarak koruma altına alınıyordu. Bu âyetten ise Hz. Mûsâ'ya karşı direnen ve denizde boğulan bu Firavun'un cesedinin mumyalanmadan, bir mûcize eseri korunmuş olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Cebelein mevkiinde, mumyalanmadığı halde bozulmamış bir ceset bulunmuştur. British Museum'da muhafaza edilen bu cesedin en az 3000 yıllık olduğu tesbit edilmiştir.

3 "İlim"den maksat, peygamberin tebliğ ettiği vahiydir. Daha önce bâtıl inançta birleşenler hak din gelince, içlerinden ona inananlarla ihtilafa düşmüşlerdir.

96-97. Şu bir gerçek ki, haklarında rabbinin hükmü kesinleşmiş olanlar kendilerine her türlü kanıt gelse bile, elem veren azabı görmedikçe iman etmezler.[1]
98. Keşke (o helâk edilen beldelerden) bir belde halkı iman edip de imanı kendisine yarar sağlasaydı! Ama Yûnus'un kavmi hariç. Nitekim onlar iman edince dünya hayatındaki zillet azabını üstlerinden kaldırmış ve kendilerine belirli bir süreye kadar yaşama imkânı vermiştik.[2]
99. Eğer rabbin dileseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi topluca iman ederdi. Hal böyleyken, mümin olsunlar diye sen tutup insanları zorlayacak mısın![3]
100. Allah'ın izni olmadıkça hiç kimsenin inanması mümkün değildir. O, akıllarını kullanmayanları inkâr bataklığında bırakır.[4]
101. De ki: "Bir bakın da görün, göklerde ve yerde neler var?" Fakat iman etmeyecek topluma ne o kanıtların ne de uyarıların yararı olabilir.
102. Aslında onlar kendilerinden önce gelip geçenlerin günlerinin benzerini beklemekteler. De ki: "Bekleyin bakalım, ben de sizinle beraber bekliyorum!"
103. Sonra peygamberlerimizi ve iman edenleri kurtarırız. İşte böyle; inananları kurtarmak bize düşer.

---

1 Allah'ın ezelî ilmiyle bu tür kimseleri bilmesi imtihan düzenini bozan bir husus olmadığı gibi, Allah'ın bilgisi bizim mahiyetini kavrayabileceğimiz bir bilgi de değildir. Aksine buradaki bildirim, ilâhî yasanın işletileceğinden emin olunmasını sağlayan bir vaad anlamı da taşımaktadır (ayrıca bk. 88. âyet).

2 Hz. Nûh, Mûsâ ve Hârûn'un mücadelelerine, insan tabiatının hakikatlere karşı direnen tarafına işaret edilmiş; fakat bunun insanlık için değişmez bir kader olmadığını, iradesini doğru yönde kullananlar için de kurtuluşun mukadder olduğunu göstermek üzere Yûnus kavmi örnek gösterilmiştir. Böylece Hz. Peygamber'e ve onu izleyecek tebliğci ve eğitimcilere her iki yolun yolcuları bulunduğu hatırlatılarak, inkârcılıkta ve kötülükte direnenler karşısında teselli, tevhid mücadelesine devamdan yılmamak gerektiği açısından da moral ve ümit verilmiştir (Hz. Yûnus ve başından geçenler hakkında bk. Sâffât 37/139-148).

3 Önceki âyetlerde (95-98) belirtilen hususları teyit eden bu âyetlerde, evrendeki düzenin ve en üstün kudretin Allah'a ait olduğu hakikatinin daima göz önünde tutulması gerektiği vurgulanmakta; Hz. Peygamber'den, inkârcılıkta direnenler karşısında mâneviyatını bozmaması istenmektedir. Ayrıca bu âyetler, başkalarını zorla imana getirme çabası içine girenlerin kendi iradelerini Allah Teâlâ'nın iradesi üstüne çıkarmaya çalışmak gibi bir yanlışlığa düşmüş olacakları uyarısında bulunmaktadır.

4 Allah'ın izni olmadan hiç kimsenin iman etmeyeceği hususunun hemen ardından Allah'ın, akıllarını kullanmayanları inkâr bataklığında bırakacağını bildirilmesi; yaratanın Allah Teâlâ, seçme kararını verecek olanın ise insan olduğunu, bir başka anlatımla, insanın imanla ilgili sorumluluğunun akıl nimetini yerli yerince kullanıp kullanmamasından kaynaklandığını açıkça ortaya koymaktadır.

104. De ki: "Ey insanlar! Eğer benim dinim hakkında şüpheniz varsa bilin ki sizin Allah'ı bırakıp da taptıklarınıza ben tapmam; ben ancak, sizin hayatınızı sona erdirecek olan Allah'a kulluk ederim. Bana müminlerden olmam emredildi."
105. "Ve yüzünü hak dine çevir, sakın müşriklerden olma!" buyuruldu.[1]
106. Allah'ı bırakıp sana yararı da zararı da olmayan varlıklara tapma; bunu yaparsan, kuşkusuz kendine yazık edenlerden olursun.
107. Allah sana bir zarar verecek olursa, onu O'ndan başka giderecek yoktur. O senin hakkında bir iyilik dilerse onun lutfunu engelleyebilecek de yoktur. Bunu kullarından dilediğine nasip eder. Bağışlayan ve esirgeyen O'dur.
108. De ki: "Ey insanlar! İşte size rabbinizden gerçek gelmiştir. Artık kim doğru yolu tutarsa kendi lehine bu yolu seçmiş, kim de saparsa kendi aleyhine sapmış olur. Ben sizin adınıza hareket edecek değilim.[2]
109. Sana ne vahyedilirse ona uy ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret. O hüküm verenlerin en hayırlısıdır.

11. HÛD SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 52, âyet sayısı 123'tür. Mekke döneminin son yılında nâzil olan sûre, adını 50-60. âyetlerde Âd kavmine peygamber olarak gönderildiği bildirilen Hûd'dan alır. Yûnus sûresinin devamı mahiyetinde olan Hûd sûresinde ağırlıklı olarak Allah'ın varlığı, birliği, vahiy gerçeği ve peygamberlik olgusunun gelmiş geçmiş toplumlardaki görünümü ele alınmakta, bazı peygamberlerin kıssaları anlatılmakta; Kur'an'ın mûcize oluşu ve âhiret hayatıyla ilgili konulara yer verilmektedir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Elif-lâm-râ. Bu, hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olan Allah tarafından âyetleri sağlam kılınmış, sonra da şu şekilde açıklanmış bir kitaptır:
2. Allah'tan başkasına ibadet etmeyin. -Kuşkusuz ben de O'nun tarafından size gönderilmiş bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim.-

1 "Hak din" diye çevirdiğimiz hanîf kelimesi hakkında ayrıca bk. Bakara 2/135.
2 107-108. âyetler birlikte değerlendirildiğinde şu sonuca ulaşılır: İnsan bir taraftan kendi sorumluluğunu göz ardı etmeden üzerine düşeni yerine getirmeye çalışırken, bir taraftan da hiçbir güç ve iradenin Allah'ın güç ve iradesine sınır getiremeyeceğinin bilincinde olmalı ve yalnız O'ndan yardım dilemeli, O'na sığınmalıdır.

3. Rabbinizden mağfiret dileyin, sonra O'na tövbe edin. Allah da sizi belirlenmiş bir süreye kadar dünya nimetlerinden güzelce yararlandırsın, fazlasını yapan herkese de iyiliğinin karşılığını versin. Eğer yüz çevirirseniz, ben sizin başınıza gelecek o dehşetli günün azabından korkarım.
4. Dönüşünüz yalnız Allah'a olacaktır; O her şeye kādirdir.[1]
5. Bakınız! Onlar içlerindekini ondan gizlemek için sırtlarını dönerler. Bilesiniz ki elbiselerine büründükleri zaman dahi Allah onların gizlediklerini de açığa çıkardıklarını da bilir; çünkü O kalplerin içini bilendir.[2]
6. Yeryüzünde kımıldayan hiçbir canlı yoktur ki rızkı Allah'ın üzerine olmasın! Allah onların halen bulunduğu yeri de emanet olarak konulacağı yeri de bilir; hepsi apaçık kitapta vardır.[3]
7. Arşı, su üzerinde iken hanginizin daha güzel davranacağını denemek için gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur. Eğer sen, "Öldükten sonra mutlaka diriltileceksiniz" desen kâfirler derhal, "Bu büyü gibi bir düzmecedir" derler.[4]
8. Andolsun, eğer biz onlardan azabı belirli bir süreye kadar ertelesek mutlaka, "Onu engelleyen nedir?" derler. Bilesiniz ki onlara azap geldiği gün artık ondan kurtulmaları mümkün değildir. Alay etmekte oldukları şey kendilerini çepeçevre kuşatacaktır.

---

1 1. âyette "âyetlerin sağlam kılınması"ndan maksat, onların hem lafız hem de anlam bakımından bozukluk, eksiklik ve çelişkiden uzak bulunması, başka bir kitap tarafından hükmünün kaldırılmamış olmasıdır. Âyetlerin "açıklanmış" olması ise şu şekillerde de yorumlanmıştır: a) Kur'an'ın sûrelere, sûrelerin âyetlere ayrılmış, âyetlerin de farklı konulara ait olması; b) Âyetlerde insanların dünya ve âhiret hayatlarında muhtaç oldukları şeylerin, ana hatlarıyla açıklanmış olması; c) Âyetlerin yirmi üç yılda ihtiyaçlara göre parça parça inmiş olması.

2 Müşriklerin elbiselerine bürünmeleri mecazi anlamda olup Hz. Peygamber'in Allah'tan getirdiği gerçeklere karşı duyarsız kaldıklarını ve kabul etmediklerini ifade eder.

3 "Halen bulunduğu yer" diye çevrilen müstekar ve "emanet olarak konulacağı yer" diye çevrilen müstevda' kelimelerinden birincisi, "canlının bu dünya üzerinde bulunduğu yer", ikincisi ise yeryüzündeki istikrarından önce "babanın sulbünde veya ananın rahminde bulunduğu yer" yahut müstekar, "hayatta iken bulunduğu yer" müstevda' ise "öldükten sonra konulacağı yer" olarak açıklanmıştır. "Apaçık kitap" ise Allah'ın ezelî ilmi veya levh-i mahfûz olarak yorumlanmıştır (bk. Râzî, XVII, 186).

4 "Allah'ın arşının su üzerinde olması"ndan maksadın ne olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Âyette göklerin ve yerin yaratılış hikmeti açıklanmıştır ki o da, bu âlemde yaşayacak olan insanların hangisinin daha güzel amel edeceğinin denenmesidir. İnsanın yaratılış hikmeti yaratana kulluk etmektir (bk. Zâriyât 51/56; göklerin ve yerin altı günde yaratılması ve arş hakkında bk. A'râf 7/54).

9. Eğer insana tarafımızdan bir nimet tattırır da sonra ondan çekip alırsak tamamen ümitsizliğe düşer, nankörleşir.
10. Eğer başına gelen bir sıkıntıdan sonra ona bir nimet tattırırsak, "(Oh!) Kötü durumlar benden uzaklaşıp gitti" der. Artık onun bütün yaptığı sevinmek ve övünmektir.
11. Ancak sabredip, dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar böyle değildir. İşte onlar için bir bağış ve büyük bir mükâfat vardır.
12. "Ona bir hazine indirilse veya onunla beraber bir melek gelse ya!" demelerinden dolayı canın sıkılarak sana vahyedilen âyetlerin bir kısmının tebliğini terkedecek değilsin ya! Sen ancak bir uyarıcısın. Allah her şeye vekildir.[1]
13. Yoksa "Kur'an'ı kendisi uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Eğer doğru söylüyorsanız Allah'tan başka çağırabildiğiniz herkesi yardıma çağırın da, siz de onun gibi uydurulmuş on sûre getirin!"[2]
14. Eğer size cevap veremezlerse, bilin ki Kur'an ancak Allah'ın ilminin eseri olarak indirilmiştir ve O'ndan başka tanrı yoktur; hâlâ teslim olmayacak mısınız?
15. Kim dünya hayatı ve onun ziynetini istiyorsa, orada onlara işlerinin karşılığını eksiksiz veririz; orada onlar hiçbir zarara uğratılmazlar.
16. Onlar, âhirette paylarına ateşten başka bir şey düşmeyen kimselerdir. Dünyada ürettikleri boşa gitmiştir; yapıp ettikleri de geçersizdir.
17. Rabbinden gelmiş açık bir delile dayanan kimse (hiç ötekiler gibi olur mu)? Bu delili de rabbinden gelen bir şahit izliyor; ayrıca ondan önce de bir önder ve rahmet olarak Mûsâ'nın kitabı var. İşte bunlar ona inanırlar; çeşitli gruplardan onu inkâr edenlerin varacağı yer ise cehennem ateşidir. Bundan şüpheniz olmasın; bu rabbin tarafından bildirilmiş bir gerçektir; fakat insanların çoğu inanmazlar.[3]

---

1 Müşrikler, "Muhammed madem peygamberdir, o halde gökten kendisine bir hazine indirilmeli, o da geçim sıkıntısından kurtulmalı veya beraberinde kendisinin peygamber olduğunu tasdik edecek bir melek gelmelidir!" diyorlardı. âyette Resûl-i Ekrem'in mâneviyatını yükseltmek üzere, onun bu sözlere aldırış etmeyip tebliğ görevini kararlı biçimde sürdüreceği ifade edilmektedir.

2 İnkârcılar Kur'an'ın, Hz. Muhammed'in uydurduğu düzmece bir kitap olduğunu iddia ediyorlardı. Âyet bir insanın böyle üstün meziyetlerle donatılmış bir kitabı getirmesinin mümkün olduğuna inanıyorlarsa Allah'tan başka yardıma çağırabilecekleri yüksek düzeyli edip, şair ve benzeri kimseleri de çağırarak Kur'an'ın sadece on sûresinin benzerini getirmelerini istemek suretiyle onlara meydan okumaktadır. Daha sonra gelen âyetlerde (bk. Yûnus 10/38; Bakara 2/23) bir sûrenin benzerini ortaya koymaları istenmiş, fakat gerek o dönemde gerekse daha sonra kimse bunu başaramamıştır.

3 Müfessirlerin bir kısmına göre buradaki delilden maksat, İslâm'ın hak din olduğuna dair kişinin, kendi varlığından ve kâinatın nizamından çıkardığı aklî delil-

18. Yalan sözlerle Allah'a iftira edenden kim daha zalimdir? Onlar (kıyamet gününde) rablerinin huzuruna çıkarılacaklar, şahitler de "İşte bunlar rablerine iftira edenlerdir" diyecekler. Bilin ki, Allah'ın lâneti zalimlerin üzerine olacaktır!
19. O zalimler, Allah yolundan alıkoyan ve onu eğri göstermeye çalışanlardır; âhireti inkâr edenler de işte bunlardır.
20. Onlar yeryüzünde (Allah'ı) âciz bırakacak değillerdir; kendilerini Allah'ın azabından koruyabilecek yardımcıları da yoktur; cezaları kat kat olacaktır. Çünkü onlar (ilâhî ışığa arkalarını döndüklerinden) ne görebiliyorlar ne de işitebiliyorlardı.
21. İşte kendilerine yazık edenler bunlardır; uydurdukları (tanrılar) da yanlarından kaybolup gitti.
22. Şüphesiz bunlar, âhirette en çok ziyana uğrayanlardır.
23. İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapan ve rablerine gönül huzuruyla teslim olanlara gelince, işte onlar cennetliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.
24. Bu iki grubun durumu, kör ve sağır olan kimse ile gören ve işiten kimsenin durumuna benzer. Bunlar eşit olur mu? Hâlâ ibret almıyor musunuz?[1]
25-26. Gerçek şu ki biz Nûh'u kavmine elçi olarak gönderdik; şöyle dedi: "Allah'tan başkasına tapmayın!" diye size gönderilmiş açık bir uyarıcıyım. Doğrusu ben, başınıza gelecek can yakıcı bir günün azabından korkuyorum" dedi.[2]

---

dir. Şahitten maksat vahyin ilâhî oluşunu ispat eden Kur'ân-ı Kerîm, Mûsâ'nın kitabından maksat ise Tevrat'tır.
Bazı müfessirlere göre ise delilden maksat Kur'ân-ı Kerîm, şahitten maksat da Cebrâil'dir. Buna göre âyet şöyle yorumlanır: İslâm'ın hak din olduğunu tebliğ eden Muhammed aleyhisselâmın elinde delil olarak Kur'an bulunmakta, Cebrâil de şahit olarak bu Kur'an'ı Hz. Peygamber'e okumakta ve tasdik etmektedir. Mûsâ'nın kitabı Tevrat ise Hz. Muhammed'in peygamber olarak geleceğini müjdelemiştir.
"Çeşitli gruplar", İslâm'a ve Kur'an'a veya genel olarak peygamberlere inanmayanlardır (bk. Ahzâb 33/22). Bu gruplar yahudi ve hristiyanlar gibi kitabî bir dine mensup olanlardan meydana gelebileceği gibi putperest veya dinsizlerden de olabilir.

1 Dinin gerçeklerini inkâr edenlerin durumu görme ve işitme duyularından mahrum kimselerin, inananların durumu da gören ve işiten kimselerin durumuna benzetilerek insanlar düşünmeye davet edilmiştir. Bunlar gerçekleri görme, işitme, anlama, kabullenme ve faydalanma hususunda eşit olamayacakları gibi gerek Kur'an'dan gerekse kevnî âyetlerden faydalanma ve doğru yolu bulma hususunda da eşit değillerdir.

2 Nûh aleyhisselâm Âdem'in oğlu Şît'in neslinden Lamek'in oğlu olup uzun yıllar kavmini dine davet etmesine rağmen kavmi onun davetini kabul etmedi ve

27. Kavminin ileri gelen inkârcıları, "Biz seni sadece bizim gibi bir insan olarak görüyoruz. Sana sığ görüşlü ayak takımımızdan başkasının uyduğunu da görmüyoruz. Sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de kabul etmiyoruz, bilâkis sizin yalancı olduğunuz kanaatini taşıyoruz" dediler.[1]
28. Nûh şöyle dedi: "Ey kavmim! Bir de şöyle düşünün: Ya benim, rabbimden gelmiş açık bir delilim varsa ve O kendi katından bana rahmet vermiş de siz bunu anlamamışsanız! Siz rahmeti istemediğiniz halde biz sizi ona zorlayabilir miyiz?
29. Ey kavmim! Buna karşılık sizden herhangi bir mal istemiyorum. Benim ecrim sadece Allah'a aittir. (Siz istiyorsunuz diye) ben iman edenleri kovacak değilim; onlar (imanları sayesinde) rablerine kavuşacaklardır. Fakat ben sizi bilgisizliğe gömülmüş bir topluluk olarak görüyorum.[2]
30. Ey kavmim! Onları kovarsam, beni Allah'a karşı kim koruyabilir? Düşünmüyor musunuz?[3]
31. Size, 'Allah'ın hazineleri benim yanımdadır' demiyorum, gaybı da bilmem, melek olduğumu da söylemiyorum. Sizin hor gördüğünüz kimseler için, 'Allah onlara faydalı şeyler vermeyecektir' diyemem. Onların içlerinde olan şeyi Allah daha iyi bilir. Bunları yaparsam gerçekten zalimlerden olurum!"[4]

---

kendisini sapkınlıkla itham etti (A'râf 7/60); hatta tebliğ faaliyetine son vermediği takdirde onu taşlayarak öldüreceklerine dair tehditte bulundu (Şuarâ 26/116). Sonunda Hz. Nûh, "Artık yenik düştüm; yardımını esirgeme!" diye Allah'a yalvarmaya başladı (Kamer 54/10). Bunun üzerine Allah inananları Nûh ile birlikte gemiye bindirerek kurtardı, diğerleri de tûfanda boğuldular (Şuarâ 26/117-120).

1 "İleri gelenler" yani "kavmin zenginleri ve soylularından oluşan eşraf ve lider kesimi", üstünlüğü zenginlik ve adamların çokluğunda gördükleri için Nûh'a inanan sıradan insanları küçümsediler. Halbuki peygamberlere ilk inananların çoğu, toplumun alt tabakalarına mensup köleler, yoksular ve ezilenlerden oluşuyordu.

2 Bilgisiz ve inançsız olanlar bilgi ve iman sahiplerine karşı tahammülsüz olabiliyorlar. Allah ve peygamberleri katında değerli olanlar inançsız zenginler, şöhret ve makam sahipleri değil, iman, ibadet ve güzel ahlâk ile Allah'ın rızasını kazananlardır.

3 Hz. Nûh'un kavmine verdiği cevaptan anlaşılacağı üzere aristokrat müşrikler fakir müminlerle aynı mecliste bulunmayı içlerine sindiremiyorlardı. Bu sebeple Hz. Nûh'un çağrısını kendisiyle baş başa tartışmak maksadıyla fakir müminleri yanından kovmasını istediler. Böyle bir teklif Allah'ın emrine aykırı olduğu gibi aklıselime de aykırıydı; insanlık şerefiyle bağdaşmayan bu teklifi kabul ettiği takdirde Allah'ın azabını hak edeceğini bilen Hz. Nûh, bunun büyük bir haksızlık olacağına işaret etmiştir.

4 Müşriklerin anlayışına göre bir kimsenin peygamber olabilmesi için zengin olması, gaybı bilmesi, özellikle melek olması gerekir ki beşerin bilemediğini bilsin, yapamadığını da yapsın!

32. Dediler ki: "Ey Nûh! Gerçekten bizimle tartıştın ve bize karşı çok mücadele ettin. Eğer doğrulardan isen, kendisiyle bizi tehdit ettiğin azabı başımıza getir!"
33. Nûh dedi ki: "Onu size ancak dilerse Allah getirir. Siz (O'nu) âciz bırakamazsınız.
34. Eğer Allah sizi azgınlığınızın içinde bırakmayı dilemişse, ben size öğüt vermek istesem de öğüdüm size fayda vermez. O sizin rabbinizdir ve O'na döndürüleceksiniz."[1]
35. Yoksa, "Bunu o kendisi uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Eğer onu uydurduysam sorumluluğu bana aittir. Fakat benim sizin işlediğiniz günahtan sorumluluğum yoktur."
36. Nûh'a vahyolundu ki: "Kavminden daha önce iman etmiş olanlardan başkası artık inanmayacak. Sakın onların yaptıklarına üzülme!
37. Bizim gözetimimiz altında ve öğrettiğimiz şekilde gemiyi yap, haktan sapanlar için bana başvuruda bulunma! Onlar boğulacaklar!"
38. Nûh gemiyi yaparken, kavminin ileri gelenleri yanına uğradıkça onunla alay ediyorlardı. Dedi ki: "Bizimle alay ediyorsanız edin bakalım! Ama bilin ki sizin alay ettiğiniz gibi (günü gelecek) biz de sizinle öyle alay edeceğiz!
39. Rezil edecek bir cezaya kimin çarptırılacağını, sürekli azabın kimin başına geleceğini yakında göreceksiniz!"
40. Nihayet emrimiz geldi ve sular coşup yükseldi. Nûh'a dedik ki: "Her türden (hayvan) birer çift ile -daha önce haklarında hüküm verilmiş olanlar dışında- aileni ve iman edenleri gemiye bindir!" Zaten onunla birlikte pek azı iman etmişti.[2]

---

1 Allah'ın insanları azgınlıkları içinde bırakmayı dilemesinden maksat, imtihan gereği ve ilâhî sünnetin (kanun) bir uygulaması olarak sapmaya yönelenlere izin ve imkân vermesidir. Azgınlıktaki ısrarları sebebiyle Allah bir kavmin maddî, mânevî ve ahlâkî bakımdan bozulmasını, kokuşup çökmesini murat etmişse peygamberin nasihati o topluma fayda vermez.

2 "Sular coşup yükseldi" şeklinde tercüme ettiğimiz fâre't-tennûr, fışkırarak yeryüzünü kaplayan azgın suları ve selleri ifade eder. Aynı ifade "Allah'ın gazabı şiddetlenince" veya azabın sabaha doğru geldiğini ifade etmek için "şafak atınca, sabah olunca" şeklinde de tercüme edilmiştir.
Hz. Nûh geminin yapımını tamamlayınca önceden belirlenmiş olup beklenen azabın gelmekte olduğuna dair belirtiler gözükmeye başladı. Yerlerin ve göklerin kapıları açıldı. Yerden sular fışkırıyor, gökten sular boşalıyordu (bk. Kamer 54/11-12). Allah, Nûh'a -erkekli dişili olmak üzere- evcil veya yabani hayvanlardan birer çiftini gemiye bindirmesini, boğulmayı hak etmiş olanların dışında ailesini ve iman edenleri de gemiye almasını buyurdu. Ailesinden maksat eşleri, çocukları ve bunların eşleridir. Kaynaklar Nûh'un Hâm, Sâm, Yâfes ve Yâm adlarında dört oğlu olduğunu kaydetmektedir (Taberî, XII, 42-45); suda boğulan Yâm'dır.

41. Nûh, "Haydi gemiye binin! Yüzerken de dururken de Allah'ın adını anın. Şüphesiz ki rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir" dedi.
42. Derken gemi onları, dağlar gibi dalgalar arasında götürmeye başladı. Nûh, uzak duran oğluna, "Haydi yavrum gel, sen de bizimle birlikte gemiye bin, kâfirlerle beraber olma!" diye seslendi.
43. Oğlu, "Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım" diye cevap verdi. Nûh dedi ki: "Bugün Allah'ın hükmünden ancak O'nun esirgedikleri kurtulacaktır" derken aralarına dalga giriverdi, böylece o da boğulanlardan oldu.
44. (Sonra) "Ey toprak suyunu yut! Ey gök sen de tut!" denildi. Su çekildi; hüküm yerini buldu; gemi Cûdî'nin üzerine oturdu; "Zalimlerin topunun canı cehenneme!" denildi.[1]
45. Nûh rabbine şöyle seslendi: "Ey rabbim! Şüphesiz oğlum da ailemdendir. Senin vaadin elbette haktır. Sen hâkimlerin en âdilisin" dedi.
46. Allah buyurdu ki: "Ey Nûh! O senin ailenden değildir. Çünkü onun yaptığı iyi olmayan bir iştir. Sakın hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi benden isteme! Ben cahillerden olmayasın diye sana öğüt veriyorum."
47. Nûh dedi ki: "Ey rabbim! Ben, senden hakkında bilgi sahibi olmadığım bir şeyi istemekten yine sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve esirgemezsen, kaybedenlerden olurum!"[2]
48. Denildi ki: "Ey Nûh! Sana ve seninle beraber olan gruplar üzerine bizden selâm ve bereketlerle gemiden in! İleride, bir süre faydalandıracağımız, sonra tarafımızdan can yakıcı bir azapla cezalandırılacak topluluklar da olacaktır.
49. (Ey peygamber!) İşte bu anlatılanlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Bundan önce onları ne sen biliyordun ne de kavmin! Sabret, çünkü iyi son günahtan sakınanlarındır.

---

1 Cûdî dağı Güneydoğu Anadolu bölgesinde Irak sınırına 15 km. uzaklıkta, Dicle ırmağının kıyısında bulunan Cizre'nin 32 km. kuzeydoğusunda, Şırnak il merkezine 17 km. mesafededir. Konuyla ilgili tarihî bilgi ve rivayetler, âyette geminin "üzerine oturduğu" bildirilen Cûdî dağının bu dağ olduğu şeklindeki kanaati destekler mahiyettedir (bk. Hikmet Tanyu, "Cûdî Dağı", DİA, VIII, 79).

2 Hz. Nûh, inkârcı oğlunun da boğulmaktan kurtarılacağı vaad edilen ailesi arasında olduğunu düşünerek onun kurtulması için de niyazda bulundu; ancak Allah Teâlâ iman etmeyen oğlunun Nûh ailesinden sayılmadığını bildirerek onu uyardı. Bu uyarı Hz. Nûh'un iman zaafına düştüğü anlamına gelmez. Nitekim bu uyarıya verdiği karşılık onun Allah'a teslimiyetinin ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. Şüphesiz o da bir beşer olarak çocuk sevgisi ve benzeri insanî duygulara sahipti; oğlunun kurtuluşu için Allah'a yalvarması da bundan kaynaklanıyordu.

50. Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; O'ndan başka tanrınız yoktur; siz sadece uydurmaktasınız.[1]
51. Ey kavmim! Bunun karşılığında ben sizden bir ücret istemiyorum; benim hizmetimin karşılığı ancak beni yaratana aittir. Hâlâ aklınızı kullanmıyor musunuz?
52. Ey kavmim! Rabbinizden bağışlanmayı dileyin, sonra O'na tövbe edin ki üzerinize bolca yağmur göndersin ve kuvvetinize kuvvet katsın; sakın günahkârlar olup Allah'tan yüz çevirmeyin!"
53. Dediler ki: "Ey Hûd! Bize açık bir mûcize getirmedin; biz senin sözünle tanrılarımızı bırakacak değiliz; biz sana iman edecek de değiliz.
54-55. 'Tanrılarımızdan biri senin aklını almış!' demekten başka söyleyeceğimiz söz yok!" Hûd dedi ki: "Ben Allah'ı şahit tutuyorum; siz de şahit olun ki sizin Allah'ı bırakıp da O'na ortak koştuklarınızdan uzağım. Haydi hepiniz bana tuzak kurun, bana aman vermeyin!
56. Ben, benim de rabbim, sizin de rabbiniz olan Allah'a dayandım. Çünkü her canlının kontrolü O'nun elindedir. Şüphesiz rabbimin yolu dosdoğru yoldur.[2]
57. Eğer sırt çevirirseniz bilin ki size ulaştırmakla görevli olduğum şeyi size bildirdim. Rabbim yerinize başka bir kavmi getirebilir. Siz O'na hiçbir engel çıkaramazsınız. Şüphesiz rabbim her şeyi gözetendir."
58. Emrimiz gelince, Hûd'u ve onunla beraber iman edenleri katımızdan bir rahmetle kurtardık, böylece onları ağır bir azaptan da kurtardık.[3]

---

1 Âd kavmi Yemen'de Uman ile Hadramut arasındaki bölgede yaşamış eski bir Arap toplumudur. Müfessirler Âd kavmini Âd-ı Ûlâ (birinci Âd) ve Âd-ı Uhrâ (ikinci Âd) olmak üzere iki kısma ayırırlar. Hz. Hûd'un peygamber olarak gönderildiği kavmin Âd-ı Ûlâ olduğunda ittifak vardır. İrem adında benzeri görülmemiş bir şehir kurmuşlardı; muhteşem sarayları, bağları, bahçeleri vardı, müreffeh bir şekilde yaşıyorlardı. Ancak doğru yoldan sapmış, putperest olmuşlardı, kendilerine gönderilmiş olan peygamberi dinlemedikleri için helâk olup tarih sahnesinden silindiler.
Hûd aleyhisselâm Âd kavminden olup Arap toplumuna gelen peygamberlerin ilki olduğu rivayet edilmektedir. Âyette "onların kardeşi" denilmesi onun aynı topluma veya akraba kabileye mensup olduğunu ifade eder. 150 yıl yaşadığı bildirilmektedir. Kabrinin Hadramut'ta veya Kâbe'nin civarında bulunduğu yolunda rivayetler vardır.

2 Hz. Hûd'un, bu sözleriyle Allah'ın izni olmadan kendisine kimsenin tuzak kurup kötülük yapamayacağına dair inancının tam olduğunu ifade etmek istediği anlaşılmaktadır.

3 Âd kavminin helâki konusunda bk. Kamer 54/19/20; Hâkka 69/6-7.

59. İşte Âd! Rablerinin âyetlerini inkâr ettiler; O'nun peygamberlerine âsi oldular ve her inatçı zorbanın emrine uydular.[1]

60. Onlar hem bu dünyada hem de kıyamet gününde lânete uğradılar. Evet Âd rabbini inkâr etti. Hûd'un kavmi Âd'ın canı cehenneme!

61. Semûd kavmine de kardeşleri Sâlih'i gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. O sizi yerden var etti ve size orayı mâmur hale getirme görevi verdi. O halde O'ndan mağfiret isteyin; sonra O'na tövbe edin. Şüphesiz rabbim yakındır, duaları kabul eder."[2]

62. Dediler ki: "Ey Sâlih! Sen bundan önce içimizde kendisine ümit bağlanan biriydin. Şimdi babalarımızın taptığı şeylere tapmaktan bizi engellemeye mi kalkışıyorsun? Doğrusu bizi davet ettiğin konuda ciddi bir şüphe içindeyiz."

63. Sâlih dedi ki: "Ey kavmim! Bir de şöyle düşünün: Ya ben rabbimden verilmiş apaçık bir delile dayanıyorsam ve O bana kendinden bir lutufta bulunmuşsa! Bu durum karşısında O'na âsi olursam beni Allah'a karşı kim korur? (Bu teklifinizle) siz benim ancak zararımı arttırmış olursunuz.[3]

64. Ey kavmim! İşte size mûcize olarak Allah'ın gönderdiği dişi deve. Onu bırakın Allah'ın mülkünde otlasın. Ona kötülük etmeyin; sonra sizi, yaklaşan bir azap yakalar."

65. Fakat Semûd kavmi, o deveyi hunharca öldürdü. Sâlih de, "Yurdunuzda üç gün daha yaşayın!" dedi. Bu, asla yalan olamayacak bir tehdit idi.[4]

---

1 Âyetler mûcizeleri de ifade eder.

2 Âd kavmiyle aynı soydan gelen Semûd kavmi de soyu kesilmiş eski bir Arap kabilesi olup Suriye ile Hicaz arasında bulunan Hicr'de yaşamışlardır. Bu kabileye gönderilmiş olan Hz. Sâlih'in, Hûd'dan sonra Arap ırkından gelmiş ikinci peygamber olduğuna inanılmaktadır (bk. Reşîd Rızâ, XII, 120).

3 Hz. Sâlih, tebliğ ettiği hak din konusunda aklî ve naklî delillere sahip olduğuna, Allah tarafından kendisine peygamberlik görevi verildiğine işaret ederek kavminden bu konuyu iyice düşünüp değerlendirmelerini istedi; kendisine verilen görevi yerine getirmeyip aksini yapmasının affedilmez bir günah olduğunu bildirdi.

4 Kavmi gittikçe sertleşerek Sâlih'i yalancılıkla suçlayıp onun büyülendiğini söylediler ve iddiasını kanıtlaması için mûcize göstermesini istedi (bk. Şuarâ 26/141, 153, 154). Bunun üzerine Sâlih, mûcize olarak deveyi gösterdi. Bu deveye herhangi bir kötülük yapmamaları hususunda kavmini uyarmasına rağmen, onlar bu uyarıya aldırış etmeyip 65. âyette ifade buyurulduğu üzere onu hunharca öldürdüler.

66. Emrimiz gelince Sâlih'i ve onunla beraber iman edenleri, bizden bir rahmet olarak, helâk olmaktan ve o günün zilletinden kurtardık. Şüphesiz rabbin kuvvetlidir, üstündür.
67. Zulmedenleri de o korkunç ses yakaladı, yurtlarında diz üstü çöküp kaldılar.
68. Sanki orada hiç oturmamışlardı. İşte böyle, Semûd kavmi rablerini inkâr etti. Vay Semûd'un haline!
69. Elçilerimiz İbrâhim'e müjdeyi getirip selâm vermişlerdi. O da "selâm" dedi, çok geçmeden (konuklarına) kızartılmış bir buzağı getirdi.
70. Ona el uzatmadıklarını görünce, onları yadırgadı ve onlardan dolayı içine bir korku düştü. "Korkma! Biz Lût kavmine gönderildik" dediler.[1]
71. Ayakta bekleyen karısı rahatlayıp güldü, hemen ona İshak'ı, İshak'ın ardından da Ya'kūb'u müjdeledik.
72. "Aman yâ rabbi! Ben bir yaşlı kadın, şu da ihtiyar kocam; bu halde ben çocuk mu doğuracağım? Doğrusu bu şaşılacak bir şey!" dedi.
73. Elçiler de "Allah'ın işine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmet ve bereketi üzerinizdedir, ey hâne halkı! Şüphesiz ki O, övülmeye lâyıktır, şanı yücedir" dediler.
74. İbrâhim'in korkusu geçip kendisine müjde de gelince Lût kavmi hakkında bizimle tartışmaya başladı.[2]
75. İbrâhim cidden ağır başlı, hassas ruhlu, kendini Allah'a vermiş biriydi.

---

1 Lût, Hz. İbrâhim'in kardeşi Haran'ın oğludur; Hz. İbrâhim ile birlikte Irak'tan ayrılmış, Lût gölü kıyısındaki Sodom'a yerleşmişti. Bu sebeple "Lût kavmi" tabiri Hz. Lût'un mensup olduğu kavmi değil onun, aralarında yaşamaya karar verdiği Sodom sakinlerini ifade etmektedir.
Hz. Lût, inkârcı oldukları gibi ahlâksızlık ve sapık ilişkiler içinde bulunan Sodom ve Gomore halkını ıslah etmekle görevlendirilmişti (bk. A'râf 7/80); ancak yöre halkı onun nasihatlerini dinlemediği için Allah Teâlâ onları helâk etmek üzere elçilerini gönderdi. Müfessirler bu elçilerin insan şekline girmiş melekler olduğunu kabul ederler. Melekler önce Filistin'de ikamet eden Hz. İbrâhim'e uğradılar; Lût kavmini helâk etmek için geldiklerini haber verdiler. Hz. İbrâhim'in, "Ama orada Lût da yaşıyor" demesi üzerine, inananların kurtulacağını söyleyerek onu rahatlattılar.

2 Hz. İbrâhim'in Allah ile tartışması mecazi anlamda olup Allah'ın gönderdiği elçilerle tartışmasını ifade eder. Lût kavminin yaşadığı şehirde müminler de bulunduğu için Hz. İbrâhim suçlularla birlikte onların da helâk olmasından korkuyor, bu sebeple azabın kaldırılması için meleklerle tartışıyor ve Allah'a yalvarıyordu.

76. "İbrâhim, bundan vazgeç; çünkü rabbinin emri gelmiştir. Onlara, geri çevrilmez bir azap mutlaka gelecektir" dediler.[1]
77. Elçilerimiz Lût'a geldiğinde, Lût onlardan dolayı huzursuz oldu, onlara karşı çaresizlik hissetti. "Zor bir gün!" dedi.
78. Lût'un kavmi koşarak ona geldi. Daha önce de o çirkin işleri yapıyorlardı. Lût, "Ey kavmim! Şunlar kızlarım; sizin için en nezih olanı onlarla evlenmektir. Allah'tan korkun ve misafirlerimin önünde beni rezil etmeyin! İçinizde aklı başında bir adam yok mu!" dedi.[2]
79. "Sen de biliyorsun ki bizim senin kızlarında gözümüz yok. Bizim ne istediğimizi pekâlâ biliyorsun" dediler.
80. Lût, "Keşke benim size karşı koyacak bir gücüm olsaydı veya güçlü bir desteğe dayanabilseydim!" dedi.[3]
81. Elçiler "Ey Lût! Biz rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla dokunamayacaklar. Sen gecenin bir vaktinde ailenle birlikte yola çık. Eşin hariç, sizden hiç kimse geride kalmasın. Çünkü onların başına gelecek olan, şüphesiz onun başına da gelecektir. Onlar için belirlenen zaman, sabah vaktidir. Sabah da yakın, değil mi?" dediler.[4]
82-83. Emrimiz gelince oranın altını üstüne getirdik ve üzerlerine sağanak halinde, rabbin katında işaretlenmiş taşlar yağdırdık. Böyle cezalar zalimlerin başından hiç eksik olmaz.
84. Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı gönderdik. Onlara şöyle dedi: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, O'ndan başka tanrınız yoktur. Ölçüyü, tartıyı eksik tutmayın. Ben sizi maddî bakımdan iyi bir durumda

---

1 Lût kavmi helâk olmayı hak etmişti. Melekler, artık kesinleşmiş bir azabın gelmekte olduğunu haber verdiler ve İbrâhim'den onların helâkini önleme gayretinden vazgeçmesini istediler.

2 Elçiler Sodom'a gelerek Lût'a misafir oldular. Hz. Lût, onların melek olduğunu bilmediği için kavminin onlara sarkıntılık edebileceğini düşünerek kaygılandı ve kavminin babası hükmünde olduğu için onların kızlarını kendi kızları yerinde kabul edip kavminin onlarla evlenmelerini teklif ederek misafirlerini korumaya çalıştı.

3 Hz. Lût burada yalnız ve garipti, bununla birlikte onları bu çirkin davranıştan vazgeçirmeye çalıştı; onlara Allah'tan korkmalarını öğütledi; fakat onlar peygamberin nasihatlerini dinlemediler.

4 Elçiler Hz. Lût'un üzüldüğünü görünce kimliklerini açıklayarak ona kavmini helâk etmek için geldiklerini bildirdiler. Bu arada yüce Allah, elçilere sarkıntılık etmek isteyenlerin gözlerini kör etti (Kamer 54/37). Lût'un aile fertleri dışında ona inanan kimse bulunmadığı için melekler onun iman etmemiş olan karısı dışındaki aile fertlerini alıp gecenin bir vaktinde şehri terketmesini istediler.

görüyorum; ama doğrusu hakkınızda kuşatıcı bir azap gününden de korkuyorum.[1]

85. Ey kavmim! Ölçüyü, tartıyı adaletle tam yapın; insanların mallarının değerini düşürmeyin, yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.

86. Eğer müminseniz Allah'ın bıraktığı (meşrû) kazanç sizin için daha hayırlıdır. Ben üzerinize bir bekçi değilim."[2]

87. Kavmi ise, "Ey Şuayb! Atalarımızın taptığı şeylerden yahut mallarımız hususunda dilediğimizi yapmaktan vazgeçmemizi sana ibadetin (dinin) mi emrediyor? Oysa sen uyumlu ve akıllı birisin!" dediler.

88. Şuayb de şöyle dedi: "Ey kavmim! Bir de şöyle düşünün: Ya benim, rabbimden açık bir delilim varsa ve O bana tarafından güzel bir nasip vermişse! Size yasakladığımı kendim yapmak niyetinde değilim. Ben sadece gücümün yettiği kadar ıslah etmek istiyorum. Fakat başarmam Allah'ın yardımına bağlıdır. Yalnız O'na dayanıyor ve O'na yöneliyorum.[3]

89. Ey kavmim! Sakın bana karşı muhalefetiniz sizi, Nûh kavminin veya Hûd kavminin yahut Sâlih kavminin başlarına gelenlerin benzeri bir musibetin başınıza gelmesine sebep olacak günahlar işlemeye sürüklemesin! Lût kavmi zaten sizden uzak değildir.[4]

---

1 Medyen, Hicaz-Suriye ticaret yolu üzerinde, Akabe körfezine yakın bir yerleşim merkezi idi. Halkı ise putperestliğinin yanında toplumsal ahlâk, özellikle ticaret ahlâkı bakımından bozulmuştu.

2 "Allah'ın bıraktığı kazanç" ifadesi, "Allah'a itaat etmek, Allah'ın öğüdü" şeklinde de anlaşılmıştır (İbn Kesîr, IV, 273; İbn Âşûr, XII, 139). Bu ifade Allah'ın helâlinden verdiği nimetin kalıcı, çeşitli yolsuzluklarla elde edilen malın ise geçici olduğuna da işaret eder. Zira helâl kazanç meşrû olduğu için erdemli kimselerin ona bir diyeceği olmaz; malı veren, alana karşı herhangi bir kin ve nefret duygusu beslemez; malı sahibinin elinden almak için fırsat kollamaz; dolayısıyla toplum mal ve can güvenliği içinde yaşar. Ayrıca helâlinden kazanılıp meşrû yerlere harcanan malın âhiretteki sevabı da ebedîdir. Oysa yolsuzlukla elde edilen mal toplumda kin ve nefret duygularını kamçılar; anarşiye, kan dökülmesine sebep olur; sonuçta mal da can da telef olur.

3 Allah tarafından verilen güzel rızıktan maksat, Hz. Şuayb'in, maddî ihtiyaçlarını karşılayacağı helâl mal olabileceği gibi peygamberlik görevi de olabilir. Şuayb bu ifadeleriyle doğru yol rehberinde bulunması gereken vasıfları özetlemiş bulunmaktadır; bunlar: a) Her şeyden önce bir delile yani Allah'tan gelmiş kitaba dayanması, b) İnsanlara söylediklerini öncelikle kendi nefsinde yaşaması, c) Başkalarına ettiği nasihatlere kendisi aykırı davranmaması, d) Sözüyle özü, kalbiyle amelinin birbirine uyması, e) Islahatçı, yapıcı ve düzeltici olması, f) Başarının yalnız Allah'tan geldiğine inanması.

4 Hz. Şuayb, âyette adları geçen kavimlerin peygamberlerine karşı takındıkları düşmanca tavır sebebiyle başlarına gelen felâketlerin bir benzerinin kendi kavminin başına gelmesinden endişe ettiği için onları uyardı. Özellikle Lût kav-

90. Rabbinizden bağışlanmayı dileyin, sonra O'na tövbe edin. Muhakkak ki rabbimin merhameti ve sevgisi boldur" dedi.
91. Medyenliler, "Ey Şuayb! Söylediklerinin çoğunu anlamıyoruz, ayrıca aramızda seni zayıf görüyoruz! Eğer kabilen olmasaydı, seni mutlaka taşlayarak öldürürdük. Bizim karşımızda sen güçlü biri değilsin" dediler.
92. Şuayb da, "Ey kavmim! Size göre benim kabilem Allah'tan daha mı hatırlı ki O'nu arkanıza atıp unuttunuz. Şüphesiz ki rabbim yaptıklarınızı kuşatmıştır.[1]
93. Ey kavmim! Elinizden geleni yapın! Ben de yapacağım! Kimin başına aşağılayıcı bir azap geleceğini ve (böylece) yalancının kim olduğunu yakında öğreneceksiniz! Bekleyin! Ben de sizinle beraber beklemekteyim" dedi.
94. Emrimiz gelince, Şuayb'ı ve onunla beraber iman edenleri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık; haksızlık edenleri de korkunç bir gürültü yakaladı, yurtlarında diz üstü çöküp kaldılar.[2]
95. Sanki orada hiç oturmamışlardı! İşte böyle, Semûd'un yıkıldığı gibi Medyen de yıkılıp gitti!
96-97. Gerçekten Mûsâ'yı da mûcizelerimizle ve apaçık bir delille Firavun'a ve onun adamlarına gönderdik; fakat onlar (Mûsâ'ya değil) Firavun'un emrine uydular; oysa Firavun'un emri isabetli değildi.
98. Firavun, kıyamet gününde kavminin önüne düşecek ve onları ateşe götürecektir. Gidilen o yer ne kötü!
99. Onların burada da kıyamet gününde de lânet peşlerini bırakmadı; verilen "ödül" ne kötü!

---

mini tarih sahnesinden silen felâketin üzerinden henüz çok zaman geçmediğini hatırlattı. Ayrıca Medyen şehri ile Lût kavminin yaşamış olduğu Sodom ve Gomore şehirleri coğrafî olarak birbirine çok yakındı.

1 Hz. Şuayb, kabilesinin güç ve kuvvetine değil, hiç kimsenin karşı koyamayacağı bir güce sahip olan Allah'a dayanıp güvendiğine işaret etti; Allah, bilgisi ve gücüyle her şeyi kuşattığı halde topluluğun Allah'tan korkmayıp kabilesinin hatırı için kendisine dokunmamasını kınadı. Oysa asıl korkulması gereken Allah'ın kuşatıcı gücüydü; nitekim O, Medyenliler'den önce bir kısmı tarih ve coğrafya olarak onlara yakın bulunan birçok topluluğu günahları yüzünden cezalandırıp yok etmişti.

2 Onları helâk eden bu gürültü, Semûd kavminde olduğu gibi kuvvetli ihtimalle deprem öncesi veya onunla birlikte gelen gürültüdür (bk. A'râf 7/91). Şuarâ sûresinde ise "gölge gününde" (muhtemelen güneş tutulduğu bir günde) onları azabın yakaladığı haber verilmiştir (26/189). Böylece peygambere isyan edip onu öldürmek isteyen Medyen halkı da Semûd kavmi gibi helâk olup gitmişlerdir.

100. İşte sana anlatmakta olduğumuz eski beldelerin haberleri! Kiminin izleri hâlâ ayakta, kimi de biçilip yere serilmiş.
101. Onlara biz zulmetmedik; onlar kendi kendilerine zulmettiler. Rabbinin hükmü geldiğinde Allah'ı bırakıp da taptıkları tanrıları onlara hiçbir şey sağlamadı; ziyanlarını artırmaktan başka bir işe yaramadı.
102. Rabbin, zulme sapan toplulukları yakaladığında işte böyle yakalar! Şüphesiz onun cezalandırması pek elem vericidir, pek çetindir!
103. İşte bunda, âhiret azabından korkanlar için elbette bir ibret vardır. O gün bütün insanların bir araya toplandığı gündür ve o gün olup bitenin gözle görüldüğü bir gündür.
104. Biz o günü sadece belli bir süreye kadar erteleriz.
105. O gün geldiğinde Allah'ın izni olmadan hiç kimse konuşamaz. Onlardan kimi bedbahttır, kimi mutlu!
106. Bedbaht olanlar ateştedirler, orada onlar her nefeste acıdan inleyip feryat ederler.
107. Rabbinin dilediği hariç, onlar gökler ve yer durdukça o ateşte ebedî kalacaklardır. Rabbin gerçekten istediğini yapar.[1]
108. Mutlu olanlara gelince onlar da cennettedirler. Rabbinin dilediği hariç, gökler ve yer durdukça onlar da orada kesintisiz bir lutuf olarak ebedî kalacaklardır.[2]
109. O halde onların tapmakta olduğu şeylerin (batıl olduğu) konusunda şüphen olmasın; onlar da daha önce babalarının tapındığı gibi tapınmaktan başka bir şey yapmıyorlar. Biz onların hak ettiklerini elbette eksiksiz olarak vereceğiz.

---

1 "Gökler ve yer durdukça" diye çevrilen ifadeyi müfessirler iki şekilde yorumlamışlardır: a) Bu cümle mecazi anlamda sonsuzluğu ifade eder. Buna göre âyet bedbahtların cehennemde ebedî olarak kalacaklarını gösterir. b) "Âhiretteki gökler ve yer durdukça" demektir. Âhiret sonsuz olduğuna göre bedbahtlar da cehennemde sonsuz olarak kalacaklardır.
"Rabbinin dilediği hariç" istisnasını da müfessirler şöyle yorumlamışlardır: a) "Allah dilediği takdirde bu ebedîliği bir süre sonra sona erdirecek" demektir. Bu durum cehennemin de sonlu olacağını hatıra getirmektedir. b) Allah dilediği kimseleri orada ebedî kalmaktan kurtaracaktır. c) Başka bir yoruma göre ise bedbahtlar, günahkâr müminler ve inkârcılar olmak üzere ikiye ayrılır. Bu istisna müşrik ve inkârcıları değil günahkâr müminleri ifade eder. Bunlar belli bir süre cehennemde kaldıktan sonra Allah Teâlâ bunları oradan çıkartıp cennete yerleştirecek, inkârcı bedbahtlar ise ebedî olarak cehennemde kalacaklardır.

2 Âyette belirtildiği üzere, mutlu olanlar sonsuz olarak cennette yaşayacaklardır. "Rabbinin dilediği hariç" istisnası burada "Allah dilemeseydi orada ebedi kalamazlardı" mânasındadır.

110. Gerçek şu ki biz Mûsâ'ya da kitabı vermiştik; onda da ihtilâfa düşüldü. Eğer rabbin tarafından daha önce verilmiş bir söz olmasaydı işleri bitirilirdi. Onlar kitap hakkında derin bir şüphe içindedirler.[1]

111. Şüphesiz rabbin, onların her birine yaptıklarının karşılığını tam olarak verecektir. Rabbin, onların yapmakta olduklarından haberdardır.

112. Senin yanında hak yola dönenlerle birlikte, sana buyurulduğu gibi dosdoğru ol! Siz de azıp sapmayın. Allah, yaptıklarınızı çok iyi görmektedir.

113. Zalimlerin yanında olmayın; sonra ateş sizi de yakar. Allah'tan başka dostlarınız olmadığına göre bir yerden yardım da göremezsiniz![2]

114. Gündüzün iki tarafında, gecenin de gündüze yakın saatlerinde namaz kılın. Şüphesiz ki iyilikler kötülükleri yok eder. İşte bu, öğüt almak isteyenler için bir hatırlatmadır.[3]

115. Sabret! Allah güzel davrananların mükâfatını zayi etmez.

116. Sizden önceki toplumlar içinde yeryüzünde bozgunculuğu önleyecek birikimli kimseler bulunsaydı ya! Onlardan, kurtuluşa erdirdiğimiz az bir kesim bunu yaptı. Zulmedenlerse içinde şımartıldıkları refahın peşine düşüp günahkâr oldular.

117. Rabbin, halkı iyilik peşinde olan ülkeleri haksız yere helâk edecek değildir.

118-119. Rabbin dileseydi insanları elbette tek bir ümmet yapardı. Fakat onlar hep ihtilâf içinde olacaklardır, rabbinin esirgedikleri müstes-

1 Hz. Mûsâ'ya verildiği bildirilen kitap Tevrat'tır. Hz. Mûsâ'nın ümmeti bu kutsal kitabı anlama ve uygulama hakkında ihtilâfa düştüler.
"Daha önce verilmiş söz"den maksat ise Allah'ın, kitap hakkında ihtilâfa düşenleri hemen cezalandırmayıp belirlenen zaman gelinceye kadar bekleyeceğine veya kıyamet gününe kadar onlara mühlet vereceğine dair sözüdür.

2 Zulüm, "din, ahlâk ve hukukun koyduğu sınırları aşmak, adalet, hakkaniyet ve eşitlik ilkelerine aykırı davranmamak" demektir. Kur'an'da zulüm, biri itikad diğeri ahlâk alanlarıyla ilgili olmak üzere iki ayrı anlamda kullanılmaktadır. Birinci alanda genellikle "şirk, inkâr, günahkârlık, Allah'ın koyduğu kurallara uymamak" mânalarını ifade eder. Ahlâk alanında ise "haddi aşmak, başkasına haksız olarak zarar vermek" anlamını ifade eder. Bu davranışları sergileyene de zalim denir. Yüce Allah, zulmün her türlüsünü haram kılmış, zalimlere eğilim gösterilmemesini ve onların yanında yer alınmamasını emretmiştir.

3 Gündüzün iki tarafından maksat, geceyle birleşen iki tarafı, yani başı ve sonu olup tan yerinin ağardığı ve güneşin battığı zamanlardır. Buna göre gündüzün iki tarafında kılınması emredilen namazlardan biri sabah namazıdır; diğeri ise güneş batmadan önceki kısım olarak alındığında öğle ve ikindi, battıktan sonraki taraf diye alındığında akşam ve yatsı olarak yorumlanmıştır. "Gündüze yakın saatler" diye tercüme ettiğimiz zülef kelimesi zülfenin çoğulu olup gecenin gündüze yakın olan ilk saatlerini ifade eder; bu saatlerde kılınması emredilen namaz da yatsı namazıdır. Namaz vakitlerini ve şeklini mütevâtir sünnet açıklamıştır.

na; zaten O insanları buna uygun yaratmıştır. Böylece rabbinin, "Andolsun ki cehennemi hem insanlar hem cinlerle dolduracağım" sözü yerini bulmuş oldu.[1]

120. Peygamberlerin haberlerinden, senin kalbini kuvvetlendireceğimiz bilgilerin her birini sana anlatıyoruz. Bunlarda sana gerçeğin bilgisi, müminlere de bir öğüt ve bir uyarı ulaşıyor.

121. İman etmeyenlere de ki: "Elinizden geleni yapın! Biz de yapacağız!

122. Bekleyin! Şüphesiz biz de beklemekteyiz!"

123. Göklerin ve yerin gizlisi (gaybı) yalnız Allah'a aittir. Her iş O'na döndürülür. Öyleyse O'na kulluk et ve O'na güvenip dayan! Rabbin yapmakta olduklarınızdan habersiz değildir.[2]

12. YÛSUF SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 53, âyet sayısı 111'dir. Sûrenin, hicretin arefesinde yani Kureyş'in Hz. Peygamber'i öldürme, sürgün etme veya hapsetme planlarını yaptığı sırada, onu teselli etmek üzere ve bir defada inmiş olduğu anlaşılmaktadır. Adını sûrede hayat hikâyesinin bazı bölümleri anlatılan Yûsuf aleyhisselâmdan almıştır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Elif-lâm-râ. Bunlar apaçık kitabın âyetleridir.

2. Anlayabilesiniz diye biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik.[3]

---

1 Hakkı ve hakikati anlama ve kabul etme bakımından insanlar farklı olmuşlardır. İnsanlık tarihi, farklı olanlar arasındaki mücadelenin tarihi gibidir. Akıl ve iradelerini doğru işleterek Allah'ın sapmaktan esirgediği insanlar ise hakkı ayakta tutan örnek toplulukları teşkil etmişlerdir. Allah insanlara yanılıp sapmaya da müsait hür irade vermiş; ancak O'nun hoşnutluğu, insanların hakta birleşmelerinden yana olmuştur.

2 Gaybı sadece Allah bilir. O'nun, yarattığından habersiz olması mümkün değildir. O, mutlak kemal sahibidir; eşi, ortağı, benzeri yoktur. Bundan dolayı ibadet edilmeye lâyık olan da yalnız O'dur. Kulluk ancak tevekkül ile kemale erdiği için âyette ibadet emrinin hemen arkasından tevekkül emri gelmektedir. Kul başarıya ulaşmak için elinden geleni yapmakla yükümlüdür, ancak başarıyı Allah'tan beklemek, sadece O'ndan yardım dileyip O'na sığınmak da kâmil imanın tabii bir sonucudur.

3 Yüce Allah her peygambere kendi kavminin diliyle hitap etmiş, vahyini onların diliyle göndermiştir ki peygamber Allah'ın emir ve yasaklarını kavmine rahatça anlatsın. Bununla birlikte Kur'an'ın Arapça olması onun sadece Araplar'a gönderildiğini ifade etmez. Nitekim bazı âyetler onun evrensel bir kitap olduğunu ifade etmektedir.

3. Biz bu Kur'an'ı sana vahyetmekle (başka konular yanında) en güzel kıssayı da anlatıyoruz. Gerçek şu ki, sen daha önce bunları bilmiyordun.
4. Bir gün Yûsuf, babasına demişti ki: "Babacığım! Ben rüyamda on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; onları bana secde ederken gördüm."
5. Babası, "Yavrucuğum" dedi, "Rüyanı sakın kardeşlerine anlatma, sonra sana tuzak kurarlar! Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır."[1]
6. Anlaşılan böylece rabbin seni seçecek, sana rüyada görülenlerin yorumunu öğretecek ve daha önce ataların İbrâhim ve İshak'a nimetini tamamladığı gibi sana ve Ya'kūb soyuna da nimetini tamamlayacaktır. Kuşkusuz rabbin çok iyi bilendir, hikmet sahibidir."[2]
7. Andolsun ki Yûsuf ve kardeşlerinde, almak isteyenler için ibretler vardır.
8. Hani kardeşleri demişlerdi ki: "Yûsuf ile öz kardeşi babamızın gözünde bizden daha değerli. Halbuki bizim sayımız daha çok. Şüphesiz ki babamız apaçık bir yanılgı içinde!
9. Yûsuf'u öldürün veya onu (uzak) bir yere atın ki babanızın teveccühü yalnız size kalsın! Ondan sonra da (tövbe ederek) iyi kimseler olursunuz!"
10. Onlardan biri, "Yûsuf'u öldürmeyin, eğer mutlaka yapacaksanız, onu (kör) kuyunun dibine bırakın. Nasıl olsa gelip geçen kervanlardan biri onu bulup alır" dedi.
11. Dediler ki: "Ey babamız! Niçin Yûsuf hakkında bize güvenmiyorsun? Oysa biz onun iyiliğini isteyen kimseleriz.
12. Yarın onu bizimle beraber (kıra) gönder de bol bol yesin içsin, oynasın; onu mutlaka koruruz."
13. Babaları, "Doğrusu onu götürmeniz beni endişelendiriyor; farkında olmadığınız bir sırada onu kurt yer diye korkuyorum" dedi.

---

1 Yûsuf aleyhisselâm Hz. Ya'kūb'un oğludur; Resûl-i Ekrem, Yûsuf peygamberin, Allah'ın çok seçkin ve değerli bir kulu ve elçisi olduğunu bildirmiştir (Buhârî, "Tefsîr", 12/2). Hz. Yûsuf'un gördüğü rüyada babası, annesi ve kardeşlerinin sembolü güneş, ay ve yıldızlardır. İslâmî kaynaklarda genel olarak iki türlü rüyanın bulunduğu ifade edilmektedir: a) Sâdık rüya. İlâhî kaynaklı, bir çeşit ilham olan ve doğru çıkan rüyalardır. Hz. Peygamber bu tür rüyaların peygamberliğin kırk altı cüzünden biri olduğunu haber vermiştir (Buhârî, "Ta'bîr", 2-4). b) Psikolojik veya fizyolojik sebeplerden kaynaklanan düşlerdir. Bunların tabii ve masum olanları yanında saptırıcı ve zararlı olanları da vardır ki, bu ikincisinde şeytanın da etkili olduğu hadislerde bildirilmiştir (Buhârî, "Ta'bîr", 3).

2 Rüyaların çoğunda semboller vardır. Rüyadaki sembolleri yorumlayıp delâlet ettikleri mânayı ortaya çıkarmak "rüya tabiri" (yorumu) diye ifade edilir. Allah Teâlâ'nın Hz. Yûsuf'a nimetini tamamlamasından maksat, ona peygamberlikle birlikte devlet yöneticiliğini de nasip etmesidir.

14. Dediler ki: "Biz böylesine kalabalık iken onu kurt yerse o zaman gerçekten bize yazıklar olsun!"
15. Onu götürüp kuyunun dibine bırakmaya ittifakla karar verince bunu yaptılar. Biz de Yûsuf'a, "Kardeşlerinin bu yaptıklarını bir gün onlara, kendileri (senin kim olduğunun) farkına varmadan mutlaka haber vereceksin!" diye vahyettik.[1]
16. Akşam ağlayarak babalarına geldiler.
17. "Ey babamız! Biz yarış için uzaklaşmış, Yûsuf'u da eşyamızın yanında bırakmıştık; onu kurt yemiş! Ama biz doğru söyleyen kimseler olsak da sen bize inanmazsın" dediler.
18. Gömleğinin üstünde uydurma bir kan izi de gösterdiler. Ya'kūb, "Hayır! Nefsiniz sizi kötü bir iş yapmaya sürüklemiş; artık (bana düşen) güzelce sabretmektir. Anlattığınız şeyler karşısında, (bana) yardım edecek olan ise ancak Allah'tır" dedi.
19. Derken bir kervan geldi, sucularını gönderdiler, adam kovasını kuyuya saldı; "Müjde! İşte bir oğlan çocuğu!" diye bağırdı. Onu alıp bir ticaret malı olarak sakladılar. Allah onların yaptıklarını çok iyi biliyordu.[2]
20. (Mısır'da) onu yok pahasına, birkaç dirheme sattılar. Zaten ona pek değer vermemişlerdi.
21. Onu satın alan Mısırlı adam karısına, "Ona değer ver ve güzel bak! Umulur ki bize faydası olur veya onu evlât ediniriz" dedi. İşte böylece Yûsuf'a orada bir yer sağladık ve bunu (rüyada görülen) olayların yorumunu ona öğretelim diye de yaptık. Allah, emrini yerine getirmeye kādirdir. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler.[3]
22. Yûsuf erginlik çağına erişince, ona güçlü bir muhâkeme yeteneği ve ilim verdik. İşte güzel davrananları biz böyle mükâfatlandırırız.[4]
23. Evinde bulunduğu kadın, onunla ilişkiye girmek istedi. Kapıları iyice kapattı ve "haydi gel!" dedi. O da "Hâşâ, Allah'a sığınırım! Zira

---

1 Buradaki vahiy ile ilgili iki açıklama vardır: a) Yûsuf'a peygamberlik daha o zamandan verilmiştir. b) Burada vahiyden maksat ilhamdır, henüz peygamberlik verilmemiştir (Râzî, XVIII, 99). Hz. Yûsuf, zamanı gelince kardeşlerine, kendini tanıtmadan olan biteni anlattı (ayrıca bk. bu sûrenin 88-89. âyetleri).

2 Yûsuf'un atıldığı kuyu ticaret kervanının geçtiği yol üzerinde bulunuyordu. Kuyuda su bulunmadığı ve Yûsuf'un burada kısa bir süre kaldığı anlaşılmaktadır.

3 Kaynaklarda onu satın alan üst düzey bir devlet yöneticisi olduğu yolunda açıklamalar vardır. Kur'an bu zatı "el-azîz" diye anar. "Aziz"in, Hz. Yûsuf'un zekâ ve kabiliyetini sezdiği ve onun gelecekte büyük işler yapabileceği kanaatine vardığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple ona evlât muamelesi yapmış ve onu kendi çocuğu gibi büyütmüştü.

4 Burada "ilim" ile peygamberliğin yanısıra rüyaları yorumlama bilgisinin kastedildiği anlaşılmaktadır.

kocan benim velînimetimdir, bana iyilik edip evini açtı. Gerçek şu ki zalimler iflah olmaz!" dedi.[1]

24. Kadın onu kesinlikle arzulamıştı; eğer rabbinin işaret ve ikazını görmeseydi o da kadını arzulardı. İşte biz, kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için böyle yaptık. Şüphesiz o ihlâslı kullarımızdandı.[2]

25. İkisi de kapıya doğru koştular. Kadın onun gömleğini arkadan yakalayıp yırttı. Kapının yanında kocası ile karşılaştılar. Kadın kocasına dedi ki: "Senin ailene kötülük etmek isteyenin cezası, zindana atılmaktan veya elem verici bir işkenceden başka ne olabilir?"

26. Yûsuf, "Asıl kendisi benimle ilişkiye girmek istedi" dedi. Kadının akrabasından biri şöyle bilirkişilik yaptı: "Eğer gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir; bu ise yalancılardandır.

27. Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalan söylemiştir; bu doğru söyleyenlerdendir."

28. Aziz, Yûsuf'un gömleğinin arkadan yırtılmış olduğunu görünce dedi ki: "Anlaşılıyor ki bu iş, siz kadınların tuzağıdır. Sizin tuzağınız gerçekten yamandır.

29. Yûsuf! Sen bunu olmamış say! Hanım! Sen de günahının affını dile; çünkü sen günahkârlardan oldun!"

30. Şehirdeki bazı kadınlar, "Aziz'in karısı, hizmetindeki genç ile beraber olmak istiyormuş; (Yûsuf'un) sevdası kalbine işlemiş! Biz onu gerçekten açık bir sapkınlık içinde görüyoruz" dediler.

31. Aziz'in karısı, kadınların dedikodularını duyunca onlara davetçi gönderdi; yaslanmaları için yastıklar hazırladı ve onlardan her birine bir bıçak verdi. (Kadınlar meyvelerini soyarken Yûsuf'a), "karşılarına çık!" dedi. Kadınlar Yûsuf'u görünce güzelliği karşısında şaşırıp kaldılar. Bu yüzden ellerini kestiler ve "Hâşâ rabbimiz! Bu bir beşer değil, bu ancak değerli bir melektir!" dediler.[3]

---

1 Yûsuf'un köle olarak bulunduğu evin hanımı Zelîha ona âşık oldu ve onunla birlikte olmak için planlarını hazırladı. Eşinin evde bulunmadığı bir sırada bütün kapıları kilitledi ve "haydi gel!" diyerek kendisini ona teslim etmeye hazır olduğunu bildirdi. Ancak Yûsuf, Allah'ın haram kıldığı ve gördüğü iyiliğe karşı bir nankörlük olan bu şeyi yapmayacağını bildirerek teklifi reddetti.

2 "İşaret ve ikaz" olarak çevrilen burhân hakkında çeşitli görüş ve rivayetler olmakla birlikte bunun, Allah'tan gelen bir ilham olduğu kanaati ağır basmaktadır. Bu ilham sayesinde Yûsuf'un erdem anlayış ve duygusu cinsel arzusunu etkisiz hale getirmiştir.

3 Olay duyulunca bir grup kadın Aziz'in karısının, kölesine âşık olmasını kınadılar. Bunu duyan Zelîha evini donatıp kadınları evine davet etti. Davetliler gelince önlerine yemekler, meyveler ve bıçaklar koydu. Onlar meyveleri soyarken Yûsuf'a huzurlarına çıkmasını emretti. Yûsuf'un güzelliğine hayran kalan

32. Kadın dedi ki: "İşte hakkında beni kınadığınız şahıs budur. Ben onunla beraber olmak istedim. Fakat o, iffetini korudu. Andolsun, eğer kendisine emredeceğimi yapmazsa, mutlaka zindana atılacak ve elbette sürünenlerden olacaktır!"
33. Yûsuf, "Rabbim! Zindan bana bunların benden istediklerinden daha iyidir. Eğer onların bana kurdukları tuzağı boşa çıkarmazsan, onlara meyleder ve cahillerden olurum!" dedi.
34. Rabbi onun duasını kabul etti ve kadınların tuzağına düşürmedi. Şüphesiz O, çok iyi işiten, pek iyi bilendir.
35. Sonunda -kesin delilleri görmelerine rağmen- onu bir zamana kadar zindana atmak (yetkililerce) gerekli ve uygun görüldü.
36. Onunla birlikte zindana iki delikanlı daha girdi. Onlardan biri, "Ben rüyada şarap yaptığımı gördüm" dedi. Diğeri de, "Ben de başımın üstünde bir ekmek taşıdığımı gördüm. Kuşlar ondan yiyordu. Bunun yorumunu bize bildir. Kuşkusuz biz seni bu işleri iyi bilen biri olarak görüyoruz" dedi.
37. Yûsuf şöyle cevap verdi: "Size erzak olarak verilen yemek gelmeden önce, onun yorumunu mutlaka size haber vereceğim. Bu, rabbimin bana öğrettiklerindendir. Şüphesiz ben, Allah'a inanmayan, aynı zamanda âhireti de inkâr etmekte olan bir kavmin dininden uzaklaşıp geldim.[1]
38. Atalarım İbrâhim, İshak ve Ya'kūb'un dinine uydum. Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşmamız bize yaraşmaz. Bu, Allah'ın bize ve insanlara olan lütfundandır. Fakat insanların çoğu şükretmezler.[2]
39. Ey zindan arkadaşlarım! Çeşitli tanrılara mı, yoksa gücüne karşı durulamaz olan bir tek Allah'a mı (inanıp bağlanmak) daha iyi?

---

kadınlar, şaşkınlıklarından ellerini kestiler ve onun insan değil, değerli bir melek olduğunu söylediler.

1 Bu anlatılan, Hz. Yûsuf'un risâletini tebliğe başladığı ilk olay olmalıdır. Zira bundan önce tebliğde bulunduğunu gösteren herhangi bir işaret yoktur. Yûsuf kendisine güvenen ve rüyalarının yorumunu isteyen iki arkadaşına, yorumlama ilminin kehânet ve falcılık değil, Allah'ın ona vahyettiği ilimlerden olduğunu bildirmiş, ayrıca Allah'a ve âhiret gününe inanmayan putperest Mısırlılar'ın dinine asla iltifat etmediğini, hak peygamber olan atalarının dinine mensup olduğunu ifade etmiştir. Hz. Yûsuf'un, "Bu, rabbimin bana öğrettiği bir bilgidir" meâlindeki ifadesi yüce Allah'ın ona rüya yorumlamanın dışında da şer'î ilimler vb. birçok ilmi öğretmiş olduğuna işaret eder.

2 Hz. Yûsuf, atalarının isimlerini söyleyerek kimliğini ilk defa açıklamış bulunmaktadır. Ayrıca o, kendisinin Allah tarafından seçilmiş olduğunu, dolayısıyla bir eğitim ve imtihan sürecinden geçtiğini de biliyordu. Bununla birlikte kendisinin yeni bir din getirmediğini, tebliğ ettiği şeylerin, ataları Hz. İbrâhim, İshak ve Ya'kūb'un getirdikleri dinin aynısı olduğuna dikkat çekmiştir.

40. Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, sizin ve atalarınızın taktığı birtakım isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında herhangi bir delil indirmemiştir. Hüküm sadece Allah'a aittir. O size kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretmiştir. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler.[1]
41. Ey zindan arkadaşlarım! Biriniz efendisine şarap sunacak; diğeri ise asılacak ve kuşlar onun başından yiyecek. Yorumunu sorduğunuz iki rüya (bu şekilde) kesinleşmiştir."
42. Onlardan, kurtulacağına inandığı kişiye, "Efendinin yanında benden bahset" dedi. Fakat şeytan ona, efendisine Yûsuf'tan söz etmeyi unutturdu. Dolayısıyla Yûsuf birkaç sene daha zindanda kaldı.[2]
43. Kral dedi ki: "Rüyamda yedi arık ineğin yedi semiz ineği yediğini gördüm. Ayrıca yedi yeşil ve bir o kadar da kuru başak gördüm. Efendiler! Eğer rüya yorumluyorsanız, bu rüyamı da bana yorumlayın.[3]
44. Yorumcular, "Bunlar karmakarışık düşlerdir. Biz böyle düşlerin yorumunu bilenlerden değiliz" dediler.[4]
45. O iki kişiden, hapisten kurtulup bunca zaman geçtikten sonra olayı hatırlamış olanı, "Ben size bu rüyanın yorumuna dair bilgiyi öğrenip getiririm, beni hemen gönderin" dedi.
46. (Zindana gelerek) "Yûsuf! Ey özü sözü doğru arkadaş! (Rüyada görülen) yedi arık ineğin yediği yedi semiz inek ile yedisi yeşil, diğer

---

1 O dönemde Mısırlılar'ın, farklı tabiat kuvvetlerini veya bazı yıldızları temsil eden birçok tanrıları vardı. Hz. Yûsuf, bu iki hapishane arkadaşına tek ilâha tapmanın daha iyi ve daha tutarlı olduğunu itiraf ettirmeye ve bunu düşünerek kabul etmeleri için zemin hazırlamaya çalıştı. Onların taptıkları tanrıların gerçek değil kendileri ve ataları tarafından isimlendirilmiş hayalî tanrılar olduğunu ve tapanlara hiçbir fayda veya zarar veremeyeceklerini söyledi. Bundan sonra arkadaşlarının rüyalarını yorumladı.

2 Şeytan, zindandan çıkan gence Hz. Yûsuf'un durumunu efendisi krala anlatmayı unutturdu. Dolayısıyla Yûsuf birkaç yıl daha zindanda kaldı. Bazı tefsirciler, şeytanın unutturduğu kimsenin Hz. Yûsuf olduğunu, rabbini anarak O'ndan yardım dileyeceğine, kullardan yardım istediği için zindanda kaldığını söylemişlerse de bu yorum isabetli değildir. Çünkü bir peygamberin ihtiyaç anında insanlardan yardım istemesi Allah'ı unuttuğunu göstermez. Kullar, ilâhî yardımın aracı olurlar. Ayrıca 45. âyette, bir süre sonra hatırlayanın kim olduğu anlaşılmıştır.

3 Kaynaklarda bu kralın, milâttan önce 1700'den 1580'e kadar Mısır'da hüküm süren altı Hiksos kralından biri olduğu belirtilmektedir.

4 Kralın gördüğü rüyayı yorumlamaktan âciz kalan kâhinler, cehaletlerini gizlemek için onu karmakarışık ot demetlerine benzeterek normal bir rüya olmadığını, olayların şuur altındaki izlerinden meydana gelen evham ve hayallerden ibaret olduğunu, böyle rüyaları yorumlamayı bilmediklerini ifade etmişlerdir (rüya hakkında bk. bu sûrenin 5. âyetinin açıklaması).

yedisi kuru olan başaklar hakkında bize yorum yap. Ümit ederim ki, insanlara dönerim ve umarım onlar da doğruyu öğrenirler" dedi.
47. Yûsuf şöyle dedi: "Her zaman yaptığınız gibi yedi sene ekin ekeceksiniz. Sonra yiyeceklerinizden ibaret olan az bir miktar hariç, hasat ettiğiniz ürünü başağında bırakın (böyle saklayın).
48. Sonra bunun ardından, saklayacaklarınızdan az bir miktar (tohumluk) hariç, o yıllar için biriktirdiklerinizi yiyip bitirecek yedi kıtlık yılı gelecektir.
49. Sonra bunun ardından insanların bol yağmura kavuşacakları bir yıl gelecek; artık o yıl (bolca ürettikleri üzüm ve zeytin) sıkacaklar."[1]
50. Kral "Onu bana getirin!" dedi. Elçi Yûsuf'a geldiğinde Yûsuf, "Efendine dön de sor ona, 'Ellerini kesen o kadınların zoru neydi?' Şüphesiz rabbim onların hilesini çok iyi bilir" dedi.
51. Kral (kadınlara), "Yûsuf'u elde etmek istediğinizde beklentiniz ne oldu?" diye sordu. Kadınlar, "Hâşâ! Allah için, biz ondan hiçbir eğrilik görmedik" dediler. Aziz'in karısı da: "Şimdi gerçek ortaya çıktı, ben onunla beraber olmak istemiştim. Şüphesiz ki o doğru söyleyenlerdendir" dedi.
52. Yûsuf dedi ki: "Bu, Aziz'in, yokluğunda ona hainlik etmediğimi ve Allah'ın, hainlerin hilesini başarıya ulaştırmayacağını bilmesi içindi.[2]
53. Yine de ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis, rabbimin acıyıp koruması dışında, daima kötülüğü emreder; şüphesiz rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir."
54. Kral dedi ki: "Onu bana getirin, onu kendime özel danışman edineyim." Onunla konuşunca, "Bugün sen katımızda yüksek yeri olan, güvenilir birisin" dedi.[3]
55. Yûsuf da, "Beni ülkenin hazinelerine tayin et! Çünkü ben çok iyi korurum ve bu işi bilirim" dedi.[4]

---

1 Bu olay rüyayı herkese değil, ehline yorumlatmanın gerekli olduğunu göstermektedir.

2 Yûsuf zindandan af ile değil, aklanarak çıkmayı istemiş ve yeniden yargılanarak berat etmiştir.

3 Kral, rüyasının yorumunu bir de Hz. Yûsuf'tan bizzat dinlemek istedi; Hz. Yûsuf rüyanın yorumunu anlattı. Kral nasıl tedbir almak gerektiğini sorunca, o, bolluk yıllarında çok ekin ekip ürünü stok etmek gerektiğini, böylece kıtlık yıllarında hem kendi geçimlerini temin edeceklerini hem de hazineye bolca gelir sağlayabileceklerini söyledi. Kral bu işi kimin yapacağını sorunca:

4 Hz. Yûsuf'un bu davranışı, herhangi bir alanda uzman olan kimsenin, kamu yararı için, liyakatli olması şartıyla yönetimden görev istemesinin yerinde bir hareket olduğunu gösterir.

56. Böylece Yûsuf'a orada dilediği gibi hareket etmek üzere ülke içinde yetki verdik. Biz dilediğimiz kimseye rahmetimizi eriştiririz. Güzel davrananların mükâfatını zayi etmeyiz.
57. İman edip de sakınanlar için âhiret mükâfatı daha hayırlıdır.[1]
58. Yûsuf'un kardeşleri (tahıl almak üzere) gelip huzuruna girdiler. Kardeşleri onu tanımadıkları halde Yûsuf onları tanımıştı.
59. Yüklerini hazırlayınca, "Sizin baba-bir kardeşinizi de bana getirin" dedi, "Görüyorsunuz ki ben ölçeği tam dolduruyorum ve ben iyi bir ev sahibiyim.
60. Eğer onu bana getirmezseniz artık bende size verilecek tahıl yoktur; bana hiç yaklaşmayın!"
61. Kardeşleri, "Onu babasından isteyeceğiz, kuşkusuz bunu yapacağız" dediler.
62. Yûsuf, emrindeki gençlere dedi ki: "Ödedikleri bedeli yüklerinin içine koyun. Umarım ki ailelerine döndüklerinde bunun farkına varırlar ve umarım yine gelirler."
63. Babalarına döndüklerinde, "Ey babamız! Artık bize erzak verilmeyecek (çünkü kardeşimizi istiyorlar). Kardeşimizi bizimle beraber gönder de erzak alalım. Biz onu mutlaka koruyacağız" dediler.
64. Ya'kūb dedi ki: "Daha önce kardeşi Yûsuf hakkında size ne kadar güvendiysem, bunun hakkında da size ancak o kadar güvenirim! En iyi koruyucu Allah'tır. O, acıyanların en merhametlisidir."
65. Eşyalarını açtıklarında ödedikleri bedelin kendilerine geri verildiğini gördüler. Dediler ki: "Ey babamız! Daha ne istiyoruz? İşte bedelimiz de bize geri verilmiş; yine ailemize yiyecek getiririz; kardeşimizi koruruz ve bir deve yükü de fazla alırız. Çünkü bu (getirdiğimiz) az bir miktardır."[2]

---

1 Kral, Hz. Yûsuf'un yüksek karakter sahibi, liyakatli biri olduğunu anlayınca maliyenin yönetimini ona teslim etti. Hz. Yûsuf, gereken tedbiri alarak bolluk yıllarında tarıma önem verdi, üretimi arttırdı, ihtiyaç fazlası ürünleri depoladı. Nihayet kıtlık yılları geldi. Alınan tedbirler sayesinde Mısır halkı kıtlık yıllarını rahatlıkla geçirdi, hatta erzak fazlasını ihraç ettiler. Her taraftan insanlar gelerek Mısır'dan erzak satın aldılar. Hz. Ya'kūb da Yûsuf'un öz kardeşi Bünyâmin hariç, diğer oğullarını erzak almak için Mısır'a gönderdi.

2 Hz. Ya'kūb'un oğullarına, şehre ayrı ayrı kapılardan girmelerini emretmesi iki şekilde yorumlanmıştır:
a) Oğulları gösterişliydiler ve güzel giyinirlerdi. Hep birlikte aynı kapıdan girdikleri takdirde onlara göz değeceğinden korkmuştu.
b) Böyle görkemli insanların şehre toplu halde girmeleri gerek halkın gerekse kralın dikkatini çeker, neticede başlarına bir hal gelebilirdi (Râzî, XVIII, 172). Bu yüzden kralın alabileceği tedbirleri düşünen Hz. Ya'kūb, oğullarına şehre ayrı ayrı kapılardan girmelerini bir ihtiyat tedbiri olarak tavsiye etmiştir.

66. Ya'kūb şöyle cevap verdi: "Aşılamaz engellerle kuşatılmanız hariç, onu bana mutlaka getireceğinize dair Allah adına yeminle kesin söz vermediğiniz takdirde onu sizinle beraber göndermem!" Ona hepsi de kesin söz verince, "Söylediklerimize Allah şahittir" dedi.
67. Sonra şunu söyledi: "Oğullarım! (Şehre) hepiniz bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Ama Allah'tan gelecek hiçbir şeyi sizden savamam. Hüküm Allah'tan başkasının değildir. Ben yalnız O'na güvenip dayandım. Güvenecek olanlar yalnız O'na güvenip dayansınlar.
68. Babalarının kendilerine emrettiği şekilde girdiklerinde (emrine uymuş oldular. Fakat bu), Allah'tan gelecek hiçbir şeyi onlardan savamazdı; ancak Ya'kūb'un duygularından kaynaklanan bir ihtiyacı gidermiş oldu. Şüphesiz o, ilim sahibiydi, çünkü ona biz öğretmiştik. Fakat insanların çoğu bilmezler.
69. Yûsuf'un huzuruna girdiklerinde öz kardeşini yanına aldı (ve ona gizlice) "Ben, gerçekten senin kardeşinim; onların yaptıklarına üzülme!" dedi.[1]
70. Yûsuf, onlar için yüklerini hazırlattığı zaman (saraya ait bir) su kabının kardeşinin yükü içine konmasını sağladı! Sonra arkadan seslenen biri, "Ey kafile! Siz mutlaka hırsızsınız!" diye bağırdı.[2]
71. Kardeşleri onlara dönerek, "Ne arıyorsunuz?" dediler.
72. "Kralın su kabını arıyoruz; onu getirene bir deve yükü (bahşiş) var" diye cevap verdiler. (İçlerinden biri) "Ben bu söze kefilim" dedi.
73. Onlar, "Allah'a andolsun ki bizim bu yerde fesat çıkarmak için gelmediğimizi siz de biliyorsunuz, biz hırsız da değiliz" dediler.
74. (Görevliler), "Peki, yalan söylüyorsanız (sizde) bunun cezası nedir?" diye sordular.
75. "Onun cezası, kayıp eşya kimin yükünde bulunursa onun buna karşılık alıkonulmasıdır. Biz zalimleri böyle cezalandırırız" dediler.[3]

---

1 Hz. Yûsuf, kardeşlerini sofraya ikişer ikişer oturttu. Bünyâmin yalnız kalınca onu kendi sofrasına aldı. Yemekten sonra kardeşlerini ikişer ikişer evlere misafir verdi. Bünyâmin yine yalnız kalmıştı. Yûsuf, "Bunun eşi yok, o halde benim yanımda kalsın" dedi. Ona, "Ölen kardeşinin yerine beni kardeş olarak kabul eder misin?" diye sordu. Bünyâmin, "Senin gibi bir kardeşi kim istemez? Fakat sen babam Ya'kūb ile annem Rahîl'den değilsin" diye cevap verdi. Hz. Yûsuf bunu işitince ağladı, kalkıp Bünyâmin'in boynuna sarıldı ve "Ben senin kardeşinim" dedi (Râzî, XVIII, 177).

2 Hz. Yûsuf, bu planı muhtemelen kardeşi Bünyâmin ile birlikte hazırladı ve onun bilgisi dahilinde tası onun yükü içine koydu. Kardeşlerini suçlayabilmek için de yüklerini görevlilerle birlikte kendilerine hazırlattırdı.

3 Mısır kanunlarına göre hırsızın kendisine el koymak mümkün olmadığı için, Hz. Yûsuf'un adamları, kardeşlerine sorup bu suçun cezasının onların kanunlarında ne olduğunu tesbit etmek ve bunu uygulamak istediler.

76. Bunun üzerine Yûsuf, kardeşinin yükünden önce onların yüklerini aramaya başladı. Sonra da su kabını kardeşinin yükünden çıkardı. İşte biz Yûsuf'a böyle bir tedbiri öğrettik, yoksa Allah dileyip bunu öğretmeseydi kralın kanununa göre kardeşini alıkoyamazdı. Biz dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen birisi vardır.[1]

77. Dediler ki: "Eğer o çaldıysa, daha önce onun kardeşi de çalmıştı." Yûsuf onlara belli etmeksizin içinden şunları geçirdi: "Asıl sizin durumunuz kötü! Allah, sizin suçladığınız hususu çok iyi bilmektedir."[2]

78. Dediler ki: "Ey Aziz! Gerçekten onun çok yaşlı bir babası var. Onun yerine içimizden birini alıkoy. Şüphesiz biz seni iyilik sever biri olarak görüyoruz.

79. Yûsuf, "Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını alıkoymaktan Allah'a sığınırız! Aksi halde biz gerçekten haksızlık etmiş oluruz!" dedi.[3]

80. Ondan ümitlerini kesince görüşmek üzere bir kenara çekildiler. Büyükleri dedi ki: "Babanızın sizden Allah adına söz aldığını, daha önce de Yûsuf hakkında işlediğiniz kusuru bilmiyor musunuz? Babam gelmeme izin verinceye veya benim için Allah hükmedinceye kadar bu yerden asla ayrılmayacağım. O hükmedenlerin en iyisidir.

81. Babanıza dönün ve deyin ki: "Ey babamız! Şüphesiz oğlun hırsızlık etti. Biz de ancak bilip gördüğümüze tanıklık ettik. (Koruma sözü verdik ama) bilgimiz dışında kalan olaylara karşı da onu koruyamazdık.[4]

---

1 Kralın kanunundan maksat, Mısır'da yürürlükte bulunan ceza hükümleridir. Mısır kanunlarında hırsıza sopa vurulur ve çaldığı malın iki misli ödettirilirdi. Hz. Ya'kūb'un şeriatında ise hırsız yakalanarak çaldığı malın karşılığında mal sahibine bir sene köle olarak hizmet ettirilirdi. Hz. Yûsuf, işte bu kuraldan yararlanıp kardeşi Bünyâmin'i alıkoymak istedi. Dikkat çekmemek için aramaya önce üvey kardeşlerinin yüklerinden başladı. Sonunda su tasını Bünyâmin'in yükünden bulup çıkardı ve onu Mısır'da alıkoydu.

2 Rivayete göre Hz. Yûsuf'un halası onu çok severdi. Yûsuf büyüyünce onun kendi yanında kalmasını istedi. Ya'kūb buna razı olmayınca halası, Hz. İbrâhim'den kendisine miras kalmış olan kuşağını Yûsuf'un beline bağladı. Sonra kuşağın kaybolduğunu söyledi. Kuşak Yûsuf'un üzerinde bulundu. Halası kanun gereği Yûsuf'u yanında alıkoydu. İşte Yûsuf'un kardeşleri bu duruma işaret etmek istemişlerdir. Ancak Şevkânî bu rivayeti uydurma olarak niteler ve Yûsuf'un kardeşlerinin -daha önce yaptıkları gibi- yalan söyleyerek iftirada bulundukları görüşünü benimser (bk. III, 51-52).

3 Hz. Yûsuf, cezanın şahsîliği ilkesinden hareket ederek suçlunun yerine başkasını cezalandırmanın haksızlık olacağını söyledi.

4 "Bilgimiz dışında kalan olaylara karşı da onu koruyamazdık" cümlesiyle Bünyâmin'i koruyacaklarına dair babalarına söz verdikleri zaman onun hırsızlık suçundan dolayı Mısır'da alıkonulacağını bilemeyeceklerini ifade etmek istemişlerdi.

82. İstersen orada bulunduğumuz şehrin halkına ve aralarında geldiğimiz kafileye de sor. Biz gerçekten doğru söylüyoruz."[1]
83. Babaları şöyle dedi: "Hayır, nefisleriniz bu hususta sizi aldattı. Bana düşen artık güzel bir sabırdır. Umulur ki, Allah onların hepsini bana getirir. Şüphesiz O, çok iyi bilendir, hikmet sahibidir."
84. Onlardan yüz çevirdi, "Âh Yûsufum âh! İçim yanıyor!" diyordu. Sonunda üzüntüden gözlerine boz geldi. Artık kederini içine gömüyordu.[2]
85. Oğulları, "Allah'a andolsun ki, sen 'Yûsufum!' diye diye sonunda ya hasta olacaksın ya da büsbütün helâk olacaksın!" dediler.
86. Ya'kūb da şöyle dedi: "Ben acımı ve kederimi ancak Allah'a arz ediyorum ve ben sizin bilmediklerinizi Allah'tan gelen bilgiyle biliyorum.[3]
87. Ey oğullarım! Gidin de Yûsuf'u ve kardeşini iyice araştırın, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü inkâr edenlerden başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez!"[4]
88. Yûsuf'un huzuruna girdiklerinde dediler ki: "Ey Aziz! Bizi ve ailemizi kıtlık bastı ve biz, az bir bedel ile geldik. Yine de bize talebimizi karşılayacak kadar ver; bize bağışta da bulun. Şüphesiz Allah sadaka verenleri mükâfatlandırır."
89. Yûsuf, "Siz, cahilliğiniz yüzünden Yûsuf ve kardeşine yaptıklarınızı biliyor musunuz? dedi.[5]

---

1 Yûsuf'un kararlı tutumu karşısında, ondan ümitlerini kesen kardeşleri, durumu kendi aralarında görüşmek üzere bir kenara çekildiler. Büyükleri Rubîl, Bünyâmin hakkında babalarına verdikleri sözü ve daha önce Hz. Yûsuf'a yaptıklarını onlara hatırlattı. Küçükken Yûsuf'u öldürmek isteyen kardeşlerine, onu kuyuya atmalarını teklif eden ve ölümden kurtaran da o idi. Bu defa babası kendisine izin verinceye veya hakkında Allah'ın hükmü belirinceye kadar Mısır'dan ayrılmayacağını bildirdi ve gidip durumu babalarına anlatmalarını, inanmadığı takdirde Mısır halkından ve beraber geldikleri kafiledeki diğer şahıslardan sorup gerçeği öğrenebileceğini istedi.

2 Hz. Ya'kūb'un gözlerine boz gelmesi iki şekilde açıklanmıştır: a) "Boz gelmek"ten maksat üzüntüden ve ağlamaktan dolayı gözünün kapanmasıdır. b) Râzî'nin de katıldığı (XVIII, 195) ikinci anlayışa göre göze boz gelmesi görmeyi engelleyecek kadar göz yaşı ile kaplanmasıdır; açılması ise üzüntü ve ağlama sebebinin ortadan kalkmasıdır.

3 Hz. Ya'kūb, bu sözle olayın perde arkasındaki hikmetlerini de bildiğine işaret etmiştir.

4 Hz. Ya'kūb'un bu ifadeleri, onun, oğlu Yûsuf'a kavuşma ümidini yitirmediğini göstermektedir. Bu sebeple Yûsuf'u ve kardeşini araştırmak üzere oğullarını tekrar Mısır'a gönderdi.

5 Hz. Yusuf, "cahilliğiniz yüzünden" ifadesiyle kardeşlerini kınamak veya onlara hakaret etmek değil, bilâkis mazeret telkini konusunda ipucu verip, "bilmeyerek yaptık" demelerini sağlayarak onları rahatlatmak istemiştir.

90. "Yoksa sen, gerçekten sen Yûsuf musun?" diye sordular. O da "Evet" dedi, "Ben Yûsufum, bu da kardeşim. Allah bize lutufta bulundu. Kim Allah'tan korkar ve sabrederse, şüphesiz Allah güzel davrananların mükâfatını zayi etmez."
91. Dediler ki: "Allah'a andolsun, hakikaten Allah seni bize üstün kılmış. Gerçekten biz hataya düşmüşüz."
92. Yûsuf şöyle dedi: "Bugün yaptıklarınız yüzünüze vurulmayacak, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir.[1]
93. Şu benim gömleğimi götürün de onu babamın yüzüne koyun, gözleri görecek duruma gelir; bütün ailenizi de bana getirin."
94. Kafile Mısır'dan ayrılınca babaları, "Eğer bana bunamış demezseniz, inanın ben Yûsuf'un kokusunu alıyorum!" dedi.[2]
95. Yanındakiler ise, "Vallahi sen hâlâ eski şaşkınlığındasın" dediler.
96. Müjdeci gelince, gömleği yüzüne koyar koymaz Ya'kūb tekrar görür hale geldi. Dedi ki: "Ben size, 'Allah tarafından sizin bilmediklerinizi bilirim' demedim mi?"[3]
97. "Ey babamız! Bizim günahlarımızın affını dile! Çünkü biz gerçekten hata ettik" dediler.
98. Ya'kūb, "Sizin için biraz sonra rabbimden af dileyeceğim. Şüphesiz O çok bağışlayan, pek esirgeyendir" dedi.[4]
99. Yûsuf'un yanına girdiklerinde anne babasını bağrına bastı ve "Allah'ın izniyle Mısır'a güven içinde girin [kalın]" dedi.
100. Anne babasını makamına çıkardı. Hepsi onun huzurunda yere kapandılar; Yûsuf dedi ki: "Babacığım! İşte daha önce gördüğüm rüyanın mânası buymuş; rabbim onu gerçekleştirdi. Doğrusu rabbim bana lutuflarda bulundu: Beni zindandan çıkardı, sizi çölden (çıkarıp buraya) getirdi, üstelik şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan

---

1 Hz. Yûsuf, artık zamanı geldiğini düşünerek, kardeşlerine kendisini tanıttı. Böylece kuyuya atıldığı zaman, ona vahyedilmiş olan, "Kardeşlerinin yaptıklarını bir gün onlara kendileri (senin kim olduğunun) farkına varmadan mutlaka haber vereceksin!" meâlindeki 15. âyetin verdiği haber gerçekleşmiş oldu. Kardeşleri kusurlarını itiraf edip özür dilediler. O da bağışladığını bildirdi. İnsanların kıskanmasının, Allah'ın bir kimse için takdir etmiş olduğu nimeti engelleyemediği bir daha görüldü.

2 Hz. Ya'kūb'un, Yûsuf'un kokusunu alması olayının nasıl meydana geldiği konusunda müfessirlerin iki farklı yorumu vardır: a) Yüce Allah, bu kokuyu bir mûcize olmak üzere o kadar uzak mesafeden Hz. Ya'kūb'a ulaştırmıştır. b) Allah Teâlâ, bu kokuyu o anda Hz. Ya'kūb'un algılama mesafesinde yaratmıştır.

3 Hz. Ya'kūb oğlunun yaşadığını öğrenince göz yaşları dindi, dünyası aydınlandı; bir yoruma göre de geçici körlüğü iyileşti.

4 Duanın kabulü için en uygun zamanı bekledi. Sonra hazırlanıp yola koyuldular.

sonra! Şüphesiz rabbim dilediğine çok lütufkârdır. Kuşkusuz O çok iyi bilendir, hikmet sahibidir."[1]

101. "Ey rabbim! Bana iktidar verdin ve bana rüyaların yorumunu da öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Dünyada da âhirette de beni yönetip himaye eden sensin. Müslüman olarak canımı al ve beni iyi kulların arasına kat!"[2]

102. İşte bu kıssa, gayb haberlerindendir. Onu sana vahyediyoruz. Onlar, tuzak kurmak üzere ittifak ettikleri zaman, sen onların yanında değildin.[3]

103. Sen ne kadar inanmalarını istesen de insanların çoğu inanmazlar.

104. Halbuki sen bunun karşılığında onlardan bir ücret de istemiyorsun. Kur'an herkes için ancak bir hatırlatma ve öğüttür.

105. Göklerde ve yerde nice deliller vardır ki onlar bu delillerden yüz çevirerek geçip giderler.[4]

106. Onların çoğu ortak koşmadan Allah'a iman etmezler.[5]

107. Allah tarafından onlara kuşatıcı bir azabın gelmesi veya onlar farkında olmaksızın kıyametin ansızın kopması karşısında kendilerini güvende mi hissediyorlar?

---

1 Müfessirler, Hz. Yûsuf'un anne baba ve kardeşlerinin yere kapanmalarını iki şekilde yorumlamışlardır: a) Hz. Yûsuf'a karşı bir saygı selâmı olmak üzere yere kapanmışlardır. 4. âyet bu anlamı destekler mahiyettedir. b) Hz. Yûsuf'a kavuştukları için Allah'a şükretmek üzere secdeye kapanmışlardır.
Bundan sonra Hz. Yûsuf, kardeşlerinin kendisine muhtaç oldukları bir dönemde onlardan intikam almayı düşünmediği gibi, yaptıklarını hatırlatıp onları mahcup edecek tek kelime dahi söylememiş, kardeşleriyle arasını şeytanın açtığını ifade etmiştir.

2 Rivayete göre Hz. Ya'kūb Mısır'da oğlunun yanında yirmi dört sene yaşadı ve orada vefat etti. Vasiyeti uyarınca Suriye'de babası Hz. İshak'ın kabrinin yanına defnedildi. Yûsuf da babasından yirmi üç yıl sonra vefa etti; naaşını Mısırlılar mermer bir sandukaya koyarak Nil yatağına gömdüler. Daha sonra Hz. Mûsâ onun cesedini de babası Hz. Ya'kūb'un yanına götürüp defnetti (Râzî, XVIII, 216).

3 Başka yorumlar da bulunmakla beraber burada tuzaktan maksadın, Yûsuf'u kıra götürüp kuyuya atmak için kardeşlerinin kurduğu tuzak olduğu anlaşılmaktadır. Geçmiş zamanda olup bitenleri Allah bilir, bunlara şahit olmayanlar ve ilgili kaynaklardan bilgi almayanlar ise bilmezler; bunlar bakımından geçmişte olanlar "göreceli gayb" çerçevesine girer.

4 Şair, "Bir karınca götürür Hakk'a beni" diyor. Ama görmek ve doğru anlamak için şartlanmamış beyin gerekiyor.

5 İnsanların çoğu, Allah'ın varlığını kabul ettikleri halde O'na çeşitli yollarla ortak koşarlar. Nitekim Câhiliye dönemindeki Araplar Allah'a inandıkları halde putları aracı yaparak O'na ortak koşuyorlardı.

108. De ki: "İşte bu benim yolumdur. Ben, ne yaptığımı bilerek Allah'a çağırıyorum; ben ve bana uyanlar (bunu yapıyoruz). Allah'ı ortaklardan tenzih ederim! Ve ben ortak koşanlardan değilim."
109. Senden önce de şehir halkı içinden seçip kendilerine vahyettiğimiz kişilerden başkasını peygamber göndermedik. İnkârcılar yeryüzünde dolaşıp da kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görmediler mi? Sakınanlar için âhiret yurdu elbette daha iyidir. Hâlâ aklınızı kullanmıyor musunuz?[1]
110. Nihayet peygamberler ümitlerini yitirip de kendilerinin yalancı sayıldıklarını anladıkları sırada onlara yardımımız gelir ve dilediğimiz kimse kurtuluşa erdirilir. Fakat, suça gömülmüş olanlardan azabımız geri çevrilmez.[2]
111. Andolsun onların kıssalarında akıl sahipleri için ibretler vardır. Kur'an, uydurulabilecek bir söz değildir; fakat o, kendinden öncekiler için onay, her şey için detaylı açıklama, iman eden toplum için bir rahmet ve bir hidayettir.[3]

13. RA'D SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 96, âyet sayısı 43'tür. Sûrenin Medine'de indiği de rivayet edilmiştir. Adını 13. âyette geçen ve "gök gürültüsü" anlamına gelen ra'd kelimesinden alır. Sûrede Allah'ın varlığı, birliği, ve kudretinin aklî delilleri; evrenin sahibi ve ibadete lâyık tek mâbud oluşu, peygamberlik, vahiy, Kur'an'ın özellikleri, âhiret hayatı, samimi müminlerin özellikleri, müşriklerin batıl iddiaları, Ehl-i kitabın Kur'an karşısındaki tutumu gibi konular üzerinde durulmuştur.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Elif-lâm-mîm-râ. İşte kitabın âyetleri. Rabbinden sana indirilen, gerçeğin ta kendisidir; fakat insanların çoğu inanmaz.[4]

---

1 Bu tür âyetler, insanlara cin ve melek gibi insandan başka varlıklardan peygamber gönderilmediğini ifade eder.

2 Hz. Âişe, âyeti şöyle yorumlamıştır: "Sıkıntılar uzayıp da yardım gecikince peygamberler kavimlerinden kendilerini yalancılıkla itham edenlerin iman edeceklerinden ümitlerini kesmişler, inanmış olanların da kendilerini yalanlayacaklarını sanmışlardır. İşte o zaman Allah'ın yardımı gelmiştir" (Buhârî, "Tefsîr", 12/6).

3 Kur'an'ın her şeyi açıklamasından maksat, insanlığın muhtaç olduğu ve ilâhî bir aydınlatma olmadan ulaşamayacağı helâl-haram, sevap-günah gibi dinî ve ahlâkî konulara dair gereken ayrıntıları vermesidir.

4 Müfessirlerin çoğunluğuna göre buradaki kitaptan maksat Kur'an, âyetlerden maksat da Kur'an âyetleri veya sadece bu sûredeki âyetlerdir. "Kur'an'dan ön-

2. Gökleri görebileceğiniz bir direk olmaksızın yükselten, sonra arşa istivâ eden, güneşi ve ayı emrine boyun eğdiren Allah'tır; her biri belirlenmiş bir vakte kadar akıp gitmektedir. İşleri Allah düzenliyor; âyetleri de açıklıyor ki rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak inanasınız.[1]
3. Yeryüzünü enine boyuna uzatan, onda sabit dağlar ve ırmaklar meydana getiren, orada meyvelerin her birinden çifter çifter yaratan O'dur. Geceyi de gündüzün üzerine O bürüyüp örtüyor. Düşünen insanlar için şüphesiz bütün bunlarda ibretler vardır.[2]
4. Yeryüzünde birbirine komşu parçalar, üzüm bağları, ekinler; sürgünlü-çatallı ve tek gövdeli hurma ağaçları vardır; hepsi bir tek su ile sulanır. Böyle iken üründe bir kısmını bir kısmına üstün kılarız. İşte bunlarda akıllarını kullanan insanlar için ibretler vardır.
5. Eğer şaşacağın bir şey varsa o da onların, "Biz toprak olduğumuz zaman gerçekten yeniden mi yaratılacakmışız?" demeleridir. Onlar, rablerini inkâr edenlerdir; onlar boyunlarında demir halkalar bulunanlardır; onlar cehennemliklerdir; orada ebedî kalacaklardır!
6. Senden, iyilik yerine bir an önce kötülüğün gelmesini istiyorlar. Oysa onlardan önce nice benzerleri gelip geçmiştir. Şüphesiz rabbin insanları zulümlerine rağmen bağışlayandır. Şüphesiz rabbinin azabı da çok çetindir.
7. İnkârcılar, "Ona rabbinden bir mûcize indirilse ya!" diyorlar. Sen ancak bir uyarıcısın; her topluluğun da bir kılavuzu vardır.[3]

---

ceki kitaplar" veya "Tevrat ve İncil" olduğu kanaatini taşıyanlar da vardır (bk. Taberî, XIII, 91-92).

1 Burada bir tabiat kanununa işaret edilmektedir. Yüce Allah, gök yüzündeki cisimleri uzay boşluğunda hareket edebilecekleri bir sisteme bağlamış, bunları birbirinden uzak tutmak ve birbirine çarpmalarını önlemek için kütlelere merkezkaç kuvveti ve kütlesel çekim gücü yerleştirmiş, böylece bunların sonsuz olarak birbirlerinden uzaklaşmalarını veya birbiri üzerine düşmelerini önlemiştir (arşa istivâ konusunda bk. A‘râf 7/54; güneş ve ayın hareketleri hakkında bk. Yâsîn 36/38-40).

2 "Yeryüzünün enine boyuna uzatılması"ndan maksat, yer küresinin çeşitli jeolojik oluşumlar neticesinde bugünkü halini alması; üzerinde dolaşmaya, barınmaya, ziraat yapmaya ve beşerî ihtiyaçların gereği olan başkaca faaliyetlerde bulunmaya, uygarlık kurmaya elverişli kılınması, kısaca gerek insan gerekse diğer canlıların hayatlarını sürdürmeleri için gereken özellikleri taşır hale getirilmesidir.

3 Her topluluğun yol gösterenleri vardır. Peygamberler ise Allah'ın verdiği bilgiye dayanarak yol gösterirler ve insanları, ebedî âlemde başlarına gelebilecekler konusunda uyarırlar.

8. Allah her dişinin karnında neyi taşıdığını, rahimlerin neyi eksiltip neyi artıracağını bilir. O'nun katında her şey bir ölçüye bağlıdır.[1]
9. O, görüneni de görünmeyeni de bilir; O, büyüktür, yücedir.
10. Sizden, sözü gizleyenle onu açıkça söyleyen, geceleyin gizlenenle gündüzün yürüyen O'na göre eşittir.
11. Kişinin önünde ve arkasında Allah'ın emriyle onu kayıt ve koruma altına alan takipçiler vardır. Bir toplum kendisindekini değiştirmedikçe Allah onlarda bulunanı değiştirmez. Allah herhangi bir toplumun başına bir kötülük gelmesini diledi mi, artık onun geri çevrilmesi mümkün değildir. Onların Allah'tan başka yardımcıları da bulunmaz.[2]
12. Size korku ve ümit duyguları içinde şimşeği gösteren ve yağmur dolu bulutları meydana getiren O'dur.
13. Gök gürültüsü Allah'ı överek tenzih eder; O'nun korkusundan dolayı melekler de buna katılır. Onlar Allah hakkında tartışıp dururken O, yıldırımlar gönderip bunlarla dilediğini çarpar. O'nun azabı pek şiddetlidir.[3]
14. Dua edilmeye lâyık olan O'dur. O'nun dışında el açıp dua ettikleri şeyler, onların hiçbir isteğini karşılayamazlar. Onlar ancak, ağzına gelsin diye iki avucunu suya doğru açıp yalvaran kimse gibidir. Halbuki bu yoldan su asla onun ağzına gelecek değildir. Kâfirlerin duası hep boşa gider.[4]
15. Göklerde ve yerde bulunan her şey ve bunların gölgeleri sabah akşam, isteseler de istemeseler de Allah'a secde ederler.

---

1 Modern cihazlarla rahim içindeki cenin hakkında sağlam bilgiler elde edilebiliyor. Âyetin açıkladığı husus, bu âletler yok iken veya bunlar kullanılmadan elde edilen bilgiyle ilgilidir. Yaratılan her şeyin Allah tarafından belirlenmiş mahiyeti ve özellikleri vardır (gayb ve şehâdet hakkında bk. Bakara 2/3).

2 Müfessirlere göre kişinin sağ tarafında bulunan melek iyi amellerini, sol tarafında bulunan melek ise kötü amellerini yazmaktadır. Önünde ve arkasında bulunan melekler ise onu korumakla görevlidirler (İbn Kesîr, IV, 359).

3 Gök gürültüsünün Allah'ı tesbih etmesi birkaç türlü yorumlanmıştır: a) Burada tesbih hakikat mânasında kullanılmıştır; her şey gibi gök gürültüsü de Allah'ı tesbih eder, fakat insanlar onun dilini anlayamazlar (İsrâ 17/44). b) Gök gürültüsünün Allah'ı tesbih etmesi mecazdır. Aslında Allah'ı tesbih eden, gök gürültüsünü işitip yağmur bekleyen kullardır; gök gürültüsü kulların tesbihine sebep olduğu için tesbih ona isnat edilmiştir. c) "Gök gürültüsü" anlamına gelen ra'd kelimesi bir meleğin ismi, işitilen ses de o meleğin tesbihidir (bk. Râzî, XIX, 25-26).

4 Su almak için uzaktan avuçlarını suya uzatan kimsenin ağzına su kendiliğinden gelip onun ihtiyacına cevap vermeyeceği gibi bâtıl tanrılardan yardım isteyenlerin isteklerine de hiçbir şekilde cevap verilmeyecektir.

16. "Göklerin ve yerin rabbi kimdir?" diye sor. "Allah'tır" diye de cevap ver; sonra de ki: "Öyle ise O'nu bırakıp da kendilerine bile fayda sağlayacak veya zararı savacak güce sahip olmayan koruyucu putlar mı edindiniz?", "Hiç körle gören bir olur mu; yahut karanlıklarla aydınlık eşit olur mu?" diye de sor. "Yoksa Allah'ın yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu iki yaratma arasındaki benzerlikten dolayı mı şaşırdılar?" De ki: "Her şeyi yaratan Allah'tır. O birdir, karşı konulamaz güce sahiptir."
17. O, gökten su indirdi; su, vadiler dolusunca sel olup aktı. Bu sel, üste çıkan köpüğü taşıyıp götürdü. Yaktıkları ateşin üzerine koyup eriterek süs eşyası veya alet yapmak istedikleri madenlerden de üste böyle köpük çıkar. İşte Allah hak ile bâtıla böyle misal verir. Köpük atılıp gider; insanlara fayda veren şeye gelince, o dünya durdukça durur. İşte Allah böyle misaller getirir.
18. Rablerinin emrine uyanlar için mükâfatın en güzeli vardır. Ona uymayanlara gelince, eğer yeryüzünde olanların tamamı ve ek olarak bir misli daha onların olsa (kurtuluş için) onu mutlaka feda ederlerdi. Onlar var ya, hesabın en kötüsü işte onları bekliyor; varacakları yer de cehennemdir. Orası ne kötü kalacak yerdir!
19. Sana rabbinden indirilenin hak olduğunu görüp bilen kimse görmeyen gibi olur mu? Bunu ancak akıl sahipleri anlar.
20. Onlar, Allah'a verdikleri sözü yerine getirirler, yeminlerini asla bozmazlar.
21. Onlar Allah'ın, korunmasını emrettiği bağı koruyan, rablerine saygıda kusur etmeyen, hesabın kötü sonuç vermesinden korkan kimselerdir.[1]
22. Ve onlar rablerinin rızasını elde etmek için sabreden, namazı dosdoğru kılan, kendilerine rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda gizli açık harcayan, kötülüğü iyilikle savan kimselerdir. İşte dünya hayatının güzel sonu (cennet) sadece onlarındır.
23-24. O güzel son, babalarından, eşlerinden ve çocuklarından lâyık olanlarla birlikte girecekleri adn cennetleridir; melekler de "Sabretmenize karşılık elde ettiğiniz esenlik daim olsun! Dünya yurdunun ardından ulaştığınız sonuç ne güzel oldu!" diyerek her kapıdan onların yanına girerler.
25. Allah'a verdikleri sözü pekiştirdikten sonra bozanlar, Allah'ın korunmasını emrettiği bağı koparanlar ve yeryüzünde fesat çıkaranlar

1 Allah'ın, korunmasını emrettiği şeyler insanlık, akrabalık, komşuluk, din kardeşliği gibi ilişkilerden doğan haklardır.

var ya işte rahmetten mahrum olmak da onlar içindir; dünyanın kötü sonu da onlar içindir.

26. Allah dilediği kimselerin rızkını bollaştırır ve daraltır. Onlar dünya hayatıyla sevinip mutlu oluyorlar, oysa âhiretin yanında dünya hayatı, geçici bir faydadan başka bir şey değildir.

27. İnkârcılar, "Ona rabbinden bir mûcize indirilseydi ya!" diyorlar. De ki: "Allah dilediğini saptırır; kendisine yöneleni de gerçeğe ulaştırır."[1]

28. Bunlar, iman edenler ve Allah'ı zikrederek gönülleri huzura kavuşanlardır. Bilesiniz ki gönüller ancak Allah'ı zikrederek huzura kavuşur.[2]

29. İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara ne mutlu! Varılacak güzel yurt onlar içindir.

30. İşte seni de kendilerinden önce nice benzerlerinin gelip geçtiği bir ümmete gönderdik ki sana vahyettiğimizi onlara okuyasın. Onlar ise rahmânı inkâr ediyorlar. De ki: "Benim rabbim O'dur, O'ndan başka tanrı yoktur; sadece O'na güvenip dayandım, dönüş de yalnız O'nadır."[3]

31. Eğer gelmesi sebebiyle dağların yürütüldüğü veya yerin parçalandığı yahut ölülerin konuşturulduğu bir Kur'an olsaydı (yine inanmazlardı). Fakat bütün işler Allah'a aittir. Müminler hâlâ anlamadılar mı ki Allah dileseydi bütün insanları hidayete erdirirdi? Allah'ın vaadi gelinceye kadar yaptıklarından dolayı inkâr edenler ya kendileri felâkete uğrayıp duracaklar veya felâket onların yurtlarının yakınına inecektir. Allah, vaadinden asla dönmez.[4]

---

1 Mekke müşrikleri Hz. Peygamber'in getirdiği mûcizeleri yeterli bulmuyor, herkesin kabule mecbur kalacağı bir mûcize istiyorlardı. Böyle bir mûcize ise imtihan amacını ortadan kaldıracağı için ilâhî hikmete uygun değildi. Onlarda gerçeğe ulaşma arzusu olmadığı için peygamberin getirdiği mûcizelere rağmen inatla inkârcılıklarını sürdürmüşlerdir. Allah Teâlâ tercihini bu yönde kullanan kimseleri zorla doğru yola iletmez. Bilâkis onları kendi iradeleri ve tercihleriyle baş başa bırakır, sapkınlıkları içerisinde bocalar dururlar. İşte Allah'ın dilediğini saptırmasından maksat budur. Nitekim yüce Allah âyetin son cümlesinde tercihlerini doğrudan yana kullananları hidayete erdireceğini haber vermektedir.

2 Âyette doğru yolu arayanların nitelikleri anlatılmaktadır. Müminlerin gönüllerini huzura kavuşturan zikirden maksat Kur'an'dır. Bununla birlikte zikr "anmak" mânasına da gelir; âyette bu mânanın yani dil veya kalp ile Allah'ın anılmasının kastedilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Allah'ın hidayete erdirdiği kimseler Allah'a ve Kur'an'a gönülden ve samimi olarak inanan, Kur'ân-ı Kerîm'i okumakla ve Allah'ı anmakla kalpleri huzur, ruhları sükûnet bulan kimselerdir

3 Rahmân hakkında bk. Fâtiha 1/1; Furkān 25/60).

4 Mekkeli müşrikler Resûlullah'a, "Mekke'nin şu dağlarını buradan kaldır da yerimiz genişlesin veya araziyi parçalara ayırıp içinden ırmaklar akıtarak tarıma el-

32. Andolsun, senden önceki peygamberlerle de alay edildi; ancak ben inkâr edenleri bir süre serbest bıraktım, sonra da onları yakaladım. Görülsün işte azabım nasılmış?
33. Herkesi hak ettiğine göre yönetip gözeten Allah, -bir de O'na ortaklar koşuyorlar- hiç başkalarıyla bir olur mu? De ki: "Söyleyin bakalım onların isimlerini (onlar kimlermiş, ne yapmışlar)! Siz Allah'a yeryüzünde bilmediği bir şeyi mi bildiriyorsunuz? Yoksa kuru laf mı söylüyorsunuz?" Doğrusu inkâr edenlere tuzakları güzel göründü de doğru yoldan saptırıldılar. Allah'ın saptırdığı kimseyi doğru yola iletecek yoktur.[1]
34. Onlar için dünya hayatında büyük bir azap vardır; âhiret azabı ise elbette daha çetindir; onları Allah'a karşı koruyacak kimse de yoktur.
35. Takvâ sahiplerine vaad olunan cennetin özellikleri şöyledir: Zeminden ırmaklar akar; yemişleri ve gölgesi süreklidir. İşte bu, günahtan çekinenlerin mutlu sonudur; inkâr edenlerin sonu ise ateştir.
36. Kendilerine kitap (Kur'an) verdiğimiz kimseler sana indirilen vahiyden memnun olurlar. Fakat inanç gruplarından onun bir kısmını inkâr eden de vardır. De ki: "Bana, sadece Allah'a kulluk etmem ve O'na ortak koşmamam emrolundu. Ben yalnız O'na çağırıyorum ve dönüş de yalnız O'nadır.[2]
37. Biz Kur'an'ı işte böyle Arapça bir hüküm ve hikmet olarak indirdik. Sana bu ilim geldikten sonra, eğer onların arzularına uyarsan, (bil ki) Allah tarafından senin ne bir dostun ne de bir koruyucun olur.

---

verişli hale getir; yahut atalarımızdan ölmüş olan falan ve falan şahısları dirilt de senin bu söylediklerinin doğru olup olmadığını onlara soralım" demişler; bunun üzerine inen bu âyetle onların isteklerine göre mûcizeler gösterilse dahi iman etmeyeceklerine işaret edilmiştir. Peygamberin gönderilmesinden ve Kur'an'ın indirilmesinden maksat bu tür talepleri karşılamak değil, insanları hidayete erdirmek, kalpleri Allah'ın zikri ile huzura kavuşturmak, akla ışık tutmaktır.
Âyetteki şart cümlesinin cevabı meâlde "yine inanmazlardı" şeklinde verilmiştir. Bu kısma, "O yine bu Kur'an olacaktı" diye mâna verenler de vardır.
Allah istese inkârcıları doğru yola iletir; ancak O'nun bu anlamdaki istemesi zorlama olacağından sorumluluğu ortadan kaldırır. Halbuki Allah insanları sorumlu kılmak için onlara akıl, irade ve tercih yeteneği vermiştir.

1 "Söyleyin bakalım onların isimlerini?" meâlindeki cümle sahte tanrıların isimlendirmeye, nitelendirmeye veya tanımlamaya değecek şeyler olmadığına işaret ediyor.
"Allah'ın saptırması"ndan maksat, inkârcılıkta ısrar edenleri kendi hallerine bırakmasıdır.

2 Kur'an'ın bir kısmını inkâr edenlerden maksat Ehl-i kitabın bazı grupları ile putperestlerdir. Hz. Îsâ'nın Allah'ın elçisi olduğunu ifade eden âyetleri bazı yahudiler inkâr ederken, onun Allah'ın oğlu olmadığını bildiren ve üçlü tanrı (teslîs) inancını reddeden âyetleri de bir kısım hıristiyanlar kabul etmemişlerdir.

38. Andolsun senden önce de peygamberler göndermiş, onlara da eş ve çocuklar vermiştik. Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamber mûcize getiremez. Süreli her şeyin bir kaydı vardır.[1]
39. Allah dilediğini siler, dilediğini de yerinde bırakır; ana kitap onun katındadır.[2]
40. Onlara haber verdiğimiz azabın bir kısmını sana ister gösterelim, ister (bundan önce) seni vefat ettirelim, senin görevin sadece tebliğ etmektir; hesaba çekmek bize aittir.
41. Bizim, yeryüzünü etrafından nasıl eksiltip durduğumuzu görmüyorlar mı? Allah hükmeder, O'nun hükmünü denetleyecek yoktur; O'nun hesaba çekmesi de hızlıdır.[3]
42. Onlardan öncekiler de tuzak kurmuşlardı; oysa bütün tedbirlere hâkim olan Allah'tır. O, herkesin neyi hak ve elde ettiğini bilir. İnkâr edenler dünya hayatından kimin kazançlı çıkacağını yakında anlayacaklardır!
43. O inkârcılar, "Sen peygamber değilsin" diyorlar. De ki: "Sizinle benim aramda şahit olarak bir Allah, bir de kitap bilgisine sahip olanlar yeter."[4]

---

1 "Süreli her şeyin bir kaydı vardır" meâlindeki cümlede yer alan kayıt kelimesinin âyetteki karşılığı kitaptır. Buradaki kitabı "şeriat vahyi" olarak anlayıp âyeti "Allah'ın takdir ettiği her süre için gönderdiği bir kitap vardır" şeklinde yorumlayanlar da olmuştur (Şevkânî, III, 99-100; Esed, II, 494).

2 Ana kitap" diye çevirdiğimiz ümmü'l-kitâb tamlaması, "kitabın aslı" anlamına da gelir. Müfessirler "ana kitap"tan maksat levh-i mahfuzdur veya "Allah'ın ezelî ilmidir" demişlerdir. Bizim tercihimiz ikincisidir. Bu âyet bir önceki âyetin, "Süreli her şeyin bir kaydı vardır" meâlindeki bölümünü tamamlayıcı mahiyette olup Allah'ın her alanda dilediği değişikliği yapabilecek bilgi, irade ve kudrete sahip olduğunu ifade etmektedir.

3 "Yeryüzünün etrafından eksiltilmesi" ifadesi iki şekilde yorumlanmıştır: a) Hakikat anlamına göre yerin etrafından eksiltilmesi, "yağmur, sel, rüzgâr, deprem ve benzeri tabiat güçlerinin etkisiyle toprağın yerinden kayması, dağ ve tepelerin aşınması" (erozyon); b) Mecazi anlamda ise "inkârcıların ülkelerinin fethi ile onların topraklarının azalması.

4 Kitap bilgisine sahip olanlar hakkında farklı görüşler vardır: a) Bunlar Tevrat ve İncil bilgisine sahip olan yahudi ve hıristiyan âlimlerdir. Onların kitaplarında Hz. Peygamber'in geleceğine dair müjdeler vardı. b) Bunlar Varaka b. Nevfel gibi Mekkeliler'den olup yahudi veya hıristiyan olmadıkları halde Tevrat ve İncil'i bilen kimselerdir. c) Kur'ân-ı Kerîm'i anlayanlardır. Kur'an'ı lâyıkıyla anlayanlar onun insan sözü olmadığını, dolayısıyla onu getiren Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğunu kabul ederler.

14. İBRÂHÎM SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 72, âyet sayısı 52'dir. 28 ve 29. âyetlerinin Medine döneminde Bedir Savaşı'na katılan müşrikler hakkında indiğine dair rivayetler de vardır. Adını, 35-41. yetlerde isim ve dualarına yer verilen Hz. İbrâhim'den almıştır. Sûre Allah'ın varlığı, birliği, vahiy, peygamberler, öldükten sonra dirilme ve sorgulanma gibi temel inanç konularını ana hatlarıyla içermektedir. Ayrıca bazı tabiat olayları, Hz. İbrâhim'in duası ve Kur'an'ın insanlığa gönderilmiş bir mesaj oluşu gibi konulara da yer verilmiştir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Elif-lâm-râ. Bu, rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, güçlü ve övgüye lâyık olan Allah'ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz kitaptır.

2. O Allah ki, göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Şiddetli azaptan dolayı inkârcıların vay haline!

3. Onlar, dünya hayatını âhirete tercih eden, Allah yolundan alıkoyan ve onu eğri göstermek isteyenlerdir; işte onlar derin bir sapkınlık içindedirler.

4. İstisnasız her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara açık açık anlatsın; bundan sonra Allah dilediğini sapkınlık içerisinde bırakır, dilediğini de doğru yola iletir. O, güçlüdür, hikmet sahibidir.[1]

5. Mûsâ'yı da, "Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar ve Allah'ın onlara yaşattığı (güzel) günleri hatırlat!" diye mûcizelerimizle göndermiştik. Bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için alınacak ibretler vardır.

6. Mûsâ kavmine şöyle demişti: "Allah'ın size lutfettiği nimeti hatırlayın. Hani O sizi, Firavun'un adamlarından kurtarmıştı. Onlar size

1 Kur'an'ın Arapça olarak indirilmesini yadırgayanlara cevap olmak üzere, Allah Teâlâ, gönderilen peygamber hangi kavimden ise mesajını o kavmin diliyle gönderdiğini gerekçeli olarak bildirmiştir. Hz. Peygamber ve kavmi Arap olduğu için Kur'an da Arapça olarak gönderilmiştir. Fakat bu durum, onun sadece Araplar'a indirilmiş olduğunu göstermez. Onun davetinin evrensel olduğunu gösteren birçok âyet vardır.
Allah âyetlerini gönderdikten sonra tercihini ısrarla inkâr yönünde kullananları zorla doğru yola iletmez. Bilâkis onları kendi irade ve tercihleriyle baş başa bırakır; inkârcılık ruhlarına yerleştikten sonra artık iman etmezler. Gerçeği araştırıp tercihini o yönde kullanmaya çalışanları ise Allah doğru yola iletir. İşte Allah'ın dilediğini sapkınlık içerisinde bırakması, dilediğini de doğru yola iletmesinden maksat budur.

işkencenin en kötüsünü reva görüyor, erkek çocuklarınızı kesiyor, kızlarınızı sağ bırakıyorlardı. Bunlarda size rabbinizden büyük bir imtihan vardı.

7. Hani rabbiniz, 'Eğer şükrederseniz size (nimetimi) daha çok vereceğim, nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım pek şiddetlidir!' diye bildirmişti."[1]

8. Yine Mûsâ, "Siz ve bütün yeryüzündekiler nankörlük etseniz dahi bilin ki Allah kimseye muhtaç değildir, övgüye lâyıktır" demişti.

9. Sizden öncekiler, Nûh, Âd ve Semûd kavimleriyle onlardan sonra gelenler hakkındaki bilgiler size ulaşmadı mı? Onları (tam olarak) ancak Allah bilir. Peygamberleri onlara mûcizeler getirdi de ellerini ağızlarına götürüp getirerek, "Biz size gönderilene inanmıyoruz, bizi kendisine çağırdığınız şeye karşı derin bir kuşku içindeyiz" dediler.[2]

10. Peygamberleri, "Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında bir şüphe mi var? O, günahlarınızı bağışlamak için size bir çağrıda bulunuyor ve size belli vakte kadar da süre veriyor" dediler. Onlar, "Siz de bizim gibi sadece insansınız; bizi atalarımızın tapmış olduğu tanrılardan uzaklaştırmak istiyorsunuz. O halde bize, açık bir delil getirin!" diye cevap verdiler.

11. Peygamberleri onlara şöyle dediler: "Doğrusu biz de sizin gibi sadece insanız; fakat Allah kullarından dilediğine lutufta bulunur. Allah'ın izni olmadan bizim size bir delil getirmemiz mümkün değildir. Müminler ancak Allah'a dayansınlar.[3]

---

1 Şükür, "verdiği nimetlerden dolayı kulun Allah'a minnettarlık duyması, bunu sözleri ve amelleriyle göstermesi" anlamına gelir. Kur'an'da şükür, kulluğun bir gereği kabul edilmiş, Allah'ın nimetlerine mazhar oldukları halde şükretmeyenler kınanmıştır. Hz. Peygamber de yaptığı ibadetleri Allah'ın verdiği nimetlere karşılık bir şükran ifadesi olarak değerlendirmektedir (Buhârî, "Teheccüd", 6). Şükür sadece sözle değil, eldeki nimetlerin gerçek sahibinin Allah olduğuna gönülden inanarak bu nimetleri Allah'ın rızasına uygun şekilde kullanmakla olur.

2 Kur'an'da bazı kavimler hakkında çok kısa bilgi verilmekte, bir kısmının ise adları dahi geçmemektedir. Âyet bu kavimler hakkında insanların yeterli bilgilerinin bulunmadığına işaret etmekte, nasıl bir hayat sergilediklerini Allah'tan başka kimsenin bilmediğini haber vermektedir. Bu durum, soy bağlarını kesintisiz olarak Hz. Nûh'a hatta Hz. Âdem'e kadar götürenlerin yaptıklarına güvenilemeyeceğini göstermektedir.
"Ellerini ağızlarına götürüp getirme" ifadesi inkârcıların, peygamberleri tarafından tebliğ edilen ilâhî mesaj karşısındaki öfkelerini, itirazlarını veya şaşkınlıklarını yansıtan hareketi belirtmektedir.

3 İnkârcılar Allah'ın insanla iletişim kurup ona vahiy göndereceğine inanmadıkları için peygamberlerin çağrısına kulak vermemişler; onlardan insan gücünün üstünde mûcizeler getirmelerini istemişlerdir. Oysa insan olmak peygamberliğe

12. Üstelik bize yollarımızı göstermiş olduğu halde ne diye biz Allah'a dayanıp güvenmeyelim? Sizin bize verdiğiniz eziyete elbette göğüs gereceğiz." Tevekkül edenler yalnız Allah'a dayanıp güvensinler.

13-14. İnkârcılar peygamberlerine, "Andolsun ya dinimize dönersiniz ya da sizi kesinlikle yurdumuzdan çıkarırız!" dediler. Bunun üzerine rableri onlara, "O zalimleri elbette helâk edeceğiz ve onlardan sonra sizi mutlaka o yurda yerleştireceğiz! Bu lutuf, huzuruma çıkmanın kaygısını taşıyan ve tehdidimden çekinenler içindir" diye vahyetti.[1]

15. Peygamberler yardım istediler ve sonunda bütün inatçı zorbalar hüsrana uğradı.

16. Ardından da cehennem gelecek, orada zorbaya yanan gövdelerden sızan su içirilecektir!

17. Onu yutmaya çalışacak, fakat boğazından geçiremeyecektir, ona her taraftan ölüm gelecek, ama ölmeyecektir; ardından da oldukça ağır bir azap vardır.

18. Rablerini inkâr edenlerin yapıp ettikleri, fırtınalı bir günde rüzgârın savurduğu kül gibidir. Kazandıkları hiçbir şeye yaramaz. İşte bu (sonucu gerektiren davranış) derin sapkınlıktır.[2]

19. Allah'ın gökleri ve yeri hikmetli olarak yarattığını görmüyor musun? O, dilerse sizi yok edip yerinize yeni varlıklar getirir.

20. Allah'a göre bu zor bir şey değildir.

21. Hepsi Allah'ın huzuruna çıkacaklar; zayıflar, büyüklük taslamış olanlara diyecekler ki: "Biz size uymuştuk, şimdi siz Allah'ın azabından küçücük bir şeyi bizden savabilir misiniz?" Ötekiler şöyle cevap verecekler: "Allah bizi doğru yola iletmiş olsaydı biz de sizi iletirdik. Şimdi sızlansak da katlansak da farketmez. Bizim için artık sığınacak bir yer yok!"[3]

---

engel değildir; bütün peygamberler insanlardan seçilmiştir (Nahl 16/43; Enbiyâ 21/7).

1 Bu iki âyet müşriklerin Hz. Peygamber'i sıkıştırıp kendi dinlerine döndürmeye, dönmediği takdirde ülkesinden sürgün etmeye çalıştıkları bir dönemde inerek Hz. Peygamber'i ve ona inananları teselli etmiş, müşrikleri de uyarmıştır.

2 Dünyada insanlara iyilik eden, faydalı işler yapan kimseler Allah'a ve âhirete inanmıyorlarsa, âhiret için bir beklentileri olmaz; yaptıklarını hangi amaçla yapmışlarsa dünyada o gerçekleşmiş ve hesap kapanmıştır. Âhirette cennet, ona inananlar içindir. Meseleye sebep-sonuç açısından bakıldığında, âhiret saadetinin sebebi, iman, ibadet ve karşılığı Allah'tan beklenen iyiliklerdir.

3 Dünyada Allah'ın emirlerini dinlemeyip iradelerini önderlerinin istekleri doğrultusunda kullanmış olanlar, âhirette gerçeklerle karşılaştıklarında aldatılmış olduklarını anlayacaklar ve onları kınayacaklar.
"Allah bizi doğru yola iletmiş olsaydı biz de sizi iletirdik" diye çevrilen cümle şöyle yorumlanmıştır: Bugün Allah'ın azabını savacak bir şeyi Allah bize açık-

22. Allah'ın hükmü yerine getirilince şeytan şöyle der: "Şüphesiz Allah size gerçek bir vaadde bulunmuştu; ben de size bir söz verdim ama yalancı çıktım. Aslında benim sizi zorlayacak gücüm yoktu; benim yaptığım size çağrıda bulunmaktan ibaretti; siz de benim çağrıma uydunuz. O halde beni kınamayın, kendinizi kınayın. Ne ben sizi kurtarabilirim ne de siz beni kurtarabilirsiniz. Ben daha önce, beni Allah'a ortak koşmanızı kabul etmemiştim." Doğrusu zalimler için elem verici bir azap vardır.[1]
23. İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar, rablerinin izniyle içinde ebedî kalacakları ve altından ırmaklar akan cennetlere konulacaklar ve orada selâmla karşılanacaklardır.
24. Allah'ın nasıl bir misal getirdiğini görmedin mi? Güzel sözü, kökü sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca benzetti.
25. O ağaç, rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara böyle misaller getirmektedir.[2]
26. Kötü sözün misali de kökü yerden sökülmüş, ayakta duramayan kötü bir ağaçtır.[3]
27. Allah sağlam söze iman edenleri hem dünya hayatında hem de âhirette sağlam tutar; Allah zalimleri de şaşırtır ve Allah dilediğini yapar.[4]

---

lamış olsaydı biz de onu size açıklardık, siz de onunla Allah'ın azabından korunurdunuz(Taberî, XIII, 199).

1 Şeytan, vesveseleriyle insanı doğru yoldan saptırmaya çalışmakla birlikte asıl saptırıcı insanın kendi nefsi, arzu ve hevesleridir. İnsan nefsinde şehvete, boş ve bâtıl inançlara bir yatkınlık olmazsa bu şeytanî vesvese ve ayartmalar etkili olamaz. İşte âyette, şeytanın ağzından ifade edilmek istenen gerçek budur (Râzî, XIX, 111).
"Ben daha önce beni Allah'a ortak koşmanızı kabul etmemiştim" cümlesiyle şeytan, insanları yoldan çıkarmaya çalışmış olmakla birlikte kendisini Allah'a eşit bir yere koymadığını ve kendisinin O'na ortak koşulmasını kabullenmediğini ifade etmektedir. Nitekim Kur'an'da birden fazla yerde kendisinin Allah tarafından yaratıldığını söylediği (7/12; 38/76), Allah'a "rabbim" diye hitap ettiği görülmektedir (Sâd 38/79). Ancak yoldan çıkardığı kimseler onun aldatmalarına uymak suretiyle dolaylı olarak onu tanrılaştırarak Allah'a ortak koşmuşlardır.

2 24-25. âyetlerde kelime-i tevhidi ifade eden "güzel söz", kökü yerin derinliklerine sağlam bir şekilde yerleşmiş, gövdesi ve dalları gök yüzüne doğru yükselmiş, her zaman meyve veren bir ağaca benzetilmektedir. Bu ağaç nasıl Allah'ın izniyle her zaman meyve verip faydalı oluyorsa "kelime-i tevhid" de müminlerin kalplerine yerleşip kökleşince onların davranışlarını etkilemekte ve böylece imanın meyveleri görülmektedir. Müminler, Allah'a karşı kulluk görevlerini yerine getirmeye çalıştıkları gibi, ilim, irfan ve güzel işleriyle de insanlık için daima faydalı olurlar.

3 Buradaki "kötü söz", inanç ve amel bakımından kötü sonuçlar doğuran sözdür.

4 "Sağlam söz" diye çevirdiğimiz "el-kavlü's-sâbit" tamlaması 24. âyette geçen "güzel söz" ile eş anlamlı olup Hz. Peygamber tarafından "kelime-i şehâdet" olarak

28-29. Allah'ın lütfettiği nimete nankörlükle karşılık verip sonunda toplumlarını helâke uğrayacakları yere, cehenneme sürükleyenleri görmedin mi? Oraya girecekler; orası ne kötü karargâh!
30. Allah'a ortaklar koştular ki halkı O'nun yolundan saptırsınlar. De ki: "Biraz daha oyalanın; sonunda döneceğiniz yer ateştir!"
31. İman eden kullarıma söyle: Alım satımın bulunmadığı, dostluğun fayda vermediği o gün gelmeden önce namazlarını dosdoğru kılsınlar, onlara verdiğimiz rızıklardan Allah rızâsı için gizli ve açık harcasınlar.
32. Gökleri ve yeri yaratan, gökten su indirip onunla size rızık olarak türlü türlü ürünler çıkaran Allah'tır; izni ile denizde yüzüp gitmeleri için gemileri emrinize veren, nehirleri sizin için faydalı olacak şekilde yaratan O'dur.
33. Düzenli seyreden güneşi ve ayı sizin için yararlı kılan, gece ile gündüzü faydalanacağınız biçimde yaratan O'dur.
34. O size istediğiniz her şeyi verdi. Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız başa çıkamazsınız. Şu bir gerçek ki insanoğlu çok zalim, çok nankördür!
35. İbrâhim şöyle dua etmişti: "Rabbim! Bu şehri güvenli kıl, beni ve çocuklarımı putlara tapmaktan uzak tut![1]
36. Rabbim! Putlar insanlardan birçoğunun sapmasına sebep oldu. Bundan böyle kim bana uyarsa o bendendir; kim de bana karşı gelirse artık sen çok bağışlayan, pek esirgeyensin.
37. Ey rabbimiz! Ben zürriyetimden bir kısmını, senin kutsal evinin (Kâbe) yanında tarıma elverişli olmayan bir vadiye yerleştirdim. Bunu yaptım ki rabbim, namazı kılsınlar! İnsanların gönüllerini onlara meylettir ve çeşitli ürünlerden onlara rızık ver ki şükretsinler![2]

---

açıklanmıştır (Buhârî, "Tefsîr", 14/2). Allah Teâlâ, iman edenlerin kalbine bu sağlam sözü sarsılmaz bir biçimde yerleştirir ve onları hem bu dünya hayatında hem de âhirette iman üzerinde kararlı ve sabit kılar; zalimleri de kendi hallerine bırakır; doğru yolu bulamazlar. Böylece onlar hem dünyada hem de âhirette bedbaht olurlar.

1 Hz. İbrâhim'in, güvenli kılmasını Allah'tan istediği şehir Mekke'dir. Allah Teâlâ Hz. İbrâhim'in duasını kabul etmek suretiyle Mekkeliler'e vermiş olduğu nimetleri hatırlatmakta ve bu nimetlere şükretmelerinin gereğine dikkatlerini çekmektedir. "Putlar" diye çevirdiğimiz esnâm kelimesi ise Allah'tan başka kendisine ilâhî güç veya nitelikler yakıştırılarak tapınma duygusu içerisinde değer verilen ve şirke vasıta kılınan her şeyi ifade eder. Hz. İbrâhim öncelikle beldenin güvenli kılınmasını, sonra da insanlığı mânevî felâketlere sürükleyen putperestlikten hem kendisini hem de soyundan gelenleri korumasını yüce Allah'tan niyaz etmiştir.

2 Hz. İbrâhim Allah'tan aldığı bir işaretle eşi Hacer ve oğlu İsmâil'i Mekke'ye götürüp Kâbe yakınlarında tarıma elverişli olmayan, çorak bir vadiye yerleştirdi. Ancak Allah Teâlâ Hz. İbrâhim'in duasını kabul ederek Mekke'yi güvenli bir

38. Rabbimiz! Şüphesiz ki sen gizlediğimizi de açıkladığımızı da bilirsin. Yerde ve gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz.
39. Yaşlılığıma rağmen bana İsmâil'i ve İshak'ı armağan eden Allah'a hamdolsun! Şüphesiz rabbim duaları kabul edendir.
40. Rabbim! Beni ve soyumdan gelecek olanları namazı devamlı kılanlardan eyle; rabbimiz, duamı kabul et!
41. Rabbimiz! Hesap kurulacağı gün beni, anamı, babamı ve müminleri bağışla!"[1]
42. Sakın, Allah'ı zalimlerin yaptıklarından habersiz sanma! O sadece, onların işini bir güne erteliyor ki, o gün gözler dehşetten dışarı fırlamış;
43. Başları yukarıya kalkık, bakışları bir noktaya sabitlenmiş, zihinleri bomboş kalmış olarak toplanma yerine koşarlar.
44. Kendilerine azabın geleceği, bu yüzden zalimlerin, "Rabbimiz! Bize kısa bir süre daha ver de senin davetine uyalım, peygamberlere tâbi olalım" diyecekleri ve onlara, "Sizin için bir yok oluş bulunmadığına daha önce yemin etmemiş miydiniz?" diye sorulacağı güne karşı insanları uyar.
45. Ve sizden önce (bâtılı seçerek) kendilerine kötülük edenlerin yurtlarına yerleşmiştiniz. Onlara ne yaptığımız sizin için açıkça belli oldu, size misaller de getirdik.
46. Tuzaklarını Allah bilip dururken onlar tuzaklarını kurmaya devam ettiler. Oysa onların tuzaklarıyla dağlar yıkılıp yok olacak değildi![2]
47. O halde, Allah'ın, peygamberlerine verdiği sözden sakın cayacağını sanma! Allah güçlüdür, kimsenin yaptığını yanına bırakmaz.
48. Bir gün gelecek yer başka yere, gökler de başka göklere dönüştürülecek, insanlar gücüne karşı durulamaz olan bir tek Allah'ın huzuruna çıkacaklardır.[3]

şehir haline getirmiş ve dünyanın muhtelif yerlerinde yetiştirilen ürünlerin hac, umre gibi ibadetler ve ticarî faaliyetler vesilesiyle buraya getirilmesini sağlamıştır.

1 Hz. İbrâhim yurdundan ayrılırken babasının affı için Allah'a dua edeceğine dair verdiği sözü (bk. Meryem 19/47) yerine getirmek üzere böyle dua etti. Ancak babasının Allah düşmanı olduğu anlaşılınca ondan uzaklaştı (ayrıca bk. Tevbe, 114).

2 Tuzak kuranlar, 45. âyette, zalim oldukları bildirilen ve Allah'a saygısızlıkta ısrar eden önceki kavimlerdir. Âyet ayrıca zalimlerin peygamberleri ve onlara inanan müminleri etkisiz hale getirmeye veya ortadan kaldırmaya, sonuç itibariyle Allah'ın dinini yok etmeye çalıştıklarına da işaret eder (bk. Enfâl 8/30). "Oysa onların tuzaklarıyla dağlar yıkılıp yok olacak değildi!" meâlindeki cümlenin mecazi mânası, inkârcıların kurmuş olduğu tuzaklarla Allah'ın dininin yıkılmayacağıdır.

3 Kıyamet gününde meydana gelecek olan toplu ve kökten değişime işaret edilmektedir (krş. Tâhâ 20/105-107). Meâlinde "dönüştürülecek" diye tercüme ettiğimiz tebdîl kavramı Kur'an'da bir şeyin ya özünü (Nisâ 4/56) veya niteliğini

49. O gün, suçluların -sıra halinde- zincirlere vurulmuş olduklarını göreceksin!
50. Onların giysileri katrandandır; yüzlerini de ateş bürüyecektir.[1]
51. Allah herkese hak ettiğini vermek için bunu yapacaktır; kuşkusuz Allah'ın hesabı çabuktur.
52. İşte bu, bütün insanlara, bununla hem uyarılsınlar hem Allah'ın ancak bir tek Tanrı olduğunu bilsinler hem de akıl sahipleri öğüt alsınlar diye yapılmış bir bildirimdir.

15. HİCR SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 54, âyet sayısı 99'dur. Sûrenin adı olarak 80. âyette geçen Hicr, Arap yarımadasının kuzeybatısında, Medine-Tebük yolu üzerindeki bir vadinin ve beldenin ismidir. Burası Sâlih peygamberle ilgisi dolayısıyla Medâin-i Sâlih diye de adlandırılmıştır.

Sûrenin ilk konusu Kur'an, vahiy ve peygamberliktir. Ardından insanın yaratılışı ve İblîs'in isyanı anlatılır. İyilerin uhrevî mükâfatları, bazı peygamberlerin tebliğ davalarıyla ilgili kısa bilgiler, Hz. Peygamber'e ve müminlere verilen müjdeler, inkârcılara yapılan uyarılar sûrenin belli başlı konularıdır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Elif-lâm-râ. Bunlar kitabın, apaçık Kur'an'ın âyetleridir.[2]
2. Zaman olacak, inkâr edenler, "Keşke müslüman olsaydık!" diye hayıflanacaklar.

---

değiştirme anlamında kullanılmaktadır (Furkān 25/70). Burada her iki anlama da ihtimali vardır. Birinci anlama göre kıyamet gününde evren tamamıyla yok olacak, daha sonra yeniden yaratılacaktır (özün değiştirilmesi); İkinci anlama göre ise evrenin maddesi kalacak, nitelikleri değiştirilecektir; meselâ yer küresinin dağları savrulacak, denizleri yarılacak, dümdüz olacak, eğrilik büğrülük görülmeyecek fakat asıl maddesi kalacaktır (vasfın değiştirilmesi).

1 Kıyamet gününde suçlular, katrandan giysiler içerisinde, zincirlere vurulmuş, yüzlerini ateş bürümüş olarak Allah'ın huzuruna çıkarılacaklar. Ancak bir yoruma göre 49. âyet, suçluların kendi kötü eylem ve temayüllerini, öte dünyada topluca içine düşecekleri genel umutsuzluğu anlatan bir mecazdır. 50. âyet de hesap gününde günahkâr ruhları kaplayacak olan anlatılamaz acıları, insanı dondurucu korkuları dile getiren temsilî bir ifadedir (Râzî, XIX, 148-149.

2 "Hurûf-ı mukattaa" adı verilen bu harflerle ilgili görüş ve yorumlar için bk. Bakara 2/1.

3. Bırak onları; yesinler, yararlansınlar, boş ümit oyalasın onları; yakında bilecekler!
4. Biz hiçbir toplumu, kendilerine gönderilmiş belli bir kitap olmadan helâk etmedik.
5. Hiçbir ümmet kendi ecelini ne öne alabilir ne de erteleyebilir.
6. Dediler ki: "Ey kendisine vahiy gelen adam! Sen kesinlikle cinlere kapılmış birisin!"[1]
7. "Doğru söyleyenlerden isen bize melekleri getirseydin ya!"
8. Biz melekleri ancak açık gerçekle indiririz, o zaman da onlara artık süre tanınmaz.[2]
9. Kesin olarak bilesiniz ki bu kitabı kuşkusuz biz indirdik ve onu mutlaka koruyan da yine biziz.[3]
10. Andolsun senden önce de eski topluluklar arasından elçiler göndermiştik.
11. Onlara bir peygamber geldiğinde muhakkak onunla alay ederlerdi.
12-13. İşte onu (Kur'an'ı) inkârcıların kalplerine, inanmadıkları halde böyle yerleştiririz. Nitekim daha öncekilere de bu ilâhî kanun uygulanmıştır.[4]
14-15. Onlara gökten bir kapı açsak da oradan yukarı çıksalar, yine de "Herhalde gözlerimiz perdelendi, hatta bize büyü yapılmış olmalı!" derler.
16. Andolsun biz gökte yıldız kümeleri oluşturduk ve seyredenler için ona güzel bir görünüm verdik.[5]

---

1 "Vahiy" diye çevirdiğimiz zikir kelimesi sözlükte "ezberleme, hatırlama, anma, övme" anlamına gelir. Kur'an'da ayrıca "Allah'ın kullarına gönderdiği uyarı, öğüt, vahiy" vb. mânalarda geçtiği gibi önceki bazı kutsal kitaplar ve özellikle Kur'an için de kullanılmıştır. Müşrikler Hz. Peygamber'e, "Ey kendisine vahiy gelen adam!" derken onunla alay ediyorlardı. Eskiden Arap putperestleri şairlerin cinlerle ilişkisi bulunduğuna, şiiri cinlerden aldıklarına inanırlardı. Bu yüzden, müşrikler, bir tür şiir kabul ettikleri Kur'an'ı Hz. Muhammed'in cinlerden aldığını söylüyorlardı.

2 "Açık gerçek" diye çevirdiğimiz hak kelimesi burada "ölüm, ceza ve asıl şekilleriyle melekler" diye yorumlanmıştır.

3 Âyete göre daha önceki kutsal kitapların mâruz kaldığı eksilme, değişme, bozulma, kaybolma gibi haller Kur'an'ın başına gelmeyecektir.

4 Allah'ın Kur'an'ı onu dinleyen putperestlerin kalplerine yerleştirmesi, "onu işitip bilgilenmelerini, kavramalarını sağlaması, bu imkânı onlara tanıması" anlamına gelir. Böylece âhirette onların, "Biz Kur'an'ı duymadık, bilgi sahibi olmadık" gibi bir mazeret ileri sürmelerini imkânsız hale getirmiştir.

5 Âyetin metnindeki burûc kelimesini, bazı tefsirlerdeki açıklamalar ışığında astronomi biliminin ortaya koyduğu yeni veriler dikkate alınarak "yıldız kümeleri" veya "takım yıldızları" şeklinde anlamak isabetli görünmektedir.

17. Onları her kovulmuş şeytana karşı koruduk.
18. Ancak kulak hırsızlığı yapmaya kalkışan olursa onu da parlak bir ışık kovalar.[1]
19. Arzı da yaydık, oraya sağlam dağlar yerleştirdik, orada ölçüleri belli her türden ürünler bitirdik.
20. Yine orada hem sizin için hem de rızkı size borç olmayanlar için uygun geçim şartları yarattık.
21. Her şeyin hazineleri sadece bizim katımızdadır ve biz oradan indirdiğimizi belirli bir ölçüye göre indiririz.
22. Biz, rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdik, gökten su indirip onunla sizin su ihtiyacınızı karşıladık. Onu depolayan siz değildiniz.
23. Kuşkusuz hayat veren de öldüren de biziz; her şeyin son sahibi de biz oluruz.
24. Andolsun biz, içinizden önce gelip geçenleri de biliriz, geri kalanları da muhakkak biliriz.
25. Ve senin rabbin, onları kıyamette toplayıp bir araya getirecektir. O, hakîmdir, alîmdir.
26. Andolsun biz insanı şekillenebilir özlü balçıktan, (şekil verilip) kurutulmuş çamurdan yarattık.[2]
27. Cin türüne gelince daha önce onu da kavurucu alevden yaratmıştık.
28. Hani rabbin meleklere demişti ki: "Ben şekillenebilir özlü balçıktan, (şekil verilip) kurutulmuş çamurdan bir insan yaratacağım" demişti.[3]

---

1 Anlamlarını açık seçik kavramak çok güç veya imkânsız olduğu için "müteşâbihat" grubuna giren 17-18. âyetler hakkında klasik tefsirlerde güvenilirliği kuşkulu olan rivayetlere dayanılarak bazı yorumlar yapılmıştır. Ancak bir gayb, bir sır olan vahiy ile ilgili bu âyetlerin tam olarak anlaşılabileceğini söylemek güçtür. Bununla birlikte burada -vahyin Allah tarafından korunduğunu bildiren 9. âyetle de bağlantılı olarak- vahyin ve gayb âleminin korunmuşluğuna dikkat çekildiği söylenebilir.

2 Âyette insan bedeninin, Allah'ın yaratma sıfatının bir eseri ve tecellisi olarak topraktan başlayıp gelişen fiziksel-biyolojik değişim ve gelişim sürecine işaret edilmektedir (ayrıca bk. Mü'minûn 23/12-14). İmam Mâtürîdî, buradaki "çamurdan yaratma"nın bir misal de olabileceğini ifade etmiştir.

3 Başka âyetlerde meleklerin, karşısında secde etmekle emrolundukları ilk insanın Âdem aleyhisselâm olduğu bildirilmektedir. Ancak burada Âdem'in yaratıldığı asıl unsura, onun aslının toprak olduğu gerçeğine de dikkat çekiliyor. Bununla birlikte yaratmanın gelişim ve oluşum süresiyle ilgili bilgi verilmemektedir. Bu konuda önemli olan, toprak gibi alelâde bir tabiat nesnesinden veya özlü çamurdan bir çömleğin yapılışına benzer aşamalarla insan gibi muhteşem bir varlığı vücuda getiren kudretin büyüklüğüne dikkat çekilmesidir.

29. "Onun şeklini tamamladığım ve ona ruhumdan üflediğim vakit siz de hemen onun için secdeye kapanın."[1]
30. Bunun üzerine meleklerin hepsi secde ettiler.
31. Yalnız İblîs hariç; o, secde edenlerle birlikte olmaktan kaçındı.
32. Allah, "Ey İblîs! Secde edenlerle birlikte hareket etmeyişinin sebebi nedir?" diye sordu.
33. Dedi ki: "Ben, şekillenebilir özlü balçıktan, (şekil verilip) kurutulmuş çamurdan yarattığın bir insana asla secde etmem!"
34. Allah, "O halde çık oradan, dedi; artık kovuldun!"
35. Kıyamet gününe kadar lânetlenmiş bulunmaktasın!"
36. "Rabbim! Öyleyse insanların yeniden diriltileceği güne kadar bana mühlet ver" dedi.
37-38. Allah, "Vakti (katımızda) bilinen bir güne kadar mühlet verilmiş olanlardansın" buyurdu.
39-40. İblîs, "Rabbim! Benim sapmama imkân verdiğin için yemin olsun ki ben de yeryüzünde onlara (günahları) şirin göstereceğim ve -aralarından senin samimi kulların hariç- onların topunu kesinlikle yoldan çıkaracağım."[2]
41. Allah da buyurdu ki: "İşte bana varan doğru yol budur (hâlis kulların yolu).
42. Şüphesiz, sapmışlardan sana uyacak olanlar dışında kullarım üzerinde senin hâkimiyetin olmayacaktır."[3]
43. "Kuşkusuz cehennem, o sana uyanların tamamının buluşma yeri olacaktır."
44. Onun yedi kapısı vardır, her kapıdan girmek üzere de onlardan birer grup belirlenmiştir.
45. Allah'a karşı saygısızlıktan sakınanlar mutlaka cennet bahçelerinde ve pınar başlarında olacaklar.
46. "Esenlikle, güvenle girin oraya!" (denecek).
47. Onların gönüllerini düşmanlık duygularından temizledik; artık bir kardeşler topluluğu olarak sedirler üzerinde karşı karşıya oturacaklar.
48. Orada hiçbir yorgunlukla karşılaşmayacaklar. Oradan çıkarılmaları da söz konusu olmayacaktır.

---

1 Allah'ın "ruhumdan" demesi, ruha verdiği önemi ve değeri gösterir. Peygambere ulaşan "söz"ü, O'nun bir parçası olmadığı gibi "ruhum" dediği varlık da onun parçası değildir.)

2 İblîs'in, bu cezaya çarptırılmasının asıl sebebi, kendi küstahlığı ve isyanı idi.

3 Allah Teâlâ, insanlar hakkında dünya hayatının bir imtihan ortamı olmasını murat ettiği için İblîs'in dileğini kabul etmiş, ihlâslı kullar üzerinde şeytanın hâkimiyet kuramayacağını, buna karşılık şeytana uyacakların buluşma yerinin cehennem olacağını bildirmiştir.

49. Kullarıma benim gerçekten çok bağışlayıcı, çok esirgeyici olduğumu bildir.
50. Ama azabım da çok elem verici bir azaptır![1]
51. Onlara İbrâhim'in misafirlerini hatırlat.[2]
52. Onun yanına girip selâm vermişler, o da, "Doğrusu biz sizden korkuyoruz" demişti.
53. "Korkma" dediler, "Biz sana bilgili bir çocuk müjdeliyoruz."[3]
54. İbrâhim, "Üzerime yaşlılık çökmüş olmasına rağmen bana böyle bir müjde getiriyorsunuz öyle mi? Peki (çocuğum olamayacağına göre) bana neyi müjdelemiş oluyorsunuz?" dedi.
55. "Sana gerçeği müjdeledik. Sakın ümitsizliğe kapılanlardan olma!" dediler.[4]
56. "Haktan sapmış olanlardan başka kim rabbimin rahmetinden ümit keser!" dedi.
57. "Ey elçiler! Göreviniz nedir?" diye sordu.[5]
58. Dediler ki: "Aslında biz, suçlu bir kavme (ceza vermek için) gönderildik.
59. Yalnız Lût'un ailesine zarar gelmeyecek, onların hepsini kurtaracağız.
60. Fakat karısı hariç! Biz onun da geride kalanlardan olmasını takdir ettik."

---

1 Râzî, son iki âyette dört incelik bulunduğunu belirterek bunları şöyle sıralamaktadır (XIX, 194-195): a) Allah Teâlâ, "kullarım" tamlamasında kullarını kendi zâtına izâfe ederek onlara çok büyük bir şeref bahşetmiştir. b) Rahmet ve mağfiretinden söz ederken, azabından bahsettiği âyete göre daha çok tekit edatları kullanarak, ayrıca "gafûr ve rahîm" isimlerini zikrederek rahmetinin genişliğini özellikle vurgulamıştır. c) Peygamberine hitaben, "Kullarıma … bildir" buyurarak rahmet vaadini zamanı geldiğinde yerine getireceğine bizzat peygamberini şahit tutmuştur. d) Aynı buyrukla, ibadetleri eksik de olsa, Allah'a inanıp kulluğunu kabul etmiş herkesin, günahkâr bile olsa, rahmetine lâyık olduğunu anlatmak istemiştir.

2 "İbrahim'in misafirleri", Allah tarafından ona gönderilen meleklerdir.

3 Hûd sûresinde (11/71) bu çocuğun İshak olduğu bildirilir.

4 Habercilerin, "Sana gerçeği müjdeledik" demeleri, "Eğer Allah bir şeyin olacağını bildirmişse, bu haktır, mutlaka gerçekleşecektir" anlamına gelir.

5 "Görev" diye çevirdiğimiz hatb kelimesi, tefsirlerde "tehlikeli durum, önemli iş" gibi mânalarla açıklanmıştır. Buna göre Hz. İbrâhim, bir peygamber olarak kendi sezgisiyle meleklerin sadece müjde için değil, tehlikeli bir görevi yerine getirmek üzere de geldiklerini hallerinden anladığından böyle bir soru sormuş olmalıdır. Melekler, 53. âyette görüldüğü gibi, önce iyi bir haber, sonra da kötü bir haber vermişlerdi. İyi haber Hz. İshak'la ilgili olanı, kötü haber de aşağıdaki âyette "suçlu kavim" diye anılan Lût kavminin helâk edileceği haberiydi. O kavmin en büyük kötülüğü ise büyük bir yaygınlık kazanmış olan livâta (eşcinsellik) idi.

61-62. Elçiler Lût ailesine geldiklerinde Lût onlara, “bilinmedik tanınmadık kimselersiniz” dedi.
63. “Öyle ama, biz sana insanların, hakkında kuşkuya düştükleri şeyi getirdik.
64. Sana, gerçeği getirdik. Biz muhakkak doğru söylüyoruz.”[1]
65. “Hemen gecenin bir vaktinde ailenin hızla yola koyulmasını sağla! Sen de arkalarından git! Hiçbiriniz arkasına dönüp bakmasın! Size emredilen yere doğru gidin!”
66. Lût’a şu hükmü bildirdik: “Onlar, sabah vaktine girerken son ferdine kadar yok edilmiş olacaktır!”
67. Şehir halkı sevinerek geldiler.[2]
68. Lût, “Bunlar benim misafirlerim, sakın beni utandıracak bir şey yapmayın?” dedi;
69. “Allah’tan korkun, beni rezil etmeyin!”
70. “Seni el âlemi korumaktan menetmedik mi?” dediler.
71. Lût, “İşte kadınlar, benim kızlarım, (nikâh) yaparsanız” dedi.[3]
72. (Ey resulüm!) Hayatına yemin olsun ki onlar, sarhoş (sersem) halleriyle saçmalayıp duruyorlardı.
73. Nihayet ortalık aydınlanırken korkunç ses onları yakalayıverdi!
74. Ardından yurtlarının altını üstüne getirdik, üzerlerine taşlaşmış çamur yağdırdık!
75. İşte bunda ibret alacak olanlar için dersler vardır.
76. Bakın, o harabeler bir yol üzerinde hâlâ duruyor.
77. Onda da inananlar için bir ders vardır.[4]
78. Eyke halkı da gerçekten bir zalimler topluluğu idi.

---

1 Melekler, gerçeği getirdiklerini yani Allah’ın, inkârcılıkları sebebiyle müstahak olanlar hakkında hükmettiği belânın gerçek olduğunu ispatlamak için geldiklerini haber verdiler.

2 Şehrin ahlâksız halkı, Lût’un konukları olduğunu duyup -muhtemelen onlara sarkıntılık etmek üzere- geldiklerinde Hz. Lût onların niyetlerini sezdiği için kendilerini uyardı.

3 Hz. Lût, bir peygamber olarak kendisini ümmetinin babası yerinde görüyor, ümmetinin kızlarını da kendi kızları kabul ediyor.

4 Lût kavminin bu şekilde tarih sahnesinden silinmesi insanlık için ibrete değer olarak gösterilmekte, onlardan kalan Sodom şehrindeki harabenin ibret levhası olarak hâlâ bir yol üzerinde durduğu ifade edilmektedir. Lût kavmi hakkındaki bu açıklamalarla sadece geçmişteki bir toplum hakkında bilgi verilmesi değil, insanoğlunun Allah’tan ve peygamberden gelen uyarılara kulak tıkayarak kötü arzu ve ihtiraslarına esir olması halinde sağlıklı düşünme yeteneklerinin nasıl işlemez hale geleceği, en doğru ve yararlı öğütleri bile duyup anlayamayacak kadar insanlığını kaybedeceği ve nihayet kendini bir felâkete sürüklemiş olacağı anlatılmaktadır.

79. Biz onların da cezasını verdik. Bu iki şehir açıkça bilinen bir yol üzerindedir.[1]
80. Kuşkusuz Hicr halkı da peygamberleri yalancılıkla suçladılar.[2]
81. Oysa onlara âyetlerimizi de gönderdik, fakat bunlara sırt çevirdiler.[3]
82. Onlar, güvende olmak üzere dağları oyarak barınaklar yaparlardı.
83. Ama sonunda sabaha girerlerken korkunç ses onları da yakaladı!
84. Aldıkları tedbirin kendilerine hiçbir faydası olmadı.
85. Biz, gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları ancak ve ancak hak ve adalet temelinde yarattık. Kıyamet de mutlaka gelecektir. Sen şimdi güzel bir şekilde hoşgörülü ol.[4]
86. İyi bilesin ki rabbin, evet O, muhakkak sûrette eşsiz yaratıcıdır, her şeyi bilmektedir.
87. Kuşkusuz sana tekrar tekrar okunandan (âyetlerden) yedisini ve yüce Kur'an'ı verdik.[5]
88. Sakın ola ki, onlardan bazı gruplara verdiğimiz geçici dünya nimetine göz dikmeyesin! Onlardan yana üzülme, müminlere karşı da alçakgönüllü ol!
89. "Kuşkusuz ben apaçık bir uyarıcıyım" de.
90. Nitekim biz, bölüp parçalayanları cezalandırdık.
91. Kur'an'ı parçalara ayıranlar yok mu;
92-93. Rabbine andolsun ki yaptıklarından dolayı muhakkak surette onların hepsini sorguya çekeceğiz![6]
94. Sen, sana buyurulanı açıkça duyur, müşriklere aldırış etme!
95-96. Allah'ın yanında başka bir tanrı daha edinen o alaycılara karşı biz senin yanındayız. Onlar ileride anlayacaklar!
97. Söyledikleri yüzünden canının sıkıldığını muhakkak ki biliyoruz.
98. Ama sen rabbini hamd ile tesbih et, secde edenlerden ol!
99. Kesin olan şey gelinceye kadar rabbine kulluk et.[7]

---

1 Eyke, Medyen'de yaşamış olan Hz. Şuayb'ın kavmidir.
2 Hicr hakkında sûrenin giriş kısmında bilgi verilmiştir.
3 "Âyetler", Hz. Sâlih'e gönderilen vahiyler veya onun gerçek peygamber olduğunu kanıtlayan mûcizelerdir.
4 Peygamberin görevi ve sorumluluğu peygamberlik ahlâkına uygun bir incelik ve güzellikte Hakk'ın hükümlerini tebliğ etmektir; gerisi Allah'a aittir.
5 Ağırlıklı yoruma göre"yedi (âyet)" ile Fâtiha sûresi kastedilmiştir.
6 91. âyetin meâlinde geçen "Kur'an'ı parçalara ayıranlar", onun bir kısmına inanıp bir kısmına inanmayanlar, bir kısmının hükmünü yerine getirmeyi kabul edip bir kısmını etmeyenlerdir.
7 "Kesin olan şey" diye çevirdiğimiz yakīn kelimesi, "ölüm; Allah'ın vaad ettiği, gerçekleşmesi kesin olan zafer", "kesin bilgi" gibi farklı şekillerde açıklanmıştır.

16. NAHL SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 70, âyet sayısı 128'dir. "Bal arısı" anlamındaki Nahl ismi 68. âyette geçmektedir. Sûrede ulûhiyyet, vahiy, öldükten sonra dirilme, uhrevî hesap gibi dinin temel konuları ele alınmakta; Allah'ın mutlak kudretinin delilleri gösterilmekte, O'nun nimetlerini görüp şükretmemenin sonuçları hatırlatılarak bu hususta insanlar uyarılmakta; adalet, ihsan, sözünde durma, yemin, haram ve helâller, tövbe gibi dinî-ahlâkî konular üzerinde durulmakta; Hz. Peygamber'e Allah yoluna davetin yöntemi hatırlatılarak adaletli ve sabırlı olması istenmektedir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Allah'ın emri yerine gelecektir; artık onun bir an önce gelmesini isteyip durmayın. Allah, onların ortak koştukları her şeyden uzaktır ve yücedir.[1]

2. Allah, "Benden başka tanrı olmadığı hususunda insanları uyarın ve bana saygıda kusur etmeyin" hükmünü bildirmeleri için kullarından dilediğine, emri uyarınca vahyi taşıyan melekler indirir.

3. Allah, gökleri ve yeri hikmetle yarattı. O, putperestlerin ortak koştukları her şeyden münezzehtir.

4. İnsanı bir damla sudan yarattı; fakat görürsün ki o, yaratıcısına apaçık bir muhalif olup çıkmıştır!

5. Eti yenen büyük ve küçük baş hayvanları da O yarattı. Onlarda sizin için soğuktan koruyucu şeyler ve başka yararlar vardır, ayrıca onlardan beslenirsiniz.[2]

6. Onlarda akşamları otlaktan getirirken, sabahları otlatmaya salıverirken size sergiledikleri bir güzellik de vardır.

7. Bu hayvanlar ancak kendinizi fazlasıyla yorarak ulaşabileceğiniz bir beldeye yüklerinizi taşır. Kuşkusuz rabbiniz çok şefkatli, çok merhametlidir.

8. Binmeniz ve güzelliğini seyretmeniz için atları, katırları, eşekleri de yarattı. O, sizin bilmediğiniz başka şeyler de yaratır.[3]

---

1 "Allah'ın emri" ile, O'nun hükümlerinin veya kıyamet olayının ve inkârcıların hak ettikleri azap vaktinin kastedildiğine dair görüşler vardır.

2 Tefsirlerde, "büyük ve küçük baş hayvanlar" diye çevirdiğimiz en'âm kelimesi koyun, keçi, sığır ve deve olarak açıklanır (ayrıca bk. Mâide 5/1; En'âm 6/136).

3 Âyetin son cümlesiyle insanların zamanla keşfettikleri ve edecekleri taşıma araçlarına işaret edildiği anlaşılmaktadır.

9. Doğru yol Allah'a aittir. Yolun eğrisi de vardır. Allah dileseydi hepinizi doğru yola iletirdi.[1]
10. Gökten su indiren O'dur. Ondan hem kendiniz için içecek su hem de hayvanlarınıza yedireceğiniz bitkiler verir.
11. Allah o su ile size ekin, zeytin, hurma, üzüm ve daha türlü türlü ürünler de bitirir. İşte bunda düşünen bir topluluk için büyük ibret vardır.
12. O, geceyle gündüzü, ayla güneşi hizmetinize verdi; yıldızlar da O'nun emrine boyun eğmişlerdir. Bunda aklını kullanan bir topluluk için önemli ibretler vardır.[2]
13. Sizin için yerden türlü renklerde bitirdiği şeyler de böyle; bunda da düşünüp taşınan bir kavim için büyük ibret vardır.
14. Taze etinden yemeniz ve mücevherini çıkarıp takınmanız için denizi hizmetinize veren de O'dur. Gemilerin denizi yararak gittiklerini görürsün ki, bu da O'nun lütfuna nâil olmanız ve O'na şükretmeniz içindir.[3]
15. O, sizi sarsmaması için yere sağlam dağlar yerleştirdi, ırmaklar ve yollar açtı ki gideceğiniz yere ulaşabilesiniz.[4]

---

1 "Allah dileseydi hepinizi doğru yola iletirdi." Ama O, bu konuda insanları özgür bıraktı, tercihlerinin sonucundan da sorumlu tuttu.

2 Bütün evrende O'nun kanunlarının egemen olduğu anlatılıyor.

3 Yağmur, gece ve gündüz, ay, güneş, yıldızlar ve yeryüzünün muhtelif bitkileri, burada olduğu gibi başka âyetlerde de, hem doğru düşünmesini bilenleri metafizik hakikatlere yönelten deliller olarak hem de insanın Allah'a inanıp şükretmesini gerektiren nimetler olarak sıklıkla zikredilmektedir.
11. âyetin sonunda "İşte bunda düşünen bir topluluk için büyük ibret vardır"; 12. âyetin sonunda, "Bunda aklını kullanan bir topluluk için önemli ibretler vardır"; 13. âyetin sonunda da, "Bunda düşünüp taşınan bir kavim için büyük ibret vardır" buyurularak, âyetlerin metninde "tefekkür, akletme, tezekkür" kavramlarıyla ifade edilen insanın zihinsel kapasitesinin işlevlerine dikkat çekilmektedir. Tefekkür "zihni sürekli kullanarak varlığın gizli anlamlarını adım adım kavrama faaliyeti"; akletme "duyu alanına giren varlık ve olaylardan hareket ederek görülmeyen gerçekler hakkında bilgi edinme şeklindeki aklî çaba"; tezekkür ise "üzerinde düşünülen varlıkların türlerini, özelliklerini hatırlayarak, dikkate alarak hakikati anlayıp ders çıkarma gayreti" için kullanılır. Böylece üç âyette de varlık ve olaylardaki "âyet" kelimesiyle ifade edilen gizli ve derin anlamları, delilleri anlayıp kavrayabilmek, sonuçta ilâhî hakikatlere ve hidayete ulaşabilmek için insanın mutlaka zihin yeteneklerini, aklını kullanması gerektiği bildirilmektedir.

4 Eski tefsirlerde "O (Allah), sizi sarsmaması için yere sağlam dağlar yerleştirdi" ifadesi açıklanırken, dünyanın önce dümdüz ve üzerinde ikamet edilemeyecek kadar hareketli olduğu, daha sonra Allah'ın emriyle dağların yerleştirilmesi sayesinde yerin istikrarlı bir hale getirildiği ifade edilir. Umumiyetle yeryüzü-

16. Daha nice işaretler koydu. Yıldızlarla da insanlar yollarını bulurlar.[1]
17. O halde yaratanla yaratamayan bir olur mu? Siz düşünmez misiniz?
18. Allah'ın nimetini saymaya kalksanız başa çıkamazsınız. Allah gerçekten bağışlayıcıdır, merhametlidir.
19. Allah, gizlediğinizi de açığa vurduğunuzu da bilir.
20. Onların, Allah'ın dışında taptıkları varlıklar hiçbir şey yaratamazlar, onların kendileri yaratılmıştır.
21. Onlar canlı değil ölüdürler; insanların ne zaman diriltileceklerini bilmezler.
22. Sizin tanrınız bir tek tanrıdır. Âhirete inanmayanlara gelince, işte onların kalpleri inkârcıdır; onlar ululuk taslayan küstahlardır.
23. Hiç kuşku yok ki Allah onların saklı tuttuklarını da açığa vurduklarını da bilmektedir. O, ululuk taslayanları sevmez.
24. Onlara, "Rabbiniz ne indirdi?" diye sorulduğunda "eskilerin masallarını!" diye cevap verirler.[2]
25. Sonuç olarak, kıyamet gününde kendi günahlarını eksiksiz yüklendikleri gibi bilgisizce saptırdıkları kimselerin günahlarından da yüklenmiş oldular. İşte görün, yüklendikleri şey ne kadar kötü![3]
26. Bunlardan öncekiler de tuzak kurmuşlar, ama Allah da onların evlerini temellerinden sökmüş, üstlerindeki tavan tepelerine inmiş, böylece hiç farkında olmadıkları bir yerden kendilerine ceza ansızın gelmişti.

---

nün dağlık kısımlarında zemin sağlam olduğu için, yapıların depremlerde daha az hasar görmesine karşılık vadilerin ve ovaların nisbeten riskli olduğu bilinmekte olup âyette bu hususa işaret edildiği de düşünülebilir. Ayrıca dağların yer hareketlerinde denge ve düzeni sağlama (balans) işlevinin bulunduğu da bilinmektedir.

1 "Daha nice işaretler koydu" ifadesinden yeryüzünün, o dönem insanlarının henüz bilmedikleri, zamanla fizikî coğrafya, jeoloji, biyoloji gibi bilimlerin gelişmesiyle keşfedilecek olan daha başka sırlar taşıdığına işaret edilmektedir.

2 Anlatıldığına göre putperest Araplar'dan bazıları Hz. Peygamber'in huzuruna gidenlerin önlerine geçer, "Senin ondan duyacakların eskilerin masalları!" diyerek onları geri çevirmeye çalışırlardı. İşte bu şekilde kamuoyunu yanıltanlar, kendi günahlarının yanında, yanılttıkları kimselerin günahlarını da yüklenmiş olacaklardır. Kuşkusuz bu, benzer davranışları sergileyen bütün hakikat düşmanları için geçerli bir uyarıdır. Nitekim Hz. Peygamber iyi bir şeye önderlik edenlerin, daha sonra onu yapanların sevabı kadar sevap kazanacakları gibi kötülüğe ön ayak olanların da kendi günahlarıyla birlikte saptırdıkları insanların günahı kadar günah yüklenmiş olacaklarını haber vermiştir (Müslim, "İlim", 15; "Zekât", 69).

3 Âyetin meâlinde, baştaki "li" edatının "sonuç bildirme" anlamı taşıdığı yönündeki görüş esas alınmıştır.

27. Sonra kıyamet gününde Allah onları rezil eder ve der ki: "Uğruna mücadele ettiğiniz ortaklarım hani nerede?" Kendilerine ilim verilmiş olanlar, "Şüphesiz bugün rezillik ve kötülük inkâr edenlerin başına!" derler.[1]
28. Kendilerine kötülük edip dururken canlarını meleklerin aldığı kimseler, "Biz hiçbir kötülük yapmadık" diyerek boyun büküp teslim olurlar. "Hayır! Allah yaptıklarınızı çok iyi bilmektedir!"[2]
29. "İçinde ebedî olarak kalacağınız cehennemin kapılarından girin!" Ululuk taslayanların yeri ne kötü!
30. Allah'a karşı gelmekten sakınanlara, "Rabbiniz size ne indirdi?" diye sorulur. Onlar, "Hayır indirdi" derler. Bu dünyada iyilik yapanlara güzel sonuçlar vardır. Âhiret yurdu daha da hayırlıdır. Allah'a karşı gelmekten sakınanların yurdu ne güzel![3]
31. Girecekleri yer, zemininden ırmaklar akan adn cennetleridir; orada diledikleri her şeye sahip olacaklar. Takvâ sahiplerini Allah böyle ödüllendirecektir.
32. Onlar, meleklerin, "Selâm size; yaptıklarınıza karşılık girin cennete!" diyerek mutluluk içinde ruhlarını teslim alacağı kimselerdir.
33. O inkârcılar, ille de kendilerine meleklerin gelmesini, yahut rabbinin emrinin gerçekleşmesini mi bekliyorlar. Onlardan öncekiler de

---

1 "Kendilerine ilim verilmiş olanlar", dünyadayken hakkı hak olarak tanıyıp gereğince hareket etme basîretini gösteren ve bu yüzden inkârcıların alay, hakaret ve saldırılarına mâruz kalan müminler veya peygamberler olarak anlaşılmıştır.

2 Kur'ân-ı Kerîm'de "kendine kötülük etme" ifadesi, genellikle şirk ve inkârdan başlamak üzere her türlü yanlış inanç ve davranışların, öncelikle bunları işleyen kişinin kendisine karşı kötülük olduğu gerçeğini dile getirmektedir.

3 24. âyette inkârcılara, "Rabbiniz ne indirdi?" diye sorulduğunda, "eskilerin masallarını!" diyerek küstahça bir cevap verdikleri bildirilmiş, daha sonra da âhirette cehenneme atılmakla noktalanan durumları anlatılmıştı. Burada ise aynı sorunun bu defa müminlere sorulduğu, onların bu soruya "Hayır indirdi" (doğru ve gerçek bilgiler gönderdi) diye cevap verdikleri ifade edilmektedir. Bu suretle onlar güzel bir davranış sergilediklerinden dolayı, bu dünyada güzelliği hak ettikleri gibi kendileri için âhiret hayatı daha da hayırlı ve güzel olacak, onlar hakkındaki uhrevî gelişmeler de cennete kabul buyurulmalarıyla noktalanacaktır.
Bu dünyada iyi işleri en güzel bir şekilde yapmaya çalışanların hakkı olan "güzellikler"den maksat, "Müslüman olmanın kazandırdığı statü, onur, inkârcılara karşı elde edilen başarılar, İslâm'ın gerektirdiği şekilde yaşanan dinî ve ahlâkî hayatın ruhlarda meydana getireceği huzur, mutluluk, gönül ve zihin aydınlığı gibi dünyevî güzelliklerdir" diye düşünülebilir. İslâm'ı doğru anlayıp gerektiği şekilde uygulayan birey ve toplumların dünya hayatlarının da güzel, mutlu ve başarılı olacağı, onların zaman zaman yaşadıkları sıkıntıların ya kendi kusurlarından kaynaklandığı veya geçici bir imtihan olduğu muhakkaktır.

böyle yapmıştı. Allah onlara haksızlık etmemişti, fakat onlar kendilerine haksızlık etmişlerdi.

34. Sonunda yaptıklarının kötülüğü yine kendilerine dokundu ve alay ettikleri şey onları kuşattı.

35. Müşrikler dediler ki: "Allah isteseydi ne biz ne de atalarımız O'ndan başkasına tapardık. Hiçbir şeyi O'na rağmen haram da saymazdık." Onlardan öncekiler de işte böyle davranmışlardı. Peygamberlerin görevi açık seçik tebliğden başka bir şey değildir.[1]

36. Andolsun ki biz her ümmete, "Allah'a kulluk edin, sahte tanrılardan uzak durun" diyen bir elçi gönderdik. Onlardan kimini Allah doğru yola iletti, kimileri de saptırılmayı hak ettiler. Yeryüzünü dolaşın da hak dini yalanlayanların âkıbetinin ne olduğunu görün.[2]

37. Sen onların doğru yola yönelmelerini tutku derecesinde istesen de Allah, yoldan çıkardığı kimseyi hidayete erdirmez. Onların asla yardımcıları da olmaz.[3]

38. Onlar, Allah'ın ölen birini diriltmeyeceğine dair en büyük yeminleri ettiler. Aksine bu, Allah'ın bizzat üstlendiği gerçek bir vaadidir, fakat insanların çoğu bilmez.

39. Böylece Allah, hakkında ihtilâf ettikleri şeyi onlara açıklamayı ve inkâr edenlerin, yalancı olduklarını kendilerinin anlamalarını murat etmiştir.[4]

40. Biz bir şeyi murat ettiğimizde sözümüz "ol!" demekten ibarettir, o da hemen oluverir.

---

1 Müşrikler, bu iddialarıyla güya irade özgürlüğünü inkâr ederek bir tür sorumsuzluğu savundukları için inkâr ve isyanlarının mahkûmu oldular, kötü âkıbetlerini yapıp ettikleri yüzünden yine kendileri hazırladılar.

2 Allah'ın peygamberler gönderdiği milletlerden kimi, peygamberlerinin kendilerine duyurduğu ilâhî hakikatler karşısında iyi niyetli ve ön yargısız tutumları sayesinde Allah'ın hidayetine mazhar olmuş; kimi de -bir kısım Mekke putperestlerinin yaptıkları gibi- daha baştan peygamber ve vahiy karşısında inkârcı, inatçı ve uzlaşmaz tutumlar sergilemişler, Allah da onları sapkınlıklarıyla baş başa bırakmıştır.

3 İnsanların kurtuluşu için peygamberin böyle bir istek ve gayret içinde olması yetmez. İnsanlar bu dünyada bir imtihan hayatı yaşamakta olup sonuçta kurtuluşu hak etmeleri için bu imtihanı başarmaları ve iradelerini o yönde kullanmaları, bunun neticesinde Allah'ın da onlara hidayeti nasip etmesi gerekmektedir; bu hususta insanların Allah'tan başka yardımcıları yoktur. Şu halde kurtuluşu hak etmeyene peygamberin bile yardımı dokunamaz.

4 Râzî'ye göre, burada açıklanacağı bildirilen şey, "itaatkârla âsinin, hak yolda olanla bâtıla sapmış bulunanın, zalimle mazlumun birbirinden ayırt edilmesi", birincilerin ödüllendirilip ikincilerin cezalandırılmasıdır (XX, 31).

41. Zulme uğramaları yüzünden Allah uğrunda göç edenleri muhakkak ki biz bu dünyada güzel bir yere yerleştireceğiz; âhiret ecri ise elbette daha büyük olacaktır. Keşke bilseler!
42. Onlar güçlüklere katlanan, rablerine güvenen kimselerdir.[1]
43. Senden önce de ancak kendilerine vahiy indirdiğimiz kişileri peygamber olarak gönderdik. Eğer bilmiyorsanız bilgi sahibi olanlara sorun.[2]
44. O peygamberleri apaçık delillerle ve kutsal metinlerle gönderdik. İnsanlara indirdiklerimizi kendilerine açıklaman için ve (ola ki üzerinde) düşünürler diye sana da uyarıcı kitabı indirdik.[3]
45-46. Şimdi şu kötülükleri planlayanlar, Allah'ın onları yerin dibine geçirmeyeceğinden veya hiç bilemeyecekleri bir yerden kendilerine azabın gelmeyeceğinden ya da onlar işe güce dalmışken Allah'ın kendilerini kıskıvrak yakalamayacağından emin mi oldular? Onların bunu engelleme güçleri de yoktur.
47. Yoksa Allah'ın içlerine felâket korkusu salarak kendilerini cezalandırmayacağına dair bir güvenceleri mi var? Ama sizin rabbiniz kuşkusuz çok şefkatli, çok merhametlidir.
48. Allah'ın yarattığı nesneleri görmüyorlar mı? Onların gölgeleri sağa ve sola dönmekte, Allah'a secde edip yere kapanmaktadır.[4]
49. Göklerdekiler, yerdeki canlılar ve melekler büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler.

1 41. âyetteki göçten maksat, büyük ihtimalle, müşriklerin baskısından bunalan bazı müslümanların, Hz. Peygamber'in tâlimatıyla Habeşistan'a yaptıkları göçtür. Bunlar arasında Hz. Osman, onun eşi ve Hz. Peygamber'in kızı Rukıyye, Hz. Ali'nin kardeşi Ca'fer de vardı. Tefsirlerdeki ağırlıklı yoruma göre, "... bu dünyada güzel bir şekilde yerleştireceğiz" ifadesiyle de müslümanların Medine'ye yapacakları hicret kastedilmiştir.

2 Âyetten alınması gereken en önemli ders, başta dinî meseleler olmak üzere bir konuda yeterli bilgiye sahip olmayanların o hususta ehil ve uzman olanlara sormaları gerektiği, bir konuda doğru ve yeterli bilgi edinmeden görüş ileri sürmenin veya iş yapmanın yanlış olduğudur.

3 Hz. Peygamber'in vazifesi sadece nakil değildir. O, aynı zamanda Allah'ın hükümlerini sözlü ve/veya fiilî olarak açıklama, yorumlama, uygulamada örnek olmakla görevlidir. işlevine sahiptir. Bu işlevin tamamına sünnet denmektedir; sünnet de ilâhî irşadla gerçekleştiği için bir tür vahiy değeri taşımaktadır. Fakat Kur'an'la uzlaştırılması hiçbir şekilde mümkün olmayan bir söz sahih hadis kabul edilmez.

4 Secde terimi hem müminlerin namazda yaptıkları gibi "Allah'a şuurlu ibadet" hem de "Allah'ın iradesine boyun eğip teslim olma (inkıyad) hali" anlamında kullanılır. Bir sonraki âyette canlılardan ve meleklerden söz edilmesine bakılırsa 48. âyetin metninde geçen "mâ" kelimesiyle cisimler kastedilmiş olmalıdır, o halde bu iki âyetteki secde kelimesi ikinci anlamda kullanılmıştır.

50. Onlar, yüceler yücesi bildikleri rablerinden korkar, kendilerine buyurulanı yerine getirirler.[1]
51. Allah buyurdu ki: "İki tanrı edinmeyin, Tanrı bir tektir. Şu halde yalnız benden korkun."
52. Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur, itaat da daima ve yalnız O'na yapılır. Allah'tan başkasından mı korkuyorsunuz?
53. Elinizde nimet olarak ne varsa Allah'tandır. Sonra başınıza bir sıkıntı geldiğinde O'na yalvarırsınız.
54. Allah sizi sıkıntıdan kurtardığında içinizden bazıları, gariptir ki, hemen rablerine ortak koşarlar.
55. Kendilerine verdiklerimize karşı nankörlük etmek için (böyle yaparlar). Yiyip için bakalım, ama yakında anlayacaksınız![2]
56. Onlar, kendilerine rızık olarak verdiklerimizden, bilmedikleri şeylere de bir pay ayırırlar. Allah'a yemin olsun ki böyle kendi uydurduğunuz putlardan dolayı mutlaka sorguya çekileceksiniz.[3]
57. Yine onlar -hâşâ- "Kızlar Allah'ındır" diyorlar. Akıllarınca beğendikleri de kendilerinin oluyor!
58. Onlardan birine bir kız müjdelendiğinde, öfkelenerek yüzü mosmor kesilir.
59. Verilen müjdenin (kendisine göre) kötülüğünden dolayı halktan gizlenir. Böyle bir alçaltıcı duruma rağmen onu yanında mı tutsun yoksa toprağa mı gömsün! Görün işte, ne kötü yargıda bulunuyorlar!
60. Âhirete inanmayanlar kötü sıfatlarla anılır; Allah'a ise en yüce sıfatlar yaraşır. O azîzdir, hakîmdir.
61. Eğer Allah insanları haksızlıkları yüzünden hemen cezalandıracak olsaydı yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat onlara belirlenmiş bir sürenin sonuna kadar mühlet tanıyor. Ama süreleri dolduğunda onu bir an bile ne erteleyebilirler ne de öne alabilirler.[4]

---

1 Bağlamından dolayı "yüceler yücesi..." diye tercüme ettiğimiz metindeki "min fevkıhim" ifadesinin tam karşılığı, "onların üzerinden" şeklinde olduğu için, 50. âyete, "üstlerinden, yukarıdan gelecek olan azaptan dolayı rablerinden korkarlar..." mânası da verilmiştir.

2 Müfessirlerin çoğu âyetin başındaki "li" edatının sebep bildirdiğini kabul ederek âyeti meâlde yer aldığı şekilde anlamışlardır. Ancak bunu sonuç bildiren edat sayıp âyete, "Nihayet verdiklerimize karşılık nankörlük ederler" veya emir edatı kabul edip, "Nankörlük etsinler bakalım!..." şeklinde mâna verenler de olmuştur.

3 Putperest Araplar, hayvanlarının ve ziraî ürünlerinin bir kısmını putlara ayırır (bk. En'âm 6/136), bunları tapınak hizmetlerinde kullanırlardı; ayrıca putlarına sunmak için kurban keserlerdi. "Bilmedikleri şeyler" diye çevirdiğimiz kısım, "hiçbir şey bilmeyen nesneler" şeklinde de anlaşılmıştır.

4 Allah Teâlâ'nın çeşitli insan topluluklarını kötülükleri sebebiyle hemen cezalandırmayıp adaleti, merhameti ve keremiyle, belirlenmiş bir sürenin sonuna kadar

62. Hoşlanmadıkları şeyleri Allah'a nisbet ediyorlar. Öte yandan en güzel sonucun kendileri için olacağı yolunda dillerinden yalan dökülüyor. Kaçınılmaz olarak onlara ancak ateş vardır ve onlar oraya sürüleceklerdir!
63. Allah'a andolsun, senden önceki çeşitli topluluklara da mutlaka elçiler göndermiştik; fakat şeytan onlara yaptıklarını allayıp pulladı. Bugün de şeytan öylelerinin velîsidir. Onlar için dehşetli bir azap vardır.
64. Sana kitabı, özellikle ayrılığa düştükleri konuda onları aydınlatman için ve inanan bir topluluğa rehber ve rahmet olsun diye indirdik.
65. Allah gökten su indirip onunla ölmüş toprağa hayat vermektedir. Kuşkusuz bunda dinlemesini bilen bir topluluk için açık delil bulunmaktadır.
66. Sizin için sağmal hayvanlarda da kesin olarak ibret vardır. Nitekim size hayvanın karnında, besin artıklarıyla kan arasında (oluşan), içenlere lezzet veren saf süt içiriyoruz.[1]
67. Hurma ağaçlarının ve üzüm asmalarının ürünlerinden hem içki hem de güzel besinler elde edersiniz. Bunda da aklını kullanan bir topluluk için açık delil vardır.[2]
68. Ve rabbin bal arısına şöyle ilham etti: "Dağlardan, ağaçlardan ve insanların kurdukları çardaklardan kendine yuvalar edin.
69. Sonra her türlü besleyici ürünlerden ye; rabbinin koyduğu kanunlara boyun eğerek çizdiği yollardan git!" Onların karınlarından, farklı renk ve çeşitlerde şerbet (kıvamından bir sıvı) çıkar ki onda insanlara şifa vardır. İşte bunda da düşünen bir topluluk için açık delil bulunmaktadır.[3]

---

onlara mühlet tanıdığı ifade buyurulmaktadır. Ancak sapkın fikir ve yaşayışlarını sürdürüp hakka karşı direnen toplulukların muayyen bir sürenin sonunda tarih sahnesinden silinip gittikleri de bilinmektedir.
"Canlı" diye çevirdiğimiz, âyetteki dâbbe kelimesinin burada mecaz anlamında kullanıldığı, dolayısıyla hakikatte konunun, din bakımından herhangi bir yükümlülük ve sorumluluğu bulunmayan hayvanlarla ilgisinin bulunmadığı, âyetin özel olarak insanlar için bir uyarı amacı taşıdığı açıktır.

1 Süt ile ilgili olarak bk. Kur'an Yolu, bu âyetin tefsiri.

2 Bu âyetin geldiği dönemde henüz içki yasaklanmamıştı. Ancak âyette onun "güzel rızık"tan ayrı zikredilmesi, kötülüğüne bir işaret olarak düşünülebilir.

3 Arının ürettiği madde için şerâb (şerbet) kelimesinin kullanılması ilgi çekicidir. Arı topladığı nektarı, normal midesinden ayrı, özel olarak bu maksatla yaratılmış bulunan bal midesine toplayıp kovana taşımakta; burada bir genç arı bu maddeyi hortumuyla emip kendi midesine aktarmakta ve onu şerbet kıvamına gelecek şekilde işleme tâbi tutmaktadır. Artık bal hâsıl olmuştur; bundan sonra şerbetin peteklerde bir süre havalandırılarak katılaşması sağlanır, sonra üzeri bal mumuyla kapatılıp izole edilmek suretiyle bozulması önlenir.

70. Sizi Allah yarattı, sonra da vefat ettirecektir. İçinizden, (sahip oldukları) bilgiden hiçbir şeyi bilmeyecek yaşa, ömrün en düşkün çağına kadar yaşatılanlar da vardır. Kuşkusuz Allah ilim ve kudret sahibidir.
71. Allah kiminize kiminizden daha fazla rızık verdi. Ama kendilerine fazla verilenler, rızıklarını ellerinin altındakilerle paylaşıp da onları bu hususta kendileriyle eşit hale getirmeye yanaşmıyorlar. Peki onlar Allah'ın nimetini inkâr etmiş olmuyorlar mı?
72. Allah size kendi cinsinizden eşler yarattı, eşlerinizden de sizin için oğullar ve torunlar türetti; sizi güzel ürünlerle rızıklandırdı. Onlar yine de bâtıla inanıp Allah'ın nimetine karşı nankörlük mü ediyorlar?
73. Allah'ı bırakıp da kendilerine göklerden ve yerden en küçük bir rızık sağlama imkânı olmayan, buna güçleri yetmeyen şeylere mi tapıyorlar?
74. Allah için (kendiliğinizden) örnek göstermeyiniz. Gerçeği Allah bilir, siz bilmezsiniz.[1]
75. Allah size, hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının mülkü konumundaki köle ile katımızdan kendisini güzel bir şekilde rızıklandırdığımız ve bundan gizli-açık başkalarını da yararlandıran kişiyi örnek veriyor: Bunlar hiç eşit olur mu? Hamd Allah'a mahsustur ama onların çoğu bilmezler.
76. Yine Allah şu iki insanı örnek veriyor: Biri dilsizdir, elinden hiçbir şey gelmez, efendisinin sırtında yüktür, onu nereye gönderse yararlı bir sonuçla gelmez. Şimdi bununla adaleti emreden ve kendisi de dosdoğru yolda bulunan kimse bir olur mu?[2]

"Rabbinin koyduğu kanunlara boyun eğerek çizdiği yollardan git!" şeklinde çevirdiğimiz cümle, arıların uçuşlarında izlediği yolların da farklılığına ve ilginçliğine dikkat çekmektedir. 1940'larda yapılan bir tesbite göre arılar, genellikle güneşin konumundan yararlanarak yönlerini ayarlamakta; ayrıca rüzgârın yönü, dünyanın manyetik alanı gibi başka imkânlardan da yararlanmaktadır. Arıların, kovan üzerinde daire veya 8 çizerek birbirlerine yol tarif ettikleri, çiçek alanları hakkında aralarında bilgi alışverişi yaptıkları, bu bilgileri alan arıların, bilmedikleri çiçek alanlarını kolaylıkla buldukları, dönüşlerinde ise "arı hattı" denilen en kestirme yolu kullandıkları da bilinmektedir.

1 Kadın-erkek, baba-evlât vb. varlıklar ilke olarak birbirine eşit olduğundan bunlar birbiriyle kıyaslanabilir; hatta cismanî ortaklıkları dolayısıyla insanla maddî şeyler arasında bile benzerlikler kurulabilir. Fakat Allah ile insan arasında ontolojik bakımdan hiçbir benzerlik bulunmadığı için insanların kendi kafalarından Allah'a O'nun birliği ve benzersizliği inancını zedeleyici mahiyette örnek göstermeleri, müşriklerin yaptığı gibi O'nun dışındaki herhangi bir varlığa yalnız O'na mahsus olan bir isim, bir sıfat veya fiil isnat etmeleri câiz değildir.

2 Son iki âyette insanların tecrübelerinden yola çıkılarak şirk inancının anlamsızlığına dikkat çekilmektedir. Burada örnekleri verildiği gibi gerek ekonomik

77. Göklerin ve yerin gaybı Allah'a aittir. Kıyamet bir göz kırpması kadar yahut daha da kısa olacaktır. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.[1]
78. Sizler hiçbir şey bilmez bir durumdayken Allah sizi analarınızın karnından dışarı çıkardı; şükredesiniz diye size kulaklar, gözler, kalpler verdi.[2]
79. Semanın boşluğunda buyruk altına sokulmuş kuşları görmüyorlar mı? Onları (boşlukta) Allah'tan başkası tutmuyor. Kuşkusuz bunda inanan bir topluluk için ibretler vardır.
80. Allah size evlerinizi huzur yeri yaptı; hayvanların derisinden gerek yolculuk gününüzde gerekse ikamet gününüzde kolaylıkla taşıyabileceğiniz barınaklar yapmanızı; kezâ bir süreye kadar onların yünlerini, yumuşak tüylerini, kıllarını ev ve giyim eşyasıyla ticaret malı olarak değerlendirmenizi sağladı.
81. Yine Allah, yarattığı şeylerden sizin için gölgelikler yaptı, dağlarda size sığınaklar yarattı; size sıcağa karşı kendinizi koruyacak elbiseler, mâruz kalabileceğiniz düşman gücünden sizi koruyacak zırhlar yapma imkânı bahşetti. İşte Allah, teslimiyet gösteresiniz diye size nimetini böyle eksiksiz vermektedir.
82. (Ey resulüm!) Buna rağmen eğer onlar senden yüz çevirirlerse artık sana düşen, sadece açık seçik duyurmaktır.
83. Onlar Allah'ın nimetlerini biliyor, ama sonra kalkıp nankörlük ediyorlar. Onların çoğu inkârcıdır![3]

---

ve sosyal yönden gerekse psikolojik ve ahlâkî bakımdan farklı seviyelerde bulunan iki insan arasında her bakımdan eşitlik kurulması apaçık bir haksızlık ve mânasızlık olarak görüldüğüne göre Allah ile diğer varlıklar arasında nasıl bir benzerlik kurulabilir?

1 "Daha kısa" diye çevirdiğimiz akrab kelimesinin asıl mânası "daha yakın" olmakla birlikte müfessirler kelimenin burada, vakti geldiğinde ilâhî kudretin göz açıp kapayacak kadar kısa bir süre içinde kıyamet olayını gerçekleştireceğini ifade etmek üzere kullanıldığını belirtmişlerdir.

2 Âyette insanın özellikle "hiçbir şey bilmez" oluşuna dikkat çekilmesi ve Cenâb-ı Hakk'ın insanlara kulaklar, gözler, kalpler (yani akıllar, bk. Taberî, XIV, 152) verdiğinin hatırlatılması insanın en değerli özelliğinin bilgi ve düşünme kapasitesi olduğuna işaret etmesi bakımından anlamlıdır. Şükürden maksat ise, dil ile şükrün yanında, bu yeteneklerin yaratılış amacına uygun kullanılmasıdır.

3 Aslında bu şekilde davrananların hepsi inkârcı olmakla birlikte âyetin sonunda "Onların çoğu inkârcıdır" denilmesi hakkında şu açıklamalar yapılmıştır: a) Çocuk yaşta veya akıl hastası olanlar kâfir sayılmazlar; b) "Çoğu" kelimesiyle hepsi kastedilmiştir; c) İnkârcılar içinde sırf bilgisizliğinden dolayı nimete nankörlük edenler de bulunmakla birlikte büyük çoğunluk, inatçı ve isyankâr oluşlarından dolayı bu şekilde davrandıkları için "Çoğu inkârcıdır" sözüyle özellikle bu azılı ve kararlı inkârcılar kastedilmiştir. Bize göre en isabetli yorum sonuncusudur.

84. Bir gün gelecek, her ümmetten bir tanık çıkaracağız ve artık inkâr etmiş olanların, ne (olmadık) mazeretler ileri sürmelerine izin verilecek ne de onlardan Allah'ın hoşnutluğunu kazanma yönünde çaba göstermeleri istenecektir.[1]
85. O zalimler azabı görünce artık cezaları hafifletilmez, kendilerine mühlet de tanınmaz.
86. Şirke sapanlar, Allah'a ortak koştukları şeyleri gördüklerinde, "Ey rabbimiz! İşte bunlar, seni bırakıp da kendilerine taptığımız putlarımızdır" diye itirafta bulunurlar. Fakat o varlıklar, "Siz gerçekten yalancısınız" diyerek onlara gerekli cevabı verirler.[2]
87. Onlar da artık ister istemez Allah'ın iradesine boyun eğerler; tanrı diye uydurdukları ise onları yüzüstü bırakmış olur.
88. Hem kendileri inkâr eden hem de insanların Allah yolundan gitmesini engelleyenler yok mu, bozgunculuk yapmış olmalarından ötürü işte onlara azap üstüne azap vereceğiz.[3]
89. Yine o gün her ümmetin içinden kendileri hakkında birer tanık çıkaracağız; seni de bu kimseler hakkında tanık yapacağız. Bu kitabı sana her konuda açıklama getiren bir rehber, bir hidayet ve rahmet kaynağı, Allah'a gönülden bağlananlar için bir müjde olarak indirdik.[4]

---

1 Müfessirlere göre "her ümmetten çıkarılacak tanık"tan maksat, tarihin çeşitli dönemlerinde gönderilmiş bulunan peygamberlerdir. Her peygamber kendi ümmeti içinde kimlerin iman ettiği, kimlerin inkâr ettiği hususunda şahitlik edecektir. Âhirette yükümlülük söz konusu olmadığı için artık insanların ne yapacaklarına değil, dünyada iken ne yaptıklarına bakılacaktır. Bu sebeple âyette insanlardan Allah'ın hoşnutluğunu kazanma yönünde çaba göstermelerinin istenmeyeceği ifade buyurulmuştur.

2 Müşriklerin tanrısal nitelikler yüklediği varlıklar, Allah'ın iradesi uyarınca konuşma yeteneği kazanıp kendilerine tapanlara, "Siz gerçekten yalancısınız" diyerek aslında kendilerinden böyle bir şey istenmediği halde putperestliği onların uydurduğuna bir bakıma şahitlik edeceklerdir. Yûnus sûresinin 28. âyetinde geçen, "Siz bize ibadet etmiyordunuz" ifadesi dikkate alınarak konumuz olan âyetteki, "Siz gerçekten yalancısınız" sözünü, "Siz aslında bize değil kendi hevâ ve hevesinize tapıyordunuz" anlamında yorumlamak da mümkündür.

3 Hz. Peygamber, iyilik yolunda öncülük edenlerin, o yolda gidenlerin ölçüsünde ödüllendirileceğini, kötülük çığırı açanların da bu yüzden kötülüğe bulaşanların günahları kadar günah yükleneceğini bildirmiştir (Müsned, IV, 357, 359; Müslim, "İlim", 1).

4 Hz. Peygamber'in kendileri hakkında tanıklık edeceği "kimseler"den maksat, onun mensubu bulunduğu toplum ile evrensel davetinin muhatabı konumunda bulunan, kendisinden sonra gelecek bütün insanlardır.

90. Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya karşı cömert olmayı emreder; hayâsızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklar. İşte Allah, aklınızı başınıza alasınız diye size böyle öğüt veriyor.[1]
91. Antlaşma yaptığınız zaman Allah'a verdiğiniz sözü yerine getirin; Allah'ı kendinize kefil tutarak kesinliğe kavuşturduktan sonra yeminlerinizi bozmayın. Unutmayın ki yaptıklarınızı Allah bilmektedir.
92. Sakın, bir grubun diğer gruptan daha güçlü olması sebebiyle yeminlerinizi aranızda (güçsüzler aleyhine) bir kandırma aracı yaparak, ipliğini iyice büktükten sonra geri çözen kadın gibi olmayın. Allah bu şekilde sizi imtihan etmektedir. Ve O, hakkında görüş ayrılığına düştüğünüz şeyleri kıyamet gününde size mutlaka açıklayacaktır.
93. Eğer Allah isteseydi hepinizi elbette ki bir tek inanç topluluğu yapardı. Ama O, dilediğinin yoldan çıkmasına imkân verir, dilediğini de doğru yola iletir. Yapmakta olduklarınızdan dolayı kesinlikle sorgulanacaksınız.
94. Evet, yeminlerinizi aranızda bir kandırma aracı yapmayın; sonra sapasağlam basmışken ayağınız kayar ve insanları Allah yolundan saptırmanızın acı meyvesini tadarsınız, ayrıca ağır bir azapla da cezalandırılırsınız.[2]
95. Allah'a verdiğiniz sözü küçük bir menfaate satmayın! Eğer bilirseniz sizin için Allah'ın katında olan daha hayırlıdır.
96. Sizde bulunanlar tükenip gider, ama Allah'ın katındakiler kalıcıdır. Asla kuşkunuz olmasın ki, güçlüklere göğüs gerenlerin ecirlerini, yapmış olduklarının daha da güzeliyle vereceğiz.

---

1 Sözlükte adalet "doğru hareket etmek, gerçeğe uygun hüküm vermek, eşit olmak, eşit kılmak" gibi mânalara gelen bir isim olup ahlâk ve hukuk terimi olarak, bireysel ve sosyal yapıda dirlik ve düzenliği, hakkaniyet ve eşitlik esaslarına uygun davranmayı sağlayan bir erdemi ve hukuk ilkesini ifade eder. "Başkasına iyilik etmek" ve "yaptığını güzel yapmak" şeklinde kısmen iki farklı anlam taşıyan ihsan, dinî ve ahlâkî bir kavram olarak "hayırlı bir işi bilerek ve en iyi şekilde yapma, Allah'a ihlâsla ibadet etme, başkalarına hak ettiklerinden daha fazlasını verme" gibi anlamlarda kullanılır. "Hayâsızlık" diye çevirdiğimiz fahşâ kelimesi, aynı kökten gelen "fuhuş" kelimesiyle eş anlamlı olup çirkin sözler ve fiiller için kullanılır. "Kötülük" diye çevirdiğimiz münker ise genellikle mâruf kavramının zıddı olarak "aklın ve sağ duyunun çirkin bulduğu, erdemli toplumun yadırgadığı tutum ve davranışlar" anlamına gelir.
Fahreddin er-Râzî'nin de ifade ettiği gibi (XX, 100), "Bu âyette Allah Teâlâ yükümlülükle ilgili farz ve nâfile mahiyetindeki ilkeleri; kezâ ahlâk ve âdâba dair genel ve özel konuları bir araya getirmiştir."

2 Zemahşerî'ye göre (II, 343) bir kimsenin ahdini ve yeminini bozarak dürüstlükten sapması, bu konuda başkalarına kötü örnek olacağı için âyette bu tutum "insanları Allah yolundan saptırmak" olarak değerlendirilmiştir.

97. Erkek olsun kadın olsun, kim inanmış bir insan olarak dünya ve âhirete yararlı işler yaparsa kesinlikle ona güzel bir hayat yaşatacağız ve böylelerinin ecirlerini de muhakkak surette yapmış olduklarının daha güzeliyle vereceğiz.[1]

98. Kur'an okuyacağın vakit, o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın.[2]

99. Gerçek şu ki o şeytanın, iman etmiş olanlar ve rablerine dayanıp güvenenler üzerinde bir hâkimiyeti olamaz.

100. Şeytanın hâkimiyeti ancak onu kendilerine velî edinenler ve onun yüzünden müşrik olanlar üzerinde geçerlidir.

101. Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti getirdiğimiz zaman -ki Allah neyi indireceğini çok iyi bilir- "Sen sadece uyduruyorsun" dediler. Öyle değil, fakat onların çoğu bilmezler.

102. İman edenlere sebat kazandırsın, müslümanlara rehber ve müjde olsun diye rabbin tarafından bir gerçek olmak üzere Kur'an'ı Ruhulkudüs'ün indirdiğini söyle.[3]

103. Hiç kuşkusuz, "Kesin olarak bunları ona bir insan öğretiyor" dediklerini biliyoruz. Oysa ona öğretiyor dedikleri kişinin dili yabancıdır, bunun dili ise açık seçik Arapça'dır.[4]

---

1 Buradaki hayat kelimesiyle dünya hayatı kastedilmiştir. Bunun ardından zikredilen ecir ise âhiret mükâfatıdır. Dünya ve âhiret mutluluğunun birlikte vaad edildiği bu âyet, hayatını güzel işlerle süsleyen müminlere eşsiz bir müjde olduğu kadar, müslüman bireyler ve toplumlar için de son derece anlamlı bir irşad değeri taşımaktadır. Burada Allah Teâlâ, hakkıyla mümin olup hayırlı ve faydalı işler yapmayı davranış yasası haline getirenlerin dünya hayatlarının da hoş olacağını, güzel ve mutlu kılınacağını müjdelemektedir. Buna göre eğer müslümanların dünya hayatları Allah'ın burada müjdelediği şekilde değilse, bunun sebebini başka yerde aramadan önce dönüp kendimize bakmalı, yaptığımız işlerin ve kalplerimizin "sâlih" olup olmadığını kontrol etmeliyiz. Âyet, hayatın güzelleştirilmesinde erkekler kadar kadınların da güzel işler yaparak pay sahibi olmaları gerektiğine işaret etmektedir.

2 Bu öğüt dolayısıyla müslümanlar Kur'an okumaya başlarken, "besmele"den önce "eûzü" çekerler. Kur'an okuyan mümin bu sayede şeytanın etkisine karşı güç kazanmış olacaktır.

3 "Ruhulkudüs"ten maksat Cebrâil'dir. Âyet müşriklerin yukarıdaki iddiasını reddetmekte ve bu münasebetle vahyin aslî hedefini özetlemektedir. Buna göre vahyin temel gayesi, çeşitli kanıtlar ortaya koyarak inananların imanını pekiştirmek; Allah'ın buyruk ve hükümlerine teslim olanlara, yanlış inanç ve davranışlardan korunup doğru yola yönelmelerinde rehber olmak, bu yolda ilerleyenlere kurtuluş ve mutluluk müjdeleri vermektir.

4 Müşriklerin bazıları âyetleri Hz. Peygamber'in kendisinin uydurduğunu söylerken bazıları da bunları ona Arap asıllı olmayan birinin öğrettiğini ileri sürmüşlerdi.

104. Allah'ın âyetlerine inanmayanlar yok mu, Allah onlara hidayet vermeyecek; onlar için elem verici bir azap vardır.
105. Ancak Allah'ın âyetlerine inanmayanlar böyle bir yalanı uydurabilirler, asıl yalancılar onların kendileridir.
106. Kim iman ettikten sonra Allah'ı inkâra saparsa -kalbi imanla dolu olduğu halde baskı altında kalanın durumu müstesna olmak üzere- kim kalbini inkâra açarsa işte Allah'ın gazabı bunlaradır; bunlar için çok büyük bir azap vardır.[1]
107. Bu, onların dünya hayatını âhirete tercih etmelerindendir. Allah kâfirler topluluğuna hidayet vermez.
108. Bunlar, Allah'ın kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir; gaflette olanlar da işte bunlardır.[2]
109. Hiç kuşku yok ki âhirette kaybedecek olanlar bunlardır.
110. Öte yandan, bilesin ki rabbin, eziyetlerle sınandıktan sonra yurtlarından göçenlerin, ardından çabalarını sürdürüp sabır gösterenlerin yardımcısıdır; artık bu yapılanlardan sonra rabbin elbette çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.[3]
111. O gün herkes gelip kendisini savunacak, herkese yaptığının karşılığı eksiksiz ödenecek, onlara haksızlık edilmeyecektir.
112. Allah şöyle bir şehri örnek veriyor: Bu şehir güvenlikli ve huzurluydu; her yerden oraya bol rızık geliyordu. Derken ahalisi Allah'ın

---

1 Müslüman olduktan sonra dinden çıkan insana mürted denir. Bu şekilde dinini terkeden kimse çok büyük bir azapla cezalandırılacaktır. Ancak kalbinde inkâr niyeti ve isteği olmadığı, âyetteki ifadesiyle "kalbi imanla dolu olduğu halde" ağır baskı altında kalan (mükreh) bir mümin, bu yüzden görünüşte inancının aksine beyanda veya davranışta bulunursa, âyete göre bundan dolayı o kişi mümin olmaktan çıkmaz. Karşılaşılan baskı veya sıkıntıya zaruret, böyle bir durumda kişinin inancının aksini ifade etmesi "ruhsat", baskıya rağmen inandığı gibi konuşması da azîmettir. Genel bir kurala göre, "Zaruretler memnu olan şeyleri mubah kılar" (Mecelle, md. 21). Mürted ise ortada kabul edilebilir bir zaruret olmadığı halde imandan inkâra sapmıştır.

2 Her şey Allah'ın koyduğu düzen çerçevesinde gerçekleşmekte; insan bir kere kalbini inkâra açınca bunun ardından âyetteki tabiriyle "gaflet", yani düşüncesizlik yahut sağlıksız düşünme süreci başlamakta; artık onun gönlü, kulağı ve gözü mühürlenmekte yani o kişi, âhiret kurtuluşu için kendisine lâzım olan şeylere zihnen ve ruhen kapalı hale gelmektedir.

3 Bu sûre Mekke'de indiğine göre, burada Habeşistan'a göç edenlerden bahsedilmiş olmalıdır. Yukarıdaki âyetler, dünya tutkuları ve zaafları sebebiyle inkârda ısrar eden veya müslüman iken bu tür baskılara dayanacak kadar inancı ve bağlılığı güçlü olmadığı için dinden çıkanlardan söz etmişti. Burada ise inkârcıların uyguladığı fiziksel ve mânevî eziyetlere rağmen dinlerinde sebat eden, en azından, -zâhiren baskıcıların istedikleri gibi hareket etseler de- kalplerinde imanlarını koruyan müslümanlar övülmektedir.

nimetlerine karşı nankörlük etti, Allah da onlara yapıp ettikleri yüzünden genel bir açlık ve korku felâketini tattırdı.[1]

113. Oysa onlara kendi içlerinden bir peygamber de gelmişti. Ama onu yalancılıkla suçladılar, bu yüzden de haksızlıklarını sürdürürken azap onları yakalayıverdi.

114. Allah'ın size verdiği helâl ve güzel rızıktan yiyip için ve eğer yalnız Allah'a kulluk ediyorsanız O'nun nimetine de şükredin.

115. Allah size sadece murdar eti (meyte), kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilmiş olanı haram kıldı. Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça; bilsin ki Allah bağışlayıcıdır, merhametlidir.

116. Ağzınıza geldiği gibi yalan yanlış konuşarak, "Bu helâldir, bu haramdır" demeyin; çünkü Allah hakkında asılsız şey söylemiş olursunuz; Allah hakkında asılsız şey söyleyenler de kesinlikle iflah olmazlar.

117. Az bir faydalanma... Ardından onlara elem veren bir azap vardır.[2]

118. Yahudilere daha önce sana sözünü ettiğimiz şeyleri haram kılmıştık. Onlara biz haksızlık etmedik, fakat onlar kendi kendilerine haksızlık ediyorlardı.[3]

119. Sonuç olarak senin rabbin cahillikle kötülük işleyen, ama bunun ardından tövbe edip kendilerini düzeltenlerin yardımcısıdır; onların

---

1 Sözü edilen şehir müfessirlerin çoğuna göre Mekke'dir. Mekke, Hz. İbrâhim'in burada Kâbe'yi inşa etmesinden sonra onun duası ve bu kutsal yapı bereketiyle (Bakara 2/126; İbrâhîm 14/35, 37) dokunulmaz olarak kabul edilmiş, güvenlikli ve kutsal şehir (harem) olma özelliğini yüzyıllarca korumuştur. Ayrıca hac sayesinde Mekke'nin bir ticaret merkezi haline gelmesi de şehir halkına ekonomik bakımdan önemli imkânlar sağlamaktaydı (Kasas 28/57).
Meâlde geçen "açlık ve korku felâketi" ifadesindeki "felâket" kelimesinin âyet metnindeki aslı "elbise" anlamına gelen libâstır. Burada elbise nasıl bedeni sarar kuşatırsa, yaptıkları yüzünden müstahak olanlara Allah'ın vereceği açlık ve korkunun da onları kuşatacağı, çektikleri açlık ve korku duygularının dışlarına yansıyacağı anlatılmak istenmiştir.

2 Allah'ın hükümlerini önemsemeden, haram ve helâl konusunu hafife alarak, aslında kendi keyfî arzularıyla uluorta hükümler koyup bunları Allah'ın hükümleriymiş gibi göstermeye kalkışmak, "az bir faydalanma" yani önemsiz dünya menfaatleri uğruna "Allah hakkında asılsız şey söylemek" (Allah'ın ortakları bulunduğunu ileri sürmek, O'nu yüce şanına yakışmayacak sıfatlarla nitelemek), insanı ebedî kurtuluştan mahrum bırakacak ve "elem veren bir azab"a götürecek ölçüde ağır bir suçtur.

3 Yahudilere haram kılındığı bildirilen şeyler, En'âm sûresinin 146. âyetinde açıklanmıştır. Konumuz olan âyetin son cümlesine göre Allah tarafından yahudilere yiyecekler konusunda bazı sınırlı yasaklar konulmasının asıl sebebi, yahudilerin yine kendileri olmuştur; bu yasakların, bazı günahları sebebiyle onları terbiye etme amacı taşıdığı anlaşılmaktadır.

bu dönüşünden sonra, bilesin ki, artık rabbinin mağfiret ve rahmeti de çok geniştir.

120. Kuşkusuz İbrâhim, bir tevhid önderi olarak Allah'a gönülden itaat eden iyilik rehberiydi, müşriklerden de değildi.[1]

121. Allah'ın nimetlerine şükrederdi; Allah onu seçkin kılmış, doğru yola yöneltmişti.

122. Biz İbrâhim'e bu dünyada iyilik verdik; kuşkusuz o, âhirette de sâlihlerden olacaktır.

123. Sonra sana, "Tevhid önderi olan ve putperestler arasında yer almamış bulunan İbrâhim'in dinine uy" diye vahyettik.

124. Sebt gününün gözetilmesi sadece onun hakkında görüş ayrılığına düşenlere gerekli kılınmıştı. Rabbin kıyamet gününde, ayrılığa düştükleri meseleyle ilgili olarak onların arasında hükmünü verecektir.[2]

125. Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et; onlarla en güzel yöntemle tartış. Kuşkusuz senin rabbin, yolundan sapanların kim olduğunu en iyi bilendir; O, doğru yolda bulunanları da çok iyi bilir.[3]

126. Cezalandırmak isterseniz size yapıldığı kadarıyla cezalandırın, fakat sabır gösterirseniz bilin ki sabırlı davrananlar için bu muhakkak daha hayırlıdır.[4]

127. Sen sabret; sabır göstermen de Allah'ın ihsanı sayesinde olacaktır. Onlardan dolayı üzülme, kurdukları tuzaklardan kaygı duyma.

128. Çünkü Allah takvâ ile hareket edip iyiliği seçenlerin yanındadır.[5]

---

1 Kur'an'da Hanîf kelimesi, "şirkin her çeşidinden uzaklaşarak, Allah'ın birliği inancını benimseyen ve yalnız O'na kulluk eden" anlamında ve çoğunlukla Hz. İbrâhim ile ilgili olarak geçer.

2 "Sebt günü" (cumartesi) ile ilgili yasaklar, bazı taşkınlıkları ve dik başlılıkları sebebiyle sadece Mûsâ kavmine mahsus bir ceza olarak Allah tarafından konulmuştur, bunların İbrâhim ve onun diniyle ilgisi yoktur.

3 Âyet, farklı seviyelerdeki insanlara yönelik olarak özelde İslâm davetinin, genelde ilmî ve fikrî tartışmaların, eğitim ve öğretimin başlıca yöntemlerini özetlemektedir.

4 Adalet İslâm'ın aslî ilkesidir ve insan bu ilkeyi ancak kendisi aleyhine yani özveri yönünde aşabilir (bk. âyet 90). Buna mukabil, karşı taraf başka bir dinden bile olsa ona, onun kendisine verdiğinden fazla zarar veremez.

5 Düşmanlarından maddî ve mânevî zarar gören Resûlullah ve müslümanlar için bir teselli amacı da taşıyan bu kısa âyetteki takvâ ve ihsan (iyilik) kavramları insanın bütün dinî ve ahlâkî davranışlarını kapsamaktadır. Takvâ öncelikle müslümanın Allah'a karşı sorumluluğunu, ihsan ise yakın ve uzak çevresine, diğer insanlara, hatta canlı ve cansız tabiata karşı tavırlarını aynı sorumluluk duygusuyla en doğru ve en güzel bir şekilde sergilemesini ifade eder. Bu sebeple İslâm dünyasının bazı bölgelerinde, sûrenin bu son âyetinin cuma hutbelerinde okunarak dinî ve ahlâkî mesajının müslümanlara hatırlatılması gelenek halini almıştır.

17. İSRÂ SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 50, âyet sayısı 111'dir. Sûre ismini 1. âyetten almıştır. Sûrede İsrâ olayı, İsrâiloğulları'nın kötülükleri sebebiyle uğradıkları iki büyük işgal ve yıkım, önemli bir kısmı Kur'ân-ı Kerîm'den önceki ilâhî kitaplarda da bulunan temel dinî ve ahlâkî buyruklar, yeniden dirilmenin mümkün olduğu ve âhiret sorumluluğu, Allah'ın kuşatıcı ilmi, ilk insanın yaratılışı, İblîs'in isyanı, insanın seçkin bir varlık oluşu, ibadet ve özellikle namaz, Kur'an'ın önemi, müşriklerin inatçılığı, müminlerin itaatkârlığı gibi konulara yer verilmiştir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Bir gece, kendisine bazı âyetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Harâm'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir. O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir.[1]

2. Mûsâ'ya kitabı verdik ve "Benden başkasına güvenip dayanmayın" diyerek o kitabı İsrâiloğulları'na bir hidayet rehberi kıldık.

3. Ey Nûh ile birlikte taşıdıklarımızın soyundan gelenler! Bilesiniz ki Nûh çok şükreden bir kul idi.

4. Biz kitapta İsrâiloğulları'na şöyle bildirmiştik: "Yeryüzünde mutlaka iki defa fesat çıkaracak, çok böbürleneceksiniz."[2]

5. Bu iki fesattan ilkinin zamanı gelince üzerinize güçlü kuvvetli kullarımızı gönderdik. Bunlar, evlerin arasında dolaşıp köşe bucak her tarafı aradılar. Bu, yerine getirilmiş bir vaad idi.[3]

6. Bir zaman sonra onlara karşı size tekrar üstünlük verdik, servet ve oğullarla gücünüzü arttırdık; adamlarınızın sayısını daha da çoğalttık.

---

1 Hz. Peygamber'in Mekke'deki Mescid-i Harâm'dan Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya götürülmesi şeklinde gerçekleşen olağan üstü olay, "geceleyin yürüme, gece yolculuğu" anlamına gelen isrâ kelimesiyle anılır. Bu yolculuk, hadislerde anlatılan "göklere yükseltilme" safhasıyla birlikte mi'râc kelimesiyle ifade edilir. Mi'rac "yükselme, yukarı tırmanma" anlamındaki urûc kökünden türetilmiş olup, "yükselme vasıtası, aleti" mânasına gelir.

2 İki fesattan biri peygamber Eş'iya'yı (İşaya) öldürmeleri veya Ermiya'yı (Yeremya) hapsetmeleri; ikincisi ise Hz. Yahyâ'yı öldürmeleri, Roma yöneticileriyle iş birliği yaparak Hz. Îsâ'yı öldürmeye kalkışmaları şeklinde açıklanmıştır. Bu kısmı, "Siz öğüt ve cezaya rağmen, kötülüğü terketmeyip tekrar edeceksiniz" şeklinde anlamak da mümkündür (bk. âyet 8). Bu anlayışa göre 5 ve 7. âyetlerde zikredilenler bu sürecin iki örneğidir.

3 Tarihî bilgilere göre bu olay, milâttan önce VI. yüzyılda Bâbilliler'in Kudüs'ü işgal etmeleri ve Süleyman Mâbedi'ni (Birinci Mâbed) yıkmalarıyla başlayan sürgün ve esaret sürecidir.

7. Eğer iyilik ederseniz kendiniz için iyilik etmiş olursunuz; kötülük ederseniz yine kendinize edersiniz. Nihayet ikinci cezalandırma vakti gelince, düşmanlarınız onurunuzu çiğnesinler, daha önce girdikleri gibi yine mescide girsinler ve ellerine geçirdikleri her şeyi yakıp yıksınlar istedik.[1]
8. Umulur ki rabbiniz size acır. Ama eğer yine fesatçılığa dönerseniz biz de cezayı tekrarlarız. Biz cehennemi kâfirler için ebedî bir ceza yeri yaptık.[2]
9. Kuşkusuz bu Kur'an en doğru olana iletir; dünya ve âhiret için yararlı işler yapan müminlere, kendileri için büyük bir mükâfat olduğunu müjdeler.
10. Âhirete inanmayanlara gelince, onlar için de ağır bir azap hazırladık.
11. İnsan, şerri de hayrı istediği gibi ister. İnsan pek acelecidir![3]
12. Biz geceyi ve gündüzü birer nişan olarak yarattık. Nitekim rabbinizin nimetlerini arayasınız, ayrıca yılların sayısını ve hesabını bilesiniz diye gecenin nişanını siler, aydınlatıcı olarak gündüzün nişanını getiririz. İşte biz her şeyi açık açık anlattık.[4]
13. Her insanın sorumluluğunu omuzuna yükledik. Kıyamet gününde insana, açılmış vaziyette önüne konulacak olan bir kitap çıkaracağız.
14. "Oku şimdi kitabını! Bugün kendini yargılamak üzere kendi nefsin yeter!"[5]
15. Kim doğru yolu seçerse kendi iyiliği için seçmiştir, kim de saparsa kendi zararına sapmış olur. Hiç kimse başkasının günah yükünü üstüne almaz. Biz bir resul göndermedikçe azap da etmeyiz.[6]

---

1 Âyette, zamanın Pers kralı Kyros'un, milâttan önce 539'da Bâbil'i ele geçirdikten sonra İsrâiloğulları'nın ülkelerine dönmelerine izin vermesiyle başlayan parlak dönemin ardından gelen yeni bir dinî, kültürel, siyasî kriz ve yıkım dönemine atıfta bulunulmaktadır.

2 Bundan önceki âyetlerde İslâm öncesi yahudilerinden söz edilmişti. Burada ise Hicaz'daki yahudilerin uyarıldığı anlaşılmaktadır.

3 Müşriklerden bazıları inkâr ve inatlarını, "Allahım! Eğer bu kitap senin katından gelmiş bir hakikat ise gökten üzerimize taş yağdır!" (Enfâl 8/32) gibi sözlerle dışa vururlardı. Muhtemelen âyette bunlar kastedilmiştir.

4 Gece ve gündüz de "iki âyet", iki nişanedir; Allah'ın kudretini, ihsanını gösteren iki işarettir, delildir. "Gecenin âyeti" ay veya karanlık, "gündüzün âyeti" de güneş veya aydınlık olarak yorumlanabilir.

5 "Kitap"tan maksat, âhirette her insanın önüne konulacak amel defteridir.

6 Âyetin son cümlesiyle ilgili olarak şu noktalara dikkat çekmek gerekir: a) Peygamberin gönderilmesinden maksat, dinî davet hakkında insanların yeterli bilgi sahibi olmalarına elverişli ortamın sağlanmasıdır. b) Âyetin bu kısmı, insanın beşerî aklı ve bilgisiyle aydınlanamayacağı salt dinî konularla ilgilidir. c) Âyete göre cezası belirlenmemiş suç olmaz, kanunsuz da ceza olmaz.

16. Bir ülkeyi helâk etmek istediğimizde oranın şımarmış yöneticilerine (iyiye yönlendirici) emirler veririz; onlar ise orada günah işlemeye devam ederler, sonuçta o ülke helâke müstahak olur, biz de oranın altını üstüne getiririz.
17. Nûh'tan sonraki nesillerden nicelerini helâk ettik. Kullarının günahlarını bilip görmede rabbin yeterlidir.
18. Kim bu geçici dünyayı isterse burada istediğimiz kimseye dilediğimiz şeyleri veririz; sonra da onu cehenneme göndeririz; oraya kınanmış ve kovulmuş olarak girer.
19. Kim de âhireti ister ve bir mümin olarak âhiret için ona yaraşır bir çabayla çalışırsa işte böylelerinin çabaları karşılık görecektir.
20. Hepsine, bunlara da ötekilere de rabbinin ihsanından kesintisiz veririz. Rabbinin ihsanı sınırlı değildir.[1]
21. Baksana, biz insanların kimini kiminden nasıl farklı kılmışızdır. Elbette âhiretteki dereceler ve farklılıklar daha büyük olacaktır.
22. Allah'tan başka tanrı tanıma; sonra kınanmış ve yalnızlığa terkedilmiş olarak kalırsın.[2]
23. Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi ve anne babanıza iyi davranmanızı emretti. Onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlanırsa onlara öf bile deme! Onları azarlama! İkisine de gönül alıcı güzel sözler söyle.[3]
24. Onlara merhametle ve alçak gönüllülükle kol kanat ger. "Rabbim! Onlar nasıl küçüklükte beni şefkatle eğitip yetiştirdilerse şimdi sen de onlara merhamet göster" diyerek dua et.
25. Kalplerinizdekini en iyi bilen rabbinizdir. Eğer iyi olursanız bilesiniz ki Allah kendisine yönelenleri bağışlayıcıdır.[4]

---

1 Allah, dünya hayatında imtihan gerçekleşsin diye, müminlere olduğu kadar günaha sapanlara da rızık ve imkanlar bahşeder.

2 Buradan itibaren 40. âyete kadar devam eden kısımda, yer yer Hz. Peygamber muhatap alınsa da, onun şahsında bütün insanlığa hitap edilerek, ilâhî dinlerde ortak olan başlıca dinî ve ahlâkî ödevler sıralanmaktadır. Kuşkusuz insanların bütün ödevlerinin başında Allah'ın birliğini tanımak, bir olan Allah'a inanmak geldiği için bu ödev en başta zikredilmiştir. Bu inançtan sapmak insan için en büyük kayıp, en büyük yergi ve ceza sebebidir.

3 Allah'ın yalnız kendisine ibadet edilmesini buyurduğu belirtildikten hemen sonra, anne babaya iyilik etmeyi de buyurduğu belirtilmek suretiyle Allah'a kullukla anne babaya iyilik yan yana anılmış, böylece bu ödevin önemi vurgulanmıştır.

4 Gerek ibadet gerekse anne babaya saygı her şeyden önce bir gönül işidir. İbadet ve itaat, insanın içindeki inanç, istek, sevgi ve bağlılıktan kaynaklanırsa bir değer taşır. Âyette "Kalplerinizdekini en iyi bilen rabbinizdir" ifadesiyle bu hususa işaret edilmiştir. Öyleyse insan öncelikle âyetteki deyimiyle ruhen "sâlih" olmalı, yani güzel duygular, niyetler geliştirmeli, iç dünyasını düzeltmelidir. O

26. Akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma!
27. Çünkü savurganlar şeytanların dostlarıdır. Şeytan da rabbine karşı çok nankördür.[1]
28. Eğer sen kendin dahi rabbinden umduğun bir lutfu beklemek durumunda (ihtiyaç içinde) olduğun için onlara ilgi gösteremiyorsan, hiç değilse kendilerine rahatlatıcı bir söz söyle![2]
29. Eli sıkı olma, ölçüsüzce eli açık da olma; sonra kınanacak, kendi kendine hayıflanacak duruma düşersin!
30. Rabbin rızkı dilediğine bol bol verir de kısar da. Şüphesiz ki O, kullarından haberdardır, onları görmektedir.
31. Fakirlik korkusuyla çocuklarınızın canına kıymayın! Biz onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahtır.[3]
32. Zinaya yaklaşmayın! Çünkü o hayâsızlıktır, çok kötü bir yoldur.
33. Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın dokunulmaz kıldığı cana kıymayın. Bir kimse haksızlıkla öldürülürse velisine yetki verdik; ancak o da öldürme hususunda haksızlığa sapmasın; çünkü o, yeterince yardıma mazhar olmuştur.[4]
34. Rüşdüne erinceye kadar yetimin malına, onun yararına olmadıkça el sürmeyin. Ahde vefa gösterin; çünkü ahid sorumluluk doğurur.
35. Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu hem daha iyidir hem de sonucu daha güzeldir.
36. Hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme! Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur.

---

zaman Allah bu şekilde iç dünyasındaki yanlışları silip atanlara af ve mağfiretiyle muamele edecektir.

1 Kendilerine iyilik edilecekler arasında önceliği olanlar akrabalar olduğu için 26. âyette onlar başa alınmıştır. Bu âyetteki "... hakkını ver" ifadesi, hem nafaka borcunu ve zekât ibadetini hem de bunun ötesinde nâfile cinsinden hayırları kapsamaktadır.

2 İnsan, yardım isteyen birine olumlu cevap verme imkânına sahip değilse ümit verici, yatıştırıcı, güzel sözler söylemeli; onu kırmamaya, gönlünü incitmemeye çalışmalıdır.

3 İslâm öncesinde az da olsa bazı Araplar'ın geçim korkusuyla çocuklarını öldürdükleri anlaşılmaktır. Bunun nâdir olması, suçun vahametini değiştirmeyeceği için burada önemle zikredilmiştir. Ayrıca, zamanla sebebi ve şekli değişse de insanlar, isteyerek veya istemeyerek, doğrudan yahut dolaylı olarak çocukları öldürmeye devam ettiler ve etmektedirler.

4 "Sınırı aşma" yasağı iki şekilde açıklanmaktadır: a) Sadece ölüm cezası uygulanmalı; işkence etme, organları kesme gibi zararlar verilmemelidir. b) Kâtilden başkasına zarar verilmemelidir. Âyetin sonundaki yardım, Allah'ın kâtile verilecek cezayı takdir etmek suretiyle maktulün yakınına yardım etmiş olması şeklinde açıklanmıştır.

37. Yeryüzünde böbürlenerek dolaşma! Ne yeri yarabilir ne de dağlarla boy ölçüşebilirsin.
38. Bütün bunların kötülüğü, rabbinin katında istenmeyen şeyler olmasıdır.[1]
39. İşte bunlar, rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdir. Allah'tan başka tanrı tanıma; sonra kınanmış ve kovulmuş olarak cehenneme atılırsın.
40. Rabbiniz erkek çocukları size verdi de kendisi meleklerden kız çocuklar mı edindi? Gerçekten siz çok ağır bir söz söylüyorsunuz!
41. İyice düşünmeleri için bu Kur'an'da ayrıntılı açıklamalar yaptık. Ama bu, sadece onların haktan uzaklaşmalarını arttırdı.
42. De ki: Eğer söyledikleri gibi Allah'tan başka ilâhlar olsaydı onlar da arşın sahibine yakınlaşmak için yollar ararlardı.[2]
43. Allah onların söylediği şeylerden münezzehtir, çok çok yücedir.
44. Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O'nu tesbih eder; O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız. O halîmdir, bağışlayıcıdır.[3]
45. Kur'an okuduğun zaman seninle, âhirete inanmayanlar arasına gizli bir perde çekeriz.
46. Ayrıca onu anlamamaları için kalplerinin üzerine örtüler, kulaklarına da bir tıkaç koyarız. Sen rabbinin Kur'an'daki ismini tek başına andığında canları sıkılmış olarak arkalarını dönüp giderler.[4]

---

1 22-38. âyetlerde geçen buyrukları şöylece özetlemek mümkündür: 1. Allah'ın birliğini tanımak, yalnız O'na kulluk etmek 2. Anne babaya iyi davranmak, 3. Akrabaya ve muhtaçlara iyilik etmek, hayır yapmak, 4. Hem cimrilikten hem israftan sakınmak, 5. Çocukların hayatını korumak, 6. Zinadan, fuhuştan kaçınmak, 7. Adam öldürmemek, 8. Yetim malı yememek, 9. Verilen sözü tutmak, 10. Ölçüyü ve tartıyı tam yapmak, 11. Bilgisiz hüküm vermemek, 12. Büyüklük taslamaktan sakınmak.

2 Tefsirlerde bu âyete genellikle iki anlam verilmektedir. Buna göre Allah'tan başka ilâhlar olsaydı: a) Tıpkı bir ülkede krallık tahtına göz diken birden fazla heveslinin birbiriyle taht kavgasına girişmesi gibi o sözde ilâhlar da "arşın sahibine" yani Allah'a ulaşıp O'nun egemenliğine son vermek için yol arar, kavgaya tutuşurlardı; b) Allah nezdinde itibar sahibi olmak için birbiriyle yarışırlardı. Müşrikler sözde tanrıların kendilerini Allah'a yaklaştıracağına inanıyorlardı. İkinci şıktaki yoruma göre, eğer öyle tanrılar olsaydı önce onlar Allah'a yaklaşma yarışına girerlerdi.

3 Burada geçen tesbih kavramı iki çeşittir: 1. Dil ile tesbih. Her şey kendi diliyle Allah'ın yüceliğini dile getirir ama insanlar bunu anlayamazlar; 2. Hal ile tesbih. Evrende zerreden küreye, elektronlardan galaksilere kadar her şey Allah'ın mutlak yasasına uymakta, böylece O'nun yüceliğini ifade etmekte; varlığına, birliğine kudret ve hikmetine tanıklık etmektedir.

4 Allah âdildir, insanların hakikati görmelerine, bu hususta düşünmelerine asla engel olmaz. Buna göre son iki âyette anlatılmak istenen şey, inkârcıların Kur'an

47. Biz onların seni dinlerken neye kulak verdiklerini, kendi aralarında fısıldaşırken de o zalimlerin, "Siz, sadece büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz!" dediklerini çok iyi biliyoruz.
48. Bak işte, senin hakkında ne türlü benzetmeler yapıyorlar! Böylece yoldan saptılar, bir daha da doğru yolu bulamıyorlar.
49. Dediler ki: "Biz bir kemik yığını haline gelmiş, ufalanmışken yepyeni bir yaratmayla dirilecek mişiz, öyle mi?"
50. De ki: "İster taş olun ister demir;
51. İsterse canlanmasını aklınızın almadığı herhangi bir yaratık!" Bu defa da "Bizi tekrar hayata kim döndürecek?" diyecekler. "Sizi birinci defa yaratan" de. Sonunda onlar, sana alaylı bir tarzda başlarını sallayacak ve "Ne zamanmış o?" diye soracaklar. De ki: "Yakın olduğunu sanıyorum."[1]
52. O gün Allah sizi çağıracak ve siz, (dünyada) çok az kaldığınız zannı içinde O'na hamdederek çağrısına uyacaksınız."
53. Kullarıma söyle, (inanmayanlara karşı) sözün en güzelini söylesinler; çünkü şeytan aralarına girer. Kuşkusuz şeytan insanların apaçık düşmanıdır.[2]
54. Sizi en iyi bilen rabbinizdir. Dilerse size merhamet eder, dilerse sizi cezalandırır. Biz seni onlardan sorumlu bir vekil olarak göndermedik.[3]
55. Göklerde ve yerde olanları en iyi bilen senin rabbindir. Doğrusu biz peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık; Dâvûd'a da Zebûr'u verdik.[4]

---

karşısındaki olumsuz ön yargılarıdır. Nitekim 46. âyet ile aşağıda gelen âyetlerde, peygamber ile inkârcılar arasına perde çekilmesine, inkârcıların kalpleri üzerine örtüler, kulaklarına da tıkaç konmasına sebep olarak yine onların inkârcı ve inatçı tutumları gösterilmektedir. 41. âyette de bu husus ifade edilmiştir.

1 Son iki âyet, insan bedeninin ölüm sonrasındaki bozulup dağılmasına dayanarak âhireti inkâra kalkışanlara cevaptır.

2 Burada müminlere, müşriklerle ilişkilerinde ve konuşmalarında bile terbiye ve nezaket kurallarına riayet etmeleri öğütlenmektedir. Câhiliye Arapları'nın küstah ve alaycı tavırlarına sefeh, müslümanların nazik ve ağır başlı tavırlarına da hilim denilmektedir. İslâm öncesi dönemin adı olan Câhiliye ilk kategorideki karakter ve zihniyeti, İslâm da ikincisini ifade etmektedir.

3 Allah her insanı, onun kendisini bildiğinden daha iyi bildiği ve tanıdığı için o neyi hak ettiyse öyle muamele eder.

4 Peygamberlerden her birinin Allah katında kendine özgü üstünlüğü vardır. Nitekim Allah Teâlâ âyetlerde İbrâhim'i kendisine dost (halîl) edindiğini, Mûsâ ile konuştuğunu, Îsâ'yı babasız yarattığını, Süleyman'a ihtişamlı bir hükümranlık verdiğini, Peygamber efendimizi de âlemlere rahmet olarak gönderdiğini bildirmiştir. Âyetin sonunda Dâvûd'a verilen saltanatın değil de, Zebûr'un zikredilmesi, ilimde ve dinde üstünlüğün mal mülk üstünlüğünden daha değerli olduğuna işaret eder.

56. De ki: "Allah'ı bırakıp da tanrı olduğunu ileri sürdüklerinize yalvarın! Ama onlar sizin sıkıntınızı ne kaldırabilir ne de ferahlığa çevirebilirler."[1]

57. Bu insanların yalvardıkları o varlıkların Allah'a en yakın olanları bile rablerine daha yakın olabilmek için vesile ararlar; O'nun rahmetini umar, azabından korkarlar. Rabbinin azabı gerçekten sakınılması gereken bir azaptır.

58. (Günaha batmış) ne kadar ülke varsa hepsini kıyamet gününden önce ya helâk etmiş veya onları çetin bir şekilde azaba uğratmış olacağız. Bu, kitapta yazılıdır.[2]

59. Bizi mûcizeler göndermekten alıkoyan şey, öncekilerin bunları yalanlamış olmasıdır. Nitekim Semûd kavmine, açık bir mûcize olmak üzere dişi deveyi vermiştik, ama ona (inanmayıp) kötülük yaptılar. Oysa biz mûcizeleri yalnızca korkutup uyarmak için göndeririz.[3]

60. Hani sana, "Rabbin insanları çepeçevre kuşatmıştır" demiştik. Sana gösterdiğimiz o rüyayı ve Kur'an'da lânetlenen ağacı, sadece insanları sınamak için meydana getirdik. Biz onları korkutan uyarılarda bulunuruz, fakat bu onların taşkınlıklarını iyice arttırmaktan başka bir şey sağlamaz.[4]

61. Hani, meleklere, "Âdem'e secde edin" demiştik. İblîs'in dışında hepsi secde ettiler. İblîs, "Ben, çamurdan yarattığın kimseye secde eder miyim!" dedi.

---

1 Çoğu müfessirler burada Allah'tan başka tanrı edinilen varlıkların melekler olduğunu belirtirler. Müşrikler taptıkları putları ve heykelleri meleklerin sembolleri olarak kabul eder, onların şahsında meleklere taptıklarını söylerlerdi.

2 Halkı zalim olmayan ülkelerin helâk edilmeyeceğini bildiren âyet (Kasas 28/59) dikkate alındığında burada helâk edileceği veya şiddetli bir şekilde cezalandırılacağı bildirilen ülke, halkı yoldan çıkmış olanlardır.

3 Mekke putperestleri Hz. Peygamber'i zor durumda bırakmak için kendisinden Safâ tepesini altına çevirmesi gibi mûcizeler göstermesini isterlerdi (bk. İsrâ 17/90-93). Âyette Allah, bu mûcizeleri gerçekleştirmeyişinin sebebini açıklamaktadır.

4 Allah'ın insanları "çepeçevre kuşatması", hiçbir insanın O'nun ilmi ve kudreti dışına çıkamayacağı anlamına gelir ve putperestlerin inkâr, inat ve baskılarına rağmen Hz. Peygamber ve müslümanlar karşısında son tahlilde başarısız olacaklarına işaret eder.
"Kur'an'da lânetlenmiş ağaç" ile ilgili farklı rivayetler bulunmakla birlikte (bk. Taberî, XV, 113-115; Râzî, XX, 236-237), çoğunluğun yorumu bunun cehennemdeki "zakkum ağacı" olduğu yönündedir (bk. Duhân 44/43-44). "Rüya"-dan maksat ise mi'racdır.

62. Ve ekledi: "Şu benden üstün kıldığına bak! Yemin ederim ki eğer beni kıyamete kadar yaşatırsan, az bir kısmı dışında, onun neslini peşime takacağım!"
63. Allah şöyle buyurdu: "Git! Onlardan kim sana uyarsa cezanız, eksiksiz bir ceza olarak cehennem olacaktır.
64. Haydi, onlardan gücünün yettiklerini sesinle (telkinde bulunarak) çağrınla ayart! Süvarilerinle yayalarınla onlara karşı ordu topla; mallarına, evlâtlarına ortak ol, kendilerine vaadde bulun. Zaten şeytan insanlara aldatmadan başka bir şey vaad etmez."[1]
65. "Şurası muhakkak ki benim kullarım üzerinde senin hiçbir nüfuzun olmayacaktır." Güvenip dayanmak için rabbin yeter.
66. Lütfuna nâil olasınız diye denizde gemileri sizin için yüzdüren rabbinizdir. Doğrusu O size çok merhametlidir.
67. Denizde bir tehlikeyle yüzyüze geldiğinizde Allah'tan başka bütün yardıma çağırdıklarınız kaybolup gider. O sizi kurtarıp karaya çıkardığında ise yüz çevirirsiniz. İnsan oğlu çok nankördür!
68. Peki O'nun sizi karada yerin dibine geçirmeyeceğinden yahut başınıza taş yağdırmayacağından emin misiniz? Sonra kendinize bir koruyucu da bulamazsınız.
69. Yahut sizi bir defa daha denize döndürüp üzerinize bir kasırga göndererek -inkâr etmeniz sebebiyle- sizi boğmayacağından emin misiniz? O zaman bize karşı size arka çıkacak birini de bulamazsınız.
70. Andolsun biz insanoğluna şan, şeref ve nimetler verdik; onları karada ve denizde taşıdık, kendilerine güzel güzel rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık.[2]

1 Bir yoruma göre "süvariler ve yayalar"dan maksat, şeytanın her türlü hileleridir; diğer bir yoruma göre de Allah'a isyan yoluna koyulan insanlardır. Şeytanın, kendisine uyanların mallarına ortak olması, insanlara gasp, hırsızlık, tefecilik gibi haksız işler yaptırmak suretiyle onlara haram servet kazandırmasıdır. Buna göre haram kazanan kimse şeytanın öğüdüne uymuş, onunla ortaklık etmiş olduğu için bu ortaklık, kazandığı mal için de söz konusudur. Müşrikler, mallarından ve ürünlerinden putlara pay ayırdıkları gibi çocuklarına da Abdüllât, Abdüluzzâ gibi putlara bağlı isimler verir, onları putperest olarak yetiştirirlerdi. Âyetin ifadesine göre bu, mallarında ve çocuklarında onlara şeytanın ortak olmasıydı. Daha genel olarak insanlar, mallarını haram yollarda harcamak, evlâtlarını da bâtıl inanç ve kötü ahlâk üzerinde yetiştirmekle bu konularda şeytanı kendilerine ortak yapmış olmaktadırlar.

2 "Şan şeref ve nimetler" diye çevirdiğimiz kerem kavramı, bu bağlamda Allah'ın insanlara hem mânevî meziyetler bahşetmesini hem de maddî imkânlar bahşetmesini ifade eder. Tefsirlerde insana seçkinlik kazandıran özellikler akıl, zekâ, düşünme, yazma gibi melekelerden başlayarak çeşitli psikolojik ve fizyolojik özelliklere, estetik zevklere, ahlâkî yatkınlıklara, canlı ve cansız varlıklar üze-

71. Her insan topluluğunu önderleriyle birlikte çağıracağımız o günde kimlerin amel defterleri sağından verilirse işte onlar amel defterlerini okuyacaklar ve en küçük bir haksızlığa uğramayacaklar.
72. Bu dünyada kör olan âhirette de kördür, yolunu daha da şaşırmıştır.
73. O putperestler, sana vahyettiklerimizden başka şeyleri yalan yere bize yamayasın diye neredeyse seni ayartıp ondan saptıracaklar, işte o zaman seni kendilerine dost sayacaklardı.[1]
74. Hatta seni yerinde sağlam tutmasaydık neredeyse -biraz da olsa- onlara kayacaktın!
75. Ama o zaman sana hayatın ve ölümün sıkıntılarını kat kat tattırırdık; sonra bize karşı kendin için hiçbir yardımcı da bulamazdın![2]
76. Yine onlar, seni yurdundan çıkarmak için neredeyse sana dünyayı dar etmişlerdi. Ama senden sonra kendileri de fazla kalamayacaklar![3]
77. Senden önce gönderdiğimiz peygamberler hakkındaki kanun da budur. Bizim kanunumuzda hiçbir değişiklik bulamazsın.
78. Gündüzün güneşin gün ortasını aşmasından gecenin karanlığına kadar namazı kıl; bir de sabah namazını; çünkü sabah namazı şahitlidir.[4]

---

rinde tasarruf yetkisine, şehirler ve uygarlıklar kurma kabiliyetine kadar birçok meziyete sahip olma şeklinde açıklanmaktadır.

1 72. âyette bu dünyada kör olanların âhirette de kör olacakları belirtilmişti. Burada ise bu dünyada kör olmanın ne anlama geldiğine, Mekke putperestlerinin Hz. Peygamber'e karşı sergiledikleri tutumlarından bir örnek verilerek açıklık getirilmektedir. Onlar genellikle, benzeri her zaman görülen diğer bâtıl inanç ve ideoloji sahipleri gibi, doğru olan düşünce ve hayat tarzının güçlenip yaşamasından rahatsız oluyor, Resûlullah'ı da kendi çizgilerine çekmeye çalışıyorlardı. İşte âyet metnindeki "fitne" kavramının buradaki anlamı, bizzat peygamberin, düşmanları tarafından böyle bir tehlikenin içine çekilmeye çalışılmasıdır.

2 Tefsirlerde son iki âyet genellikle şöyle açıklanmaktadır: Ey Muhammed! Eğer aklını fikrini sağlamlaştırıp düşünce ve ictihadında hata yapmaktan seni korumasaydık, onların bazı haksız isteklerine olumlu cevap vermeyi düşünebilirdin… Kuşkusuz burada, Hz. Peygamber'in şahsında müslümanlar, sapkın inanç sahibi gruplar karşısında kendi inanç ve değerlerini koruma hususunda uyarılmaktadır.

3 Son cümle Mekke'nin müslümanlar tarafından fethedileceğini müjdelemekte olup bu müjde yaklaşık on yıl sonra gerçekleşmiştir.

4 Tefsirlerde genellikle namazın farz kılındığı mi'rac olayının ardından inen sûrenin bu âyetinde beş vakit namaza işaret edildiği belirtilmektedir.
Fahreddin er-Râzî'ye göre (XXI, 27) âyetteki "dülûkü'ş-şems" öğle ve ikindiyi, "gasaku'l-leyl" akşam ve yatsıyı, "kur'ânü'l-fecr" de sabah namazını ifade etmektedir. Öğle ile ikindinin ve akşam ile yatsının bir arada anılması, bunların şartları oluştuğunda cemedilebileceğine (öğle ile ikindi, akşam ile yatsı birleştirilerek dört namazın iki vakitte kılınabileceğine) işaret sayılabilir.

79. Gecenin bir vaktinde kalkıp kendine mahsus nâfile bir ibadet olarak da namaz kıl ki, rabbin seni övülmüş bir makama yükseltsin.[1]
80. Ve şöyle niyaz et: "Rabbim! Girilecek yere doğrulukla girmemi, çıkılacak yerden de doğrulukla çıkmamı sağla, bana tarafından yardımcı bir güç ver!"
81. De ki: "Hak geldi bâtıl yıkılıp gitti! Zaten bâtıl yıkılmaya mahkûmdur."
82. Biz Kur'an'dan öyle bir şey indiriyoruz ki, o müminler için bir şifa, bir rahmettir; zalimlerin ise sadece ziyanını arttırır.[2]
83. İnsana nimet verdiğimiz zaman yüz çevirip yan çizer; başına bir kötülük gelince de hemen karamsarlığa düşer.
84. De ki: "Herkes kendi mizaç ve karakterine göre iş yapar." Rabbiniz kimin doğru bir yol tuttuğunu çok iyi bilmektedir.
85. Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: "Ruhun ne olduğunu ancak rabbim bilir, size ise pek az bilgi verilmiştir."[3]
86. Gerçek şu ki, biz dilersek sana vahyettiğimizi ortadan kaldırırız; bundan sonra da sen bize karşı güvenip dayanacağın birini bulamazsın.
87. Rabbinden bir rahmet gelmiş (de vahiy kalkmamış) o başka. Onun sana ihsanı çok büyük olmuştur.[4]
88. De ki: "Yemin ederim, bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak için ins ve cin bir araya gelip birbirine destek olsa dahi onun benzerini ortaya koyamazlar."
89. Muhakkak ki biz bu Kur'an'da insanlara (gerçekleri anlatmak için) her türlü misali denedik. Yine de insanların çoğu inkârcılıkta direndikçe direndiler.

---

1 Âyette teheccüd namazı söz konusu edilmektedir. "Övülmüş bir makam", Resûlullah'ın kıyametteki şefaat makamı olarak yorumlanmıştır.

2 Kur'an'da şifa vardır; iman, amel ve ahlâka ilişkin mânevî hastalıkları iyileştirir, müminleri bunlardan korur. Kur'an'da rahmet vardır; din ve dünya hayatımızın doğru ve güzel olması için gerekli bilgileri içerir; hakkını vererek okuyanlara ecirler kazandırır. Kur'an'ın şifa oluşu, öncelikle bu mânevî anlamdadır; ancak tıbbî tedavi ile birlikte veya tedavi imkânının kalmadığı durumlarda Kur'an'ın psikolojik, dolayısıyla bedeni hastalıklar konusunda şifa verici tesirinin olabileceği de bildirilmektedir.

3 İslâm âlimleri ruhun mahiyeti konusunda farklı görüşler ileri sürmüşler; ruhun mahiyetini tam olarak kavramak bugüne kadar mümkün olmamıştır. Âyette insan bilgisinin bu husustaki yetersizliğine dikkat çekilmektedir.

4 Önceki âyette Allah Teâlâ'nın, gönderdiği vahyi -dilerse- Hz. Peygamber'e unutturmaya muktedir olduğu bildirilmişti. Bu âyette ise Allah'ın Hz. Peygamber'e geniş lutfunun neticesi olarak İslâm vahyinin değişme ve bozulmaya uğramadan nesilden nesle aktarılacağı yönünde bir müjde bulunmaktadır.

90. Dediler ki: "Sen bizim için yerden bir kaynak fışkırtmadıkça sana asla inanmayacağız."
91. "Veya senin bir hurma bahçen ve üzüm bağın olmalı; içlerinden de çağıl çağıl nehirler akıtmalısın."
92. "Yahut -iddia ettiğin gibi- göğü üzerimize parça parça yağdırmalısın veya Allah'ı ve melekleri şöyle karşımıza getirmelisin."
93. "Veya altından bir evin olmalı; ya da göğe çıkmalısın. Bize okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece oraya çıktığına da asla inanmayacağız." De ki: "Rabbimi tenzih ederim! Ben sadece bir beşer-peygamberim."[1]
94. Kendilerine kurtuluş rehberi (vahiy) geldiğinde insanların inanmalarını, ancak "Allah, peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?" şeklindeki itirazları engellemiştir.
95. De ki: "Yeryüzünde yerleşip dolaşan melekler bulunsaydı elbette onlara da peygamber olarak gökten bir melek gönderirdik."[2]
96. Yine de ki: "Benimle sizin aranızda gerçek şahit olarak Allah kâfidir. O, kullarını çok iyi bilip görmektedir."
97. Allah kime hidayet verirse doğru yolu bulan işte odur; kimi de hidayetten uzaklaştırırsa artık böylelerine Allah'tan başka destekçiler bulamazsın. Kıyamet gününde onları kör, dilsiz ve sağır bir halde yüzükoyun süründürerek toplarız. Onların varıp kalacağı yer cehennemdir; onun ateşi zayıfladıkça yakıcı alevlerini çoğaltarak azaplarını sürdürürüz.[3]

---

1 90-93. âyetlerin iniş sebebiyle ilgili bir rivayete göre Mekke'nin ileri gelen müşrikleri, Kur'an'ın benzerini ortaya koymaktan âciz kalınca, heyet halinde Kâbe'nin yanında toplanıp Hz. Peygamber'i oraya davet ettiler ve ona özetle şunları söylediler: "Sen atalarımızı yerdin, ilâhlarımıza hakaret ettin… Bunları mal için yapıyorsan aramızda mal toplayıp seni en zenginimiz yapalım, şan ve şeref kazanmak için yapıyorsan seni başımıza lider seçelim, eğer ruhsal bir rahatsızlık sebebiyle bunu yapıyorsan bir tabip bulup seni iyileştirelim." Resûl-i Ekrem, bu söylediklerinin hiçbirinin doğru olmadığını, aksine Allah'ın kendisine elçilik görevi verip kitap indirdiğini, bu sebeple onlara Allah'ın mesajlarını ilettiğini ifade etti. Bunun üzerine söz konusu heyet, alaycı bir üslûpla, kendisine inanmaları için konumuz olan âyetlerde belirtilen saçma isteklerini sıraladılar. Resûlullah ise, bunları gerçekleştirmek gibi bir görevinin olmadığını belirterek yukarıda anlatılan açıklamalarını tekrar hatırlattı ve üzüntü içinde onlardan ayrıldı (Sîretü İbn İshâk, s. 187-188).

2 Şayet yeryüzünde melekler yaşasaydı iletişim kurabilmeleri için Allah onlara elçi olarak melek gönderirdi. Allah insanlara peygamber olarak yine bir insan gönderdi. Çünkü melek gönderseydi onu göremezler, kendi dilleriyle iletişim kuramazlar, sonuçta risâletin hedefi gerçekleşemezdi.

3 Putperestlerin inkârda direnerek İslâm'a ve müslümanlara karşı düşmanca tutumlarını sürdürmeleri Hz. Peygamber'i derinden üzüyor; bu sebeple onların

98. Cezaları işte budur. Çünkü onlar âyetlerimizi inkâr etmişler ve demişlerdi ki: "Bizler, bir kemik yığını ve un ufak olmuşken yepyeni bir yaratmayla dirilecek mişiz, öyle mi?"
99. Düşünmediler mi ki, gökleri ve yeri yaratmış olan Allah, kendilerinin benzerlerini de yeniden yaratmaya kādirdir! Allah onlar için bir vade takdir etti, bunda kuşku yoktur. Ama zalimler inkârcılıktan başkasını kabullenmediler.[1]
100. De ki: "Rabbimin rahmet hazinelerine eğer siz sahip olsaydınız, harcanır korkusuyla kıstıkça kısardınız. İnsan oğlu pek eli sıkıdır!"[2]
101. Andolsun biz Mûsâ'ya açık seçik dokuz âyet verdik. Haydi İsrâil-oğulları'na sor; Mûsâ onlara geldiğinde Firavun ona, "Ey Mûsâ" demişti, "Senin büyülenmiş olduğunu düşünüyorum!"[3]
102. Mûsâ şöyle dedi: "Çok iyi biliyorsun ki, bunları birer ibret olmak üzere ancak göklerin ve yerin rabbi indirdi. Ey Firavun! Ben de öyle düşünüyorum ki hakikaten senin işin bitik!
103. Derken Firavun onların ülkedeki varlığına son vermek istedi. Bu yüzden biz onu ve yanındakileri, hepsini denizde boğduk.[4]
104. Arkasından da İsrâiloğulları'na, "Yurdunuzda oturun! Âhiret vakti gelince hepinizi toplayıp bir araya getireceğiz!" dedik.
105. Biz Kur'an'ı sadece gerçeğin bilgisi olarak indirdik, o da (sana) yalnız gerçeği söyleyerek geldi; seni de ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.[5]

---

mutlaka müslüman olmalarını arzuluyordu. Âyette, peygamber ne kadar arzulasa da, tutumlarını değiştirmeyen inkârcılara Allah'ın hidayet nasip etmeyeceği bildirilmektedir.

1 Müşriklerin, bir önceki âyette geçen, öldükten sonra yeniden dirilmeyi inkâr mahiyetindeki sorularına cevap verilmektedir. Çünkü kendilerine sorulduğunda gökleri ve yeri Allah'ın yarattığını söylüyorlardı (bk. Ankebût 29/61-63).

2 Tefsirlerde âyet metnindeki rahmet kelimesi "mal mülk" olarak açıklanmıştır. Bu sebeple kelimeyi "rahmet hazineleri" diye çevirmeyi uygun bulduk.

3 Müfessirler, buradaki "dokuz âyet"in Hz. Mûsâ'nın elinde gerçekleştirilen dokuz mûcize veya Tevrat'ın dokuz âyeti yani dokuz buyruğu, hükmü anlamına gelebileceğini belirtmişlerdir. Birinci yoruma göre dokuz mûcize şunlardır: Yılana dönüşen asâ, ışık saçan el, çekirge, ekin böceği, kurbağa, kan, taştan su fışkırması, denizin yarılması, Tur dağının İsrâiloğulları'nı korkutması (bu mûcizeler için bk. A'râf 7/108, 133; Tâhâ 20/17-23). Muhammed Hamîdullah buradaki "dokuz âyet"in, Tevrat'taki "on emir"den, cumartesi yasağı dışındaki dokuz hüküm olduğunu belirtir (Le Saint Coran, s. 292; krş. a.e., s. 281).

4 "Ülke"den maksat, İsrâiloğulları'nın Hz. Mûsâ ile birlikte Sînâ'ya geçmelerinden önce yüzyıllardır yaşadıkları Firavunlar ülkesi Mısır'dır.

5 Taberî'ye göre Kur'an'ın hak olarak indirilmesinden maksat, onun adalet ve insafı, güzel ahlâkı, iyi ve övgüye değer davranışları emretmesi; zulüm, haksızlık,

106. Biz onu, insanlara aralıklarla okuyasın diye (sûreler ve âyetlere) ayrılmış Kur'an yaptık, peyderpey indirdik.[1]
107. De ki: "Siz ona inanın veya inanmayın, şu bir gerçektir ki, bundan önce kendilerine ilim verilen kimselere (Hakk'ın kelâmı) okununca derhal yüzüstü secdeye kapanırlar.
108. Ve "Rabbimizi tesbih ederiz, rabbimizin vaadi mutlaka yerine getirilir" derler.
109. Ağlayarak yüzüstü yere kapanırlar; Kur'an onların saygısını arttırır.
110. De ki: "İster Allah diyerek, ister rahmân diyerek yakarın; hangisiyle yakarsanız olur, çünkü bütün güzel isimler O'na mahsustur." Namazında niyazında sesini fazla yükseltme, fazla da kısma, ikisinin arasında bir yol tut.[2]
111. "Çocuk edinmeyen, hâkimiyette ortağı bulunmayan, âcizlikten münezzeh olduğu için bir dayanağa da ihtiyacı olmayan Allah'a hamdederim" de ve tekbir getirerek O'nun şanını yücelt![3]

18. KEHF SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 69, âyet sayısı 110'dur. 28, 83 ve 101. âyetlerinin Medine'de indiğine dair rivayet vardır. Adını, 9-26. âyetlerde kıssası anlatılan Ashâb-ı Kehf'ten almıştır. Sûrenin ağırlıklı konuları, tevhid ve tenzih, Ashâb-ı Kehf, Hz. Mûsâ ile Hızır (aleyhisselâm) ve Zülkarneyn kıssalarıdır. Ayrıca sûrede üç temsilî anlatım yer almaktadır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1-3. Hamd Allah'a mahsustur. (O Allah ki, insanları) kendi tarafından gelecek çetin bir azap ile uyarmak, dünya ve âhiret için yararlı işler yapan müminlerin, içinde ebedî kalacakları güzel bir mükâfata (cen-

---

kötü huy ve çirkin davranışları yasaklamasıdır (XV, 177).

1 Kur'an, Hz. Peygamber'e yirmi üç seneye yakın bir sürede kısım kısım indirilmiş; bu da Resûlullah'ın ilâhî tebliğleri ihtiyaca ve şartlara göre insanlara yavaş yavaş, hazmettirerek duyurmasını, uygulatmasını sağlamıştır.

2 Taberî, bu âyetteki salât kelimesinin anlamıyla ilgili rivayetleri aktardıktan sonra âyete şu mânayı vermektedir: Ey Muhammed! Namazında Kur'an okurken, dua ederken, rabbinden dilekte bulunurken, O'nu zikrederken sesini yükseltme ki müşrikler sesini duyup da seni üzmesinler..." (XV, 188).

3 Burada hıristiyanların Hz. Îsâ'yı Allah'ın oğlu, putperest Araplar'ın da melekleri Allah'ın kızları saymaları gibi bâtıl inanç ve telakkilere (bk. Nahl 16/57) işaret edilmiş olmalıdır.

net) erişeceklerini müjdelemek için kuluna sağlam ve kusursuz kitabı indirmiş, onda hiçbir bozukluğa yer vermemiştir.

4. (Bir de) "Allah evlât edindi" diyenleri uyarmak için...

5. Bu konuda ne onların ne de atalarının bir bilgisi var. Ağızlarından çıkan bu söz ne kadar çirkin! Yalandan başka bir şey söylemiyorlar.[1]

6. Durum böyleyken bu son kitaba inanmazlarsa arkalarından üzülerek neredeyse kendini helâk edeceksin![2]

7. Biz, kimlerin daha güzel amel edeceğini deneyelim diye yeryüzündeki her şeyi oranın süsü yaptık.

8. Ve biz oradaki her şeyi mutlaka kupkuru bir toprak yapacağız.

9. Yoksa sen, bizim âyetlerimizden olan Ashâb-ı Kehf ve rakīmi mi şaşırtıcı buldun?[3]

10. O gençler mağaraya sığınmışlar ve "Rabbimiz! Bize katından rahmet gönder ve bize içinde bulunduğumuz durumdan bir çıkış yolu göster!" demişlerdi.

11. Bunun üzerine biz de onları o mağarada yıllarca derin bir uykuya daldırdık.

12. Sonra da iki gruptan hangisinin, kaldıkları müddeti daha iyi hesap edip değerlendireceğini ortaya koyalım diye onları uyandırdık.

13. Biz sana onların başından geçenleri gerçeğe uygun olarak anlatıyoruz. Hakikaten onlar rablerine inanmış gençlerdi; biz de onların doğru yolda yürüyüşlerine katkıda bulunduk.

14. (Haksızların karşısında) ayağa kalkıp şöyle derken onların yüreklerini güçlendirdik: "Bizim rabbimiz, göklerin ve yerin rabbidir; O'n-

---

1 Müşrikler meleklerin Allah'ın kızları olduğunu, hıristiyanların büyük bir kısmı da Îsâ Mesîh'in Allah'ın oğlu olduğunu iddia ediyorlar, hıristiyanlar bu ilkeyi dinlerinin esası sayıyorlardı. Âyet-i kerîme bu iddiaları yalanlamaktadır.

2 Müşriklerin hidayeti için kendini helâk edercesine gayret gösteren ve iman etmemeleri halinde başlarına bir felâket geleceği korkusuyla üzülen Hz. Peygamber teselli edilmektedir.

3 Mağara arkadaşları" anlamına gelen Ashâb-ı Kehf, bir mağarada yıllarca uyutulduktan sonra tekrar uyandırıldıkları haber verilen belli kişilerdir. Ashâb-ı Kehf'in, Hz. Îsâ'nın dinine mensup gençler olduğuna dair çeşitli rivayetler bulunmakla birlikte (Taberî, XV, 200) Kur'an ve hadiste bu konuda bir açıklama yapılmamıştır. Rakīm ise üzerine, "Ashâb-ı Kehf'in adları veya maceraları yazılıp mağaranın kapısına yerleştirilmiş bulunan bir kitâbe" diyenler olduğu gibi, Ashâb-ı Kehf'in içinde bulunduğu vadi veya dağın yahut yaşadıkları memleketin adı olduğunu söyleyenler de vardır.
Ashâb-ı Rakīm'in, Ashâb-ı Kehf'in dışında üç kişilik bir topluluk olup yağmurlu bir günde mağaraya sığınan, bir kayanın yuvarlanıp mağaranın ağzını kapatması üzerine yaptıkları iyilikleri anarak Allah'a yakaran ve duaları kabul edilerek mağaradan kurtulan kişiler olduğu da nakledilmiştir (Buhârî, "Enbiyâ", 52).

dan başkasına asla tanrı deyip yakarmayız. Yoksa kesinlikle yanlış bir şey dillendirmiş oluruz.

15. Şu bizim kavmimiz Allah'tan başka tanrılar edindiler. Onların tanrı olduğuna dair açık bir delil getirseler ya! Allah hakkında yalan uydurandan daha zalim kim olabilir!

16. Mademki siz onlardan ve Allah'ın dışında tapmakta oldukları varlıklardan uzaklaştınız, o halde mağaraya sığının ki, rabbiniz size rahmetini yaysın; işinizde sizin için fayda ve kolaylık sağlasın."[1]

17. (Mağaraya sığındılar. Orada baksan) güneşin, doğduğu zaman mağaralarının sağına vurduğunu; batarken de onlara dokunmadan sol taraftan geçip gittiğini görürsün. Onlar ise mağaranın ortasındalar. İşte bu, Allah'ın âyetlerindendir. Allah kime hidayet ederse işte o doğruyu bulmuştur; kimi de hidayetten mahrum ederse artık onu doğruya yöneltecek bir rehber bulamazsın.[2]

18. Uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırdın. Onları sağa sola çeviriyorduk. Köpekleri de mağaranın girişinde ön ayaklarını uzatmış yatmaktaydı. Eğer o insanları görseydin dönüp kaçardın ve gördüklerin yüzünden içini korku kaplardı.[3]

19. İşte böyle uyuttuğumuz gibi onları uyandırdık da birbirlerine sormaya başladılar; içlerinden biri, "Ne kadar kaldınız?" dedi. (Diğerleri) "Bir gün ya da günün bir parçası kadar kaldık" dediler; ve eklediler, "Kaldığınız müddeti rabbiniz daha iyi bilir. Şimdi siz içinizden birini şu gümüş paranızla şehre gönderin de baksın, hangisinin yiyeceği daha temiz ise size ondan erzak getirsin; ayrıca çok dikkatli davransın da sakın varlığınızı kimseye sezdirmesin.

20. Çünkü onlar eğer sizi ele geçirirlerse ya taşlayarak öldürürler ya da kendi dinlerine döndürürler; işte o zaman ebediyen kurtuluşa eremezsiniz."[4]

---

1 Putperest bir topluluk içinde tevhid inancına sadık kalarak yaşayamayacaklarını anlayan bir grup genç, köpeklerini de yanlarına alarak mağaraya sığındılar.

2 Âyetten anlaşıldığına göre mağaranın ağzı kuzey ile kuzeybatı arasında bir noktaya bakmaktaydı. Bu sebeple mağaradakiler, sabah ve akşam vakitlerinde kısa sürelerle mağaranın içine vuran güneşin ısısından etkilenmiyorlardı.

3 Karanlık bir mağarada birkaç genç derin bir uykuya dalmışlar, fakat uyanık gibi görünmektedirler. Köpekleri de sanki onları korumaktadır. Belki de köpeği, kendilerini vahşi hayvanlara karşı koruması için yanlarına almışlardı. Saç, sakal ve tırnaklarının uzaması gibi değişiklikler, dışarıdan bakanları korkutacak bir manzara oluşturmuş, uzun uykuları müddetince bedenlerinin zarar görmemesi için Allah tarafından sağa sola döndürülmüşlerdir.

4 Gençler mağarada uzun süre kaldıkları halde, uyandıkları ilk anlarda, uykuda geçen süreyi anlayamamışlar, sonra birbirlerine ve çevreye dikkatli bakınca,

21. Böylece (kıssayı anlatarak insanları) onlardan haberdar ettik ki, Allah'ın vaadinin hak olduğunu ve kıyametin şüphe götürmez olduğunu bilsinler. Bir zaman insanlar aralarında Ashâb-ı Kehf'in durumunu tartışıyorlardı. Dediler ki: "Üzerlerine bir bina yapın. Rableri onları daha iyi bilir." Onların yöneticileri ise "Bizler, kesinlikle onların yanı başına bir mâbed yapacağız" dediler.[1]
22. (Sonra gelenler) bilmedikleri konuda karanlığa taş atar gibi tahminler yürüterek, "Onlar üç kişidir; dördüncüleri de köpekleridir" diyecekler; "Beş kişidir, altıncıları köpekleridir" diyecekler. "Onlar yedi kişidir, sekizincisi köpekleridir" diyecekler. De ki: "Onların sayısını rabbim daha iyi bilir. Onlar hakkında bilgisi olan çok azdır. Artık onlar hakkında gerçeği açıklama dışında tartışmaya girme ve kimseden de onlarla ilgili bilgi isteme![2]
23-24. "Allah izin verirse" demeden hiçbir şey için, "Şu işi yarın yapacağım" deme! Unuttuğun takdirde rabbini an ve "Umarım rabbim bana, doğruya bundan daha yakın yolu gösterir" de.
25. Onlar mağaralarında üç yüzyıl kaldılar, buna dokuz yıl da ilâve ettiler.

"Allah bilir ama biz burada çok uzun süre kalmışız" anlamına gelen sözler söylemişlerdir. Onları hiçbir gıda almadan ve bedenlerinde herhangi bir bozulma olmadan uzun süre uyuttuktan sonra tekrar uyandırması Allah'ın insanları öldükten sonra tekrar diriltebileceğinin delilidir. Gençler, geçen süreyi ve bu süre içerisinde dünyada meydana gelen değişiklikleri bilmedikleri için inkârcıların kendileri hakkındaki tehditlerinin devam ettiğini sanmışlardı. Bu sebeple yiyecek almak üzere şehre gönderdikleri arkadaşlarını dikkatli olması hususunda uyarmışlardı. Ancak gencin uzun bir zaman öncesine ait kıyafeti, elindeki eski para ve konuşmasındaki farklılık onu ele verdi.

1 İyi kimselere saygı göstermek maksadıyla onların kabirleri üzerine mâbed yapmak örf haline gelmişti. Bu gelenek neticede insanları putperestliğe götürdüğü için Hz. Peygamber bunu yasaklamak üzere şöyle buyurmuştur: "İyi bilin ki sizden önceki ümmetler, peygamberlerinin ve iyi kimselerinin kabirlerini mescid edinmişlerdi. Sakın siz kabirleri mescid edinmeyin; size bunu yasaklıyorum!" (Müslim, "Mesâcid", 23).

2 Kur'ân-ı Kerîm, Ashâb-ı Kehf'in nerede ve ne zaman yaşadıkları, sayıları, isimleri ve kaldıkları süre hakkında bilgi vermemiştir. Sadece böyle bir olayın cereyan ettiğini bildirmiş ve bu gençlerin sığındıkları mağaranın konumu hakkında bazı açıklamalarda bulunmuştur. Sayıları hakkında söylenenleri de, "karanlığa taş atmak" diye vasıflandırmıştır. Kıssanın nüzûl sebebi dikkate alındığında bunların Hz. Îsâ'dan önce yaşamış oldukları söylenebilir. Çünkü bunlar hakkındaki soruyu Hz. Peygamber'e sormalarını müşriklere tavsiye edenler yahudilerdi. Öte yandan rakīm kelimesinin etimolojisinden hareketle de bunların Hz. Îsâ'dan önce yaşadıkları kanaatine varanlar olmuştur.

26. De ki: “Ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir. Göklerin ve yerin gizli bilgisi O’na aittir. O öyle bir duyar, öyle bir görür ki! (O kadar olur!) Onların Allah’tan başka bir yöneticisi yoktur. O, kendi hükümranlığına kimseyi ortak etmez.[1]
27. Rabbinin kitabından sana vahyedileni oku! Onun kelimelerini değiştirecek hiç kimse yoktur. Ondan başka bir sığınak da bulamazsın.
28. Rızâsını dileyerek sabah akşam rablerine dua edenlerle olmak için elinden gelen çabayı göster. Dünya hayatının çekiciliğine meylederek gözlerini onlardan çevirme! Bizi anmaktan kalbini gafil kıldığımız, kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme![2]
29. Ve de ki: Gerçek, rabbinizden gelendir. Artık dileyen iman etsin dileyen inkâr etsin. Biz, zalimler için alevleri kendilerini çepeçevre kuşatan bir ateş hazırladık. (Susuzluktan) imdat dileyecek olsalar buna, erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile cevap verilir. Ne fena bir içecek ve ne kötü bir barınak![3]
30. İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar bilmelidirler ki, biz güzel iş yapanların ecrini asla zâyi etmeyiz.

---

1 Bu âyetlerin tefsiri hakkında iki farklı görüş vardır: a) 25. âyet, daha önce Ashâb-ı Kehf’in sayıları hakkında farklı şeyler söyleyenlerin sözüdür. Kimileri, “Onlar mağaralarında üçyüzyıl kaldılar” derken, bazıları da dokuz yıl daha ekleyerek “Üç yüz dokuz yıl kaldılar” demişlerdir. b) 25. âyet Allah’ın sözüdür. Bu takdirde Ashâb-ı Kehf mağarada üç yüz dokuz yıl kalmıştır. 26. âyet ise Allah’ın konuyu herkesten daha iyi bildiğini vurgulayarak insanların bu konudaki ihtilâflarını ortadan kaldırmıştır.

2 Kureyş’in ileri gelenleri, Hz. Peygamber’in fakir müminlerle birlikte bulunmasından rahatsızlık duyduklarını, bu insanları yanından uzaklaştırması halinde kendisiyle görüşebileceklerini söylüyorlardı. Allah Teâlâ, Hz. Peygamber’in şahsında müminleri uyararak servetleriyle kibirlenen zenginlerin hatırı için fakir müslümanların ihmal edilemeyeceğini, üstünlüğün dünya malında ve ziynetinde değil, iman ve güzel ahlâkta olduğunu bildirdi. Bu sebeple fakirleri yanından uzaklaştırmak değil, bilâkis onlarla birlikte olmaya candan gayret göstermesini Hz. Peygamber’e emretti.

3 Allah Tealâ Hz. Peygamber’in müşriklere şu gerçekleri hatırlatmasını istemektedir: Bu din, Allah katından gelmiştir. Dileyen ona inanır dileyen inanmaz. İnananın faydası, inanmayanın da zararı kendisine aittir. İnsanlara inanmaları için herhangi bir baskı yapılamayacağı gibi, putperest zenginlerin keyfi için Allah’a samimiyetle inanan fakirler de ihmal edilemez ve Hz. Peygamber’in huzurundan uzaklaştırılamazlar.
Allah insanı hakkı bâtıldan ayırmaya yarayacak yeteneklerle donatmıştır. İnsan bu yeteneklerini kullanarak gerçeğin ve iyinin arayışı içinde olmaz, aksine bâtılda ısrar ederse kalbi iyice kararır. Allah’ın onu zorla doğru yola sevketmesi mümkünse de bu durum O’nun koymuş olduğu yetki, sorumluluk ve ceza-mükâfat düzeniyle uyuşmaz. Bu yüzden, “Gerçek, rabbinizden gelendir. Artık dileyen iman etsin dileyen inkâr etsin” buyurulmuştur (ayrıca bk. En‘âm 6/39).

31. İşte onlara, içinden ırmaklar akan adn cennetleri vardır. Onlar orada ince ve kalın ipekli yeşil elbiseler giyecekler; altın bileziklerle bezenecekler; orada tahtların üzerine kurulacaklardır. Ne güzel bir karşılık, ne güzel bir konak!
32. Onlara, misal olarak şu iki adamı anlat: Bunlardan birine iki üzüm bağı vermiş, her ikisinin de etrafını hurmalarla donatmış, aralarında da ekin bitirmiştik.
33. Bağların ikisi de yemişlerini verip hiçbir ürünü eksik bırakmamışlardı. İki bağın arasından bir de ırmak akıtmıştık.
34. Böylece adamın bol ürünü oluyordu. Bu yüzden arkadaşıyla konuşurken ona şöyle dedi: "Ben, servetçe senden daha zenginim; nüfusça da senden daha güçlüyüm."
35. Böyle bir böbürlenme içinde kendine kötülük ederek bağına girdi ve şöyle dedi: "Bunun hiçbir zaman yok olacağını sanmam.
36. Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Rabbimin huzuruna götürülürsem bile, hiç şüphem yok ki, orada bunun yerine daha iyisini bulurum."
37. Kendisiyle konuşmakta olan arkadaşı ona hitaben, "Yoksa sen" dedi, "Seni topraktan, sonra nutfeden (sperm) yaratan, daha sonra seni bir adam biçimine sokan Allah'a da mı inanmıyorsun?"
38. Halbuki O Allah benim rabbimdir ve ben rabbime hiçbir şeyi ortak koşmam.
39-40. Keşke bağına girdiğinde, 'Mâşallah! Güç yalnız Allah'ındır' deseydin! Eğer malca ve evlâtça beni kendinden güçsüz görüyorsan, ben de rabbimin, senin bağından daha iyisini bana vereceğini umuyorum. Allah senin bağına gökten âfetler gönderir de bağ boş ve kaygan bir zemin haline gelebilir.
41. Yahut bağının suyu dibe çekilir de bir daha onu aramaya bile gücün yetmez."
42. Çok geçmeden adamın ürünleri (felâketlerle) kuşatıldı. Sahibi, çardakları yere çökmüş haldeki bağı uğruna yaptığı masraflardan ötürü çırpınmaya başladı. "Ah" diyordu, "Keşke ben rabbime hiçbir şeyi ortak koşmamış olsaydım!"
43. Ona Allah'tan başka yardım edecek yandaşları da yoktu; kendisi de (bu felâkete) engel olamadı.
44. İşte burada yardım ve dostluk, Hak olan Allah'a mahsustur. Mükâfatı en iyi olan O, en güzel âkıbeti veren yine O'dur.[1]

---

1 Misâlde anlatılan bu iki kişinin kimlikleri konusunda tefsirlerde farklı görüşler vardır: a) Bunlar Mekke'de Mahzûm kabilesinden biri kâfir, diğeri müslüman olan iki kardeştir. Bahçeleri ise muhtemelen Tâif'te bulunmaktadır. b) Bun-

45. Onlara dünya hayatının örneğini de ver: O gökten indirdiğimiz bir su gibidir; yerdeki (onu emen) bitkiyle karışmış, sonra (zamanı gelince) bitki rüzgârın savurduğu çerçöp haline gelmiştir. Allah, her şeyi yapabilecek güçtedir.[1]
46. Servet ve oğullar, dünya hayatının süsüdür; kalıcı olan iyi davranışlar ise rabbinin nezdinde hem sevapça daha hayırlı hem de ümit bağlamaya daha lâyıktır.[2]
47. (Düşün) o günü ki dağları yürütürüz, yeryüzünü dümdüz görürsün. Onları da (diriltticklerimizi) hiçbirini geride bırakmaksızın mahşerde toplamış olacağız.[3]
48. Artık hepsi sıra sıra rabbinin huzuruna çıkarılmışlardır (onlara): "Andolsun ki sizi ilk defasında yarattığımız gibi (tek başınıza) bize geldiniz. Oysa size asla bir buluşma zamanı tayin etmediğimizi sanmıştınız."
49. Artık kitap (amel defteri) ortaya konmuştur; suçluların, onda yazılı olanlardan korkuya kapılmış olarak, "Vay halimize! Bu nasıl kitapmış! Küçük-büyük hiçbir şey bırakmaksızın hepsini sayıp dökmüş!" dediklerini görürsün. Böylece yaptıklarını karşılarında bulmuşlardır. Rabbin hiç kimseye haksızlık etmez.
50. Hani biz meleklere, "Âdem'e secde edin" demiştik; İblîs'ten başka hepsi secde ettiler. O cinlerdendi, rabbinin emrinden dışarı çıktı. Şimdi siz, beni bırakıp da onu ve onu izleyenleri mi dost ediniyorsunuz? Oysa onlar sizin düşmanınızdır. Zalimler adına bu ne kötü bir tercih![4]

---

lar İsrâiloğulları'ndan iki kardeştir. Babalarından kalan mirası bölüştüklerinde, mümin olan malını hayır yolunda harcamış, diğeri ise örnekte anlatılan bağları satın almıştır. Sonuç ise anlatıldığı gibi hüsrandır. c) İnananla inanmayan insanın iç dünyalarını anlatan bu temsilde, inanmanın insan ruhuna verdiği güven ve huzur ile inançsızlığın sebep olduğu güvensizlik ve huzursuzluğa dikkat çekilerek Mekkeli zengin müşriklerle yoksul müslümanların ruh halleri tasvir edilmiştir. Bazı müfessirler bu anlatımın, bahçeleri Tâif'te bulunan Mekkeli iki kişi ile, bazıları da İsrâiloğulları'ndan iki kardeşle ilgili olduğu kanaatindedir.

1 Âyette, dünya hayatı insanın içini açan bitki örtüsüne can veren suya benzetiliyor. Ama bir süre sonra su çekilecek, bitkiler kuruyacak ve toza toprağa karışacaktır. Bu benzetmeye göre, dünya hayatı fânidir, mal ve çocuklar da bu dünyanın süsüdür; bir süre sonra fâni olan gidecek, iyi işler kalacaktır.

2 "İyi davranışlar" diye çevirdiğimiz ve kalıcı olduğu açıklanan sâlihât hem inanmayı hem de İslâm'ın yapılmasını emrettiği ve hoş karşıladığı, ahlâkî değerlere uygun işleri, ibadetleri ve güzel davranışları ifade etmektedir.

3 Kur'an'ın değişik yerlerdeki anlatımına göre, o gün yer kütlesi sarsılacak ve dağlar darmadağın edilecek, savrulan kum yığınları haline gelecek, atılmış renkli yün gibi olacak, toz duman haline gelecek, bulutlar gibi hareket edecek, nihayet bir serap olacaktır.

4 İblîs'in cinlerden mi meleklerden mi olduğu konusunda farklı görüşler olmakla birlikte, bu âyet onun meleklerden olmadığını açık bir şekilde ifade eder. Ayrıca

51. Ben onlara ne göklerin ve yerin yaratılışını ne de bizzat kendilerinin yaratılışını gösterdim. Ben yoldan çıkaranları yardımcı edinecek değilim.

52. Unutma ki bir gün Allah, “Benim ortaklarım olduğunu ileri sürdüğünüz şeyleri çağırın!” buyuracak. Onları çağıracaklar fakat kendilerine cevap veremeyecekler; çünkü biz aralarına aşılamaz bir uçurum koyduk.

53. Suçlular ateşi görür görmez, kendilerinin orayı boylayacaklarını iyice anlayacaklar; fakat ondan kurtuluş yolu bulamayacaklar.

54. Hakikaten biz bu Kur’an’da insanlar için her türlü misali vermişizdir. Fakat insan tartışmaya çok düşkün olan bir varlıktır.

55. Kendilerine hidayet geldiğinde insanları iman etmekten ve rablerinden mağfiret talep etmekten alıkoyan şey sadece, öncekilerin başına gelenlerin kendi başlarına da gelmesini, yahut âhiret azabının göz göre göre kendilerine gelmesini beklemeleridir.

56. Biz resulleri, sadece müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kâfir olanlar ise, bâtıla dayanarak hakkı ortadan kaldırmak için mücadele verirler. Onlar, âyetlerimi ve kendilerine yapılan uyarıları alaya almışlardır.

57. Kendisine rabbinin âyetleri hatırlatılıp da ona sırt çevirenden ve kendi elleriyle yaptığını unutandan daha zalim kim vardır? Biz onların kalplerine, bu uyarıyı algılamalarına engel olan bir örtü koyduk, kulaklarına da sağırlık verdik. Sen onları hidayete çağırsan da artık ebediyen hidayete eremeyecekler.[1]

58. Senin rabbin hep bağışlayıcıdır ve merhamet sahibidir; şayet yaptıkları yüzünden onları (hemen) cezalandıracak olsaydı, onlara azabı çarçabuk verirdi. Fakat kendilerine tanınmış belli bir süre vardır ki, artık bundan öte kaçıp kurtulacakları bir sığınak bulamayacaklardır.

59. İşte o beldeler (ahalisi), zulme sapınca onları helâk ettik; helâk etmek için de belli bir süre belirlemiştik.[2]

---

melekler, nuranî varlıklar olup onların cinsiyetleri yoktur, evlenmezler, çocuk sahibi olmazlar. Halbuki burada İblîs’in neslinden söz edilmektedir. Melekler Allah’a isyan etmezler, oysa İblîs Allah’a isyan etmiştir.

1 Kalplerine algılama engelinin konulması, Allah’ın kanunları içinde oluşan psikolojik bir olay olduğu için Allah Teâlâ, bunu kendi fiili olarak anlatmıştır; ancak olayın sebebi, insanın anlamak istememesidir. Allah peşin fikirli, inatçı kimselerin inkârları yüzünden kalplerini mühürler, kulaklarını da kapatır (ayrıca bk. Nisâ 4/155).

2 Rivayete göre Hz. Mûsâ’nın, “İnsanların en bilgini kimdir?” şeklindeki bir soruya “Benim” diye cevap vermesi üzerine yüce Allah ona, “İki denizin birleştiği yerde senden daha bilgili bir kulum var” diye vahyeder. Hz. Mûsâ, onu nasıl

60. Bir vakit Mûsâ genç adamına, "Ta iki denizin birleştiği yere varmadıkça yahut (bu yolda) senelerce yürümedikçe durup dinlenmeyeceğim" demişti.
61. Her ikisi, iki denizin birleştiği yere varınca balıklarını (yoklamayı) unuttular. Balık denizde yolunu tutup gitmişti.
62. Oradan uzaklaştıklarında Mûsâ genç adama, "Yiyeceğimizi getir. Gerçekten şu yolculuğumuz yüzünden yorgun düştük" dedi.
63. Genç, "Gördün mü, dedi, o kayanın yanında konakladığımız zaman balığı unuttum! Onu sana söylemeyi bana unutturan, şeytandan başkası değildir." Balık, şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tutup gitmişti.[1]
64. Mûsâ, "İşte aradığımız bu idi" dedi. Hemen izleri üzerine geri döndüler.
65. Derken, kullarımızdan birini buldular ki ona katımızdan bir rahmet vermiş ve ona nezdimizden bir ilim öğretmiştik.[2]

---

bulabileceğini sorunca, "Bir balık al, sepete koy; balığı nerede yitirirsen işte kulum oradadır" cevabını alır. Mûsâ emredileni yapıp yardımcısı Yûşâ b. Nûn ile birlikte yola koyulurlar. İki denizin birleştiği yerdeki bir kayanın yanına geldiklerinde uyurlar. Balık mûcizevî bir şekilde canlanıp sepetten atlar ve denizde yüzmeye başlar. Uyanınca Yûşâ durumu farkeder, fakat Mûsâ'ya haber vermeyi unutur. O gün ve bütün gece yürürler. Sabah olunca Mûsâ yardımcısına yiyeceklerini getirmesini söyler. Yûşâ bir gün önce kayanın dibinde uyuyup uyandıklarında balığın kaybolduğunu farkettiğini, ancak bunu kendisine bildirmeyi unuttuğunu söyler. Mûsâ, "İşte bizim aradığımız yer orasıydı" der ve hemen geri dönerler, uyudukları yerde Hızır'ı bulurlar.

1 "Balığın şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tutup gitmesi"ni dikkate alan müfessirler bu kayanın deniz kenarında bulunan herhangi bir kaya olduğunu ifade etmişlerdir. Hızır'ın bulunduğu yer de burasıdır. Hz. Mûsâ bunu bildiği için yardımcısından, balığın denize akıp gitmesi halinde bundan kendisini haberdar etmesini istemişti. Bu kayanın yanında istirahata çekildikleri bir sırada balık sıçrayıp denize atladı. Ancak genç bu durumu Mûsâ'ya haber vermeyi unuttu. Bir süre daha yola devam ettiler. Acıktıklarında Mûsâ'nın, "Yemeğimizi getir" demesi üzerine, yardımcısı olayı hatırladı ve balığın denize akıp gittiğini söyledi.

2 Kendisine ledünnî ilim (gayb ilmi) verilen şahsın Hızır aleyhisselâm olduğu kabul edilir. Allah Teâlâ tarafından olağan üstü yollarla öğretildiği için İslâmî literatürde bu ilme söz konusu âyetin lafzından hareketle ledünnî ilim denilmiştir. Bu mânada peygamberlere vahyedilen ilimlerin tamamı ledünnî ilim olmakla birlikte, âyetteki anlatım tarzı ve hadislerdeki açıklamalar, Hızır'a verilen ilmin peygamberlere verilenden farklı ve bu mânada özel bir ilim olduğunu gösterir. Nitekim hadiste de buna işaret edilmiştir (Buhârî, "Tefsîr", 18/2; Müslim, "Fezâil", 170-172). Bu ilim, peygamberlerin tebliğ ettiği vahye dayalı din bilgisine aykırı olamaz; bu bilginin özel durumlarda yorumlanması ve uygulanması mahiyetindedir.

66. Mûsâ ona, "Senin öğrendiğin doğruya ulaştıran bilgiden bana da öğretmen için sana tâbi olayım mı?" dedi.
67-68. O kul, "Doğrusu sen benimle beraberliğe sabredemezsin, (iç yüzünü) kavrayamadığın bir şeye nasıl sabredersin?" dedi.
69. Mûsâ, "İnşallah sen beni sabreder bulacaksın. Senin sözünden dışarı çıkmam" dedi.
70. O da, "Eğer bana tâbi olursan, sana o konuda bilgi verinceye kadar hiçbir şey hakkında bana soru sorma!" diye tembih etti.
71. Bunun üzerine birlikte yürüdüler. Kıyıya ulaşıp gemiye bindikleri zaman o kul gemiyi deldi. Mûsâ, "İçindekileri boğmak için mi onu deldin? Gerçekten sen çok kötü bir iş yaptın!" dedi.
72. Kul, "Ben sana, sen benimle beraberliğe sabredemezsin, demedim mi?" dedi.
73. Mûsâ, "Unuttuğum şeyden dolayı beni paylama ve işimi çıkmaza sokma!" dedi.
74. Yine yola koyuldular. Nihayet bir erkek çocuğa rastladıklarında, o kul hemen onu öldürdü. Mûsâ dedi ki: "Mâsum bir insanı, bir cana karşılık olmaksızın katlettin ha! Gerçekten sen fena bir şey yaptın!"
75. O kul, "Sana, benimle beraber olmaya asla sabredemezsin dememiş miydim? dedi.
76. Mûsâ, "Eğer bundan sonra sana bir şey sorarsam artık bana arkadaşlık etme! Bu takdirde hakikaten benden yana mazeretin sonuna ulaşmış olursun" dedi.
77. Yine yürüdüler. Nihayet bir köy halkına varıp onlardan yiyecek istediler. Ancak köy halkı onları misafir etmekten kaçındı. Derken orada yıkılmak üzere bulunan bir duvarla karşılaştılar, o hemen onu doğrulttu. Mûsâ, "Dileseydin, elbet buna karşı bir ücret alırdın" dedi.
78. O cevap verdi: "İşte bu, beraberliğimizin sona ermesidir. Şimdi sana, sabredemediğin şeylerin iç yüzünü haber vereceğim" dedi.
79. "Gemi var ya, o, denizde çalışan yoksul kimselerindi. Onu delerek kusurlu hale getirmek istedim. (Çünkü) onların gideceği yerde her (sağlam) gemiyi gaspetmekte olan bir kral vardı.
80. Erkek çocuğa gelince, onun anne babası, mümin kimselerdi; çocuğun onları sonunda azgınlık ve nankörlüğe düşürmesinden korktuk.[1]

---

1 Tefsirlerde bu âyetle ilgili değişik yorumlar yer almışsa da (bk. Kur'an Yolu, bu âyetin tefsiri), bize göre uygun olan yorumlar şunlar olabilir: a) Bu kişi idamı gerektiren suçlar işlemiş ve Allah'ın emriyle ceza Hızır tarafından infaz edilmiştir; b) Bu kişinin eceli gelmiş, Allah'ın emir ve iradesiyle ölüm meleğinin rolünü Hızır üslenmiştir. Böylece gencin ölmesi, ana babasını onun muhtemel kötülüklerinden de kurtarmıştır.

81. Böylece istedik ki, rableri onun yerine kendilerine ondan daha temiz ve daha merhametlisini versin.
82. Duvara gelince o, şehirde iki yetim çocuğun idi; altında da onlara ait bir define vardı; babaları ise iyi bir adamdı. Rabbin istedi ki, o iki çocuk güçlü çağlarına erişsinler ve rabbinden bir rahmet olarak definelerini çıkarsınlar. Ben bunları kendiliğimden yapmadım. İşte, hakkında sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur."
83. Sana Zülkarneyn hakkında soru soruyorlar. De ki: "Size onunla ilgili bir parça okuyacağım."[1]
84. Gerçekten biz onu yeryüzünde iktidar sahibi kıldık, ona (muhtaç olduğu) her şey için bir yol öğrettik.
85. O da bir yol tutup gitti.
86. Nihayet güneşin battığı yere varınca, onu kara bir balçıkta batar (gibi) buldu. Orada bir kavme rastladı. Bunun üzerine biz, "Ey Zülkarneyn! Onları ya cezalandıracak veya haklarında iyi davranma yolunu seçeceksin" dedik.[2]
87. O, şöyle dedi: "Haksızlık edeni cezalandıracağız; sonra o, rabbine gönderilecek; Allah da ona korkunç bir azap uygulayacak.
88. İman edip iyi şeyler yapan kimseye gelince, onun için de en güzel karşılık vardır. Ve ona işimizden kolay olanını buyuracağız."
89. Sonra yine bir yol tutup gitti.
90. Nihayet güneşin doğduğu yere ulaşınca, onu öyle bir kavim üzerine doğar buldu ki, onlar için güneşe karşı bir örtü yapmamıştık.[3]
91. İşte böyle oldu! Biz onunla ilgili her şeyi ayrıntısıyla biliyorduk.
92. Sonra yine bir yol tuttu.[4]

---

1 Bazı tefsirciler ilgili âyetleri, özellikle 86. âyeti dikkate alarak Zülkarneyn'in peygamber olduğunu söylemişlerdir. Bir kısmı ise bu âyetlerin, Zülkarneyn'in bir peygamber veya Allah'tan ilham alan bir kimse olduğu anlamını içermediğini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte onun ilim ve hikmet sahibi, mümin ve sâlih bir hükümdar olduğu konusunda hemen hemen ittifak vardır. Zülkarneyn'in özelliklerini dikkate alarak tarihte meşhur bazı hükümdarların isimlerini veren tefsirler de vardır.

2 Güneş, meselâ deniz ufkunda batar, hava da sisli veya kısmen bulutlu olursa siyah bir çamura gömülüyormuş gibi gözükür.

3 Zülkarneyn muhtemelen Afrika'nın veya Asya'nın doğu kıyılarına, Hint Okyanusu'na, yahut Hazar denizine ulaştı. Burada karşılaştığı insanlar medeniyetten uzak olduklarından, güneşin sıcağına ve yağmura karşı korunabilecekleri ne elbiseleri ne de barınakları vardı.

4 Tefsirciler Zülkarneyn'in üçüncü seferini güneyden kuzeye doğru yaptığı kanaatindedirler.

93. Nihayet iki dağ arasına ulaştığında bunların ötesinde nerede ise hiçbir sözü anlamayan bir kavim buldu.[1]

94. Dediler ki: "Ey Zülkarneyn! Bu memlekette Ye'cûc ve Me'cûc bozgunculuk yapmaktadırlar. Bizimle onlar arasında bir sed yapman için sana bir bedel ödesek kabul eder misin?"[2]

95. Zülkarneyn şöyle cevap verdi: "Rabbimin beni içinde bulundurduğu nimet ve kudret sizinkinden üstündür. Siz bana kuvvetinizle destek olun da, sizinle onlar arasına aşılmaz bir engel yapayım.

96. Bana, demir kütleleri getirin." Nihayet (vadiyi demirle doldurup) iki dağın arasını aynı seviyeye getirince, "Ateşi körükleyin!" dedi. Artık onu kor haline getirdiği vakit, "Getirin bana, üzerine bir miktar erimiş bakır dökeyim" dedi.

97. Artık onu ne aşabildiler ne de delebildiler.

98. Zülkarneyn, "Bu, rabbimden bir rahmettir. Fakat rabbimin vaadi gelince O, bunu yerle bir eder. Rabbimin vaadi haktır" dedi.

99. O gün (kıyamet günü) biz onları, birbirine çarparak çalkalanır bir halde bırakmışızdır; sûra da üfürülmüş, böylece onları bütünüyle bir araya getirmişizdir.

100-101. Ve (dünyada iken) gözleri beni hatırlatacak delillere kapalı bulunan, vahye kulak vermeye de tahammül edemez olan kâfirleri o gün cehennemle yüz yüze getirmişizdir.

102. O inkârcılar, beni bırakıp kullarımı yardımcı edineceklerini mi sandılar? Biz cehennemi inkârcılar için bir konak olarak hazırladık!

103. De ki: "Size, iş ve davranışları bakımından en çok ziyana uğrayanları bildirelim mi?

104. Onlar, iyi yaptıklarını sandıkları halde, dünya hayatında çabaları boşa giden kimselerdir."

105. İşte onlar, rablerinin âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr eden, bu yüzden amelleri boşa gitmiş olanlardır; bu sebeple biz kıyamet gününde onların (dünyadaki) amellerine değer vermeyiz.

106. İnkâr etmeleri, âyetlerimi ve resullerimi alaya almaları sebebiyle işte onların cezası cehennemdir.

---

1 "Nerede ise hiçbir sözü anlamayan" diye çevirdiğimiz cümleye "Nerede ise hiçbir sözü anlatamayan" anlamı da verilebilir. Yani onlar, Zülkarneyn'in sözlerini anlamıyorlardı veya kendi düşüncelerini ona anlatamıyorlardı; ama Zülkarneyn, onlarla anlaşma yolunu buldu ve istedikleri seddi yaptı.

2 Kur'ân-ı Kerîm Ye'cûc ve Me'cûc'ün kimler olduğu, nerede ve ne zaman yaşadığı konusunda bilgi vermemiştir. Bu konudaki rivayetler de bizi kesin bilgiye ulaştıracak sağlamlıkta değildir (bk. Enbiyâ 21/96; ayrıca bk. Kur'an Yolu, bu âyetin tefsiri).

107. İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara gelince, onlar için de konak olarak firdevs cennetleri vardır.
108. Orada ebedî kalacaklardır. Oradan hiç ayrılmak istemezler.[1]
109. De ki: "Rabbimin sözleri için denizler mürekkep olsa ve bir o kadar mürekkep ilâve etseydik dahi rabbimin sözleri bitmeden önce mutlaka deniz tükenirdi."[2]
110. De ki: "Ben, yalnızca sizin gibi bir insanım. Şu var ki bana, ilâhınızın, sadece bir ilâh olduğu vahyolunuyor. Artık her kim rabbine kavuşmayı bekliyorsa dünya ve âhirete yararlı iş yapsın ve rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın."

19. MERYEM SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 44, âyet sayısı 98'dir. Peygamberliğin 4. yılında inmiştir; ancak 58 ve 71. âyetlerinin Medine'de indiğine dair rivayet de vardır. Adını 16-40. âyetlerde kıssası anlatılan Hz. Meryem'den almaktadır. Sûrede yahudilerin Hz. Meryem ve Hz. Îsâ hakkındaki iftiraları reddedilmekte; Hz. Zekeriyyâ'ya oğlu Yahyâ'nın verilmesi, Hz. Meryem'in Hz. Îsâ'yı babasız dünyaya getirmesi, Hz. İbrâhim'in tevhide daveti, Hz. Mûsâ, Hz. Hârûn ve diğer bazı peygamberlerin hayatları ve tevhid mücadeleleri anlatılmaktadır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Kâf-hâ-yâ-ayn-sâd.
2. Bu, rabbinin Zekeriyyâ kuluna lutfettiği rahmetin anlatımıdır.[3]

---

1 "Bahçelerin en iyisi, ortası, en güzel yeri, üzüm bağı, ağaçları sık ve çeşitli olan veya etrafı çevrili olan bahçe" anlamına gelen firdevs ile ilgili olarak Resûlullah bir hadisinde şöyle buyurur: "Cennette yüz derece vardır. Her derece arası, gökle yer arası kadar geniştir. Allah onları kendi uğrunda cihad edenler için hazırlamıştır. Allah'tan istediğiniz zaman ondan firdevsi isteyiniz. O, cennetin ortası ve en yüksek yeridir. Cennetin nehirleri oradan fışkırır. Üstünde de yüce rahmânın arşı vardır (Beyhakī, Sünen, IX, 159).

2 Allah'ın sözlerinden maksat O'nun ilim ve hikmetidir. Yüce Allah'ın ilim ve hikmeti sonsuz ve sınırsızdır; denizler ise büyüklüğüne rağmen sonlu ve sınırlıdır. Şu halde Allah'ın ilmini ve hikmetini yazmak için denizlerin tamamı mürekkep olarak kullanılsa, bir o kadar da ilâve edilse yine de Allah'ın ilmini yazmaya yeterli olmaz.

3 Zekeriyyâ aleyhisselâm, İsrâiloğulları'na gönderilmiş ve Hz. Mûsâ'nın şeriatıyla amel etmiş olan son peygamberlerden biridir. Kaynaklarda, Hz. Meryem'in teyzesinin kocası ve Beytülmakdis'in sorumlusu olduğu, Tevrat nüshalarını yazarak çoğalttığı bildirilmektedir (bk. Âl-i İmrân 3/37-41).

3. Hani o, alçak sesle rabbine yalvarmıştı.
4. "Rabbim!" demişti, "Benim kemiklerim zayıfladı, saçlarım ağardı. Rabbim! Ben sana ettiğim dualarda hiç eli boş dönmedim.
5-6. Doğrusu ben, arkamdan iş başına geçecek olan yakınlarımdan endişe ediyorum; karım da kısırdır. Tarafından bana yerimi alacak bir halef ver; o, Ya'kūb hânedanına da vâris olsun; rabbim, onu rızana erdir!"
7. Allah buyurdu ki: "Ey Zekeriyyâ! Biz sana Yahyâ adında bir oğul müjdeliyoruz. Bu adı daha önce kimseye vermedik."[1]
8. Zekeriyyâ, "Rabbim!" dedi. "Karım kısır olduğu, ben de ihtiyarlığın son sınırına vardığım halde, benim nasıl oğlum olabilir?"
9. "Orası öyle" dedi ve buyurdu ki rabbin: "O bana kolaydır; daha önce, sen hiçbir şey değilken seni de yaratmıştım."
10. Zekeriyyâ, "Rabbim! Öyle ise bana bir işaret ver" dedi. Allah, "Sana işaret, tam üç gün insanlarla konuşamamandır" buyurdu.[2]
11. Bunun üzerine Zekeriyyâ, mâbedden kavminin karşısına çıkarak onlara, özel bir işaret diliyle, "Sabah akşam Allah'ı tesbih edin" dedi.[3]
12. "Ey Yahyâ! Kitaba var gücünle sarıl!" dedik ve ona henüz çocukken hikmeti verdik.[4]
13. Ayrıca katımızdan ona şefkat ve ruh temizliği de (verdik). O, kötülükten çok sakınan biriydi.
14. Anne babasına çok iyi davranırdı; zorba ve âsi değildi.
15. Doğduğu gün, öleceği gün ve yeniden hayata döndürüleceği gün ona selâm olsun.
16. Kitapta Meryem'i de okuyup an. Hani o, evinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmişti.[5]

---

1 Âyette geçen semiyy kelimesi hem "isimlendirilmiş" hem de "benzer" mânasına gelir. Birinci mânaya göre âyet Yahyâ adının daha önce kimseye verilmediğini ifade eder; ikinci mânaya göre ise Yahyâ'nın benzeri bir oğulun kimseye nasip olmadığı anlamına gelir.

2 Hz. Zekeriyyâ özellikle çocuk değil, kendisine mânen vâris olacak bir halef istemişti, Allah çocuk vereceğini müjdeleyince sevinç ve şaşkınlık içinde bunun nasıl olacağını düşündü. Allah da alâmet olarak sapasağlam olmasına rağmen, üç gece insanlarla konuşamayacağını haber verdi.

3 "Mâbed" diye tercüme ettiğimiz mihrâb kelimesi, "özel ibadet yeri" anlamına gelmektedir. Âyette Zekeriyyâ'nın özel ibadet ve dualarını yaptığı yeri ifade eder; Zekeriyyâ özel ibadetlerini burada yapar, toplu ibadet için Beytülmakdis'e çıkardı.

4 Hz. Yahyâ'ya herhangi bir kitap indirilmemiş, ancak Hz. Mûsâ'ya indirilmiş olan Tevrat'ı iyi anlayıp onunla amel etmesi emredilmiştir. Ona çocukken verilen hikmetten maksat, kendisine sımsıkı sarılması emredilen kitabı kavrama ve dinî hükümleri anlama yeteneğidir.

5 Âyette ifade edilen doğu tarafından maksat Kudüs'teki Beytülmakdis veya Meryem'in evinin doğu tarafı olabilir.

17. Onlarla kendi arasına bir perde çekmişti. Derken, ona ruhumuzu gönderdik; ruh ona tam bir insan şeklinde göründü.[1]
18. Meryem, "Ben, senden, çok esirgeyici olan rahmâna sığınırım! Eğer Allah'tan sakınan bir kimse isen (bana dokunma)" dedi.
19. Melek, "Ben ancak sana tertemiz bir erkek çocuk bağışlamak için rabbin tarafından gönderilmiş bir elçiyim" dedi.
20. Meryem, "Ben iffetsiz olmadığım ve bana bir erkek eli bile değmediği halde nasıl çocuğum olur?" dedi.[2]
21. Melek cevap verdi: "Orası öyle; ancak rabbin buyurdu ki: O bana kolaydır. Biz, onu insanlara bir delil ve kendimizden bir rahmet kılacağız. Bu, kararlaştırılmış bir iştir."
22. Derken Meryem ona hamile kaldı, işte bu sebeple karnında bebeği ile uzak bir yere çekildi.
23. Sonra doğum sancısı onu bir hurma ağacının dibine yöneltti. Meryem, "Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim!" dedi.
24. Aşağısından biri ona şöyle seslendi: "Tasalanma! Rabbin senin altında bir su kaynağı yaratmıştır.
25. (Şu) hurma ağacını da kendine doğru silkele ki, üzerine taze, olgun hurma dökülsün.
26. Ye iç, gözün aydın olsun! İnsanlardan birini görürsen de ki: Ben, çok esirgeyici olan rahmâna adakta bulundum; artık bugün hiçbir insanla konuşmayacağım."
27. Sonra çocuğu kucağına alarak topluluğuna getirdi. Dediler ki: "Ey Meryem! Gerçekten sen çirkin bir şey yaptın!
28. Ey Hârûn'un kız kardeşi! Baban kötü bir adam, annen de iffetsiz değildi."[3]

---

1 Ana rahminde iken annesi tarafından mâbede hizmetçi olarak adanmış olan Hz. Meryem, çocukluğundan itibaren vaktini ibadetle geçiriyordu. İnsanlar tarafından rahatsız edilmeden kendisini tam anlamıyla ibadet ve tefekküre verebilmesi için bulunduğu yeri bir perde ile ayırmıştı.
Allah tarafından gönderildiği bildirilen ruhtan maksat, Cebrâil'dir. Hz. Meryem mâbedde veya evinde bulunduğu bir sırada Allah ona çocuk bağışlamak üzere Cebrâil'i göndermiş, Meryem'in meleği asıl şekliyle algılaması mümkün olmadığı için, onu eli yüzü düzgün bir insan kılığında göstermişti.

2 Meryem bu gelenin kendisine bir kötülük edeceğinden korktuğu için ondan Allah'a sığındığını ifade etmiştir. Daha sonra melek olduğunu anlayınca rahatlamış, bu defa kendisine bir erkek eli değmediği halde nasıl anne olacağını şaşkınlık içinde sormuştur.

3 Burada anılan Hârûn, bazı müfessirlere göre Hz. Meryem'in gerçek kardeşidir. Anne babası gibi o da iffetli ve sâlih bir kimse idi (Zemahşerî, II, 508); bu yüzden işin iç yüzünü bilmeyenler, böyle birinin kız kardeşi olan Meryem'e zina etmeyi asla yakıştıramadıklarını belirtmek istemişlerdir.

29. Bunun üzerine Meryem çocuğu işaret etti. "Beşikteki bir çocukla nasıl konuşuruz?" dediler.
30. Cevabı çocuk verdi: "Ben Allah'ın kuluyum; O, bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı.[1]
31-32. Nerede olursam olayım, o beni kutlu ve bereketli kıldı; yaşadığım sürece bana namazı, zekâtı ve anneme saygılı olmayı emretti; beni zorba ve isyankâr yapmadı.
33. Doğduğum gün, öleceğim gün ve yeniden hayata döndürüleceğim gün esenlik benimle olacaktır."
34. İşte Meryem oğlu Îsâ bu; şüpheye düşüp tartıştıkları konuda gerçek söz de bu.[2]
35. Allah'ın bir evlât edinmesi olacak şey değildir. O, bundan münezzehtir. Bir işe karar verdiği zaman ona sadece "ol!" der, hemen olur.
36. Îsâ şunu da söyledi: "Muhakkak ki Allah, benim de rabbim, sizin de rabbinizdir. O halde O'na kulluk edin, doğru yol budur."
37. Sonra gruplar kendi aralarında ayrılığa düştüler. Büyük güne ulaşıldığında, vay o inkârcıların haline![3]
38. Onlar, bizim huzurumuza çıkacakları gün öyle bir işitirler ve öyle bir görürler ki! Ne var ki o zalimler bugün tam bir sapkınlık içindedirler.
39. Sen onları pişmanlık günü hakkında uyar; o gün onlar bir gafletin içine dalmış oldukları halde ve henüz iman etmemişken iş olup bitecektir.[4]
40. Yeryüzü ve onun üzerindekiler sonunda yalnız bize kalır ve hepsi bize dönerler.
41. Bu kitapta İbrâhim'i de okuyup an! Kuşkusuz o, özü sözü doğru bir insan, bir peygamberdi.[5]

---

1 Hz. Îsâ'ya verilen kitaptan maksat İncil'dir. O, Allah'ın ezelde kendisi için peygamberliği ve kitap verilmesini takdir ettiğini açıklamıştır.

2 Hz. Îsâ hakkında yahudilerin, "O, gayri meşrû ilişkiden dünyaya gelmiştir" şeklindeki sözleri iftira olduğu gibi, hıristiyanların "O, Allah'ın oğludur" şeklindeki iddiaları itikadî bir sapmadır. Doğru olanı Allah şöyle ifade etmiştir: "Meryem oğlu Îsâ Mesîh ancak Allah'ın elçisidir, Allah'ın Meryem'e ulaştırdığı kelimesidir ve O'ndan bir ruhtur" (en-Nisâ 4/171).

3 Hz. Îsâ hakkında ayrılığa düşen gruplardan yahudiler onun peygamber olduğunu bütünüyle reddederken, hıristiyanların büyük çoğunluğu onu, "Allah'ın oğlu" olarak kabul etmiş; az bir kısmı ise "Allah'ın kulu ve resulü" olduğuna inanmıştır.

4 "Pişmanlık günü"nden maksat kıyamet veya âhiretteki hesap günüdür. İnsanlar, dünyada işledikleri kötülüklerden dolayı derin bir pişmanlık duyacakları için âyette o güne pişmanlık günü denilmiştir.

5 Bu kıssa ile Hz. İbrâhim'in, dinî önderleri olduğunu ve onun soyundan geldiklerini iddia ettikleri halde onun dinini terkederek putlara tapan Araplar özellikle

42. Bir gün babasına şöyle demişti: Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan bir şeye niçin taparsın?
43. Babacığım! Sana gelmeyen bir bilgi hakikaten bana geldi, bu sebeple bana uy ki seni düz yola çıkarayım.
44. Babacığım! Şeytana kulluk etme! Çünkü şeytan, rahmânın buyruğuna uymamıştır.
45. Babacığım! Allah'ın azabına uğramandan ve böylece şeytanın yandaşı olmandan korkuyorum.
46. (Babası:) "Ey İbrâhim! Sen benim tanrılarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, andolsun seni taşlatırım; şimdi uzun bir süre gözüme görünme!" dedi.
47. İbrâhim şöyle dedi: "Esen kal! Rabbimden senin için mağfiret dileyeceğim. Çünkü O, bana karşı çok lutufkârdır.[1]
48. Sizden de Allah'ın dışında taptığınız şeylerden de uzaklaşıyor ve rabbime niyaz ediyorum. Umudum odur ki rabbime niyazımdan eli boş dönmeyeceğim."
49. Nihayet İbrâhim onlardan ve Allah'ın dışında taptıklarından uzaklaşınca, biz ona İshak ve Ya'kūb'u bahşettik, her birini peygamber yaptık.
50. Onlara da rahmetimizden bağışlarda bulunduk ve onlara hak ettikleri yüksek bir övgü ile anılmayı nasip ettik.
51. Bu kitapta Mûsâ'yı da okuyarak an. Gerçekten o ihlâslı biriydi, elçi-peygamberdi.
52. Ona Tûr'un sağ tarafından seslendik ve onu fısıldaşırcasına (kendimize) yaklaştırdık.[2]
53. Rahmetimizin bir sonucu olmak üzere kardeşi Hârûn'u da bir peygamber olarak onun yanına verdik.
54. Bu kitapta İsmâil'i de okuyup an. O gerçekten sözüne sadıktı; elçi-peygamberdi.
55. Halkına namazı ve zekâtı emrederdi ve rabbinin rızâsına ermişti.

---

uyarılmaktadır. "Peygamber" anlamına gelen nebî, "kendisinden önceki peygamberlerden birinin kitabıyla amel eden peygamber" demektir. Kendisine yeni bir kitap indirilmiş olan ve yeni bir din tebliğ eden peygambere hem nebî hem de resul denir. Her resul aynı zamanda nebîdir, fakat her nebî resul olmayabilir (bk. A'raf 7/157). Başka âyetlerde Hz. İbrâhim'e sahifeler gönderildiği de bildirilmiştir (bk. A'lâ 87/19). Bu da onun hem nebî hem de resul olduğunu gösterir.

1 Hz. İbrâhim'in babası için dua edip af dileyeceği yönündeki vaadi, babasının inkârcı olarak öleceğini ve Allah düşmanı olduğunu öğrenmeden önce idi. Bu durumu öğrenince babasının affı için dua etmekten vazgeçti (bk. Tevbe 9/114).

2 Tûr, Sînâ yarımadasındaki bir dağın adıdır. "Tûr'un sağ tarafı"ndan maksat Hz. Mûsâ'nın yüzünü Tûr dağına döndürdüğünde bulunduğu yerin sağ tarafıdır. Yüce Allah Hz. Mûsâ'ya göre dağın sağ tarafından seslenerek onunla konuşmuştur.

56. Kitapta İdrîs'i de okuyarak an. Hakikaten o, pek doğru bir insandı ve bir peygamberdi.
57. Onu üstün bir konuma getirdik.[1]
58. İşte bunlar, Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu, Âdem'in soyundan gelen peygamberler; Nûh ile birlikte (gemide) taşıdıklarımız, İbrâhim ve İsrâil'in (Ya'kūb) soyundan gelenler ve doğruya ulaştırdığımız ve seçkin kıldığımız kimselerden olup, kendilerine rahmânın âyetleri okunduğunda ağlayarak ve secde ederek yere kapanırlar.[2]
59. Sonra bunların ardından artık namazı kılmayan ve nefsânî arzulara uyan bir nesil geldi. Bunlar elbette azgınlıklarının cezasını bulacaklardır.[3]
60-61. Ancak tövbe eden, iman eden ve iyi davranışta bulunan kimseler böyle değildir. Bunlar hiçbir haksızlığa uğratılmaksızın cennete; çok esirgeyici olan Allah'ın, kullarına vaad ettiği, onların idraklerini aşan adn cennetlerine gireceklerdir. Şüphesiz O'nun vaadi yerine gelecektir.
62. Orada boş söz işitmezler, kendilerine yalnız esenlikler dilenir. Orada, sabah akşam rızıkları hazırdır.
63. Kullarımızdan takvâ sahibi kimselere vereceğimiz cennet işte budur.
64. (Melek dedi ki:) "Biz ancak rabbinin emriyle ineriz. Önümüzde, arkamızda ve bunlar arasında olan her şey O'na aittir. Senin rabbin unutkan değildir."[4]
65. O göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin rabbidir. Şu halde O'na sabır ve sebatla kulluk et. O'nun adını almaya lâyık başka birini biliyor musun?[5]

---

1 İdrîs aleyhisselâm, Hz. Nûh'un üçüncü batından dedesi olup asıl adı Uhnûh'tur Hz. Şît'ten sonra kendisine otuz sayfa vahiy indirilerek peygamberlik görevi verilmiştir. Kitaplı dinlerde ortak rivayet ve inanışa göre İdrîs ilmin, medeniyetin ve aklî sistemlerin kurucusudur (bk. Ömer Faruk Harman, "İdrîs", DİA, XXI, 478-480).

2 Hepsi genelde Âdem'in soyundandır. Özelde ise İdrîs, Hz. Âdem'in soyundan; İbrâhim, Hz. Nûh'un oğlu Sâm'ın soyundan; İsmâil, İshak ve Ya'kūb, Hz. İbrâhim'in soyundan; Mûsâ, Hârûn, Zekeriyyâ ve Yahyâ İsrâil'in (Hz. Ya'kūb) soyundandır. Hz. Îsâ'nın annesi de İsrâil'in soyundandır.

3 Şekli ve usulü farklı da olsa namaz bütün peygamberlere ve ümmetlerine farz kılınmıştır. Çünkü namaz kulun Allah ile irtibatını en mükemmel bir şekilde sağlayan ve kulu kötülüklerden koruyan önemli bir ibadettir.

4 Rivayete göre Resûlullah Cebrâil'in kendisini daha çok ziyaret etmesini istemiş, bunun üzerine 64 ve 65. âyetler inmiştir (Buhârî, "Tefsîr", 19). Âyetler Allah'ın sözü olup Cebrâil'e, Hz. Peygamber'e böyle cevap vermesini emretmiştir.

5 "Adını almaya lâyık" diye çevirdiğimiz semiyy kelimesi, "benzer" mânasına da gelir. Âyetin son cümlesine göre Allah ismi Cenâb-ı Hak'tan başkasına verilmez. Nitekim müşrik Araplar dahi bu ismi Allah'tan başkası için kullanmamışlardı.

66. İnsan, "Ben öldükten bir süre sonra sahiden yeniden hayata döndürülecek miyim?" diyor.
67. İnsan düşünmez mi ki, daha önce hiçbir şey değilken biz onu yaratmışızdır?
68. Rabbine andolsun ki onları muhakkak şeytanlarla birlikte mahşerde toplayacağız; sonra onları cehennemin çevresinde diz üstü çökmüş vaziyette hazır tutacağız.
69. Sonra her gruptan, rahmâna en çok âsi olanlar hangileri ise çekip çıkaracağız.[1]
70. Sonra ateşi boylamayı hak edenleri elbette en iyi biz biliriz.
71. İçinizden, oraya varmayacak hiçbir kimse yoktur. Bu, rabbinin kesinleşmiş bir hükmüdür.[2]
72. Sonra biz kötülükten sakınanları (cehennemden) esirgeriz; zalimleri de diz üstü çökmüş olarak orada bırakırız.
73. Kendilerine âyetlerimiz açıkça okunduğu zaman inkâr edenler iman edenlere, "İki topluluktan hangimizin konumu daha üstün ve mensupları daha iyi?" diye sorarlar.
74. Oysa onlardan önce de daha varlıklı ve daha gösterişli olan nice nesiller helâk ettik.
75. De ki: "Kim sapkınlık içinde ise dilerim rahmân ona süre versin!" Sonunda kendilerine vaad olunanı; azabı veya kıyameti gördükleri zaman, konumu daha kötü, askeri daha zayıf olanın kim olduğunu öğreneceklerdir.
76. Allah, doğru yola gidenlerin hidayetini güçlendirir. Kalıcı olan iyilikler, rabbinin katında hem mükâfat bakımından daha hayırlı, hem de sonuç bakımından daha iyidir.[3]

---

1 İnkârcılardan her grup cehennemde durumuna uygun bir tabakaya atılacaktır. İnkârda öncülük ve önderlik edenlerin azabı daha ağır olacaktır. Ancak sonuç itibariyle, kimlerin daha fazla isyankâr olduğunu bilen Allah Teâlâ, herkese, isyan ve günahlarının derecesine göre hak ettiği cezayı da bilecek ve en âdilane bir şekilde uygulayacaktır.

2 Bu âyet üç türlü yorumlanabilir: a) Bunlardan maksat sırattan geçenlerdir. Mümin olsun kâfir olsun bütün insanlar aynı zamanda cehennemin üstünde kurulmuş olan sırattan geçmek zorunda oldukları için oraya uğramış olurlar. b) Maksat kâfirlerdir ve bunlar cehenneme gireceklerdir. c) Potansiyel olarak her insan ameline göre cennete olduğu kadar cehenneme de girebilecek durumdadır.

3 Allah'ın insanlara olan hidayeti dört aşamadan oluşmaktadır: 1. Her insana akıl ve idrak yetenekleri lutfetmesi; 2. Vahiy ve peygamberler göndermesi; 3. Hidayeti arayanlara onu bağışlaması; 4. İman ve ameliyle hak edenleri âhirette cennetle mükâfatlandırması. Bu hidayet türleri birbirine bağlı olup biri diğerinin sonucu olabilir.

77. Âyetlerimizi inkâr eden ve "Mutlaka bana mal ve evlât verilecektir" diyen adamı gördün mü!
78. O, gaybı mı biliyor, yoksa Allah'ın katından bir söz mü aldı?
79. Kesinlikle hayır! Biz onun söylediklerini yazacağız ve cezasını uzattıkça uzatacağız.
80. Onun sözünü ettiği şeyler sonunda bize kalacak, kendisi de tek başına bize gelecek.[1]
81. Onlar kendilerine bir itibar ve güç vesilesi olsun diye Allah'tan başka tanrılar edindiler.
82. Hayır, hayır! O putlar onların ibadetini tanımayacaklar ve kendilerine hasım olacaklar.
83. Görmedin mi? Biz, inkârcıların üzerine kendilerini isyana itip duran şeytanları saldık.[2]
84. Öyle ise onlar hakkında acele etme; biz onların günlerini sayıyoruz.
85. Gün gelecek, takvâ sahiplerini seçkin konuklar olarak rahmânın huzurunda toplayacağız;
86. Günahkârları da suya götürülen sürü gibi cehenneme süreceğiz;
87. (O gün) rahmânın katında söz ve izin alandan başkasının şefaat hakkı olmayacaktır.[3]
88. "Rahmân çocuk edindi" dediler.
89. Hakikaten çok çirkin bir iddia ortaya attınız.
90. Öyle ki bundan dolayı neredeyse gökler çatlayacak, yer ortasından yarılacak, dağlar yıkılıp çökecek!
91. Çünkü rahmâna çocuk yakıştırıyorlar.
92. Halbuki çocuk edinmek rahmânın şanına yakışmaz.

---

1 Kaynaklarda anlatıldığına göre, fakir bir müslüman olup Mekke'de demircilikle uğraşan Habbâb b. Eret'in, yaptığı bir işten dolayı müşriklerin ileri gelenlerinden Âs b. Vâil'de alacağı vardı. Habbâb alacağını isteyince Âs, Hz. Muhammed'i reddetmezse borcunu ödemeyeceğini söyledi. Habbâb da, "Allah'a yemin ederim ki sen ölüp tekrar dirilinceye kadar peygamberimi asla inkâr etmem" dedi. Âs, "Gerçekten ben ölüp tekrar dirilecek miyim?" diye sordu. Habbâb "evet" deyince Âs, "Öyleyse benim orada mutlaka malım ve evlâdım olacaktır; o zaman sana olan borcumu da öderim!" dedi, bunun üzerine 77-80. âyetler indi (Buhârî, "Tefsîr", 19).

2 Şeytanların inkârcıların üzerine gönderilmesinden maksat, kâfirlerin inkâr ve isyanda direnmeleri sebebiyle Allah'ın onları şeytanlarla baş başa bırakmasıdır. İnsanlar inkâr ve kötülüklerini sürdürdükçe şeytanların onlar üzerindeki baskı ve tesirleri de artar.

3 "Rahmânın katında söz ve izin alan" ifadesi iki türlü anlaşılabilir: a) Bunlar, âhirette lâyık olanlara şefaat etmeleri için kendilerine izin verilenlerdir. b) Dünyada iken şefaati hak edecek şekilde iman ve ameli olanlardır.

93. Göklerde ve yerde olan herkes istisnasız, rahmâna birer kul olarak gelecektir.
94. O, bunların hepsini kuşatmış ve sayılarını tesbit etmiştir.
95. Bunların hepsi de kıyamet gününde Allah'ın huzuruna tek başına gelecektir.
96. İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara gelince, rahmân onlar için (gönüllerde) bir sevgi yaratacaktır.
97. Biz Kur'an'ı senin dilinle kolay anlaşılır kıldık ki günahtan sakınanları onunla müjdeleyesin ve inatla direnenleri de onunla uyarasın!
98. Biz, onlardan önce nice nesilleri helâk ettik. Sen, onların herhangi birinden (bir varlık emâresi) hissediyor veya cılız da olsa bir ses işitiyor musun?

20. TÂ-HÂ SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 45, âyet sayısı 135'tir. 130 ve 131. âyetlerin Medine'de nâzil olduğuna dair bir rivayet de vardır. Geldiği dönemin şartları ve sûrenin içeriği, Hz. Peygamber'e ve müminlere teselli verip onların moralini yükseltmeyi amaçladığını göstermektedir. Adını ilk âyetinden almaktadır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Tâ-hâ.[1]
2. Biz Kur'an'ı sana mutsuz olasın diye indirmedik.
3. Ancak Allah korkusu taşıyanlar için öğüt olsun diye indirdik.[2]
4. O, yeri ve yüce gökleri yaratan Allah katından peyderpey gönderilmiştir.
5. Rahmân olan Allah arşa istivâ etmiştir.[3]

---

1 Bu iki harf, bir yoruma göre "hurûf-ı mukattaa"dandır (bk. Bakara 2/1); diğer bir yoruma göre ise anlamı olan bir kelimedir. İkinci eğilim içinde kuvvetli bulunan görüşe göre bu kelime Arapça'nın bazı lehçelerinde "ey kişi, ey insan!" mânasına gelmektedir. Ayrıca bunun Allah'ın veya peygamberimizin isimlerinden biri olduğu ve âyette o isme yemin edildiği görüşü de ileri sürülmüştür.

2 2. âyetin "mutsuz olasın diye" şeklinde çevirdiğimiz kısmını "eziyet, zahmet çekesin diye" şeklinde tercüme etmek mümkündür. Her iki mânaya göre bu âyetlerden çıkan sonuç şu olmaktadır: Kur'an'ın getirdiği ilâhî mesajın amacı, insanın yaşama sevincini kırmak veya yok etmek değil, yaratılış amacına uygun bir sorumluluk bilinci taşıyanlara yol göstermek, hatırlatma ve uyarılarda bulunmaktır.

3 "Arş" ve "istivâ" kelimelerinin açıklaması için bk. A'râf 7/54.

6. Göklerde, yerde, ikisinin arasında ve toprağın altında ne varsa hepsi O'nundur.
7. Sen sözü açığa vursan da (gizlesen de), O gizliyi de, gizlinin gizlisini de bilir.
8. Allah, O'ndan başka tanrı yoktur; en güzel isimler O'na aittir.[1]
9. Mûsâ ile ilgili bilgi sana erişti mi?
10. Hani o bir ateş görmüş ve ailesine şöyle demişti: "Siz bekleyin, (şu uzakta) bir ateş bulunduğunu farkettim; belki ondan size bir kor parçası getiririm veya ateşin başında bir kılavuz bulurum."
11. Onun yanına geldiğinde kendisine "ey Mûsâ!" diye seslenildi.
12. "İyi bil ki ben, evet yalnız ben senin rabbinim; artık pabuçlarını çıkar, çünkü şu anda kutsal vadide, Tuvâ'dasın.
13. Ben seni seçtim, şimdi vahyedilecek olana kulak ver.
14. Kuşkusuz ben, yalnız ben Allahım. Benden başka tanrı yoktur. O halde bana kulluk et, beni hatırında tutmak için namazı kıl."[2]
15. "Onun vaktini herkesten gizlemiş olsam da, her bir kişinin yapıp ettiğinin karşılığını görmesi için kıyamet mutlaka gelecektir."[3]
16. "Ona inanmayan ve kendi tutkularının peşinden gidenler sakın seni ona inanmaktan alıkoymasın, sonra sen de helâk olursun!
17. Nedir o sağ elindeki, ey Mûsâ?"
18. Dedi ki: "O benim asâmdır. Ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkelerim, ona başkaca ihtiyaçlarım da var."
19. Allah buyurdu: "Onu yere at ey Mûsâ!"
20. Hemen attı. Bir de ne görsün, o akıp giden bir yılan oluvermiş!
21. Allah, "Tut onu ve korkma, biz onu hemen eski haline döndüreceğiz" buyurdu.
22. "Şimdi de elini koynuna sok, bir hastalık yüzünden olmaksızın, bir başka mûcize olarak bembeyaz çıkacaktır.
23. Böylece sana büyük mûcizelerimizden bir kısmını göstermiş olalım.

---

1 "En güzel isimler" diye çevirdiğimiz esmâ-i hüsnâ hakkında bk. A'râf 7/180.

2 Âyetin "beni hatırında tutmak için namazı kıl" şeklinde tercüme ettiğimiz kısmına "hatırladığında namazı kıl" mânası da verilmiş ve bu yorum Hz. Peygamber'in, "Bir namazı unutan kimse hatırladığında onu kılsın" buyurduktan sonra bu âyeti okuduğu rivayetiyle (Buhârî, "Mevâkīt", 37) desteklenmiştir.

3 "Onun vaktini herkesten gizlemiş olsam da" diye çevirdiğimiz kıyamet günüyle ilgili yan cümle için değişik açıklamalar yapılmış, bu arada cümleye, "Onu neredeyse açıklayacağım" mânası da verilmiştir. Fakat müfessirlerin çoğu, bu ifadenin Arap dilinde bilinen bir üslûp (mübalağa) olup, Allah'ın bu bilgiyi kimseye vermediğini ve o günün ansızın gelip çatacağını belirtmeyi hedeflediği kanaatindedir.

24. Firavun'a git, çünkü o sınırı çok aştı."
25. Mûsâ "Rabbim!" dedi, "Kalbime genişlik ver.
26. İşimi bana kolaylaştır.
27. Dilimden düğümü çöz,
28. Ki sözümü iyi anlasınlar.
29. Yakınlarımdan birini bana yardımcı ver.
30. Kardeşim Hârûn'u.
31. Onunla gücümü pekiştir.
32. Onu da görevime ortak et.
33. Ta ki seni bol bol tesbih edelim.
34. Ve seni çok analım.
35. Kuşkusuz sen bizi görmektesin."
36. Allah buyurdu: "Ey Mûsâ! Dileğin kabul edildi.
37. Zaten sana bir kere daha lütufta bulunmuştuk.
38. Hani annene şunu vahyetmiştik:
39. Onu sandığa koy ve ırmağa bırak; böylece ırmak onu kıyıya çıkarsın ve benim de düşmanım, onun da düşmanı olan biri onu alsın. (Ey Mûsâ!) Senin üzerine kendimden bir sevgi bıraktım ki (sevilesin), nezâretim altında büyütülüp yetiştirilesin.
40. Hani kız kardeşin onlara gidip de, 'Ona bakabilecek birini size göstereyim mi?' diyordu. Nihayet gözü gönlü şen olsun ve kederlenmesin diye seni annene kavuşturduk. Ve birisini öldürmüştün de seni tasadan kurtarmış, ardından da seni ciddi sınavlardan geçirmiştik. Bu sebeple yıllarca Medyen halkının arasında kaldın, sonra mukadder olduğu üzere buraya geldin, ey Mûsâ!
41. Ben seni kendim için seçip yetiştirdim."[1]
42. "Sen ve kardeşin mûcizelerimle gidin; beni anmakta gevşeklik göstermeyin.
43. İkiniz beraber Firavun'a gidin, çünkü o sınırı çok aştı.
44. Yine de ona söyleyeceklerinizi yumuşak bir üslûpla söyleyin, ola ki aklını başına toplar veya içine bir korku düşer."[2]

---

1 İsrâiloğulları'nın bütün erkek çocuklarının katledildiği bir ortamda Mûsâ'nın bizzat bu kararı alan Firavun'un sarayında ve öz annesinin kucağında büyütülmesi onun için takdir edilen görevle ilgili ilâhî planın bir parçasıydı. Yine, yetişkinlik çağına geldiğinde hata ile adam öldürme olayına karışması hayatına mal olabilirdi; fakat ilâhî lutuf sayesinde bundan da kurtulmuş, nihayet beklenen an gelmişti: Mûsâ ağabeyi Hârûn'la birlikte, kendisini en ulu varlık olarak görmeye başlayan Firavun'u imana çağıracak ve İsrâiloğulları'nı Allah'ın yardımıyla onun zulmünden kurtaracaktı (ayrıca bk. Bakara 2/49-59; Kasas 28/3 vd.).

2 24 ve 43. âyetlerde Firavun'a uyarıcı gönderilmesinin gerekçesi, "onun sınırı çok aştığı" şeklinde ifade edildiği halde, bu âyette özellikle dinin tebliği görevin-

45. "Ey rabbimiz!" dediler, "Doğrusu onun bize karşı ileri gitmesinden veya daha da azmasından endişe ediyoruz."
46. Allah buyurdu: "Korkmayın, bilin ki ben sizinle beraberim; işitirim, görürüm.
47. Ona gidip deyin ki: Biz senin rabbinin elçileriyiz. Artık İsrâiloğulları'nı bırak bizimle gelsinler. Onlara eziyet etme. Sana rabbinden bir mûcize getirdik. Esenlik doğru yolu izleyenlerin olacaktır.
48. Bize vahyolunmuştur ki azap, asıl, (peygamberleri) yalanlayıp yüz çevirenlerin başına gelecektir."
49. Firavun, "Sizin rabbiniz de kimmiş ey Mûsâ?" dedi.
50. Mûsâ, "Bizim rabbimiz her şeye özüyle ve biçimiyle varlık veren, sonra da işin yolunu yordamını gösterendir" diye cevap verdi.
51. Firavun "peki" dedi, "Gelip geçen nesillerin durumu ne olacak?"
52. Mûsâ, "Onlar hakkındaki bilgi rabbimin katındaki bir kitaptadır; rabbim ne yanılır ne unutur" dedi.[1]
53. Yeryüzünü sizin için bir beşik yapan, onda size yollar açan ve gökten su indiren O'dur. Onunla her çeşitten çift çift bitkiler çıkardık.
54. Kendiniz yiyin, hayvanlarınızı da otlatın. Kuşkusuz bunlarda akıl sahiplerinin çıkaracağı dersler vardır.
55. Sizi ondan yarattık, yine ona döndüreceğiz ve sonra oradan bir defa daha çıkaracağız.
56. Andolsun ona bütün kanıtlarımızı gösterdik; fakat o yalan saydı ve kabule yanaşmadı.

---

de başarılı olabilmek için izlenecek metodun ve kullanılacak üslûbun ne kadar önemli olduğunun hatırlatılması oldukça dikkat çekicidir.

1 Firavun'un Mûsâ'ya alaycı bir ifadeyle "Sizin rabbiniz de kimmiş?" diye sorması üzerine, Mûsâ, O'nun evrendeki her şeyi özüyle ve biçimiyle var eden sonra da her varlığa yolunu yordamını gösteren Allah olduğunu söylemiş, böylece Firavun da dahil olmak üzere her şeyin varlığını O'na borçlu olduğuna dikkat çekmişti. Ardından Firavun gelip geçen nesillerin durumunu sorarak muhtemelen, dünyada güç sahiplerinin yaptıklarının yanına kâr kaldığına işaret etmiş ve Mûsâ'dan buna açıklık getirmesini istemişti. Hz. Mûsâ onların da rabbinin bilgisi dışında olmadığını ve her şeyin Allah katında kayıtlı bulunduğunu ifade etmiş, Allah'ın ilminin ilâhî hikmet gereği yapılan bu kayıtlara bağlı olmadığını hatırlatmak üzere de O'nun asla yanılmaz ve unutmaz olduğunu sözlerine eklemişti. Râzî'nin tercih ettiği yoruma göre ise, Firavun'un gelip geçen nesillere dair soru sorması konuyu değiştirme ve Hz. Mûsâ'yı hikâye türü açıklamalara çekip meşgul etme amacı taşıyordu; zira Mûsâ bir önceki soruya güçlü ve kuşatıcı bir cevap vermişti, Mûsâ'nın o konudaki ikna edici konuşmaya devam etmesinden ve çevresindeki insanların bundan etkilenmelerinden endişe duydu. Hz. Mûsâ da bunu anladığı için yeni soruya pek iltifat etmedi ve genel bir cevap vererek geçiştirmeyi yeğledi (XXII, 66-67).

57. Dedi ki: "Ey Mûsâ! Yaptığın sihirle bizi yurdumuzdan çıkarmak için mi geldin?
58. Biz de sana benzeri bir sihirle mutlaka karşılık vereceğiz. Şimdi sen, aramızda -senin de bizim de caymayacağımız- uygun bir yerde bir buluşma zamanı belirle."
59. Mûsâ, "Buluşma zamanınız şenlik günü ve ahalinin toplanacağı kuşluk vakti olsun" dedi.
60. Bunun üzerine Firavun dönüp gitti; bütün tedbirlerini aldı, sonra (sihirbazlarıyla) geldi.
61. Mûsâ onlara şöyle dedi: "Yazıklar olsun size! Allah'a karşı yalan uydurmayın, yoksa ağır bir ceza ile kökünüzü kazır; iftira eden mutlaka perişan olur."
62. Bunun üzerine yapacakları işi aralarında tartıştılar ve konuşmalarını gizli tutmaya çalıştılar.
63. Şöyle diyorlardı: "Bunlar sizi sihirleriyle yurdunuzdan çıkarmak ve tuttuğunuz örnek yolu ortadan kaldırmak isteyen iki sihirbazdan başka bir şey değil!
64. O halde siz de bütün hilelerinizi birleştirin ve saf düzeninde gelin. Bugün üstün gelen kendini kurtarmıştır."
65. Dediler ki: "Ey Mûsâ! Ya sen at, yahut ilk atan biz olalım."
66. O "Hayır, siz atın" dedi. Bir de baktı ki, onların ipleri ve sopaları yaptıkları sihirden ötürü kendisine doğru akıp geliyor gibi görünüyor!
67. Mûsâ birden içinde bir korku duydu.
68. "Korkma!" dedik, "Üstün gelecek olan kesinlikle sensin.
69. Sağ elindekini at da onların yaptıklarını yalayıp yutsun; onların yaptığı sihirbaz hilesinden ibaret. Sihirbaz ise amacı ne olursa olsun başarıya ulaşamaz."
70. Sonunda sihirbazlar secdeye kapandılar ve "Biz Mûsâ ile Hârûn'un rabbine iman ettik" dediler.
71. Firavun şöyle çıkıştı: "Ben size izin vermeden ona inandınız öyle mi? Anlaşılıyor ki o size sihri öğreten büyüğünüzdür. Ama ahdim olsun ben de sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve sizi hurma dallarına asacağım! Böylece hangimizin cezasının daha şiddetli ve kalıcı olduğunu anlayacaksınız!"
72. Onlar şu cevabı verdiler: "Bize gelen bunca apaçık kanıtlara ve bizi yaratana karşı asla seni tercih edemeyiz. Artık sen neye hükmedeceksen et; ama sen ancak bu dünya hayatında hükmünü geçirebilirsin.

73. Hatalarımızdan ve bize zorla yaptırdığın sihirden ötürü bizi bağışlaması için rabbimize kesin olarak iman ettik. Hayırlı ve sürekli olan Allah'tır."[1]

74. Kim rabbine günahkâr haliyle varırsa, bilsin ki cehennem onu beklemektedir; orada ne ölür ne de düzgün yaşar.

75. Dünya ve âhirete yararlı işler yapmış bir mümin olarak onun huzuruna çıkan kimseler için ise üstün dereceler vardır.

76. İçinde ebedî olarak kalacakları, altından ırmaklar akan adn cennetleri! İşte günahlardan arınanların ödülü budur.

77. Mûsâ'ya şöyle vahyetmiştik: "Kullarımı geceleyin yola çıkar, yetişecekler diye korku ve endişe duymaksızın onlara denizde kupkuru bir yol aç."

78. Derken Firavun askerleriyle onların peşine düştü, ama deniz onları amansızca sarıverdi.

79. Firavun kavmini saptırmış, doğru yolu göstermemişti.

80. Ey İsrâiloğulları! Böylece sizi düşmanınızdan kurtardık ve Tûr'un sağ tarafında sizinle sözleştik; size kudret helvası ve bıldırcın gönderdik.[2]

81. Size rızık olarak verdiğimiz iyi ve temiz şeylerden yiyin ama bunda ölçüyü aşmayın, yoksa gazabıma uğrarsınız; kim gazabıma uğrarsa artık uçuruma yuvarlanmış demektir.

82. Şu da bilinmeli ki, ben tövbe edip yürekten inanan ve iyi işler yapan, sonra da doğru yolda sebat eden kimselere karşı çok bağışlayıcıyım.[3]

---

1 O günün şartları içinde geniş kitleleri derinden etkilemekte olan ve dinî bir hüviyet de taşıyan sihir olgusunu ön plana çıkaran bir mücadele metodu, Hz. Mûsâ'nın peygamberliğini ve liderliğini kabul ettirmesini kolaylaştırabilecekti. Çünkü Firavun ve çevresindeki ileri gelenler de sihri tevhid çağrısına karşı kullanabilecekleri en etkili silâh olarak görüyorlar ve sihirbazlara bir taraftan baskı, bir taraftan da teşvik uygulayarak bu mücadeleden mutlak zaferle çıkacaklarını sanıyorlardı. İlâhî irade böyle bir atmosferde Hz. Mûsâ'yı sihirbazların bütün hünerlerini boşa çıkaracak mûcizelerle donatıp Firavun ve çevresindekilere bir imtihan fırsatı daha vermek şeklinde tecelli etmişti. Bizzat bu silâhı kullanan sihirbazlar dahi apaçık hakikati gördükleri için imana geldikleri halde Firavun ve adamları inkârcılıktaki inatlarını sürdürdüler. 69. âyette Hz. Mûsâ'nın üstün gelmesinin sihir yarışını kazanma anlamında alınmaması için sihirbazların ortaya koydukları çabanın dinen asla tasvip edilmediğine de dikkat çekilmiştir (sihir konusunda ayrıca bk. Bakara 2/102).

2 Kudret helvası ve bıldırcın eti, Cenâb-ı Hakk'ın İsrâiloğulları'na lutfettiği özel, mûcizevî nimetlerdendir (bk. Bakara 2/57).

3 Hz. Mûsâ kırk gece sürecek bir buluşma için Allah Teâlâ'nın huzuruna çağrılmış, Mûsâ bu amaçla kavminden ayrılırken ağabeyi Hârûn'u vekil olarak bırakmıştı (bk. A'râf 7/142). Hz. Mûsâ ilâhî huzurdayken Sâmirî isimli bir kuyum-

83. (Allah buyurdu ki:) "Seni halkından aceleyle ayrılmaya sevkeden neydi ey Mûsâ!"
84. Şöyle cevap verdi: "Onlar da benim izimdeler; benden hoşnut olasın diye sana gelmekte acele ettim ey rabbim."[1]
85. Allah, "Fakat" dedi, "Biz senden sonra kavmini sınadık ve Sâmirî onları yoldan çıkardı."
86. Bunun üzerine Mûsâ öfkeli halde ve hayıflanarak kavmine döndü. Şöyle dedi: "Ey kavmim! Rabbiniz size güzel bir vaadde bulunmamış mıydı? Peki size bu süre çok mu uzun geldi, yoksa rabbinizin gazabına uğramak istediniz de onun için mi bana verdiğiniz sözden döndünüz!"
87. Şöyle cevap verdiler: "Sana verdiğimiz söze bilerek ve isteyerek aykırı davranmış değiliz; fakat şu kavmin (Mısır halkının) ziynet eşyalarından bir kısmını yüklenmiştik, onları (haram diye ateşe) attık; çünkü Sâmirî de aynı şekilde atmıştı."
88. Derken onlara böğürebilen bir buzağı heykeli yaptı. (Ona uyanlar) "İşte bu sizin de tanrınız, Mûsâ'nın da tanrısıdır, fakat o bunu unuttu" dediler.
89. Peki görmüyorlar mıydı ki o (heykel) kendilerine bir sözle karşılık veremiyordu, onlara zarar veremediği gibi fayda da sağlayamıyordu!
90. Gerçek şu ki daha önce Hârûn onlara, "Ey kavmim! Siz bununla sınanmaktasınız; kuşkusuz sizin rabbiniz o rahmândır. O halde bana uyun ve emrime itaat edin" demişti.
91. Şöyle cevap verdiler: "Mûsâ yanımıza dönünceye kadar ona tapmaktan asla vazgeçmeyeceğiz."
92-93. (Mûsâ dönünce) dedi ki: "Ey Hârûn! Onların saptıklarını gördüğünde beni izleyip gelmekten seni alıkoyan neydi? Yoksa emrime isyan mı ettin?"
94. O şöyle cevap verdi: "Ey anamın oğlu! Sakalımı saçımı çekme. Emin ol ki ben senin, 'Sözüme riayet etmedin de İsrâiloğulları'nın arasına ayrılık soktun!' diyeceğinden endişelenmiştim."

---

cu, altından bir buzağı yaparak İsrâiloğulları'nın ona tapmalarını sağladı, Hz. Hârûn bunu önlemeye çalışmakla beraber başarılı olamadı. 83-98. âyetlerde bu konudaki gelişmelere yer verilmektedir.

1 Âyetin "onlar da benim izimdeler" şeklinde tercüme edilen kısmı genellikle, "onlar ardımdan geliyorlar ve yakınımdalar" anlamıyla açıklanmıştır. Bazı müfessirler bu ifadede, Hz. Mûsâ'nın seçkin bir grupla Allah'ın huzuruna çağırılmış ve kendisinin onları beklemeksizin ilâhî huzura koşmuş olduğuna delâlet bulunduğunu belirtirler. Fakat burada Hz. Mûsâ onların kendilerine bildirilen hak din ve tevhid inancı üzere olduklarına işaret etmek istemiş olmalıdır. Zira 85. âyette onların tâbi tutuldukları sınavda başarılı olamadıkları ve hak yoldan saptıkları, dolayısıyla, durumun Mûsâ'nın düşündüğü gibi olmadığı bildirilmiştir.

95. Mûsâ sordu: "Peki senin zorun neydi ey Sâmirî?"
96. "Ben onların görmediklerini gördüm, bu yüzden elçinin izinden bir avuç avuçladım ve onu attım. Nefsim beni böyle yapmaya itti" diye cevap verdi.[1]
97. (Mûsâ) şöyle dedi: "Haydi git! Artık hayatın boyunca sana düşen 'Bana dokunmak yok!' demekten ibarettir. Ve bil ki asla kaçıp kurtulamayacağın bir hesap günü de seni beklemektedir. Şimdi şu tapıp durmakta olduğun tanrına bir bak; biz onu iyice yakacağız sonra da un ufak edip denize savuracağız!"[2]
98. Sizin yegâne tanrınız o Allah'tır ki O'ndan başka ilâh yoktur. O ilmiyle her şeyi kuşatmıştır.
99. İşte böylece geçmiştekilerin haberlerinden bir kısmını sana anlatıyoruz. Kuşkusuz sana katımızdan bir zikir (Kur'an) verdik.
100. Kim ondan yüz çevirirse bilsin ki kıyamet günü sırtında ağır bir yükle huzurumuza gelecektir.
101. Ebedî olarak o yükün altında kalacaklardır. Kıyamet günü bu onlar için ne kötü bir yüktür!
102. O gün sûra üfürülür ve günahkârları o gün gözleri göğermiş olarak toplarız.[3]

---

1 "Elçi" diye tercüme ettiğimiz resul kelimesi müfessirler tarafından genellikle Cebrâil olarak anlaşılmış ve âyetin diğer kısımlarına da buna göre mâna verilmiştir. Bu açıklamaların özeti, Sâmirî denen şahsın Cebrâil'i gördüğü ve onun bineğinin ayak bastığı yerden bir miktar toprak alıp attığı şeklindedir. Bu yoruma göre, "Onların görmediklerini gördüm" cümlesinin anlamı, Sâmirî'nin Cebrâil'i gördüğünü ileri sürmüş olmasıdır. Râzî (XXII, 111), Râgıb el-İsfahânî'nin açıklamalarından yola çıkarak Cebrâil merkezli yorumları eleştirir ve burada "elçi" kelimesi ile Hz. Mûsâ'nın kastedilmiş olduğu yorumunu yapar. Râzî'nin yorumuna göre Sâmirî'nin âyette aktarılan sözünün anlamı şudur: "Ben onların göremediklerini gördüm yani sizin izlediğiniz yolun doğru olmadığını anladım ve ey elçi senin dininden ve sünnetinden bir kısmını çıkarıp attım."

2 Hz. Mûsâ, Sâmirî'yi yanından uzaklaştırırken İsrâiloğulları'nın onunla aynı ortamı paylaşmalarını yasaklamış, böylece Sâmirî'ye toplumdan tecrit (bir çeşit aforoz) edilme şeklinde çok ağır bir ceza verilmişti. Âyette bu hususa işaret edildiği anlaşılmaktadır (Taberî, XVI, 206). Bunun yanı sıra, Allah tarafından Sâmirî'nin insanlardan uzak durmaya mecbur eden veya zürriyet sahibi olmasını engelleyen fiziksel bir hastalık verilerek cezalandırıldığı yorumları da yapılmıştır (Râzî, XXII, 112).

3 Âyetin "gözleri göğermiş olarak" şeklinde tercüme ettiğimiz kısmı, günahkârların o günün dehşeti karşısındaki durumunu tasvir etmektedir. Bunu, onların gözlerinin korku ve şaşkınlıktan donuklaşmış bir halde olacağı şeklinde anlamak mümkündür. Bazı müfessirler burada, böyle kimselerin gözlerinin haşir günü şiddetli susuzluk sebebiyle mavimtırak bir renk alacağına işaret bulunduğunu, diğer bazı müfessirler de -İsrâ sûresinin 97. âyetinden hareketle- bunların kıya-

103. “On günden fazla kalmadınız” diyerek aralarında fısıldaşırlar.
104. İçlerinden en aklı başında olanı, “Hayır, ancak bir gün kaldınız” der. Halbuki söyledikleri şeyi en iyi biz biliriz.[1]
105. Sana dağları soruyorlar. De ki: “Rabbim onları un ufak edip savuracak.
106. Yerlerini dümdüz, bomboş bırakacak.
107. Orada artık ne bir kıvrım ne de bir tümsek görürsün.
108. O gün herkes çağırıcıya uyar; ondan kaçıp kurtulma imkânı yoktur. Rahmânın heybetinden sesler kısılmıştır; artık çok hafif sesler dışında bir şey işitemezsin.
109. O gün -rahmânın izin verdiği ve sözünden hoşnut olduğu kimseler müstesna- şefaatin bir yararı olmaz.
110. Onların önlerinde ve arkalarında olanı O bilir. Onların bilgisi ise O’nu kuşatamaz.
111. Diri ve her şeyin varlığı kendine bağlı olan Allah’ın huzurunda yüzler (başlar) hicapla eğilmiştir; zulmü yüklenmiş olan ise hüsrana uğramıştır.[2]
112. Mümin olarak dünya ve âhiret için yararlı iyi işler yapan kimseye gelince, o ne büsbütün, hatta ne de kısmen haksızlığa uğramaktan korkar.
113. İşte, sakınsınlar yahut hatırlamalarını sağlasın diye onu Arapça bir Kur’an olarak indirdik ve onda uyarılarımıza tekrar tekrar yer verdik.
114. Gerçekliğinde şüphe bulunmayan, her şeye hükümran olan Allah yüceler yücesidir. Sana vahyi tamamlanmadan Kur’an’ı okumada aceleci davranma ve “Rabbim! İlmimi arttır” de.[3]

---

met günü kör olarak haşredileceklerinin kastedildiğini belirtmişlerdir (Taberî, XVI, 210).

1 İnsanlara dünya hayatının sonlu olduğunu ve kendilerini bekleyen bir hesap gününün kaçınılmazlığını anlatan Hz. Peygamber’e kıyametle ilgili sorular yöneltiliyordu. Müteakip âyetlerde bu çerçevede Resûlullah’a yöneltilmiş veya zihinleri kurcalayan bir soruya değinilip kıyamet tasviri yapılmaktadır (kıyamet hakkında bk. A‘râf 7/187). Burada yeryüzünde ilk göze çarpan, en belirgin yükselti unsurları olan dağların ne olacağı sorusuna cevap verilerek, bugünkü tasavvurlarımıza sığmayacak bir değişimin söz konusu olacağı belirtilmekte, fakat ardından asıl önemli olan şeyin insanın kendi göreceği muamele olduğuna dikkat çekilmektedir.

2 bk. Bakara 2/255.

3 Buradaki yasaklama ifadesinin Resûl-i Ekrem’i kınama anlamında alınmaması için, hemen ardından böyle bir buyruğa yer verilerek hem ona iltifat edilmiş hem -Kur’an vahyi dışındaki hususlarda- bilgisini arttırma çabası içinde olması özendirilmiş, ufkunu açması için de rabbine dua etmesi istenmiştir (İbn Âşûr, XVI, 317).

115. Biz daha önce Âdem'den söz almıştık, fakat o unuttu; biz onda yeterli bir kararlılık görmedik.[1]
116. Meleklere "Âdem'e secde edin" dedik, onlar da secde ettiler, sadece İblîs direndi.
117. Bunun üzerine "Ey Âdem!" dedik, "Bil ki bu senin de eşinin de düşmanıdır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın, yoksa mutluluğunu yitirirsin!
118. Burada sana acıkmak da çıplak kalmak da yok.
119. Yine burada susuzluk çekmezsin ve sıcaktan bunalmazsın."
120. Derken, şeytan şöyle diyerek onun kafasını karıştırdı: "Ey Âdem! Sana sonsuzluk ağacının ve son bulmayacak bir hükümranlığın yolunu göstereyim mi?"
121. Nihayet ikisi de o ağaçtan yediler. Bunun üzerine mahrem yerleri kendilerine göründü, üstlerini cennet yaprağıyla örtmeye çalıştılar. Böylece Âdem rabbine karşı gelmiş ve yolunu şaşırmıştı.
122. Sonra rabbi onu seçkin kıldı, tövbesini kabul etti ve doğru yola yöneltti.
123. Şöyle buyurdu: "İkiniz birden inin oradan, birbirinize düşman olarak. Size benden bir hidayet geldiğinde bilesiniz ki hidayetime uyan artık ne sapar ne de bedbaht olur.
124. Kim de beni anmaktan yüz çevirirse mutlaka sıkıntılı bir hayatı olacaktır ve onu kıyamet günü kör olarak haşrederiz."[2]
125. O der ki: "Ey rabbim! Beni niçin kör olarak haşrettin? Halbuki daha önce gören biriydim."
126. Allah buyurur: "İşte böyle! Sana âyetlerimiz geldiğinde onları unutmuştun, bu gün de aynı şekilde sen unutuluyorsun!"

---

1 Âyetin "Âdem'den söz almıştık" şeklinde çevirdiğimiz kısmını, "Âdem'e buyruğumuzu bildirmiştik" şeklinde anlayanlar da vardır. Bu yorumda söz konusu olan buyruk, kendisinin ve eşinin düşmanı olan şeytana uymamasıyla ilgili uyarı olup 117. âyette ayrıca açıklanmıştır. Âyetin "Biz onda yeterli bir kararlılık görmedik" şeklinde çevirdiğimiz kısmı değişik şekillerde tefsir edilmiştir. Bir yoruma göre, burada Âdem'in önce yasak ağaçtan yememeye karar vermişken, şeytanın kışkırtması karşısında kararlı davranamadığı veya yapılan cazip öneriye karşı direnemediği anlatılmaktadır. Diğer bir yoruma göre ise burada maksat, Âdem'in günah işlemede ısrarlı davranmamış olduğudur. Bu âyetteki lafzan "unuttu" anlamına gelen fiil daha çok, "Rabbinin buyruğunu terketti" şeklinde açıklanmıştır.

2 "Allah'ı anmaktan yüz çevirme" ifadesi, Allah'ı inkâr etme, O'nun gösterdiği yolu beğenmeme, öğütlerine kulak asmama gibi mânalarla açıklanmıştır. Burada sözü edilen sıkıntılı yaşantının kabir hayatı aşamasıyla ilgili olduğu veya âhirette yaşanacak sıkıntılara işaret edildiği rivayetlerinin yanı sıra dünya hayatındaki sıkıntılar anlamına ağırlık veren rivayet ve izahlar da vardır.

127. Haktan sapan ve rabbinin âyetlerine inanmayanları işte böyle cezalandırırız. Hiç kuşkusuz âhiretteki ceza daha şiddetli ve daha kalıcıdır.
128. Kendilerinden önceki nice nesilleri helâk etmiş olmamız onları hâlâ yola getirmedi mi? Oysa onların yurtlarında dolaşıp duruyorlar! Kuşkusuz bunlarda akıl sahiplerinin çıkaracağı dersler vardır.
129. Eğer rabbin tarafından daha önce söylenmiş bir söz ve belirlenmiş bir vade olmasaydı, hemen yakalarına yapışılırdı.[1]
130. Sen onların söylediklerine sabret. Güneşin doğmasından önce de batmasından önce de rabbini övgüyle tesbih et; yine gecenin bazı vakitlerinde ve gündüzün iki ucunda da tesbih et ki hoşnutluğa erişesin.[2]
131. Sakın kendilerini sınamak için onların bir kesimini yararlandırdığımız dünya hayatının çekiciliğine göz dikme! Rabbinin sana verdiği nimetler daha hayırlı ve daha kalıcıdır.[3]
132. Aile fertlerine namazı emret, kendin de bunda kararlı ol. Senden rızık istemiyoruz; asıl biz seni rızıklandırıyoruz. Mutlu gelecek, günahlardan sakınanların olacaktır.
133. "O, rabbinden bize bir mûcize getirseydi ya!" dediler. Peki önceki sahifelerde bulunan açık kanıt onlara gelmiş değil mi?
134. Eğer biz bundan önce onları bir azapla helâk etmiş olsaydık mutlaka şöyle diyeceklerdi: "Ey rabbimiz! Bize bir peygamber gönderseydin de, şu zillet ve rezillik başımıza gelmeden önce ona uymuş olsaydık."

---

1 129-132. âyetlerde yine ilâhî irade ile belirlenmiş vade dolmadıkça inkârcıların kökünü kazıyan bir ceza gelmeyeceği bildirilmekte; müminlerin İslâm mesajının hedefine ulaşması için bu tür beklentilere bel bağlamak yerine karşılaştıkları zorluklara katlanmaları, sürekli bir ibadet bilinci ve disiplini içinde mücadeleye devam etmeleri istenmekte, mutlu geleceğe ancak Allah'a saygı şuuru içinde yaşayanların erişebileceği hatırlatılmaktadır.

2 Tesbih, Allah'ın yücelik ve aşkınlığını düşünmek ve dile getirmektir.

3 Resûlullah'ın şahsında müminlere yapılan buradaki uyarı, bazı müminlerin inkârcı kesimin ferah fahur yaşantısına özenmiş olabilecekleri ihtimalini hatıra getirmektedir. Bu ve benzeri birçok âyette belirtildiği üzere, dünya hayatındaki refah düzeyi ebedî mutluluğun ve hele Allah'ın hoşnutluğunun göstergesi değildir; bu hayat bir sınavdan ibarettir. Fakat bu yaklaşım, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmanın dünya hayatını fakru zarûret içinde geçirmeye bağlı olduğu gibi ters bir mantık işletilmesine de izin vermez; aksine âyette sadece, Allah'a ve O'nun dinine sırt çevirip kendilerini geçici dünya nimetlerinin debdebesine kaptırmış olanların bu haline aldanılmaması ve onlara özenilmemesi istenmiş, Allah'ın hoşnutluğuna uygun olarak elde edilen maddî ve mânevî imkânların ise en iyi ve sonuçları itibariyle en kalıcı olduğu belirtilmiştir. Mümin helâlinden elde ettiği dünya nimetlerinden yararlanır, başkalarına da yardım eder; yokluk ve yoksulluk halinde çökmez, ayakta kalmasını, rabbine güvenmesini ve O'nun rızâsını elde etme bilinci içinde mutlu olmasını bilir.

135. De ki: "Herkes beklemekte, siz de bekleyin bakalım. Dosdoğru yolda yürüyenler kimmiş ve hidayete erenler kimmiş, yakında anlayacaksınız!"

21. ENBİYÂ SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 73, âyet sayısı 112'dir. 44. âyetinin Medine'de indiği de rivayet edilmiştir. On yedi peygamberden ve tebliğ faaliyetlerinden bahsedildiği için sûreye "peygamberler" anlamına gelen Enbiyâ adı verilmiştir. Allah'ın birliği yanında peygamberlik, kıyamet halleri, öldükten sonra dirilip hesap verme gibi İslâm'ın temel inançları ele alınmakta; kâinatın düzeni ile Allah'ın kudreti ve mutlak egemenliği arasında bir irtibat bulunduğuna dikkat çekilmektedir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. İnsanların hesaba çekilecekleri gün iyice yaklaştı; halbuki onlar gaflet içinde haktan yüz çevirmektedirler.[1]

2-3. Ne zaman rablerinden kendilerine yeni bir ihtar gelse, onlar bunu, akılları başka yerde, kendileri oyun ve eğlence içinde iken dinlemişlerdir. O zalimler, "Bu da sizin gibi sadece bir insan değil midir? Şimdi siz göz göre göre büyüye mi kapılıyorsunuz?" diye gizlice fısıldaşmaktalar.

4. Peygamber dedi ki: "Benim rabbim yerde ve gökte konuşulan her sözü bilir. O, hakkıyla işitendir, bilendir."

5. "Hayır" dediler, "Bunlar karma karışık düşlerdir; hayır, onu kendisi uydurmuştur. O olsa olsa şairdir. Böyle değilse bize, öncekilere gönderilenin benzeri bir mûcize getirsin."

6. Bunlardan önce helâk ettiğimiz hiçbir yerin halkı iman etmemişti; şimdi (aynı yolu tutan) bunlar mı iman edecekler?

7. Senden önce de ancak kendilerine vahyettiğimiz kimseleri peygamber olarak gönderdik; eğer bilmiyorsanız kitaplar hakkında bilgi sahibi olanlara sorun.[2]

8. Onları yiyip içmez bir beden kılmadık, ölümsüz de değillerdir.

---

1 Müminin gaflet içinde bulunması, âhiret gününe iman ettiği halde orası için gereken hazırlığı yapmaması anlamına gelir. İnkârcının gaflet içinde olması ise kendini yaratan bir yaratıcının bulunduğuna ve dünyada yaptıklarının hesabını bir gün mutlaka vereceğine inanmamasıdır.

2 "Kitaplar hakkında bilgi sahibi olanlar", Tevrat veya İncil'i okuyup bilgi sahibi olan yahudi ve hıristiyanlardır. Âyette ayrıca her konunun uzmanına danışmanın gereğine işaret vardır.

9. Sonra onlara verdiğimiz sözü yerine getirdik. Böylece, hem onları hem de dilediğimiz kimseleri kurtuluşa erdirdik; haddi aşanları ise helâk ettik.
10. Andolsun, size içinde sizin için öğüt bulunan bir kitap indirdik. Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?
11. Biz, halkı zulme sapmış nice ülkeyi yerle bir ettik, arkasından da başka topluluklar vücuda getirdik.
12. Azabımızı hissettiklerinde bakarsın ki yerlerinden kaçıyorlar.
13. "Kaçmayın! İçinde bulunduğunuz refaha ve yurtlarınıza dönün; herhalde sorgulanacaksınız!" (dendiğinde);
14. "Vay başımıza gelenlere! Gerçekten biz zalim insanlarmışız!" derler.
15. Biz kendilerini biçilmiş ekine, sönmüş ateşe çevirinceye kadar bu yakınmaları sürüp gider.
16. Biz gökleri, yeri ve bunlar arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık.[1]
17. Eğer bir eğlence edinmek isteseydik, onu kendi katımızdan edinirdik, bunu asla yapmayız.
18. Bilâkis biz, hakkı bâtılın başına çarparız da onun işini bitirir; bir de bakarsınız ki bâtıl yok olup gitmiştir. (Allah'a) yakıştırdığınız sıfatlardan dolayı yazıklar olsun size!
19. Göklerde ve yerde olanlar hep O'na aittir. O'nun huzurunda bulunanlar, O'na ibadet etme hususunda ne büyüklenirler ne de yorulurlar.
20. Onlar, bıkıp usanmaksızın gece gündüz Allah'ı tenzih ederler.
21. Yoksa onlar, yeryüzünden birtakım tanrılar edindiler de ölüleri bunlar mı diriltecek?
22. Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı kesinlikle yerin göğün düzeni bozulurdu. Demek ki arşın rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir.[2]
23. Allah, yaptığından sorumlu tutulamaz; onlar ise sorguya çekileceklerdir.
24. Yoksa O'ndan başka birtakım tanrılar mı edindiler? De ki: "Haydi delilinizi getirin! İşte benimle beraber olanların söylediği, işte benden

1 Bu âlemin hikmetsiz, gayesiz olarak yaratılmış olduğunu ancak inkârcılar düşünür. Onlara göre hayat sadece dünya hayatıdır, âhiret hayatı diye bir şey yoktur.

2 Eğer varlık âleminde Allah'tan başka ilâh veya ilâhlar olsaydı, aralarında yaratma, yönetme ve üstünlük konularında anlaşmazlık çıkar, bu da evrenin nizamının bozulmasına sebep olurdu. Birden fazla ilâhın anlaşarak evreni ortaklaşa yönettikleri farzedilirse bu durumda da ilâhların her birinin kudreti eksik olurdu; kudreti yeterli olmayan ise ilâh olamayacağından hiçbirinin ilâh olmaması gerekir. Kısacası ister bağımsız olarak isterse ortaklık şeklinde Allah'tan başka ilâhın bulunması, tanrılık kavramıyla çeliştiği için aklen de mümkün değildir.

öncekilerin söylediği!" Hayır, onların çoğu hakkı bilmezler; bunun için de inatla yüz çevirirler.

25. Senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki ona, "Benden başka ilâh yoktur, şu halde bana kulluk edin" diye vahyetmiş olmayalım.

26. Böyle iken (bazıları) "Rahmân evlât edindi" dediler. Hâşâ! O bundan münezzehtir. Bilâkis o evlât dedikleri lutuf ve ihsana mazhar olmuş kullardır.

27. O'nun sözünün önüne geçmezler, sadece O'nun emriyle hareket ederler.

28. Allah onların önlerindekini de arkalarındakini de (bildiklerini de bilmediklerini de) bilir. Onlar Allah'ın razı olduklarından başkasına şefaat edemezler ve Allah korkusundan titrerler![1]

29. Onlardan biri, "Tanrı O değil, benim!" diyecek olsa (ki demez), biz onu da cehennemle cezalandırırız. Zalimleri böyle cezalandırırız.

30. İnkâr edenler, gökler ve yer bitişik iken onları ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmezler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?[2]

31. Yeryüzüne onları sarsmasın diye sağlam dağlar yerleştirdik; kolayca yollarını bulabilsinler diye orada vadiler, yollar açtık.

32. Gökyüzünü korunmuş bir tavan yaptık. Onlar ise, gökyüzünün işaretlerine sırt çevirmektedirler.[3]

33. O, geceyi, gündüzü, güneşi, ayı yaratandır. Her biri bir yörüngede yüzmektedir.

---

1 Müşrikler, meleklerin Allah katında kendilerine şefaat edeceğine inanıyorlardı. Oysa şefaat etme yetkisi Allah'ın iznine bağlıdır. Ayrıca hiç kimse Allah'ın razı olmadığı kişilere şefaat edemez.

2 Âyette, evrenin başlangıçta tek bir kütle olduğu, sonradan bölünüp parçalara ayrıldığı ifade edilmektedir. Astrofizikçilerin evrenin oluşumu hakkında kabul ettikleri teori uygun gözükmektedir. Bu teoriye göre uzaydaki cisimler vaktiyle bir gaz ve toz kütlesi halinde idi. Merkezî çekim sebebiyle büzüşüp muhtelif noktalarda yoğunlaşan bu gaz kütlesinden zamanla küreler halinde parçalar koparak uzay boşluğuna fırlamış; merkezî çekim kuvvetinin etkisiyle dönmeye, uzayın soğukluğu sebebiyle de soğumaya başlamıştır. Bu esnada yoğunlaşan ana kütlelerden de bazı parçalar kopmuş ve ana kütlelerin etrafında dönmeye devam etmiştir. Böylece tek bir kütle, galaksi ve güneş sistemlerine, bunlardan da giderek yıldızlara, gezegenlere ve bunların uydularına dönüşmüş, nihayet gezegenler iyice soğuyarak bugünkü şekillerini almıştır.
Öte yandan, bilimin verilerine göre canlıların birleşiminin yarıdan fazlasını su oluşturmaktadır. Âyette de hayatın temelinde suyun bulunduğu ve canlı olan her şeyin sudan yaratıldığı bildirilmektedir.

3 "Korunmuş tavan" benzetmesinin dünyayı saran atmosferi veya -30. âyette söz konusu edilen- nebulanın bölünüp parçalanmasıyla meydana gelen galaksiler, güneş sistemleri ve yıldızların oluşturduğu kozmik uzayı ifade ettiği anlaşılmaktadır.

34. Senden önce de hiçbir insana ölümsüzlük vermedik. Şimdi sen ölürsen, onlar ebedî mi kalacaklar?
35. Her can ölümü tadacaktır. Denemek için sizi kötü ve iyi durumlarla imtihan ederiz. Sonunda bize geleceksiniz.
36. İnkâr edenler seni gördükleri zaman, -rahmânın kitabını inkâr edenlerin ta kendileri olarak- "İlâhlarınızı diline dolayan bu mu?" diye mutlaka seninle alay ederler.[1]
37. İnsan, aceleci olarak yaratılmıştır. Size âyetlerimi göstereceğim; benden acele istemeyin.
38. "Eğer doğru söylüyorsanız, bu tehdit ne zaman gerçekleşecek?" diye soruyorlar.
39. İnkâr edenler, yüzlerinden ve sırtlarından ateşi savamayacakları, kendilerine yardım da edilmeyeceği zamanı bilselerdi (böyle acele etmezlerdi)![2]
40. Bilâkis onlara kıyamet ansızın gelecek ve onları şaşkına çevirecek. Artık ne onu geri çevirebilecekler ne de kendilerine süre verilecektir!
41. Kuşkusuz, senden önceki peygamberlerle de alay edilmişti; ama sonunda o alay konusu ettikleri şey onlarla alay edenlerin tepelerine biniverdi.
42. De ki: "Azap etmek istediğinde gece gündüz rahmâna karşı sizi kim koruyabilir?" Yine de onlar rablerini hatırlamaya yanaşmıyorlar.[3]
43. Yoksa kendilerini bize karşı savunacak birtakım ilâhları mı var? Onlar ne kendilerini koruyabilirler ne de tarafımızdan destek görürler.
44. Oysa biz onları da atalarını da nimetlerimizden faydalandırdık. Hatta bu, ömürleri boyunca sürüp gitti. Şimdi bizim yeryüzünü etrafından nasıl eksiltip durduğumuzu görmüyorlar mı? Şu halde üstün gelen onlar mı?[4]

---

1 Hz. Peygamber putların tanrı olamayacağını, dolayısıyla kimseye fayda veya zarar veremeyeceğini söylediği ve puta tapanları kınadığı için müşrikler onunla karşılaştıklarında "İlâhlarınızı diline dolayan bu mu?" diyerek onu küçümseyip onunla alay ederlerdi.

2 İnkârcıların, "vücutlarından ateşi savamayacakları zaman"ın dünyada veya âhirette olacağına dair yorumlar vardır.

3 "Gece gündüz rahmâna karşı sizi kim koruyabilir?" anlamındaki cümle, "Sizi gece gündüz rahmândan başka kim koruyabilir?" şeklinde de tercüme edilebilir (bk. İbn Kesîr, V, 338). Her iki anlamda da yaratılmışlara karşı Allah'ın şefkat ve merhametini tecelli ettiren rahmân ismine atıfta bulunulması, yaratılmışları Allah'tan başka koruyacak kimsenin bulunmadığına, tek ve biricik koruyucunun Allah olduğuna işaret eder.

4 Müşriklerin, İslâm'a karşı düşmanca tavırlarını sürdürdükleri takdirde hâkimiyet alanlarını adım adım kaybedeceklerine dair bir uyarıdır (yerin etrafının eksiltilmesi konusunda bk. Ra'd 13/41).

45. De ki: "Ben sizi ancak vahiy ile uyarıyorum." Fakat (vicdanı) sağır olanlar, uyarılsalar da bu çağrıyı duymazlar.
46. Andolsun, onları rabbinin azabından bir esinti yoklasa muhakkak ki, "Vah bize! Hakikaten biz kendimize kötülük etmişiz!" derler.
47. Biz, kıyamet günü için adalet terazileri kurarız; artık kimseye hiçbir şekilde haksızlık edilmez. Yapılan, bir hardal tanesi kadar dahi olsa, onu getirir ortaya koyarız. Hesap görücü olarak biz yeteriz.
48-49. Andolsun ki, Mûsâ ve Hârûn'a, günahtan sakınan, görmedikleri halde rablerinden korkan ve kıyametin kaygısını taşıyanlar için bir ayırma ölçütü, bir ışık, bir hatırlatıcı kaynak (kitap) verdik.[1]
50. İşte bu Kur'an da bizim indirdiğimiz bereketli bir hatırlatıcı bilgi kaynağıdır. Şimdi siz onu inkâr mı ediyorsunuz?
51. Biz daha önce İbrâhim'e doğru düşünme yeteneği vermiştik. Biz onu biliyorduk.[2]
52. O, babasına ve kavmine, "Şu kendilerine tapmakta olduğunuz heykeller de ne oluyor?" diye sormuştu.
53. Onlar da "Atalarımızı bunlara tapar bulduk" diye cevap vermişlerdi.[3]
54. İbrâhim, "Doğrusu siz de atalarınız da açık bir sapkınlık içindesiniz" dedi.
55. Onlar da, "Bize gerçeği mi getirdin, yoksa bizimle oyun mu oynuyorsun?" diye sordular.
56. İbrâhim şöyle cevap verdi: "Hayır, sizin rabbiniz, göklerin ve yerin rabbidir; onları O yaratmıştır; ben de buna şahitlik edenlerdenim."
57. Sonra (içinden şöyle geçirdi): "Allah'a yemin ederim ki siz ayrılıp gittikten sonra putlarınıza bir oyun oynayacağım!"

---

1 Bu kitap Tevrat'tır. Çünkü onda hakkı bâtıldan, doğruyu yanlıştan, helâli haramdan ayırt eden, insanlara ışık tutup yol gösteren, öğüt verip onları kötülüklerden koruyan âyetler vardır. Bundan sonraki âyetlerde birçok peygamber kıssasına yer verilerek, tevhid mücadelesine gönül verenlerin, özellikle Mekke döneminin en zor günlerini yaşamakta olan Hz. Peygamber ve arkadaşlarının mâneviyatını yükselten canlı örnekler hatırlatılmaktadır.

2 Bu yetenekten maksat fikrî olgunluk, sağduyu ve fıtrî akıldır. Hz. İbrâhim kendisine verilen bu yetenek sayesinde Allah'ın birliğini, kudretini, eşsiz ve benzersiz oluşunu kavramıştır. Allah Teâlâ Hz. İbrâhim'in bu yeteneğini bildiği için onu önder yapmıştır. Hz. İbrâhim'in Mekkeli müşrikler üzerindeki etkisi büyük olduğu için sûrede onun kıssasına genişçe yer verilmektedir. Çünkü müşrikler onu ataları olarak tanıyor, kurduğu Kâbe'yi kutsal varlıkları olarak kabul ediyorlardı.

3 Putperestler, bu cevaplarıyla bilinçli bir tercihe değil taklide dayandıklarını itiraf etmişlerdir. Şevkânî Hz. İbrâhim'in müşriklere verdiği cevabın, duyduklarını düşünmeden benimseyen (taklitçi) müslümanlar hakkında da geçerli olduğunu ifade etmektedir (III, 398).

58. (Onlar gidince) İbrâhim putları paramparça etti, belki ona başvururlar diye büyük putu bıraktı.[1]
59. (Dönüp dunumu gören) putperestler, "Bunu tanrılarımıza kim yaptı? Muhakkak o, zalimlerden biridir" dediler.
60-61. Bazıları, "İbrâhim denen bir gencin bunları diline doladığını işitmiştik" deyince, "O halde, onu hemen insanların önüne getirin, belki birileri şahitlik eder" dediler.
62. İbrâhim getirilince, "Bunu ilâhlarımıza sen mi yaptın?" diye sordular.
63. İbrâhim, "Hayır" dedi, "Bu işi şu büyükleri yapmıştır. Eğer konuşabiliyorlarsa onlara sorun!"
64. Sonra dönüp birbirine, "Asıl haktan ayrılanlar sizlersiniz!" dediler.
65. Biraz sonra yine dönüş yaptılar. "Sen bunların konuşmadığını pekâlâ biliyorsun" dediler.[2]
66-67. İbrâhim, "Allah'ı bırakıp da size hiçbir fayda ve zarar veremeyen tanrılara mı tapıyorsunuz? Size de Allah'ı bırakıp taptığınız şeylere de yazıklar olsun! Siz aklınızı kullanmaz mısınız?" dedi.
68. Putperestler, "Eğer bir şey yapacaksanız, yakın onu ve böylece tanrılarınıza yardım edin!" dediler.[3]
69. Biz de, "Ey ateş" dedik, "İbrâhim için serin ve zararsız ol!"
70. Ona bir tuzak kurmak istediler; fakat biz onları daha çok zarar eden taraf yaptık.
71. Onu da Lût'u da kurtarıp herkes için bereketli kıldığımız yere ulaştırdık.[4]

---

1 Bir gün Hz. İbrâhim'in kavmi bayram kutlamalarına giderken onu da götürmek istediler. İbrâhim hasta olduğunu ileri sürerek bayrama katılmadı. Halk kıra çıktıktan sonra puthaneye giderek büyük put hariç hepsini kırdı.

2 Hz. İbrâhim'i sorgulayanlar olayı aralarında tartıştılar; bir ara İbrâhim'in haklı olduğu kanaati ağır bassa da, arkasından derhal eski inançlarına dönüp onu suçlamaya devam ettiler.

3 Hz. İbrâhim'in, putları ve onlara tapanları açıkça yermesine tahammül edemeyen putperestler onu yakmaya karar verdiler. Tanrılarının onları koruması gerekirken, ters bir mantıkla onlar tanrılarını korumak istediler. Rivayete göre, büyük bir ateş yakıp İbrâhim'i mancınıkla ateşe fırlattılar; ancak -69-70. âyetlerde belirtildiği üzere- Allah'ın esirgemesiyle ateş onu yakmadı.

4 Allah Teâlâ Hz. İbrâhim'i de kardeşinin oğlu Lût'u da kavminin zulmünden kurtardı ve onlara bereketli kılınan ülkeye hicret etmelerini emretti. Tarihî veriler, bu yerin Filistin olduğu görüşü destekler mahiyettedir. Buranın bereketli oluşu ise yöreye çok peygamberin gönderilmiş olması ve akar sularının bol, ziraî imkânlarının daha elverişli oluşuyla açıklanmıştır.

72. İbrâhim'e İshak'ı ve fazladan bir armağan olarak Ya'kūb'u lütfettik; her birinin sâlih insan olmasını sağladık.[1]
73. Onları, emrimiz uyarınca doğru yolu gösteren önderler kıldık ve kendilerine hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyettik. Onlar, bize hep kulluk ettiler.
74. Lût'a da doğru hüküm yeteneği ve ilim verdik; onu çirkin şeyler yapan kasaba halkından kurtardık. Gerçekten onlar yoldan çıkmış kötü bir topluluktu.[2]
75. Lût'u rahmetimize kabul ettik; çünkü o iyilerdendi.
76. Nûh'u da hatırla; daha önce o dua etmişti, biz de duasını kabul edip kendisini ve yakınlarını büyük sıkıntıdan kurtarmıştık.
77. Onu, âyetlerimizi inkâr eden kavimden korumuştuk. Gerçekten onlar, kötü insanlardı; bu yüzden hepsini suda boğduk.
78. Dâvûd'u ve Süleyman'ı da an. Bir zamanlar, (zarar görmüş) bir ekin konusunda hüküm veriyorlardı. Bir topluluğun koyun sürüsü, geceleyin başı boş bir vaziyette bu ekinin içine dağılıp ziyan vermişti. Biz de onların hükmüne tanık idik.
79. Süleyman'ın dava konusunu iyi anlamasını sağladık. Her birine de hükmetme yeteneği ve ilim verdik. Kuşları ve tesbih eden dağları da Dâvûd'un buyruğu altına soktuk. Bunları yapan bizdik.[3]

---

1 Hz. İbrâhim'in çocuğu yoktu, yaşlılık döneminde Allah'a dua ederek kendisine iyi bir evlât vermesini istedi. Allah da ona İsmâil'i, ardından İshak'ı verdi. "Fazladan bir armağan olarak" verilen çocuk ise torunu Ya'kūb'dur.

2 Hz. Lût'a verilen "hüküm yeteneği", peygamberlik veya ihtilâfları âdil biçimde çözüme kavuşturabilme bilgisi ve melekesi, ilim ise din ilimleri şeklinde açıklanmıştır. Kendilerinden kurtarıldığı bildirilen kasaba halkı Sodomlular olup bunlar, başta eşcinsellik olmak üzere kötülüklere ve ahlâksızlık batağına saplanmışlardı. Hz. Lût'un tebliğlerine kulak vermediler. Sadece -eşi dışındaki- aile fertleri ona iman etti. Lût inanan ailesini alıp şehirden çıktı ve Sodom halkı büyük bir felâkete çarptırılarak yok olup gitti.

3 Rivayete göre, birinin koyun sürüsü geceleyin komşusunun ekinini tahrip eder; ekin sahibi zararın telâfisi için hâkim sıfatıyla Dâvûd'a başvurur. Dâvûd, tahrip edilen ekinin kıymetinin, koyunların kıymetine denk olduğu kanaatine vararak koyunların tazminat olarak ekin sahibine verilmesine hükmeder. Oğlu Süleyman ise bu cezayı ağır bulur. Ona göre tarladaki zarar koyunlardan elde edilecek gelirle ödenebilir. Bunun için tarla koyun sahiplerine verilmeli, onlar tarlayı ziyandan önceki haline getirmelidir. Koyunlar da tarla sahibine verilmeli ve zararını karşılayıncaya kadar koyunların ürünlerini o almalı; zarar telâfi edilince herkesin malı kendisine iade edilmelidir. Hz. Dâvûd, oğlunun bu çözümünü beğenir, kendi görüşünden vazgeçer.
Kuşların ve dağların hakiki anlamda Dâvûd'la birlikte tesbih ettiklerini söyleyenler olduğu gibi, bunun, mecazi anlamda bir tesbih olduğu, dağların ve kuş-

80. Ona sizin için zırh yapmayı öğrettik ki savaş darbelerinden sizi korusun. Artık şükredecek misiniz?
81. Süleyman'ın emrine de onun isteğine göre, içinde bereketler yarattığımız yere doğru esmek üzere güçlü rüzgârı verdik. Biz her şeyi biliriz.[1]
82. Şeytanlar (cinler) arasından da onun için dalgıçlık ve daha başka işler yapanlar vardı. Biz onları gözetim altında tutuyorduk.
83. Eyyûb'u da an! Hani rabbine, "Başıma bu dert geldi. Ama sen merhametlilerin en üstünüsün" diye niyaz etmişti.
84. Bunun üzerine biz, tarafımızdan bir rahmet ve kulluk edenler için anılacak bir örnek olmak üzere onun duasını kabul ettik; kendisinde dert ve sıkıntı olarak ne varsa giderdik; ona aile efradını, ayrıca bunlarla birlikte bir mislini daha verdik.[2]
85. İsmâil'i, İdrîs'i ve Zülkifl'i de yâdet. Hepsi de sabreden kimselerdendi.
86. Onları rahmetimize kabul ettik. Onlar hakikaten iyi kimselerdi.[3]
87. Zünnûn'u da (Yûnus) zikret! Hani öfkeli bir halde geçip gitmiş, bizim kudretimizin kendisine yetmeyeceğini zannetmişti. Sonunda karanlıklar içinde, "Senden başka hiçbir ilah yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben kötü işler yapmışım!" diyerek yalvardı.
88. Bunun üzerine duasını kabul ettik ve onu sıkıntıdan kurtardık. İşte biz iman etmiş olanları böyle kurtarırız.[4]
89. Zekeriyyâ'yı da an! Hani o, rabbine şöyle niyaz etmişti: "Rabbim! Geride kalanların en hayırlısı sensin, yine de sen beni yalnız (çocuksuz) bırakma!"

---

ların Allah'ın varlığına ve kudretine delâlet ettiği için lisân-ı hâl ile Allah'ı tesbih ettiği görüşünde olanlar da vardır.

1 Âyette bereketli kılındığı bildirilen yerin Filistin olduğu anlaşılmaktadır.

2 Eyyûb aleyhisselâm çok çocuklu zengin bir kimse idi. Daha sonra çocukları ile bütün malı mülkü telef oldu; kendisi de ağır bir hastalığa yakalandı. Ancak o, bu felâketleri büyük bir sabırla karşılayarak Allah'a ibadet ve duaya devam etti, Allah da ona kaybettiklerinden fazlasını verdi.

3 İslâm bilginlerinin bir kısmı Zülkifl'in sâlih bir kul olduğunu söylerken birçoğu da onun peygamber olduğu kanaatine varmışlardır.

4 Zünnûn, Ninevâlı Yûnus peygamberin lakabıdır. Hz. Yûnus, Ninevâ halkını uzun süre dine davet etmesine rağmen kendisine çok az kimse iman etmiş, bu yüzden kavmine kızmış, onların başına gelecek bir musibetten kendisini kurtarmak için gemiye binip şehirden uzaklaşmıştır. Bindiği gemi, yükünün fazla olması sebebiyle batmaya yüz tutunca geminin yükünü hafifletmek üzere çekilen kura neticesinde denize atılmış ve büyük bir balık tarafından kurtarılmıştır.

90. Biz onun da duasını kabul ettik ve ona Yahyâ'yı verdik; eşini de bunun için elverişli kıldık. Onlar, hayır işlerinde koşuşurlar, umarak ve korkarak bize yalvarırlardı; onlar, bize karşı derin saygı içindeydiler.[1]
91. İffetini korumuş olan kadını da an! Ona ruhumuzdan üfledik; onu ve oğlunu cümle âlem için bir işaret kıldık.[2]
92. "Gerçekten bu, tek bir din topluluğu olarak sizin ümmetinizdir; ben de sizin rabbinizim. Şu halde bana kulluk edin" (dedik).[3]
93. Ama insanlar kendi aralarında birliği paramparça ettiler. Oysa hepsi bize dönecektir.
94. Bu durumda her kim mümin olarak dünya ve âhiret için yararlı işler yaparsa çabası asla inkâr edilmez, biz onu yazmaktayız.
95. Helâk ettiğimiz bir belde için artık dönüş imkânsızdır; onlar geri dönemeyeceklerdir.
96. Nihayet Ye'cûc ve Me'cûc (sedleri) açıldığı ve onlar her tepeden akın ettiği zaman;
97. Şaşmaz sözün gerçekleşmesi yaklaşmıştır; bir de bakarsın ki inkârcıların gözleri yerinden fırlamış! "Gerçekten biz, bu konuda gaflet içindeymişiz; daha da ötesi büsbütün zulme batmışız" diye yakınmaktadırlar![4]
98. Şüphe yok ki siz ve Allah'tan başka taptığınız tanrılar cehennem yakıtısınız, hepiniz oraya gideceksiniz.
99. Onlar tanrı olsalardı cehenneme gitmezlerdi. Oysa hepsi orada ebedî kalacaklardır.

---

1 Zekeriyyâ aleyhisselâm İsrâiloğulları'na gönderilmiş son peygamberlerden biri ve Hz. Yahyâ'nın babasıdır. Milâttan önce I. yüzyılda Kudüs'te yaşamış olan Zekeriyyâ peygamberle ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm'de verilen bilgiler, daha çok onun yaşlılık dönemine aittir.

2 İffetini koruduğu bildirilen kadın Hz. Meryem, oğlu da Hz. Îsâ'dır.

3 Allah Teâlâ farklı zaman ve bölgelerde dinini tebliğ etmek üzere birçok peygamber gönderdiğini haber verdikten sonra bunların tebliğ ettiği dinin Allah'ın birliği, yüceliği ve eşsizliği ilkesine dayanan tek bir din, o dine inananların da tek bir ümmet olduğunu bildirmiştir.

4 Ye'cüc ve Me'cûc'ün ne olduğu konusunda eski ve yeni birçok açıklama bulunmakla beraber bunların hiçbirinin sağlam ve ilmî bir dayanağı yoktur. Bugün dünyanın her köşesi keşfedilmiş olup maddî mânada demirle kapatılmış, bazı yaratıkların dünyaya yayılması bununla engellenmiş bir set de görülmemiştir. Bu sebeple âyetlerde geçen demir duvar ile engelleme ve zamanı gelince açılmanın gerçek mânasını bilinmeyenler (gayb) çerçevesinde kabul edip din hayatına yönelik mesajı bakımından şöyle bir yorum yapabiliriz: Allah'ın sâlih kulları ve peygamberleri büyük çabalarla kötüleri ve kötülüğü engellemişlerdir. İnsanların din ve ahlâktan uzaklaşmaları yüzünden bir zaman gelecek bu engeller kalkacak ve insanlık çeşitli ve yaygın bunalımlara, felâketlere mâruz kalacaktır.

100. Orada onlara sızlanıp inlemek düşer. Onlar orada başka bir şey işitmezler.
101. Daha önce bizden en güzel sonucun vaadini almış olanlara gelince, işte onlar cehennemden uzak tutulurlar.
102. Onlar cehennemin uğultusunu işitmezler, canlarının istediği nimetler içinde ebedî olarak kalırlar.
103. En büyük dehşet bile onları tasalandırmaz. Melekler onları, "İşte bu size vaad edilmiş olan (mutlu) gününüzdür" diyerek karşılar.[1]
104. O dehşet günü gökleri yazılı kâğıt tomarlarını dürer gibi düreriz. Yaratmaya başlamadan önceki hale döndürürüz. Sözümüz sözdür; biz bunu mutlaka yaparız.[2]
105. Andolsun zikirden sonra Zebûr'da da, "Yeryüzü iyi kullarıma kalacaktır" diye yazmıştık.[3]
106. İşte bunda, Allah'a kulluk eden topluluk için yeterli açıklama vardır.
107. Ve seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.[4]
108. De ki: "Bana ilâhınız bir tek ilâhtır diye vahyediliyor; siz hâlâ teslim olmayacak mısınız?"
109. Eğer yüz çevirirlerse de ki: "Ben gerçeği hepinize aynı şekilde açıkladım. Artık size vaad olunan şey yakın mı uzak mı bilmiyorum.
110. Şüphesiz Allah sözün açıkça söylenenini de bilir, gizli tuttuklarınızı da bilir.
111. Bilmiyorum, belki de azabın ertelenmesi sizi denemek ve bir zamana kadar sizi dünyadan nasiplendirmek içindir.

---

1 "En büyük dehşet", kıyametin kopması, öldükten sonra sûrun sesiyle dirilme ve mahşer günü hesap verme anlamlarıyla açıklanmıştır.

2 "Allah'ın mahlûkatı yaratmaya başlamadan önceki hale döndürmesi", ya her şeyi yok etmesi veya yok ettikten sonra yeniden eski haline getirmesidir.

3 Buradaki "zikir" Hz. Mûsâ'ya indirilen Tevrat'ı, "Zebûr" Dâvûd'a aleyhisselâma indirilen kitabı, "arz" da yeryüzünü veya kutsal Filistin yurdunu ifade etmektedir. Buna göre Allah Teâlâ, adı geçen kitaplarda ve Kur'an'da, dünyada kötülerin ve kötülüğün sürekli olamayacağını; iyiliğin asıl, kötülüğün ise ârızî olduğunu, "mülkün ancak iyilik ve adaletle payidar olacağını" bildirmiştir.

4 Kur'ân-ı Kerîm'de "âlemler" kavramı genellikle bütün varlıkları ifade edecek derecede geniş kapsamda kullanılmıştır. Bu durum göz önüne alınırsa, Resûlullah'ın "âlemlere rahmet" olarak nitelenmesi, onun getirdiği dinin, sadece insanlığı değil, bütün canlı ve cansız varlıklarıyla tabiatın esirgenmesini, korunmasını; herkesin ve her şeyin iyiliğini istememizi ve bu amaca uygun bir dünya görüşüne sahip olmamızı gerekli kılar. Peygamber efendimizin âlemlere rahmet olmasının bir sonucu olarak onun ümmeti de birbirini sevmeli, bütün insanlığın iyiliğini istemeli; hayvanları ve bitkileri sevmeyi; ekolojik çevreyi korumayı dahi görev bilmelidir.

112. Peygamber şöyle dedi: "Rabbim! Adaletinle hükmünü ver. Rabbimiz rahmândır. Asılsız iddialarınıza karşı yardımına sığınılacak da yalnız O'dur."

22. HAC SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 103, âyet sayısı 78'dir. Sûrenin üslûbu ve içeriği, bir kısmının Mekke, bir kısmının da Medine döneminde indiğini düşündürmektedir. Sûrenin adı olan hac kelimesi 27. âyette geçmektedir. Hz. İbrâhim'e Beytullah'ın yerinin gösterilmesinden ve hac ibadeti için insanlara çağrı yapılması buyruğundan söz edildiği için bu adı almıştır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Kıyamet sarsıntısı gerçekten büyük bir olaydır.

2. Onu göreceğiniz gün, her emzikli kadın emzirdiği çocuğu unutacak, her gebe kadın karnındaki çocuğu düşürecektir. Ve insanları sarhoş olmadıkları halde sarhoş gibi göreceksin; çünkü Allah'ın azabı (kıyametin dehşeti) çok çetindir![1]

3. Hal böyle iken insanlardan öyleleri vardır ki, bilgisi olmaksızın Allah hakkında tartışır ve her âsi şeytanın peşine takılır.

4. Şeytan hakkında şöyle yazılmıştır: Her kim şeytanı dost edinirse, o da onu yoldan çıkaracak ve alevli ateşin azabına sürükleyecektir.

5. Ey insanlar! Öldükten sonra dirileceğinizden kuşku duyuyorsanız şunu unutmayın ki, biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan, sonra belli belirsiz et parçasından yarattık ki size (kudretimizi) açıkça gösterelim; ve biz dilediğimizin rahimlerde belirli bir vakte kadar kalmasını sağlarız, sonra sizi bebek olarak çıkarırız, ki daha sonra yetişkinlik çağınıza erişesiniz. İçinizden kimi erken vefat ettirilirken kimi de önceden bildiklerini bilmez hale gelinceye kadar ömrün en düşkün çağına eriştirilir. Öte yandan yeryüzünü kupkuru ve cansız görürsün;

---

1 Âyetin son cümlesiyle, âhiretteki azabın bu yaşananlardan da çetin olacağının kastedildiği yorumu esas alınırsa meâli şöyle olur: "Fakat (bunun ardından gelecek olan) Allah'ın azabı çok zorlu olacaktır." Kaynaklarda, belirtilen sarsıntının haşir sonrası kıyamet sahnelerinden mi yoksa dünyanın sonu geldiğinde kıyamet alâmeti olarak görülecek hallerden mi olduğu üzerinde durulur. Âlimlerin çoğunluğu ikinci ihtimali daha güçlü bulmuşlardır.

üzerine yağmur indirdiğimizde ise (bir de bakarsın) canlanıp kabarır ve her cinsten güzel bitkiler çıkarır.[1]

6. Bu böyledir, çünkü Allah hakkın ta kendisidir, O ölüleri diriltir ve O'nun her şeye gücü yeter.

7. Kıyamet vakti şüphe yok ki gelip çatacaktır ve Allah kabirde yatanları diriltecektir.

8-9. İnsanlar içinde öyleleri vardır ki bilgisi, kılavuzu ve aydınlatıcı bir kitabı olmadığı halde, büyüklük taslayarak, başkalarını Allah yolundan saptırmak için Allah hakkında tartışır durur. Onun dünyadaki payı rezil rüsvâ olmaktır; kıyamet gününde ise ona yakıcı ateşin azabını tattıracağız.

10. (Ona şöyle denilecek:) "Bu, senin kendi ellerinle önceden yapıp ettiklerinden dolayıdır! Yoksa Allah kullarına asla zulmetmez."

11. Yine insanlar içinde kimileri vardır ki, Allah'a şartlı olarak kulluk eder; öyle ki kendisine bir iyilik denk gelirse bundan pek memnun olur, ama başına bir imtihan sıkıntısı gelse hemen yüz çevirir. Böyleleri dünyasını da âhiretini de yitirmiştir ve apaçık hüsran işte budur.[2]

12. Allah'ı bırakıp kendisine ne zarar ne de yarar sağlayabilen şeylere yalvarıp yakarır. Sapkınlığın en uç noktası da işte budur.

13. (Bir de) o, zararı yararından daha yakın olan varlıklara yalvarıp yakarır. O ne kötü bir dost ve ne kötü bir arkadaştır!

---

1 İnsanın yaratılış aşamaları toprak, nutfe, alaka ve belli belirsiz et parçası (mudga) şeklinde sıralanmıştır. Topraktan yaratılma ile insanoğlunun ilk atası Hz. Âdem'in yaratılışının kastedildiği görüşünün yanı sıra, insan vücudundaki elementlerle bedenin beslenmesi arasındaki ilişkiyi öne çıkaran yorumlar da vardır. Nutfenin Kur'an'da farklı bağlamda farklı anlamlarda kullanıldığı görülür. İnsanın meydana gelmesini sağlayan iki ana unsurdan erkeğin spermi veya bu spermin aşıladığı yumurta (zigot) mânasında anlaşılması mümkündür. Alak kelimesinin başka âyetlerdeki kullanımı ve embriyonik gelişmeye ilişkin bilgiler dikkate alındığında bu kelimeyle aşılanmış yumurtanın ana rahminin iç cidarına asılı vaziyetinin kastedildiği anlaşılmaktadır. "Et parçası" anlamındaki mudganın sıfatı olarak geçen ve "belli belirsiz" şeklinde çevirdiğimiz "muhallaka" ve "gayru muhallaka" hakkında tefsirlerde değişik açıklamalar yapılmıştır.

2 Allah'a kulluğu dünya hayatındaki rahatlık şartına bağlayan insanların tipik davranışları tasvir edilmekte, imanlarına pamuk ipliğiyle bağlı olan bu tür kimselerin işleri rast gittikçe Allah'a kulluk etmekten memnun oldukları, bir imtihan sıkıntısına mâruz kaldıklarında ise hemen bu statüden sıyrılmak istedikleri; bir başka ifadeyle, Allah'ın istediği gibi kul olmaya çalışmak yerine, kulluk ettikleri Tanrı'nın kendi istedikleri gibi olmasını bekledikleri anlatılmaktadır. Âyete göre böyle kimseler hem dünyalarını hem âhiretlerini yitirmişlerdir ve apaçık ziyan içindedirler. Âyetin "Allah'a şartlı olarak kulluk eder" şeklinde tercüme edilen kısmına, "Allah'a tereddütler içinde, tam inanmadan, sınırda, kıyıdan kıyıya kulluk eder" mânaları da verilmiştir.

14. Allah, iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanları altından ırmaklar akan cennetlere koyacaktır. Şüphesiz Allah dilediğini yapar.
15. Her kim Allah'ın ona (peygamberine) dünyada da âhirette de asla yardım etmeyeceğini düşünüyorsa, bir çaresini bulup göğe uzansın da (ona yapılan yardımı) kessin, sonra baksın, bulduğu çare öfkelendiği şeyi ortadan kaldırabilecek mi?[1]
16. İşte böylece biz onu apaçık âyetler olarak indirdik. Kuşkusuz Allah dilediğini doğru yola iletir.
17. Gerçek şu ki, iman edenler, Yahudiliği benimseyenler, Sâbiîler, Hristiyanlar, Mecûsîler ve şirke sapanların her biri hakkındaki hükmünü Allah kıyamet günü verecektir. Şüphesiz Allah her şeye tanıktır.[2]
18. Görmez misin göklerde ve yeryüzünde bulunanlar; güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu hep O'na secde etmektedir! Niceleri de azabı hak etmiştir. Allah'ın hakir kıldığı kimseyi onurlandırabilecek birisi yoktur. Kuşkusuz Allah dilediğini yapar.[3]

---

1 "Ona" zamiriyle kimin kastedildiğine ilişkin yorum, bu âyete mâna verirken belirleyici bir role sahip olmaktadır. Müfessirler genellikle bu zamirin Hz. Peygamber hakkında olduğu kanaatini benimsemişlerdir. Âyetin "bir çaresini bulup göğe uzansın da (ona yapılan yardımı) kessin" diye tercüme ettiğimiz kısımlarına farklı mânalar verilmiştir. Öyle anlaşılıyor ki burada emir kipi kullanılarak, gerçekleşmeyecek bir şarta bağlı ifadeyle muhatabın âciz düşürülmesi amaçlanmış; içlerinde inkârcılığın oluşturduğu kin ve psikolojik baskıdan bir türlü kurtulamayan kişilerin hangi yollara başvururlarsa vursunlar, son tahlilde yaptıklarının bir yarar sağlamayacağına ve dünyalarını da âhiretlerini de yitirmelerine sebep olacağına dikkat çekilmiştir.

2 Farklı inanç grupları arasındaki gerçek hükmün kıyamet günü Allah tarafından verileceği hatırlatılmaktadır. Bir dinin inanç esasları ve öğretilerinin, rasyonel olmayan, akla ve bilime aykırı olan taraflarını ortak akılla bilmek ve belirlemek mümkündür. Ancak, din konusu bilim konularından farklı olduğu ve her dinde iman belirleyici bir role sahip bulunduğu için dünya hayatında, bir dinin hak olduğunu bilimsel kesinlikle ispat eden ve ortak aklın kabule mecbur olacağı bir ölçüt, bir kanıt, bir ispat aracı bulunamayacak, nihaî ve kesin hüküm âhirette Allah tarafından açıklanacaktır.

3 Evrendeki zorunlu itaat yasaları uyarınca Allah'a boyun eğen varlıklara dikkat çekilmekte, insanların ise sınav ortamının icabı olarak hür iradeye sahip kılınmaları neticesinde topyekün bir teslimiyet ve itaat içinde olmadıkları, dolayısıyla birçok insan Allah'a itaat edip kurtuluşa ererken nicelerinin de azabı hak etmiş olacağı uyarısı yapılmaktadır. 19-25. âyetlerde yer alan tasvirlerde açıkça görüldüğü üzere, dünyadakinden başka bir hayat tanımayıp inkârcılıkta direnen ve rableri hakkında çekişme içine girenlerin öbür dünyadaki âkıbetleri pek acı olacaktır. İman edip Allah'ın hoşnutluğuna uygun davranışlarda bulunanların mükâfatı ise dünyada en cazip görünen nimetlere eriştirilmekten ibaret değildir. Çünkü onlar her türlü övgüye lâyık olan Allah katında en itibarlı mevkiye,

19. Şu ikisi rableri hakkında çekişip duran iki taraftır. Bunlardan inkârcı olanlar için ateşten giysiler biçilmiştir, başlarının üstünden de kaynar su dökülecektir.
20. Bununla karınlarının içindekiler ve derileri eritilir.
21. Onlar için bir de demirden sopalar vardır.
22. Istıraptan ötürü oradan çıkmaya her teşebbüs ettiklerinde oraya geri döndürülecekler ve onlara, "Tadın bakalım bu yakıcı azabı!" denilecek.
23. İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanları ise Allah altından ırmaklar akan cennetlere koyacaktır. Onlar orada altın bilezik ve incilerle süsleneceklerdir. Orada onların giysileri de ipektir.
24. Onlar sözün güzeline yöneltilmişler ve övgüye en lâyık olan Allah'ın yoluna iletilmişlerdir.[1]
25. İnkâr edenlere, insanları Allah yolundan ve -yerli olsun dışarıdan gelmiş olsun bütün insanlar için (ibadet yeri) yaptığımız- Mescid-i Harâm'dan alıkoyanlara ve her kim orada zulmederek haktan saparsa ona elem veren bir azap tattırırız.
26. İbrâhim'i Beytullah'ın bulunduğu yere yerleştirdiğimizde de şöyle demiştik: "Bana hiçbir şeyi ortak koşma; tavaf edenler, kıyamda duranlar, rükûa ve secdeye varanlar için evimi tertemiz tut.[2]
27. İnsanlara hac ibadetini duyur; gerek yaya olarak gerekse yorgun argın develer üzerinde uzak yollardan gelerek sana ulaşsınlar.[3]

Allah'ın yoluna iletilmiş ve sözlerin en güzeline yöneltilmişlerdir ki bu da mutlulukların en büyüğüdür.

1 25-37. âyetlerde Kâbe'nin Hz. İbrâhim zamanından beri insanlık için toplu bir ibadet mahalli olduğu hatırlatıldıktan sonra Hz. İbrâhim'in "beyt"in (Kâbe) bulunduğu yere yerleştirilmesinden, hacca çağrı ve haccın öneminden, adakların yerine getirilmesinden ve kurban ibadetinden söz edilmektedir (bu konularda ayrıca bk. Kâbe hakkında: Bakara 2/125-127; Âl-i İmrân 3/96-97; hac hakkında: Bakara 2/196-199; Tevbe 9/1-9; kurban hakkında: Âl-i İmrân 3/183; Mâide 5/27).

2 Âyetin "İbrâhim'i Beytullah'ın bulunduğu yere yerleştirdiğimizde" şeklinde çevirdiğimiz kısmına, "İbrâhim'e Beytullah'ın yerini gösterdiğimizde", "İbrâhim için Beytullah'ın yerini hazırladığımızda" mânaları da verilmiştir. Allah Teâlâ'nın, "Bana hiçbir şeyi ortak koşma" buyruğu Hz. İbrâhim'in şirk koştuğu anlamına gelmez; burada maksat Allah'a kulluk ederken, O'na ortak koşma anlamına gelecek her türlü davranıştan titizlikle sakınmak ve özellikle Kâbe'nin inşasına Allah rızâsı dışında bir amaç karıştırmamak gerektiğini hatırlatmaktır (Râzî, XXIII, 27).

3 Bu âyette ve devamında yer alan buyruklar bazı müfessirlere göre Hz. Muhammed'e hitap etmektedir. Hatta bazılarına göre 26. âyette Hz. İbrâhim'in Bey-

28. Böylece kendileri için faydalı olan şeyleri açık seçik görsünler ve Allah'ın onlara rızık olarak verdiği, belirlenen günlerde kesecekleri kurbanlık hayvanlar üzerine O'nun adını ansınlar. Artık onlardan hem kendiniz yiyin hem sıkıntı içindeki yoksulları doyurun.[1]
29. Sonra kalan hac fiillerini tamamlayıp temizlensinler, adaklarını yerine getirsinler ve o kadîm evi (Kâbe) tavaf etsinler."
30. Yapılması gereken işte budur. Kim Allah'ın koyduğu yasaklara saygı gösterirse bu, rabbi katında kendisi için çok hayırlı olur. Size vahiy ile (haramlığı) bildirilenlerin dışındaki hayvanları yemeniz helâl kılınmıştır. Öyleyse pislikten yani putlardan uzak durun ve asılsız sözden de kaçının.
31. Bunları, Allah'ın birliğine -şirke sapmadan- iman etmiş olarak yapın. Allah'a ortak koşan kişi, gökten düşüp parçalanan ve kuşların kapıştığı yahut rüzgârın ücra bir yere sürüklediği nesnelerden farksızdır.[2]
32. Evet, bu böyledir. Kim Allah'a ait nişânelere saygılı davranırsa, bu kalplerin takvâlı olmasındandır.
33. Onlarda sizin için belirli süreye kadar yararlar da vardır. Nihayet varacakları yer o kadîm evdir.[3]
34. Biz her ümmete kurban kesmeyi meşrû kıldık ki kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine Allah'ın adını ansınlar. Sonuç itibariyle hepinizin mâbudu tek bir tanrıdır. Şu halde yalnız O'na

---

tullah'ın bulunduğu yere yerleştirildiğinin hatırlatılmasından sonra gelen buyrukların muhatabı da Resûl-i Ekrem'dir.

1 Hac çağrısının sadece biçimsel bir anlayışla değerlendirilmemesi için haccın yararlarına dikkatli bir gözle bakılması istenmiştir. Genel olarak hayvan kesiminde ve özellikle kurban ibadetinde Allah'ın adının anılması, her türlü şirkten uzak durma bilincini koruma anlamı taşır (burada ve 34. âyette "kurbanlık hayvanlar" diye çevirdiğimiz "behîmetü'l-en'âm" tamlaması için ayrıca bk. Mâide 5/1; hayvanların kesimi konusunda bk. Mâide 5/3).

2 Bu âyette şirke saplanıp kalmış kişinin durumuyla ilgili olarak yapılan ve değişik biçimlerde açıklanan benzetmeden çıkan sonuç şudur: Allah'a ortak koşan insan seçkin konumunu yitirip bayağılaşır, yırtıcı kuşların didiklediği leş, rüzgârın savurduğu cansız vücut parçacıkları gibi olur; şirkte ısrarcı davranmanın insanı bir süre ortalıkta bırakıp bocalatması, sonunda helâke sürüklemesi kaçınılmazdır ("Hanîf kelimesi hakkında ayrıca bk. Bakara 2/135; Nahl 16/120-123; 32 ve 36. âyetlerde geçen ve "nişâneler" diye çevirdiğimiz "şeâir" kelimesi için bk. Mâide 5/2).

3 İlâhî-dinî şiârlar, nişâneler arasında kurbanlık hayvanlar gibi olanlardan (bk. 36. âyet) yeme, içme, binme şeklinde de faydalanılır. Ama bütün nişânelerin varacağı nokta, -hac ibadetinde O'nun evi olan Kâbe ile sembolleşen- Allah'tır. O'na kulluktur ve O'nu tefekkürdür (bk. 37. âyet).

teslimiyet gösterin. Sen de Allah'ın buyruklarına içtenlikle teslimiyet gösteren kimseleri müjdele!

35. Onlar öyle kimselerdir ki, Allah anıldığında kalpleri titrer, başlarına gelen musibetlere sabrederler, namazlarını özenle kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıklardan Allah yolunda harcarlar.

36. Biz o büyükbaş hayvanları da Allah'ın size nişânelerinden kıldık; sizin için onlarda nice yararlar vardır. Onlar (kesim için) sıraya dizildiklerinde üzerlerine Allah'ın adını anın, cansız halde yere serildiklerinde ise onlardan hem kendiniz yiyin hem de ihtiyacını gizleyen ve gizlemeyen yoksulları doyurun. İşte onları şükredesiniz diye sizin istifadenize verdik.

37. Onların ne etleri Allah'a ulaşır ne de kanları; O'na ulaşacak olan sadece sizin takvânızdır. İşte Allah onları sizin istifadenize verdi ki size doğru yolu göstermesinden ötürü O'nu tâzimle anasınız. İyilik yolunu tutanları müjdele![1]

38. Biliniz ki Allah iman edenleri korur. Şu da muhakkak ki Allah hiçbir haini, hiçbir nankörü sevmez.

39. Saldırıya uğrayanlara zulme mâruz kaldıkları için savaş izni verildi. Allah onları muzaffer kılmaya elbette kādirdir.

40. Onlar sırf "Rabbimiz Allah'tır" dediklerinden dolayı haksız yere yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah'ın, insanların bir kısmıyla diğer kısmını engellemesi olmasaydı, manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler -ki oralarda Allah'ın adı çokça anılır- yıkılır giderdi. Allah kendi dinine yardım edenlere muhakkak yardım edecektir. Kuşkusuz Allah güçlüdür, mutlak galiptir.[2]

---

1 Âyette bütün kulluk davranışlarının ortak ilke ve amacına kurban örneğinden hareketle dikkat çekilmektedir. Bütün ibadetler kulun kendini olgunlaştırması, hayatını anlamlandırması ve yüce yaratıcısına yaklaşması tarzında üstün amaçlarla yapılmalıdır; Cenâb-ı Allah'ın buna ihtiyacı yoktur, ihtiyacı olan kuldur. Şu halde ibadetlerde dinen belirlenen forma sadık kalmak da Allah'ın iradesine boyun eğme mânası taşıdığı için değerlidir; bu biçimler asıl amaçtan kopmadığı sürece değerini koruyabilir, aksi takdirde içi boş birer kalıp haline gelir.

2 39 ve 40. âyetler birlikte değerlendirildiğinde, inanç özgürlüğünü ve dinin icaplarını yaşama serbestisini sağlama hedefinin, savunma hazırlıklarını ve karşı saldırıyı haklı kılan sebeplerin başında geldiği söylenebilir (bu konuda ayrıca bk. İslâm'ın savaş konusuna bakışı hakkında: Bakara 2/190-193; savaşın "dinde zorlama olamayacağı" ilkesi açısından değerlendirilmesi hakkında: Bakara 2/256; Kur'an'da "öldürme" emrinin geçtiği ifadeler hakkında: Tevbe 9/5; Kur'an'da "cihad" kavramı ve savaşla ilişkisi hakkında: Nisâ 4/84, 95; Mâide 5/35).
Taberî bu âyetin "eğer Allah'ın, insanların bir kısmı ile diğer kısmını engellemesi olmasaydı" şeklinde tercüme ettiğimiz kısmı hakkındaki başlıca yorumları aktardıktan sonra, burada özel bir durumun kastedildiğine dair bir açıklama

41. Onlar öyle kimselerdir ki, kendilerine bir yerde egemenlik versek, namazı kılarlar, zekâtı verirler, iyiliği emrederler ve kötülükten alıkoymaya çalışırlar. İşlerin sonu Allah'a varır.

42-44. Şayet seni yalancılıkla itham ediyorlarsa bilesin ki senden önce Nûh, Âd ve Semûd kavimleri, İbrâhim'in kavmi, Lût'un kavmi ve Medyen halkı da (peygamberlerinin bildirdiklerini) yalan saymışlardı. Aynı şekilde Mûsâ da yalancılıkla itham edilmişti. Ben ise o inkârcılara biraz süre tanıdım ve sonra onları kıskıvrak yakaladım. Hadlerini bildirişim nasıldı bir bilsen!

45. Nitekim zulme dalmışken helâk ettiğimiz nice beldeler var ki evlerinin duvarları çatıları üzerine yıkılmış, ıpıssız kalmıştır. Şimdi oralarda kullanılamaz hale gelmiş nice kuyular, (harap olmuş) nice görkemli köşk var!

46. Yeryüzünde hiç dolaşmıyorlar mı ki ibret almış kalplere yahut işitmiş kulaklara sahip olsunlar! Şu bir gerçek ki gözler körleşmez, fakat göğüslerdeki kalpler körleşir.

47. Onlar senden azabın çabuk gelmesini istiyorlar. Allah vaadinden asla dönmez. Bilinmeli ki, rabbinin katındaki bir gün sizin saymakta olduklarınızın bin yılı gibidir.[1]

48. Nice belde var ki, ahalisi zulme dalmış olduğu halde onlara biraz süre verdim, sonra da onları kıskıvrak yakaladım. Dönüş yalnız banadır.

49. De ki: "Ey insanlar! Ben sizin için sadece apaçık bir uyarıcıyım."

50. İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar için bağışlanma ve çok değerli nimetler vardır.

---

bulunmadığına göre âyeti kapsamlı biçimde anlamanın uygun olacağını belirtir. Buna göre âyeti yorumlarken, Allah'ın, O'nun birliğine inananlara, putperestlere karşı mücadele gücü vermesi, topluma bireylerinin birbirlerine haksızlık etmelerini önleyen bir yönetim nasip etmesi, tanıklık vb. hukukî yolları göstererek hak sahiplerinin hak gaspı yapan tarafa karşı korunmasını sağlaması gibi durumları göz önünde bulundurmak gerekir (XVII, 174-175).

1 "Rabbinin katındaki bir gün sizin saymakta olduklarınızın bin yılı gibidir" ifadesi hakkında ve bununla azabın çabuk gelmesini isteyenler arasında nasıl bir fikrî bağlantı bulunduğu hususunda değişik yorumlar yapılmıştır. İlk dönem âlimlerinden, buradaki "gün"den maksadın, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günlerden bir gün yahut âhiret günleri veya kıyamet günü olduğu yönünde rivayetler bulunmaktadır (bk. Taberî, XVII, 183-184). Esed'in belirtilen bu izahlardan bir kısmıyla örtüşen şu yorumu bize de uygun görünmektedir: İnsanın "zaman" ya da "süre"den anladığı şeyin Allah'a göre bir anlamı yoktur. Çünkü O, zamandan münezzehtir, zamanın ötesindedir, başlangıcı ve sonu yoktur. O'nun için -insanların hesaplamalarına göre- ha bir gün ha 1000 yıl aynı şeydir (II, 680; krş. Meâric 70/4).

51. Âyetlerimize karşı birbirleriyle yarışırcasına çaba harcayanlar ise cehennemliktir.
52. Senden önce hiçbir resul ve nebî göndermedik ki, o bir temennide bulunduğunda şeytan ille de onun arzularına bir şeyler katmaya kalkışmasın. Fakat Allah şeytanın katmaya çalıştığını iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini (onun kalbine) sağlam olarak yerleştirir. Allah hakkıyla bilmekte, hikmetle yönetmektedir.[1]
53. Bunu Allah, şeytanın kattığını kalplerinde hastalık bulunanlar ve yürekleri katılaşmış olanlar için sınama vesilesi kılmak için yapar. Şüphesiz zalimler derin bir ayrılığa düşmüşlerdir.
54. Bu bir de, kendilerine ilim verilenlerin, onun rabbin tarafından gelmiş kesin gerçek olduğunu anlamaları, ona iman etmeleri ve böylece bütün kalpleriyle ona bağlanmaları için yapar. Muhakkak ki Allah iman edenleri dosdoğru bir yola iletir.
55. İnkâr edenler ise, kıyamet kendilerine ansızın gelinceye veya sonu olmayan günün azabı kendilerini yakalayıncaya kadar Kur'an hakkında hep şüphe içinde kalacaklardır.
56. O gün hükümranlık yalnız Allah'ındır; onlar arasında hükmünü verir. İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapmış olanlar, nimetlerle dolu cennetlerde olacaklardır.[2]
57. İnkâr edip âyetlerimizi yalan sayanlara ise alçaltıcı bir azap vardır.
58. Allah yolunda hicret ettikten sonra öldürülen yahut ölenlere gelince, Allah onları pek güzel bir nimetle ödüllendirecektir. Allah rızık verenlerin elbette en hayırlısıdır.

---

1 Beşer olması dolayısıyla peygamber de, görevini yürütürken zihninden bazı düşünceler ve gönlünden birtakım arzular geçirebilir. Ama bunlar bir peygambere yaraşmayacak düşünce ve temenniler olamaz. Âyetten, ilâhî mesajı insanlara iletme ve onları bu doğrultuda eğitme görevi verilen peygamberlerin -bu konularda hata yapıp insanları yanlış yönlendirmekten korunmaları için- şeytanın fitnesi ile sınanmaktan istisna edildikleri; bu görevi yapanların, son tahlilde, -beşer de olsalar- şeytan kaynaklı bir bildirimde bulunmalarının mümkün olmadığı, dinî bildirim çerçevesinde tebliğ ettikleri her şeyin ilâhî kontrol altında bulunduğu anlaşılmaktadır.

2 Dünyada geçici güç, itibar ve servetle başkaları üzerinde hâkimiyet kurmuş olanların burada ulaştıkları yargıların ve buna göre yaptıkları uygulamanın gerçek bir değere sahip olmadığı, asıl kıymet ifade eden yargının mahşer günü Allah tarafından verileceği; daha önce sınav ortamının gereği olarak yine O'nun iradesiyle elde edilmiş olan sınırlı egemenliklerin o gün tamamen sona ereceği ve mutlak hükümranlığın yalnız Allah'a ait olduğunu herkesin anlayacağı bildirilmekte; ardından da Cenâb-ı Allah'ın vereceği hüküm ve bunun sonuçları hakkında hatırlatmalar yapılmaktadır.

59. Allah mutlaka onları hoşnut olacakları bir yere koyacaktır. Kuşkusuz Allah hakkıyla bilendir, halîmdir.
60. Böyledir; her kim kendisine yapılana misliyle karşılık verir, sonra yine haksız bir saldırıya uğrarsa Allah ona mutlaka yardım eder. Allah çok bağışlayıcı, çok yarlığayıcıdır.[1]
61. İşte böyle; Allah geceyi gündüze, gündüzü de geceye katar. Allah her şeyi işitir ve görür.
62. Böyledir; çünkü Allah hakkın ta kendisidir, O'nun dışında yalvarıp taptıkları ise bâtılın ta kendisidir. Ve şüphe yok ki yüce olan, ulu olan yalnız Allah'tır.
63. Görmüyor musun ki, Allah gökten su indiriyor da yeryüzü yemyeşil oluveriyor! Kuşkusuz Allah latîftir, her şeyden haberdardır.[2]
64. Göklerde ve yerde ne varsa hep O'nundur. Şüphe yok ki kimseye muhtaç olmayan, her türlü övgüye lâyık olan yalnız Allah'tır.
65. Görmüyor musun ki, Allah yeryüzündekileri ve O'nun emriyle denizde akıp giden gemileri sizin hizmetinize verdi! Kendi izni olmadıkça yerkürenin üzerine düşmemesi için göğü tutan da O'dur. Şüphesiz Allah insanlara çok şefkatli, çok merhametlidir.
66. Size hayat veren, sonra sizi öldürecek ve sonra sizi diriltecek olan da O'dur. İnsan gerçekten pek nankördür.[3]

---

1 Bazı müfessirler bu âyetin iniş sebebi olarak şu olayı zikrederler: Bir grup müşrik muharrem ayında bir müslüman topluluğu ile karşılaşmış ve "Nasıl olsa Muhammed'in adamları haram aylarda savaşmazlar" deyip onlara saldırmaya yeltenmişlerdi. Müslümanlar onları uyardıkları halde niyetlerinden vazgeçmediler. Müslümanlar bu haksız saldırıya karşılık verip onları mağlûp ettiler. Olayın duyulması üzerine Medine'deki bazı müminler haram aylarda savaşmış olmaktan ötürü onları kınayan sözler sarfettiler, bunun üzerine âyet indi ve onların haklılığını tescil etti (Taberî, XVII, 195; Şevkânî, III, 526).

2 Latîf, Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) biri olup "kullarına lutfuyla muamele eden, bütün gizlilikleri ve incelikleri bilen" gibi anlamlara sahiptir.

3 63-66. âyetlerde, gökten inen suyun yeryüzünü yeşertmesinden, insanlara pek çok kolaylıklar sağlayan deniz araçlarının hareketine ve olağan bir durum olarak algıladığımız yer-gök dengesine kadar evrendeki bütün yasaların, dengelerin ve oluşların hep Cenâb-ı Allah'ın dilemesine ve yaratmasına bağlı bulunduğuna dikkat çekilmekte; "görmüyor musun" sorusuyla, sıradan gibi düşündüğümüz bu durum ve olaylara, onların arkasındaki yüce kudreti farkeden bir bakış yapmamız istenmektedir. 66. âyette belirtildiği üzere, Allah'ın bu büyük nimetlerine ve engin merhametine rağmen insanoğlu nankör davranmakta ısrar eder. Başka âyetlerden de anlaşıldığı üzere, bütün insanlar nankör davranmaz, rabbine şükretmesini bilenler de vardır; fakat burada, basîret sahibi kimselerin ayan beyan görebilecekleri nimetleri görmezden gelme şeklindeki yaygın beşerî zaafa değinilmektedir (âyetlerde verilen örnekler için ayrıca bk. Bakara 2/22, 29, 164; Ra'd 13/2; İbrâhîm 14/32-34; Nahl 16/10-11, 14-16, 65; İsrâ 17/66).

67. Biz her ümmet için uyacakları dinî kurallar koymuşuzdur. Boşuna bu konuda seninle tartışmasınlar ve sen rabbinin yoluna çağrıda bulunmaya devam et! Sen hakka götüren doğru bir yol üzerindesin.[1]
68. Şayet seninle yine tartışmaya çalışırlarsa şöyle de: Yapıp ettiklerinizi en iyi bilen Allah'tır.
69. Hakkında ihtilâf edip durduğunuz hususlarda kıyamet günü Allah aranızda hükmünü verecektir.
70. Bilmez misin ki, Allah gökte ve yerde ne varsa hepsini bilir! Bunların hepsi bir kitapta kayıtlıdır. Kuşkusuz bu, Allah için çok kolaydır.
71. Onlar Allah'ı bırakıp O'nun, kendileri hakkında hiçbir delil indirmediği ve hiç bilgi sahibi olmadıkları varlıklara tapıyorlar. O zalimlerin asla yardımcıları olmayacaktır.
72. Kendilerine âyetlerimiz açık açık okunduğunda, inkârcıların yüzlerindeki hoşnutsuzluğu hemen farkedersin. Kendilerine âyetlerimizi okuyanlara neredeyse saldıracaklar. Onlara de ki: "Şimdi size bundan daha vahim olanı haber vereyim mi? Cehennem! Allah onu inkâr edenler için belirledi. Ne kötü bir sondur o!"
73. Ey insanlar! Size bir misal verilmekte; dinleyin onu: Allah'tan başka kendilerine yalvarıp yakardıklarınız var ya, hepsi bunun için bir araya gelseler bile bir sinek yaratamazlar! Hatta sinek onlardan bir şey kapsa, onu dahi ondan kurtaramazlar. İsteyen de âciz, kendinden istenen de![2]
74. Onlar Allah'ı gereği gibi tanımadılar. Şüphesiz Allah çok güçlüdür, mutlak galiptir.[3]

---

1 "Dinî kurallar" şeklinde çevirdiğimiz mensek kelimesi "kurban kesme ibadeti, kurban kesme yeri veya kurban kesme usulü" mânalarına geldiği gibi, "ibadet mahalli, ibadet şekli ve din" anlamında da kullanılır. 34. âyetin bağlamı genel olarak müfessirleri bu kelimeyi kurban kesme ibadeti ile irtibatlandırmaya yöneltmiş olmakla beraber, bu âyette birbirinden farklı yorumlar yapılmıştır.

2 Sahte tanrıların ve onlara tapanların durumunu özlü biçimde ortaya koyan bu temsilî anlatımda, öncelikle muhataplar bir an için, aklî muhâkemelerini kısıtlayan ön yargılardan ve esiri oldukları alışkanlıklardan sıyrılıp akıllarını kullanmaya, verilen örneği can kulağıyla dinlemeye davet edilmektedir. Örnek şudur: Allah'tan başka kendilerine tapılan, yalvarılan bütün varlıklar birleşseler yine de bir sinek dahi yaratamazlar, hatta onlar sineğin kapıp götürdüğünü bile geri alma kudretine sahip değildirler. Kendinden istenen âcizdir, çünkü temizliği ve bakımı için dahi başkasına muhtaçtır; isteyen de âcizdir, çünkü yalvardığı varlığın kendisine bile hayrı yoktur, o halde isteyen de eli boş kalmaya mahkûmdur. Buradaki misalin kimin tarafından verildiğine dair değişik yorumlar yapılmış olmakla beraber, genellikle bunun Allah tarafından getirilmiş bir misal olduğu kabul edilir.

3 "Allah'ı gereği gibi tanımama" ifadesi, O'na gereğince kulluk etmeme ve O'na lâyık olduğu biçimde tâzimde bulunmama, Allah'ın verdiği nimetlerin kıyme-

75. Allah meleklerden de elçiler seçer, insanlardan da. Şüphesiz Allah her şeyi işitmektedir, görmektedir.
76. Onların önlerindekini de arkalarındakini de bilir. Bütün işler Allah'a döndürülür.
77. Ey iman edenler! Rükû edin, secdeye kapanın, rabbinize ibadet edin, dünya ve âhiret için faydalı işler yapın ki kurtuluşa eresiniz.
78. Allah yolunda, gerektiği gibi cihad edin. Sizi O seçti ve size din konusunda hiçbir güçlük yüklemedi; ceddiniz İbrâhim'in dininde olduğu gibi. O size hem daha önce hem de bu Kur'an'da "müslümanlar" adını verdi ki peygamber size şahitlik etsin, siz de insanlara şahitlik edesiniz. Haydi namazı kılın, zekâtı verin ve Allah'a sımsıkı bağlanın. Sizin mevlânız O'dur. O ne güzel mevlâdır ve ne iyi yardımcıdır.[1]

23. MÜ'MİNÛN SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 74, âyet sayısı 118'dir. Sûrenin adı 1. âyette geçmektedir. Başlıca konuları inananların üstün nitelikleri, insanın anne karnındaki oluşum süreci, bazı peygamberler hakkında ibretli bilgiler, Mekke putperestlerinin, Allah'ın yaratıcı gücünü kabul etmelerine rağmen O'na ortak koşmaları ve âhirete inanmamaları, bunların âhiretteki acıklı durumları, pişmanlıklarıdır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Müminler kesinlikle kurtuluşa ermiştir;
2. Ki onlar, namazlarında derin bir saygı hali yaşarlar;
3. Anlamsız, yararsız şeylerden uzak dururlar;
4. Zekâtı verirler;
5. İffetlerini korurlar;

---

tini bilmeme, putlara ve süflî arzulara kulluk etme gibi anlamlarla açıklanmıştır (ayrıca bk. En'âm 6/91).

1 Hz. İbrâhim'in dinine yapılan gönderme, başta tevhid olmak üzere dinin temel ilkeleriyle ilgili olup, Hz. Muhammed'in getirdiği dinin kendine özgü hükümlerinin bulunduğunda şüphe yoktur. "Ki Peygamber size şahitlik etsin, siz de insanlara şahitlik edesiniz" ifadesini şöyle açıklamak mümkündür: Gerektiği gibi cihadın, dindarlığın, müslümanlığın nasıl olacağını Hz. Peygamber size fiilen göstersin, öğretsin, hakka tanıklık eden bir örnek kişilik olsun; siz de ona tâbi olarak bütün insanlara örnek şahsiyetler, hakikatin tanıkları olun (Elmalılı, V, 3424). Bakara sûresinin 143. âyetinde "ümmet"in özelliği üzerinde durulduğu için ümmetin tanıklığına, burada ise "din"in özelliğinden söz edildiği için Hz. Peygamber'in tanıklığına öncelik verilmiştir (İbn Âşûr, XVII, 352).

6. Sadece eşleriyle veya ellerinin altında olanlarla (câriyelerle) yetinirler, bundan dolayı da kınanacak değillerdir.
7. Ama her kim bunun ötesine geçmek isterse işte haddi aşanlar onlardır.
8. Yine o müminler emanetlerine ve ahidlerine sadakat gösterirler;
9. Namazlarını titizlikle eda ederler.
10. İşte vâris olacaklar bunlardır;
11. Firdevs cennetine vâris olacaklar ve orada onlar ebedî kalacaklardır.
12. Gerçek şu ki biz insanı çamurdan alınmış bir özden yaratıyoruz;
13. Sonra onu sağlam bir korunakta nutfe haline getiriyoruz.
14. Ardından nutfeyi (döllenmiş yumurta) alakaya (rahimde asılıp beslenen embriyo) çeviriyor, alakayı şekilsiz et (görünümünde) yapıyor, bu etten kemikler yaratıyor, daha sonra da kemiklere adale giydiriyoruz; nihayet onu bambaşka bir yaratık halinde inşa ediyoruz. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah çok yücedir.[1]
15. Sonra siz bunun ardından mutlaka öleceksiniz.
16. Sonra da kıyamet gününde tekrar diriltileceksiniz.
17. Andolsun biz üstünüzde yedi yol yarattık. Biz yaratılanlardan habersiz değiliz.[2]
18. Gökten uygun ölçüde su indirir, onu arzda tutarız. Kuşkusuz bizim onu gidermeye de gücümüz yeter.[3]

---

1 12-14. âyetlerde geçen "yaratıyoruz, getiriyoruz" gibi fiillerin âyetlerdeki asılları geçmiş zamanlıdır. Kur'an'da verilen bilginin kesinliğine işaret etmek gibi bazı sebeplerle şimdiki, gelecek veya geniş zaman yerine geçmiş zaman fiilinin kullanıldığı bilinmektedir. Burada her bir insanın yaratılış süreci anlatıldığı için ilgili fiillerin şimdiki zaman şekliyle çevrilmesi uygun görüldü.
12. âyetteki sülâle kelimesinin burada insan bedeninin oluşumuna yarayan topraktaki organik ve inorganik maddeler, besinler için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Erkeğin sperminin rahim kanalında kadının yumurtasını döllemesinden sonra insanın bu ilk maddesi, âyette "sağlam korunak" deyimiyle ifade edilen rahme gelir. Nutfe ile bu aşamadaki döllenmiş hücre (zigot) kastedilmektedir. Bu hücrelerin rahim cidarındaki asılı vaziyetine âyette alaka denilmiştir. Rahimde gelişimini sürdüren embriyo, önce şekilsiz etimsi bir parçaya (mudga) dönüşür; zamanla kemikler oluşur, kemikler kas, damar ve sinirlerle, bunlar da deriyle kaplanarak bedenin oluşumu tamamlanır.

2 "Yedi yol" ile ilgili değişik yorumlardan, bize göre en isabetli olanı, bunları belli gezegenin yörüngelerin yörüngeleri olduğu veya "birçok yörünge" anlamında çokluk ifade ettiğidir.

3 Bir önceki âyette Allah'ın, kendi yarattıklarından habersiz olmadığı belirtilmişti. O'nun, ilmi ve hikmetiyle evreni düzen içinde kurduğunu ve yaşattığını gösteren en ilgi çekici kanıtlardan biri olarak yağmur olayı, bu olayın etkisi ve hayata katkısı hatırlatılmakta, bu konudaki ilâhî yasalardan bazısına işaret edilmektedir. Bunlardan biri yağmurun "uygun ölçüde" indirilmesidir. Râzî, bu-

19-20. O su sayesinde sizin için, çok sayıda meyvelerin bulunduğu, yiyip beslendiğiniz hurma bahçeleri, üzüm bağları; kezâ Sînâ dağında yetişen, hem yağ hem de yiyenlerin ekmeğine katık veren bir ağaç (zeytin ağacı) meydana getiririz.
21. Sizin için hayvanlarda da alınacak ders vardır. Size onların karınlarında oluşan nesneden içiriyoruz; onlardan sağladığınız başka birçok fayda da var, etleriyle besleniyorsunuz.
22. Onların üzerinde ve gemilerde taşınıyorsunuz.[1]
23. Andolsun ki Nûh'u da kavmine gönderdik de, "Ey kavmim!" dedi, "Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka bir tanrınız yoktur. İsyan etmekten sakınmıyor musunuz?"
24. Kavminin inkâra sapmış ileri gelenleri dediler ki: "Bu adam, içinizde üstün olmak isteyen, sadece sizin gibi sıradan bir insandır. Eğer Allah (elçi göndermek) isteseydi herhalde bir melek gönderirdi. Biz geçmiş atalarımızdan böyle bir şey duymadık.
25. Bu adam olsa olsa cin çarpmış biridir; bir süre onu gözetim altında tutun."
26. Nûh, "Rabbim! Bunların beni yalancılıkla suçlamalarına karşı bana yardım et!" dedi.
27. Bunun üzerine ona şöyle vahyettik: "Bizim gözetimimiz altında ve bildirdiğimiz şekilde gemiyi yap. Buyruğumuz geldiğinde sular coşup yükselmeye başlayınca her cinsten birer çift hayvan ile kendileri aleyhinde hüküm kesinleşmiş olanların dışındaki aileni gemiye al; ama o haksızlığa sapmış olanlar konusunda sakın bana bir şey söyleme! Onlar kesinlikle boğulacaklar!
28. Yanındakilerle birlikte sen de gemiye yerleştiğinde, 'Bizi bu zalimler topluluğundan kurtaran Allah'a hamdolsun!' de.
29. Yine de ki: 'Rabbim! Beni bereketli bir yere indir; en uygun şekilde indirip yerleştiren sensin.'

---

radaki "ölçü"nün, yağmur suyunun insan, hayvan ve bitkilerin yararlanmasına en uygun kıvamda ve saflıkta olduğuna delâlet ettiğini belirtirken (XXIII, 88) Elmalılı, suyun terkibindeki ölçülülüğe; buharlaşma, yoğunlaşma gibi fiziksel olaylardaki yasalara ve bütün bunların tesadüfen olmayıp ilâhî hikmet ve inâyetin sonucu olduğuna dikkat çekmektedir (V, 3441).

1 "Hayvanlar" diye tercüme ettiğimiz 21. âyetteki en'âm kelimesi genellikle koyun sürüsü veya deve, sığır gibi büyükbaş evcil hayvanlar için kullanılır. Bu iki âyette süt ve etlerinden beslenmek, nakil aracı olarak kullanmak gibi yollarla insanların bu hayvanlardan istifade ettikleri hatırlatılıyor; onların bu şekilde yararlı kılınmasının bir tesadüf olmayıp Allah'ın planlı bir yaratmasıyla gerçekleştiğine, bu lutufların sahibine şükretmek gerektiğine dikkat çekiliyor.

30. Kuşkusuz bu anlatılanlarda ibretler vardır; muhakkak ki biz bunlarla insanları sınarız.[1]
31. Sonra onların ardından başka bir nesil meydana getirdik.
32. Bunların arasından da kendilerine, "Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. İsyan etmekten sakınmıyor musunuz?" diyen bir elçi gönderdik.
33. Bu elçinin kavminden olup da inkâra sapan, âhirete ulaşmayı yalan sayan, dünya hayatında kendilerine refah verdiğimiz hatırlı kişiler halka şöyle dediler: "Bu da olsa olsa sizin gibi sıradan bir insan. Sizin yediğinizden yemekte, içtiğinizden içmektedir.
34. Sizin gibi sıradan bir insana uyacak olursanız o zaman herhalde kaybedenlerden olursunuz.
35. O size, ölüp de toprak ve kemik yığını haline gelmişken tekrar hayat alanına çıkarılacağınızı mı söylüyor?
36. Bu size söylenenler gerçek olmaktan çok çok uzak!
37. Gerçek olan sadece şu yaşadığımız dünya hayatıdır. Ölür ve yaşarız. Bir daha da diriltilecek değiliz.
38. O, Allah hakkında sadece yalanlar düzüp koşan bir adamdır. Biz ona inanmıyoruz."
39. O peygamber şöyle dedi: "Rabbim! Bunların beni yalancılıkla suçlamalarına karşı bana yardım et!"
40. Allah buyurdu ki: "Pek yakında onlar mutlaka pişman olacaklar!"
41. Nitekim kaçınılmaz bir âkıbet olarak onları o korkunç ses yakalayıverdi; böylece sel süprüntüsüne çevirdik onları! Zalimlerin canı cehenneme![2]

---

1 İnsanlığın atalarından olan Hz. Nûh'un davetinin ve insanlık tarihinde büyük yeri olan Nûh tûfanının ibret verici yanlarının bulunduğu bildirilmektedir. Bunların başında Nûh'un ilk tebliğinin tevhide dair olması gelir. Nitekim sonraki bütün peygamberlerin ilk davası da tevhid inancını yerleştirmek olmuştur.

2 Eski müfessirlerin bir kısmı, bu âyetlerde sözü edilen neslin Semûd kavmi, onlara gönderilen peygamberin de Sâlih aleyhisselâm olduğu kanaatindedirler. Anılan peygamberin davet ettiği tevhid ilkesi, esasen bütün peygamberlerin gerçekleştirmeye çalıştıkları ortak davadır. Her devirde peygamberlere karşı mücadele verenler olmuştur. Genellikle eşraftan hali vakti yerinde olan bu zorba gruplar, hak peygamberin davetini kendi toplumsal statüleri ve ekonomik çıkarları için tehlikeli görmüşler; özellikle yapıp ettiklerinden dolayı sorumlu tutulacaklarını bildiren, böylece toplumda mutlak bir hak ve adalet bilincinin uyanmasını hedefleyen âhiret inancıyla ilgili tebliğleri reddetmişlerdir. Söz konusu âyetlerde de peygamberlerin yaşadığı ortak bir tecrübenin dile getirildiği görülmektedir. Bu âyetlerde sözü edilen inkârcı zümrenin iddiaları Kur'ân-ı Kerîm'de muhtelif vesilelerle cevaplandırılıp reddedildiği için burada bir defa daha tekrarlanmasına gerek görülmemiştir.

42. Sonra onların ardından başka nesiller getirdik.
43. Hiçbir ümmet kendi ecelinin ne önüne geçebilir ne de (ondan) sonraya kalabilir.
44. Sonra birbiri ardından elçilerimizi gönderdik. Her bir ümmete kendi peygamberi geldikçe hep onu yalancılıkla suçladılar; biz de onları birbiri peşinden tarihe gömdük, onları ibret hikâyelerine dönüştürdük. İnanmayanların cehenneme kadar yolu var!
45-46. Sonra Mûsâ ve kardeşi Hârûn'u, âyetlerimizle ve apaçık bir delil ile Firavun'a ve onun önde gelen adamlarına gönderdik. Fakat onlar büyüklük tasladılar. Zaten onlar herkese tepeden bakan bir topluluktu.
47. Nitekim şöyle dediler: "Soydaşları bize kölelik ederlerken bizden farklı olmayan bu iki adama mı inanacağız!"
48. Böylece onları yalancılıkla itham ettiler, sonuçta helâk edilenler arasına onlar da katıldı.
49. Gerçek şu ki, belki İsrâiloğulları yollarını düzeltirler diye Mûsâ'ya kitabı vermiştik.[1]
50. Meryem oğlu ile annesini de bir mûcize yaptık; ikisini de kalmaya elverişli, kaynak suyu bulunan yüksekçe bir yere yerleştirdik.[2]
51. Ey peygamberler! Tertemiz nimetlerden yiyip için, güzel işler yapın. Kuşkusuz ben yaptıklarınızı eksiksiz bilmekteyim.
52. Biliniz ki, sizin şu ümmetiniz bir tek ümmettir, ben de sizin rabbinizim. Onun için yolumdan çıkmaktan sakının.[3]
53. Ama insanlar, aralarındaki inanç bağlarını keserek gruplara ayrıldılar. Her kesim kendi inancını beğenmektedir.
54. Şimdi sen onları bir süre için gaflet ve dalâletleri içinde kendi hallerine bırak![4]

---

1 Meâldeki "İsrâiloğulları" kelimesinin âyetteki karşılığı "onlar" zamiridir. Bazı meâllerde bu zamirin Firavun ve çevresini ifade ettiği anlamına gelecek şekilde çeviriler yapılmıştır (meselâ bk. Esed, II, 695). Ancak bu tercih yanlıştır. Çünkü âyette "... kitabı (Tevrat) verdik" buyuruluyor. Hz. Mûsâ Mısır'da iken henüz Tevrat indirilmemişti; Tevrat, Mısır'dan döndükten sonra Sînâ'da indi.

2 Meryem'in bâkire iken hamile kalması ve Îsâ'nın babasız dünyaya gelmesi mûcize olduğu için burada onların bu durumuna metinde "âyet" (delil, mûcize, işaret) kelimesiyle atıfta bulunulmuştur.
Îsâ ve annesinin yerleştirildiği bildirilen yerin neresi olduğu hakkında Kudüs'teki İlya, Ramallah, Mısır, Dımaşk gibi farklı yerlerden söz edilmektedir.

3 "Bir tek ümmet"ten maksat, aynı inanç ve değerler üzerinde birleşmiş topluluktur. Burada ümmet kelimesinin din anlamında kullanıldığı da belirtilmektedir. Zira ilâhî dinler, zamana ve şartlara göre bazı uygulama farklılıkları taşısalar da evrensel itikad, ibadet ve ahlâk ilkelerinde birleşmişlerdir.

4 Âyette, putperestliğin sonunun yaklaştığına işaret vardır. Nitekim bu sûrenin inmesinden bir süre sonra müslümanlar Medine'ye göçüp bağımsızlıklarını kazanmışlar ve bu olay putperestler için sonun başlangıcı olmuştur.

55-56. Sanıyorlar mı ki, onlara mal ve evlâtlar verirken yalnızca iyilikleri için çırpınıyoruz! Hayır, onlar işin farkına varamıyorlar.
57. Rablerine olan derin saygılarından dolayı sorumlu davrananlar;
58. Rablerinin âyetlerine inananlar;
59. Rablerine ortak tanımayanlar;
60. Verdiklerini, rablerine dönecekleri inancından dolayı kalpleri ürpererek verenler;
61. İşte bunlar iyiliklere koşup, bu uğurda yarışırlar.
62. Biz hiç kimseyi gücünün yettiğinden fazlasıyla yükümlü kılmayız. Katımızda hakkı söyleyen bir kitap vardır, onlara haksızlık edilmez.[1]
63. Hayır! O inkârcıların kalpleri bu hususta tam bir bilgisizlik karanlığı içindedir, onların bunlar dışında da hep yapıp durdukları nice (kötü) işleri vardır.[2]
64. İçlerinden refah ve bolluk içinde olanları, sonunda cezalandırmaya başladığımızda bakarsın ki onlar feryadı basarlar.
65. Bugün boşuna sızlanmayın! Çünkü siz, bizden yardım göremeyeceksiniz!
66-67. Zira âyetlerimiz size okunurdu da ona arkanızı dönerdiniz; gece sohbetleri yaparken büyüklük taslayarak onun hakkında hezeyanlar savururdunuz.
68. Onlar bu söz (Kur'an) üzerinde hiç düşünmezler mi? Yoksa kendilerine, daha önce atalarına gelmeyen bir şey mi geldi?
69. Yahut kendi peygamberlerini daha tanımadılar da, o yüzden mi onu inkâr ediyorlar?
70. Veya onda bir çeşit cinnet bulunduğunu mu söylüyorlar? Bilâkis o, kendilerine gerçeği getirmiştir, ama onların çoğu gerçeği sevmiyorlar.
71. Eğer hak onların keyfî arzularına uysaydı muhakkak ki gökler, yer ve bunlarda bulunanların düzeni bozulurdu. Hayır! Biz onlara şan ve şereflerini getirdik, fakat onlar kendi şereflerine sırt çevirmektedirler.[3]

---

1 "Hakkı söyleyen kitap", genellikle "amel defteri" olarak açıklanmıştır. Âyette, bu belgenin insanların dünyada yaptıkları hakkında tamamen gerçekleri içereceği, insanların haksızlığa uğramasına yol açacak hiçbir hatalı bilgi taşımayacağı bildirilmektedir.

2 İnkârcıların kalplerinin "tam bir bilgisizlik karanlığı içinde" bulunduğu şey, bir önceki âyetin belirttiği "hakkı söyleyen kitap" veya müminlerin, 57-61. âyetlerde özetlenen üstün nitelikleridir.

3 Hak kelimesi, özetle Allah'ın hem evrenin düzenini belirleyen hem de insan eylemlerinin nasıl olması gerektiğini bildiren yasalarını ifade eder. Âyete göre bu yasalar objektiftir; mutlaktır; insanların keyfî arzularına göre değişmez; en küçük bir sapma göstermeden ilâhî irade nasıl tayin ettiyse öylece işler. Cenâb-ı Hakk'ın bu temel kanunu dolayısıyladır ki, bir inkârcı işini gerektiği şekilde ya-

72. Sen onlardan bir karşılık mı istiyorsun ki! (İstemezsin, çünkü) rabbinin vereceği karşılık daha hayırlıdır; O, rızık verenlerin en üstünüdür.
73. Gerçek şu ki sen onları dosdoğru bir yola çağırıyorsun.
74. Âhirete inanmayanlar ise ısrarla yoldan sapmaktalar.
75. Eğer onlara merhamet edip de içine düştükleri sıkıntıyı gidersek yine de taşkınlıklarına dalıp bocalamaya devam ederler.
76. Andolsun biz onları ağır sıkıntılara soktuk da yine rablerine boyun eğmediler, hâlâ da O'na yakarmıyorlar.
77. En sonunda üzerlerine çok şiddetli bir azap kapısı açtığımızda bir de görürsün ki onlar bu durumda tam bir şaşkınlık ve ümitsizlik içine düşmüşlerdir.[1]
78. Sizi gözler, kulaklar ve akıllarla donatan O'dur. Ne de az şükrediyorsunuz!
79. Sizi yeryüzünde yaratıp yayan da O'dur. Nihayet O'nun huzurunda toplanacaksınız.
80. Yaşatan da öldüren de O'dur. Gece ile gündüzün yer değiştirmesi de O'nun eseridir. Artık aklınızı kullanmayacak mısınız?[2]
81. Buna rağmen onlar hâlâ eskilerin dediklerine benzer şeyler söylüyorlar.
82. Diyorlar ki: "Sahi biz, ölüp de toprak ve kemik yığını haline gelmişken mi, yeniden mi diriltilecekmişiz?

---

parsa Allah onu başarıya ulaştırır, bir mümin işini iyi yapmazsa onu da başarıdan mahrum eder. Aksi halde âlemde düzenden, hak ve adaletten söz edilemezdi. Tefsirlerde bu âyetteki zikir kelimesine çoğunlukla bizim tercih ettiğimiz "şan ve şeref" mânası verildiği gibi "açıklama, hatırlatma" anlamına gelebileceği de belirtilmiştir. Her iki anlamda da Kur'ân-ı Kerîm kastedilmiştir.

1 Bir yoruma göre "çok şiddetli azap"tan maksat, putperestlerin Bedir Savaşı'nda uğradıkları yenilgidir (Taberî, XVIII, 45); çünkü bu onların müslümanlar karşısındaki ilk yenilgisiydi. Buradaki azap ile putperestlerin çekeceği âhiret azabının, Mekke'nin fethiyle uğradıkları büyük yenilginin veya kıtlık ve kuraklık gibi ekonomik felâketlerin kastedildiği de söylenmiştir.

2 78-80. âyetlerde Allah'ın birliğini ve gücünü yansıtan olgulardan üçüne değinilmektedir. Bunların ilki, insanın bilgi yetenekleriyle donatılması, ikincisi insanoğlunun yeryüzünde yaratılıp türetilmesi, üçüncüsü de gece-gündüz değişimidir. Bu kanıtların ilki bilgi olayına, ikincisi insanın biyolojik ve antropolojik gelişmesine, üçüncüsü de kozmolojiye dairdir. Bunların en önemlisi bilgi konusu olduğu için Allah'ın insana bu konudaki lutfu en başta hatırlatılmış, bundan dolayı O'na şükretmek gerektiğine işaret edilmiştir. Kuşkusuz buradaki şükrün anlamı, insana bilme gücünü veren kudreti tanıyıp bilgi vasıtalarını, O'nun iradesi yönünde, veriliş amacına en uygun ve en üretken bir şekilde kullanma anlamına gelir. 80. âyetin sonundaki, "Artık aklınızı kullanmayacak mısınız?" şeklindeki ifade de bunu göstermektedir.

83. Doğrusu daha önce de hem bize hem atalarımıza böyle bir vaadde bulunulmuştu. Ama bu, geçmiştekilerin masallarından başka bir şey değildir."
84. De ki: "Biliyorsanız söyleyin, bu dünya ve onda bulunanlar kime aittir?"
85. "Allah'a" diyecekler. "O halde düşünmez misiniz?" de.
86. "Peki yedi göğün rabbi, yüce arşın rabbi kimdir?" diye sor.
87. "Bunlar Allah'ın" diyecekler. "O halde Allah'a saygınız yok mu?" de.
88. "Biliyorsanız söyleyin, bütünüyle varlığın yönetimi elinde olan, kendisi her şeyi koruyup kollayan, fakat kendisi korunmaya muhtaç olmayan kimdir?" de.
89. "Yönetim Allah'ın" diyecekler. "O zaman nasıl olup da böyle büyülenmiş gibi davranıyorsunuz?" de.[1]
90. Doğrusu biz onlara hakkı bildirdik, onlar ise kesinlikle yalancıdırlar.
91. Allah asla çocuk edinmemiştir. O'nunla beraber başka bir tanrı da yoktur; aksi taktirde her tanrı kendi yarattıklarını alıp bir tarafa çekilir ve mutlaka o tanrılardan biri diğerine baskın gelmeye çalışırdı. Doğrusu Allah o müşriklerin yakıştırdıkları şeylerden münezzehtir.[2]
92. Allah görünmez âlemi de duyularla algılanan âlemi de bilmektedir. O, putperestlerin kendisine ortak saydığı şeylerden çok uzaktır.
93. De ki: "Rabbim! Eğer onların tehdit edildiği hali bana göstereceksen;
94. Bu durumda beni zalimler topluluğunun içinde bulundurma rabbim!"
95. (Resulüm!) Onları tehdit ettiğimiz durumu sana göstermeye elbette ki kādiriz.
96. Sen kötülüğü en güzel bir tutumla sav. Onların yakıştırdıkları şeyleri biz çok iyi biliyoruz.
97. Ve de ki: "Rabbim! Şeytanların gizli kışkırtmalarından sana sığınırım.
98. Onların yanımda bulunmalarından da sana sığınırım rabbim!"[3]

---

1 Fahreddin er-Râzî'ye göre 84-90. âyetlerin birinci amacı, inkârcıların yeniden dirilmeyi imkânsız gören iddialarını reddetmek; ikincisi de Allah'tan başka tanrı olmadığını kanıtlamaktır (XXIII, 115-116).

2 Müşrik Araplar, melekleri Allah'ın kızları sayar, putlarının tanrısal güçlere sahip olduğunu ileri sürerlerdi. Âyette Araplar'ın bu bâtıl telakkileri reddedilmektedir.

3 Bazı müfessirler "şeytanların kışkırtmaları" ifadesini, insana kontrolünü kaybettiren "öfke krizi" olarak açıklamışlarsa da; bu ifade öfke; cinsel istek, yeme içme vb. ihtiyaçları haram yollardan karşılama gibi her türlü günah işleme eğilimle-

99-100. Nihayet onlardan birine ölüm gelip çatınca, "Rabbim! Beni geri gönder de, geride bıraktığım dünyada iyi işler yapayım" der. Hayır! Onun söylediği bu söz boş laftan ibarettir. Önlerinde, yeniden diriltilecekleri güne kadar bir berzah vardır.[1]
101. Sûra üflendiğinde artık ne aralarındaki akrabalık bağları işe yarayacak ne de birbirlerine soru sorabilecekler!
102. O zaman kimlerin tartıları ağır gelirse işte bunlar kurtuluşa ermiş olacaklar.
103. Tartıları hafif gelenler ise kendilerini ziyan etmiş olanlardır. Onlar cehennemde ebedî kalacaklar.
104. Ateş yüzlerine vuracak, orada dudakları çekilmiş, dişleri görünür bir halde bulunacaklar.
105. Size âyetlerim okunurdu da onları yalanlardınız değil mi?
106. Derler ki: "Rabbimiz! Kötü yanımıza yenildik; biz bir sapkınlar topluluğu olduk.
107. Rabbimiz! Bizi buradan çıkar; eğer (çıkar da) bir daha eskiye dönersek, artık belli ki biz zalim insanlarız."
108. Allah buyurur ki: "Yıkılın karşımdan! Ve artık bana bir şey söylemeyin!"
109. "Kullarım arasında, 'Rabbimiz! Biz iman ettik; bizi affet, bize acı! Sen merhametlilerin en üstünüsün' diyen bir kesim de şüphesiz vardı.
110. Ama siz (ey müşrikler), işte onları alaya aldınız; sonunda bu tutumunuz size beni hatırlamayı unutturdu. Hep gülerdiniz onlara."
111. "Bugün de ben onlara sabretmelerinin karşılığını veriyorum. Onlar hakikaten muratlarına ermişlerdir."[2]

---

rini içermektedir. Hz. Peygamber'in bu tür eğilimlere kapılması düşünülemez. Bu sebeple söz konusu ifadeler, onun şahsında ümmetine yöneltilmiş emirlerdir.

1 Bu iki âyette, hayatları son bulup dünya ile ilgili bütün bağları kopan, arzuları tükenen ve ancak bu noktada akılları başlarına gelen inkârcıların ümitsizlikleri ve pişmanlıkları dile getirilmektedir.
Bu âyetler, eski Hint dinlerine ve Eflâtun felsefesine kadar uzanan, zaman zaman günümüzde bile bazı sözde ilim adamları tarafından savunulan reenkarnasyon (tenâsüh) inancını açıkça reddetmektedir.
Sözlükte "engel, ayırıcı, aralık" anlamına gelen berzah kelimesi, ölümle başlayıp yeniden dirilme vaktine kadar sürecek olan dönem veya -biri dünya hayatının son bulduğuna, diğeri âhiret hayatı için yeniden dirilmenin gerçekleştiğine işaret olmak üzere- iki defa üflenecek olan iki sûr arasında geçecek süre olarak açıklanmıştır.

2 105-111. âyetlerde inkârcıların âhiretteki yargılanmalarından bir sahne verilmektedir. İnkârcıların bütün kötülükleri, öncelikle âyetleri inkâr etmeleriyle başladığı için bu suçun altının özellikle çizildiği görülmektedir. İnkârcıların verdiği cevap gerçeğin tam ifadesidir: "Kötü yanımıza yenildik; biz bir sapkınlar topluluğu olduk." Demek ki inkâr ve isyanları nefsânî arzularına, çıkar kay-

112. Allah, "Yeryüzünde kaç yıl kaldınız?" diye sorar.
113. "Bir gün veya günün bir bölümü kadar kaldık; işte, saymakla görevli olanlara sor" derler.
114. Allah buyurur: "Pek kısa bir süre kaldınız; keşke bunu (dünyada iken) bilmiş olsaydınız!"
115. Sizi sırf boş yere yarattığımızı ve sizin artık huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?[1]
116. Gerçek egemenliğin sahibi olan Allah yüceler yücesidir. O'ndan başka tanrı yoktur. O, şerefli arşın sahibidir.
117. Her kim Allah ile birlikte başka bir tanrıya taparsa -ki bu hususta hiçbir kanıtı olamaz- muhakkak surette o kişinin hesabı rabbinin katında görülecektir. Şu bir gerçektir ki inkârcılar iflah olmayacak!
118. (Resulüm!) De ki: "Bağışla ve acı rabbim! Sen merhametlilerin üstünüsün."[2]

24. NÛR SÛRESİ

İndiği yer Medine, iniş sırası 102, âyet sayısı 64'tür. Adını 35 ve 40. âyetlerde geçen "nur"dan almıştır. Sûrenin başlıca konuları şunlardır: Bazı yasak fiillerin cezaları, görgü kuralları, köle ve hizmetçilere karşı iyi davranmanın gerekliliği, Allah'ın doğru yolu göstermesi ve imana giden yola ışık tutmasıyla ilgili temsilî açıklamalar, Allah'ın büyüklüğü ve eşsiz nitelikleri, O'na kulluk edenlere sevgisi ve ödülleri.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Bu, indirdiğimiz, hükümlerini belli ve kesin kıldığımız bir sûredir. Düşünesiniz diye onun içinde apaçık âyetler gönderdik.

---

gılarına, beşerî zaaflarına yenilmelerinin sonucuydu. Bu yüzden "Bizi buradan çıkar!" feryatları da karşılıksız kalacaktır.

1 Bütün insanlığa hitap eden bu âyet, insanın sorumlu bir varlık olarak yaratılışının en veciz ifadesi olup bu sorumluluk onun aynı zamanda yüksek değerini de ifade eder. Çünkü diğer bütün canlılar yok olup giderken, yalnız insanoğlu ebedî yaşama imkânına sahip olacak, âyette işaret edildiği gibi bu da âhirette gerçekleşecektir.

2 Bu son âyetler, sûrenin bütünü içinde ele alınan Allah'ın birliği ve yüce kudreti ile âhiret hayatının gerçekliği konularında insanlara uyarılarda bulunmaktadır. Sûrenin son âyeti, Resûlullah'ın şahsında müminlere, bu kadar büyük bir kayıptan koruması için Allah Teâlâ'nın sonsuz bağış ve merhametine sığınmayı telkin etmektedir. Çünkü O'nun şefkati ve himayesi olmadan hiçbir hayırlı işi başarmamız mümkün değildir.

2. Zina eden kadın ile zina eden erkeğin her birine yüz sopa vurun. Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dinini uygulama hususunda o ikisine karşı merhamet duygusuna kapılmayın. Mü'minlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun.[1]
3. Zina eden erkek ancak zinakâr veya müşrik bir kadınla evlenir, zina eden kadınla da ancak zinakâr veya müşrik bir erkek evlenir. Bu müminlere haram kılınmıştır.[2]
4. İffetli kadınlara iftira atan, sonra da dört şahit getiremeyen kimselere seksen sopa vurun ve artık onların şahitliklerini asla kabul etmeyin. İşte onlar yoldan çıkanların ta kendileridir.
5. Bundan sonra tövbe edip hallerini düzeltenler müstesna. Allah çok bağışlayıcıdır, çok esirgeyicidir.
6-7. Eşlerine zina suçlamasında bulunup da kendilerinden başka tanıkları olmayanların her birinin tanıklığı, dört kere, doğru söylediğine Allah'ı tanık göstermesi; beşinci olarak da, "eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın lânetine uğramasını" söylemesidir.
8. İftiraya uğrayan kadının dört kere, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna Allah'ı tanık göstermesi kendisini ceza görmekten kurtarır.
9. Kadının beşinci tanıklık ifadesi, "eğer kocası doğru söyleyenlerden ise kendisinin Allah'ın gazabına uğramayı dilemesi" olacaktır.[3]
10. Allah'ın size lütfu ve rahmeti ulaşmasaydı ve Allah tövbeleri devamlı kabul eden hüküm ve hikmet sahibi olmasaydı haliniz nice olurdu?
11. O iftirayı atanlar içinizden bir gruptur. Bunu kendiniz için kötü sanmayın, aksine bu hakkınızda hayırlıdır. Onların her biri işlediği günahı yüklenecektir. İçlerinden günahın büyüğünü üstlenen için ise büyük bir azap vardır.
12. Bunu işittiğiniz zaman mümin erkekler ve kadınların birbiri hakkında hüsn-i zan beslemeleri ve "Bu apaçık bir iftiradır" demeleri gerekmez miydi?
13. Bu iddialarına dört şahit getirseler ya! Şahit getiremiyorlarsa onlar, Allah nezdinde yalancıların ta kendileridir.

---

1 Tefsircilerin ve fıkıhçıların çoğu buradaki cezanın bekârlar hakkında olduğunu, evlilerin zinasında ise -sünnet deliline dayanarak- recm uygulanacağını belirtmişlerdir. Şu var ki, Nisâ sûresindeki ilgili âyetlerinden (4/15-16, 25), recmin had olmadığı anlaşılmaktadır.

2 Zina bütün ilâhî dinlerde haramdır, bu sebeple ancak dinsizler ve müşrikler zina edenle evlenmekte bir sakınca görmeyebilirler. Zina etmiş olan bir mümin tövbe ederse yapacağı evlilik bakımından âyetin kapsamına girmez.

3 İffetli kadınlara zina iftirası atanların cezası seksen sopadır. Şayet koca böyle bir isnatta bulunursa, mülâ'ane denilen ve âyette açıklanan yeminleşme yapılır.

14. Eğer dünyada ve âhirette Allah'ın lütfu ve rahmeti hep sizinle olmasaydı içine daldığınız günah yüzünden size büyük bir azap gelecekti.
15. Çünkü siz, iftirayı dilden dile yayıyor, hakkında bilgi sahibi olmadığınız bir şeyi ağızlarınızla söylüyorsunuz; bunu da önemsiz sanıyorsunuz; halbuki Allah katında o büyük bir şeydir.
16. O kulağınıza geldiğinde "Bunu konuşmak bize yakışmaz, fesübhânal-lah, bu apaçık bir iftiradır" deseydiniz ya!
17. Eğer gerçek müminlerseniz Allah size, bir daha asla böyle bir şey yapmamanızı öğütlüyor.
18. Allah size âyetleri açıklıyor; Allah ilim ve hikmet sahibidir.
19. Müminler arasında ahlâksızlığın yaygınlaşmasını isteyenlere dünyada ve âhirette can yakıcı bir ceza vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz.
20. Ya Allah'ın size lütfu ve rahmeti ulaşmasaydı, ya Allah çok şefkatli, çok merhametli olmasaydı![1]
21. Ey iman edenler! Şeytanın adımlarına uymayın. Kim şeytana ayak uydurursa bilsin ki, o edepsizliği ve kötülüğü emreder. Allah'ın lutfu ve rahmeti sizinle olmasaydı içinizden hiçbir kimse günahtan asla arınamazdı, fakat Allah dilediğini arındırır; Allah her şeyi işitmekte ve bilmektedir.
22. İçinizden yardım sever ve zengin olanlar akrabaya, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere artık bir şey vermeyeceğiz diye yemin

---

1 11-20. âyetlerin atıfta bulunduğu olayın özeti şudur (Müslim, "Tevbe", 56): Hz. Peygamber hicretin 5. yılında Müreysî' (Benî Mustalik) seferine çıkarken Hz. Âişe'yi de yanına almıştı. Daha önce peygamber eşlerinin başkalarıyla ancak perde arkasından görüşüp konuşmalarıyla ilgili emir gelmiş bulunduğundan (Ahzâb 33/53) Hz. Âişe, deve üzerine kurulmuş perdeli mahfede (hücre) seyahat ediyordu. Dönüşte Medine'ye yaklaşıldığında bir yerde istirahat edilmiş ve gece hareket emri verilmişti. Bu sırada Hz. Âişe ihtiyacını gidermek için biraz uzaklaşmış, yerine geldiğinde değerli bir kolyesinin düşmüş olduğunu farketmiş, aramak için tekrar gitmiş, epeyce aradıktan sonra bulup dönmüştü. Bu arada görevliler Hz. Âişe'nin kapalı mahfesini kaldırıp deveye yüklemişler, onun mahfenin içinde olmadığını anlayamamışlardı. Hz. Âişe en doğru olanı yapmış, beklemeye koyulmuş, beklerken uyku bastığı için de uyuyakalmıştı. Birliğin arkasını emniyete almak ve toparlamak üzere görevlendirilmiş bulunan Safvân isimli sahâbî konaklama yerinden geçerken bir karartı görmüş, yakınına geldiğinde onun Hz. Âişe olduğunu anlayınca "innâ lillâh..." diye seslenerek uyandırmış, devesini çökertip kendisi biraz uzaklaşmış, Hz. Âişe deveye binmiş, yola koyulmuşlar ve öğle üzeri istirahat etmekte olan kafileye yetişmişlerdi. Hadise bundan ibaret olduğu halde başta meşhur münafık Abdullah b. Übey b. Selûl olmak üzere küçük bir grup olayı kötü yorumlayarak olmadık bir iftira ürettiler: Hz. Âişe ile Safvân arasında çirkin bir olay yaşandığını söylediler ve bunu halk içinde yaymaya başladılar. Bir süre sonra gelen yukarıdaki âyetler Hz. Âişe'yi akladı.

etmesinler. Bağışlasınlar, hoş görsünler; Allah'ın sizi bağışlamasını arzu etmez misiniz? Allah çok bağışlayıcıdır, çok esirgeyicidir.[1]

23. İmanlı, saf ve namuslu kadınlara iftira atanlar dünyada ve âhirette lânetlenmişlerdir, onlara büyük bir ceza vardır.

24. O ceza gününde dilleri, elleri ve ayakları, yapıp ettikleri hususlarda aleyhlerine tanıklık edecektir.

25. O gün Allah onlara hak ettikleri cezayı tastamam verecektir ve onlar Allah'ın apaçık gerçek olduğunu anlayacaklardır.

26. Pis şeyler pis olanlar içindir, pis olanlar da pis şeylere lâyıktır. Temiz şeyler temiz olanlar içindir, temiz olanlara da temiz şeyler yakışır. Onlar, iftiracıların kendileri hakkında söylediklerinden uzaktırlar; onlar için bir bağışlama, değerli bir nasip vardır.[2]

27. Ey iman edenler! Kendinizi tanıtıp izin almadan ve içinde oturanlara selâm vermeden kendi evlerinizden başka evlere girmeyin. Sizin için daha iyi olanı budur; umulur ki düşünüp anlarsınız.

28. Eğer o evlerde bir kimse bulamazsanız -size izin verilmedikçe- oralara girmeyin. Size "Kabul edemiyoruz, dönün" denirse hemen dönün; bu sizin için daha nezih bir davranıştır. Allah bütün yaptıklarınızı bilmektedir.

29. İçinde kimsenin oturmadığı ve kendinize ait eşya bulunan evlere girmenizde sizin için bir sakınca yoktur. Allah açıkladığınızı da bilir, gizlediğinizi de![3]

---

1 11. âyette anlatılan iftiranın başını Abdullah b. Übey çekmiş, birkaç kişi de bu çirkin iftiranın yayılmasına sebep olmuşlardı. Bunlardan biri, Hz. Ebû Bekir'in halasının oğlu olup kendisine devamlı yardımda bulunduğu Mistah idi. Kızı hakkındaki iddianın iftiradan ibaret olduğu kesinleşince Hz. Ebû Bekir, bu nankör yakınına artık yardım etmeyeceğine yemin etti. Bu âyet nâzil olunca da, "Vallahi Allah'ın beni bağışlamasını arzu ederim, bunu her şeye tercih ederim" diyerek yeminini bozdu ve yardıma devam kararı aldı.

2 İman, ahlâk ve diğer evrensel değerler bakımından iyi olan kimselerin davranışları ve ilişki kurdukları kimseler, yararlandıkları nesneler de iyi, kötü olanlarınki ise kötü olur. Hayat tecrübesi de bu kuralın doğru olduğunu ortaya koymaktadır. Bu âyette iki önemli işaret vardır: 1. İnsanlar kimlerle düşüp kalktıklarına dikkat etmelidirler. Dedikodu, gıybet, iftira, edepsizlik gibi çirkin şeyler yapan edepsizliği normalleştirecek davranışlarda bulunan kimselerle düşüp kalkanlar da giderek onlara benzerler. 2. Hz. Peygamber Allah'ın sevgili kulu ve elçisi, ümmetin sevgi ve ahlâk rehberi, insanlığa rahmet müjdesi bir kâmil insandır. Onun eşlerinin de kendi ölçülerinde erdemli ve kâmil olmaları gerekir. Allah, resulünü ahlâksızlarla dost ve beraber olmaktan korumuştur. Bu gerçek de Hz. Âişe'nin yapılan iftiradan berî olduğuna bir başka kanıt olmaktadır.

3 Başkalarına ait mekânlara girip çıkmada bazı gerekli kurallara riayet edilmezse kötü zan ve şüphe dahil birçok problem ve kötülüğe yol açılmış olur. 27-29. âyetler tarihî şartlarda bu kuralların güzel örneklerini vermektedir.

30. Mümin erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Bu onlar için daha arındırıcıdır. Allah onların bütün yaptıklarından haberdardır.
31. Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Açıkta kalanlardan başka süslerini göstermesinler. Başörtülerini yakalarının üzerinden bağlasınlar. Kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, müslüman kadınları, hizmetlerinde bulunan köleleri ve câriyeleri, cinsel arzusu bulunmayan erkek hizmetçiler, kadınların cinselliklerinin farkında olmayan çocuklar dışında kimseye süslerini göstermesinler. Yürürken, gizledikleri süsleri bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey müminler! Hepiniz Allah'a tövbe edin, umulur ki kurtuluşa erersiniz![1]
32. İçinizden evli olmayanları, köle ve câriyeleriniz arasından da elverişli olanları evlendirin. Yoksulluk içinde iseler Allah lütfu ile onları ihtiyaçtan kurtarır. Allah'ın hazinesi geniştir, her şeyi bilmektedir.[2]
33. Evlenme imkânı bulamayanlar, Allah lutfundan ihtiyaçlarını giderinceye kadar iffetlerini korusunlar. Bedelini ödeyerek hür olmak isteyen köle ve câriyelerinizin -kendilerinde hayır görürseniz- tekliflerini kabul edin. Allah'ın size verdiği maldan da onlara verin. Namuslu yaşamak isterlerse, dünya hayatının geçici menfaatini elde etmek için

---

1 Ailenin korunabilmesi için vazgeçilmez şart karşılıklı sadakat, güven ve iffettir. İnsanoğlunun en güçlü güdülerinden biri olan cinsel arzunun (şehvet) meşrû yollardan yani evlilik birliği içinde tatmin edilmesine izin verilmiş, meşrû olmayan yollardan tatmin ise ayıp ve günah sayılarak yasaklanmıştır. Aileyi korumak için iffet ve sadakati öngören Kur'an, bunları sağlamak ve korumak için yalnızca zinayı değil, insanı zinaya götürebilecek şehvetle bakma, koklama, dokunma gibi adımları da yasaklamıştır. Bu sûrede zikredilen zinanın ve iffetlilere iftiranın cezası, lânetleşme usulü; ayrıca namusla ilgili konularda dedikodu yapmanın, ahlâksızlığa karşı umursamazlık kazandıracak davranışların kınanması, başkalarının evlerine izinsiz girip çıkmanın yasaklanması hep iffetin ve ailenin korunmasına yönelik tedbirlerdir. Buradaki emir ve yasakların "tavsiye niteliğinde mi yoksa kesin ve bağlayıcı mı" olduğu sorusuna cevap aranırken göz önünde tutulması gereken önemli husus, zina ile yasaklanan davranış arasındaki sebep-sonuç veya etkileşim ilişkisidir. "Açıkta kalanlardan başka" ifadesi, ilgili âyetler ve hadislerin izin verdiği, ihtiyacın kaçınılmaz kıldığı "el, yüz, ayaklar" olarak yorumlanmıştır. "Başörtülerini yakalarının üzerinden bağlasınlar" emri de baş, boyun ve gerdanın kapanması gereken yerler arasında bulunduğunu göstermektedir.

2 Toplum aileyi kurmaya ve korumaya yardımcı olmalıdır. Servet sahipleri ve sivil toplum kurumları, evlilik çağı geldiği halde yoksulluk yüzünden evlenemeyen kimselere yardım ödevlerini yerine getirirlerse yoksulluk bir evlenme engeli olmaktan çıkar.

câriyelerinizi fuhuş yapmaya zorlamayın. Kim onları zorlarsa bilinsin ki Allah, onların zorlanmaları sebebiyle bağışlayıcıdır, esirgeyicidir.[1]

34. Size, gerektiği gibi açıklayan âyetler, sizden önce gelip geçenlerden misaller ve kötülükten sakınanlar için öğütler indirdik.

35. Allah göklerin ve yerin nûrudur. Onun nûrunun misali, içinde kandil bulunan bir kandilliktir. Kandil bir cam içindedir, cam inciyi andıran bir yıldızdır; (bu kandil) doğuya da batıya da ait olmayan, yağı neredeyse ateş dokunmasa bile ışık veren mübarek bir zeytin ağacından yakılır. Nûr üstüne nûr. Allah nûruna dilediğini kavuşturur. Allah insanlar için misaller veriyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir.[2]

36. Allah'ın yapılmasına ve içinde isminin anılmasına izin verdiği evlerde, akşam sabah Allah'ı tenzih ederek anarlar;

37. Ticaretin de satımın da kendilerini Allah'ı anmaktan, namazı hakkıyla kılmaktan ve zekâtı vermekten alıkoyamadığı, gözlerin ve gönüllerin dehşetle sarsılacağı bir günden korkan kişiler;

38. Anarlar ki, Allah kendilerini, yaptıklarından daha güzeli ile ödüllendirsin, daha fazlasını da lutfundan versin. Allah dilediğini hesapsız rızıklandırır.[3]

---

1 Câhiliye döneminde uygulanan câriyelerin fuhuş yapmaya zorlanması şeklindeki çirkin geleneği yasaklayan Kur'an, daha köklü çözüm köleliğin uygun süre içinde kaldırılması olacağı için, bunun yollarından birini daha devreye sokuyor; bedelini ödemek suretiyle hür olmak isteyen köle ve câriyelerin bu taleplerinin kabul edilmesini emrediyor. Zekât gelirinden, kölelerin hürriyete kavuşturulması için pay ayrıldığını, gönüllü harcamalarda da müminlerin bu hususa teşvik edildiğini biliyoruz (bk. Bakara 2/177; özellikle Tevbe 9/60). Burada da zenginlere, bedelini ödeyerek hür olmak isteyen köle ve câriyelere yardımcı olmaları emrediliyor. "Kendilerinde hayır görürseniz" şartı, hürriyet sözleşmesi talep eden kölenin maddî ve mânevî durumunun hür olarak yaşama ve kendi ayakları üzerinde durmaya elverişli olmasıdır.

2 Allah'ın "göklerin ve yerin nûru" olması ile ilgili yorumlar içinde bize göre en uygun olan ikisi şunlardır: 1. Kur'an ve Peygamber'i de ihtiva eden ilâhî hidayet. 34. âyette Allah'ın apaçık âyetlerinden söz edildikten sonra bu benzetmenin yapılmış olması bu yorumu desteklemektedir. 2. Allah'ın varlığı. Çünkü O'nun varlığı zorunludur, ezelî ve ebedîdir, her şey O'na râcidir, her şeyi dilediği an var eden de yok eden de O'dur. O olmasaydı yaratılmışlar olmazdı, O'nun her an yaratması olmasaydı hiçbir şeyin iğreti varlığı devam ve zuhur etmezdi.

3 36-38. âyetlerde birtek şeyin diğerine benzetilmesinden ziyade, bir grup nesne ve ilişkinin diğer gruba benzetilmesinden ibaret olan güzel bir temsil sanatı vardır, bir yerde toplanıp Kur'an okuyan, müzakere eden ve onunla düşünen insanların aydınlanması temsil yoluyla anlatılmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Bir topluluk, Allah'ın evlerinden birinde bir araya gelip Allah'ın kitabını okudukları ve aralarında müzakere ettikleri (ortak akıl ile anlamaya çalıştıkları) sürece üzerlerine durmadan sekînet (huzur ve tatmin duy-

39. İnkâr edenlerin yapıp ettikleri, susamış kimsenin geniş düzlüklerde görüp su zannettiği serap gibidir; sonunda gelip ona ulaşınca orada bir şey bulamaz, ama Allah'ı yanında bulur, O da eksiksiz olarak hesabını görüverir. Allah'ın hesabı pek çabuktur.
40. Yahut dalga, üstünde yine dalga, onun üstünde de bulutla (kara bulut gibi bir dalga ile) kaplı büyük bir denizdeki karanlıklar gibidir; birbiri üzerinde karanlıklar! Neredeyse elini çıkarsa onu göremeyecek. Allah bir kimseye ışık vermezse onun aydınlıktan asla nasibi yoktur.[1]
41. Görmez misin ki, göklerde ve yerde olanlar, havada kanatlarını açarak süzülen kuşlar Allah'ı tesbih ederler. Hepsi duasını ve tesbihini bilmekte, Allah da onların bütün yaptıklarını bilmektedir.
42. Göklerin ve yerin egemenliği Allah'a aittir, dönüş de Allah'adır.
43. Görmez misin ki, Allah bulutları yürütür, sonra onları birleştirir, sonra onları üst üste binip yoğunlaşmış bulut kümesi haline getirir. Bu sırada bulut aralıklarından çakan şimşeği görürsün; gökten, oradaki bulut dağlarından dolu yağdırır da bunu dilediğine isabet ettirir, dilediğinden de onu uzaklaştırır, bu arada şimşeğinin parıltısı neredeyse gözleri kör edecek.
44. Allah geceyi gündüze, gündüzü geceye çevirir; gören ve düşünenler için bunlardan alınacak ibretler vardır.
45. Allah hareket eden her canlıyı bir sudan yarattı. Bunlardan kimi karnı üzerinde sürünür, kimi iki ayak üzerinde yürür, kimi de dört ayak üzerinde yol alır. Allah dilediğini yaratıyor, Allah her şeye kādirdir.[2]

---

gusu veya huzur veren melekler) iner, onları rahmet çepeçevre kuşatır ve Allah onları nezdindekiler arasında içinde anar" (Müslim, "Zikir", 36-37).

1 Burada inançsızların, içinde bulundukları mânevî karanlığı anlatmak için yukarıya doğru biraz aydınlık, derinlere doğru ise her bölümde daha karanlık üç tabakadan oluşan bir deniz (okyanus) tasvir edilmektedir. Okyanuslarla ilgili yeni bilgilerden önce kimse, normal ışık bakımından biri diğerinden daha karanlık üç tabakayı bilmiyordu. 40. âyet bundan söz etmektedir. Kezâ kimse göklere çıkmak, hatta atmosferin ötesine geçmek için gerekli araçların bulunmadığı zamanlarda, göğe doğru yükseldikçe basıncın azalacağından, bunun da nefes zorluğu, tansiyon gibi problemlere yol açacağından haberdar değildi. Halbuki En'âm sûresinde (6/125) göklere doğru yükselen kimsenin çıktıkça artan göğüs daralmasından bahsedilmiştir. Şüphe yok ki Kur'an bir tabiat bilimi kitabı değildir; madde âleminin sırlarını çözmek, yaratıcının tabiata hâkim kıldığı kanunları keşfetmek kural olarak insan zekâsına bırakılmıştır; ancak yeri geldikçe ve dolaylı olarak âyetlerde geçen bazı ilmî gerçekler, onların beşer üstü bir kaynaktan geldiğine ışık tutmaktadır.

2 Allah'ın yarattığı ve her şeye ondan hayat verdiği su ile (Enbiyâ 21/30) burada sözü edilen ve kımıldayan canlıların yaratılmasına kaynak olan "bir su" birbirinden farklıdır; bu ikinci suyun sperm ve aşılanmadaki erkek (eril) unsur olduğu anlaşılmaktadır. Âyetin üslûbundan, "her birini kendine mahsus bir su-

46. Kuşkusuz (açıkladıklarını) tam anlamıyla açıklayan âyetler indirdik; Allah dilediğini doğru yola iletir.
47. "Allah'a da, resule de inandık ve boyun eğdik" diyorlar, bunu söyledikten sonra da içlerinden bir grup yan çiziyor. Bunlar asla inanmış kimseler değildir.
48. Aralarındaki anlaşmazlıklar hakkında karar versin diye Allah'a ve resulüne çağırıldıklarında bir de bakıyorsun içlerinden bir grup buna karşı çıkmış!
49. Haklı çıkacaklarını bilirlerse koşarak ona geliyorlar.
50. Bunların kalplerinde çürüklük mü var, yoksa şüpheye mi düştüler ya da Allah'ın ve resulünün kendilerine haksızlık etmesinden mi korkuyorlar? Hayır, asıl haksızlık edenler kendileridir.
51. Aralarındaki anlaşmazlıkları çözüme bağlasın diye Allah'a ve resulüne çağrıldıklarında müminlerin sözü, "Dinledik ve boyun eğdik" demekten ibarettir. İşte kurtuluşa erenler de bunlardır!
52. Allah'a ve resulüne itaat eden, Allah'a itaatsizlikten korkan, O'na saygısızlıktan korunanlar var ya, işte asıl kazananlar bunlardır![1]
53. Emir verirsen çıkacaklarına dair büyük yeminler ettiler. De ki: "Boşuna yemin etmeyin, itaat belli bir şeydir; Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır."[2]
54. De ki: "Allah'a itaat edin, resule itaat edin." Yine de (ey müşrikler!), söz dinlemezseniz onun (peygamberin) sorumluluğu ona, sizin sorumluluğunuz da size aittir. Ona itaat ederseniz doğru yolu bulursunuz; resule düşen yalnızca apaçık bildirip anlatmaktır.
55. Allah, içinizden iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapan kimselere vaad etti ki, kendilerinden öncekilere verdiği gibi onlara da yeryüzünde iktidar verecek, onlar için hoşnutluğuna vesile kıldığı dinlerinin yerleşip yayılmasını sağlayacak, şu andaki korkularını güvenliğe çevirecektir; çünkü onlar bana hiçbir şeyi ortak koşmaksızın kulluk et-

---

dan" mânası da çıktığı için canlı türlerinin bir asıldan ve kökten değil, farklı ve çeşitli köklerden yaratıldığı -dolaylı olarak- ifade edilmektedir.

1 47-52. âyetlerde inancın samimi ve güçlü olup olmamasına bağlı olarak grupların davranışları, Allah ve resulüne itaatleri, teslimiyetleri, ilâhî hüküm ve adalete rızâları mukayeseli bir şekilde anlatılmaktadır. Vahyin belirlediği hükme, Allah buyruğuna uymak gerekir; bildiği halde buna uymayanlar ya inançsız ya da inancı zayıf kimselerdir. Zayıf da olsa imanın fayda vereceğine dair rivayetler vardır. Ancak dünyada ve âhirette asıl kazançlı çıkacak ve kurtuluşa erecek olanlar, sağlam imana, bu imandan kaynaklanan, bu inancın motive ettiği ibadetlere, güzel davranışlara, hayırlı ve faydalı işlere, eserlere sahip olanlardır.

2 Yemin konusu olan "çıkma" hakkında farklı rivayetler vardır. Bunlardan anlaşıldığına göre gerektiğinde yurt ve yuvalarından çıkarak savaşa katılma ve malî fedakârlıkta bulunma kastedilmektedir.

mektedirler. Bütün bunlardan sonra kim inkâra saparsa yoldan çıkmış kimseler işte bunlardır.[1]

56. Namazı hakkıyla kılın, zekâtı verin ve resule itaat edin ki esirgenesiniz.[2]

57. İnkârcıların yeryüzünde Allah'ı âciz bırakabileceklerini zannetme, onların gideceği yer ateştir, bu gerçekten kötü bir son!

58. Ey iman edenler! Elinizin altındaki hizmetçilerle içinizden henüz ergenlik çağına gelmemiş olanlar yanınıza gelmek için sizden üç vakitte izin alsınlar. Sabah namazından önce, öğle sıcağından dolayı (istirahata çekilirken) elbisenizi çıkardığınızda ve yatsı namazından sonra. Bunlar, örtülmesi gereken yerlerinizin açık bulunabileceği üç vakittir. Bunlar dışında ne size ne de onlara bir sakınca vardır. Bunlar sıkça yanınıza girip çıkan, birbirinizle iç içe olduğunuz kimselerdir. Allah size âyetleri işte böyle açıklar, Allah her şeyi bilir, yerli yerinde yapar.

59. Çocuklarınız ergenlik çağına gelince, onlardan önceki ergenler nasıl izin alıyorlarsa onlar da öyle izin alsınlar. Allah âyetlerini işte size böyle açıklıyor; O her şeyi bilir, yerli yerinde yapar.[3]

---

1 Belli bir toprak parçasını göz önüne alarak âyeti yorumlamak gerekirse şöyle denilebilir: Oraya sizden önce de birçok kavim ve nesil egemen oldular, biri gitti yerine diğeri geldi, sonra gelen öncekinin halefi (halifesi) oldu. Şimdi de siz buna lâyık olduğunuz için veya imtihan vesilesi olarak aynı topraklara mâlik ve hâkim olacaksınız. Âyette, yeryüzünde egemen olabilmek için "iman ve ibadet mânasında" sâlih amel şartının bulunduğu da açık değildir. Tarihî vâkıa göstermektedir ki, hak dine inanmayan topluluklar da, bir yere hâkim olmak için gerekli bulunan maddî şartlara uyduklarında -ki bu da âyette geçen din ve dünyaya yararlı amel kapsamına girmektedir- oraya hâkim olmuşlardır (örnekler için bk. A'râf 7/69, 74; En'âm 6/165; Fâtır 35/39). İman ve sâlih amel âyette, sebep ve şart olmaktan ziyade, vâkıa ve amaç olarak öngörülmektedir. Ayrıca müminlere bu nimetin bahşedilmesinin sonucu imanın ve sâlih amelin korunup yayılması olmalıdır, egemenlik bu amaç için kullanılmalıdır (Hac 22/41).

2 Bu âyet bütün yükümlülükleri ve ilâhî rahmete, Allah tarafından esirgenmeye vesile olacak davranışları ifade etmektedir. Namaz bedenle yapılan ibadetleri, zekât ise malla yapılanları içine almaktadır. Resule itaat ise -onun örnekliği hem şekil hem de özü ile alınmak şartıyla- bütünüyle din ve dünya işlerini düzgün, dengeli, Allah rızâsına uygun bir çizgide götürmeyi teminat altına almaktadır.

3 Köle, câriye, hizmetçi gibi devamlı evde olan ve hizmet gerektirdiği için evin hanımı ve beyi ile birlikte yaşayan kimselerle henüz ergenlik çağına gelmediği için daha ziyade evde, anne babanın yanında bulunan çocukların, birbirlerinin yanına girip çıkarken, üç vakit dışında izin almalarına gerek görülmemektedir. Bu üç vakitte karı koca veya özel mekânında bulunan diğer ev sakinleri, 30-31. âyetlerde ve tefsirinde açıklanan "hizmetçiler ve mahremlere mahsus istisnaları aşacak şekilde" soyunabilecekleri için, yanlarına gelmek isteyen küçük çocuklar ve hizmetçilerin izin almaları emredilmiştir.

60. Evlenmekten umudunu kesmiş yaşlı kadınların, cinsel cazibelerini sergilemeksizin giysilerini çıkarmalarında onlar için bir sakınca yoktur, bununla beraber iffetlerini korumaya özen göstermeleri kendileri için daha hayırlıdır.[1]
61. Gözleri görmeyen için bir sakınca yoktur, topal için bir sakınca yoktur, hasta için de bir sakınca yoktur. Sizin için de kendi evlerinizden, babalarınızın evlerinden, annelerinizin evlerinden, erkek kardeşlerinizin evlerinden, kız kardeşlerinizin evlerinden, amcalarınızın evlerinden, halalarınızın evlerinden, dayılarınızın evlerinden, teyzelerinizin evlerinden, anahtarı elinizde bulunan evlerden ve arkadaşınızdan yiyip içmenizde bir sakınca yoktur. Birlikte veya ayrı ayrı yemenizde sizin için bir günah yoktur. Evlere girdiğinizde, Allah katından mübarek ve güzel bir selâmlama ile kendinize selâm verin. Düşünesiniz diye Allah size âyetlerini işte böyle açıklıyor.[2]
62. Müminler ancak Allah'a ve resulüne iman edenlerdir ve onunla ortak bir iş için toplanmış iken kendisinden izin almadan çekip gitmeyenlerdir. Senden izin isteyenler, evet işte onlar Allah'a ve resulüne hakkıyla iman edenlerdir. Bazı özel işlerinden dolayı senden izin istediklerinde onlardan dilediğine izin ver ve Allah'tan onların bağışlanmasını dile. Kuşkusuz Allah çok bağışlar, çok esirger.[3]
63. Resulün çağrısını aranızda, birinizin diğerini çağırması gibi görmeyin. Aranızdan gizlice sıvışıp gidenleri Allah elbette bilir. Onun emri-

---

1 Farklı yorumlar varsa da bize göre burada izin verilen açılma baş ve boyunla ilgilidir; âyet, Ahzâb sûresindeki cilbâb ile değil, bu sûrenin 31. âyetindeki başörtüsü ile ilgili bir istisna getirmektedir. Çünkü "giysilerini çıkarmaları" diye tercüme ettiğimiz vad'u's-siyâb burada dış giysinin değil, başörtüsünün açılması mânasını ifade etmektedir. Başı ve boynu örtmenin gerekçesi cinsel cazibe idi, yaşlılarda bu sebep ortadan kalktığı için örtünme külfeti hafifletilmiştir; nitekim 31. âyetteki istisnalardan biri de "şehvetle ilgisi olmayan veya kalmayan" kimselerdir.

2 Hangi konularda sakınca olmadığı hususundaki yorumları da yönlendiren rivayetler içinde hem tarihî olguya hem de âyetin lafzına en uygun olan iki yorum şunlardır: 1. Topal, kör ve hasta olanların başta cihad olmak üzere -sağlam olma, güç yetme şartı aranan- birçok yükümlülükten muaf oldukları. 2. O günlerde hem ihtiyaç bulunduğu hem de örf ve âdet haline geldiği için akraba ve dostların birbirinin evinden, sahibinin iznini almaksızın -yine örf ve âdet ölçüsünde- yiyip içmelerinin câiz olduğu.
"Kendinize selâm vermek" eve girildiği zaman orada başka müslümanlar varsa onlara, yoksa kendi kendine selâm vermektir.

3 "Ortak bir iş" tamlamasının âyet lafzına bağlı tercümesi "toplayan iş"tir. Bundan maksat da ister cuma ve bayram namazları gibi toplu ibadetler olsun, ister ülkenin ve topluluğun önemli bir işini görüşmek üzere tertiplenmiş toplantılar olsun, yöneticinin ve diğerlerinin tek başına yapamayacakları, grubu ve kamuyu ilgilendiren işlerdir.

ne aykırı davrananlar başlarına ya bir belânın gelmesinden yahut can yakan bir cezaya çarpılmaktan korksunlar![1]

64. Evet, göklerde ve yerde olan her şey şüphesiz Allah'a aittir. O şu andaki durumunuzu da, O'na götürüldükleri zamandaki durumu da iyi bilir. O zaman kendilerine de yapıp ettiklerini bir bir haber verecektir. Allah her şeyi bilmektedir.

25. FURKĀN SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 42, âyet sayısı 77'dir. "Hakkı bâtıldan ayırma ölçütü" anlamındaki Furkān ismi 1. âyette geçer. Allah Teâlâ'nın yüceliği, evrendeki hükümranlığının mutlaklığı; Kur'an'ın ilâhî kaynaklı, Hz. Muhammed'in hak peygamber oluşu ve ortaya konan delillere rağmen bu gerçekleri reddedenlerin, inat ve inkârları yüzünden âhirette uğrayacakları kötü âkıbet, özellikle Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkâr edenler ve onların haksız tutumları karşısında Resûlullah'ın teselli edilmesi maksadıyla geçmiş peygamberlerin çektiği sıkıntılardan örnekler verilmesi, Allah'ın yaratıcılığı ve evren üzerindeki hükümranlığı; Allah'ın has kullarının iman, ibadet ve ahlâka dair güzel hasletleri, bunların âhirette elde edecekleri mutluluk sûrenin başlıca konularıdır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna Furkān'ı indiren Allah aşkındır, cömerttir.[2]

2. O, göklerin ve yerin egemenliği kendisine ait olan, çocuk edinmeyen, egemenliğinde ortağı bulunmayan, her şeyi yaratan, yarattığına belli bir ölçüye göre düzen veren Allah'tır.[3]

---

1 Hz. Peygamber'in dinî emri, çağrısı, talebi Allah'ın emri gibidir; çünkü o, Allah elçisidir. Birçok âyette ona itaat etmenin Allah'a itaat demek olduğu açıkça ifade edilmiştir. Bu âyetin lafza bağlı yorumundan şöyle bir sonuç çıkarmak da mümkündür: Hz. Peygamber'i çağırırken, ona seslenirken, hitap ederken edepli olun, birbirinize hitap ederken kullandığınız şekil ve üslûbu kullanmayın (bu konuda ayrıca bk. Hucurât 49/2-3). Hz. Peygamber'in emri Allah'ın emri gibi olduğuna göre ona uymayanların, aykırı hareket edenlerin hem dünyada birtakım belâ ve musibetlerle terbiye edilmeleri hem de âhirette yaptıklarının cezasını görmeleri, din mantığına göre tabiidir.

2 "Kul" Hz. Muhammed aleyhisselâm, "Furkān" da Kur'ân-ı Kerîm'dir. Hakkı bâtıldan, doğru yolu yanlış yoldan, helâli haramdan ayırdığı için ona bu isim verilmiştir.

3 Âyetin son cümlesine göre evrendeki her şey Allah tarafından, kendisinin koyduğu kozmik bir sisteme ve düzene göre yaratılmıştır ve işlemektedir.

3. Oysa onlar, Allah'ı bırakıp hiçbir şey yaratamayan, aksine kendileri yaratılmış bulunan, bizzat kendilerine bile bir zarar ya da faydaları dokunmayan, ölüm, hayat ve ölümden sonra yeniden diriliş de ellerinde olmayan (sahte) tanrılar edindiler.
4. İnkâr edenler, "Bu Kur'an, onun uydurduğu, birilerinin de bu konuda kendisine yardım ettiği bir düzmeceden ibarettir" dediler; böylece onlar açık bir haksızlık ve iftirada bulunmuş oldular.
5. Yine dediler ki: "Bunlar, onun başkalarına yazdırdığı, sabah akşam kendisine okunan eskilerin masallarıdır!"[1]
6. De ki: "Onu, göklerin ve yerin sırlarını bilen Allah indirdi. Doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir."
7. Dediler ki: "Bu nasıl peygamber! Yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor. Ona bir melek indirilmeli ve kendisiyle birlikte o melek de uyarıcılık görevi yapmalı değil miydi?
8. Veya ona bir hazine verilmeliydi ya da zahmetsizce yiyip içtiği bir bahçesi olmalıydı." Bu zalimler (inananlara), "Siz sadece kendisine büyü yapılmış bir adamın peşinden gidiyorsunuz" dediler.
9. Gör işte, senin hakkında ne tür yakıştırmalarda bulundular! Bu şekilde yoldan çıkmış bulunuyorlar, artık bir daha da doğru yolu bulamayacaklar.[2]
10. Allah, öyle aşkın ve cömerttir ki, eğer isterse sana bundan daha hayırlısını, içinden ırmakların aktığı şirin bahçeler verir; senin için saraylar yapar.[3]

---

1 Mekkeli putperestler, aslında Kur'ân-ı Kerîm'in hükümlerini kendi bâtıl inançları, zulme dayanan mevcut düzenleri için zararlı gördüklerinden, onun etkisini değişik yollardan önlemeye çalışıyorlardı. Bu yollardan biri de Resûlullah'ın "birilerinden", yani o dönemde Mekke'de bulunan birkaç Ehl-i kitap mensubundan da yardım alarak Kur'an'ı kendisinin icat ettiği iddiasıydı.

2 "Yoldan çıkma"nın metindeki karşılığı dalâlet, "doğru yolu bulma"nın karşılığı da hidayet kavramlarıdır. Dalâletin sözlük anlamı, çölde yolculuk yapanın yolunu kaybetmesi; hidayet de doğru yolu izlemesi veya yolunu kaybetmişken bir rehberin yardımıyla tekrar doğru yolu bulmasıdır. Buna göre inkârcıların, Kur'an'ı Hz. Muhammed'in uydurduğu, onun peygamberlik nitelikleri taşımadığı, büyülenmiş biri olduğu gibi iddiaları âyette çölde yolunu kaybetmeye benzetilmekte; böyle davrandıkları sürece doğru yolu da bulamayacakları ifade edilmektedir.

3 8. âyette bildirildiğine göre Hz. Peygamber'in düşmanları, onun özel hazinelere, mülklere sahip olması gerektiğini savunuyor, bunların bulunmayışını peygamberlik davasını boşa çıkaran bir eksiklik olarak göstermeye çalışıyorlardı. 10. âyete göre Allah dilerse resulüne maddî nimetler olarak onların söylediklerinden daha güzellerini de verir. Ama eğer vermemişse peygamberi için böylesini daha hayırlı görmüştür. Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'e vahiy kapısını açmış, buna karşılık dünyevî nimetlerinden yararlanma imkânını da kısmıştır. Kim için ne-

11. Fakat onlar kıyameti yalanladılar. Biz de kıyameti yalanlayanlar için alevli bir ateş hazırladık.
12. O ateş uzak bir yerden kendilerine görününce homurdanmasını ve uğultusunu işitirler.
13. Zincirlerle sımsıkı bağlı olarak onun dar bir yerine atılınca oracıkta yok olmayı isterler.
14. Bugün boşuna bir defada yok olmayı istemeyin! Defalarca yok olmak için yalvarın![1]
15. De ki: "Bu mu daha iyidir, yoksa Allah'a saygılı olanlara vaad edilen ebedî cennet mi?" İşte bunlar için cennet bir ödül ve nihaî durak olacaktır.
16. Orada kendileri için sonsuza kadar istedikleri her şey vardır. Bu, rabbinin, gerçekleşmesi istenen bir vaadidir.[2]
17. O gün Allah, onları ve Allah'tan başka taptıkları şeyleri bir araya toplayacak, sonra "Bu kullarımı siz mi saptırdınız, yoksa kendileri mi yoldan çıktılar?" diye soracak.
18. Onlar, "Seni tenzih ederiz! Senden başka dostlar edinmek bize yaraşmaz. Sen bunları ve atalarını nimetler içinde yüzdürdün; nihayet onlar da seni anmayı unuttular ve böylece uçurumu boylayan bir topluluk oldular" diyecekler.
19. İşte (ey müşrikler), bu taptığınız şeyler, sizin söylediklerinizin yalan olduğunu ortaya koydu. Artık ne cezanızı savabilirsiniz ne de kendinize bir yardım sağlayabilirsiniz. İçinizden kim haksızlık yoluna sapmış ise ona büyük bir azap tattırırız![3]
20. Senden önce gönderdiğimiz peygamberler de hiç şüphesiz yemek yerler, çarşıda pazarda dolaşırlardı. Biz kiminizi kiminiz için imtihan

---

yin hayırlı olduğunu ancak Allah bilir. İnsanlar, sahip oldukları maddî nimetlerin çokluğuna göre değil, mânevî mertebelerine göre değerlendirilmelidir.

1 Yok olmayı yüzlerce defa isteyeceğiniz kadar korkunç bir durumla karşı karşıyasınız.

2 15. âyette cennetin takvâ sahiplerine Allah'ın vaadi olduğu bildirilmektedir. Burada müminlerin inanç ve yaşayışları hakkında ayrıntılı bilgi verilmeden onlar sadece takvâ sahipleri olarak anılmıştır. Bu da gösteriyor ki Kur'an dilinde takvâ kavramı, imandan başlamak üzere Allah'a saygı anlamı taşıyan ve mümine cenneti kazandıran bütün hasletleri içermektedir.

3 Bu âyetlerden anlaşıldığına göre mutlak adaletin gerçekleşeceği kıyametteki sorgulamada Allah, putperestlerle diğer çok tanrıcı inanç sahiplerinin taptıkları varlıkları da huzurunda sorgulayacak ve bunlar, kendilerine tapanların aleyhinde şahitlik edeceklerdir.

vesilesi yaptık ki bakalım sabredecek misiniz! Rabbin her şeyi görüp gözetlemektedir.[1]

21. Bizim huzurumuza çıkarılacaklarını hiç beklemeyenler, "Bize melekler gönderilmesi veya rabbimizi görmemiz gerekmez miydi?" diyorlar. Gerçek şu ki onlar içlerinde derin bir kibir duygusu besliyor, azgınlıkta sınır tanımıyorlar.

22. Melekleri görecekleri gün, işte o zaman, günahlara boğulmuş olanlar için hiçbir iyi haber olmayacak ve onlar (meleklere), "Her şeyden mahrum olduk!" diyecekler.[2]

23. Onların yaptığı her işi ele almış ve onu savrulup giden toz toprak haline getirmiş olacağız.

24. O gün cennetliklere kalınacak yerlerin en iyisi, dinlenme yerlerinin en güzeli bahşedilmiş olacaktır.

25. O gün semayı örten bulutlar (perdeler) açılacak, melekler peş peşe indirilecek.

26. İşte o gün gerçek egemenlik rahmânındır ve o gün inkârcılar için çok zor bir gün olacaktır.[3]

27. O gün, (dünyada iken) haktan sapmış kişi ellerini ısırarak şöyle diyecek: "Keşke peygamberle birlikte aynı yolda olsaydım!

28. Eyvah! Keşke falancayı kendime dost edinmeseydim!

---

1 Müşriklerin, 7. âyette Hz. Muhammed'in peygamberliğine itiraz olarak ileri sürdükleri iddialara cevap verilmektedir. "Biz kiminizi kiminiz için imtihan vesilesi yaptık" cümlesiyle ilgili olarak farklı yorumlar yapılmıştır. Bize göre bu ifade, insanların karşılıklı hak ve sorumluluklarıyla ilgilidir. Toplumsal ilişkiler hak ve adalet ölçüleri içinde davranmayı, hatta bazan özverili olmayı zorunlu kıldığı, bu da sabrı gerektirdiği için âyette "Bakalım sabredecek misiniz" buyurulmuştur. Şu halde bu sorumlulukları sabırla yerine getirenler imtihanı kazanacak, getirmeyenler kaybedecektir.

2 "Her şeyden mahrum olduk!" şeklinde çevirdiğimiz "hicren mahcûren" deyimi, büyük bir felâket karşısında dehşete düşen ve çaresizlik içinde kıvranan insanın söylediği, "Allahım! Bu felâketi benden uzaklaştır!" anlamında bir istiâze (Allah'a sığınma) ifadesi olarak da yorumlanmıştır.

3 Kıyamet olayını tasvir eden bazı âyetlerde göğün yarılacağından, açılacağından, orada kapılar oluşacağından söz edilmektedir (Nebe' 78/19; İnşikāk 84/1). Bu âyetlerin zâhirî ifadelerinden anlaşıldığına göre kıyamet sırasında evrenin düzeni bozulacak; o gün "Yer başka bir yere, gökler başka göklere dönüştürülecektir" (İbrâhîm 14/48).
22-29 âyetler birlikte okunup yorumlandığında 25. âyetteki "sema"nın, âhirette meleklerin bulunduğu âlem olma ihtimali ağır basmaktadır. İnsanların onları görmelerini engelleyen bulutlar (sınırlar) kaldırılacak ve melekler onların yanlarına geleceklerdir.

29. Meğer bana uyarıcı mesaj geldikten sonra, o dost bildiğim kişi bu mesajdan beni saptırmış!" İşte şeytan insanı (böyle) çaresizlik içinde yapayalnız bırakır.
30. Resul, "Rabbim! Kavmim bu Kur'an'a büsbütün ilgisiz kaldılar" dedi.[1]
31. İşte bunun gibi her peygambere karşı, günaha batmış kimseler içinden bir düşman çıkardık. Ama yol gösterici ve yardımcı olarak rabbin yeterlidir.
32. İnkârcılar, "Kur'an ona bütünüyle bir defada indirilseydi ya!" diyorlar. Oysa biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık ve onu uygun aralıklarla parça parça gönderdik.
33. Onlar ne zaman bir talep ileri sürseler biz sana mutlaka kesin gerçeği ve en güzel açıklamayı bildiririz.[2]
34. Yüzüstü cehenneme sürülecek olanlar, evet işte onların yerleri en kötü yer, yolları da en yanlış yoldur.
35. Gerçek şu ki biz Mûsâ'ya da kitap vermiş, kardeşi Hârûn'u onun yanında yardımcı tayin etmiştik.
36. Onlara, "Âyetlerimizi yalan sayan topluluğun yanına gidin" dedik. Ama sonunda o (söz dinlemeyen) topluluğu yıkıp yok ettik.
37. Peygamberleri yalancı saymaları üzerine Nûh kavmini de sulara gömdük ve böylece onları insanlık için bir ibret yaptık. Biz, zalimler için çok acı bir azap hazırladık.
38. Âd'ı, Semûd'u, Res halkını, bunlar arasında daha birçok nesli de (cezalandırdık).[3]

---

1 Putperestler Resûlullah'ın davetine karşı çıktıkları, haksız iddia ve iftiralarla onu üzdükleri için o da bu âyetteki ifadelerle inkârcıları Allah'a şikâyet etmiştir veya âhirette şikâyetçi olacaktır. Âyetteki şikâyeti anlatan ifade, "Rabbim! Kavmim bu Kur'an'la alay ettiler" veya "...Kur'an'la ilgili saçma sapan sözler sarfedip haksız iddialar ileri sürdüler" şeklinde de anlaşılmıştır (Taberî, XIX, 9-10).

2 "Talep" diye çevirdiğimiz mesel kelimesi, sözlükte "misal, örnek, temsil, atasözü" gibi anlamlara gelir. Ancak kelimenin burada, -Kur'an'ın başka bazı yerlerinde görüldüğü gibi- putperestlerin İslâm hakkında kuşku uyandırmayı, zihinleri çelmeyi hedef alan talepleri, soruları, misalleri için kullanıldığı düşünülmektedir (Zemahşerî, III, 97; İbn Âşûr, XIX, 21-22).
Bu âyet, dolaylı olarak bugünün insanlarına da bir ders vermekte; bir fikri, bir inancı haklı gerekçelere dayanmadan ortadan kaldırmaya kalkışan gayretleri eleştirdiği gibi bu gayretleri etkisiz kılmanın tek doğru yolu olarak da "kesin gerçeğe" dayanmak ve "en güzel açıklama"lar getirerek gerçeğin insanlar tarafından doğru anlaşılıp kavranmasını sağlamak gerektiğine işaret etmektedir.

3 Bunlar, peygamberlerine karşı gelmiş üç eski kavimdir.

39. Oysa her birine ibretli örnekler vermiştik. Nihayet hepsini kırıp geçirdik.
40. Bunlar, felâket yağmuruna tutulmuş olan o beldeye gitmişlerdi; peki oraları görmüyorlar mıydı? Hayır hayır! Bunlar öldükten sonra yeniden dirilmek diye bir şeyi beklemiyorlar.[1]
41. Onlar ne zaman seni görseler, "Bu mu Allah'ın resul olarak gönderdiği adam!" diyerek mutlaka seninle alay ederler.
42. "Eğer tanrılarımıza kararlılıkla bağlı kalmasaydık neredeyse bizi onlardan koparacaktı" derler. Ama azabı gördüklerinde yolunu büsbütün şaşırmışların kimler olduğunu anlayacaklar!
43. Bayağı arzularını tanrılaştıran kişiyi gördün mü? Şimdi sen, bu adamı da doğru yola getirmekle yükümlü olabilir misin?[2]
44. Yoksa sen, onların büyük çoğunluğunun gerçekten senin davetine kulak verdiklerini yahut doğru dürüst düşündüklerini mi sanıyorsun? Aksine onlar, başka değil, bir hayvan sürüsü gibidirler, hatta tuttukları yol bakımından daha da sapkındırlar.[3]
45. Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi? Eğer dileseydi onu elbet hareketsiz de kılardı. Sonra güneşi gölgeye yol gösterici kılmışızdır.
46. Sonra da onu yavaş yavaş kendimize çekmekteyiz.[4]
47. Sizin için geceyi bir örtü, uykuyu dinlenme hali kılan, gündüz vaktini ise bir diriliş ortamı yapan O'dur.
48-49. Rüzgârları rahmetinin önünde müjdeci olarak gönderen O'dur. Gökten de tertemiz su indirdik ki onunla ölü toprağı canlandıralım ve hayvanıyla insanıyla yarattığımız nice varlıkları suya kavuşturalım.

1 "Bunlar" zamiri ile Hz. Peygamber'i inkâr eden Arap müşrikleri kastedilmiştir. "Felâket yağmuruna tutulmuş olan o belde" ise müfessirlere göre Lût kavminin yaşadığı, Ölüdeniz kıyısında eski bir şehir olan Sodom'dur. Hicazlı Araplar kuzeye yaptıkları ticarî yolculukları sırasında bu bölgeden geçer, muhtemelen bu şehrin azgınlık ve ahlâksızlıkları yüzünden helâk olmuş kavimden kalan harabelerini görürlerdi. Âyette onların bizzat görerek veya görenlerden duyarak bilgi sahibi oldukları bu ibret levhasından ders almamış olmaları eleştirilmektedir.

2 Âyet, bedensel hazlardan, geçici zevklerden, âdi menfaatlerden başka değer tanımayan zihniyete karşı Kur'an'ın neredeyse başından sonuna kadar verdiği mücadelenin âdeta bir özetidir.

3 Mekkeli putperestlerin zihniyet yapısını özetleyip eleştiren son iki âyet, insanlığın genel bir zaafına işaret etmektedir. Nitekim tarihin her döneminde insanlığın temel sorunu, bedensel arzuların, maddî çıkarların, makam tutkularının akıl ve irfanın ışığından, doğru inançtan, hak ve adalet ölçülerine göre hüküm ve karar vermekten daha önemli görülmesidir.

4 Gün boyu kısalıp uzayan gölgenin güneş batınca yok olması kastedilmektedir.

50. Gerçek şu ki, biz bütün bunları, insanlar doğru dürüst düşünüp ders çıkarsınlar diye kendilerine tekrar tekrar anlatmışızdır; buna rağmen insanların çoğu nankörlükte direnip durmuşlardır.[1]
51. Eğer isteseydik her yerleşik topluluğa bir uyarıcı gönderirdik.
52. Öyleyse artık inkârcılara boyun eğme, bu Kur'an'la onlara karşı bütün gücünle mücadeleni sürdür.[2]
53. Biri tatlı ve susuzluğu giderici, diğeri tuzlu ve acı olan iki denizi karışacak şekilde salıveren ve ikisi arasına bir engel, aşılmaz bir perde koyan O'dur.[3]
54. İnsan türünü sudan yaratıp onların arasında soy ve sıhriyet bağı kuran da O'dur. Rabbin üstün kudret sahibidir.
55. Ama onlar, Allah'ı bırakıp kendilerine ne faydası ne de zararı dokunan şeylere kulluk ediyorlar. Zaten inkârcı kişi, rabbine karşı inkârcıya arka çıkar.
56. Biz seni sadece bir müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik.
57. De ki: "Bu görevimden dolayı, dileyenin rabbine giden bir yol izlemesi dışında, sizden bir karşılık istemiyorum."
58. Asla ölmeyecek olan O diri varlığa (Allah'a) dayanıp güven ve O'na hamdederek yüceliğini dile getir. Kullarının günahlarından haberdar olma konusunda O kendi kendine yeterlidir.
59. Gökleri, yeri ve bu ikisi arasında bulunanları altı günde yaratan, sonra arşa istivâ eden O'dur. O rahmândır. O'nu bilen birine (yine kendisine) sor.[4]

---

1 Metindeki beynehüm ifadesi lafzî olarak "aralarında" anlamına gelmekle birlikte, Türkçe anlatım tarzına en uygun olduğu için "... kendilerine" diye çevirdik.

2 Âyetlerin işaretine göre Hz. Muhammed'in son ve kendi döneminde tek peygamber olarak gönderilişinin temel gerekçesi, artık insanlığın yazılı bilgi ve iletişim çağına ulaşmasıdır. Nitekim bu sayede Hz. Muhammed'in getirdiği İslâm mesajı, -onun, komşu ülkelerin liderlerine İslâm'a davet mektupları yazması örneğinde görüldüğü gibi- bizzat kendi teşebbüslerinin de katkısıyla daha o dönemde Arap yarımadasının sınırlarını aşmıştır.

3 Bazı denizlerde, denize karışan tuzu daha az veya tatlı su ile tuzlu suyun karışmadığı görülmekte, âyetteki ifadeyle âdeta bu iki su kütlesinin arasında "bir engel, aşılmaz bir perde" bulunmaktadır. Bilimin bu yeni keşfini Kur'an'ın açık ifadelerle ortaya koyması onun bir mûcizesi olarak değerlendiriliyor (bk. Maurice Bucaille, s. 288-290).

4 "Onu bilen birine sor" şeklinde çevirdiğimiz âyetin son cümlesi değişik şekillerde açıklanmıştır. Bir açıklamaya göre "O" zamiri rahmân ismini gösterir; "bir bilen" ise yine Allah'tır. Buna göre Allah'ı yine O'nun âyetleriyle, varlığının ve kudretinin evrendeki kanıtlarıyla tanımaya çalışmalıyız (Allah'ın evreni altı günde ya-

60. Onlara, “Rahmâna secde edin” denildiğinde, “Rahmân da neymiş! Biz, senin istediğin şeye secde eder miyiz?” derler ve bu istek onların haktan daha da uzaklaştırır.[1]
61. Gökte yıldız kümeleri oluşturan, yine orada bir ışık kaynağı ve aydınlatan bir ay yaratan (Allah) mübarektir, cömerttir.
62. Düşünüp ibret almak ve şükretmek isteyenler için gece ile gündüzü birbiri ardına getiren de O'dur.[2]
63. Rahmânın has kulları yeryüzünde vakarla yürüyen, cahiller onlara laf attığı zaman, “selâm” deyip geçen kullardır.[3]
64. Gecelerini rablerine secde ederek, huzurunda durarak geçirirler.
65. “Ey rabbimiz” derler; “Bizi cehennem azabından uzak tut; çünkü onun azabı bitip tükenme bilmez.
66. O cehennem ne kötü bir yerleşme ve kalma yeridir!”
67. Yine o iyi kullar, harcama yaptıkları zaman ne saçıp savururlar ne de cimrilik ederler; harcamaları bu ikisi arasında mâkul bir dengeye göre olur.
68. Onlar, Allah ile birlikte başka bir tanrıya tapmazlar; haksız yere, Allah'ın dokunulmaz kıldığı insan hayatına kıymazlar, zina etmezler. Zira (bilirler ki) bunları işleyen kimse cezasını bulacak.
69. Kıyamet gününde ona azabı kat kat verilecek ve alçaltılmış olarak o azap içinde ebedî kalacaktır.[4]

---

ratması, arş ve arşa istivânın ne anlama geldiği hususunda bilgi için bk. Kur'an Yolu, A'râf 7/54. âyetin tefsiri; “sekiz eş” hakkında bk. En'âm 6/143-144).

1 Aslında Câhiliye döneminde rahmân ismi bir tanrı adı olarak müşrikler tarafından kullanılmakla birlikte, burada onların asıl reddettiği, Hz. Peygamber'in ortaya koyduğu şekliyle ulûhiyyet inancıydı.

2 Buraya kadar geçen âyetlerde inkârcıların bâtıl inançları; yanlış ve zararlı davranışları zikredilerek eleştirildi. Bundan sonraki âyetlerde ise Allah'ın sevdiği kulların üstün nitelikleri özetlenmektedir. Bu “kullar”, belirtilen özellikleri dolayısıyla Allah'ın rahmet ve sevgisini kazandıkları için O'nun rahmân ismine izâfe edilerek anılmışlardır. Bu sebeple ibâdü'r-rahmân tamlamasını rahmânın has kulları” şeklinde vermeyi uygun bulduk.

3 “Vakar” diye çevirdiğimiz 63. âyetteki hevn, tefsirlerde genellikle sekînet, vakar, rıfk (yumuşaklık), tevazu ve hilim kavramlarıyla açıklanmış; bunun, Kur'an'ın sık sık atıfta bulunduğu, Câhiliye Arabı'nın temel karakteri olan “kibirli, gururlu, zorba” anlamındaki müstekbir kelimesinin zıddı olduğu belirtilmiştir. Âyette müminlerin, kendilerine sözlü sataşmada bulunanlara, “selâm” diyerek, yani esenlik dileğiyle karşılık verdikleri bildirilmekte; bu suretle bir bakıma putperest Araplar'ın ortak zihniyetini ifade eden Câhiliye ile müminlerin ortak zihniyetini ifade eden İslâm'ın karşıt kavramlar olduğu ima edilmektedir.

4 İlgili âyet ve hadislerde kötülüğün cezasının katlanmayacağı bildirilmektedir. Şu halde bu âyette, bir günahın cezasının katlanarak verileceği değil; şirk, katil,

70. Ancak tövbe edip inanarak erdemli işler yapanın durumu başkadır; Allah böylelerinin kötü hallerini iyiye çevirecektir. Allah çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.
71. Evet, kim tövbe edip erdemli davranırsa bu durumda gerektiği şekilde Allah'a yönelmiş olur.[1]
72. Yine anılan o iyi kullar, asılsız şeylere şahitlik etmezler; boş ve mânasız davranışlarla karşılaştıklarında onurluca çekip giderler.[2]
73. Kendilerine rablerinin âyetleri hatırlatıldığında o âyetler karşısında körler ve sağırlar gibi bilinçsizce davranmazlar.
74. Onlar, "Ey rabbimiz!" derler, "Bize mutluluk getirecek eşler ve çocuklar bahşet; bizi günahtan sakınanlara öncü yap!"[3]
75. İşte bunlar, zorluklara katlanmalarının karşılığı olarak cennet konağıyla ödüllendirilecek, orada sağlık ve esenlik dilekleriyle karşılanacaklar.
76. Orada sonsuzca yaşayacaklar. Ne güzel bir yerleşme ve kalma yeri!
77. De ki: (Ey insanlar!) "Kulluğunuz ve niyazınız olmasa Allah size ne diye değer versin! (Ey inkârcılar!) Siz O'nun dinini yalan saydığınız için bunun günahı artık yakanızı bırakmayacak!"[4]

---

zina gibi suçların cezalarının birbirine ekleneceği bildirilmiştir.

1 Tövbe, kulun bir vicdan muhasebesi neticesinde duyduğu pişmanlığın ardından kötülükten gönüllü bir vazgeçişi ve ona bir daha dönmeme kararlılığını ifade eder. Kur'an birçok âyette, bu şekildeki bir dönüşü son derece değerli bulur; inkâr, şirk gibi en büyük günahlar için yapılan tövbelerin dahi makbul olduğunu bildirir. 70. âyette Allah Teâlâ'nın, bu şekilde tövbe eden birinin günahlarını (seyyiât) iyiliğe (hasenât) dönüştüreceği ifade buyurulmuştur.

2 "Asılsız şeylere şahitlik etmezler" ifadesi, çoğunlukla "yalancı şahitlik yapmazlar" şeklinde açıklanmıştır.

3 Sûrenin son bölümünde, "rahmânın has kulları"nın bazı güzel nitelikleri sıralanmıştır. 74. âyetin, "Bizi günahtan sakınanlara öncü yap" meâlindeki son cümlesi, burada zikredilen ve zikredilmeyen bütün güzellikler için geçerli bir dileği içermektedir. Samimi bir tövbe ile ruhunu arındıran insan, eylemlerini de Allah'a saygı ve sorumluluk bilinci içinde gerçekleştirirse asıl dindarlığa ulaşmış olur; bu dindarlığın Kur'an'daki adı takvâdır. Bunun dışındaki dindarlık gösterileri ise nifaktır, riyâdır. Buna göre âyet, her müminin önüne takvâda, yani gerçek anlamdaki dindarlıkta en ileride, önde ve örnek olma hedefini koymaktadır.

4 Sûrenin son cümlesi, özel olarak Allah'ı bırakıp elleriyle yaptıkları düzmece tanrılara tapanlara; genelde ise yukarıda belirtilen gerçek dindarlıktan uzak kalanlara yönelik veciz bir uyarıdır.

26. ŞU'ARÂ SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 47, âyet sayısı 227'dir. 197. âyeti ile son dört âyetinin (224-227) Medine döneminde indiğine dair rivayetler vardır. Adını 224. âyette geçen ve "şairler" anlamına gelen şu'arâ kelimesinden almaktadır. Sûrede Allah'ın birliği, peygamberlik, Kur'an ve âhiret inancı gibi konular ele alınmaktadır. Ayrıca bazı peygamberlerin kıssaları ve tebliğlerinden kesitler verilmektedir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Tâ-sîn-mîm.
2. Bunlar, apaçık kitabın âyetleridir.
3. İman etmiyorlar diye neredeyse kendini helâk edeceksin!
4. Biz istesek onlara gökten bir mûcize indiririz de derhal ona boyun eğerler.[1]
5. Ne zaman rahmândan kendilerine yeni bir uyarı gelse mutlaka bundan yüz çevirmektedirler.
6. Hep yalanladılar, fakat alay edip durdukları şeylere ait bilgiler yakında onlara gelecektir!
7. Peki o inkârcılar yeryüzüne hiç bakmazlar mı? Orada her türden nice değerli bitkiler çıkarmışızdır.
8. Şüphesiz bunlarda alınacak büyük bir ders vardır; ama çoğu iman etmezler.
9. Şüphesiz rabbin, işte O, mutlak güçlüdür, engin merhamet sahibidir.
10-11. Hani rabbin Mûsâ'ya, şöyle seslenmişti: "O zalimler topluluğuna, Firavun'un kavmine git. Onlar (zulümden) hâlâ sakınmayacaklar mı?"[2]
12. Mûsâ, "Rabbim! Doğrusu beni yalancılıkla suçlamalarından korkuyorum;
13. Göğsüm daralıyor, dilim dolaşıyor; onun için bu elçilik görevini Hârûn'a yükle.

1 3-4. âyetlerde, inkârcılıkta inat edenler yüzünden üzülen Hz. Peygamber ve müminler teselli edilmektedir. Çünkü peygamberin görevi sadece Kur'an'ı tebliğ edip doğru yolu göstermektir (Nahl 16/82).

2 Firavun İsrâiloğulları'nı köle gibi istihdam ediyor, onları ağır işlerde kullanıyordu. Nüfuslarının çoğaldığını görünce, kendi yönetimi için tehlike oluşturacakları endişesiyle yeni doğan erkek çocuklarını öldürtmeye başladı. Firavun ve kavmi Allah'ın varlığını ve birliğini de tanımıyordu.

14. Ayrıca ben onlar nezdinde suçluyum; bu yüzden beni öldürmelerinden korkuyorum" dedi.[1]
15. Allah, "Hayır, asla böyle olmayacak!" buyurdu. "Haydi ikiniz de mûcizelerimizle gidin. Şüphesiz biz sizinle beraberiz, (her şeyi) işitmekteyiz."
16-17. Firavun'a gidin ve deyin ki: "Gerçekten biz, İsrâiloğulları'nı bizimle beraber göndermen için âlemlerin rabbinin elçisiyiz."
18. (Makamına vardıklarında Mûsâ'ya) Firavun şöyle dedi: "Biz seni çocukken himayemize alıp büyütmedik mi? Hayatının nice yıllarını aramızda geçirmedin mi?
19. Sonunda yapacağını yaptın. Sen nankörün birisin!"[2]
20. Mûsâ, "Ben" dedi, "O işi, (sonunun ölüme varacağını) bilmeden yaptım.
21. Sizden korkunca da hemen aranızdan kaçtım. Sonra rabbim bana doğru karar vermeyi öğretti ve beni peygamberlerden biri yaptı.[3]
22. O nimet diye başıma kaktığın şeye gelince o da İsrâiloğulları'nı kendine kul köle etmenden ibarettir."[4]
23. Firavun, "Âlemlerin rabbi de kimdir?" diye sordu.
24. Mûsâ, "Eğer gerçeğe inanmaya yatkınlığınız varsa bilin ki O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin rabbidir" diye cevap verdi.
25. Firavun yanında bulunanlara, "Ne dediğini duydunuz değil mi?" dedi.
26. Mûsâ, "O, sizin de rabbiniz, geçmişteki atalarınızın da rabbidir" dedi.
27. Firavun, "Size gönderilen bu elçiniz mutlaka aklını yitirmiş" dedi.
28. Mûsâ devamla şunu söyledi: "Şayet aklınızı kullanırsanız anlarsınız ki O, doğunun, batının ve bu ikisi arasında bulunanların rabbidir."

---

1 Hz. Mûsâ'nın İsrâiloğulları'ndan biriyle kavga eden bir Kıptî'nin ölümüne sebep olması hakkında bk. Kasas 28/15).

2 Firavun, 14. âyette işaret edilen olayı hatırlatarak Mûsâ'yı itham etmektedir.

3 Bu olaydan sonra Hz. Mûsâ, Firavun ve kavminin kendisini öldürmek istediklerini haber alınca korkmuş ve Mısır'ı terkederek Akabe körfezinin kuzeyindeki Medyen'e gitmişti (krş. Kasas 28/20).

4 Firavun'un, Hz. Mûsâ'nın başına kaktığı şey, nankörlükle itham ettiği şey, onu bebekliğinde nehre bırakılmış bulunca alıp beslemesi ve barındırması, özellikle onu diğer erkek çocuklar gibi öldürmemesi idi. Hz. Mûsâ, üstü kapalı olarak onun yaptığının esasen bir nimet olmadığını ve kendisinin İsrâiloğulları'nı kul köle edinmesinin bir örneği veya sonucu olduğunu ifade etmektedir.

29. Firavun, "Benden başkasını tanrı edinirsen, yemin ederim ki seni zindanlarda süründürürüm!" dedi.[1]
30. Mûsâ, "Sana apaçık bir şey getirmiş olsam da mı?" diye sordu.
31. Firavun, "Doğru söyleyenlerden isen, haydi getir onu" diye karşılık verdi.
32. Bunun üzerine Mûsâ asâsını atıverdi; bir de ne görsünler, asâ düpedüz bir yılan oluvermiş!
33. Sonra elini çıkardı; o da bakanlara beyaz ışık saçan bir şey oluvermiş!
34. Firavun, adamlarına şöyle dedi: "Doğrusu bu, çok bilgili bir sihirbaz!
35. Yaptığı sihirle sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor. Buna karşı ne buyurursunuz?"
36. Dediler ki: "Onu ve kardeşini bir süre alıkoy ve sihirbaz toplamak üzere şehirlere (adamlar) gönder;
37. Bütün bilgili sihirbazları sana getirsinler."
38. Böylece sihirbazlar belli bir günün ilân edilmiş vaktinde bir araya getirildi.
39. Halka, "Siz de toplantıya gelmiyor musunuz?" denildi.
40. "Sihirbazlar üstün gelirlerse -ki ümidimiz budur- herhalde onların yolundan gideriz."
41. Sihirbazlar geldiklerinde Firavun'a, "Eğer üstün gelen biz olursak herhalde bize bir ödül vardır, değil mi?" dediler.
42. Firavun, "Evet", dedi; "O takdirde gerçekten has adamlarımdan olacaksınız."
43. Mûsâ sihirbazlara, "Ne atacaksanız atın!" dedi.
44. Bunun üzerine iplerini, değneklerini yere attılar ve dediler ki: "Firavun'un üstün gücü adına, elbette üstün gelen biz olacağız."
45. Sonra Mûsâ da değneğini yere attı; bir de ne görsünler, onların düzmece nesnelerini yutuveriyor!
46. Sihirbazlar derhal secdeye kapandılar.
47-48. "Âlemlerin rabbine, Mûsâ ve Hârûn'un rabbine iman ettik" dediler.
49. Firavun dedi ki: "Benim size izin vermemi beklemeden ona iman ediyorsunuz, öyle mi? Anlaşılan o, size sihri öğreten üstadınızmış! Ama

---

1 Eski Mısır inancında Firavun hem kral hem de tanrının oğlu ve dolayısıyla tanrı sayılıyordu. Bu sebeple, onun bu özelliğini kabul etmemek veya tanrılığına meydan okumak mevcut dine karşı çıkmak anlamına geliyordu. Hz. Mûsâ'nın getirdiği deliller karşısında çaresiz kalan Firavun, kaba kuvvete başvurarak onu zindana atmakla tehdit etti.

şimdi göreceksiniz! Andolsun, ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama kestireceğim, hepinizi astıracağım!"

50. "Zararı yok" dediler, "Nasıl olsa biz rabbimize dönüyoruz.

51. İlk iman edenler olduğumuz için rabbimizin hatalarımızı bağışlayacağını umuyoruz."

52. Mûsâ'ya, "Kullarımı geceleyin yola çıkar, çünkü takip edileceksiniz" diye vahyettik.

53. Firavun da asker toplamak üzere şehirlere adamlar gönderdi.

54. (Adamlarına) "Bunlar, sayıları az, önemsiz bir topluluk;

55. Fakat bize karşı nefretle doludurlar.

56. Biz de kuşkusuz tedbirli, tek vücut bir topluluğuz" (dedi).

57-58. Daha sonra onları (Firavun ve topluluğunu) bahçelerden, pınarlardan, hazinelerden ve değerli bir konumdan mahrum ettik.

59. İşte böyle; Bu nimetleri onların yerine İsrâiloğulları'na verdik.[1]

60. (Olaya gelince) Arkadan Firavun ve adamları gün doğarken onlara yetiştiler.[2]

61. İki topluluk birbirini görünce, Mûsâ'nın adamları, "İşte yakalandık!" dediler.

62. Mûsâ, "Hayır! Eminim ki rabbim benimledir, bana bir çıkış yolu gösterecektir" dedi.

63. Bunun üzerine Mûsâ'ya, "Asân ile denize vur!" diye vahyettik. Deniz derhal yarıldı, her parça koca bir dağ gibi oldu.

64. Ötekilerini de oraya getirdik.

65-66. Mûsâ ve beraberinde bulunanların hepsini kurtardıktan sonra ötekilerini suda boğduk.

67. Şüphesiz bunda inandırıcı işaretler vardır; ama çokları imana gelmiş değildir.

---

1 57-59. âyetler ara cümle gibi olup daha sonra her iki grubun yaşadıklarını özetlemektedir.

2 Firavun ve kavmi, Hz. Mûsâ'ya iman edenlere uyguladığı ağır işkence ve zulüm sebebiyle Allah tarafından birçok felâket ve musibete uğratıldılar; Mısır'da yıllarca kuraklık ve kıtlık meydana geldi, büyük sıkıntılar çektiler. Hz. Mûsâ'ya başvurarak sıkıntılar kaldırıldığı takdirde İsrâiloğulları'na Mısır'dan çıkış izni vereceklerini söylediler. Mûsâ'nın duası üzerine Allah sıkıntıları giderdikçe onlar sözlerinden döndüler (bk. A'râf 7/130-135). Nihayet Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ'dan İsrâiloğulları'nı Mısır'dan geceleyin gizlice çıkarmasını istedi. Hz. Mûsâ, emredilen zamanda kavmi ile birlikte yola çıktı. Hedefi, onları Kızıldeniz'den geçirip Filistin'e götürmekti. Durumu haber alan Firavun ve adamları İsrâiloğulları'nı takip edip imha etmeye karar verdiler. İsrâiloğulları Kızıldeniz'e ulaşmışlardı. Onları takip etmekte olan Firavun bir gün sabahleyin güneş doğarken onlara yetişiverdi.

68. Şüphesiz rabbin, işte O, mutlak güçlüdür, engin merhamet sahibidir.[1]
69. Onlara İbrâhim'in öyküsünü de anlat.
70. Hani o, babasına ve kavmine, "Neye tapıyorsunuz?" diye sormuştu.
71. "Putlara tapıyoruz ve onlara tapmaya devam edeceğiz" diye cevap verdiler.
72. İbrâhim, "Peki ama" dedi, "Yalvardığınızda onlar sizi işitiyorlar mı?
73. Yahut size fayda veya zarar verebiliyorlar mı?"
74. "Hayır ama biz atalarımızı böyle yapar bulduk" dediler.
75-76. İbrâhim dedi ki: "İyi de sizin ve önceki atalarınızın neye taptığınızı hiç düşündünüz mü?
77. İyi bilin ki âlemlerin rabbi dışında taptıklarınız benim düşmanımdır;
78. O, beni yaratan ve bana doğru yolu gösterendir.
79. Beni yediren ve içirendir.
80. Hastalandığım zaman bana şifa verendir.
81. Canımı alacak olan, sonra beni yeniden diriltecek olandır.
82. Hesap günü hatalarımı bağışlayacağını umduğum yine O'dur.[2]
83. Rabbim! Bana hikmet ver ve beni iyiler arasına kat.
84. Arkadan gelecekler içinde iyilikle anılmayı bana nasip eyle!
85. Beni, naîm cennetine girenlerden eyle!
86. Babamı da bağışla; kuşkusuz o doğru yoldan sapanlardan oldu.

---

1 İsrâiloğulları denizden açılan yollardan geçerek Sînâ yarımadasına çıktılar. Bunları izlemekte olan Firavun da açılmış olan bu yollara ordularıyla birlikte girdi, ancak Allah, Mûsâ ve beraberindeki müminleri kurtardı, Firavun ve emrindekileri ise denizde boğdu.
Aşağıdaki âyetlerde Hz. İbrâhim'in kıssası anlatılarak onun müşriklerden olmadığına, bilâkis getirdiği dinin Hz. Muhammed'in getirdiği dinle aynı olduğuna, onu sevdiklerini ve peşinden gittiklerini iddia edenlerin Hz. Muhammed'i de sevmeleri, ona tâbi olmaları gerektiğine işaret edilmektedir.

2 Hz. İbrâhim'in kavmi olan Keldânîler ay, güneş ve yıldızlara veya bunların sembolü olan putlara tapıyorlardı. Gökyüzündeki en büyük tanrıları güneş, yeryüzündeki en büyük tanrıları ise onun temsilcisi olan Baal adındaki put idi. Onlara göre insanların hayatını putlar yönetiyordu, yaratma ve yok etme işini de zaman yapıyordu. Hz. İbrâhim, kavmini şirkten tevhide yöneltmek için, Allah'ı bırakıp da tapmış oldukları bütün tanrıların uydurma, onlara tapanların da yanlış yolda olduklarını açıkladıktan sonra gerçek ve tapılmaya lâyık olan gerçek tanrının yaratan, hidayete erdiren, yediren, içiren, şifa veren, öldüren, hayat veren, hayatı sona erdiren ve günahları bağışlayan Allah Teâlâ olduğuna dikkat çekmiş, ardından da şöyle dua etmiştir.

87-89. İnsanların diriltileceği gün ve Allah'a temiz bir kalple gelenler dışında malın da çocukların da fayda vermeyeceği gün beni mahcup etme!"[1]
90. O gün cennet, takvâ sahiplerine yaklaştırılır.
91. Cehennem de küfre sapmış olanlara açıkça gösterilir.
92-93. Onlara, "Allah'ı bırakıp da taptıklarınız nerede? Size yardım edebiliyorlar veya kendilerini kurtarabiliyorlar mı?" denilir.
94-95. Artık onlar, o sapkınlar ve İblîs'in yandaşları toptan tepetaklak cehenneme atılırlar.
96. Orada onlar birbirleriyle çekişerek şöyle derler:
97-98. "Vallahi, biz sizi âlemlerin rabbi ile eşit tutarken gerçekten apaçık bir sapıklık içindeymişiz.
99. Bizi ancak o günaha batmış olanlar saptırdı.
100-101. Şimdi bizim ne şefaatçilerimiz var ne de samimi bir dostumuz.
102. Ah keşke bizim için bir dönüş daha olsa da müminlerden olsak!"
103. İşte bu anlatılanlarda elbet alınacak büyük bir ders vardır; ama çokları iman etmezler.
104. Şüphesiz rabbin, işte O, mutlak güç ve engin merhamet sahibidir.
105. Nûh kavmi de peygamberleri yalancılıkla suçladılar.
106. Kardeşleri Nûh onlara şöyle demişti: "İnkârdan sakınmayacak mısınız?
107. Bakınız ben, size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim.
108. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.
109. Bunun için sizden bir karşılık beklemiyorum. Benim ecrimi vermek yalnız âlemlerin rabbine aittir.
110. Artık Allah'a isyandan sakının ve bana itaat edin."

---

1 84. âyet iki türlü yorumlanmıştır: a) Hz. İbrâhim söylediklerinin doğru, gerçek ve yüce mânalar taşıyan sözler olmasını veya kendi soyundan, getirmiş olduğu hak dini sonraki nesillere aktaracak kimselerin gelmesini Allah Teâlâ'dan niyaz etmektedir. b) Hz. İbrâhim, sonraki nesiller içerisinde iyilikle anılmak istediğini ifade etmektedir. Bundan dolayıdır ki hem müslümanlar hem de yahudi ve hıristiyanlar onu önder kabul eder, kendisini ve soyundan gelenleri hayırla anarlar.
89. âyette geçen ve "temiz bir kalp" diye çevirdiğimiz kalb-i selîm tamlaması şu mânalarda yorumlanmıştır: Şirk ve şüpheden arınmış, iman esaslarına samimiyetle inanmış, mânen sağlıklı (İbn Kesîr, VI, 159), kötülüklerden korunmuş (Esed, II, 749), sünnete gönülden bağlı olup bid'attan uzak duran, mal ve evlât sahibi olduğu için şımarmayan (Şevkânî, IV, 103), cehaletten ve kötü huylardan arınmış kalptir (Râzî, XXIV, 151).
Müfessirler, İbrâhim'in, babasının affı dışındaki bütün dileklerinin kabul olunduğuna dair çeşitli deliller getirmişlerdir (bk. Râzî, XXIV, 147-150).

111. Şöyle cevap verdiler: "Seni toplumun en aşağı kesiminin izlediğini göre göre sana iman eder miyiz!"
112. Nûh dedi ki: "Onların vaktiyle ne yaptıklarını bilmem.
113. Onların hesabı ancak rabbime aittir. Düşünseydiniz bunu anlardınız!
114. Ben iman etmiş kimseleri kovacak değilim.
115. Ben sadece gerçekleri apaçık ortaya koyan bir uyarıcıyım."
116. "Ey Nûh!" dediler, "Bu işten vazgeçmezsen, kesinlikle sen de taşlanacaksın!"
117. Nûh, "Rabbim!" dedi, "Kavmim beni yalancılıkla suçluyor.
118. Artık benimle onların arasındaki durumu sen hükmünle açıklığa kavuştur, beni ve beraberimdeki müminleri kurtar!"
119. Bunun üzerine biz onu ve beraberindekileri, o her şeyle dopdolu geminin içinde kurtardık.
120. Sonra geri kalanları da sulara gömdük.
121. Doğrusu anlayanlar için bu kıssada büyük bir ders vardır; ama çokları iman etmezler.
122. Şüphesiz rabbin, işte O, mutlak güçlüdür, engin merhamet sahibidir.[1]
123. Âd kavmi de peygamberleri yalancılıkla suçladılar.
124. Kardeşleri Hûd onlara şöyle demişti: "Allah'a karşı gelmekten sakınmıyor musunuz?
125. Ben, size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim.
126. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.
127. Bunun için sizden bir karşılık beklemiyorum. Benim ecrimi vermek yalnız âlemlerin rabbine aittir.
128. Siz boş şeylerle uğraşarak her yüksek yere bir anıt mı dikersiniz?
129. Temelli kalacağınızı umarak mı büyük konaklar yaparsınız?
130. Gücünüzü hep zalim zorbalar gibi mi kullanırsınız?
131. Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin.
132-134. Bildiğiniz şeyleri size veren, size sürüler, oğullar, bağlar, pınarlar ihsan eden Allah'a karşı gelmekten sakının.
135. Doğrusu sizin hakkınızda büyük bir günün azabından korkuyorum."

---

1 (Hz. Nûh hakkında ayrıca bk. Hûd 11/25-49; Nûh 71/1-28). Aşağıdaki âyetlerde sözü edilen Âd kavmi, Hz. Nuh'tan sonra tarih sahnesine çıkmış olan ve Yemen'de Uman ile Hadramut arasındaki bölgede yaşamış eski bir Arap topludur. Önceleri doğru yolda yürürlerken zamanla bunlar da Nûh kavmi gibi yoldan sapmış, putperest olmuşlardı; kendilerine gönderilmiş olan peygamberi dinlemedikleri için helâk olup tarih sahnesinden silinmişlerdir.

136. Şöyle cevap verdiler: "Sen öğüt versen de vermesen de bizce birdir."[1]
137. "Bu, öncekilerin tuttuğu yoldan başkası değildir.
138. Bu yüzden azaba uğratılacak da değiliz."[2]
139. Böylece onu yalancılıkla suçladılar; biz de onları helâk ettik. Doğrusu bu anlatılanlarda büyük bir ibret vardır ama çokları inanmazlar.
140. Şüphesiz rabbin, işte O, mutlak güç ve engin merhamet sahibidir.
141. Semûd kavmi de peygamberleri yalancılıkla suçladı.
142. Kardeşleri Sâlih onlara şöyle demişti: "Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?
143. Bakınız, ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim.
144. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.
145. Bunun için sizden bir karşılık beklemiyorum. Benim ecrimi vermek yalnız âlemlerin rabbine aittir.
146-149. Siz burada, bahçelerin, pınarların içinde; ekinlerin, meyveleri uç vermiş hurma ağaçlarının arasında güven içinde bırakılacağınızı ve dağlardan ustaca evler oyup yapmaya devam edebileceğinizi mi sanıyorsunuz?[3]
150. Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin.
151-152. Yeryüzünde düzeni bozan ama düzeltmeye yanaşmayan aşırıların istediklerini yapmayın."

---

1 Kur'an'ın verdiği bilgiye göre Âd kavmi Yemen'de İrem adında bir şehir kurmuş, müreffeh bir şekilde yaşıyorlardı. Muhteşem sarayları, kaleleri, bağları, bahçeleri vardı (krş. Fecr 89/6-8). Çöllerde yolcuların yollarını yitirmemeleri için yol kenarlarına, özellikle tepelere güvercin kaleleri, kuleler, âbideler ve alâmetler dikmişlerdi; sağlam sarnıçlar yapmışlardı; yazın ihtiyaç anında kullanmak üzere buralarda su biriktiriyorlardı. Kısacası Âd kavmi yeryüzünde kendilerinden daha güçlü kimsenin bulunmadığı kanaatinde idiler.
Hûd'un uyarılarına karşı inkârcılar sözlerini şöyle sürdürdüler:

2 Bu iki âyet farklı anlamlarda yorumlanmıştır: a) Şu yaptıklarımız veya sahip olduğumuz din, ilk atalarımızdan beri sürüp gelen bir gelenektir, bundan dolayı herhangi bir ceza görmeyeceğiz. Sen bizi atalarımızın tapmış olduğu tanrılardan uzaklaştırmak istiyorsun, bunu kabul etmeyiz. b) Senin iddia ettiğin peygamberlik, getirdiğin şu din ve "Öldükten sonra dirileceğiz" şeklindeki iddian, geçmişlerin yalan ve uydurmalarıdır; bunları reddettiğimiz için azaba uğratılacak değiliz. c) Bizim hayatımız öncekilerin hayatı gibidir, yaşarız, ölürüz. Öncekiler nasıl öldüler bir daha dirilmedilerse biz de yaşayıp öleceğiz, bir daha dirilmeyeceğiz.

3 Semûd kavmi eski bir Arap kabilesi olup Suriye ile Hicaz arasında bulunan Hicr'de yaşamıştır. Hz. Sâlih bu kabileye gönderilmiş bir peygamberdir. O, inkârcı kavmine Allah'ın emir ve yasaklarına riayet etmek, haddi aşıp yeryüzünde fesat çıkaranların peşinden gitmemek gerektiğine ve bu nimetleriyle birlikte dünyanın ebedî olmadığına dikkat çekerek onlara çeşitli uyarılarda bulunmuştur.

153. Dediler ki: "Kuşkusuz sen, kendisine büyü yapılmış birisin!
154. Sen de yalnızca bizim gibi bir insansın. Eğer doğru sözlü isen, haydi bize bir mûcize getir."
155-156. Sâlih, "İşte (mûcize) bu dişi devedir; onun bir su içme hakkı vardır, belli bir günün içme hakkı da sizindir; sakın ona bir kötülük yapmayın, yoksa büyük bir günün azabı yakanıza yapışır" dedi.[1]
157-158. Buna rağmen onlar deveyi kestiler, ama yaptıklarına pişman oldular; çünkü onları azap yakaladı. Doğrusu bunda büyük bir ders vardır ama çokları iman etmezler.
159. Şüphesiz rabbin, işte O, mutlak güç ve engin merhamet sahibidir.
160. Lût kavmi de peygamberleri yalancılıkla suçladı.[2]
161. Kardeşleri Lût onlara şöyle demişti: "Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?
162. Bilin ki ben, size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim.
163. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.
164. Bunun için sizden karşılık beklemiyorum. Benim ecrimi vermek yalnız âlemlerin rabbine aittir.
165-166. Rabbinizin sizler için yarattığı eşlerinizi bırakıp da insanlar arasından erkeklerle mi beraber oluyorsunuz? Doğrusu siz haddini aşan bir kavimsiniz!"
167. "Ey Lût!" dediler, "Bu tutumundan vazgeçmezsen iyi bil ki sen de kovulacaksın!"
168. Lût, "Doğrusu ben bu yaptığınızdan dolayı sizden nefret ediyorum" dedi.
169. "Rabbim! Beni ve ailemi, bunların yapmakta olduklarının vebalinden kurtar" diye dua etti.
170-171. Bunun üzerine geride kalanlar arasındaki yaşlı kadın müstesna, onu ve bütün ailesini kurtardık.
172. Sonra diğerlerini helâk ettik.[3]

---

1 İnkârcıların mûcize istemeleri üzerine Hz. Sâlih, mûcize olarak deveyi gösterdi. Bu mûcize ile Semûd kavminin bu hayvana karşı nasıl davranacağı Allah tarafından sınanıyordu. Suyu bir gün Sâlih'in devesi içecekti; bir gün de Semûd halkı ihtiyacı olan suyu alacaktı.

2 Lût aleyhisselâm, Hz. İbrâhim'in kardeşi Haran'ın oğludur; İbrâhim aleyhisselâm ile birlikte Irak'tan ayrılıp Filistin'e gitmiş, daha sonra da Lût gölü kıyısında yaşayan inkârcılık ve sapık ilişkiler içinde bulunan Sodom ve Gomore halkını ıslah etmekle görevlendirilmiş bir peygamberdir (bk. A'râf 7/80).

3 Yaşlı kadından maksat Hz. Lût'un eşidir (bk. Tahrîm 66/10). Peygambere iman etmediği için Lût kavmi ile birlikte helâk oldu. Hûd sûresinin 82. âyetinde bildirildiğine göre ceza olarak üzerlerine taş yağdırılmıştır. 173. âyette yağdırıldığı bildirilen yağmurdan maksadın da bu taş yağmuru olması muhtemeldir.

173. Üzerlerine de görülmemiş bir yağmur yağdırdık, sonunda önceden uyarılmış olanların yağmuru korkunç oldu.
174. Elbet bunda büyük bir ibret vardır; fakat çokları iman etmezler.
175. Şüphesiz rabbin, işte O, mutlak güç ve engin merhamet sahibidir.
176. Eyke halkı da peygamberleri yalancılıkla suçladı.[1]
177. Şuayb onlara şöyle demişti: "Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?
178. Bakınız ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim.
179. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.
180. Bunun için sizden bir karşılık beklemiyorum. Benim ecrimi vermek yalnız âlemlerin rabbine aittir.
181. Ölçüyü tam tutun, eksik verenlerden olmayın.
182. Doğru terazi ile tartın.
183. İnsanların hakkı olan şeyleri kısmayın, bozgunculuk yaparak yeryüzünde karışıklık çıkarmayın.[2]
184. Sizi ve önceki nesilleri yaratana saygılı olun."
185. Şöyle cevap verdiler: "Sen, gerçekten büyü yapılmış birisin!
186. Sen de sadece bizim gibi bir beşersin. Biz senin kuşkusuz yalancılardan biri olduğuna inanıyoruz.
187. Eğer doğru sözlü isen, haydi üstümüze gökten azap yağdır."
188. Şuayb, "Yaptıklarınızı en iyi bilen rabbimdir" dedi.
189. Onu yalancılıkla suçladılar, derken gölge gününün azabı üzerlerine çöküverdi. O gerçekten büyük bir günün azabıydı![3]
190. Doğrusu almak isteyenler için bunda büyük bir ders vardır; ama çokları iman etmezler.
191. Şüphesiz rabbin, işte O, mutlak güç ve engin merhamet sahibidir.
192. Şüphesiz bu Kur'an âlemlerin rabbi tarafından indirilmiştir.

---

1 Eyke ile Medyen aynı yerin adı, halkları da aynı halktır. "Bunlar iki ayrı yerin adıdır, halkları da aynı ırkın iki koludur" diyenler de vardır.

2 Hz. Şuayb, Allah'tan başka tanrı olmadığını ve her şeyi O'nun yarattığını anlatarak halkını yalnızca O'na kulluk etmeye çağırdı. Medyen halkı putperestliğin yanında toplumsal ahlâk, özellikle ticaret ahlâkı bakımından çok bozulmuştu; ahlâk kurallarını çiğneyerek alışverişlerinde karşı tarafı zarara sokacak hileli işler yapıyorlardı.

3 Eyke halkı inkârlarında ısrar edince Allah onları ya şiddetli bir depremle veya volkanik bir patlama ile cezalandırdı (krş. A'râf 7/91). Âyette geçen "gölge günü", bu deprem sebebiyle gökte oluşan toz ve duman tabakasının güneş ışınlarını engellemesi şeklinde açıklanmıştır.

193-195. Onu, senin kalbine uyarıcılardan olasın diye açık bir Arapça ile Rûhulemîn indirmiştir.[1]
196. O Kur'an, şüphesiz öncekilerin kitaplarında da vardır.[2]
197. İsrâiloğulları bilginlerinin bunu bilmesi onlar için bir delil değil midir?[3]
198-199. Kur'an'ı Arap olmayanlardan birine indirseydik de onu onlara okusaydı, yine iman etmezlerdi.
200. Onu (inkârı) günahkârların zihinlerine böyle soktuk.
201. Onlar, sonunda can yakıcı azabı görünceye kadar ona iman etmezler.
202. O azap farkında olmadan kendilerine ansızın geliverir.
203. Sonra, "Bize yeni bir süre verilir mi acaba?" diyecekler.
204. O halde (şimdi gelsin diyerek) azabımızın çabuklaşmasını mı istiyorlar?[4]
205-206. Ne dersin? Biz onları yıllarca nimetlerden faydalandırmışsak, sonra da kendilerine vaad edilen azap başlarına gelmişse!
207. Senelerce yararlandırıldıkları nimetler onlara ne fayda sağlamıştır?
208-209. Kaldı ki biz, öğüt vermek üzere uyarıcılar göndermeden hiçbir ülke halkını yok etmemişizdir. Biz zalim değiliz.[5]
210-211. Onu (ilâhî öğüdü) şeytanlar indirmedi. Bu onların yapacağı iş değildir, zaten buna güçleri de yetmez.[6]

---

1 Rûhulemîn Cebrâil'dir. Allah'ın emaneti olan vahyi olduğu gibi peygamberlerine ulaştırdığı için "güvenli" anlamına gelen emîn sıfatıyla nitelendirilmiştir. Hz. Peygamber Araplar arasından seçilmiş olduğu için Kur'an ona Arapça olarak indirilmiştir. Fakat bu, onun sırf Araplar'a hitap ettiği anlamına gelmez. Nitekim Kur'an'ın evrensel olduğunu gösteren birçok âyet vardır (bk. A'râf 7/158; Furkān 25/1).

2 Kur'an, özü, temel kuralları ve değerleri itibariyle önceki peygamberlere gelmiş olan kitaplarda da vardı. Ayrıca Kur'an'ın indirileceği önceki peygamberlerin kitaplarında haber verilmişti (Şevkânî, IV, 113).

3 "İsrâiloğulları bilginleri"nden maksadın müslüman olmuş yahudi bilginleri olduğu söylenmişse de âyeti genel anlamda değerlendirmek daha uygundur. Onların bildiği şey ise Kur'an'ın önceki kitaplarda da var olduğu gerçeğidir.

4 201-203. âyetlerde âhiretle ilgili bilgi veriliyor. 204'te ise onların dünyadayken şımarıklıkla söyledikleri söze yer veriliyor. Bu sebeple 204. âyeti şöyle anlamak gerekir: Şimdi onlar azabın bir an önce gelmesini mi istiyorlar?"

5 Allah Teâlâ peygamber göndererek mesajını insanlara ulaştırmadıkça onları sorumlu tutmamaktadır. Helâk edilen toplumlara mutlaka önceden peygamber gönderilerek Allah'ın mesajı kendilerine ulaştırılmış, onu reddedenler cezalandırılmışlardır.

6 Müşrikler Hz. Muhammed'in karanlık şeytanî güçler ve kötü ruhlarla ilişkisi olan bir kâhin olduğunu iddia ediyor, Kur'an'ı ona bir şeytanın getirdiğini söy-

212. Şüphesiz onlar, vahyi işitmekten kesinlikle uzak tutulmuşlardır.
213. O halde sakın Allah ile birlikte başka tanrıya kulluk edip yalvarma, sonra cezaya çarptırılanlardan olursun!
214. Yakın akrabanı da uyar.
215. Sana uyan müminlere kol kanat ger.
216. Şayet sana karşı gelirlerse de ki: "Ben sizin yaptıklarınızdan kesinlikle uzağım."
217-219. Sen, O, mutlak güçlü ve engin merhamet sahibi olan, huzurunda durduğun ve secde edenler içinde halden hale girdiğin zaman seni gören Allah'a güvenip dayan.
220. Her şeyi işiten, bilen O'dur.[1]
221. Şeytanların kime ineceğini size haber vereyim mi?
222. Onlar günaha, iftiraya düşkün olan herkese inerler (onlara kötülüğü telkin ederler).
223. Bunlar, (şeytanlara) kulak verirler, çoğu da yalancıdır.
224. Şairlere gelince, onlara da yoldan sapmışlar uyarlar.
225-226. Onların her vadide şaşkın şaşkın dolaştıklarını ve gerçekte yapmadıkları şeyleri söylediklerini görmez misin?
227. Ancak iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar, Allah'ı çokça ananlar ve haksızlığa uğratıldıktan sonra kendilerini savunanlar başkadır. Haksızlık edenler, neye nasıl dönüşeceklerini (başlarına nelerin geleceğini) yakında görecekler.[2]

---

lüyorlardı; âyetler bu tür saçma iddiaları reddetmektedir (Râzî, XXIV, 171).

1 Bazı müfessirler, 218. âyeti "her nerede olursan ol seni gören" şeklinde yorumlamışlardır (Taberî, XIX, 123-125). Ayrıca "secde edenlerle birlikte yere kapandığın zaman seni gören" ifadesini, "Seni Allah'ın birliğine inanmış olan bir peygamberin sulbünden diğer peygamberin sulbüne nakledip nihayet bu ümmette ortaya çıkaran" şeklinde yorumlayanlar da olmuştur (Şevkânî, IV, 116).

2 İnkârcılar Kur'an'ın gayb âleminden verdiği haberleri şeytanların ilhamı, nazmını da şiir olarak telakki ediyor, dolayısıyla Hz. Peygamber'e kâhin ve şair diyorlardı. Halbuki o devirde bilinen şiirin hâkim temaları Kur'an'a, ahlâk ve erdeme ters düşmektedir. Dolayısıyla Kur'an o gün anlaşılan mânada şiir, peygamber de şair olamazdı.
Kur'an sosyal ve kültürel hayatta önemli bir yer işgal eden şiiri ve şairleri mutlak olarak yermemiş, ancak müşrik dönemin İslâm ilkeleriyle ters düşen şiirini yermiş, şiirin iyisine ve güzeline de insanları özendirmiştir. Nitekim 227. âyette özellikleri anlatılan gerçek müminler arasında şairler de vardı ve onlar, müşrik dönem şairlerini yeren yukarıdaki hükmün dışında tutulmuşlardır.

27. NEML SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 48, âyet sayısı 93'tür. Adını 18. âyette geçen ve "karıncalar" anlamına gelen neml kelimesinden almıştır. Sûrede Allah'ın birliği, peygamberlik, vahiy ve âhiret hayatı gibi İslâm'ın inanç esasları ele alınmakta, bazı peygamberlerin kıssalarından kesitler verilmekte; ayrıca dâbbetü'l-arz diye bir yaratıktan söz edilmektedir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Tâ-sîn. Bunlar Kur'an'ın, gerçekleri açıklayan kitabın âyetleridir;
2-3. Namazı kılan, zekâtı veren ve âhirete kesin bir şekilde iman eden müminler için bir hidayet rehberi ve bir müjdedir.
4. Âhirete inanmayanların yapıp ettiklerini şüphesiz kendilerine güzel göstermiş olduk; bu yüzden şuursuzca eğlenip dururlar.[1]
5. İşte en ağır cezayı hak edenler bunlardır; âhirette en çok ziyana uğrayacak olanlar da yine bunlardır.
6. Şüphesiz ki bu Kur'an sana ilim ve hikmet sahibi Allah tarafından verilmektedir.
7. Bir zamanlar Mûsâ, ailesine, "(Şu uzakta) bir ateş bulunduğunu farkettim. Size oradan bir haber ya da ısınmanız için ondan bir parça kor getireceğim" demişti.[2]
8. Oraya geldiğinde ona şöyle seslenildi: "Ateşin yanındaki ve çevresindekiler mübarek kılınmıştır! Âlemlerin rabbi olan Allah, her türlü noksanlıktan uzaktır!"[3]
9. "Ey Mûsâ! Şüphesiz ben mutlak galip ve hikmet sahibi olan Allahım!
10. Asânı yere at!" Mûsâ atıp da onu yılan gibi kımıldanır görünce arkasına bakmadan dönüp kaçtı. (Allah buyurdu ki:) "Ey Mûsâ! Korkma, benim huzurumda peygamberler korkmaz;
11. Ancak haksızlığa sapan korkar; o da işlediği bir kötülük yerine bir iyilik ederse bilsin ki ben çok bağışlayıcıyım, çok merhametliyim.

1 "İnanmayanların yapıp ettiklerinin kendilerine güzel gösterilmesi" Allah'ın onlara seçme hakkı tanımaması anlamına gelmez; bilâkis kendi irade ve tercihleriyle inkârcılıkta ısrar ettikleri için Allah onları yapıp ettikleriyle baş başa bırakır; böylece kalpleri katılaşır, iman etmezler ve yaptıklarının doğru, tercihlerinin uygun olduğunu sanırlar.

2 Bu olay Hz. Mûsâ'nın ailesiyle birlikte Medyen'den Mısır'a yaptığı yolculuk esnasında meydana gelmiştir. Hz. Mûsâ'nın ateş sandığı ışığın gerçekte ilâhî bir nur olduğu belirtilmektedir (bk. Tâhâ 20/10).

3 Mübarek kılınanlar Hz. Mûsâ, Cebrâil ve o yeri aydınlatmakla görevli meleklerdir.

12. Şimdi elini koynuna sok da kusursuz bembeyaz olarak çıksın. Dokuz mûcize ile Firavun ve kavmine git. Çünkü onlar yoldan çıkmış bir kavim oldular."[1]

13. Mûcizelerimiz onların gözleri önüne serilince, "Bu, düpedüz bir sihirdir" dediler.

14. Mûcizeleri açık ve kesin olarak görüp idrak ettikleri halde zulüm ve kibirlerinden ötürü onları inkâr ettiler. Bozguncuların sonunun nice olduğuna bir bak!

15. Şüphesiz biz Dâvûd'a ve Süleyman'a da bir ilim verdik. "Bizi mümin kullarının birçoğundan üstün kılan Allah'a hamdolsun!" dediler.[2]

16. Süleyman Dâvûd'un yerine geçti. Dedi ki: "Ey insanlar! Bize kuş dili öğretildi ve bize her şeyden gerektiği kadar verildi. Doğrusu bu apaçık bir lutuftur."[3]

17. Bir zaman cinlerden, insanlardan ve kuşlardan oluşan orduları Süleyman'ın emrinde toplanmış, birlikte sevk ve idare ediliyordu.[4]

18. Nihayet Karınca vadisine geldiklerinde, bir karınca şöyle dedi: "Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin; aman, Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesin!"

19. Onun bu sözünden dolayı Süleyman neşeyle gülümsedi ve "Ey rabbim!" dedi, "Gerek bana gerekse anne babama verdiğin nimete şükretmeye ve hoşnut olacağın iyi işler yapmaya beni muvaffak kıl. Rahmetinle beni iyi kullarının arasına kat!"

20. Süleyman kuşları gözden geçirdi ve "Hüdhüdü niçin göremiyorum; yoksa kayıplara mı karıştı?" diye sordu.

21. "Ya bana açık bir gerekçe getirir veya onu şiddetle cezalandırırım ya da onu boğazlarım!"

---

1 Hz. Mûsâ dokuz mûcize ile desteklenmiştir. Bunlardan sadece ikisi burada zikredilmiş, diğerleri ise başka sûrelerde açıklanmıştır (bk. A'râf 7/133).

2 Dâvûd aleyhisselâm, İsrâiloğulları'na gönderilmiş bir peygamber ve hükümdardır; Kur'an'da ilmi, hikmeti, adaleti ve güzel konuşmasıyla meşhur olduğu bildirilmektedir (Sâd 38/17-20, 26). Kendisine Zebûr gönderilmiş, dağlar ve kuşlar emrine verilmiştir (Bakara 2/251). Süleyman ise Dâvûd'un oğlu olup babası gibi İsrâiloğulları'na gönderilmiş bir peygamber ve hükümdardır.

3 "Süleyman'ın Dâvûd'un yerine geçmesi", Dâvûd'a verilenlerin Süleyman'a da verildiği anlamına gelir. Hz. Süleyman, kuşların dilini anlamakla kalmıyor, onların davranışlarını yönlendiren ilâhî yasaları da biliyordu. Onların öterek Allah Teâlâ'yı tesbih ve tâzim ettiklerini anladığı gibi, onları idaresi altına alarak kendine has teşkilâtıyla ordusunda hizmette de kullanıyordu (bk. Elmalılı, V, 3665-3666).

4 Hz. Süleyman cinleri gizli işlerde, insanları ülke savunmasında ve düşmana karşı savaşta, kuşları da haberleşme, su bulma vb. hizmetlerde istihdam ediyordu (İbn Âşûr, XIX, 240).

22. Çok geçmeden hüdhüd gelip dedi ki: "Ben, senin bilmediğin bir şeyi öğrendim. Sebe' halkından sana kesin bir bilgi getirdim."[1]
23. "Onları bir kadın hükümdarın yönettiğini gördüm; kendisine her imkân verilmiş; bir de muhteşem tahtı var.
24. Ancak onun ve halkının Allah'ı bırakıp güneşe secde ettiklerini de gördüm. Şeytan onlara yaptıklarını güzel göstermiş, böylece onları yoldan alıkoymuş; bu yüzden doğru yolu bulamıyorlar.
25. (Şeytan bunu) göklerde ve yerde gizli olanı açığa çıkaran, gizlediğinizi ve açıkladığınızı bilen Allah'a secde etmesinler, diye yapmış.
26. Oysa büyük arşın sahibi olan Allah'tan başka tanrı yoktur."
27. Süleyman da, "Doğru mu söylüyorsun yoksa yalancılardan biri misin, göreceğiz.
28. Şu mektubumu götür, önlerine bırak, sonra onların yanından çekil de ne sonuca varacaklarına bak."
29. Sebe melikesi (adamlarına) şöyle dedi: "Beyler! Bana çok önemli bir mektup gönderilmiş!
30. Mektup Süleyman'dan gelmekte, rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla başlamaktadır;
31. 'Bana üstünlük taslamayın, gelip bana teslim olun' denilmektedir."[2]
32. Kraliçe şöyle dedi: "Efendiler! İçinde bulunduğum durum hakkında bana görüşünüzü açıklayın. Sizin görüşünüzü almadan asla bir işe kesin karar vermem."
33. Şu cevabı verdiler: "Biz güçlüyüz, zorlu savaşçılarız, yine de yetki senindir; artık ne buyuracağını sen düşün."[3]

---

1 Tefsirlerde "Karınca vadisi"nin, Şam bölgesinde veya Tâif'te yahut Yemen'de karıncası çok bir yer olduğu bildirilmektedir (Elmalılı, V, 3667). Bununla birlikte karıncası çok olan herhangi bir yer de olabilir. Hüdhüd "çavuş kuşu" demektir. Burada Süleyman'ın emrine verilmiş özel bir yaratılışlı bir kuş olduğu anlaşılmaktadır.
Sebe' (Saba), aslında bir hânedan veya kabile ismi olup sonradan Yemen'deki Sebe Devleti'nin ve başşehri Me'rib'in adı olmuştur (bilgi için bk. Sebe' 34/15).

2 Müfessirler Sebe ülkesinde hükümdar olan ve Kur'an'da adı anılmaksızın bahsi geçen kadının Belkıs bint Şürahbil olduğunu kaydetmektedirler (Şevkânî, IV, 128). Tarihî belgeler Belkıs'ın kimliği hakkında kesin bilgi vermemekle birlikte onun milâttan önce X. yüzyılda yaşamış, Hz. Süleyman'la çağdaş bir Arap kraliçesi olduğu söylenmiştir (bk. Orhan Seyfi Yücetürk, Belkıs, DİA, V, 420). Süleyman aleyhisselâm, hüdhüdün sözünün doğru olup olmadığını anlamak için yazdığı bir mektubu kraliçeye götürüp sonuçtan kendisini haberdar etmesini hüdhüde emretti. Mektubun besmele ile başlaması ve Sebe halkının teslim olmalarını istemesi davetin hem siyasî hem de dinî olduğunu göstermektedir.

3 Süleyman aleyhisselâmın mektubunu alan kraliçe devlet ileri gelenlerini toplayarak mektubun içeriği hakkında bilgi vermiş, ne yapmaları gerektiği konu-

34. Kraliçe şöyle dedi: "Krallar bir ülkeye girdiler mi, oranın altını üstüne getirirler ve halkının ulularını aşağılanmış duruma düşürürler. Bunlar da öyle yapacaklardır.

35. Ben bunlara bir hediye göndereceğim, sonra bakacağım elçiler ne ile dönecekler?"[1]

36. (Elçiler) Süleyman'a geldiğinde o şöyle dedi: "Siz bana mal yardımı mı yapıyorsunuz? Allah'ın bana verdiği size verdiğinden daha değerlidir. Hayır, hayır! Bu hediyenizle ancak sizin gibiler sevinir.

37. (Ey elçi!) Onlara dön; iyi bilsinler ki asla karşı koyamayacakları ordularla üzerlerine gelir, muhakkak surette onları yenilmiş ve küçük düşürülmüş olarak oradan çıkarırız!"

38. (Danışmanlarına dönerek) "Beyler! Onlar boyun eğerek bana gelmeden önce hanginiz o kraliçenin tahtını bana getirebilirsiniz?" diye sordu.

39. Cinlerden bir ifrit, "Sen makamından kalkmadan önce ben onu sana getiririm. Gerçekten bu işe gücüm yeter, ben güvenilir biriyim" dedi.[2]

40. (Bu konuya dair) kitaptan bir bilgisi olan ise, "Ben onu sen göz açıp kapayıncaya kadar getiririm" diye cevap verdi. Süleyman, tahtı yanı başına yerleşmiş olarak görünce şöyle dedi: "Bu, şükür mü yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınayan rabbimin bir lutfudur. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur, nankörlük edene gelince, o bilsin ki rabbimin hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, kerem sahibidir."[3]

41. "Onun tahtını tanıyamayacağı bir hale getirin; bakalım gerçeği anlayacak mı yoksa anlamayanlardan mı olacak?" dedi.[4]

---

sunda kendileriyle istişarede bulunmuştur. Danışmanları ülkenin savaş gücü hakkında bilgi verdikten ve gerekirse savaşabileceklerini ima ettikten sonra nihaî kararın kraliçeye ait olduğunu ifade etmişlerdir.

1 Kraliçe, savaşın ve yenilginin kötü sonuçlarını anlatarak meseleyi barış yoluyla çözmenin daha uygun olacağını ifade etmiş, barıştan yana olduğunu göstermek üzere Hz. Süleyman'a hediyeler göndermiş ve sonucunu beklemiştir.

2 Elçiler dönüp durumu kraliçeye anlatınca kraliçe maiyetindeki ileri gelenlerle birlikte Hz. Süleyman'ı ziyaret edip onun dini hakkında bilgi almak üzere harekete geçmiştir; öte yandan Hz. Süleyman'a bu bilgi ulaşmış (âyet 42), o da kraliçe gelip teslim olmadan önce onun tahtını getirmelerini yanındaki görevlilerden istemiştir.

3 Bu maharete sahip olduğunu söyleyenin bir melek, bir insan, Hızır ve Süleyman'ın veziri olduğu gibi yorumlar yapılmıştır.

4 Rivayete göre Hz. Süleyman büyük bir saray yaptırmış, camdan yapılmış olan tabanını havuz görünümüne sokmuş ve kraliçenin tahtını buraya yerleştirmiştir.

42. Kraliçe geldiğinde, "Senin tahtın da böyle mi?" diye soruldu. "Tıpkı o!" dedi ve ekledi: "Biz bundan önce hakkınızda bilgi sahibi olmuş ve çağrınıza boyun eğmiştik."[1]
43. Onu, daha önce Allah'tan başka taptığı şeyler saptırmıştı. Çünkü o inkârcı bir kavimdendi.
44. Ona, "Köşke gir" denildi. Kraliçe salonu görünce, onu oraya toplanmış su sandı ve eteğini topladı. Süleyman, "Bu, billûrdan yapılmış bir köşkün şeffaf zeminidir" diye uyardı. Kraliçe, "Rabbim, ben gerçekten kendime zulmetmişim! Artık Süleyman'la beraber âlemlerin rabbi olan Allah'a teslim oldum" dedi.
45. Semûd kavmine, "Allah'a kulluk edin" demesi için kardeşleri Sâlih'i gönderdik. Ama hemen birbiriyle çekişen iki grup oluverdiler.[2]
46. Sâlih, "Ey kavmim!" dedi, "İyilik dururken niçin kötülüğe koşuyorsunuz; size merhamet edilmesi için Allah'tan bağışlanmayı dileseniz olmaz mı?"
47. Şöyle cevap verdiler: "Sen ve beraberindekiler bize uğursuz geldiniz." Sâlih, "Başınıza gelenler Allah katındandır. Doğrusu siz imtihana çekilen bir topluluksunuz" dedi.
48. O şehirde dokuz elebaşı vardı; bunlar yeryüzünde bozgunculuk yapıyor, iyileştirme ve düzeltme cihetine gitmiyorlardı.
49. Allah'a and içerek aralarında şöyle konuştular: "Gece baskınıyla onu ve ailesini öldürelim, sonra velisine, 'Biz Sâlih ailesinin öldürülmesi sırasında orada değildik, gerçekten doğru söylüyoruz' diyelim."[3]

---

1 Son cümlenin kime ait olduğuna dair farklı görüşler vardır: a) Bu söz kraliçeye aittir. Kraliçe ve çevresi bu mûcizeden önce çeşitli yollarla Hz. Süleyman'ın peygamber olduğuna dair sağlam bilgi elde etmiş ve ona boyun eğmişlerdir. Meâlde bu tercih edilmiştir. b) Söz Süleyman'a aittir. Süleyman aleyhisselâm bu sözüyle kraliçe gelmeden önce onun müslüman olduğu ve gönüllü olarak geldiği hakkında Allah tarafından vahiy yoluyla bilgi edindiğini ifade etmiştir. c) Bu söz Süleyman'ın kavmine aittir.

2 (Semûd kavmi ve Sâlih peygamber hakkında ayrıca bk. Hûd 11/61-68). Birbiriyle çekiştiği bildirilen iki gruptan birinin Sâlih peygambere iman eden güçsüzler ve zayıflar, diğerinin ise ona inanmayan güçlü ve mağrur kimselerdir (krş. A'râf 7/75).

3 48. âyette geçen şehirden maksat Hz. Sâlih'in yaşadığı ve peygamber olarak görev yaptığı Hicr şehridir (bk. Hicr 15/80). Bu şehirdeki dokuz elebaşıdan oluşan bir grup, geceleyin bir baskınla, Sâlih aleyhisselâm ve ailesini yok etmeyi, kan davasında bulunacak olan akrabasına da, "Biz Sâlih ailesinin öldürülmesi sırasında orada değildik" veya farklı kıraate göre, "Onun ailesini kimin öldürdüğünü görmedik" demeyi planlamışlardır. Onlar bu planları kurarlarken Hz. Sâlih kendisine inananlarla birlikte yurdu terkedip kurtulmuş, Semûd kavmi ise şiddetli bir depremle yok olup gitmiştir (bk. Hûd 11/66-67).

50. Onlar böyle bir tuzak kurdular, biz de kendileri farkında olmadan bir plan kurduk.
51. Bak işte tuzaklarının sonu ne oldu: Onları da kavimlerini de (nasıl) toptan helâk ettik!
52. İşte haksızlıkları yüzünden çökmüş evleri! Anlayan bir kavim için elbette bunda ibret vardır.
53. İman edip Allah'a karşı gelmekten sakınanları ise o felâketten kurtardık.[1]
54-55. Lût'u da hatırla! O kavmine, "Göz göre göre hâlâ o hayâsızlığı yapacak mısınız? Gerçekten siz kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere mi yöneliyorsunuz? Doğrusu siz değerleri bilmeyen bir topluluksunuz" demişti.
56. Fakat kavminin cevabı, "Lût ailesini ülkenizden çıkarın; kuşkusuz onlar (ahlâkça) temizlik taslayan kimselermiş!" demekten ibaret oldu.
57. Bunun üzerine onu ve karısı dışında kalan ailesini kurtardık. Karısının geride kalanlardan olmasını takdir ettik.
58. Onların üzerine müthiş bir yağmur indirdik; önceden uyarılmış olanların yağmuru ne korkunç oldu![2]
59. De ki: "Hamdolsun Allah'a, selâm olsun seçkin kıldığı kullarına. Allah mı daha hayırlı yoksa O'na koştukları ortaklar mı?[3]
60. Peki gökleri ve yeri yaratan, gökten size su indiren kim? Biz o suyla, sizin bir tek ağacını bile bitiremeyeceğiniz güzel güzel bahçeler, bağlar yetiştirmekteyiz. Allah'tan başka tanrı mı! Doğrusu onlar yoldan sapmış kimselerdir.
61. Peki yeryüzünü yerleşmeye elverişli kılan, vadilerinden nehirler akıtan, yerde sarsılmaz dağlar yaratan, iki deniz arasına engel koyan kim? Allah'tan başka bir tanrı mı? Doğrusu onların çoğu gerçeği bilmiyorlar.[4]

---

1 Kıssada Hz. Peygamber için bir teselli, Kureyş müşrikleri için de bir uyarı vardır. Çünkü Semûd kavminin Sâlih peygamber hakkında düşündüklerinin aynını Kureyşliler Hz. Peygamber hakkında düşünmüşler ve onu yok etme teşebbüsünde bulunmuşlardır (bk. Enfâl 8/30).

2 "Müthiş yağmur"un taş yağmuru olduğu Hûd sûresinin 82. âyetinde açıkça ifade edilmiştir (Hz. Lût ve Sodom halkı hakkında bilgi için bk. A'râf 7/80-84).

3 Allah, Hz. Peygamber'e bu âyetleri okumaya başlarken kendisine lutfettiği nimetlerinden dolayı Allah'a hamdetmesini ve davetini tebliğ etmesi için seçtiği peygamberlere salâtü selâm getirmesini emretmektedir. Bir konuşmaya başlarken Allah'a hamdetme, Hz. Peygamber'e ve ailesine salâtü selâm getirme geleneği zamanımıza kadar devam etmiştir.

4 İki deniz arasına konulduğu bildirilen engelden maksat, tuzluluk oranı farklı denizleri birbirinden ayıran sınırdır. Birinin suyu diğerine nisbetle daha tuzlu olan iki su kütlesi yan yana durdukları halde aralarında perde varmış gibi bir-

62. Peki darda kalan kendisine yalvardığı zaman imdadına yetişen, sıkıntısını gideren ve sizi yeryüzünün yöneticileri yapan kim? Allah'tan başka bir tanrı mı? Ne kadar da kıt düşünüyorsunuz![1]

63. Peki karaların ve denizlerin karanlıkları içinde yol bulmanızı sağlayan kim? Rüzgârları rahmetinin önünde müjdeci olarak gönderen kim? Allah'tan başka bir tanrı mı? Allah, onların ortak koştuklarından çok yücedir, münezzehtir.[2]

64. Peki ilk baştan yaratan, sonra yaratmayı (durmaksızın) tekrar eden kim? Size hem gökten hem yerden rızık veren kim? Allah'tan başka bir tanrı mı? De ki: "Eğer doğru söylüyorsanız kesin delilinizi getirin bakalım!"[3]

65. De ki: "Allah'tan başka göklerde olsun yerde olsun hiç kimse gaybı bilemez." Onlar ne zaman diriltileceklerini de bilmezler.

66. Hayır, onların âhiret hakkındaki bilgileri yetersiz kalmıştır; dahası, bu hususta şüphe içindedirler; bunun da ötesinde onlar âhiretten yana kördürler.[4]

---

birine karışmamakta ve birleşimlerindeki farklılık değişmemektedir. Bu da Allah'ın kudretini gösteren delillerdendir.

1 Bu âyette Allah'ın insanlarla ilgili üç fiilinden bahsedilerek kudretinin sonsuzluğuna delil getirilmektedir. Bunlar: a) Allah'ın, ihtiyaçtan dolayı kendisine dua edenin imdadına yetişmesi, b) Sıkıntıları gidermesi ve insanı bunlardan koruması; c) İnsanları yeryüzünün yöneticileri yapması veya nesilleri birbirinin ardından getirerek yeryüzünün sahipleri kılmasıdır.

2 İnsanların karada ve denizde gece karanlığında yolculuk yaparken yönlerini tayin etmelerine elverişli olarak yaratılmış olan yıldızlar, bunlardan faydalanacak özellikte yaratılmış olan insan zekâsı (krş. En'âm 6/97), ayrıca denizlerden buharlaşan suyu kara parçalarının içlerine kadar götürüp oralarda yağmur veya kar olarak yağmasını sağlayan ve bu yağmurların (rahmet) müjdecisi olan rüzgâr, işte bütün bunlar Allah'ın varlığını, birliğini, ve kudretini gösteren kozmik delillerdendir.

3 Varlığın, oluşun ve hayatın başlaması, devam etmesi ve yaratılışın yenilenmesi Allah'ın varlığını ve birliğini gösteren deliller olması yanında, yaratma fiilinin kesintisiz olduğunu da göstermektedir.

4 Âhiret hayatı insanın bu dünyada algılayabileceği alanın ötesinde yer alan bir gerçek olduğu için insanlar onu tam olarak tasavvur edemezler. Ancak putperestlerin bu bilgisizliği, kuşkuculuğa, hatta inkâra kadar götürdükleri anlaşılmaktadır. Ama âhirette gerçekle karşı karşıya geldiklerinde bilgileri tamamlanacaktır. Bu sebeple Kur'an, ölümden sonraki hayat hakkında bilgi verirken genellikle temsilî bir üslûp kullanmaktadır. "Onlar âhiretten yana kördürler" cümlesi, inkârcıların, âhiret hayatının Allah'ın yaratma planının mantıkî bir sonucu olduğu gerçeğini idrakten âciz olduklarını ifade eder. Hakkıyla düşünselerdi insandaki sorumluluk ve adalet duygusu ve düşüncesinin ancak mutlak adaletin tecelli edeceği bir âhiret hesabı ve mahkemesiyle anlam kazanacağını, yerine oturacağını anlarlardı.

67. İnkârcılar dediler ki: "Sahi, biz ve atalarımız toprak olunca mı diriltilip (hayat alanına) çıkarılacak mışız?
68. Doğrusu bu tehdit bize yapıldığı gibi daha önce atalarımıza da yapılmıştı. Ama bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir."
69. De ki: "Yeryüzünde dolaşın da günahkârların sonu nice oldu, görün!"
70. Sen de onların yüzünden üzülme, tuzak kurmalarından dolayı da canını sıkma.
71. "Eğer doğru söylüyorsanız bu tehdit ne zaman gerçekleşecek?" diye soruyorlar.
72. De ki: "Çabucak gelmesini istediğiniz azabın bir kısmı belki de tepenize inmek üzeredir."
73. Şüphesiz rabbin insanlara karşı lutuf sahibidir; fakat onların çoğu şükretmezler.
74. Rabbin onların kalplerinde gizlediklerini de açığa vurduklarını da elbette bilir.
75. Gökte ve yerde gözlerden gizli hiçbir şey yoktur ki apaçık bir kitapta yer almasın.[1]
76. Doğrusu bu Kur'an, İsrâiloğulları'na, üzerinde anlaşamadıkları pek çok şeyi açıklamaktadır.
77. Şüphesiz o, müminler için bir hidayet rehberi ve bir rahmettir.
78. Gerçek şu ki rabbin onların arasında hükmünü verecektir. O çok güçlüdür, her şeyi bilmektedir.
79. O halde sen Allah'a güvenip dayan. Çünkü sen apaçık hakikat üzeresin.
80. Bil ki sen ölülere işittiremezsin, arkalarını dönüp giderlerken sağırlara da çağrıyı duyuramazsın.
81. Sen körleri yanlış yoldan doğruya yönlendiremezsin. Sen (çağrını) ancak âyetlerimize inanıp teslim olanlara duyurabilirsin.
82. Söylenen (kıyamet) başlarına geldiği zaman, onlara yerden bir yaratık çıkarırız da insanların âyetlerimize kesin bir şekilde iman etmedikleri konusunda onlarla konuşur.[2]

---

1 "Apaçık kitap" ana kitap, levh-i mahfûz veya Allah'ın ilmi olarak yorumlanmıştır (krş. Taberî, XX, 11; Şevkânî, IV, 145). Muhammed Esed ise "Allah'ın, yarattığı âlem için koyduğu yasalar ve ilkeler örgüsü" olarak tercüme etmiştir (II, 775).

2 "Yerden bir yaratık" diye çevrilen ve insanlarla konuşacağı bildirilen dâbbetü'l-arz, kıyametin yaklaştığını gösteren garip bir yaratıktır. Hadislerde bildirildiğine göre kıyamet günü yaklaştığında bunun bir alâmeti olarak dâbbetü'l-arz ortaya çıkacaktır (Müslim, "Fiten", 202, 207). Ancak bunun tek bir canlı mı,

83. O gün her ümmet içinden, âyetlerimizi yalan sayan grupları bir araya getiririz. Onlar düzenli bir şekilde (hesap yerine) sevkedilirler.[1]
84. Nihayet oraya geldikleri zaman Allah buyurur: "Siz benim âyetlerimi, ne olduğunu kavramadan yalan saydınız öyle mi? Değilse yaptığınız neydi?"
85. Zulme saptıkları için kendileri hakkındaki söz gerçekleşmiştir; artık konuşamazlar.
86. Dinlensinler diye geceyi yarattığımızı, gündüzü de aydınlık kıldığımızı görmediler mi? İman eden bir kavim için elbette bunda ibretler vardır.
87. Sûrun üflendiği gün, Allah'ın diledikleri dışında, göklerde ve yerde bulunanlar dehşete kapılır, hepsi boyunları bükük olarak O'na gelirler.[2]
88. Dağları görür, onların durduğunu sanırsın; oysa bulutlar gibi hareket ederler. Bu, her şeyi sapasağlam yapan Allah'ın sanatıdır. Şüphesiz ki O, yaptıklarınızdan tamamıyla haberdardır.[3]
89. Kim (ilâhî huzura) iyilikle gelirse ona daha iyisi verilir; o gün onlar kıyamet dehşetinden de etkilenmezler.
90. Ama kimler de kötülükle gelirse işte onlar yüzüstü cehenneme atılırlar. Yaptıklarınızın karşılığından başkasını mı göreceksiniz?
91-92. De ki: "Bana, dokunulmaz kıldığı bu şehrin rabbine, yalnız O'na kulluk etmem emredildi; zaten her şey O'na aittir. Bir de bana müslümanlardan olmam ve Kur'an'ı okumam emredildi." Artık kim

---

yeryüzünü kaplayacak bir canlı türü mü yoksa hareket eden ve konuşan başka bir varlık mı olduğu hususu açık değildir. Dâbbetü'l-arzın çıkacağı Kur'ân-ı Kerîm'de bildirilmekle beraber, onun mahiyeti, ne zaman, nerede ve nasıl çıkacağıyla ilgili ayrıntılara dair bilgilerin çoğu sağlam rivayetlere dayanmamaktadır. Bu sebeple ona Kur'an'da işaret edildiği şekliyle inanıp ondan ötesine gaybî mesele olarak bakmak gerekir.

1 Mahlûkatın mahşer yerinde toplandığı gün her ümmetin içinden dünyada peygamberleri yalancılıkla itham etmiş olanlar (veya bunların liderleri) çıkarılarak başka bir yerde toplanacak ve özel olarak hesaba çekileceklerdir. Dünyada Allah'a ortak koşmaları ve kullarına karşı haksızlık etmeleri sebebiyle ağır bir şekilde cezaya çarptırılacaklardır.

2 Sûr, geleneksel İslâmî inanca göre dört büyük melekten biri olan İsrâfil'in kıyamet gününde biri bütün canlıların ölmesi, diğeri ise tekrar dirilmeleri için iki defa üfleyeceği çok güçlü bir ses çıkaran borudur. Sûra iki defa üfleneceği kanaatinde olanlara göre bu âyette haber verilen üfleme birinci, sûra üç defa üfleneceği kanaatinde olanlara göre ise bu üfleme, korkutma üflemesidir; bundan sonra öldürme üflemesi, onun ardından da yeniden diriltme üflemesi gelecektir (krş. En'âm 6/73).

3 Âyet yerkürenin hareket halinde olduğunu ifade etmektedir.

doğru yola gelirse yalnız kendisi için gelmiş olur; kim de saparsa ona de ki: "Ben sadece uyarıcılardanım."[1]

93. Ve şunu da söyle: "Hamd Allah'a mahsustur. O, işaretlerini size gösterecek, siz de onları görüp tanıyacaksınız. Rabbin yaptıklarınızdan habersiz değildir.

28. KASAS SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 49, âyet sayısı 88'dir. 85. âyetinin hicret esnasında Cuhfe denen yerde, 52-55. âyetlerinin de Medine'de indiğine dair bir rivayet vardır. Adını 25. âyette geçen "kasas" kelimesinden almıştır. Sûrenin ağırlıklı konusunu Hz. Mûsâ'nın hayatı ve Firavun'la olan mücadelesi oluşturmaktadır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Tâ-sîn-mîm.

2. Bunlar, apaçık kitabın âyetleridir.

3. İman eden bir topluluk için Mûsâ ile Firavun'un haberlerinden bir kısmını gerçek şekliyle sana anlatacağız.

4. Kuşkusuz ülkesinde Firavun ululuk taslamış, (ayırımcılık yaparak) halkını da gruplara ayırmıştı. Gruplardan birini, erkek çocuklarını kıyımdan geçirip kızlarını sağ bırakarak güçsüz düşürmek istiyordu. Hiç kuşkusuz o huzur ve güveni bozanlardandı.

5. Oysa biz o ülkede güçsüz düşürülenlere lutufta bulunmak, onları önderler yapmak, onları (ülkelerinin) vârisleri kılmak istiyorduk.

6. Onları belli bir yere yerleştirmek, Firavun'a, Hâmân'a ve ordularına, sakındıkları şeyi onların eliyle başlarına getirip göstermek (istiyorduk).[2]

---

1 Allah Teâlâ, yapıldığı günden itibaren Kâbe'yi müminlerin kıblesi yapmış, Mekke'de kan dökme, zulmetme, avlanma ve bitkileri koparma gibi eylemler konusunda yasaklar koymuş, bu şehri emniyetli, saygın ve dokunulmaz (harem) bir şehir haline getirmiştir.

2 Hâmân, Firavun'un veziri veya saraydaki önemli şahsiyetlerden biridir. İlâhî irade Firavun'un istediğine ters istikamette tecelli etti. Allah Teâlâ, onun zulmü altında ezilen ve yok edilmek istenen İsrâiloğulları'nı zulümden kurtarıp hayırlı işlerde insanlara önderler yapmak, onları belli bir yere güvenlik içinde yerleştirmek, iktidar vermek istiyordu.

7. Mûsâ'nın annesine, "Onu emzir, başına bir şey gelmesinden endişe ettiğinde onu nehre bırak. Korkup kaygılanma. Biz onu sana geri döndüreceğiz ve onu peygamberlerden biri yapacağız" diye vahyettik.[1]
8. (Böyle de oldu.) Firavun ailesi onu bulup aldı. Ama sonunda o kendileri için bir düşman ve tasa sebebi olacaktı. Şüphesiz Firavun, Hâmân ve askerleri yanlış yoldalardı.
9. Firavun'un karısı, "O, senin ve benim göz aydınlığımız, muradımız olsun! Onu öldürmeyin, belki bize faydası dokunur veya onu evlât ediniriz" demişti. Onlar işin farkında değillerdi.[2]
10. Mûsâ'nın annesinin yüreği ise yalnızca çocuğuyla meşguldü. Eğer, inanıp güvenen biri olması için onun kalbini pekiştirmemiş olsaydık neredeyse işi meydana çıkaracaktı.[3]
11. Mûsâ'nın ablasına, "Onu izle" dedi. O da ötekiler farkına varmadan uzaktan kardeşini gözetledi.
12. Biz önceden onun, başka sütanneleri kabul etmesini engellemiştik. Bunun üzerine ablası, "Sizin adınıza onun bakımını üstlenecek, üzerine titreyecek bir aile bulayım mı?" dedi.
13. Böylelikle biz annesinin gönlü rahatlasın, gam çekmesin ve Allah'ın vaadinin gerçek olduğunu bilsin diye onu annesine geri verdik; fakat oradakilerin çoğu bunu bilmiyorlardı.[4]
14. Mûsâ yetişip olgunlaşınca, ona hikmet ve ilim verdik. İşte güzel davrananları biz böyle ödüllendiririz.
15. Mûsâ, ahalisinin farkedemeyeceği bir vakitte şehre girdi. Orada, biri kendi halkından, diğeri düşman taraftan olan iki adamın birbirleriyle kavga ettiğini gördü. Kendi halkından olan kişi, düşman taraftan olana karşı ondan yardım istedi. Bunun üzerine Mûsâ ötekine bir

---

1 Hz. Mûsâ'nın annesine yapılan vahiy seçkin kulların kalbine doğan ilham anlamındadır. Erkek çocuklara yönelik bu toplu kıyımdan Mûsâ'yı kurtarması için Allah tarafından annesine, onu bir süre emzirmesi, çocuğun hayatının tehlikeye düştüğünü hissettiği anda onu bir sandukaya koyup Nil nehrine bırakması ilham edilmişti.

2 Yüce Allah Mûsâ'yı katından bir sevgiyle kuşatmış insanlara da sevdirmiştir (bk. Tâhâ 20/39). Bundan dolayı Firavun'un eşi, çocuk bulunup kendisine sunulunca onu çok sevmiş, kocasını ikna ederek ölümden kurtarıp himayesine almıştır.

3 Mûsâ'nın annesi, ne olup bittiğinden haber alamadığı için büyük bir telâşa kapılmıştı. Bu yüzden neredeyse durum ortaya çıkıverecekti. Fakat Allah ona metanet ve sükûnet verdi, böylece çocuğuna kavuşacağına inandı.

4 Çocuğa sütannesi aranmaya başlandı; ancak -ilâhî bir yönlendirme ile- Mûsâ saraya getirilen kadınlardan hiçbirini emmedi. Durumu öğrenen ablası sütanne arayanlara yaklaşarak kendi annesini tavsiye etti; Mûsâ emzirilmek ve tekrar Firavun ailesine teslim edilmek üzere annesine verildi.

yumruk vurup ölümüne sebep oldu; sonra şöyle dedi: "Bu şeytanın işidir; o gerçekten ayartıcı ve apaçık bir düşman![1]

16. Rabbim! Doğrusu kendime zulmettim; beni bağışla!" Allah da onu bağışladı. Çünkü O, gerçekten çok bağışlayıcı ve çok esirgeyicidir.

17. Mûsâ, "Rabbim! Bana lutfettiğin nimetler hakkı için suçlulara asla arka çıkmayacağım" dedi.

18. Şehirde korku içinde etrafı gözetleyerek sabahladı. Bir de ne görsün, dün kendisinden yardım isteyen adam bağırarak ondan yine yardım istiyor! Mûsâ ona, "Açıkçası sen düpedüz serserinin birisin" dedi.

19. Mûsâ, ikisinin de düşmanı olan adamı yakalamak isteyince adam şöyle dedi: "Ey Mûsâ! Dün birini öldürdüğün gibi, şimdi de beni mi öldürmek istiyorsun? Demek ki sen haksızlıkları düzelten biri olmak istemiyorsun da bu ülkede sadece azılı bir zorba olmak istiyorsun" dedi.[2]

20. Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi ve dedi ki: "Ey Mûsâ! İleri gelenler seni öldürmek için hakkında görüşme yapıyorlar; derhal çıkıp git! İnan ki ben senin iyiliğini isteyenlerdenim."[3]

21. Mûsâ korku içinde etrafı gözetleyerek oradan ayrıldı. "Rabbim! Beni zalimler topluluğundan kurtar" dedi.

22. Mûsâ Medyen'e doğru yöneldiğinde, "Umarım rabbim bana doğru yolu buldurur" dedi.[4]

23. Medyen suyuna vardığında orada hayvanlarını sulayan bir grup insanla karşılaştı. Onların biraz ötesinde de (hayvanlarının suya gel-

---

1 Mûsâ, şehirde ne olup bittiğini öğrenmek için kıyafet değiştirip halkın arasına karışmıştı. Esasen Hz. Mûsâ'nın kavgaya müdahelesi, zayıf konumda bulunan birinin imdat istemesi üzerine olmuştur ve bunda bir kusuru yoktur. Öte yandan bir yumruk darbesinin ölüm sonucu doğurması nâdirdir; yani o, istemeden ölüme sebep olmuştur. Mûsâ'nın kendisini suçlu görmesiise , fiilinin ölüme sebep olmasından duyduğu üzüntüyü ifade etme anlamındadır ve şeytana gönderme yapması da kötü kastının bulunmadığını gösterir.

2 Hz. Mûsâ Kıptî'yi öldürdüğü için geceyi korku içinde geçirdi. Ertesi gün etrafı gözetleyerek şehirde dolaşırken bir gün önce başını derde sokan İsrâilli'nin yine bir Kıptî ile kavga ettiğini gördü. İsrâilli, Mûsâ'dan yine yardım istedi. Mûsâ, serserinin biri olan İsrâilli'yi azarlamakla beraber, her ikisine de düşmanca davranan Kıptî'yi yakalamak isteyince, İsrâilli azarlanmış olmanın da etkisiyle kendisine vuracağını sanarak, "Ey Mûsâ! Dün birini öldürdüğün gibi şimdi de beni mi öldürmek istiyorsun?" dedi. Sözün akışına bakarak bu ifadenin Kıptî'ye ait olduğunu söyleyenler de vardır. Bunlara göre Kıptî, önceki olayın fâilini İbrânî'den öğrenmişti (bk. Şevkânî, IV, 159).

3 Olay duyulmuş, yetkili heyet toplanmış, Mûsâ'yı cezalandırmak için müzakereye başlamışlardı.

4 Medyen, Akabe körfezinin kuzeyindeki Maan yakınlarında ve Mısır'a yaya yürüyüşü ile sekiz günlük mesafede bulunan eski bir şehirdir.

mesini) engelleyen iki kadın gördü. Onlara, "meseleniz nedir?" diye sordu. "Çobanlar sulayıp çekilmeden biz (hayvanlarımızı) sulayamayız; babamız da çok yaşlıdır" dediler.[1]

24. Bunun üzerine Mûsâ, onların hayvanlarını sulayıverdi. Sonra gölgeye çekilip, "Ey rabbim! Bana lutfedeceğin her türlü hayra muhtacım!" diye niyazda bulundu.

25. Bu esnada kızlardan biri utangaç bir eda ile yürüyerek yanına geldi; "Bizim yerimize (hayvanlarımızı) sulamanın karşılığını ödemek üzere babam seni çağırıyor" dedi. Mûsâ, babalarının yanına gelip de ona başından geçenleri anlatınca, "Korkma, zalimler güruhundan kurtuldun" dedi.[2]

26. O iki kızdan biri, "Babacığım, onu ücretle tut. Çünkü ücretle istihdam edeceğin en iyi kimse, güçlü ve güvenilir olandır" dedi.

27. Baba, "Bana sekiz yıl çalışmana karşılık şu iki kızımdan birini seninle evlendirmek istiyorum. Eğer on yıla tamamlarsan bu da senin bileceğin bir şey; seni zorlamak istemem. İnşallah benim iyi kimselerden olduğumu göreceksin" dedi.

28. Mûsâ, "Bu seninle benim aramdadır; bu iki süreden hangisini doldurursam doldurayım, bana haksızlık yok! Söylediklerimize Allah şahittir" diye cevap verdi.

29. Mûsâ bu süreyi doldurup ailesiyle birlikte yolda giderken Tûr tarafında bir ateş gördü; ailesine, "Siz bekleyin; ben bir ateş gördüm, belki oradan size bir haber yahut ısınmanız için bir parça ateş getiririm" dedi.[3]

30. Oraya gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafından, (oradaki) ağaç yönünden kendisine şöyle seslenildi: "Ey Mûsâ! Muhakkak ki ben yalnızca ben âlemlerin rabbi olan Allahım.

---

1 Rivayete göre Hz. Mûsâ'nın Medyen suyu başında gördüğü iki kadın Medyen halkına peygamber olarak gönderilmiş olan Şuayb aleyhisselâmın kızlarıdır. Bunlar, ancak halk hayvanlarını sulayıp kuyunun başından ayrıldıktan sonra hayvanlarını sulayabiliyorlardı. Bunların Şuayb'ın yeğeninin veya Medyen halkından iyi bir adamın kızları olduğuna dair rivayetler de vardır.

2 Kızlar babalarına gidip Mûsâ'nın kendilerine yaptığı iyiliği anlatınca babaları da, bu iyiliğin karşılığını ödemek için kızlarından birini göndererek onu evine davet etmişti. Mûsâ başından geçenleri ve Mısır'dan kaçış sebebini anlattı. Şuayb aleyhisselâm, artık korkmamasını, zira Firavun'un zulmünden kurtulup emin bir beldeye geldiğini söyledi.

3 Mûsâ, on yıllık süreyi tamamladıktan sonra (Şevkânî, IV, 164;) ailesiyle birlikte Mısır'a gitmek üzere yola çıkmış, yolda giderken Tûr tarafında uzakta parlayan bir ateş (ilâhî bir nur) görmüştür. Tefsirlerde Mûsâ'nın yolunu kaybettiği bir sırada, kendisine yol gösterecek birini bulmak ümidiyle gördüğü ateşin bulunduğu yere gittiği kaydedilmektedir (bk. Tâhâ 20/10).

31. Asânı yere bırak!" Mûsâ asâyı yılan gibi kıvrılır görünce, dönüp arkasına bakmadan kaçtı. "Ey Mûsâ! Beri gel, korkma, çünkü sen güvendesin.
32. Şimdi elini koynuna sok; bir hastalık yüzünden olmaksızın bembeyaz çıkacaktır. Korkudan açılıp savrulan kollarını normal konuma getir (sakin ol). İşte bu ikisi Firavun ve adamlarına karşı göstereceğin, rabbin tarafından iki kesin delildir. Onlar, yoldan çıkan bir kavim olmuşlardır."[1]
33. Mûsâ dedi ki: "Rabbim! Ben onlardan birini öldürmüştüm, beni öldürmelerinden korkuyorum!
34. Kardeşim Hârûn benden daha açık ve düzgün konuşur. Onu da beni onaylayan bir yardımcı olarak yanımda gönder. Zira beni yalancılıkla itham etmelerinden endişe ediyorum."[2]
35. Allah buyurdu: "Seni kardeşinle destekleyeceğiz ve size öyle bir güç vereceğiz ki, bu sayede size erişemeyecekler, mûcizelerimizle siz ve size tâbi olanlar üstün geleceksiniz."
36. Mûsâ onlara apaçık mûcizelerimizle gelince, "Bu, olsa olsa düzmece bir sihirdir. Geçmişte atalarımız zamanında böyle bir şeyin olduğunu da duymadık" dediler.[3]
37. Mûsâ dedi ki: "Kendi katından kimin hidayet getirdiğini ve bu ülkede sonunda kimin kalacağını en iyi bilen rabbimdir. Muhakkak ki zalimler kurtulamaz.
38. Firavun, "Ey seçkinler! Sizin için benden başka tanrı tanımıyorum. Ey Hâmân! Haydi benim için tuğla fırınını yak, bana bir kule yap. Belki oradan Mûsâ'nın tanrısını görürüm; ama kesinlikle onun bir yalancı olduğunu düşünüyorum" dedi.[4]

---

1 30. âyetteki "vadinin sağ tarafı" ifadesi, Mûsâ'nın gidiş yönüne göre onun sağ yanını veya Arap geleneğine göre kıbleye dönüldüğünde sağda kalan tarafı belirtmek üzere kullanılmış olabilir (İbn Âşûr, XX, 112-113). Yüce Allah burada Hz. Mûsâ ile vasıtasız olarak konuşmuş ve Mûsâ vahye muhatap olmanın ilk korkulu heyecanını burada yaşamıştır.

2 Mûsâ daha önce Kıptîler'den birini kazâen öldürdüğü gerekçesiyle Firavun'un eline geçtiği takdirde kendisinin de öldürülebileceğinden, dolayısıyla peygamberlik görevini yerine getiremeyeceğinden endişe ediyordu; ayrıca kardeşi Hârûn kendisinden daha düzgün konuşuyordu (krş. Tâhâ 20/25-32).

3 Kıssanın bu safhası için bk. A'râf 7/103-138.

4 Firavunlar halk tarafından tanrının oğlu kabul edilip tapınma derecesinde yüceltildiği için Mûsâ'nın muhatabı olan Firavun, muhtemelen beşer olduğunu bildiği halde kendisini "en büyük Tanrı" olarak görmekte (bk. Nâziât 79/24); ya alay etmek veya halkı kandırmak için veziri Hâmân'a böyle bir emir vermektedir.

39. Firavun ve askerleri, bize döndürülmeyecekleri kanaatine kapılarak yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar.
40. Biz de onu ve askerlerini alıp denizin içinde bıraktık. Bak işte, zalimlerin sonu nice oldu![1]
41. Böylece onları, halkı ateşe çağıran öncüler yapmış olduk. Kıyamet gününde onlar yardım görmeyeceklerdir.
42. Bu dünyada onların peşine lâneti taktık, kıyamet gününde de bunlar kınanmış kimselerden olacaklar.
43. Muhakkak ki biz, önceki (birçok) nesilleri yok ettikten sonra, düşünüp ders çıkarsınlar diye Mûsâ'ya insanlar için apaçık deliller, hidayet rehberi ve rahmet olarak o kitabı verdik.[2]
44. Mûsâ'ya emrimizi vahyettiğimiz sırada sen (ey Muhammed, vadinin) batı tarafında bulunmuyordun ve olayın tanıklarından da değildin.
45. Bilâkis (aranızda) biz nice nesiller meydana getirdik ve onların ömrü nice yıllar sürdü. Sen âyetlerimizi kendilerinden okuyarak öğrenmek üzere Medyen halkı arasında oturmuş da değilsin; aksine (bu bilgileri sana) gönderen biziz.[3]
46. Evet, Mûsâ'ya seslendiğimiz zaman sen Tûr'un yanında değildin. Fakat senden önce kendilerine uyarıcı gelmemiş olan bir kavmi uyarman için rabbinden bir rahmet olarak (sana da vahyettik); umulur ki düşünüp öğüt alırlar.[4]

---

1 Hz. Mûsâ, Allah'ın emri uyarınca bir gece İsrâiloğulları'nı alıp Sînâ yarımadasına geçmek üzere Kızıldeniz'e doğru yola çıktı. Durumdan haberdar olan Firavun da askerlerini alarak peşlerine düştü. Bir mûcize sonucu denizin yol vermesiyle Mûsâ ve İsrâiloğulları karşıya geçerken, aynı yoldan geçmeye çalışan Firavun, ordusuyla birlikte denize gömüldü. Firavun boğulmak üzere iken Allah'a iman etmiş fakat yeis halindeki imanı kabul edilmemiştir (bk. Yûnus 10/90-91).

2 Hz. Mûsâ kavmini Firavun'un zulmünden kurtarıp onlarla birlikte Sînâ yarımadasına ulaşınca, kardeşi Hârûn'u kavminin başında bırakıp rabbinin çağrısına uyarak ilâhî vahyi almak üzere Tûr'a giderek kırk gece orada kaldı (bk. A'râf 7/142). Âyette Hz. Mûsâ'ya verildiği bildirilen kitap Tevrat'tır ve burada vahyedilmiştir (bk. A'râf 7/203).

3 Bu âyetler, Hz. Mûsâ Tûr'da vahyi alırken son peygamberin orada olmadığını, arada birçok neslin gelip geçtiğini; Hz. Mûsâ'nın Medyen halkı ile olan münasebeti hakkında bilgi veren Hz. Muhammed'in o tarihte de o şehirde yaşamadığını, dolayısıyla bunlar hakkında verdiği bilgilerin tamamen vahye dayandığını ortaya koymaktadır.

4 30. âyette Mûsâ ailesiyle birlikte Medyen'den Mısır'a dönerken ilk vahyin gerçekleştiği seslenişe atıfta bulunulmuştu. Buradaki, kırk günlük mîkātta yapılan sesleniştir (bk. Şevkânî, IV, 170).

47. Kendi iradeleriyle önceden yaptıklarından ötürü başlarına bir musibet geldiğinde, "Rabbimiz! Ah, ne olurdu, bize bir peygamber gönderseydin de âyetlerine uyup da müminlerden olsaydık!" diyecek olmasalardı (peygamber göndermezdik).[1]

48. Fakat onlara tarafımızdan o gerçek (Kur'an) gelince, "Ona da Mûsâ'ya verilenin benzeri verilmeli değil miydi?" dediler. Peki daha önce Mûsâ'ya verileni de inkâr etmemişler miydi? "Birbirini destekleyen iki sihir!" demişler ve eklemişlerdi: "Doğrusu biz hiçbirine inanmıyoruz."[2]

49. De ki: "Eğer doğru söylüyorsanız, Allah katından bu ikisinden daha doğru yol gösteren bir kitap getirin de ben ona uyayım!"

50. Eğer sana cevap vermezlerse bil ki onlar sırf kendi bencil arzularına uymaktadırlar. Allah'tan bir yol gösterme olmaksızın, sırf kendi bencil arzularına uyandan daha sapkını kim olabilir! Elbette Allah zalim kavmi doğru yola iletmez.

51. Gerçek şu ki düşünüp öğüt alsınlar diye biz sözü (vahyi) onlara birbiri ardınca ulaştırmışızdır.[3]

52. Bundan önce kendilerine kitap verdiğimiz kimseler (in bir kısmı) buna da iman ederler.

53. Onlara Kur'an okunduğu zaman, "Ona iman ettik, şüphesiz o rabbimizden gelmiş gerçeğin kendisidir. Esasen biz bundan önce de rabbimize boyun eğmiştik" derler.

54. İşte (baskılara karşı) sabretmelerinden ötürü onlara mükâfatları iki defa verilecektir. Onlar kötülüğü iyilikle savarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan da Allah rızâsı için harcarlar.[4]

---

1 Âyette "diyecek olmasalardı" diye çevrilen kısmın devamı "peygamber göndermezdik" veya "hemen cezalarını verirdik" şeklinde takdir edilmiştir (Şevkânî, IV, 204).

2 Mekkeli müşrikler, Mûsâ'ya toptan indirilmiş olan Tevrat'ın benzeri bir kitabın veya duyulara hitap eden mûcizelerin Hz. Muhammed'e de indirilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Oysa Mûsâ'ya indirilmiş olan kitap da inkâr edilmişti. "Birbirini destekleyen iki sihir" diye çevirdiğimiz cümleyi farklı kıraate göre, "Birbirini destekleyen iki sihirbaz" şeklinde tercüme etmek de mümkündür. Bu takdirde Hz. Mûsâ ile Hz. Hârûn veya Hz. Mûsâ ile Hz. Muhammed kastedilmiş olur.

3 "Söz" (vahiy) diye çevirdiğimiz kavl kelimesi Kur'an'ı veya peygamberlerle ilgili haberleri ifade etmektedir. "Birbiri ardınca ulaştırmak"tan maksat ya birbirini takip eden peygamberler ve onlarla ilgili haberlerin veya peş peşe yirmi üç yılda gelen Kur'an âyetlerinin ulaştırılmasıdır (Râzî, XXIV, 262).

4 Daha önce kendilerine kitap verilen ve Kur'an inince ona da iman edenler hakkında farklı görüşler varsa da âyeti genel olarak değerlendirmek, Ehl-i kitap'tan olup Hz. Peygamber zamanında İslâm'a girmiş ve kıyamete kadar girecek olanların bu âyetin kapsamında düşünmek daha uygun olur.

55. Onlar, boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler ve "Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız da size; esen kalın; bizim cahillerle işimiz yok" derler.
56. Kuşkusuz sen istediğini hidayete erdiremezsin. Ama Allah dilediğini hidayete erdirir ve hidayete erecek olanları en iyi O bilir.[1]
57. "Seninle beraber doğru yolu izlersek yurdumuzdan sökülüp atılırız" diyorlar. Peki biz onları dokunulmaz, güvenli, katımızdan bir rızık olarak her şeyin ürünlerinin içinde toplandığı bir yere yerleştirmedik mi? Fakat çoğu bunun şuurunda değildir.
58. Oysa biz, bolluk içinde azmış nice şehir halkını helâk etmişizdir. İşte yerleri! Kendilerinden sonra oraların pek azında oturulabildi; hepsi bize kalmıştır.[2]
59. Merkezinde halka âyetlerimizi okuyan bir peygamberi göndermedikçe rabbin memleketleri helâk etmez. Biz, ülkeleri ancak halkı zulüm de ısrar edince helâk ederiz.
60. Size verilen şeyler dünya hayatı için faydalı nesneler ve güzelliklerden ibarettir. Allah katında olanlar ise daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Aklınızı kullanmaz mısınız?
61. Buna göre kendisine güzel bir şey vaad ettiğimiz ve vadedildiği şeye kavuşacak olan kimse, dünya hayatının geçici menfaat ve zevkini yaşattığımız, sonra kıyamet gününde (yargılanmak üzere) celp edilenlerden biri gibi olur mu?[3]
62. O gün Allah onları huzuruna çağırarak, "Benim ortaklarım olduğunu iddia ettiğiniz tanrılar şimdi nerede?" diye sorar.
63. Kendileriyle ilgili azap hükmü kesinleşmiş olanlar, "Rabbimiz! Şunlar azdırdığımız kimselerdir. Biz nasıl azmışsak onları da öyle azdırdık. Sorumluluklarını yüklenmiyor, onları senin hükmüne bırakıyoruz. Onlar zaten bize tapmıyorlardı" derler.[4]

---

1 Allah'tan başka kimse insanları hidayete erdiremez; Allah da tercihini ısrarla inkâr yönünde kullananları zorla doğru yola iletmez. Onları kendi tercihleriyle baş başa bırakır; gerçeği araştırıp doğruyu bulmaya çalışanları da doğru yola iletir (ayrıca bk. Bakara 2/7, 26).

2 İnkârcılıkta direnen bazı eski toplulukların tarih sahnesinden silinmiş oldukları hatırlatılarak insanlık uyarılmaktadır. Helâk olan o toplulukların izleri gösterilmekte, onlardan sonra buraların harap olduğu ve ancak pek azında insanların oturabildiği bildirilmektedir (bk. Râzî, XXV, 5).

3 Dünyada doğru yolda yürüyüp Allah'ın kendilerine vaad ettiği kalıcı ve güzel nimetlere kavuşacak olanlar âhirette mutlu bir hayat yaşayacaklar; dünyanın geçici zevklerine aldanıp da âhireti unutan, inanç ve yaşayışta haktan sapanlar ise bedbaht olacaklardır.

4 Allah'ın yargısının aleyhlerine gerçekleştiğini gören kimseler, özellikle toplumlarına yanlış inanç ve değer ölçüleri empoze eden din ve düşünce önderleri, zorba

64. "Allah'a koştuğunuz ortaklarınızı çağırın!" denir. Çağırırlar ama (o sahte tanrılar) onlara cevap vermezler ve azabı görürler! Keşke vaktiyle doğru yola girmiş olsalardı!
65. O gün Allah onlara hitap ederek, "Peygamberlere ne cevap verdiniz?" diye sorar.
66. İşte o gün kurtarıcı cevapların bütün kapıları yüzlerine kapanmıştır, birbirlerine de soramazlar.
67. Tövbe edip iman eden ve iyi işler yapan kimseye gelince, işte onun kurtuluşa erenler arasında olması umulabilir.
68. Rabbin, dilediğini yaratır ve tercih eder. (O'nun seçme ve yaratmasında) onların tercih hakkı yoktur. Allah, onların ortak koştuklarından münezzehtir ve şânı yücedir.[1]
69. Rabbin, onların kalplerinde gizlediklerini de açığa vurduklarını da bilir.
70. İşte O, Allah'tır; O'ndan başka tanrı yoktur. Önünde de sonunda da hamd O'na mahsustur, hüküm de O'nundur; sadece O'na döndürüleceksiniz.
71. De ki: "Hiç düşündünüz mü, eğer Allah geceyi kıyamet gününe kadar üzerinizde devamlı kılsa, Allah'tan başka size ışık getirecek bir tanrı var mıdır? Hâlâ söze kulak vermeyecek misiniz!"
72. De ki: "Ne dersiniz, eğer Allah gündüzü üzerinizde kıyamet gününe kadar devamlı kılsa, Allah'tan başka size istirahat edeceğiniz geceyi getirebilecek bir tanrı var mı? Hâlâ (gerçeği) görmeyecek misiniz?"
73. Allah, rahmetinden dolayı size geceyi ve gündüzü yarattı ki dinlenesiniz, lutfundan rızkınızı arayasınız ve bütün bunlara şükredesiniz.
74. O gün Allah onlara seslenerek, "Benim ortaklarım olduğunu iddia ettiğiniz şeyler hani nerede?" diye soracaktır.
75. Her ümmetten bir şahit çıkarıp, "Kesin delilinizi getirin!" diyeceğiz. O zaman anlarlar ki hakikat Allah'a mahsustur ve uydurageldikleri şeyler (putlar) kendilerini bırakıp gitmişlerdir.[2]

---

liderler kendileri nasıl öncekilerin telkin ve teşvikleriyle azmış, doğru yoldan çıkmışlarsa onlardan devraldıkları düşünce ve hayat tarzını aynı şekilde telkinlerle sonrakilere empoze ederek onları azdırıp yoldan çıkardıklarını itiraf ederler; bununla birlikte onların kendilerine değil, arzularına kul olduklarını; bu konuda kendilerinin, herhangi bir günahları bulunmadığını Allah'a arzederler.

1 Kulların tercih hak ve imkânları sorumlu tutuldukları kararlarla ve eylem alanlarıyla ilgilidir.

2 Yüce Allah, mahşer günü her toplumun peygamberini çağırıp kendisinden onlara Allah'ın emir ve yasaklarını tebliğ edip etmediğini soracak ve onların nasıl

76. Kārûn Mûsâ'nın kavmindendi. O, gücüne dayanarak onlara haksızlık etmekteydi. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki sadece anahtarlarını güçlü kuvvetli bir ekip bile zor taşırdı. Halkı ona şöyle demişti: "Sakın şımarma! Bil ki Allah şımarıkları sevmez.
77. Allah'ın sana verdiğinden âhiret yurdunu kazanmaya bak ve dünyadan nasibini unutma! Allah sana ihsan ettiği gibi, sen de insanlara ihsanda bulun. Yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışma! Şüphesiz Allah bozguncuları sevmez."[1]
78. Kārûn, "Bu serveti sahip olduğum bilgi sayesinde elde ettim" diye karşılık verdi. Bilmiyor muydu ki Allah ondan önceki kuşaklardan, ondan daha güçlü ve daha çok servet biriktirmiş kimseleri helâk etmişti. Ama suçluluğu kesinleşmiş olanlara artık günahları sorulmaz![2]
79. Kārûn gösterişli bir şekilde kavminin karşısına çıkardı. Dünya hayatını arzulayanlar, "Keşke Kārûn'a verilenin bir benzeri bize de verilseydi! Doğrusu o çok şanslı!" derlerdi.
80. Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise şöyle derlerdi: "Yazıklar olsun size! İman edip iyi işler yapanlar için Allah'ın mükâfatı daha üstündür. Ona da ancak sabredenler kavuşabilir."
81. Sonunda biz onu ve evini barkını yerin dibine geçirdik. Artık Allah'a karşı ona yardım edecek adamları olmadığı gibi, kendi kendini kurtarabilecek durumda da değildi.
82. Daha dün onun yerinde olmayı isteyenler bu defa, "Yazıklar olsun bize! Demek ki Allah rızkı kullarından dilediğine bol, dilediğine

---

karşılık verdikleri hakkında tanıklık etmesini isteyecektir (ayrıca bk. Nisâ 4/41). Öte yandan Allah'tan başka tanrıların var olduğunu iddia edenlere, "Kesin delilinizi getirin!" denilerek iddialarını ispatlamaları istenecek, bu mümkün olmadığı için cevap veremeyeceklerdir. Dünyada iken bâtıl bir inançla kendilerine şefaat edeceğine inandıkları düzmece tanrıları ise ortalıkta gözükmeyecektir. Aşağıdaki âyetlerde söz edilen Kārûn'un, Hz. Mûsâ'nın amcasının oğlu, Firavun'un yüksek seviyede bir görevlisi olduğu rivayet edilir. Hz. Mûsâ'ya iman etmiş, fakat daha sonra hırsı ve kıskançlığı yüzünden doğru yoldan sapmıştır. İlmi ve servetiyle övünür, soydaşlarına karşı büyüklük taslardı. Burada Kārûn örneğinden hareketle müminlere önemli mesajlar verilmektedir.

1 Dünyadan nasibin unutulmaması iki şekilde anlaşılabilir: a) Asıl amaç âhiret yurdunu kazanmaktır, ancak, dünya nimetlerinden de meşrû ölçüler içinde yararlanmalıdır. b) Bağlama daha uygun olan açıklama ise şöyledir: Dünya hayatı, ebedî âlemdeki hayata göre çok kısadır; kul bunu unutup dünya ebedî imiş gibi kendini ona kaptırmamalıdır.

2 Âyetin son cümlesi, suçluların yaptıklarından sorumlu olmayacakları anlamında değil, Allah onların durumunu çok iyi bildiği, meleklerin de suçluları simalarından tanıdıkları anlamındadır (bk. Rahmân 55/41).

de ölçülü veriyormuş. Allah bize lutufta bulunmuş olmasaydı, bizi de mutlaka yerin dibine geçirmişti. Vah ki vah! Demek inkârcılar iflâh olmazmış!" der oldular.

83. İşte âhiret yurdu! Onu yeryüzünde haksız üstünlük kurmak ve bozgunculuk çıkarmak istemeyenler için hazırlamış bulunuyoruz. İyi son, Allah'a karşı gelmekten sakınanların olacaktır.[1]

84. Kim bir iyilikle gelirse ona bundan daha hayırlı karşılık vardır; kim de bir kötülükle gelirse o kötülükleri işleyenler yalnızca yaptıklarının karşılığını görürler.

85. Kur'an'ı sana indiren Allah, elbette seni dönülecek yere de gönderecektir. De ki: "Kimin doğru yolda yürüdüğünü, kimin de apaçık bir sapkınlık içinde olduğunu en iyi bilen rabbimdir."[2]

86. Bu kitabın sana vahyolunacağını ummazdın; ama o, rabbinden bir rahmet olarak geldi. Öyleyse asla inkârcılara destek verme![3]

87. Allah'ın âyetleri sana indirildikten sonra artık onlar seni bunların gereğini yapmaktan alıkoymasınlar. İnsanları rabbine çağır ve sakın müşriklerden olma!

88. Allah ile birlikte başka bir tanrıya yalvarma! O'ndan başka tanrı yoktur. O'nun kendinden başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O'nundur ve siz ancak O'na döndürüleceksiniz.

---

1 Hakkında önceden bilgi verilmiş olan âhiret yurdu, daha önemlidir ve ebedî nimetlerle doludur. Nitekim Hz. Peygamber âhirette gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve akıllara gelmeyen güzel nimetlerin var olduğunu haber vermiştir (Buhârî, "Tevhîd", 35). "İyi son, Allah'a karşı gelmekten sakınanların olacaktır" cümlesine göre uhrevî nimetleri elde etmek için, şuurlu bir şekilde ve ahlâkî bir seçimin sonucu olarak, İslâmî ölçülere uygun olmayan aldatıcı dünyevî varlık ve değerlerin peşine düşmekten sakınmak; ayartıcı, baştan çıkarıcı şeylere düşkünlük göstermemek gerekir.

2 Âyetin ilk cümlesi genellikle, müşrikler tarafından zulme mâruz kaldığı için Mekke'den hicret eden Hz. Peygamber'in bir gün zaferle tekrar oraya döneceğine işaret olarak yorumlanmıştır. Bununla, Resûl-i Ekrem'in âhirette en yüksek makama kavuşturulacağının kastedildiği de belirtilmiştir.

3 Peygamberlik, kişinin istemesine ve gayret göstermesine bağlı olmayıp Allah'ın seçmesi, lutuf ve ihsanıyla verilen yüce bir görevdir. Âyette bu hususa işaret edilmektedir. Allah, kullarına merhamet ettiği, onların sapkın bir şekilde yaşamaları neticesinde hem dünyada hem de âhirette sıkıntıya düşmelerini istemediği için aralarından kendilerine doğru yolu gösterecek peygamberler göndermiş ve bunlara rehberlik edecek kitaplar vahyetmiştir.

29. ANKEBÛT SÛRESİ

İndiği yer, Mekke, iniş sırası 85, âyet sayısı 69'dur. "Örümcek" anlamına gelen ankebût kelimesi 41. âyette geçmektedir. Ana konusu doğru inanca sahip olmak ve bu çizgide yaşamaktır. İnsanoğlunun sorumluluğu, müminlerle münafıkların birbirinden farklı özellikleri; Nûh, İbrâhim, Lût ve Şuayb peygamberler, bazı eski peygamberlerin ve kavimlerin kıssalarından ibret alınacak kesitler, Mekke putperestlerinin Hz. Peygamber ve Kur'an'la ilgili itirazları, bunlara yöneltilen cevaplar, tenkit ve uyarılar sûrenin başlıca konularıdır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Elif-lâm-mîm.
2. İnsanlar, denenip sınavdan geçirilmeden, sadece "İman ettik" demekle bırakılacaklarını mı sanıyorlar?
3. Andolsun ki biz, onlardan öncekileri de sınamıştık. Allah, elbette doğru olanları ortaya çıkaracaktır; kezâ O, yalancıları da mutlaka ortaya çıkaracaktır.
4. Yoksa kötülük yapan o kişiler bizden kaçıp kurtulabileceklerini mi sandılar? Ne kadar yanlış düşünüyorlar![1]
5. Kim Allah'a kavuşmayı arzu ederse bilsin ki Allah'ın belirlediği sürenin sonu mutlaka gelecektir. O, her şeyi bilir, her şeyi işitir.[2]
6. Her kim elinden gelen çabayı gösterirse yalnız kendi iyiliği için çabalamış olur; çünkü Allah'ın, hiç kimsenin hiçbir şeyine ihtiyacı yoktur.
7. Biz, iman edip dünya ve âhirete yararlı işler yapanların (önceki) kötülüklerini mutlaka sileriz ve onları yaptıklarının daha güzeliyle ödüllendiririz.[3]

---

1 İnsanlar yalnızca hastalıklar, can ve mal kayıpları, baskı ve zulümler, savaşlar gibi sıkıntılarla imtihan edilmezler. Esasen yaşadığımız dünya bir imtihan dünyasıdır; hayatın kendisi önümüze çıkardığı iyilik ve kötülükleriyle bir imtihandır. İyilikleri seçenler Allah nezdinde imtihanı kazanmış olurlar; kötülükleri seçenler ise -âyetteki ifadesiyle- "Allah'tan kaçıp kurtulabileceklerini" düşünmemelidirler.

2 Hayat geçicidir, sonunda varılacak yer Allah'ın huzurudur. Dünyada acılara katlanma pahasına, Allah'ın yüklediği görevleri yerine getirerek büyük sınavı başaranlar, "Allah'a kavuşmayı arzu edenler"dir.

3 Kur'an'ın zihinlere yerleştirmeyi istediği ilkelerden biri şudur: İnsanın inancı ne kadar yanlış, işleri ne kadar kötü olursa olsun, onun için kurtuluş kapısı daima açıktır; insan bir kere içtenlikle Allah'a dönüp bu kapıdan girdikten, yani istikametini düzeltip Allah'ın istediği ruh temizliğini gerçekleştirdikten, kalbini

8. Biz insana anne babasına iyi davranmasını emrettik. Ama onlar, hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa onların sözüne uyma! Sonunda dönüşünüz yalnız bana olacaktır. İşte o zaman, vaktiyle yapmış olduğunuz her şeyi önünüze koyacağım.[1]
9. İman edip dünya ve âhirete yararlı işler yapanlara gelince, onları (katımızda) mutlaka iyiler arasına alacağız.
10. İnsanlar arasında öyleleri de vardır ki, "Allah'a inanıyoruz" derler; ama Allah uğrunda bir sıkıntıyla karşılaşınca insanlardan gördükleri eziyeti Allah'tan gelen bir ceza gibi düşünürler. Ama rabbinden bir yardım gelecek olsa o zaman da mutlaka (gerçek müminlere), "Aslında biz hep sizinle olduk" derler. Peki ama herkesin kalbindekileri en iyi bilen Allah değil midir?
11. Muhakkak ki Allah, gerçekten iman edenleri de bilir, inanmış gibi görünenleri de bilir.
12. İnkârcılar müminlere, "Gelin bizim yolumuza uyun, günahınızı biz yüklenelim" derler. Oysa onların hiçbir günahını gerçekten yüklenecek değillerdir; hakikatte onlar katıksız yalancılardır.
13. Onlar mutlaka kendi günah yükleriyle birlikte başka yükler de yüklenecekler; düzüp koştukları iddialardan dolayı kıyamet gününde kaçınılmaz olarak sorguya çekileceklerdir.[2]
14. Vaktiyle biz Nûh'u kendi kavmine resul olarak göndermiştik. Nûh, bin yıldan elli yıl daha az bir süreyle onların arasında kaldı. Sonunda zulümlerini sürdürürlerken onları tûfan yakaladı.[3]

---

imanla ve hayatını güzel işlerle donattıktan sonra artık önceki günahları silinip yok edilecektir.

1 Anne babaya itaat Kur'an'ın önem verdiği, dolayısıyla İslâm ahlâkının temel ödevlerindendir. Fakat şayet anne baba evlâtlarından, Allah'ın varlığını ve birliğini tanımamasını ister veya bu sonucu doğurabilecek başka taleplerde bulunurlarsa bunlara uyulmayacaktır.

2 12-13. âyetlerden, bazı Kureyşli putperestlerin alay kokan bir üslûpla müslümanları dinlerinden döndürmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm, inançsız da olsa kendi halinde yaşayan kişilerden ziyade, tevhid inancına ve yüce değerlere karşı savaş veren, bu yolu benimseyenlere düşman olan ve onları yollarından döndürmek için alaydan hakarete kadar her yola başvuran militan, zorba ve akılsız (sefih) inkârcılara karşı mücadele vermektedir. 13. âyete göre bunlar, kendi günahları yanında, yoldan çıkardıkları kimselerin vebalini de taşıyacaklardır.

3 Kur'ân-ı Kerîm'de kavmiyle giriştiği inanç mücadelesi hakkında bilgi verilen ilk peygamber Hz. Nûh'tur; ayrıca yine Kur'an'da kaç yıl yaşadığı bildirilen tek peygamber de odur.

15. Fakat biz Nûh'u ve gemidekileri kurtardık ve bunu bütün insanlık için bir ibret yaptık.
16. İbrâhim'i de (resul olarak gönderdik). Kavmine şöyle demişti: "Allah'a kulluk edin ve O'na itaatsizlikten sakının. Eğer bilirseniz bu sizin için daha hayırlıdır."
17. "Siz Allah'ı bırakıp birtakım putlara tapıyor, asılsız inançlar uyduruyorsunuz. Kuşkusuz Allah'ı bırakıp da taptığınız bu şeyler size rızık vermekten âcizdirler. O zaman rızkınızı Allah'ın katında arayın, O'na kul olun, O'na şükredin; sonunda O'na döneceksiniz."
18. "Eğer (gerçeği) yalanlamaya kalkışırsanız, bilesiniz ki sizden önceki nice topluluklar da böyle yalanlamalarda bulundular. Elçinin görevi açık bir tebliğden ibarettir."
19. Peki onlar, Allah'ın yaratmayı nasıl başlattığını, sonra onu ardarda sürdürdüğünü görmezler mi? Kuşkusuz bu, Allah için kolaydır.
20. (Resulüm!) De ki: "Yeryüzünde gezip dolaşın ve Allah'ın ilk yaratılışı nasıl başlatıp devam ettirdiğini görün. Allah, daha sonra ikinci hayatı da işte böyle gerçekleştirecektir; Allah her şeye kādirdir."[1]
21. "O, dilediğine azap eder, dilediğini esirger. Hepiniz dönüp dolaşıp O'na varacaksınız."
22. "Ne yeryüzünde ne de gökte Allah'ı çaresiz bırakabilirsiniz. Allah'ın dışında bir himayeciniz ve yardımcınız da yoktur."
23. Allah'ın âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenler, işte bunların rahmetimden ümitleri olamaz ve bunlar için acı bir azap vardır.[2]

---

1 19. âyeti şu şekilde anlayanlar da vardır: "Görmez mi onlar, Allah varlığı ilk baştan nasıl yoktan yaratıyor? Sonra O, yaratılışı tekrar gerçekleştirecektir." Bu yoruma göre önce evrendeki sürekli yaratılış hatırlatılmakta, ardından da âhiret hayatının başlangıcı olmak üzere ikinci yaratılışın gerçekleşeceğine dikkat çekilmektedir. İlk yaratılışın geniş zaman (muzâri) fiiliyle zikredilmesi bu yaratılışın sürekliliğine işaret eder. Ancak âyetin bütününde dünyadaki yaratılışa, bu yaratılışın sürekliliğine dikkat çekildiği şeklindeki görüş daha isabetli görünmektedir. 20. âyette ise hem dünyadaki yaratma hem de dünya hayatının sona ermesinin ardından ikinci hayat için diriltme söz konusu edilmiş; ilk yaratma ikinci yaratmanın mümkün olduğuna delil olarak gösterilmiştir.

2 19-23. âyetlerin, Hz. İbrâhim ve onun halkıyla ilgili önceki âyetlerin devamı sayılabileceği gibi -bir tür parantez içi ifadesi olarak- Hz. Peygamber ve onun kavmiyle ilgili olabileceği de belirtilmektedir. Her iki durumda da önemli olan, burada varlığı, oluşu ve hayatı başlatanın da devam ettirenin de Allah olduğunun ortaya konmasıdır. Bu gerçeğin 19. âyette "... görmezler mi?" şeklinde soru ifadesiyle dile getirilmesi ise insanın duyu ve zihin imkânlarını kullanmasının gerekliğine işaret etmektedir. Ayrıca sağlıklı bir şekilde incelenip üzerinde düşünüldüğünde varlığın arkasındaki hikmeti, planı ve o planın sahibini anlama imkânının elde edilebileceğine de işaret vardır. Bu yaratılış olgusunun hatırla-

24. Kavminin (İbrâhim hakkındaki) cevabı, “Onu öldürün ya da yakın!” demekten ibaret oldu. Ama Allah onu ateşten kurtardı. İşte bunda inanan bir topluluk için ibretler vardır.[1]
25. İbrâhim onlara şöyle demişti: “Sizler, sırf dünya hayatında aranızdaki sevgi (ve çıkar) ilişkisini sürdürmek için Allah’ı bırakıp kendinize birtakım putlar edindiniz. Sonra kıyamet gününde birbirinizi tanımayacak, birbirinize lânetler yağdıracaksınız. Varacağınız yer cehennemdir; hiçbir yardımcınız da olmayacaktır.”[2]
26. Bunun üzerine Lût ona iman etti. (İbrâhim) “Artık ben rabbime göç edeceğim. Şüphesiz O güçlüdür, hikmet sahibidir” dedi.[3]
27. Ona İshak ve Ya‘kūb’u bağışladık, soyundan gelenlere peygamberlik ve kitap verdik. Ona bu dünyada mükâfatını verdik; o, âhirette de iyiler arasında yer alacaktır.[4]
28. Lût’a gelince o, kavmine demişti ki: “Siz, kesinlikle daha önce hiçbir milletten hiç kimsenin yapmadığı bir hayâsızlığı yapıyorsunuz.”
29. “Siz hâlâ erkeklere yaklaşacak, meşrû yolu kapatacak, toplantılarınızda ahlâk dışı işler yapacak mısınız?” Kavminin tek cevabı şu oldu: “Hadi, doğru söyleyenlerden isen başımıza Allah’ın azabını getir de görelim!”[5]

---

tılmasında, aynı yaratıcı kudretin âhiret denilen ikinci hayatı gerçekleştirmeye de muktedir olduğuna bir ima bulunmaktadır.

1 Hz. İbrâhim, kavminin bayram şenliği için kasabanın dışına çıktığı bir sırada, en büyükleri dışındaki bütün putlarını kırmış, bu yüzden onu ateşe atarak cezalandırmaya kalkıştıklarında Allah Teâlâ bir mûcize gerçekleştirip, o dehşetli ateşi serinliğe dönüştürmüştü, İbrâhim de sağ salim kurtulmuştu (bilgi için bk. Enbiyâ 21/51-71).

2 Âyetten anlaşıldığına göre putperestlik İbrâhim’in kavminde din, bir inanç konusu olmaktan ziyade toplumsal kaynaşma aracı idi. Bu durumda bir gerçeklik konusu değil de sadece bir töre ve çıkar konusu, bir kültür unsuru olarak benimsenen dinin ebedî kurtuluşu sağlamaktan uzak olacağı da açıktır.

3 Lût, İbrâhim’in kardeşi Haran’ın oğludur. Amcasının Harran’da yaymaya çalıştığı hak dini benimsemiş, daha sonra kendisi de peygamberlikle şereflendirilmiştir (Lût hakkında bilgi için bk. Hûd 11/69-73). “Artık ben rabbime göç edeceğim” meâlindeki ifadeyi Hz. Lût’a nisbet edenler olmuşsa da bunu Hz. İbrâhim’in söylediği yönündeki görüş daha isabetli görünmektedir.

4 İshak, İbrâhim’in İsmâil’den sonra dünyaya gelen oğlu, Ya‘kūb da onun İshak’tan torunudur. Ya‘kūb’un diğer bir adı da İsrâil’dir; İsrâiloğulları ismi buradan gelmektedir. Âyette İshak ile birlikte Ya‘kūb’un da Hz. İbrâhim’e bir bağış ve armağan olarak anılması, onun İsrâiloğulları’nın tarihindeki önemine işaret eder.

5 Allah Teâlâ varlık düzeni içinde doğal üremeyi ve cinsel hayatı erkekle dişi arasındaki birleşmeye bağlamıştır. Gerek burada gerekse diğer sûrelerin ilgili bölümlerinde Hz. Lût, erkekler için tek meşrû ilişki yolunun kadınlarla evlenme olduğunu açıkça belirtmiş; aynı yerlerde eşcinsellik kesin bir dille yasaklanmış;

30. Lût, “Şu ahlâkı bozan topluluğa karşı bana yardım et rabbim!” diye dua etti.
31. Elçilerimiz İbrâhim’e müjdeyi getirdiklerinde, “Biz şu memleketin halkını yok edeceğiz; çünkü oranın halkı zulme sapmışlardır” dediler.[1]
32. İbrâhim, “Ama orada Lût da yaşıyor!” dedi. “Biz orada kimlerin bulunduğunu çok iyi biliyoruz; onu ve karısı dışındaki bütün ailesini elbette kurtaracağız, karısı geride kalanlar arasında yer alacak” dediler.
33. Elçilerimiz kendisine geldiğinde Lût, onlardan dolayı huzursuz oldu ve ne yapacağını şaşırdı. Ama onlar “korkma, tasalanma!” dediler; “Biz seni ve karın dışında bütün aileni kurtaracağız; karın ise geride kalanlar arasında yer alacak.”
34. “Biz, yoldan çıkmalarının cezası olarak bu memleket halkının üzerine gökten alçaltıcı bir belâ indireceğiz!”
35. İşte o memleketten geriye, aklını kullananların yararlanabileceği açık bir ibret vesikası bıraktık.[2]
36. Medyenliler’e de kardeşleri Şuayb’ı gönderdik. “Ey kavmim” dedi, “Allah’a kul olun, âhiret gününü ümitle bekleyin; yeryüzünde bozgunculuk yapıp karışıklık çıkarmayın!”
37. Ama onu yalancılıkla suçladılar. Bunun üzerine kendilerini o dehşetli sarsıntı yakaladı da yurtlarında yere serildiler![3]
38. Âd ve Semûd kavimleri de öyle. Onların durumlarını meskenlerinin kalıntıları size apaçık gösteriyor. Şeytan onlara, (kötü) işlerini güzel gösterip kendilerini doğru yoldan saptırmıştı; oysa gerçeği görme yeteneğine de sahiplerdi.[4]

---

bu ahlâksızlığın yaygınlık kazandığı toplumu bekleyen âkıbetin ağır bir felâket olduğu bildirilmiştir.

1 Kur’ân-ı Kerîm “elçiler”in kimler olduğu hakkında bilgi vermemekle birlikte müfessirler bunların insan şekline girmiş melekler olduğunu kabul ederler.

2 Lût aleyhisselâm ve kavmiyle ilgili olarak 28-35. âyetlerde aktarılan bilgiler, önemli ölçüde önceki bazı sûrelerde de yeri geldikçe birbirine yakın ifadelerle verilmiştir (bk. A‘râf 7/80-84; Hûd 11/69-83; Hicr 14/58-77).

3 Kitâb-ı Mukaddes’te bildirildiğine göre (Çıkış, 2/18-22; Resullerin İşleri, 7/29) Şuayb aleyhisselâm uzun süre Mûsâ’yı hizmetinde çalıştırdıktan sonra onu kızıyla evlendirmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de bu olay Hz. Şuayb’ın ismi zikredilmeden anlatılmakta (bk. Kasas 28/22-28), tefsirlerde ise Hz. Mûsâ’nın kayınpederinin Şuayb olduğu bildirilmektedir. Şuayb aleyhisselâm Sînâ yarımadasının kuzeyindeki bölgenin adı olan Medyen’de peygamber olmuş; fakat onun bütün gayretlerine rağmen halkı, başka günahları yanında, özellikle iş ve ticaret hayatında hukuk ve ahlâk kurallarını çiğnedikleri, insanların yolunu kesip hak dini öğrenmelerine engel oldukları için helâk olmuşlardır (bilgi için bk. A‘râf 7/85-93).

4 Âd ve Semûd iki eski Arap kavmidir. İlkine Hûd aleyhisselâm, ikincisine de Hz. Sâlih peygamber olmuştur (bilgi için bk. A‘râf 7/65-79).

39. Kārûn, Firavun ve Hâmân'ın âkıbeti de aynı oldu. Gerçekte Mûsâ onlara açık seçik deliller getirmişti; ama onlar yeryüzünde ululuk tasladılar. Oysa kaçıp kurtulmaya güçleri de yoktu.
40. Her birini günahından dolayı cezalandırdık; kiminin üzerine taşları savuran fırtınalar gönderdik, kimini o korkunç ses yakaladı, kimini yerin dibine gömdük, kimini sularda boğduk. Allah'ın muradı onlara kötülük etmek değildi, fakat onlar kendi kendilerine kötülük ediyorlardı.[1]
41. Allah'tan başka varlıkların korumasına sığınanların durumu, örümceğin durumuna benzer: Örümcek, (ağını) kendine bir yuva yapar, ama yuvaların en çürüğü de örümceğin yuvasıdır. Keşke bilselerdi![2]
42. Allah, onların kendisini bırakıp da ne türlü şeylere yalvarıp yakardıklarını şüphesiz bilmektedir. O, azîzdir, hakîmdir.
43. İşte biz, insanlara bu misalleri anlatıyoruz ama bunların hikmetini gerçek bilgi sahibi olanlardan başkası kavrayamamaktadır.
44. Allah gökleri ve yeri hikmet ve fayda esasına göre yarattı. Şüphesiz, inananlar için bunda ibret vardır.[3]

Âyette şeytanın, bu toplulukların yapıp ettikleri üzerindeki etkisinden söz edilmekle birlikte, aslında onların gerçeği görme yeteneğine (istibsâr) sahip oldukları özellikle belirtilmektedir. Bu açıklama, insanın çeşitli olumsuz motivasyonlara rağmen, bunları aşacak zihinsel ve iradî güçlerle donatılmış bulunduğunu göstermesi bakımından özel bir önem taşır.

1 "Yeryüzü" diye çevirdiğimiz 39. âyetteki arz kelimesi Kur'an'da çoğunlukla hakkında bilgi verilen kişi veya topluluğun yaşadığı yeri, şehri veya ülkeyi ifade etmekte; dolayısıyla burada Mısır kastedilmektedir. Âyette zikri geçen kişiler, Hz. Mûsâ'nın davetini etkisiz kılmaya çalışan yöneticilerdir. Bunların birçok kötülüğü arasında özellikle "istikbâr" kavramıyla ululuk taslamaları, kendilerini herkesten üstün görmeleri, hak din mensuplarına tepeden bakıp onların inançlarını aşağılamaları söz konusu edilmiştir. Bu da Kur'an'ın ilke olarak baskıcı ve despot yönetimlere karşı tavrının somut bir örneğini ortaya koymaktadır. Âyetin sonundaki, "Oysa (Allah'tan) kaçıp kurtulma imkânları yoktu" cümlesi, bütün baskıcı yöneticilerin er veya geç hak ettikleri cezayı göreceğini ifade etmekte, 40. âyette de bu baskıcı kesimlerden bazılarının, kötülük ve inkârları yüzünden başlarına gelen felâketlerden örnekler verilmektedir.

2 Putperestlerin dinlerinin anlamsızlığını, çürüklüğünü anlatan âyet, daha genel olarak Allah'ı bırakıp O'ndan başkasını tanrı tanıyan veya böyle açıkça olmasa bile, tutum ve davranışlarıyla bir fâniye -olağan ve mâkul saygı sınırlarının ötesine geçerek- tanrı gibi bağlanan ve sadece Allah'tan bekleyebileceği yardım ve desteği ondan bekleyen insanın, içine düştüğü büyük yanılgıyı anlatmaktadır.

3 "Hikmet ve fayda esasına göre" ifadesinin karşılığı "bi'l-hakkı" deyimidir. Kur'ân-ı Kerîm'de yaratmayla ilgili olarak kullanıldığı yerlerde bu deyim, genellikle evrende yaratılmış hiçbir şeyin faydasız ve mânasız olmadığına; ayrıca canlısıyla cansızıyla her varlığın, Hakk'ın eseri, dolayısıyla O'nun kudret ve hikmetinin bir tecellisi ve bu anlamda yaratılanın da hak olduğuna işaret eder.

45. Kitaptan sana vahyedilenleri oku, namazı özenle kıl. Kuşkusuz namaz hayâsızlıktan ve kötülükten meneder. Allah'ı anmak her şeyden önemlidir. Allah yaptıklarınızı bilir.[1]

46. İçlerinden haksızlığa sapanlar dışında Ehl-i kitap'la mücadelenizi sadece en güzel yolla sürdürün ve deyin ki: "Bize indirilene de size indirilene de inandık. Bizim tanrımız da sizin tanrınız da birdir. Biz O'na teslim olmuşuzdur."

47. İşte biz kitabı sana böyle indiriyoruz. Kendilerine kitap verdiklerimiz ona iman ederler, şunlardan da (müşrikler) ona inananlar var. Âyetlerimizi kâfirlerden başkası inkâr etmez.[2]

48. Sen bundan önce ne bir kitap okuyabiliyor ne de onu kendi elinle yazabiliyordun; öyle olsaydı gerçeği çürütmeye çalışanlar kuşkuya düşerlerdi.[3]

49. Hayır! O (Kur'an), bilgiye mazhar kılınmış olanların sıkıntıya düşmeden anlayabilecekleri apaçık âyetlerdir. Âyetlerimizi zalimlerden başkası inkâr etmez.[4]

50. Onlar hâlâ, "Rabbinden ona bazı mûcizeler indirilmeli değil miydi?" diyorlar. De ki: "Mûcizeler yalnız Allah'ın katındadır; ben sadece bir uyarıcıyım."

51. Kendilerine okunan bu kitabı sana göndermiş olmamız onlara yetmiyor mu? Elbette inanan bir topluluk için onda rahmet ve ibret vardır.[5]

---

1 Âyette namazın ahlâkî tesirlerine, kötülüklere karşı koruyucu özelliğine işaret edilmekte; namaz kıldıkları halde hak hukuk gözetmeyen, edep ve ahlâk kurallarına uymayanlara da dolaylı bir uyarı bulunmaktadır.

2 "Kendilerine kitap verilenler", "Kur'an'a muhatap olanlar" diye de anlaşılmıştır. Ancak bu deyim, Kur'an'da daha çok yahudi ve hıristiyanları ifade eder. Bunlardan kitaplarına sadık kalanlar Kur'an'a da kolayca inanacaklardır. "Şunlar" ifadesiyle -ağırlıklı görüşe göre- daha önce müşrik iken Mekke'de müslüman olan Araplar kastedilmiştir. Bu sûrenin indiği dönemde Araplar'ın çok büyük kısmı henüz müslüman olmadığı için âyette böyle bir ifade kullanılmıştır.

3 Okumak ve yazmak, birinden öğrenim görmenin en temel iki yoludur. Âyette Hz. Peygamber'in başka birinden bu şekilde öğrenim görmediği, dolayısıyla Kur'an'ı ona öğretenin Allah olduğu belirtilmektedir.

4 Kur'ân-ı Kerîm'in korunmuşluk ve anlaşılabilirlik özellikleri vardır. Buna karşılık önceki kitaplar, a) Mevcut şekliyle doğrudan Allah kelâmı, dolayısıyla apaçık mûcizevî âyetler değildir, aksine onlar -bugün bilimsel olarak da tesbit edildiği gibi- bazı Kitâb-ı Mukaddes yazarlarının kaleminden çıkmıştır. b) Önceki kitaplarda -bugünkü şekilleriyle- insanların fıtrî akıllarına ters düşen, bu sebeple de anlaşılma problemleri içeren metinler vardır.

5 Âyet, Resûlullah'ın en büyük mûcizesinin Kur'ân-ı Kerîm olduğunu göstermekte ve onun bu özelliğini iki kelimeyle göstermektedir: Rahmet ve ibret (zikrâ). Rahmet dünya ve âhirete dair bütün güzellikleri kapsayan bir kelimedir; çün-

52. De ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. O, göklerde ve yerde ne varsa bilir." Bâtıla inanan ve Allah'ı inkâr edenlere gelince, işte hüsrana uğrayacak olanlar onlardır.
53. Onlar senden, azabı çabuklaştırmanı istiyorlar. Eğer önceden belirlenmiş bir vade olmasaydı elbette azap tepelerine inmişti. Ama onlar farkında olmadan o ansızın kendilerine gelecektir.
54. (Evet!) Onlar senden azabı çabuklaştırmanı istiyorlar. Kuşkuları olmasın, cehennem inkârcıları kuşatmış durumda![1]
55. O gün azap onları tepeden tırnağa saracak ve Allah, "Yaptıklarınızın cezasını tadın!" buyuracaktır.
56. Ey inanan kullarım! Benim arzım geniştir; o halde yalnız bana kul olmakta sebat edin.[2]
57. Her canlı ölümü tadacak ve sonunda dönüp huzurumuza geleceksiniz.[3]
58-59. İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanları -hiç şüpheniz olmasın- içinde ebedî kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetteki köşklere yerleştireceğiz; sıkıntılara katlanan, yalnız Allah'a dayanıp güvenerek işlerini gerektiği gibi yapanlara ne güzel karşılık!
60. Nice canlı var ki rızkını sırtında taşımıyor; onları da sizi de besleyip barındıran Allah'tır. O her şeyi işitir, her şeyi bilir.
61. Şayet o inkârcılara, "Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı yasalarına boyun eğdiren kimdir?" diye soracak olsan, hiç tereddütsüz "Allah'tır" derler. O halde haktan nasıl yüz çevirirler?
62. Kullarından rızkı dilediğine bol bol, dilediğine de ölçülü veren Allah'tır. Allah her şeyi hakkıyla bilir.

---

kü Allah kuluna rahmetiyle muamele edince ona lâyık olduğu güzellikleri ihsan eder; ibret ise Kur'an'ın üslûbuna baştan sona hâkim olan kanıtlar, uyarılar, derslerdir; aslında bunlar da Kur'an'ın tabiriyle "akıl sahipleri" (ülü'l-elbâb) için birer rahmettir. Âyete göre Kur'an'daki rahmet ve ibret kaynaklarından feyiz almanın yolu, hakikatleri görünce inanmaya hazır bir içtenliğe ve dürüstlüğe sahip olmaktır.

1 İnkârcıların Hz. Peygamber'den tehdit edilip uyarıldıkları azabı çabuklaştırmasını istemeleri, gerçekten böyle bir azaba inandıkları ve ona razı oldukları anlamına gelmez; aksine onlar, bu ifadeleriyle âhiret inancını alaya alıyor, peygambere karşı meydan okuyorlardı.

2 Bu ifadeler ilk müslümanların bir baskı ortamı içinde bulunduklarına işaret eder. Âyet müminlere bu şartlar karşısında hicret yolunu göstermektedir.

3 Geçim kaygısı sebebiyle Medine'ye hicret etmekten çekinen bazı müslümanları hicrete teşvik amacı taşıyan bu âyete şöyle mâna verilmiştir: Hicret etmek gerektiğinde gittiğiniz yerde nasıl geçineceğinizden kaygılanmayın. Çünkü sonuçta her canlı gibi siz de Allah'ın takdir ettiği kadar yaşayıp sonunda öleceksiniz.

63. Yine onlara, "Göklerden su indirip de onunla ölü toprağa hayat veren kimdir?" diye sorsan, hiç tereddütsüz "Allah'tır" derler. De ki: "Hamd Allah'a mahsustur; ama onların çoğu akıllarını kullanmazlar."[1]
64. (Oysa onların tek gerçek kabul ettikleri) bu dünya hayatı hakikatte sadece bir oyun ve eğlenceden ibarettir; âhiret yurduna gelince işte asıl hayat odur; keşke bunu bilselerdi![2]
65. Onlar bir gemiye bindikleri zaman (fırtına korkusuyla), kendisine içten bir inanç ve bağlılıkla Allah'a yakarırlar; fakat onları sağ salim karaya çıkardığında bakarsın ki yine Allah'a ortak koşuyorlar.
66. Kendilerine bahşettiğimiz şeylere karşı nankörlük etsinler, zevku safa sürsünler! Ama yakında anlayacaklar!
67. Görmezler mi ki, çevrelerindeki insanlar durmadan yerinden koparılıp götürülürken biz (Mekke'yi) güvenli, dokunulmaz belde yapmışızdır! Hâlâ asılsız şeylere inanıp Allah'ın nimetine karşı nankörlük mü edecekler?[3]
68. Allah hakkında yalan yanlış şeyler uyduran yahut kendisine hakikat geldiğinde onu yalan sayandan daha zalimi kimdir? İnkârcıların sürekli kalacağı yer cehennemin içinde değil midir?
69. Bizim uğrumuzda elinden gelen çabayı sarfedenlere gelince, onları bize ulaşan yollara mutlaka yöneltiriz. Kuşkusuz Allah iyilik yapanların yanındadır.

---

1 61-63. âyetlerde baskıcı putperestlerin asıl sorunları olan çarpık inançlarından ve bu yüzden içine düştükleri çelişkilerinden örnekler verilmektedir. Buna göre müşrikler, bir yandan evreni yaratıp yöneten gücün Allah olduğunu söylerken diğer yandan Allah'tan başka şeyleri tanrı sayıp onlara tapıyorlardı. Bu durumda putperestlerin, sorulduğunda Allah'ı yaratıcı güç olarak tanıdıklarını söylemelerinin pratikte bir anlamı kalmamaktadır. Çünkü onlar Allah'ın dinini, peygamberini ve kitabını inkâr ediyor; buyruk ve yasaklarını tanımıyor; eylemlerini sanki Allah yokmuş, O'na karşı sorumlu değillermiş gibi sürdürüyorlardı. Kuşkusuz ilk muhatapları müşrikler olduğu için onlara hitap eden bu âyetler, aynı zamanda benzer tutumları sergileyen bütün insanları kapsamaktadır.

2 Nefsânî arzuları akıl ve vicdanlarına galip gelenler dinin buyruk ve yasaklarını birer lüzumsuz külfet olarak gördükleri için bunların anlamsız ve yararsız olduğuna hükmederek sonuçta din karşıtı bir düşünceyi ve hayat çizgisini benimserler. Konumuz olan âyet, bu kesimlerin algıladığı anlamda bir dünya görüşünün yanlışlığına dikkat çekmektedir.

3 İslâm hâkimiyetinden önce Arap yarımadasında insanlar öldürülür veya yurtlarından yuvalarından koparılıp sürülür, malları yağmalanırdı. Buna karşılık içinde kutsal Kâbe'nin bulunması sebebiyle Mekke şehri bir güvenlik merkezi olarak kabul edilir, Kureyş sûresinde de bildirildiği gibi Mekkeliler çevredeki Arap topluluklarından saygı görür, bu sayede daha güvenli bir hayat yaşarlardı. Âyette bu durum, Allah'ın Mekkeliler'e bir lutfu olarak gösterilmektedir.

30. RÛM SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 84, âyet sayısı 60'tır. 17. âyetin Medine'de nâzil olduğuna dair bir rivayet de vardır. 2. âyetinde Rûm (Bizans) kelimesi geçtiği için sûre bu adı almıştır. Müslümanlara Ehl-i kitap olan Bizanslılar'ın ateşperest olan İranlılar'a galip gelecekleri müjdesi verilerek sûreye başlanmakta; geçmişteki inkârcı toplumların durumlarından ibret alınması öğütlenmekte; Allah'ın varlığı, birliği, kudreti ve evrendeki mutlak egemenliğinin kanıtları, insan fıtratının önemi ve insanların yapıp ettikleri yüzünden ortaya çıkan olumsuzluklar üzerinde durulmakta; kıyamet günü inkârcıların karşılaşacakları hallerden bazısına değinilip müminlerden, âhiret hayatına hazırlığı ihmal etmeden, darlıkta da bollukta da Allah'a olan saygı ve itaatlerini devam ettirmeleri ve inançsızların tutumlarından etkilenmemeleri istenmektedir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Elif-lâm-mîm.[1]

2-5. Rumlar yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Fakat onlar bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip gelecekler. Önce olduğu gibi sonra da Allah'ın dediği olur. O gün müminler Allah'ın yardımı sebebiyle sevinecekler. O dilediğini muzaffer kılar. O çok güçlüdür, engin merhamet sahibidir.[2]

6. Bu Allah'ın vaadidir. Allah vaadinden caymaz; ama insanların çoğu bunun bilincinde değildirler.

7. Onlar dünya hayatının sadece görünen yüzünü kısmen bilirler; âhiret hakkında ise tamamen gaflet içindedirler.[3]

8. Kendi kendilerine bir düşünmezler mi? Allah gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları ancak hikmet temelinde, belli bir süreye ka-

---

1 Hurûf-ı mukattaa diye anılan bu harfler hakkında bilgi için bk. Bakara 2/1.

2 Ateşperest İranlılar'ın Ehl-i kitap olan Bizans'ı mağlûp etmesi putperest Mekkeliler'i sevindirmişti. Bunun üzerine Allah Teâlâ müminlerin mâneviyatını yükseltecek bir müjde verdi: İlâhî bir kitaba inanan Bizanslılar kısa bir süre içinde galibiyet elde edecekler ve o zaman müslümanlar büyük bir sevinç yaşayacaklardı. O sıralarda iç isyanlardan ve iktisadî krizden ötürü perişan hale gelmiş olan Bizans İmparatorluğu'nun birkaç yıl içinde toparlanıp galibiyet elde etmesi kimsenin hatırından bile geçiremeyeceği bir sonuç idi. Fakat Kur'an'ın gelecekle ilgili bu mûcizevî haberi aynen gerçekleşti, böylece -4. âyette belirtildiği üzere- öncekinde olduğu gibi sonrakinde de Allah'ın dediği gerçekleşti (bilgi için bk. Kur'an Yolu, bu âyetlerin tefsiri).

3 Âyetin ilk cümlesine, "Onlar dünya hayatının sadece görünen yüzünü bilirler" ve "Onlar dünya hayatının sadece bir yüzünü bilirler" şeklinde de mâna verilerek değişik yorumlar yapılmıştır (bk. Zemahşerî, III, 198; İbn Âşûr, XXI, 49-50).

dar kalmak üzere yaratmıştır. Fakat şu bir gerçek ki insanların birçoğu rablerine kavuşmayı hâlâ inkâr etmektedir.[1]

9. Yeryüzünde gezip de kendilerinden öncekilerin sonu ne olmuş görmezler mi? Onlar kendilerinden çok daha kudretliydiler; toprağı iyice işlemişler, yeryüzünü bunların imar ettiğinden daha fazla imar etmişlerdi. Onlara da peygamberleri nice açık kanıtlar getirmişti. Şu halde Allah onlara asla zulmetmiş değildir, asıl onlar kendilerine zulmetmişlerdir.

10. Sonunda, Allah'ın âyetlerini yalan saymak ve onları alaya almak suretiyle kötülükte ileri gidenlerin âkıbeti pek fena oldu.

11. Allah, varlığı ilkin yaratır, sonra bunu tekrar eder. Sonunda hep O'na döndürüleceksiniz.[2]

12. Kıyamet koptuğu gün, günaha saplanmış kimseler ümitsiz ve şaşkın kalıverecekler.

13. Allah'a ortak koştukları arasında hiç şefaatçileri olmayacak, zaten kendileri de ortak koştuklarının tanrılığını reddedecekler.

14. Yine kıyamet koptuğunda, işte o gün insanlar birbirinden tamamen ayrılacaklar.

15. İman edip dünya ve âhirete yararlı işler yapanlar güzel bir bahçede ağırlanırlar.

16. İnkâr edenlere, âyetlerimizi ve âhiret buluşmasını yalan sayanlara gelince, onlar da azabın içine bırakılırlar.

17. Bu sebeple akşam vaktine eriştiğinizde ve sabah kalktığınızda Allah'ı tesbih edin.

18. Göklerde ve yerde her türlü övgü O'na mahsustur. Gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde de O'nu tesbih edin.[3]

---

1 Âyetin "Ancak hikmet temelinde yaratmıştır" şeklinde çevrilen kısmı için yapılan başlıca yorumlar şunlardır: Ancak üstün bir hikmet gereği, her şeyi yerli yerinde ve amaçlı olarak; adaletle, hakkı ayakta tutmak üzere yaratmıştır; sağlam bir düzen içinde yaratmıştır.

2 Birinci cümle şöyle de anlaşılabilir: Allah insanları dünyada yaratarak onlara can verir; insanlar öldükten sonra kıyamet kopunca ölüleri dirilterek onlara yeniden can verir.

3 Bazı müfessirler 17-18. âyetlerde geçen tesbîh kelimesiyle namaz kılmanın kastedildiği ve burada beş vakit namaza işaret bulunduğu kanaatindedir. Bazı müfessirlere göre ise burada maksat "tenzih"tir yani Allah'ın yüceliğini dile getirmemiz, O'nu her türlü noksanlıktan uzak bilip kemal sıfatlarıyla ve övgülerle anmamız emredilmektedir. Burada söz konusu olan tenzih, merkezden dışa doğru üç daireden oluşur. Merkezde kalbin tenzihi bulunur ki bu, kuşkulardan arındırılmış bir iman demektir, tenzihin özü odur. İkinci dairede Allah'ı güzel sözlerle anmak mânasına gelen dil ile tenzih vardır. Üçüncü daire ise önceki iki şartı koruyarak ortaya konan sâlih amellerden meydana gelir. Bunlardan ikin-

19. O ölüden diriyi, diriden de ölüyü çıkarıyor ve yeryüzünü ölümünün ardından canlandırıyor. İşte siz de böyle çıkarılacaksınız.
20. O'nun kanıtlarından biri, sizi topraktan yaratmış olmasıdır. Sonra bir de baktınız ki, çoğalarak yeryüzüne dağılmış beşer topluluğusunuz.[1]
21. Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranıza sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O'nun kanıtlarındandır. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır.[2]
22. O'nun kanıtlarından biri de, gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olmasıdır. Kuşkusuz bunda bilenler için ibretler vardır.
23. Gece ve gündüz uyuyabilmeniz ve Allah'ın lutfundan nasibinizi aramaya çalışmanız da O'nun kanıtlarındandır. Bunda, dinleyen kimseler için elbette dersler vardır.
24. Yine O'nun kanıtlarındandır ki, korku ve ümit vermek üzere size şimşeği gösteriyor, gökten su indirip ölümünün ardından yeryüzünü onunla canlandırıyor. Gerçekten bunda, aklını kullanan kimseler için ibretler vardır.
25. Göğün ve yerin Allah'ın buyruğu ile düzen içinde durması da O'nun kanıtlarındandır. Sonunda O, sizi (bulunduğunuz) yerden bir çağırdı mı hemen çıkıverirsiniz.
26. Göklerde ve yerde bulunanlar hep O'na aittir, hepsi O'na boyun eğmiştir.
27. Varlığı ilkin yaratan, sonra bunu tekrar eden O'dur ve bu O'nun için pek kolaydır. Göklerde ve yerde en yüce sıfat O'nundur. O mutlak galiptir, hikmet sahibidir.

---

cisi birincinin, üçüncüsü de ikincinin semeresidir. Şöyle ki, kişi bir şeye inandığında bunu dili ile ifade eder, söylediğinin doğruluğunu da eylemleriyle ortaya koyar; dil kalbin tercümanı, davranışlar da dille söylenenlerin kanıtıdır (Râzî, XXV, 104).

1 Bu ve müteakip beş âyette Allah'ın kudretinin açık kanıtlarından örnekler verilmekte; dört âyetin sonunda, iyi düşünen, bilen, hakikatlere kulağını açık tutan ve aklını kullananların bunlardan önemli sonuçlar çıkarabileceği, bu sayılanlarda böyle kimselerin alacağı ibretler bulunduğu ifade edilmektedir. İdrakin insandan insana farklılaşabilen araçları vardır. Allah'ın varlığını ve yarattıklarıyla ilişkisi tefekkür, gözlemleme ve tecrübe etme, gönül penceresinden bakma gibi yollarla idrak etmek mümkündür. Kur'ân-ı Kerîm'de bu konuda farklı ifadelerin, kavramların kullanılmış olması işte bu idrak yollarının farklılığını vurgulamaya yöneliktir.

2 İnsanlar için kendi nefislerinden eşler yaratılmış olması değişik şekillerde açıklanmıştır. Bunlar arasında, insanın eşinin kendi özünden ve kendi türünden yani kadın ve erkeğin aynı özden yaratılmış olduğu mânası, Kur'an'ın diğer açıklamalarına en uygun görünenidir (ayrıca bk. Nisâ 4/1).

28. Allah size kendinizden bir örnek veriyor: Elinizin altında bulunan hizmetçileriniz arasında size verdiğimiz rızıklarda, sizinle eşit haklara sahip ve birbirinizden çekindiğiniz gibi kendilerinden çekindiğiniz ortaklarınız var mı? İşte aklını kullanacak kimseler için âyetlerimizi böyle açıklıyoruz.[1]

29. Gel gör ki zulme saplanmış olanlar bir bilgiye dayanmadan kişisel arzu ve heveslerinin peşinden gitmektedirler. Allah'ın şaşırttığını artık kim doğruya iletebilir! Böylelerinin yardımcıları da yoktur.

30. O halde sen hanîf olarak bütün varlığınla dine, Allah insanları hangi fıtrat üzere yaratmışsa ona yönel! Allah'ın yaratmasında değişme olmaz. İşte doğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler.[2]

31-32. Bütün gönlünüzle O'na yönelin, O'na saygısızlıktan sakının, namazı kılın ve şirke sapanlardan, dinlerini parçalayıp -her bir grubun kendindekini beğendiği- fırkalara ayrılanlardan olmayın.

33. İnsanların başına bir sıkıntı gelince yalnız rablerine sığınarak O'na yalvarırlar; sonra onlara kendi katından bir nimet tattırdığında bakarsın ki bir kısmı kalkıp rablerine ortak koşar.

34. Kendilerine verdiklerimize nankörlük etsinler bakalım! Haydi safanızı sürün; ama yakında öğreneceksiniz!

35. Yoksa onlara bir kanıt indirmişiz de o mu şirk koşmalarını söylüyor?

36. İnsanlara bir nimet tattırdığımızda buna sevinirler; fakat kendi elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir belâ gelse hemen ümitsizliğe düşerler.

---

1 Âyetin bütün zamanlar için geçerli olan mesajı şudur: Hangi etkenle ve hangi biçimde olursa olsun, Allah'ın yegâne yaratıcı olduğu, mutlak iradesini hiçbir gücün sınırlayamayacağı gerçeği ile bağdaşmayan her inanç ve O'ndan başkasına kulluk etme veya kullukta başkasını aracı kılma anlamı taşıyan her davranış, ortak olarak düşünülemeyecek varlıklara ortak muamelesi yapmaktır (şirktir) ve burada dikkat çekilen çelişkiyi taşır.

2 Hanîf kelimesi Kur'an dilinde, her türlü şirk izinden arınmış bir tanrı inancına sahip olan, sapkınlıklardan uzak duran, kısaca tevhid inancına samimiyetle teslim olup yalnız Allah'a kulluk eden mânasına gelir (ayrıca bk. Bakara 2/135). Fıtrat, beşerî varlığın Allah'ın yaratma fiili sonucunda ortaya çıkan başlangıçtaki saf ve aslî halini ifade eden ahlâk ve psikoloji ile ilgili bir terimdir. Kur'an'da ve Hz. Peygamber'in hadislerinde fıtrat kelimesinin, insan kişiliğinin çevre etkilerinden bağımsız olarak var olan özünü ve bütün insanlar için ortak ve genel olan oluşum ve gelişim kapasitesini belirtmek üzere kullanıldığı görülür. İnsan fıtratında Allah'ın varlığını ve birliğini tanımaya doğru tabii bir eğilim vardır (bu konuda bilgi için bk. Kur'an Yolu, bu âyetin tefsiri). Âyetin "Allah'ın yaratmasında değişme olmaz" şeklinde tercüme edilen kısmını, "Allah'ın yaratmasının yerine başka şey konamaz, alternatifi yoktur" şeklinde anlamak da mümkündür. Allah'ın yarattığı insanın yetenek, ihtiyaç ve amaçlarıyla yine Allah'ın bildirdiği din birbirine uygun düşmektedir.

37. Görmezler mi ki Allah rızkı dilediğine bol veriyor, dilediğininkini de kısıyor? Kuşkusuz bunda iman eden kimseler için ibretler vardır.[1]
38. O halde akrabaya da hakkını ver, yoksula ve yolda kalmışa da. Bu, Allah'ın hoşnutluğunu isteyenler için en iyisidir. İşte gerçek kurtuluşa erenler de onlardır.
39. İnsanların malları içinde artsın diye faizli ödünç verdikleriniz Allah katında artmaz. Allah'ın hoşnutluğunu isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte (mânevî kârlarını) kat kat arttıranlar onu verenlerdir.[2]
40. Allah, sizi yaratan ve size rızık veren; ardından hayatınızı sona erdirecek, sonra size tekrar can verecek olan Allah'tır. Peki sizin o ortak koştuklarınız arasında bunlardan herhangi birini yapabilecek olan var mı? Allah onların ortak koştuklarından tamamen münezzehtir, yüceler yücesidir.
41. İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu; böylece Allah -dönüş yapsınlar diye- işlediklerinin bir kısmını onlara tattırıyor.[3]
42. De ki: "Yeryüzünde gezip dolaşın da öncekilerin âkıbeti nice oldu bir bakın. Onların çoğu şirke sapmış kimselerdi."
43. O halde Allah katından, geri çevrilemez bir gün gelmeden önce bütün varlığınla o sağlam dine yönel. O gün onlar birbirlerinden ayırt edileceklerdir.

---

1 Geniş anlamıyla insanların sahip olduğu her türlü imkânı, dar anlamıyla da iktisadî imkânları ifade eden rızık bakımından insanlar arasında farklılıklar bulunduğu herkesin bildiği bir realitedir. İmkânların paylaşımıyla ilgili olarak beşeriyetin geliştireceği usul ve sistemler ancak daha âdil kabul edilme veya daha ikna edici olma özelliği bakımından başarılı sayılabilir; fakat bu farkların tamamen ortadan kaldırılması mümkün değildir. Zira bu durum ilâhî iradeden ve bu iradeye bağlı evrensel yasalardan, zihin ve beden güçlerinin eşitsizliği, coğrafya ve iklim farklılıkları, ekonomik ortam ve sistem farkları gibi doğal, pozitif veya ahlâkî farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Buna göre rızkı verenin Allah olduğuna gönülden inanan kimseler için, kendisi ile başkaları arasındaki imkân farklılıkları bir bunalım, kıskançlık ve çatışma sebebi olmak yerine kişiyi yüce yaratıcısının lutfundan daha fazla talepte bulunma çabası içine iten bir motivasyon sağlayacak, ama elde ettiği imkânların gerçek kaynağını görmezden gelmeyecek ve bunların kendisine yüklediği sorumluluğun bilinci içinde hareket edecektir. Nitekim bu inancın önemine dikkat çekildikten hemen sonra 38. âyette "o halde" diye başlayan bir ifadeyle bu sorumluluğun bazı temel gereklerine değinilmiştir.

2 Zekât ve sadakanın artması fakat ribânın artmaması hakkında ayrıca bk. Bakara 2/275-276; Âl-i İmrân 3/130.

3 Âyetin klasik ve çağdaş tefsirlerdeki yorumlarına bazı örnekler için bk. Kur'an Yolu, bu âyetin tefsiri.

44. Kim inkâr ederse inkârcılığı kendi aleyhine olacaktır. Dünya ve âhireti için yararlı işler yapanlar da kendileri için hazırlık yapmış olmaktadırlar.
45. Zira Allah, iman edip rızâsına uygun davrananları lütfuyla ödüllendirecektir. Şüphesiz O, inkârcıları sevmez.
46. Müjdeler taşıyan rüzgârları göndermesi de O'nun kanıtlarındandır ki, böylece size rahmetinden tattırsın, gemiler buyruğu ile yüzsün; siz de O'nun lütfundan nasibinizi arama çabası gösteresiniz ve şükredesiniz.[1]
47. Andolsun senden önce biz nice peygamberleri kendi kavimlerine gönderdik. Peygamberler onlara apaçık mûcizeler getirdiler. Buna rağmen günaha saplananların cezasını hakkıyla verdik. İnananlara yardım etmek de bize düşer.[2]
48. Bulutları harekete geçirsin diye rüzgârları gönderen Allah'tır. Derken O, bulutları gökyüzünde dilediği gibi yayar, bazan da parçalara ayırır; nihayet içinden yağmurun çıktığını görürsün. Onu dilediği kullarının üzerine yağdırınca da o kullar sevince boğulurlar.
49. Oysa onlar yağmurun yağdırılmasından az önce bütün ümitlerini iyice yitirmiş ve şaşkın bir halde idiler.
50. Allah'ın rahmetinin izlerine bir bak: Toprağa ölümünün ardından nasıl can veriyor! İşte ölüleri diriltecek olan da O'dur. O'nun her şeye gücü yeter.

---

1 Her gün iç içe yaşadığımız ve çoğu defa sıradan durumlar olarak algıladığımız tabiat olaylarının gerçekte Allah'ın birliğinin ve kudretinin açık kanıtları olduğu ve aklını işleten kimselerin bunlardan önemli sonuçlar çıkarabileceği Kur'an'da değişik vesilelerle belirtilmiştir. Doğal çevrede ortaya çıkan bozulmaya değinilen 41. âyetten sonra 46-53. âyetlerde bu hususa dikkat çekilmesi de oldukça manidardır (rüzgârların estirilmesi, gemilerin yüzmesinin sağlanması, bulutların harekete geçirilmesi, yağmurun yağdırılması, ölümünden sonra toprağa can verilmesi hakkında ayrıca bk. Bakara 2/164; İbrâhim 14/32-34; Hicr 15/22-23; Nahl 16/10-11, 14-16; İsrâ 17/66; 49).

2 Son cümlenin lafzına bakarak buradan, müminlerin Allah'a karşı hak iddia edebilecekleri ve Allah'ın da onlara karşı görevinin bulunduğu gibi bir anlam çıkarmak yanlış olur. Zira bu, inananların Allah katındaki dereceleriyle ilgili bir iltifat ifadesi olup onlara moral verme ve onları onurlandırma amacı taşımaktadır. Hz. Peygamber'in, "Şayet müslüman bir kimse din kardeşinin namusunu müdafaa ederse, Allah'ın da kıyamet günü mutlaka onu cehennem ateşinden korumasını hak eder" buyurduktan sonra âyetin bu cümlesini okuduğu rivayet edilmiştir (Zemahşerî, III, 207).

51. Andolsun ki, bir rüzgâr göndersek de onu (ekini) sararmış görseler, hemen nankörlük etmeye başlarlar.[1]
52. Bil ki sen ölülere işittiremezsin, arkalarını dönüp giderlerken sağırlara da çağrıyı duyuramazsın.
53. Sen körleri (yol gösterip) yanlış yoldan doğruya yönlendiremezsin. Sen (çağrını) ancak âyetlerimize inanıp teslim olanlara duyurabilirsin.[2]
54. Sizi güçsüz yaratan, güçsüzlüğün ardından kuvvet veren, kuvvetli halinizden sonra da güçsüzlüğe duçar eden, saç ve sakalınızı ağartan Allah'tır. O dilediğini yaratır. O hakkıyla bilendir, üstün kudret sahibidir.[3]
55. Günaha saplanmış olanlar kıyamet koptuğu gün (dünyada) sadece çok kısa bir süre kaldıklarına yemin ederler. İşte onlar haktan (oradayken de) böyle saptırılıyorlardı.
56. Kendilerine bilgi ve iman verilenler ise şöyle derler: "Andolsun ki siz, Allah'ın yazısına uygun olarak yeniden dirilme gününe kadar kaldınız. İşte bu, diriliş günüdür; fakat siz onu tanımıyordunuz."
57. Artık o gün zulmedenlerin ileri sürecekleri mazeretler fayda sağlamayacak, onlardan Allah'ı hoşnut etmeye çalışmaları da istenmeyecektir.
58. Andolsun ki biz bu Kur'an'da insanlar için her türlü örneği verdik. Şayet sen onlara bir mûcize getirecek olsan, inkâr edenler mutlaka şöyle diyeceklerdir: "Siz ancak aslı esası olmayan şeyler ortaya koymaktasınız!"
59. İşte Allah, ilimden nasibi olmayanların kalplerini böyle mühürler.[4]
60. Şimdi sen sabret. Bil ki Allah'ın vaadi gerçektir. İman etmeye yanaşmayanlar sakın seni telâşlandırıp yanlış yapmaya sevketmesin![5]

---

1 "Onu" anlamına gelen zamirin, bitkinin ve rüzgârın veya bulutun yerini tuttuğuna dair görüşler vardır. Bütün bu yorumların ortak noktası şudur: Allah Teâlâ insanları sınamak üzere onlara bazı sıkıntılar verdiğinde, meselâ onlara zarar veren bir rüzgâr gönderdiğinde hemen tavırları değişir, kendilerine verilen nimetleri unutup inkâra kalkışırlar veya nankörlüğe yeltenirler.

2 52 ve 53. âyetlerin yorumu için bk. K.Y., Neml 27/80-81, 4/206 (2007) âyetlerin açıklaması.

3 Önceki âyetlerde ilâhî kudretin dış âlemde gözlemlenebilen kanıtlarına değinildikten sonra burada insanın öz benliğinde tesbit edebileceği delillere dikkat çekilmektedir (insanın yaratılış aşamaları ve hayat evreleri hakkında bk. Hac 22/5; Mü'minûn 23/12-15).

4 Burada zihniyet açısından cahil, gözünün önündeki gerçekleri ve delilleri görmezden gelme inadını sürdüren kimselerin kastedildiği anlaşılmaktadır. Bunların kalplerinin mühürlenmesi, hakikatlere kulak vermemekte direnmeleri ve iradelerini kötü yolda kullanmaları sebebiyle ilâhî yardımdan mahrum edilmeleri, bağnazlıklarıyla baş başa bırakılmaları anlamındadır (Zemahşerî, III, 209).

5 Sûre, Resûl-i Ekrem'e ve onun şahsında müminlere teselli ve moral veren, aynı zamanda şartlardan etkilenmeksizin kendi çizgilerinde yürümelerini isteyen

31. LOKMÂN SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 57, âyet sayısı 34'tür. 12 ve 13. âyetlerde Lokmân adı geçtiği için bu adı almıştır. Konusu Lokmân'ın oğluna öğütleri çerçevesinde şirk inancının yasaklanması, anne babaya saygı, sorumluluk duygusu, iyilik için çalışma, sabır, tevazu gibi dinî ve ahlâkî ödevler, erdemler putperestleri şirkten vazgeçirmeyi amaçlayan bilgiler, kanıtlar ve uyarılardır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Elif-lâm-mîm.
2-3. Bunlar, güzel işlerin peşinde olanlara hidayet ve rahmet kaynağı olan hikmetli kitabın âyetleridir.
4. Namazlarını özenle kılan, zekâtı veren ve âhirete kesin olarak inananlar;
5. İşte rablerinden gelen doğru yol üzerinde olanlar onlardır, kurtuluşa erenler de yalnız onlardır.[1]
6. İnsanlar arasında öyleleri vardır ki bilgisizlik yüzünden başkalarını Allah yolundan saptırmak ve o yolu eğlence vesilesi kılmak için eğlendirici sözleri alıp kullanırlar; işte bunları alçaltıcı bir azap bekliyor.
7. Böyle birine âyetlerimiz okunduğunda sanki kulaklarında ağırlık varmış da onu işitemiyormuş gibi büyüklük taslayarak sırt çevirir. Ona acıklı bir azabı müjdele![2]

---

vurgulu bir ifadeyle son bulmaktadır.

1 Bu sûrenin indiği dönemde henüz beş vakit namaz ve zekât farz kılınmamıştı. Dolayısıyla buradaki namazı umumi mânada Allah'a "ibadet ve dua" veya o dönemdeki şekliyle namaz, zekâtı da o sıralarda büyük sıkıntılar yaşayan müslümanlar için özel bir önem taşıyan "malî dayanışma" olarak anlamak yerinde olur.

2 "Eğlendirici söz" diye çevirdiğimiz 6. âyetteki lehve'l-hadîs deyimi eski tefsirlerin çoğunda mûsiki olarak açıklanmış; bazı tefsirlerde bu âyete dayanılarak şarkı söylemenin, çalgı çalmanın, dinlemenin, bu işten kazanç sağlamanın haram olduğu ileri sürülmüştür. Ancak bu deyimin, şirk inancı içeren sözleri veya insanlara fayda getirmeyen boş konuşmaları ifade ettiği yolunda görüşler de zikredilmektedir. İmam Mâlik, âyetteki "Allah yolundan saptırmak için" ifadesine dayanarak, "Eğer (müzik) insanı Allah'a karşı görevlerinden alıkoyuyorsa haramdır" demiştir. Mâlik'in bu görüşünü aktaran Kurtubî, Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'ye (bk. Ahkâmü'l-Kur'ân, III, 1494) dayanarak kendi görüşünü özetle şöyle belirtir: İnsanların kötü duygularını tahrik eden, haramları öven şarkıların haram olduğu açıktır; ancak bu tür sakıncalar bulunmadığı; bayram, düğün gibi sevinçli ve mutlu zamanlarda veya dinlenmeye ve rahatlamaya ihtiyaç duyulduğu durumlarda müzik câizdir (XIV, 55-56).

8-9. İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara gelince, onları da nimetlerle dolu, içinde ebedî kalacakları cennetler bekliyor. Bunu Allah gerçek olarak vaad etmiştir. O azîzdir, hakîmdir.
10. O, gökleri görebileceğiniz herhangi bir destek olmadan (duracak şekilde) yarattı, sizi sarsmaması için yere sağlam dağlar yerleştirdi, orada her türlü canlının çoğalmasını sağladı. Biz, gökten su indirip (bununla) yeryüzünde her türden faydalı bitkiler bitirdik.
11. İşte bunlar Allah'ın yarattıklarıdır. Şimdi gösterin bana, O'ndan başkası ne yaratmış? Hayır, zalimler açık bir sapkınlık içindedirler.
12. Andolsun ki vaktiyle Lokmân'a şu hikmeti vermiştik: "Allah'a şükret, O'na şükreden kendi iyiliği için şükretmiş olur; nankörlük eden de bilmelidir ki Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, O her türlü övgüye lâyıktır."[1]
13. Lokmân oğluna öğüt verirken ona şöyle dedi: "Sevgili oğlum! Allah'a ortak koşma; çünkü O'na ortak koşmak kesinlikle çok büyük bir haksızlıktır."[2]
14. Biz insana anne babasıyla ilgili öğütler verdik. Annesi, güçten kuvvetten düşerek onu karnında taşımıştır; çocuğun sütten kesilmesi iki yıl içinde olur. Bunun için (ey insan), hem bana hem anne babana minnet duymalısın; sonunda dönüş yalnız banadır.
15. Eğer anne baban, hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa bu durumda onlara uyma ama yine de onlara dünyada iyi davran; yüzünü ve özünü bana çevirenlerin yolunu izle; dönüşünüz yalnız banadır, O zaman yapıp ettiklerinizin sonucunu size bildireceğim.[3]

---

1 Sûrenin kendi ismiyle anıldığı Lokmân, Kur'ân-ı Kerîm'de ismi sadece bu sûrede geçen bir peygamber veya sâlih kişidir. Müfessirler Lokmân'a verildiği bildirilen hikmet kelimesini, "din konusunda derin bilgi, sahih inanç, akıl, yerinde ve doğru konuşma, isabetli görüş ve davranış" olarak açıklamışlardır.

2 Herhangi bir varlığı Allah'a ortak koşan yani Allah'tan başkasına tanrılık nitelikleri yükleyen kişi, Allah'ın hakkı olan tanrılığı başkasına vermiş, böylece haksızlık (zulüm) yapmış demektir; üstelik bu tutum haksızlıkların en büyüğüdür.

3 Bir yoruma göre son iki âyet de Lokmân'a ait sözlerdir. Buna göre âyetin başında "Allah bana buyurdu ki..." şeklinde bir ifade takdir etmek gerekir. Diğer bir yoruma göre bu iki âyet, bir ara açıklama (i'tirâzıyye) olup amaç, anne babaya saygının önemini ortaya koymaktır. Âyette annenin fedakârlığına özel bir vurgu yapıldığı görülmekte, dolaylı olarak onun daha çok ilgi ve sevgi beklediğine işaret edilmektedir. Allah'ın hakkı bütün hakların önünde olduğu için anne baba çocuklarını bu hakkı ihlâl etmeye zorlarlarsa kesinlikle onlara bu hususta boyun eğilmeyecek; bununla birlikte meşrû ve mâkul olan başka istekleri yerine getirilecektir.

16. Lokmân, "Sevgili oğlum" (dedi), "Yaptığın iş bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa, bir kayanın içinde saklansa veya göklerde yahut yerin dibinde bulunsa yine de Allah onu açığa çıkarır. Kuşkusuz Allah her şeyi bütün gizlilikleriyle bilir, O her şeyden haberdardır."
17. "Yavrucuğum, namazını özenle kıl, iyi olanı emret, kötü olana karşı koy, başına gelene sabret. İşte bunlar, kararlılık gerektiren işlerdendir."
18. "Gurura kapılarak insanlara burun kıvırma, ortalıkta çalım satarak yürüme; unutma ki Allah gurura kapılıp kendini beğenen hiç kimseyi sevmez."
19. "Yürüyüşünde ölçülü ol, sesini yükseltme; çünkü seslerin en çirkini eşeğin anırmasıdır."
20. Allah'ın, göklerde ve yerde bulunan şeyleri hizmetinize verdiğini, nimetlerini gizli ve açık olarak önünüze bolca serdiğini görmez misiniz? İnsanlardan öyleleri vardır ki bir bilgi, bir rehber ve aydınlatıcı bir kitap olmadan Allah hakkında tartışmaya kalkışırlar.[1]
21. Onlara, "Allah'ın indirdiğine uyun" denildiğinde, "Hayır, biz atalarımızdan gördüğümüze uyarız" dediler. Peki ama ya şeytan onları alevli ateşin azabına çağırıyorsa!
22. Her kim kendini iyiliğe adayarak özünü Allah'a teslim ederse sağlam kulpa yapışmış demektir. İşlerin sonu Allah'a varır.[2]
23. Kim de inkâr ederse artık onun inkârı seni üzmesin; çünkü onların dönüp gelecekleri yer yalnız bizim huzurumuzdur; yaptıklarının

---

1 Allah'ın, göklerde ve yerde bulunan şeyleri insanların hizmetine vermesinden maksat, bu varlıkların, insanların yararlanabileceği şekilde yaratılmış, düzenlenmiş olmasıdır. Nitekim âyetin devamındaki, "nimetlerini gizli ve açık olarak önünüze serdiğini..." şeklindeki ifade de bunu göstermektedir. Âyetin başındaki "görmez misiniz" sorusu, insanların varlık düzenini sağlıklı bir şekilde incelerlerse bu gerçeği kendi akıllarıyla da kavrayabileceklerine işaret etmektedir.
Tefsirlerde âyet metnindeki ilim akla veya nakle dayanan bilgi, hüdâ akıl ve basîret, kitâbün münîr ise ilâhî vahiy olarak açıklanmıştır.

2 Yukarıda Allah'ın yolunu bırakıp atalarının bâtıl inanç ve geleneklerini sürdürenlerin şeytanın davetine uydukları bildirilmişti; burada ise kendilerini Allah'a teslim edenlerin, yani Allah'a inanıp O'nun yolundan gidenlerin bu doğru ve kurtarıcı tercihleriyle "sağlam kulp"a yapışmış olacakları; yani yollarının doğru, âkıbetlerinin hayırlı ve güvenli olacağı müjdelenmektedir.
"Kendini iyiliğe adamış" diye çevirdiğimiz muhsin kelimesi, sözlükte "iyilik eden, güzel davranan, yaptığını güzel yapan" gibi anlamlara gelir. Ancak bu bağlamda özellikle "içten bir kulluk sergileyerek Allah'a yönelme" şeklinde dinî bir anlam içerdiği anlaşılmaktadır. Nitekim bir hadiste, muhsin kelimesinin masdarı olan ihsan kavramı, "Allah'a O'nu görüyormuş gibi ibadet etmek" şeklinde açıklanmıştır (Buhârî, "Îmân", 37; Müslim, "Îmân", 5-7).

sonucunu kendilerine bildireceğiz; Allah kalplerin derinliklerindekini dahi çok iyi bilmektedir.
24. Onlara kısa bir süre hayatın nimetlerini tattırır, sonra da onları çok ağır bir azaba katlanmaya mecbur bırakırız.
25. Onlara, "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye soracak olsan, mutlaka "Allah" diyeceklerdir. De ki: "Bütün övgüler Allah'a mahsustur"; ama onların çoğu bilmez.
26. Göklerde ve yerde olan her şey yalnız Allah'ındır; kuşkusuz hiçbir şeye ihtiyacı olmayan ve her türlü övgüye lâyık olan yalnız Allah'tır.
27. Eğer yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem olsaydı, deniz de -ardından ona yedisi daha eklenmek üzere- mürekkep olsaydı yine de Allah'ın sözleri tükenmezdi; Allah azîzdir, hakîmdir.
28. Sizin hepinizin yaratılmanız da yeniden diriltilmeniz de sadece bir tek kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir; Allah her şeyi işitir, her şeyi görür.
29. Allah'ın geceyi gündüze kattığını, gündüzü de geceye kattığını; her biri belirli bir süreye kadar hareketini sürdürmek üzere güneşi ve ayı (buyruğuna) boyun eğdirdiğini ve Allah'ın yapıp ettiklerinizden kesin olarak haberdar olduğunu bilmez misin?
30. Bu böyledir, zira Allah hakikatin kendisidir; O'nun dışında taptıkları şeyler ise asılsızdır ve Allah, yalnızca O, çok yücedir, çok büyüktür.
31. Görmez misin, varlığının kanıtlarından bir kısmını size göstersin diye denizde gemiler Allah'ın lutfuyla nasıl yüzüp gidiyor! Bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için açık işaretler vardır.
32. Dalgalar onları koyu gölgeler gibi sardığında dini Allah'a özgü kılarak O'na yakarırlar; Allah kendilerini sağ salim karaya çıkardığında ise içlerinden bir kısmı ortada kalır. Hıyanete gömülmüş nankörler topluluğundan başkası âyetlerimizi inkâr etmez.[1]
33. Ey insanlar! Rabbinize saygısızlıktan sakının; hiçbir babanın evlâdından fayda göremeyeceği, evlâdın da babasından hiçbir yarar sağla-

1 Âyet metnindeki muktasıd kelimesini İbn Abbas, Hasan-ı Basrî, Râzî, Şevkânî gibi âlimler, "Tehlike sırasında ulaştığı samimi inancını kurtulunca da sürdürür" şeklinde olumlu anlamda açıklarken Mücâhid, Taberî gibi bazı müfessirler, "Sözüyle dengeli, ölçüye uygun yani doğru bir inancı ifade etmekle birlikte inkârını içinde saklar" şeklinde olumsuz bir anlamda yorumlamışlardır. Râğıb el-İsfahânî'nin el-Müfredât'ında bu kelimeye getirdiği açıklama dikkate alındığında âyetin bağlamına, "İnkâr etmekle inanmak arasında tereddüde düşer, ortada kalır" şeklindeki yorum daha uygun düşmektedir ve meâlde bu anlam tercih edilmiştir.

yamayacağı bir günden korkun. Allah'ın vaadi gerçektir. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın; o, yoldan çıkarıcı da (şeytan) Allah hakkında sizi ayartmasın.

34. Kıyamet saati hakkındaki bilgi yalnız Allah'ın katındadır; O, yağmuru yağdırmakta; rahimlerdekini bilmektedir. Hiç kimse yarın ne elde edeceğini bilemez; hiç kimse nerede öleceğini bilemez; ama Allah her şeyi bilir, her şeyden haberdardır.[1]

32. SECDE SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 75, âyet sayısı 30'dur. 16-20 veya 18-20. âyetlerinin Medine'de nâzil olduğuna dair rivayetler de vardır. 15. âyetinde gerçek müminlerin teslimiyet ve tevazu içinde secdeye kapanmalarından söz edildiği için bu adı almıştır. Peygamberlere ve getirdiklerine iman konusuyla sûreye başlanmış; başta olduğu gibi sonda da ilâhî kudretin delilleri üzerinde düşünme çağrısına temel teşkil eden örnekler verilmiştir. Öldükten sonra dirilmenin gerçek olduğuna dikkat çekilen sûrede hakiki müminlerin özellikleri ve kavuşacakları nimetlerle inkârcılıkta ısrar edenlerin karşılaşacakları cezalar üzerinde durulmuştur.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Elif-lâm-mîm.[2]

2. Bu kitabın âlemlerin rabbi tarafından indirilmekte olduğunda asla kuşku yoktur.

3. Buna rağmen, "Onu kendisi uydurdu" diyorlar öyle mi? Hayır! O, senden önce kendilerine uyarıcı gelmemiş bir toplumu uyarman

---

1 Eski tefsirlerde bu âyete dayanılarak, kıyametin ne zaman kopacağını, yağmurun ne zaman yağacağını, rahimlerdeki bebeğin cinsiyetinin ve ten renginin ne olduğunu, insanın gelecekte ne gibi durumlarla karşılaşacağını ve ne zaman nerede öleceğini Allah'tan başkasının bilemeyeceği ileri sürülmüş, dolayısıyla bunlara "mugayyebât-ı hams" (beş bilinmeyen) denilmiştir. Halbuki âyette diğer üç konudaki bilginin yalnız Allah'a mahsus olduğu açıkça belirtilirken yağmurun vakti ve henüz doğmamış olan bebeğin cinsiyeti ve özellikleri hakkında böyle bir sınırlamaya yer verilmemiştir; bu da belirtilen iki konuda insanların önceden bilgi sahibi olabileceklerini gösterir. Şurası da muhakkak ki, olmuş ve olacak tabiat olaylarını bütün yönleriyle eksiksiz bilen Allah, insanların bilgilerini ve tahminlerini altüst eden yeni durumlar yaratabilir ve böylece insanların olmasını bekledikleri olaylar bekledikleri gibi gerçekleşmeyebilir.

2 Hurûf-ı mukattaa diye anılan bu harfler hakkında bilgi için bk. Bakara 2/1.

için rabbin tarafından gönderilen hak kitaptır. Umulur ki doğru yolu bulurlar.[1]

4. Gökleri, yeri ve bunların arasındakileri altı günde yaratan, sonra arşa istivâ eden Allah'tır. O'nsuz size ne bir dost ne bir şefaatçi bulunur. Hâlâ düşünüp ders almaz mısınız?[2]

5. O gökten yere her işi düzenleyip yönetir. Sonra bütün işler sizin hesabınıza göre bin yıl tutan bir günde O'nun katına çıkar.[3]

6. İşte O, duyular ve akılla idrak edilemeyeni de edileni de bilmektedir, izzeti sınırsız, rahmeti boldur.

7. O yarattığı her şeyi güzel yapmış ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır.

8. Sonra onun neslini önemsenmeyen bir suyun özünden yaratıp sürdürmüştür.

9. Sonra ona düzgün bir şekil vermiş ve ruhundan ona üflemiş; sizi kulak, göz ve gönüllerle donatmıştır. Ne kadar da az şükrediyorsunuz![4]

10. İnkârcılar şöyle derler: "Toprakta kaybolup gittiğimizde biz yeniden mi yaratılacakmışız?" Aslında onlar rablerinin huzuruna çıkacaklarını inkâr etmektedirler.

11. De ki: "Sizin için görevlendirilmiş bulunan ölüm meleği canınızı alacak, sonra rabbinize döndürüleceksiniz."

12. O günahkârları rablerinin huzurunda başlarını önlerine eğmiş halde şöyle derlerken bir görsen: "Rabbimiz! Gördük ve işittik; bizi geri gönder de rızâna uygun işler yapalım, artık kesin olarak inandık!"

13. Dileseydik elbette herkesin doğru yolda yürümesini sağlardık. Fakat şu sözüm mutlaka gerçekleşecek: Cehennemi hem cinlerden hem insanlardan bir kısmıyla dolduracağım![5]

---

1 Başka âyetler ve Resûlullah'ın açıklamaları dikkate alındığında burada Hz. Muhammed'in sırf bu toplumu uyarmak için gönderildiği gibi bir mânanın değil ilk muhataplar hakkında özel bir vurgu yapılmasının amaçlandığı anlaşılmaktadır.

2 "Allah'ın evreni altı günde yaratması", "arş ve arşa istivâ" hakkında bilgi için bk. A'râf 7/54; "Allah katındaki bir günün insanların hesabına göre bin yıl olduğu" ifadesi hakkında açıklama için bk. Hac 22/47.

3 "O'nun katına" ifadesi, "Allah'ın huzuruna, ilgili meleklere, semaya", çıkarılan şey de "âhirette yönetilenler, tutulan kayıtlar" gibi farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bin yıllık süre çokluk, yücelik ve uzunluğu anlatmak için kullanılmıştır.

4 "Allah'ın insana kendi ruhundan üflemesi"nin açıklaması için bk. Hicr 15/29.

5 Allah Teâlâ dileseydi elbette herkesin dünya hayatında doğru yolu izlemesini sağlayabilirdi; fakat O, bu hayatı şuurlu varlıklar için bir imtihan alanı kılarak anlamlandırmayı murat etmiş, yükümlü tuttuğu varlıklara da bunu bildirmiştir. Bu sebeple Allah'ın cehennemi hem insanlardan hem de cinlerden bir kıs-

14. (Onlara denecek ki:) “Bu gününüzle karşılaşmayı unutmanız sebebiyle cezayı tadın bakalım! İşte şimdi biz de sizi unuttuk; haydi yaptıklarınızın bedeli olarak ebedî azabı tadın şimdi!”

15. Âyetlerimize gerçekten iman edenler ancak o kimselerdir ki, bunlarla kendilerine öğüt verildiğinde büyüklük taslamadan secdeye kapanırlar ve rablerini hamd ile tesbih ederler.[1]

16. Korku ve ümit içinde rablerine ibadet ve dua etmek üzere vücutları yatak görmez, kendilerine verdiğimiz rızıktan da Allah için harcarlar.[2]

17. Yaptıklarına karşılık olarak onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez.

18. İman etmiş kimse günaha batmış kimse gibi olur mu? Bunlar elbette eşit değildirler.

19. İman edip dünya ve âhirete yararlı işler yapanlara, yapmış olduklarına karşılık, hazır olarak onları bekleyen, huzur içinde kalacakları cennetler vardır.

20. Günaha batanların varacakları yer ise ateştir. Oradan her çıkmak istediklerinde oraya geri çevrilirler ve kendilerine şöyle denir: “Asılsız saydığınız cehennem azabını tadın!”

21. Belki dönüş yaparlar diye, onlara o büyük azaptan önce daha yakın azaptan muhakkak tattıracağız.[3]

---

mı ile dolduracağını haber vermesi onları peşinen mahkûm etme değil, aksine kendilerine tanınan fırsatı hatırlatma anlamı taşımaktadır. Nitekim 14. âyette, günahkârlara verilen cezanın gerekçeye bağlandığı, bu cezanın mutlaka kendi yaptıklarına karşılık olduğu belirtilmektedir.

1 “Tesbih”in anlamı için bk. Rûm 30/18.

2 Tefsirlerde daha çok, burada övgüyle sözü edilen müminlerin Allah’ı anmak, O’na yalvarmak, ibadet etmek ve özellikle nâfile namaz kılmak için gece uykularını terketmelerinin kastedildiği belirtilerek değişik gece namazı türleri zikredilir; fakat burada daima Allah’ı anan ve O’nu asla dilinden, gönlünden uzak tutmayan müminlerin kastedildiği yorumunu yapanlar da vardır. Âyette geçen korku ve ümit, bir taraftan Allah’ın azabına uğramaktan endişe duyarken diğer taraftan da O’nun rahmetinden ümit kesmemek şeklinde açıklanır. Müminin hayata ve geleceğe bakışı konusunda dengeli olmayı öğütleyen bu içerikteki âyet ve hadislerden hareketle İslâm âlimleri havf ve recâ terimlerini geliştirmişlerdir. Özellikle tasavvufta bu terimler üzerinde geniş bir biçimde durulmuştur (ayrıca bk. Hicr 15/49-50).

3 Tefsirlerde genellikle, büyük azaptan maksadın âhiret azabı olduğu belirtilir; “yakın azap” ise daha çok dünya hayatındaki belâ ve sıkıntılar şeklinde açıklanır. Bazı müfessirler bunu kabir azabı olarak yorumlamışlar; İbn Mes‘ûd’dan da burada müşriklerin Bedir Savaşı’nda mağlûp olacaklarına işaret bulunduğu yorumu nakledilmiştir (bk. Taberî, XXI, 108-111; İbn Ebû Hâtim, IX, 3110). İnkârcılık günahına saplananlara yakın azabın mutlaka tattırılacağı ve bunun

22. Kendisine rabbinin âyetleri hatırlatıldıktan sonra onlardan yüz çevirenden daha zalim kim olabilir? Biz, günahkârlara lâyık oldukları cezayı mutlaka veririz.
23. Andolsun biz Mûsâ'ya kitabı vermiştik; ona kavuşma hakkında şüphen olmasın ve biz onu İsrâiloğulları için kılavuz yapmıştık.[1]
24. Sabredip âyetlerimize kesin olarak iman ettikleri zaman, onların içinden, buyruğumuzla doğru yolu gösteren rehberler çıkardık.
25. Muhakkak ki rabbin, ihtilâf edip durdukları hususlarda kıyamet günü onların arasında hükmünü verecektir.
26. Halen yurtlarında gezip dolaştıkları, kendilerinden önceki nice nesilleri yok etmiş olmamız, onların doğru yolu görmelerini sağlamadı mı? Bunlarda elbette ibretler var. Hâlâ kulak vermeyecekler mi?
27. Görmediler mi ki biz, kupkuru yerlere suyu ulaştırıyoruz da onunla gerek hayvanlarının gerekse kendilerinin yediği ekini çıkarıyoruz. Hâlâ ibret gözüyle bakmayacaklar mı?
28. "Eğer söylediğiniz doğru ise bu hüküm ne zaman?" diye soruyorlar.
29. De ki: "İnkâr edenlere o hüküm günü inanmaları fayda vermeyecek ve kendilerine mühlet de tanınmayacak!
30. Artık sen onlara aldırma ve bekle. Zaten onlar da bekliyorlar.

---

tuttukları yanlış yoldan dönmelerine fırsat verme amacı taşıdığı belirtildiğine göre, bu ifadeyle söz konusu kişilerin dünya hayatında vicdan muhasebesi yapmalarına imkân sağlayan özellikle maddî-mânevî sıkıntılara ve bunalımlara mâruz bırakılmasının kastedildiği söylenebilir. Müteakip âyette kendisine bu tür fırsatlar sağlandığı halde bağnaz tutumunda direnen kişinin haksızlığın zirvesine tırmanmış ve artık cezayı kesin olarak hak etmiş olduğunun belirtilmesi de bu mânayı desteklemektedir.

1 Âyetin, "Ona kavuşma hakkında şüphen olmasın" şeklinde çevrilen kısmında yer alan zamirin neyin veya kimin yerini tuttuğu hususundaki tercihe göre bu kısım için değişik yorumlar yapılmıştır. Bunların başlıcaları şöyledir: a) O kitabın Mûsâ'ya ulaşmış olmasından kuşku duyma, b) Mûsâ'nın Allah'a kavuşmasından yani o kitabı vahiy olarak Allah'tan aldığından şüphen olmasın, c) Mûsâ'ya (mi'rac gecesinde veya âhirette) kavuşacağından kuşkun olmasın, d) Mûsâ'nın karşılaştığı durumlarla yani bazı eziyetlerle senin de karşılaşacağında tereddüdün olmasın, e) Senin de kitaba kavuşacağından şüphen olmasın (Tabersî, VIII, 111; Râzî, XXV, 186; Şevkânî, IV, 295).

33. AHZÂB SÛRESİ

İndiği yer Medine, iniş sırası 90, âyet sayısı 73'tür. Ahzâb, "grup, bölük, topluluk" mânasındaki hizbin çoğuludur. Bu sûrenin 20 ve 22. âyetlerinde Hendek Savaş'ına (Ahzâb Savaşı) atıf yapıldığı için sûre bu ismi almıştır. Sûrenin başlıca konuları şunlardır: Hz. Peygamber'e ve onun şahsında ümmetine takvâ, tevekkül ve ilâhî emirlere itaat tavsiyesi; aile, Ahzâb Savaşı, Resulullah ve ailesi, emanet kavramı.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Ey peygamber! Allah'a itaatsizlikten sakın, açık ve gizli inkârcıların sözünü dinleme, Allah her şeyi bilmekte ve hikmetle yönetmektedir.
2. Rabbinden sana vahyedilene uy. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.
3. Allah'a güven; güvenip dayanmak için Allah yeter.[1]
4. Allah bir kişinin göğüs boşluğunda iki kalp yaratmamıştır, annelerinize benzeterek haram olsun dediğiniz eşlerinizi anneleriniz kılmamış, evlâtlıklarınızı da gerçek oğullarınız yapmamıştır. Bunlar sizin kendi iddianızdır; hak ve hakikati Allah söyler, doğru yolu da O gösterir.[2]
5. Evlâtlıklarınızı babalarının soy adlarıyla anın. Bu Allah katında adalete daha uygun bir davranıştır. Eğer onların babalarını bilmiyorsanız o zaman kendileri sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır. Yanıldığınız hususta size günah yoktur, fakat bilinçli ve kasıtlı olarak yaptıklarınızdan sorumlusunuz. Allah çok bağışlayıcı ve ziyadesiyle esirgeyicidir.[3]

---

1 1-3. âyetlerde yer alan Hz. Peygamber'e yönelik emirler ve yasaklar, onun aksini yapabileceği ihtimalini göstermez; bu emirlere onun, aldığı ilâhî eğitim gereği uymakta olduğunu, ümmetinin de ona uymaları gerektiğini ifade eder.

2 Allah insanda iki değil tek kalp (tek kişilik, tek vicdan ve tek akıl) yaratmıştır. İdrak, duygu, karar ve iman bu yeteneklerle elde edilmektedir. İslâm'dan önce Araplar eşlerine, "Sen bana annemin sırtı gibisin" derler ve bu yemin yüzünden onları mağdur ederlerdi. Zıhar denilen bu âdeti İslâm kınamış, kadınların zarar görmelerini engelleyecek hükümler getirmiştir (bk. Mücadele 58/1-4).

3 Hz. Peygamber "Kimsesiz çocukları koruması altına alan kişi ile ben, cennette yan yana iki parmak gibi beraber olacağım" buyurmuştur (Müslim, "Zühd", 42). Ancak İslâm'ın koyduğu örtünme, evlenme imkânı veya yasağı, çocuk-ebeveyn ilişkisi, karşılıklı haklar ve ödevler, miras gibi kurallar, çocuklarla gerçek anne babalarının soy bağlarının kesilip değiştirilmesine, başkalarına ait çocuk-

6. Peygamber müminlere kendilerinden daha yakındır, eşleri de onların anneleridir. Aralarında kan bağı bulunanlar Allah'ın kitabında (mirasçılık bakımından) birbirlerine, diğer müminlerden ve muhacirlerden daha yakındırlar; dostlarınıza lutufta bulunmanız başkadır. Bu hüküm kitapta kayıt altına alınmıştır.
7. Hani bütün peygamberlerden; senden, Nûh'tan, İbrâhim'den, Mûsâ'dan, Meryem oğlu Îsâ'dan sadâkat sözü almıştık, onlardan ağır sorumluluk taşıyan bir söz almıştık.
8. (Allah bu sözü aldı) ki, bu sâdık kulları sadâkatleri konusunda sorumlu kılsın. O, inkâr yolunu seçenlere de acı veren bir azap hazırlamıştır.[1]
9. Ey iman edenler! Allah'ın size şu lütfunu hatırlayın: Üzerinize düşman ordusu gelmişti de onların üzerine şiddetli bir fırtına ve göremediğiniz bir ordu göndermiştik. Allah bütün yaptıklarınızı görmekte idi.
10. Yukarınızdan ve sizden aşağıda bulunan bölgeden üzerinize gelmişlerdi; korkudan gözler kaymış, yürekler ağızlara gelmişti; bu esnada Allah hakkında olmadık zanlara kapılmakta idiniz.
11. İşte o zaman müminler büyük bir imtihan geçirdiler ve adamakıllı sarsıldılar.
12. Yine o zaman münafıklar ve kalplerinde bozukluk bulunanlar, "Allah ve resulünün vaadleri bizleri aldatmaktan ibaretmiş!" demişlerdi.
13. Onlardan bir grup, "Ey Medineliler! Sizin işiniz burada durmak değildir, hemen dönün" diyorlardı. Onlardan bir bölük de, aslında açıkta olmadığı halde, "Evlerimiz açıkta ve korumasız" diyerek peygamberden izin istiyorlardı; bunların istediği kaçmaktan başka bir şey değildi.
14. Medine'nin her tarafından saldırıya uğrasalardı da kendilerinden bozgunculuk yapmaları istenseydi (evlerini düşünmez) hiç vakit geçirmeden hemen ona koşarlardı.[2]
15. Halbuki bunlar daha önce ayrılıp dönmeyeceklerine dair yeminle Allah'a söz vermişlerdi ve Allah'a verilen sözün yerine getirilmesi gerekirdi.[3]

---

ların, ailenin bir ferdi gibi kalıp yaşamasına ters düşeceği için bu mânada evlât edinme yasaklanmıştır.

1 Âyeti, "peygamberlerin dini tebliğ ettikleri kimseleri sorumlu tutmak ve sorgulamak için" şeklinde anlamak da mümkündür.

2 Hz. Peygamber meşrû savaşa katılmalarını istediğinde ev ve ailelerini bahane edenler, düşman tarafından bozgunculuğa çağrılsalar bahaneyi bırakır buna koşarlardı.

3 9-27. âyetlerde anlatılan olay Hendek adıyla da anılan Ahzâb Savaşı, bu savaşta müminlerin ve münafıkların geçirdikleri büyük sıkıntılar ve imtihandır. Savaş-

16. Onlara şunu söyle: "Ölümden veya öldürülmekten kaçsanız bile bu kaçış size bir fayda vermeyecektir. Kaçıp kurtulmanız halinde de bundan çok az faydalanabileceksiniz."[1]

17. Şunu da söyle: "Allah sizin için bir kötülük dilese Allah'a karşı sizi kim koruyabilecektir? Veya hakkınızda bir rahmet murat etse (kim engelleyecektir)?" Bu durumda Allah'tan başka kendilerine ne bir velî ne de bir yardımcı bulabileceklerdir.

18-19. İçinizden engelleyicileri ve size karşı nekeslik (cimrilik) içinde arkadaşlarına, "Bize katılın" diyenleri Allah çok iyi bilmektedir. Zaten bunların pek azı savaşa gelir. Tehlike yaklaştığında ölümden dolayı kendinden geçip gözü kaymış kimse gibi sana baktıklarını görürsün, tehlike geçince de hayra karşı nekeslik içinde size sivri dillerini uzatırlar. Bunlar gerçekte iman etmemişlerdir, Allah da onların yaptıklarını geçersiz saymıştır. Bunu yapmak Allah için çok kolaydır.

20. Düşman birliklerinin hâlâ çekip gitmediklerini zannederler. Düşman bir daha geldiğinde ise size ait haberleri uzaktan almak üzere çöllerde dağınık yaşayan bedevîlerin arasında bulunmayı arzularlar. Zaten aranızda da bulunsalardı savaşa çok az katılırlardı.

21. İçinizden Allah'ın lutfuna ve âhiret gününe umut bağlayanlar, Allah'ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki, Resûlullah'ta güzel bir örneklik vardır.[2]

---

tan önce hendek kazıldığı için bu isimle, saldırganlar birçok kabileden ve bunların tâbilerinden oluştuğu için "gruplar, hizipler" mânasında Ahzâb adlarıyla anılan bu savaş, hicrî 5. yılın Şevval ayının 7'sinde (1 Mart 627) başlamış, bir aya yakın sürmüş, Zilkade'nin 1. günü sona ermiştir. Peygamberimiz Uhud tecrübesinden de yararlanarak savunma harbi yapmayı tercih etti. Şehrin üç tarafı sık ağaçlı bahçelerle ve dar yollarla çevrili idi. Düşmanın girmesi muhtemel bulunan yerlere 5,5 km. uzunluğunda, 9 m. eninde ve 4,5 m. derinliğinde bir hendek kazıldı. Müslümanların 3000, düşmanın ise 12.000 savaşçısı vardı. Düşman kuşatması uzadıkça yiyecek iyice azaldığından büyük sıkıntı çekildi. Kuşatma uzadığı için Kureyş de sıkıntıya düşmüştü. Kuşatmanın son günlerinde bir gece, düşman karargâhını altüst eden büyük bir fırtına çıktı, olup bitenden morali bozulan düşman, yiyecekleri de tükendiği ve haram aylar geldiği için çekilme kararı aldı, hiçbir şey elde edemeden çekilip gittiler.

1 Ölüm kaçınılmazdır, ancak zamanı bilinmediği için insanların tehlikeden uzak durmaları gereklidir. Ecel gelince savaşan da kaçan da ölür; kaçmak eceli değiştirmez.

2 İnsanlar dünyada amaçlarına ulaşabilmek için uygun örnek ve rehberler edinirler, bunların yollarını izleyerek, tavsiyelerine uyarak hareket edip istediklerini elde etmeye çalışırlar. Allah'a iman edip O'nun rızâsını isteyen, âhirette lutfedeceği emsalsiz nimetlere mazhar olmayı uman ve daima Allah sevgisiyle yaşamak isteyen insanlar için eşi bulunmaz örnek, O'nun sevgili kulu, elçisi, rahmeti, şahidi, müjdecisi, davetçisi ve ışığı olan Muhammed Mustafa'dır. Hendek Sa-

22. Müminler düşman kuvvetlerini karşılarında görünce, "Bu, Allah'ın ve resulünün bize vaad ettiği durumdur, Allah ve resulü hep doğru söyler" dediler; bu onların ancak imanlarını ve teslimiyet duygularını arttırdı.
23. Müminlerden bir kısmı Allah'a verdikleri sözü yerine getirdiler, kimileri onun yolunda can verdiler, kimileri de ecellerini bekliyorlar; (vaadlerini) asla değiştirmediler.
24. (Böyle oldu ki) Allah, sözünde duranları sadakatleri sebebiyle ödüllendirsin, münafıkları da dilerse cezalandırsın, dilerse bağışlasın! Allah çok bağışlayıcı, ziyadesiyle esirgeyicidir.[1]
25. Allah inkârcıları, hiçbir şey elde edemeden, kin ve öfkeleri ile geri çevirdi, Allah müminlere savaş için yetip arttı. Allah güçlüdür, üstündür.
26. Allah, Ehl-i kitap'tan onlara destek verenleri kalelerinden indirdi, kalplerine korku saldı; artık onların bir kısmını öldürüyorsunuz, bir kısmını da esir alıyorsunuz.
27. Allah, onların topraklarını, evlerini, mallarını, o zamana kadar ayak basmadığınız bir toprağı size miras bıraktı. Allah, her şeye kādirdir.[2]
28. Ey peygamber! Eşlerine şöyle de: "Dünya hayatını ve güzelliklerini istiyorsanız gelin size bir şeyler vereyim sonra da güzellikle sizi serbest bırakayım.

---

vaşı'nda müminler, Hz. Peygamber'i örnek almışlar, ona itaat ederek dünyada önemli bir zafer kazanmışlar, âhirette ise büyük bir ödülü hak etmişlerdir. Ancak onun örnekliği yalnızca Hendek Savaşı'ndaki davranışlarında değil müminlerin bütün hayatlarında geçerlidir. Onun yaptıklarını yapmanın, izinden gitmenin hükmü üzerinde durulmuş, ortaya üç görüş çıkmıştır: 1. Onu örnek almak farzdır, aksine bir delil bulunmadıkça her yaptığı yapılmalıdır. 2. Onun örnekliği, aksine bir delil bulunmadıkça müstehaptır (tavsiye edilmiştir). 3. Dini konularda birincisi, dünya işlerinde ikincisi doğrudur. Bize göre başta Kur'an olmak üzere diğer deliller ve karîneler de göz önüne alınarak her fiili ve sözü ayrı ayrı değerlendirilir, bağlayıcı olup olmadığı tayin edilir. Genellikle tefsir ve fıkıh âlimleri de böyle yapmışlardır.

1 "Münafıkları da dilerse cezalandırsın, dilerse bağışlasın" cümlesi, söze bakıldığında münafıkların da affedilebileceğini ifade etmektedir. Ancak Kur'an âyetleri bir bütün olarak göz önüne alındığında cümleyi, "Tövbe ettikleri takdirde bağışlasın" şeklinde anlamak gerekecektir.

2 Hendek Savaşı'nın ardından düşman çekilip gidince müslümanlara hıyanet eden, antlaşmayı bozarak onları arkadan vurma kararı alan Benî Kurayza yahudileri, büyük bir korkuya kapıldılar, kalelerine çekilip korunma tedbirleri aldılar. Ancak hak ettikleri âkıbete ne korku engel olabildi ne muhkem kaleler ne de alınan çeşitli tedbirler. Kuşatma altında bir müddet kaldıktan sonra teslim oldular, anlaşma şartları gereği ve yahudilerin isteği üzerine Tevrat hükümleri esas alındı, savaşçı erkekleri idama mahkûm edildiler.

29. Yok eğer Allah'ı, resulünü ve âhiret yurdunu istiyorsanız şunu bilin ki Allah, içinizden iyiliği seçenlere büyük bir ödül hazırlamıştır."[1]
30. Ey peygamber hanımları! Sizden kim açık bir hayasızlık yaparsa onun cezası ikiye katlanır, bu Allah için kolay bir şeydir.[2]
31. Sizden kim de Allah'a ve resulüne itaat eder, güzel şeyler yaparsa onun hak ettiği karşılığı iki kere veririz, ayrıca onun için değerli bir nasip de hazırladık.
32. Ey peygamber hanımları! Kendinizi kötülüklerden korumanız şartıyla, siz herhangi bir kadın gibi değilsiniz. Bu sebeple sözü yumuşatarak söylemeyin, sonra kalbi çürük olan umuda kapılır, sizden beklendiği şekilde konuşun.
33. Evlerinizde oturun ve daha önce Câhiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın, namazı güzelce kılın, zekâtı verin, Allah'a ve resulüne itaat edin. Ey peygamber ailesi! Allah'ın istediği, sizden kirliliği gidermek ve sizi tertemiz kılmaktan ibarettir.
34. Hânelerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti dilinizden düşürmeyin. Allah bütün incelikleri ve gizlilikleri bilir, her şeyden haberdardır.[3]

---

1 Peygamberimizin eşleri ondan lüks ve ziynet kabilinden bazı şeyler istemiş ve birbirlerini de kıskanmışlardı. Bu yüzden Hz. Peygamber bir ay onlara yaklaşmamak üzere yemin etti (îlâ). Ay dolunca eşlerine ayrılma veya Hz. Peygamber ile mütevazi bir hayatı paylaşmaya devam konusunda seçme hakkı verdi (tahyîr). Eşleri bu durum karşısında heyecanlanmış, Hz. Peygamber kendilerini boşamadığı için sevinç göz yaşları dökerek, "Allah ve resulünü tercih ettiklerini" ifade etmişlerdir (Buhârî, "Tefsîr", 33/4-5; Müslim, "Talâk", 30-35).

2 Hz. Peygamber'in hanımı olmanın şerefi ve sorumluluğu vardır. Onların ödülleri ve cezaları da bu statü ve sorumluluklarıyla mütenasip olacaktır.

3 Peygamberimizin hanımlarından istenen takvâ (ittika), kendilerine yakışmayan her türlü kötülük, çirkinlik ve günahtan sakınmalarıdır. Başkalarıyla konuşurken takınacakları tavra ve seslerinin tonuna, seçecekleri kelimelerin etkisine, gerektiren bir durum olmadıkça evlerinden dışarı çıkmamaya varıncaya kadar buna riayet etmelidirler ki kimse, kendilerine dil uzatmaya, haklarında kötü düşünmeye cesaret edemesin. Onlar ayrıca iyi, erdemli ve itaatli olmak; namazı kılmak, zekâtı vermek, Allah ve resulünün rızâları doğrultusunda bir hayat sürmek durumundadırlar. Bir zorunluluk bulunmadıkça evde oturmak, evden dışarı çıkmamak bu âyetle peygamber hanımlarına farz kılınmıştır. Şu var ki, âyetin nüzûlünü takiben meydana gelen bazı olaylardan ve Resûlullah'ın konuya ilişkin açıklamalarından (meselâ bk. Buhârî, "Nikâh", 115) bu emrin (farz) istisnalarının bulunduğu anlaşılmaktadır.
Allah'ın bereketli ve temiz kıldığı, her salavat okuduğumuzda kendilerine de gönderme yaptığımız peygamber ailesi (Ehl-i beyt) kimlerden oluşmaktadır? En azından buradaki Ehl-i beyt'e Hz. Peygamber'in eşlerinin de dahil bulunduğunda şüphe yoktur. Başka münasebetlerle Peygamber aleyhisselâm, Ehl-i

35. Müslüman erkekler, müslüman kadınlar; mümin erkekler, mümin kadınlar; ibadet ve itaat eden erkekler, ibadet ve itaat eden kadınlar; özü sözü doğru erkekler, özü sözü doğru kadınlar; sabreden erkekler, sabreden kadınlar; gönlünü ibadete vermiş erkekler, gönlünü ibadete vermiş kadınlar; (Allah için) yardım yapan erkekler, yardım yapan kadınlar; oruç tutan erkekler, oruç tutan kadınlar; iffetlerini koruyan erkekler, iffetlerini koruyan kadınlar; Allah'ı çokça anan erkekler, çokça anan kadınlar; işte bunlar için Allah büyük bir ödül hazırlamıştır.[1]

36. Bir mümin erkek veya bir mümin kadının, Allah ve resulü bir emir ve hüküm verdiklerinde artık işlerinde bundan başkasını seçme hakları olamaz. Allah'ın ve resulünün emrine itaat etmeyenler doğru yoldan açıkça sapmışlardır.[2]

37. Bir zaman, Allah'ın kendisine lutufta bulunduğu, senin de lutufkâr davrandığın kişiye, "Eşinle evlilik bağını koru, Allah'tan kork" demiştin. Bunu derken Allah'ın ileride açıklayacağı bir şeyi içinde saklıyordun, kendisinden çekinme hususunda Allah'ın önceliği bulunduğu halde sen halktan çekiniyordun. Zeyd onunla beraber olduktan sonra müminlere, evlâtlıklarının -kendileriyle beraber olup ayrıldıkları- eşleriyle evlenmeleri hususunda bir sıkıntı gelmesin diye seni o kadınla evlendirdik. Allah'ın emri elbet yerine getirilecektir.

38-39. Allah'ın, kendisi için takdir ve emrettiği bir şeyi yerine getirme hususunda peygamber için bir sıkıntı ve sakınca olamaz. Allah'ın hükmü değişmez kaderdir. Daha önce gelip geçen, Allah'ın vahyini insanlara ulaştıran, O'ndan çekinen, Allah'tan başka hiçbir kimseden çekinmeyen peygamberler hakkında da Allah'ın kanunu böyledir. Hesap sorucu olarak Allah kâfidir.

40. Muhammed içinizden hiçbir erkeğin babası değildir, fakat o Allah'ın elçisidir ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilmektedir.[3]

---

beyt'ini zikrederken Hz. Fâtıma, Ali, Hasan ve Hüseyin'in isimlerini anmış, hatta bir defasında bunları abasının altına alarak (âl-i abâ) onlar için hayır duada bulunmuştur.

1 Allah'ın lütuf ve rızâsını elde etme imkânı bakımından kadın erkek farkı yoktur, fırsat eşitliği vardır.

2 Bu âyetin uygulanmasının tarihî örneklerinden biri şudur: Hz. Peygamber âzatlı kölesi Zeyd için Zeyneb'e dünür gittiğinde Zeyneb ve erkek kardeşi kendilerinin soylu, Zeyd'in daha dün bir köle olduğunu ileri sürerek başta buna razı olmadılar. Fakat âyet gelince, "Dilediğini yap" diyerek Hz. Peygamber'in emrine boyun eğdiler.

3 İslâm'ın getirdiği yenilikler arasında kölelik, soyluluk telakkisi ve evlâtlık konularındaki yanlışların düzeltilmesi de vardı. Allah Teâlâ bu yanlışları, fiilî ör-

41. Ey iman edenler! Allah'ı çok çok anın.
42. Sabah akşam O'nun yücelik ve eşsizliğini dile getirin.[1]
43. Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için O size rahmetiyle lutufta bulunuyor, melekleri de dua ediyor. O, müminlere karşı çok merhametlidir.
44. Kendisine kavuştukları gün onları esenlik dileyerek selâmlayacaktır ve onlar için değerli bir ödül hazırlamıştır.
45-46. Ey peygamber! Seni tanık, müjdeci, uyarıcı, izniyle Allah'a çağırıcı ve etrafını aydınlatan bir ışık olarak gönderdik.[2]
47. Kendileri için Allah'ın büyük bir lutfunun bulunduğunu müminlere müjdele!
48. İnkârcılara ve iki yüzlülere kulak asma, onların sana verdikleri eziyete aldırma. Allah'a dayan ve güven, güvenmek için Allah yeter.
49. Ey iman edenler! Mümin kadınlarla evlenme akdi yapıp da sonra, birleşmeden onları boşadığınızda onlar üzerinde, hesaplayıp bekleteceğiniz bir iddet hakkınız yoktur. Onları bir şeyler vererek memnun ediniz ve güzellikle boşayınız.[3]
50. Ey peygamber! Mehirlerini verdiğin eşlerini, Allah'ın sana ganimet olarak verip de elinin sahip olduğu kadınları, seninle birlikte hicret eden amca kızlarını, hala kızlarını, dayı kızlarını, teyze kızlarını, kendini peygambere mehirsiz olarak bağışlar da peygamber de onunla evlenmek isterse böyle bir mümin kadını -ki sonuncusu diğer müminlere

---

neklerle de pekiştirerek ortadan kaldırmayı murat etti. Önce Hz. Peygamber, halasının kızı olan Zeyneb ile âzatlı kölesi Zeyd'i evlendirdi. Zeyd Zeyneb'i boşadıktan sonra da, Allah Teâlâ Hz. Peygamber'in Zeyneb ile evlenmesini istedi. Birinci evlilik, bir âzatlı köle ile bir soylu kadının evlenmesi idi, ikinci evlilik ise bir evlâtlığın boşadığı kadın ile boşayanın babalığının evlenmesiydi. Böylece insanın değerinin ve evlenmede denkliğin soya sopa göre değil, kişilerin şahsî faziletlerine göre olması gerektiği, Câhiliye'deki şekli ve mahiyeti ile evlâtlık uygulamasının kaldırıldığı, hukuk ve mahremiyet bakımından evlâtlığın, öz evlât gibi olamayacağı uygulama örnekleriyle tescil edilmiş oluyordu.

1 Önce "Allah'ı anma"nın şekli belirtilmeden, çok olması teşvik edilmiş, sonra -muhtemelen namazlar kastedilerek- O'nun yücelik ve eşsizliğinin dile getirilmesi (tenzih) istenmiştir. Allah'ı dil ve gönülle anmak, O'nu düşünmek ve bilincinde tutmak kulluğun vazgeçilmez enerjisini, hayat damarını teşkil etmektedir.

2 Buradan itibaren -araya bir iki yakın konu girse de- on iki âyette, Hz. Peygamber'in maddî ve mânevî özellikleri, Allah katındaki değeri, Allah tarafından kendisine lutfedilen istisnaî (ona özgü) inayetler, hüküm ve kurallar açıklanmaktadır.

3 Evlenme akdi yapıp da cinsel temasta bulunulmadan veya buna imkân verecek şekil ve süre içinde baş başa kalınmadan (halvet-i sahîha) boşanan kadının hamile kalması ihtimali bulunmadığı için iddet (belli bir süre başkasıyla evlenmeden beklemesi) gerekmemektedir (ayrıca bk. Bakara 2/ 236-237).

değil, zatına mahsustur - sana helâl kıldık. Müminlere eşleri ve sahip oldukları kadınları hakkında hangi kuralları geçerli kıldığımızı biliyoruz. Sana mahsus olanı güçlük çekmeyesin diye meşrû kıldık. Allah çok bağışlayıcı, pek esirgeyicidir.[1]

51. Onlardan dilediğinin beraberliğini erteler, dilediğini yanına alırsın. Uzaklaştırdıklarından birini tekrar istemende senin için bir sakınca yoktur. Bu hüküm onların mutlu olmaları, üzülmemeleri ve hepsinin senin verdiğine razı olmaları için en uygun olanıdır. Allah gönüllerinizdekini bilir, Allah ilim ve hilim sahibidir.[2]

52. Bundan sonra sana kadınlar helâl olmaz; mülkiyetin altında bulunanlar dışında kadınlarını, güzellikleri hoşuna gitse bile başka eşlerle değiştirmen de helâl olmaz. Allah her şeyi görüp gözetmektedir.

53. Ey iman edenler! Peygamberin evine size yemek için izin verilmediği vakit asla girmeyin, fakat çağrıldığınızda -erkenden gidip yemeğe hazırlanmasını beklemeksizin- girin, yemeğinizi yiyince hemen dağılın, söze dalıp oturmayın; bu davranışınız peygamberi rahatsız ediyor, size söylemeye çekiniyor, oysa Allah hak olanı açıklamaktan çekinmez. Peygamber hanımlarından bir şey istediğinizde, onlar perde arkasında iken isteyin; bu sizin kalplerinizin de onların kalplerinin de temiz kalması için en uygunudur. Resûlullah'ı üzmeye hakkınız yoktur, kendi-

---

1 Allah Teâlâ'nın bazı hikmetlerle Hz. Peygamber'e özgü kıldığı hükümler vardır. Bazıları şunlardır: Dörtten fazla eşle evlenmesinin helâl olması, isteyen kadınlarla mehirsiz evlenmesinin câiz olması, eşlerinin yanında kalma sürelerini eşit tutma mecburiyetinin bulunmaması, bu âyetler geldiğinde evli bulunduğu kadınlardan başka kadınla evlenmesinin ve bunlardan birini boşayarak yerine bir başka kadını almasının câiz olmaması, vefat ettiğinde veya boşadığında eşleriyle başkalarının evlenmesinin câiz olmaması ve eşlerinin bundan sonra yabancılara karşı daima perde arkasında bulunmaları. Peygamberimiz, yirmi beş yaşında iken kırk yaşında dul bir kadın olan Hz. Hatice ile evlenmiş, onunla yirmi beş yıl mutlu bir hayat yaşamış, çocuk sahibi olmuş, o vefat edinceye kadar da başka bir hanımla evlenmemiştir. Şu halde daha sonra, on yıl gibi kısa bir zaman içinde birden fazla eşle evlenmesinin cinsel arzuyla izah edilemeyecek sebepleri ve hikmetleri olmalıdır. Fedakârlık eden bazı hanımların ödüllendirilmesi, evlilik yoluyla akrabalık (sıhriyet) bağı kurarak bazı fertleri ve grupları kazanmak, onlarla yakınlık ve dostluk oluşturmak ve bu suretle İslâm'a karşı olan cepheyi zayıflatmak, toplumun peygamber hanımlarının bilgilerinden yararlanmalarını sağlamak bunlardan bazılarıdır.

2 "Onlardan dilediğinin beraberliğini erteler, dilediğini yanına alırsın" ifadesinden maksat, çeşitli yorumlar arasından bizim tercih ettiğimize göre, beraber kalma süresinin eşit olması mecburiyetinin (kasm) kaldırılmasıdır. Bu izne rağmen Hz. Peygamber, eşlerini incitmemek için eşitliğe riayet etmiştir (bk. Buhârî, "Tefsîr", 33/7).

sinden sonra ebedî olarak eşleriyle de evlenemezsiniz, sizin bunu yapmanız Allah katında büyük bir günahtır.[1]

54. Siz bir şeyi açığa vursanız da gizleseniz de şurası muhakkak ki Allah her şeyi bilmektedir.

55. Peygamber hanımlarına babaları, oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kadınları ve sahip bulundukları hizmetçileri hakkında (perdesiz görüşmede) bir günah yoktur. Allah'a itaatsizlikten sakının. Kuşkusuz Allah her şeye tanıktır.

56. Allah ve melekler peygambere salât ediyorlar; ey iman edenler, siz de ona salât ve selâm okuyun.[2]

57. Allah'ı ve resulünü incitenleri Allah, dünyada ve âhirette lânetlemiş ve onlar için alçaltıcı bir ceza hazırlamıştır.

58. Hak etmedikleri halde mümin erkek ve mümin kadınları incitenler apaçık bir bühtan ve günah yüklenmiş olmaktadırlar.

---

1 Hicâb (perde, örtü) âyeti diye anılan 53. âyet ile onu takip eden iki âyetin gelmesine sebep olarak iki olay nakledilmektedir. Bunlardan birincisine göre Hz. Peygamber'in kayınpederi de olan Hz. Ömer'in bunu devamlı istemesi, ikinci olay ise Hz. Peygamber'in Zeyneb ile evlendiği günün akşamında verdiği düğün yemeğindeki olaydır. Yemek yendikten sonra davetliler kendi aralarında sohbete dalmışlar, geç vakte kadar kalmışlardı. Hz. Peygamber birkaç kere dışarı çıkıp girerek rahatsız olduğunu bildirmek istediyse de fayda vermedi, bilhassa sona kalan üç kişi oldukça geç vakitte kalkıp gittiler. Az sonra bu âyet vahyedildi (Buhârî, "Tefsîr", 33/8). Âyette beşerî ilişkiler ve muaşeret kuralları bakımından diğer müslümanlar için de aydınlatıcı olan şu hükümlere yer verilmiştir: a) Hz. Peygamber'in evine, davet edilmeden yemek maksadıyla girmek yasaklanmıştır. b) Davetlilerin erken gelip yemeğin hazırlanmasını evin içinde bekleyerek hâne halkını rahatsız etmemeleri istenmiştir. c) Yemek yendikten sonra davetlilerin kendi aralarında sohbete dalıp evde gereğinden fazla kalmaları menedilmiştir. d) Peygamber eşlerinin her türlü şâibeden, münafıklarla kendini bilmezlerin dedikodu malzemesi olmaktan uzak kalmalarını sağlamak maksadıyla bundan böyle yabancılarla hep perde arkasından görüşüp konuşmaları emredilmiştir.

2 Müminlerin Hz. Peygamber'e salâtı, ona dua etmeleri, onu övgü ve hayırla anmalarıdır. Kendisine salâtın nasıl olacağı sorulduğunda Resûlullah, namazların oturuşlarında okuduğumuz "salavât-ı şerîfe"yi öğretmiş, "Bana böyle salât edersiniz" demiştir (Buhârî, "Tefsîr", 33/10). Sahih kaynaklarda meleklerin salâtı da dua, övgü ve tebrik (Allah'ın onu mübarek kılmasını istemek) olarak açıklanmıştır (Buhârî, "Tefsîr", 33/10). Allah'ın bir kuluna salâtı şüphe yok ki büyük bir iltifat, şeref, lutuf ve rahmettir; ancak bunun mahiyet ve keyfiyetini bilmek mümkün değildir. Kaynaklarda bu açıdan salât, "rahmet ve övgü" şeklinde tanımlanmıştır. Hz. Peygamber'in ismi her anıldığında veya yazıldığında sahâbenin, salavatı da okuyup yazdıklarına dair bir bilgi bulunmadığı kaydedilmiştir; onlar, her ismi geçtiğinde değil, bazı fiil ve niteliklerini konuştuklarında bunu yapmışlardır.

59. Ey peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, dış giysilerini üzerlerine bürünsünler. Bu, tanınıp rahatsız edilmemeleri için en uygun olanıdır. Allah ziyadesiyle bağışlamakta ve çok esirgemektedir.[1]

60-61. Münafıklar, kalplerinde çürüklük bulunanlar ve Medine'de asılsız haber yayanlar yaptıklarına son vermezlerse seni onların üzerine sevkedeceğiz; o zaman seninle beraber orada fazla oturamayacaklar, Allah'ın rahmetinden uzaklaşmış olarak nerede bulunsalar yakalanıp öldürülecekler.[2]

62. Bu, Allah'ın daha önce gelip geçenler hakkında koyduğu kanundur; Allah'ın kanununda asla bir değişme bulamayacaksın.

63. İnsanlar senden kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar. "Bunun bilgisi yalnızca Allah katındadır" de. Nereden bileceksin, belki de kıyamet yakında olacak.

64. Allah inkârcıları lânetlemiş, onlara çok yakıcı bir ateş hazırlamıştır.

65. Orada hiçbir koruyucu ve yardımcı bulamadan ebedî olarak kalacaklardır.

66. Yüzleri ateşe çevrildiği gün, "Keşke Allah'a itaat etseydik, resulü dinleseydik" diyecekler.

67. Ve ekleyecekler: "Rabbimiz! Biz efendilerimizi ve büyüklerimizi dinledik, onlar da bizi yoldan saptırdılar.

68. Rabbimiz! Onlara iki kat azap ver ve onları ağır bir şekilde lânetle!"

69. Ey iman edenler! Mûsâ'yı incitenler gibi olmayın. Allah onun, hakkında söylediklerinden uzak, tertemiz biri olduğunu ortaya koymuştu. Gerçekten o, Allah katında itibarlı idi.[3]

---

1 Ahzâb sûresinden sonra inen Nûr sûresindeki örtünme, devamlı ve iffeti korumaya yönelik bir farzdır. Burada emredilen cilbâb (belli bir dış giysi) giyme ise câriye ile hür kadınları birbirinden ayırarak asayişi korumayı ve tâcizi önlemeyi hedefleyen geçici bir tedbirdir. Toplum içinde câriye kalmayınca veya başka tedbirler alma imkânı hâsıl olunca dışarı çıkarken, usulüne göre tesettür (kapanması gereken yerlerin örtülmesi) yanında bir de, hür kadın alâmeti olarak cilbâb vb. elbiseler giymek gerekli olmaktan çıkmıştır.

2 İslâm dini, farklı inanç sahipleriyle birlikte yaşamayı reddetmiyor. Farklı inanan ve yaşayanlar yapılan sözleşmeye ve yürürlükteki kurallara riayet ettikleri sürece -ilke olarak- müslümanların hak ve özgürlüklerinden yararlanarak yaşarlar ve gelişirler (ayrıca bk. Tevbe 9/6'nın açıklaması).

3 Hz. Mûsâ hakkında, "bulaşıcı hastalıkları var" şeklinde sözler çıkaranlar, savaşmak gerektiğinde, "Sen ve rabbin gidip savaşın, biz burada kalacağız" diyenler, "Bizi Mısır'dan niçin çıkardın? Orada hiç değilse karnımızı doyuruyorduk. Şimdi bu çölün ortasında ne yapacağız?" (Çıkış, 14/10-14,1 6/3, 20, 28) diye söylenenler olmuş, Allah da peygamberini korumuş, yaptıklarının isabetli, söylediklerinin doğru olduğunu sonuçlarıyla ortaya koymuştu.

70-71. Ey iman edenler! Allah'a itaatsizlikten sakının ve doğru söz söyleyin ki, Allah sizin işlerinizi düzeltsin, günahlarınızı bağışlasın. Kim Allah'a ve resulüne itaat ederse gerçekten büyük bir kazanç elde eder.
72. Biz emaneti göklere, yerküreye ve dağlara teklif ettik, ama onlar bunu yüklenmek istemediler, ondan korktular ve onu insan yüklendi. Kuşkusuz insan çok zalim, çok bilgisizdir.
73. Böyle yaptı ki Allah, münafık erkekleri ve münafık kadınları, müşrik erkekleri ve müşrik kadınları cezalandırsın, mümin erkeklerin ve mümin kadınların da tövbelerini kabul buyursun. Allah çok bağışlayıcı, ziyadesiyle esirgeyicidir.[1]

34. SEBE' SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 58, âyet sayısı 54'tür. 6. âyetin Medine'de nâzil olduğuna dair bir rivayet de vardır. 15. âyette geçen ve Yemen'de yaşamış bir toplumu ifade eden Sebe' kelimesinden dolayı bu adı almıştır. Sûrenin ağırlıklı konuları Cenâb-ı Hakk'ın kudretinin üstünlüğü ve ilminin kuşatıcılığı, iman edip iyi işler yapanlarla Allah'a âsi olanların âkıbetlerinin karşılaştırılması, şeytana uyanların ve şirk batağına saplananların âhiretteki halleridir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Hamd göklerde ve yerde ne varsa hepsinin sahibi olan Allah'a mahsustur; âhirette de hamd yalnız O'na özgüdür. Hikmetle yöneten, her şeyden haberdar olan O'dur.[2]
2. O, yere giren ve ondan çıkan, gökten inen ve ona yükselen her şeyi bilir. O, engin merhamet sahibidir, bağışlaması boldur.

---

1 Buradaki emanetin mânası, "insanın, akıl ve hür iradeye dayalı yükümlülüğü"-dür. Burada bir temsilî anlatım vardır: Emanet, ilk bakışta insandan daha büyük, güçlü ve dayanıklı gibi görülen göklerin, yerin ve dağların taşıyamayacağı kadar ağır ve önemlidir. Bu ağırlık ve önemdeki emaneti insan yüklenmiştir. Çünkü o, bir yandan bunu yüklenecek kabiliyet ve yetenektedir, ama öte yandan neyi yüklendiğinin farkında değildir (bu mânada cahildir); onu hakkıyla taşımada başarılı olamamaktadır (bu mânada zalimdir). Şu halde insan şuursuz ve cahil olmamalı, kimliğinin, kabiliyetinin ve yüklendiği emanetin farkında olmalıdır.

2 Âhirette de hamdin Allah'a mahsus olduğu belirtilerek dünya hayatındaki sınavın sona ermesinden sonra da, O'na hamd etmenin en büyük huzur kaynağı olmaya devam edeceğine ve orada müminlerin şükür anlamında hamdi sürdüreceklerine işaret edilmektedir (hamd için ayrıca bk. Fâtiha 1/2)

3. İnkâr edenler, "Bize kıyamet gelmeyecek" dediler. De ki: "Bilâkis! Gaybı bilen rabbime andolsun ki o size mutlaka gelecektir." Göklerde ve yerde zerre miktarı bir şey, O'nun bilgisi dışında kalamaz. Bundan daha küçük veya daha büyük hiçbir şey yoktur ki apaçık bir kitapta kayıtlı olmasın.[1]
4. O, Allah'ın iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanları mükâfatlandırması için gelecektir. İşte onlar için bağışlanma ve güzel bir rızık vardır.
5. Âyetlerimizi boşa çıkarmak için çaba harcayanlara ise en kötüsünden elem verici bir azap vardır.[2]
6. Kendilerine bilgi verilenler, rabbinden sana indirilenin, gerçeğin ta kendisi olduğunu ve çok güçlü, her türlü övgüye lâyık olan Allah'ın yolunu gösterdiğini çok iyi bilirler.[3]
7. İnkârcılar şöyle dediler: "Çürüyüp paramparça olduğunuzda yeni bir yaratılışa konu olacağınızı iddia eden bir adam gösterelim mi size?
8. Allah hakkında yalan mı uyduruyor, yoksa aklını mı yitirmiş bu?" Bilâkis! Asıl âhirete inanmayanlar azaptadırlar ve tam bir sapkınlık içindedirler.
9. Kendilerini her yönden kuşatan göğe ve yere bakıp düşünmezler mi? Dilesek onları yerin dibine geçirir veya gökten üzerlerine parçalar düşürürüz. Kuşkusuz bütün bunlarda Allah'a yönelen her kul için alınacak bir ders vardır.
10. Andolsun biz Dâvûd'a tarafımızdan müstesna bir lutufta bulunduk. "Ey dağlar! Onunla birlikte tesbih edin. Ey kuşlar! Siz de!" dedik ve onun için demiri yumuşattık.[4]

---

1 Müfessirlerin çoğuna göre burada işaret edilen kitaptan maksat levh-i mahfûzdur. Âyetin son cümlesini şöyle anlamak da mümkündür: Gerek duyular âlemine dahil gerekse bunun ötesindeki her şey Allah katında apaçık bir kitap gibi mâlûmdur, bütün ayrıntılarıyla O'nun tarafından bilinmektedir (ayrıca bk. En'âm 6/59).

2 Âyetin "âyetlerimizi boşa çıkarmak için" diye çevrilen kısmını "birbirleriyle yarışırcasına" ve "(Allah'ı) âciz bırakabileceklerini sanarak" şeklinde de tercüme etmek mümkündür.

3 "Kendilerine bilgi verilenler" ifadesiyle daha çok Abdullah b. Selâm gibi Ehl-i kitap'tan İslâmiyet'i kabul edenlerin veya Hz. Muhammed'in ashabının ya da onun ümmetinden olanların kastedildiği yorumları yapılmış olmakla birlikte, "aklını ve bilgisini iyi kullanan" bütün insanların bu kapsamda düşünülmesi mümkündür.

4 Bazı müfessirler dağlara ve kuşlara kendilerine özgü tesbih ile Dâvûd'a eşlik etmelerinin emredildiği kanaatindedirler. Diğer bir yoruma göre ise âyette, Hz. Dâvûd'un kendini kullukta kusurlu bularak Allah'a yakarırken gür sesiyle dağı taşı inletmesine ve âhenkli terennümüne kuşların eşlik etmesine değinilmekte-

11. (Ona şöyle buyurduk:) "Geniş zırhlar imal et, örgüsünü ölçülü yap." Siz de (ey müminler) dünya ve âhirete faydalı işler yapın; şüphesiz ben yaptıklarınızı görmekteyim.
12. Süleyman'ın emrine de sabahleyin bir aylık, akşamleyin bir aylık yol almakta olan rüzgârı verdik. Onun için bakır madenini eritip akıttık. Cinlerden de rabbinin izniyle onun maiyetinde çalışanlar vardı. Onlardan kim buyruğumuzdan sapsa, ona yakıcı ateşin azabını tattırırdık.
13. Onlar Süleyman'a, isteğine göre yüksek ve görkemli binalar, heykeller, havuz gibi lengerler, yerinden kalkmaz kazanlar imal ederlerdi. Ey Dâvûd ailesi! Şükür için çaba gösterin. Kullarım arasında hakkıyla şükredenler pek azdır.
14. Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimizde, öldüğünü ancak asâsını kemiren ağaç kurdu sayesinde anlamışlardı. Süleyman'ın cesedi yere yıkılınca ortaya çıktı ki, eğer cinler gaybı bilmiş olsalardı o aşağılayıcı eziyete katlanıp durmazlardı.[1]
15. Andolsun ki oturdukları yerlerde Sebe kavmine ait büyük bir işaret vardı. Biri sağda diğeri solda iki bahçe. "Rabbinizin bahşettiği rızıktan yiyin ve O'na şükredin. Ne güzel bir belde, ne bağışlayıcı bir rab!"

---

dir. "Onun için demiri yumuşattık" ifadesinin, müteakip âyet ışığında, Dâvûd'u demiri işlemeye yöneltme, bu konuda ona yeterli bir güç ve özel bir maharet verme anlamıyla açıklanması uygun görünmektedir.

1 Hz. Süleyman'ın ölümüyle ilgili bu tasvir hakkında değişik izahlar yapılmıştır; sonundaki ifadeden, âyetin asıl mesajının şu olduğu anlaşılmaktadır: Gaybı yalnız Allah bilir, gaybı bildiğini iddia ederek değişik sömürü yollarına başvuranların sahtekârlığını ortaya koyma ve bazı zaafları sebebiyle bu sömürüye konu veya alet olanların uyanık ve dikkatli davranmaları açısından bu kıssa canlı bir örnek olarak göz önüne getirilmelidir. Ayrıca Râzî'nin işaret ettiği üzere (XXV, 250) âyet, rüzgârın ve cinlerin emrine âmâde kılındığı, muhteşem bir saltanatın sahibi olan Süleyman aleyhisselâm için dahi ölümden kurtuluş olmadığına dikkat çekmekte, herkesi dünya hayatının geçiciliğini unutmamaya davet etmektedir. Hz. Süleyman'ın yatağında öldüğü, ölümünün gizlenmesini istediği; aradan uzun bir süre geçtikten sonra cinlerin, ağaç kurdunun yediği bastonu, sonra da evden çıkarılan cesedi görünce Süleyman'ın öldüğünü anladıklarını ifade eden rivayet ve yorumlar da vardır.
Şükreden iki kulunu, Dâvûd ve Süleyman'ı iyi örnek olarak zikrettikten sonra yüce Allah, aşağıdaki âyetlerde kötü bir örneğe, nankör bir toplum olan Sebe halkının uğratıldığı felâketlere dikkat çekmektedir. Türkçe eserlerde yaygın kullanımı Seba veya Saba şeklinde olan Sebe, Arabistan'ın güneybatısında hüküm sürmüş, Ahd-i Atîk'te, Yunan, Roma ve Arap edebiyatında sık sık zikredilen bir kavmin ve devletin adıdır (J. Tkatsch, "Seba [Saba']", İA, X, 267). Sebe yönetimi -Neml sûresinin 22-44. âyetlerinde açıklandığı üzere- Kraliçe Belkıs döneminde Hz. Süleyman'a bağlılığını bildirmiş; o sıralarda güneşe tapmakta olan bu kavim Hz. Süleyman'ın çağrısına uyarak tevhid inancını benimsemişti.

16. Ama onlar yüz çevirdiler. Biz de üzerlerine Arim selini gönderdik. Onların iki bahçesini, acı yemişli, ılgınlı ve birkaç da sedir ağacı bulunan iki bahçeye çevirdik.
17. Nankörlük etmelerinden ötürü onları işte böyle cezalandırdık. Biz, ancak nankörlük edenleri cezalandırırız.
18. Bereketli kıldığımız beldeler ile onlar arasında birbirini gören birçok yerleşim yeri oluşturduk ve bunlar arasında seyahati uygun konaklara ayırdık. "Oralarda geceleri, gündüzleri güven içinde seyahat edin" dedik.
19. Onlar ise "Rabbimiz! Konak yerlerimizin arasını uzaklaştır" dediler ve kendilerine yazık ettiler. Biz de onları ibret kıssaları haline getirdik ve darmadağın ettik. Kuşkusuz bunda, yeterince sabretmesini ve şükretmesini bilenler için ibretler vardır.[1]
20. Gerçek şu ki, İblîs onlar hakkındaki tahminini doğrulamış oldu; çünkü inanan bir grup hariç hep ona uymuşlardı.[2]
21. Oysa onlar üzerinde onun hiçbir zorlayıcı gücü yoktu. (Şeytana, kendine uyanları ayartma fırsatı vermemiz ise) sadece, âhirete inananı ona şüpheyle bakandan ayırt etmemiz içindir. Rabbin her şeyi görüp gözetir.
22. De ki: "Allah'tan başka (ilâhî güçlere sahip) sandığınız varlıkları çağırın bakalım! Onlar göklerde ve yerde zerre miktarı bir şeye sahip olmadıkları gibi buralarda herhangi bir ortaklıkları da yoktur; Allah'ın onlardan bir destekçiye de ihtiyacı bulunmamaktadır."
23. Allah katında, O'nun izin verdiği kimselerden başkasının şefaati yarar sağlamaz. Sonunda kalplerinden korku giderilince, "Rabbiniz ne buyurdu?" derler. Onlar da şu cevabı verirler: "Hak olanı buyurdu. O yücedir, uludur."[3]

---

1 Allah Teâlâ'nın Sebeliler'e lutfu sadece çekici güzelliklere sahip bir ülke nasip etmekle sınırlı değildi; bulundukları yer sayesinde Suriye-Filistin bölgesi arasında güvenli bir yol güzergâhının ve çok sık yerleşim yerlerinin oluşmasına, seyahat ve ticaretin nimetlerinden yararlanmalarına imkân sağlanmıştı.

2 Cenâb-ı Allah'ın buyruğuna isyan eden İblîs, kendisine insanları doğru yoldan saptırmak için fırsat verilmesini istemiş, bu dileği kabul edilince yeryüzündeki sınav düzeni içinde yerini almıştı. İşte bu âyette, başlangıçta İblîs'in Allah Teâlâ'ya hitaben söylediği sözün ve yaptığı tahminin (bk. Hicr 15/39-40; A'râf sûresinin 7/17) insanların birçoğu hakkında doğru çıktığı belirtilmektedir.

3 Başka yorumlar da bulunmakla birlikte birçok müfessire göre âyetten, âhirette gerek başkalarına şefaatçi yapılma gerekse şefaat edilme umudu taşıyanların bir endişe ve heyecan dönemi yaşayacaklarına ve uzun bir bekleyişten sonra iznin verileceğine işaret edildiği anlaşılmaktadır. İzin çıktığı belli olduğunda korkuları zâil olur, birbirlerini müjdelemeye başlarlar, "Rabbiniz ne buyurdu?" diye sorarlar... (Zemahşerî, III, 258). Değişik görüşleri nakleden Taberî'nin -konuyla

24. De ki: “Göklerden ve yerden size rızık veren kimdir?” De ki: “Allah’tır. O halde biz veya siz, iki taraftan biri ya doğru yoldadır yahut açık bir sapkınlık içindedir.”
25. De ki: “Bizim işlediğimiz suçlardan dolayı siz sorumlu olmayacağınız gibi sizin yapıp ettiklerinizden ötürü de biz hesaba çekilmeyiz.”
26. De ki: “Rabbimiz hepimizi bir araya getirecek, sonra aramızda adaletle hükmünü verecektir. Haklıyı haksızdan en iyi ayıran ve her şeyi bilen O’dur.”
27. De ki: “Ortak diye O’nun yanına kattıklarınızı bana gösterin bakalım! Hayır asla (gösteremezsiniz)! Bilâkis yegâne galip ve her şeyi hikmetle yöneten yalnız o Allah’tır.”
28. Biz seni başka değil, ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak bütün insanlara gönderdik; fakat insanların çoğu bunu bilmek istemiyorlar.
29. “Eğer doğru söylüyorsanız, bu vaad ne zaman gerçekleşecek, söyleyin bakalım!” diyorlar.
30. De ki: “Sizin için öyle bir vakit belirlenmiştir ki, ondan ne bir an geri kalabilirsiniz ne de ileri geçebilirsiniz.”
31. İnkâr edenler şöyle dediler: “Biz ne bu Kur’an’a inanırız ne de bundan öncekilere!” Sen o zalimleri rablerinin huzurunda, tutuklanmış halde birbirlerine söz atarlarken bir görsen! Horlananlar büyüklük taslayanlara şöyle derler: “Siz olmasaydınız, hiç kuşkusuz biz iman ederdik.”
32. Büyüklük taslayanlar hor görülenlere, “Size doğru yol gösterildikten sonra sizi ondan biz mi çevirdik? Hayır, günah işleyenler sizsiniz” derler.
33. Hor görülenler büyüklük taslayanlara şöyle cevap verirler: “Bilâkis! Bize Allah’ı inkâr etmemizi ve ona ortaklar koşmamızı telkin ederken gece gündüz yaptığınız aldatmadan ibaretti.” Sonunda azabı görünce için için yanarlar. Biz de inkârcıların boyunlarına halkalar geçiririz. Onlar ancak yapıp ettiklerinin karşılığını görürler.
34. Biz hangi topluma bir uyarıcı göndermişsek oranın sefahate dalmış olanları mutlaka şöyle demişlerdir: “Biz sizin tebliğ ettiklerinize inanmıyoruz.”
35. Ardından şunu eklemişlerdir: “Biz servet ve nüfus açısından üstünüz; dolayısıyla, azaba uğratılacaklar biz olamayız.”

---

ilgili rivayetler ışığında- yaptığı tercih şudur: Allah katında ancak O’nun şefaatine izin verdiklerinin şefaati fayda sağlar, Allah’ın kendisine bu yönde müsaade verdiğini duyan kişi büyük bir heyecan duyar, nihayet bu heyecan yatıştığında, “Rabbiniz ne buyurdu?” diye meleklere sorar... (XXII, 89-93; şefaat hakkında ayrıca bk. Bakara 2/48, 255).

36. De ki: "Rabbim rızkı dilediğine bol verir, dilediğine kısar; fakat insanların çoğu (bunun hikmetini) bilmezler."[1]
37. Sizi bize yaklaştıracak olan, ne servetiniz ne evlâtlarınızdır. Ama iman edip dünya ve âhirete yararlı iş yapanlar başka, yaptıklarına karşılık onlara kat kat fazlası mükâfat vardır ve onlar köşkler içinde huzur ve güven içinde yaşayacaklar.[2]
38. Âyetlerimizi etkisiz kılmak üzere çaba gösterenler ise azap içinde bırakılacaklardır.
39. De ki: "Rabbim kullarından dilediğine rızkı bol verir, dilediğine de kısar. Başkaları için ne harcarsanız Allah onun yerine yenisini verir. O rızık verenlerin en büyüğüdür."[3]
40. O gün Allah onların hepsini toplayacak ve meleklere soracak: "Bunlar mıydı size tapmakta olanlar?"
41. Melekler şöyle cevap verecekler: "Hâşâ! Sen yüceler yücesisin. Bizim velîmiz onlar değil sensin. Gerçekte onlar cinlere tapıyorlardı; çoğu onlara inanmıştı."[4]
42. (Ey tapanlar ve tapılanlar!) Artık bugün birbirinize ne fayda sağlayabilirsiniz ne de zarar verebilirsiniz. Zulmedenlere şöyle diyeceğiz: "Yalan sayıp durduğunuz ateşin azabını tadın bakalım!"

---

1 34-36. âyetlerde, her toplumda görülen sefahate dalmış varlıklı şımarık kesimin ilâhî bildirimler karşısında ortaya koyduğu çarpık mantık ve küstah tavır tasvir edilmekte, rızkın asıl sahibi Allah Teâlâ olduğu halde bazı insanların yine O'nun verdiği imkânlara dayanarak O'na karşı direnmeye ve baş kaldırmaya çalışmasının tutarsızlığına dikkat çekilmektedir. Şayet onların gerekçeleri sağlıklı olsaydı o zaman insanlığın bütün imkânların paylaşımını kendi tercihlerine göre düzenleyebilmesi gerekirdi. Oysa bu hiçbir zaman gerçekleştirilememiştir (bk. Rûm 30/37'nin açıklaması).

2 Önceki âyetlerde servet ve nüfuzunu her türlü kurtuluşun teminatı gibi görenlerin bu yanlış düşünceleri, rızkı sağlayanın Allah olduğunu unutmaları açısından eleştirilmişti; burada ise bu imkânların kişiyi Allah'a yaklaştırma, O'nun rızâsını elde etme ölçüsü olamayacağı; ancak bu imkânlar sağlam bir imana dayalı olarak ortaya konan iyi davranışlara dönüştürüldüğünde Allah katında değer bulacağı ifade edilmektedir.

3 Hayır amacıyla yapılan harcamalar Allah katında karşılıksız kalmadığı gibi gönül rızâsıyla veren kişi bundan ötürü bir kayba da uğramış olmaz; onların yeri Allah Teâlâ tarafından bir şekilde doldurulur. Bu, ya yerine benzeri maddî imkânlar verilmesi ya da bitmez tükenmez bir hazine olan kanaat duygularının geliştirilmesi ve kişinin iç huzurunun arttırılması biçiminde olabilir (Zemahşerî, III, 262).

4 Kendilerinden söz edilen müşrikler melekleri de Allah'a ortak koşuyorlardı; dolayısıyla meleklerin buradaki beyanı onların asla kendilerine tapmadıklarını değil buna razı olmadıklarını, buna karşılık cinlerin kendilerine tapılmasını istediklerini belirtmek içindir (İbn Âşûr, XXII, 223; cin konusunda bk. En'âm 6/100; Hicr 15/27; Kehf 18/50; Cin 72/1-3).

43. Onlara apaçık âyetlerimiz okunduğunda "Bu, başka değil, sizi atalarınızın taptıklarından vazgeçirmek isteyen biri" demişler ve eklemişlerdi: "Bu da ancak düzmece bir yalan." İnkâr edenler kendilerine hakikat ulaştığında onun hakkında, "Bu, besbelli bir büyüdür" demişlerdi.
44. Oysa biz onlara okuyacakları (inkârlarına dayanak yapacakları) kitaplar vermemiştik ve senden önce onlara uyarıcı da göndermemiştik.[1]
45. Onlardan öncekiler de (ilâhî bildirimleri) yalan saymışlardı. Bunlar (şimdikiler) onlara verdiklerimizin onda birine bile ulaşamadılar. Buna rağmen onlar peygamberlerimi yalancılıkla itham etmişlerdi. Ben de bilseniz onları nasıl cezalandırdım![2]
46. De ki: "Size tek bir öğüt vereceğim: Allah için, başkalarıyla birlikte veya tek başınıza şöyle bir durup düşünün! (Görüyorsunuz ki) arkadaşınızda cinnetten eser yok; o ancak şiddetli bir azap öncesinde sizi uyaran bir kimse."
47. De ki: "Sizden isteyebileceğim bir karşılık varsa o da sizin olsun; benim mükâfatımı verecek olan yalnız Allah'tır. O her şeye tanıktır."[3]
48. De ki: "Kuşkusuz rabbim gerçeği ortaya koyar; O, gayblar âlemini hakkıyla bilmektedir."
49. De ki: "Hak gelmiştir; bâtıl ne yeni bir şey var edebilir, ne de eskiyi geri getirebilir."
50. De ki: "Şayet ben yanlış yolda isem bunun vebali banadır. Eğer doğru yolda isem bu da rabbimin bana vahyettiği sayesindedir. Şüphesiz O her şeyi işitmektedir, çok yakınımızdadır."
51. Korkuya ve telâşa kapıldıklarında onları bir görsen! Artık kaçış-kurtuluş yoktur, yakın bir yerden yakalanmışlardır.[4]

---

1 Kur'an'ın ilk muhatapları olan Mekke müşriklerine yakın zamanlarda gönderilmiş bir kitap ve peygamber yoktu; dolayısıyla onların Hz. Muhammed'in bildirdiklerine karşı direnmeleri ve peygamberliğini kabul etmeyip onu sihirbazlık vb. sıfatlarla itham etmeleri, ilâhî dinlerden kaynaklanan hiçbir sağlam kanıta dayanmamaktaydı (Taberî, XXII, 103; Râzî, XXV, 267; "Senden önce onlara uyarıcı da göndermemiştik" ifadesinin açıklaması için bk. Secde 32/3).

2 Mekke müşrikleri ile daha önceki peygamberlerin güç, servet ve ihtişam bakımından çok daha üstün olan kavimleri mukayese edilmektedir.

3 Bunca ibret örneği ve delilden sonra artık muhatapların ister vicdanlarıyla baş başa kalarak ister -çevresel baskılardan uzak ortamlarda- fikir alışverişinde bulunarak düşüncelerini kendilerine çağrıda bulunan peygamberin özellikleri üzerine odaklamaları, kanıtlanmamış iddiaların peşine düşmemeleri istenmektedir.

4 "Yakın bir yerden yakalanma" yeryüzünden, kabirlerden, mahşerde hesap görülen yerden veya bulundukları yerden alınıp cezalandırılma şeklinde açıklanmıştır. Diğer bir yoruma göre ise burada, o kişilerin çepeçevre kuşatılmaları kastedilmektedir. Muhammed Esed bunu "kendi içlerinden, kişiliklerinden, can damarından" şeklinde yorumlar (II, 883).

52. "Artık ona inandık" diyecekler; ama (dünyaya) bu kadar uzak bir yerden (kurtarıcı bir imana) kavuşmak ne mümkün!
53. Daha önce onu inkâr etmişlerdi, gayb hakkında da körü körüne atıp tutuyorlardı.[1]
54. Artık kendileriyle arzuladıkları arasına bir set çekilmiştir; tıpkı daha önce benzerlerine yapıldığı gibi. Çünkü onlar sürekli şaşkınlığa iten bir kuşku içindeydiler.

35. FÂTIR SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 43, âyet sayısı 45'dir. İlk âyetinde "yaratan" anlamına gelen fâtır kelimesi geçtiği için bu adı almıştır; aynı âyette "melekler" mânasına gelen kelimenin yer alması sebebiyle "Melâike sûresi" olarak da isimlendirilmiştir. Sûrede Allah'ın yaratıcılığı, O'ndan başka tanrı bulunmadığı ve şirkin çarpık düşüncelere dayalı bir zihniyet ve tutum olduğu, Hz. Muhammed'in önceki peygamberler gibi Allah katından mesaj getirmiş hak peygamber olduğu, öldükten sonra dirilmenin gerçekleşeceği ve dünyadaki amellerin karşılığının âhirette mutlaka görüleceği açıklanmakta, Cenâb-ı Allah'ın kudretinin delillerinden örnekler verilmektedir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Hamd, gökleri ve yeri yoktan var eden, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler kılan Allah'a mahsustur. O dilediği kadar fazlasını da yaratır. Kuşkusuz Allah her şeye kadirdir.[2]
2. Allah'ın insanlar için açtığı rahmeti kısabilecek yoktur, O'nun kıstığını da O'ndan başkası açamaz. O mutlak izzet ve derin hikmet sahibi de O'dur.
3. Ey insanlar! Allah'ın üzerinizdeki nimetlerini hatırınızdan çıkarmayın. Allah'tan başka gökten ve yerden size rızık veren yaratıcı var mı? O'ndan başka tanrı yoktur. Öyleyse niçin haktan dönüyorsunuz?

---

1 Âyetin "körü körüne" şeklinde çevrilen kısmı lafzan "uzak yerden" anlamına gelmekte olup, bununla hiçbir sağlam delile dayanmadan ve bilinçsizce ortaya atılan iddialar kınandığı için (Şevkânî, IV, 384) böyle tercüme edilmiştir.

2 "Kanatlar" (ecniha, tekili: cenâh) kelimesinin bu âyette ve Hz. Peygamber'in bazı hadislerinde hakikat anlamında mı yoksa meleklerin engelleri süratle ve kolayca aşma gücüne sahip olduklarını ifade etmek üzere, mecaz yollu mu kullanılmış olduğunu kesin olarak ortaya koyan bir delil bulunmamaktadır. Hakikat anlamında kullanılmış olsa da bunun mahiyet ve biçimini Allah bilir.

4. Sana yalancı diyorlarsa (bilesin ki) senden önceki peygamberler de yalancılıkla itham edilmişlerdir. Bütün işler sonunda Allah'a döndürülecektir.
5. Ey insanlar! Allah'ın verdiği söz gerçektir. Dünya hayatı sakın sizi aldatmasın, o aldatma ustası da Allah hakkında sizi kandırmasın.[1]
6. Şüphe yok ki şeytan sizin düşmanınızdır, siz de onu düşman bilin. Çünkü o kendisine uyacaklara yakıcı ateşin mahkûmlarından olsunlar diye çağrıda bulunur.[2]
7. İnkâr edenler için çetin bir azap vardır; iman edip dünya ve âhirete yararlı işler yapanlara ise bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır.
8. Kötü işleri hoşuna gidip de onları güzel bulan kimse (ile böyle olmayan bir) mi? Allah dilediğini sapkınlık içinde bırakır, dilediğini de doğruya iletir. O halde onlar için üzülerek kendini helâk etme. Allah onların yaptıklarını elbette biliyor.
9. Rüzgârları gönderip bulutları harekete geçiren Allah'tır. Böylece onu ölü bir bölgeye sevkeder, ölümünden sonra yeryüzüne onunla hayat veririz. İşte öldükten sonra dirilme de böyle olacaktır.
10. Kim izzet isterse bilmeli ki izzet tamamıyla Allah'a aittir. Güzel sözler O'na yükselir; rızâsına uygun iş ve davranışları da O yüceltir. Sinsi sinsi kötülük tasarlayanlar için çetin bir azap vardır ve onların tuzakları altüst olur.[3]
11. Allah sizi topraktan, sonra nutfeden yarattı. Sonra da sizi birbirinize eş kıldı. O'nun bilgisi olmadan hiçbir dişi ne gebe kalır ne doğu-

---

1 "Aldatma ustası" diye çevrilen garûr kelimesiyle şeytanın kastedildiği rivayet edilmiştir. Müteakip âyet de bu açıklamayı desteklemektedir. Şeytanın aldatması daha çok, kişiye "Allah çok bağışlayıcıdır, en büyük günahları bile affeder; bu kadarcık günahtan bir şey çıkmaz" gibi telkinlerde bulunması şeklinde açıklanmıştır.

2 "Siz de onu düşman bilin" diye çevrilen cümle için, "Allah'ın buyruklarına ve yasaklarına titizlikle uyarak şeytana karşı çıkın ve onu hayal kırıklığına uğratın" gibi izahlar yapılmıştır. Aynı âyetin, "Çünkü o kendisine uyacaklara, yandaşlarına yakıcı ateşin mahkûmlarından olsunlar diye çağrıda bulunur" şeklinde çevrilen kısmını, "Çünkü o kendisine uyanlara, yandaşlarına çağrıda bulunur, böylece onlar da yakıcı ateşin mahkûmlarından olurlar" şeklinde de tercüme etmek mümkündür (İblîs ve şeytan hakkında ayrıca bk. Fâtiha 1/1 [eûzü]; Bakara 2/34; Nisâ 4/117-121; Enfâl 8/48; Kehf 18/50-54; şeytanın Allah'a itaat yolunu seçenleri saptırmak için her türlü çabayı harcayacağına dair sözleri için bk. A'râf 7/17; Hicr 15/39).

3 Cümlenin ögeleriyle ilgili yorum farklılıkları sebebiyle âyetin "rızasına uygun iş ve davranışları da O yüceltir" şeklinde tercüme edilen kısmına farklı anlamlar da verilmiştir.

rur. Bir canlının ömrünün uzun olması da kısa tutulması da mutlaka yazgıya uygun olarak gerçekleşir. Kuşkusuz bunlar Allah için kolaydır.
12. Şu iki çeşit su kütlesi birbirine eşit olmaz; birisi tatlıdır, susuzluğu giderir ve içimi güzeldir, ötekisi ise tuzlu ve acıdır. İkisinden de taze et yersiniz ve takınacağınız süs eşyaları çıkarırsınız. Gemilerin denizi yararak gittiklerini görürsün ki bu da O'nun lutfuna nâil olmanız ve O'na şükretmeniz içindir.[1]
13. Allah, geceyi gündüze, gündüzü de geceye katıyor. O güneşi ve ayı da buyruğu altına almıştır; her biri belirlenmiş bir vadeye kadar kendi yolunu izler. İşte rabbiniz Allah budur, mülk O'nundur. O'ndan başka yalvarıp durduklarınız ise bir çekirdek zarına bile hâkim olamazlar.
14. Onlara yalvarsanız duanızı işitmezler, işitseler bile size karşılık veremezler. Kıyamet günü de onları (Allah'a) ortak koşmanızı kabullenmezler. Hiç kimse sana, her şeyden haberdar olan Allah gibi bilgi veremez.
15. Ey insanlar! Allah'a muhtaç olan sizlersiniz. Allah ise hiçbir şeye muhtaç değildir ve mutlak kemaliyle hep övgüye lâyık olan O'dur.
16. O dilerse sizi yok eder ve yerinize yenilerini yaratır.
17. Bu, Allah için güç de değildir.[2]
18. Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez (taşıdığı, kendi günah yüküdür). Günah yükü ağır gelen kimse onun taşınması için yardım çağrısında bulunsa -çağrılan yakını bile olsa- o yükten hiçbir şeyi başkası üzerine alamaz. Sen ancak, görmedikleri halde rablerinden korkanları ve namazı özenle kılanları uyarabilirsin. Kim arınırsa sadece kendi yararına arınmış olur. Her şeyin sonu Allah'a varır.[3]

---

1 "Su kütlesi" diye çevirdiğimiz bahr kelimesi Arap dilinde büyük sular için kullanılır; Kur'an'da da gerek nehir gerekse deniz anlamında kullanılmıştır. 12. âyette varlıklar âlemindeki rabbânî bir hikmete, onların farklı özelliklerle ve benzer özelliklerdeki farklı nevilerle birbirinden ayırt edilebilmesi biçiminde özetlenebilecek tabiî-ilâhî kanuna değinilmekte; hepsi bir su ile sulandığı halde bazılarının yemişlerini diğerlerine üstün kılma hikmetine temas eden âyette (Ra'd 13/4) olduğu gibi burada da Allah'ın yaratışındaki sanatın inceliklerine dikkat çekilmektedir.

2 16. âyetin "Yerinize yenilerini yaratır" diye çevrilen kısmı, "Sizin türünüzden başka nesillere hayat hakkı tanır" şeklinde anlaşıldığı gibi, "Başka bir tür yaratır" ve "Sizin bilmediğiniz başka bir âlem var eder" tarzında da yorumlanmıştır. Yenilerin temel özelliği ise, Allah'a itaat etme, buyruklarına uyup yasaklarından kaçınma şeklinde tasvir edilir. İbn Âşûr'un yorumuna göre burada insanlar hak ettikleri halde Cenâb-ı Allah'ın onları helâk etmeyip -sınav alanı olan dünyada- kendilerine imkân ve mühlet verdiği belirtilmektedir (XXII, 286).

3 Âyet hiçbir kimsenin -kendisi istese dahi- başkasının günahını üstlenmeye ve onu sorumluluktan kurtarmaya gücünün yetmeyeceğini ifade etektedir. Başkalarını saptıranların hem kendi sapkınlıklarının hem de onları kötü yola it-

19-21. Görmeyenle gören, karanlıklarla aydınlık, gölge ile sıcak bir olmaz.
22. Dirilerle ölüler de bir değildir. Allah dilediğine elbette işittirir; ama sen kabirlerdekilere de işittirecek değilsin![1]
23. Sen ancak bir uyarıcısın.
24. Doğrusu biz seni hak ile desteklenmiş bir müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Hiçbir ümmet yoktur ki içlerinden bir uyarıcı gelip geçmemiş olsun.
25. Seni yalancılıkla itham ediyorlarsa, bil ki daha öncekiler de (peygamberlerini) yalancılıkla itham etmişlerdi. Peygamberleri onlara açık kanıtlar, sahifeler ve aydınlatıcı kitap getirmişlerdi.
26. Sonra ben o inkârcıları yakalayıverdim; bilsen nasıl bir cezalandırıştı o!
27. Allah'ın gökten su indirdiğini görmez misin? Sonra onunla renk ve çeşitleri farklı ürünler çıkardık. Dağların da farklı renklerde; beyaz, kırmızı, simsiyah yolları, kısımları vardır.
28. Aynı şekilde, insanlardan, binek hayvanlarından ve eti yenen hayvanlardan da farklı tür ve renklerde olanlar var. Kulları içinden ancak bilenler, Allah'ın büyüklüğü karşısında heyecan duyarlar. Şüphesiz Allah üstündür, çokça bağışlayıcıdır.[2]

---

melerinin vebalini çekmeleri ise ayrı bir konudur, bu durumda iradesini kullanmadığı için doğru yolu bırakıp kötülük işleyenlerin kendi veballeri ortadan kalkmış olmaz (ayrıca bk. Ankebût 29/13).

1 Müfessirlerin genel kanaatine göre bu karşılaştırmalı örneklerin olumlu olanları hakkı, imanı, iman sahiplerini ve kavuşacakları güzellikleri; olumsuz olanları da bâtılı, inkârcılığı, inkârcıları ve kötü âkıbetlerini temsil etmektedir. Bu konudaki yorumları şöyle özetlemek mümkündür: Müminin tuttuğu yol sağlam, ufku ve basîreti açık, niyet ve iradesi zinde, yaptıkları kalıcı ve yarayışlıdır; kâfir ise ölüden farksızdır, basîreti kapalı, kalbi kararmış, yaptıkları anlam kazanamamış ve boşa gitmiştir. 22. âyetin son cümlesinde, getirilen bütün kanıtları görmezden gelen ve inatla inkârcılığını sürdürenler kabirlerdekilere yani ölülere benzetilmiştir.

2 Dikkatlerimizi bir yandan tabiatın ihtişamına, diğer yandan da bu muhteşem görünümü meydana getiren farklılıkların tek kaynaktan neşet ettiğine ve bunu sağlayan yüce kudrete çeken 27-28. âyetlerde renk ve tür faktörüne ağırlık verildiği görülmektedir. Çıplak gözle gözlemleyebildiğimiz âlemde ilk bakışta farklılıkları ayırt etme hususunda renklerin etkisi son derece açık olduğundan bu özellik ön plana çıkarılmıştır. Fakat bu türleri ayırt ettiren yegâne ayıraç renkler değildir; daha pek çok özellik ve yetenek farklarıyla da birbirlerinden ayırt edilirler. Bu farklılıkların hepsi son tahlilde biçimseldir; özü itibariyle bunların tamamı tek bir şeye işaret etmektedir ki o da böylesine bir âhenk içerisinde bu çeşitliliği sağlayan irade ve güçtür. Bunu anlamamızı kolaylaştırmak üzere türlü

29. Allah'ın kitabını okuyanlar, namazı özenle kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan başkaları için gizli açık harcayanlar, asla zararla sonuçlanmayacak bir ticaret umabilirler.
30. Zira Allah karşılıklarını tam olarak ödediği gibi lutfundan onlara fazlasını da verir. O çok bağışlayıcıdır, şükrün karşılığını bol bol verir.
31. Sana vahyettiğimiz kitap kendinden öncekileri doğrulayıcı bir hakikattir. Kuşkusuz Allah kullarından haberdardır, her şeyi görmektedir.
32. Sonra biz kullarımızdan seçtiklerimizi o kitaba mirasçı kıldık. Onlardan kimi kendine kötülük eder, kimi orta bir durumdadır, kimi de Allah'ın izniyle hayır işlerinde yarışır; işte büyük fazilet budur.[1]
33. Onların gireceği yer adn cennetleridir. Orada altın bilezikler ve incilerle süsleneceklerdir. Orada onların giysileri de ipektir.
34. Şöyle derler: "Bizden tasayı gideren Allah'a hamdolsun. Doğrusu rabbimiz çok bağışlayıcıdır, şükrün karşılığını eksiksiz vermektedir.
35. O ki bizi lutfuyla sonsuza kadar kalınacak yurda yerleştirdi. Orada artık biz ne bir yorgunluk duyarız ne de bize bir bıkkınlık gelir."
36. İnkâr edenlere gelince, cehennem ateşi de onlarındır. Ne ölmelerine hükmedilir ki ölsünler ne de cehennem azabından kendileri için bir hafifletme yapılır. İşte inkârcılığa saplanıp kalmış herkesi böyle cezalandırırız.
37. Ve onlar orada, "Rabbimiz! Bizi çıkar da yapmış olduklarımızdan tamamen başka, rızâna uygun işler yapalım" diye feryat ederler. Size düşünecek kimsenin düşünebileceği kadar bir ömür vermedik mi? Üstelik size uyarıcı da gelmişti. Şimdi tadın bakalım! Zalimlerin hiçbir yardımcısı da yoktur!
38. Kuşkusuz Allah göklerin ve yerin sırlarını bilmektedir ve O, kalplerin gizlediklerini de çok iyi bilir.

---

renkler taşıyan bitkisel ürünlerin varlığını bir kaynağa yani suya borçlu bulunduğu, onu da indirenin Allah olduğu belirtilmiştir.

1 Müfessirlerin çoğunluğu bu âyette geçen "kitap"tan maksadın Kur'ân-ı Kerîm, "mirasçı kılınanlar"ın da Kur'an bilgisine sahip müminler olduğu kanaatindedirler. Buna göre âyette zikri geçen üç grup insan da hep müminler olmaktadır. Allah'ın, kendilerine peygamberler aracılığı ile kitabını göndermek için seçtiği kulların tamamı ondan eşit derecede yararlanmış değillerdir. Râzî, bu yoruma göre âyette belirtilen üç mertebe için yapılmış izahları aktardıktan sonra kendi tercihini şöyle açıklar: Birinci gruptakiler, Allah'ın buyruklarını terkedip yasaklarını işleyenlerdir. Bunlar "bir işi yerli yerince yapmayan" kimseler oldukları için (meâlde "kendine kötülük eder" diye çevrilen) zalim kelimesiyle ifade edilmiştir. "Orta bir durumdadır" (muktesıd) diye söz edilenler, -sonuç almada tam başarılı olmasalar da- ilâhî buyruklara karşı gelmemek için çaba harcayanlardır. "Allah'ın izniyle hayır işlerinde yarışır" (sâbık bi'l-hayrât) diye anılanlar ise hem belirtilen çabayı harcayan hem de Allah'ın izniyle bunu başaranlardır.

39. Sizi yeryüzünde halifeler yapan O'dur. Artık kim inkâr ederse inkârcılığı yalnız kendi aleyhinedir. Kâfirlerin küfrü rableri katında gazabı arttırmaktan başka bir sonuç doğurmaz; şu halde kâfirlerin küfrü ancak kendi ziyanlarını arttırır.[1]

40. De ki: "Allah'ı bırakıp da taptığınız ve O'na ortak koştuğunuz varlıklar üzerinde hiç düşündünüz mü? Gösterin bana, yeryüzündeki hangi nesneyi yaratmışlar! Yoksa onların göklerde mi ortaklığı var? Yahut biz onlara bir kitap vermişiz de onlar oradaki kesin bir delile mi dayanmaktalar? Hayır hayır! O zalimlerin birbirlerine vaadleri aldatmacadan başka bir şey değildir.

41. Gerçek şu ki Allah, koyduğu düzenden sapmamaları için gökleri ve yeri tutmaktadır. Şayet sapacak olsalar artık O'ndan başka hiç kimse onları tutamaz. Şüphesiz O halîmdir, çok bağışlayıcıdır.[2]

42. Onlar kendilerine bir uyarıcı gelirse herhangi bir ümmetten daha fazla doğru yolu tutacaklarına dair var güçleriyle yemin etmişlerdi. Ama onlara uyarıcı gelince bu sadece (haktan) uzaklaşmalarını arttırdı.

43. Çünkü yeryüzünde büyüklük taslıyor ve kötülük tuzakları kuruyorlardı. Halbuki kötülük tuzakları, kuranların ayağına dolaşır. Yoksa onlar öncekilere uygulanan yasalardan başkasını mı bekliyorlar? Allah'ın yasalarında asla bir değişme bulamazsın; Allah'ın yasalarında asla bir sapma da bulamazsın.[3]

44. Yeryüzünde gezip dolaşmazlar mı ki kendilerinden öncekilerin sonu nice olmuş görsünler! Kaldı ki onlar bunlardan daha güçlüydüler.

---

1 Halife kelimesinin Kur'an'daki kullanımı hakkında bk. Bakara 2/30.

2 Göklerin yani ilâhî yasalar düzenine uygun olarak uzay içinde işlevlerini sürdüren bütün gök cisimlerinin ve bu düzen içinde insan bakımından özel bir önem taşıyan yerkürenin yörüngelerinden sapmaması Allah Teâlâ'nın irade ve kudretiyle mümkün olmaktadır. Allah bu hassas dengenin bozulmasını murat etmiş olsa artık bu sapmayı önleyebilecek hiçbir güç yoktur (bu konuda ayrıca bk. Ra'd 13/2). Âyetin "sapmamaları için" şeklinde çevrilen kısmında kullanılan ve zevâl kökünden türetilen fiil hem "bir şeyin nizamının bozulması" hem de "yok olması" anlamına gelir. Burada her iki mânanın birlikte kastedildiği anlaşılmaktadır. Zira göklerin ve yerin hareketindeki en küçük bir sapma ve dengesindeki en küçük bozulma aynı zamanda onların yok olması demektir (İbn Âşûr, XXII, 327-328).
Halîm Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) biri olup "güçlü olduğu halde hemen cezalandırmayan, öfkelendirilip harekete geçirilemeyen, gerektiğinde hükmünü erteleyen" gibi anlamlara sahiptir.

3 "Allah'ın yasaları" diye çevirdiğimiz sünnetullah deyiminin Kur'ân-ı Kerîm'de, kısaca "Allah'ın, tabii veya sosyal bakımdan kâinatı yönetme yasası ve yöntemi" anlamında kullanıldığı söylenebilir.

Göklerde ve yerde Allah'ın kudretine karşı durabilecek yoktur. Şüphe yok ki O her şeyi bilmektedir, her şeye kâdirdir.
45. Şayet Allah insanları yapıp ettikleri yüzünden hemen cezalandıracak olsaydı, yerin üstünde tek bir canlı bırakmazdı; fakat onlara belirlenmiş bir vadeye kadar mühlet veriyor. Vadeleri dolduğunda ise (herkes anlayacaktır ki) Allah kullarını hakkıyla görüp bilmektedir.

36. YÂSÎN SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 41, âyet sayısı 83'dür. 12. âyetin Medine'de indiği de ileri sürülmüştür. Adını ilk âyetinden almıştır. Râzî'nin belirttiği üzere bu sûrenin, İslâm inançlarının üç temel umdesinin (Allah'ın birliği, peygamberlik ve âhiret) en güçlü delillerle işlenmesine hasredildiği söylenebilir (XXVI, 113). Bir hadiste şöyle buyrulur: "Her şeyin bir kalbi vardır; Kur'an'ın kalbi de Yâsîn'dir" (Tirmizî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 7; Dârimî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 21; krş. Müsned, V, 26).

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Yâ-sîn.[1]
2-4. Hikmet dolu Kur'an'a andolsun ki, sen kesinlikle dosdoğru bir yolda yürümek üzere gönderilmiş peygamberlerden birisin.
5-6. (Bu kitap) izzeti büyük, rahmeti bol olan Allah tarafından ataları uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde bulunan bir toplumu uyarasın diye indirilmiştir.[2]
7. Andolsun ki onların çoğu hakkında o söz (azap) gerçekleşecektir; çünkü onlar iman etmeyecekler.[3]
8. Biz onların boyunlarına çenelerine kadar dayanan halkalar geçirdik, bu yüzden kafaları yukarı kalkık durmaktadır.

1 "Yâ-sîn", bir görüşe göre hurûf-ı mukattaa diye adlandırılan harflerdendir (bk. Bakara 2/1). Diğer eğilime göre ise anlamı olan bir kelimedir. Bu eğilim içinde kuvvetli bulunan görüşe göre "ey kişi, ey insan!" anlamına gelmektedir.

2 Genel kanaate göre, "ataları uyarılmamış" ifadesiyle, Hz. Muhammed'in ilk muhatap kitlesi olan Kureyş ve çevresindekilere yakın zamanlarda bir peygamber gönderilmemiş olduğuna işaret edilmektedir.

3 Allah bütün kullarını, peygamberlerin izinden yürüyerek dünya ve âhirette mutlu olmaya çağırmıştır. Ama onlardan bir kısmının bu çağrıya uymayıp azabı hak edeceklerini de bilmektedir.

9. Onların önlerinden bir set, arkalarından da bir set çektik, böylece gözlerini perdeledik; artık görmezler.[1]

10. Kendilerini uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, asla iman etmezler.

11. Sen ancak o zikre uyanı ve görmediği halde rahmândan korkanı uyarabilirsin. İşte böylesini hem bir af hem de değerli bir ödülle müjdele.

12. Şüphesiz ölüleri diriltecek olan biziz. Onların gelecek için yaptıkları her şeyi ve bıraktıkları her izi de yazıyoruz; aslında biz her şeyi apaçık bir ana kitaba kaydetmekteyiz.

13. Onlara mâlûm şehir halkını örnek göster. Oraya elçiler gelmişti.

14. Biz kendilerine iki kişi göndermiştik ama ikisini de yalancılıkla itham ettiler. Bunun üzerine bir üçüncüyle destekledik. Onlar "Biz size gönderilmiş elçileriz" dediler.[2]

15. Diğerleri ise şöyle karşılık verdiler: "Siz de ancak bizler gibi insanlarsınız. Hem rahmân herhangi bir şey indirmiş değil; siz sadece yalan söylüyorsunuz!"

16. "Rabbimiz biliyor ki" dediler, "Biz gerçekten size gönderilmiş elçileriz.

17. Bize düşen, açıkça tebliğ etmekten ibarettir."

18. (İnkârcılar) şu karşılığı verdiler: "Doğrusu sizin yüzünüzden üzerimize uğursuzluk geldi. Eğer vazgeçmezseniz, biliniz ki sizi taşlayacağız ve tarafımızdan size acı veren bir işkence yapılacaktır."

---

1 Bu iki âyette mecaz yoluyla anlatılan husus, inkârcıların ilâhî mesaja akıl, göz ve kulaklarını kapamayı tercih ettikleri için Allah'ın da onları bu kapanış içinde bırakmasıdır.

2 Kendilerine üç peygamber birden gönderilmesine rağmen inkârcılıkta direnen, üstelik onlara iman eden kişiyi hor gören -muhtemelen onu öldüren-, bu yüzden ilâhî cezaya çarptırılan bir belde halkının durumu, Hz. Muhammed'in peygamberliğini reddetmekte direnen ve ona inananlara ağır baskılar yapan, kendisini de öldürmeyi düşünen Mekke müşriklerinin gözleri önüne bir ibret levhası olarak konmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de ve sahih hadislerde, burada sözü edilen şehrin neresi, ahalisinin ve gönderilen elçilerin kimler olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır. İslâmî kaynaklarda elçilerin tebliğini kabul edip onlara uyulmasını tavsiye eden mümin kişi Habîb en-Neccâr diye anılır. Bazı eserlerde Habîb'in, ahşap put yapan bir dülger iken elçilerin mûcizelerini görünce hidayet bulduğu, halkı da imana çağırınca hunharca öldürüldüğü, bir keramet olarak kesilmiş başını eline alıp dolaştığı gibi rivayetler yer alır. Antakya yöresi halkı Silpius dağını onun adıyla anar; ayrıca Roma tapınağı iken Bizans döneminde kiliseye, İslâmî dönemde camiye çevrilen bina Habib Neccar Camii) altındaki üç mezardan birinin ona ait olduğuna inanılır.

19. Onlar da dediler ki: "Uğursuzluğunuz kendinizdendir. Size öğüt verildi diye öyle mi? Hayır! Siz sınırı aşmış bir topluluksunuz."

20. O sırada şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi; şöyle dedi: "Ey kavmim! Bu elçilere uyun.

21. Sizden bir ücret istemeyen o kimselere tâbi olun; onlar doğru yoldadırlar.

22. Hem ne diye beni yaratan ve sizin de dönüp kendisine varacağınız Allah'a kulluk etmeyeyim ki?

23. Hiç O'ndan başka mâbudlar edinir miyim! Eğer rahmân bana bir zarar vermek isterse onların şefaati bana hiçbir yarar sağlamaz ve onlar beni kurtaramazlar.

24. İşte o takdirde (başka bir tanrı edinirsem) ben apaçık bir sapkınlık içine düşmüş olurum.

25. İşte ben rabbinize iman etmiş bulunuyorum; bana kulak verin."

26-27. Ona, "Cennete gir" denildi. "Rabbimin beni bağışladığını ve güzel biçimde ağırlananlardan eylediğini keşke kavmim bilseydi!" dedi.[1]

28. Ondan sonra onun kavmi üzerine gökten bir ordu indirmedik, indirmeyiz de.
29. (Cezaları) korkunç bir sesten ibaretti; sönüp gidiverdiler.
30. O kullara yazıklar olsun! Kendilerine bir peygamber gelmeye görsün, onu mutlaka alaya alırlardı.
31. Kendilerinden önce nice nesilleri helâk ettiğimizi ve onların artık kendilerine dönüp gelmediğini görmezler mi!
32. Elbette onların hepsi toplanıp huzurumuza getirilecek.
33. Onlar için ölü toprak açık bir kanıttır. Ona can verdik ve ondan taneler çıkardık; işte bundan (ekmek vb. yapıp) yiyorlar.
34. Orada nice hurma bahçeleri ve üzüm bağları meydana getirdik, içinden sular fışkırttık;
35. Onun ürünlerinden ve kendi elleriyle ürettiklerinden yesinler diye. Hâlâ şükretmeyecekler mi?
36. Toprağın bitirdiklerini, kendilerini ve daha bilmedikleri nice şeyleri çift çift yaratan Allah her türlü eksiklikten uzaktır.[2]

---

1 "Cennete gir" anlamındaki cümle tefsirlerde genellikle iman ettiğini açıklayan kişiye verilmiş ilâhî bir müjde olarak yorumlanmıştır. Bunun hemen imanını açıklaması veya şehid edilmesi üzerine söylenmiş olabileceği üzerinde durulmuştur.

2 Kâinatta insanın bildiği ve bilmediği bütün çiftleri Allah'ın yarattığı belirtilerek her birinin paydaşı, eşi, benzeri, karşıtı olan bu çiftlerin hepsinin yaratılmışlık

37. Gece de onlar için açık bir kanıttır. Gündüzü ondan çekip alırız da karanlıkta kalıverirler.
38. Güneş kendisine ait yerleşik bir düzene göre (yörüngesinde) akıp gider. Bu, çok güçlü ve her şeyi bilen Allah'ın takdiridir.
39. Ay için de menziller belirledik; sonunda o, hurma salkımının (ağaçta kalan) yıllanmış sapı gibi olur.[1]
40. Ne güneşin aya yetişip çatması uygundur ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörüngede yüzüp gider.[2]
41-42. Onları ve nesillerini yüklü gemide taşımamız ve binecekleri benzer araçlar yaratmamız da kendileri için açık bir kanıttır.[3]
43. Dilesek onları suda boğarız, kimse de onların yardımına koşamaz ve artık kurtarılamazlar.

özelliğine, dolayısıyla bunları yaratanın tek olduğuna dikkat çekilmektedir. İnsanların Kur'an'ın indiği sırada bilmediği birçok şeyde de çift yaratılma özelliğinin bulunduğu modern araştırmalar tarafından ortaya çıkarılmış olup bu, ileride daha nice varlık, olay ve kavram çiftlerinin keşfedilebileceğinin işaretidir. Paul Dirac adlı bilim adamının atom parçacıklarının da çift yaratıldığını yani elektron karşısında pozitronun bulunduğunu tesbit edip, "parite kanunu"nu keşfetmesi ve bu sayede Nobel ödülü kazanması, bu âyetteki anlam derinliğine ışık tutucu bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

1 Buradaki benzetme tefsirlerde genellikle şöyle açıklanmıştır: "Urcûn" kelimesi hurma salkımı kesildikten sonra bu salkımın ağaçta kalan sapını ifade eder; bu odunumsu sap yıllandığında incelir, eğrilir ve sararır. Âyette ayın durumu bu üç açıdan ona benzetilmiştir (İbn Âşûr, XXIII, 22). "Eski" anlamına gelen kadîm sıfatı bu tür nesneler için üzerinden en az bir yıl geçme durumlarında kullanıldığı için meâlde "yıllanmış" şeklinde tercüme edilmiştir.

2 Kur'an güneş ve aya temas ederken, Allah'ın ilminin kuşatıcılığına, bunların O'nun kudretinin eseri olduğuna ve yüce yaratıcının insanlara lutfettiği nimet ve imkânlara dikkat çekmeyi hedeflemiştir. Nitekim 38. âyetin son cümlesinde de bu yönde bir vurgu yer almıştır. Buradaki ifadelerin açıklaması için bk. Kur'an Yolu, bu âyetlerin tefsiri.

3 İnkârcılıkta direnenlere Allah'ın kendileri üzerindeki nimetleri düşünüp ibret almaları için yakın çevrelerinden bir delil gösterilmekte, taşımacılığı kolaylaştıran ulaşım araçlarının da O'nun insanlara sağladığı bir imkân ve bir lutuf olduğu hatırlatılmaktadır. Dolu dolu gemilerin batmadan suların üzerinde seyredebilmesi ve insan neslinin bu gemilerde taşınabilmesi Allah Teâlâ'nın koyduğu yasalar sayesinde gerçekleşmektedir. İnsanların üzerlerinde egemenlik kurup binek olarak kullandıkları hayvanlar da Allah tarafından yaratılmıştır. 42. âyetle, o gün bilinen ve bilinmeyen diğer deniz araçlarına işaret edilmiş olması ihtimali lafız ve bağlam açısından daha güçlü görünmektedir. Böylece 41 ve 42. âyetlerde iki tür nimete dikkat çekilmiş olmaktadır: İnsanın hayatını kolaylaştıracak doğa yasaları ve bunlardan yararlanmayı mümkün kılacak akıl nimeti Allah'ın bir lutfudur; bu dolaylı nimetlerin yanı sıra yine hayatı kolaylaştırmada yararlandığımız birçok imkân doğrudan O'nun tarafından yaratılmıştır.

44. Ama tarafımızdan bir rahmet ve belli zamana kadar faydalanma fırsatı vermemiz başkadır.
45. Onlara "Önünüzdekinden ve ardınızdakinden sakının ki rahmet göresiniz" dendiğinde (aldırış etmezler).[1]
46. Onlara rablerinin âyetlerinden bir âyet gelmeyedursun, illâ da ondan yüz çevirirler.
47. Onlara, "Allah'ın size verdiği rızıktan başkaları için de harcayın" dendiğinde, inkârcılar müminlere derler ki: "Dilese Allah'ın doyuracağı kimseleri biz mi besleyeceğiz! Doğrusu siz açık bir yanılgı içindesiniz."
48. Ve şöyle derler: "Şayet gerçekten doğru söylüyorsanız, bu tehdit hani ne zaman gerçekleşecek?"
49. Onlar, besbelli ki, birbirleriyle uğraşırken kendilerini ansızın yakalayacak korkunç bir sesi bekliyorlar!
50. İşte o anda onlar ne bir vasiyette bulunabilecekler ne de ailelerine dönebilecekler.
51. Sûra üflenmiştir. Artık onlar kabirlerinden kalkıp rablerine doğru koşmaktadırlar.
52. Derler ki: "Vay başımıza gelenler! Bizi yattığımız yerden kim diriltip kaldırdı? Rahmânın vaad ettiği işte bu! Peygamberler gerçekten doğru söylemişler!"
53. Olup biten yalnızca bir ses! Ama ardından onların tamamı, birden toplanmış olarak işte huzurumuzdalar.
54. Bugün hiç kimse en küçük bir haksızlığa uğratılmaz. Sadece yapıp ettiklerinizin karşılığını görürsünüz.
55. O gün cennetlikler safa sürmekle meşguldürler.[2]
56. Kendileri ve eşleri gölgelik yerlerde, tahtlarına kurulacaklar.
57. Orada onlar için her tür meyve vardır ve bütün istekleri yerine getirilir.
58. Engin merhamet sahibi rabden gelen söz şu olacak: "Selâm size!"
59. Ve "Ey günahkârlar! Siz bugün şöyle ayrılın!" (denir).

---

1 Başka izahlar da bunmakla birlikte, "Önünüzdekinden ve ardınızdakinden sakının" ifadesini, "Görüp bildiğiniz günahlardan da, açık olmasa bile günaha götürmesi muhtemel davranışlardan da sakının" şeklinde yorumlamak daha uygun görünmektedir.

2 Cennet ehlinin durumuna ilişkin genel bir tasvir içeren bu âyetteki şuğul kelimesi sözlükte "meşguliyet, eğlenme, oyalanma" anlamına gelmekle beraber burada ne kastedildiği hakkında değişik açıklamalar yapılmıştır. Bu açıklamaların ortak noktası, cennetle ödüllendirilenlerin cehennemdekilerin karşılaştığı durumlardan uzak, asla sıkıcı olmayan ve eşsiz haz veren tatlı bir meşguliyet ve nimetler içinde olacakları şeklinde özetlenebilir; bu sebeple âyet, "O gün cennetlikler safa sürmekle meşguldürler" diye çevrilmiştir.

60-61. Ey Âdemoğulları! Size "Şeytana kulluk etmeyin, o sizin için apaçık bir düşmandır; bana kulluk edin, doğru yol budur" dememiş miydim?
62. Nitekim o şeytan sizden nicelerini saptırdı. Hiç aklınızı kullanmıyor muydunuz!
63. İşte size bildirilen cehennem bu!
64. İnkârcılıkta ısrar etmenize karşılık girin oraya!
65. O gün onların ağızlarını mühürleriz; yapmış olduklarını elleri bize anlatır, ayakları da tanıklık eder.[1]
66. Dilesek (dünyada da) gözlerini büsbütün kör ederdik de yolu bulmak için çabalayıp dururlardı; ama o takdirde nasıl görebileceklerdi ki?
67. Yine dilesek oldukları yerde onların mahiyetlerini değiştirirdik de (taş gibi) artık ne ileri gidebilirler ne de geri dönebilirlerdi.
68. Kime uzun ömür verirsek onu yaratılış çizgisinde tersine çeviririz. Hiç düşünmezler mi!
69. Biz ona şiir öğretmedik; zaten ona yaraşmazdı da. Ona vahyedilen, ancak bir öğüt ve apaçık Kur'an'dır.[2]
70. Diri olanları uyarsın ve inkârcılar hakkındaki o söz (ceza) gerçekleşsin diye (gönderilmiştir).
71. Görmezler mi ki kendi kudretimizin eserlerinden olmak üzere onlar için sahip oldukları nice hayvanlar yarattık.
72. Bunları kendilerine boyun eğdirdik ki bir kısmı binekleridir, bir kısmını da yerler.
73. Bunlarda kendileri için içecekler ve başkaca yararlar da vardır. Hâlâ şükretmeyecekler mi?[3]

---

1 Hesap gününün bu dünyadaki tasavvurlarımıza göre düşünülmemesi ve o gün bütün hakikatlerin ayan beyan ortaya çıkacağının iyice kavranması için, mûtat konuşma organının bağlanacağı (ağızların mühürleneceği), başka bazı organların (ellerin) dile geleceği ve yalan söylemesi asla muhtemel olmayan tanıkların bulunacağı (ayakların şahitlik edeceği) belirtilmektedir (Nûr sûresinin 24. âyetinde "diller"in sahipleri aleyhine tanıklık edeceğinin belirtilmesinin bu âyetle çelişmediği, çünkü orada münafıkların durumundan söz edildiği hakkında bk. İbn Âşûr, XXIII, 50).

2 İslâm öncesi Araplar'da şair, "tabiat üstü bir varlık tarafından sahip olunmuş (kuşatılmış, onun hükmü altına girmiş) kişi" demekti. Onlara göre bu varlık (bir cin) vecd halindeki bir kişiye (şair) geçici olarak sahip olur, onun ağzından çoğunlukla beyitler şeklinde, normal haldeki insanın söyleyemeyeceği heyecan veren kelimeler söylerdi. Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu kabul etmek istemeyen ve hakkında türlü sıfatlar uyduran müşriklerin onu şair olarak nitelemeleri de bu sebebe dayanıyordu.

3 71. âyette geçen en'âm kelimesini (tekili neam) belirli türdeki hayvanlarla sınırlandırarak tercüme etmek mümkün olmakla beraber (bk. Mâide 5/1), kelime

74. Onlar yardım göreceklerini umarak Allah'tan başka tanrılar edindiler.
75. Halbuki o sözde tanrılar kendilerine yardım edemezler, aksine kendileri onların hizmetindeki askerlerdir.
76. Onların sözleri seni üzmesin. Biz onların gizlediklerini de açığa vurduklarını da elbette biliyoruz.
77. İnsan kendisini bir nutfeden yarattığımızı görmez mi? Oysa bak, şimdi o, açıktan açığa bize karşı duran biri olmuştur.[1]
78. Kendi yaratılışını unutup bize örnek getirmeye kalkışıyor ve "Şu çürümüş kemiklere kim can verecekmiş?" diyor.
79. De ki: "Onları ilk başta yaratmış olan diriltecek. O yaratmanın her türlüsünü bilir."
80. Yemyeşil ağaçtan sizin için ateş çıkaran O'dur; işte ondan yakıp durmaktasınız.[2]
81. Gökleri ve yeri yaratan Allah onların benzerini yaratmaya kādir değil mi? Elbette öyledir. O eşsiz yaratıcıdır, her şeyi bilir.
82. Bir şeyi istediğinde, O'nun buyruğu "ol!" demekten ibarettir; hemen oluverir.
83. Her şeyin egemenliği kendi elinde olan Allah bütün eksikliklerden uzaktır ve hepiniz sonunda O'na döndürüleceksiniz.

---

bu bağlamda insanların binmek, etlerinden, sütlerinden vb. ürünlerinden yararlanmak üzere kendi hâkimiyetleri altına alabildikleri hayvanlar için kullanılmıştır. Âyetin devamından ve müteakip iki âyetten bu mâna zaten anlaşıldığı için meâlde "hayvanlar" şeklinde mutlak bir karşılık verilmiştir. Âyetlerin asıl amacının -bu hayvanların doğasına güdülme, üzerinde hâkimiyet kurulabilme özelliğini yerleştiren Cenâb-ı Allah olduğu halde- insanların nimetlerin kadrini bilmediklerini, gereğince şükretmediklerini, üstelik kendilerine hiçbir yararı dokunmayan varlıkları tanrı edindiklerini hatırlattıktan sonra Resûlullah'a teselli vermek ve onların sözlerinden ötürü üzülmesine gerek olmadığını bildirmek olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 77 ve 78. âyetlerde müşriklerin küstahlık derecesine varan had bilmez tavırları için canlı bir örnek üzerinde durulacaktır.

1 Nutfe için bk. Hac 22/5.

2 Ölüden dirinin çıkarılması ile ilgili tereddüt ve itirazlara karşı verilen bu örnekte yine birbirine tamamen zıt görünen iki özellikten ve birincinin diğerine dönüşmesinden söz edilmektedir: Islaklık ve ateş. Âyette ağaç için yeşil sıfatının kullanılması renk belirtmek için değil, bu durumdaki ağacın temel özelliği olan ıslaklığa dikkat çekmek içindir (İbn Âşûr, XXIII, 76-77). Yemyeşil ağaçtan ateş çıkarma, genellikle, bedevî Araplar'ca iyi bilinen merh ve afar adlı ağaçların -ikisi de yemyeşil ve üzerlerinden su damlarken- birbirine sürtülmesiyle ateş çıkması olayı olarak açıklanmıştır.

37. SÂFFÂT SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 56, âyet sayısı 182'dir. Adı 1. âyette geçmektedir. Başlıca konuları Allah'ın birliği, âhiret hayatının gerçekliği, inkârcıların âhiretteki pişmanlıkları ve birbirlerini suçlamaları, Allah'ın samimi kullarının cennetteki mutlu yaşayışları; Nûh, İbrâhim, İsmâil, İshak, Mûsâ, Hârûn, İlyâs, Lût ve Yûnus peygamberlerin hayat hikâyelerinden kesitler, putperestlerin bâtıl inançlarına eleştirilerdir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1-4. Sıra sıra dizilmiş olanlara, (yanlışları) engellemeye çalışanlara ve anmak için okuyanlara andolsun ki kuşkusuz tanrınız bir tekdir.[1]
5. O, göklerin, yerin ve bunlar arasındakilerin rabbi, güneşin doğuş yerlerinin rabbidir.[2]
6. Biz yakın semayı yıldızların güzelliğiyle bezedik.
7. Ve (onu) her türlü isyankâr şeytanî güce karşı koruduk.[3]
8-9. Onlar artık o yüce topluluğu dinleyemezler, (bölgeden) uzaklaştırmak için üzerlerine her yönden atış yapılır; ayrıca onlar (âhirette de) bitmez bir azaba çarptırılacaklardır.
10. Ancak, (o yüce topluluktan) bir bilgi kırıntısı kapan olursa onu da delip geçen bir ışık topu kovalar.[4]
11. Şimdi o inkârcılardan şu sorunun cevabını iste: Kendilerini yaratmak mı daha zor, yoksa başka yarattıklarımızı mı? Biz onları yapışkan bir çamurdan yarattık.
12. Doğrusu sen hayranlık duydun, onlarsa alay etmektedirler.
13. Kendilerine öğüt verildiğinde gerekli öğüdü almıyorlar.
14. İlâhî bir işaret gördüklerinde alaya alıyorlar;
15. Ve "Bu" diyorlar, "Apaçık sihirden başka bir şey değil.

---

1 Yaygın yoruma göre burada melekler anlatılmaktadır. Bazı insan topluluklarından veya Kur'an âyetleri ve onların özelliklerinden söz edildiği de belirtilmektedir. İfadelerinin mutlaklığı da dikkate alındığında, burada ilâhî yasalara boyun eğen her şeyin; aynı inanç ve kulluk bilincinde birleşerek Allah'a yönelen; dilinde, gönlünde ve hayatında O'nun âyetlerini yaşatan görünür ve görünmez varlıkların kastedildiğini düşünmek daha isabetli olur.

2 Yıl boyunca güneş farklı yerlerden doğduğu için bu ifade kullanılmış, "her yer" kastedilmiştir.

3 Meleklerin bilgi ve görev alışverişi yaptıkları madde ötesi sema özel araçlarla korunmuştur.

4 "Yüce topluluk" diye çevirdiğimiz 8. âyetteki mele-i a'lâ ile melekler kastedilmiştir.

16. Sahi biz, ölüp de toprak ve kemik yığını haline gelmişken yeniden mi diriltilecekmişiz?
17. Geçmişteki atalarımız da mı?"
18. De ki: "Evet, hem de burnunuz yere sürtülerek!"
19. Kuşkusuz o, bir tek korkunç sesten ibarettir; bunun ardından onlar şaşkınlıkla etrafa bakıyor olacaklar!
20. "Eyvah" diyecekler, "İşte hesap günü!"
21. Evet, bu, asılsız olduğunu savunduğunuz yargı günüdür.
22-23. (Allah, görevlilere buyurur:) "Toplayın o zalimleri, onların yoldaşlarını ve Allah'ın dışında taptıklarını; hepsini cehennemin yoluna sürün!"
24. "Ve durdurun onları; çünkü sorguya çekilecekler!"
25. "(Ey inkârcılar!) Size ne oldu ki şimdi birbirinize yardım etmiyorsunuz?"
26. Evet, o gün onlar artık çaresiz boyun eğmişlerdir.
27. Biri diğerine yönelir, karşılıklı birbirini sorumlu tutup suçlarlar.
28. Derler ki: "Siz, evet siz, bize iyi niyetliymiş gibi görünerek gelirdiniz."
29. Diğerleri, "Aksine" derler, "Siz inanmış kimseler değildiniz.
30. Bizim, sizin üzerinizde hiçbir etkili baskımız olmamıştı; bilâkis siz azgın bir topluluktunuz.
31. Sonuçta rabbimizin hükmünü hepimiz hak ettik; artık (gerekli cezayı) mutlaka tadacağız.
32. "Sizi saptırdık, çünkü biz kendimiz sapmıştık."[1]
33. O gün onlar azap görmede ortaktırlar.
34. İşte biz suçlulara böyle yaparız!
35. Ne zaman onlara, "Allah'tan başka tanrı yoktur" denilse küstahlık edip kibre kapılırlar.
36. "Cinlere kapılmış bir şairin sözüyle tanrılarımızı mı bırakacağız!" derler.
37. Aksine o, gerçeği getirdi, Allah'ın diğer elçilerini de doğruladı.
38. Ama siz, o acı azabı tadacaksınız!
39. Ve sadece yapmış olduklarınızdan dolayı cezalandırılacaksınız.

---

1 Dönemin kültüründe sağ tarafla ilgili telakkiyi dikkate alarak 28. âyetteki, "ani'l-yemîn" (sağ taraftan) ifadesini mecazi bir anlatım kabul edip bu kısmı, "Bize karşı iyi niyetli, sureti haktan görünürdünüz…" şeklinde anlamak uygun olur.
Bu âyetlerde -militan örgüt mensuplarının, yaşadıkları hezimet ve dağılma sürecinin ardından birbirlerini suçlamaları gibi- inkârcıların da dünyadaki sapkınlık ve haksızlıklarının bedelini ödeme noktasına geldiklerini görünce birbirlerini nasıl suçlayacakları anlatılmaktadır.

40. Ancak, Allah'ın samimi kulları bu cezanın dışındadır.
41. Onlar için belirli bir rızık vardır:
42. Türlü meyveler… Onlara nice ikramlarda bulunulacaktır;
43. Nimetlerle dolu cennetlerde;
44. Karşılıklı oturdukları tahtlar üzerinde.
45. Aralarında, kaynaktan doldurulmuş kadehler dolaştırılır;
46. Bembeyaz; içenlere lezzet verir.
47. İçenlere dokunmaz, ondan sarhoş da olmazlar.
48-49. Yanlarında da eşinden başkasına bakmayan ceylan gözlü, gün görmemiş güzel tenli kadınlar bulunur.[1]
50. (Cennet sohbetinde) birbirine dönüp karşılıklı sorular sorarlar.
51. İçlerinden biri şöyle der: "Benim bir arkadaşım vardı;
52. Derdi ki: Sen de onaylıyor musun gerçekten?
53. Biz, ölüp de toprak ve kemik yığını haline gelmişken mutlaka hesaba çekilecekmişiz öyle mi?"
54. Ve ekler: "Şimdi dönüp bakar mısınız (ona)?"
55. Sonra kendisi dönüp bakar ve arkadaşını cehennemin ortasında görür.
56. "Allah'a yemin ederim ki" der, "Neredeyse beni de mahvedecektin!
57. Rabbimin lutfu olmasaydı ben de şimdi cehenneme getirilenler arasında olacaktım.
58. (Ne mutlu bize ki), artık bir daha ölmeyeceğiz, değil mi?
59. Önceki ölümümüzden başka ölüm yok; azap da görmeyeceğiz.
60. Bu, gerçekten çok büyük bir kazançtır."
61. Amel sahipleri böylesi bir kazanç için çalışmalıdır.
62. Bu mu daha iyi bir ikramdır yoksa zakkum ağacı mı?
63. Biz o zakkumu zalimler için bir sınama aracı yaptık.[2]
64. O, cehennemin ta dibinde yetişen bir ağaçtır.
65. Tomurcukları sanki şeytanların kelleleri gibidir.[3]

---

1 İlgili âyetlerin bütününden anlaşılan odur ki, cennette kadın erkek herkese istediği verilecek, cennetlikler mutluluk içinde var olacaklardır [bk. Fussılet 41/31; Zuhruf 43/71).

2 Müfessirler zakkum ağacının bir fitne (deneme aracı) olarak gösterilmesini şöyle açıklarlar: Cehennemde böyle bir ağaç bulunacağı bildirilince Ebû Cehil gibi fırsatçı müşrikler, "Cehennemde ağaç mı olurmuş!" diyerek Resûlullah'ı alaya almışlar, bunun üzerine konumuz olan âyet inmiştir. Buna göre söz konusu ağaçla ilgili olarak Kur'an'da verilen bilgi bir imtihandır; mümin bu bilgiye inanmakla bu imtihanı kazanmış, kâfir ise inkâr etmekle imtihanı kaybetmiş olur.

3 Bu benzetme, zakkum ağacının tadı ve görünüşü itibariyle iğrenç olduğuna delâlet eder.

66. Zalimler mutlaka onu yiyecekler, karınlarını onunla dolduracaklar.
67. Sonra onların, yedikleri bu nesnenin üzerine, kaynar su karıştırılmış bir içecekleri de olacaktır.
68. Sonunda onların varacakları yer mutlaka cehennem olacaktır.
69. Çünkü onlar atalarını doğru yoldan sapmış olarak buldular;
70. Ama kendileri de çılgınca onların izinden koşuyorlar.
71. Onlardan önce de geçmiştekilerin çoğu yollarını sapıtmıştı.
72. Oysa içlerinden uyarıcı elçiler de göndermiştik.
73-74. Bak şimdi, Allah'ın samimi kulları dışında, uyarılanların âkıbeti ne oldu!
75. Vaktiyle Nûh bize yakarmıştı; biz de ne güzel karşılık vermiştik!
76. Nitekim kendisini ve ailesini o büyük felâketten kurtardık.
77. Ve yalnız onun soyunu kalıcı kıldık.
78-79. Sonradan gelen nesiller arasında onun hakkında (iyi bir ün) bıraktık. Bütün âlemlerde ona selâm olsun!
80. İşte biz iyileri böyle ödüllendiririz.
81. Çünkü o bizim mümin kullarımızdandı.
82. Sonunda ötekileri sulara gömdük.[1]
83. Kuşkusuz İbrâhim Nûh'un yolunu izleyenlerdendi.
84. O, tertemiz bir kalple rabbine yönelmişti.
85. Babasına ve halkına, "Siz neye tapıyorsunuz?" demişti;
86. "Allah'tan başka birtakım düzmece tanrılar mı edinmek istiyorsunuz?
87. Peki, âlemlerin rabbiyle ilgili düşünceniz nedir?"
88. Sonra yıldızlara şöyle bir baktı;
89. "Ben rahatsızım" dedi.[2]
90. Bunun üzerine diğerleri onu arkalarında bırakıp gittiler.
91. İbrâhim gizlice tanrılarının yanına vardı; "Niçin bir şeyler yemiyorsunuz?" dedi;
92. "Neyiniz var, niçin konuşmuyorsunuz?"[3]
93. Sonra onlara güçlü darbeler indirmeye başladı.

---

1 Yaygın anlayışa göre tûfandan sonra, gemiye alınanlardan başka yeryüzünde canlı kalmamış, insanlık Nûh'un soyundan devam etmiştir. Farklı bir yoruma göre ise Nûh sadece kendi kavminin peygamberi olmuştur, tûfan da bölgeseldir; Nûh'un davetinin ulaşmadığı, tûfanın dışında kalan bölgelerdeki insanların nesilleri de devam etmiştir (Âlûsî, XXIII, 98).

2 Hz. İbrâhim, aslında kendisi böyle bir şeye inanmamakla birlikte halk, gök cisimlerinden haber alınabileceğine inandığı için yıldızlara bakarak güya oradan kendisinin hasta olduğu yolunda bir hüküm çıkardığını söylemiştir.

3 Kur'ân-ı Kerîm'in, putlara yönelik olarak Hz. İbrâhim'in ağzından aktardığı bu müstehzi sözlerde aslında putperest Araplar'a yönelik alay yollu bir uyarı vardır.

94. Diğerleri öfke içinde koşarak İbrâhim'in yanına geldiler.[1]
95. Dedi ki: "Kendi ellerinizle yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz?
96. Oysa sizi de yaptıklarınızı da Allah yarattı."
97. Ötekiler, "Onun için bir yapı kurun ve (orada hazırlayacağınız) kuvvetli ateşe atın onu!" dediler.
98. Böylece onu engellemek için bir plan kurdular; ama biz onları alta düşürdük.
99. İbrâhim, "Ben rabbime gidiyorum" dedi, "O bana yol gösterecektir."
100. "Rabbim! Bana iyilerden olacak bir evlât ver!"
101. Bunun üzerine kendisine akıllı ve edepli bir erkek çocuğu olacağını müjdeledik.
102. Çocuk, babasıyla beraber iş güç tutacak yaşa gelince babası ona, "Yavrucuğum" dedi, "Rüyamda seni kurban ettiğimi gördüm; düşün bakalım sen bu işe ne diyeceksin?" Dedi ki: "Babacığım! Sana buyurulanı yap; inşaallah beni sabredenlerden biri olarak bulacaksın."[2]
103. Her ikisi de (ilâhî buyruğa) teslim olunca ve babası onu yüzüstü yatırınca,
104. "Ey İbrâhim!" diye ona seslendik;
105. "Tamam, rüyanı gerçekleştirmiş oldun." İşte iyileri biz böyle ödüllendiririz.
106. Bu, kesinlikle apaçık bir imtihandı.
107. Biz, (oğlunun canına) bedel olarak ona iri bir kurbanlık verdik.[3]
108-109. Onun hakkında, "İbrâhim'e selâm olsun!" ifadesini sonradan gelen nesiller arasında devam ettirdik.
110. Evet, iyileri işte böyle ödüllendiririz.
111. Çünkü o, bizim mümin kullarımızdandı,
112. İyi insanlardan (seçilmiş) bir peygamber olarak ona İshak'ı da müjdeledik.

---

1 Burada olay özetlendiği için bunu Hz. İbâhim'in yaptığını nasıl anladıkları zikredilmemiştir (bk. Enbiyâ 21/59-67).

2 Burada, Hz. İbrâhim'den kurban etmesi istenen çocuğun ismi verilmemiştir. Bunun İsmâil mi İshak mı olduğu tartışmalıdır (bilgi için bk. Kur'an Yolu, bu âyetin tefsiri).

3 Hz. İbrâhim, rüyasında aldığı ilâhî buyruğu yerine getirmeye karar verip gerçekleştirmek üzereyken, bu tutumuyla Allah tarafından tâbi tutulduğu büyük teslimiyet sınavını kazandığı için Allah Teâlâ, Cebrâil aracılığı ile iri bir koç göndererek oğlunun yerine bunu kurban etmesini istemiş, İbrâhim de öyle yapmıştır. İbrâhim aleyhisselâm, yakılmayı göze alacak derecede tehlikelere göğüs gererek putperestlere karşı mücadele verdiği gibi evlâdını kurban etme buyruğuna da tereddütsüz boyun eğmiş; bu büyük özveriye karşı Allah hem onun ateşte yanmasını önlemiş hem de oğlunu ona bağışlamıştır.

113. Ona ve İshak'a bereketler indirdik. Onların soyu içinde iyisi bulunduğu gibi açıkça kendine kötülük edeni de olacaktı.[1]
114. Mûsâ ve Hârûn'a da lütuflarda bulunmuştuk.
115. Onları ve kavimlerini büyük bir sıkıntıdan kurtardık.
116. Onlara yardım ettik ve bu sayede galip çıkanlar onlar oldu.
117. O ikisine açık seçik anlaşılabilen kitabı verdik.
118. Onları doğru yola ilettik.
119-120. Ve onların hakkında, "Mûsâ ve Hârûn'a selâm olsun!" ifadesini sonradan gelen nesiller arasında devam ettirdik.
121. İşte iyileri biz böyle ödüllendiririz.
122. Çünkü ikisi de bizim mümin kullarımızdandı.
123. Kuşkusuz İlyâs da elçilerimizden biriydi.
124. Kavmine, "(Şirk ve günahtan) sakınmayacak mısınız?" dedi;
125-126. "En güzel yaratanı, sizin de geçmişteki atalarınızın da rabbi olan Allah'ı bırakıp Baal'e mi taparsınız?"[2]
127-128. Ama onu yalancılıkla suçladılar. Bu yüzden, Allah'ın samimi kulları dışında, onlar mutlaka cehenneme konulacaklar arasında olacaklar.
129-130. Onun hakkında, "İlyâs'a selâm olsun!" ifadesini sonradan gelen nesiller arasında devam ettirdik.
131. İşte iyileri biz böyle ödüllendiririz.
132. Çünkü o bizim mümin kullarımızdandı.[3]
133. Kuşkusuz Lût da elçilerimizdendi.
134-135. Geride kalanlar arasında bırakılan yaşlı bir kadın dışında onu ve bütün ailesini kurtarmıştık;
136. Sonra diğerlerini helâk ettik.[4]

---

1 İshak aleyhisselâm Hz. İbrâhim'in ikinci oğludur; İsmâil'in annesi Hacer, İshak'ın annesi Sâre'dir.

2 Baal, eski Yakındoğu topluluklarının çoğunda bir put ismi olarak kullanılıyordu. İlyâs aleyhisselâm, Baal inancını ortadan kaldırarak hak dini hâkim kılmak için mücadele vermiştir. Konumuz olan âyetlerle İlyâs'ın bu mücadelesine değiniliyor. Burada İlyâs'ın Baal inancına karşı çıkmasından söz edilmesinin asıl amacı, geçmişteki bütün peygamberlerin tevhid inancını yerleştirmek ve devam ettirmek için çalıştıklarını ve bu sayede isimlerinin ebedileştirildiğini hatırlatmaktır.

3 Yahudi ve hıristiyan kültüründe İlyâs'ın ölmediği, bedeni ve ruhuyla semaya yükseltildiği kabul edilmektedir. İlyâs'ın halen hayatta olduğuna dair Kur'an'da ve hadislerde bilgi yoktur. İsrâiliyat türü rivayetlerde bu yönde açıklamalar bulunmakla birlikte âlimlerin çoğu İlyâs'ın öldüğü kanaatindedirler.

4 Lût aleyhisselâm, Hz. İbrâhim'in yeğeni olup Ölüdeniz kıyısındaki Sodom ve Gomorre'de (Ammûre) peygamber olarak görevlendirilmiştir. Halkı, onun uya-

137-138. Siz de sabah akşam onların yurtlarından gelip geçmektesiniz. (Bunları görüp de) aklınızla değerlendirmiyor musunuz?[1]
139. Kuşkusuz Yûnus da elçilerimizdendi.
140. Vaktiyle o, yüklü bir tekneyle ülkesinden kaçmıştı.
141. Kur'aya girdi ve kaybedenlerden oldu.
142. Kendisini balık (balina) ağzına aldı. Doğrusu o (bundan önce) kınanacak bir iş yapmıştı.
143-144. Eğer o, Allah'ın şanını yüceltenlerden olmasaydı kıyamete kadar balığın karnında kalacaktı.
145. Sağlığı bozulmuş olarak onun ıssız bir kıyıya bırakılmasını sağladık;
146. Üstüne (gölge yapması için) kabak türünden bir bitki bitirdik.
147. Bir defa daha onu yüz bin ya da daha fazla kişiye elçi olarak gönderdik.
148. Bu defa onlar iman ettiler, biz de kendilerini belirli bir vakte kadar nimetlerimizle yaşattık.[2]
149. Şimdi onlardan şunu cevaplamalarını iste: Kız çocukları rabbinin de erkek çocukları mı onların!
150. Yoksa biz, gözlerinin önünde melekleri dişi olarak mı yarattık?
151-152. İyi bilin ki onlar, sırf kendi uydurmaları olarak, "Allah çocuk sahibi oldu!" diyorlar. Onlar katıksız yalancıdırlar.
153. Allah, kızları oğlanlara tercih mi etmiş!
154. Ne oluyor size? Nasıl yargıda bulunuyorsunuz?
155. Hiç düşünmüyor musunuz?
156. Yoksa açık bir kanıtınız mı var?

---

rılarına rağmen sapkın inanç ve yaşayışlarından vazgeçmeyince büyük bir felâketle yok edilmişlerdir.

1 Lût'un ülkesi Araplar'ın kuzeye doğru ticaret yolculuğu yaptıkları güzergâhta olduğu için bu kavme ait kalıntıları görmeleri ve bunlardan ibret almaları gerektiğine işaret edilmektedir (bk. Hicr 15/78).

2 Tefsirlerde verilen bilgiye göre Yûnus aleyhisselâm, kavmini uzun süre putperestlikten vazgeçirmeye çağırmışsa da bunda başarılı olamayınca artık onların ıslah olmayacağını düşünüp kızgınlıkla ülkesini terketmiş ve bu sabırsızlığı sebebiyle cezalandırılmıştır (bk. Enbiyâ 21/87-88). Taberî, 143. âyete dayanarak Yûnus'un, bu musibet başına gelmezden önce Allah'a karşı kulluk görevlerini titizlikle uygulamış olması sayesinde balık vasıtasıyla kurtarıldığını belirtir (XXIII, 99). Buna göre onun, kötü olarak nitelediği ve pişman olduğu davranışı (Enbiyâ 21/87), bir anlık gaflet ve öfkeden kaynaklanmış, çektikleriyle de bedelini ödemiştir. "...balığın karnında kalırdı" ifadesi, "...olsaydı ...olurdu" şeklinde bir varsayıma dayanıyor; yani o, iyi bir kul olmasaydı balık kendisini yutacak, orada ölecek ve tekrar dirilmesi kıyamete kalacaktı.

157. Eğer gerçekten doğru sözlü iseniz belgenizi getirin.[1]
158. Onlar Allah ile görülmez varlık türleri arasında da bir soy birliği yakıştırdılar. Oysa bu varlıklar iyi biliyorlar ki kendileri de mutlaka hesap yerine götürüleceklerdir.
159. Allah, o inkârcıların isnat ettikleri niteliklerden münezzehtir.
160. Allah'ın samimi kulları başkadır (onlar gibi davranmazlar).[2]
161-162. Siz ve taptıklarınız; hiçbiriniz onu (samimi kulu) Allah'a inancı hususunda saptıramazsınız.
163. Ancak cehennemi boylayacak olan başka.
164. (Putperestlerce Allah'ın kızları sayılan melekler şöyle derler:) "Bizim her birimizin mutlaka belli bir yeri vardır.
165. Biz mutlaka (o yerlerde) saf tutarız.
166. "Ve biz, kuşkusuz Allah'ı tesbih ederiz."[3]
167. O putperestler hep şöyle derlerdi:
168. "Elimizde öncekilerden gelmiş bir kitap bulunsaydı;
169. Elbet biz de Allah'ın hâlis kulları olurduk."
170. Ama şimdi bu kitabı (Kur'an) inkâr ediyorlar! Yakında her şeyi öğrenecekler!
171. Andolsun ki elçi olarak gönderdiğimiz kullarımıza geçmişte söz vermiştik:
172. Zafere mutlaka onlar ulaşacaklar.
173. Galip gelenler kesinlikle bizim ordumuz olacak.
174. (Ey resulüm!) Şimdi sen bir süre için o inkârcıları kendi hallerine bırak.
175. Hallerini gör onların; ileride kendileri de görecekler!
176. Azabımızın çabuklaştırılmasını mı istiyorlar?
177. İstedikleri başlarına geldiğinde (önceden) uyarılmış olanların sabahı çok kötü olacaktır!
178. Evet, sen bir süre için onları kendi hallerine bırak.

---

1 Sûrenin sonuç kısmı diyebileceğimiz bu bölümde putperestlerin Allah'a çocuk isnat etmelerine, melekleri Allah'ın kızları kabul etmelerine, dolaylı olarak kızları küçümsemelerine eleştiriler yöneltilmektedir.

2 Müfessirlerin çoğu, "görülmez varlıklar" diye çevirdiğimiz 158. âyetteki "cinne" kelimesiyle meleklerin kastedildiğini, gözle görülemez oldukları için meleklerin böyle anıldığını belirtirler; tefsirlerde bu kelimenin bütün gayrı cismanî yaratılmışları kapsadığı da söylenmektedir.

3 Sûrenin başında Allah'ın huzurunda O'na ibadet etmek ve buyruklarını almak üzere sıra sıra dizilen meleklerden söz edilmişti. Burada aynı şey meleklerin ağzından ifade edilmektedir. Amaç, putperestlerin, önceki âyetlerde söz konusu edilen melek telakkisinin yanlışlığını, meleklerle Allah arasında bir nesep ilişkisi değil rab-kul ilişkisi bulunduğunu ortaya koymaktır.

179. Ve hallerini gör; ileride kendileri de görecekler!
180. Mutlak izzet sahibi olan rabbin, onların yakıştırdığı nitelemelerden münezzehtir.
181. Bütün peygamberlere selâm olsun!
182. Ve âlemlerin rabbi olan Allah'a hamdolsun.[1]

38. SÂD SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 38, âyet sayısı 88'dir. Sûrenin adı 1. âyette geçmektedir. Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkâr iddialarının reddi, çoktanrıcı inançların kısa eleştirisi, bazı eski peygamberlerin hayatlarından kesitler ve onların yolundan gidenlerin âhiretteki mutlu hayatları, yoldan çıkanların kötü âkıbetleri, Hz. Âdem'in yaratılışı ve İblîs'in isyanı sûrenin başlıca konularıdır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1-2. Sâd. Öğüt ve uyarı dolu Kur'an'a andolsun ki inkâr edenler, bu uyarıya kulak verecekleri yerde, gurura kapılmış ve muhalefete düşmüşlerdir.
3. Onlardan önce nice nesilleri helâk ettik; o sırada feryat ettiler ama artık zaman kurtulma zamanı değildi.
4. Şimdi bunlar da kendilerine aralarından bir uyarıcı gelmesine şaşıyorlar ve bu inkârcılar şöyle diyorlar: "Bu adam bir sihirbazdır, tam bir yalancıdır.
5. Tanrıları tek tanrıya mı indiriyor? Bu gerçekten şaşılacak bir şey!"
6. Onların ileri gelenleri harekete geçip şöyle dediler: "Yolunuzda yürüyün! Tanrılarınıza bağlılıkta direnin! İşte (sizden) istenen budur.
7. Bildiğimiz son dinde böyle bir şeyi işitmedik; bu uydurmadan başka bir şey değil.
8. İlâhî uyarı içimizden ona mı indirildi şimdi!" İşin doğrusu onlar benim uyarım karşısında kuşku içindedirler. Hayır, azabımı henüz tatmadılar![2]

---

1 Son üç âyet, Allah'ı takdis ve tenzih ederek övgüyle anmanın ve peygamberleri yâdetmenin en güzel ifadeleri olduğu için, özellikle Kur'an'dan bir parça okunduktan ve dua edildikten sonra bu üç âyetin okunması müslümanlar arasında gelenek halini almıştır.

2 Mekke'nin ileri gelen müşriklerinin 4-8. âyetlerdeki sözleri, tehditlerine rağmen davasından vazgeçmeyeceğini söyleyen Resûlullah'a tepkilerini ve bâtıl inançlarındaki kararlılıklarını dile getirmektedir.

9. Yoksa senin aziz ve lutufkâr rabbinin rahmet hazineleri onların elinde midir?[1]
10. Ya da göklerle yerin ve ikisi arasında bulunanların hükümranlığı onlarda mı? Öyleyse çareler bulup göklere yükselseler ya!
11. Onlar, çeşitli bölüklerden oluşmuş, bu durumda şimdiden yenilmeye mahkûm bir kalabalıktır.
12-13. Bunlardan önce Nûh kavmi, Âd kavmi, kazıklı Firavun, Semûd kavmi, Lût kavmi ve Eyke halkı, bütün bu topluluklar ısrarla gerçeği yalanlamışlardı.
14. Hepsi de elçileri yalancılıkla suçladılar, bu yüzden de kendilerini cezalandırmam hak oldu.[2]
15. Bunlar da şimdi, bir daha geri dönüşe imkân bırakmayacak olan korkunç bir sesi, yalnızca bunu beklemektedirler.
16. Onlar, (alaycı bir tavırla), "Rabbimiz! Hesap gününden önce payımıza düşen azabı hemen şimdi ver!" dediler.
17. Sen, onların söylediklerine sabret; güçlü kulumuz Dâvûd'u hatırla! Yönü hep Allah'a dönüktü.
18-19. Her sabah ve her akşam Allah'ın yüceliğini dile getirirken dağları ve çevresinde toplanmışken kuşları Dâvûd'a eşlik ettirdik. Hepsi de Allah'a yönelmişlerdi.
20. Onun hükümdarlığını güçlendirmiş, kendisine hikmet ve anlaşmazlıkları bitiren konuşma yeteneği vermiştik.
21-22. Davacıların hikâyesi sana ulaştı mı? Bu adamlar mâbedin duvarına tırmanıp Dâvûd'un yanına girmişlerdi. Dâvûd onları görünce telâşlanmıştı. "Korkma" dediler, "Birimizin diğerini haksızlık etmekle suçladığı iki davacıyız biz. Aramızda âdil bir hüküm ver; doğruluktan sapma, bize de doğru yolu göster."
23. "Şu adam benim kardeşim. Onun doksan dokuz koyunu, benim ise bir tek koyunum var. Buna rağmen 'Onu da bana ver' dedi ve bu tartışmada bana baskın çıktı."[3]

---

1 "İlâhî uyarı içimizden ona mı indirildi şimdi!" diyerek Resûlullah'ı aşağılamaya kalkışan putperestlere cevap verilmektedir.

2 12. âyetteki zü'l-evtâd, sözlük anlamıyla "kazıkların sahibi, kazıklı" demektir. Tefsirlerde yapılan farklı açıklamalar, sonuçta zü'l-evtâd deyiminin, Firavun'un sahip olduğu büyük gücü, iktidar ve statüyü ifade ettiği noktasında birleşmektedir.

3 Aslında iki melek olup Allah tarafından Dâvûd'u sınamak için gönderilen davacıların, Dâvûd'u, "Doğruluktan sapma" diyerek uyardıklarının özellikle zikredilmesi, yargıdan temel beklentinin tarafsızlık olduğuna dikkat çekme anlamını düşündürmekte; bunlar aslında melek oldukları için söz konusu uyarının bir eğitim amacı taşıdığı anlaşılmaktadır.

24. Dâvûd şöyle dedi: "Senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle doğrusu sana karşı haksızlık etmiştir. Zaten aralarında ortaklık ilişkileri bulunanların çoğu birbirine haksızlık ederler; yalnız iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapmakta olanlar böyle değildir; ama onlar da o kadar az ki!" Dâvûd kendisini (böyle bir temsil ile) sınadığımızı düşündü. Bunun üzerine rabbinden kendisini bağışlamasını dileyerek secdeye kapandı ve bütünüyle O'na yöneldi.
25. Sonra bu tutumundan dolayı onu bağışladık. Kuşkusuz yanımızda onun yüksek bir makamı, güzel bir geleceği vardır.[1]
26. "Ey Dâvûd! Biz seni yeryüzünde halife yaptık; onun için insanlar arasında adaletle hükmet; nefsin isteklerine uyma, sonra seni Allah yolundan saptırır. Kuşkusuz, Allah yolundan sapanlara, hesap verme gününü unutmaları yüzünden çok ağır bir azap vardır."
27. Göğü, yeri ve ikisi arasındakileri boş yere yaratmadık. Bu, inkâr edenlerin zannıdır. Cehennem ateşinden vay o inkârcıların başına geleceklere!
28. Yoksa iman edip dünya ve âhirete yararlı işler yapanları yeryüzünde fesat çıkaranlarla bir mi tutacaktık? Yahut günah işlemekten sakınanları günaha batanlar gibi mi sayacaktık?
29. Bu bir mübarek kitaptır ki onu sana, insanlar âyetleri üzerinde iyice düşünsünler, akıl iz'an sahipleri ondan dersler, öğütler alsınlar diye indirdik.
30. Biz Dâvûd'a Süleyman'ı armağan ettik. O ne iyi kuldu! Yönü hep Allah'a dönüktü.
31-32. Bir gün akşama doğru alımlı, soylu koşu atları önüne getirildiğinde, "Ben malı (atları), rabbimi hatırlattığı için sevdim" dedi. Derken (güneş batınca) onlar karanlığın perdesiyle gizlendi.[2]

---

1 Tefsirlerde Dâvûd'un sınanmasının ve bundan telâşlanarak bağışlanmayı dilemesinin sebebiyle ilgili olarak, İslâm'ın peygamberlik öğretisiyle uyuşmayan İsrâiliyat türü bazı rivayetler aktarılmaktadır. Aslı yahudi kutsal kitabına dayanan (II. Samuel, 11/1-27-12/1-10) bir iddiaya göre güya Dâvûd, çok beğendiği bir kadını elde etmek için kocasını öldürtmeyi planlamış; adam savaşta ölünce Dâvûd da karısıyla evlenmişti. İşte Dâvûd, muhtemelen bu olaydan dolayı Allah tarafından sınandığını düşünerek yaptıklarından pişmanlığını dile getirip tövbe etmiştir. Bu tür rivayetler, İslâmiyet'teki peygamber telakkisiyle bağdaşmamaktadır. Bu âyette bağışlanan şeyin ne olduğu açıklanmıyor. Anlatılan temsilî olay da ağır bir günaha değil, beşerin doymazlığına işaret etmektedir. Hz. Dâvûd'un bağışlanma dileği, muhtemelen bu duygunun sebep olduğu veya olabileceği ve kendisine yakışmayan hatalarla ilgilidir.

2 Son cümle "Atlar koşarak gözden kayboldu" şeklinde de anlamaya müsaittir.

33. (Daha sonra) "Onları bana geri getirin" dedi; bacaklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başladı.[1]
34. Andolsun biz Süleyman'ı bir sınavdan geçirmiş, tahtının üstüne bir ceset koymuştuk; sonra o bize yöneldi;
35-38. "Rabbim" dedi, "Beni bağışla; benden sonra hiç kimsenin ulaşamayacağı bir hükümranlık ver bana. Lutfu sınırsız olan yalnız sensin." Bunun üzerine, emriyle dilediği yöne doğru tatlı tatlı esen rüzgârı, bina kuran ve dalgıçlık yapan bütün şeytanları ve zincirlerle bağlanmış diğer yaratıkları onun buyruğuna verdik.
39. "Bu bizim bağışımızdır; hiçbir hesap kaygısı taşımadan ister başkalarına ver ister elinde tut" (dedik).
40. Kuşkusuz onun katımızda yüksek bir yakınlık derecesi ve güzel bir geleceği vardır.[2]
41. Kulumuz Eyyûb'u da an. O, rabbine, "Şeytan bana sıkıntı ve acı vermektedir" diye seslenmişti.
42. "Ayağını yere vur (dedik), işte yıkanılacak ve içilecek serin bir su!"
43. Tarafımızdan bir rahmet ve akıl iz'an sahipleri için de anılacak bir örnek olmak üzere ona aile efradını, ayrıca bunlarla birlikte bir mislini daha bağışladık.
44. (Bir yemini vardı.) "Eline bir demet bitki sapı alıp onunla vur ve böylece yeminini yerine getirmiş ol" (dedik). Gerçekten biz onu sıkıntılara dayanıklı bulduk. O ne güzel bir kuldu! Yönü hep Allah'a dönüktü.[3]
45. Güçlü ve basîretli kullarımız İbrâhim, İshak ve Ya'kūb'u da an.

---

1 Tefsirlerde 31-33. âyetlere, Süleyman'ın, Allah'ı unutacak kadar kendisini mal sevgisine kaptırdığını, sonra da çok sayıda atı itlâf ederek kendi hatasının bedelini mâsum hayvanlara ödettiğini ileri süren bir mâna da verilmektedir. Ancak böyle bir davranış peygambere yaraşır görünmemektedir.

2 Süleyman'ın sınavdan geçirilmesi, tahtının üstüne ceset konulması, Allah'tan bağışlanmasını dilemesine sebep olan hatası ile ilgili olarak tefsirlerde doğruluğu şüpheli bazı rivayetler ve hikâyeler bulunmaktadır.
Bize göre bu âyetlerde değinilen olayın mahiyetinden ziyade Kur'an'ın vermek istediği mesaj önemlidir. O mesaj da şudur: Hz. Süleyman gibi Allah'ın, "O ne iyi kuldu" diye övdüğü (30. âyet) bir peygamber ve hükümdar bile sıkıntılarla, hatalarla imtihan edilmiştir. Dünyadaki gücü ve mânevî mertebesi ne olursa olsun her insan Allah'ın affına ve keremine muhtaçtır. Burada şu hususlara da işaret vardır: 1. İnsanın gönlü Allah ile birlikte olduğu, sorumluluğunu hissettiği sürece mal sevgisi kötü değildir. 2. Bir kimsenin, yeryüzünde iyilik ve adaleti hâkim kılmak niyetiyle siyasî güç ve iktidar istemesinde sakınca yoktur.

3 Hz. Eyyûb'un sabrı Peygamber efendimize ve ümmetine örnek gösterilmektedir. Allah'tan bir imtihan olarak Eyyûb çocuklarını ve servetini kaybetmiş, ağır bir hastalığa tutulmuştu. Nihayet sabrıyla imtihanı başarınca Allah da onun

46. Âhiret yurdunu hatırda tutmadaki samimiyetleri sayesinde onları günahlardan arındırdık.
47. Doğrusu onlar bizim katımızda gerçekten seçkin kılınmış, hayırlı kimseler arasındadırlar.
48. İsmâil'i, Elyesa'ı ve Zülkifl'i de an. Hepsi de iyi kimselerdir.[1]
49-50. Bu bir hatırlatmadır. Kuşkusuz Allah'a itaatsizlikten sakınanlara çok güzel bir gelecek, kapıları kendilerine ardına kadar açılacak adn cennetleri vardır.
51. Orada yerlerine kurularak çeşit çeşit meyve ve içecek isteyebilecekler.
52. Yanlarında eşlerinden başkasına bakmayan yaşıt dilberler olacak.
53. İşte bunlar, hesap günü için size vaad edilenlerdir.
54. Kuşkusuz bu, bitmek tükenmek bilmeyen nimetimizdir.
55-56. Bu böyledir. Öte yandan azgınlara da çok kötü bir gelecek, cehennem vardır; orayı boylayacaklar. Ne kötü bir yer orası!
57. Bu böyledir, çünkü, bir kaynar, bir de dondurucu su! Tatsınlar onu!
58. Bunun benzeri daha başka nice azap türleri!
59. (İnkârcı önderlere), "İşte şunlar da sizinle beraber cehenneme girecek olanlardır" (denince), "Rahat yüzü görmesin onlar! Onlar ateşe gireceklerdir" (derler).
60. Diğerleri, "Hayır, asıl rahat yüzü görmemesi gereken sizlersiniz; bizi bu duruma siz sürüklediniz. Ne kötü bir yer burası!" derler.
61. "Ey rabbimiz!" diyecekler, "Bizi bu duruma sürükleyenlerin ateşte çekecekleri azabı bir kat daha arttır!"
62. Ve soracaklar: "Nasıl oluyor da vaktiyle kendilerini kötülerden saydığımız adamları şimdi burada göremiyoruz!
63. Onları küçümseyip alaya almakla yanlış mı yapmışız, yoksa (buradalar da) gözden mi kaçırdık?"

---

hastalığını iyileştirdiği gibi kaybettiklerinin yerine iki mislini vermişti. Bundan sonra da o uzun yıllar huzur içinde yaşamıştır.
Rivayete göre Eyyûb'un hastalığı süresince eşi ona hizmette kusur etmemişti. Fakat bir defasında üzüntüsü yüzünden Eyyûb'u günah ve isyana sevkedecek sözler söylemiş, buna canı sıkılan Eyyûb da iyileştiği zaman ona yüz sopa vurarak cezalandıracağına yemin etmişti. 44. âyette Allah Teâlâ, Eyyûb'a yeminini sembolik bir şekilde yerine getirme yolunu göstermiştir. Âyet, dinde kocanın karısını dövmesine hoş bakılmadığına da işaret etmektedir.

1 Putperestlerin İslâm davetini inatla reddetmeleri ve küstahça davranışları karşısında, 45-48. âyetlerde Resûlullah'a geçmiş peygamberlerin ve sâlih kulların güçlü iradeleri, basîretli tutumları hatırlatılmaktadır. Onlar, dünyada sıkıntı çekseler bile âhiret yurdunu asla unutmamışlar, Allah da kendilerini günahlardan arındırmış; bu sayede onlar Allah katında seçkinlerden ve iyilerden olmuşlardır.

64. İşte bu, yani cehennem ehlinin birbiriyle çekişmesi olayı bir hakikattir.[1]
65. De ki: "Ben sadece bir uyarıcıyım. Karşı konulmaz güç sahibi tek Allah'tan başka tanrı yoktur.
66. O, göklerin, yerin ve ikisi arasındaki her şeyin rabbidir, daima galiptir, çok bağışlayıcıdır."
67. De ki: "Bu (vahiy ile gelen) çok önemli bir bilgidir.
68. Siz ise ona sırt çeviriyorsunuz.
69. "Yüce topluluk, kendi aralarında tartışırlarken onlarla bulunup bilgi edinmiş değilim.
70. Bana, yalnızca apaçık bir uyarıcılık görevi yüklendiğim için vahiy gelmektedir."[2]
71. Hani rabbin meleklere demişti ki: "Ben çamurdan bir insan yaratacağım.
72. Ona tam şeklini verip ruhumdan da üflediğim vakit hemen onun için secdeye kapanın."
73. Bunun üzerine meleklerin hepsi secde ettiler.
74. Yalnız İblîs hariç; o, kibir duygusuna kapılıp kâfirlerden oldu.
75. Allah, "Ey İblîs" dedi, "Kendi ellerimle yarattığım şu varlığın önünde secde etmekten seni alıkoyan nedir? Büyüklük mü taslıyorsun yoksa ulularidan mısın?"
76. İblîs, "Ben ondan daha üstünüm. Çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın" diye cevap verdi.
77. Allah, "O halde çık oradan!" dedi; "Artık kovuldun!

---

1 İnkârcıların "kötülerden saydığı adamlar", onların bâtıl inançlarını reddeden, bu sebeple de onlar tarafından değersiz sayılan, fakat Allah katında değerli oldukları ortaya çıkan müminlerdir.

2 67. âyetteki "çok önemli bilgi"nin ne olduğu konusunda üç farklı yorum vardır: a) Allah'ın birliğine ve Hz. Muhammed'in Allah tarafından görevlendirilmiş bir elçisi olduğuna dair bilgiler; b) Bir önceki bölümde (49-64. âyetlerde) özetlenen âhiretle ilgili bilgiler; c) İnsanlara aydınlatıcı haberler, bilgiler aktaran Kur'an. Bunların hepsinin kastedilmiş olması da mümkündür.

69. âyetteki "yüce topluluk" tabiriyle melekler âleminin kastedildiği, meleklerin tartıştıkları konunun da Bakara sûresinde (2/30-33) anlatılan Hz. Âdem'in ve insan türünün yaratılması hadisesi olduğu ifade edilir. Bu bilgilere göre Hz. Muhammed'in peygamberliğini reddeden putperestlere karşı şöyle bir delil ortaya konmaktadır: O yüce topluluk yani melekler insanın yaratılması konusunda aykırı kanaatler ileri sürmüşler, böylece bir tartışmaya girişmişler; Hz. Muhammed de bu olayı anlatmıştır. Melekler tartışırlarken o yanlarında olmadığına göre kendisine bu bilgi ancak vahiy yoluyla gelmiş olabilir; şu halde o hak peygamberdir.

78. Kıyamet gününe kadar rahmetimden uzak kalacaksın!"
79. "Rabbim! Öyleyse insanların yeniden diriltileceği güne kadar bana mühlet ver" dedi.
80-81. Allah, "Mâlum vakte kadar mühlet verilmiş olanlar arasındasın" buyurdu.
82-83. İblîs, "Senin kudretine andolsun ki rabbim, samimi kulların hariç, insanların topunu kesinlikle yoldan çıkaracağım" dedi.
84. Allah buyurdu: "O zaman gerçek -ki ben hep gerçeği söylerim- şudur:
85. Kesinlikle ben cehennemi, sen ve bütün sana uyanlarla dolduracağım!"
86. (Resulüm!) De ki: "Sizden görevimle ilgili bir karşılık istemiyorum; ben, olduğundan başka türlü görünenlerden de değilim.
87. Bu (Kur'an) ise bütün âlemlere kesinlikle bir öğüt ve uyarıdır.
88. Ve onun bildirdiklerinin gerçekliğini bir zaman sonra öğreneceksiniz.[1]

39. ZÜMER SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 59, âyet sayısı 75'tir. "Gruplar, topluluklar" anlamındaki zümer ismi 71 ve 73. âyetlerde geçmektedir. Temel konusu Allah ve âhiret inancıdır. Bu çerçevede Allah'ın birliği ve eşsizliği, bu şekilde inanan ve yaşayanların ulaşacağı âhiret nimetleri ve inkârcıların karşılaşacağı uhrevî azapla ilgili tasvirler, bilgiler, uyarılar yer almaktadır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Kitabın indirilişi, azîz ve hakîm olan Allah'ın katındandır.
2. Biz bu kitabı sana gerçeğin bilgisi olarak indirdik; öyleyse içten bir inanç ve bağlılık göstererek sadece Allah'a ibadet et.
3. Bilinmeli ki halis dindarlık yalnız Allah için olanıdır. Allah'tan başka şeyleri kendilerine koruyucu kabul edenler, -ki sadece bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye onlara tapıyoruz" diyorlar- ayrılığa düştükleri ko-

1 87. âyetteki "bütün âlemlere" kaydı, Kur'an mesajının ve Hz. Muhammed'in peygamberliğinin evrenselliğini gösteren açık bir delildir.
88. âyet metnindeki nebe' kelimesi, "realiteye uygun bildirim" (haber) anlamına geldiği için meâlde "bildirdiklerinin gerçekliği" şeklinde karşılanmıştır.

nularda Allah onların arasında hükmünü verecektir. Yalancı ve inkâra saplanmış kimseyi Allah kesinlikle doğru yola yöneltmez.[1]

4. Eğer Allah (iddia ettikleri gibi) bir evlât sahibi olmak isteseydi elbette yarattıklarından dilediğini seçerdi. Ama O'nun böyle bir durumla ilgisi yoktur; O bir tek Allah'tır, mutlak otorite sahibidir.

5. O, gökleri ve yeri hikmet ve fayda esasına göre yarattı; sürekli olarak geceyi gündüzün, gündüzü gecenin üstüne sarmaktadır; güneşi ve ayı da yasalarına boyun eğdirmiştir. Her biri belirlenmiş bir süreye kadar akıp gitmektedir. Unutmayın ki Allah çok güçlüdür, çok bağışlayıcıdır.[2]

6. O sizi bir tek nefisten yaratmış, sonra ondan eşini de var etmiştir; hayvanlardan da sizin için sekiz eş lutfetti. Sizi annelerinizin karnında üç karanlık içinde türlü yaratılış safhalarından geçirerek yaratmaktadır. İşte bu yaratıcı, rabbiniz Allah'tır. Hükümranlık O'nundur; O'dan başka tanrı yoktur. Buna rağmen nasıl olup da hakikatten uzaklaşabiliyorsunuz?[3]

7. Eğer inkâr ederseniz bilesiniz ki Allah'ın size ihtiyacı yoktur; ama O, kullarının nankörlüğüne razı olmaz, şükrederseniz bu tutumunuzdan hoşnut olur. Hiç kimse başkasının günah yükünü yüklenmez; so-

---

1 Hâlis dindarlık deyimi, her türlü şirkten, münafıklık ve riyâdan uzak olarak yalnız Allah'a inanıp O'na kulluk etmeyi, dinî yaşayışında yalnız O'nun rızâsını gözetmeyi ifade eder.

"Sadece bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye onlara tapıyoruz" anlamındaki cümle, Câhiliye putperestlerinin, Allah'ın varlığına ve yaratıcı gücüne inanmakla birlikte, putları aracı tanrılar kabul edip kendilerine şefaat edeceklerine inandıkları için onlara taptıklarını gösterir ki, bu da Allah'ın istediği halis dindarlığa aykırı olduğu için açıkça reddedilmiştir.

2 "Hikmet ve fayda esasına göre" diye çevirdiğimiz "bi'l-hakkı" deyimi, yaratma ve yönetmenin temelindeki ilâhî hikmete, yani eksiksiz kusursuz bilgiye ve yarara işaret eder.

3 Üç karanlık tabiri, annenin karın duvarı, rahim duvarı ve cenini kuşatan zar (amnion zarı) içindeki karanlık tabakalar olarak açıklanmıştır. Bu tabakaları, rahim içinde birbirini kuşatan üç zarın teşkil ettiği tabakalar olarak anlamak da mümkündür. Bunların ilki, cenini koruyan, içi sıvı dolu amnion zarı, ikincisi amnionu dıştan kuşatan ve daha çok ceninin besin ve oksijen almasını sağlayan korion zarıdır. Rahim içini astar gibi kaplayan ve hamileliğin sonuna doğru gittikçe kalınlaşan üçüncü zar, üzerindeki kan damarlarıyla çocuk için besin deposudur. "Türlü yaratılış safhalarından geçme" ifadesiyle, Hac (22/5) ve Mü'minûn (23/12-14) sûrelerinde değinilen nutfe, alaka ve mudga safhalarının ve bundan sonraki gelişmelerin kastedildiği anlaşılmaktadır (nefis terimi için bk. Nisâ/4/1; Kur'an Yolu, bu âyetin tefsiri).

nunda dönüşünüz rabbinize olacak, ardından O, neler yapıp ettiğinizi size bildirecektir. O, kalplerin derinliklerini bilmektedir.

8. İnsanın başına bir sıkıntı geldi mi rabbine yönelip O'na yalvarır; sonra rabbi ona katından bir nimet verince, daha önce yalvardığını unutarak yolundan saptırmak için Allah'a eşler koşmaya kalkar. De ki ona: "İnkârcı tutumunla biraz eğlenedur bakalım! Gerçek şu ki sen ateşi boylayacaklardan birisin![1]

9. (Bu adam mı,) yoksa âhiret kaygısıyla ve rabbinin rahmetine nâil olma ümidiyle gece vakitlerinde secde ederek, ayakta durarak kendini ibadete veren kişi mi (daha iyi)?" De ki: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu!" Doğrusu ancak akıl iz'an sahipleri bunu anlar.[2]

10. De ki (Allah şöyle buyuruyor): "Ey inanan kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Bu dünyada iyilik yapanlar iyilik bulacaklardır. Allah'ın arzı geniştir. Sabredenlere mükâfatları hesapsız verilecektir."[3]

11. De ki: "Kuşkusuz ben, kendisine içten bir inanç ve bağlılık göstererek Allah'a ibadet etmekle yükümlü kılındım.

12. Ve bana müslümanların ilki olmam emredildi."

13. De ki: "Eğer rabbime isyan edersem, dehşetli bir günün azabına uğrayacağımdan korkarım."

14. (O putperestlere) de ki: "Ben, kendisine içten bir inanç ve bağlılık göstererek yalnız Allah'a ibadet ederim."[4]

15. "Artık siz de O'nun dışında dilediğinize tapın bakalım!" Ve ekle: "Kesin olan şu ki, asıl kaybedenler, kıyamet gününde hem kendilerini hem de yakınlarını ziyan edecek olanlardır. Bilesiniz ki kesin hüsran işte budur!"[5]

---

1 Buradaki "insan"la öncelikle Kur'an'ın muhatapları arasındaki inkârcı kişilerin kastedildiği âyetin devamından anlaşılmaktadır.

2 Bu bağlamda "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu!" ifadesindeki "bilme"den maksat, Allah'ı bilip tanıma (mârifetullah), bu irfan sayesinde yalnız yaratana kul olma bilincidir. Bu cümle, daha genel olarak, her konuda doğru bilginin Allah katında mutlak bir değer olduğuna da işaret etmektedir.

3 Âyette iyi bir müslüman olmanın şartları, doğru inançtan ibadetlere ve güzel ahlâka kadar bütün İslâmî yükümlülükleri kapsayan şu dört kelimeyle özetlenmiştir: İman, takva, iyilik, sabır.
"Allah'ın arzı geniştir" cümlesi, "Bulunduğunuz yerde inancınıza göre yaşamakta zorlanırsanız başka yere göçme imkânı da bulunabilir" şeklinde yorumlanmıştır.

4 10. âyetteki görevler 11-14. âyetlerde başka ifadelerle dile getirilerek, Hz. Peygamber'den, kendisini kanunlar üstü görmemesi, dolayısıyla ümmetine tebliğ ettiği buyruklara öncelikle kendisinin uyması istenmiştir.

5 Âyetteki "Artık siz de O'nun dışında dilediğinize tapın bakalım!" cümlesi, muhatapların uğrayacağı acı âkıbetle ilgili bir uyarıdır.

16. Onların üstünde kat kat ateş olacak, altlarında da (böyle) katlar bulunacak. Allah kullarını bununla korkutup uyarıyor. Ey kullarım! Bana karşı gelmekten sakının![1]

17-18. Sahte tanrılara kulluk etmekten kaçınan, yüzünü ve özünü Allah'a çevirenlere müjdeler olsun. Söylenenleri dinleyip de en güzeline uyan kullarımı müjdele! İşte Allah'ın doğru yolu buldurduğu kimseler onlardır, asıl akıl iz'an sahipleri de onlardır.[2]

19. Hakkında azap hükmü kesinleşmiş kimseyi, sonuçta ateşi boylayacak olanı sen mi kurtaracaksın?

20. Öte yandan, rablerine karşı gelmekten sakınanlara gelince onların, altından ırmaklar akan, birbiri üzerine yapılmış odaları olacak. İşte Allah'ın vaadi! Allah sözünden dönmez.[3]

21. Görmedin mi Allah'ın gökten su indirip onu yerdeki kaynaklara akıttığını? Sonra onunla değişik renklerde ürünler bitirir, sonra bu bitkiler gelişip olgunlaşır; ardından onun sarardığını görürsün, sonunda Allah onu kırılıp ufalanmış hale getirir. Kuşkusuz bunda akıl iz'an sahipleri için bir ders vardır.

22. Allah kimin gönlünü İslâm'a açmışsa o, rabbinden gelen bir aydınlık içinde olmaz mı? Allah'ı anma konusunda kalpleri katılaşmış olanlara ise çok yazık! Onlar apaçık bir sapkınlık içindedirler.

23. Allah, kendi içinde uyumlu, gerçekleri tekrar tekrar dile getiren bir kitap olarak sözlerin en güzelini indirdi. Rablerinden korkanların onun etkisiyle tüyleri ürperir, sonra yine Allah'ı anmaya yönelerek bedenleri ve kalpleri huzura kavuşur. İşte bu kitap, Allah'ın bir rehberi olup dilediği kimseyi onunla doğruya yönlendirir; ama Allah kimi şaşırtırsa artık ona doğru yolu gösterecek yoktur.[4]

---

1 Tefsirlerde bu âyetin, cehennemde tabakalar bulunduğuna ve her tabakada ateş katmanlarının yer aldığına işaret ettiği; bir tabakada azap görenleri üstten kaplayan ateş kümelerinin, bir üst tabakadakilerin altlarına denk geldiği için âyette, "Onların üstünde kat kat ateş olacak, altlarında da (böyle) katlar bulunacak" buyurulduğu belirtilir (İbn Atıyye, IV, 525; İbn Âşûr, XXIII, 361-362).

2 "Sahte tanrılar" diye çevirdiğimiz 17. âyet metnindeki tâgut kelimesi insanlar tarafından tapılan bâtıl tanrıları; Allah Teâlâ'ya isyan edilmesine sebep olan, görünür ve görünmez varlıkları; insanlık tarihi boyunca hakkı bâtıl, bâtılı hak gösterme gayretlerini yansıtan, bütün küfür ve ilhad faaliyetlerini ifade eden bir terim olarak kullanılır.

3 16. âyette inkârcıların âhiretteki cezaları hakkında bilgi verilirken cehennemin katlarından söz edilmişti. Burada ise "rablerine karşı gelmekten sakınanlar" için kat kat cennet evleri, köşkleri hazırlandığı bildirilmektedir.

4 Âyet metnindeki mesânî, "ikili ikili" anlamına gelen mesnâ veya müsennâ kelimesinin çoğulu olup burada, "tekrar tekrar söylenen, okunan veya bildirilmesi

24. Kıyamet gününde o şiddetli azaba karşı kendini (çaresizlikten) yüzüyle korumaya çalışan kişi mi (daha kötü durumda, yoksa cennette bulunan mümin mi)? O gün zalimlere, "Vaktiyle kazandığınızı tadın şimdi!" denir.
25. Onlardan öncekiler de doğruyu yalan saymışlar; bunun üzerine tepelerine, nereden geldiğini anlamadıkları bir azap inmişti.
26. Böylece Allah onlara bu dünyada rezilliği tattırdı, âhiretteki azap ise daha büyük olacak. Keşke bilselerdi!
27. Muhakkak ki biz, düşünüp ders alsınlar diye insanlar için bu Kur'an'da her türlü örneği ortaya koyduk.
28. (Bunu) insanlar Allah'a karşı gelmekten korunsunlar diye Arap diliyle indirdiğimiz çelişkisiz Kur'an'da (yaptık).[1]
29. Allah şöyle bir örnek veriyor: Bir adam var ki onun birbiriyle ihtilâflı birçok ortak efendisi bulunmaktadır; bir adam da var ki bir tek kişiye bağlıdır. Şimdi bu iki adamın durumları eşit olabilir mi? Bütün övgüler Allah'a mahsustur; fakat çoğu bunu anlamamaktadır.[2]
30. Elbette sen öleceksin, onlar da ölecek.
31. Sonra da kıyamet gününde rabbinizin huzurunda davalaşacaksınız.
32. Allah hakkında asılsız inançlar uyduran ve gerçek kendisine ulaştığında onu yalan sayandan daha zalim kim vardır? Kâfirlerin yeri cehennemde değil mi?
33. Gerçeği getiren kişiye ve onu tasdik edene gelince, işte takvâ sahipleri onlardır.[3]

---

gerekeni sık sık dile getiren sözler" anlamında olmak üzere Kur'an hakkında kullanılmıştır.

1 Son ilâhî vahiyde Allah'ın kelâmı Arapça olarak tecelli etmiştir ve Kur'an'ın orijinal metni bu dildedir. Şartlar gereği Allah onun başka bir milletin diliyle inmesini murat etseydi orijinal metin de o dilde olurdu. Şu halde hiçbir çeviri Kur'an'ın kendisi değildir, sadece çeviriyi yapanın asıl metinden anladığı mânalardır.

2 Tevhid inancının mâkullüğü, sağlayacağı huzur ve güven duygusu, İslâm öncesi Arap toplumunun bir realitesiyle, köleliğe dair bir örnekle anlatılmaktadır. Buna göre bir insan, kendisi hakkında birbiriyle ihtilâf ve çekişme halinde olan birkaç efendisinin olmasını mı ister, yoksa sadece bir tek efendiye bağlı olmayı mı ister? Elbette ikincisini tercih eder. İşte çoktanrıcılığın her çeşidini reddedip bir olan Allah'a inanmak da böyledir; bu hem aklın gereğidir, hem de huzur ve mutluluk getirir. Yalnız Allah tanrılığa lâyıktır; bunun için bütün övgüler de O'na mahsustur.

3 "Gerçeği getiren" ile Cebrâil'in, "onu tasdik eden" ile Hz. Peygamber'in kastedildiği veya gerçeği getirenin Hz. Peygamber, onu tasdik edenin Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali gibi önde gelen bazı sahabîler olduğu yönünde görüşler varsa da burada

34. Rableri katında onlar için diledikleri her şey vardır; işte bu, güzel davrananların ödülüdür.
35. Çünkü Allah onların geçmişte yaptıkları en kötü şeyleri bile bağışlayıp silecek ve onları yaptıkları en güzel işlere göre ödüllendirecektir.
36. Allah kuluna kâfi değil mi? Öyleyken onlar kalkmış seni O'ndan başkalarıyla korkutuyorlar. Allah kimi şaşırtırsa artık ona doğru yolu gösterecek yoktur.[1]
37. Kimi de Allah doğru yola yöneltirse onu şaşırtabilecek bir güç yoktur. Allah, kötülerin hakkından gelen mutlak güç sahibi değil midir?
38. Gerçek şu ki onlara, "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye soracak olsan, tereddüt etmeden "Allah" derler. De ki: "O halde söyler misiniz, Allah'ı bırakıp da taptığınız şu şeyler, Allah bana bir zarar vermek istese, O'nun vereceği zararı önleyebilirler mi? Yahut O bana bir rahmet dilese, onun rahmetini durdurabilirler mi?" De ki: "Allah bana yeter! Hakkıyla tevekkül edenler yalnız O'na güvenip dayanırlar."[2]
39-40. De ki: "Ey kavmim! Elinizden geleni yapın! Muhakkak ki ben de yapmam gerekeni yapacağım! Kime alçaltıcı bir azabın geleceğini, kimin tepesine sonu gelmez bir azabın ineceğini yakında öğreneceksiniz!"[3]
41. Biz sana, insanlar için gerçeği ortaya koymak üzere kitabı indirdik; artık kim doğru yolu izlerse kendi iyiliği için izlemiş olur, kim de yoldan saparsa kendi aleyhine sapmış olur; sen onlardan sorumlu değilsin.
42. Allah, ölüm vakitleri geldiğinde insanları vefat ettirir, ölmeyenleri de uykularında ölmüş gibi yapar. Ölümüne hükmettiklerini tutar, di-

---

Hz. Peygamber ile onu tasdik eden bütün müminlerin kastedildiği şeklindeki yaygın görüşün daha isabetli olduğu anlaşılmaktadır.

1 Tefsirlerde belirtildiğine göre Kureyş putperestleri, Hz. Peygamber'e, "Sen putlarımız hakkında kötü sözler söylüyorsun ama biz putlarımızın seni çarpmasından, hastalandırmasından kaygı duyuyoruz" diyerek akıllarınca onu korkutmaya çalışırlardı. 36. âyette bu tür inançların birer sapkınlık alâmeti olduğu bildirilmiştir.

2 Putperest Araplar, aslında Allah'ın varlığına inanıyor, sorulduğunda O'nun yaratıcı kudretini tanıdıklarını ifade ediyorlardı; fakat putlarını aracı tanrılar saydıkları için Allah'ı bırakıp putlara tapıyor, onlara sığınıyor, onlardan yardım istiyor, böylelikle şirk inancına sapıyorlardı.
"Allah bana yeter" ikrarı ve bunun devamındaki ifade, müminin sadece Allah'a inanmakla kalmayıp her türlü tutum ve davranışında, faaliyetlerinde yalnız Allah'a dayanıp güvenmesi, ihtiyacını sadece O'na arzederek yardım ve desteği O'ndan beklemesi, böylece inancını eylemleriyle bütünleştirmesi gerektiğine işaret eder. Âyette geçen tevekkülün anlamı da budur.

3 Müfessirler, iki azaptan ilkini putperestlerin müslümanlar karşısındaki yenilgisi, ikincisini de âhiret azabı olarak yorumlamışlardır.

ğerlerini ise belli bir süreye kadar (hayata) salar. Kuşkusuz bunda iyice düşünenler için dersler vardır.[1]

43. Yoksa onlar kendilerine Allah'tan başka şefaatçiler mi edindiler? De ki: "O şefaatçiler hiçbir şeye güç yetiremez, hiçbir şeyi kavrayamaz olsalar da mı?"

44. De ki: "Şefaat etme yetkisi bütünüyle Allah'a aittir; göklerin ve yerin hükümranlığı O'nun elindedir; sonunda kaçınılmaz olarak dönüp O'na varacaksınız."[2]

45. Ne zaman tek başına Allah'ın ismi zikredilse âhirete inanmayanların kalplerindeki nefret yüzlerine vurur; ama Allah'ın dışındakiler (putlar) anıldığında hemen sevinçten yüzlerinin parladığını görürsün.

46. De ki: "Ey gökleri ve yeri yaratan, duyular ötesini ve duyular âlemini bilen Allahım! İhtilâfa düştükleri konularda kulların arasında hükmü sen vereceksin."

47. O zalimler yeryüzündeki her şeye, hatta bunun yanında bir kat fazlasına daha sahip olsalardı, kıyamet günündeki korkunç azaptan kurtulmak için hepsini feda ederlerdi. Daha önce hiç hesap etmedikleri şeyler Allah tarafından onların karşısına çıkarılacaktır!

48. İşledikleri kötülükler önlerine apaçık konacak, alay edip durdukları şeyler onları çepeçevre kuşatacaktır.

49. İnsana bir zarar dokunduğunda bize yalvarır; sonra ona katımızdan bir nimet verdiğimizde, "Bunu ancak bir bilgi sayesinde elde ettim" der. Aksine o nimet bir imtihandır ama çokları bunu bilmez.

50. Onlardan öncekiler de böyle sözler söylemişti; ama elde ettikleri şeyler onlara fayda vermedi.

---

1 Halkın dilinde "Uyku küçük ölümdür" diye bir söz vardır. Bu anlamda her insan uyuduğunda ölümü hatırlatan bazı haller yaşar. Eceli gelen uyanamaz ve küçük ölümden büyüğüne geçer, eceli gelmeyen ise uyanıp hayata devam eder.

2 43. âyetteki "şefaatçiler"den maksat, putperestlerin, zor durumda kaldıklarında Allah katında kendileri için aracılık yaparak dileklerinin yerine gelmesine yardımcı olacağına inandıkları putlar veya bu sembollerin temsil ettiği, Allah'ın yanında hatırlı olduğuna inandıkları bazı kişilerdir (Râzî, XXVI, 285). Oysa putların böyle bir aracılıkta bulunması imkânsızdır; çünkü bunlar cansız, güçsüz ve bilinçsiz varlıklardır. Esas itibariyle kıyamet gününde Allah'tan başka bir güç kalmayacak ve O izin vermedikçe kimse kimseye şefaat edemeyecektir. Sonuç olarak kurtuluş yalnız Allah'a kulluktadır. Bu sebeple 44. âyette şefaatin bütünüyle Allah'a ait olduğu, yani bu yetkiyi yalnız O'nun vereceği bildirilmiştir. Ölmüş veya yaşamakta olan velîlere, azizlere, önderlere vb. şahsiyetlere yahut hayalî varlıklara ya da bunları sembolleştiren çeşitli cansız nesnelere âdeta tanrı gibi aşkın mahiyetler yüklemek ve -ister din ister dünya konusunda olsun- onlardan olağan üstü işlevler beklemek tevhid inancına ters düşmektedir.

51. İşledikleri kötülükler kendilerine ceza olarak döndü. Bunlardan haksızlığa sapanlar da yaptıkları kötülüklerin cezasını çekeceklerdir. Onlar Allah'ı âciz bırakacak değillerdir.
52. Bilmiyorlar mı ki Allah rızkı dilediğine bol bol verir, dilediğine de ölçülü verir. Kuşkusuz inanan bir topluluk için bunda dersler vardır.[1]
53. De ki (Allah şöyle buyuruyor): "Ey kendi aleyhlerine olarak günahta haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah (dilerse) bütün günahları bağışlar; doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir."[2]
54. Azap size gelip çatmadan önce rabbinize yönelip O'na teslim olun; sonra kimseden yardım göremezsiniz.
55. Hiç farkında olmadığınız bir sırada azap ansızın başınıza gelmeden önce rabbinizden size indirilen en güzel hükümlere uyun;
56. Ki sonra hiç kimse, "Allah'a itaat hususunda gerekeni yapmadığım için yazıklar olsun bana! Ben gerçekten de (İslâm ile) alay edenler arasında yer almıştım" diyerek (kendi kendini kınamasın);
57. Yahut "Eğer Allah bana hidayet nasip etseydi günahtan sakınanlardan olurdum" diyerek;
58. Ya da azabı gördüğünde, "Keşke bana bir fırsat daha tanınsa da iyilerden biri olsam!" diyerek hayıflanmasın.[3]

---

1 Evrende Allah'ın iradesi dışında hiçbir olay gerçekleşmediği gibi insanlar da iyi veya kötü bir durumla karşılaşmazlar. Bu açıdan iyilik de kötülük de Allah'tandır. Öte yandan insanın kendi niyet ve seçiminin etkili olduğu iyilik veya kötülükler -her üç âyette geçen deyimiyle- onun kendi kesbi (kazanımı) olup sorumluluğu oranında kötülüğün cezasını görür, iyiliğin ödülünü alır. Bu bakımdan Kur'ân-ı Kerîm'de iyilik veya kötülükler, yerine göre Allah'a da insanlara da nisbet edilmiştir. 49. âyete göre nimetin verilmesi bir imtihandır; onu Allah'ın rızâsına ve hükümlerine uygun kullananlar imtihanı kazanmış, aksine davrananlar kaybetmiştir.

2 Bu âyet, Allah'ın rahmet ve affının, ümitsizliğe izin vermeyecek derecede geniş olduğunu ortaya koyan ilâhî müjdedir. Allah'ın iradesini sınırlayacak hiçbir güç bulunmadığı için O'nun bağışlama yetkisinin belli şartlara bağlı olduğu da düşünelemez. Bununla birlikte âyetin, "Allah bütün günahları bağışlar" meâlindeki bölümünden O'nun inanan inanmayan, tövbe eden etmeyen herkesi mutlaka bağışlayacağı mânasını çıkarmak, dinî ve ahlâkî gevşekliğe hatta anarşiye yol açar. Ayrıca kural olarak Kur'an'ın bir âyetini bütününden kopararak tek başına değerlendirmek ciddi yanlışlar doğurabilir. Nitekim burada "Allah bütün günahları bağışlar" buyurulurken, Nisâ sûresinin 48 ve 116. âyetlerinde aynı ifadelerle, "Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını dilediği kimse hakkında bağışlar" buyurmuştur. Esasen bir sonraki âyet de Allah'ın affına lâyık olabilmek için her şeyden önce O'na yönelip teslim olmak gerektiğine işaret etmektedir.

3 56-59. âyetlerde insanın, âhirette faydasız bir pişmanlıkla dövünmemesi için, dünyada fırsat eldeyken Allah'a yönelip O'na teslim olması gerektiği hatırlatılmaktadır.

59. (Allah ona şöyle diyecek:) "Hayır! Vaktiyle âyetlerim sana gelmişti ama sen onların asılsız olduğunu söylemiştin, büyüklük taslayıp inkârcılar arasında yer almıştın."
60. Artık kıyamet gününde Allah hakkında asılsız inançlar ileri sürenleri, yüzleri kararmış göreceksin. Büyüklük taslayanların kalacağı yer cehennemde değil midir?
61. İsyandan sakınanları da Allah, amaçlarına ulaşmış olarak kurtuluşa erdirecektir; onlara ne bir kötülük dokunacak ne de üzüntü çekecekler.
62. Allah her şeyin yaratıcısıdır ve her şeyi koruyup yöneten de O'dur.
63. Göklerin ve yerin anahtarları O'ndadır. Allah'ın âyetlerini inkâr edenlerin durumuna gelince işte hüsrana uğrayanlar onlardır.[1]
64. De ki: "Ey cahiller! Bana Allah'tan başkasına kulluk etmemi mi teklif ediyorsunuz?"
65. Sana ve senden öncekilere şöyle vahyedildi: Eğer Allah'a ortak koşarsan bilmiş ol ki yaptıkların boşa gidecek ve mutlaka hüsrana uğrayanlardan olacaksın.
66. Hayır! Yalnız Allah'a kulluk et ve şükredenlerden ol!
67. Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edip tanımadılar. Kıyamet gününde bütün dünya O'nun avucundadır; gökler de O'nun kudret elinde dürülüp bükülmüştür. Allah, müşriklerin koştukları ortaklardan uzaktır ve yücedir.[2]
68. (O gün) sûra üflenecek, ardından -Allah'ın diledikleri dışında- göklerde ve yerde bulunanların hepsi düşüp ölecek; sonra sûra yeniden üflenecek ve onlar birden ayağa kalkmış, etrafa bakıyor olacaklar.[3]

"Gerekeni yapmamak" şeklinde çevirdiğimiz 56. âyet metnindeki tefrît kavramı değişik şekillerde yorumlanmışsa da bu yorumların sonucu İbn Âşûr'un verdiği (XXIV, 46), bizim de tercih ettiğimiz anlama varmaktadır. "Allah'a itaat" diye çevirdiğimiz cenbullah deyimi de farklı şekillerde açıklanmış olup bizim tercihimiz Zemahşerî (III, 352) ve Şevkânî'nin (IV, 539) yorumuna dayanmaktadır.

1 "Anahtarlar" diye çevirdiğimiz mekâlîd kelimesine "hazineler" anlamı da verilmiştir. Her iki durumda da âyet, Allah Teâlâ'nın evren üzerindeki mutlak hükümranlığını, yönetim ve gözetimini, sınırsız bilgisini ifade eder.

2 "Bütün dünya O'nun avucundadır" cümlesi temsilî bir anlatım olup kıyametin kopmasından sonra yeryüzünde sadece Allah'ın hâkimiyetinin geçerli olacağı anlatılmaktadır. Yine bir temsilî anlatım olan, "göklerin Allah'ın kudret eliyle dürülüp bükülmesi" de kıyametin kopması sırasında sadece yerkürenin değil göklerin, gök cisimlerinin de düzeninin altüst olacağını ve ilâhî güç karşısında evrenin büyüklüğünden söz bile edilemeyeceğini ifade eder (ayrıca bk. Enbiyâ 21/104).

3 "Allah'ın diledikleri dışında" buyurularak sûrun etkisinden istisna edilenlerin, Cebrâil, Mîkâil ve Azrâil isimli büyük melekler olduğu belirtilir; bazı rivayetlerde bunlara rıdvân isimli melek ile arşı taşıyanlar, cennet ve cehennemde bekçilik görevi yapanlar gibi başka melekler de ilave edilmiştir.

69. Artık rabbinin nuruyla yer aydınlanır, hesap kitap ortaya konur, peygamberler ve şahitler getirilir, insanlar hakkında doğruluk ve adalet ölçüsüne göre hüküm verilir, onlara asla haksızlık edilmez.
70. Herkese yaptığının karşılığı tastamam ödenir; Allah onların yaptıklarını en iyi şekilde bilmektedir.[1]
71. Gerçekleri inkâr etmiş olanlar gruplar halinde cehenneme sevkedilecek; nihayet oraya vardıklarında cehennemin kapıları açılacak; bekçileri onlara, "İçinizden, size rabbinizin âyetlerini okuyup duyuran ve böyle bir günle karşılaşacağınızı bildirerek sizi uyaran bir elçi gelmedi mi?" diye soracak; onlar da "Evet geldi" diyecekler. Ama inkârcılar için artık azap hükmü kesinleşmiştir.
72. Onlara, "İçinde ebedî olarak kalacağınız cehennemin kapılarından girin içeri!" denilecek. (Vaktiyle) ululuk taslamış olanların kalacağı (bu) yer ne kötü!
73. Rablerine karşı gelmekten sakınanlar da gruplar halinde cennete sevkedilecek. Nihayet oraya vardıklarında cennetin kapıları açılmış olacak; bekçileri onlara, "Selâm size! Hoş geldiniz! Ebedî olarak kalmak üzere buyurun girin cennete!" diyecek.
74. Onlar da "Bize verdiği sözü yerine getiren ve cennetten bize dilediğimiz yerinde mesken kurabileceğimiz yurt bağışlayan Allah'a hamdolsun!" diyecekler. (Bunun için) çalışıp çabalayanların ecri ne güzel![2]
75. Meleklerin de rablerine hamd ile yüceliğini dile getirerek arşın çevresini kuşattıklarını görürsün. Böylece insanlar arasında doğruluk ve adalet ölçüsüne göre hüküm verilir ve şöyle denir: Bütün övgüler âlemlerin rabbi olan Allah içindir.

---

1 Zemahşerî, Râzî gibi müfessirler, 69. âyetteki "Allah'ın nuru" ifadesini "Allah'ın âdil yargılaması" şeklinde yorumlamışlardır. Her iki âyette âhiretteki ilâhî yargılamanın özetlenmesi ve hiç kimseye haksızlık yapılmadan herkese hakkının verileceğine vurgu yapılması bu yorumu desteklemektedir.
Burada ilâhî adaletin âhirette nasıl işleyeceğine dair özlü bilgi verilmesi yanında, dolaylı olarak yönetim ve yargılamada şeffaflık ve adaleti gözetmenin önemine, âdil yönetim ve yargının ülkeyi topyekün aydınlatan ışık kadar değerli olduğuna da işaret edilmiştir. Özetle yönetim ve yargıda adalet bir ışık gibi herkese ulaşmalı, yargıyla alâkalı bilgi ve belgeler ortaya konmalı, şahitler dinlenmeli, kimsenin kimseye hakkı geçmeden, herkesle ilgili doğru ve adaletli hüküm verilmeli ve nihayet herkes kendi seçimiyle yapıp ettiğinin karşılığını bulmalıdır. Aksi halde buyruklar ve yasaklar yani kanunlar anlamını ve işlevini yitirir.

2 71-75. âyetlerde cehennem bekçilerinin, oraya getirilenlere soracakları soruya dair kınama mahiyetindeki ifadeler, bu dünyada henüz ellerinde fırsat bulunanlar için uyarı maksadı taşımaktadır. Kezâ cennet bekçilerinin oraya gelenlere söyleyecekleri güzel sözler ve devamındaki bilgiler de yine bu dünyada yaşayanları Allah'ın rızâsına uygun işler yapmaya teşvik etmektedir. Bu uyarı ve teşvikten yararlananlara ne mutlu!

40. MÜ'MİN (GÂFİR) SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 60, âyet sayısı 85'tir. Yaygın olarak kullanılan iki isminden Gâfir (bağışlayan) 2. âyette, Mü'min 28. âyette geçmektedir. Mekke putperestlerinin Allah'ın âyetleri hakkında tartışmaya girişmeleri, inkârcı ve isyankâr tutumları, görecekleri cezalar, meleklerin müminler hakkındaki duaları, Allah'ın rahmetinin ve ilminin genişliği, kudretinin sınırsızlığı; ilâhî hakikatleri yalanlamaya kalkışanların cezaları ve pişmanlıkları, uhrevî adalet, Hz. Mûsâ ile Firavun ve onu izleyenler arasında geçen mücadele, Allah'ın birliğini tanıyıp yalnız O'na ibadet edilmesi, öldükten sonra tekrar dirilmenin imkânı, Allah Teâlâ'nın yaratıcı kudretinin delilleri ve insanlara verdiği nimetler sûrenin başlıca konularındandır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Hâ-mîm.
2-3. Kitabın indirilişi azîz ve alîm olan, günahı bağışlayan, tövbeyi kabul eden, hem cezalandırması şiddetli hem lutfu bol olan Allah'ın katındandır. O'ndan başka tanrı yoktur, dönüş yalnız O'nadır.
4. İnkâra sapanlardan başkası Allah'ın âyetleri hakkında tartışmaya girişmez. Onların şehirden şehre rahat rahat dolaşabilmesi seni yanıltmasın.[1]
5. Onlardan önce Nûh'un kavmiyle bunların ardından gelen çeşitli topluluklar da ilâhî gerçeği yalanlamış, her topluluk kendi peygamberlerini yakalayıp etkisiz hale getirmeye kalkışmış, asılsız iddialarla gerçeği ortadan kaldırmak için mücadele vermişlerdi; sonunda onların yakalarına yapıştım. Nasılmış benim cezalandırmam, gördüler!
6. Böylece (kavminden) inkâra sapanlar hakkında rabbinin verdiği, "Onlar artık cehennemliktir" şeklindeki hüküm gerçekleşmiş olacak.
7. Arşı yüklenenler ile onun çevresinde bulunanlar rablerini hamd ile tesbih ederler, O'na iman ederler ve müminlerin bağışlanmasını di-

1 Mekke putperestleri, çoğunlukla ekonomik imkânları ve sosyal statüsü yüksek kesimi oluşturdukları için Kur'an'ın hak, adalet, eşitlik, özgürlük gibi değerleri önde tutan öğretisi karşısında bu konumlarının sarsılacağından kaygı duyuyor, bu sebeple Allah'ın âyetlerini etkisiz kılma savaşı veriyorlardı. Onlar, çeşitli şehirlere daha çok ticaret amaçlı geziler yapabiliyor, geniş imkânlar elde edebiliyorlardı. Muhtemelen bu durumun müslümanlar üzerinde moral bozukluğuna yol açmasını önlemek üzere âyette, "Onların şehirden şehre rahat rahat dolaşabilmesi seni yanıltmasın" buyurulmuştur. Çünkü onlara bu imkânlar imtihan için veriliyordu.

lerler: "Ey rabbimiz! Sen, rahmetin ve ilminle her şeyi kuşattın. Tövbe edenleri ve yolundan gidenleri bağışla, onları cehennem azabından koru!"[1]

8. "Rabbimiz! Onları ve atalarından, eşlerinden ve nesillerinden olup da iyi yolda bulunanları kendilerine vaad ettiğin adn cennetlerine kabul buyur. Kuşkusuz sen sınırsız izzet ve hikmet sahibisin."

9. "Onları kötü sonuçlardan koru. O gün sen kimi kötü sonuçlardan korumuşsan onu rahmetine mazhar kılmışsın demektir. İşte en büyük kurtuluş da budur."[2]

10. İnkâra sapanlara (âhirette) şöyle seslenilecek: "Siz inanmaya çağırılıp da inkâr ederken Allah'ın size öfkesi şimdi sizin kendinize öfkenizden elbette daha şiddetlidir."

11. "Ey rabbimiz!" diyecekler, "Bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin. Şimdi günahımızı itiraf etmiş bulunuyoruz, bir çıkış yolu yok mu?"[3]

12. Bu duruma düşmenizin sebebi şudur: Allah'ın ismi tek başına anıldığı zaman inkâra sapardınız, ama O'na ortak koşulduğunda buna inanırdınız. Artık hüküm, yüce ve ulu olan Allah'a aittir.

13. Size işaretlerini gösteren, sizin için gökten rızık (yağmur) indiren O'dur. Ama Allah'a yönelenden başkası (bundan) ders çıkarmaz.

14. Haydi, inkârcıların hoşlarına gitmese de içten bir dindarlıkla yalnız Allah'a bağlanarak O'na dua edin.

---

1 "Arşı yüklenenler" ile "onun çevresinde bulunanlar" melekler topluluğudur. Hâkka sûresinin 17. âyetinde kıyamet sırasında arşı sekiz meleğin yükleneceği bildirilmektedir. Bu konularla ilgili olarak eski tefsirlerde -klasik astronomiden de etkilenen- bazı açıklamalar yapılmıştır. Ancak bu açıklamaları, İslâm'ın tenzihe ağırlık veren ulûhiyyet telakkisiyle bağdaştırmanın güç olduğu görülmektedir. Bu sebeple âyette mecazi bir anlatım bulunduğunu düşünerek buna göre yorum yapanlar da bulunmaktadır.

2 Yukarıda inkârcıların acı âkıbetleri özetlendikten sonra son üç âyette de meleklerin dua mahiyetindeki sözleri çerçevesinde müminleri bekleyen kurtuluşa ve mutlu geleceğe işaret edilmektedir.

3 Buradaki "iki ölüm"den biri, -ağırlıklı yoruma göre- insanın ana rahminde hayata kavuşmazdan önceki cansız nesneden ibaret hali, ikincisi dünya hayatının sona ermesi hali; "iki dirilme"den ilki ana rahminde hayat kazanması, ikincisi de öldükten sonra diriltilmesidir. Buna göre insanlar yok iken var edilirler, sonra dünyada bir kere ölürler; kıyametten sonra da ikinci defa hayata kavuşturulurlar. İki ölüm ve iki dirilme bundan ibarettir. Dolayısıyla âyette reenkarnasyon inancı rededilmektedir (bu inancın Kur'an esaslarıyla bağdaşmadığı hakkında ayrıca bk. Bakara 2/28; V, 37; 7/40).

15. O'nun dereceleri yüksektir, arşın sahibidir; buluşma günü hakkında uyarıda bulunması için kullarından dilediğine iradesiyle vahyi indirir.[1]

16. O gün onlar, Allah'a gizli kalan hiçbir şeyleri olmaksızın (kabirlerinden) çıkarlar. Bugün hükümranlık kimindir? Elbette tek ve mutlak hükümran olan Allah'ındır!

17. O gün herkes yaptığının karşılığını bulur. O gün hiçbir haksızlık olmayacaktır; kuşkusuz Allah'ın hesabı çok hızlıdır.

18. Yaklaşan gün konusunda onları uyar; çünkü dehşet içinde yutkunurlarken yürekleri ağızlarına gelmiş olacak; zalimlerin ne bir dostu, ne de sözü dinlenir bir şefaatçisi olacaktır.

19. Allah, gözlerin kötü niyetli bakışını ve kalplerin sakladıklarını bilir.

20. Ve Allah adaletle hüküm verir; onların Allah'tan başka taptıkları ise hiçbir şeye hükmedemezler. Kuşkusuz Allah her şeyi en iyi işiten ve en iyi görendir.[2]

21. Yeryüzünde dolaşıp da kendilerinden öncekilerin âkıbetlerinin nice olduğunu görmediler mi? Onlar, güçleri ve yeryüzünde bıraktıkları eserler itibariyle bunlardan daha üstün idiler. Böyleyken Allah

---

1 "O'nun dereceleri yüksektir" diye çevirdiğimiz refîu'd-derecât tamlamasındaki refî' kelimesi hem "yüksek" hem de "yükselten" anlamına geldiğinden âyetin bu bölümü iki farklı şekilde yorumlanmıştır: a) "Allah'ın dereceleri yüksektir"; yani Allah, kendisinin saygınlığını ve yüceliğini gösteren sayılamayacak ölçüde üstün niteliklere sahiptir; bu sebeple dua ve ibadete de ancak O lâyıktır. b) "Allah, dereceleri yükseltendir"; meleklerin, peygamberlerin, sevdiği ve himayesine aldığı diğer kullarının derecesini yükselten O'dur. Şu halde maddî ve mânevî alanda sağlıklı ve hayırlı gelişme de ancak O'nun lutuf ve inâyetiyle mümkündür.

2 "Gözlerin kötü niyetli bakışı"ndan maksat, bakılması helâl olmayan şeylere veya helâl olmayan şekilde, tarzda bakmak; "kalplerin sakladıkları" ise insanın içinden benimsediği, ancak farklı sebeplerle eylem olarak dışa yansıtmadığı veya yansıtamadığı niyet ve düşünceleridir (Zemahşerî, III, 366). Daha çok ahlâk kitaplarında insanın bütün tutum ve davranışları, "uzuvların fiilleri ve kalbin fiilleri" diye ikiye ayrılır. Allah'ın ilmi her iki fiil alanını da kuşatmıştır. Hz. Peygamber, amellerin niyetlere göre değerlendirileceğini (Buhârî, "İman", 41; Müslim, "İmâre", 155); bir kimse hayırlı bir iş yapmaya niyet etmekle birlikte, bir engel yüzünden bunu gerçekleştiremese bile yine de Allah'ın ona sevap yazacağını bildirmiştir (Nesâî, "Kıyâmü'l-leyl", 63; İbn Mâce, "İkâme", 177). Buna karşılık insan, içinden bir kötülük yapmayı düşünür, hatta kesin karar verir, fakat düşünce ve niyetini eyleme dönüştürmezse bundan dolayı günahkâr sayılmaz (bk. Buhârî, "Talâk", 11; Müslim, "İman", 201, 203, 204). Bütün bu açıklamalarda putperestlerin bâtıl inançlarından kurtarılması, onlara yeni bir dinî ve ahlâkî zihniyet aşılanması amaçlanmaktadır.

onları günahları yüzünden yakalayıp cezalandırdı; kendilerini Allah'a karşı koruyan da olmadı.

22. Bunun sebebi, peygamberleri onlara açık seçik kanıtlar getirdiklerinde bunları inkâr etmeleriydi. İşte bunun için Allah onları yakalayıp cezalandırdı. Çünkü O güçlüdür, cezası çok çetindir.

23-24. Andolsun biz Mûsâ'yı âyetlerimizle ve apaçık bir kanıtla Firavun, Hâmân ve Kārûn'a gönderdik; ama onlar, "O bir yalancı, bir sihirbaz!" dediler.[1]

25. Mûsâ, katımızdan verilmiş hakikati getirdiğinde, "Onunla birlikte olan inanmış kişilerin oğullarını öldürün, kızlarını diri bırakın!" dediler. Oysa inkârcıların tuzağı hep boşa çıkmıştır.

26. Firavun, "Bırakın beni de şu Mûsâ'yı öldüreyim! Tanrısına yalvarsın bakalım (kurtulabilecek mi)! Çünkü onun, dininizi değiştirmesinden yahut ülkede huzursuzluk çıkarmasından kaygı duyuyorum" dedi.

27. Mûsâ ise, "Hesap gününe inanmayan her kibirli kişinin şerrinden, benim ve sizin rabbiniz olan Allah'a sığındım!" dedi.[2]

28. Firavun ailesinden olup imanını gizleyen bir mümin kişi şöyle dedi: "Adamı, 'Rabbim Allah'tır' dediği için öldürecek misiniz? Oysa o size rabbinizden âyetler getirmiştir. Eğer yalancı biriyse yalanı kendi zararınadır; ama eğer doğru söylüyorsa size bildirip uyardığı şeyin bir kısmı başınıza gelecektir. Hiç kuşku yok ki Allah, aşırılığa sapmış, yalancı kimseyi doğru yola ulaştırmaz.

29. Ey benim kavmim! Bugün ülkede hâkimiyeti elinde bulunduran bir toplum olarak hükümranlık sizindir. Ama eğer Allah'ın cezası başımıza gelirse O'na karşı bize kim yardım edebilir?" Firavun ise, "Ben

---

1 Mûsâ'ya verildiği belirtilen âyetler, genellikle Mûsâ'nın sergilediği mûcizeler olarak yorumlanmıştır. "Apaçık bir kanıt" (sultânun mübîn) ifadesini Zemahşerî "mûcizeler" olarak açıklar (III, 363); İbn Âşûr, Hûd sûresinin 96. âyetinde geçen aynı ifadeyle "aklî delil ya da ilâhî teyit"in kastedildiğini söyler (IV, 558). Tefsirlerde Hâmân, Firavun'un veziri veya sarayındaki önemli şahsiyetlerinden biri, Kārûn ise Hz. Mûsâ'nın amcazadesi ve Firavun'un üst düzey bir görevlisi olarak tanıtılmaktadır.

2 25-27. âyetlerden anlaşıldığına göre -henüz Tevrat gelmemiş olsa da- Mûsâ, kavmini kurtarmak için geldiği Mısır'da Firavun ve çevresine Allah'ın birliği esasına dayalı bazı inançlardan söz etmişti. Eski Mısır dinî geleneğine göre firavunlar hem kral hem de tanrının oğlu, dolayısıyla yarı tanrı sayılıyordu. İşte Firavun, muhtemelen, Mûsâ'nın sözünü ettiği dinî inançları, kendi halkının inançları ve kendisinin konumu açısından tehlikeli bulduğu için Mûsâ'yı öldürmeyi düşünmüştü.

sadece kendi bilip gördüğümü size gösteriyorum ve sizi yalnızca doğru yola yönlendiriyorum" dedi.[1]

30. İnanan kişi de şöyle dedi: "Ey kavmim! Doğrusu vaktiyle (peygamberlerine karşı) gruplar oluşturmuş eski toplulukların yaşadıkları felâketlerin benzerinin sizin de başınıza gelmesinden korkuyorum.

31. Nûh kavminin, Âd, Semûd ve onlardan sonrakilerin durumu gibi. Allah asla kulları için zulmü istemez.

32. Ey kavmim! Sizin hakkınızda, insanların çığrışacağı günden korkuyorum.

33. Öyle bir gün ki, arkanızı dönüp kaçarsınız ama sizi Allah'tan kurtaracak hiçbir güç bulamazsınız! Allah kimi şaşırtırsa artık onu doğru yola yönlendirebilecek bir güç yoktur.

34. Daha önce Yûsuf da size açık kanıtlar getirmişti; ama onun size getirdikleri hakkında da hep kuşku içinde oldunuz. Nihayet o vefat edince 'Artık Allah ondan sonra kesinlikle hiçbir elçi göndermeyecek' dediniz. Aşırılığa sapmış, kuşkulara boğulmuş kişiyi Allah işte böyle şaşırtır.

35. Onlar, kendilerine ulaşmış kesin bir kanıt olmadan Allah'ın âyetleri hakkında tartışmaya girişirler. Bu tutum, gerek Allah yanında gerekse inananlar yanında büyük bir nefrete sebep olur. Allah, kendini beğenmiş her zorbanın kalbini işte böyle mühürler."[2]

36-37. Firavun, "Ey Hâmân!" dedi, "Bana yüksek bir kule inşa et; belki bazı yollara, göklerin yollarına ulaşırım da bu sayede Mûsâ'nın ilâhını

---

1 İbn Âşûr'a göre, 28. âyette Firavun'un ailesinden olduğu bildirilen fakat ismi verilmeyen bu mümin kişi muhtemelen dinî arayışı olan, bu hususta düşünüp taşınan aklıselim sahibi ve erdemli biriydi. Mûsâ'nın davetini öğrendiğinde aradığı gerçeği bulduğunu düşünmüş ve ona iman etmiştir. Firavun'un Mûsâ'yı öldürmeye karar verdiğini öğrenince huzuruna çıkarak onu bu kararından vazgeçirmek istemiş, Firavun ise kendi toplumundan olduğu için bu kişiyi suçlamamış, aksine tavsiyesini dikkate almıştır.
29. âyet, siyasî güç ve hâkimiyetin, baskı ve haksızlık aracı olarak kullanılmaması gerektiğini; aksine davrananların sonunda ilâhî cezaya çarptırılacaklarını hatırlatması bakımından son derece önemlidir.
Firavun'un, "Ben sadece kendi gördüğümü size gösteriyorum ve sizi yalnızca doğru yola yönlendiriyorum" şeklindeki ifadesinden, mümin kişinin söylediklerinin başkaları tarafından haklı görüldüğü anlaşılmaktadır.

2 Hz. Yûsuf'a özel bir kitap indirilmediğine göre, 34. âyette Yûsuf'un Mısırlılar'a getirdiği bildirilen "açık kanıtlar" (beyyinât), onun bir peygamber olarak Mısır yöneticilerine ve halkına İbrâhimî gelenekteki temel dinî inançlara dair zaman zaman yaptığı açıklamalar ve bu konularda verdiği açık seçik bilgiler, gösterdiği kanıtlar olmalıdır.

görebilirim! Doğrusu onun bir yalancı olduğunu düşünüyorum." İşte böylece, yaptığı çirkin iş Firavun'a güzel göründü ve doğru yolu bulması engellendi. Firavun'un tuzağı hüsrandan başka bir sonuç doğurmadı.[1]

38. Mümin kişi sözlerine şöyle devam etti: "Ey kavmim! Bana uyun, sizi doğru yola götüreceğim.

39. Ey kavmim! Bu dünya hayatı bir sürelik yararlanmadan ibarettir; âhirete gelince, ebedîlik yurdu işte orasıdır.

40. Kim bir kötülük yapmışsa sadece o kötülüğünün miktarınca ceza görecektir; kim de -erkek olsun kadın olsun- inanmış bir kişi olarak dünya ve âhirete yararlı iş yapmışsa işte böyleleri de cennete girecekler, orada kendilerine hesapsız nimetler verilecektir."[2]

41. "Ey kavmim! Nedir bu hal? Ben sizi kurtuluşa çağırıyorum, siz ise beni ateşe çağırıyorsunuz!

42. Siz bana Allah'ı inkâr etmem, hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadığım şeyleri O'na ortak koşmam için çağrıda bulunuyorsunuz; ben ise sizi izzet sahibi, çok bağışlayıcı olan Allah'a davet ediyorum.

43. Gerçek şu ki, siz beni, bu dünyada da öteki dünyada da çağrılmaya değer olmayan bir şeye davet ediyorsunuz. Kuşku yok ki dönüşümüz Allah'adır ve hakikat çizgisinden sapanlar, işte onlar cehennemliktir.

44. Size söylediklerimi yakında hatırlayıp anlayacaksınız. Ben durumumu Allah'a havale ediyorum; kuşkusuz Allah kullarını çok iyi görmektedir."[3]

---

1 Firavun'un kule yapma talebi, Mûsâ'nın Tanrı anlayışıyla alay için söylenmiş boş bir söz de olabilir. Muhtemelen Firavun, alaylı ama gerçekte Allah'ın varlığı gibi insanoğlunun en büyük arayışı konusunda çirkin ve yanlış olan bu tür söz ve davranışlardan zevk de alıyordu. "İşte böylece, yaptığı çirkin iş Firavun'a güzel gösterildi" meâlindeki ifadeyle bu hususa işaret edildiği düşünülebilir. Firavun'un yüksek bir kule yaptırma planı, halkı kandırmak için bir düzen, bir hile de olabilir.

2 38-40. âyetlere göre: a) Dünya hayatı ve ondaki menfaatler geçici, âhiret hayatı ve oradaki nimetler ise süreklidir. Şu halde dünyayı âhirete tercih ederek yalnız dünya için yaşamak akıllı bir seçim değildir. b) Âhirette kötülükler sadece dengiyle karşılık bulacak, iyilikler ise "hesapsız nimetler"le ödüllendirilecektir. c) İnsanların yaptıklarının karşılığını bulması bakımından Allah katında erkek-kadın ayırımı yapılmayacaktır. d) İyiliklerin âhirette karşılığını bulması iman şartına bağlıdır. Allah'a ve âhirete inanmayanların bu dünyada yaptıklarının karşılığı yine bu dünyada elde ettikleriyle sınırlı olup âhiret kurtuluşunu sağlamayacaktır.
Mümin kişi sözlerine devam etti:

3 Mümin kişinin, Allah'a ortak koşulan şeylere dair, "hiçbir bilgiye sahip olmadığım şeyler" şeklindeki sözü (41. âyet), "Sizin tanrı kabul ettiğiniz Firavun'un,

45. Nihayet Allah, onların kurdukları kötü tuzaklardan bu kişiyi korudu; Firavun ailesini ise şiddetli bir azap kuşatıp yok etti.[1]
46. Bu azap, onların sabah akşam sokulacakları ateştir. Kıyamet koptuğunda, "Firavun ailesini en şiddetli azabın içine atın!" denilecek.
47. Ateşin içinde birbirleriyle çekişirken zayıflar, büyüklük taslamış olanlara, "Vaktiyle biz size uymuştuk, şimdi bu ateşin hiç olmazsa bir kısmından bizi kurtarabilir misiniz?" dediklerinde;
48. Büyüklük taslayanlar şöyle cevap verirler: "Doğrusu hepimiz onun içindeyiz; artık Allah, kulları arasında hükmünü vermiştir."[2]
49. Ateşte bulunanlar cehennemdeki görevlilere, "Rabbinize dua edin de bir günlüğüne olsun azabımızı hafifletsin!" diye seslenirler.
50. Görevliler, "Peygamberleriniz size açık kanıtlar getirmemiş miydi?" diye sorarlar. "Evet, getirmişti" cevabını verirler. O zaman görevliler, "Yalvarın durun şimdi; ama inkârcıların yalvarmaları boşunadır" derler.[3]
51. Elbette biz, hem dünya hayatında hem de şahitlerin hazır bulunacağı günde elçilerimize ve inanmış kişilere yardım ederiz.
52. O gün zalimlere mazeretlerinin hiçbir faydası olmaz. Lânet onladır, kalınacak yerin en kötüsü de onlar içindir.

---

putların ve daha başka şeylerin tanrı olduğuna dair hiçbir bilgim yoktur, olması da mümkün değildir" anlamına gelir.

1 Tefsirlerin çoğunda, Firavun taraftarlarının, bu kişinin Hz. Mûsâ'yı tasdik ettiğini öğrenince onu öldürmeye veya işkence etmeye karar verdikleri, ancak Hz. Mûsâ ve İsrâiloğulları'yla birlikte bu zatın da Mısır'ı terkederek kurtulduğu belirtilir. "Firavun ailesini kuşatıp helâk eden şiddetli azap", onların hem Kızıldeniz'de boğulmaları hem de âhirette cehenneme atılmaları olarak açıklanır (İbn Atıyye, IV, 562; Şevkânî, IV, 566).

2 Birçok benzerinde olduğu gibi Firavun'un yönetimindeki toplum içinde de âyette "müstekbirler" (büyüklük taslayanlar) denilen, siyasî ve ekonomik güç sahibi bir aristokrat kesimin, bir de mal ve mevki itibariyle düşük olanların oluşturduğu edilgen çoğunluğun bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu ikincilerden, dünyadayken inanç ve eylemlerini kendi özgür iradeleriyle seçmek yerine, baskıcı kesimin talepleri istikametinde hareket edenler, bu tutumları sebebiyle âhirette diğerleriyle birlikte cehenneme atılınca, dünyada onları izlediklerini ve onların yüzünden bu cezaya çarptırıldıklarını dikkate alarak, "Şimdi bu ateşin hiç olmazsa bir kısmından bizi kurtarabilir misiniz?" diye soracaklardır. Ancak diğerleri artık gerçeği görmüşler, ne kendilerini ne de başkalarını kurtaracak durumda olmadıklarını anlamışlardır. Öyle anlaşılıyor ki, istekte bulunanlar da bu gerçeği bilmektedirler; maksatları onların da artık kendileri gibi sadece âciz varlıklar olduklarını yüzlerine vurmaktır.

3 Bu âyetlerde Allah, Firavun toplumunun âkıbetini örnek göstererek insanın kendi kurtuluşunu arama görevini kıyamet gününe bırakmaması, kurtuluş çarelerini dünyada araması gerektiği uyarısında bulunmaktadır.

53-54. Andolsun biz Mûsâ'ya hidayet vermiş; İsrâiloğulları'nı da akıl iz'an sahipleri için bir yol gösterici ve hatırlatıcı olmak üzere (gelen) kitaba mirasçı kılmıştık.
55. (Resulüm!) Sen şimdi sabret, çünkü Allah'ın vaadi mutlaka gerçekleşir; günahının bağışlanmasını iste ve sabah akşam rabbini hamd ile tesbih et.[1]
56. Ellerinde hiçbir kesin delil olmadan Allah'ın âyetlerini tartışmaya kalkışanlara gelince, onların içlerindeki, hedefine asla ulaştıramayacakları bir büyüklenme duygusundan başka bir şey değildir. Öyleyse sen Allah'a sığın; kuşkusuz her şeyi işiten, gören yalnız O'dur.[2]
57. Göklerin ve yerin yaratılması elbette ki insanların yaratılmasından daha büyük bir olaydır ama insanların çoğu bunu bilmez.
58. Görenle görmeyen bir olmaz, iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapan ile kötülük yapan da bir değildir. Ne kadar kıt düşünüyorsunuz!
59. Kıyametin vakti mutlaka gelecek, bunda kuşku yok! Ama insanların çoğu buna inanmıyor.
60. Rabbiniz şöyle buyurdu: Bana dua edin, duanızı kabul edeyim. Bana kulluk etmeyi kibirlerine yediremeyenler, aşağılanmış olarak cehenneme gireceklerdir![3]

---

1 "Allah'ın vaadi", peygamberlerine ve inananlara mutlaka yardım edeceğine dair 51. âyetteki sözüdür. Mekke döneminin en sıkıntılı günlerinde indiği anlaşılan bu âyetlerde Hz. Muhammed'e, "Sen şimdi sabret" buyurularak, Mûsâ ve ona inananlar hakkında olduğu gibi kendisi ve ümmeti hakkında da bu vaadin mutlaka gerçekleşeceği müjdelenmektedir.
Âyette Hz. Peygamber'den, günahının bağışlanması için dua etmesi istenmektedir; Feth sûresinde ise ona gelmiş geçmiş bütün günahlarının bağışlandığı müjdelenmiştir. Buna göre, öncelikle peygamber her güzel işte olduğu gibi tövbe ve istiğfarda da ümmetine örnek olma konumundadır. Ayrıca diğer müminler için olduğu gibi Resûlullah için de tövbe ve istiğfar birer ibadettir. Her iki açıdan da dua, tövbe ve istiğfar diğer insanlar gibi onun için de farzdır. Nitekim Resûlullah, kendisinin günde yetmiş veya yüz kere istiğfar ettiğini bildirmiştir (Buhârî, "Daavât", 3; Müsned, IV, 211; ayrıca bk. Feth 48/1-7) "tesbih", Allah'ın şanını, yüceliğini düşünmek ve dile getirmektir.

2 İnkârcılar Kur'an'a karşı mücadele verirken amaçları Resûl-i Ekrem'in peygamberliğini başarısız kılmak, bu suretle onun yönetim ve önderliğini imkânsız hale getirerek putperest geleneğin kendilerine sağladığı statüyü devam ettirmekti. İşte "asla ulaştıramayacakları" ifadesiyle onların bu amaçlarının gerçekleşmeyeceğine, kibirlerinin bir kuruntudan öteye geçmeyeceğine işaret edilmiştir.

3 Taberî, "Bana dua edin" buyruğunu, "Bana kulluk edin; ibadeti benden başkasına değil, sırf bana yapın ki duanızı kabul edeyim; size rahmetimle muamele edeyim ve sizi bağışlayayım" şeklinde açıklamıştır. Buna göre âyetteki dua kav-

61. İçinde dinlenesiniz diye geceyi, aydınlatsın diye gündüzü yaratan Allah'tır. Şüphesiz Allah insanlara karşı lutufkârdır, ama insanların çoğu şükretmez.
62. İşte rabbiniz olan Allah; her şeyin yaratıcısı olan O'dur. O'ndan başka tanrı yok. Öyleyse nasıl olup da saptırılıyorsunuz?
63. Allah'ın âyetlerini inatla inkâr edenler işte böyle saptırılmaktadır.
64. Yeryüzünü sizin için yerleşim alanı yapan, göğü de (üstünüze) bina eden, size şekil veren, şeklinizi de güzel yapan ve sizi temiz nimetlerle rızıklandıran Allah'tır. İşte rabbiniz olan Allah; âlemlerin rabbi olan Allah yüceler yücesidir.[1]
65. O diridir, O'ndan başka tanrı yoktur. Şu halde içten bir dindarlık ve bağlılıkla O'na dua edin. Hamd, âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur.
66. De ki: "Rabbimden bana açık kanıtlar gelince, sizin Allah'ın dışında dua ettiğiniz şeylere tapmam bana yasaklanmış oldu ve kendimi âlemlerin rabbine teslim etmem emredildi."[2]

---

ramı ibadeti de kapsamaktadır. Devamındaki ibadetle ilgili cümle de bu yorumu desteklemektedir. Hz. Peygamber'in, "Dua ibadetin kendisidir" buyurup ardından bu âyeti okuduğu bildirilmiştir (Timizî, "Tefsîr", 40). Hatta ünlü âlim Süfyân es-Sevrî, günahlardan uzak durmanın bile dua olduğunu belirtmiştir (İbn Atıyye, IV, 566). İşte âyette insanlar bu geniş anlamda Allah'a dua edip O'ndan karşılık almaya çağırılmakta; ardından bu çağrıya uymak yerine, hâlâ kör bir inatla büyüklük taslayanların varacakları son yerin, zelil ve hakir vaziyette girecekleri cehennem olduğu haber verilmektedir.

1 Allah'ın, gecesiyle gündüzüyle, yeriyle göğüyle tabiatın kuruluş ve düzenini insanoğlunun varlığına ve yaşamasına ne kadar elverişli kıldığına, ayrıca insanın yaratılışındaki uyum ve güzelliğe dair özet bilgi verilerek insanlığı Allah'a dua ve ibadet etmeye çağıran 60. âyetin gerekçesi gösterilmektedir.
Zamanımızda özellikle elektriğin yaygın kullanımı sayesinde geceler de kısmen aydınlık hale gelebilmekle beraber, hiçbir yapay ışık ve aydınlatma aracının güneşe olan ihtiyacımızı tamamıyla ortadan kaldırması mümkün değildir. Ayrıca ışık ve ısı imkânlarının geliştirilmesi, Allah'ın tabiata hâkim kıldığı düzen ve insana verdiği akıl sayesinde mümkün olmaktadır. Şu halde Allah'a dua, ibadet ve şükretmeyi gerektiren bütün sebepler devam etmektedir ve edecektir. Buna rağmen belirtilen türden nimetlerin anlamını ve değerini kavrayıp şükrünü eda edenler bulunduğu gibi bazıları bu lutufların sahibi olan Allah'ı inkâr eder, bazıları da mümin olmakla birlikte gafletlerinden dolayı şükürde kusur ederler.

2 Müfessirler, 66. âyetteki, "Rabbimden bana açık kanıtlar gelince sizin Allah'ın dışında dua ettiğiniz şeylere tapmam bana yasaklandı" cümlesinden, bu kanıtlar gelmeden önce Hz. Peygamber'in Allah'tan başka bir şeye taptığı gibi bir anlam çıkarılmaması gerektiğini önemle belirtmişlerdir. Hz. Peygamber, kendisine vahiy gelmeden önce de aklıyla Allah'ın birliği inancına ulaşmış ve O'na kulluk etmiş, daha sonra bu inancı onaylayıp şirki yasaklayan vahiy gelmiştir.

67. Sizi toprak, sonra nutfe, sonra alaka aşamalarından geçirerek yaratan O'dur. Sonra O sizi bir bebek olarak hayat alanına çıkarır; ardından güçlü çağınıza ulaşıncaya, sonra da yaşlılar haline gelinceye kadar sizi yaşatır; içinizden bazıları bundan önce vefat eder. Sonuçta belli bir vakte kadar yaşamaktasınız. Umulur ki (bunlar üzerine) akıl yorarsınız.[1]
68. Yaşatan da öldüren de O'dur. Bir işe hükmettiğinde o konuda sadece "ol!" der, o da oluverir.
69. Görmez misin, Allah'ın âyetlerini tartışmaya kalkışanları; gerçeklerden nasıl da uzaklaştırılıyorlar!
70. Kitabın ve elçilerimize gönderdiklerimizin asılsız olduğunu savunanlar, evet onlar ileride gerçeği anlayacaklar!
71-72. O zaman boyunlarında halkalar ve zincirlerle şiddetli ateşe sürüklenirler; ardından da ateşte yakılırlar.
73-74. Sonra onlara, "Vaktiyle Allah'ın dışında ilâhî nitelikler yüklediğiniz şeyler şimdi nerede?" denir. "Bizi bırakıp kayboldular. Meğer vaktiyle gerçek bir varlığa tapmıyormuşuz" derler. İşte Allah inkârcıları böyle şaşkın ve çaresiz bırakır.
75. "Bu duruma düşmenizin sebebi, dünyadayken haksız olarak böbürlenmeniz ve şımarmanızdır.
76. İçinde ebedî kalmak üzere cehennem kapılarından girin içeri!" Büyüklük taslayanların kalacakları yer ne kötü!
77. Sen şimdi sabret; Allah'ın vaadi mutlaka gerçekleşecek. Muhakkak ki biz, onlara vaktiyle bildirip uyarıda bulunduğumuz şeylerin bir kısmını (ölmeden) sana göstereceğiz, (bir kısmını da görmeden) seni vefat ettireceğiz; ama onlar da sonunda bize dönecekler![2]

---

1 Nutfe ve alaka terimlerinin anlamları için bk. Hac 22/5; Mü'minûn 24/12-14.

2 Bu sûrede ağırlıklı olarak, "Allah'ın âyetlerini tartışmaya kalkışanlar"dan, o âyetlere karşı mücadele verenlerden söz edildi. Genellikle Mekke putperestlerinin aristokrat tabakasından oluşan bu kesimin karakter, tutum ve amaçları ile karşılaşacakları cezalar üzerinde duruldu; onların müslümanlardan üstün oldukları vehminden ve bunun doğurduğu şımarıklıktan söz edildi. Kuşkusuz inkârcıların bu haksız tutumları Hz. Peygamber'i ve diğer müslümanları derinden üzüyordu. İşte âyette Hz. Peygamber'e Allah'ın vaadinin mutlaka gerçekleşeceği hatırlatılarak bu tutumlar karşısında sabırlı olması öğütlenmektedir. Âyetin devamında bu vaadin iki yönüne işaret edilmiştir. Öncelikle onların yaptıkları yanlarına kalmayacak, cezalarının bir kısmı bu dünyada, ya Resûlullah hayattayken veya onun ölümünden sonra verilecek; bir kısmı da âhirette, Allah'ın huzuruna vardıklarında uygulanacaktır. Nitekim bu âyetlerin inmesinden birkaç sene sonra Bedir Savaşı'nda müslümanların putperest düşmanları karşısında elde ettikleri zaferle dünyadaki ceza süreci başlamış, bunu başka cezalar izlemiştir.

78. Senden önce de elçiler gönderdik; onlardan sana hayat hikâyelerini anlattıklarımız var, anlatmadıklarımız var. Allah'ın izni olmadıkça hiçbir elçi âyet getiremez. Allah'ın buyruğu geldiğinde artık hak yerini bulmuştur ve ilâhî hakikatleri yok etmeye kalkışanlar hüsrana uğramışlardır.
79. Kimine binesiniz, kiminden yiyecek elde edesiniz diye sizin için hayvanları yaratan Allah'tır.
80. Onlarda sizin için daha nice faydalar vardır; gönüllerinizdeki bir ihtiyaca onlar üzerinde ulaşırsınız; onlarla ve gemilerle taşınırsınız.
81. Allah size kanıtlarını gösteriyor. Allah'ın kanıtlarının hangisini inkâr edebilirsiniz?
82. Yeryüzünde gezip de kendilerinden önce yaşamış olanların âkıbetlerini görmezler mi? Onların sayısı bunlardan daha çoktu, daha güçlülerdi, yeryüzündeki eserleri de daha sağlamdı. Yine de kazandıkları onları kurtaramadı.
83. Elçileri onlara açık seçik kanıtlar getirdiklerinde, sahip oldukları bilgileriyle böbürlendiler. Ama alay ettikleri şey onları kuşatıverdi![1]
84. Dehşetli cezamızı gördüklerinde, "Allah'ın birliğine inandık, O'na ortak koştuğumuz şeyleri de şimdi reddetmekteyiz" derler.
85. Ama azabımızı gördüklerinde artık inanmaları kendilerine fayda vermeyecektir; Allah'ın, kulları hakkında öteden beri uygulanan yasası böyledir. İşte o zaman artık inkârcılar hüsrana uğramışlardır.[2]

---

1 Allah'ın âyetlerini tartışmaya, onlarla mücadele etmeye çalışanlara bu sûredeki son bir uyarıdır. Mekke putperestleri genellikle sayılarının çokluğuna, maddî güçlerine, sosyal statülerine güvenerek şımarıp azgınlaşırlar; peygamber ve diğer müslümanlar karşısında inkârcı, alaycı ve baskıcı bir tavır takınırlar; bir gün müslümanlara mağlûp olacaklarını akıllarından bile geçirmezlerdi. İşte 82-83. âyetlerde tarih şahit gösterilerek onların büyük bir yanılgıya düştükleri hatırlatılmaktadır. Araplar'ın özellikle tüccar kesimi, eski uygarlıkların zengin izlerinin bulunduğu ülkelere ticarî yolculuklar yaparlardı. Bu sebeple 82. âyette, "Yeryüzünde gezip de kendilerinden önce yaşamış olanların âkıbetlerini görmezler mi?" buyurulmuştur. Yani onlar, tarihin ibret levhalarını görüyor, fakat bunlardan gereken dersi çıkarmak için zihin yormuyorlardı.

2 Vaktiyle maddî güçlerini, eserlerini, sosyal ve siyasî konumlarını haklılıklarının dayanağı zanneden azgın topluluklar, nihayet sapkınlık ve zulümlerinin sonucu olarak çeşitli felâketlerle yüzyüze gelince güçlerinin kendilerini kurtaramadığını görmüşler; peygamberlerinin ortaya koyduğu tevhid inancını benimsediklerini açıklamışlarsa da "inanmaları kendilerine fayda vermemiştir." Çünkü bu, özgürce ve gayba inanma değil, zorunlu ve görüneni, yaşananı bir kabul idi, bu sebeple de inanmalarına itibar edilmemiştir. Sûre, bunun ilâhî bir yasa olduğunu, bu yasayı dikkate almayıp inkârlarını sürdürenlerin hüsrana uğradıklarını belirten önemli uyarıyla son bulmaktadır.

41. FUSSİLET SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 61, âyet sayısı 54'tür. "Fussılet" adı, Kur'an'ın, âyetleri apaçık anlaşılır hale getirilmiş Arapça okunan bir kitap olduğunu belirten 3. âyet ile 44. âyette geçmektedir. Sûrede büyük ölçüde iman konuları işlenmiş; bu çerçevede putperestlerin Hz. Peygamber ve Kur'an karşısındaki inkârcı, inatçı ve baskıcı tutumları, bütün bu davranışlarıyla nasıl bir âkıbeti hak ettikleri üzerinde durulmuştur. Yer yer geçmişteki bazı kavimlerin, kendi dinleri ve peygamberleri karşısındaki haksız tavırlarıyla bu yüzden başlarına gelen felâketler; Kur'an'ın, Allah'a iman temeline dayanan, daima dürüst olunmasını, insanlar arasında sıcak dostluğa, barış ve uzlaşmaya dayalı ilişkiler kurulmasını amaçlayan ahlâk öğretisi de sûrede yer alan konulardandır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Hâ-mîm.
2. Bu Kur'an, rahman ve rahîm olan Allah'ın katından indirilmiştir;
3. Bilmek isteyenler için âyetleri apaçık hale getirilmiş Arapça okunan bir kitaptır.
4. Müjdeleyici ve uyarıcı olarak indirilmiştir ama çokları yüz çevirdi, artık onu işitmezler.
5. Dediler ki: "Bizi çağırdığın şeylere karşı kalplerimiz kapalıdır, kulaklarımızda da sağırlık var; bir de seninle bizim aramızda perde bulunmaktadır. Sen yapacağını yap, biz de yapmaktayız!"[1]
6. De ki: "Ben de sadece sizin gibi bir beşerim; bana tanrınızın tek tanrı olduğu vahyedilmiştir, doğruca O'na yönelin, O'ndan bağışlanma dileyin. Allah'a ortak koşanların vay haline!
7. Ki onlar mallarından muhtaçları yararlandırmazlar; onlar âhireti de inkâr ederler.
8. İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara gelince, onlar için eksilmeyen bir mükâfat vardır."
9. De ki: "Arzı iki devirde yaratanı inkâr edip O'na başkalarını ortak mı koşuyorsunuz? O yaratıcı ve âlemlerin rabbi olan Allah'tır."

---

1 "Sen yapacağını yap, biz de yapmaktayız!" cümlesi iki şekilde açıklanmaktadır: a) Sen kendi dinini uygula, biz de kendi dinimizi uygulayalım. b) Sen bize karşı elinden geleni yap, biz de sana karşı elimizden ne gelirse yapacağız. İkinci yorum Mekke putperestlerinin karakter ve zihniyetine daha uygun düşmektedir.

10. Arz üzerinde sarsılmaz dağlar oturttu, orayı bereketli hale getirdi; gerekli besinlerini orada -bunlara ihtiyacı olan varlıklar için eşit derecede olmak üzere- uygun ölçülerle yarattı. (Bütün bunlar) dört devirde oldu.[1]

11. Dahası O, duman halinde olan semaya iradesini yöneltti; ardından ona ve arza, "İsteyerek veya istemeyerek (varlık sahnesine) gelin!" buyurdu. "İsteyerek geldik" dediler.

12. Böylece onları iki evrede yedi gök olarak yarattı, her göğe işlevini ilham etti. Biz, yakın semayı kandillerle donattık ve onu koruduk. İşte bu, her şeye gücü yeten, her şeyi bilen Allah'ın takdiridir.[2]

13. Eğer onlar yine de yüz çevirirlerse de ki: "Sizi, Âd ve Semûd'un başına düşen yıldırım gibi bir yıldırıma karşı uyarıyorum."

14. Hani onlara peygamberler gelip (ikna etmek için) her yolu deneyerek, "Allah'tan başkasına kulluk etmeyin" demişlerdi. Ama onlar, "Rabbimiz (buna inanmamızı) isteseydi mutlaka (elçi olarak) melekler gönderirdi. Bu durumda biz, sizinle gönderilen şeyin gerçek olduğunu kabul etmiyoruz" dediler.[3]

15. Anılan Âd kavmi, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve "Bizden daha güçlü kim var?" dediler. Onları yaratan Allah'ın kendilerinden daha güçlü olduğunu düşünmezler miydi? Onlar, âyetlerimizi de inatla inkâr ediyorlardı.

---

1 "Bilinmeli ki, rabbinin katındaki bir gün sizin saymakta olduklarınızın bin yılı gibidir" (Hac 22/47) buyurularak insanlardaki zaman kavramının göreli olduğuna, ilâhî tasarrufla ilgili zaman kavramlarının, binlerce seneyle ifade edilebilecek devirleri gösterebileceğine işaret edilmiştir. Evrenin tamamı altı devirde (gün) yaratılmıştır. iki ve dört devirde yaratılma ile ilgili âyetler yaratmanın aşamalarını ifade etmektedir.

2 "Yedi gök" deyiminin evrendeki birçok kozmik sisteme delâlet ettiği düşünülebilir (Esed, III, 972). "Her göğe işlevini ilham etti" cümlesi, kozmik sistemlerin Allah'ın iradesiyle kurulup işlediğine işaret eder. "Biz, yakın semayı kandillerle donattık" anlamındaki cümle ise gökyüzünün, çıplak gözle bakıldığında yıldızlarla bezeli görüntüsünün tasviridir.

3 Metindeki "min beyni eydîhim ve min halfihim" ifadesi "önlerinden ve arkalarından" demektir. Tefsirlerde bu ifadeye sözlük anlamına yakın yorumlar getirilmeye çalışılmıştır. Biz Zemahşerî, Râzî, İbn Âşûr gibi müfessirlerin tercih ettiği deyimsel anlamı dikkate alarak söz konusu ifadeyi, "(ikna etmek için) her yolu deneyerek" şeklinde karşılamayı uygun bulduk. Türkçe'de de, "Birini ikna etmek için her yolu denedi" anlamında, "Sağından girdi, solundan girdi" şeklinde benzer bir deyim kullanılmaktadır.

16. Sonunda dünya hayatında onlara alçaltıcı cezayı tattırmak için o kara günlerde üzerlerine dondurucu bir rüzgâr gönderdik. Âhiret azabı ise daha da alçaltıcı olacak, onlara yardım da edilmeyecektir.[1]

17. Semûd kavmine gelince, onlara doğru yolu gösterdik ama körlüğü doğru yolu görmeye tercih ettiler; nihayet kendi yapıp ettiklerinin sonucu olarak alçaltıcı bir yıldırım azabı yakalayıverdi onları!

18. İnanan ve Allah'a karşı gelmekten sakınanları da kurtardık.[2]

19. Allah düşmanlarının ateşe doğru sevkedilecekleri gün, öncekileriyle sonrakileriyle onların hepsi bir araya getirilir.[3]

20. Nihayet oraya geldiklerinde vaktiyle yaptıklarından dolayı kulakları, gözleri ve derileri onların aleyhine şahitlik eder.

21. Derilerine, "Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz?" diye sorarlar. "Her şeyi konuşturan Allah bizi de konuşturdu" derler. İlk önce sizi O yarattı, şimdi de yine O'na dönüyorsunuz.

22. Vaktiyle siz, ne kulaklarınızın ne gözlerinizin ne de derilerinizin aleyhinizde şahitlik etmesinden sakınıyordunuz; üstelik yaptıklarınızın çoğunu Allah'ın bilmediğini sanıyordunuz.

23. İşte rabbiniz hakkında taşıdığınız bu kanaatiniz sizi mahvetti, sonunda kaybedenlerden oldunuz.

24. Artık dayanabilirlerse kalacakları yer ateştir; kendilerine yeni bir fırsat verilmesini talep etseler de bu talepleri kabul edilmez.

25. Onların yanlarına bazı arkadaşlar verdik de bunlar, önlerinde bulunanı da arkalarında olanı da onlara şirin gösterdiler. Böylece kendilerinden önce gelip geçmiş olan cin ve insan toplulukları hakkındaki hüküm onlar için de kesinleşti. Kuşkusuz onların hepsi hüsrana uğramışlardır.[4]

---

1 Yıkıcı rüzgârın niteliği olan, "dondurucu" diye çevirdiğimiz sarsar kelimesine, "uğultulu, homurtulu" anlamı da verilmektedir.

2 "Doğru yol" diye çevirdiğimiz hidayet kelimesi 17. âyette körlüğün zıddı olarak kullanılmıştır. Önü aydınlanan yolunu bulur, kör olan veya karanlıkta kalan ise yolunu kaybeder, Kur'an'da birinci durum için hidayet, ikincisi için dalâlet deyimleri kullanılır. Hidayet Allah'tandır; öyleyse vahyin ışığıyla aydınlanan doğru yolu bulur, bu ışıktan uzaklaşan da yolunu şaşırır.

3 "Öncekiler ve sonrakiler", tarihin bütün dönemlerinde inkâr ve isyanı iman ve itaate tercih edenlerdir.

4 Klasik tefsirlerde "arkadaşlar"la, Hz. Peygamber'e ve Kur'an'a inanmamakta direnen müşriklere dünyada musallat olan şeytanların kastedildiği belirtilir. İbn Âşûr bu arkadaşların, insanın ya dışında veya içinde olabileceğini, dışındakilerin "küfür davetçileri ve öncüleri" olan insanlar, içindekilerin ise kişiye vesveseler veren, onu günaha kışkırtan şeytanlar olduğunu ifade eder (XXIV, 274).

26. İnkârcılar dediler ki: “Bu Kur’an’a kulak vermeyin, okunurken gürültü yapın, belki bastırırsınız.”[1]

27. O inkâra sapanlara mutlaka şiddetli bir azap tattıracağız, onları yaptıklarının en kötüsüne denk bir şekilde cezalandıracağız.

28. İşte Allah düşmanlarının cezası: Ateş! Âyetlerimizi inatla inkâr etmelerinin cezası olarak orası onların sonsuza kadar kalacakları yer olacaktır.

29. İnkâra sapmış olanlar şöyle diyecekler: “Rabbimiz! Bizi saptıran şu cinleri ve insanları bize göster, onları ayaklarımızın altına alalım ki herkesten daha çok aşağılanmış olsunlar!”

30. “Rabbimiz Allah’tır” deyip de dosdoğru çizgide yaşayanlar, işte onların üzerine melekler şu müjdeyle inerler: “Korkmayın, kederlenmeyin, size vaad olunan cennetle sevinin!

31-32. Biz, dünya hayatında da âhirette de sizin dostunuzuz. Orada, çok bağışlayıcı, çok merhametli olan Allah’tan bir ikram olarak sizin için canınızın çektiği her şey bulunacak, yine orada umduğunuz her şeyi elde edeceksiniz.”[2]

“Bunlar, önlerinde bulunanı da arkalarında olanı da şirin gösterdi” diye çevirdiğimiz âyetin ilgili kısmı hakkında yapılan açıklamaları Şevkânî’den (IV, 588) yararlanarak şöyle özetleyebiliriz: Sözü edilen arkadaşları kendilerine, içinde yaşadıkları dünyanın bayağı zevklerini çekici gösterdiler; onları tamamen dünyaya bağlayarak günah ve isyanlara boğulmalarını sağladılar; yeniden dirilme, âhiret sorgusu, cennet, cehennem gibi inanç konularını inkâr ettirdiler.

1 Hz. Peygamber, âyetler kendisine geldikçe bunları çoğunlukla Kâbe çevresinde yüksek sesle insanlara okur, inanan ve inanmayan herkes onu dinlerdi. Râzî’nin de belirttiği gibi (XXVII, 119-120) Araplar, Kur’an’ın mânasının ve sözlerinin mükemmel olduğunu biliyor; onu işiten herkes, lafızlarının güzelliğini farkediyor, anlamlarını kavrıyor; benzersizlik, doğruluk ve tutarlılığına aklıyla hükmediyordu. Bu yüzden toplumsal konumlarını kaybedeceklerinden korkan Mekke’nin ileri gelenleri, nüfuzları altındaki insanların âyetleri dinlemelerini önlemek için tedbirler düşündüler. Sonuçta adamlarından, Hz. Peygamber âyetleri okurken yüksek sesle şiirler okuyarak, ıslık çalıp el çırparak, anlamlı anlamsız sözler söyleyerek gürültü çıkarmalarını, yaygara koparmalarını ve böylece Resûlullah’ın sesini bastırarak okuduğu âyetlerin anlaşılmasını önlemelerini istemişlerdir.

2 Yukarıda Kur’an’nın sesini boğmak için tertipler hazırlayan inkârcıların karşılaşacakları ağır cezalardan söz edilmişti; 30. âyetten 36. âyete kadar da müminlerin temel nitelikleri ve uhrevî ödülleri özetlenmektedir. 30. âyette, belirttiğimiz niteliklerin en önemlileri olan, hatta bir bakıma onları da kuşatan şu iki nitelik öncelikle zikredilmektedir: a) Allah’ı rab tanımak, b) Dosdoğru çizgide yaşamak. Hz. Peygamber de kendisinden sımsıkı sarılacağı temel ilkenin ne olduğunu soran bir sahâbîye, “Allah’a inandım de ve sonra dosdoğru ol” buyurmuşlardır (Müsned, III, 413; Müslim, “İman”, 62). “Rabbim Allah’tır” ikrarı

33. Allah'a çağıran, dine ve dünyaya yararlı iş yapan ve "Ben müslümanlardanım" diyenden daha güzel sözlü kim vardır?
34. İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel olan davranışla sav; o zaman bir de göreceksin ki seninle aranızda düşmanlık bulunan kimse kesinlikle sıcak bir dost oluvermiş!
35. Bu sonuca ancak sabırlı olanlar ulaşabilir, yine buna ancak (erdemlerde) büyük pay sahibi olanlar ulaşabilir.
36. Eğer şeytandan sana bir fitleme gelirse hemen Allah'a sığın! Allah işitendir, bilendir.[1]
37. Gece ve gündüz, güneş ve ay O'nun işaretlerindendir. Eğer gerçekten Allah'a tapıyorsanız güneşe de aya da secde etmeyin, onları yaratan Allah'a secde edin.
38. Şayet kibirlerine yediremezlerse bilsinler ki rabbinin katında bulunanlar bıkıp usanmadan, gece gündüz O'nu tesbih etmektedirler.
39. O'nun işaretlerinden biri de şudur: Sen arzı (ölmüş gibi) kupkuru görürsün; ama üzerine yağmur indirdiğimizde toprak canlanıp kabarır. Ona can veren, elbette ölülere de can verir. O her şeye kādirdir.
40. Âyetlerimiz konusunda gerçekten sapanlar bizden gizlenemezler. Bu durumda ateşe atılan mı daha iyidir, yoksa kıyamet günü (huzurumuza) güvenle gelen mi? İstediğinizi yapın! O, yaptıklarınızı kuşkusuz görmektedir.
41. Bu uyarıcı kitap kendilerine geldiğinde onu inkâr edenler (cezalarını görecekler). O, gerçekten çok değerli bir kitaptır.

---

gönüllere işleyince bu ikrar, insanın duygu, düşünce ve eylem dünyasına da yansıyarak onu doğru, iyi ve adaletli çizgiye yöneltir. Âyette bu yöneliş, "dosdoğru çizgide yaşamak" diye çevirdiğimiz istikamet kavramıyla ifade edilmiştir.

1 Buraya kadar insanların, "Rabbimiz Allah" dedikten sonra dosdoğru çizgide yürümeleri, Allah yolunun davetçileri olmaları, din ve dünyaya yararlı işler yapmaları, Allah'a teslim olup müslüman olmayı en yüce değer olarak bilmeleri, kötülüğe iyilikle karşılık vererek aralarında sıcak dostluk ve kardeşlik ilişkileri kurmaları ve bunu başarmak için başta sabır olmak üzere gerekli erdemlerle bezenmeleri ideal bir müslüman olmanın ve sağlıklı bir toplum ilişkisi kurmanın gerekleri olarak ortaya kondu. Ancak bu yol pürüzsüz, engelsiz değildir. Şeytan, insanın içinde kin ve öfke duygularını alevlendirir, intikam arzularını tahrik eder, günah ve isyan eğilimlerini güçlendirir; sonuçta kişiyi Kur'an'ın öğütlediği üstün ahlâktan uzaklaştırmak ister. İşte âyet bu büyük ve tehlikeli engeli aşmanın en güvenli çaresini göstermektedir ki o da Allah'a sığınıp O'nun yardım ve desteğini istemektir.

42. Asılsız bir şey ona ne önünden ne arkasından yaklaşabilir. O, hikmet sahibi, övgüye lâyık olan Allah katından indirilmiştir.[1]
43. Sana, senden önceki peygamberler için söylenenlerden farklı bir şey söylenmemektedir. Gerçekten rabbin hem mağfiret sahibidir hem de O'nun çok yakıcı bir azabı vardır.
44. Şayet biz onu yabancı dilde okunan bir kitap olarak indirseydik mutlaka şöyle diyeceklerdi: "Âyetlerinin açık seçik anlaşılır olması gerekmez miydi? Bir Arap'a yabancı dilden bir kitap, öyle mi!" De ki: "O, inananlar için bir rehber ve şifadır; inanmayanlara gelince onların kulaklarında bir sağırlık vardır, Kur'an onlara kapalıdır. (Sanki) onlara çok uzaktan sesleniliyor.[2]
45. Biz, vaktiyle Mûsâ'ya kitabı indirmiştik ama onda da ihtilâfa düşülmüştü. Eğer rabbin tarafından daha önce verilmiş bir söz olmasaydı haklarında hüküm kesinleşmişti bile. Onun hakkında gerçekten koyu bir kuşku içindedirler.[3]
46. Kim dine ve dünyaya yararlı bir iş yaparsa kendi iyiliği için yapmış olur; kim de kötülük işlerse kendi aleyhine işlemiş olur. Senin rabbin kullarına asla haksızlık etmez.
47. Kıyametin zamanını bilmek sadece Allah'a havale edilir; kezâ O'nun bilgisi olmadan ne meyveler kabuklarını çatlatıp çıkar ne de bir dişi gebe kalıp doğurur. Allah onlara, "Tanrılıkta bana ortak saydıklarınız nerede?" diye seslendiği gün, "Sana açıkça söyleyelim, içimizde (sana ortak bulunduğuna dair) bir tanık yok" derler.
48. Artık daha önce taptıkları şeyler onları terkedip kaybolmuş; kendileri de kaçıp kurtulacakları bir yer bulunmadığını anlamışlardır.

---

1 Âyet genellikle hiç kimsenin Kur'an'da herhangi bir eksiklik veya fazlalık meydana getiremeyeceği şeklinde yorumlanmıştır.

2 Kur'ân-ı Kerîm'in ilk muhatapları Araplar olduğu için onun Arap diliyle indirilmesi de doğaldır. Eğer başka bir dilde indirilseydi âyette belirtilen itirazı öne sürenler haklı olacaklardı. Bu âyet, Kur'an'ın Arap olmayan toplumlar tarafından anlaşılıp gereğinin yerine getirilebilmesi için o toplumların dillerine çevrilmesi gerektiğine de işaret etmektedir. Ancak bu çeviriler, Kur'an'ın anlam ve içeriğini yansıtması bakımından elbette değerli olmakla birlikte, "Allah'ın muradını eksiksiz kuşatan ve anlatan, dolayısıyla ilâhî kelâm olarak özel değer taşıyan asıl kutsal kitap" anlamında Kur'an, orijinal Arapça metinden ibarettir; çeviriler ise bu metni okuyanın, yetenekleri ölçüsünde ondan anlayabildiği, anladıklarını kendi kelimeleriyle ifade ettiği beşerî eserlerdir.

3 Âyete göre Allah Teâlâ inkârcıları hak ettikleri cezaya hemen çarptırmıyorsa bunun sebebi, O'nun, inkâr ve isyana sapan insanlara, isterlerse dönüş yapıp doğru yola yönelmelerini mümkün kılacak şekilde fırsat tanıyan hükmü ve yasasıdır.

49. İnsan, iyi şeyleri istemekten usanmaz; başına bir kötülük geldiğinde ise büsbütün ümitsiz ve karamsardır.
50. Uğradığı bir sıkıntıdan sonra ona tarafımızdan bir nimet tattırsak mutlaka şöyle diyecektir: "Bu benim hakkımdır; ayrıca kıyametin kopacağını sanmıyorum ama, dönüp rabbime varacak olsam bile, O'nun huzurunda benim için güzel şeyler bulunduğundan eminim." Biz, inkâra sapanlara neler yaptıklarını mutlaka açık seçik bildireceğiz ve onlara kesinlikle ağır bir azap tattıracağız!
51. Ne zaman insanoğluna bir lutufta bulunsak arkasını dönüp uzaklaşır; başına bir kötülük geldiğinde de uzun uzadıya yalvarıp yakarır.[1]
52. De ki: "Hiç düşündünüz mü, ya bu (Kur'an) Allah katından gelmiş, siz de onu inkâr etmişseniz? Bu durumda böylesine kesin bir çatışma içine düşenden daha sapkın kim olabilir!"
53. Kur'an'ın gerçek olduğu kendileri için apaçık belli oluncaya kadar onlara çevrelerinde ve kendilerinde bulunan kanıtlarımızı hep göstereceğiz. Rabbinin her şeye tanıklık etmesi (onlar için) yeterli değil midir?
54. Bilesin ki onlar rablerinin huzuruna çıkacakları konusunda kuşku içindedirler. Kesinlikle unutulmamalı ki Allah her şeyi kuşatmıştır.[2]

---

1 49-51. âyetlerde ilâhî vahyin terbiyesinden geçip gönül zenginliğine ulaşamamış insanın dünyevî menfaatler konusundaki açgözlülüğü, bencilliği; ayrıca belâ ve sıkıntılarıyla karşılaştığında sergilediği dayanıksızlık, ümitsizlik ve karamsarlık dile getirilmektedir.

2 53. âyetin metnindeki "âfâk" ve "enfüsihim" (kendi nefisleri) ifadelerine verilen farklı anlamlara göre âyet iki şekilde yorumlanmıştır:
a) Eski müfessirlerin, bazı önemsiz farklılıklarla, yaygın olarak benimsedikleri yoruma göre "âfâk", Mekke dışındaki bölgeler (nevâhî), "enfüsihim" de putperestlerin yaşadığı Mekke şehridir. Buna göre âyette vakti geldiğinde hem Mekke'nin hem Mekke çevresindeki yörelerin, hatta dünyanın birçok bölgesinin müslümanlar tarafından fethedileceği, böylece İslâm dininin cihana yayılacağı müjdelenmektedir.
b) Diğer bir yoruma göre "âfâk"tan maksat yıldızları, ayı ve güneşiyle semanın uçsuz bucaksız köşeleri (kozmik evren), astronomik, meteorolojik, biyolojik vb. olaylar, yasalar; "enfüsihim"nden maksat da en ince sanatların ve yaratılış hikmetlerinin örneği olan insanın biyolojik ve ruhsal dünyasıdır; kısacası "dış dünyadaki kanıtlar", kozmolojik evrenin sırları, "kendilerinde bulunan kanıtlar" ise insanın biyolojik ve psikolojik yapısındaki sırlardır. Âyette ileride insan oğluna bu sırların gösterileceği, yani insanlığın bu konularda keşifler yapacağı bildirilmektedir (bu iki farklı yorum için bk. Taberî, XXV, 4-5; Râzî, XXVII, 139; Şevkânî, IV, 598).

42. ŞÛRÂ SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 62, âyet sayısı 53'dür. 23-24, 23-26, 27 ve 39-41. âyetlerinin Medine'de indiğine dair rivayetler bulunmakla birlikte üslûp ve içerikleri bu âyetlerin de Mekke döneminde indiği izlenimini vermektedir. 38. âyetinde geçen ve "danışma, istişare etme" anlamına gelen şûrâ kelimesi sûreye ad olmuştur. Sûreye hâkim olan ana fikir, Hz. Muhammed'e bildirilenlerin Allah tarafından vahyedilmekte olduğu, önceki peygamberlere bildirilenlerle ona vahyedilenlerin aynı kaynaktan geldiği, bu sebeple aralarında temel hüküm ve ilkeler açısından birlik bulunduğu şeklinde özetlenebilir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Hâ-mîm.
2. Ayn-sîn-kâf.[1]
3. Büyük izzet, derin hikmet sahibi olan Allah sana ve senden öncekilere işte böyle vahiy gönderiyor.
4. Göklerde ve yerde ne varsa hep O'nundur. O çok yücedir, çok uludur.
5. Gökler (haşyetten) neredeyse üstlerinden çatlayacak. Melekler de rablerinin yüceliğini hamd ile dile getiriyorlar ve yerdekilerin bağışlanmasını diliyorlar. İyi bilin ki bağışlama ve merhameti sınırsız olan ancak Allah'tır.[2]
6. Kendisinden başkasını dost ve koruyucu bilenleri Allah sürekli gözetlemektedir. Senin onlarla ilgili bir sorumluluğun yok.
7. İşte sana, Ümmülkurâ (Mekke) ve çevresindekileri uyarman ve hakkında asla şüphe bulunmayan toplanma gününün dehşetini haber vermen için böyle Arapça bir Kur'an indirdik. Onların bir kısmı cennette, bir kısmı da cehennemde olacaktır.
8. Allah dileseydi onları elbette (aynı inançta) tek bir ümmet yapardı, fakat O kimi dilerse onu rahmetine kavuşturur; zalimlerin ise ne bir velisi (arka çıkanı) ne de bir yardımcısı olacaktır.

---

1 Bazı sûrelerin başında yer alan ve ayrı ayrı okunduğundan dolayı hurûf-ı mukattaa diye anılan bu harfler hakkında bk. Bakara 2/1.

2 Göklerin neredeyse çatlayacağına ilişkin ifade, "Allah'ın azametinden ötürü, Allah tarafından onlara yüklenen misyonun ağırlığından dolayı, oralarda sayısız denecek çoklukta meleklerin, gök cisimlerinin ve akıl erdirilemez yazgıların ve sırların bulunması sebebiyle, yeryüzünde şirk ve sosyal bozulmalar çoğaldığı için gökler neredeyse yukarılarından çatlayacak" gibi farklı şekillerde yorumlanmıştır. Âyetin "üstlerinden" anlamına gelen kısmı, çatlamanın şiddetini belirten deyimsel bir anlatım olarak düşünüldüğü gibi, "üst tarafından" ve "yerin yukarılarından" gibi mânalarla da açıklanmıştır.

9. Onlar Allah'tan başka velîler edindiler öyle mi? Halbuki asıl dost ve koruyucu Allah'tır. Ölüleri de O diriltecektir ve O'nun gücü her şeye yeter.
10. Ayrılığa düştüğünüz bütün konularda (doğru) hüküm Allah'a aittir. İşte o Allah benim rabbimdir; yalnız O'na güvenip dayanmışımdır ve daima O'na yönelirim.
11. Gökleri ve yeri yaratan O'dur. Size kendinizden eşler, hayvanlardan da çiftler yarattı. Bu şekilde çoğalmanızı sağlamaktadır. O'na benzer hiçbir şey yoktur. O her şeyi işitir, her şeyi görür.
12. Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur. Rızkı dilediğine bol, dilediğine de ölçülü verir. Çünkü O her şeyi bilmektedir.[1]
13. O, Nûh'a buyurduklarını, sana vahyettiklerimizi, İbrâhim'e, Mûsâ'ya ve Îsâ'ya buyurduklarımızı size din kıldı ki o dini ayakta tutasınız, o konuda ayrılığa düşmeyesiniz. Kendilerini davet ettiğin bu din müşriklere ağır geldi. Allah (dini tebliğ için) dilediğini seçer ve kendisine yöneleni doğruya iletir.[2]
14. Onlar (peygamberlerin muhatapları), özellikle kendilerine dine dair bilgi geldikten sonra aralarındaki kıskançlık yüzünden bölünüp parçalandılar. Rabbin tarafından belirli bir süre tanıma sözü verilmemiş olsaydı, aralarında hemen hüküm verilir, iş bitirilirdi. Onlardan sonra kitaba vâris kılınanlar da onun hakkında derin bir şüphe içine düşmüşlerdir.[3]

---

1 "Anahtarlar" diye çevrilen mekālîd hakkında ayrıca bk. Zümer 39/63; rızkın ilâhî iradeye bağlı oluşu hakkında bk. Rûm 30/37; Sebe' 34/36.

2 Hemen bütün müfessirler burada din kelimesinin ilâhî dinlerin tamamını ifade eden geniş anlamıyla kullanıldığı kanaatindedirler. Bu dinlerdeki bütün hükümlerin diğerlerinde aynen korunmadığı ve önceki ilâhî dinlerde yer alan amelî hükümlerin hepsinin Hz. Muhammed'in ümmeti için teşrî' kılınmadığı da bilinmektedir. Dolayısıyla burada geniş anlamıyla dinin bir kısmının kastedilmiş olması gerekir. Bu kısmın ise bütün ilâhî dinlerdeki müşterek hükümler olduğu açıktır. Âyette kutlu peygamberler zincirinin dönüm noktası niteliği taşıyan halkalarına özel olarak yer verildiği görülmektedir: Hz. Nûh, Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ, Hz. Îsâ ve Hz. Muhammed (Resûl-i Ekrem kendisine hitap edilen olduğu için ismen değil, "sen" şeklinde muhatap olarak zikredilmiştir).

3 Dinde parçalanmaların yeterli ilâhî bildirim yapılmamış olmasından ileri geldiği iddiasını reddeden bu içerikteki âyetlerde, bölünmenin asıl sebebinin bilgisizlik değil, kişisel çıkarlara düşkünlük ve çekememezlik duyguları olduğuna dikkat çekilmektedir (bu konuda ayrıca bk. Bakara 2/213; Âl-i İmrân 3/19). Âyette suçlu, günahkâr, haksız insanların gidişatına niçin ilâhî bir müdahale yapılmadığı yönünde daima hatırdan geçen bir soruya cevap verilmekte, Allah'ın bütün insanları kapsayan hesaba çekme ve buna göre mükâfat yahut ceza verme işini âhirete bırakmayı dilediği için bunun böyle olduğu bildirilmektedir.

15. İşte bunun için sen çağrına devam et ve emrolunduğun gibi doğru çizgini sürdür. Onların arzularına uyma ve şöyle de: "Ben Allah'ın indirdiği bütün kitaplara iman ettim ve bana aranızda âdil davranmam emredildi. Allah bizim de rabbimiz, sizin de rabbinizdir. Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız size. Sizinle bizim aramızda tartışmaya gerek yok. Allah hepimizi bir araya getirecektir. Dönüş ancak O'nadır."[1]
16. O'nun çağrısı (birçok insan tarafından) kabul edildikten sonra Allah hakkında tartışmaya kalkışanların delilleri rableri katında geçersizdir. Üzerlerine gazap çökmüştür ve onlar için çetin bir azap vardır.[2]
17. Hak ve hakikat içerikli kitabı ve o sayede ölçü ve dengeyi gönderen Allah'tır. Nereden bileceksin, kıyamet vakti belki de çok yakın![3]
18. Ona inanmayanlar onun çabuk gelmesini istiyorlar; inananlar ise gerçek olduğunu bilerek ondan kaygılanmaktalar. Şu iyi bilinmeli ki, kıyameti tartışma konusu yapanlar derin bir sapkınlık içindedirler.
19. Allah kullarına çok lütufkârdır, dilediğine rızık verir. Güçlü ve üstün olan da O'dur.
20. Kim âhiret kazancını isterse onun bu kazancını arttırırız; kim dünya kazancını tercih ederse ona da bundan veririz; ama onun âhirette hiçbir nasibi olmaz.

---

1 "... gerek yok" cümlesini, "Sizinle bizim aramızdaki ihtilâfta (Sunmadığım başka delil kalmadı" şeklinde çevirmek de mümkündür.

2 Farklı yorumlar bulunmakla birlikte âyetin amacının Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul edenlerin bulunmasını takiben artık ona tâbi olanlarla olmayanlar arasında Allah hakkında bir tartışmanın gereksizliğini belirtmek ve müslümanları bu konuda uyarmak olduğu anlaşılmaktadır. 15. âyetin, "Sizinle bizim aramızda tartışmaya gerek yok" meâlindeki cümlesi de bu anlayışı teyit etmektedir (farklı inanç grupları arasında verilecek nihaî hükme ilişkin bir açıklama için bk. Hac 22/17).

3 Yüce Allah'ın kitabı indirmesinden, ölçü ve dengeyi var etmesinden bahsedilmesinin âyetin sonundaki şu cümleye fikrî hazırlık amacı taşıdığı anlaşılmaktadır: "Kıyamet vakti belki de çok yakın!" Buna göre âyetin anlamı şu olmaktadır: Evreni yaratan, ilâhî bildirimlerde bulunan, ölçü ve dengeyi var eden yüce yaratıcının böylesine bir düzeni gayesiz, boş yere kurmuş olması düşünülemez; bilinmeli ki bu dünyada yapılıp edilenlerin ölçülüp değerlendirileceği ve sonuçlarının görüleceği bir gün mutlaka gelecektir. Birçok âyet bu yorumu desteklemektedir. Zemahşerî ise âyetin başı ve sonu arasındaki bağı şöyle açıklar: Kıyamet, öldükten sonra dirilmek, hesap gününün gelmesi ve adaletin icrası için tartıların işletilmesi demektir; şu halde âyette âdeta, "Allah size, hesaba çekileceğiniz, amellerinizin tartılıp herkese hak ettiğinin verileceği gün gelmeden önce adalet ve eşitlikle muamele etmenizi ve dinlerin gereklerine uymanızı buyurdu" denmektedir (III, 401).

21. Yoksa onların ortak koştukları tanrıları var da Allah'ın izin vermediği kuralları bunlar için din mi yapıyorlar? Nihaî hükümle ilgili söz (hesabın âhirete bırakılması) olmasaydı, aralarında hemen hüküm verilir, iş bitirilirdi. Ama o zalimler için can yakıcı bir azap var!
22. Zalimlerin yaptıklarından ötürü korkuya kapıldıklarını göreceksin; ama bu mutlaka başlarına gelecek. İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar ise cennet bahçelerinde olacaklar. Onlar için rableri katında istedikleri her şey vardır. İşte büyük lutuf budur.
23. Allah'ın, iman edip dünya ve âhirete faydalı işler yapan kullarına verdiği müjde işte bu! De ki: "Sizden yakınlığa sevgi duymanızdan başka bir karşılık istemiyorum." Kim çaba harcayıp bir iyiliği gerçekleştirirse bu konuda ona daha büyük güzellikler bahşederiz. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır ve iyiliği asla karşılıksız bırakmaz.[1]
24. Yoksa onlar, "Allah hakkında bir yalan uydurdu" mu diyorlar? Halbuki Allah dilese senin kalbini de mühürler. Allah bâtılı siler ve gerçeği sözleriyle ortaya çıkarır. Şüphesiz O kalplerde olanı çok iyi bilmektedir.
25. Kullarının tövbesini kabul eden, günahları bağışlayan ve yaptıklarınızı bilen O'dur.
26. İman edip rızâsına uygun işler yapanların dualarını kabul buyuran ve kendi lutfundan onlara fazlasını veren de O'dur. İnkârcılar için ise çetin bir azap vardır.
27. Şayet Allah kullarına rızkı bol bol verseydi yeryüzünde taşkınlık ederlerdi; ama O dilediği ölçüye göre vermektedir. Çünkü O kullarının durumunu çok iyi bilmekte ve görmektedir.
28. İnsanlar bütün ümitlerini yitirdikten sonra yağmuru indiren ve rahmetini yayan O'dur. Gerçek dost ve koruyucu, her türlü hamde lâyık olan O'dur.
29. Gökleri, yeri ve oralarda üretip yaydığı canlıları yaratması O'nun kanıtlarındandır. O dilediği zaman onları bir araya getirme gücüne de sahiptir.

---

1 "Sizden yakınlığa sevgi duymanızdan başka bir karşılık istemiyorum" şeklinde çevrilen cümle ile ilgili farklı açıklamalar yapılmıştır: a) Müjdeyi hak etmeniz için yapılan çağrıya gönül vermenizi, ona yakınlık duymanızı ve buna uygun bir çaba harcamanızı istiyorum; b) Peygamberliğimi ve herkes için rahmet olarak gönderilmiş olmamı tanımıyorsanız, bari aramızdaki akrabalık bağına binaen bana sevgi gösterin, düşmanlık yapmayın; sizden hiç değilse bu konudaki haklara riayet etmenizi istiyorum; c) Aileme (Ehl-i beyt) karşı sevginizi ve onlara iyi davranmanızı istiyorum.

30. Başınıza gelen her musibet kendi yapıp ettikleriniz yüzündendir; kaldı ki Allah birçoğunu da bağışlar.[1]
31. Siz, dünyanın hiçbir yerinde O'nun gücünün önünde duramazsınız. Sizin için Allah'tan başka gerçek dost ve yardımcı yoktur.
32. Denizde (yelkenlerini) bayraklar gibi (açarak) süzülüp giden gemiler de O'nun kudretinin kanıtlarındandır.
33. O dilese rüzgârı dindirir de gemiler denizin üzerinde hareketsiz kalıverirler. Şüphesiz bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır.
34. Yahut yapıp ettiklerinden dolayı onları batırıp içindekileri helâk eder; birçoğunu da bağışlar.[2]
35. Böylece âyetlerimize karşı mücadele verenler bilsinler ki kendileri için kaçacak yer yoktur.
36. Size verilen her şey dünya hayatının geçici zevklerinden ibarettir. Allah katında olanlar ise daha iyi ve daha kalıcıdır. Bunlar, iman eden ve rablerine dayanıp güvenenler içindir.
37. Onlar büyük günahlardan ve hayâsızlıklardan kaçınırlar, öfkelendiklerinde dahi bağışlarlar.
38. Rablerinin çağrısına uyarlar, namazı özenle kılarlar. İşleri de aralarındaki danışma ile yürür. Kendilerine verdiğimiz rızıktan başkaları için harcarlar.
39. Onlara haksız bir saldırı yapıldığında elbirliğiyle kendilerini savunurlar.
40. Bir kötülüğün karşılığı ona denk bir davranıştır; ama kim bağışlar, düzeltme yolunu tutarsa onun mükâfatını Allah verir. Hiç şüphe yok ki O haksızlık edenleri sevmez.
41. Haksızlığa uğradığı için karşılık verenlere gelince, onlar aleyhine bir yol tutulamaz.

---

1 İnsanın, gerek evrendeki fiziksel ve sosyal yasaları görmezden gelmesi ve gerekli önlemleri almaması, gerekse Allah'a isyan teşkil eden davranışlarda bulunması sebebiyle karşılaştığı sıkıntı, acı ve felâketlerin kendi kusurunun bir sonucu olduğuna dikkat etmesi istenmektedir. Fakat başka âyetlerde hatırlatıldığı üzere bütün insanlar kusurlarının tamamından dolayı dünyada bire bir cezalandırılmış olsa dünya altüst olurdu; işte âyetin devamında Allah'ın bunların birçoğunu affettiği, başka bazı âyetlerde de nihaî hüküm ve cezanın âhirete ertelendiği ifade edilmiştir.

2 32-34. âyetlerde Allah'ın kudretine karşı direnmenin anlamsızlığını kavratmak üzere kolayca gözlemlenebilen bir tabiat olayına değinilmekte, gemilerin denizlerde yüzebilmesini sağlayan yasanın O'nun iradesinden kaynaklandığı hatırlatılmaktadır.

42. Kınama ve cezalandırma ancak insanlara zulmeden ve yeryüzünde haksız yere saldırıda bulunanlara yöneliktir. Onlar için elem verici bir azap da vardır.
43. Ama kim sabreder ve bağışlarsa, işte bu güçlü irade gerektiren işlerdendir.[1]
44. Allah kimi sapkınlığıyla baş başa bırakırsa, artık onun bir velîsi olmaz. Azapla yüz yüze geldiklerinde zalimlerin, "Geri dönmenin bir yolu yok mu?" diye feryat ettiklerini göreceksin.
45. Ateşe atılırlarken yine onların, aşağılanmaktan ötürü başları eğik halde göz ucuyla etrafa baktıklarını göreceksin. İman edenler de, "Gerçek anlamda kayba uğrayanlar, kıyamet günü hem kendilerini hem kendilerine uyanları ziyan edenlermiş meğer!" diyecekler. İyi bilinmeli ki zalimler sürekli bir azap içinde olacaklardır.
46. Onların Allah'a karşı kendilerine yardım edebilecek dostları yoktur. Allah sapkınlığı ile baş başa bırakmış ise onun için artık kurtuluşa çıkan bir yol da yoktur.
47. Allah'ın hükmü gereği, geri çevrilemez olan bir gün gelmeden rabbinizin çağrısına uyun. O gün sizin için ne bir sığınak ne de bir inkâr yolu vardır.
48. Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, bil ki biz seni onların üzerine bir bekçi olarak göndermedik. Sana düşen sadece duyurmaktır. Şu bir gerçek ki, biz insana rahmetimizi tattırdığımız zaman ona sevinir; ama eğer yapıp ettiklerinden ötürü başlarına bir fenalık geliverse, işte o zaman insan pek nankör olur.
49. Göklerin ve yerin egemenliği Allah'a aittir. O dilediğini yaratır; dilediğine kız çocukları bahşeder, dilediğine de erkek çocukları bahşeder.
50. Yahut erkek ve kız çocuklarını birlikte verir. Dilediğini de çocuksuz bırakır. Şüphesiz O her şeyi bilir, her şeye gücü yeter.[2]

---

1 39-43. âyetlerde özetle şu hususlara dikkat çekildiği söylenebilir: İster sebepsiz yere isterse bir kötülüğe karşılık verirken sınırı aşmak suretiyle olsun, başkalarına haksızlık edilmesi Allah'ın hoşnut olmadığı bir davranıştır. Şayet cezalandırma yolu seçilmişse, kötülüğü yapan kişi o eylemin kötülüğünü kendisine hissettirecek nitelikte ve ona denk bir karşılık görmelidir; ama konu şahsî bir hakla ilgiliyse bağışlama ve düzeltme yolunun seçilmesi hak sahibini ziyana sokmaz, onun Allah katındaki mükâfatı mahfuzdur. Öte yandan haksız saldırıyı önlemeye çalışmak ve meşrû müdafaa ölçüleri içinde karşılık vermek, kınamayı ve cezayı gerektiren bir eylem değildir, hatta -yukarıda belirtildiği üzere- yerine göre bir erdemdir; ama cezayı çeken bakımından -onun yaptığı gibi- bu da kötüdür. Bu sebeple olabildiğince sabredip özveride bulunmak da büyük bir fazilettir.

2 49-50. âyetlerin şöyle bir mesaj içerdiği söylenebilir: Çocuk sahibi olma veya olamama, kız veya erkek çocuğunun dünyaya gelmesi bir övgü veya yergi konusu olmamalı, bir üstünlük ya da kusur gibi görülmemelidir. Kulun görevi,

51. Herhangi bir beşer ile Allah'ın konuşması ancak vahiy ile yahut perde arkasından ya da bir elçi gönderip, izni ile, dilediğini vahyetmesi şeklinde olabilir. Muhakkak ki O çok yücedir, engin hikmet sahibidir.[1]
52. İşte böylece sana da kendi buyruğumuzla bir ruh (Kur'an) vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmiyordun; ama şimdi onu, dilediğimiz kullarımızı sayesinde doğruya eriştirdiğimiz bir ışık kıldık. Hiç şüphe yok ki sen doğru yolu göstermektesin.
53. Göklerin ve yerin yegâne sahibi olan Allah'ın yolunu. İyi bilinmeli ki bütün işler dönüp dolaşır Allah'a varır.[2]

43. ZUHRUF SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 63, âyet sayısı 89'dur. 35. âyette geçen ve sûreye adını veren zuhruf kelimesinin mânası "süs ve altın"dır. Sûrenin temel konusu Kur'ân-ı Kerîm'in mûcize olma niteliğinden yola çıkarak Hz. Peygamber'in gerçek peygamber, tebliğ ettiği dinin de hak din olduğunu kanıtlamaktır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Hâ-mîm.
2. Aydınlatan kitaba yemin olsun ki,
3. Anlayıp düşünesiniz diye onu Arapça Kur'an yaptık.[3]

çocuk sahibi olmuşsa bu armağanı veren Allah'a şükretmek, istediği veya gerekli meşrû sebeplere tevessül ettiği halde çocuk sahibi olamamışsa -sınav alanı olan dünya hayatında insanların sağlık, vücut tamlığı vb. bütün nimetlerde eşit tutulmadıklarını dikkate alarak- sabretmektir. İnsanın çocuk sahibi olmayı ve bunun mutluluğunu yaşamayı arzu etmesi doğaldır ve din bunu kınamaz. Fakat ister bu ister başka konuda bir kimsenin gerçekleşmesini arzuladığı bir sonucu kendi hayatı ve mutluluğu için vazgeçilmez görmesi sonuçta kendisi için neyin iyi neyin kötü olduğunu daha çok kendisinin bildiği iddiasında bulunması gibi bir anlam taşır. Kaldı ki böyle bir durumda kişinin kendisini şartlandırıp gücü ve iradesi dışındaki bir sonucun meydana gelmesini isteme uğruna hayatını karartması yerine, sahip olduğu nimet ve imkânları başkalarıyla paylaşmaya çalışması, meselâ kimsesiz çocuklarla ilgilenmenin mutluluğunu yaşaması ve bunun ecrini Allah'tan beklemesi daha akılcı, hem dünya hem âhiret saadeti için daha elverişli bir yoldur.

1 Allah'ın konuşması hakkında ayrıca bk. Bakara 2/253; Nisâ 4/164; A'râf 7/143.

2 Buradaki ruh kelimesinin vahiy meleği Cebrâil veya peygamberlik anlamında kullanıldığı kanaatini taşıyanlar da vardır.

3 Dilini Arapça yaptık, bu dilde okunup anlaşılan veya adı Kur'an olan kitap olarak indirdik (ayrıca bk. Yûsuf 12/2'nin açıklaması).

4. Kuşkusuz o, katımızdaki ana kitaptadır; çok yücedir, hikmetle doludur.
5. Siz kıymet bilmez bir topluluksunuz diye biz de sizi Kur'an ile uyarmaktan vaz mı geçelim?[1]
6. Sizden önce gelip geçenlere de nice peygamberler gönderdik.[2]
7. Kendilerine gelen her peygamber ile alay edip durdular.
8. Bunlardan daha zorba olanları da silip süpürdük. Gelip geçenlerin örnek hikâyeleri (ilâhî kitaplarda) daha önce de anlatılmıştır.[3]
9. Kendilerine "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan tereddüt etmeden, "Onları sonsuz güç ve ilim sahibi yarattı" diyeceklerdir.
10. Yeri sizin için döşek kılan, gideceğiniz yere şaşmadan varasınız diye orada size yollar yaratan O'dur.
11. Gökten ölçülü olarak su indiren de O'dur. Bununla ölü bir beldeye yeniden hayat veririz. İşte siz de böyle diriltilip çıkarılacaksınız.
12. Bütün çiftleri yaratan, bineceğiniz gemileri ve hayvanları var eden de O'dur.
13-14. Var etti ki, sırtlarına binesiniz, üzerine yerleştiğinizde rabbinizin nimetini hatırlayasınız ve şöyle diyesiniz: "Bunu bize boyun eğdiren Allah noksanlardan münezzehtir, yoksa biz buna güç yetiremezdik! Ve biz kuşkusuz rabbimize geri döneceğiz."
15. Kimi kullarını O'nun bir parçası saydılar. İnsan apaçık bir nankör!
16. Yoksa O, yarattıkları arasından kızları kendine ayırdı da oğlan çocukları için sizi mi seçti?
17. Onlardan birine, rahmâna lâyık gördüğünün (kız çocuğunun) müjdesi verilince öfkeye kapılarak yüzü mosmor olur.

---

1 Kuran ile ilgili gerçekleri bildirmek üzere söze başlanırken yine Kur'an'a yemin edilmesi, onun eşsizliğini, önemini ve ilâhî kaynaklı olduğunu anlamak için kendisinden başka bir şahide ve delile ihtiyaç bulunmadığına işaret etmektedir. Kur'an yazıldığı için bir kitaptır; fakat onun okunması, yazılmasına bağlı değildir. Kur'an nâzil olduğu günden beri yalnızca yazı bilenler tarafından değil, okuyup yazma bilmeyenler tarafından da ezberlenmiş ve okunmuştur; o yazılsın yazılmasın daima "okunan" bir kitaptır. Kur'an levh-i mahfûz denilen "katımızdaki ana kitaptan", "korunmuş bir kaynak"tan gelmiştir; o yücedir ve hikmetlerle doludur. Levh-i mahfûz terkibine "Allah'ın ilmi" mânasını verenler de olmuştur. Buna göre mâna şöyle olur: Kur'an Allah'ın yüce ve hikmetlerle dolu ilminden gelmiştir, onun vahiy yoluyla bir yansımasıdır.

2 Hz. Peygamber onlarla tartışırken üzülmesin, kendine kusur bulmasın ve gönül rahatlığı içinde tebliğ görevini yerine getirsin diye geçmiş ümmetler ile peygamberleri arasındaki benzer ilişkiler hatırlatılmaktadır.

3 Son cümle, "Öncekilerin başlarına gelenler sonrakiler için ibret ve öğüt olmuştur" şeklinde de anlaşılmıştır.

18. "Mücadelede başarısız olarak ömrünü süslenmekle geçirecek olan kız çocuğu mu?" diye öfkeyle sorar.[1]

19. Rahmânın kulları olan melekleri dişi bildiler. Yoksa yaratılışlarına tanık mı oldular? Tanıklıkları kaydedilecek ve bundan sorguya çekileceklerdir.[2]

20. "Rahmân dileseydi biz onlara ibadet etmezdik" dediler. Bu konuda hiçbir bilgileri yoktur, yalnızca tahminde bulunuyorlar.

21. Yoksa bundan (Kur'an'dan) önce kendilerine bir kitap verdik de ona mı sarılıyorlar?

22. Hayır hayır! Onların dedikleri şundan ibarettir: "Biz babalarımızı bir inanç üzerinde bulduk, elbette biz onların izlerinden giderek doğru yolu buluruz."[3]

23. Aynı şekilde senden önce de hiçbir topluluğa bir uyarıcı göndermedik ki, topluluğun zevku sefâya dalmış kesimi şöyle demiş olmasınlar: "Biz atalarımızı bir inanç üzerinde bulduk ve biz onların izlerinden gitmekteyiz."

24. Peygamber, "Size, atalarınızı üzerinde bulduğunuz yoldan daha doğrusunu getirsem de mi?" diye sordu. Onlar da, "Biz sizin getirdiğiniz mesajı inkâr ediyoruz" cevabını verdiler.

25. Onlara hak ettikleri cezayı verdik; gerçeği yalan sayanların sonlarının nasıl olduğuna bir bak!

---

1 Müşrik Araplar kız çocuklarını hor gördükleri halde hem meleklerin hem de Allah'a ortak kıldıkları putların dişi olduklarına inanır, ayrıca bu dişi putları Allah'ın kızları olarak kabul ederlerdi. Çocuk anne babanın vücudundan bir parça gibidir; yapı olarak onların özelliklerine sahiptir. Eğer putlar Allah'ın kızları ise ya bunların eksik ve değersiz olmamaları gerekirdi, yahut da -eksik, değersiz iseler- Allah'ın çocuğu (parçası) olamazlardı. Hz. Îsâ'nın hem Allah'ın oğlu kabul edilmesi hem çarmıha gerildiğine inanılması da böyledir.

2 "Yaratılışlarına tanık mı oldular?" cümlesi bilgi teorisi bakımından oldukça önemlidir. Kur'an'ın bilgi anlayışına göre madde âlemine ait varlıkların bilgisi tanıklık ile (gözlem ve deney) elde edilir. Melekler ise madde âlemine dahil olmayan varlıklardır, insanlar onlar hakkında gözleme dayalı bilgi sahibi olamazlar. Bilmek için geriye kalan yol vahiydir; ya ona inanılacaktır yahut da karanlıkta taş atarcasına isabetsiz sözler söylenmiş, aslı olmayan şeylere inanılmış olacaktır.

3 22. âyetin ortaya koyduğu gerçek evrenseldir; tarihte ve günümüzde inanç ve kanaatlerin büyük bir kısmı taklide dayanır. Burada taklitten maksat, kanıt aramadan, aklını işletmeden, şüphe ve test etmeden bir otoritenin söylediklerini kabul etmek ve ona inanmaktır. Müşrik Araplar da Allah, din, putlar ve melekler gibi konulardaki bilgilerini vahiy, akıl, gözlem gibi muteber bilgi kaynaklarına değil, taklide dayandırıyorlardı.

26-27. Bir zaman İbrâhim babasına ve topluluğuna şöyle demişti: "Ben sizin taptıklarınızdan uzağım, beni yaratan başkadır (ancak O'na ibadet ederim). O bana doğru yolu gösterecektir."
28. Bunu, peşinden gelecekler arasında devam edecek bir söz olarak dile getirdi. Umulur ki buna dönerler.[1]
29. Bunları ve atalarını ise gerçeğin bilgisi (Kur'an) ve aydınlatıcı elçi gelinceye kadar dünya nimetlerinden yararlandırıp yaşattım.
30. Gerçeğin bilgisi gelince, "Bu bir büyü, biz bunu kabul etmiyoruz" dediler.
31. "Bu Kur'an, şu iki şehirden büyük bir kişiye indirilseydi ya!" diye de eklediler.
32. Rabbinin rahmetini paylaştırmak onlara mı düşmüş? Dünya hayatında onların geçimliklerini biz paylaştırdık. Bir kısmı diğerini istihdam etsin diye kimini kiminden derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır.[2]
33. Eğer insanlar tek tip bir topluluk haline gelecek olmasaydı rahmânı inkâr edenlerin evlerine (her biri) gümüşten tavan, yukarı çıkmak için kullanacakları merdivenler yapardık.
34-35. (Ayrıca) evleri için kapılar, üzerlerinde yaslanıp istirahat edecekleri koltuklar yapar, altınla da süslerdik. Ama bunların hepsi dünya

---

1 Peygamberi inkâr etmek, onun tebliğini engellemeye çalışmak yalnızca son peygamberin mâruz kaldığı bir tepki değildir; hak dinden uzaklaşmış, şirki bir kültür mirası olarak içselleştirmiş bütün topluluklar peygamberlerine karşı bu tepkiyi göstermişlerdir. Bunun tipik bir örneği de Hz. Peygamber'in hem soyundan geldiği hem de onun nesilden nesle miras bıraktığı tevhid bayrağının en kâmil mânada taşıyıcısı olduğu Hz. İbrâhim ve kavmidir. Bu âyeti, Allah'ı özne yaparak, "Allah tevhid ilkesini İbrâhim'in soyundan gelenler içinde devam ettirdi" şeklinde anlayanlar da olmuştur. Hz. İbrâhim'in nesline vasiyetinden söz eden âyet meâldeki tercihimizi teyit etmektedir (Bakara 2/132).

2 Tarih boyunca peygamberlere karşı iki tavır oluştu: İman ve inkâr. Allah imtihan gereği her iki tavrı takınanlara dünya nimetlerini lutfetti, nesiller birbirini takip etti ve nihayet sıra Hz. Muhammed ve ümmetine geldi. Ona inanmayanlar da kendi değer yargılarına uygun bir tepki gösterdiler. Onlara göre değerli olan soy sop, zenginlik, iktidar, sosyal itibar gibi maddî ve tabii olarak geçici şeylerdi; insanları ancak bu değerler büyük kılardı. Peygamberlik değerli bir şey idiyse Muhammed'e değil, kendilerine göre Mekke ve Tâif'in büyüklerinden birine gelmeliydi. Halbuki Allah maddî, dünyada geçerli olan ve orada kalan nimeti, imtihan gereği herkese verir; Allah nezdinde değerli ve bu yüzden rahmet olan peygamberlik gibi mânevî nimetini ise herkese değil, üstün meziyetleri sebebiyle seçtiğine verir ve bu rahmet (nimet) onların değer verdiği şeylerden daha hayırlıdır.

hayatına ait geçici faydalardan ibarettir, rabbinin katında âhiret (mutluluğu) ise takvâ sahiplerine mahsustur.[1]

36. Allah'ın mesajını görmezden gelen kimseye bir şeytan tahsis ederiz; artık bu onun arkadaşıdır.

37. Kendilerini doğru yolda zannederken bu şeytanlar onları yoldan saptırıp dururlar.

38. Sonunda o kişi bize gelince -şeytana hitaben- "Keşke seninle aramız doğu ile batı kadar uzak olsaydı!" der. Ne kötü arkadaş![2]

39. Zulmederek hak ettiğiniz için çekmekte olduğunuz azapta ortak olmanız bugün size bir fayda sağlamayacaktır.

40. Sen sağıra duyurmak veya köre yahut apaçık sapkınlık içinde bulunan kimseye yol göstermek mi istiyorsun?

41-42. Ya seni alıp götüreceğiz, onlara da hak ettikleri cezayı vereceğiz yahut kendilerine yapacağımızı söylediğimiz şeyi sana göstereceğiz; onlara dilediğimizi yapabiliriz![3]

43. Artık sana vahyolunan kitaba sımsıkı sarıl; şüphesiz sen dosdoğru yolun üzerindesin.

44. O kitap sana ve kavmine bir hatırlatmadır; yakında sorgulanacaksınız.

45. Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor bakalım, "Rahmândan başka tapılacak ilâhlar belirlemiş miyiz?"

46. Mûsâ'yı, mûcizelerimizle destekleyerek Firavun ve çevresine gönderdik. (Onlara) "Ben âlemlerin rabbinin elçisiyim" dedi.

---

1 Allah Teâlâ insanlarda toplu hayatı oluşturmak ve devam ettirmek, hür irade ile seçim yapmaya imkân vermek ve böylece imtihan maksadını gerçekleştirmek için gerekli bulunan farklılığı murat buyurmuştur. Eğer Allah böyle bir "dünya düzeni" istemeseydi, inansın inanmasın bütün insanları servette ve refahta eşit kılardı; bu takdirde kâfirlere servet ve iktidar verirse bütün insanlar küfrü, müminlere servet ve iktidar verirse bütün insanlar imanı seçmeye yönelirlerdi ve böyle olunca da dolaylı yoldan insan iradesine müdahale edilmiş olurdu.

2 İnsanın iç dünyasında daima bir ikilik, çelişkili eğilim ve çekim vardır. Bunların iyi olan, yani Allah rızâsına çeken kısmı, insan fıtratına yüklenmiş bulunan din duygusundan, ezelî sözleşmeden, ilâhî ruhtan ve melekten gelir. İnsan gördüğü eğitimin de yardımıyla iradesini kullanarak kendini bu çekime bıraktığı (İslâm'ın anlamı da budur), resulün mesajını rehber edindiği sürece nefsin ilâhî ruha dönük yönü gelişir, bunun rengi bütünü kaplar. Kötüye, aşağı varlık tabakalarına çeken güce teslim olduğu, ilâhî mesaja kulaklarını tıkadığı sürece de artık onun danışmanı kendine mahsus şeytandır. Şeytanın işi, meleğinkinin aksine insanı Allah'tan uzaklaştırmak, beşerî arzuların tutsağı haline getirmektir.

3 Allah, Hz. Peygamber'e müşriklerin âkıbetini gösterse de (nitekim bir kısmını Medine döneminde göstermiştir) göstermese de gerekeni yapacak, herkese hak ettiğini verecektir; çünkü O'nun kudreti karşısında duracak bir güç yoktur.

47. Onlara mûcizelerimizi gösterince bunlara gülüverdiler.
48. Oysa kendilerine gösterdiğimiz her mûcize bir diğerinden daha büyüktü. Belki yanlış yoldan dönerler diye kendilerini felâketlerle sarstık.
49. Bunun üzerine şöyle dediler: "Ey büyücü! Rabbinin seninle sözleşmesine uygun olarak bize dua et, artık biz doğru yola döneceğiz."
50. (Dua sebebiyle) onların başından felâketi uzaklaştırınca bir de bakıyorsun sözlerinden dönüveriyorlar.
51-53. Firavun kavmine seslenerek şöyle dedi: "Ey milletim! Mısır'ın mülkiyeti benim değil mi? Şu ırmaklar ayaklarımın altında akmıyor mu? Bunları görmüyor musunuz? Ayrıca ben bu değersiz, neredeyse söylediğini anlatmaktan âciz adamdan daha iyi değil miyim? (O bir peygamber ise) kendisine altın bilezikler indirilse yahut dizi dizi melekler onunla birlikte gelseler ya!"
54. Firavun bu konuşmalarla halkının aklını çeldi, hemen ona boyun eğdiler; onlar zaten yoldan çıkmış bir topluluk idi.
55. Bize karşı öfkelendirici davranışlarını sürdürünce onlara hak ettikleri cezayı verdik ve hepsini suya gömdük.
56. Onları, arkadan gelecek diğerlerinin geçmişi ve ibretlik örneği kıldık.[1]
57. Meryem'in oğlu misal olarak zikredilince senin kavmin bundan dolayı hemen yaygarayı basıyorlar.
58. "Bizim tanrılarımız mı iyi yoksa o mu?" diyorlar. Bu karşılaştırmayı sırf sana karşı çıkmış olmak için yapıyorlar. Onlar gerçekten inatçı bir muhalefet!
59. Îsâ, kendisine lutuflarda bulunduğumuz ve İsrâiloğulları'na ilâhî kudretin örneği kıldığımız bir kuldur ancak.[2]

---

1 Geçmişe ait tevhid mücadelesinin buradaki örneği Hz. Mûsâ ile Mısır'ın tanrı kralı Firavun ve tebaası arasındaki mücadeledir. 54. âyette, "Halkının aklını çeldi" şeklinde çevirdiğimiz cümle, yöneten ve yönetilen ilişkisi bakımından çok önemlidir. Totaliter yönetimlerde yöneticilerin istemediği şey, halkın bilgilenmesi, doğruyu öğrenmesi, örgütlenerek hakkını talep edecek kadar güçlenmesidir. Firavun da aynı yola başvurmuş, Hz. Mûsâ'nın gerçeğe ve tevhide yönelik davetini sabote etmiş, halkın sağlıklı düşünmesini engellemiş, geleneklerden ve gözler önündeki alâyişten yararlanarak toplumu âdeta büyülemiş ve saltanatını devam ettirmenin yolunu bulmuştur.

2 Çevrelerindeki hıristiyanların inanç ve ibadetlerinden haberdar olan müşrikler, tevhid inancına peygamberlerden şahit ve kanıt getirildiğini işitince (Meryem 19/16 vd.), kendilerine göre iyi bir açık yakaladıklarını zannederek gürültü kopardılar; Kur'an'ın açıklamalarına bakarak kendi yanlışlarını düzeltecek yerde, hıristiyanların yanlışını alarak Kur'an'a karşı çıktılar; "Onlar Îsâ'ya tapıyordu biz de putlarımıza tapıyoruz, hem bizimkiler ondan daha iyi" dediler. 58.

60. İsteseydik sizin yerinize, yeryüzünde egemen olacak melekler yaratırdık.[1]
61. Bilin ki, o kıyamete ait bir bilgidir. Sakın ondan şüphe etmeyin ve bana tâbi olun. Bu dosdoğru yoldur.[2]
62. Şeytan sizi sakın doğru yoldan engellemesin, o sizin apaçık düşmanınızdır.
63-64. Îsâ sağlam kanıtlarla geldiğinde şöyle dedi: "Size hikmeti getirdim ve anlaşmazlığa düştüğünüz bazı konuları açıklamaya geldim. Allah'a itaatsizlikten sakının ve bana uyun. Kuşkusuz Allah benim de rabbimdir, sizin de rabbinizdir. Şu halde O'na kulluk edin; işte bu dosdoğru yoldur."
65. Gruplar aralarında anlaşmazlığa düştüler. Haksızlığa sapanların, acılı bir günün azabından çekecekleri var!
66. Bütün yaptıkları, kendileri farkında bile olmadan kıyametin ansızın kopmasını beklemekten ibaret![3]
67. Allah'a itaatsizlikten sakınanlar dışında, dostlar bile o gün birbirinin düşmanıdır.
68-69. Ey kullarım, âyetlerimize iman edenler ve emirlerimize boyun eğenler! O gün size korku yoktur, üzüntü de çekmeyeceksiniz.
70. Siz ve eşleriniz, muhteşem bir şekilde karşılanıp ağırlanmak üzere cennete girin.

âyetteki mukayesenin, tanrıları ile Hz. Peygamber arasında yapıldığını söyleyen tefsirciler de vardır. Hangi yorum alınırsa alınsın tartışmada karşı tarafın delilleri çürük öncüllere dayanmakta, farklı şeyler birbirine benzetilmekte, sırf tartışmayı kazanabilmek için mantık hileleri yapılmaktadır. Hâsılı laf anlamaz, inatçı müşriklerden oluşan bir muhalefet söz konusudur.

1 Âyeti şöyle de anlamak mümkündür: "İsteseydik içinizden, dünyada sizin yerinizi almak üzere melekler yaratırdık."

2 "O, kıyamete ait bir bilgidir" cümlesi ile müşriklere kıyamet hatırlatılmakta, dünyada düzenlerini bozmamak için saplandıkları putperestliğin âhirette başlarına neler getireceğine dikkat çekilmektedir. "Kıyamete ait bilgi"nin ne olduğu konusunda "Kur'an, âhir zaman peygamberi, Hz. Îsâ'nın tekrar dünyaya gelmesi" şeklinde farklı yorumlar yapılmıştır. Bazı tefsirciler, yukarıda Hz. Îsâ'dan söz edildiği için, "o" zamiri ile Hz. Îsâ'ya (onun kıyamet alâmeti olarak tekrar geleceğine) işaret edildiği yorumunu yapmışlardır. Halbuki Îsâ'dan bahseden âyetler bittikten sonra başka bir konuya, 40-45. âyetlerde zikredilen "son peygambere tâbi olmanın gerekliliği" konusuna geçilmiştir. Ayrıca âyetin müşrikler için bir şey ifade etmesi, "kıyamet bilgisi veya alâmeti"nin, görüp anlayabilecekleri bir şey olmasına bağlıdır; bu da -henüz gelmemiş olan, görmedikleri- Îsâ değil, Kur'an'dır, kendisinin son peygamber (hâtemü'l-enbiyâ) olduğunu söyleyen Muhammed Mustafa'dır.

3 Kıyametin birden kopacağı, o zaman da kendileri inançsız ve hazırlıksız olacakları için bu bilgi ve kabulün bir faydası olmayacaktır.

71. Orada altın tepsiler ve bardaklar cennetliklerin çevrelerinde dolaştırılacaktır. Orada canların istediği, gözlerin zevk aldığı her şey vardır ve siz orada sonsuza kadar kalıcısınız.[1]
72. İşte bu, yapıp ettiklerinizle girmeyi hak ettiğiniz cennettir.
73. Orada sizin için çeşitli meyveler vardır, onlardan âfiyetle yersiniz.
74-75. Günaha batıp kalmış olanlar kuşkusuz cehennem azabında devamlı kalacaklar, azapları hafifletilmeyecek ve (kurtuluştan) ümit kesip susacaklar!
76. Biz onlara haksızlık etmedik, kendilerine haksızlık edenler onlardır.
77. "Ey Mâlik, rabbin bizim işimizi bitirsin!" diyecekler; o da "Burada kalıcısınız" cevabını verecektir.[2]
78. Şüphesiz size gerçeği bildirmiştik, fakat çoğunuz o gerçeği kabul etmek istemediniz.
79. Onlar bir şeye kesin karar verdilerse biz de vermişizdir.[3]
80. Yoksa onlar bizim, gizlediklerini ve fısıldaştıklarını işitmediğimizi mi sanıyorlar! Hayır! Doğrusu şudur ki onların yanındaki elçi meleklerimiz her şeyi kaydediyorlar.
81-82. "Rahmânın çocuğu olsa ona ibadet edenlerin başında ben olurum. Göklerin ve yerin rabbini, arşın rabbini onların yakıştırdığı niteliklerden tenzih ederim" de.[4]
83. Geleceği kendilerine söylenen günlerine ulaşıncaya kadar bırak onları dünyaya dalıp eğlensinler!
84. Gökteki ilâh da O'dur, yerdeki ilâh da O'dur. O sınırsız hikmet ve ilim sahibidir.

---

1 "Orada canların istediği"ni dünyadaki ile karıştırmamak gerekir. "Gözlerin zevk aldığı şey" cennetin, oradaki göze hitap eden nimetleri olabilir. Ancak bazı tefsirciler bunu, "Allah'ın cemalini seyretmek" şeklinde yorumlamışlardır, biz de bu yorumu tercih ediyoruz; çünkü diğer nimetler yeterince sıralanmış ve açıklanmıştır, cennetin en büyük iki nimeti "cemal seyri" ile Allah'ın cennetlik kullarından razı olduğunu ilân etmesi mânasındaki "rıdvân" dır.

2 "Azaplarının hafifletilmesi" dilekleri kabul edilmeyen cehennemlikler (Mü'min 40/49) son çare olarak Mâlik isimli üst görevliye başvurarak öldürülüp yok edilmelerini istiyecekler.

3 Mekkeli müşrikler Hz. Peygamber'i öldürme kararı almışlardı, fakat Allah'ın ezelde verdiği karar gerçekleşmiş, sevgili Peygamberimiz kurulan tuzaktan kurtulmuştur.

4 Sûrenin sonunda yine ana konuya, Hz. Peygamber'in tevhit mücadelesine dönülüyor. Fıtrî aklın hükümlerinden, müşriklerin inanç ve pratikleri delil kılınarak putların tanrı olamayacağı, Allah'tan başka hiçbir varlıkta tanrılık niteliklerinin bulunmadığı, Allah'ın çocuğunun olmasının düşünülemeyeceği, bunun Tanrı kavramına ve O'nun temel niteliklerine ters düştüğü ikna edici bir üslup içinde açıklanıyor.

85. Göklerin, yerin ve bunlar arasında bulunanların mülkiyeti kendisinin olan, kıyametin kopacağı zamanı yalnızca kendisi bilen ve kendisine döneceğiniz Allah'ın şanı ne yücedir!
86. Allah'ı bırakıp kendilerine dua ettikleri varlıklar asla şefaat edemezler; bilerek hakka tanıklık edenler başka.
87. "Onları kim yarattı?" diye sorsan kuşkusuz "Allah yarattı" diyecekler. Şu halde (Allah'ı bırakıp) nasıl onlara dönebiliyorlar!
88. Allah, peygamberin "Ey rabbim! Bunlar iman etmemekte direnen bir topluluk" dediğini de biliyor.
89. Onları bırak ve "Sizinle kavgam yok" de. Yakında bilecekler![1]

44. DUHÂN SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 64, âyet sayısı 59'dur. Mü'min sûresinden Ahkāf'a kadar yedi sûre "hâ-mîm" harfleri ile başladığı için ülkemizde bunlara "Hâmîmler" denir ve her birinin ayrıca adları da vardır. "Duman" mânasında Duhân adıyla bilinen bu sûrenin ana konusu, bundan önceki Hâmîmler gibi, Kur'an'ın gerçek Allah kelâmı olduğunu ve insanlar için önemini açıklamaktır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Hâ-mîm.
2. Aydınlatan kitaba yemin olsun!
3. Biz onu mübarek bir gecede indirdik; biz daima uyarmaktayız.
4-7. O gecede bizim katımızdan bir emirle hüküm ve hikmet konusu olan bütün işler ayrılır. Rabbinden, eğer doğru biliyorsanız göklerin, yerin ve bunlar arasında olan her şeyin rabbinden bir rahmet olarak biz devamlı göndermekteyiz. O her şeyi işitmekte ve bilmektedir.[2]

1 Tebliğ çerçevesinde yapılacak her şey yapıldıktan sonra inkârda direnenler kendi hallerine bırakılır, insanları zorla imana getirmek için savaşılmaz, farklı inanç taşıyanlarla barış içinde yaşanır. Savaşın sebebi karşı tarafın hukuk tanımazlığıdır, insan hak ve hürriyetlerine saldırmalarıdır. Bunlar engellenir, hak ve özgürlükler kurtarılır, hür düşünceleri ve iradeleri ile inkârı seçenlerin gerçeği anlamaları ya zamana veya âhirete bırakılır.

2 1-7. âyetlere göre: 1. Kur'an Allah'ın, üzerine yemin edeceği kadar önemli bir kitaptır; 2. Onu Allah mübarek bir gecede göndermeye başlamıştır; 3. Kur'an da önceki ilâhî kitaplar gibi bir rehber, bir irşad ve uyarı kitabıdır; 4. Bütün bu nitelikleriyle o Allah'ın bir rahmetidir; kullarına olan sevgi ve merhametinin bir eseridir.

8. O'ndan başka tanrı yoktur, hayat verir ve öldürür. Sizin rabbinizdir, önceden gelip geçmiş ecdadınızın da rabbidir.
9. Gerçek bu iken onlar kararsızlık içinde oyalanıp duruyorlar.
10-11. Göğün bütün insanları kuşatan belirgin bir dumana bürüneceği günü bekle. Bu acı veren bir azaptır.[1]
12. "Rabbimiz, üzerimizden azabı kaldır, bizler artık inanmaktayız" (diyecekler).
13-14. Kendilerine apaçık bir elçi geldiği, sonra ondan yüz çevirerek, "Bu, kendisine bazı şeyler öğretilmiş biri, bir deli!" dedikleri halde onlar mı bundan ibret alıp akıllarını başlarına toplayacaklar!
15. Biz azabı biraz hafifleteceğiz, kuşkusuz siz de hemen eski halinize döneceksiniz.
16. Amansız bir şekilde yakaladığımız gün yaptıklarının cezasını hakkıyla vereceğiz.
17-18. Onlardan önce Firavun'un kavmini de imtihan ettik ve onlara, şunu söyleyen değerli bir elçi geldi: "Allah'ın kulları! Bana istediğimi verin, ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim."[2]
19-21. "Allah'a baş kaldırmayın. Kuşkusuz size, söylediklerimi kanıtlayacak açık bir delil sunacağım. Beni taşa tutmanıza karşı, benim de rabbim, sizin de rabbiniz olan Allah'a sığınırım. Eğer bana inanmazsanız bari yolumdan çekilin."
22. Sonuç alamayınca rabbine, "Bunlar günaha batmış bir topluluk!" diye arzıhal etti.
23-24. Rabbi şöyle buyurdu: "Kullarımı gece harekete geçir; kuşkusuz peşinize düşülecektir. Denizde açılan yolu olduğu gibi bırak, onlar boğulmaya mahkûm bir ordudur."
25-27. Geride nice bahçeler, su kaynakları, ekili ürünler ve iyi bir konum, vaktiyle içinde yüzdükleri refah bıraktılar!
28. İşte böyle oldu. Biz de bunları başka bir topluluğa miras olarak verdik.
29. Onlar için ne gök ağladı ne de yer. Kendilerine aman da verilmedi.
30-31. Gerçekten İsrâiloğulları'nı aşağılayıcı bir azaptan, Firavun'un işkencesinden kurtarmış olduk. O haddi aşan, ululuk taslayan birisiydi.

"İndirme ve gönderme" yanında "ayırma ve ayrılma" kelimesinin de kullanılması, ister Kur'an olsun, ister hükmü verilmiş, zamanı gelmiş diğer hikmetli işler olsun hepsinin, bir bütün içinden ayrılarak kuvveden fiile, kaderden kazâya, takdirden tekvîne, bilgi ve tasarıdan gerçekleştirme ve yaratmaya geçirildiğini anlatma amacına yöneliktir.

1 Duhân (duman) mûcizesini, olup bitmiş bir olay olarak da kıyamet yaklaştığında gerçekleşecek bir alâmet olarak da yorumlayanlar olmuştur.

2 Hz. Mûsâ, Firavun ve adamlarından, İsrâiloğulları'nı kendisine vermelerini istemişti.

32-33. Bunları, bilerek çağdaşları olan topluluklara tercih ettik ve onlara, kendileri için apaçık imtihan içeren mûcizeler verdik.[1]
34-36. Onlar, kesin bir dil ile şunu söylüyorlar: "Bu iş bizim ilk (ve son olarak) ölüp gitmemizden ibarettir, biz artık yeniden diriltilecek değiliz. Siz doğru söylüyorsanız (ölmüş) babalarımızı geri getirin!"
37. Bunlar mı güçlü, Tübba'ın kavmi ve ondan öncekiler mi? Onların tamamını helâk ettik; çünkü onlar günaha gömülmüşlerdi.
38-39. Gökleri, yeri ve bunların arasındakileri oynayıp eğlenmek için yaratmadık. Bunları hakikat ve hikmet çerçevesinde yarattık, fakat çoğu bunu bilmez.[2]
40. Yargı günü hepsinin belirlenmiş günüdür.[3]
41-42. O gün hiçbir dostun dostuna bir faydası dokunmaz, onlar başka yerden de yardım görmezler, ancak Allah'ın rahmetine mazhar olanlar müstesna. Allah izzet ve rahmet sahibidir.
43-46. Zakkum ağacı günahkârın yiyeceğidir. O, karınlarda, fokurdayan su misali kaynayan bir tortu gibidir.[4]
47. (Görevlilere şöyle denir:) "O günahkârı yakalayıp cehennemin ortasına sürükleyin.

---

1 Firavun ve adamları inkârda direnip yapılacak başka bir şey de kalmayınca Allah, İsrâiloğulları'na vaad ettiği mûcizelerden birini lutfetti; Hz. Mûsâ'ya, inananları alıp gece yolculuğa çıkmasını emretti. Kenan diyarına gitmek için Kızıldeniz'i geçmek gerekiyordu. Allah onlara denizden bir yol açtı, selâmetle geçtiler, arkadan gelen Firavun ve askerleri ise denizde açılan o yolun yeniden su ile dolması sebebiyle boğuldular (Bakara 2/50).

2 İnkârcılara âhiret inancını ispat için iki önemli delil sunuluyor: 1. Kendilerine Tübba' denilen Yemen'in güçlü hükümdarlarından ve bunlara tâbi olan halktan söz ederek onca güçlerine, şevket ve şanlarına rağmen nasıl bunlar helâk olup gittilerse Arap müşriklerin de öyle helâk olacakları, bu dünyada ebedî kalamayacakları; 2. Yere, göklere ve bunların arasında / içinde bulunanlara bakıldığında bunların bir yaratıcısının bulunmasının zaruri olduğu sonucuna varılacağı, bu yaratıcının hayatı, yalnızca geçici dünya hayatından ibaret kılmış olmasının anlamsız olacağı, bu takdirde birçok olay ve olgunun yerine oturmayacağı, düşünüldüğünde birçok şeyin bambaşka bir âleme ve hayata bırakılmış olduğunun anlaşılacağı.

3 Yargı günü hatırlatıldıktan sonra aşağıdaki âyetlerde yeniden dirilişi takip edecek zaman içinde nelerin olacağı, insanların dünyada yapıp ettiklerine göre ebedî hayatta nelerle karşılaşacakları, kötüleri bekleyen cehennemin nasıl bir yer olduğu, oraya girenlerin çekecekleri ceza; iyiler için hazırlanmış olan cennetin tasviri, buraya girme bahtiyarlığına erecek olanların nâil olacakları çeşitli nimetler; insanların dünyadaki idrakleri, hayalleri, arzuları ve korkularıyla ilgili kavramlar kullanılarak anlatılmaktadır.
"Yargı günü"nden maksat kıyameti takip edecek olan sorgulama ve yargılamanın yapılacağı zamandır.

4 43. âyetteki zakkum ağacı cehennemde bulunan ve azap için kullanılan bir ağaçtır (bk. Sâffât 37/62).

48. Sonra başının üstünden kaynar su dökme cezasını uygulayın!"
49-50. "Tat bakalım; zira sen (aklınca) güçlü ve değerlisin! Bütün bunlar sizin şüphe ile karşıladığınız şeylerdir!" deyin.
51-53. Allah'a itaatsizlikten sakınanlar ise güvenli bir yerdedirler; dostlarla karşı karşıya ipekli ve sırmalı elbiseler giymiş olarak cennetlerde ve su kaynaklarının başındadırlar.
54. Ayrıca onları beyaz tenli, ceylan gözlü eşlerle birleştireceğiz.
55. Orada güven içinde her meyveden isteyebilecekler.
56-57. İlk ölümlerinden başka bir ölüm tatmayacaklar. Rabbin, onları bir lutuf olarak cehennem azabından da koruyacak. İşte büyük kazanç budur![1]
58. Anlayıp düşünsünler diye Kur'an'ı senin dilinde kolaylaştırdık.
59. Kuşkusuz onlar bekliyorlar, sen de bekle![2]

45. CÂSİYE SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 65, âyet sayısı 37'dir. Meşhur adı, 28. âyette geçen ve "diz çöken, dizlerinin üstüne çöküp kalan" anlamında Câsiye'dir. Zaman mânasında "Dehr" (24. âyet) ve "Şeriat" (18. âyet) diğer isimleridir. Başlıca konuları Kur'an, insan-evren-Allah ilişkisi, tarihe atıflar, ölüm ve sonrası, Cenâb-ı Allah'a hamdü senâdır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Hâ-mîm.
2. Kitabın indirilmesi izzet ve hikmet sahibi Allah'tandır.
3. Göklerde ve yerde inananlar için önemli işaretler vardır.[3]

---

1 56. âyette "İlk ölümlerinden başka bir ölüm tatmayacaklar" buyuruluyor. Mü'min sûresinde ise (40/11) iki kere öldürme ve iki kere diriltme olacağı ifade edilmişti. "İlk ölümleri" ifadesinden, her ikisi de gelip geçtiği ve "önceki" niteliğini aldığı için, "dünyada ve berzahta vuku bulan iki ölüm" kastedilmiş olabilir. Ancak bize daha güçlü gelen ihtimal, dünya hayatının sonundaki ölümün kastedilmiş olmasıdır. Çünkü burada dünya ile âhiret, geçici ile ebedî, sonunda ölüm bulunan hayat ile bulunmayan hayat karşılaştırılmaktadır. Hangi ihtimal geçerli olursa olsun insanların defalarca ölüp dirileceklerini değil, dünya hayatı sonunda bir kere öleceklerini ifade eden âyet, reenkarnasyon inancını da reddetmiş olmaktadır (bk. Bakara 2/28).

2 Herkes bekleyecek ve Kur'an'ın bildirdiği şeylerin dünyada ve âhirette bir bir gerçekleştiğini göreceklerdir.

3 Evrendeki varlıklar ve bunların düzeni, işleyişi, fonksiyonları, âdeta okumakla bitmez bir kâinat kitabı oluşturmakta; aklını ve bilgisini kullanarak sonuç çıkaranlar ve bu sonuca inananlar için çok şey ifade etmektedir.

4. Sizin yaratılışınızda ve yeryüzüne yaydığı diğer kımıldayan canlılarda bilenler için deliller mevcuttur.
5. Gece ile gündüzün yer değiştirmesinde, Allah'ın gökten indirdiği rızıkta (yağmurda) -ki, onunla öldükten sonra yere yeniden hayat vermektedir- rüzgârları çeşitli yönlerden estirmesinde düşünenler için alınacak dersler vardır.
6. İşte şunlar, sana gerçekten okuduğumuz âyetlerdir. Allah'tan ve O'nun âyetlerinden sonra (buna değil de) hangi habere inanacaklar?
7-8. Kendisine Allah'ın âyetleri okunurken işitip de sonra büyüklenerek işitmemişcesine inkârda ısrar eden her bir günahkâr iftiracıya yazıklar olsun! Bu sebeple göreceği ağır azabı ona bildir.
9. Âyetlerimiz hakkında bir parça bilgi sahibi olunca hemen onu alay konusu yapmakta. İşte bu gibiler için alçaltıcı bir azap vardır.
10. Önlerinde cehennem! Ne dünyada elde ettiklerinden ne de Allah'ı bırakıp sırtlarını dayadıkları dostlardan kendilerine bir fayda erişir. Onların nasibi büyük bir azaptır.
11. Bu (Kur'an) bir doğru yol rehberidir. Rablerinin âyetlerini inkâr edenler için ise en şiddetlisinden elem verici bir azap vardır.[1]
12. Buyruğu ile içinde gemiler yüzsün, lutfettiği nimetleri elde edesiniz ve belki şükredersiniz diye denizi istifadenize veren Allah'tır.
13. Ayrıca O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini kendinden bir lütuf olarak emrinize vermiştir. Bütün bunlarda düşünenler için işaretler vardır.
14. İman edenlere söyle de Allah'ın (yargı) günlerine inanmayanları bağışlasınlar; çünkü (böyle) bir topluluğu, hak etmeleri yüzünden Allah cezalandıracaktır.[2]
15. İyi işler yapan kendisi için yapmıştır, kötülük yapanın da kötülüğü kendinedir; sonra rabbinize döndürüleceksiniz.

---

1 Evren kitabı, okumasını bilenleri Allah'a inanmaya ve onun nimetlerine şükretmeye götürdüğü gibi vahyedilen kitap Kur'ân-ı Kerîm de, ona kulak verenleri, gönderene ve tebliğ edene bakarak âyetlerini ciddiye alıp üzerinde düşünenleri, ondan bir hayat rehberi olarak lâyıkıyla istifade edenleri dünyada düzgün bir hayat sürme, Allah'ın rızâsını elde etme ve ebedî hayatta sonsuza kadar mutlu olma imkânlarına kavuşturur.

2 Âyetin nüzûl sebebi dinî gerçekleri inkâr eden kâfirlerin çeşitli vesilelerle Hz. Peygamber'e ve müslümanlara yaptıkları hakaretlere sahâbenin fiilen cevap verme ve cezalandırma teşebbüsleridir. Müminlerden bağışlamayı yani onlara dokunmamayı tercih etmeleri, güçlerini intikam için harcmamaları istenmiş, gerekçe olarak da, "Kimsenin yaptığının yanına kalmayacağı, Allah'ın hak edenleri cezalandıracağı" bildirilmiştir.

16. Biz, şüphesiz İsrâiloğulları'na da kitap, hüküm ve peygamberlik verdik; onları güzel şeylerle rızıklandırdık ve kendilerini diğer topluluklardan üstün kıldık.[1]

17. Onlara din konusunda açıklamalar yaptık. Kendilerine bu bilgiler geldikten sonra sadece birbirine karşı hak tanımazlık yüzünden aralarında görüş ayrılığına düştüler. Kuşkusuz rabbin kıyamet gününde, aralarında ihtilâfa düştükleri konularda hükmünü verecektir.

18. Sonra seni de bir din yoluna koyduk. Onu izle, bilmeyenlerin arzularına uyma![2]

19. Şüphesiz onlar, Allah'a karşı sana hiçbir fayda sağlayamazlar ve kuşkusuz haktan sapanlar birbirlerinin dostları ve koruyucularıdır, Allah da kendisini sayanların koruyucu dostudur.

20. Bu kitap, insanların aklını aydınlatan ışık, inananlar için bir kılavuz, bir rahmettir.

21. Yoksa kötülüğe gömülüp kalanlar, hayatlarını ve ölümlerini, eşit olarak iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlarınki gibi mi yapacağımızı zannediyorlar? Hükümleri ne kadar yanlış!

22. Halbuki Allah gökleri ve yeri ciddi amaçlarla ve hiçbiri haksızlığa uğramaksızın herkesin hak ettiğine göre karşılık görmesi için yarattı.

23. Arzularını tanrı yerine koyan, Allah'ın -bilgisine rağmen (sapmayı tercih ettiği için)- kendini saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözüne de perde çektiği kimseyi bir tasavvur et! Allah'tan sonra onu kim yola getirecek? Düşünmüyor musunuz?[3]

---

1 Allah İsrâiloğulları'na verdiği üç büyük nimeti ve bu sayede onları nasıl dünyanın en üstün topluluğu haline getirdiğini hatırlatıyor. Bu nimetler kitap (Tevrat), peygamberlik (bu kavimden gelen birçok peygamber) ve hükümdür. Hüküm kelimesi Kur'an'da, "hikmet, yargı ve yönetim gücü" mânalarında kullanılmaktadır. İsrâiloğulları parlak dönemlerinde bu güçlere sahip olmuşlar, hâkim oldukları bölgenin avantajlarından yararlanarak her çeşit dünya nimetinden de istifade etmişlerdir. Duhân sûresinde de (44/32) İsrâiloğulları'nın, bütün diğer topluluklardan üstün kılındığı zikredilmiştir. Bu üstünlüğü mutlak olarak anlayan tefsircilere göre ölçü peygamberliktir; çünkü en fazla peygamber onların içinden çıkmıştır. Üstünlüğü göreceli ve kayıtlı olarak anlayanlara göre onların bu nitelikleri parlak dönemlerinde yaşadıkları durum, çağ ve bölge ile sınırlıdır.

2 Bu âyette "yol" diye çevirdiğimiz kelime şeriattır. Allah özü aynı, detayları farklı dinler göndermiş, bir yoruma göre aynı olan öze din (hatta İslâm), farklı olan detaylara, amelî hükümlere, kulluk şekillerine sosyal ve hukukî düzenlemelere de şeriat denilmiştir. Günlük dilde şeriat kelimesi, yalnızca vahyedilen dini değil, bundan ictihad yoluyla çıkarılmış hükümleri ve âlimler tarafından yapılan yorumları da ifade etmektedir. Peygamber gibi mâsum olmayan, ictihad ve yorumlarının isabetsiz olma ihtimali de bulunan âlimlerin ictihadları, hükmü kesin olan vahiy gibi bağlayıcı değildir.

3 "Bilgisine rağmen" kaydı, hayatını dinî kayıt ve sınırların dışında yaşayan, Allah'ın rızâsına değil, nefsinin arzusuna uyan birçok kimsenin yaptıklarını, Allah

24. Bir de şöyle demektedirler: "Bu dünya hayatımızdan başka bir hayat yoktur. Ölürüz, yaşarız. Bizi öldüren ise zamandan başkası değildir." Halbuki onların bu konuda bir bilgileri yoktur, zannetmekten başka bir şey yaptıkları yok.[1]
25. Kendilerine âyetlerimiz açık açık okunduğunda, "Doğru söylüyorsanız atalarımızı geri getirin" demekten başka bir delil ileri süremiyorlar.[2]
26. Onlara şöyle de: "Allah sizi hayata getirecek, sonra öldürecek, sonra gerçekleşeceği kesin bulunan kıyamet sürecinde sizi bir araya getirecek!" Bunda kuşku yok ama insanların çoğu bilmez.
27. Göklerin ve yerin hükümranlığı yalnızca Allah'ındır. Kıyamet vakti geldiğinde; işte o gün, hakkı bırakıp bâtıla sarılanların zarar ettiği ortaya çıkacaktır.
28. Bütün toplulukları diz çöküp boyun eğmiş olarak göreceksin. Her topluluk kendine ait defterin başına çağrılacak, o gün yaptıklarınızın karşılığını göreceksiniz.
29. "Bu, size gerçeği söylemekte olan kitabımızdır, biz bütün yaptıklarınızı kaydetmekte idik" denilecek.
30. İman edip din ve dünyaya yararlı işler yapanları sorarsan, rableri onları rahmet deryasına daldıracak. İşte apaçık başarı budur.
31. Hakkı inkâr edenlere gelince şöyle denilecek: "Âyetlerim size okunur değil miydi? Ama siz kibre kapıldınız ve günaha batmış bir topluluk oldunuz."
32. "Allah'ın vaadi gerçektir, kıyamet konusunda da bir kuşkuya yer yoktur" denildikçe, "Kıyamet nedir bilmiyoruz, biz bu konuda zannetmenin ötesinde bir şey yapamayız, kesin bir bilgiye sahip değiliz" dediniz.

---

rızâsına aykırı olduğunu bile bile yaptıklarını ifade etmektedir. Doğruya ve iyiye uygun davranmak için o konuda bilgili olmak yeterli değildir; ayrıca sağlam imana ve uygun eğitime de ihtiyaç vardır. Bu imandan ve eğitimden yoksun bulunan, zevklerine saplanıp gününü gün eden kimseleri yola getirmek zordur. Âyet bu zorluğa işaret etmekte, ancak kapıyı da açık tutmaktadır. Kul ister ve yönelirse, kulunun sabıkası ne olursa olsun Allah onu bağışlar ve doğru yola getirir.

1 Başka âyetlerde "Ölür yaşarız" sözlerinden sonra "Öldükten sonra diriltilecek değiliz" demeleri, buradaki maksatlarının ruh göçüne (tenâsüh, reenkarnasyon) inandıklarını göstermek değil, öldükten sonra dirilmeyi inkâr etmek olduğunu açıkça ortaya koymaktadır (En'âm 6/29; Mü'minûn 23/37; reenkarnasyon için bk. Bakara 2/28).

2 İnkârcıların iddiaları, bilmedikleri ve bilemeyecekleri bir konuda tahmin yürütmekten ibarettir. Bu sebeple mantık dışı önermelere başvurmakta, olmayacak taleplerde bulunmaktadırlar. "Atalarımızı geri getirin" teklifi de bu kabildendir; çünkü dinin iddiası onları geri getirmek değil, diğer âlemde diriltmek ve bir araya getirmektir, bu da olacaktır.

33. (İlâhî vaad gerçekleşince) yaptıklarının ne kadar kötü şeyler olduğunu açıkça gördüler, alaya aldıkları gerçek onları kuşatıverdi.
34. Kendilerine şöyle denildi: "Siz bu günle yüzyüze geleceğinizi nasıl unuttunuzsa bugün de biz sizi unutuyoruz. Meskeniniz ateştir, size yardım edecek kimseler de yoktur.[1]
35. Bu azap, âyetlerimizi alay konusu yapmış olmanız ve dünya hayatının sizi aldatmış olması yüzündendir." O gün artık oradan çıkarılmazlar, mazeretleri de kabul edilmez.
36. Göklerin rabbi, yerin rabbi, bütün âlemlerin rabbi olan Allah'a, yalnız O'na hamdolsun!
37. Göklerde ve yerde ululuk O'na aittir. O sonsuz güç, sınırsız hikmet sahibidir.[2]

46. AHKÂF SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 66, âyet sayısı 35'tir. Sûre peygamberlik geldikten iki yıl sonra indirilmiştir. Meşhur adı Ahkâf'tır. "Kum tepeleri" mânasına gelen bu kelime yalnızca bu sûrenin 21. âyetinde geçmektedir. Hâ-mîm ile başlayan diğer sûreler gibi bunun da temel konusu Kur'ân-ı Kerîm'dir. Yeri geldikçe Allah'ın sıfatları, iman, amel, aile ilişkileri, âhiret ve cin konularına da temas edilmiştir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Hâ-mîm.
2. Kitabın indirilişi, sonsuz güç ve hikmet sahibi Allah'tandır.
3. Gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri şüphesiz yerli yerince ve belli bir süre için yarattık. Ama inkâr edenler kendilerine karşı yapılan uyarıdan yüz çevirmektedirler.
4. Onlara şöyle de: "Allah'ı bırakıp da kendilerinden medet umduğunuz tanrıları bir düşündünüz mü? Yerden hangi parçayı yarattılar bana

1 Öldükten sonra dirilmeyi, dünyada yapıp ettiklerinden hesaba çekilmeyi inkâr eden, bu konuları anlatan âyetleri alaya alan müşriklere, yanlış yollarında devam ettikleri takdirde nelerle karşılaşacakları daha detaylı olarak açıklanmak suretiyle imana gelmeleri teşvik edilmektedir. "Bugün de biz sizi unutuyoruz" sözü, gerçek mânasında değil, mecazi olarak "Unutulmuşçasına sizi burada devamlı azaba terkederiz" demektir.

2 Sûreyi okuyan, içinde anlatılanları idrak eden bir mümin tabii olarak Allah'ın büyüklüğünü hatırlayacak, O'nun ululuk ve kemali yanında kendisinin de içinde bulunduğu hal ve mazhar olduğu nimetler sebebiyle O'na hamdedecektir. Sûre bu hamdin tâlim ve telkin edilmesiyle son bulmaktadır.

gösterin? Yoksa göklerde onların ortaklığı mı var? Eğer iddianız gerçek ise bana, bundan önce inmiş bir kitap veya bir bilgi kalıntısı getirin."

5. Allah'ı bırakıp da -yakarmasından habersiz olduğundan- kıyamete kadar kendisine cevap veremeyecek olan şeylere ibadet ve dua eden kimseden daha şaşkın kim vardır?

6. Kıyamet sonrası insanlar toplanınca taptıkları şeyler kendilerine düşman olacak ve (onlara yaptıkları) ibadetlerini de inkâr edeceklerdir.[1]

7. Gerçek kendilerine geldiğinde onu inkâr edenler, onlara apaçık âyetlerimiz okunduğu zaman, "Bu açık bir sihirdir" dediler.

8. Yoksa "O'nu Allah adına uyduruyor" mu diyorlar? Şöyle de: "Onu uydurmuş olsaydım, Allah'a karşı beni korumaya asla gücünüz yetmezdi. İçine gömüldüğünüz iftira batağını O daha iyi bilmektedir. Sizinle benim aramda şahit olarak O yeter. Çokça bağışlayan, rahmetini esirgemeyen O'dur.

9. Ben peygamberler arasında benzeri gelip geçmemiş biri değilim, bana ve size ne yapılacağını da bilemem, ancak bana vahyedilene uyarım. Ben yalnızca açık bir uyarıcıyım."[2]

10. Siz inkâr ederken İsrâiloğulları'ndan bir tanığın onun benzerine tanık olduğunu ifade ettiği, bunun üzerine siz büyüklenirken onun iman ettiği kitap ya gerçekten Allah katından gelmişse! Hiç düşündünüz mü? Şüphe yok ki Allah, hakka karşı cephe alanları doğru yola iletmez.[3]

11. İnkâr edenler inananlara şöyle dediler: "Eğer bu iyi bir şey olsaydı bizi bırakıp da onlara gelmezdi!" Onunla doğru yolu bulamadıkları için, "Bu eski bir yalandır" demeye devam edeceklerdir.

---

1 Şefaat etsinler diye kendilerine tapılan varlıkların âhirette, tapanlara karşı alacakları tavır ibret vericidir (ayrıca bk. Yûnus 10/29; Furkān 25/18; Kasas 28/63).

2 Resûlullah ilk peygamber değildi, önceleri de peygamberler gelmiş geçmişti; dolayısıyla o kimsenin bilmediği bir şey icat etmemişti. "Resûlullah'ın bilmediği, dünyada olacak şeylerdir; âhirette kimlerin başına nelerin geleceğini bilir" diyenler olmuşsa da bize göre bu bilgi de şahıs şahıs değil, geneldir; iman ve amellerin sonuçlarıyla ilgilidir. Dünyada olsun âhirette olsun, onun münferit, özel, belli olaylar ve ileride olacaklar hakkındaki bilgisi, istisnaî olarak ve belli hikmetler çerçevesinde Allah'ın bildirmesi, vahyetmesi sayesinde oluşmuştur. "...Yemin ederim ki ben Allah'ın elçisi olduğum halde hakkımda ne yapılacağını bilmiyorum" hadisi de bunu göstermektedir (Buhârî, "Cenâiz", 3).

3 Tanığın kim olduğu konusunda, "Tevrat'ta Hz. Peygamber'in geleceğini bildiren Hz. Mûsâ'dır"; "Yahudi iken müslüman olan Abdullah b. Selâm'dır"; "Mekke müşriklerinin ticaret için gittikleri Medine'de ve başka yerlerde karşılaştıkları bazı yahudilerdir" şeklinde yorumlar yapılmıştır.

12. Oysa bundan önce de bir rehber ve rahmet olarak Mûsâ'nın kitabı gelmişti. Bu ise önceki kitapları onaylayan, haksızları uyarmak için ve iyi yolda olanlara müjde olarak Arap diliyle gelmiş bir kitaptır.
13. "Rabbimiz Allah'tır" diyen sonra da devamlı bu söze uygun yaşayanlara ne bir korku vardır ne de onlar üzüntü çekeceklerdir.[1]
14. İşte bunlar, yaptıklarının karşılığı olarak içinde devamlı kalmak üzere cennetliklerdir.
15. İnsana, anne ve babasına iyi davranmasını emrettik. Annesi onu zahmete katlanarak taşıdı ve zorluk çekerek doğurdu. Karnında taşıması ve sütten kesmesinin süresi otuz aydır. Nihayet çocuk olgunluğuna ulaşıp kırk yaşına girince şöyle yakarır: "Rabbim! Bana ve anne babama lutfettiğin nimete şükretmeye, razı olacağın işleri yapmaya beni muvaffak kıl. Benden gelecek nesli hayırlı eyle, pişmanlıkla dönüp senin kapına başvurmaktayım ve ben şüphesiz sana boyun eğenlerdenim!"[2]
16. İşte cennetlikler arasında olan bu kimselerin, yaptıklarının güzelini kabul ederiz, kötülüklerini de görmezlikten geliriz. Bu kendilerine yapılagelen gerçek vaaddir.
17. Anne babasına, "Yeter be! Benden önce nice nesiller gelip geçmiş iken beni yeniden dirilip çıkmakla mı tehdit ediyorsunuz?" diyen kimseye anne babası, Allah'tan yardım dileyerek, "Yazıklar olsun sana! İnadı bırak da imana gel. Kuşkusuz Allah'ın vaadi gerçektir" demekteler. O ise, "Bu eskilerin masallarından başka bir şey değil" cevabını vermektedir.[3]
18. İşte kendilerinden önce gelip geçen insan ve cin toplulukları ile birlikte bunlar hakkında Allah'ın azap sözü gerçekleşmiştir. Onlar gerçekten kaybedenlerden olmuşlardır.[4]

---

1 "Devamlı... yaşayan" diye çevirdiğimiz istikamet kelimesi, "Allah rızâsını kazandıran davranışlar mânasındaki amel-i sâlihin itidal ve devam üzere olması" demektir. İşte bu mânada istikamete sahip olanlar, davranışlarıyla imanlarına sadık kaldıklarını da ortaya koymuş olmaktadırlar (bk. Fussılet 41/30).

2 Bakara sûresinin 233. âyetinde, tam emzirme süresinin iki yıl olduğu ifade edilmişti. Burada ise rahimde taşıma müddeti ile emzirme süresi toplamının otuz ay olduğu zikredilmektedir. Otuz aydan iki yıl çıkarılınca geriye altı ay kalır; bundan da asgari hamilelik süresinin altı ay olacağı sonucuna ulaşılır.

3 Anne babaların, çocukların eğitimi, onların kimlik ve kişilik kazanmaları konusunda önemli rolleri ve etkileri vardır. İstisnaları bulunmakla beraber ebeveyn, çocuklarının da kendileri gibi inanmalarını isterler, bunun için çaba gösterirler. 17. âyet bu genel çerçeve içinde inanan ebeveyn ile inkâr eden bir evlât arasındaki tartışmayı tasvir ediyor.

4 İleride, 29-33. âyetlerde cinlerin de Kur'an'ı dinledikleri, bir kısmının ona inandığı açıklanacaktır. 18. âyette hem bir gerçeği bildirmek hem de cinlerle ilgili

19. Her birinin yaptıklarına göre dereceleri vardır. Allah herkesin yaptığının karşılığını haksızlığa uğratılmaksızın tastamam vermek için böyle yapmıştır.[1]
20. İnkâr edenler ateşin başına getirilince, "Size ait iyi ve güzel şeyleri dünya hayatınızda tükettiniz ve onlardan yararlandınız, şimdi ise yeryüzünde haksız olarak büyüklük taslamanıza ve yoldan çıkmanıza karşılık olarak aşağılayıcı cezayı çekeceksiniz!" denilecektir.[2]
21. Âd'ın kardeşini (Hûd) hatırlat. Hani o, kum tepelerinin arasında kavmini -kendinden önce ve sonra da bu kabilden uyarılar olmuştur- şöyle uyarmıştı: "Allah'tan başkasına kulluk etmeyin. Ben size gelecek büyük bir günün azabından gerçekten korkuyorum!"
22. "Sen bizi ilâhlarımızdan uzaklaştırmak için mi geldin? Doğru söylüyorsan tehdidini hemen gerçekleştir!" dediler.
23. O da, "Bu bilgi ancak Allah katındadır; size bildirmek üzere gönderildiğim mesajı ulaştırıyorum, ama sizi cehalette direnen bir topluluk olarak görüyorum" cevabını verdi.
24-25. Felâketi vadilerine yönelmiş, ufku kaplayan bir bulut olarak görünce, "İşte bize yağmur getirecek bir bulut" dediler. Hayır, o hemen gelmesini istediğiniz ceza; içinde acılı azap bulunan, rabbinin emri ile her şeyi silip süpüren bir rüzgâr! Sonunda sadece evlerinin kalıntılarının görüldüğü bir hale geldiler. Günaha batıp kalmış bir topluluğu işte böyle cezalandırırız.[3]

---

bilgi edinmeye teşvik için, "inkâr eden insanlarla beraber cinlerin de cezalarını çekecekleri" zikredilmektedir.

1 İyiler de kötüler de tek dereceli değildir; iyiliğin ve kötülüğün hem nicelik hem de niteliğine göre sahipleri derecelendirilmiş, ceza ve ödülleri de bu derecelere göre verilmiştir ve verilecektir.

2 Dünyada kendilerine servet, yetki ve iktidar verilenler bunların hakkını verir, kendilerinin olduğu kadar başkalarının da iyilik ve mutluluğu için gayret gösterirlerse şüphesiz büyük mükâfatlara nâil olacaklardır. Aksini yapar, bu nimetleri, insanların peşinde koştuğu güzellikleri bencilce kullanır, hakka ve hukuka riayet etmez, ebedî hayata da gerekli payı ayırmazlarsa âhirete elleri boş olarak giderler.

3 Bütün hak dinlerde üç unsur üzerinde önemle durulmuş, insanların bir tek Allah'a iman ve kulluk etmeleri, gönderdiği peygamberin yolundan gitmeleri ve öldükten sonra dirileceklerine, hesap vereceklerine inanarak yaşamaları istenmiştir. Hz. Peygamber'in muhatabı olan Arap müşrikleri bu üç inanç unsuru karşısında direndikçe hem onları ikna etmek hem de peygamberi ve müminleri rahatlatmak için aynı şekilde davranan geçmiş ümmetlerden örnekler verilmiş, onların peygamberleriyle tartışmaları, ileri sürdükleri deliller, peygamberlerin mukabil davranışları ve ortaya koydukları kanıtlar anlatılmıştır. Burada açık örnek Âd kavmi ile "onların kardeşi" şeklinde ifade edilen Hûd aleyhisselâm, kapalı örnek ise 27. âyette zikredilen, o bölgede yaşamış diğer kavimler, ümmetler ve peygamberlerdir. Hz. Nûh'tan sonra kendilerine peygamber gönderilen

26. Onlara, size vermediğimiz yerler ve imkânlar verdik; kendilerini kulak, göz ve kalplerle donattık. Onlara kulakları da gözleri de kalpleri de hiçbir fayda sağlamadı. Çünkü onlar Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlardı. Alaya aldıkları şeyler kendilerini kuşatıverdi![1]
27. Çevrenizdeki nice şehirleri helâk ettik, belki dönerler diye uyarıcı işaretler de vermiştik.
28. Allah'tan başka, O'na yaklaştırsın diye edindikleri tanrılar kendilerine yardım etselerdi ya! Aksine onları bırakıp kayboldular. Bunlar kendi düzmecelerinden ve sürdüregeldikleri asılsız iddialardan ibarettir.
29. Bir zamanlar cin topluluğundan bir grubu, Kur'an'ı dinlemek üzere sana doğru yönlendirmiştik. Yanına geldiklerinde "Susup dinleyin!" dediler, okuma sona erince de uyarıcılar olarak kendi topluluklarına döndüler.
30. "Ey halkımız! dediler, "Biz Mûsâ'dan sonra indirilmiş, kendinden öncekileri onaylayan, gerçeğe ve doğru yola kılavuzluk eden bir kitap dinledik.
31. Ey halkımız! Allah'ın davetçisine uyun ve ona iman edin ki, Allah günahlarınızı bağışlasın ve sizi acılı azaptan korusun."[2]

---

ilk Arap topluluğu Âd olduğu için burada açık örnek olarak onlar seçilmiştir (A'râf 7/65-72).

1 İnsanlara verilen duyu organları ve akıl yoluyla elde edilen bilgilerin duyu üstü konular bakımından yorumlanması, değerlendirilmesi ve bunlardan sonuçlar çıkarılması hususunda inancın belirleyici bir etkisi vardır. İnanmayanlar, kendilerinde ve çevrelerinde gördükleri iman işaretlerini, insanı Allah'ın varlık ve birliğine götüren bilgileri, inananlara göre farklı yorumladıkları için inkârlarında ısrar etmekte, bu bakımdan duyu organları ve akılları, ebedî kurtuluşları açısından bir işe yaramamaktadır.

2 Cinlerin Hz. Peygamber'i dinlemeleri ve ona iman ederek kendi topluluklarını da uyarmak üzere harekete geçmelerinin anlatılması, inkârda direnen müşriklerin ibret ve örnek almaları amacına yöneliktir (cinlerin mahiyet ve özellikleri konusunda bk. Bakara 2/275; En'âm 6/100; Cin 72/1-3). Peygamberimizin Kur'an'ı dinlemek üzere cinleri davet edip etmediği, bu sırada cinleri görüp görmediği konusunda farklı rivayetler vardır. İbn Kesîr gibi her iki iddianın da sağlam rivayetleri bulunduğunu göz önüne alan tefsircilerin yorumları şöyledir: Hz. Peygamber ile cinlerin bir araya gelmeleri birden fazla olmuş, birincisinde onlar dinlemiş, o görmemiş, diğerlerinde ise Peygamberimiz davet etmiş, onları görmüş ve konuşmuş, en azından bir görüşmede İbn Mes'ûd da bulunmuş, fakat uzakta durduğu için konuşulanları işitmemiştir (ayrıca bk. Buhârî, "Ezân", 105, "Menâkıbü'l-ensâr", 32; Müslim, "Salât", 149-153). 29. âyet, Allah'ın yönlendirmesi ile dinleme arzusunun cinlerden geldiğini ifade etmektedir. Yine bu âyetler grubu, cinlerin de inançları ve dinleri bulunduğuna, inanç ve amellerine göre karşılık göreceklerine delâlet etmektedir.

32. Allah'ın çağrıcısına kulak vermeyenler yeryüzünde O'nu âciz bırakamayacak, O'na karşı bir yar ve yardımcı da bulamayacaklardır; bunlar apaçık bir sapkınlık içindedirler.
33. Onlar düşünmüyorlar mı; gökleri ve yeri yaratan, bunları yaratma konusunda acze düşmeyen Allah'ın, ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi? Şüphe yok ki O her şeye kādirdir.[1]
34. İnkâr edenler ateşe getirilince, "Bu gerçek değil miymiş?" denilecek, "Rabbimiz hakkı için öyle" diyecekler, Allah da "İnkâr etmiş olmanız sebebiyle azabı çekin!" buyuracaktır.
35. Azim ve kararlılık sahibi peygamberlerin sabrettikleri gibi sen de sabret. Onlar için de acele etme. Başlarına geleceği vaktiyle söylenen şeyleri gördüklerinde sanki gündüzün kısa bir süresini yaşamış gibi olacaklar. Tebliğ konusu işte budur; hiç günaha sapanlardan başkası helâk edilir mi?[2]

47. MUHAMMED SÛRESİ

İndiği yer Medine, iniş sırası 95, âyet sayısı 38'dir. Bedir Savaşı'ndan sonra ve muhtemelen Uhud Savaşı esnasında nâzil olmuştur. Peygamberimizin adı Âl-i İmrân sûresinde de (3/144) geçmekle beraber bu sûre ondan önce geldiği ve 2. âyetinde ismine yer verildiği için onun adını almıştır. Temel konusu, savaş belâsından kurtulmak ve barışı devamlı kılabilmek için barış düşmanlarının savaş gücünü yok edinceye kadar onlarla savaşmaya teşviktir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. İnkâr yolunu seçip Allah yoluna da engel koyanların yapıp ettiklerini O boşa çıkarmıştır.
2. İman edip din ve dünyaya yararlı işler yapanların, rablerinden gelmiş bir gerçek olarak Muhammed'e indirilene inananların ise günahlarını affetmiş ve durumlarını düzeltmiştir.

---

1 Sûrenin sonunda yine âhirete iman konusuna geçilmekte, kıyas yoluyla bunun mümkün, hatta ilk yaratmadan daha kolay olduğu ispat edilmektedir.

2 "Azim ve kararlılık sahibi (ülü'l-azim) peygamberler"i Nûh, İbrâhim, Mûsâ, Îsâ, Muhammed (bk. Ahzâb 33/7) veya peygamberimizden önce gelenlerden Nûh, İbrâhim, Ya'kūb, Yûsuf, Mûsâ diye belirleyenler olmuşsa da yorumlarına katıldığımız diğer tefsircilere göre bütün peygamberler azim ve kararlılık sahibidir, Hz. Muhammed de onlar gibi azimli ve sabırlı olmaya çağırılmış, bir mânada Allah tarafından ona da bu nitelikler bahşedilmiştir.

3. Bunun da sebebi şudur ki, inkâr edenler boş şeylerin peşine düşmüşlerdir, iman edenlerse rablerinden gelen gerçeğe uymuşlardır. Allah insanlara kendilerinden örnekleri işte böyle vermektedir.
4. Kâfirlerle savaşa girdiğinizde hemen öldürücü darbeyi vurun, nihayet onları çökertince esirleri sağlam bağlayın (kaçmamaları için tedbir alın). Sonra ya karşılıksız bırakırsınız yahut bedel alarak; ta ki savaş ağır yüklerini indirsin (sona ersin). İşte böyle; Allah dileseydi onları bizzat cezalandırırdı, fakat sizleri birbirinizle denemek istiyor. Allah, yolunda öldürülenlerin amellerini asla boşa çıkarmayacaktır.
5. (Dünyada) onlara doğru yolu gösterecek, durumlarını düzeltecektir.
6. (Âhirette ise) kendilerine tanıttığı cennete sokacaktır.
7. Ey iman edenler! Allah'a yardım ederseniz O da size yardım eder ve ayaklarınızı sağlam bastırır.[1]
8. İnkâr edenlere gelince onların sonu felâkettir, amellerini de Allah boşa çıkarmıştır.
9. Bu onların, Allah'ın indirdiğinden nefret etmeleri sebebiyledir. Allah da onların yaptıklarını sonuçsuz kılmıştır.
10. Yeryüzünde dolaşıp da kendilerinden öncekilerin sonlarının nasıl olduğunu görmediler mi? Allah onların köklerini kazıdı, bu kâfirleri de benzer sonuçlar beklemektedir.
11. Bu, iman edenlerin yar ve yardımcılarının Allah olmasının, kâfirlerin ise böyle bir yardımcılarının bulunmamasının sonucudur.
12. Şüphe yok ki Allah, iman edip din ve dünyaya yararlı işler yapanları, altından ırmaklar akan cennetlere sokacaktır. İnkâr edenlere gelince onlar da nimetlerden yararlanır, tıpkı hayvanlar gibi yiyip içerler; ebedî kalacakları yer ise cehennemdir.
13. Seni dışarı çıkaran şehrinden daha güçlü nice şehri helâk ettik; onlara yardım edecek kimse de yoktu.
14. Rabbinden gelmiş kesin bir kanıta dayanan kimse, kötü işi kendine güzel gösterilen ve arzularının peşinde giden kimse gibi olur mu hiç!
15. Rabbine itaatsizlikten sakınanlara vaad edilen cennetin temsili şudur: İçinde doğal nitelikleri bozulmamış su ırmakları, tadı bozulmamış süt ırmakları, içenlere lezzet veren şarap ırmakları, süzülmüş bal

---

1 Allah'ın yardıma ihtiyacı bulunmadığı kesin olduğuna göre "Allah'a yardım", mecazi olarak "O'nun dinine, peygamberine" yardım demektir. Bu âyet bir ilâhî sünnete (âdete, kanuna) ışık tutmaktadır: Allah dünya hayatını imtihan için takdir buyurduğundan yardımını da kulun kendisine düşeni yerine getirmiş olmasına, sözlü dua yanında amel ve çabalarıyla fiilî duasını da yapmış bulunmasına bağlamıştır. Kul iyiliğe doğru bir adım atarsa Allah, yardım ve ödül olarak bin adım atmaktadır.

ırmakları bulunan bir bahçedir. Onlar için ayrıca orada her meyveden mevcuttur, üstelik rablerinden bir de bağışlama lütfu. Şimdi bunlar, ateşte devamlı kalan, bağırsaklarını parçalayan kaynar su içirilen kimseler gibi olur mu hiç?[1]

16. İçlerinden sana kulak verenler de var. Nihayet senin huzurundan ayrılınca, bilgi sahiplerine, "Biraz önce ne söyledi?" diye sorarlar. İşte Allah bunların kalplerini mühürlemiştir, arzularının peşine takılıp gitmektedirler.[2]

17. Doğru yolu bulanlara gelince Allah onların bu yolda devam etmelerini sağlar ve kendilerine takvâ şuurunu bahşeder.

18. Onlar (yola gelmek için) kıyamet vaktinin ansızın gelivermesini mi bekliyorlar? Halbuki onun alâmetleri geldi. O gelip çatınca akıllarını başlarına devşirmeleri neye yarar![3]

19. Bil ki, Allah'tan başka tanrı yoktur. Kendi günahın için, erkek kadın müminler için Allah'tan af dile. Ne yapacağınızı ve yerinizin neresi olacağını Allah bilir.[4]

20. İman edenler "Keşke bir sûre indirilse!" derler. Açık ve kesin hükümlü bir sûre indirildiğinde ve içinde savaştan söz edildiğinde, kalplerinde çürüklük bulunanların sana, ölüm korkusundan baygınlık geçirmiş kimseler gibi baktığını görürsün; zaten o da başlarına geldi gelecek![5]

---

1 Cennetin doğrudan kendisini anlatmak, onu dünya hayatına ait kelimeler ve kavramlarla tanıtmak, insan zihninin ve dilinin yapısı bakımından mümkün değildir. Orası ayrı bir âlem, ayrı bir varlık boyutu, farklı bir mahiyetler bütünüdür. Kur'an'ın âhiret halleri için seçtiği anlatım yolu, insanların en azından kendi yaşadıkları, algıladıkları dünya hallerinden örnekler vererek onların âhiret hakkında kıyaslama yoluyla bir fikre varmalarını sağlamaktır.

2 Hem dinleyip hem de "O şimdi ne dedi!" diye sorarak alaycı ve önemsemez tavır ve davranışların sonucu kalbin kararması, zihnin şartlanması, doğruyu arama ve bulma kabiliyetinin körleşmesidir.

3 Kıyamet alâmetleri, kıyametin yaklaştığını gösteren olaylar ve oluşlardır. Kaynaklarda, ilgili rivayetlere dayanılarak bu alâmetlerin küçükleri ve büyükleri hakkında geniş bilgiler verilmiştir. Peygamberimize "Kıyamet ne zaman kopacak?" diye sorulduğunda onu bilmediğini ifade etmiş, alâmet olarak şunları zikretmiştir: Savaşların artması, köleliğin yayılması, ayağın baş olması, kırsal bölge insanlarının şehir hayatının lüksüne kapılmaları ve bu konuda yarışa girmeleri (Müslim, "İman", 1, 5, 7).

4 Peygamberler günah işlemezler. Bu sebeple âyette geçen "Günahının... bağışlanmasını dile" cümlesini bu inanç esası çerçevesinde anlamlandırmak gerekir. Meselâ diğer müminler için kemal sayılabilecek bazı davranışların onlar için af dilenmesi gereken bir davranış olduğu vb. yorumlar yapmak uygun olur.

5 Müminler cihadın şeref ve sevabına nâil olmak, düşmanları yenerek müminlerin güvenlik içinde hayatlarını sürdürmelerini sağlamak, müslüman olmayanlara

21. Güzel olan itaattir, makbul sözdür. Durum (savaş emri) kesinlik kazanınca Allah'a karşı sadâkat gösterselerdi onlar için hayırlı olacaktı.
22. Yönetimi üstlenseniz hemen yeryüzünde kötülük çıkaracak ve yakınlık bağlarını parça parça edecek değil misiniz?[1]
23. İşte bunları Allah lânetlemiş, kulaklarını sağır, gözlerini kör etmiştir.
24. Kur'an'ı okuyup düşünmezler mi? Yoksa kalpler üzerinde kilitleri mi var?[2]
25. Doğru yol kendileri için apaçık hale geldikten sonra ona arka dönenlere şeytan bunu güzel göstermiş ve kendilerine yanlış yolda ilerleme cesareti vermiştir.
26. Bu da onların, Allah'ın gönderdiği vahiyden hoşlanmayanlara, "Bazı hususlarda sizin dediklerinizi yapacağız" demeleri yüzünden olmuştur. Allah onların gizlediklerini bilir.[3]
27. Melekler yüzlerine ve arkalarına vurarak onların canlarını alırken durumları nasıl olacak bakalım!
28. Bunun da sebebi, Allah'ı öfkelendiren şeylerin peşine düşmeleri ve O'nun hoşnut olacağı şeylerden nefret etmeleridir. Bu yüzden Allah da onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır.
29. Yoksa kalplerinde çürüklük bulunanlar, içlerindeki kini Allah'ın asla açığa çıkarmayacağını mı hesapladılar?
30. İstersek şüphesiz onları sana gösteririz de yüzlerindeki işaretlerden kendilerini tanırsın. Kuşkusuz konuşma tarzlarından sen onları bileceksin. Allah bütün yaptıklarınızı bilir.[4]

---

da din hürriyeti getirmek için içtenlikle savaşa izin verilmesini, hatta cihadın farz kılınmasını isterler. Münafıklar da bu isteğe katılmış gibi görünürler. Ancak cihadı farz kılan âyetler gelince münafıkların gerçek yüzleri ortaya çıkar, korkularından bayılmışçasına bakışları donuklaşır.

1 "Yönetimi üstlenseniz" şeklinde çevirmeyi tercih ettiğimiz kısmı, "küfre döndüğünüzde" şeklinde çevirmek de mümkündür. Her iki mânaya göre de imandan ve ilâhî irşaddan mahrum olanların sosyal, siyasî ve ahlâkî faaliyetlerde başarılı olamayacaklarına, imkânları kötüye kullanacaklarına, tabii ve sosyal düzeni bozacaklarına işaret edilmektedir.

2 Kalplerinin üzerinde kilitler bulunan kimselerden maksat, şartlanmışlık ve peşin hükümler yüzünden akıllarını doğru kullanamaz hale gelmiş olanlardır.

3 Burada sözü edilen münafıklar, önce iman etmiş iken sonra eski hallerine dönenlerdir. Bunlar ve genellikle münafıklar vahiyden ve onun getirdiği İslâm'dan hoşnut değillerdi. Bu yüzden İslâm düşmanlarıyla iş birliği yapıyor, bazı konularda onlara yardım ediyorlardı (Haşr 59/11).

4 Allah, davranışlarını kontrol ederek duygularını gizleyen münafıkların isimlerini açıklamadı, fakat Hz. Peygamber ile birkaç yakını Allah'ın yardımı ile onları hem simalarından hem de konuşma tarzlarından anlar ve tanırlardı.

31. Sizi deneyeceğiz ki, içinizden cihad edenleri, zorluklara göğüs gerenleri ortaya çıkaralım ve size ait haberleri de (söz ve iddiaları) deneyerek açıklığa kavuşturalım.
32. Yolun doğrusu kendilerince apaçık anlaşıldığı halde inkârda ısrar edenler, Allah yoluna engel koyanlar ve resule muhalefet bayrağı açanlar asla Allah'a bir zarar veremeyeceklerdir; bu (tutum) yaptıklarını da sonuçsuz kılacaktır.[1]
33. Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, resule itaat edin ve yaptıklarınızı boşa çıkarmayın.[2]
34. İnkâr eden, Allah yoluna engel koyan, sonra da inkâr halinde ölenler yok mu, işte onları Allah asla bağışlamayacaktır.
35. Siz üstün durumda iken gevşeklik gösterip barış çağrısı yapmayın! Allah sizinledir, amellerinizin karşılığını asla eksiltmeyecektir.[3]
36. Dünya hayatı oyun ve eğlenceden ibarettir. Siz iman eder ve Allah'a itaatsizlikten sakınırsanız O da hak ettiğiniz karşılığı verecek, sizden servetinizi de istemeyecektir.
37. Onu sizden istese ve sıkıştırsaydı cimrilik ederdiniz de böylece Allah gizli zaaflarınızı dışarı çıkarmış olurdu.
38. (Ey müminler!) İşte siz Allah yolunda harcama yapmaya çağrılıyorsunuz, fakat içinizden bir kısmı cimrilik ediyor. Halbuki cimrilik eden ancak kendine karşı cimrilik etmiş olur; zira Allah zengindir, siz ise yoksulsunuz. Eğer hak çağrısına sırtınızı dönerseniz Allah sizin yerinize başka bir topluluk getirir; sonra onlar sizin gibi olmazlar.[4]

---

1 Son cümleyi, "Allah yaptıklarını sonuçsuz kılacaktır" şeklinde anlamak da mümkündür.

2 Buna göre Allah ve resulüne itaat etmeyenlerin iyi sanarak yapıp ettiklerinin boşa gideceği, onlara özellikle ebedî hayatta bir fayda sağlamayacağı anlaşılmaktadır. Son cümle bağımsız olarak alınır ve yorumlanırsa mânası, "Başa kakarak veya iyilikleri silip süpüren kötülükler yaparak amellerinizi heder etmeyin" şeklinde olur.

3 Burada müminler barış istemekten menedilmiyorlar, ancak üstün durumda iken veya mümin olmak üstün ve şerefli olmayı da ihtiva ettiği için zaaf ve gevşeklik gösterip düşmandan önce barış istemeleri uygun bulunmuyor, böyle bir davranış düşmana cesaret vereceği için bunun müminleri, "barış, adalet ve din özgürlüğünün hâkim olduğu bir dünya düzenini sağlama" amaçlarına ulaştırmayacağına işaret ediliyor.

4 Allah müminlerden itaat istiyor; âhiret saadetinden ibaret olan büyük ödülü de müminlerin servetleri değil, itaatleri ve mümine yaraşan hayat tarzları sebebiyle veriyor. İnsan tabiatında mal sevgisi, servete bağlılık ve onu koruma arzusu vardır. Bu duygu ve arzulara rağmen müminlerden, âhiret saadeti ve Allah rızâsı için bağlayıcı bir buyrukla servetlerinin tamamı istenseydi bu emri yerine getirmede zorlanırlardı, itaatsizlikler olurdu. Bu sebeple zekât, fitre, kefâret vb.

48. FETH SÛRESİ

İndiği yer Medine, iniş sırası 111, âyet sayısı 29'dur. Hicretin 6. yılında, Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra, bir gece Mekke yakınlarında nâzil olduğu halde -Medine döneminde geldiği için- Medine'de gelen sûrelerden sayılmıştır. Hudeybiye'de savaşmak yerine, ilk bakışta müslümanların aleyhinde gibi gözüken şartlarla sulha karar verildiğinde, Hz. Ömer oldukça heyecanlı ve sert bir üslûpla Peygamberimize birkaç kere, "müslümanlar haklı, onlar haksız oldukları halde neden bu aşağılayıcı barışın yapıldığını" sormuş, "Ben Allah'ın elçisiyim, o elçisini mahcup etmeyecektir" cümlesinden başka cevap alamamıştı. Bir müddet sonra Peygamberimiz Ömer'i çağırdı ve kendisine hem sulhun bir fetih olduğunu açıkladı hem de yeni gelmiş olan Feth sûresinden bir miktar okudu (Buhârî, "Tefsîr", 48/5; Müslim, "Cihâd", 94). Sûreye adını veren ve ilk âyette geçen fetihten maksat Mekke fethi değil, bu fethin de yolunu açan Hudeybiye Antlaşması'dır.

Ana konu Hudeybiye Antlaşması'nın değerlendirilmesi, niyetlendikleri umre ibadetini yapamadan döndükleri için büyük üzüntü ve hayal kırıklığı içinde olan müminlerin teselli edilmesi, bu harekât içinde ve sonrasında olup bitenlerin Allah nezdindeki değerinin açıklanmasıdır. Hz. Peygamber, "Bu gece bana, üzerine güneşin doğduğu her şeyden daha değerli ve güzel bir sûre gönderildi" buyurmuş, sonra Feth sûresini okumuşlardır (Buhârî, "Tefsir", 48/1).

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1-3. Senin geçmiş gelecek bütün günahını Allah'ın bağışlaması, sana nimetini eksiksiz vermesi, seni dosdoğru yolda yürütmesi ve Allah'ın sana güçlü bir şekilde yardım etmesi için sana apaçık bir fetih ihsan ettik.[1]

4. İmanlarına iman katsınlar diye müminlerin kalplerine huzur ve güven aşılayan da O'dur. Göklerin ve yerin askerleri yalnız Allah'a aittir ve Allah her şeyi bilmekte, yerinde yapmaktadır.

5. Böyle yapmıştır ki, mümin erkekleri ve mümin kadınları, orada devamlı kalmak üzere, altından ırmaklar akan cennetlere koysun ve onların kötü fiillerinin üstünü örtsün. Bu Allah katında (onlar için) büyük bir kazançtır.

---

mecburi ödemeler ile zaruri haller (Zâriyât 51/19) dışında kalan yardımlar isteğe bırakıldı.

1 ayrıca bk. Şuarâ 26/14, Muhammed 47/19

6. Erkek olsun, kadın olsun, Allah hakkında kötü zan besleyen münafıkları ve müşrikleri de cezalandırsın. Kötülük ve belâ çemberi asıl onların boyunlarına geçmiştir. Allah onlara gazap etmiş, kendilerini lânetlemiş ve onlar için cehennemi hazırlamıştır. Orası ne kötü bir varış yeridir!

7. Göklerin ve yerin askerleri yalnızca Allah'a aittir; O sonsuz güç ve hikmet sahibidir.

8-9. Allah'a ve peygamberine iman edesiniz, O'nu destekleyip büyüklüğü karşısında eğilesiniz ve akşam sabah O'nu tenzih ederek anasınız diye seni, şahit, müjdeci ve uyarıcı olarak göndermişizdir.

10. Sana yeminle bağlılık sözü verenler gerçekte bu sözü Allah'a vermiş oluyorlar, Allah'ın eli onların elleri üzerindedir. Bu sebeple kim Allah'a verdiği ahdi bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur, Allah'a verdiği sözün gereğini yerine getirene ise Allah yakında büyük ödül verecektir.[1]

11. Arap kabilelerinden savaşa katılmayanlar sana, gönüllerinde olmayanı dillerinin ucuyla söyleyerek, "Bizi mallarımız ve ailelerimiz alıkoydu, bu yüzden Allah'ın bizi bağışlamasını iste" diyecekler. Onlara şöyle de: "Size bir zarar gelmesini isterse veya size iyilik etmeyi murat ederse, sizin için Allah'a karşı herhangi bir şey yapmaya kimin gücü yeter? Hayır! Allah bütün yaptıklarınızı bilmektedir;

12. Tam aksine siz, resulün ve müminlerin artık ailelerine hiç dönemeyeceklerini sandınız, bu gönlünüze hoş geldi. Kötü zanna kapıldınız ve kaybedenler siz oldunuz!"

---

1 "Yeminle bağlılık sözü"nün Arapça'daki karşılığı biattır (bey'at). Âyetteki ilgili fiil de bu köktendir. Buradaki biattan maksat, meşhur Hudeybiye biatıdır. Hz. Peygamber bu sûrenin 27. âyetinde bahsi gelecek bir rüyası üzerine 6. yılın Zilkadesinin başında (Mart, 628), 1500 kadar sahâbî ile umre ibadeti yapmak üzere yola çıkmış, Mekke'nin 17 km. batısında yer alan Hudeybiye'ye gelip konaklamıştı. Daha önce bilgi almak üzere gönderilen görevliler, Mekkeli müşriklerin müslümanları engelleme kararı aldıkları ve bu maksatla Hâlid b. Velîd'i 200 kişilik bir güçle yola çıkardıkları haberini getirmişlerdi. Hz. Peygamber maksadını açıklamak ve ziyaret izni almak üzere önce Hırâş'ı, onun kötü karşılanması hatta ölüm tehlikesi geçirmesi üzerine, Mekkeliler arasında yakınları ve itibarı bulunan Hz. Osman'ı Mekke'ye elçi olarak gönderdi. Bir müddet sonra onun müşrikler tarafından öldürüldüğü haberi geldi. İşin renginin değiştiğini ve savaş ihtimalinin belirdiğini görünce ashabından biat almayı uygun buldu. Oradaki bir mugaylân veya sakız ağacının (şeceretürrıdvân) altında, teker teker ellerini tutarak 1500 kişi ile biatlaştı; yani her bir sahâbî Peygamberimize bağlılık ve itaat sözü verdi. Bu biatta söz verilirken neyin üstlenildiği konusunda, "cihad, itaat, ölüm pahasına sebat ve sabır" gibi ifadeler nakledilmiştir (Müslim, "İmâre", 41, 42, 80).

13. Kim Allah'a ve resulüne iman etmezse bilsin ki biz, kâfirler için kavurucu bir ateş hazırladık.
14. Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'a aittir; dilediğini bağışlar, dilediğine de azap eder. Bununla beraber O, ziyadesiyle bağışlamakta ve çok esirgemektedir.
15. Ele geçirmek üzere ganimetlere doğru hareket ettiğinizde, savaştan geri duranlar, "Bırakın bizi, size katılalım" diyecekler. Onlar, Allah'ın hükmünü değiştirmek istiyorlar. De ki: "Asla bizim peşimize takılamayacaksınız, Allah sizin için daha önce böyle buyurdu." "Hayır, bizi kıskanıyorsunuz" diyecekler. Oysa onlar (işin hakikatini) kavramakta güçlük çekiyorlar.[1]
16. Arkada kalan bu Arap kabilelerine de ki: "Yakında çetin güç sahibi bir topluluğa karşı çağrılacaksınız; ya kendileriyle savaşacaksınız yahut müslüman olacaklar. Bu çağrıya uyarsanız Allah size güzel bir karşılık verecek, daha önce olduğu gibi geri durursanız sizi acı bir şekilde cezalandıracak."[2]
17. Gözü görmeyene zorlama yoktur, topala zorlama yoktur, hastaya zorlama yoktur. Kim Allah ve resulünün sözlerini dinlerse onları, altından ırmaklar akan cennetlere sokar; kim de yüz çevirirse onu acı bir şekilde cezalandırır.[3]
18-19. O ağacın altında sana bağlılık sözü verdikleri sırada o müminlerden Allah razı olmuştur; gönüllerinde olanı bilmiş, onlara huzur ve

---

1 16. âyetin açıklamasına bk.

2 "Arkada kalan Arap kabileleri", Medine civarında yaşayan Gıfâr, Müzeyne, Cüheyne, Eşca', Eslem ve Dîl isimli bedevî gruplarıdır. Bunlar daha önce Peygamberimizle beraber sefere çıkma sözü verdikleri halde, imanları kişiliklerine yansımadığı, henüz şuur ve kararlarına yeterince hâkim olmadığı, müminlerin de bu seferden sağ kalarak dönemeyeceklerini sandıkları için sözlerinde durmadılar. Sonradan kendilerine hesap sorulunca da hayvanları ile çoluk çocuklarının bakımını bahane ettiler. Burada geçen "savaşa katılmayanlar"ın münafıklar olduğunu düşünenler olmuşsa da, açıklamakta olduğumuz 16. âyet bu anlayışa mânidir. Ayrıca Tebük Seferi Hudeybiye'den üç yıl sonra olmuştur. Hudeybiye Seferi'ne katılmadıkları için kınanan, uyarılan, kendilerine öğüt verilen ve ceza olarak da "Hayber Savaşı'na katılmaktan mahrum bırakılan" gruplar, münafıklar değil, yeni iman etmiş fakat yeterince eğitim görmemiş bedevîlerdir. Bunlara ileride savaşa çağrılacaklarının bildirilmesi, münafık olmadıklarını gösteren delillerden biridir (ayrıca bk. 11. âyet).

3 Mazeretsiz olarak savaşa katılmamak hem hukukî ve dinî hem de ahlâkî bakımdan önemli bir ihlâl ve itaatsizliktir. Bunu ortaya koyan ifadelerden önce ve sonra sakatlık, hastalık gibi mazeretlerle savaşa katılmayanların müstesna olduğu açıklanarak ilgililer rahatlatılmış ve teselli edilmiştir.

güven vermiş, pek yakın bir fetihle ve elde edecekleri birçok ganimetle de kendilerini ödüllendirmiştir. Allah, izzet ve hikmet sahibidir.[1]

20. Allah elde edeceğiniz birçok ganimeti size vaad etmiş ve şunları şimdi vermiş, insanların ellerini de üzerinizden çekmiştir ki, bunlar aynı zamanda iman edenlere bir kanıt olsun ve Allah sizi dosdoğru yola iletsin.

21. Henüz elde edemediğiniz başkaları da var. Kuşkusuz bunlar Allah'ın bilgisi ve gücü dahilindedir; şüphesiz Allah her bir şeye kādirdir.

22. Eğer kâfirler size karşı savaşsalardı arkalarını dönüp kaçacaklar, bu durumda bir koruyucu, bir yardımcı da bulamayacaklardı.

23. Bu Allah'ın öteden beri uygulanıp gelen kanunudur, Allah'ın kanununda bir değişiklik bulamazsın.

24. Mekke'nin göbeğinde size onları yenmeyi nasip ettikten sonra onların ellerini sizin üzerinizden, sizin ellerinizi de onların üzerinden çeken de O'dur. Allah bütün yaptıklarınızı görmektedir.

25. İnkâra sapan, sizi Mescid-i Harâm'a sokmayan, (yolda) engellenmiş kurbanları yerine ulaşmaktan alıkoyanlar da başkaları değil, onlardır. Eğer Mekke'de kendilerini henüz tanımadığınız mümin erkekler ve mümin kadınlar olmasaydı, bunları bilmeden ezmeniz ve bu yüzden üzüntü ve zarara uğramanız ihtimali bulunmasaydı (Allah ellerinizi onların üzerinden çekmezdi). Dilediklerini rahmetine daldırmak için Allah böyle yapmıştır. Eğer birbirinden ayrılsalardı, inkâra sapmış olanlarına acı bir şekilde azap edecektik.[2]

26. İnkâra sapmış olanlar o zaman kalplerini o gurura, Câhiliye dönemine ait büyüklenme duygusuna kaptırmışlardı, Allah da resulünün ve müminlerin gönüllerine huzur ve güven duygusu verdi, onları takvâ sözüne bağlı kıldı. Zaten onlar bu sözü hak etmişlerdi, onlar buna lâyıktı. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir.

27. Allah, resulüne gerçeğe uygun rüyasında doğruyu bildirmiştir. Allah izin verirse hiçbir şeyden korkmaksızın, (umrenizi yaptıktan sonra)

1 Hudeybiye'de hayatları pahasına da olsa Hz. Peygamber'i destekleme sözü veren sahâbîler Allah'ın rızâsına (rıdvân) nâil olmuşlar, ayrıca Kur'an var olduğu ve okunduğu sürece hayırla ve gıpta ile anılma şerefine ermişlerdir. Âyette zikredilen hoşnutluğun Arapça'sı rıdvân olduğu için bu biata bey'atürrıdvân da denilmiştir. Altında biatın yapıldığı ağaç da bu olaydan sonra şeceretürrıdvân adını almıştır.

2 Hudeybiye'de engellenen müminlerin, Mekke'de ya kendilerini henüz tanımadıkları veya bulundukları yerleri bilmedikleri müslümanlar vardı. Eğer savaşa karar verip Mekke'ye hücum etselerdi kurunun yanında yaş da yanacak, bilmeden birçok müslümanın kanına girilecekti.

ya saçlarınızı kazıtarak veya kısmen kestirerek, güven duygusu içinde Mescid-i Harâm'a muhakkak gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilmektedir ve bundan başka hemen gerçekleşecek bir fethi de takdir buyurmuştur.[1]

28. Bütün dinlerin üzerindeki yerini alsın diye resulünü doğru yol rehberi ve hak din ile gönderen O'dur. Buna tanık olarak da Allah yeter.[2]

29. O, Allah'ın elçisi Muhammed'dir. Onunla beraber olanlar da kâfirlere karşı sert, kendi aralarında merhametlidirler. Onları, Allah'ın lutuf ve rızâsına talip olarak hep rükûda ve secdede görürsün. Secdenin tesiriyle yüzlerine simaları oturmuştur; Tevrat'ta onlar için yapılan benzetme budur. İncil'deki misalleri ise bir ekindir: Çiftçileri sevindirmek üzere filiz verir, onu güçlendirir, kalınlaşır ve kendi sapları üzerinde durur. Onlar (müminler) yüzünden kâfirler öfkeden kahrolsunlar diye (böyle olmuştur). Onlar arasından iman edip dünya ve âhirete yararlı işler yapanlara Allah bir bağışlama ve büyük bir ödül vaad etmektedir.[3]

---

1 Peygamberimiz Hudeybiye'ye gelmeden önce veya burada iken rüyasında Mekke'ye girdiklerini ve burada tıraş olduklarını görmüş, bunu da ashabına anlatmıştı. Rüyayı işitenler hemen bu seferde Mekke'ye gireceklerini ve umre yapıp tıraş olacaklarını zannettiler, rüyayı böyle yorumladılar. Olaylar farklı gelişip barış yaparak geri dönme kararı verilince, münafıklar rüya olayını kullanarak kafaları karıştırmak üzere harekete geçtiler, bazı müminlerin de kafalarında tereddütler oluştu. Hz. Peygamber'e gelip durumu sordular; o da "Ben bu yıl olacak demedim, rüyada da bu yıl olacağını görmedim" dedi. Ortalık yatıştıktan sonra gelen bu âyet yakında gerçekleşecek bir fethin müjdesini de vermektedir. Bu fetih için Hayber fethi diyenler çoğunlukta olmakla beraber, Hudeybiye veya Mekke fethi şeklinde açıklayanlar da olmuştur (Müsned, IV, 328-331).

2 Daha önce Tevbe sûresinde (9/33) açıklanan bu âyet, Mâide sûresinde geçen (5/48), Kur'an'ın "müheymin" niteliği ile de yakından ilgilidir. Hepsi aynı kaynaktan gelen ilâhî dinlerin sonuncusu olan İslâm'ın Allah tarafından korunan (bk. Hicr 15/9) kitabı Kur'an müheymindir; yani önceki kitaplarla ilgili olarak neyin gerçek, neyin gerçek dışı olduğuna şahitlik eden, onları koruyan, gözeten, denetleyen ve düzelten bir kitaptır.

3 Hz. Peygamber ve ashabından daha önceki ilâhî kitaplarda da övgü ile bahsedildiği anlaşılmaktadır. Kur'an'ın, dolayısıyla İslâm'ın asıl amacı insanlara doğru yolu göstermek, dünyada bütün insanlık için örnek olacak bir topluluk yetiştirmek, onlar sayesinde erdem topluluğunun dünya görüşünü ve hayat düzenini insanlığa sunmak ve hür iradeleriyle ona tâbi olmalarını, onların izlediği yolu izlemelerini teşvik etmektir. Savaşlar ve fetihler amaç olmayıp adalet, hürriyet ve faziletin hâkim olduğu bir dünya düzeni oluşturmanın araçlarıdır. Feth sûresi belirtilen amaca vurgu yaparak son bulmaktadır.

49. HUCURÂT SÛRESİ

İndiği yer Medine, iniş sırası 106, âyet sayısı 18'dir. 9. hicret yılında nâzil olmuştur. Bu sûrenin ilk âyetinin, sözde veya davranışta Hz. Peygamber'in önüne geçerek veya onun sözünü keserek edebe aykırı davrananları uyarmak için geldiği rivayet edilmiştir. Hz. Peygamber'in evi, Arapça'da hucre (çoğulu hucurât) kelimesiyle ifade edilen dokuz odadan oluşmakta idi. 4. âyette bu kelime geçtiği için sûreye Hucurât denilmiştir. Sûrede, müslümanların Allah'a ve resulüne karşı riayet etmeleri gereken edep, kendi aralarında ve başkalarıyla ilişkilerinde takınmaları gereken ahlâkî tavır konularında buyruklara ve tavsiyelere yer verilmiş, müminler arasında çıkacak ihtilâfların nasıl çözüleceği açıklanmış, insanların kök birliği ve eşitliği etkili bir üslûp içinde ilân edilmiş, üstünlüğün fırsat eşitliği içinde yapılacak yarışla elde edileceği vurgulanmış, iman ve İslâm kavramlarıyla ilgili önemli açıklamalar yapılmıştır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Ey iman edenler! Allah ve resulünün önüne geçmeyin, Allah'a itaatsizlikten sakının! Şüphesiz Allah her şeyi işitmekte ve bilmektedir.

2. Ey iman edenler! Seslerinizi peygamberin sesinden fazla çıkarmayın, birbirinize bağırdığınız gibi ona bağırmayın; sonra farkında olmadan amelleriniz boşa gider.

3. Allah resulünün yanında seslerini kısanlar var ya, işte onlar, Allah'ın gönüllerini takvâ yönünden denemeye tâbi tuttuğu kimselerdir. Onlar için büyük bağışlanma ve büyük bir ödül vardır.

4. Odaların dışından sana seslenenlerin çoğu kuşkusuz düşünemiyorlar.

5. Sen yanlarına çıkıncaya kadar sabredip bekleselerdi elbette kendileri için daha iyi olacaktı. Yine de Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.[1]

6. Ey iman edenler! Bilmeden birilerine zarar verip de sonra yaptığınıza pişman olmamanız için, yoldan çıkmışın biri size bir haber getirdiğinde doğruluğunu araştırın.[2]

---

1 Hz. Peygamber'in istirahat vaktinde, evinin önünde kaba bir üslûpla bağırarak onu çağıranlar, eğitimsiz, bu sebeple de hoş görülebilir bedevîler idi. Buna rağmen uyarılmalarının iki sebebi vardır: 1. Medenî inceliklerin, insanî erdemlerin bütün topluluğa yayılması. 2. Hz. Peygamber'in Allah katındaki yeri ve değerinin ortaya konması.

2 Âyetin gelişi özel sebep/olay üzerine olsa da, "güvenilmez kimselerin getirdikleri haberleri, doğruluğunu araştırmadan kabul etmenin uygun olmadığı" yönündeki mânası ve hükmü geneldir, her zaman ve mekânda geçerlidir. "Yoldan

7-8. Bilin ki Allah'ın elçisi aranızdadır. Birçok durumda o sizin dediklerinizi yapsaydı işiniz kötüye giderdi, fakat Allah size imanı sevdirdi ve onu gönlünüze sindirdi; inkârcılığı, yoldan çıkmayı ve emre aykırı davranmayı da size çirkin gösterdi. Allah tarafından bahşedilmiş bir lutuf, bir nimet olarak doğru yolu bulmuş olanlar işte onlardır (bu vasıflara sahip olan sizlersiniz). Allah her şeyi bilmekte, yerli yerince yapmaktadır.
9. Eğer müminlerden iki grup birbiriyle kavgaya tutuşursa hemen aralarını düzeltin; ikisinden biri diğerinin hakkına tecavüz etmiş olursa -Allah'ın emrine geri dönünceye kadar- haksızlığa sapanlara karşı savaşın; dönerlerse aralarındaki anlaşmazlığı adaletle çözüme bağlayın ve herkese hakkını verin. Allah hakkı yerine getirenleri sever.[1]
10. Müminler ancak kardeştirler, öyleyse iki kardeşinizin arasını düzeltin, Allah'a itaatsizlikten sakının ki rahmetine mazhar olasınız.[2]
11. Ey iman edenler! Erkekler başka erkeklerle alay etmesinler; onlar kendilerinden daha iyi olabilirler; kadınlar da başka kadınlarla alay etmesinler; alay edilen kadınlar alay edenlerden daha iyi olabilirler. Biriniz diğerinizi karalamayın, birbirinize kötü ad takmayın. İman ettikten sonra fâsıklıkla anılmak ne kötüdür! Günahlarına tövbe etmeyenler yok mu, işte zalimler onlardır.
12. Ey iman edenler! Zannın çoğundan sakının; çünkü bazı zanlar günahtır. Gizlilikleri araştırmayın, birbirinizin gıybetini yapmayın; herhangi biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? Bak bundan tiksindiniz! Allah'a itaatsizlikten de sakının. Allah tövbeleri çokça kabul etmektedir, rahmeti sonsuzdur.[3]

çıkmış" diye çevirdiğimiz fâsık, "dinin emirlerine uymayan" demektir; yalan haber taşıyan kimse de bu kavrama dahildir.

1 Âyet, haksız yere devlete baş kaldıran gruplar ile devlet arasındaki savaştan değil, halk arasında meydana gelen anlaşmazlıklar ve kavgalardan, bunlara karşı güçlü çoğunluğun, adalet ve hakkaniyet ölçüleri içinde tarafları anlaştırma, aralarını bulma ve gerekirse güce başvurarak haksızlığı önleme yükümlülüğünden bahsetmektedir. Devlete baş kaldıran, hukuka boyun eğmeyen âsi gruplar (bâğîler), kıyas yoluyla bu âyetin kapsamına alınmışlar -bazı istisnalar dışında- aynı hükme ve muameleye tâbi tutulmuşlardır.

2 Müminler hem bütün insanlıktan hem de iman kardeşlerinden sorumludurlar; dünyada haksızlığın engellenmesine (Âl-i İmrân 3/108), din ve vicdan özgürlüğü başta olmak üzere temel hak ve hürriyetlerin uygulanmasına katkıda bulunmak (Nisâ 4/75; Hac 22/40), ülkede ise bunlara ek olarak mümin kardeşler arasındaki anlaşmazlıkları adaletle çözüme kavuşturmak, haksızlıkta ısrar edenlere karşı haklının yanında yer almakla yükümlüdürler.

3 Bu âyette üç kötü huy ve alışkanlık ele alınmış, etkili bir üslûpla yasaklanmıştır: Başkaları hakkında gerçek bilgi ve kanıta değil, tahmine dayalı kötü düşünce-

13. Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır.[1]

14. Bedevîler, "İman ettik" dediler. Şunu söyle: "Henüz iman gönüllerinize yerleşmediğine göre, sadece boyun eğdiniz. Bununla beraber Allah'a ve resulüne itaat ederseniz yaptığınız hiçbir şeyi boşa çıkarmaz; Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir."

15. Müminler ancak, Allah'a ve resulüne iman eden, sonra şüpheye düşmeyen, Allah yolunda malları ve canlarıyla cihad eden kimselerdir. İçleri dışları bir olanlar işte bunlardır.

16. Allah göklerde ve yerde olanları bildiği halde Allah'a dininizi öğretmeye mi kalkışıyorsunuz! Allah her şeyi bilmektedir.

17. Boyun eğmelerini sana bir iyilik yapmış gibi gösteriyorlar. Onlara şöyle de: "Teslim olmanızı bana yapılmış bir iyilik saymayın! Eğer dürüst olacaksanız, asıl Allah sizin için iman yolunu açarak size lütufta bulunmuştur."

18. Allah göklerin ve yerin gizlisini bilir. Allah bütün yaptıklarınızı görmektedir.

---

ler besleme (suizan), insanların gizliliklerini araştırmak (tecessüs) ve insanları arkalarından çekiştirmek (gıybet). Bir kimsenin gıyabında, arkasından hoşuna gitmeyeceği bilinen bir şeyini konuşmak, başkalarına aktarmak gıybettir ve câiz değildir (Müslim, "Birr", 70).

1 Müslümanların dünya görüşlerini ve değer ölçütlerini dayandırdıkları âyetlerden biri de budur. Fertler, gruplar, kavimler, ümmetler, milletler siyasî, kültürel, biyolojik, coğrafi vb. farklarla birbirinden ayrılır; bu farklara bağlı olarak farklı kimlik sahibi olur, bu kimlikle tanınır ve tanışır. Ayrıca her biri kendi farkını, özelliğini bir gurur, değer ve övünç vesilesi yapar. Âyet farklı yaratılmanın "kimlik edinme ve bu kimlikle tanınma, tanışma" fonksiyon ve hikmetini onaylıyor; ancak farklı sosyal ve etnik gruplara mensup olmanın üstünlük vesilesi olarak kullanılmasını reddediyor; insanın şeref ve değerini, kendi iradesi ile elde etmediği etnik aidiyete değil, kendi irade ve çabasıyla elde ettiği evrensel değerlere bağlıyor. Âyetteki değer ölçütü takvâ, evrensel değerleri, erdemleri edinme ve bunların zıtlarından titizlikle kaçınma ve sakınmayı ifade etmektedir (bk. A'râf 7/26). Peygamberimiz meşhur Vedâ hutbesinde bütün insanlığa şöyle seslenmişlerdir: "Ey insanlar! Şunu iyi biliniz ki rabbiniz birdir, babanız birdir. Arap'ın başka ırka, başka ırkın Arap'a, beyazın siyaha, siyahın beyaza, dindarlık ve ahlâk üstünlüğü dışında bir üstünlüğü yoktur. Dinleyin! Bu ilâhî gerçeği size tebliğ ettim mi, bildirdim mi?" Hep birden "Evet" dediler. "Öyleyse burada olanlar olmayanlara bildirsin" buyurdu (Müsned, V, 411).

50. KÂF SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 34, âyet sayısı 45'tir. Arapça'daki "kâf" harfi ile başlamaktadır ve bu isimle anılmıştır. Sûrede Kur'ân-ı Kerîm'in önemine dikkat çekilmesinin ardından, öldükten sonra hesap vermek ve dünyada elde edilen sonuca göre muamele görmek üzere dirilme olayı açıklanmaktadır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Kāf. Şanı yüce Kur'an'a yemin olsun!
2-3. Kâfirler, içlerinden bir uyarıcının gelmesine şaştılar da, "Bu tuhaf bir şey, öldükten ve toprak olduktan sonra mı (dirileceğiz)? Bu olmayacak bir dönüş!" dediler.
4. Yerin onlardan neyi eksilttiğini (çürüttüğünü) bilmekteyiz; bizde her şeyi saklayan bir kayıt vardır.
5. Ayrıca bunlar gerçeği kendilerine geldiğinde hemen yalanladılar; tam bir tutarsızlık içindeler.
6. Üstlerindeki göğe bakmıyorlar mı? Hiçbir kusuru olmaksızın onu nasıl kurduk, nasıl süsledik.
7. Yeryüzünü de düzledik, üzerine sarsılmaz dağlar yerleştirdik, orada her türden güzel bitkiler yetiştirdik;
8. Bize yönelen her kula aydınlatıcı ve hatırlatıcı olsun diye.
9. Gökten bereketli yağmurlar indirdik, onunla nice bahçeler ve hasat edilen tahıllar yetiştirdik.
10. Bir de salkım salkım meyvesiyle göğe uzanan hurma ağaçları...
11. Hepsi kullara rızık olsun diye. O yağmurla ölü toprağa can verdik. İşte insanların mezardan çıkışları da böyle olacak.
12. Bunlardan önce Nûh kavmi, Ress ve Semûd halkı,
13. Âd, Firavun ve Lût'un kardeşleri,
14. Eykeliler ve Tübba' kavmi de yalanlamışlar, hepsi peygamberleri yalancılıkla suçlamıştı; sonunda onları uyardığım şey başlarına geldi.[1]

1 Burada adı geçen topluluklar tıpkı Mekke müşrikleri gibi peygamberlerini yalanlamış, onlara inanmamış, tevhid inancının yayılmasını engellemek üzere mücadele vermiş, fakat sonunda mağlûp ve perişan olmuşlar, âhiretten önce dünyada cezalarını bulmuşlardır. Burada anılan topluluklar hakkında aşağıda gösterilen yerlerde bilgi verilmiştir. Nûh: Yûnus 10/71-74; Hûd 11/25. Ress (Arabistan'ın orta bölgesinde yaşamış, Semûd kavminin Nabatî koluna bağlı bir topluluktur): Furkān 25/38. Semûd (Âd kavminin bir kolu olup Kur'an'ın atıf yaptığı dönemde Hicaz'ın Suriye sınırına yakın bir yerinde oturuyorlardı): A'râf 7/73. Lût'un kardeşleri (Lût peygamberin mensup bulunduğu topluluk kastedildiği için bu ifade kullanılmıştır): Hûd 11/70; Hicr 15/61-62. Eyke halkı (Tevrat'ta Midian

15. Düşünseler ya, ilk yaratışta acze düştük mü? Buna rağmen onlar yeni bir yaratma konusunda şüphe içindeler.
16-17. İnsanı biz yarattık ve elbette içinden geçenleri biliriz; sağında solunda oturmuş iki alıcı (yaptığını) alıp kaydederken biz ona şah damarından daha yakınız.
18. O hiçbir söz söylemez ki yanında çok dikkatli bir gözetleyici olmasın!
19. Bu durumda iken ölüm sarhoşluğu kaçınılamaz bir gerçek olarak çöküverir; "İşte bu, senin kendisinden kaçıp durduğun şeydir!"
20. Derken sûra üfürülür; işte bu, ceza uyarısı yapılmış olan gündür.
21. Her şahıs, yanında bir sevk edici, bir de şahitle gelir.
22. (Ona şöyle seslenilir:) "Sen bu konuda tam bir gaflet içindeydin, artık gözünden perdeni kaldırdık, şimdi gözün keskindir."
23. Arkadaşı (melek), "İşte hep beraber olduğum şahıs burada" der.
24-26. (Ve şu emir gelir:) "Atın cehenneme her inatçı kâfiri! İyiliği engelleyen, hak tanımayan, insanları şüpheye düşüren, Allah'ın yanına başka bir tanrı daha koyan kimseyi, atın onu dayanılmaz azaba!"
27. Yandaşı (şeytan), "Rabbim! Onu ben azdırmadım, o kendisi apaçık bir sapkınlık içinde idi" der.[1]
28. Allah şöyle buyurur: "Huzurumda tartışmayın, sizi daha önce uyarmıştım.
29. Bende söz değişmez ve ben asla kullara zulmetmem."
30. O gün cehenneme "Doldun mu?" diyeceğiz; cevap verecek: "Daha yok mu?"
31. Allah'a itaatsizlikten sakınanlar için de cennet, iyice yakınlarına getirilecek.
32-33. Ve kendilerine şöyle denecektir: "İşte sizlere; daima Allah'a yönelen, O'nu aklından çıkarmayan, görmediği halde rahmândan çekinen ve tamamen rabbine dönük bir kalp ile gelen kimseye vaad edilen cennet!
34. Oraya esenlikle girin, bu sonsuza kadar sürecek gündür."
35. Orada istedikleri her şey onlarındır, üstelik katımızda fazlası da vardır.[2]

şeklinde geçen Medyenliler'dir): Şuarâ 26/176-177; Tübba': Duhân 44/37. Âd: A'râf 7/65. Firavun: A'râf 7/103; Yûnus 10/75-93; Tâhâ 20/25.

1 Bu tartışmanın açıklaması için bk. İbrâhîm 14/22.

2 19-35. âyetlerin oluşturduğu tablo şöyledir: Bir gün ecel gelip insan son anlarını yaşarken dünya ile şuur bağlantısı kesilecek, sekerat (ölüm sarhoşluğu) hali yaşanacaktır. Ölüm vuku bulduktan sonra insanlar, diriliş borusu çalınıncaya kadar kabir (berzah) âleminde kalacaklar, dirilişten sonra mahşerde toplanacaklar, gayb âlemine ait olup dünyada göremedikleri bir kısım gerçekleri açıkça görecek,

36. Kendilerinden önce, onlardan daha güçlü olup yeryüzünde şehirler kurarak aralarında gidip gelen nice toplulukları yok ettik. Kurtuluş var mı?
37. Aklı olan veya şuurlu olarak söze kulak veren kimse için bunda büyük ibret vardır.
38. Gökleri ve yeri altı günde yarattık da en küçük bir yorgunluk çekmedik.[1]
39. Resulüm! Sen onların söylediklerini sabırla karşıla; güneş doğmadan ve batmadan önce rabbini övgü ve tesbih ile an.
40. Gecenin bir kısmında ve secdelerin ardından da O'nu tenzih eyle.[2]
41. Seslenenin, yakın bir yerden seslendiği gün için dinlemede ol.
42. O dirilten sesi gerçekten işittikleri gün, işte o (ebedî hayata) çıkış günüdür.[3]
43. Biz, ancak biz hayat verir ve öldürürüz, dönüş de elbet bizedir.
44. Yerküre kendilerinden ayrılıp paramparça olduğu gün göz açıp kapayıncaya kadar (o seslenene yöneleceklerdir); bu bizim için çok kolay bir toplamadır.
45. Onların ne dediklerini biz daha iyi biliyoruz. Sen onları zorlamakla görevli değilsin, ceza uyarımızdan kaygı duyanlara Kur'an'ı durmadan oku!

Kur'an'ın söylediklerinin doğru olduğunu gözlemleyerek anlayacaklardır. Sonra yanlarında bir "sürüp götüren melek" bir de "tanık" (yazıcı melek veya amel defteri) ile teker teker ilâhî huzura alınacak, suçu başkalarına (meselâ şeytana) atmak suretiyle yapacağı savunmaya cevap verilecek, insanlar neyi hak ettiklerini anladıktan sonra cehenneme veya cennete gireceklerdir. Cehenneme gireceklerin yüzlerine karşı hüküm okunurken hangi suçlardan ve günahlardan dolayı bu cezayı hak ettikleri ibret verici bir üslûpla açıklanmaktadır. 35. âyete göre cennetliklere sadece bilip istedikleri değil, daha fazlası verilecektir; çünkü ebedî âlemde insanları mutlu kılacak mânevî nimetler, dünyada bilinen, düşünülen, hayal edilen ve istenenlerle sınırlı değildir; orada rıdvân (Allah'ın razı olduğunu ilân etmesinden hâsıl olan hal, kemal ve zevk), müşâhede-i cemâl (Allah'ı nasıllık ve niceliğin ötesinde bir idrak ile görmek) gibi saadet vesileleri vardır.

1 Eldeki Tevrat'ta Allah'ın evreni altı günde yarattığı, yedinci gün ise istirahat ettiği yazılıdır (Tekvîn, 1-2). Ayette bu inancın yanlışlığına işaret edilmiştir (göklerin ve yerin altı günde yaratılmasıyla ilgili olarak bk. A'râf 7/54).

2 Sûre, henüz beş vakit namazın farz kılınmadığı dönemde indiğine göre, âyetlerde zikredilen vakitlerde Allah'ı hamd ve tesbih (tenzih) ile anmayı, nâfile namaz veya Allah'ı zihin ve dil ile anma şeklinde anlamak daha uygundur.

3 Bu iki âyetten birincisi Hz. Peygamber'in hayatında olan seslenişle, ikincisi ise kıyamet seslenişiyle ilgili olarak yorumlanırsa, Hz. Peygamber'in kulak vereceği seslenişi vahiy olarak anlamak gerekecektir. "Çıkış günü" temsilî olarak dirilerek kabirlerden çıkmayı (ba'sü ba'de'l-mevt) ifade etmektedir. Bunu "fâni dünyadan ebedî âleme intikal" şeklinde anlamak da mümkündür.

51. ZÂRİYÂT SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 67, âyet sayısı 60'dır. İlk âyetinde geçen ve "savuranlar, tozu dumana katanlar" gibi mânalara gelen zâriyât kelimesi sûreye ad olmuştur. Sûrenin ana konusu öldükten sonra dirilmenin gerçek olduğunu, yaratılmışlar içinde irade sahibi olma özelliğini taşıyanların, dünya hayatını yaratılış amaçlarına uygun biçimde geçirip geçirmedikleri hususunda sorgulanacakları yargı gününden kaçış bulunmadığını ve bu yargılama sonunda herkesin bu dünyada yapıp ettiğinin olumlu olumsuz sonuçlarını mutlaka göreceğini ortaya koymaktır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1-6. Savurdukça savuranlara, yükü taşıyanlara, kolaylıkla akıp gidenlere, işleri taksim edenlere andolsun ki size vaad edilen şey kesinlikle doğrudur ve son yargılama mutlaka gerçekleşecektir.[1]

7-8. Alanları ayrılmış yıldız kümeleri ile dolu göğe andolsun ki siz farklı inanç ve görüşler içindesiniz.[2]

9. Bu sözlerle saptırılanlar doğru yoldan saparlar.[3]

10-12. Kahrolası yalancılar, o gaflet içinde yüzen kendini bilmezler, "Hani son yargılama günü ne zaman?" diye sorarlar.

13. O gün onlar ateşle sınanacaklar!

14. Tadın bakalım cezanızı! Çabucak gelmesini isteyip durduğunuz işte bu!

15-16. Allah'a saygısızlıktan sakınanlar ise rablerinin kendilerine verdiklerini alarak cennetlerde ve pınar başlarında olacaklar. Çünkü onlar daha önce güzel davranışlar içindeydiler.

---

1 Hz. Ali'den nakledilen bir rivayete göre ilk dört âyette üzerine yemin edilenler sırasıyla, rüzgârlar, bulutlar, gemiler, rızıkları taksim eden meleklerdir. Burada aynı şeyin farklı niteliklerine yani rüzgâr çeşitlerine değinildiği yorumu da yapılmıştır.

2 Göğün sıfatı olarak geçen, "alanları ayrılmış yıldız kümeleri ile dolu" diye tercüme ettiğimiz zâtü'l-hubük tamlaması değişik şekillerde açıklanmıştır. Bütün bu yorumlar dikkate alınarak bu âyetlerin içerdiği mesaj şöyle ifade edilebilir: Türlü gök cisimleri, sistemleri ve bunlara ait hareket düzenleriyle evren çok sağlam, ince ve sanatkârane bir denge içermekte, akıl almaz bir âhenk içinde varlığını koruyan bu çeşitlilik ve güzellikler kuşkusuz tek bir kudreti işaretlemektedir. Şu halde insanlara yaraşan da farklılık ve çoklukların içinden birliğe ulaşabilmek, birbirini tutmayan söz ve davranışlardan kaçınmak, bunun tabii sonucu da yalnız ve yalnız tek Tanrı'ya kulluk etmektir.

3 Âyeti "(Allah tarafından) korunanlar bu sözlerle sapmazlar" şeklinde çevirmek de mümkündür.

17. Onlar gecenin az bir kısmında uyurlardı.
18. Seher vakitlerinde rablerinden bağışlanmalarını dilerlerdi.
19. Yardım isteyenlere ve yoksullara mallarından belli bir pay ayırırlardı.
20. Sağlam düşünce ve inanç sahipleri için yeryüzünde açık kanıtlar vardır.
21. Hatta kendinizde de. Hiç görmüyor musunuz?
22. Rızkınız ve size vaad edilenler göktedir.[1]
23. Göğün ve yerin rabbine andolsun ki bu, tıpkı sizin konuşmanız kadar gerçek!
24. İbrâhim'in değerli konuklarıyla ilgili kıssa sana ulaştı mı?[2]
25. Onun yanına girdiklerinde "selâm" demişler, o da "selâm" demiş; (içinden) "Hiç de tanıdık kimseler değil" diye geçirmişti.
26. Belli etmeden hemen ailesinin yanına gitti ve (kızartılmış) besili bir buzağı getirdi.
27. Onu önlerine koydu ve "Buyurmaz mısınız?" dedi.
28. Durumlarından dolayı biraz kaygılandı. "Korkma" dediler ve ona derin bilgi sahibi olacak bir oğul müjdesi verdiler.
29. Karısı heyecanla bağırarak alnına vurdu; "Benim gibi yaşlı ve kısır bir kadın ha!" dedi.
30. "Rabbin böyle buyurdu" dediler; "Kuşkusuz hikmeti sonsuz, ilmi sınırsız olan yalnız O'dur."
31. İbrâhim, "Peki ey elçiler! Sizin asıl göreviniz nedir?" dedi.
32. "Biz" dediler, "Günaha batmış bir topluluğa gönderildik;
33-34. Haddi aşanlar için rabbinin nezdinde işaretlenmiş balçıktan taşları üzerlerine yağdırmak üzere."
35. Derken, orada bulunan müminleri çıkardık.
36. Zaten orada -bir hâne dışında- Allah'a teslim olmuş kimseler de bulamadık.
37. Ve orada, acı veren azaptan korkanlar için bir işaret bırakmış olduk.
38. Mûsâ'da da (ibretler var). Onu apaçık delillerle Firavun'a göndermiştik.

---

1 "Gökteki rızık" konusunda ilk hatıra gelen şey, yağışların ve güneş ışığının dünyadaki hayatiyetin sürdürülmesine etkileridir. Bazı müfessirler bunu kazâ ve kader şeklinde de yorumlamıştır. Âyetin "size vaad edilenler" diye çevirilen kısmı ise birçok imkân ve nimet yanında birçok cezanın da göklerden geldiğini ve gelebileceği şeklinde açıklanmıştır.

2 Hz. İbrâhim'e insan kılığında meleklerin gelmesi, kendisi ve hanımı çok yaşlı oldukları halde, onlara bir oğul müjdelemeleri, ardından da Hz. Lût'un kavmini cezalandırmak üzere gönderildiklerini açıklamaları olayı hakkında ayrıca bk. A'râf 7/80-84; Hûd 11/69-83; Hicr 15/51-77.

39. Firavun saltanatı sebebiyle ona karşı çıkmış ve "O, ya bir sihirbaz veya bir mecnundur" demişti.
40. Sonunda -(davranışlarıyla) kendini rezil etmiş olarak- onu ve askerlerini yakalayıp denize attık.
41. Âd kavminde de (ibretler var). Onlara silip süpüren rüzgârı göndermiştik.
42. Üzerinden geçtiği hiçbir şeyi bırakmıyor, kül edip savuruyordu.
43. Semûd'da da (ibretler var). Onlara, "Bir süreye kadar faydalanın bakalım!" denmişti.
44. Rablerinin buyruğuna uymayı kendilerine yediremediler. Bu yüzden, bakıp dururlarken onları yıldırım yakalayıverdi!
45. Yerlerinden bile kalkamadılar ve kimseden yardım da alamadılar.
46. Bunlardan önce yaşayan Nûh'un kavminde de (ibretler var). Çünkü onlar yoldan çıkmış bir topluluk idi.
47. Göğü kudretimizle biz kurduk ve şüphesiz biz genişletmekteyiz.[1]
48. Yeri de biz döşedik; dolayısıyla güzel de yaptık!
49. Her şeyden çift çift yarattık, inceden inceye düşünesiniz diye.[2]
50. (Peygamber şöyle dedi:) "Şu halde Allah'a sığının. Şüphesiz ben sizin için O'nun tarafından apaçık bir uyarıcıyım.
51. Allah'ın yanında başka tanrı edinmeyin. Şüphesiz ben sizin için O'nun tarafından apaçık bir uyarıcıyım."
52. İşte böyle; kendilerinden öncekilere de hiçbir peygamber gelmemiştir ki, "O bir sihirbaz veya bir mecnun" demiş olmasınlar.
53. Sanki nesiller boyu birbirlerine hep bunu tavsiye etmişler! Daha doğrusu onlar sınır tanımayan bir topluluk!

---

1 Âyette geçen eyd kelimesinin "kuvvet, kudret" veya "eller" mânalarına göre değişik yorumları yapılmıştır; bu yorumlar, evrenin muhteşem yapısı ve düzeninin yüce Allah'ın kudretine bağlı olduğunu ifade etme noktasında birleşir. "Şüphesiz biz genişletmekteyiz" diye çevrilen cümle için yapılan başlıca yorumlar şunlardır: a) Biz vüsat yani genişlik ve kudret sahibiyiz; evrendeki bu ihtişamı sağlamakla kudretimizden bir şey eksildiği sanılmamalıdır, dilesek daha da genişletiriz. Bakara sûresinin 255 ve Kāf sûresinin 38. âyetlerindeki içerik ve üslûp bu mânayı çağrıştırmaktadır. b) Hiçbir şeye muhtaç olmadığımız gibi nimetleri bol bol ihsan eden de biziz; sıkıntıları giderir, darda kalanlara genişlik veririz. c) Evreni genişletmekteyiz. Bu yorum daha çok, uzay cisimlerinin birbirinden uzaklaştığı ve aralarındaki mesafenin gitgide arttığı yönündeki bilimsel tesbitten hareketle ortaya konan "genişleme teorisi" ışığında yapılmıştır.

2 Elmalılı Muhammed Hamdi, bu âyetle ilgili izahları özetledikten sonra, "her şey" ifadesinin sadece cinsleri değil, fertleri de kapsadığını dikkate alarak, burada dış âlemdekiler ile onların zihindeki formlarının uyumlu eşleşmesiyle tecelli eden idrak olayına da işaret bulunduğu yorumunu yapar (bk. VI, 4543-4544; bu konuda ayrıca bk. Yâsîn 36/36).

54. Artık onlarla ilgilenme bundan dolayı (çağrına uymadılar diye sen) kınanacak değilsin.
55. Ama (alanlar için) öğüt vermeye devam et, zira öğüt inananlara fayda verir.
56. Ben cinleri ve insanları, başka değil, sırf bana kulluk etsinler diye yarattım.
57. Onlardan bir rızık istemiyorum, beni doyurmalarını da istiyor değilim.
58. Şüphesiz rızkı veren, sarsılmaz gücün sahibi olan yalnızca Allah'tır.
59. Şu iyi bilinmeli ki haksızlığa sapanlar için geçmişteki benzerlerinin payı gibi bir ceza payı var! Şimdi onu benden acele istemesinler!
60. Başlarına geleceği bildirilen günden dolayı vay o inkârcıların haline!

52. TÛR SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 76, âyet sayısı 49'dur. İlk âyetinde geçen ve genellikle Sînâ dağı olarak anlaşılmış olan "Tûr" kelimesi sûreye ad olmuştur. Ana konusu inkârcıların âhiret hayatıyla yüzyüze gelince karşılaşacakları durum, cennete lâyık görülecek takvâ ehlinin mükâfatları ve Resûl-i Ekrem'in gerçek peygamber olduğunu kanıtlayan delillerdir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1-8. Tûr'a, açık sahifeler üzerine yazılı kitaba, beytülma'mûra, yükseltilmiş tavana, kaynayan denize andolsun ki, rabbinin azabı mutlaka gerçekleşecektir; ona engel olabilecek yoktur![1]

1 Burada "kitap" kelimesiyle ne kastedildiğine dair değişik yorumlar vardır; bunu Kur'ân-ı Kerîm olarak anlayanlar, sûrenin indiği sıralarda Kur'an'ın bu şekilde (ceylan vb. hayvan derisi üzerine) yazılmaya başlandığına veya -tamamı açısından- ileride yazılacağına işaret bulunduğu yorumunu yaparlar. "el-Beyt'ül-ma'mûr" hakkında: a) Semada bulunan bir ev, bir mescid, b) Kâbe, c) Müminin kalbi, gibi açıklamalar yapılmıştır. Genel kabule göre "yükseltilmiş tavan" anlamına gelen es-sakfü'l-merfû' tamlamasıyla sema kastedilmiştir. "Kaynayan deniz" şeklinde çevirilen el-bahru'l-mescûr tamlaması hakkında da farklı izahlar bulunmakla birlikte ağırlıklı yorum bunun kıyamet tasviriyle ilgili olduğu yönündedir. Bazı müfessirlere göre Tûr'dan söz edilmesi dikkate alınarak, bununla Firavun'un boğulduğu denizin kastedildiği de düşünülebilir.
İbn Âşûr burada üzerine yemin edilenlerle yeminin amacı arasındaki bağı özetle şöyle açıklar: İlk altı âyette üzerine yemin edilenler Hz. Mûsâ'nın Firavun'a gönderilmesiyle ilgili hususlardır. Yeminin konusu ise peygamberlerin uyarılarının

9-10. O gün gök öyle bir sallanıp çalkalanır, dağlar yerinden kopup öyle bir yürür ki!
11. İşte o gün vay haline (peygamberin bildirdiklerini) yalan sayanların!
12. Onlar daldıkları bataklıkta oyalanıp duruyorlar.
13. O gün cehennem ateşine itile kakıla götürülecekler.
14. (Onlara şöyle denecek:) "Yalan sayıp durduğunuz ateş işte bu!
15. Peki bu bir sihir mi? Yoksa görmüyor musunuz?
16. Girin oraya! Artık sabretmişsiniz etmemişsiniz, sizin için farketmez. Çünkü sadece yaptıklarınızın karşılığını görmektesiniz."[1]
17-18. Allah'a saygısızlıktan sakınanlar ise, rablerinin kendilerine verdiğiyle mutluluk bularak cennetlerde ve nimetler içinde olacaklardır. Rableri onları cehennem azabından da korumuş olacaktır.
19-20. (Onlara denecek ki:) "Yaptıklarınızın karşılığı olarak, sıra sıra dizilmiş koltuklara yaslanarak âfiyetle yiyin için." Ayrıca onları güzel gözlü eşlerle evlendireceğiz.
21. İman eden, soylarından gelenlerin de aynı iman ile kendilerini izledikleri kimselerin yanlarına bu zürriyetlerini katacağız; bununla birlikte kendi amellerinden de bir şey eksiltmeyeceğiz. Herkes kendi yapıp ettiğinin hesabından kendisi sorumlu olacaktır.[2]
22. Onlara canlarının istediği meyve ve etten bol bol veririz.
23. Orada karşılıklı kadeh alıp verirler, ama o içecek ne saçmalamaya yol açar ne de günah işlemeye.

---

esasını oluşturan ilâhî azabın mutlaka geleceği gerçeğidir. Firavun ve adamlarının helâki de bu gerçeği inkâr edip Mûsâ'yı yalancılıkla itham etmeleri sebebiyle olmuştur (XXVII, 36).

1 Zemahşerî, burada, sabır erdeminin ancak imtihan ortamı olan dünya hayatında değer taşıdığına dikkat çekildiğini belirtir (IV, 34).

2 Bu âyetten ve başka birçok delilden anlaşıldığına göre cennete girmenin ön şartı iman sahibi olmaktır. Burada ayrıca, Allah'ın müminlere, âhiret mutluluğunu -geçmişlerin derecesinde olmasalar da- iman konusunda aynı yolu izleyen nesilleriyle birlikte yaşama imkânı lutfedeceği, bunun için büyüklerinin iyi amellerinden bir eksiltmeye de ihtiyaç olmayacağı bildirilmektedir. İman konusunda sonraki nesillerin öncekilere uymasını, "Allah'a yürekten inanıp bu inancın gereklerini yerine getirmek yani O'na samimi kul olmak ve erdemli davranışlarda bulunmak hususunda geçmişlerini izlemek" şeklinde anlamak uygun olur. Âyette, cennette bir araya getirilecek yakınların mümin olma özelliğinde birleştiklerinin açıkça belirtildiği dikkate alınarak burada, böyle bir ortak noktada birleşmiş olanlar arasında dünyadaki sevgi, ilgi ve yakınlıkların cennette de devam edeceğine, bu iman konusunda birbirinden ayrılmış olanların ise -muhtemelen oraya özgü algılama biçimine göre- zaten aynı sevgi hisleriyle dolu olamayacaklarına, dolayısıyla bu ayrılığın bir ıstırap sebebi oluşturmayacağına işaret edildiği söylenebilir. Nitekim birçok âyet ve hadise göre cennet hayatında her türlü tasa ve üzüntü son bulacaktır.

24. Sedeflerinde saklı incilere benzeyen genç hizmetçileri etraflarında dönüp dururlar.
25. (Cennettekiler) birbirlerine dönüp sorarlar:
26. "Doğrusu biz" derler, "Daha önce yakınlarımız arasındayken için için bir korku taşımaktaydık (değil mi?)
27. Şimdi ise Allah bize lütfuyla muamele etti de bizi kavurucu azaptan korudu.
28. Elbette biz bundan önce yalnız O'na yalvarıyorduk. Şüphesiz ihsanı bol ve çok merhametli olan da yalnız O'dur."
29. Sen öğüt vermeye devam et; rabbinin lütfu sayesinde sen asla ne bir kâhinsin ne de bir mecnun.
30. Demek onlar, "O bir şairdir; zamanın sillesini yiyeceği günü bekliyoruz" diyorlar öyle mi?
31. De ki: "Bekleyin bakalım, ben de sizinle birlikte beklemekteyim!"
32. Bunu onlara akılları mı emrediyor yoksa onlar azmış bir topluluk mu?
33. "Onu kendisi uydurmuştur" diyorlar öyle mi? Hayır, hayır; inanmak istemiyorlar.[1]
34. Eğer doğru sözlü iseler onun benzeri bir söz getirsinler.[2]
35. Acaba onlar bir yaratıcı bulunmadan mı yaratıldılar, yoksa yaratıcı kendileri midir?[3]
36. Yoksa gökleri ve yeri onlar mı yaratmışlar? Hayır hayır! Onlar bir türlü idrak edip inanmıyorlar.
37. Yoksa rabbinin hazineleri onların yanında mıdır? Yoksa her şeye egemen olan onlar mı?
38. Yoksa onların, üstüne çıkıp gizli şeyleri dinleyecekleri bir merdivenleri mi var? Eğer öyleyse, içlerinden dinleyen biri açık bir kanıt getirsin.

---

1 Âyetin son cümlesi genellikle, "Onlar iman etmezler; ne kadar delil getirilse koyu taassupları içinde inkârcılıklarını sürdürürler" şeklinde anlaşılmıştır. Fakat bu bağlamda cümleye "(dediklerine) kendileri de inanmıyorlar" tarzında da mâna verilebilir (Elmalılı, VII, 4560).

2 Kur'an'ın muhataplarına onun bir benzerini ortaya koymaları için çağrı yapması ve meydan okuması konusunda bk. Bakara 2/23; Enfâl 8/31.

3 Âyette muhataplar her şeyden önce kendi yaratılışları üzerinde düşünmeye ve muhâkeme zincirini buna göre oluşturmaya çağrılmaktadır. Âyetin "Acaba onlar bir şey bulunmadan mı yaratıldılar?" diye çevrilen kısmı, daha çok "Acaba onlar yaratıcısız mı yaratıldılar?" mânasıyla açıklanmıştır (âyetin varlık felsefesi açısından yapılmış bir yorumu için bk. Elmalılı, VII, 4561-4562). Bu kısma "Acaba onlar sebepsiz mi yaratıldılar?" şeklinde mâna vermek de mümkündür; bu takdirde, onlara gayesiz, boş yere mi yaratıldıkları sorulmuş olmaktadır. Bir yoruma göre ise bu cümlede, "Kendilerini cansız, akıl nimetinden mahrum, gösterilen kanıtları anlayamaz varlıklar gibi mi görüyorlar?" mânası bulunmaktadır (Taberî, XXVII, 33; İbn Atıyye, V, 192).

39. Kız çocuklar O'na, erkek çocuklar da size öyle mi?
40. (Resulüm!) Yoksa sen onlardan bir ücret istiyorsun da, onlar bunun ağırlığı altında mı eziliyorlar?
41. Yahut gayb bilgisi kendilerinin yanında da onlar (buradan alıp) mı yazıyorlar?
42. Yoksa bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Ama asıl tuzağa düşecek olanlar inkârcıların kendileridir!
43. Yoksa onların Allah'tan başka bir tanrıları mı var? Allah onların yakıştırdıkları ortaklardan tamamıyla münezzehtir.
44. Gökten bir kütlenin düşmekte olduğunu görseler, yine de "Bunlar üst üste yığılmış bulutlar" derler.
45. Artık dehşete kapılacakları gün ile yüzyüze gelinceye kadar onları kendi halleriyle baş başa bırak.
46. Kurdukları planlar o gün kendilerine hiçbir yarar sağlamayacak ve kendilerine yardım eden de olmayacak!
47. Şüphesiz o zulmedenlere bundan başka (dünyada başlarına gelecek) bir azap daha var; fakat çoğu bunu bilmez.
48. Sen rabbinin hükmünü sabırla bekle, kuşkusuz sen bizim gözetim ve korumamız altındasın. Her kalktığında rabbini hamd ile tesbih et.
49. Gecenin bir kısmında ve yıldızlar çekildiğinde de O'nu tesbih et.

53. NECM SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 23, âyet sayısı 62'dir. İlk âyetinde geçen ve "yıldız" anlamına gelen necm kelimesi sûreye ad olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'in Allah tarafından Cebrâil vasıtasıyla Hz. Muhammed'e indirilmiş olduğu ve Hz. Peygamber'in Allah'tan aldıklarını sadâkatle tebliğ ettiği ortaya konmakta, müşriklerin melekleri Allah'ın kızları, putları da melekleri sembolize eden varlıklar olarak kabul etme şeklindeki inançları mahkûm edilmekte, önceki peygamberlere gönderilen vahiylerle Resûlullah'ın getirdikleri arasındaki bazı ortak noktalara değinilmekte, inkârcılıkları sebebiyle helâk edilmiş geçmiş toplumlardan örnekler verilmektedir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1-2. Battığı sırada yıldıza andolsun ki bu arkadaşınız ne sapıtmış ne de eğri yola gitmiştir.
3. Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır.
4. O (size okuduğu), kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir.

5-7. Onu, çok güçlü, üstün niteliklerle donatılmış biri (Cebrâil) öğretti. O, ufkun en yüce noktasındayken asıl şekliyle göründü.[1]
8. Sonra yaklaştıkça yaklaştı.
9. Öyle ki, iki yay kadar hatta daha yakın oldu.
10. Böylece Allah, kuluna vahyini iletti.
11. Gözün gördüğünü kalp yalanlamadı.
12. Şimdi siz şüpheye düşüp gördükleri hakkında onunla tartışmaya mı kalkışıyorsunuz?
13-14. Andolsun ki onu (meleği) iniş esnasında en sondaki sidre ağacının yanında bir daha gördü.
15. Ki onun yanında huzur içinde kalınacak cennet vardır.
16. O an sidreyi bürüyen bürümüştü.
17. Göz ne kaydı ne de hedefinden şaştı.
18. Hiç kuşkusuz o, rabbinin âyetlerinden en büyüğünü görmüştü.
19-20. Gördünüz değil mi (âciz durumdaki) Lât'ı, Uzzâ'yı ve üçüncüsü olan diğerini, Menât'ı?[2]
21. Erkek çocuklar size de kız çocuklar O'na öyle mi?
22. Ama o takdirde bu insafsızca bir taksim!
23. Bunlar sizin ve atalarınızın putlara taktığı boş isimlerden ibarettir. Allah onlara öyle bir yetki ve güç vermemiştir. Onlar (putperestler) sadece kuruntularına ve kişisel arzularına uyuyorlar. Oysa şimdi onlara rablerinden bir yol gösterici gelmiş bulunmaktadır.
24. İnsan arzu ettiği her şeye sahip olabilir mi ki?
25. Âhiret de Allah'ındır, dünya da.
26. Göklerde nice melekler vardır ki, Allah dilediği ve razı olduğu kulları için izin vermedikçe onların bile şefaati hiçbir fayda sağlamaz.
27. Âhirete inanmayanlar meleklere dişi varlıkların isimlerini veriyorlar.
28. Oysa onların bu konuda bir bildikleri yok; sadece zanna uyuyorlar. Zan ise asla gerçek bilginin yerini tutamaz.
29. O halde bizi anmaktan yüz çeviren ve dünya hayatından başka arzusu olmayan kişilerden sen de yüz çevir.

---

1 Sûrenin inişi erken Mekke dönemine rastlamakla beraber, bu âyetler kümesinin ve özellikle 13-18. âyetlerin, Mekke döneminin sonlarına doğru gerçekleştiği bilinen mi'rac olayı ile ilgili olduğu kabul edilir. Tefsirlerde bu âyetlerde yer alan kelimeler için yapılan geniş açıklamalar ve buna göre ortaya çıkan farklı yorumların özeti için bk. Kur'an Yolu, bu âyetlerin tefsiri.

2 Lât, Uzzâ ve Menât Kureyşliler'in en fazla önem verdikleri putların isimleridir. Araplar melekleri Allah'ın kızları saydıklarından onları sembolize eden putlara da kadın isimleri verirler ve kendileri için Allah katında şefaatçi olacaklarına inanarak onlara taparlardı.

30. İşte bildikleri bu kadar. Şüphesiz kendi yolundan sapanı en iyi bilen rabbindir, doğru yolu bulanı da en iyi bilen O'dur.
31-32. Göklerde ve yerde ne varsa Allah'ındır. Sonunda O, kötülük yapanlara işlediklerinin cezasını verecek; iyilik yapanları, ufak tefek kusurlar hariç, büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınanları ise daha güzeliyle ödüllendirecektir. Şüphesiz rabbinin bağışlaması çok geniştir. Sizi topraktan yarattığı zamanki halinizi de, annelerinizin karınlarında cenin olarak bulunuşunuzu da en iyi bilen O'dur. Şu halde kendinizi temize çıkarmayın! Kimin günahtan sakındığını en iyi bilen O'dur.
33. Gördün mü o yüz çevireni;
34. Azıcık verip sonra keseni![1]
35. Gaybın bilgisine sahip de onunla mı görüyor?
36-37. Yoksa Mûsâ'nın ve ahde vefa örneği İbrâhim'in sahifelerinde bulunan şu hususlardan haberi yok mu?[2]
38. Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez.
39. İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder.
40. Ve çabasının karşılığı ileride mutlaka görülecektir.
41. Sonra kendisine karşılığı tastamam verilecektir.
42. En sonunda yalnız rabbine varılacaktır.
43. Güldüren de O'dur, ağlatan da.
44. Öldüren de O'dur, yaşatan da.
45-46. Rahime atıldığı zaman nutfeden (embriyo) erkeğiyle dişisiyle iki cinsi yaratan da O'dur.
47. Öteki yaratma da (öldükten sonra diriltme) O'na aittir.

---

1 Bu âyetteki "kesen" diye tercüme edilen ekdâ kelimesi "sertleşme, katılaşma" mânasında aşırı cimriliği belirten kinayeli bir anlatım olup bununla -bazan merhamete gelse de- dünya ve mal tutkusundan kurtulamayan, katı ve dayatmacı bir tavırla hasisliğini sürdürenler eleştirilmektedir.

2 O sırada muhatapların hakkında en fazla bilgiye sahip oldukları peygamberlerden Hz. İbrâhim ve Hz. Mûsâ'ya indirilen vahiylerin özüne değinilmektedir. Âyetlerde hatırlatılan bu ilkeler -konuya ilişkin başka naslar da dikkate alınarak- şöyle açıklanabilir: a) Sorumluluk: Kur'an'da değişik vesilelerle belirtildiği üzere, suçların ve cezaların şahsîliği esastır; -istese de- kimse başkasının günahını yüklenemez. b) Seçme hürriyeti (kesb): Herkes bütün sırlarını ve inceliklerini bilemeyeceğimiz bir sınav düzeni içinde iradî seçimler yapmak durumundadır. c) Hesap verme: Dünya hayatında iradî seçimle yaptığı her iş mahşer günü insanın önüne konacak, iyilik ve kötülükleri görülecek, bu konuda tamamen âdil bir yargılama yapılacaktır. d) Karşılık verme: Sözü edilen yargılamanın sonunda herkese yaptıklarının karşılığı tastamam verilecektir. e) Nihaî takdir: Yapılanların karşılığı verilirken kimsenin en küçük bir haksızlığa uğratılmayacağı kesin olmakla beraber, ilâhî lutuf ve bağışlama hususu Allah'ın mutlak iradesine bağlıdır; bu konuda mümine düşen, ümitvar olmak, ama buna güvenerek gevşeklik göstermemektir.

48. Çok veren de O'dur, az veren de.[1]
49. Şi'râ yıldızının rabbi de O'dur.[2]
50. Eski Âd kavmini helâk eden de O'dur.
51. Semûd'u da öyle. Hem de geriye bir şey bırakmadan!
52. Bunlardan da önce Nûh kavmini. Çünkü onlar çok zalim ve çok azgın idiler.
53. Altı üstüne getirilmiş şehirleri de O helâk etti.
54. Onları üzerilerine yağan felâketlere gömdü!
55. Artık rabbinin hangi nimetlerinden şüphe duyabilirsin?
56. Bu (Kur'an) da önceki uyarıcılar gibi bir uyarıcıdır.
57. Artık yaklaştı o yaklaşmakta olan.
58. Onu Allah'tan başka ortaya çıkaracak yoktur.
59. Yoksa bu haberi tuhaf mı buluyorsunuz?
60. Ağlayacağınıza gülüyorsunuz!
61. Ve gaflet içinde oyalanıp duruyorsunuz.
62. Haydi artık Allah için secdeye kapanıp kulluk ediniz.

54. KAMER SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 37, âyet sayısı 55'dir. İlk âyetinde geçen ve "ay" anlamına gelen kamer kelimesi sûreye ad olmuştur. Kıyamet koptuğunda inkârcıların içine düşecekleri perişan hal tasvir edilmekte, hakikatleri yalan saymada ısrarcı davranan geçmiş toplumların başına gelen felâketlerden örnekler verilmekte, suçluların ve takvâ sahiplerinin âhirette karşılaşacakları muameleyle ilgili uyarı ve müjdelere yer verilmektedir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Vakit yaklaştı ve ay yarıldı.[3]

1 Âyet, "Zengin eden de O'dur, yoksul kılan da" şeklinde de anlaşılmıştır (Şevkânî, V, 135).

2 Şi'râ, bazı Arap kabilelerinin şans kaynağı saydıkları, bahtlarını kendisine bağladıkları ve bu sebeple taptıkları en parlak yıldız olarak anlaşılmıştır. Öyle anlaşılıyor ki, âyette Allah'ın Şi'râ'nın da rabbi olduğu belirtilerek, bir tür şirk olan ve yukarıda değinilen telakkilerin temelden yıkılması hedeflenmektedir.

3 İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre ayın yarıldığını belirten cümle Mekkeliler'in kendisinden bir mûcize istemeleri üzerine Hz. Peygamber'in eliyle işaret edip ayı ikiye bölmesini ve sonra tekrar işaret edip birleştirmesini ifade etmektedir. Ayın yarılmasının kıyamet kopunca gerçekleşeceğini ifade eden müfessirler de vardır. Bu mûcize İslâmî literatürde inşikâku'l-kamer veya şakku'l-kamer

2. Onlar bir mûcize görseler hemen yüz çevirip, “Bu öteden beri bilinen bir sihir!” derler.
3. Hep yalan saydılar ve kişisel arzularına uydular; oysa her iş yerli yerindedir.
4. Andolsun ki onlara tuttukları yoldan vazgeçirecek nice haberler geldi;
5. Eksiksiz bir hikmet! Ama uyarılar fayda vermiyor.
6. Öyleyse sen de onlardan yüz çevir. Çağrıcının görülmedik bilinmedik bir şeye çağırdığı günde;
7-8. Gözlerini korku bürümüş halde kabirlerinden çıkıp etrafa yayılmış çekirgeler gibi o çağrıcıya doğru koşarlar. İnkârcılar, “Bu, gerçekten zor bir gün!” derler.[1]
9. Bunlardan önce Nûh’un kavmi de (peygamberlerini) yalancılıkla itham etmişti. O kulumuzu yalancı saydılar, “Delinin biri!” dediler ve o görevinden alıkondu.
10. Bunun üzerine Nûh, “Artık yenik düştüm; yardımını esirgeme!” diye rabbine yalvardı.
11. Hemen göğün kapılarını bardaktan boşanırcasına inen bir yağmura açtık.
12. Yerden de sular fışkırttık; derken sular önceden belirlenmiş bir iş için birleşti.
13. Onu tahtalar ve mıhlarla yapılmış gemide taşıdık.
14. Gözetim ve korumamız altında akıp gidiyordu, kendisine inanılmamış olan o kulumuza bir mükâfat olmak üzere.
15. Andolsun, bunu bir ibret levhası olarak bıraktık; ibret alacak yok mu?
16. Azabım ve uyarılarım nasılmış görün![2]

(ayın yarılması) diye meşhur olmuştur. Bu konudaki farklı izahların özeti için bk. Kur’an Yolu, bu âyetin tefsiri.

1 Yaygın yoruma göre 6 ve 8. âyetlerde geçen ve “çağrıcı” diye çevrilen dâî kelimesiyle İsrâfil kastedilmiştir. Bazı müfessirlere göre çağıran Cebrâil veya bu iş için görevlendirilmiş başka bir melek de olabilir. Burada doğrudan doğruya Cenâb-ı Allah’ın mahşerde toplanma buyruğuna işaret edildiği, dolayısıyla bu kelimeyle kendi zâtının kastedilmiş olabileceği yorumu da yapılmıştır (Râzî, XXIX, 33; Elmalılı, VII, 4641). 6. âyetin “görülmedik bilinmedik bir şey” diye çevrilen kısmıyla mahşer gününün kastedildiği açıktır; bu nitelemeyle o günün bu dünyadaki algılamalara göre tasavvur edilemeyeceğine veya ürküntü ve dehşet veren manzaralarla dolu olacağına işaret edilmiş olmalıdır. Âyetteki nükür kelimesiyle ilgili bir yoruma göre ise bu kısım “dünyadayken inkâr ettikleri gün” anlamı taşımaktadır (Zemahşerî, IV, 44; Râzî, XXIX, 33).

2 (Hz. Nûh ve tûfan hakkında bk. Yûnus 10/71-73; Hûd 11/25-49; Nûh 71/1-28).

17. Andolsun ki Kur'an'ı düşünülsün diye kolaylaştırdık. Düşünecek yok mu?
18. Âd kavmi de (peygamberlerini) yalancılıkla itham etti. Azabım ve uyarılarım nasılmış bir bakın!
19. Onların üzerine bitmek bilmeyen o kara günde şiddetli bir kasırga gönderdik.
20. İnsanları sökülmüş hurma kütükleri gibi çekip alıyordu.
21. Azabım ve uyarılarım nasılmış bir bakın!
22. Andolsun ki Kur'an'ı düşünülsün diye kolaylaştırdık. Düşünecek yok mu?
23. Semûd kavmi de uyarıları ciddiye almadılar.
24. Dediler ki: "İçimizden tek başına bir beşere mi uyacağız? O takdirde doğru yoldan sapmış olur, yanarız.
25. İlâhî mesaj içimizden ona mı gönderilmiş? Hayır o, yalancının, küstahın biri!"
26. Yarın onlar asıl yalancı, küstah kimmiş görecekler!
27. (Allah Sâlih peygambere şöyle buyurdu:) "Şüphesiz biz dişi deveyi onları sınamak için göndermiş bulunuyoruz. Şimdi sen onların ne yapacağını izle ve sabret.[1]
28. Bir de onlara, suyun aralarında paylaşımlı olacağını bildir. Her hissenin sahibi (suyun) başına gelsin."
29. Derken ilgili adamlarını çağırdılar; o da (deveye) saldırıp hunharca öldürdü.
30. Azabım ve uyarılarım nasılmış bir bakın!
31. Üzerlerine tek bir ses yolladık da hayvan ağılındaki (çiğnenip ufalanmış) kuru çalılar gibi oluverdiler.
32. Andolsun ki Kur'an'ı düşünülsün diye kolaylaştırdık. Düşünecek yok mu?
33. Lût kavmi de uyarıları ciddiye almadı.[2]

---

1 Semûd, Sâlih peygamberin gönderildiği kavmin adıdır; Allah Teâlâ onları sınamak üzere mûcizevî özellik taşıyan bir dişi deve göndermiş, mevcut sudan dönüşümlü yararlanmaları yönünde bir kural koymuş, böylece onlar bir sınamaya tâbi tutulmuş, peygamberin Allah'tan getirdiği buyruk ve yasaklara saygılı olduklarını davranışlarıyla ortaya koymaları için kendilerine bir fırsat tanınmıştı. Fakat onlar inançsızlıklarını açığa vuran bir davranış sergilediler ve zarar vermemeleri emredilen deveyi hunharca öldürdüler (bu konuda ayrıca bk. A'râf 7/73-79, Hûd 11/61-68; Şuarâ 26/141-159).

2 Kur'an, Lût kavmini ahlâksızlığa boğulmuş, özellikle cinsel sapıklıklarıyla tanınmış ve bu yüzden ağır bir cezaya çarptırılmış toplum örneği olarak muhtelif vesilelerle zikreder (bu konuda ayrıca bk. A'râf 7/80-84; Hûd 11/77-83; Hicr 15/57-77).

34-35. Biz de üzerlerine taş yağdıran bir kasırga gönderdik. Ancak Lût ailesi hariç tutuldu; onları katımızdan bir lutuf olarak seher vakti kurtardık. Şükredenleri işte böyle ödüllendiririz.
36. Aslında Lût, kendilerini bizim amansız yakalayışımıza karşı uyarmıştı; ama onlar bu uyarıları şüpheyle karşıladılar.
37. Üstelik onun misafirleriyle ilgili çirkin bir talepte bulundular. Biz de gözlerini silme kör ediverdik; tadın bakalım azabımı ve uyardığım sonuçları!
38. Ve nihayet bir sabah erkenden kalıcı bir azap onları yakalayıverdi.
39. Tadın bakalım azabımı ve uyardığım sonuçları!
40. Andolsun ki Kur'an'ı düşünülsün diye kolaylaştırdık. Düşünecek yok mu?
41. Şüphesiz Firavun'un halkına da uyarılar gelmişti.
42. Ama onlar bütün delillerimizi yalan saydılar, biz de onları üstün ve güçlü olana yaraşır biçimde kıskıvrak yakaladık.
43. Şimdi söyleyin bakalım (ey putperestler), sizin inkârcılarınız şu anılanlardan daha mı iyi; yoksa sizin için kitaplarda bir kurtuluş hükmü mü var?
44. Yoksa onlar "Biz yenilmez bir topluluğuz" mu diyorlar?
45. Yakında o topluluk da yenilecek ve arkalarını dönüp kaçacaklar.
46. Ama asıl vadeleri kıyamet günüdür ve kıyamet günü şüphesiz daha dehşetli ve daha acıdır.
47. Şu bir gerçek ki günaha batmış olanlar, doğru yoldan sapmış ve kendilerini yakmışlardır.
48. O gün yüzüstü ateşe sürüklenirler: "Tadın bakalım cehennemin dokunuşunu!"
49. Şüphesiz biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık.[1]
50. Ve bizim buyruğumuz tektir, göz açıp kapayıncaya kadar olup biter.
51. Andolsun biz sizin nice benzerlerinizi helâk ettik. Düşünecek yok mu?
52. Yaptıkları her şey defterlerde kayıtlıdır.
53. Büyük küçük hepsi satır satır yazılmıştır.
54. Takvâ sahipleri cennetlerde ve ırmak kenarlarındadır.
55. Doğruluğun hâkim olduğu bir ortamda, gücüne sınır olmayan bir hükümdarın huzurundadırlar.

---

1 Âyet, her şeyin "hikmetin gereklerine uygun biçimde, sağlam, belli bir düzen ve denge içinde" yahut "Allah'ın ezelî ilminde mâlûm ve kayıtlı olan şekle göre" yaratıldığı mânalarıyla açıklanmıştır.

55. RAHMÂN SÛRESİ

İndiği yer Medine, iniş sırası 97, âyet sayısı 78'dir. Tamamının Mekkî olduğu veya bir kısmının Mekke'de bir kısmının ise Medine'de indiği görüşleri de vardır (Zemahşerî, IV, 49). İlk âyetinde geçen ve Allah'ın isimlerinden olan rahmân kelimesi sûreye ad olmuştur. İnsanın kendinde ve dış dünyada görebileceği dinî, dünyevî birçok nimete değinilerek bunların sorumluluğunu idrak etmesi ve kulluk bilinci içinde hareket etmesi gerektiğinin hatırlatılması sûrenin ana konusunu oluşturmaktadır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1-2. Kur'an'ı rahmân öğretti.
3. İnsanı O yarattı.
4. Ona anlama ve anlatmayı öğretti.[1]
5. Güneş ve ay bir hesaba bağlı (olarak hareket ederler).
6. Yıldızlar da ağaçlar da secde ederler.[2]
7-8. Göğü O yükseltti, denge ve ölçüyü O koydu ki dengeden sapmayasınız;
9. Ölçüyü düzgün tutasınız ve eksik tartmayasınız.
10. O yeryüzünü canlıların altına serdi.
11. Orada meyveler ve tomurcuklu hurma ağaçları var.
12. Çimlenen taneler ve hoş kokulu bitkiler var.
13. Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?
14. O, insanı ateşte pişirilmiş toprak kaplar gibi kurutulmuş çamurdan yarattı.
15. Cinleri de yalın ateşten yarattı.
16. Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?

---

1 İnsana verilen özelliklerin en önemlisinin, duygu ve düşüncelerini açıklayabilme, konuşma ve anlatma melekesi olduğuna işaret edilmektedir. Anlamak, anlatabilmenin ön şartı olduğuna göre burada altı çizilen nimetin idrak ve ifade melekesi olduğu söylenebilir. Böylece bu âyetlerde insanı insan yapan akıl nimeti ve muhâkeme gücünün pratiğe yansıyan yüzü ön plana çıkarılmaktadır. İnsanın, her şeyden önce Allah'a olan kulluğunu idrak ve ifade etmesi, başka insanlarla ilişkilerinde hak ve vecîbelerini kavrayıp bunların gereğini yerine getirmesi, kısaca akıl nimetinin semere verebilmesi hep anlama ve anlatma melekesine bağlıdır; dolayısıyla kültür ve medeniyetleri oluşturan temel faktör de budur.

2 "Yıldızlar" diye çevirdiğimiz necm kelimesi "gövdesiz yumuşak saplı bitkiler" anlamına da gelmektedir. Tabiat varlıklarının Allah'a secde etmesi başka âyetlerde de geçmekte olup, kısaca bunların zorunlu olarak ilâhî yasalara boyun eğdiklerini ifade eder.

17. O, iki doğunun da rabbi iki batının da rabbidir.[1]
18. Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?
19. O, birbirine kavuşmak üzere iki denizi salıverdi.
20. (Ama) aralarında bir engel vardır; birbirlerine karışmazlar.[2]
21. Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?
22. Onlardan inci ve mercan çıkar.
23. Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?
24. Denizde yelkenlerini bayraklar gibi açarak süzülüp giden gemiler O'nundur.
25. Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?
26. Yeryüzünde bulunanların hepsi fânidir.
27. Azamet ve kerem sahibi rabbinin zâtı ise bâki kalır.
28. Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?
29. Göklerde ve yerde bulunanların hepsi O'ndan ister (O'na muhtaçtır). O her an yaratma halindedir.
30. Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?
31. Sizin için de (hesap sorma) vaktimiz olacak, ey sorumluluk yüklenmiş iki varlık![3]
32. Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?
33. Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin sınırlarını aşıp öteye geçebilirseniz haydi geçin! Ama (tarafımızdan verilmiş) bir güç olmadıkça geçemezsiniz.
34. Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?

---

1 Farklı izahlar bulunmakla birlikte, burada da Allah Teâlâ'nın evrendeki mutlak hükümranlığına vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır.

2 Bazı müfessirler 19-20. âyetleri Furkān sûresinde belirtildiği üzere tatlı ve tuzlu suların birbirine kavuşması ama karışmamasıyla açıklamışlardır (bk. Furkān 25/53; Fâtır 35/12). Elmalılı "her iki türüyle deniz" denirse bunun acı-tatlı, iç-dış, semavî-arzî, hatta hakikat ve mecaz her iki çeşidini kapsayacağını, böylece işaret yoluyla cismanî âlem ve ruhanî âlem ayırımının da bu kapsamda düşünülebileceğini belirtir (VII, 4671-4673). Burada günümüz deniz araştırmalarının ortaya koyduğu bilimsel bir gerçeğe işaret bulunduğu da söylenebilir. Şöyle ki, tesbitlere göre büyük denizlerin birleşim noktalarında oluşan doğal bir engel bunların bileşim özelliklerinin karışıp bozulmasını önlemekte, bu da kendilerine özgü bitki örtülerinin ve hayvan türlerinin korunmasını sağlamaktadır (Ateş, IX, 189-190).

3 Müfessirlerin genel kanaati "sorumluluk yüklenmiş iki varlık" diye çevrilen sekalân kelimesiyle "insanlar ve cinler âlemi"nin kastedildiği, bir sonraki âyetin de bunu gösterdiği yönündedir. "Sizin için de vaktimiz olacak" ifadesini hesap gününün önemini ve dehşetini hatırlatan edebî bir üslûp olarak değerlendirmek uygun olur.

35. Üzerinize yalın bir ateş alevi ve erimiş bakır gönderilir de kurtulmak için birbirinizle yardımlaşamazsınız.
36. Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?
37. Gök yarılıp gül kırmızısı bir yağ gibi olduğu zaman!
38. Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?
39. İşte o gün insana da cine de günahı hakkında soru sorulmaz (çünkü her şey apaçık ortadadır).
40. Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?
41. Günahkârlar simalarından tanınır, perçemlerinden ve ayaklarından yakalanırlar.
42. Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?
43. Günahkârların yalan saydıkları cehennem işte bu!
44. Onun ateşi ile kaynar su arasında gidip gelirler.
45. Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?
46. Rabbinin huzurundan korkan kimse için çifte cennet vardır.[1]
47. Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?
48. İkisinde de çeşit çeşit ve emsalsiz nimetler bulunur.
49. Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?
50. İkisinde de akıp giden iki kaynak vardır.
51. Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?
52. İkisinde de her meyveden farklı türler bulunur.
53. Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?
54. (Cennettekiler) içleri atlasla dokunmuş sergiler üzerine kurulmuşlardır. Bu iki cennetin de meyveleri kolayca erişilebilecek yakınlıktadır.
55. Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?
56. Oralarda eşinden başkasına bakmayan kadınlar vardır ki onlardan önce kendilerine ne bir insan ne de bir cin dokunmuştur.
57. Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?
58. Sanki onlar yakut ve mercandır.
59. Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?
60. İyiliğin karşılığı da ancak işte böyle iyiliktir.
61. Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?
62. Bu ikisinden başka iki cennet daha vardır.[2]

---

1 "Çifte cennet" ile ne kastedildiği hususunda değişik yorumlar yapılmış olmakla birlikte, bu konuda sahih bir rivayet nakledilmiş değildir. Dolayısıyla Elmalılı'nın belirttiği üzere âhiret halleri görülmeden ayrıntıları bilinmeyeceği için bu konuda fazla izah yoluna girilmesi doğru olmaz (VII, 4687).

2 Burada geçen dûn kelimesinin anlamları ve konuya ilişkin bazı rivayetler ışığında bu âyete, "Bu ikisinden daha aşağı mertebede iki cennet daha vardır" ve "Bu ikisinin ötesinde iki cennet daha vardır" mânaları da verilmiştir (derece farkıyla

63. Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?
64. İkisi de yemyeşil.
65. Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?
66. İkisinde de gürül gürül akan iki su kaynağı bulunur.
67. Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?
68. Her ikisinde türlü meyveler, hurma ve nar var.
69. Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?
70. Oralarda, huyu güzel, yüzü güzel kadınlar var.
71. Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?
72. Otağlarına kapanmış hûriler var.
73. Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?
74. Onlardan önce kendilerine ne bir insan ne de bir cin dokunmuştur.
75. Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?
76. Yeşil, hârikulâde güzel yastıklara yaslanmışlardır.
77. Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?
78. Azamet ve kerem sahibi rabbinin adı ne yücedir!

56. VÂKIA SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 46, âyet sayısı 96'dır. İlk âyetindeki "olay, hadise" anlamına gelen ve kıyamet gününü ifade etmek üzere kullanılan vâkıa kelimesi sûreye ad olmuştur. Kıyamet gününün gerçekliğinde asla kuşku duyulmaması gerektiği uyarısıyla başlayan sûrede geniş biçimde cennet ve cehennem tasvirleri yapılmakta; Allah Teâlâ'nın kudretinin kanıtlarından örnekler verilmekte, Kur'an'ın Allah katından indirilmiş bulunduğuna ve bunun insanlar için büyük bir nimet olduğuna dikkat çekilmektedir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Büyük olay gerçekleştiği zaman;
2. Artık onun vukuunu yalan sayacak kimse kalmayacaktır.
3. O, alçaltır, yükseltir.[1]
4. Yer şiddetle sarsıldığı zaman;

---

ilgili açıklamalar için bk. İbn Atıyye, V, 234-235; Elmalılı, VII, 4691). Şu var ki İbn Atıyye'nin belirttiği üzere bunlar kesinlik taşımayan çıkarımlardır (V, 235). Bu birden fazla cenneti, her an yenilenen, verdiği mutluluk ve huzurun tükenmediği cennet hayatı olarak anlamak da mümkündür.

1 Bu cümle hakkında farklı açıklamalar vardır: a) Sûrun sesi hem alçak hem yüksektir, yakın uzak herkes rahatça duyar. b) Kıyamet sonrası kimini alçaltır.

5-6. Dağlar parçalanıp toz duman haline geldiği;
7. Sizler de üç gruba ayrıldığınız zaman:
8. Biri, amel defteri sağından verilenlerdir; ne mutlu o sağından verilenlere!
9. Diğeri amel defteri solundan verilenlerdir; ne bedbaht o solundan verilenler!
10. Önde olanlar; (erdem, amel ve ödülde) önde olanlar;
11-12. İşte onlar nimetlerle dolu cennetlerde Allah'a en yakın olanlardır.[1]
13. Çoğu önce gelip geçmişlerden;
14. Birazı da sonrakilerdendir.
15-16. Karşılıklı olarak mücevherlerle işlenmiş tahtlar üstüne oturup kurulmuşlardır.
17-18. Çevrelerinde kaynaktan doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle sonsuza dek hizmet sunacak gençler dolaşır.[2]
19. Bundan dolayı ne baş ağrısına tutulurlar ne de sarhoş olurlar.
20. Beğendikleri meyvelerle,
21. Ve canlarının çektiği kuş etleriyle.
22. Güzel gözlü hûriler;
23. Saklı inciler misali.
24. Yaptıklarının karşılığı olarak.
25. Orada ne boş bir söz işitirler ne de günaha sokacak bir şey.
26. Sadece şu söz: "Size esenlikler, size mutluluklar!"
27. Amel defteri sağından verilenler; ne mutlu o sağından verilenlere!
28-29. Onlar dalbastı kiraz ve meyve yüklü muz ağaçları arasında;
30. Kesintisiz gölgeler altında;

---

1 7. âyete göre âhirette insanlar üç gruba ayrılacaklar. İlki, 8. âyette "ashâbü'l-meymene", 27, 38, 90 ve 91. âyetlerde "ashâbü'l-yemîn" olarak adlandırılmış olup, Kur'an'daki başka açıklamalardan anlaşıldığına göre bunlar, "amel defteri sağ tarafından verilenler"dir (bk. İsrâ 17/71; Hâkka 69/19; İnşikāk 84/7). İkinci grup 9. âyette "ashâbü'l-meş'eme" ve 41. âyette "ashâbü'ş-şimâl" olarak adlandırılmış, ayrıca 51 ve 92. âyetlerde "yoldan sapmış inkârcılar" diye anılmıştır. Bunlar amel defteri sol tarafından veya arka tarafından verilenlerdir (bk. Hâkka 69/25; İnşikāk 84/10). 10, 11 ve 88. âyetlerde geçen üçüncü grubun ise amel defteri sağından verilenlerin önde gelen, mertebesi yüksek olan kesimi oldukları anlaşılmaktadır. Aşağıdaki meâllerde bu hususlar ve ilgili kelime ve tabirlerin Arap dilindeki kullanımları dikkate alınmıştır.

2 Cennette dünyada olduğu gibi bir kısım insanların diğerlerine hizmet vermesinin söz konusu olmayacağı, cennetle ödüllendirilen herkesin "hizmet edilen" konumunda bulunacağı, ikramları sunmak üzere -beşer cinsinden olmayan, sonsuza kadar genç kalacak- hizmetçiler tahsis edileceği bildirilmektedir.

31. Çağlayanların kenarında;
32-33. Bitip tükenmeyen ve yasaklanmayan bol meyveler arasında;
34. Kabartılmış döşekler üzerinde (olacaklar).
35. Şüphesiz biz onları (eşlerini) yepyeni bir yaratılışla yaratmışızdır.[1]
36-37. Onları bâkire, eşlerine sevgiyle bağlı ve yaşıt kılmışızdır.
38. Bütün bunlar, hakkın ve erdemin yanında olanlar içindir.
39. Onların bir kısmı öncekilerdendir;
40. Bir kısmı da sonrakilerdendir.
41. Amel defteri solundan verilenler; ne bedbaht o solundan verilenler!
42. İçlerine işleyen bir ateş ve kaynar su içindedirler.
43-44. Serin ve rahatlatıcı olmayan, kapkara bir duman gölgesindedirler.
45. Çünkü daha önce onlar hazlarına tutsak olmuşlardı.
46. O büyük günah üzerinde ısrar ediyorlardı.
47. Şöyle diyorlardı: "Sahi biz, ölüp de toprak ve kemik yığını haline gelmişken yeniden mi diriltilecekmişiz?
48. Üstelik gelip geçmiş atalarımız da mı?"
49. De ki: "Hem öncekiler hem sonrakiler;
50. Bilinen bir günün belirlenmiş bir vaktinde mutlaka bir araya getirilecekler!"
51. Sonra siz ey yoldan sapmış inkârcılar!
52. Mutlaka zakkum ağacından yiyeceksiniz.
53. Karınlarınızı onunla dolduracaksınız.
54. Üstüne de o kaynar sudan içeceksiniz.
55. Hem de susamış develerin suya kanmaz içişleriyle.
56. İşte hesap gününde onların ağırlanması böyle olacak!

---

1 35 ve 61. âyetler, âhiret hayatında insanların ve eşlerinin hangi biçimde olacağı hususunda önemli bir ilkeyi hatırlatmaktadır: Yüce Allah orada herkesi yeniden yaratacak, -âyetin ifadesiyle- "inşâ" edecektir; bizim bu dünyadaki tasavvurlarımızla bunun mahiyetini bilmemiz, anlamamız mümkün değildir. Öyle anlaşılıyor ki, âyet ve hadislerde cennet hayatı anlatılırken gençlik, bâkirelik, aynı yaşlarda olma gibi özelliklerden söz edilmesindeki amaç mahiyet bilgisi vermek değil, oradaki nimetlerin, dünya nimetleri gibi gelip geçici olmadığını, dolayısıyla insanların bunlardan mahrum kalıp tekrar elde edebilmek için özlem ve hasret hissetmeyeceklerini yahut paylaşma kaygısı, kıskançlık ve birbirlerini çekememe gibi olumsuz durumların söz konusu olmayacağını belirtmek, bu hayatta gerçekleşmesi mümkün olmayan istek, özlem ve hayallerin, kısacası mükemmelliğin ve tam mânasıyla mutluluğun ancak orada bulunabileceğini somut bir anlatıma kavuşturmaktır.

57. Sizi biz yarattık; artık inansanıza![1]
58. Akıttığınız meniyi düşündünüz mü?
59. Onu siz mi yaratıyorsunuz yoksa biz miyiz yaratan?
60-61. Aranızda ölümü biz takdir ettik; sizi benzerlerinizle değiştirmemiz ve bilemeyeceğiniz bir şekilde sizi yeniden var etmemiz hususunda bizim önümüze asla geçilemez.[2]
62. Hiç kuşkusuz ilk yaratılışınızı biliyorsunuz; düşünüp ibret alsanıza!
63. Ektiğiniz tohumu düşündünüz mü?
64. Onu siz mi bitiriyorsunuz yoksa biz miyiz bitiren?
65. Dileseydik onu kuru bir çöpe çevirirdik de şaşırır kalırdınız:
66. "Doğrusu çok zarara uğradık!
67. Daha doğrusu büsbütün mahrum kaldık" (derdiniz).
68. İçtiğiniz suyu düşündünüz mü?
69. Onu buluttan siz mi indirdiniz yoksa biz miyiz indiren?
70. Dileseydik onu tuzlu yapardık. O halde şükretmeli değil misiniz?
71. Tutuşturmakta olduğunuz ateşi düşündünüz mü?
72. Onun ağacını siz mi yarattınız yoksa yaratan biz miyiz?
73. Biz onu çöl yolcularına ve açlık çekenlere bir işaret ve nimet kıldık.
74. Öyleyse ulu rabbinin ismini tesbih et.
75. Bakın! Yıldızların yerlerine yemin ederim,
76. Ki bilseniz, bu gerçekten pek büyük bir yemindir.
77. Kuşkusuz o, değeri çok yüce Kur'an'dır.
78. (Aslı) korunmuş bir kitaptadır.

---

1 57-74. âyetlerde, insanın kendi varlığı ve yakın çevresinde her gün yararlandığı imkânlar üzerinde, bütün bu varlık ve oluşların hangi irade ve gücün eseri olduğu hakkında düşünmeye çağıran çarpıcı sorularla Allah Teâlâ'nın irade ve yaratma gücüne, bunun da insana yüklediği kulluk görevine dikkat çekilmektedir. Burada özellikle zikredilen, insanın yaratılışı, tuzlu deniz sularının yağmura, tatlı suya dönüştürülmesi, ekinlerin ürün vermesi ve ateşin yararı konularına başka birçok âyette değişik vesilelerle geniş biçimde yer verilmiştir.

2 Bu âyetlerin bağlamı, öldükten sonra diriltilmeyi ve ilâhî huzurda mahkeme-i kübrâda yapılacak büyük yargılamayı inkârla ilgili olduğu için meâldeki mâna tercih edilmiştir. 61. âyetteki emsâl kelimesi misl veya meselin çoğulu olmasına göre farklı mânalara geldiği ve gramer açısından önceki âyete iki ayrı şekilde bağlanabildiği için bu âyetlere şöyle mâna vermek de mümkündür: "Yerinize benzerlerinizi getirmek ve bilemeyeceğiniz bir şekilde sizi yeniden var etmek üzere aranızda ölümü biz takdir ettik." Bu anlayışa göre âyetlerin yorumu da şöyle olmaktadır: Ölümü insan nesline son vermek için değil, ölenlerin yerine yeni nesiller var etmek üzere takdir ettik; ama haşir günü sizi yeniden yaratmaya da kādiriz" (başka yorumlarla birlikte bk. Râzî, XXIX, 178-180; Şevkânî, V, 182; bu konuda ayrıca bk. Yâsîn 36/81).

79. Ona ancak tertemiz olanlar (melekler) dokunabilir.[1]
80. O, âlemlerin rabbinden indirilmiştir.
81. Şimdi siz bu sözü mü küçümsüyorsunuz?
82. Size verilen rızka yalanlamayla mı karşılık veriyorsunuz?
83. Ama can boğaza gelip dayandığında;
84. İşte o zaman siz (çaresiz) bakar durursunuz.
85. Biz ona sizden yakınız, fakat göremezsiniz.
86. Madem ki kimsenin hâkimiyeti altında değilmişsiniz;
87. Haydi onu (hayatı) geri döndürün, sözünüzde doğruysanız!
88. Şayet o, Allah'a yakın olanlardan ise;
89. Ona huzur, güzel nasip ve nimetlerle dolu cennet vardır.
90-91. Eğer amel defteri sağından verilenlerden ise, (ona şöyle denir:) "Selâm sana ey hakkın ve erdemin yanında olmuş kişi!"
92. Ama yoldan sapmış inkârcılardan ise;
93-94. Onu da kaynar sudan bir ziyafet ve atılacağı cehennem ateşi beklemektedir!
95. Şüphesiz bu kesin gerçeğin ta kendisidir.
96. Öyleyse ulu rabbinin ismini tesbih et.

57. HADÎD SÛRESİ

İniş sırası 94, âyet sayısı 29'dur. Genellikle Medine'de inen sûreler arasına yerleştirilmiştir. Fakat hemen bütün âlimler hem Mekkî hem Medenî âyetler ihtiva ettiğini kabul ederler. 25. âyetindeki "demir" anlamına gelen hadîd kelimesi sûreye ad olmuştur. Ana konusu, Allah Teâlâ'nın evrendeki mutlak egemenliği, iman ve infakın önemi, âhirette müminler münafıklardan ve kâfirlerden ayrılıp kurtuluşa ererlerken diğerlerinin içine düşeceği acı durum, dünya hayatının âhiret inancından bağımsız olması halinde anlamını yitireceği, buna karşılık insanın iyi bir kul olabilmek için hıristiyan rahiplerinin yaptığı gibi dünyayı tamamen terketmesi gerekmediğidir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Göklerde ve yerde bulunanlar Allah'ı tesbih etmektedir. O üstündür, her yaptığında hikmet vardır.

1 78. âyette geçen "korunmuş kitap" hakkında "levh-i mahfûz, mushaf, daha önceki ilâhî kitaplar" şeklinde farklı açıklamalar yapılmıştır.

2. Göklerin ve yerin hükümranlığı yalnız O'nundur. Hem hayat verir hem öldürür. O'nun her şeye gücü yeter.

3. O, evvel ve âhir, zâhir ve bâtındır. O her şeyi bilir.[1]

4. Gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra arşa istivâ eden O'dur. Toprağa giren ve ondan çıkan, gökten inen ve ona yükselen her şeyi bilir. Nerede olursanız olun O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görmektedir.[2]

5. Göklerin ve yerin hükümranlığı yalnız O'nundur ve bütün işlerin dönüp varacağı merci ancak Allah'tır.

6. Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katar. O kalplerde olanı çok iyi bilir.

7. Allah'a ve resulüne iman edin; O'nun size emanet olarak verdiklerinden, başkaları için de harcayın. İçinizden iman edip böyle harcamada bulunanlara büyük mükâfat vardır.

8. Peygamber rabbinize iman etmeniz için çağrıda bulunup dururken, O da sizden kesin söz almışken -bir şeye inanmaktaysanız- ne diye O'na iman etmezsiniz?

9. Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak üzere kuluna apaçık âyetler indiren O'dur. Kuşkusuz Allah size karşı çok şefkatli, çok merhametlidir.

10. Göklerin ve yerin tamamı zaten Allah'a ait olduğu halde ne diye hâlâ Allah yolunda harcama yapmıyorsunuz? İçinizden fetihten önce harcayan ve savaşanlar ötekilerle bir değildir. Onların derecesi, daha sonra harcayan ve savaşanlardan üstündür. Bununla birlikte Allah her birine en güzel olanı vaad etmiştir. Allah, yaptıklarınızdan tamamen haberdardır.[3]

---

1 Allah Teâlâ'nın burada geçen dört ismi kısaca şöyle açıklanır: Evvel: Kadîm ve ezelîdir. Âhir: Bâkī ve ebedîdir. Zâhir: Varlığı ve varlığının kanıtları, kudretinin eserleri açıktır. Bâtın: Zâtının mahiyeti gizlidir, yaratılmışlarca bilinemez.

2 Allah'ın gökleri ve yeri altı günde yaratması ve arşa istivâ etmesi hakkında bilgi için bk. A'râf 7/54; "gökten inen ve ona yükselen" ifadesi için bk. Sebe' 34/2.

3 Buradaki "fetih" kelimesiyle Mekke fethinin kastedildiği kanaati yaygındır. Bununla birlikte bazı müfessirler Hudeybiye Antlaşması'nın da fetih anlamı taşıdığını ve burada bu antlaşmanın kastedildiğini belirtirler (İbn Atıyye, V, 259; "fetih"in bu anlamı için bk. Feth 48/1). Zor dönemlerde özveride bulunmanın ve güçlüklere katlanmanın normal zamanlara nazaran daha değerli olduğuna ilişkin bir örneğe yer verildikten sonra Allah Teâlâ'nın, kendi yolunda infakta bulunma ve canını feda etmeyi göze alma noktasında buluşan her iki gruba da güzel ödüller vaad ettiği belirtilmektedir. Böylece belirli bir döneme yetişememiş olanların bu sebeple hayıflanmalarına gerek olmadığı; bütün zamanlarda, iyi niyetle çaba harcayıp özveride bulunacaklara tanınmış fırsatlar bulunduğu,

11. Kim Allah'a güzel bir borç verirse Allah bunu fazlasıyla öder. Ayrıca ona pek değerli bir ödül de vardır.[1]
12. O gün mümin erkeklerin ve mümin kadınların nurlarının (kendileriyle beraber) önlerinde ve sağ yanlarında yürümekte olduğunu görürsün. "Bugün size müjde var; altından ırmaklar akan cennetlerde ebedî kalacaksınız" (denir). İşte en büyük murada ermek budur.
13. O gün münafık erkekler ve münafık kadınlar iman edenlere şöyle diyecekler: "Bizi bekleyin de yetişip nurunuzdan bir parça alalım." Şöyle denecek: "Geriye dönün de başka bir nur arayın!" Ve hemen aralarına kapısı da olan bir duvar çekilir; duvarın iç tarafında rahmet, kendilerine bakan dış tarafında ise azap vardır.
14. Münafıklar onlara, "Sizinle beraber değil miydik?" diye seslenirler. Onlar, "Evet öyleydi" derler, ama siz başınızı belâya kendiniz soktunuz, fırsat kolladınız, hep şüphe içinde oldunuz ve Allah'ın emri gelip çatıncaya kadar geleceğe yönelik kuruntularınız sizi oyaladı; bundan ötürü o aldatma ustası da Allah hakkında sizi kandırıp durdu.[2]
15. Bugün artık ne sizden ne de açıkça inkâr edenlerden bir fidye kabul edilir. Varacağınız yer ateştir. Size yaraşan odur. Ne kötü bir gidiş!
16. İman edenlerin, Allah'ı anmak ve vahyedilen gerçeği düşünmekten dolayı kalplerinin heyecanla ürperme zamanı gelmedi mi? Onlar daha önce kendilerine kitap verilmiş ve üzerlerinden uzun zaman geçip

---

bununla birlikte istisnaî özellikler taşıyan gayret ve fedakârlıklara müstesna bir mevki tanınmasının normal karşılanması gerektiği bildirilmiş olmaktadır.

1 "Allah'a güzel bir borç verme" ifadesi mecazi olup İslâmî literatürde âyetteki terkip esas alınarak karz-ı hasen şeklinde terimleştirilmiştir. İslâm'ın tercihi, elinde kendine lâzım olmayan bir maddî değer bulunanların bunu, bir menfaat beklemeden, sırf Allah rızâsı için muhtaç olanlara en azından ödünç vermesidir; bağışlaması da teşvik edilmiştir (ayrıca bk. Bakara 2/245).

2 Âhiret hayatına ait önemli bir sahneye yer verilen 12-14. âyetleri, kalabalık bir insan kitlesinin, etrafı uçurumlar ve tehlikelerle dolu bir ortamda, ama karanlıklar içinde yol almaya çalıştıklarını göz önüne getirerek anlamak daha kolay olacaktır. Bu şartlar altında önleri ve yanları özel olarak aydınlatılmış grup hızla ve kolayca yol alabilmekte ve esenliğe kavuşmakta; daha önemlisi kendilerine kurtuluşa erdikleri ve ebedî mutluluğu hak ettikleri müjdesi verilmektedir. İşte bunlar kadınıyla erkeğiyle müminlerdir. Arkalarında ise böyle bir aydınlıktan mahrum, onlara yetişmeye, ışıklarından yararlanmaya çalışan kadınlı erkekli münafıklar topluluğu bulunmakta ve onlara kendilerini beklemeleri veya ışıklarından yararlandırmaları için yalvarmaktadırlar. Ama onlara söylenecek olan şudur: Geriye dönün ve kendinize başka ışık arayın! Bu esnada iki kesim arasına -kapısı olan fakat aşılamaz- bir duvar konmuştur. Muhtemelen müminler kapıdan girecekler, münafıklar dışarıda kalacaklar; içerisi rahmet ve nimetle dolu olacak ama dış tarafında azap bulunacaktır. Aralarında 14. âyetteki konuşma geçecektir.

kalpleri katılaşmış kimseler gibi olmasınlar. Onlardan birçoğu yoldan çıkmışlardır.
17. Bilin ki Allah, ölmüş toprağa yeniden hayat verir. Şüphesiz biz, düşünesiniz diye delilleri bir bir açıklamışızdır.
18. Muhtaçlara yardım eden erkeklere, muhtaçlara yardım eden kadınlara ve Allah'a (O'nun muhtaç kullarına) güzel bir ödünç verenlere bu fazlasıyla ödenecektir. Ayrıca onlara pek değerli bir ödül de vardır.
19. Allah'a ve peygamberlerine (böyle) iman edenler, var ya, işte onlar rableri katında sıddıklar ve şehidler mertebesindedirler. Mükâfatları ve nurları (âhirette) onları beklemektedir. İnkâr edip âyetlerimizi yalan sayanlar ise cehennemliktirler.
20. Bilin ki dünya hayatı, bir oyun, bir eğlence, bir gösteriş, aranızda bir övünme, mal ve evlâtta bir çokluk yarışından ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibi ki bitirdikleri çiftçileri imrendirir, sonra kurumaya yüz tutar, bir de bakarsın ki sararmıştır, ardından da çerçöp haline gelmiştir. Âhirette ise ya çetin bir azap yahut Allah'ın bağışlaması ve hoşnutluğu vardır. Dünya hayatı sadece aldatıcı bir yararlanmadan başka bir şey değildir.
21. Genişliği gökle yerin genişliği gibi olup Allah'a ve peygamberlerine iman edenler için hazırlanmış bulunan cennete ve rabbinizin bağışlamasına erişebilmek için yarışın. Bu, Allah'ın lutfudur ki onu dilediğine verir. Allah büyük lutuf sahibidir.
22. Yeryüzünde vuku bulan veya başınıza gelen hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılı olmasın. Kuşkusuz bu Allah'a göre kolaydır.
23. Kaybettiklerinize üzülmeyesiniz ve O'nun size verdikleriyle şımarmayasınız diye (böyle yapmıştır). Allah kendini beğenen, böbürlenen hiç kimseyi sevmez.[1]

---

1 Bu iki âyette insanın hayata bakışını belirlemede çok önemli bir gerçeğe ve bunun hikmetine değinilmektedir: Olan ve olacak her şey Allah'ın ezelî ilminde kayıtlıdır; bunu böylece bilen ve kabul eden insan kaçırdığı fırsatlara hayıflanarak veya Allah'ın kendisine verdiği imkânların sarhoşluğuna kapılarak ömrünü tüketmez. Çünkü bunların ikisi de olmuş bitmiştir. Bu bir musibetse kendisinin bundaki payını düşünüp sonuç çıkarmalı ve bu sonucun gelecekteki davranışlarına ışık tutmasını sağlamalı, şayet bu bir nimetse asıl kaynağının kendi bilgi, beceri ve çabası değil yüce Allah olduğunu dikkate alıp övünme ve böbürlenmesi için bir sebep bulunmadığı, bilâkis bu nimetin kendisine sorumluluk getirdiği bilinci içinde hareket etmelidir. İnsanın asıl yükümlülüğü ise "olacak"lar ve "olması gereken"ler sınırında başlamaktadır. İmtihan gereği olarak başa gelecekleri (musibet) önlemek insanın gücü dahilinde değildir; fakat insan bunları bilemeyeceği için, bu onun yükümlülüğünü etkilemez ve koyu kaderci bir anlayışı haklı kılmaz. Çünkü onun yükümlülüğü, yapılması irade ve tercihine bırakılan

24. Onlar kendileri cimrilik yaptıkları gibi insanlara da cimrilik telkin ederler. Kim yüz çevirirse bilsin ki Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, O her türlü övgüye lâyıktır.
25. Andolsun biz peygamberlerimizi açık kanıtlarla gönderdik, beraberlerinde kitap ve adalet terazisini de indirdik ki insanlar hakkaniyete uygun davransınlar. Bir de demiri indirdik ki onda büyük bir güç ve insanlar için yararlar vardır. Böylece Allah, görmeden iman ederek kendisine ve peygamberlerine yardım edecekleri ortaya çıkaracaktır. Şüphesiz Allah güçlüdür, üstündür.[1]
26. Andolsun Nûh'u ve İbrâhim'i elçi olarak gönderdik, onların soyundan gelenlere de peygamberlik ve kitap verdik. Onlardan doğru yolu bulanlar olduğu gibi birçoğu da yoldan çıkmış kimselerdir.
27. Sonra onların izinden peygamberlerimizi peş peşe gönderdik. Arkalarından Meryem oğlu Îsâ'yı da gönderdik, ona İncil'i verdik, ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet yerleştirdik. Kendilerinin icat ettikleri ruhbanlığa gelince, biz onlara bunu emretmemiştik; sırf Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için yapmışlardı, ama buna hakkıyla riayet etmediler. Biz de içlerinden iman edenlere mükâfatlarını verdik, ama çokları yoldan çıkmışlardır.[2]

---

davranışlarla ilgilidir, bir başka anlatımla onun görevi hür iradesiyle buyruk ve yasaklara uygun davranmaktır. Nitekim 23. âyetin sonunda ve 24. âyette, kendini beğenmiş, böbürlenen ve elindeki imkânları sırf kendisine ait gibi görüp cimrilik yapan, üstelik başkalarının da öyle davranmasını isteyen kimseler ağır bir dille eleştirilmiştir (musibet konusunda değerlendirme için ayrıca bk. Şûrâ 42/30-35).

1 İnsanın sorumluluğu, kanıtları değerlendirebilme melekesine yani akıl ve muhâkeme gücüne sahip olma temeline dayalıdır ve Allah ona doğru yolu bulması için yeterli kanıt ve aydınlatıcı vahiy göndermiştir; sorumlu tutmanın amacı, Allah'ın gayb yoluyla iman edip gereğini yapanları ortaya çıkarması yani insanın sınanmasıdır. Bu konumun getirdiği yükümlülük de adaleti yani olması gerekeni gerçekleştirmeye çalışmak ve bu uğurda Allah'ın lutfettiği imkânları en iyi şekilde kullanmaktır (bu bağlamda daha çok "adalet" anlamıyla açıklanan mîzan kelimesi için ayrıca bk. Rahmân 55/7-9).
Âyette, hem güç sembolü olan hem de insanlara çeşitli faydalar sağlayan demirin de bir nimet olarak yaratıldığından söz edilmektedir (bu konuda bk. Kur'an Yolu, bu âyetin tefsiri).

2 Pek çok peygamber gönderildikten sonra nihayet Hz. Muhammed öncesinde Hz. Îsâ'ya kutsal kitap İncil verilmiştir. Ona uyanlar, yani Hz. Îsâ'nın örnek ahlâkını, İncil öğretisine hâkim olan hoşgörü vb. ahlâkî erdemleri özümseyenler kalpleri şefkat ve merhamet dolu insanlar oldular. Allah onlara ruhbanlık gibi bir görev yüklememişti; fakat Hıristiyanlığın başlangıcında samimi müminler ağır sosyal ve siyasî baskılara mâruz kaldılar. Bu durum karşısında onlardan bir kısmı sırf bu katliam ve çatışmalarda eriyip gitmemek ve böylece dinlerini koruyabilmek amacıyla dağlara, ücra yerlere çekilip kendilerini ibadete verdiler. Fakat zaman içinde bu hareket amacından saptırıldı ve dinin istismar aracı ol-

28. Ey iman edenler! Allah'a saygısızlıktan sakının ve resulüne iman edin ki size rahmetinden iki kat versin, aydınlığında yürüyeceğiniz bir nur lutfetsin ve sizi bağışlasın. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.
29. Böylece Ehl-i kitap'tan olanlar, Allah'ın lütfu üzerinde hiçbir güçlerinin bulunmadığını ve bütün lütfun Allah'ın elinde olup onu dilediğine verdiğini bilsinler. Allah büyük lutuf sahibidir.

58. MÜCÂDELE SÛRESİ

İndiği yer Medine, iniş sırası 105, âyet sayısı 22'dir. İlk 10 âyetinin Medine'de, gerisinin Mekke'de indiğine dair bir rivayet de vardır. Sûre adı "Mücâdile" şeklinde de okunur. Sûrede ağırlıklı olarak "zıhâr" uygulaması, Resûlullah'la özel görüşmelerin belirli âdâb çerçevesinde yürütülmesi, münafıkların bazı karakteristik özellikleri üzerinde durulmaktadır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a yakınan kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah sizin karşılıklı konuşmanızı işitiyordu. Çünkü Allah her şeyi işitmekte ve görmektedir.[1]
2. İçinizden karılarına zıhâr yapanların karıları asla onların anaları değildir. Onların anaları sadece, kendilerini doğuran kadınlardır. Gerçek şu ki, onlar çirkin ve asılsız bir söz söylüyorlar. Şüphesiz Allah affedicidir, bağışlayıcıdır.

---

masını kurumlaştıran hatta toplum içi ve toplumlar arası çatışmaları körükleyen bir örgütlenmeye dönüştü.

1 Câhiliye dönemi âdetine göre bir erkek karısından kesin olarak ayrılmak istediği zaman ona, "Sen bana anamın sırtı gibisin" der ve artık karısı ona yasak sayılırdı. Bu sözde, annesinin mahrem bir yerini belirtmek üzere "sırt" anlamına gelen zahr kelimesi kullanıldığından, işleme de belirtilen kelimeden türetilerek "zıhâr, zıhâr yapma" deniyordu. Ensardan Evs b. Sâmit bir sebeple kızıp hanımı Havle (veya Huveyle) bint Sa'lebe'ye zıhâr yapmıştı. Çok geçmeden söylediğine pişman oldu ve evliliğe dönüş yapmak istedi. Âyetler bu olay üzerine nâzil oldu. Sûrenin adı ve ilk âyeti, Havle'nin o güne kadar Kur'an'dan ve Hz. Peygamber'in uygulamalarından, "kadına da problemini en yetkili merciler önünde uygun şekilde seslendirebilmesi ve hakkını arayabilmesi imkânının tanınması gerektiği" ilkesini çıkarabildiğini ortaya koymaktadır.

3. Karılarına zıhâr yapıp da sonra dediklerinden dönenlerin, onlarla temas etmeden önce bir köle âzat etmeleri gerekir. Size öğütlenen işte budur. Allah yapıp ettiklerinizden tamamen haberdardır.

4. Buna imkân bulamayan, temastan önce peş peşe iki ay oruç tutar. Buna da gücü yetmeyen altmış fakiri doyurur. Bu, Allah'a ve resulüne imanınızı göstermeniz içindir. İşte bunlar Allah'ın koyduğu kurallarıdır. Kâfirleri elem veren bir azap beklemektedir.[1]

5. Allah'a ve resulüne karşı gelenler, daha öncekilerin aşağılandığı gibi aşağılanacaklardır. Halbuki biz apaçık âyetler indirmiştik. Ve kâfirler için küçük düşürücü bir azap vardır.

6. O gün Allah onların hepsini diriltecek ve yapıp ettiklerini kendilerine haber verecektir. Allah bunları bir bir saymış, onlar ise unutmuşlardır. Allah her şeye tanıktır.[2]

7. Farkında değil misin, Allah göklerde olanı da yerde olanı bilmektedir! Gizli gizli konuşan üç kişi yoktur ki dördüncüleri O olmasın; beş kişi yoktur ki altıncıları O olmasın. Bundan az veya çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlaka Allah onların yanındadır; nihayet kıyamet günü onlara yapıp ettiklerini bildirecektir. Çünkü Allah her şeyi bilmektedir.

8. Gizli konuşmaktan menedilen o kimseleri görmüyor musun, yine dönüp yasaklandıkları şeyi yapıyorlar; günah işleme, haksızlık etme ve peygambere karşı gelme hususunda fısıldaşıyorlar. Sana geldiklerinde de Allah'ın seni selâmlamadığı bir biçimde selâm veriyorlar. Üstelik birbirlerine, "Allah bizi bu söylediklerimizden dolayı cezalandırsa ya!" diyorlar. Onların harcı cehennem; işte oraya girecekler; ne kötü bir sondur o![3]

---

1 Konuyla ilgili düzenlemeden şu anlaşılmaktadır: Zıhâr uygulamasında esas alınan düşüncenin sakatlığı ortaya konup ona karşı bir tavır alınmış, ayırıca bu yola başvurabilecekler için konunun tabiatına uygun bir yaptırımın konması tercih edilmiştir. Bu yaptırım da, birincisi o zamana kadar geleneğin sağladığı sonucu tanımama, diğeri bu yolu deneyenleri caydırıcı ama aynı zamanda toplumdaki zayıfların yüzünü güldürücü bir yükümlülük getirme şeklinde olmak üzere iki yönlüdür.

2 Aşağıdaki âyetlerde, Resûlullah dönemindeki bazı olaylar ışığında İslâm'ın bir kısım temel inanç ve ahlâk ilkeleri işlenmekte, müslümanların bu ilkelere uygun muaşeret kuralları oluşturmaları için örnek verilmekte; toplumsal huzur, bireyler arası sevgi ve saygının korunup geliştirilmesi açısından önem taşıyan bu kurallara uymanın kişilerin Allah katındaki derecelerini de yükselteceği belirtilmektedir.

3 Münafıklar ve/veya yahudiler kendi aralarında toplanıp Hz. Peygamber ve müslümanlar aleyhine entrikalar çeviriyor, bu arada yanlarına bir mümin yaklaş-

9. Ey iman edenler! Aranızda gizli konuştuğunuz zaman, günah işleme, haksızlık etme ve peygambere karşı gelme hususunda fısıldaşmayın; iyilik ve takvâ hakkında konuşun ve huzurunda toplanacağınız Allah'a saygısızlık etmekten sakının.[1]

10. (O tür) gizli konuşmalar ancak şeytandandır. Bu müminleri üzmek içindir. Oysa o, Allah'ın izni olmadıkça onlara hiçbir zarar veremez. Müminler ancak ve ancak Allah'a güvenip dayansınlar.

11. Ey iman edenler! Size, bulunduğunuz toplantılarda "Yer açın" dendiğinde yer açın ki Allah da size genişlik versin. "Davranıp kalkın" dendiğinde de kalkın ki Allah içinizden (gerçekten) iman etmiş olanları ve ilme kavuşmuş olanları yüksek derecelere çıkarsın. Yapıp ettiklerinizden Allah tamamen haberdardır.

12. Ey iman edenler! Peygamberle özel görüşme yapmak istediğiniz zaman, bu görüşmenizden önce bir sadaka verin. Sizin için en iyi ve en nezih davranış budur. Şayet bulamazsanız, bilin ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.

13. Özel görüşme yapmadan önce sadaka verecek olmanızdan dolayı (vermediğiniz takdirde) korkuya mı kapıldınız? Madem bunu yapmadınız ve Allah da sizi bağışladı, o halde namazı özenle kılın, zekâtı verin, Allah'a ve resulüne itaat edin. Allah yapıp ettiklerinizden tamamen haberdardır.[2]

---

tığında kaş göz işaretleriyle onu tedirgin ediyorlardı. Hz. Peygamber'e, benzer kelimelerden yararlanarak "Helâk olasın!" mânasına gelen ifadelerle sözde selâm veriyorlardı.

1 Bu âyetten ve konuya ilişkin diğer âyet ve hadislerden, gizli görüşme ve konuşma yapmanın, özündeki kötülük sebebiyle değil, konuşulan konuların kötü olmasına veya bu tür gizliliklerin çevredeki insanlarda kuşku ve tedirginlik uyandırmasına bağlı olarak yasaklanmış bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu âyette ve Nisâ sûresinin 114. âyetinde konuşulan konuların iyi olması veya iyilik amacı taşıması halinde günah teşkil etmediği açıkça ifade edildiği gibi, bir hadiste "Üç kişi olduğunuzda, iki kişi üçüncüden ayrı olarak fısıldaşmasın; çünkü bu onu üzer" (İbn Mâce, "Edeb", 50) buyurularak gizli konuşmaların yasaklanmasının, başkaları üzerinde olumsuz etkiler meydana getirebileceği gerekçesine bağlı olduğu belirtilmiştir.

2 Hz. Peygamber'le özel görüşmek isteyenlerin sayısı çoğalınca bazı kimselerin bu görüşmenin süresini, başkalarının hukukuna zarar verecek derecede uzatmaları peygamberi zor durumda bırakıyor, onun daha çok ilgi ve himayeye muhtaç olanlara gerektiği kadar zaman ayırmasını engelliyor, bu da kendisini üzüyordu. 12. âyetle, Resûl-i Ekrem'le özel görüşme âdâbına ilişkin bir düzenleme getirildi; hali vakti yerinde olanların fakirlere verilmek üzere bir bağışta bulunmaları istendi. Bu düzenlemenin belirli, bağlayıcı ve kalıcı bir yükümlülük getirmek-

14. Allah'ın gazabına uğramış bir toplulukla iş birliği yapanları görüyorsun değil mi? Bunlar ne sizdendir ne onlardan. Bile bile yalan yere yemin de ederler.

15. Allah onlara çetin bir azap hazırlamıştır. Onların yapmakta oldukları gerçekten ne kötüdür!

16. Onlar yeminlerini kalkan yapıp (insanları) Allah yolundan saptırdılar. Bu sebeple onlara küçük düşürücü bir azap vardır.

17. Malları da evlâtları da Allah'ın azabına karşı kendilerine hiçbir yarar sağlamayacak. Onlar cehennemliktir; orada ebedî olarak kalacaklar.

18. O gün Allah onların hepsini diriltecek; (dünyada) size yemin ettikleri gibi -işe yarar bir şey yaptıklarını sanarak- O'na da yemin edecekler. Bilin ki onlar yalancıların ta kendileridir.

19. Şeytan onları hâkimiyeti altına alıp kendilerine Allah düşüncesini unutturmuştur. İşte onlar şeytanın yandaşlarıdır. İyi bilin ki kaybedecek olanlar da şeytanın yandaşlarıdır!

20. Allah'a ve peygamberine düşmanca davrananlar, işte onlar en büyük zillete uğrayanlar arasında olacaklar!

21. Allah "Elbette üstün geleceğim, ben ve elçilerim" diye yazmıştır. Şüphesiz Allah güçlüdür, üstündür.

22. Allah'a ve âhiret gününe iman eden bir topluluğun, Allah'a ve peygamberine düşmanlık eden kimselere -babaları, oğulları, kardeşleri yahut diğer akrabaları da olsa- sevgiyle bağlandıklarını göremezsin. İşte Allah bu müminlerin kalplerine imanı nakşetmiş ve onları katından bir ruh ile desteklemiştir. Onları -orada ebedî kalmak üzere- altından ırmaklar akan cennetlere yerleştirecektir. Allah onlardan razı olmuştur, onlar da O'ndan razı olmuşlardır. İşte onlar Allah'tan yanadırlar; iyi bilinmeli ki kurtuluşa erecek olanlar da Allah'tan yana olanlardır![1]

---

ten çok, peygamberlik makamına gösterilmesi gereken saygı hususunda daha bir dikkatli olunması için hatırlatmada bulunma amacı taşıdığı anlaşılmaktadır. "Bulamazsanız ..." buyurulması buna işaret olduğu gibi, 13. âyet de bu anlamı teyit etmektedir. Nitekim bu uyarıyı takiben peygamberi gereksiz meşgul edecek görüşmeler azalmıştır. Öte yandan, bu düzenlemeyle münafıkların Resûlullah'ın huzurunu işgal etmelerinin engellenmesinin veya bunların müminlerden ayırt edilmelerinin de hedeflendiği düşünülebilir. Çünkü onların peygamberi samimi olarak dinlemek gibi bir amaçları olmadığı için bu uğurda maddî bir fedakârlıkta bulunmayı göze almaları beklenemezdi.

1 Allah'ın ruh ile desteklemesi, "ilham, Kur'an, yardım, güçlü delil, iman ve rahmet ile desteklemesi" şeklinde açıklanmıştır.

59. HAŞR SÛRESİ

İndiği yer Medine, iniş sırası 101, âyet sayısı 24'tür. 2. âyetinde geçen ve "toplanma, bir yere sevk etme" anlamlarına gelen haşr kelimesi sûreye ad olmuştur. Ana konuları, Allah'ın birliği, yüceliği, ilminin sınırsızlığı, rahmet ve şefkatinin enginliği, irade ve gücünün mutlaklığı, eşsiz yaratıcı olduğu; antlaşmalarını bozan bir yahudi kabilesinin başına gelen sürgün felâketi, müslümanlara toplum olarak elde edilen imkânların paylaştırılması konusunda yol gösterilmesi, ideal mümin tipinin özellikleri, münafıkların ve yandaşlarının bazı zaafları, her insanın yapması gereken nefis muhasebesinin ve ebedî hayat için hazırlıklı olunmasının önemidir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Göklerde bulunanlar da yerde bulunanlar da Allah'ı tesbih etmektedir. O üstündür, hikmet sahibidir.

2. Ehl-i kitap'tan inkâr edenleri ilk sürgünde yurtlarından çıkaran O'dur. Siz onların çıkacaklarına ihtimal vermemiştiniz. Onlar da kalelerinin kendilerini Allah'a karşı koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah'ın azabı hiç beklemedikleri bir yerden geliverdi; Allah yüreklerine korku düşürdü; öyle ki evlerini hem kendi elleriyle hem de müminlerin elleriyle yıkıyorlardı. O halde ibret alın, ey akıl sahipleri![1]

3. Eğer Allah onlara sürgünü yazmamış olsaydı, onları bu dünyada yine mutlaka (başka şekilde) cezalandıracaktı. Âhirette ise onları cehennem azabı beklemektedir.

4. Bu, onların Allah ve resulüne karşı gelmelerinden dolayıdır. Kim Allah'a karşı cephe alırsa bilmeli ki Allah cezalandırmada çok çetindir.

---

1 Hz. Peygamber, Medine'ye yakın bir mahallede oturan Nadîroğulları'nın kendisiyle yaptığı tarafsızlık antlaşmasına hıyanet etmeleri veya bir diyet konusunu görüşmek üzere onlara gittiğinde kendisine suikast düzenlemeye kalkmaları üzerine onları hiç beklemedikleri bir anda kuşatma altına aldı. Yüce Allah müslümanlar için yakın bir tehlike oluşturan bu topluluğun bulunduğu yerden uzaklaştırılmasını mukadder kılmış, -müslümanların da tahmin etmediği biçimde- kıskıvrak yakalanmalarını sağlamıştı. Nadîroğulları ise, muhkem kalelerine (ki altı kaleleri vardı), evlerinin çok sağlam olmasına ve münafıkların reisi Abdullah b. Übey b. Selûl ile Mekke müşriklerinden ve diğer yahudi kabilelerinden gelecek yardımlara güveniyorlardı. Ama hiçbir yerden yardım gelmedi, Allah onların yüreklerine korku düşürdü ve müslümanların bu kuşatması karşısında çaresiz kalıp yurtlarını terk etmeye razı oldular. Silâhları dışındaki eşyalarını yanlarına almalarına müsaade edildi, 600 deve yüküyle kuzey yönünde yola çıktılar; Hayber, Hîre ve Şam (Suriye) bölgesindeki bazı şehir ve kasabalara yerleştiler.

5. Herhangi bir hurma ağacını kesmeniz de kökleri üzerinde ayakta bırakmanız da Allah'ın izniyledir ve bu, yoldan çıkmışların burunlarını sürtmesi içindir.[1]

6. Allah'ın onlardan alıp resulüne fey' olarak verdikleri için siz at veya deve koşturmuş değilsiniz. Ama Allah elçilerini dilediği kimselere üstün kılar. Allah her şeye kadirdir.[2]

7. Allah'ın (başka) beldeler halkından alıp resulüne fey' olarak verdikleri, Allah'a, peygambere, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir; (servet) içinizden sadece zenginler arasında dönüp dolaşan bir şey olmasın diye böyle hükmedilmiştir. Peygamber size ne vermişse onu alın ve size neyi yasaklamışsa ondan kaçının. Allah'a karşı saygısızlık etmekten sakının. Kuşkusuz Allah cezalandırmada çok çetindir.

8. (Bu gelirler) Allah'ın lutuf ve rızâsının peşine düşerek Allah'a ve resulüne yardım ederlerken yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılmış olan yoksul muhacirlerin hakkıdır. İşte onlar dosdoğru kimselerdir.

9. Onlardan önce bu yurda yerleşmiş ve gönülden inanmış olanlar, kendilerine göç edip gelenleri severler, onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar; ihtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin bencilliğinden korunmayı başarırsa işte kurtuluşa erecekler onlardır.[3]

---

1 Askerî strateji açısından gerekli görülmesi üzerine Hz. Peygamber'in onayı ile gerçekleşen ağaç kesme olayına değinilen bu âyette, bir yandan müslümanların bu sınırlı eyleminin töhmet altında tutulamayacağı belirtilirken, diğer yandan da Kur'an'ın -kuşatma şartları altında da olsa- birkaç ağacın kesilmesine bile kayıtsız kalmadığına ve çevrenin korunmasına büyük önem verdiğine dikkat çekilmiş olmaktadır. Hatta "kökleri üzerinde ayakta bırakmanız" ifadesindeki tasvirin, onların doğal durumundaki güzelliğe işaret eden edebî bir üslûp olduğu da söylenmiştir.

2 Terim olarak fey', gayri müslimlerden alınan haraç, cizye, ticarî mal vergisi (uşûr) ve diğer bazı gelirleri ifade eder. Ganimet de dahil olmak üzere gayri müslimlerden alınan her türlü malın bu kapsamda olduğunu düşünenler bulunmakla beraber yaygın görüşe göre ganimet fey'in kapsamı dışındadır.

3 Âyette ensarın örnek kişiliğinden söz edilirken, "İhtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler" ifadesi kullanıldığından, İslâm ahlâkçıları burada geçen fiilden hareketle, cömertlik erdeminin özel bir türü olarak "(başkasını) kendisine tercih etme" anlamına gelen îsâr terimini geliştirmişlerdir.
Barış veya savaş yoluyla elde edilen maddî imkânların paylaştırılması bağlamında yer aldığı için tefsirlerde 6-9. âyetlerden çıkan fıkhî sonuçlara ilişkin açıklamalara geniş bir yer verilmiştir. Bununla birlikte âyetlerde, ideal mümin tipi ve karakteriyle ilgili tasvirlerin ve eğitici-öğretici uyarıların da önemli bir yer tuttuğu görülmektedir (bu tasvir ve uyarılar yanında çıkarılan fıkhî sonuçların özeti için bk. Kur'an Yolu, bu âyetlerin tefsiri).

10. Bunların ardından gelenler de "Ey rabbimiz" derler, "Bizi ve bizden önceki iman etmiş kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde iman edenlere karşı kötü bir düşünce ve duyguya yer bırakma. Rabbimiz! Kuşkusuz sen çok şefkatlisin, çok merhametlisin."[1]
11. Şu münafıklık edenleri görüyor musun? Ehl-i kitap'tan inkârcı yandaşlarına, "Şayet siz çıkarılacak olursanız, bilin ki biz de sizinle beraber çıkarız, sizin hakkınızda (aleyhinizde) kimseye asla itaat etmeyiz. Eğer size savaş açılırsa muhakkak yardımınıza koşarız" diyorlar. Allah şahittir ki onlar düpedüz yalancıdırlar.[2]
12. Oysa çıkarılsalar asla onlarla beraber çıkmazlar, onlara savaş açılsa asla yardımlarına koşmazlar; yardım etmeye kalksalar da, muhakkak arkalarını dönüp kaçarlar. Ve sonunda onlar yardımsız kalırlar.
13. Şu bir gerçek ki, yüreklerinde size karşı duydukları korku Allah'a karşı duyduklarından daha şiddetlidir. Çünkü onlar anlayışı kıt bir topluluktur!
14. Onların topu birden sizinle, ancak müstahkem yerlerde ve siperler ardında olduklarında savaşırlar. Kendi aralarındaki gerginlik ve çatışma şiddetlidir: Sen onları birlik içinde sanırsın, oysa kalpleri dağınıktır. Çünkü onlar aklını iyi kullanamayan kimselerdir.
15. Kendilerinden az öncekilerin durumu gibi: Onlar yaptıklarının cezasını tatmışlardı ve onları elem veren bir azap beklemektedir.
16. Tıpkı şeytanın durumu gibi: Hani o insana "İnkâr et" der; o inkâr edince de, "Bilesin ki benim seninle ilgim yok, ben âlemlerin rabbi olan Allah'tan korkarım" der.

---

1 Bu âyette muhacir ve ensar dışındaki sahâbîlerin kastedildiği yorumu da yapılmış olmakla beraber âlimlerin çoğunluğuna göre maksat, tâbiîn ve onların ardından kıyamete kadar gelecek bütün müslüman nesillerdir. "Kalplerimizde iman edenlere karşı kötü bir düşünce ve duyguya yer bırakma" şeklindeki örnek ifade, ebediyet âlemine intikal etmiş veya yaşayan müminlere karşı güzel duygular içinde olma, ölenler için hayır dualarda bulunma ve onların bağışlanmasını dilemenin meşrû ve güzel bir davranış olduğunu canlı biçimde ortaya koymaktadır.

2 11-17. âyetlerde, Nadîroğulları'yla gizli gizli haberleşip Hz. Peygamber ve ashabına karşı direnmeleri için onlara yardım vaadinde bulunan münafıkların sonuçsuz kalan girişimlerine ve bu iki grubun zaaflarına değinilerek Hz. Peygamber'in ve müslümanların mâneviyatı yükseltilmekte; münafık karakteriyle ilgili tasvirlere yer verilmektedir. 16. âyette ikiyüzlülük ederek insanları kandıran münafıkların bu yöntemi şeytanın insanı doğru yoldan saptırırken uyguladığı taktiğe benzetilmiştir (ayrıca bk. İbrâhim 14/22). Ama -17. âyette belirtildiği üzere- bu ilişkide kendisine uyulan gibi uyanın da sonu ateştir; çünkü kendisine verilen irade gücünü doğru istikamette kullanmamıştır. Şu halde -burada söz konusu edilen olayda- münafıklar yaptıkları tahriklerin karşılığını görmeye, aynı şekilde yahudiler de münafıklara uymanın sonuçlarına katlanmaya mahkûmdurlar; benzer durumlar da buna göre düşünülmelidir.

17. Ama ikisinin de âkıbeti, içinde ebedî kalacakları ateşe girmek olacaktır! İşte zalimlerin cezası budur!
18. Ey iman edenler! Allah'a itaatsizlikten sakının. Herkes yarın için ne hazırladığına baksın! (Evet) Allah'a itaatsizlikten sakının; şüphesiz Allah yapıp ettiklerinizden tamamen haberdardır.[1]
19. Allah'ı unutan, bu yüzden Allah'ın da onlara kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın. İşte onlar gerçekten yoldan çıkmışlardır.[2]
20. Cehennemliklerle cennetlikler bir değildir. Muratlarına erecek olanlar ancak cennetliklerdir.
21. Şayet biz bu Kur'an'ı bir dağın üzerine indirmiş olsaydık, onu Allah korkusundan titremiş ve paramparça olmuş görürdün. İşte bu misalleri insanlar düşünsünler diye veriyoruz.[3]
22. O, kendisinden başka tanrı olmayan Allah'tır; duyular ve akılla idrak edilemeyeni de edileni de bilir. O rahmândır, rahîmdir.
23. O, kendisinden başka tanrı olmayan Allah'tır; egemenliğin mutlak sahibidir, her türlü eksiklikten uzaktır, esenlik verendir, güven sağlayan ve kendisine güvenilendir, görüp gözeten ve yönetendir, üstündür, iradesine sınır yoktur, büyüklükte eşi olmayandır. Allah onların yakıştırdıkları ortaklardan tamamıyla münezzehtir.
24. O, takdir ettiği gibi yaratan, canlıları örneği olmadan var eden, biçim ve özellik veren Allah'tır. En güzel isimler O'nundur. Göklerdekiler ve yerdekiler hep O'nu tesbih ederler. O üstündür, hikmet sahibidir.

---

1 18-20. âyetlerde müminler imanlarının gereği konusunda nefis muhasebesi yapmaya çağırılmakta, Allah'ı unuttukları için kötü âkıbete duçar olanların durumuna düşmeme uyarısı yapılmakta, bu dünyada insanlara diledikleri yolu seçme özgürlüğü verilmiş olmasının onların sınanması amacına bağlı olduğu ve burada yapılıp edilenlerin cennet ve cehennem şeklinde birbirine zıt iki karşılık bulacağı hatırlatılmaktadır.

2 "Allah'ı unutmak"tan maksadın, Allah'ın kulu olduğu bilincinden yoksunluk ve O'na karşı kulluk borcunu umursamama olduğu anlaşılmaktadır. Allah'ı unutanlar kendilerini de unuturlar; beden, ruh ve mâna olarak insanlıklarının bütününü, dünyada yaratılış amacını gerçekleştirecek bir yol ve yöntem izlemezler.

3 Âyetin sonunda belirtildiği üzere burada herkesin anlatılmak istenen mânayı kolayca kavrayabilmesi için somut bir örnekten yararlanılmıştır; asıl amaç, Kur'an'ın içerdiği mesajın önemini ve ona muhatap olan insanın ne büyük sorumluluk altında bulunduğunu vurgulamaktır. Bu örnekle ilgili açıklamaları şöyle özetlemek mümkündür: Şayet bir dağa insana verildiği gibi şuur verilmiş olsaydı, o heybet timsali eğilmez dağ bile Allah'ın sıfatlarını bilmenin ve sorumluluk duygusunun sonucu olarak O'nun azameti, kudreti ve evrendeki mutlak egemenliği karşısında sonsuz bir saygıyla eğilirdi; ama bununla kalmaz, O'na kulluk etmek için kendini parçalardı. İnsanlar ise genellikle omuzlarındaki yükü hissetmemek için direnmekte ve gaflet içinde ömürlerini tüketmektedirler. Burada dikkat çeken bir husus, bu örnekten sonuç çıkarmanın da yine insana, daha doğrusu onun muhâkeme yeteneğini kullanmasına bağlı olmasıdır.

60. MÜMTEHİNE SÛRESİ

İndiği yer Medine, iniş sırası 91, âyet sayısı 13'tür. Sûre, 10. âyetinde "imtihan edin, sınayın" anlamına gelen imtehinû fiili geçtiği için bu adı almıştır. Allah'a ve müminlere düşmanlığını açıkça ortaya koyan ve bu tavırlarını eyleme dönüştürmüş olanlarla dostluk kurulamayacağı, aralarında bazı duygusal bağlar bulunsa bile müslümanların onlarla ilişkilerinde dikkatli olmaları gerektiği uyarısı yapılmakta; ancak, müslümanlara savaş açıp onlara haksız baskılar uygulamayan gayri müslimlerle iyi ilişkiler içinde olmanın ve hakkaniyete göre hareket etmenin yasaklanmadığı belirtilerek, Kur'an'ın müslüman olmayanları mutlak düşman ilân etme ve onlarla iyi ilişkiler kurmaktan sakındırma gibi bir amacının bulunmadığına açıklık getirilmekte; tevhid mücadelesinde Hz. İbrâhim ve onun yolundan gidenlerin iyi bir örneklik teşkil ettiği hatırlatılmakta; Kur'an nazarında kadının statüsüne ışık tutan bir biat uygulamasına yer verilmektedir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Ey iman edenler! Eğer benim yolumda savaşmak ve hoşnutluğumu kazanmak üzere yola çıkmışsanız, benim de düşmanım sizin de düşmanınız olan kimseleri kendilerine sevgi göstererek dost edinmeyin. Onlar size gelen gerçeği inkâr etmektedirler; üstelik rabbiniz Allah'a iman ettiniz diye peygamberi ve sizi yurdunuzdan çıkarıyorlar. Ben sizin gizlediklerinizi de açıkladıklarınızı da bildiğim halde onlara gizliden gizliye sevgi besliyorsunuz. İçinizden kim bunu yaparsa bilsin ki doğru yoldan sapmış demektir.[1]

2. Onlar sizi bir yakalasalar size yine düşmanca davranırlar, elleriyle ve dilleriyle size kötülük etmeye çalışırlar ve isterler ki sizler de hakkı inkâr edesiniz.

3. Kıyamet gününde ne yakınlarınızın ne de çocuklarınızın size yararı olabilir; Allah aranızda hükmünü verir. Yapıp ettiklerinizi Allah tamamıyla görmektedir.

4. İbrâhim'de ve ona uyanlarda size güzel bir örneklik vardır; onlar kavimlerine şöyle demişlerdi: Bilin ki bizim sizinle ve Allah'ı bırakıp da taptıklarınızla bir ilişiğimiz yoktur. Sizi (ve değerlerinizi) reddediyoruz. Sizinle bizim aramızda, siz bir tek Allah'a iman edinceye kadar sürüp gidecek bir düşmanlık ve nefret açıkça ortaya çıkmıştır. Ancak

1 Sondan bir önceki cümleyi, "Dostluk sebebiyle onlara sır veriyorsunuz" şeklinde yorumlayanlar da olmuştur.

İbrâhim'in, babasına "Hiç şüphen olmasın bağışlanman için dua edeceğim, ama Allah'tan sana geleceklere karşı yapabileceğim bir şey de yoktur" demesi başka. Rabbimiz! Sadece sana dayanıp güvendik, sana yöneldik; dönüş de ancak sanadır.[1]

5. Rabbimiz! Bizi, inkâr edenler için bir sınama konusu yapma. Bizi bağışla ey rabbimiz! Çünkü kudret ve hikmet sahibi olan sensin.[2]

6. İçinizden Allah'ın lutfuna ve âhiret gününe umut bağlayanlar için onlarda hiç şüphe yok ki güzel bir örneklik vardır. Kim yüz çevirirse bilsin ki Allah hiçbir şeye muhtaç değildir, her türlü hamde lâyıktır.

7. Belki de Allah sizinle onlardan düşmanınız olan kimseler arasında (karşılıklı) bir dostluk meydana getirecektir. Allah kādirdir. Allah bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.

8. Allah, din konusunda sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlarla iyi ilişkiler içinde olmanızı ve onlara adaletli davranmanızı yasaklamaz. Allah adaletli olanları elbette sever.

9. Allah ancak, din konusunda sizinle savaşmış, sizi yurtlarınızdan çıkarmış ve çıkarılmanıza yardım etmiş olanlarla dostluk kurmanızı yasaklar. Kim onlarla dost olursa işte bunlar kendilerine yazık etmişlerdir.

10. Ey iman edenler! Mümin kadınlar göç ederek size geldiklerinde -onların imanlarını Allah daha iyi bilmekle beraber- siz onları sınayın. Eğer mümin olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere iade etmeyin. Bunlar onlara helâl değildir, onlar da bunlara helâl olmaz. Onlara (kocalarına) harcadıklarını (mehirleri) geri verin. Mehirlerini ödediğiniz takdirde bu kadınlarla evlenmenizde sakınca yoktur. Kâfir kadınları nikâhınız altında tutmayın. Siz harcadığınızı (verdiğiniz mehri) isteyin, onlar da harcadıklarını istesinler. Allah'ın hükmü işte budur. Aranızda hükmünü böyle veriyor. Allah hakkıyla bilmektedir, hüküm ve hikmet sahibidir.

11. Şayet eşlerinizden biri kâfirlere kaçar, böylece (tazminat ödemek için) sıra size gelmiş olursa, eşleri gitmiş olanlara harcadıklarına denk bir şey verin. İnandığınız Allah'a karşı gelmekten sakının.[3]

---

1 Hz. İbrâhim'in babasının bağışlanması için dua etmesi hakkında bk. Tevbe 9/114; Meryem 19/47.

2 Buradaki dua daha çok şöyle açıklanmıştır: "Onları bize galip getirme" veya "Bizi doğrudan yahut onlar vasıtasıyla cezaya çarptırma ki, 'Bunların iddiası doğru olsaydı güvendikleri Allah onları desteksiz bırakmazdı yahut bu muameleye mâruz kalmazlardı' şeklinde düşünmesinler ve bu yüzden kendilerinin hakikat üzere olduklarını sanmasınlar.

3 Hicretin 6. yılında Hz. Peygamber ile Kureyşliler arasında yapılan Hudeybiye Antlaşması'nda sadece erkek göçmenler konuşulup hükme bağlanmıştı. 10.

12. Ey Peygamber! Mümin kadınlar Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacakları, hırsızlık yapmayacakları, zina etmeyecekleri, çocuklarını öldürmeyecekleri, elleriyle ayakları arasında bir iftira düzüp getirmeyecekleri, dine ve akla uygun hiçbir konuda sana karşı gelmeyecekleri hususunda sana biat etmeye geldiklerinde onların biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan bağışlama dile. Kuşkusuz Allah bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.[1]
13. Ey iman edenler! Allah'ın kendilerine gazap ettiği, inkârcıların kabirlerde yatanlardan (onların dirileceklerinden) ümit kestikleri gibi âhiretten ümit kesmiş bir topluluğu dost edinmeyin.

âyet kadın göçmenlerin -belli bir sınamadan sonra- kabul edilmesi ve inkârcı tarafa iade edilmemesi hükmünü getirdi. Âyet, dikkate değer anlam incelikleri taşıyan bir ifadeyle, bu konuyu şöyle düzenliyordu: Göçmen kadınların geliş maksatları hakkında bir inceleme yapılmalıdır, ama bu inceleme gerçekten iman edip etmediklerine ilişkin kesin bir tesbit anlamında değildir, çünkü bunu en iyi bilen Allah Teâlâ'dır. Onların mümin olduklarına kanaat getirmek (zann-ı gālib) yeterlidir.

İnanç farklılığı ve kadının hür tercihiyle meydana gelen böyle bir ayrılığı takiben o günkü şartlarda ortaya çıkabilecek en önemli sorun kadının iktisadî güvencesini oluşturan mehir konusuydu. 10-11. âyetlerin getirdiği düzenlemeyle bir yandan iade etmemenin bir istismar izlenimi bırakması önlenmiş, diğer yandan da -müşrik tarafa karşı minnet altında bırakılmamak suretiyle- göç eden müslüman kadınların onuru korunmuştur. Müslüman olarak gelen kadınların bireysel hakları koruma altında olmakla beraber, olayın iki taraflı cereyan etmesi halinde bu konunun müslüman topluma getireceği malî yükün hafifletilmesi için mütekabiliyet (karşılıklılık) ilkesinin uygulanması istenmiştir. Buradaki düzenlemeyle ilgili yorumlar ve âyetlerin müslüman bir kadının Ehl-i kitap'tan bir erkekle evlenmesi meselesiyle ilgisi hakkında bk. Kur'an Yolu, bu âyetlerin tefsiri.

1 Âyette söz konusu edilen biatın (Hz. Peygamber'e verilen sözün) içeriği hayatî bir önemi haiz olduğu kadar, bu biatın tarafları da Kur'an'ın mesajı açısından oldukça dikkat çekicidir. Kadını kol gücünün zayıflığı ve ömrünü süslenmekle geçiren bir varlık olması gerekçeleriyle horlayan bir toplumun (bk. Zuhruf 43/18), bu kadar kısa bir süre içinde onu peygamber ve devlet başkanı ile yapılan bir sözleşmenin tarafı olarak kabullenebilir hale gelmesi Kur'an'ın gerçekleştirdiği zihniyet inkılâbının en belirgin göstergelerinden sayılabilir. Esasen Hz. Peygamber, bu âyet öncesinde ve sonrasında kadın olsun erkek olsun gerekli durumlarda ashabından biat almış olmakla beraber Kur'an'ın bu hususu ayrıca tescil etmesi, kadının toplumsal yapı içinde olması gereken yeri ısrarla belirtme ve konunun önemine özel bir vurgu yapma anlamı taşır. "Elleriyle ayakları arasında..." ifadesi, kadının çocuğun nesebi konusunda kocasına yalan söylemesi veya kendiliğinden uydurarak iftira etmesi şeklinde açıklanmıştır.

61. SAFF SÛRESİ

İndiği yer Medine, iniş sırası 109, âyet sayısı 14'tür. 4. âyetinde geçen ve "sıra, dizi" anlamına gelen saf kelimesi sûreye ad olmuştur. Sûrede, kişinin yaptıklarıyla bağdaşmayan iddialarda bulunmasının Allah katında çok çirkin sayıldığı belirtilerek öz ve söz arasındaki uyumun önemine vurgu yapılmakta; Allah yolunda çarpışanların O'nun hoşnutluğunu kazanabilmeleri için tek bir yürek ve tek bir vücut gibi olmaları gerektiğine dikkat çekilmekte; İsrâiloğulları'nın verdikleri sözü tutmamaları, Hz. Mûsâ'yı üzmeleri ve Hz. Îsâ'nın kendisinden sonra gelecek peygamberi isim de vererek müjdelemesine rağmen ona vefasızlık etmeleri eleştirilmekte; gerçek kurtuluşun Allah'a ve resulüne iman edip malıyla canıyla Allah'ın gösterdiği yolda çaba harcamaktan geçtiği bildirilmektedir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Göklerde bulunanlar da yerde bulunanlar da Allah'ı tesbih etmektedir. O azîzdir, hakîmdir.
2. Ey iman edenler! Niçin yapmayacağınız şeyleri söylüyorsunuz?
3. Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz Allah katında çok çirkin bir davranıştır.
4. Bilin ki Allah kendi yolunda sağlam örülmüş bir duvar gibi kenetlenmiş saflar halinde çarpışanları sever.
5. Hani Mûsâ kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim! Size Allah tarafından gönderilmiş elçi olduğumu gayet iyi bildiğiniz halde ne diye beni üzüyorsunuz?" Onlar eğrilik yapınca Allah da kalplerini eğriltti. Allah günaha saplananları doğruya eriştirmez.
6. Meryem oğlu Îsâ da şöyle demişti: "Ey İsrâiloğulları! Bilin ki benden önceki Tevrat'ı doğrulamak ve benden sonra gelecek Ahmed isimli elçiyi müjdelemek üzere size Allah tarafından gönderilmiş elçiyim." Ama o (Ahmed) kendilerine apaçık kanıtlarla gelince, "Bu (kanıtlar) besbelli bir büyü!" dediler.[1]
7. Yalnız Allah'a teslim olmaya çağırılıp dururken Allah hakkında asılsız şeyler yakıştırmaya çalışandan daha büyük haksızlığı kim yapabilir? Allah zalimlere hidayet nasip etmez.
8. İsterler ki Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürüversinler; ama inkârcılar hoşlanmasalar da Allah nurunu muhakkak tamamlayacak!

1 Bazı erken dönem İslâm âlimleri ve zamanımız araştırmacıları Yuhanna İncili'nde geçen -Hz. Îsâ'nın geleceğe yönelik müjde ifadesinde kullandığı- "faraklit" (Grekçe pareklêtos) kelimesinin Hz. Îsâ'nın konuştuğu dil olan Ârâmîce'deki karşılığını araştırmışlar ve bu kelimenin Ahmed kelimesiyle anlamca örtüştüğü sonucuna ulaşmışlardır (Bu konuyla ilgili bilgi için bk. Kur'an Yolu, bu ayetin tefsiri).

9. Müşrikler istemese de, bütün dinlerin üzerindeki yerini alsın diye resulünü, doğru yol rehberi ve hak din ile gönderen O'dur.[1]
10. Ey iman edenler! Size, elem verici azaptan kurtaracak bir ticareti göstereyim mi?
11. Allah'a ve resulüne iman edersiniz, Allah yolunda mallarınızla ve canlarınızla cihad edersiniz. Bilirseniz bu sizin için çok hayırlıdır.
12. O sizin günahlarınızı bağışlar, sizi altından ırmaklar akan cennetlere, adn cennetleri içindeki güzel köşklere koyar. İşte büyük kurtuluş budur.
13. Hoşunuza gidecek bir şey daha var: Allah'ın yardımı ve yakın bir fetih! Haydi müminleri müjdele.
14. Ey iman edenler! Allah'ın yardımcıları olun. Nitekim Meryem oğlu Îsâ da havârilerine, "Allah'a giden yolda bana yardımcı olacaklar kimlerdir?" diye sorduğunda havâriler, "Allah'ın yardımcıları biziz" demişlerdi. Sonra İsrâiloğulları'ndan bir kısmı iman etmiş, diğer bir kısmı da inkâra sapmıştı. Biz inananları düşmanlarına karşı destekledik, böylece üstün geldiler.

62. CUM'A SÛRESİ

İndiği yer Medine, iniş sırası 110, âyet sayısı 11'dir. Adını cuma namazının öneminden söz eden 9. âyetinden almıştır. Esmâ-i hüsnâdan bazı isimlerle başlayan sûrede Hz. Peygamber'in gönderilmesinin hikmetlerine değinilmekte, kendilerine Tevrat verilenlerin bu ilâhî emanetin sorumluluğunu taşıyamadıkları belirtilip yahudilerin bazı bencilce iddiaları eleştirilmekte, cuma namazının müslümanlar açısından taşıdığı önem ve bu ibadetin anlamı üzerinde durulmaktadır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Göklerde bulunanlar da yerde bulunanlar da egemenliğin mutlak sahibi, her türlü eksiklikten uzak, üstün ve her işi hikmetli olan Allah'ı tesbih ediyor.[2]
2. Ümmîlere kendi içlerinden, onlara âyetlerini okuyacak, onları arındıracak, onlara kitabı ve hikmeti öğretecek bir elçi gönderen O'dur. Oysa onlar daha önce apaçık bir sapkınlık içindeydiler.

---

1 "Son dinin bütün dinlerin üstünde olması", daha önceki ilâhî dinlerin beşer eliyle bozulmuş olan aslî durumunu ortaya koymasıyla gerçekleşmektedir.

2 "Tesbih"in anlamı için bk. Rûm 30/18.

3. Henüz kendilerine katılmamış bulunan daha başkalarına da (elçi gönderilmiştir). O üstündür, her işi hikmetlidir.
4. Bu Allah'ın lütfudur, onu dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir.[1]
5. Tevrat'la yükümlü tutulup da onun hakkını vermeyenlerin durumu, koca koca kitaplar taşıyan merkebin durumuna benzer. Allah'ın âyetlerini yalan sayan kavmin misali ne kötü! Allah zalimler topluluğunu doğru yola çıkarmaz.[2]
6. De ki: "Ey yahudiler! Başka insanlar değil de yalnız kendinizin Allah'ın dostları olduğunuzu iddia ediyorsanız ve şayet sözünüze sadıksanız haydi ölümü temenni edin!"
7. Ama onlar daha önce yapıp ettikleri yüzünden asla ölümü istemeyeceklerdir. Allah zalimleri çok iyi bilmektedir.
8. Şöyle de: "Biliniz ki, kendisinden kaçıp durduğunuz ölüm, muhakkak gelip size çatacaktır. Sonra akıl ve duyularla idrak edilemeyeni de edileni de bilen Allah'a döndürüleceksiniz, O da size yapıp etmiş olduklarınızı bildirecektir."
9. Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığında Allah'ı anmaya koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilirseniz, bu sizin için çok hayırlıdır.[3]
10. Namaz kılındı mı artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lutfundan nasip arayın. Allah'ı da daima çok anın ki kurtuluşa eresiniz.

---

1 2-4. âyetlerde Hz. Peygamber'in temel görevi Allah'ın âyetlerini okuma yani aldığı vahyi olduğu gibi bildirme, insanları arındırma yani ruhen yücelmeleri, davranış güzelliğine erişmeleri ve insana yaraşmayan hallerden kurtulmaları için onları eğitme, tebliğ ve eğitimle yetinmeyip aynı zamanda öğretme ve açıklama (kitabı ve hikmeti öğretme) şeklinde özetlenmekte, Resûl-i Ekrem'in yalnız ilk muhataplarına değil daha sonra geleceklere de elçi olarak gönderildiği belirtilmekte, peygamber ve vahiy gönderme veya peygamberlik görevi vermenin ilâhî bir lutuf olduğu, bunun da ancak Allah'ın dilemesine bağlı bulunduğu bildirilmektedir. Ümmî kelimesi bu bağlamda, "büyük çoğunluğu okuma yazma bilmeyen Araplar" veya "kendilerine ait ilâhî bir kitabı olmayan topluluk" anlamlarıyla açıklanmıştır.

2 Buradaki mesel (somut düşünmeyi ve sonuçlar çıkarmayı kolaylaştıran canlı örnek, benzetme), sırf Tevrat'la yükümlü tutulanlara değil benzer tutumu benimseyen bütün ilâhî dinlerin mensuplarına yöneltilmiş bir eleştiri ve uyarı niteliğindedir. Âyetin son cümlesi de bu uyarının genel olduğunu göstermektedir.

3 Bu ve devamındaki iki âyette müslümanların cuma günü yaptıkları haftalık toplu ibadetin (cuma namazı) önemi üzerinde durulmakta ve Resûlullah döneminde yaşanan bir olay ışığında ibadet ciddiyeti ve mâbed âdâbıyla ilgili bir uyarı yapılmaktadır.

11. Ama onlar bir ticaret veya eğlence gördüklerinde ona yönelip seni ayakta bırakıverdiler. De ki: “Allah’ın nezdinde olan, eğlenceden de ticaretten de üstündür. Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır.”[1]

63. MÜNÂFİKÛN SÛRESİ

İndiği yer Medine, iniş sırası 104, âyet sayısı 11’dir. İlk âyetinde geçen ve “münafıklar” anlamına gelen münâfikûn kelimesi sûreye ad olmuştur. Sûrede ağırlıklı olarak, iman ettiklerini söyledikleri için müslüman muamelesi gören ve onlarla iç içe yaşayan ama gerçekte inanmayan ve müminler aleyhine çalışmalar yapan münafıklar hakkında önemli bilgi ve tasvirlere yer verilmekte, onların görünüşlerine aldanmamaları ve sinsi faaliyetlerine karşı uyanık davranmaları konusunda müslümanlar uyarılmakta, münafıkların bu tutumlarına devam etmelerinin kendilerinin aleyhine olacağı yönünde dolaylı bir ikazda bulunulmakta; son âyetlerde müminlere, hiçbir gerekçenin Allah’ı unutmayı ve sahip olduğu imkânları başkalarıyla paylaşmamakta direnmeyi haklı kılmayacağı hatırlatılmaktadır.

Rahmân ve rahîm olan Allah’ın adıyla…

1. Münafıklar sana geldiklerinde, “Tanıklık ederiz ki sen gerçekten Allah’ın elçisisin” derler. Senin hiç kuşkusuz kendi elçisi olduğunu Allah elbette biliyor; ama Allah tanıklık eder ki münafıklar (inandık derken) kesinlikle yalan söylemektedirler.
2. Onlar yeminlerini kalkan edinip Allah yolundan yan çizmişlerdir. Onların yaptıkları ne kadar çirkin!
3. Şöyle ki, onlar sözde inandılar ama gerçekte inkâr ettiler; bu yüzden kalpleri mühürlenmiştir; artık anlayıp kavrayamazlar.
4. Onlara şöyle bir baktığında dış görünüşleri sana iyi bir izlenim verir; konuşurlarsa sözlerine kulak verirsin. Ama onlar sanki bir yere dayanmış kütükler gibidir (böyle güvendeymiş gibi görünürler). Ama her gürültüyü de kendilerine yönelik sanırlar. Asıl düşman onlardır, onlardan korun! Allah kahretsin onları! Nasıl da haktan yüz çeviriyorlar![2]

---

1 Uzun zamandan beri beklenen ticaret kervanının Suriye’den geldiğini farkedince cuma hutbesi okuyan Hz. Peygamber’i bırakıp dışarı fırlayanlar uyarılmıştır.

2 Özleriyle sözlerinin bir olmadığını davranışlarıyla ortaya koyan, iradelerini o yönde kullanan münafıklar, gönüllerini imanın ışığına kendi elleriyle kapatmışlar, böylece Allah tarafından kalplerinin mühürlenmesi sonucunu hak etmişlerdir; artık yaptıkları işin mahiyetini kavrama, vicdan muhasebesi yapma, Allah’ın

5. Onlara “Gelin, Allah’ın resulü sizin için bağışlama dilesin” dendiğinde başlarını çevirirler ve büyüklük taslayarak uzaklaştıklarını görürsün.
6. Bağışlanmaları için Allah’a dua etmişsin veya etmemişsin onlar için birdir. Allah onları asla bağışlamayacaktır. Şüphesiz Allah günaha saplananları doğruya eriştirmez.
7. Onlar, “Resûlullah’ın yanındakilere geçimlik bir şeyler vermeyin ki etrafından dağılıp gitsinler” diyenlerdir. Oysa göklerin ve yerin hazineleri Allah’ındır; ama münafıklar anlamıyorlar!
8. Şöyle diyorlar: “Hele Medine’ye dönelim, o zaman güçlü olan zayıf olanı oradan çıkaracak!” Halbuki asıl güç ve izzet Allah’ındır, resulünündür, müminlerindir; fakat münafıklar bunu bilmezler![1]
9. Ey iman edenler! Mallarınız da çocuklarınız da sizi Allah’ı anmaktan alıkoymasın. Bunu yapanlar mutlaka hüsrana uğramışlardır.[2]
10. Her birinize ölüm gelip, “Rabbim! Ne olur bana azıcık daha süre tanısan da gönüllü yardımlarda bulunsam ve iyi kişilerden olsam!” diye yalvarmadan önce size verdiğimiz rızıklardan başkaları için de harcayın.[3]

---

insana verdiği en büyük nimet olan akıl yeteneği ve buna bağlı donanımlarını kullanıp davranışlarını ahlâkî açıdan değerlendirme yetilerini yitirmişlerdir. O sebeple âyette bunların, ancak dış görünüşüyle ilgi çeken ama insanî değerlerden yoksun bulunan varlıklar olduklarına ilişkin ağır bir benzetme yapılmıştır.

1 Medine döneminde bir askerî harekat sırasında münafıkların başı bu sözü söylemişti.

2 Burada kişiye yüklenen ödev, ailesiyle ilgilenmemesi, kazanç sağlayıcı işlerle meşgul olmaması değil, hayatın tabii akışı içinde ve insanın doğasının bir gereği olarak zaten gösterilmekte olan bu ilgi ve meşguliyetin, hayatın gerçek anlamını unutturacak ve Allah’a kul olma bilincini yitirmeye yol açacak bir sapmaya yol açmamasıdır (ayrıca bk. Âl-i İmrân 3/14; Enfâl 8/28; Sebe’ 34/37; Tegâbün 64/14).

3 İnsan kendisini dünya telâşına kaptırırsa, âhiret için bir şeyler yapmak gerektiğine inansa bile, henüz önünde uzun bir ömür bulunduğunu düşünüp varlık amacına ilişkin görevlerini ileriye erteleme gibi yanılgılara kapılır. Değişmez gerçek olan ölümle yüzyüze geldiği zaman ise kendisine ek süre verilmesi için yalvarır. Ama sınav süresi dolmuş, artık sıra değerlendirmeye gelmiştir (bu konuda benzer bir tasvir için bk. Mü’minûn 23/99-100). 7. âyette münafıkların başkaları için ve Allah yolunda yapılan harcamalar (infak) konusundaki hasis tutumları kınanmıştı; 9 ve 10. âyetlerde ise insanı lâyık olduğu yerde tutacak olan iki temel davranışa vurgu yapılmaktadır: 1. Allah’ı anmayı yani O’nun kulu olduğunu unutmamak, 2. Sahip olduğu imkânları gönüllü olarak başkalarıyla paylaşmaya çalışmak. İnsanî değerler bakımından düşük düzeyde olan bireyler ve toplumlar, başkalarından ne koparabilecekleri, bu açıdan yüksek düzeyde olanlar ise başkalarına ne verebilecekleri üzerinde yoğunlaşırlar. İnsanlık tarihindeki çekişmelerin ve geliştirilen sosyal düzenlerin özü de bu iki noktadan bağımsız değildir (infak hakkında bk. Bakara 2/245, 254, 261).

11. Allah, eceli gelince hiç kimsenin ölümünü ertelemez. Allah yapıp ettiklerinizden tamamen haberdardır.[1]

64. TEĞÂBUN SÛRESİ

İndiği yer Medine, iniş sırası 108, âyet sayısı 18'dir. 9. âyette gerçek kâr ve zararın ortaya çıkacağı mahşer gününden söz edilirken kullanılan ve "aldanma, aldatma, kârlı çıkma" gibi mânalara gelen teğâbun kelimesi sûreye ad olmuştur. Sûrenin ağırlıklı konusu, evrenin ve insanın yaratılış hikmeti, İslâm inancının temel unsurları ve hem Allah'a karşı kulluk görevinin düzgün ifasına hem de beşerî ilişkilerin sağlıklı yürütülebilmesine ışık tutan bazı öğütlerdir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Göklerde bulunanlar da yerde bulunanlar da Allah'ı tesbih ediyor. Egemenlik O'nundur ve hamd O'na mahsustur. O'nun her şeye gücü yeter.[2]

2. Sizi yaratan O'dur. Ama kiminiz inkâr, kiminiz iman ediyor. Allah yapıp ettiklerinizi görmektedir.[3]

3. Allah gökleri ve yeri hikmetli olarak yarattı, size şekil verdi, şeklinizi güzel yaptı. Dönüş de ancak O'nadır.

4. Göklerde ve yerde olanları bilir, gizlediklerinizi ve açıkladıklarınızı da bilir ve Allah kalplerin derinliklerinde olanı da bilmektedir.

5. Daha önce inkâr edip de yaptıklarının cezasını tadanların haberi size ulaşmadı mı? Onlar için elem verici bir azap daha vardır.

6. Çünkü onlara peygamberleri açık kanıtlarla gelmişlerdi de onlar, "Bir beşer mi bizi doğru yola çıkaracak?" deyip inkâr etmişler ve ona

---

1 "Ecel" hakkında ayrıca bk. En'âm 6/2; A'râf 7/34).

2 "Tesbih"in anlamı için bk. Rûm 30/18.

3 Âyet Allah'ın egemen iradesi karşısında insan iradesinin değeri ve insanın sorumluluğunun felsefî temeli konusuna ışık tutan bir anlatım inceliği taşımaktadır. Çünkü "Allah kiminizi kâfir kiminizi mümin olarak yarattı" tarzında bir ifade kullanılmayıp, "Sizi yaratan O'dur. Ama kiminiz inkâr, kiminiz iman ediyor" buyurularak, bir taraftan inkâr ve iman realitesinin ilâhî güç ve iradeden bağımsız olmadığı, diğer yandan da her bir ferdin cebir altında değil, kendine verilen iradeyle yaptığı tercih sonucunda kâfir veya mümin olduğu belirtilmektedir. Her hâlükârda sonucun Allah Teâlâ'nın ilmi dışında kalamayacağı hatırlatılırken, "Allah yapıp ettiklerinizi görmektedir" şeklinde bir ifade kullanılarak özellikle insanın hür iradesiyle yaptıklarına dikkat çekilmesi de bu mânayı destekler niteliktedir.

sırt çevirmişlerdi. Allah da muhtaç olmadığını gösterdi. Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, O her türlü övgüye lâyıktır.

7. İnkârcılar asla diriltilmeyeceklerini iddia ediyorlar. De ki: "Hayır, öyle değil! Rabbime yemin ederim ki mutlaka diriltileceksiniz, ardından yapıp ettikleriniz size bildirilecek." Bu da Allah'a göre kolaydır.

8. Şu halde Allah'a, peygamberine ve indirdiğimiz o ışığa iman edin. Yapıp ettiklerinizden Allah tamamen haberdardır.

9. Toplanma günü için sizi bir araya getireceği zaman; işte o, kayıp ve kazancın (kime ait olduğunun) ortaya çıkacağı zamandır. Kim Allah'a iman eder, dünya ve âhirete yararlı işler yaparsa Allah onun kötülüklerini örter ve içinde ebedî olarak kalmak üzere altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar. İşte büyük kurtuluş budur.

10. İnkâr edip âyetlerimizi yalan sayanlara gelince, onlar cehennemliktir ve orada ebedî olarak kalacaklardır. Ne kötü son!

11. Allah'ın izni olmadan başa gelen bir musibet yoktur. Kim Allah'a iman ederse Allah onun gönlünü doğruya yöneltir. Allah her şeyi bilmektedir.[1]

12. Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin. Sırt çevirirseniz bilin ki elçimizin görevi açık bir tebliğden ibarettir.

13. Allah; O'ndan başka tanrı yoktur; müminler de yalnız O'na dayanıp güvensinler.

14. Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan da size düşman olanlar vardır, onlardan sakının. Ama affeder, hoşgörülü ve bağışlayıcı davranırsanız, şüphesiz Allah da çok bağışlayıcı ve engin merhamet sahibidir.

15. Mallarınız ve çocuklarınız sizin için ancak bir imtihandır; büyük mükâfat ise Allah'ın katındadır.

16. O halde gücünüz yettiğince Allah'a saygısızlıktan sakının; dinleyin, itaat edin ve kendi iyiliğinize olmak üzere başkaları için harcayın. Kim nefsinin bencilliğinden korunmayı başarırsa işte kurtuluşa erecekler onlardır.

17. Allah'a güzel bir borç verirseniz O da bunu size fazlasıyla öder ve sizi bağışlar. Allah şükrün karşılığını bol bol verir, cezada ise acele etmez.[2]

---

1 Başa gelen her musibetin Allah'ın izniyle olması ifadesini Kur'an ve Sünnet'teki ilke ve bilgilere göre şöyle açıklamak uygun olur: Cenâb-ı Hak kullarına zulmetmez; dolayısıyla "kulların kendi fiilleri sebebiyle hak ettikleri bir karşılık" anlamındaki musibetin bu açıdan izahında zorluk bulunmamaktadır. Kusuru ve günahı olmadığı halde bazı kullara verilen sıkıntı ve felâketler ise kişinin ebedî mutluluğuna zarar veren yani gerçek mânada kötü ve insanın kendi fiili yüzünden başına gelen musibet olarak değerlendirilmez (ayrıca bk. Şûrâ 42/30).

2 14. âyetteki anlatım ve uyarıya göre en güçlü sevgi bağlarıyla birbirine bağlı olan insanlar bile her zaman amaç birliği içinde olmayabilirler ve mümin bir

18. Allah, akıl ve duyularla idrak edilemeyeni de edileni de bilir; O üstündür, hikmet sahibidir.

65. TALÂK SÛRESİ

İndiği yer Medine, iniş sırası 99, âyet sayısı 12'dir. Talâk "boşama" demektir. Ağırlıklı konusu bu olduğu ve ilk âyetinde aynı kökten gelen fiiller kullanıldığı için sûre bu adı almıştır. Sûrenin boşamaya ilişkin bölümünün tamamına hâkim olan fikri, evlilik kurumunun, dolayısıyla evliliğe son verilmesinin ciddiye alınması gereken bir konu olduğu, bu konuda atılacak her adımın, birden fazla kişiyi ilgilendiren belirli sorumlulukları da beraberinde getireceği şeklinde özetlemek mümkündür.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Ey peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayın ve bekleme sürelerini iyice hesap edin. Rabbiniz Allah'a saygısızlıktan sakının. Apaçık bir hayâsızlık yapmış olmadıkça onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Kim Allah'ın koyduğu sınırları aşarsa aslında kendisine yazık etmiş olur. Bilemezsin ki; belki Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarıverir.[1]

---

kişi bu yakınlarından dahi -kasdî olsun olmasın- âhiret mutluluğunu zedeleyecek zararlar görebilir, öneriler ve teşvikler alabilir. 15. âyette belirtildiği üzere erişilmesi için çaba harcanmaya değer gerçek mutluluk Allah katında olandır ve 16. âyete göre buna erişebilmenin yolu da Allah'a kul olma bilincini sürekli korumak için olanca çabayı harcamak, dinin bildirimlerine kulak vermek ve onlara uymayı ilke edinmektir. Bunda başarılı olabilmenin temel şartı ise kısaca özverili davranma alışkanlığı kazanabilmektir. Özveriyi de iki grupta toplamak mümkündür. Birincisi başkalarına karşı beslediğimiz olumsuz duygulardan vazgeçebilmek, affedebilmek, hoşgörülü ve bağışlayıcı olabilmektir. İkincisi de sahip olduğumuz dünyevî nimet ve imkânlara duyduğumuz aşırı tutkuları dizginleyebilmek; ayrıca -aslında aynı zamanda kendi iyiliğimize olmak üzere- "başkaları için harcama yapmak" ve "Allah'a güzel borç vermek"tir ("Allah'a borç verme"nin anlamı için bk. Bakara 2/245; Hadîd 57/11).

1 Birçok âyet ve hadiste insanın, ruhen ve bedenen birbirine ihtiyaç duyan ve birbirini tamamlayan iki cins olarak yaratılmasının hikmeti ve önemi üzerinde durulmuş, aile kurumunun dinî, ahlâkî ve hukukî temelini oluşturan nikâh akdinin ve evlilik birliğinin hem kurulması hem de korunması teşvik edilmiştir. Bu arada, mutlu bir yuvanın tesis edilmesi ve evlilik düzeninin sağlıklı biçimde işlemesi için birçok buyruk, yasak ve öğüde yer verilmiş ve bazı tedbirler alınmıştır. Fakat evliliğin sona erdirilmesi kaçınılmaz hale geldiğinde -kilise huku-

2. Sürelerinin sonuna ulaştıklarında onları ya uygun biçimde tutun yahut onlardan uygun biçimde ayrılın; içinizden adaletli iki kişiyi şahit tutun ve şahitliği Allah için özenle yerine getirin. İşte Allah'a ve âhiret gününe inananlara öğütlenen budur. Kim Allah'a saygısızlıktan sakınırsa, Allah kendisine bir çıkış yolu gösterir.
3. Ve ona hiç beklemediği yerden rızık verir. Kim Allah'a dayanıp güvenirse Allah ona yeter. Şüphesiz Allah dilediği şeyi sonuca ulaştırır. Allah her şey için bir ölçü koymuştur.
4. Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlar ile âdet görmeyenler hakkında tereddüt ederseniz onların bekleme süresi üç aydır. Hamile olanların bekleme süreleri ise doğum yapmalarıyla sona erer. Kim Allah'a saygısızlıktan sakınırsa Allah ona işinde bir kolaylık verir.[1]
5. İşte bu, Allah'ın size indirdiği buyruğudur. Evet, kim Allah'a saygısızlıktan sakınırsa Allah onun kötülüklerini örter ve ona büyük bir karşılık verir.
6. O kadınları, durumunuza uygun olarak kendi oturduğunuz yerde oturtun ve onların imkânlarını daraltmak yoluyla kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını karşılayın. Sizin hesabınıza (çocuğunuzu) emzirirlerse onlara karşılığını ödeyin ve aranızda güzelce konuşup anlaşın. Anlaşmakta zorlanırsanız bu durumda o erkeğin hesabına başka bir kadın emzirecektir.
7. Varlıklı olan varlığından harcasın, rızkı daralmış bulunan da Allah'ın kendisine verdiği kadarından harcasın. Allah kimseyi kendi verdiğinden fazlasıyla yükümlü tutmaz. Allah bir güçlüğün ardından bir kolaylık sağlayacaktır.
8. Rabbinin ve elçilerinin emrine karşı direnen nice memleket halkını şiddetli biçimde hesaba çekip bilinmedik görülmedik azaba çarptırmışızdır.
9. Böylece yaptıklarının cezasını tatmışlar ve işlerinin sonu tam bir hüsran olmuştur.
10. Allah onlar için şiddetli bir azap hazırlamıştır. Şu halde Allah'a karşı gelmekten sakının, ey iman etmiş akıl sahipleri! İşte Allah size bir uyarı indirdi.[2]

---

kunda olduğu gibi- ömür boyu evli kalma zorunlu kılınmamış, bu sosyal realitenin daha büyük yaralara ve haksız uygulamalara yol açmasının önlenmesine ağırlık verilmiştir (âyet ve hadisler ışığında oluşan fıkıh doktrinlerinin evliliğin sona erme biçimleri ve hükümleriyle ilgili yaklaşımları için bk. Kur'an Yolu, Bakara 2/226-232 ve Talâk 65/1-7 âyetlerinin tefsiri).

1 "Bekleme süresi" diye çevrilen iddet, boşanmış -veya kocası ölmüş- kadının evlenmesinin yasak olduğu süre demektir (bk. Bakara 2/228, 234).

2 Aile ilişkilerinin düzenli, hak ve hukuka dayalı yürümesi, harcamalarda dengenin gözetilmesi gibi amaçlar eksenindeki bazı hükümleri açıklayan âyetlerden

11. İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanları karanlıklardan aydınlığa çıkarsın diye size Allah'ın apaçık âyetlerini okuyan bir elçi gönderdi. Kim Allah'a iman eder, rızâsına uygun davranırsa, onu içinde ebedî kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetlere koyar. İşte böylece Allah ona gerçekten güzel bir rızık ihsan etmiştir.
12. Yedi göğü ve yerden de onların benzerlerini yaratan Allah'tır. Allah'ın gücünün her şeye yettiğini ve yine Allah'ın ilminin her şeyi kuşattığını bilesiniz diye O'nun buyruğu gelip, bunlar arasında (bütün evrende) sürekli gerçekleşir.[1]

66. TAHRÎM SÛRESİ

İndiği yer Medine, iniş sırası 107, âyet sayısı 12'dir. İlk âyetteki bir fiilin masdarı olup "haram kılma" anlamına gelen tahrîm kelimesi sûreye ad olmuştur. Sûrenin ağırlıklı olarak, Hz. Peygamber'in bir eşine verdiği sırrı eşinin koruyamaması ve buna bağlı olarak gelişen olaylardan hareketle aile ilişkilerinde güvenin önemi, aile sorumluluğu ve tövbenin kararlı bir iradeye dayalı olması üzerinde durulmaktadır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Ey peygamber! Allah'ın sana helâl kıldığını, eşlerini hoşnut etmek arzusuyla niçin kendine haram kılıyorsun? Bununla beraber Allah bağışlayıcıdır, merhametlidir.

---

sonra Allah'ın ve elçilerinin buyruklarına karşı direnen, taşkınlık eden toplumların acı âkıbetlerine değinilmesi, toplumun çekirdeğini oluşturan aile kurumunun ve bununla yakından ilgili olan iktisadî düzenin sağlam bir yapıda olması ve sağlıklı işlemesinin, medeniyetlerin varlık ve bekaları açısından ne kadar önemli olduğuna, böyle bir yapının kurulup geliştirilebilmesinin ise ancak davranışlarını Allah inancı ve ahlâk ilkeleriyle şekillendiren ve denetleyen bireyler yetiştirilmesine bağlı bulunduğuna ilişkin bir uyarı olarak değerlendirilebilir. Nitekim İslâm bilginleri amelî ahlâkı incelerken, eski kültürlerin doğru bildikleri yönlerinden de istifade ederek bu çerçevedeki ilke ve kuralları fert, aile ve toplum düzeyinde ele almalarının yanında iktisadî ahlâk ve ailenin iyi yönetilmesi üzerinde özel bir biçimde durmuşlar, hatta "tedbîr-i menzil" adını verdikleri ekonomi-politik ağırlıklı bir ilmî disiplin geliştirmişler, siyaseti de genellikle bilinen işlevlerinin yanında bütün bireylerin mânevî gelişimini ve en yüksek mutluluktan pay almalarını sağlayan bir kurum ve siyaset bilimini öncelikle bu imkânları araştıran bir disiplin olarak görmüşlerdir.

1 Yaratılışta yer ile gökler arasındaki benzerlik, katlarının sayısıyla değil, yerin terkibi ile gök cisimlerinin terkibi arasındaki benzerliklerle ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

2. Allah size (belli durumlarda) yeminlerinizi çözmeyi meşrû kılmıştır. Allah sizin yardımcınızdır; O bilendir, hikmet sahibidir.[1]

3. Hani peygamber, eşlerinden birine gizli bir şey söylemişti. Eşi bunu başkalarına aktarıp Allah da durumu peygambere açıklayınca peygamber bunun bir kısmını anlattı, bir kısmından vazgeçti. Eşine konuyu anlatınca o, "Bunu sana kim haber verdi?" diye sordu. "Her şeyi bilen, her şeyden haberdar olan Allah bana bildirdi" diye cevap verdi.

4. İkiniz de Allah'a tövbe ederseniz (çok iyi olur), çünkü kalpleriniz eğrilmişti. Ama peygambere karşı bir dayanışma içine girecek olursanız bilin ki herkesten önce Allah onun dostu ve koruyucusudur, sonra da Cebrâil ve iyi müminler. Melekler de bunların ardından onun yardımcısıdır.

5. Eğer sizi boşayacak olursa rabbi ona, sizin yerinize sizden daha iyi olan, Allah'a teslimiyet gösteren, yürekten inanan, içtenlikle itaat eden, tövbe eden, kulluk eden, dünyada yolcu gibi yaşayan, dul ve bâkire eşler verebilir.

6. Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, acımasız, güçlü, Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve kendilerine emredileni yerine getiren melekler vardır.

7. Ey inkâr edenler! Bugün bahane üretmeyin! Sadece yapmış olduklarınızın cezasını çekiyorsunuz.

8. Ey iman edenler! İçtenlikle ve kararlılık içinde Allah'a tövbe edin. Umulur ki rabbiniz kötülüklerinizi örter ve sizi altından ırmaklar akan cennetlerine koyar. O gün Allah, peygamberi ve onunla aynı imanı paylaşanları utandırmaz. Onların nuru önlerinde ve sağ yanlarında

---

1 1-5. âyetlerin iniş sebebi olarak tefsir ve hadis kaynaklarında zikredilen olaylarla ilgili rivayetler ayrı ayrı ele alındığında konuya ışık tutar nitelikte olmakla beraber, Taberî'nin belirttiği üzere âyetlerin ifadesine bağlı bir yorum yapmak daha isabetli görünmektedir. Buna göre 1. âyetten çıkan mâna şu olmaktadır: Hz. Peygamber -muhtemelen bazı eşlerinin hatalı davranmaları sebebiyle- esasen helâl olan bir şeyi kendisine yasaklamıştı; Allah Teâlâ tarafından, eşlerinin hatırına veya onlar sebebiyle kendisini böyle bir mahrumiyete itmesinin doğru olmadığı bildirilmiş, 2. âyette de böyle bir karar yemin eşliğinde verilmiş olsa bile, üzerinde sebat edilmesi uygun olmayan yeminlerden vazgeçip kefâret ödeme tarzında şer'î bir yol bulunduğu hatırlatılmıştır (bk. Mâide 5/89). Yasağın konusu hakkında farklı açıklamalar vardır. Hz. Peygamber'in kendisi için koyduğu bu yasak kararını alırken yemin edip etmediği kesin olmamakla beraber yemin ettiğine dair bazı rivayetler bulunmaktadır.

ilerleyerek yollarını aydınlatırken şöyle derler: "Rabbimiz! Nurumuzu arttır eksiltme ve bizi bağışla. Şüphesiz senin her şeye gücün yeter."

9. Ey peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et, onlara sert davran. Onların varacağı yer cehennemdir ve bu ne kötü bir sondur![1]

10. Allah, inkâr edenlere Nûh'un karısı ile Lût'un karısını misal vermektedir: Onlar kullarımızdan iki erdemli kişinin nikâhı altındaydılar ama kocalarının davasına hıyanet ettiler. Dolayısıyla kocaları da Allah'tan gelen cezaya karşı onları koruyamadı ve kendilerine, "Haydi, diğer girenlerle birlikte girin bakalım ateşe!" dendi.

11. Allah iman edenlere de Firavun'un karısını misal vermektedir: O, "rabbim!" demişti, "Yüce katında, cennette benim için bir ev yap; beni Firavun'dan ve yaptıklarından kurtar ve beni bu zalimler topluluğundan da selâmete çıkar!"

12. İmrân kızı Meryem'i de (misal vermiştir): O iffetini çok iyi korumuştu, biz de ona ruhumuzdan üfledik; o, rabbinin sözlerini ve kitaplarını hep tasdik etti ve o içtenlikle itaat edenlerdendi.[2]

---

1 Âyetin açıklaması için bk. Tevbe 9/73.

2 10-12. âyetlerde Allah Teâlâ, peygamber eşi oldukları halde bunun bilincinde olamadıkları, üstelik onların inançlarına, davalarına hıyanet ettikleri için âhiret mutluluğunu yitiren iki kadın ile hasbelkader münkir ve zalim bir kişiye eş olduğu halde inancından ve Allah'a bağlılığından bir şey kaybetmeyen ve evlenmemekle beraber iffetini koruma uğruna bütün zorlukları göğüsleyip ithamlara yine afif (iffetli) tavırlarıyla karşılık veren iki kadının davranışını karşıt örnekler olarak göstermektedir. 10. âyette açıkça ifade edildiği üzere Hz. Nûh'un karısıyla Hz. Lût'un karısı eşlerine hıyanet ettiklerinden, peygamber olmalarına rağmen kocaları onlar için ebedî azaba karşı bir koruma sağlayamayacaklardır. Buna karşılık Firavun gibi inkârcılıkta direnen ve zulmüyle şöhret yapmış bir kimsenin hanımı, her şeye rağmen imanını koruyabilmiş, dünya âlâyişi uğruna Firavun'un kötülüklerine ortak olmaya rızâ göstermemiş, hep ebedî mutluluğun özlemi içinde yaşamıştır. Hadislerde ve tefsir kitaplarında bu hanımın ismi Âsiye olarak geçer. Allah'ın varlığına ve birliğine, Hz. Mûsâ'nın peygamberliğine inanan, bu uğurda işkencelere mâruz kalan Âsiye hakkında hadislerde yer alan övgü ifadeleri sebebiyle birçok İslâm âlimi onun peygamber olduğunu bile ileri sürmüştür. Erkek olmayı peygamberliğin şartlarından sayan Mâtürîdî mezhebi âlimleri ise bu görüşe katılmamıştır. (İmrân kızı Meryem hakkında geniş bilgi için bk. Âl-i İmrân 3/35-38, 42 vd.; Meryem 19/34-36. "Ona ruhumuzdan üfledik" ifadesindeki "ona" zamiri "onun rahmine, rahmindekine yani Hz. Îsâ'ya" mânalarıyla açıklanmıştır).

67. MÜLK SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 77, âyet sayısı 30'dur. Adını 1. âyette geçen "mülk" kelimesinden almıştır; ayrıca, kendisini okuyanları kabir azabından koruduğu konusundaki -Hz. Peygamber'den gelen- bir rivayete dayalı olarak "Vâkiye" ve Münciye" isimleriyle de anılmıştır. Sûrede özellikle Allah Teâlâ'nın evrendeki hükümranlığını, tek tanrı ve tek yaratıcı olduğunu gösteren kanıtlar; dünya hayatının ve ölümün anlamı ile öldükten sonra yaşanacak ebedî hayatın varlığı ve önemi üzerinde durulmaktadır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Mutlak hükümranlık elinde olan Allah aşkındır, cömerttir ve O'nun her şeye gücü yeter.

2. Hanginizin davranışça daha iyi olduğunu deneyerek göstermek için ölümü ve hayatı yaratan O'dur. O, güçlüdür, çok bağışlayıcıdır.[1]

3. Yedi göğü birbiriyle tam bir uygunluk içinde yaratan O'dur. Rahmânın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun?

4. Sonra gözünü tekrar tekrar çevir de bak; (kusur arayan) göz aradığını bulamadan bitkin olarak sana dönecektir.

5. Gerçek şu ki biz yakın göğü kandillerle süsledik. Ayrıca bunlarla şeytanların taşlanmasını sağladık ve onlara alevli ateş azabını hazırladık.[2]

6. Rablerini inkâr edenlere cehennem azabı vardır. Orası ne kötü bir varış yeri!

7. Oraya atıldıklarında, onun kaynarken çıkardığı uğultuyu işitirler.

---

1 Bir kısım müfessirler âyetteki sıralamayı dikkate alarak ölümden maksadın dünya hayatından âhiret hayatına geçiş hali, hayattan maksadın ise âhiret hayatı olduğunu söylemişlerdir. Daha kuvvetli görünen yoruma göre ölümle dünya hayatından âhiret hayatına geçiş hali, hayatla da dünya hayatı kastedilmektedir; ölüm insanlara hayatın sorumluluğunu hatırlattığı ve insanın şuurunda imtihan mesuliyetini daha canlı tuttuğu için âyette önce zikredilmiştir.

2 Geceleyin çıplak gözle bakıldığında kandil gibi ışık saçtıkları için yıldızlardan mecaz olarak "kandiller" diye söz edilmiştir. Yıldızlarla şeytanların taşlanmasından maksat ise göklerdeki meleklerin konuşmalarını dinleyip onlardan bilgi alıp kâhinlere, falcılara, cincilere aktarmak için kulak hırsızlığı yapmak isteyen şeytanların bu yıldızlardan çıkan parlak ışıklarla onları etkileyen özel ateş toplarıyla engellenmesidir.

8. Cehennem neredeyse öfkesinden çatlayacak! Oraya her bir grup atıldıkça, muhafızları onlara, “Size bir uyarıcı gelmemiş miydi?” diye sorarlar.
9. Şöyle cevap verirler: “Evet, doğrusu bize bir uyarıcı (peygamber) gelmişti; fakat biz onu yalancılıkla itham etmiş ve ‘Allah hiçbir şey göndermemiştir; siz gerçekten büyük bir sapkınlık içindesiniz!’ demiştik.”
10. “Şayet kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şimdi şu alevli cehennemin mahkûmları arasında olmazdık!” diye de ilâve ederler.
11. Böylece günahlarını itiraf etmiş olurlar. O alevli ateşin mahkûmları artık rahmetten mahrumdurlar.
12. Görmedikleri halde rablerinden korkup saygı duyanlara gelince, onları da hem bir bağışlanma hem de büyük bir ödül beklemektedir.
13. Sözünüzü ister gizleyin isterse açığa vurun; unutmayın ki O, kalplerin içindekini bilmektedir.
14. Yaratan bilmez olur mu? O, bütün inceliklerin farkındadır ve her şeyden haberdardır.
15. Yeryüzünü sizin için kullanışlı hale getiren O’dur. Üzerinde dolaşın ve Allah’ın rızkından yiyip için; (ama unutmayın ki) dönüş yalnız Allah’adır.[1]
16. Göktekinin sizi yerin dibine batırmayacağından emin misiniz? Bir de bakarsınız yeryüzü altüst olmuş!
17. Yahut gökte olanın üzerinize taş yağdıran bir fırtına göndermeyeceğinden emin misiniz? Uyarılarımın ne demek olduğunu yakında anlayacaksınız![2]
18. Onlardan öncekiler de (gerçekleri) yalan saymışlardı; ama verdiğim ceza da nasıl olmuştu?

---

1 “Dönüş yalnız Allah’adır” buyurulmak suretiyle insanların dünya nimetleri ve zevklerine dalarak Allah’ı ve âhiret hayatını unutmamaları gerektiği, her nimetin bir sorumluluğu olduğu mesajı verilmiştir.

2 “Gökte olan” ifadesi değişik şekillerde yorumlanmıştır: 1. Bundan maksat Allah’tır; ancak Allah mekândan münezzeh olduğu için bu mecazi bir anlatım olup maksat Allah’ın varlığını ve gücünün sonsuzluğunu vurgulamaktır. Gök yücelik ve yüksekliğin sembolüdür. 2. Allah’ın emriyle yeryüzüne inerek kendilerine verilen görevleri eksiksiz yerine getiren melekler kastedilmiştir. 3. Maksat, Allah’ın gökten inen azabıdır. Allah’ın rahmeti gibi azabı da isyankârların başına gökten iner.
Burada kullanılan gök kelimesini, fizikî evrenin gökleri olarak değil, madde ötesi yüce olan varlık düzeyi şeklinde anlamak daha uygundur.

19. Üstlerinde kanatlarını aça kapaya uçan kuşları hiç görmediler mi? Onları (havada) rahmândan başkası tutmuyor. Şüphesiz O her şeyi görmektedir.[1]

20. Peki, rahmâna karşı size yardım edecek askerleriniz kimler? İnkârcılar ancak derin bir gaflet içinde bulunmaktadırlar.

21. Yahut Allah lutfettiği rızkı kesiverse size rızık verebilecek olan kim? Hayır! Onlar azgınlıkta ve haktan sapıp uzaklaşmakta ısrar ediyorlar.

22. Şimdi (düşünün, önünü görmeden), yüzüstü sürünen mi hedefe erişir, yoksa doğru yolda düzgün yürüyen mi?

23. De ki: "Sizi yaratan, size işitme duyusu, gözler ve kalpler veren O'dur. Ne az şükrediyorsunuz!"

24. De ki: "Sizi yeryüzünde çoğaltıp yayan O'dur; sadece gelip O'nun huzurunda toplanacaksınız."

25. "Doğru sözlü iseniz (söyleyin), bu tehdit ne zaman gerçekleşecek?" derler.

26. De ki: "O bilgi yalnız Allah'a mahsustur, ben ise sadece açık bir uyarıcıyım."

27. Ama onu yakından gördükleri zaman, inkâr edenlerin yüzleri kara çıkacak ve (kendilerine), "İşte sizin isteyip durduğunuz budur!" denilecektir.

28. De ki: "Beni ve beraberimdekileri Allah öldürse de bizi esirgerse de (âhiret ümidimiz bâkidir); peki söyler misiniz, inkârcıları (âhiretteki) can yakıcı azaptan kurtaracak olan kimdir?"[2]

29. De ki: "O, rahmândır; biz O'na iman etmiş ve O'na güvenip dayanmışızdır. Kimin düpedüz bir sapkınlık içinde olduğunu yakında anlayacaksınız!"

30. Bir de şunu sor: "Suyunuz çekiliverse size akarsuyu kim getirebilir?"[3]

---

1 Yer çekimine rağmen kuşların gökyüzünde kanat çırparak uçması ve süzülmesi, Allah'ın sanat ve kudretini gösteren, üzerinde dikkatle durulmaya değer harika olaylardandır. Kuşlara, kanat açarak veya çırparak yer çekimini dengeleme yeteneğini veren Allah'tır. Burada Allah'ın rahmân sıfatının kullanılmış olması, O'nun mahlûkata merhametle muamele ettiğini, varlık düzeninin O'nun rahmetinden bir yansıma olduğunu ima eder.

2 Müşrikler Hz. Peygamber'in ölümünü istediklerini açık bir şekilde dile getirmekten çekinmiyorlar, hatta onu öldürmek için tuzak kuruyor (bk. Enfâl 8/30), böylece ondan ve getirdiği dinden kurtulacaklarını umuyorlardı.

3 Allah'ın verdiği rızıkların en önemlisi ve hayatın ana unsuru olan suyun ne büyük bir nimet olduğuna dikkat çekilmektedir.

68. KALEM SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 2, ayet sayısı 52'dir. 17-50. âyetlerinin Medine'de indiği rivayet edilmişse de, üslûp ve içeriğinden bunların da Mekke'de indiği anlaşılmaktadır. Adını 1. âyette geçen kalem kelimesinden almıştır; ayrıca "Nûn" adıyla da anılmaktadır. Hz. Muhammed'in peygamberliği ve Mekkeli müşriklerin onun getirdiği mesaj konusunda yaymaya çalıştıkları tereddütler, müşriklerin yaşadığı çelişkiler, akıl dışı davranışlar, âhiretin sıkıntılı halleri, orada müminler için hazırlanmış ödüller ve kâfirler için hazırlanmış cezalar sûrenin başlıca konularıdır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1-2. Nûn. Kaleme ve (yazanların) onunla yazdıklarına andolsun ki sen -rabbinin lutfu sayesinde- asla deli değilsin.[1]

3. Hiç şüphesiz senin için bitip tükenmeyen bir ödül vardır.

4. Sen elbette üstün bir ahlâka sahipsin.

5-6. Aranızdan hanginizin aklı bozuk olduğunu yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler.

7. Doğrusu, yolundan sapan kimseyi en iyi bilen rabbindir; hidayete erenleri de en iyi bilen O'dur.

8. Şu halde seni yalancılıkla itham edenlere boyun eğme!

9. İsterler ki sen tâviz veresin, onlar da tâviz versinler.

10-14. Olur olmaz yemin eden, aşağılık, daima kusur arayıp iğneleyen, durmadan laf götürüp getiren, iyiliği hep engelleyen, saldırgan, günahkâr, huysuz ve sert, bütün bunlardan sonra bir de ne idüğü belirsiz kimselere, serveti ve çocukları var diye sakın boyun eğme.

15. Ona âyetlerimiz okunduğu zaman, "Öncekilerin masalları!" der.

16. Yakında onun alnına (cehennemlik) damgasını vuracağız!

17-18. Biz, vaktiyle şu bahçe sahiplerine belâ verdiğimiz gibi onlara da belâ verdik. Hani bahçe sahipleri, ("Allah izin verirse" gibi) bir kayıt koymaksızın sabah erkenden bahçenin mahsulünü kesinlikle devşireceklerine yemin etmişlerdi.[2]

---

1 Kalem ile simgelenen yazı, insanın düşünce, tecrübe ve kavrayışlarının kayıtlar aracılığıyla kuşaktan kuşağa ve bir kültür çevresinden diğerine aktarılmasında önemli bir etken; bilginin yazılıp korunmasında, ilim ve irfanın gelişmesinde en önemli araçtır.

2 Rivayete göre geçmişte dindar bir adamın her türlü meyve ve ekin yetiştirilebilen bir bahçesi vardı. Hasat zamanı geldiğinde fakirleri çağırır, bahçeden onlara zekât ve sadaka verirdi. Adam ölünce oğulları, aile fertlerinin çokluğunu ileri sürerek yoksulların payını kesmeye ve bahçenin ürününü sabahleyin erkenden

19-20. Fakat onlar uykudayken rabbin tarafından gelen kuşatıcı bir âfet bahçeyi sarıverdi de bahçe kesilip kurumuş gibi oldu.
21. Sabahleyin birbirlerine şöyle seslendiler:
22. "Eğer devşirecekseniz erkenden tarlanızın başına gidin!"
23. Derken yola koyuldular. Birbirlerine şöyle fısıldıyorlardı:
24. "Aman, bugün orada hiçbir yoksul yanınıza sokulmasın!"
25. Amaçlarını, planladıkları gibi gerçekleştirmek üzere erkenden yola düşüp gittiler.
26-27. Bahçeyi gördüklerinde ise, "Herhalde yanlış yere gelmişiz; yok yok, ürünü kaybetmişiz" dediler.
28. İçlerinden aklı başında olan biri şöyle dedi: "Ben size, 'Allah'ın yüceliğini dile getirmelisiniz' dememiş miydim?"
29. Şöyle cevap verdiler: "Rabbimizin şanı yücedir; doğrusu biz haksızlık etmişiz."
30. Ardından, birbirlerini kınamaya başladılar:
31. "Yazıklar olsun bize" dediler, "Gerçekten biz azmış ve sapmıştık.
32. Belki rabbimiz bize bunun yerine daha iyisini verir. Biz rabbimizden bunu diliyoruz."
33. İşte ceza budur. Âhiret azabı ise elbette daha büyüktür. Keşke bilselerdi!
34. Şüphesiz Allah'a itaatsizlikten sakınanlar için rableri katında nimetlerle dolu cennetler vardır.
35. Öyle ya, emrimize boyun eğenleri o günahkârlarla bir mi tutacağız?
36. Size ne oluyor? Ne biçim hüküm veriyorsunuz?
37-38. Yoksa elinizde okuduğunuz bir kitap var da orada dilediğinizin sizin olacağı mı yazılı?
39. Yoksa, "Neye hüküm verirseniz o mutlaka sizindir" diye tarafımızdan lehinize verilmiş, kıyamet gününe kadar geçerli kesin sözler mi var?
40. Sor onlara: İçlerinden kim buna kefil oluyor?
41. Yoksa onların (kendilerine akıl veren) ortakları mı var? Doğru söylüyorlarsa haydi getirsinler ortaklarını!
42. İş ciddileşip paçalar sıvandığı gün secdeye çağrılırlar, ama bunu yapamazlar;[1]

---

gizlice toplamaya karar vermişler; ancak gece gelen bir âfet ürünü imha etmişti. Gelecekte bir işi yapmaya niyet ederken işi Allah'ın iznine bağlamak gerekiyordu. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Allah izin verirse demeden hiçbir şey için 'Şu işi yarın yapacağım' deme!" (Kehf 18/23).

1 "İş ciddileşip paçalar sıvandığı gün" ifadesi, "ciddi ve güç bir işe girişildiği veya bütün hakikatlerin ortaya konduğu vakit" anlamındadır.

43. O sırada gözlerine korku çökmüş, perişan olmuşlardır. Halbuki onlar, yapabilecek durumda iken de secdeye çağrılmışlardı.[1]
44. Sen bu sözü yalan sayanı bana bırak! Biz onları, bilemeyecekleri bir şekilde yavaş yavaş azaba doğru çekeceğiz.[2]
45. Onlara mühlet veriyorum; ama benim planım çok sağlamdır!
46. Yoksa, sanki sen onlardan bir ücret istiyorsun da bunun ağırlığı altında kalmaktan mı çekiniyorlar?
47. Yahut gayb bilgisine sahipler de oradan mı alıp yazıyorlar?
48. Sen rabbinin hükmüne sabret; balığın yoldaşı (Yunus peygamber) gibi olma. Hani o, öfkeli olarak seslenmişti.[3]
49. Rabbinin lutfu imdadına yetişmeseydi o mutlaka kınanmayı hak etmiş olarak ıssız bir sahaya atılacaktı.
50. Fakat rabbi onu seçip sâlihlerden eyledi.
51. O inkârcılar Kur'an'ı işittikleri zaman, seni gözleriyle devireceklermiş gibi bakar, "Şüphe yok o bir delidir" derler.
52. Oysa Kur'an, âlemler için öğütten başka bir şey değildir.

69. HÂKKA SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 78, âyet sayısı 52'dir. Adını ilk âyetlerde geçen ve burada "kıyamet" mânasında kullanılan hâkka kelimesinden almıştır. Sûrenin ana konusu vahiy ve peygamberlik olup, ayrıca kıyamet halleri, yeryüzünde fesat çıkaran ve peygamberleri yalancılıkla itham eden eski kavimlerin başına gelen musibetlere dikkat çekilmiştir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. O gerçekleşecek olay (kıyamet)!

---

1 İnkârcılar dünyada Allah'a secde etmediler, âhirette bunun sonucunu görmeleri için secdeye çağrılıyorlar. Hadiste buyurulduğu üzere erkek-kadın herkes Allah'a secde eder; dünyada gösteriş için secde etmiş olanlar da secde etmek isterler fakat eğilemezler (bk. Buhârî, "Tefsîr", 68/2). Başka bir rivayette inkârcıların da secde etmek isteyecekleri fakat buna güçlerinin yetmeyeceği haber verilmiştir (Şevkânî, V, 317).

2 "Bu sözü yalan sayanı bana bırak" cümlesi, inkârcıları cezalandırma yetkisinin yalnız Allah'a mahsus olduğunu ifade eder. İkinci cümle ise kısaca şunu anlatıyor: Allah verdikçe onlar şımarır, fakat O, imtihan sebebiyle vermeye devam eder; tabii bunun sonucu azaptır. Bu durum İslâmî literatürde "istidrâc" terimiyle ifade edilmiştir (bk. A'râf 7/182).

3 Yunus hakkında bk. Sâffât, 139-148.

2. Nedir o büyük olay?
3. O büyük olayın ne olduğunu sen nereden bileceksin!
4. Semûd ve Âd, kapılarını çalacak felâketi yalan saymışlardı.
5. Semûd kavmi çok şiddetli bir depremle helâk edildi.
6. Âd halkı ise dehşetli bir kasırga ile yok ediliverdi.
7. Allah o kasırgayı ardarda yedi gece, sekiz gün onların üzerine gönderdi. Öyle ki (orada bulunsaydın), o kavmi devrilmiş hurma kütükleri gibi oracıkta yere serilmiş halde görürdün.
8. Şimdi onlardan geriye kalan bir şey görüyor musun?
9. Firavun, ondan öncekiler ve altı üstüne getirilen şehirler (halkı) hep o günahı işlediler.[1]
10. Rablerinin elçisine karşı geldiler, O da onları amansız bir şekilde yakalayıp cezalandırdı.
11. Bir zamanlar sular coştuğu vakit sizi gemide kuşkusuz biz taşıdık;[2]
12. Bunu sizin için ibretli bir ders olsun ve kulaklardan hiç çıkmasın diye yaptık.
13. Sûra bir defa üflendiğinde;
14. Yeryüzü ve dağlar yerlerinden sökülüp birbirine bir çarpışta darmadağın edildiğinde;
15. İşte o gün olacak olur.
16. Gök yarılır, o gün (bütün) bunların düzeni çökmüştür.[3]
17. Melekler göklerin etrafındadır. O gün rabbinin arşını bunların da üstünde olan sekiz (melek) yüklenir.[4]
18. O gün hesaba çekilirsiniz, size ait hiçbir sır gizli kalmaz.
19. Kitabı sağ tarafından verilen kimse der ki “Alın kitabımı okuyun;
20. Doğrusu ben, hesabımla karşılaşacağımı zaten biliyordum.”
21. Artık o, hoşnut olacağı bir hayat içindedir;
22-23. Meyveleri kolayca devşirilebilir yüce bir cennettedir.

---

1 Altı üstüne getirilen şehirler daha çok Lût aleyhisselâmın peygamber olarak gönderildiği Sodom ve Gomore olarak açıklanmıştır (ayrıca bk. A‘râf 7/80-84).

2 Peygamberleriyle alay eden Nûh kavmi isyan ettiği için suda boğulmuş, Nûh’a inanıp onun gemisine binenler ise kurtulmuştu. Âyet “sizi” derken o gün Nûh’un gemisinde bulunup da kurtuluşa eren ve sonrakilerin ataları, dedeleri durumunda bulunan müminlere işaret etmektedir.

3 İslâmî inanca göre İsrâfil isimli melek, sûr adı verilen boruyu iki defa üfleyecek, ilk üflemede kâinattaki bütün canlılar ölecek, ikinci üflemede ise dirilecektir (bk. En‘âm 6/73). 16. âyet, kıyametin kopması sırasında sadece yerkürenin değil, gök cisimlerinin de düzeninin bozulacağını, kozmik sistemin tamamıyla çökeceğini ifade etmektedir (krş. Enbiyâ 21/104).

4 Arşı taşıyan “sekiz”, kendilerine “hamele-i arş (arşın taşıyıcıları) denilen sekiz melek veya sekiz taşıyıcı olarak yorumlanmıştır (“arş” hakkında bk. A‘râf 7/54).

24. Onlara "Geçmiş günlerde yaptıklarınıza karşılık olarak âfiyetle yiyin için" denir.
25-26. Kitabı sol tarafından verilene gelince o, "Keşke" der, "Bana kitabım verilmeseydi de hesabımın ne olduğunu bilmeseydim!
27. Keşke ölümüm her şeyi bitirseydi!
28. Malım bana hiç fayda sağlamadı;
29. Güç ve saltanatım elimden çıkıp gitti."
30. (Ve şöyle emredilir:) Onu yakalayıp bağlayın;
31. Sonra onu alevli ateşe atın!
32. Sonra da (diğerleriyle birlikte) onu yetmiş arşın uzunluğunda bir zincire dizin!
33. Çünkü o, ulu Allah'a iman etmezdi;
34. Yoksulu doyurmaya teşvik etmezdi.
35. Bu sebeple bugün burada onun candan bir dostu yoktur.
36. Yananların akıntısından başka yiyeceği de yoktur!
37. Onu da günahkârlardan başkası yemez.
38-39. Görebildikleriniz ve göremedikleriniz üzerine yemin ederim ki,
40. Kur'an elbette değerli bir elçinin sözüdür.[1]
41. O bir şair sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz!
42. O bir kâhin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz!
43. O, âlemlerin rabbi tarafından indirilmiştir.
44. Eğer peygamber bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı,
45. Elbette onu kıskıvrak yakalardık.
46. Sonra onun can damarını koparırdık.
47. Hiçbiriniz buna mâni olamazdınız.
48. Doğrusu Kur'an, takvâ sahipleri için bir öğüttür.
49. İçinizde onu yalan sayanlar bulunduğunu şüphesiz bilmekteyiz.
50. Muhakkak o, kâfirler için bir iç yarasıdır.
51. O, gerçekten kesin bilginin kendisidir.[2]
52. Şu halde ulu rabbinin adını noksanlıklardan tenzih et!

---

1 "Görebildikleriniz ve göremedikleriniz" ifadesi, üzerine yemin edilmeye değer maddî ve mânevî varlıkları belirtmektedir. 40. âyetteki "Değerli bir elçinin sözüdür" ifadesinden maksat, "Size Kur'an'ı okuyarak tebliğ eden bizim değerli bir elçimizdir" demektir ki, o da Hz. Muhammed'dir.

2 "Kesin bilgi" diye tercüme edilen hakku'l-yakīn tamlaması, kesinlik bakımından ilme'l-yakīn ve ayne'l-yakīnin ardından en ileri dereceyi teşkil eden bilgiyi ifade eder. Bu üç aşamayı bir arada, "bilgi alarak, görerek, yaşayarak bilmek" şeklinde ifade etmek mümkündür. Kur'an Allah'ın sözü olduğu için ihtiva ettiği bilgiler, O'na iman edenlere göre kesinliğin en üst derecesindedir.

70. ME‘ÂRİC SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 79, âyet sayısı 44'tür. Adını 3. âyette geçen ve burada "yükselme yolları ve dereceleri" mânasına gelen me‘âric kelimesinden almıştır. Sûrenin ağırlıklı konusu kıyamet halleri, öldükten sonra dirilme, âhiret hayatı, müminlerin güzel vasıfları ve üstün ahlâkî özellikleridir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1-3. Birisi, huzuruna yükselmenin birçok yolu bulunan Allah katından inkârcılar için gelecek olan ve hiç kimsenin savamayacağı azabın gelmesini istedi.
4. Melekler ve rûh O'na, miktarı elli bin yıl olan bir günde yükselip çıkar.[1]
5. Şimdi sen güzelce sabret.
6. Doğrusu onlar o azabı ihtimalden uzak görüyorlar.
7. Biz ise onu yakın görmekteyiz.
8. O gün gökyüzü erimiş maden gibi olur.
9. Dağlar da atılmış renkli yüne döner.
10. Dost dostunun halini sormaz olur.
11-14. Halbuki birbirlerine gösterilirler. Günahkâr kişi, o günün azabı karşısında ister ki oğullarını, karısını, kardeşini, kendisini koruyup barındıran bütün ailesini ve yeryüzünde kim varsa herkesi fidye olarak versin de kendisini kurtarsın![2]
15-16. Fakat ne mümkün! Bilinmeli ki o (cehennem) alev alev yanan, derileri kavurup soyan bir ateştir.
17-18. Haktan yüz çevirip uzaklaşmak isteyeni ve mal toplayıp üstüne oturanı kendine çağırır.
19. Gerçekten insan pek tahammülsüz bir tabiatta yaratılmıştır.
20. Başına bir fenalık geldi mi sızlanır durur.
21. Ama ona bir nimet nasip olursa kendisinden başkasını yararlandırmaz.[3]

---

1 "Ruh"tan maksat Cebrâil'dir; miktarı elli bin yıl olan gün farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bunu, Allah ile yaratılmışlar arasındaki varlık ve mertebe farkının ne kadar büyük olduğuna dikkat çekmeyi amaçlayan temsilî bir anlatım olarak düşünmek mümkündür (ayrıca bk. Hac 22/47; Secde 32/5).

2 O gün günahkârların, en değerli varlığı olan yakın ve uzak akrabalarından, dostlarına kadar bütün sevdiklerini gözden çıkaracak ölçüde dehşetli bir psikolojik bunalıma gireceği anlatılmaktadır.

3 19. âyet, sonra gelen iki âyette şöyle açıklanmıştır: İnsan oğlu başına yoksulluk, hastalık, korku vb. bir sıkıntı geldiğinde sızlanır ve ümitsizliğe kapılır; zengin-

22. Ancak namaz kılanlar başka;
23. Namazlarını devamlı kılanlar;
24-25. İsteyene ve yoksun kalmışa mallarından belli bir hak tanıyanlar;
26. Hesap gününün doğruluğuna inananlar;
27-28. Rablerinin azabından çekinenler -ki rablerinin azabı karşısında asla güven içinde olunamaz-;
29-31. İffetlerini koruyanlar -ki eşleri ve câriyeleri bunun dışında olup bundan dolayı kınanmazlar; ama kim bunun ötesine geçmeye kalkışırsa böyleleri sınırı aşanların ta kendileridir-;
32. Emanetlerine ve ahidlerine riayet edenler;
33. Şahitliklerini dosdoğru yapanlar;
34. Namazlarının gereklerini titizlikle yerine getirenler;
35. İşte bunlar cennetlerde ağırlanırlar.[1]
36-37. O inkârcılara ne oluyor ki (inkâr veya alay etmek için) grup grup sağdan soldan sana doğru koşuyorlar.
38. Üstelik bir de onlardan her biri nimetler cennetine yerleştirileceğini mi umuyor?[2]
39. Asla! Biz onları, şu bildikleri şeyden yaratmışızdır.
40-41. Doğuların ve batıların rabbine yemin ederim ki, onların yerine daha iyilerini getirmeye bizim gücümüz yeter, kimse bizim önümüze geçemez.[3]
42. Bırak onları, kendilerine geleceği hususunda uyarıldıkları güne ulaşıncaya kadar boş şeylere dalıp oyalanadursunlar!
43. O gün onlar, bir hedefe çabucak varmak istercesine süratle kabirlerinden çıkarlar.
44. O sırada gözlerine korku çökmüş, perişan olmuşlardır. İşte başlarına geleceği konusunda uyarıldıkları gün o gündür.

---

lik, sağlık, güvenlik gibi imkânlara kavuştuğunda ise bencilleşir, eriştiği nimetleri Allah'ın bir lutfu olarak değil, kendi kudret ve gayretiyle elde ettiği şeyler olarak değerlendirir.

1 22-34. âyetlerde bir müslüman modeli çizilmektedir.

2 Müşrikler Hz. Peygamber'in etrafını sarar, onun müminlere cenneti müjdelemesini, inkârcıları da cehennem azabı ile uyarmasını işitince kendisiyle alay eder, "Bunlar cennete gireceklerse biz bunlardan daha önce gireriz" derlerdi (Zemahşerî, IV, 159-160). İşte bu âyetler onların belirtilen davranışlarındaki çelişkiye ve Hz. Peygamber'i yalancılıkla itham ettikleri halde cennete girmeyi istemelerinin ne kadar tutarsız olduğuna işaret etmektedir.

3 Allah'ın bu şekilde yemin etmesi, O'nun evrendeki bütün varlık ve olaylara hâkim olduğunu vurgulama anlamı taşır. 41. âyeti müfessirler şöyle yorumlamışlardır: a) Bu muazzam evreni yaratıp yönetimine hâkim olan sonsuz kudret, dilerse inkârcıları yok edip yerlerine itaatkâr kullar getirir, kimse buna engel olamaz. b) Maksat Allah'ın insanları öldükten sonra dirilttiğinde dünyadaki yaratılışlarından daha sağlam, ebedî hayata elverişli olabilecek şekilde yaratmasıdır.

71. NÛH SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 71, âyet sayısı 28'dir. Konusu Hz. Nûh'un peygamber olarak gönderilişi ve inkârcılara karşı verdiği mücadele olduğu için sûreye bu ad verilmiştir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Biz Nûh'u, "Kendilerine can yakıcı bir azap gelmeden önce halkını uyar" diyerek kavmine gönderdik.
2. Şöyle dedi: "Ey kavmim! Şüphesiz ben size gönderilmiş apaçık bir uyarıcıyım.
3. Allah'a kulluk edin; O'na karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin;
4. Ki Allah bir kısım günahlarınızı bağışlasın ve size belirli bir vadeye kadar süre tanısın. Şüphesiz Allah'ın belirlediği vade geldiğinde artık ertelenmez. Keşke bilseydiniz![1]
5. Nûh, "Rabbim" dedi, "Doğrusu ben kavmimi gece gündüz hakka çağırdım;
6. Fakat benim yaptığım çağrı onları daha da uzaklaştırdı.
7. Kendilerini bağışlaman için ben onları ne zaman çağırdıysam, parmaklarını kulaklarına tıkadılar; elbiselerini başlarına bürüdüler, ayak dirediler, kibirlendikçe kibirlendiler.[2]
8. Yine de ben onları açıkça çağırmaya devam ettim.
9. Onlara açık da söyledim, yerine göre gizli de söyledim."
10. Dedim ki: "Rabbinizden bağışlanmanızı dileyin; O, çok bağışlayıcıdır.
11. (Dileyin ki) üzerinize gökten bol bol yağmur indirsin.
12. Mallar ve oğullar vererek sizi desteklesin, size bahçeler versin ve sizin için ırmaklar akıtsın.
13. Ne oluyor size de Allah'ın büyüklüğünü hesaba katmıyorsunuz?

---

1 Âyet şöyle yorumlanmıştır: a) Allah, toplum olarak iman etmeleri şartıyla onlar için bir ecel tayin etmiştir; o vakte kadar varlıklarını devam ettirirler. Ancak iman şartı gerçekleşmez ise ceza görecekleri bir başka ecel (süre sonu) vardır ve Allah kesin sonucu bilmektedir. b) Maksat, değişmeyecek ecelleri gelinceye kadar iman ederlerse mutlu, iman etmezlerse mutsuz yaşayacakları, hayatlarının da felâketlerle son bulacağıdır.

2 Âyet mecazi bir anlatım olup peygamberi ve tebliğ ettiği dini reddettiklerini ifade eder. Peygamberin konuştuklarını işitmemek için gerçekten belirtilen eylemleri yapmış da olabilirler.

14. Oysa O sizi türlü evrelerden geçirerek yaratmıştır.[1]
15. Görmüyor musunuz Allah yedi göğü birbiriyle nasıl uyumlu yaratmıştır?[2]
16. Onların içinde ayı bir ışık, güneşi ışık kaynağı yapmıştır.[3]
17. Allah sizi yerden bitirip yetiştirmiştir.[4]
18. Sonra sizi yine oraya döndürecek ve yeniden çıkaracaktır.
19-20. Allah yeryüzünü sizin için sergi gibi döşemiştir ki onda geniş yollar edinip dolaşabilesiniz."
21. Nûh, "Rabbim" dedi, "Doğrusu bunlar beni dinlemediler, malı ve çocuğu kendi ziyanını arttırmaktan başka bir şeye yaramayan kimseye uydular.[5]
22. Onlar çok büyük tuzaklar kurdular."
23. Dediler ki: "Sakın ilâhlarınızı bırakmayın; hele Ved'den, Suvâ'dan, Yegūs'tan, Yeûk'tan ve Nesr'den asla vazgeçmeyin!"[6]
24. "Gerçekten de birçoklarını saptırdılar; (Rabbim!) sen de artık bu zalimlerin şaşkınlıklarını arttır!"
25. Günahları yüzünden tûfanda boğuldular, ardından ateşe atıldılar, kendilerini Allah'a karşı koruyacak yardımcılar da bulamadılar.
26. Nûh "Rabbim" dedi, "Yeryüzünde inkârcılardan hiç kimseyi sağ bırakma!
27. Sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar; günahkâr nankör nesillerden başkasını da yetiştirmezler.
28. Rabbim! Beni, annemi babamı, inanmış olarak evime girenleri, mümin erkekleri ve mümin kadınları bağışla, zalimleri ise daima helâk et."

---

1 Yaratılış evrelerinden maksat ya ilk insanın topraktan başlayarak mükemmel insan haline gelinceye kadar geçirdiği aşamalardır veya sperm halinden itibaren gerek ana rahminde gerekse doğduktan sonra gelişimini tamamlayıncaya kadar geçirdiği aşamalardır (bilgi için bk. Hac 22/5).

2 Yedi gök hakkında bilgi için bk. Bakara 2/29.

3 Ay, ışığını başkasından aldığı için âyette ona "nûr" (aydınlık yapan), güneşin ışığı ise kendinden olduğu için ona da "sirâc" (ışık kaynağı) denmiştir.

4 Âyet, iki türlü yorumlanmıştır: a) İnsanlığın atası olan Hz. Âdem'in topraktan yaratılışına bir işarettir. b) İnsanın gelişip yaşaması için gerekli olan besinler topraktan alındığından dolayı onun yaratılıp geliştirilmesi bitkilerin yerden bitirilmesine benzetilmiştir (İbn Âşûr, XXIX, 204).

5 Hz. Nûh'un, toplumun yönetici ve aristokratlarının direnişiyle karşılaştığı anlaşılmaktadır. Halkın peşlerinden gittiği bu üst tabakanın servetleri küstahlıklarını arttırarak onları bir yok oluşa sürüklemiştir. Âyette sadece maddî refaha yönelmenin uzun vadede mutlaka mânevî değerleri yok edip toplumun temel dokusunu tahrip edeceği gerçeğine de işaret edilmektedir.

6 Önde gelen putlarının adlarını sıralayarak "Bunları terketmeyin" diyorlardı.

72. CİN SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 40, âyet sayısı 28'dir. Adı, 1. âyette geçmektedir. Bir gün Hz. Peygamber ashabından birkaç kişiyle birlikte Ukāz panayırına doğru giderken Nahle denilen yerde onlara sabah namazını kıldırmıştı. Namazda okuduğu âyetleri işiten cinler bu âyetlerin tesirini derinden hissedip hayranlık duymuşlar, bu olayı kendi topluluklarına da anlatmışlardır. Bu olay üzerine Cin sûresi inmiştir. Sûrenin ana konusu cinler olup inanç bakımından cinlerin de müminler ve kâfirler olarak ikiye ayrıldığı haber verilmekte, ayrıca Allah'ın birliği, kudreti ve peygamberliğin önemi üzerinde durulmaktadır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1-2. De ki: Cinlerden bir topluluğun (Kur'an'ı) dinleyip şöyle söyledikleri bana vahyolundu: "Biz, doğru yolu gösteren harika bir okuma dinledik ve ona iman ettik. Artık kesinlikle rabbimize kimseyi ortak koşmayacağız.[1]

3. Şu muhakkak ki rabbimizin şanı çok yücedir; O, ne bir eş edinmiştir ne de çocuk.

4. Demek aramızdaki beyinsiz, Allah hakkında ipe sapa gelmez şeyler söylüyormuş.

5. Oysa biz, insanların ve cinlerin Allah hakkında asla yalan söylemeyeceklerini sanırdık.

6. İnsanlardan bazı adamlar cinlerden bazı kişilere sığınırlardı, onlar da bunları daha sapkın hale getirirlerdi.

7. Onlar da sizin zannettiğiniz gibi, Allah'ın hiç kimseyi tekrar diriltmeyeceğini zannederlerdi.

8. Hakikaten biz (cinler) göğü yokladık, onu güçlü muhafızlar ve alev toplarıyla doldurulmuş bulduk.

---

1 Cin, ateşten yaratılmış, duyularla idrak edilemeyen, şuur ve irade sahibi, ilâhî emirlere uymakla yükümlü olan, insanlar gibi iyileri ve kötüleri bulunan varlık türünü ifade eder. Cinler de kendi aralarında evlenip çoğalırlar; insanlarda bulunmayan bazı özelliklere sahiptirler. Meselâ kısa sürede uzun mesafeleri katedebilir, insanlar onları görmedikleri halde onlar insanları görür, insanların bilmediği bazı hususları bilirler; fakat gaybı bilemezler.
Âyetten anlaşıldığına göre Hz. Peygamber o esnada Kur'an dinleyen cinleri görmemiş, fakat onların Kur'an dinledikleri kendisine vahiy yoluyla bildirilmiştir; ancak daha sonraki buluşmalarında cinleri gördüğü ve onlara tebliğde bulunduğu rivayet edilmiştir (bk. Ahkāf 46/29).

9. Halbuki biz (daha önce, göğü) dinlemek için onun oturulabilecek yerlerinde otururduk; fakat şimdi kim dinlemek isterse kendisini gözetleyen bir alev topuyla karşılaşıyor.
10. Bilmiyoruz, yeryüzündekiler hakkında bir kötülük mü murat edildi yoksa rableri onlar için bir iyilik mi diledi?
11. Doğrusu içimizde iyiler var, ama aramızda başka türlü olanlar da var; hâsılı biz farklı gruplardan oluşuyoruz.
12. Sonunda anladık ki yeryüzünde Allah'ın iradesini asla engelleyemeyiz; kaçmakla da O'nun elinden kurtulamayız.
13. Ve biz doğru yol rehberini dinler dinlemez ona iman ettik; rabbine iman eden kimse artık ne ziyandan ne de azıp sapmaktan korkar.
14. Aramızda ilâhî emirlere boyun eğenler var, ama hak yoldan sapanlarımız da var. Boyun eğenler doğru yolu hedeflemişlerdir.
15. Hak yoldan sapanlar ise cehennemin yakıtı olmuşlardır."
16-17. Eğer (kullarımız) hak yolda dosdoğru yürürlerse kendilerini, içinde denemek üzere nimetlere boğarız; kim de rabbini anmaktan yüz çevirirse Allah onu gitgide artan bir azaba uğratır.
18. Mescidler yalnız Allah'ındır. O halde Allah'ın yanına katarak hiçbir kimseye yalvarmayın.[1]
19. Allah'ın kulu O'na ibadet etmek üzere kalktığında üstüne çıkarcasına etrafına üşüşüyorlar.[2]
20. De ki: "Ben kendisine hiç kimseyi ortak koşmaksızın yalnız rabbime yakarıp kulluk ederim."
21. De ki: "Doğrusu ben size ne zarar verme ne de doğrunun ölçütünü zihninize yerleştirme gücüne sahibim."
22-23. Şunu da söyle: "Şüphe yok ki, Allah'ın gönderdiklerini tebliğ etmedikçe beni de Allah'a karşı kimse koruyamaz; O'ndan başka sığınacak kimse de bulamam." Artık kim Allah'a ve resulüne karşı gelirse bilsin ki, içinde ebedî kalacakları cehennem ateşi onu beklemektedir.
24. Sonunda tehdit edildikleri azabı gördükleri zaman kimin yardımcılarının daha güçsüz ve sayıca daha az olduğunu anlayacaklar."

1 Mesâcid (mescitler) kelimesine "Mescid-i Harâm", "bütün yeryüzü", "secde" ve "secdede yere temas eden uzuvlar" anlamları verilmiştir. İbadetlerde, Allah'ın verdiği bu organlarla O'ndan başkasına secde edilmemesi emredilmiştir.

2 "Allah'ın kulu"ndan maksat Hz. Peygamber'dir. Âyette Hz. Peygamber Nahle denilen yerde ashabına namaz kıldırırken cinlerin ondan Kur'an dinlemek için birbirlerini çiğnercesine etrafını kuşattıkları ifade edilmektedir. "Üstüne çıkarcasına" diye tercüme ettiğimiz libed kelimesinin farklı kıraatlerine göre âyete şöyle de mâna verilmiştir: "Peygamber Allah'a kulluk etmeye ve O'na çağırmaya başlayınca cinler ve insanlar onun getirdiği dini yok etmek için birbirlerini destekliyorlardı, ancak Allah onlara fırsat vermedi." Taberî bu anlamı tercih etmiştir (XXIX, 75).

25. De ki: "Tehdit edildiğiniz azap yakın mıdır yoksa rabbim onun için uzun bir süre mi koyar, bilemem."
26. Gaybı O bilir, gizlisini kimseye açmaz;
27-28. Ancak elçi olarak seçtiği başka. Allah, bu elçilerin her türlü durumlarını ilmiyle kuşattığı ve her şeyin sayısını belirlediği halde, rablerinin mesajlarını tebliğ ettiklerini ortaya çıkarmak için onların önlerinden ve arkalarından gözcüler gönderir.[1]

73. MÜZZEMMİL SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 3, âyet sayısı 20'dir. Adını, 1. âyette geçen "örtünüp bürünen" anlamındaki müzzemmil kelimesinden almıştır. Gece ibadetinin önemine vurgu yapılan sûrede namaz ve zekât buyruğuna yer verilmiş, ayrıca kıyamet ve âhiret hayatıyla ilgili uyarılarda bulunulmuştur.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Ey örtüsüne bürünen![2]
2-4. Geceleyin -birazı dışında- namaza kalk! Gecenin yarısında bu vakti biraz öne veya biraz ileri de alabilirsin. Kur'an'ı tane tane, hakkını vererek oku.[3]
5. Doğrusu biz sana, taşınması zor bir söz vahyedeceğiz.[4]
6. Şüphesiz gece vakti etki ve uyum yönünden daha uygun ve sözün zihne yerleşmesi bakımından daha elverişlidir.[5]
7. Gündüz vakti ise senin için yoğun bir koşuşturma durumu vardır.
8. Rabbinin adını an, bütün varlığınla ona yönel.

---

1 Allah'ın hoşnut olup seçtiği elçiden maksat peygamberdir; ona açtığı gizliden maksat ise gayb alanına giren bazı bilgilerdir.

2 Hz. Peygamber ilk vahyi alırken büyük bir heyecan geçirmiş, doğruca evine gidip eşi Hz. Hatice'ye, "Beni örtün, beni örtün!" demiş; üzerine bir örtü örtmüşler, heyecanı geçip rahatlayıncaya kadar bu şekilde kalmıştır (Buhârî, "Bed'ü'l-vahy", 3). Hz. Peygamber bu halde dururken Cebrâil aleyhisselâm yine gelmiş ve "Ey örtüsüne bürünen!" hitabıyla başlayan yeni vahiyler getirmiştir.

3 Teheccüd adı verilen bu gece namazı Hz. Peygamber'e farz, ümmetine ise sünnettir.

4 Kur'an vahyini almak maddî ve mânevî bakımdan uygun güç ve donanım gerektiriyor. Onu tebliğ etmenin, uygulamanın ve gelecek tepkilere göğüs germenin de ne büyük ruh gücü ve sabır gerektirdiği zaman içinde anlaşılmış ve görülmüştür.

5 Sessizlik, karanlık ve serinlik vb. fizikî özellikleri yanında, kandil gecelerinde olduğu gibi ilâhî rahmet, ilham ve tecellilere zaman ve zemin teşkil etmesi bakımından da geceler tefekkür, ibadet ve Kur'an tilâvetine daha uygun olmuştur.

9. Doğunun da batının da rabbi O'dur. O'ndan başka tanrı yoktur. Öyleyse yalnız O'na güvenip sığın.
10. Onların söylediklerine katlan ve uygun bir şekilde onlardan uzaklaş.
11. Nimet içinde yüzen o yalanlayıcıları bana bırak ve onlara biraz süre tanı.
12-13. Kuşkusuz katımızda (onlar için) prangalar, yakıcı bir ateş, boğazdan geçmez bir yiyecek, elem verici bir azap vardır.
14. O gün yeryüzü ve dağlar sarsılır; dağlar savrulan kum yığınları halini alır.
15. Doğrusu Firavun'a bir elçi gönderdiğimiz gibi size de hakkınızda tanık olacak bir peygamber gönderdik.
16. Firavun o peygambere karşı çıkmış, biz de onu ağır bir şekilde cezalandırmıştık.
17. Siz de inkârda direnirseniz çocukları ihtiyarlatan o günden kendinizi nasıl koruyacaksınız?
18. O gün gökler paramparça olacak, Allah'ın vaadi mutlaka yerine gelecektir.
19. Şüphesiz bunlar bir öğüttür; artık dileyen rabbine ulaştıracak bir yol tutar.
20. Senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, yarısını, üçte birini ibadetle geçirdiğini ve beraberinde bulunanlardan bir grubun da (böyle yaptığını) rabbin elbette bilir. Gece ve gündüzü belirleyen ancak Allah'tır. O, sizin (istenen) vakti tesbit edemeyeceğinizi bilmektedir. Bu yüzden de sizi bağışlamıştır. Artık Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun. Allah bilmektedir ki içinizde hastalar bulunacak, bir kısmınız Allah'ın lutfundan rızık aramak üzere yeryüzünde yol tepecek, diğerleri de Allah yolunda çarpışacaktır. O halde Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun. Namazı kılın, zekâtı ödeyin, Allah'a güzel bir borç verin. Kendiniz için önceden ne iyilik hazırlarsanız Allah katında onu bulursunuz; hem de daha iyi ve mükâfatça daha büyük olmak üzere. Allah'tan bağışlanmayı dileyin, şüphesiz Allah çok bağışlayıcı çok esirgeyicidir.[1]

---

1 Hem gece namaza kalkmakta hem de istenen vakti tesbit etmekte zorluk bulunduğu için kullarına rahmeti sonsuz olan Allah gece namazını Muhammed ümmetine farz kılmamıştır.
"Artık Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun" meâlindeki bölüm iki türlü yorumlanmıştır: a) Geceleri kolayınıza gelen miktarda teheccüt namazı kılın; b) Gece namazında Kur'an'dan kolayınıza gelen miktarda okuyun (bk. Şevkânî, V, 371). Bu sûre Mekke'de gelmekle beraber son âyetin Medine'de inmiş olabileceğinden hareket eden bazı tefsircilere göre, buradaki namaz ve zekât belli vakit ve kurallara bağlı farîzalardır. "Bu âyet de Mekke'de gelmiştir" diyen âlimlere göre ise bu sûrede söz konusu olanlar nâfile ibadetler veya vakit ve kuralları kesinleşmemiş görevlerdir.

74. MÜDDESSİR SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 4, âyet sayısı 56'dır. Adını, 1. âyette geçen ve "bürünüp sarınan" anlamına gelen müddessir kelimesinden almıştır. Sûrede Hz. Peygamber'e uyarı görevini sebatla yerine getirmesi ve bu konuda sabır ve metanetini koruması istenmiş; kıyamet gününün sıkıntılarına dikkat çekilmiş, Hz. Peygamber'i yalancılıkla itham eden müşriklerin yakıcı cehenneme sürüklenecekleri haber verilmiştir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Ey örtüsüne bürünen!
2. Kalk ve uyar!
3. Sadece rabbinin büyüklüğünü dile getir.
4. Elbiseni tertemiz tut.
5. Her türlü pislikten uzak dur.
6. Yaptığın iyiliği çok görerek başa kakma.
7. Rabbinin rızâsına ermek için sabret.
8. Sûra üflendiği zaman;
9. İşte o gün zorlu bir gündür;
10. İnkârcılar için hiç de kolay olmayan bir gündür.
11. Yarattığım o şahsı (cezalandırmak üzere) tek başına bana bırak!
12-13. Kendisine geniş bir servet ve gözü önünde duran oğullar verdiğim;
14-15. Önüne nimetleri serdikçe serdiğim, arkasından daha fazla vermemi bekleyen kişiyi!
16. (Daha fazla vermek mi?) Asla! Çünkü o bizim âyetlerimize karşı inatla direnmektedir.
17. Ben de onu sarp bir yokuşa süreceğim!
18. Çünkü o, düşündü taşındı, ölçtü biçti.
19. Kahrolası, ne biçim ölçtü biçti!
20. Sonra kahrolası ne biçim ölçtü biçti!
21. Sonra baktı.
22. Sonra kaşlarını çattı, suratını astı.
23. En sonunda sırtını dönüp gitti ve kibrine yenildi.
24. "Bu" dedi, "Olsa olsa eskilerden nakledilmiş bir sihirdir.
25. Bu, insan sözünden başka bir şey değildir."
26. Ben onu sekara (cehenneme) sokacağım.
27. Sen bilir misin sekar nedir?
28. Bitirir ama yok olmaya da bırakmaz;

29. İnsanları kavurur.[1]
30. Orada on dokuz görevli vardır.[2]
31. Biz cehennemin işlerine bakmakla yalnız melekleri görevlendirmişizdir. Onların sayısını da inkâr edenler için sadece bir imtihan vesilesi yaptık ki böylelikle kendilerine kitap verilenler kesin bilgi edinsinler, inananların imanı artsın; kendilerine kitap verilenler ve müminler şüpheye düşmesinler; kalplerinde hastalık bulunanlar ve inkârcılar da, "Allah bu sayı misaliyle ne demek istemiş olabilir?" desinler. İşte Allah böylece dilediğini sapkınlıkta bırakır, dilediğine de doğru yolu gösterir. Rabbinin ordularını kendisinden başkası bilmez. İşte bu, insanlık için sadece bir öğüttür.[3]
32. Hayır hayır (öğüt almazlar). Aya andolsun!
33. Dönüp gitmekte olan geceye;
34. Ağarmakta olan sabaha andolsun ki,
35-37. O (cehennem), insanlar için, sizden ileri gitmek ya da geri kalmak isteyen kimseler için uyarıcı büyük cezalardan biridir.
38. Her nefis, yaptıklarına karşılık tutulan bir rehindir;
39. Ancak hakkın ve erdemin tarafında olanlar başka:
40-41. Onlar cennetlerdedir; günahkârlar hakkında birbirlerine sorular sorarlar?
42. "Sizi şu yakıcı ateşe sokan nedir?"
43. Onlar şöyle cevap verirler: "Biz namaz kılanlardan değildik;
44. Yoksulu doyurmuyorduk;
45. (Günaha) dalanlarla birlikte biz de dalıyorduk,
46. Ceza gününü de asılsız sayıyorduk,
47. Sonunda bize ölüm geldi çattı."
48. Artık şefaatçilerin şefaati onlara fayda vermez.

---

1 11-26. âyetlerde Allah'ın verdiği nimet ve kabiliyetlere rağmen inkârcılığı bilinçli bir tercih ve inatla sürdüren Velîd b. Mugīre gibi kişiler tasvir edilmekte ve ağır bir cezaya mâruz kalacakları uyarısı yapılmaktadır.

2 "On dokuz" sayısı "cehennemde görevlendirilmiş olan on dokuz melek; meleklerden on dokuz grup; on dokuz saf; her birinin emrinde bir grup melek bulunan on dokuz yönetici melek" şekillerinde yorumlanmıştır (Zemahşerî, IV, 184).

3 Müşrikler, kendilerinin kalabalık olduklarını, dolayısıyla on dokuz bekçinin güç yetirip onları cehenneme atamayacağını söylemişlerdi. Halbuki bu on dokuz sayısı, müşriklerin sandığı gibi az sayıda meleği değil, Allah'ın muradını yerine getirecek güç ve yetenekteki görevlileri ifade ediyordu ve on dokuz sayısının hikmeti bir imtihan idi.
"Rabbin orduları"ndan maksat genel anlamda Allah'ın buyruklarını icra eden görünür ve görünmez varlıklar; özel olarak bu bağlamda cehennemdeki hizmetleri yerine getiren görevlilerdir.

49-51. Böyle iken onlara ne oluyor ki âdeta aslandan ürküp kaçan yaban eşekleri gibi öğütten yüz çevirip kaçıyorlar!
52. (Uyarıcılardan) öğüt almak yerine onlardan her biri, kendisine, açılmış sahîfeler (ilâhî vahiy) verilmesini istiyor.[1]
53. Hayır! Aslında onlar âhiretten korkmuyorlar.
54. Asla! Ama bilsinler ki bu, gerçekten bir öğüttür, uyarıdır!
55. Dileyen ondan öğüt alır.
56. Ve Allah dilemeksizin onlar öğüt alamazlar. Sakınılmaya lâyık olan da O'dur, mağfiret sahibi de O'dur.

75. KIYÂME SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 31, âyet sayısı 40'tır. Adını ilk âyette geçen kıyâme kelimesinden almıştır. Sûrede kıyamet olayları, ölmek üzere olan insanın halleri, öldükten sonra dirilme ve hesap konuları ile inkârcıların âhirette karşılaşacağı zorluklar ele alınmaktadır. Ayrıca vahiy esnasında Hz. Peygamber'in vahyi korumak için gösterdiği gayret ve Allah Teâlâ'nın onun endişesini giderici sözleri yer almaktadır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Sandıkları gibi değil, kıyamet gününe yemin ederim!
2. Öyle değil, kendini kınayan nefse yemin ederim![2]
3. İnsan, kemiklerini toplayıp birleştiremeyeceğimizi mi sanıyor?
4. Evet, parmaklarına varıncaya kadar yeniden yapmaya gücümüz yeter.
5. Fakat insanoğlu önündeki zaman içinde de günah işlemeye (bugünden) istekli durur.

---

1 Bir grup müşrik Hz. Peygamber'e hitaben, "Allah'tan, her birimizin adına yazılmış olup sana tâbi olmamızı emreden bir kitap, bir belge getirmedikçe sana iman etmeyiz" demişlerdi. Âyet bu olayı dile getirmektedir.

2 Kur'an'da nefis, insanı, insanın ruhî-mânevî varlığını, kişiliğini ifade eder (bk. Bakara 2/233). İnsan nefsi iki temel özelliğe sahiptir: 1. Nefis dinamiktir, kendi kendisini dengeleyici bir sistemdir ve onda zıt eğilimlerin meydana getirdiği psikolojik bir gerginlik ortamı vardır. 2. Nefiste gelişme ve olgunlaşma gücü vardır. İlkel haliyle nefis, içgüdüsel isteklerin baskın olduğu, dolayısıyla ahlâkî ölçülere uyum sağlamakta zorlandığı için kötülüğe yatkındır.
"Kendini kınayan nefis" diye çevirdiğimiz nefs-i levvâme, "yaptığı kötülüklerden pişmanlık duyan, kendi kendisini kınayan; yargılayan ve kendisini düzeltmeye çalışan nefis basamağı"dır.

6. "Kıyamet günü ne zamanmış?" diye soruyor.
7-9. Göz dehşetle açıldığı, ay tutulduğu, güneşle ay birleştirildiği zaman;
10. İşte o gün insan "Kaçacak yer var mı?" diyecektir.
11. Hayır, sığınacak bir yer yoktur!
12. O gün varıp durulacak yer sadece rabbinin huzurudur.
13. O gün insana yaptığı ve yapmadığı her şey hakkında bilgi verilecektir.
14-15. Artık insan, mazeretlerini sayıp dökse de kendine kendisi tanıktır.
16. Vahyi tam alma telâşı yüzünden dilini kımıldatma.
17. Onu zihninde toplayıp okumanı sağlama işi bize aittir.
18. O halde onu okuduğumuz zaman sen onun okunuşunu takip et.
19. Sonra onu anlatmak elbette bize aittir.
20. Hayır (ey insanlar)! Doğrusu siz çabucak gelip geçeni seviyorsunuz,
21. Âhireti ise bir yana bırakıyorsunuz.
22-23. Oysa o gün bir kısım yüzler rablerine bakarak mutlulukla parıldayacaktır;[1]
24-25. Bir kısım yüzler ise o gün insanın belini kıracak bir felâketi sezerek sararıp solacaktır.
26. Hayır artık çok geç! Can boğaza gelip dayandığında;
27. "Yok mu bir şifacı?" dendiğinde;
28. (Hasta) bunun beklenen ayrılış olduğunu anladığında;
29. Ve bacaklar birbirine dolaştığında;[2]
30. İşte o gün sevkedilen yer sadece rabbinin huzurudur.
31. Vaktiyle o hakka inanmamış, namaz da kılmamıştı.
32. Aksine inkâr etmiş, haktan yüz çevirmişti.
33. Sonra da çalım sata sata yürüyüp yandaşlarına gitmişti.
34. (Ey insan!) Acı sonun yaklaştıkça yaklaşıyor!
35. Evet o sana yaklaştıkça yaklaşıyor!
36. İnsan, kendisinin başı boş bırakılacağını mı sanır?
37. O akıtılan meniden bir damlacık (sperm) değil miydi?
38. Sonra o, alaka (rahime tutunmuş embriyo) olmuş, derken Allah onu yaratıp şekillendirmiş;
39. Ondan iki eşi, erkek ve dişiyi yaratmıştır.
40. Peki bütün bunları yapan, ölüleri diriltemez mi?

---

1 Müminlerin rablerine bakmaları, O'nun cemalini seyretmeleri, cennet nimetlerinin en değerli ikisinden biridir; diğeri de "rıdvân"dır, yani Allah'ın cennetliklere hitap ederek onlardan razı olduğunu bildirmesidir.

2 Bu ifade, artık ölen kişinin dünya ile ilgisinin kesildiğini belirtmektedir.

76. İNSÂN SÛRESİ

İndiği yer Medine, iniş sırası 98, âyet sayısı 31'dir. Tamamının Mekke'de ve bir kısmının Mekke'de, bir kısmının Medine'de indiği görüşü de vardır. Adını, 1. âyette geçen insân kelimesinden almıştır. Sûrede insanın yaratılış aşamaları, yükümlülükleri, âhiret hayatı hakkında bilgi verilmekte, Kur'an'ın Allah katından bir öğüt ve nasihat olduğu bildirilmektedir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Gerçek şu ki, insanın yaratılış tarihinde onun henüz anılan bir şey olmadığı bir dönem gelip geçmiştir.
2. Hakikatte biz insanı katışık bir nutfeden yarattık; imtihan edelim diye onu işitir ve görür kıldık.
3. Şüphesiz biz ona doğru yolu gösterdik; artık o isterse şükreden olur, isterse nankör.
4. Ama biz inkârcılar için zincirler, halkalar ve alevli bir ateş hazırlamışızdır.
5. İyiler ise içindekine güzel koku katılmış bir kadehten içecekler;
6. Bir su kaynağı ki Allah'ın has kulları istedikleri yerlere akıtarak ondan bol bol içerler.
7. Onlar, verdikleri sözü yerine getirirler ve dehşeti her yerde hissedilen bir günden korkarlar.[1]
8. Onlar, kendileri sevip istedikleri halde yoksula, yetime ve esire de yemek verirler.[2]
9. (Ve şöyle derler:) "Biz sizi Allah rızâsı için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz.[3]
10. Biz, öfkeli, çetin bir günde rabbimizden (azabından) korkarız."

---

1 "Verdikleri sözü yerine getirirler" ifadesi iki şekilde yorumlanmıştır: a) Onlar Allah'ın kendilerine yüklediği bütün vecibeleri yerine getirirler; buyruklarına uyar, yasakladıklarından kaçınırlar. b) Onlar, bir iyilik yapmayı adadıkları, gönüllü olarak ibadet etmeye niyetlenip karar verdikleri takdirde bunu mutlaka yerine getirirler.
"Dehşeti her yerde hissedilen gün"den maksat kıyamet günüdür. İyiler o günde Allah'ın huzurunda verecekleri hesabın korkusu içinde, hayatlarını sorumluluk bilinciyle düzenlerler.

2 Âyete "Onlar, Allah'ı sevdikleri için yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler" şeklinde de mâna verilmiştir. Burada "esîr" kelimesinin savaş tutsakları yanında, köleleri, borçluları, mahkûmları kapsadığı belirtilmiştir.

3 Âyet ferâgat ahlâkının, başkalarına karşı sorumluluk duygusunun veciz bir anlatımıdır.

11. Bu yüzden Allah onları o günün dehşetinden korur; yüzlerine aydınlık, gönüllerine sürur verir.
12. Sabretmelerine karşılık onları cennetle ve ipekli giysilerle ödüllendirir.
13. Orada koltuklara kurulurlar. Ne yakıcı güneş görürler orada ne de dondurucu soğuk.
14. Ağaçların gölgesi hemen üzerlerinde, meyveleri emirlerine âmâde kılınmış.
15-16. Her birinin etrafında gümüş kaplar, billûr kadehler, gümüş beyazlığında şeffaf kupalar dolaştırılır; ölçülerini de isteklerine göre belirlerler.[1]
17. Ayrıca kendilerine orada zencefil karışımlı dolu bir kadeh sunulur.
18. İçindeki, orada adına selsebil denilen bir pınardan alınmıştır.
19. Her birinin etrafında ölümsüz gençler pervane olur. Baktığında onları etrafa saçılmış inciler sanırsın.
20. Orada etrafa göz gezdirdiğinde benzersiz nimetler ve muhteşem bir saltanat görürsün.
21. Oradakilerin üzerlerinde yeşil renkli, ince ve kalın ipek elbiseler vardır; gümüş bileziklerle süslenmişlerdir, rableri onlara tertemiz bir içecek verir;
22. "Bunlar sizin ödülünüzdür, çabanız boşa gitmemiştir."
23. Kur'an'ı sana biz, evet biz vahyederek indirdik.
24. Öyleyse rabbinin hükmüne sabret; onlardan hiçbir günahkâra yahut nanköre boyun eğme.
25. Sabah akşam rabbinin adını an.
26. Gecenin bir kısmında O'na secde et ve uzun gece boyunca O'nu tesbih et.[2]
27. Şu insanlar, ileride kendilerini bekleyen zor günü bir yana bırakarak geçici dünyayı seviyorlar,

---

1 Cennet nimetlerinin dünyada bilinen güzelliklerle tanıtılması, bilinmeyeni bilinenle anlatma amacı taşımaktadır. Cennetteki her şey, dünyada anılan adlarının karşılığından farklıdır; maksat muhatabın zihninde cennet nimetleriyle ilgili bir imaj, bir fikir ve sonuçta bir arzu uyandırmaktır (krş. Bakara 2/25).

2 25-26. âyetlerde "beş vakit namazın farz kılındığı" veya "sözle Allah'ı tesbih etmenin emredildiği" şeklinde farklı görüşler olmakla birlikte, bu âyetlerde -namaz da dahil olmak üzere- genel olarak ibadetin, özellikle gecenin belli vakitlerinde namaz kılmak, tesbih, dua, tövbe istiğfar gibi ibadet sayılan faaliyetlerde bulunmak suretiyle Allah'a kulluk ve bağlılık arzetmenin önemi üzerinde durulduğu anlaşılmaktadır.

28. Onları biz yarattık, yaratılışlarını sapasağlam yaptık. Dilediğimizde yerlerine benzerlerini getirebiliriz.[1]
29. Şüphesiz ki bu bir öğüttür; artık dileyen rabbine bir yol tutar.
30. Sizler ancak rabbinizin (bunu) dilemesi sayesinde dileyebilirsiniz. Şüphesiz Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir.
31. Allah dilediğini rahmetine dahil eder. Zalimlere gelince onlar için elem verici bir azap hazırlamıştır.

77. MÜRSELÂT SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 33, âyet sayısı 50'dir. Adını, 1. âyette geçen ve "birbiri ardına gönderilenler" anlamındaki mürselât kelimesinden almıştır. Sûrede Allah'ın varlığı, birliği, gücü ve kudreti, melekler, kıyamet, öldükten sonra dirilme, âhiret hayatı ve oradaki ceza ve mükâfat gibi konular ele alınmaktadır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Yemin olsun, birbiri ardından gönderilenlere;
2. Fırtına olup esenlere;
3. Yaydıkça yayanlara;[2]
4. (Hak ile bâtılı) birbirinden iyice ayıranlara;
5-6. Mazereti ortadan kaldırmak veya uyarmak için vahyi iletenlere;
7. Ki size vaad olunan şey mutlaka gerçekleşecektir.
8. Yıldızların ışığı söndürüldüğünde;
9. Gök yarıldığında;
10. Dağlar sökülüp savrulduğunda;
11. Peygamberlere toplantı vakti bildirildiğinde;
12. Bütün bunlar hangi güne ertelenmiştir?
13. Ayırım gününe.
14. Ayırım gününün ne olduğunu bilir misin?
15. Hakkı yalanlayanların o gün vay haline!

---

1 Bu değiştirme, hem fert ve toplumları helâk edip yerlerine başkalarını getirmeyi hem de insanın şeklini değiştirmeyi içine almaktadır.

2 İlk üç âyette üzerlerine yemin edilen şeyler bazı tefsircilere göre rüzgâr, fırtına, bulut gibi tabiat olaylarıdır (bk. Zâriyât 51/1-4). bunlarla Cebrâil, melekler, vahiy ve kitap kastedilmiştir. Melekler, vahyi getirirken rüzgârlar gibi esmişlerdir, yeryüzünde Allah'ın dinini yaymışlar, getirdikleri vahiy sayesinde inkârcılık sebebiyle ölmüş olan ruhlar dirilmiş, hak ile bâtıl birbirinden ayrılmış, insanların tövbe edip arınmaları sağlanmıştır (Zemahşerî, IV, 202).

16. Öncekileri helâk etmedik mi?
17. Arkadan gelenlere de onlara yaptığımızı yapacağız.
18. İşte biz suçlulara böyle yaparız.
19. Hakkı yalanlayanların o gün vay haline!
20. Sizi önemsenmeyen bir sudan yaratmadık mı?
21-22. Onu belli bir süreye kadar sağlam bir yere yerleştirdik.
23. Ölçüleri biz koyduk; ne de güzel ölçmüşüzdür![1]
24. Hakkı yalanlayanların o gün vay haline!
25-26. Biz yeryüzünü dirilere ve ölülere mekân yapmadık mı?
27. Ayrıca yeryüzünde sabit yüce dağlar yarattık. Sizlere tatlı sular içirdik.
28. Hakkı yalanlayanların o gün vay haline!
29. Haydi yalan saydığınız azaba doğru ilerleyin!
30-31. Gölgelendirmeyen, ateşe karşı da bir faydası dokunmayan üç bölüklü bir gölgeye doğru yol alın.[2]
32-33. O, kütükler kadar, koca sütunlar kadar kıvılcımlar fırlatır.
34. Hakkı yalanlayanların o gün vay haline!
35. Bu öyle bir gündür ki artık konuşamazlar.
36. (Zamanı geçtiği için) kendilerine izin de verilmez ki mazeret bildirsinler.
37. Hakkı yalanlayanların o gün vay haline!
38. İşte bu, ayırım günüdür; sizi ve sizden öncekileri bir araya getirdik.[3]
39. Bir planınız varsa haydi bana karşı uygulayın planınızı!
40. Hakkı yalanlayanların vay haline!
41-42. Şüphe yok ki takvâ sahipleri gölgeliklerde ve pınar başlarında canlarının istediği çeşit çeşit meyveler arasında olacaklardır.
43. "Yaptıklarınızın karşılığı olarak şimdi afiyetle yiyin için."
44. İşte biz iyilik yapanları böyle ödüllendiririz.

---

1 "Önemsenmeyen bir su"dan maksat meni (bk. Kıyâmet 75/37), onun yerleştirildiği "sağlam yer" ana rahmi, "belli bir süre" ise hamilelik dönemidir. Bu âyetlerde Allah'ın neleri yaratmaya kādir olduğuna dair örneklerden biri ortaya konmuş; böylece yeniden dirilmeyi inkâr edenlere bu inkârlarının temelsiz olduğu gösterilmiştir.

2 O gün hesaplar görülüp herkesin gideceği yer belli olunca görevliler inkârcılara, dünyada yalan saymış oldukları cehenneme doğru yürümeleri için âyetlerde geçtiği gibi hitap edeceklerdir. "Üç bölüklü gölge"den maksat cehennem yakıtlarının çıkardığı, üçe ayrılmış yoğun dumandır (Taberî, XXIX, 146).

3 "Ayırım günü"nden maksat hakkın bâtıldan, haklının haksızdan, inananın inkârcıdan ayırt edileceği yargı günüdür. Allah o gün gerek Kur'an'ın hitap ettiği gerekse Kur'an'ın inmesinden önceki ve sonraki nesilleri mahşerde toplayıp aralarında hükmünü verecektir.

45. Hakkı yalanlayanların o gün vay haline!
46. Siz de (dünyada) yiyin için, biraz daha faydalanın! Şüphe yok ki suça batmış durumdasınız!
47. Hakkı yalanlayanların o gün vay haline!
48. Onlara, "Allah'ın huzurunda eğilin!" denildiğinde eğilmezler.
49. Hakkı yalanlayanların o gün vay haline!
50. Artık bundan (Kur'an'dan) sonra hangi söze inanacaklar?

78. NEBE' SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 80, âyet sayısı 40'tır. Adını, 1. âyette geçen ve "haber" anlamına gelen nebe' kelimesinden almıştır. Sûrede kıyamet, öldükten sonra dirilme, hesap, ceza ve mükâfat konuları ele alınmış, Allah'ın varlık ve kudretini gösteren deliller üzerinde durulmuştur.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Birbirlerine neyi soruyorlar?
2-3. Hakkında ayrılığa düştükleri büyük haberi mi?
4. Hayır! İleride bilecekler!
5. Hayır hayır! Yakında bilecekler![1]
6-7. Biz, yeryüzünü bir döşek, dağları da (yeri tutan) kazıklar yapmadık mı?[2]
8. Sizi çifter çifter yarattık.
9. Uykunuzu sakinleşip dinlenme vesilesi kıldık.
10. Geceyi (uyku için) örtü yaptık.
11. Gündüzü de çalışıp kazanmak için fırsat kıldık.
12. Üstünüzde yedi kat sağlam gök yaptık.
13. Orada ısı ve aydınlık saçan bir lamba yarattık.
14-16. Size tohumlar, bitkiler, sarmaş dolaş olmuş bağlar bahçeler yetiştirmemiz için yoğun bulutlardan oluk gibi boşalan sular indirdik.

---

1 Hz. Peygamber müşriklere Allah'ın birliğinden ve öldükten sonra dirilmenin gerçekleşeceğinden bahseden âyetlerini okuyunca, "Muhammed neler anlatıyor?" diye birbirlerine sormaya başlamışlar, bunun üzerine bu âyetler inmiştir (Şevkânî, V, 419-420).

2 Dağlar, balans unsurları gibi yerin hareketini dengede tutuyor; ayrıca sağlam zeminler oluşturarak üstündekileri ve ormanlarıyla toprağı koruyor.

17. Şüphesiz ayırım günü vakit olarak belirlenmiştir.[1]
18. Sûra üflendiği gün, bölük bölük Allah'a gelirsiniz;
19. Gökyüzü açılır da orada pek çok kapı oluşur.
20. Dağlar yürütülür, serap haline gelir.
21-22. Şüphesiz, azgınlar için barınak olan cehennem pusuda beklemektedir;
23-26. Orada kaynar su ve yanan vücut akıntısı dışında bir serinletici, bir içecek tatmaksızın (yaptıklarına) uygun bir karşılık olarak yıllar ve yıllar boyu kalırlar.[2]
27. Doğrusu onlar hesaba çekileceklerini beklemiyorlardı.
28. Âyetlerimizi yalanladıkça yalanlıyorlardı.
29. Oysa biz her şeyi kayıt altına almıştık.[3]
30. Tadın artık! Bundan sonra size arttırarak vereceğimiz şey ancak azaptır.
31. İtaatsizlikten sakınmış olanlar için artık murada erme zamanıdır.
32. Bahçeler, üzüm bağları;
33. Gencecik yaşıt kızlar;
34. İçki dolu kadehler.
35. Orada ne boş bir söz ne de yalan işitirler.
36. Bunlar rabbinin bol bol lutfettiği karşılıktır, bağıştır.[4]
37. O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların rabbidir. O, rahmândır. İnsanlar O'nun huzurunda (izinsiz ve asılsız) konuşmaya yetkili olamayacaklar;
38. Ruh ve meleklerin saf saf olup durduğu o gün, rahmânın izin verdiklerinden başkası konuşamayacak; konuşan da doğruyu söyleyecektir.[5]
39. İşte bu, kesin olarak gelecek gündür. O halde kim dilerse rabbine varan bir yol tutsun.

---

1 "Ayırım günü"nden maksat hakkın bâtıldan, haklının haksızdan, müminin inkârcıdan ayırt edileceği ve dünyada yapılanların karşılığının verileceği büyük hesap günüdür.

2 21. âyette cehennem, pusuda düşmanı gözetleyen bir savaşçı gibi tasvir edilmektedir. "Yıllar ve yıllar boyu" diye çevirdiğimiz ahkāb kelimesi "başı sonu belirsiz uzun süreler" anlamına gelir. Bu âyetten hareketle cehennem azabının bir gün sona ereceğini söyleyenler olmuştur; ama Ehl-i sünnet çoğunluğuna göre cehennem azabı sonsuzdur; âyet sonsuzluğa uzanan bir süreyi ifade eder.

3 Kayıt altına alındığı bildirilen "her şey" ile insanların, sorumluluğu gerektiren inanç ve amelleri; kayıt yeri (kitap) ise amel defteri veya levh-i mahfûzdur.

4 Müminler için âhirette hazırlanan nimetler, "gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve insan aklının tam olarak hayal edemeyeceği türdendir (Buhârî, "Tevhîd", 35; Müslim, "İman", 312)." Çünkü âhiret gayb alanıdır; gaybı da Allah'tan başkası bilemez (bk. Bakara 2/3).

5 "Ruh", genellikle Cebrâil şeklinde yorumlanmıştır.

40. Biz insanın önceden yapıp ettiklerine bakacağı, inkârcının da, "Keşke toprak olsaydım!" diyerek dövüneceği gün gerçekleşecek olan yakın bir azaba karşı sizi uyardık.

79. NÂZİ'ÂT SÛRESİ

Sûre, adını "batmak üzere yükselenler" veya "söküp çıkaranlar" anlamına gelen nâzi'ât kelimesinden almıştır. Sûrede kıyamet halleri, hesap, ceza ve mükâfat konuları, Allah'ın birliği, peygamberlik ve öldükten sonra dirilme gibi inanç esasları ele alınmış; bu arada Hz. Mûsâ ve Firavun kıssasına da kısaca temas edilmiştir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Yemin olsun, batmak üzere yükselenlere;
2. Sâkin ve düzenli hareket edenlere;
3. Yüzdükçe yüzenlere;
4. Yarıştıkça yarışanlara;
5. Emri uygun yol ve yöntemle yerine getirenlere![1]
6. O gün şiddetle sarsan sarsar;
7. Onu ikinci sarsıntı izler!
8. İşte o gün korkudan yürekler ağza gelir.
9. (İnsanların) gözlerine korku çöker.
10-11. (İnkârcılar), "Biz ilk halimize mi döndürüleceğiz? Çürümüş kemikler olmuş iken mi?" diyorlar.
12. Ve ekliyorlar: "O zaman bu, (bizim için) ziyanlı bir dönüş olur!"
13. Oysa bu dönüş sadece bir seslenmeye bakar.
14. Bir de bakarsın kendilerini mahşerde bulmuşlar!
15. Sana Mûsâ'nın haberi geldi mi?
16. Rabbi ona kutsal vadi Tuvâ'da şöyle seslenmişti:
17. "Firavun'a git! O hakikaten azdı."
18-19. De ki: "Arınmayı ve seni rabbinin yoluna iletmemi ister misin? Böylece O'na saygılı davranırsın."

1 Adlarına yemin edilen bu varlıklar konusunda biri dar, diğeri geniş iki yorum yapılabilir: a) Bunların hepsi meleklerdir. 1. âyette insanların ruhlarını bedenlerinden şiddetle çekip çıkaran ölüm meleği ve yardımcıları; 2. âyette müminlerin ruhlarını incitmeden hafifçe çekip alan; 3. âyette insan bedeninde yüzerek ruhu çıkartan; 4. âyette müminlerin ruhlarını cennete, kâfirlerin ruhlarını cehenneme götürürken birbirleriyle yarışan; 5. âyette ise evrenin nizamında Allah'ın kendilerine verdiği görevleri yerine getiren melekler kastedilmiştir. b) Yalnızca melekler değil, bu nitelikleri taşıyan bütün varlıklara dikkat çekilmiştir.

20. Ve Mûsâ ona en büyük mûcizeyi gösterdi.[1]
21. O ise hemen yalanladı ve karşı çıktı.
22. Sonra mücadele etmek üzere sırt çevirdi.
23. Derhal adamlarını toplayıp seslendi:
24. "Ben sizin en yüce rabbinizim!" dedi.
25. Allah da ona ibretlik dünya ve âhiret cezası verdi.
26. Elbette bunda Allah'a itaatsizlikten korkanların alacağı büyük bir ders vardır![2]
27. Şimdi, sizi yaratmak mı daha zor yoksa göğü yaratmak mı? Onu Allah yaptı.
28. Onu yükseltip kusursuz olarak şekillendirdi.
29. Gecesini kararttı, gündüzünü ağarttı.
30. Bundan sonra da yeryüzünü döşeyip yaydı.
31. Yerden suyunu ve bitkisini çıkardı.
32. Dağları sağlam bir şekilde yerleştirdi.
33. Hepsi sizin ve hayvanlarınızın yararlanması için.
34. O büyük felâket (kıyamet) geldiğinde;
35. O gün insan yapıp ettiklerini iyice hatırlayacak;
36. Ve görecek olana cehennem açık bir şekilde gösterilecektir.
37-38. Azan ve dünya hayatını âhirete tercih eden kişi;
39. Cehennem işte onun için tek barınaktır.
40-41. Rabbinin huzurunda (hesap vermekten) korkan ve nefsine kötü arzuları yasaklayana gelince, onun barınağı da cennetin ta kendisidir.
42. "Ne zaman gelip çatacak?" diye sana kıyameti sorarlar.
43. Sen onun hakkında ne söyleyebilirsin ki!
44. Onun hakkındaki nihaî bilgi rabbine aittir.
45. Sen ancak ondan korkanları uyarırsın.
46. Kıyamet gününü gördüklerinde (dünyada) sadece bir akşam vakti veya onun kuşluğu kadar kaldıklarını sanırlar.[3]

---

1 Hâkim kanaate göre "en büyük mûcize" yılana dönüşen asâsıdır. Mûsâ'nın ışık saçan eli, denizin yarılması veya Mûsâ'ya verilen dokuz mûcizenin tamamı olabileceği yorumları da yapılmıştır (mûcizeler için bk. A'râf 7/107-108, 133).

2 25. âyete "Allah da onu hem sonraki sözünden hem de önceki sözünden dolayı cezalandırdı" şeklinde de mâna verilmiştir (Kurtubî, XIX, 202). Öncekinden maksat, "Sizin için benden başka tanrı tanımıyorum" sözü (bk. Kasas 28/38); sonraki ise "Ben sizin en yüce rabbinizim!" sözüdür.

3 Âyette şu iki gerçeğe dikkat çekilmektedir: a) İnsanlar, âhiret hayatına döndüklerinde dünya hayatının kısa olduğunu anlayacaklar; b) Psikolojik olarak insana geçmiş daima kısa bir zamanmış gibi gelir.

80. ABESE SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 24, âyet sayısı 42'dir. Adını, 1. âyette geçen ve "suratını astı" anlamına gelen abese kelimesinden almıştır. Bir gün Hz. Peygamber müşriklerin ileri gelenlerinden bir gruba dini tebliğ ederken yanlarına müminlerden olup gözleri görmeyen Abdullah İbn Ümmü Mektûm gelmiş ve Hz. Peygamber'e yaklaşarak Kur'an âyetlerinden bir kısmını kendisine tekrarlamasını veya açıklamasını ısrarla istemiştir. Konuşmasının kesilmesinden rahatsız olan Hz. Peygamber Abdullah'a ilgi göstermemiş, bunun üzerine bu sûrenin Resûlullah aleyhisselâm'ı uyaran ilk on âyeti inmiştir. Sûrede yukarıdaki olay hatırlatılıp Hz. Peygamber uyarıldıktan sonra kıyamet, öldükten sonra dirilme, vahiy ve peygamberlik konuları üzerinde durulmuştur.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Suratını astı, yüzünü çevirdi.
2. Çünkü ona gözü görmeyen biri gelmişti.
3. Sen nereden bileceksin, belki o arınacaktı.
4. Yahut o öğüt alacak da öğüt kendisine fayda verecekti.
5-6. Sen ise kendini her şeye yeterli görenle ilgileniyorsun.
7. Onun arınmamasından sen sorumlu değilsin!
8-10. Ama gönlünde Allah korkusu taşıyarak koşup sana gelenle ilgilenmiyorsun!
11. Hayır! Şüphesiz bu âyetler birer öğüttür.[1]
12. Dileyen ondan öğüt alır.
13. O, mukaddes sayfalardadır;
14. Yüce makamlara kaldırılmış, tertemiz sayfalarda.
15-16. Seçkin ve erdemli elçilerin ellerinde.[2]
17. Kahrolası o insan! Ne kadar da inkârcı!
18. (Bir düşünse) Allah onu neden yarattı?
19. Bir spermden yarattı da ona şekil verdi.
20. Sonra ona yolu kolaylaştırdı.
21. Nihayet onun canını aldı ve kabre koydu.

---

1 Sen iyi niyetle böyle davranmış olsan da öğüdün kime daha faydalı olduğunu bilemezsin.

2 "Mukaddes sayfalar", ağırlıklı yoruma göre Kur'an sayfalarıdır; Kur'an Allah kelâmı olduğu için onu içeren sayfaların şanı yüce ve değerlidir. "Seçkin ve erdemli elçiler" ifadesi, "Allah'tan Hz. Peygamber'e vahiy getiren melekler, kulların amellerini yazan melekler (Kirâmen Kâtibîn), kitapları okuyanlar, Peygamber'in Kur'an'ı yazan ashabı" gibi farklı anlamlarda yorumlanmıştır.

22. Sonra dilediği bir vakitte onu yeniden diriltecek.
23. Hayır! İnsan, Allah'ın emrettiğini yapmadı.
24. İnsan yediğine bir bakıp düşünsün!
25. Biz bolca su indirdik.
26. Sonra toprağı uygun şekilde yardık.
27. Oradan ekinler bitirdik.
28. Üzüm bağları, sebzeler;
29. Zeytin ve hurma ağaçları;
30. Gür ağaçlı bahçeler;
31. Meyveler ve çayırlar;
32. Sizin ve hayvanlarınızın yararlanması için.
33. Kulakları sağır eden o ses geldiğinde,
34-36. İşte o gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçar.
37. O gün her kişinin işi başından aşkındır.
38. O gün birtakım yüzler ışık saçar;
39. Güleçtir, müjde almıştır.
40. Birtakım yüzler de o gün toza toprağa bürünmüş;
41. Kapkara kesilmiştir.
42. İşte bunlar inkârcılardır, günahkârlardır.[1]

81. TEKVÎR SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 7, âyet sayısı 29'dur. 1. âyette geçen, güneşin dürülüp kararmasıyla ilgili fiilin masdarı sûreye ad olmuştur. Sûrede kıyametin dehşet verici bazı ayrıntıları ile vahiy ve peygamberlik gerçeği üzerinde durulmaktadır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Güneş dürülüp karardığında,
2. Yıldızlar dökülüp söndüğünde;
3. Dağlar sökülüp yürütüldüğünde;

1 34-36. âyetlerde söz konusu edilen akrabaların birbirinden kaçışının sebebi çeşitli şekillerde izah edilmiştir: a) Kıyametin dehşetinden dolayı o ortamda insanların birbirini düşünmeleri mümkün olmayacaktır; b) Akrabalıktan doğan haklarını isteyecekleri endişesiyle insanlar birbirinden kaçarlar; c) İnsan, akrabasının içinde bulunduğu kötü durumu görmesine rağmen onların başına gelenlere engel olamayacağını bildiği için onlardan kaçar; d) Kaçışın sebebi, kendi durumunu onların görmesini istememesi de olabilir.

4. Doğuracak develer başı boş bırakıldığında;
5. Yabani hayvanlar toplanıp bir araya getirildiğinde;
6. Denizler kaynatıldığında;
7. İnsanlar (amelleriyle) eşleştirilip (buna göre) şekillendirildiğinde;
8-9. Diri diri gömülen kıza hangi suçundan dolayı öldürüldüğü sorulduğunda;
10. Defterler ortaya serildiğinde;
11. Gökyüzü sıyrılıp açıldığında;[1]
12. Cehennem ateşi harlatıldığında;
13. Cennet yaklaştırıldığında;
14. Kişi neler yaptığını öğrenmiş olacaktır.[2]
15-16. Hayır! Hayır! Yörüngelerinde akıp giderek doğan ve batan yıldızlara andolsun!
17. Kararmakta olan geceye andolsun!
18. Ağarmakta olan sabaha andolsun ki,
19-20. O Kur'an gerçekten değerli, güçlü ve arşın sahibi katında itibarlı, bir elçinin sözüdür.[3]
21. (Elçi) orada saygın ve güvenilirdir.[4]
22. Bu kadar beraber yaşadığınız kişi kesinlikle mecnun değildir.[5]
23. Andolsun ki onu (vahiy meleğini) apaçık ufukta görmüştür.[6]

---

1 Madde ötesi âlemin perdeleri açılmaya başlayınca...

2 İnsanları kıyamet günü için hazırlık yapmaya teşvik etmek maksadıyla altısı (1-6. âyetler) kıyametin başlangıcından hesap zamanına kadar, altısı da (7-13. âyetler) hesabın başlamasından sonrasıyla ilgili olmak üzere on iki olaya işaret edilmektedir.

3 Bir yoruma göre Cebrâil, Allah'ın kelâmı Kur'an'ın Hz. Peygamber'e ulaştırılmasında aracılık yani elçilik ettiği için ona "değerli elçi" denilmiş ve Allah'ın vahyettiği kelâm Hz. Peygamber'e onun tarafından okunduğu için "onun sözü" olarak ifade edilmiştir. Diğer bir yoruma göre "değerli elçi" Hz. Peygamber'dir. O, Allah'ın elçisi olarak Kur'an'ı insanlara tebliğ ettiği, Allah kelâmı onun ağzından insanlara ulaştığı için Kur'an onun sözü olarak ifade buyurulmuştur (İbn Âşûr, XXX, 154-155).

4 Allah katında o elçinin yüce bir makamı ve itibarı vardır; kendisine emanet edilen vahyi koruma ve tebliğ etme hususunda güvenilir bir elçidir.

5 Sözü edilen kişi Hz. Peygamber'dir. Âyette Mekkeliler'in onca zaman birlikte yaşadıkları, yakından tanıdıkları Hz. Muhammed'i o güne kadar akıllı bir insan bilirken, peygamber olduğunu açıklayınca "mecnun" demelerindeki çelişkiye dikkat çekilmiştir.

6 "Gören" Resûlullah, "görülen" de Cebrâil'dir. Görülenin Allah olduğu yönünde bir görüş daha varsa da bu, Necm sûresindeki açıklamaya uymuyor. Müfessirler bu âyeti dikkate alarak Hz. Peygamber'in Cebrâil'i melek olarak yaratılmış olduğu sûrette gördüğünü söylemişlerdir (krş. Necm 53/1-18). Hz. Peygamber Cebrâil'in kendisine vahiy getirdiğini söyleyince müşrikler, onun gördüğünün

24. O, gayba ait bilgileri sizden esirgemez.
25. O, lânetlenmiş şeytanın sözü değildir.
26. Öyleyse nereye gidiyorsunuz?
27. O herkes için bir öğüttür;
28. Özellikle sizden doğru yolda gitmek isteyenler için.
29. Âlemlerin rabbi Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz![1]

82. İNFİTÂR SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 82, âyet sayısı 19'dur. 1. âyette geçen infetarat (yarıldı) fiilinin masdarı olan infitâr kelimesi sûreye ad olmuştur. Sûrede kıyamet koparken meydana gelecek olan olaylar, öldükten sonra dirilme, mahşerde hesap verme, cennet ve cehenneme gireceklerden söz edilmektedir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Gök yüzü yarıldığında;
2. Yıldızlar dağılıp saçıldığında;
3. Denizler yükselip birbirine katıldığında;
4. Kabirlerin altı üstüne getirildiğinde;
5. Her insan dünyada neleri yaptığını, neleri de yapmadığını açıkça bilecektir.
6. Ey insan! Yüce rabbin hakkında seni yanıltıp aldatan ne oldu?
7. O rabbin ki seni yarattı, seni insan olarak şekillendirdi ve seni dengeledi.
8. Terkibini de dilediği gibi yaptı.
9. Hayır! İnanacak yerde siz hâlâ dini yalan sayıyorsunuz.
10-11. Oysa sizi gözetleyen muhafızlar, değerli yazıcılar var.
12. Onlar yaptığınız her şeyi biliyorlar.
13. Buna göre kuşkusuz erdemliler cennette olacaklar;
14. Kötüler ise kesinlikle cehenneme gireceklerdir.
15. Ceza gününde oraya girerler;

---

melek değil cin olduğunu veya böyle bir meleğin varlığını hayal ettiğini ileri sürmüşlerdi. Âyet bu iddiaları reddetmektedir.

1 Hiç kimse kendi iradesinin dışında bir tercihe zorlanamaz. Ancak insanların irade ve güçleri kendilerinden değil, Allah'tandır; imtihan gereği Allah böyle olmasını dilemiş, insanlara irade hürriyeti vermiştir.

16. Ve oradan bir daha da ayrılamazlar.
17. Ceza günü nedir bilir misin?
18. Evet, ceza günü nedir bilir misin?
19. O gün hiçbir kimse başkası için bir şey yapamaz. O gün iş Allah'a kalmıştır.

83. MUTAFFİFÎN SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 86, âyet sayısı 36'dır. Adını ilk âyetinde geçen ve "eksik ölçüp tartanlar" anlamına gelen mutaffifîn kelimesinden almıştır. Sûrede ölçü ve tartıda dürüstlükten sapanlar eleştirildikten sonra, âhireti inkâr edenlerin oradaki cezaları ve iyilerin mükâfatları özetlenmekte; dünyada müminlerle alay eden inkârcıların âhirette gülünç duruma düşecekleri belirtilmektedir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Eksik ölçüp tartanların vay haline!
2. Onlar, insanlardan ölçerek bir şey aldıklarında tam ölçerler.
3. Kendileri başkalarına vermek için ölçüp tarttıklarında ise haksızlık ederler.[1]
4-6. Onlar, o büyük günde -ki, işte o gün insanlar âlemlerin rabbinin huzuruna çıkacaklar- diriltileceklerini akıllarına getirmiyorlar mı?[2]
7. Doğrusu şudur ki, günahkârların yazısı muhakkak siccîndedir.
8. Siccîn nedir, bilir misin?
9. O (ameller), kaydedilmiş bir defterdir.[3]
10. Gerçeği yalan sayanların o gün vay haline!
11. Onlar yargı gününü asılsız sayanlardır.
12. Oysa onu, haddi aşan günahkârdan başkası inkâr etmez.
13. Ona âyetlerimiz okunduğu zaman, "eskilerin masalları" der.

---

1 Burada ölçü ve tartı örnek bir işlem olup daha genel olarak insanların, hakka konu olan her işlemde dürüstlük ve adaleti titizlikle korumaları istenmektedir.

2 Öldükten sonra dirilme, hesap, ceza, cennetliklerin cennete, cehennemliklerin de cehenneme girmeleri gibi büyük olayların yaşanacağı gün olduğu için "büyük gün" diye söz edilmiştir.

3 Âyetlerin bağlamı dikkate alındığında "siccîn"in, amellerin eksiksiz kaydedildiği, inkârcıların ve günahkârların bütün eylemlerinin yazıldığı bir kitap (kütük, amel defteri) olduğu anlaşılmaktadır. Ancak siccînin nasıllığı ve niceliği hakkındaki bilgi yalnız Allah'a aittir.

14. Hayır! Doğrusu şudur ki, yapıp ettikleri kalplerini kaplayıp karartmıştır.
15. Ve gerçek şu ki onlar, o gün elbette rablerinden mahrum kalacaklardır.[1]
16. Sonra onlar mutlaka cehenneme gireceklerdir.
17. Sonra da onlara, "İşte inkâr etmiş olduğunuz cehennem budur!" denilecektir.
18. Hayır, hayır! Şüphe yok ki erdem sahiplerinin kaydı illiyyîndedir.
19. Bilir misin nedir illiyyîn?
20-21. O, Allah'a yakın olanların görüp durdukları, (ameller) kaydedilmiş bir defterdir.
22. İyiler elbette nimet içindedirler.
23. Koltuklar üzerinde oturup seyrederler.
24. İlâhî lutufların sevincini yüzlerinden okursun.
25-26. Onlara mühürlenmiş, mührü de misk olan nefis bir içki sunulur. Yarışanlar, işte bunlar için yarışsınlar.
27-28. O içkinin karışımı tesnîmden, yani Allah'a yakın olanların içecekleri bir kaynaktandır.[2]
29. Günahkârlar (dünyada) iman edenlere gülüp dururlardı.
30. Yanlarından geçtiklerinde birbirlerine kaş göz ederlerdi.
31. Sonra kendi çevrelerine dönerken neşe içinde dönerlerdi.
32. Müminleri gördüklerinde, "Bunlar gerçekten doğru yoldan sapmış kimseler!" derlerdi.
33. Oysa onlar, müminleri koruyup gözetmekle görevlendirilmiş değillerdi.[3]
34. O gün de müminler kâfirlere gülecekler.
35-36. Koltuklarına kurulup, "Kâfirler yaptıklarının cezasını buldular mı?" diye etrafa bakacaklar.

---

1 Ehl-i sünnet, bu âyeti, âhirette Allah Teâlâ'nın müminlere görüneceği konusunda delil olarak değerlendirmiştir. Buna göre inkârcıların, rablerini görme mutluluğundan mahrum bırakılacakları ifade edilmiştir.

2 İbn Abbas'a isnat edilen bir açıklamada, Secde sûresinin 17. âyeti hatırlatılarak "tesnîm"in, iyiler için hazırlanmış bir cennet nimeti olup onun mahiyetini Allah'tan başkasının bilemeyeceği ifade edilmiştir.

3 Âyette Allah tarafından kendilerine müminleri denetleme görevi verilmediğinin belirtilmesi dikkat çekicidir. Buna göre din konusunda insanların sırf kendi kişisel görüşlerine göre başkalarını yargılama yetkileri yoktur; bu konudaki ölçü ve dayanaklar Allah tarafından konulmuş olup dinî konulardaki eleştiri ve uyarılar da bu ölçü ve dayanaklara göre olmalıdır.

84. İNŞİKÂK SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 83, âyet sayısı 25'tir. 1. âyette geçen ve "yarıldı" anlamına gelen inşakkat fiilinin masdarı sûreye ad olmuştur. Sûrede kıyametin kopması, onun ardından gerçekleşecek olan uhrevî hesap ve sonuçlarıyla özellikle inkârcıların kendilerini âhiretteki kötü sona sürükleyen suçları üzerinde durulmuştur.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1-2. Gök yarıldığında ve rabbine boyun eğip gerekeni yaptığında;
3-4. Yer dümdüz edildiğinde ve içindekileri atıp boşaldığında;
5. Ve o da rabbine boyun eğip gerekeni yaptığında;
6. Ey insan! Sen rabbine doğru büyük bir çaba içindesin; sonunda kuşkusuz O'na kavuşacaksın da.[1]
7-8. Kime kitabı sağından verilirse hesabı kolay bir şekilde görülecektir;
9. Ve sevinç içinde yakınlarına dönecektir.
10. Kime de kitabı arkasından verilirse,
11. "Eyvah!" diye bağıracak,
12. Ve alevli ateşe girecektir.
13. Şüphesiz o, (dünyada iken) yakınları arasında neşeliydi.
14. Zira o, hiçbir zaman rabbine dönmeyeceğini sanırdı.
15. Hayır, tam tersi! Rabbi onu şüphesiz görmekteydi.
16. Hayır, hayır! Yemin ederim o şafağa,
17. Geceye ve onun topladığı şeylere,
18. Ve dolunay şeklini aldığı zaman aya ki,
19. Siz halden hale geçeceksiniz.[2]
20. Durum bu iken onlara ne oluyor da iman etmiyorlar?

---

1 Kur'an, muhtelif âyetlerde kıyametin kopma zamanıyla ilgili bilginin Allah'a mahsus gayb bilgilerinden olduğunu, O'nun dışında, melekler dahil hiç kimsenin bu konuda bilgi sahibi olmadığını ifade ederken (bk. A'râf 7/187); kıyametin nasıl kopacağına ilişkin tasvirler yapmaktadır. Bir taraftan evrenin yok edilmesini tasvir ederken, diğer taraftan insanların bilinen bir hayattan başka bir hayata intikalleri esnasında karşılaşacakları dehşet dolu manzaralar sergilemektedir. Bu âyetlerde de benzer tasvirler yapılmıştır.

2 Bu değişim hakkında farklı görüşler vardır: a) Bunlar ölüm, sonra dirilme, hesap ve ceza halleridir; b) İnsanın, yaratılışının başlamasından itibaren ölünceye kadar geçirdiği hallerdir (bk. Hac 22/5); c) İnsanlığın tarih boyunca geçirdiği medenî, kültürel, siyasî... farklılaşmalar, değişik aşamalardır; d) İnsanların derece derece Allah'a yaklaşmalarıdır (Şevkânî, V, 473). Bütün bunlar öldükten sonra dirilmenin olabileceğinin kanıtları ve insanların buna iman etmesini gerektiren delillerdir. Buna rağmen inkârcılar, hâlâ inanmadıkları için kınanmışlardır.

21. Kendilerine Kur'an okunduğu zaman saygıyla yere kapanmıyorlar.
22. İnkârcılar -tam aksine- gerçeği yalanlıyorlar.
23. Oysa içlerinde gizlediklerini Allah çok iyi bilmektedir.
24. Onlara şiddetli bir azabın haberini ver!
25. İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar başkadır; onlar için kesintisiz bir ödül vardır.

85. BÜRÛC SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 27, âyet sayısı 22'dir. Adını 1. âyetinde geçen ve "burçlar" anlamına gelen bürûc kelimesinden almıştır. Sûrenin ana konusu kendilerine "ashâbu'l-uhdûd" (hendekçiler) denilen inkârcıların, müminlere verdikleri sıkıntılar ve müminlerin inançları uğrunda bunlara karşı gösterdikleri sabır ve dirençtir. Ayrıca inkârcıların âhiretteki kötü âkıbetleri ve müminlerin mutlu sonları, Allah'ın bazı sıfatları hakkında kısa açıklamalar yer almaktadır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Andolsun burçlarla dolu göğe,
2. Vaad edilmiş güne,
3. Tanıklık edene ve edilene ki,
4-5. O çukurları, alev alev yanan ateş çukurlarını hazırlayanlar mahvolmuşlardır!
6-7. Hani o sırada ateşin başında oturmuşlar, inananlara yaptıklarını seyrediyorlardı.[1]
8-9. Aziz, övgüye lâyık, göklerin ve yerin mâliki olan Allah'a inandıkları için, yalnızca bunun için müminlerden öç aldılar. Allah her şeye şahittir.
10. Mümin erkeklere ve mümin kadınlara işkence edip de sonra tövbe etmeyenler var ya, işte onları cehennem azabı, yakıcı azap beklemektedir.
11. İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara gelince onlar için altından ırmaklar akan cennetler vardır. İşte büyük kurtuluş budur.
12. Şüphesiz rabbinin yakalaması pek müthiştir.[2]

1 4. âyette sözü edilen "ashâbü'l-uhdûd", İslâmiyet'ten önceki bir devirde müminleri dinlerinden döndürmek için ateş dolu hendeklere atarak işkence eden kimseleri ifade eder. Kur'ân-ı Kerîm'de bunların kimlikleri, olayın geçtiği yer ve zaman hakkında bilgi verilmemekle birlikte âyette müminlere işkence uygulayan "ashâbü'l-uhdûd"ün lânetlendiği bildirilmektedir. "Ashâbü'l-uhdûd"ü belli bir dönemle ve belli insanlarla sınırlı tutmayıp tarih içinde çeşitli tarzlarda ve değişen yoğunluk derecelerinde tekrarlanan olgu olarak değerlendirmek mümkündür.

2 Âyet, inkârcıların mutlaka cezalandırılacağını, Allah'ın azabından kurtulmalarının mümkün olmadığını gösterir. Söz konusu işkencelere göğüs geren mümin-

13. Kuşku yok ki başta yaratan da sonra tekrar yaratacak olan da O'dur.
14-16. Çok bağışlayan, sevgisi geniş, arşın sahibi, şanı yüce ve dilediğini yapan yalnız O'dur.[1]
17-18. Orduların, Firavun ve Semûd'un haberi sana ulaştı mı?
19. Doğrusu inkârcılar bir yalanlama içindedirler.
20. Oysa Allah onları arkalarından kuşatmıştır.
21. Şüphesiz o (asılsız saydıkları kitap) şanı yüce bir Kur'an'dır;
22. Levh-i mahfûzdadır.[2]

86. TÂRIK SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 36, âyet sayısı 17'dir. Adını ilk âyette geçen ve burada "gece çakıp görünen (yıldız)" anlamına gelen târık kelimesinden almıştır. Sûrede insanın yaratılışı ve hayatının Allah Teâlâ tarafından denetlendiği, öldükten sonra dirilme ve haşre iman, Kur'an'ın gerçekliği gibi hususlar ele alınmıştır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Andolsun gökyüzüne ve gece çakıp görünene!
2. O, gece çakıp görünen nedir bilir misin?
3. Karanlığı delen yıldızdır.
4. Hiç kimse yoktur ki, başında bir gözetleyeni bulunmasın.[3]
5. İnsan neden yaratıldığına bir baksın.
6. O, atılan bir sudan yaratıldı.
7. O su, bel ve göğüs kafesi arasından çıkar.
8. Şüphesiz Allah onu (öldükten sonra) tekrar yaratmaya elbette kādirdir;

---

ler imanlarındaki sebatın karşılığını âhirette iki şekilde alacaklardır. Biri cennet nimetleri, diğeri de ilâhî adaletin gereği olarak kendilerine kötülük eden inkârcıların cezalandırılmasıdır.

1 Arş hakkında bk. A'râf 7/54

2 Levh-i mahfûz terimi hakkında müfessirler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir: a) Levh-i mahfûz, mahlûkatla ilgili her şeyin kaydedildiği ve ancak meleklerin okuyabileceği bir levha, bir kitaptır (Râzî, XXXI, 125). b) Melekût âleminde bulunan bir levhadır (Zemahşerî, IV, 240). c) Kur'an'ın hiçbir zaman tahrif edilmeyeceğini, her dönemde bütün keyfî ilâvelerden, çıkarmalardan ve lafzî değişikliklerden korunacağını ifade eden bir terimdir (Esed, III, 1255).

3 "Gözetleyen" diye çevirdiğimiz hâfız kelimesi, insanın yaptığı hayır ve şerri kaydeden "yazıcı melekler"; musibetlere karşı insanları koruyan "koruyucu melekler" olarak tefsir edilmiştir. Bununla birlikte hâfız kelimesi ile "Meleklerin yapıp ettiklerini kontrol eden ve bilen Allah'tır" da kastedilmiş olabilir.

9-10. Bütün sırların ortaya dökülüp de insanın ne bir gücü ne de yardımcısının bulunacağı gün.
11-13. Andolsun içindekilerin gidip geldiği semaya ve bitkiyle yarılan yere ki Kur'an (hak ile bâtılı) ayıran bir sözdür.
14. O asla bir şaka değildir.
15. Onlar bir tuzak kuruyorlar;
16. Ben de bir karşı plan hazırlıyorum.
17. Sen o inkârcılara süre ver, onlara biraz zaman tanı.

87. A'LÂ SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 8, âyet sayısı 19'dur. Adını 1. âyette geçen ve "yüce"mânasına gelen a'lâ kelimesinden almıştır. Sûrede insanların ilâhî öğüt karşısındaki tavırlarına ve bunun ebedî hayattaki sonuçlarına dikkat çekilmektedir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Yüce rabbinin adını tenzih ederek an;
2. Yaratıp uygun şekil veren;
3. Ölçülü ve amaçlı yapan, yol gösteren;
4-5. Yeşil bitkileri çıkartan, sonra onları kapkara bitki kalıntısı haline getiren (rabbinin).[1]
6-7. Sana okutacağız ve Allah dilemedikçe unutmayacaksın. O, açık olanı da bilir, gizli olanı da.[2]
8. Sana kolaylık ve huzurun yollarını açacağız.
9. O halde öğüt ver; o mutlaka fayda sağlar.
10. Allah'tan korkan öğüt alacaktır;
11. Ebedî mutluluktan nasibi olmayan da ondan uzak durur.
12. İşte en büyük ateşe girecek olan odur.
13. Sonra orada ne ölür ne de yaşar.
14-15. Doğrusu arınan ve rabbinin adını anıp namaz kılan kurtuluşa ermiştir.
16. Fakat siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz.

---

1 Âyetlerin, ilâhî kudretin her türlü bitkileri, ağaçları yetiştirip uzun zaman sonra bunları kömür haline getirdiğine işaret bulunduğu ifade edilmiştir. Zira kömür yataklarının, daha önceki dönemlerde yaşamış olan dev bitkilerle ormanların, jeolojik değişikliklerin ardından yer altında basınç ve ısı etkisiyle kömüre dönüşmüş şekli olduğu bilinmektedir.

2 Resûlullah'ın, Kur'ân-ı Kerîm'i doğru okumasının ve unutmamasının Allah tarafından sağlanacağı ifade edilmektedir (ayrıca bk. Kıyâme 75/16-19).

17. Oysa âhiret daha hayırlı ve süreklidir.
18-19. Bunlar önceki kitaplarda, İbrâhim ve Mûsâ'nın kitaplarında da vardır.[1]

88. ĞÂŞİYE SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 68, âyet sayısı 26'dır. Adını ilk âyetindeki "örten" anlamına gelen ğâşiye kelimesinden almıştır. Sûrede cehennemliklerle cennetliklerin âhiretteki durumları tasvir edilmekte ve Allah'ın varlığına dair delillere dikkat çekilmektedir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. O kıyametin haberi sana geldi mi?
2. O gün kimi yüzleri zillet kaplamıştır.
3. Bitkin ve yorgun.
4. Kızgın bir ateşe girerler.
5. Kendilerine kaynar su pınarından içirilir.
6. Onlar için kuru, dikenli bir bitkiden başka yiyecek yoktur.
7. O da ne besler ne de açlığı giderir.
8. O gün kimi yüzler de mutludur.
9. Yaptıklarından dolayı hoşnut olmuşlardır.
10. Yüksek bir bahçededirler.
11. Orada boş söz işitmezler.
12. Orada akan bir pınar vardır.
13-16. Orada yüksek tahtlar önlerine konmuş kadehler, sıra sıra dizilmiş yastıklar, serilmiş değerli halılar vardır.
17-20. Peki insanlar devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yeryüzünün nasıl yayıldığına bakmazlar mı?[2]
21. Artık sen öğüt ver, çünkü sen ancak bir uyarıcısın.
22. Onlara egemen bir zorba değilsin.

---

1 Bütün hak dinler Allah tarafından vahyedilmiştir. Bu sebeple ortak, evrensel, değişmez kural ve değerleri vardır.

2 Evrendeki her şey Allah'ın kudretini göstermekle birlikte Kur'an'ın ilk muhatapları bakımından özel öneme sahip olan deve örneğinden başlayarak ilâhî kudretin eserlerine başka bazı örnekler verilmiştir. Göğün yükseltilmesinden maksat, gök cisimlerinin ilâhî bir nizam içerisinde uzay boşluğunda hareketlerinin sağlanmasıdır. Yerküre üzerinde sabit dağların dikilmesi yerin dengesini sağlamaktadır. Nitekim muhtelif âyetlerde yerkürede sarsıntı olmaması için orada sabit dağların yerleştirildiği ifade edilmiştir.

23. Ancak kim yüz çevirir ve inkâr ederse,
24. Allah onu en büyük azapla cezalandırır.
25. Kuşkusuz onların dönüşü ancak bizedir.
26. Daha sonra onları sorgulamak da ancak bize aittir.

89. FECR SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 10, âyet sayısı 30'dur. Adını 1. âyette geçen ve "tan yerinin ağarması" anlamında kullanılan fecr kelimesinden almıştır. Sûrede peygamberleri inkâr eden toplulukların başlarına gelen felâketlere; Allah'ın, insanı çeşitli yollarla imtihan etmesine, insanlardaki mal tutkusu ve bencillik duygusuna değinilmekte; kıyamet halleri, ve âhiret hayatı hatırlatılarak insanlar uyarılmaktadır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Yemin olsun tan yerinin ağarmasına;
2. On geceye;[1]
3. Çift olana ve tek olana;[2]
4. Geçip gitmekte olan geceye.
5. Düşünen kimse için bunlar yemine konu olacak kadar önemli değil midir?
6. Görmedin mi, rabbin ne yaptı Âd kavmine;
7-8. Ülkeler içinde benzeri yaratılmamış olan, sütunlarla dolu İrem'e;
9. Vadide kayaları oyarak şehir yapan Semûd'a;
10. Kazıklı Firavun'a?
11. İşte bunların hepsi ülkelerinde azgınlık etmişlerdi.
12. Oralarda durmadan fesat çıkardılar.
13. Bu yüzden rabbin onların üzerine kırbaç gibi ceza yağdırdı.
14. Çünkü rabbin her şeyi yakından izlemektedir.
15. İnsana gelince, rabbi ona imtihan için ikramda bulunduğunda ve onu nimetlere boğduğunda, "Rabbim bana ikram etti" der (mutlu olur).
16. Onu imtihan edip rızkını daralttığında ise "Rabbim beni önemsemedi" der (mutsuz olur).

---

1 Burada hac ayı olan Zilhicce'nin ilk on gecesi, hicrî yılın birinci ayı olan Muharrem'in ilk on gecesi, Ramazan'ın ilk veya son on gecesinin kastedildiği yönünde rivayetler vardır.

2 Başka yorumlar da bulunmakla birlikte, burada çift olanıyla, tek olanıyla bütün varlıklar üzerine yemin edildiği anlaşılmaktadır.

17. Hayır, hayır! Doğrusu siz yetime ikram etmiyorsunuz.
18. Birbirinizi yoksulu yedirmeye teşvik etmiyorsunuz.
19. Mirası hak hukuk demeden yiyorsunuz.
20. Malı aşırı derecede seviyorsunuz.[1]
21. Hayır, bu böyle olmamalı! Yer dağılıp parça parça olduğunda;
22. Rabbin gelip melekler de saf saf dizildiğinde;[2]
23. O gün cehennem de getirildiğinde, insan işte o gün yaptıklarını birer birer hatırlayacaktır. Fakat bu hatırlamanın ona ne faydası var?
24. İnsan, "Keşke (âhiret) hayatım için daha önce bir şeyler yapmış olsaydım!" der.
25. Artık o gün Allah'ın vereceği cezayı kimse veremez.
26. O'nun bağladığı gibi kimse bağlayamaz.
27. Ey imanın huzuruna kavuşmuş insan!
28. Sen O'ndan razı, O da senden hoşnut olarak rabbine dön.
29. Böylece has kullarımın arasına sen de katıl.
30. Cennetime gir!

90. BELED SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 35, âyet sayısı 20'dir. Adını ilk iki âyetinde geçen ve "belde" anlamına gelen beled kelimesinden almıştır. Sûrede insanın yaratılıştan sahip kılındığı donanımlara değinilip iradesini doğru yolda kullanılması teşvik edilmektedir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Yemin ederim şu beldeye;
2. Senin de içinde oturmakta olduğun o beldeye;
3. Ana babaya ve bunlardan meydana gelen çocuklara!
4. Hiç kuşkusuz biz insanı zorluklarla mücadele etme gücüyle yarattık.[3]
5. O, hiçbir kimsenin kendisine güç yetiremeyeceğini mi sanıyor?

---

1 İmtihanı kazanmanın iki temel ölçüsü ortaya çıkmaktadır: 1. Nimetin asıl sahibinin Allah olduğunu bilip O'na şükretmek; nimetini kıstığı zaman da hükmüne razı olmak; 2. Allah'ın verdiği nimetleri yoksullarla paylaşmak, buna başkalarını da teşvik ederek dayanışma ve yardımlaşmanın kurumsal bir hale gelmesine katkıda bulunmak.

2 Allah'ın veya emrinin gelmesi ve meleklerin saf saf olması gayb âlemine ail bilgiler olduğu için bunların mahiyeti hakkında bir şey söylemek mümkün değildir.

3 "Belde"den maksat Mekke şehridir. "Ana baba ve bunlardan meydana gelen çocuklar"ın kimler olduğu hakkında farklı görüşler vardır. Bunlar, "Âdem ve

6. “Pek çok mal harcadım” diyor.
7. Onu kimsenin görmediğini mi sanıyor?
8-9. Ona iki göz, bir dil, iki dudak vermedik mi?
10. Ve ona iki yolu göstermedik mi?[1]
11. Fakat o, sarp yolu göze alamadı.
12. O sarp yol nedir, bilir misin?
13. Köle âzat etmektir.
14-16. Veya bir kıtlık gününde yakını olan bir yetimi yahut aç açık bir yoksulu doyurmaktır.
17. Sonra iman edip birbirlerine sabrı tavsiye edenlerden ve acımayı öğütleyenlerden olmaktır.
18. İşte bunlar hakkın ve erdemin yanında olanlardır.
19. Âyetlerimizi inkâr edenler ise bâtılın ve erdemsizliğin yanında olanlardır.
20. Onların hakkı, üzerlerine kapatılmış bir ateştir.

91. ŞEMS SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 26, âyet sayısı 15’tir. Adını 1. âyette geçen “güneş” anlamındaki şems kelimesinden almıştır. Sûrede insanın doğasına hem iyilik hem kötülük eğilimlerinin yerleştirildiği belirtilmiş; hak tanımazlığı yüzünden helâk edilen Semûd kavmi örneğine yer verilmiştir.

Rahmân ve rahîm olan Allah’ın adıyla…

1. Yemin olsun, güneşe ve kuşluğuna;
2. Işığı onun ardından geldiğinde aya;
3. Onu (dünyayı) aydınlattığında gündüze;
4. Onu karanlıkla örttüğünde geceye;
5. Göğe ve onu kurana;
6. Yere ve onu yayıp döşeyene;

---

zürriyeti, Nûh ve soyu, İbrâhim ve soyu, Hz. Muhammed ve soyu, genel anlamıyla anne babalar ve çocuklar” şeklinde özetlenebilir.

1 “İki yol” genellikle “iyilik ve kötülük yolları” olarak açıklanmış olup bu ifade insanın, olgular ve eylemler üzerine “doğru-yanlış, iyi-kötü” şeklinde hüküm verme ve tercihte bulunma yetenekleriyle donatıldığı anlamına gelir. Böylece Allah’ın insana lutfettiği bilgi edinme, düşünüp yargıda bulunma ve seçim yapma gibi yeteneklerle onu yeryüzünün en seçkin varlığı olarak yarattığı belirtilmektedir. Bu yetenekler insanın sorumlu bir varlık olduğunu gösterir.

7. Nefse ve onu (insanın özü olarak) şekillendirip düzenleyene;[1]
8. Ona kötü ve iyi olma kabiliyetlerini verene![2]
9. Nefsini arındıran elbette kurtuluşa ermiştir.
10. Onu arzularıyla baş başa bırakan da ziyan etmiştir.
11. Semûd kavmi, hak tanımazlığı yüzünden (peygamberini) yalanladı.
12. En azılısı cüretle ileri atıldığında;
13. Allah'ın elçisi onlara, "Allah'ın (mûcize olarak) verdiği deveye ve onun su hakkına dokunmayın" demişti.
14. Fakat onlar ona inanmayıp deveyi kestiler. Bunun üzerine rableri, günahları sebebiyle onlara ardı arkası kesilmez felâketler göndererek hepsini helâk etti.
15. O, yaptığının sonucundan korkacak değildir.[3]

92. LEYL SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 9, âyet sayısı 21'dir. Sûre adını 1. âyetinde geçen "gece" anlamındaki leyl kelimesinden almıştır. Sûrede insanoğlunun iki zıt huyundan, cömertlik ve cimrilikten bahsedilir. İmanla cömertlik ve imansızlıkla cimrilik arasındaki ilişkiye dikkat çekilir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Yemin olsun, bürüyüp örttüğünde geceye;
2. Aydınlandığında gündüze;
3. Erkeği ve dişiyi yaratma fiiline;
4. Elbette çabalarınız farklıdır.
5. Artık kim cömert davranır, günah işlemekten sakınırsa;
6. Bunların güzel karşılığına da inanırsa;
7. Biz onu işin kolayına yönlendiririz.[4]

1 Nefsin şekillendirilip düzenlenmesinden maksat ona maddî ve mânevî güçlerin yerleştirilmesi, her gücün yapacağı görevin tayin edilmesi ve nefse bu güçleri kullanacak organların verilmesidir.

2 "Fücûr" kelimesi her türlü kötülüğü; fücûrun karşıtı olarak kullanılan "takvâ" ise iyilik ve hak yolda kararlılığı ifade eder. İlham, bu bağlamda "Allah Teâlâ'nın insanın fıtratına doğru ve yanlışı, iyilik ve kötülüğü bilme, ayırt etme, birini veya diğerini seçip yapma gücü ve özgürlüğü vermesi"; dolayısıyla "insanın her türlü deney ve öğrenimden önce, bu yeteneklerle donatımış bulunması" şeklinde açıklanabilir.

3 Semûd kavmi hakkında bk. A'râf 7/73-79; Hûd 11/61-68.

4 "Güzel karşılığına inanmak" iki şekilde yorumlanmıştır: a) İyi amelin güzel karşılığına inanmak, b) İnanç, ibadet, muâmelât ve ahlâk ilkeleriyle İslâm inanç ve

8. Ama kim cimrilik eder, kendisiyle yetinirse;
9. Güzel karşılığı da yalan sayarsa;
10. Biz onu zora sokarız.[1]
11. Kabir çukuruna düştüğü zaman da malı kendisine hiç fayda vermez.
12. Doğru yolu göstermek bize aittir.
13. Şüphesiz âhiret de dünya da bizimdir.
14. Böylece alev alev yanan bir ateşe karşı sizi uyarmış bulunuyorum.
15-16. O ateşe ancak gerçeği yalan sayıp sırt çeviren isyankâr kişi girer.
17-18. Malını Allah yolunda verip arınan takvâ ehli ise ondan uzak tutulur.
19. Onun üzerinde birine ait olup karşılığı verilecek bir lutuf yoktur.
20. Ancak yüce rabbinin rızâsını kazanmak için verir.
21. Bu hoşnutluğa da mutlaka erecektir.

93. DUHÂ SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 11, âyet sayısı 11'dir. Adını 1. âyetinde geçen "kuşluk vakti" anlamındaki duhâ kelimesinden almıştır. Rivayete göre Fecr sûresinin inişinden sonra bir süre vahiy kesilmiş, müşrikler bu olayı kullanarak Hz. Peygamber'e, "Herhalde rabbin sana darıldı ve seni terketti" demişler. Bu sözlerden dolayı Hz. Peygamber'in duyduğu üzüntü üzerine bu sûre inmiştir. Müşriklerin üzücü söz ve davranışlarına karşı bir teselli olmak üzere Hz. Peygamber'e, Allah'ın himayesi sayesinde çocukluğundan itibaren nice güçlükleri aşarak bu günlere geldiği hatırlatılmakta ve kendisinin de yetime, yoksula iyi davranması emredilmektedir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Yemin olsun, kuşluk vaktine;
2. Kararıp sakinleştiğinde geceye ki;
3. Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı.
4. Elbette işin sonu senin için öncesinden daha hayırlı olacaktır.

---

uygulamaları bütününe inanmak. Allah'ın cömert kulunu işin kolayına yönlendirmesi ise şöyle yorumlanmıştır: İnsan iyilik yapmaya çalıştıkça Allah da onda iyilik iradesini güçlendirir ve sonunda cömertlik denilen güzel haslet onun kişiliğinin ayrılmaz bir özelliği haline gelir.

1 "Allah'ın, kulunu zora sokması"ndan maksat da kulun, Allah'ın gösterdiği yolu kabul etmeyerek yanlışlarda ısrar etmesi, bu sûre bağlamında ise cimriliğini sürdürmesi neticesinde Allah'ın ondan hidayet ve yardımını çekmesi, onu kendi haline bırakmasıdır. Bu ise insan için en büyük mahrumiyettir ve sonuç cehennemi boylamaktır.

5. Rabbin sana mutlaka lutuflarda bulunacak, sen de memnun olacaksın.
6. O seni yetim bulup barındırmadı mı?
7. Seni yol bilmez halde bulup yol göstermedi mi?[1]
8. Ve seni yoksul bulup zengin etmedi mi?
9. O halde sakın yetimi ezme!
10. El açıp isteyeni de sakın boş çevirme!
11. Rabbinin lutuflarını şükranla an.

94. İNŞİRÂH SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 12, âyet sayısı 8'dir. İnşirah "açılıp genişlemek, huzura kavuşmak" anlamlarına gelmektedir. İlk âyetinde aynı kökten bir fiil kullanıldığı ve Hz. Peygamber'in huzura kavuşturulduğu bildirildiği için sûre "İnşirah" adını almıştır. Sûrede Allah'ın Hz. Peygamber'e mânevî lutufları özetlenmekte, her güçlükle birlikte mutlaka bir kolaylığın olduğu bildirilerek Resûlullah ile müslümanlara teselli verilmekte; Allah'a itaatini sürdürmesi istenmektedir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Senin kalbini açıp genişletmedik mi?[2]
2-3. Belini büken yükünü üzerinden kaldırmadık mı?[3]
4. Ve senin şanını yüceltmedik mi?
5. Demek ki zorlukla beraber bir kolaylık vardır.
6. Evet, doğrusu her güçlüğün yanında bir kolaylık var.

---

1 Âyet farklı şekillerde yorumlanmış olmakla birlikte bizim de katıldığımız yoruma göre âyette Hz. Muhammed'in peygamberlikten sonraki dönemiyle önceki dönemi arasında bir karşılaştırma yapılmaktadır. Nitekim o peygamber olmadan önce de toplumunda hâkim olan inanç ve yaşayışın yanlışlığını, görüyor, bu gidişi asla beğenmiyordu ama onların bundan nasıl kurtulacaklarını da bilmiyordu. Allah Teâlâ Kur'an'ı göndererek onu bu durumdan kurtarıp yolunu aydınlattı; ona varacağı hedefi ve hedefe nasıl varacağını öğretti (Elmalılı, VIII, 5900).

2 "Kalbinin açılıp genişletilmesi" ifadesinde, Hz. Peygamberin beşerî idrak kapasitesinin ilâhî eğitim ve vahiy ile arttırılıp âzami seviyeye çıkarıldığına işaret vardır. Ayrıca bu ifade, ona indirilen vahyi anlaması, koruması, zihin açıklığı, mâneviyat yüksekliği gibi mânalarla da açıklanmıştır.

3 Hz. Peygamber'in belini büktüğü bildirilen yükün kaldırılması iki şekilde açıklanabilir: a) Topluluğun inanç ve ahlâk yönünden içine düştüğü durumdan dolayı duyduğu ıstırabın vahiy yoluyla kaldırılması; b) Batıla karşı verdiği mücadelede ilâhî desteğe mahzar olması.

7. O halde önemli bir işi bitirince hemen diğerine koyul.
8. Ve yalnız rabbine yönel.

95. TÎN SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 28, âyet sayısı 8'dir. Adını 1. âyette geçen "tîn" kelimesinden almıştır. Sûrede insanın yüksek değeri, yaratılışta kendisine verilen tekâmül kapasitesi açıklanmış; iman ve ahlâk eksikliğinin onu aşağılara çekeceği ve değerini düşüreceği ifade edilmiştir. Hesap ve cezayı yalan sayanlar kınanmış, hüküm verenlerin en üstününün Allah olduğu bildirilmiştir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Yemin olsun incire ve zeytine;
2. Sînâ dağına;
3. Ve şu güvenli şehre!
4. Biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır.
5. Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik.
6. Ancak iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar başka; onlar için kesintisiz bir ödül vardır.[1]
7. Artık bu kanıtlardan sonra (ey insan!) seni dinin asılsız olduğu sonucuna götüren şey nedir?
8. Allah hüküm verenlerin en âdili değil midir?

96. ALÂK SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 1, âyet sayısı 19'dur. Adını 2. âyette geçen ve "yapışık nesne, zigot" anlamına gelen alak kelimesinden almıştır. Sûrede okumanın önemi vurgulanmakta, insanın neden yaratıldığına dikkat çekilmekte, kendini yeterli görüp nankörlük edenlerin taşkınlığı ve buna verilecek ceza anlatılmaktadır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Yaratan rabbinin adıyla oku!
2. O, insanı alaktan (asılıp tutunan zigottan) yaratmıştır.

1 İman etmeyen ve sâlih amel işlemeyen yani İslâm'ı yaşamayan kimseler, Allah'ın insana verdiği imkânları kötüye kullanmış; hayatın başlama noktasından ileriye doğru gitmek, kesintisiz gelişme ve ecir alma imkânından yararlanmak yerine geriye gitmiş, insandan geri durumdaki canlıların derekesine inmiş, alçalmış olacaklardır.

3-5. Oku! Kalemle (yazmayı) öğreten, (böylece) insana bilmediğini bildiren rabbin sonsuz kerem sahibidir.[1]
6-7. Hayır! Gerçek şu ki insan, kendini kendine yeterli görerek çizgiyi aşar.
8. Oysa (kuldaki) her şey yalnız rabbine aittir (O'na dönecektir).
9-10. Gördün mü, bir kulu namaz kılarken engelleyen o adamı?
11. Peki, düşündün mü (ey inkârcı), ya o kul doğru yolda ise?
12. Yahut günahtan sakınmaya çağırıyorsa!
13. Düşündün mü (ey resulüm), ya o adam hakkı inkâr ediyor, sırt çeviriyorsa!
14. Allah'ın her şeyi gördüğünü bilmiyor mu o?
15. Hayır, hayır! Eğer vazgeçmezse mutlaka onu perçeminden yakalayıp sürükleriz!
16. O yalancı, günahkâr perçeminden!
17. O hemen kurultayını çağırsın.
18. Biz de zebânileri çağıracağız!
19. Sakın onun isteğine uyma! Secdeye kapan ve Allah'a yakınlaş.

97. KADR SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 25, âyet sayısı 5'tir. Sûrede Kadir gecesinden bahsedildiği için bu adı almıştır. Kur'an'ın Kadir gecesinde indirildiği bildirilmekte ve bu gecenin önemi anlatılmaktadır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Biz onu (Kur'an'ı) Kadir gecesinde indirdik.
2. Bilir misin nedir Kadir gecesi?
3. Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır.[2]

---

1 Bu beş âyet Hz. Peygamber'e inen ilk vahiy olduğu için bu sûre ilk gelen sûre kabul edilir. Allah Teâlâ Hz. Peygamber'in şahsında bütün müslümanlara okumayı emretmiş, onları kalemle yazmaya ve ilimde gelişip yetkinleşmeye teşvik etmiştir. Bu durum okumanın ve ilmin dinde ve insan hayatındaki önemini göstermektedir. Kur'an'ın, canlılar arasında insanın farklı ve üstün yerini, onun öğrenme özelliği ile tanımlaması son derece anlamlıdır. Âyette okumanın konusu belirtilmemiştir; çünkü başta kendisine indirilen vahiy ve kozmik evrendeki âyetler olmak üzere okunması, hakkında bilgi edinip ders ve ibret alınması gereken her şeyi okuması istenmektedir.

2 Kur'an'ın vahyedilmesi için mübarek bir gece seçilmiş, ayrıca bu olay gecenin şeref ve önemini arttırmıştır. Duhân sûresinde bu gecenin hayırlı, uğurlu, bereketli, ve kutsal bir gece olduğu açıkça ifade edilmiştir. İlk âyette Kur'an'ın Kadir gecesinde, Bakara sûresinde de (2/185) ramazan ayında indirildiği belirtilmiştir. Buna göre Kadir gecesinin ramazan ayı içerisinde olduğu açıktır.

4. O gece melekler ve ruh, rablerinin izniyle her bir iş için iner dururlar.[1]

5. O gece tan yeri ağarıncaya kadar esenlik doludur.

98. BEYYİNE SÛRESİ

İndiği yer Medine, iniş sırası 100, âyet sayısı 8'dir. Adını 1. âyette geçen ve "açık delil" anlamına gelen beyyine kelimesinden almıştır. Sûrede Ehl-i kitap ve müşriklerin inkârcı tutumları eleştirilmekte; özellikle Ehl-i kitabın, bu tutumlarıyla kendi dinlerinin özüne de aykırı davrandıkları, çünkü İslâm'ın iman ve ibadete dair temel buyruklarıyla peygamberlik inancının o dinlerin asıllarında da bulunduğu bildirilmektedir. Sûre kötülerle iyilerin âhiretteki durumlarını özetleyen açıklamalarla son bulmaktadır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1-2. Ehl-i kitap'tan ve müşriklerden hakkı inkâr edenler, kendilerine açık kanıt; Allah tarafından gönderilen, tertemiz sayfaları okuyan bir elçi gelinceye kadar (bulundukları durumdan) ayrılacak değillerdir.

3. O sayfalarda dosdoğru hükümler yer almaktadır.

4. Ehl-i kitap ancak kendilerine o açık kanıt geldikten sonra ayrılığa düştüler.

5. Halbuki onlara, Allah'a kulluk etmeleri, Hanîfler olarak O'na yürekten inanıp boyun eğmeleri, namaz kılmaları ve zekât vermeleri emredilmişti. Doğru din de işte budur.

6. Ehl-i kitap'tan ve müşriklerden hakkı inkâr edenler, içinde ebedî olarak kalacakları cehennem ateşindedirler. İşte halkın en kötüleri onlardır.

7. İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara gelince, halkın en hayırlısı da onlardır.

8. Onların rableri katındaki ödülleri, altından ırmaklar akan, içinde devamlı kalacakları adn cennetleridir. Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. İşte bu, rabbini sayıp O'ndan korkanlar içindir.

Ramazanın hangi gecesine denk geldiği konusunda farklı görüşler bulunmakla birlikte, hadiste Hz. Peygamber'e ilk vahyin Ramazan'ın 27. gecesinde geldiği bildirilmiş; bu sebeple Kadir gecesinin Ramazan'ın 27. gecesi olduğu yönünde genel bir kanaat oluşmuştur.

1 "Rûh"tan maksat Cebrâil'dir. O gece melekler, her işle ilgilendiklerine göre müminler, çevrelerinin meleklerle dolu olduğunu düşünecek, bunun heyecan, şuur ve dikkati içinde olacaklardır.

99. ZİLZÂL SÛRESİ

İndiği yer Medine, iniş sırası 93, âyet sayısı 8'dir. Adını 1. âyette geçen ve "deprem" anlamına gelen zilzâl kelimesinden alır. Sûrede kıyamet kopması sırasındaki şiddetli yer sarsıntısının ardından kıyamet gününde yaşanacak olan sıkıntı ve dehşet verici haller tasvir edilmektedir; ayrıca dünyada işlenen hayır veya şerrin karşılığının âhirette ödül veya ceza olarak alınacağı bildirilmektedir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Yer o dehşetli sarsıntısıyla sarsıldığında;
2. Ve yer ağırlıklarını dışarı attığında;
3. Ve insan, "Ne oluyor buna!" dediğinde;
4-5. O gün yer, bütün haberlerini rabbinin ona vahyettiği şekilde anlatır.[1]
6. İşte o gün insanlar yaptıkları kendilerine gösterilsin diye (bulundukları yerden) farklı gruplar halinde çıkarlar.
7. Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür.
8. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür.

100. ÂDİYÂT SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 14, âyet sayısı 11'dir. Adını 1. âyette geçen ve "koşan atlar" anlamına gelen âdiyât kelimesinden alır. Sûrede insanoğlunun mala düşkünlüğünden ve kıyamet gününde ortaya çıkacak olan sıkıntılı hallerden söz edilir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla...

1. Yemin olsun nefes nefese koşanlara;
2. Sonra çakarak kıvılcım saçanlara;
3. Sabahleyin ansızın baskın yapanlara;
4. Derken o sırada tozu dumana katanlara;

---

1 Diğer âyetlerden de anlaşıldığı üzere kıyamet kopacağı gün sûrun birinci defa üflenmesiyle yer küresinde şiddetli sarsıntılar meydana gelir ve dağlar yerlerinden kopup savrulur, yeryüzü alt üst olur, yıkılmayan hiçbir şey kalmaz (krş. Kehf 18/47).
5. âyet üç şekilde yorumlanmıştır: a) Allah yere bir çeşit konuşma yeteneği verir, o da üzerinde kimin ne yaptığını açık açık anlatır. b) O gün Allah'ın hükmü uyarınca arz, üstünde yaşayan insanların orada yaptıkları her şeyi açığa çıkarır. c) Yer, o büyük sarsıntıyla âdeta dünyanın son bulduğunu ve âhiretin geldiğini haber verir.

5. Peşinden orada bir topluluğun ta ortasına dalanlara!
6. İnsan, rabbine karşı pek nankördür.[1]
7. Şüphesiz buna kendisi de şahittir;
8. O, mal sevgisine aşırı derecede kapılmıştır.
9. O bilmez mi ki kabirlerde bulunanlar diriltilip dışarı atıldığı zaman;
10. Ve kalplerde gizlenenler ortaya konduğu zaman;
11. İşte o gün (anlayacaklar ki), rableri onlardan tam mânasıyla haberdardır!

101. KÂRİ'A SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 30, âyet sayısı 11'dir. Adını ilk âyette geçen ve "kapı çalan" anlamına gelen kâri'a kelimesinden almıştır. Bazı kıyamet olaylarından, âhiret ve orada meydana gelecek korkulu hallerden bahsedilmektedir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. O korkunç ses!
2. O ne dehşetli ses!
3. O korku salan sesin ne olduğunu bilir misin?
4. O gün insanlar sağa sola dağılmış kelebekler gibi olur.
5. Dağlar da atılmış renkli yüne dönüşür.[2]
6. Kimin tartılan amelleri ağır gelirse,
7. İşte o mutlu bir hayat içinde olur.[3]
8. Amelleri hafif olana gelince,
9. Onu kucaklayacak olan hâviyedir.
10. O nedir, bilir misin?
11. Yakıp kavuran bir ateş!

---

1 "İnsan" kavramıyla genellikle insan türünün kastedildiği, ancak burada özellikle hidayetten nasibini alamamış, nimete şükretmesini bilmeyen insanların söz konusu olduğu anlaşılmaktadır.

2 "Korkunç ses" diye çevirdiğimiz kāria kelimesi büyük felâketi, burada ise kıyameti ifade eder. Kıyamet dehşet verici halleriyle kalplere korku saldığı ve o günde suçlular cezaya çarptırıldığı için kıyamete "karia" denmiştir. Âyetler, kıyamet olayının dehşet ve şiddetini ifade ettiği gibi kıyametin ne zaman meydana geleceğinin bilinemeyeceğini de göstermektedir.

3 "Tartılan amellerin ağır gelmesi" iyilik ve hayırların fazla olması demektir. İyilik ve sevabı ağır gelenler, cennetlerde mutlu bir hayat süreceklerdir. Âhiret olayları gayb âleminden olduğu için amellerin nasıl tartılacağı dünyada bilinemez.

102. TEKÂSÜR SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 16, âyet sayısı 8'dir. Adını 1. âyette geçen ve "çoklukla övünme yarışı" anlamına gelen tekâsür kelimesinden alır. Sûrede insanların, hayatın aldatıcı yönleriyle meşgul olmalarından, dünya malını biriktirmeye olan düşkünlüklerinden ve âhiret hallerinden söz edilmektedir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1-2. Çoklukla övünme yarışı sizi kabirlere varıncaya kadar oyaladı.
3. Hayır! Yakında bileceksiniz!
4. Hayır, hayır! Elbette yakında bileceksiniz.
5. Hayır! Keşke kesin bir bilgiyle bilmiş olsaydınız!
6. Yemin olsun, cehennemi mutlaka göreceksiniz!
7. Sonra kuşkusuz onu gözünüzle ayan beyan göreceksiniz.
8. Nihayet o gün nimetlerden elbette sorguya çekileceksiniz.[1]

103. ASR SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 13, âyet sayısı 3'tür. Adını 1. âyette geçen ve "zaman, çağ, ikindi vakti" gibi mânalara gelen asr kelimesinden almaktadır. Sûrede zamanın önemine dikkat çekilmekte insanı ebedî hüsrandan kurtaracak iman, amel ve erdemler açıklanmaktadır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Asra yemin ederim ki,
2. İnsan gerçekten ziyandadır.
3. Ancak iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler başkadır.[2]

---

1 "Kabirlere varıncaya kadar" meâlindeki ifade üç türlü yorumlanmıştır: a) Ölünceye kadar; b) "İşi kabirlerde yatanlarla övünmeye vardıracak kadar; c) Kabirlere gidip ölülerinizi saymaya kalkışacak kadar.

2 "Asr" kelimesi ikindi vakti, ikindi namazı, mutlak zaman, Hz. Muhammed'in asrı ve âhir zaman gibi farklı şekillerde yorumlanmıştır. Sûrenin içeriğine en uygun düşeni "mutlak zaman" anlamıdır. Zaman Allah Teâlâ'nın kendi varlığını ve sonsuz kudretini gösteren fiillerinin tecelli ettiği bir varlık şartı olması yanında insan için de her türlü eylemlerini gerçekleştirebildiği bir imkân alanıdır. Onu iyi değerlendirmeyen insanın sonunun "hüsran" olacağı hatırlatılmıştır.

104. HÜMEZE SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 32, âyet sayısı 9'dur. Adını 1. âyette geçen "arkadan çekiştirenler" anlamındaki hümeze kelimesinden almıştır. Sûrede insanları küçümseme, kusur arama, zengin olup bunun hakkını vermeme gibi davranışlar eleştirilmiştir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1-2. Arkadan çekiştiren, ayıp kusur arayan, servet toplamış ve onu sayıp durmuş olan herkesin vay haline!
3. O, malının kendisini sonsuza kadar yaşatacağını zanneder.
4. Hayır! Andolsun ki o, hutameye atılacaktır.
5. Nedir o hutame bilir misin?
6. Allah'ın tutuşturulmuş ateşi!
7-9. Uzatılmış direklere bağlı olarak içine hapsedildikleri, yükselip yürekleri saran ateş!

105. FÎL SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 19, âyet sayısı 5'tir. Adını 1. âyette geçen fîl kelimesinden alır. Sûre Kâbe'yi yıkmak isteyen ve mutaassıp bir hıristiyan olan, Habeş Krallığı'nın müstakil Yemen valisi Ebrehe el-Eşrem'in fillerle Mekke'ye hücumunu, sonuçta yok olup gitmelerini konu edinmiştir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Rabbin filin yanındakilere neyi nasıl yaptı görmedin mi?
2. Onların planlarını boşa çıkarmadı mı?
3-4. Onların üzerine pişkin tuğladan yapılmış taşlar yağdıran sürü sürü kuşlar salmadı mı?
5. Sonuçta Allah onları yenilip ezilmiş ekine çevirdi.

106. KUREYŞ SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 29, âyet sayısı 4'tür. Adını birinci âyette geçen kureyş kelimesinden almıştır. Kureyş'e Câhiliye döneminde verilen ticarî imtiyazlardan, emniyet, istikrar, zenginlik vb. nimetlerden bahsedilmektedir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1-2. Kureyş'in güvenliğini, onların kış ve yaz yolculuklarında güvenliğini sağlamak için (Allah lutuflarda bulundu).

3-4. Onlar da kendilerini besleyip açlıklarını gideren ve her çeşit korkudan emin kılan şu evin rabbine kulluk etsinler.[1]

107. MÂ'ÛN SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 17, âyet sayısı 7'dir. Adını son âyetinde geçen ve "hayır, yardım" anlamına gelen mâ'ûn kelimesinden almıştır. Sûrede, biri Allah'ın nimetlerini ve hesap gününü inkâr eden nankör, diğeri amellerini gösteriş için yapan riyakâr olmak üzere iki tip insandan söz edilmektedir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Gördün mü dini yalan sayanı?
2. İşte odur yetimi itip kakan;
3. Ve yoksula yedirmeyi özendirmeyen!
4. Vay haline o namaz kılanların ki,
5. Onlar namazlarının özünden uzaktırlar.
6. Onlar halka gösteriş yaparlar.
7. Hayra da engel olurlar.[2]

108. KEVSER SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 15, âyet sayısı 3'tür. Adını ilk âyetinde geçen kevser kelimesinden almıştır. Sûrede Hz. Peygamber'e dünya ve âhirette verilen nimetlerden bahsedilmekte, kendisine Allah'a kulluk etmesi ve kurban kesmesi emredilmekte; ona düşmanlık edenler kınanmaktadır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Şüphesiz biz sana bitip tükenmez nimetler verdik.
2. Şimdi sen rabbin için namaz kıl ve kurban kes!
3. Asıl sonu gelmeyecek olan, sana karşı nefret duyandır.[3]

---

1 Kureyş, Hz. Peygamber'in mensup olduğu, İslâm'ın ilk muhatabı olan ve Kur'an'da adı geçen büyük Arap kabilesidir. Başlangıçta Hz. Peygamber'e bir kısmı iman etmekle birlikte çoğu inanmadığı gibi ona karşı gittikçe sertleşen bir tavır almışlardır. Mekke fethedilince Kureyşliler'in tamamı müslüman olmuş ve İslâm'ın yayılması için çaba harcamışlardır.

2 "Namazın özünden uzak" olanlar, onu gösteriş içinde kılarlar. Namaz insanı hayra ve yardıma yönlendirirken onlar buna karşı direnirler.

3 1. âyette geçen "kevser" kelimesine birçok anlam verilmiştir; meâlde en kapsamlı olanı tercih edilmiştir. Sûrede Hz. Peygamber'in bu nimetlerin şükrünü eda etmek üzere Allah'a yönelerek namaz kılması ve kendini O'nun rızâsına

109. KÂFİRÛN SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 18, âyet sayısı 6'dır. Adını ilk âyetinde geçen ve "inkârcılar" anlamına gelen kâfirûn kelimesinden almıştır. Sûrede Hz. Peygamber'in inkârcılarla şirk ve sapkınlıkta birleşemeyeceği ifade edilmektedir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. De ki: "Ey inkârcılar!
2. Ben sizin tapmakta olduğunuz şeylere tapmam.
3. Siz de benim taptığıma tapıyor değilsiniz.
4. Ben sizin taptıklarınıza tapacak değilim.
5. Siz de benim taptığıma tapacak değilsiniz.
6. Sizin dininiz size, benim dinim banadır."[1]

110. NASR SÛRESİ

İndiği yer Medine, iniş sırası 114, âyet sayısı 3'tür. Adını ilk âyetinde geçen "yardım, zafer" anlamındaki nasr kelimesinden alır. Sûrede Allah'ın Hz. Peygamber'e nasip ettiği zafer ve fetih ile fetih sonrası insanların grup grup İslâm'a girmelerinden bahsedilmektedir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Allah'ın yardımı gelip fetih gerçekleştiğinde;
2. Ve insanların akın akın Allah'ın dinine girdiğini gördüğünde;
3. Rabbine hamdederek şanının yüceliğini dile getir ve O'ndan af dile; şüphesiz O, tövbeleri çok kabul edendir.[2]

---

adayıp kurban kesmesi emredilmiştir; bununla tevhid inancının yerleştirilmesi ve sosyal yardımın sağlanması amaçlanmıştır.

1 Mekke döneminde müşriklerin Hz. Peygamber'e nöbetleşe birbirlerinin ilâhlarına tapmayı teklif etmeleri üzerine inen bu sûrede müşriklerin şahsında bütün putperestlere ilân edilmek üzere iman ile şirkin ayrı şeyler olduğu, dolayısıyla ikisinin birlikte bulunmasının mümkün olmadığı kesin olarak ifade edilmiştir. Son âyette din, vicdan ve ibadet özgürlüğü anlamı bulunduğunu dikkate alan bazı müfessirler bu âyetin hükmünün, müşriklere karşı savaşılmasını emreden âyetle (bk. Tevbe 9/36) kaldırıldığını ileri sürmüşlerdir. Ancak bizim de katıldığımız görüşe göre burada bir emir değil, durum tesbiti söz konusudur; tespit ise Allah tarafından yapılmış değişmez, kıyamete kadar geçerli bir gerçekliği belirtmektedir.

2 "Allah'ın yardımı"ndan maksat, bütün düşmanlarına karşı Allah'ın Hz. Peygamber'e yardım etmesi ve onu zafere kavuşturmasıdır; mecazen "dinin kemale erme-

111. TEBBET SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 14, âyet sayısı 5'tir. Adını ilk âyetinde geçen ve "kurudu, kurusun" anlamına gelen tebbet kelimesinden almaktadır. Hz. Peygamber Kureyş kabilesi mensuplarını yanına çağırarak onlara İslâm'ı tebliğ etmiş; ancak amcası Ebû Leheb, "Bizi bunun için mi çağırdın?" deyerek hakaret içerikli sözler sarfetmiş, bunun üzerine bu sûre inmiştir. Sûrede Hz. Peygamber'e karşı düşmanca davranışlar sergileyen amcası Ebû Leheb ve karısı eleştirilmektedir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. Ebû Leheb'in elleri kurusun! Kurudu zaten.
2. Ona ne malı fayda verdi ne de kazandığı başka şeyler.
3. O, alev alev yanan ateşe atılacak!
4. Dedikodu yapıp söz taşıyan karısı da.
5. Boynunda da ipten bükülmüş bir halat bulunacak.

112. İHLÂS SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 22, âyet sayısı 4'tür. Sûrenin yirmiyi aşkın adı olmakla birlikte daha çok İslâm dininin temel ilkesi tevhid inancının ifadesi olan "İhlâs" adıyla tanınmıştır. Sûrede Allah Teâlâ'nın başlıca sıfatları tanıtılmaktadır.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. De ki: "O, Allah'tır, tektir.
2. Allah sameddir.
3. Doğurmamış ve doğmamıştır.
4. O'nun hiçbir dengi yoktur."[1]

---

si, son şeklini alması" anlamında da yorumlanmıştır. "Fetih"ten maksat ise başta Mekke'nin fethi olmak üzere Hz. Peygamber'e nasip olan bütün fetihlerdir.

1 İhlâs sûresi, İslâm'ın esası olan Allah'ın birliği ilkesini ifade ettiği ve Allah Teâlâ'yı tanıttığı için Hz. Peygamber bu sûrenin Kur'an'ın üçte birine denk olduğunu söylemiş ve bu sûreyi sevmenin kişiyi cennete götüreceğini müjdelemiştir.
Allah ismi, varlığı ezelî, ebedî ve kendinden olan, her şeyi yaratan, her şeyin mâliki, her şeyi bilen ve her şeye kādir olan... Yüce mevlânın isimlerinin en başta gelenidir. Samed kelimesi "herkesin kendisine ihtiyacını arzettiği, fakat kendisi kimseye muhtaç olmayan" anlamına gelir. Sûredeki bağlamına göre samed, "var oluş bakımından kimseye muhtaç olmayıp her şeyin varlık ve devamını kendisine borçlu olduğu vâcibü'l-vücûd" demektir.

113. FELÂK SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 20, âyet sayısı 5'tir. Adını ilk âyetinde geçen "sabah aydınlığı" anlamındaki felâk kelimesinden almıştır. Nâs sûresiyle birlikte "Muavvizeteyn" ismiyle de anılır. Sûrede bazı kötülüklerden dolayı Allah'a sığınılması öğütlenmektedir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1. De ki: "Sabahın rabbine sığınırım;
2. Yarattığı şeylerden gelebilecek kötülüklerden;
3. Karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden;
4. Düğümlere üfürenlerin şerrinden;
5. Bir de kıskandığı vakit kıskanç kişinin şerrinden!"[1]

114. NÂS SÛRESİ

İndiği yer Mekke, iniş sırası 21, âyet sayısı 6'dır. Adını ilk âyetinde geçen ve "insanlar" anlamına gelen nâs kelimesinden alır. Ayrıca Felak sûresiyle birlikte "Muavvizeteyn" adıyla da anılmıştır. Sûrede sinsice kötülüğe sürükleyen cin ve insan şeytanlarının şerrinden Allah'a sığınılması öğütlenmektedir.

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla…

1-6. De ki: "Cinlerden olsun insanlardan olsun, insanların kalplerine vesvese sokan sinsi şeytanın şerrinden insanların rabbine, insanların mâlik ve hâkimine, insanların mâbuduna sığınırım!"

---

1 Felak kelimesi burada sabah aydınlığını ifade eder. Ancak kelimenin, "bir yarılma veya patlama sonucunda ortaya çıkan şeyler" mânası da vardır. Buna göre felak kelimesi kâinatın yokluk alanından bir patlama ile ilk meydana gelişini ve yaratılışını ifade eder. Meselâ arzdan kaynayan pınarlar, bulutlardan boşalan yağmurlar, tohumlardan filiz veren bitkiler, rahimlerden çıkan yavrular gibi Allah'ın kudretiyle bir asıldan ayrılıp çıkan bütün mahlûkat felak kelimesinin kapsamına girer.
"Düğümlere üfürenler" den maksat büyücüler ve üfürükçülerdir. Kadın olsun erkek olsun, büyü ile meşgul olan herkesin şerrinden Allah'a sığınılması emredilmiştir. Âyette büyünün etkisinden ve şerrinden değil, bunu yapanların kötülüğünden söz edilmiştir. Şu halde bu tür işlerle meşgul olanlar insanları yanlış yollara yönlendirmektedirler.

KUR'AN'DAKİ SIRASINA GÖRE SÛRELERİN FİHRİSTİ

SÛRELERİN ALFABETİK FİHRİSTİ

SÛRELERİN ALFABETİK FİHRİSTİ

ÖN SÖZ

Kur'an-ı Kerîm'in anlaşılmasına mütevazı bir katkı sağlamak amacıyla hazırladığımız Kur'an Yolu isimli tefsirin müellifleri olarak, daha önce bir meâl çalışmasına katılmış, ilmî bir faaliyeti birlikte yürütme ve bitirme tecrübesi edinmiştik. Bu çalışmamız sırasında, uzmanlık alanlarımızın (tefsir, fıkıh, İslâm felsefesi ve İslâm ahlâkı) farklılık taşımasının da, Kur'an tefsirinin gerekleri bakımından önemli imkânlar sağladığını gördük. Bunun yanında, ortak kitap çalışmasının zorluklarını ve bundan kaynaklanacak aksaklıkları en aza indirebilmek için önlemler aldık. Mutlaka başvurulması gereken kaynakların, uyulması gereken ilke ve metotların en başta belirlenmesi; her birimizin tefsirini yaptığı kısmın diğer üyelerce dikkat ve emek verilerek okunduktan sonra toplu müzakere, öneri, eleştiri ve düzeltmelerin yapılması bu önlemlerin başında gelmektedir.

Elinizdeki eser, sözü edilen tefsir çalışması sırasında heyetimizce benimsenen meâller gözden geçirilerek ve sayfanın elverdiği ölçüde tefsirden özet açıklamalar eklenerek oluşturulmuştur. Bu sebeple tefsirin ön sözünde geçen meâl hakkındaki şu açıklamalara burada da yer verilmesi yararlı görülmüştür:

"Eserin meâl kısmının hazırlanması sırasında konuyla ilgili belli başlı çalışmalar da göz önünde bulundurulmakla beraber, yapılan tercihler tefsire verilen emeğin ürünü olarak şekillenmiştir. Meâle yansıtılamayan, ancak dikkate değer görülen mânalara ise tefsirde ayrıca işaret edilmiştir. Aynı kelime veya ifadenin meâlin değişik yerlerinde, asıl mânayı değiştirmemek kaydıyla farklı şekillerde çevrilmiş olması bağlam farkı, ağırlıklı konuya riayet, edebî zevk gibi sebeplere dayalıdır. Bağlam far-

kının değişik anlamları gerektirmesi tabii olduğu gibi, bağlam aynı veya birbirine yakın olsa bile –asıl mânayı değiştirmemek kaydıyla– mâkul sınırlar içindeki çeşitliliğin çalışmaya zenginlik katacağı düşünülmüştür."

"Bu çalışmada âyetlerin meâlleri ve yorumları verilirken öncelikle onların indirildiği dönemdeki mânalar, yani hitap ettiği ilk toplumun ilâhî mesajlardan anladıkları veya bu mesajların onlara anlatmak istedikleri tespit edilmeye çalışılmış; bunun için de imkân ölçüsünde o toplumun dili, kültürü, inançları ve telakkileri, dünya görüşü, sosyal yapısı ve ilişkileri gibi faktörler dikkate alınmıştır. Bununla birlikte Kur'an'ın ilk muhataplarına verdiği bilgiler, açıklamalar, yöneltti̇ği eleştiriler, uyarılar, getirdiği düzenlemeler aynı zamanda evrensel anlam, değer ve amaçlar taşıdığından, olabildiğince bunları da ortaya koyan yorumlar yapılmıştır."

"Âyetlerin sayımı ve sûrelerin nüzûl sıralaması konusunda da genellikle kullanılan tek listeye göre hareket ettik. Nüzûl sıralaması konusundaki farklılık, bazı farklı rivayetlerden ve belli bir sûrenin bir defada değil, uzun bir süre içinde parça parça gelmiş olmasından kaynaklanmıştır. İlgili kaynaklarda aktarılan Hz. Osman'a, İbn Abbas'a ve Ca'fer es-Sâdık'a ait olan listeler içinden biz, daha yaygın olduğu için Hz. Osman'a ait olanı kullandık."

Kusursuzluktan söz etmek edebi aşmak olur, bu yüzden yapılan her işte bazı kusurların bulunması kaçınılmazdır. Bizim için de iddiadan ziyade ehliyetten ve iyi niyetten söz edilebilir. Kusurların düzeltilmesi için tenkide açık olduğumuzu belirtiyor; tefsirin yanı sıra bu çalışmamızın da milletimize yararlı olmasını Yüce Mevlâ'dan niyaz ediyoruz.

Heyet

ALFABETİK İNDEKS

A

B

C

Ç

D

E

F

G

H

İ

K

L

M

N

O

Ö

P

R

S

Ş

T

U

Ü

V

Y

Z